

LIETUVOS VALSČIAI

Širvintos

LIETUVOS VALSČIAI

Knyga skiriama

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009–2009

ŠIRVINTŲ 525 METŲ JUBILIEJUI
1475–2000

LIETUVOS NEPRIKLAUSOMYBĖS
ATKŪRIMO DEŠIMTMEČIUI
1990–2000

Širvintos

Versmė
Vilnius
2000

*Lietuvos
tūkstantmečio
programos
leidinys*

UDK 947.45
Ši-103

ISBN 9986-9236-2-X (popierinė kn.)
ISBN 978-9955-589-93-8 (elektroninė kn.)

© Leidykla „Versmė“, 2000

Knygą elektroniniu formatu išleido „Versmės“ leidyklos Elektroninių knygų rengimo centras. Vilnius, 2014-03-19

Turinys

13 Pratarinė

GAMTA

15 *Rimvydas Kunkskas*. Keli Širvintų lygumos vietovaizdžių bruožai

PRAEITIS

31 *Gintautas Zabiela*. Širvintų apylinkių senovė

33 *Tadas Šidiškis*. Širvintų krašto alkviėtės ir kitos mitologinės vietos

49 *Algirdas Baliulis*. Iš Širvintų praeities

55 *Kazys Misius*. Įvairios žinios apie Širvintas 1880–1940 metais

67 *Juozas Lebionka*. Širvintos prieš 235 metus

69 *Juozas Lebionka*. Širvintų parapijos gyventojų socialinė padėtis 1795 metais

76 1775 metų Širvintų parapijos dūmų surašymas.
Parengė Kazys Misius.

79 *Juozas Lebionka*. Šešuolėliai II prieš 190 metų

82 *Arimeta Vojevodskaitė*. Staškūniškio dvaro istorija

87 *Virginijus Jocys*. Buvusio Paširvinčio I dvaro sodyba

101 1872 metų Širvintų valsčiaus aprašymas. *Parengė Kazys Misius*

109 *Juozas Lebionka*. Polonizacijos procesas Širvintų valsčiuje XIX a. antrojoje pusėje

120 *Viktoras Alekna*. Širvintų bažnyčia

126 *Juozas Lebionka*. Šešuolėlių bažnyčios istorija

137 *Juozas Lebionka*. Iš Alionių parapijos ir bažnyčios istorijos

142 *Kazys Misius*. Šis tas apie Zibalus

152 *Kazys Misius*. Iš Širvintų pašto istorijos iki 1940 metų

169 *Stanislovas Buchaveckas*. 1920 metais Širvintų–Giedraičių mūšyje apginta Lietuvos laisvė ir nepriklausomybė

175 Kapitono Teodoro Balno veiksmai prieš lenkus 1920 metais. *Parengė Bronius Kašlionis*

181 *Kazys Misius*. Teodoro Balno baudžiamoji byla

187 Atsiminimai apie 1920 metų kovas ties Širvintomis.
Parengė Kazys Misius

- 198 Juozas Lebionka. Širvintos neutraliosios zonos metais
- 209 Viktoras Alekna. Švietimas
- 227 Juozas Lebionka. Širvintų valsčiaus mokyklos XX amžiaus pradžioje
- 229 Viktoras Alekna. Širvintų vidurinė mokykla
- 249 Juozas Eidukevičius. Apie savo gyvenimą ir darbą Širvintose (Fragmentas iš knygos „Praeities atsiminimai“)
- 254 Česlovas Leleckas. Žiemos žemės ūkio mokykla
- 255 Stanislovas Buchaveckas. Širvintos ir Širvintų valsčius 1941–1944 metais
- 274 Stanislovas Buchaveckas. Nacmečio mokykla – grįžimo prie lietuvių kalbos ir kultūros veiksnys nutautėjusiame krašte
- 292 Jonas Stankevičius. Iš Širvintų miesto mokyklų istorijos
- 294 Dalia Mulevičienė. Iš Širvintų parapijos religinio gyvenimo kronikos
- 301 Iš prisiminimų apie pafrontės kaimus. Užrašė Elena Mažulienė
- 303 Stanislovas Dačka. Širvintų miestelis prieš Antrąjį pasaulinį karą ir pirmaisiais okupacijos metais (Atsiminimai)
- 308 Juozas Lebionka. „Brandžiojo socializmo“ sunaikintas kaimas
- 310 Viktoras Alekna. Kantrimiški kaimas
- 321 Viktoras Alekna. Naikinimas ir priešinimasis
- 326 1941–1952 metų Širvintų valsčiaus tremtiniai. Parengė Kazys Misius
- 340 Stanislovas Buchaveckas. Keli tremtinių likimų štrichai
- 343 Sigita Mažuolienė. Širvintų bibliotekos istorija
- 353 Alfonsas Balsevičius. Iš medicininio aptarnavimo istorijos
- 360 Aldona Bareckienė. Rajono laikraščio istorija
- 374 Laimutė Bikulčienė. Družų plytinė
- 376 Boleslovas Krivoka. Iš Šešuolėlių sovietinio valstybinio ūkio istorijos
- 383 Alfonsas Balsevičius. Apie ką ošia Paširvinčio parko medžiai

IŠ NESENOS PRAEITIES

- 389 Viktoras Alekna. Sąjūdis Širvintose
- 400 Vytautas Zaremba, Dalia Mulevičienė. Paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę
- 403 Alfonsas Gudašis. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos kūrimas Širvintų rajone nuo 1990 metų
- 406 Viktoras Alekna. Organizacijos
- 410 Viktoras Alekna. Sovietinės okupacijos tremtinių ir politinių kalinių veikla
- 412 Jadvyga Barbaravičienė. Širvintų savivaldybė pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį

- 436 *Jonas Stankevičius*. Širvintose – dvi vidurinės mokyklos
 439 *Steponas Liktoravičius*. Apie Širvintų krašto ūkininkus
 450 *Boleslovas Krička*. Lietuvos neigaliųjų draugijos
 Širvintų rajono skyriaus klubo „Viltis“ ansamblis
 454 *Algimantas Kmitas, Borisas Sockis*. Sportinis gyvenimas
 1960–1999 metais
 458 Širvintos miesto senbuvio akimis

ETNINĖ KULTŪRA

- 463 *Sofija Kanopkaitė*. Alionių kaimas
 472 *Stanislovas Dačka*. Širvintų kaimas: tradicijos ir papročiai
 484 *Venantas Mačiekus*. Kaimo gyvenimas pagal papročių teisę
 492 *Algirdas Černiauskas*. Žemdirbystės papročiai
 494 *Gražina Žumbakienė*. Jasiškių kaimo sodybos želdiniai
 498 *Vacys Milius*. Širvintiškių kapinės
 507 *Laimutė Bikulčienė*. Tautodailininkai
 512 *Laimutė Bikulčienė*. Siūlų dažymas
 514 *Laimutė Bikulčienė*. Vaikų auginimas
 518 *Živilė Driskiuvienė*. Šeima. Vaikų auklėjimas
 531 *Alfonsas Balsevičius*. Vestuvių aprašymas
 537 *Ramūnas Trimakas*. Liaudies medicinos tradicijos
 542 *Laimutė Bikulčienė*. Iš liaudies medicinos
 544 *Laimutė Bikulčienė*. Kaip nuspėjamas lietus
 546 *Anelė Vosyliūtė*. Širvintų apylinkių žmonės:
 patyrimai ir išgyvenimai (Iš gyvenimo istorijų)

KALBA

- 593 *Kazys Morkūnas*. Širvintiškių tarmė

TAUTOSAKA

- 599 *Povilas Krikščiūnas, Živilė Ramoškaitė*. Širvintų apylinkių tautosaka
 Lietuvos tautosakos rankraštyne
 602 Dainuojamoji tautosaka
 630 Pasakojamoji tautosaka
 637 Smulkioji tautosaka

IŽYMŪS ŽMONĖS

- 639 *Juozas Lebionka*. Laurynas Gucevičius (Masiulis)
 Širvintų Lauruose
 643 *Juozas Lebionka*. Pirmasis širvintiškis profesorius
 Antanas Kitkevičius

- 645 *Juozas Lebionka*. Karo vadas, ūkininkas verslininkas
(Jonas Variakojis)
- 649 *Juozas Lebionka*. Grafaitė, neiškeitusi Lietuvos į Paryžių
- 653 *Viktoras Alekna*. Draša – laimėjimo pagrindas
(Pulkininkas Vladas Skorupskas)
- 661 *Emilija Ivaškevičienė-Plentaitė*. Mano atsiminimai apie tėvelį
pulkininką Juozą Plentą
- 663 *Juozas Lebionka*. Kunigas Kazimieras Lajauskas –
patriotas ir kankinys
- 666 *Juozas Lebionka*. Širvintų klebonas Jonas Navickas –
Nepriklausomos Lietuvos kūrėjas
- 672 *Juozas Lebionka*. Kai Tėvynės meilė stipresnė už mirties baime
(Kun. Juozapas Mincevičius)
- 674 *Kazys Misius*. Širvintų krašto kunigas Matas Lajauskas
- 679 *Viktoras Alekna*. Kunigas Romualdas Šalčiūnas
- 680 *Vanda Paulauskienė*. Žurnalistas Jonas Rudzinskas
- 684 *Stanislovas Buchaveckas*. Dailininkas Zenonas Kolba
- 686 *Antanas Vengris*. Aktorius, dramaturgas, režisierius
Juozas Kanopka
- 690 *Algimantas Lebionka*. Pirmoji mokslininkė iš Širvintų krašto
(Sofija Kanopkaitė)
- 692 *Sofija Kanopkaitė*. Žmogaus tapsmo kelias
(Docentas Eduardas Kanopka)
- 694 *Kazys Misius*. Kunigo Česlovo Kavaliausko baudžiamoji byla
- 703 *Kazys Misius*. Literatūros tyrinėtojas ir istorikas Juozas Lebionka
- 708 *Kazys Misius*. Medžiaga Juozo Lebionkos 1954–1999 metų
bibliografijai
- 720 *Stanislovas Buchaveckas*. Mokytojas, politkalinys, kultūrologas ir
visuomenininkas Viktoras Alekna
- 724 *Henrikas Zabulis*. Ne visada laimingas laimingasis
- 730 *Vladas Rajeckas*. Kilnią asmenybę malonu prisiminti
- 734 Prisiminimai apie profesorių Feliksą Mažulį.
Užrašė Elena Mažulienė
- 735 *Viktoras Alekna*. Rukšos
- 739 *Laimutė Bikulčienė*. Muzikantas Antanas Zaremba
- 740 *Viktoras Alekna, Jadvyga Barbaravičienė, Kazys Misius,*
Vanda Paulauskienė. Įžymių širvintiškių biografijų sąvadas
- 761 Apie autorius
- 770 *Lidija Kavaliauskienė*. Širvintų valsčiaus žemėlapis
- 772 Lietuvos valsčių žemėlapis
- 774 Serija „Lietuvos valsčiai“

Contents

13 Foreword

NATURE

15 *R. Kunkas*. Some Širvintos plain landscape features

THE PAST

- 31 *G. Zabiela*. The Širvintos environs in ancient times
- 33 *T. Šidiškis*. The Lithuanian pagan sanctuaries (*alkai*) and other mythological places in Širvintos country-side
- 49 *A. Baliulis*. From the past of Širvintos
- 55 *K. Misius*. Miscellanea of Širvintos from 1880–1940
- 67 *J. Lebionka*. Širvintos 235 years ago
- 69 *J. Lebionka*. The social situation of Širvintos parish inhabitants in 1795
- 76 The census of Širvintos parish dumas (councils) in 1795.
Prepared by K. Misius.
- 79 *J. Lebionka*. Šešuolėliai II 190 years ago
- 82 *A. Vojvodskaitė*. The history of Staškūniškis manor
- 87 *V. Jocys*. The farm-stead of former Paširvintis I estate
- 101 The description of 1872 Širvintos *valsčius*
(a minor local administrative unit). *Prepared by K. Misius*
- 109 *J. Lebionka*. The polonisation process in Širvintos *valsčius*
in the second half of the 19th century
- 120 *V. Alekna*. The church of Širvintos
- 126 *J. Lebionka*. The history of Šešuolėliai church
- 137 *J. Lebionka*. From the history of Alioniai parish and church
- 142 *K. Misius*. Something on Zibalai
- 152 *K. Misius*. From the history of Širvintos post office till 1940
- 169 *S. Buchaveckas*. Lithuania's freedom and independence
was defended in the battle of Širvintos–Giedraičiai in 1920
- 175 Captain Teodoras Balnas' actions against the Poles in 1920.
Prepared by B. Kašelionis
- 181 *K. Misius*. Teodoras Balnas' criminal case
- 187 Reminiscences of 1920 battles at Širvintos. *Prepared by K. Misius*

- 198 *J. Lebionka*. Širvintos during the neutral zone years
- 209 *V. Alekna*. Education
- 227 *J. Lebionka*. The schools of Širvintos valsčius in the beginning of the 20th century
- 229 *V. Alekna*. The middle school of Širvintos
- 249 *J. Eidukevičius*. On his own life and work in Širvintos (A fragment from the book "Reminiscences from the past")
- 254 *Č. Leleckas*. The winter agriculture school
- 255 *S. Buchaveckas*. Širvintos and Širvintos valsčius in 1941–1944
- 274 *S. Buchaveckas*. The Nazi period school – a factor of the Lithuanian language and culture return in the assimilated land
- 292 *J. Stankevičius*. From the history of Širvintos town schools
- 294 *D. Mulevičienė*. From the chronicle of Širvintos parish religious life
- 301 From the reminiscences on the front-line villages.
Recorded by E. Mažulienė
- 303 *S. Dačka*. Širvintos township before the Second World War and during the first years of occupation (Reminiscences)
- 308 *J. Lebionka*. Village destroyed by "mature socialism"
- 310 *V. Alekna*. Kantrimiškis village
- 321 *V. Alekna*. Annihilation and resistance
- 326 1941–1952 Širvintos valsčius deportees. *Prepared by K. Misius*
- 340 *S. Buchaveckas*. Some features of deportees' fate
- 343 *S. Mažuolienė*. The history of Širvintos library
- 353 *A. Balsevičius*. From the history of medical service
- 360 *A. Bareckienė*. The district newspaper history
- 374 *L. Bikulčienė*. The brickwork of Družai
- 376 *B. Krivka*. From the history of Šešuolėliai soviet state farm
- 383 *A. Balsevičius*. What the Paširvintis park trees murmur

FROM THE RECENT PAST

- 389 *V. Alekna*. The liberation movement *Sąjūdis* in Širvintos
- 400 *V. Zaremba, D. Mulevičienė*. A monument to those who fell in action for Lithuania's independence
- 403 *A. Gudašis*. The organizing of the Lithuanian Republic country defence system in Širvintos district since 1990
- 406 *V. Alekna*. Organizations
- 410 *V. Alekna*. The activities of the Soviet occupation deportees and political prisoners
- 412 *J. Barbaravičienė*. Širvintos' institution of local administration during the first decade of Independence

- 436 *J. Stankevičius*. Two middle schools in Širvintos
 439 *S. Liktoravičius*. At the farmers of Širvintos' land
 450 *B. Krivka*. The Širvintos section of the Lithuanian
 invalids society club's "Viltis" ("Hope") ensemble
 454 *A. Kmitas, B. Sockis*. Sporting life in 1960–1999
 458 Širvintos as town old resident sees it

ETHNICAL CULTURE

- 463 *S. Kanopkaitė*. The village of Alioniai
 472 *S. Dačka*. Širvintos country side traditions and customs
 484 *V. Mačiekus*. The village life in accordance with
 customary law
 492 *A. Černiauskas*. Agricultural traditions
 494 *G. Žumbakienė*. The green plantations of Jasiškiai farm-stead
 498 *V. Milius*. The cemetery of the people of Širvintos
 507 *L. Bikulčienė*. Folk artists
 512 *L. Bikulčienė*. Thread dyeing
 514 *L. Bikulčienė*. Growing of children
 518 *Ž. Driskiuvienė*. Family. Children's bringing up
 531 *A. Balsevičius*. Wedding description
 537 *R. Trimakas*. Popular people's medicine traditions
 542 *L. Bikulčienė*. From people's medicine
 544 *L. Bikulčienė*. How rain is foreseen
 546 *A. Vosyliūtė*. The people of Širvintos environs:
 their experiences and life stories (From life stories)

LANGUAGE

- 593 *K. Morkūnas*. The Širvintos' people dialect

FOLK-LORE

- 599 The folk-lore of Širvintos environs in the Lithuanian folk-
 lore manuscript depository. *Prepared by P. Kriščiūnas, Ž. Ramoskaitė*
 602 The folk-lore being sung
 630 The folk-lore being told
 637 The small folk-lore

DISTINGUISHED PEOPLE

- 639 *J. Lebionka*. Laurynas Gucevičius (Masiulis) in Širvintos Laurai
 643 *J. Lebionka*. The first professor from Širvintos
 Antanas Kitkevičius

- 645 *J. Lebionka*. A military leader, a farmer tradesman
(Jonas Variakojis)
- 649 *J. Lebionka*. The count-girl who did not substitute Lithuania
for Paris
- 653 *V. Alekna*. Courage is the basis of victory
(Colonel Vladas Skorupskas)
- 661 *E. Ivaškevičienė-Plentaitė*. My reminiscences of my father
colonel Juozas Plenta
- 663 *J. Lebionka*. Priest Kazimieras Lajauskas – a patriot and a martyr
- 666 *J. Lebionka*. Širvintos dean Jonas Navickas – a builder
of Independent Lithuania
- 672 *J. Lebionka*. When love for Fatherland is stronger
than death fear (Priest Juozapas Mincevičius)
- 674 *K. Misius*. Širvintos land priest Matas Lajauskas
- 679 *V. Alekna*. Priest Romualdas Šalčiūnas
- 680 *V. Paulauskienė*. Journalist Jonas Rudzinskis
- 684 *S. Buchaveckas*. Painter Zenonas Kolba
- 686 *A. Vengris*. Actor, playwright, producer Juozas Kanopka
- 690 *A. Lebionka*. The first woman-scientist from Širvintos land
(Sofija Kanopkaitė)
- 692 *S. Kanopkaitė*. The road of human development (Associated
professor Eduardas Kanopka)
- 694 *K. Misius*. The criminal case of priest Česlovas Kavaliauskas
- 703 *K. Misius*. Literature researcher and historian Juozas Lebionka
- 708 *K. Misius*. The material for Juozas Lebionka's 1954–1999
bibliography
- 720 *S. Buchaveckas*. Teacher, political prisoner, culture and
social worker Viktoras Alekna
- 724 *H. Zabulis*. Not always a happy one is happy
- 730 *V. Rajeckas*. It is pleasant to remember a personality
- 734 Reminiscences of professor Feliksas Mažulis.
Recorded by E. Mažulienė.
- 735 *V. Alekna*. The Rukšos
- 739 *L. Bikulčienė*. Musician Antanas Zaremba
- 740 *V. Alekna, J. Barbaravičienė, K. Misius, V. Paulauskienė.*
The summary of distinguished Širvintos people biographies
- 761 About the authors
- 770 *L. Kavaliauskienė*. A map of Širvintos minor administrative
unit (*valsčius*)
- 772 A map of Lithuanian minor administrative units (*valsčiai*)
- 774 Series „Lietuvos valsčiai“

Pratarmė

2000-aisiais metais sukanka 525 metai nuo pirmojo Širvintų paminėjimo. Širvintos turtingos ne tik savo senosios istorijos įvykių. Jos į Lietuvos istoriją yra įėjusios kaip jaunos Lietuvos kariuomenės žūtbtinių kovų vieta, kur 1920 m. rudenį buvo apginta gležna Lietuvos Nepriklausomybė nuo unijinėmis tradicijomis besivadovaujančio agresoriaus iš pietų. Kartu tai ir riba, ties kuria buvo sustabdytas XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. pradžioje pietryčių Lietuvoje sparčiai vykęs lietuvių kalbos išstūmimo, nutautėjimo procesas.

Kraštotyros monografijoje „Širvintos“ bandoma atspindėti turtingą ir sudėtingą buvusiojo Širvintų valsčiaus istoriją. Simboliška yra tai, kad monografija pasirodo dešimtuju Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo metinių išvakarėse.

Monografija susideda iš septynių dalių.

Pirmojoje dalyje žinomas geografas ir kraštotyrininkas dr. Rimvydas Kuskas nagrinėja Širvintų apylinkių vieto-vaizdžių formavimąsi ir raidą.

Didžiausia monografijos dalis yra skirta šio krašto istorijai nuo seniausiųjų laikų, apie kuriuos byloja archeologų radiniai, iki šių dienų. Straipsnių autoriai – Lietuvos Metrikos tyrinėtojas ir skelbėjas dr. Algirdas Baliulis, Lietuvos istorijos instituto mokslinis bendradarbis Stanislovas Buchaveckas, nuo Šešuolių kilęs literatūros tyrinėtojas ir istorikas Juozas Lebionka, kultūrologas, literatūros mokslininkas ir kalbininkas, kelių knygų autorius Viktoras Alekna, istorikas kraštotyrininkas Kazys Misius, dvarų tyrinėtojai Arimeta Vojevodskaitė ir Virginijus Jocys, širvintiškiai kraštotyrininkai Jadvyga Barbaravičienė, Alfonsas Balsevičius, Aldona Bareckienė ir kt.

Etninei kultūrai skirtoje dalyje aprašoma tradicinis širvintiškių gyvenimo būdas ir papročiai: papročių teisė, žemdirbystės ir vestuvių papročiai, kapinės, liaudies žiny-nas (medicina, pedagogika, meteorologija) ir kt. Įdomios medžiagos apie tradicinę lietuvių kultūrą skaitytojas ras prof. hab. dr. Sofijos Kanopkaitės ir istoriko Stanislovo Dačkos prisiminimuose apie gimtuosius Alionių ir Širvintų kaimus, etnologo prof. hab. dr. Vacio Miliaus, kraštotyrininkės Laimutės Bikulčienės ir kt. straipsniuose.

Nuo Gelvonų kilęs kalbininkas hab. dr. Kazys Mor-kūnas glaustai apibūdina širvintiškių tarmę.

Monografijoje skelbiamas Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto mokslinių bendradarbių Povilo Krikščiūno ir

Živilės Ramoškaitės iš instituto rankraštyno atrinktas šiam kraštui būdingesnių tautosakos kūrinų pluoštas.

Atskiras monografijos skyrius skirtas įžymesnių širvintiškių nuveiktiems darbams ir likimams aprašyti.

Nemaža dalis monografijos straipsnių parašyta laikantis mokslinių straipsnių reikalavimų (su šaltinių nuorodomis ir kt.).

Monografijai iliustruoti panaudotos nuotraukos iš Kaišiadorių vyskupijos kurijos archyvo, muziejų fondų, asmeninių albumų.

Monografijoje sukirčiuoti tik tie vietovardžiai, kurių kirčiavimas yra su-normintas.

Kraštotyros monografija išleista Širvintų rajono savivaldybės užsakymu. „Versmės“ leidykla dėkoja Širvintų rajono merui Vytui Šimonėliui, Širvintų savivaldybės atstovei spaudai Jadvygai Barbaravičienei, kitiems širvintiškiams už suteiktą paramą organizuojant kraštotyros ekspediciją 1999 m. liepos mėn. ir už rengiamai knygai išsakytas pastabas.

G A M T A

Keli Širvintų lygumos vietovaizdžių bruožai

Rimvydas Kuskas

Lietuvos lygumos siejasi su didžiųjų upių slėniais. Pakili ir vidutiniškai gūbrėta Neries žemupio plynaukštės lyguminė šiaurinė dalis dažnai vadinama Širvintų lyguma. Kaip ir kita, šiauriau plytinti Siesartiės lyguma, ji statoku šlaitu atsiremia į Aukštaičių kalvyną. Širvintų lygumą įvairina nevientisų kalvagūbrių ir pailgų pakilumų ruožai, artimi pietų-šiaurės kryptim, kiek vingiuoti ir lankėti. Antai nuo Aukštaičių kalvyno, nuo Giedraičių pakilumos, kurią geomorfologai sieja su pasututinio ledynmečio Rytų Lietuvos ledyno pirmąja faze (Basalykas, 1965; Kudaba, 1983), važiuodami vakarų kryptimi perkertame bent 6 neaukštus kalvagūbrius. Artimiausias aukštumos šlaitui yra Alionių, Zibalų, Vozgūnų, Bervūdžių, Kiauklių, Šešuolėlių Rytų Lietuvos antrosios fazės gūbrys. Jame spindi gražūs Naidžių ir Kiauklių ežerai. Kaip ir visose tarpugūbrėse, Širvintės ir Musės aukštupių tarpugūbrių slėnsumose telkiasi pelkės, kartais ištisos pelkinės ekosistemos: Marijampolio, Šiaulių, Skauradų, Júodiškio, Trapėlių, Dėgsnių. Iš jų išsiskiria Alionių ir Pūsnės (Bajorų) didpelkės. Kita ryškesnė gūbriška plynaukštės pakiluma yra Bagaslaviškio ir Pabaisko apylinkė. Joje randame neseklius Stavarýgalos, Gelvānės, Gėlvės ir Žirnajū ežerus. Tuo tarpu platų lygumos ruožą su Bařtkuškio, Paspėriū miškais, sekliu Žinduliū ežeru ir aukštapelke, Šešuōliū ir Verškāiniū giria su Kėrtušo sekležeriu ir pelke, – visą Pailgają lygumą kerta gana statūs Širvintos slėnio vingiai ir gana tankiai vingiuojanti upės vaga. Į vakarus nuo Pabaisko gūbrio randame vėl pelkėtas Lýgabalos, Liūkoniu, Žuvinčiū ir Sližiū žemumas.

A. Basalykas šioje plynaukštėje išskiria keturias svarbiausias dalis (geomorfologinius mikrorajonus): limnoglacialinę ir senovinę aliuvinę Musninkų–Alionių lygumą, apskalautą moreninę Širvintų–Gėlvonų plynaukštę, limnoglacialinę Šešuōliū lygumą ir moreninį Pabaisko kalvagūbrį (Basalykas, 1965).

Savo vingių neįprastumu Širvintos upė atkreipė ne vieno keliautojo, ne tik tyrinėtojo, dėmesį. Atsiradus dau-

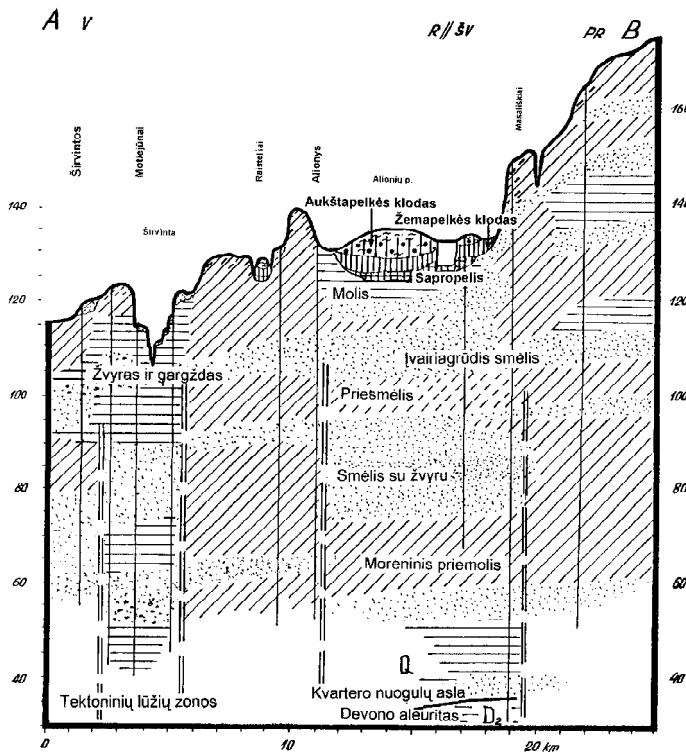
giau duomenų apie geologinę sandarą, paaiškėjo didelė visos plynaukštės struktūros, kartu ir upių vingių, priklausomybė nuo kristalinio pamato tektoninių lūžių kryptių, susikirtimų. Labiausiai išsiskiria PPR-ŠŠV (Širvintos slėnio vingiai) ir PPV-ŠŠR kryptys. Aptiktas palaidotas Merkinių tarpledynmečio slėnis beveik atitinka platuminę (P-Š) kryptį. Dėl tokio struktūrinio pagrindo, dėl minėto gūbrėtumo Širvintų plynaukštė savo ekosistemomis sudėtingesnė už Vidurio lygumą ir mažiau sudėtinga už Aukštaičių kalvyną. Taip pat ir klimatiniai, litologiniai ir dirvožemio rodikliai.

Lygumos paviršių formavo nuo Aukštaičių aukštumos į vakarus tolstantis tirpstantis ledyno pakraštys, dažnokai stabčiojantis, taigi savo liežuvio gale paliekantis neaukštas morenines kalvas. Kartu ledo tirpsmo vandenys – ledynmarės – paviršių aplygino, vietomis užklojo moliais ir priemoliais.

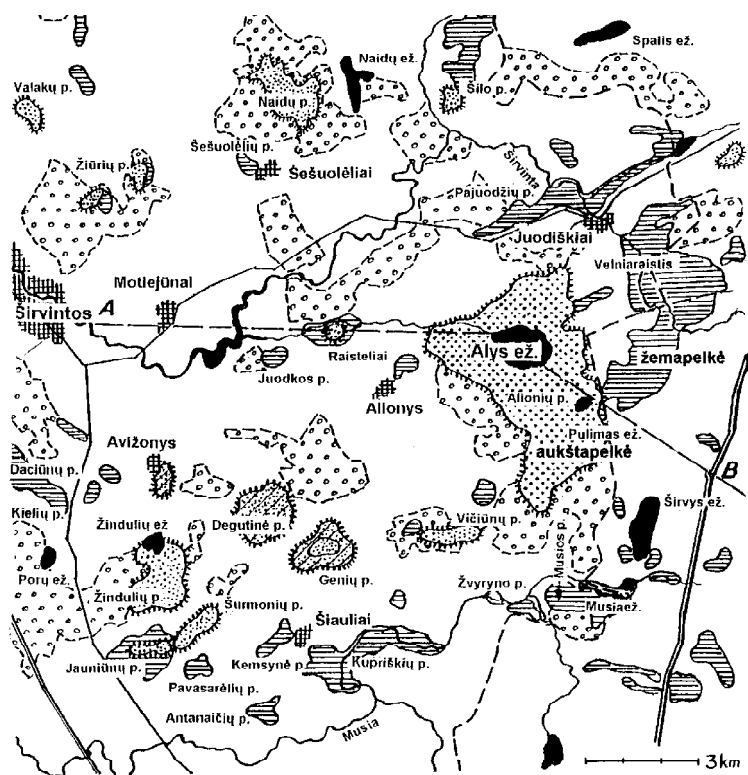
Širvintų plynaukštės lygumos yra 110–125 m aukštyje, o lėkštieji kalvagūbriai – 135–150 m.

Radiacinis balansas (ekosistemų energetika) yra apie 38 kcal/cm² per metus. Palyginimui: Nevėžio lygumoje – 35 kcal, Giedraičių aukštumoje – 35 kcal. Temperatūrų metinės amplitudės – 22–23°C (atitinkamai lygumoje – 23°C, aukštumoje – 24°C). Metinė aktyviųjų (aukščiau 10°C) temperatūrų suma Širvintų plynaukštėje yra 2270°C (lygumoje – 2207°C, aukštumoje – 2160°C). Neigiamų temperatūrų metinė suma – 440°C (lygumoje – 430°C, aukštumoje – 490°C).

Širvintų plynaukštės medžiaginė sudėtis – daugiausia moreniniai ir limnoglacialiniai priemoliai, rečiau moliai, dar rečiau smėliai (lygumoje – moreni-

Rytinio Širvintų lygumos pakraščio kvartero sluoksnių pjūvis

*Rytinio širvintų
lygumos pakraščio
Širvintos ir Musės
aukštumų
pelkynas*

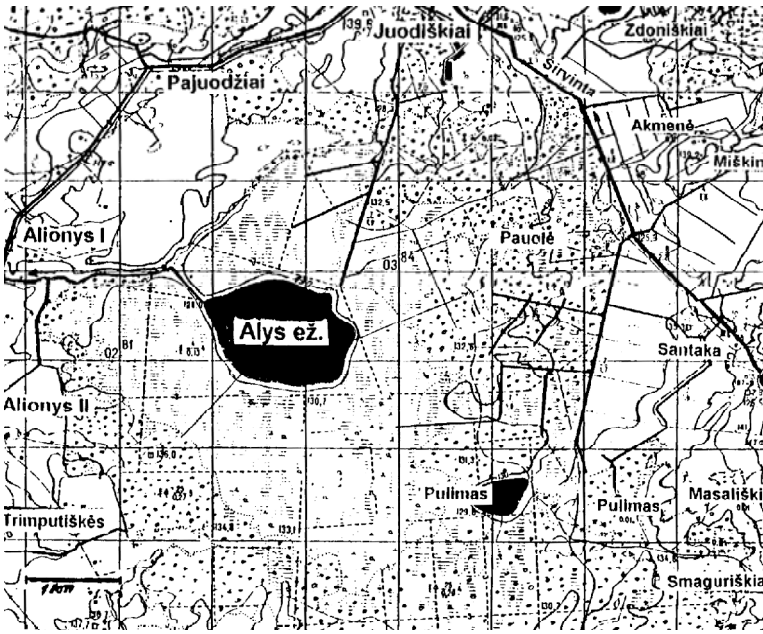
niai priemoliai, aukštumoje – mišri moreninė danga). Paviršiaus nuotėkio koeficientas plynaukštėje tėra 0,32 (320 mm/m.), lygumoje – 0,30, aukštumoje – 0,40.

Rytinės Širvintų plynaukštės dalies arba Širvintės ir Musės aukštumų lygumos paviršių ir giluminę sandarą iš dalies parodo jos pjūvis 1-me paveiksle. Čia matyti bendri lygumos ir gūbrių išsidėstymo bruožai: jie susiję su tektoninių lūžių apribotais blokais. Hidrogeologinės sąlygos ir pelkynų susidarymo priežastys aukštumos papėdėje irgi matyti. Tarpmoreniniai smėlio sluoksniai talpina didelį vandens kiekį, atitekančių nuo aukštumos. Tas spūdinio vandens horizontas labai sparčiai ugdė pelkių klodą, tarp jų ir Alionių pelkės. Beje, profilis neparodo Širvintos aukštumio kertamos žemapelkės, kuri matyti 2 paveikslo žemėlapyje. Ten parodyta tikra pelkių gausa ir dargi tankus aukštumelių telkinys – brandžiausių pelkių – kurios ypač susitelkusios Jūdiškių–Jauniūnų ruože. Atrodo, jos sutampa su tektoninių lūžių zona.

Pažiūrėkime iš arčiau į keletą Širvintų lygumos vietovaizdžių. Rytinis, Alionių vietovaizdis iki šiol išlikęs vienas natūraliausių, nes yra gana pelkingas.

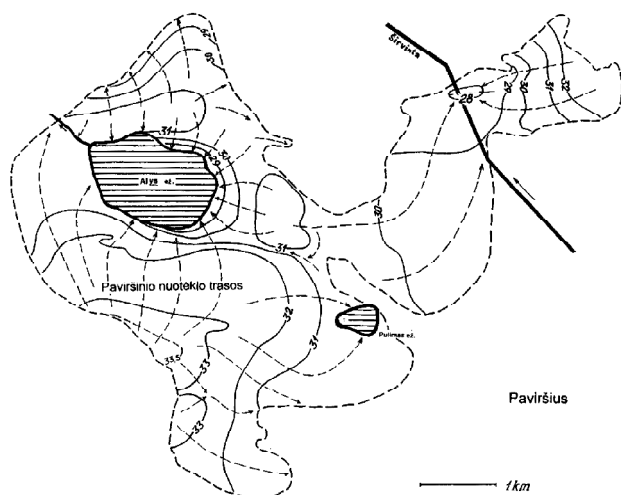
Didelę rytinės lygumos ekosistemos dalį užima Alionių pelkynas, kuris yra ryškiai dvejopas: didžiulė vakarinė aukštumė (apie 1600 ha) ir rytinė, Širvintos kertama ir retkarčiais tvindoma žemapelkė (apie 470 ha). Prieš tris dešimtmečius ji smarkiai kanalizauta, nusausinta (2 ir 3 pav.).

Nepaisant Alionių didpelkės (pelkyno) masyvumo, jos tiesioginio nuotėkio (paviršinio vandens surinkimo) baseinas yra gana nedidelis, jeigu neskaitytume

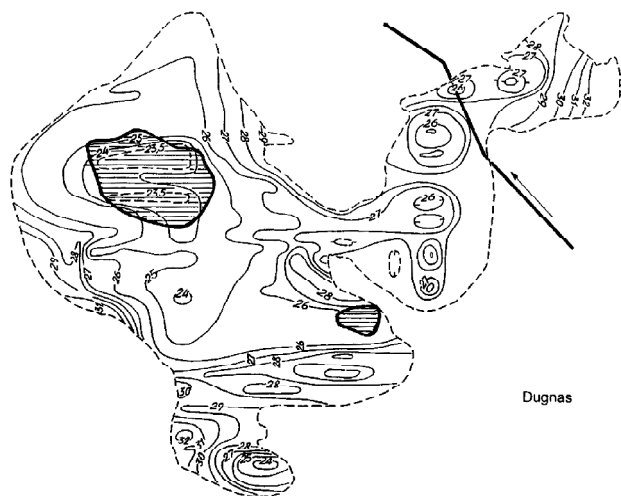

*Alionių pelkės
šiuolaikinė situacija.
Rytinė žemapelkė,
kertama Širvintos
aukštupio, yra
nusausta, vietomis
persausinta*

Širvintos aukštupio, atitekančio iš kalvyno net nuo Vilniškių ežero. Artimojo nuotėkio baseino riba arba takoskyra yra tik už 0,5–2,0 km ir eina daugiausia 135–140 m aukščiais (4 pav). Vakarinis Alionių aukštapelkės dubuo yra gana aiškiai ežerinis jau vien savo dviem liekaniniais ežerais – Aliū (apie 130 ha) ir Pulimū (apie 20 ha). Beveik visur didpelkės dugnas išklotas ledynmečio pabaigos molio, senojo ir ankstyvojo holoceno (poledynmečio) detritinio ir karbonatinio sapropelio sluoksniais. Stamboką liekaninį ežerą nudrenavo iširėžęs Širvintos aukštupys. Rytinė žemapelkė visą laiką buvo įtakojama Širvintos upės ir vystėsi kaip plynraistinė žemapelkė. Paežerės žemapelkės, likusios be žymeninio deliuvinio (šoninio pritekėjimo) poveikio, greitai ėmė klostyti viksvinį kimininį tarpinio tipo durpių klodą, kuri sudarančios žolės ir samanės daugiausia tenkinosi kritulių mityba. Geresnės mineralinės mitybos žemapelkės dar tvyrojo Alionių duburio giliausiose vietose, bene šešiose dubumose, kurių gylis siekė 123–124 m virš jūros lygio. Didžiąją daubą užėmė liekaninis Alio ežeras, kuris kartu su išgaubta aukštapelke kelia savo lygį ligi šiol, kiek jam tai leidžia ištekanti upytė Jūodė, Širvintos intakas (netoli Alionių). Aukštapelkėje dabar plyti daugiausia mediuminiai plynraisčiai – pušynėliai su vyraujančiais magelaniniais kiminiais. Gausu ir puskrūmių bei krūmokšnių: viržių, gailių, girtuoklių. Žolynus perdėm sudaro kupstinis švylis, kuris niekur neapsieina be kiminų bendrijos. Vidurinė aukštapelkės dalis – jau su gana retomis pušaitėmis. Čia dažni 4–8 m ilgio duburiai su charakteringomis aukštapelkių žolėmis saidra ir liūnsarge. Siauralapis ir smailašakis kiminai čia tikri viešpačiai. Aukštapelkės retmėse ant kemsų jau gausu rudojo kimino, kuris dar prieš pusę amžiaus buvo pagrindinis klodą sudarantis augalas. Rudkimininė pelkės augalų bendrija čia viešpatavo ilgus tūkstantmečius. Kimininga klodo storumė vietomis siekia daugiau negu 8 m (storiausias klodas – 8,9 m).

Alionių pelkės paviršiaus izohipsės, nuotėkio trasos ir mineralinio guolio izolinijos

1 lentelė

Širvintos ir Musės aukštųjų pelkyno klodų lentelė

Pelkės pavadinimas	Atstumas ir kelio kryptis nuo gyvenvietės	Bendras pelkės plotas ha	Didžiausias klodo storis m	Vidutinis klodo storis m	Pelkės tipas	Ežerinio klodo storis m	Pelkės natūralizavimo ar ūkinio panaudojimo būdas
1(9) Alionių	Giedraičiai, 3,5 km, PV	2072	8,9	3,84	A-81%, Ž-13%, M-6%	1,0	Botaninis draustinis-spanguolynas
2(82) Antanaičių	Maišiagala, 7,5 km, Š	39	7,5	1,37	Ž-100%	0,6	Renatūralizuoti mišką ir pievas
3(25) Avižonių I	Pagiriai, 6 km, PV	16	2,8	1,53	A-100%	3,4	Renatūralizuoti persausintą pievą
4(46) Avižonių	Musninkai, 11 km, ŠR	10	1,0	0,76	Ž-100%	–	Kultūrinti pievą
5(6) Daciūnų	Bagaslaviškis, 12 km, PR	27	7,7	1,43	Ž-100%	1,5	Kultūrinti pievą

(tęsinys)

Pelkės pavadinimas	Atstumas ir kelio kryptis nuo gyvenvietės	Bendras pelkės plotas ha	Didžiausias klodo storis m	Vidutinis klodo storis m	Pelkės tipas	Ežerinio klodo storis m	Pelkės natūralizavimo ar ūkinio panaudojimo būdas
6(23) Daubariškio	Staškūniškis, 2 km, V	30	2,8	1,1	M-67%, Ž-33%	0,2	Renatūralizuoti raistą
7(10) Degūtinė	Paberžė, 12 km, ŠV	176	8,0	3,16	A-100%	3,1	Renatūralizuoti raistą
8(55) Dvairo Pievos	Zibalai, 2 km, ŠV	15	1,0	0,66	Ž-100%	–	Renatūralizuoti plynraistį
9(13) Genių	Paberžė, 10 km, ŠV	119	5,4	2,86	A-34%, T-66%	1,5	Renatūralizuoti raistą ir plynraistį
10(12) Jauniūnų	Maišiagala, 9,5 km, ŠV	116	6,1	3,7	A-100%	–	Renatūralizuoti raistą
11(41) Juodėlių	Pagiriai, 7,5 km, PV	9	1,4	0,97	Ž-100%	–	Renatūralizuoti krūmėtą pievą
12(34) Júodkos	Šešuolėliai, 4 km, PV	26	0,9	0,36	A-34%, M-66%	–	Renatūralizuoti raistą
13(27) Kemsynė	Maišiagala, 9 km, Š	23	2,0	1,02	Ž-90%, A-10%	0,6	Renatūralizuoti persausintą pievą
14(28) Kíelių	Šiauliai, 7 km, ŠV	49	4,9	2,32	Ž-100%	7,5	Kultūrinti sausintą plynę
15(40) Kíelių I	Pagiriai, 7,5 km, PV	9	1,4	0,97	Ž-100%	–	Kultūrinti krūmėtą pievą
16(37) Kimsynė (Bažės)	Zibalai, 1 km, Š	11	2,7	1,26	Ž-100%	–	Kultūrinti sausintą pievą
17(43) Kyvonių	Zibalai, 3,5 km, ŠV	9	3,7	2,55	Ž-100%	3,3	Renatūralizuoti raistą ir pievą
18(14) Kùpriškių	Maišiagala, 8,5 km, Š	184	4,0	1,90	Ž-100%	2,0	Renatūralizuoti raistą
19(53) Mickonių	Giedraičiai, 5 km, V	21	6,2	3,03	Ž-100%	2,7	Renatūralizuoti krūmėtą pievą
20(80) Miegùčių	Paberžė, 8 km, ŠV	9	4,7	1,30	Ž-100%	1,0	Renatūralizuoti sausintą pievą
21(31) Mùsios	Paberžė, 3,5 km, ŠV	163	4,0	1,88	Ž-100%	3,8	Renatūralizuoti raistą
22(3) Naidų	Šešuolėliai, 3 km, Š	219	8,0	3,40	A-100%	1,3	Raistas kraštovaizdžio draustinyje
23(29) Pajúodžių	Giedraičiai, 6km, V	66	5,0	2,17	Ž-100%	4,0	Kultivuoti sausintą pievą
24(54) Pamárgiai	Giedraičiai, 10 km, PV	16	2,0	1,18	M-77%, Ž-23%	0,8	Renatūralizuoti persausintą pievą
25(45) Pamusių	Paberžė, 6 km, ŠV	8	3,0	1,47	Ž-100%	1,3	Kultūrinti pievą
26(56) Pavasarėlių	Maišiagala, 9 km, ŠV	20	2,3	1,43	Ž-100%	2,2	Kultūrinti pievą
27(51) Raistėliai	Šešuolėliai, 2,5 km, P	62	3,1	1,34	Ž-68%, A-32%	3,1	Renatūralizuoti raistą
28(30) Skaurādų	Paberžė, 8 km, ŠV	12	1,5	0,82	Ž-100%	0,5	Renatūralizuoti raistą
29(24) Šešuolėlių	Šešuolėliai, 3 km, ŠV	49	4,9	3,0	Ž-100%	0,8	Renatūralizuoti dalį pievos

(tęsinys)

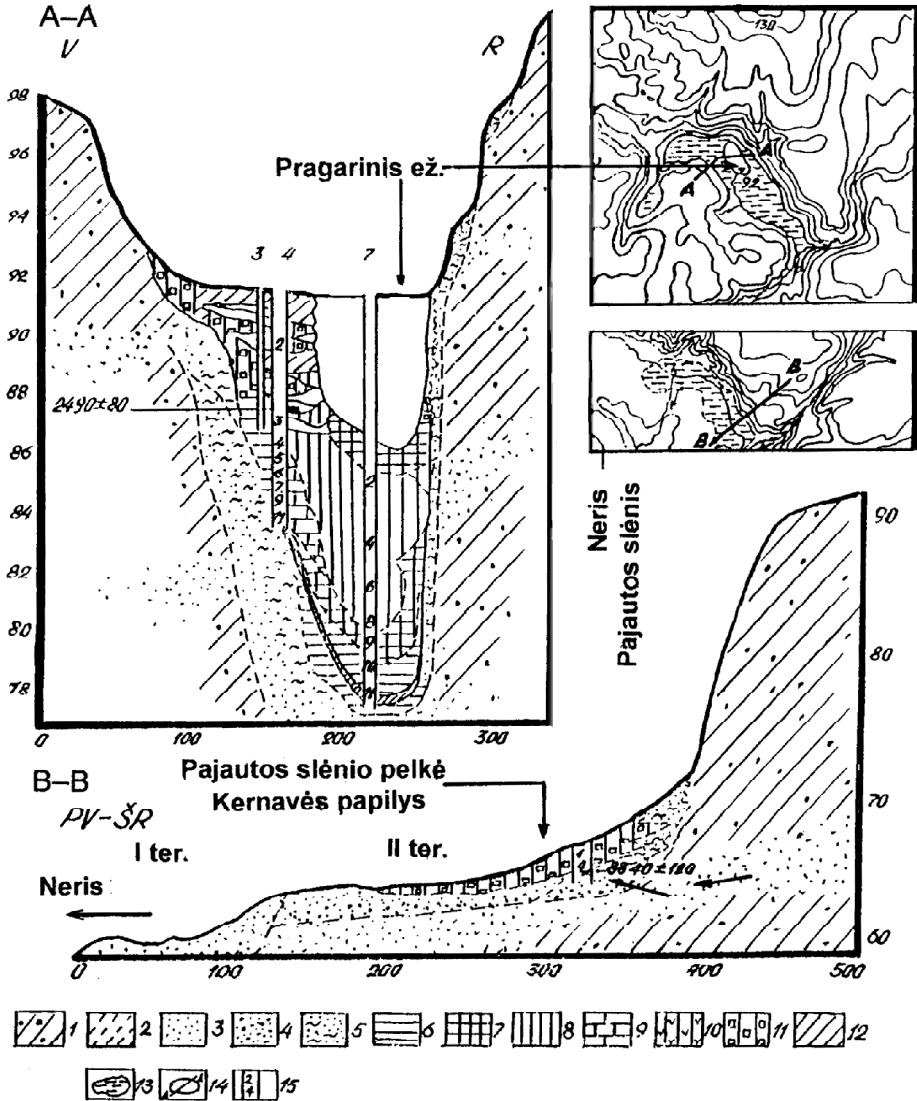
Pelkės pavadinimas	Atstumas ir kelio kryptis nuo gyvenvietės	Bendras pelkės plotas ha	Didžiausias klodo storis m	Vidutinis klodo storis m	Pelkės tipas	Ežerinio klodo storis m	Pelkės natūralizavimo ar ūkinio panaudojimo būdas
30(5) Šilo	Giedraičiai, 8 km, ŠV	162	4,7	2,0	A-9%, Ž-91%	3,0	Renatūralizuoti raistą
31(52) Šurmonių	Maišiagala, 10 km, ŠV	46	4,0	1,64	A-87%, M-13%	3,6	Renatūralizuoti raistą
32(38) Valakų	Zibalai, 1,5 km, V	24	3,0	1,21	A-64%, T-36%	4,3	Renatūralizuoti raistą
33(8) Velniāraistis	Giedraičiai, 1,5 km, PV	292	4,0	2,60	Ž-100%	3,5	Renatūralizuoti sausintą raistą
34(33) Vičiūnų	Paberžė, 7 km, ŠV	68	4,1	2,18	A-100%	2,6	Renatūralizuoti raistą
35(11) Žindulių	Šiauliai, 3,5 km, ŠV	162	6,0	3,10	A-100%	3,6	Renatūralizuoti raistą
36(35) Žiūrių	Zibalai, 1,5 km, PR	22	3,0	1,73	A-74%, M-26%	1,9	Renatūralizuoti raistą
37(50) Žvyryno	Paberžė, 5 km, ŠV	35	5,0	2,48	Ž-100%	3,8	Renatūralizuoti raistą

Dėl gražaus puskrūmio driekenos – spanguolės – Alionių aukštapelkė daug tūkstantmečių buvo pėduojama uogautojų. Dabar plynraisčius vis labiau užtraukia raistai, pakraščiais ir su beržų priemaiša. Tai lėmė visai nepagrįsti totalinės melioracijos projektai, žemapelkės nusausinimas ir aukštapelkės apsaulinimas neva miškams pagerinti ir kultūrinėms pievoms sukurti. Dabar didžioji paširvintės pievų dalis yra blogos kokybės, nes jas projektuojant visai neatsižvelgta į savitas hidrogeologines sąlygas. Aukštapelkės kanalų sistema visai beprasmiška, ir draustinio statusą turinčioje pelkėje jos poveikį reikia nedelsiant sustabdyti: kanalų žiotis užversti durpėmis, aukštapelkės augalų bendrijas renatūralizuoti.

Pelkyne dar išliko stambųjų žinduolių ir paukščių, kurie septintame dešimtmetyje padėjo išsaugoti Alionių aukštapelkę nuo durpių kasimo lemties, nes gana daug Vilniaus funkcionierių joje medžiodavo.

Tai tik trumpas žvilgsnis į labiausiai natūralią likusią ekosistemą, kuri su kitomis aukštapelkėmis nulėmė Alionių gūbrio ir aukštumos pašlaitės senųjų kaimų ūkinę orientaciją: gyvulininkystę, prisiduriant miško gėrybių, pelkių uogų, neatmetant ir medžioklės laimikių.

Alỹs – ežeras, *Ālios* – aukštapelkė, *Aliónys* – kaimas papelkyje, *Júodė*, *Júodupė* – pelkės upelis. Tai pelkynų vietovardžių kompleksas, būdingas ne tik Lietuvai, bet ir visų Nemuno, Neries, Dniepro, Dauguvos, Lovatės, Volgos ir Okos aukštųjų pelkynams. Į šiaurės vakarus nuo Širvintų, Verškáinių girios su pasitaikančiomis nedidelėmis kimininėmis pelkėmis pakraštyje yra kiti Alionys. Vietovardžio prasmė, etimologija sietina su plačiai vartojamu žodžiu *alinti*.

Dirvožemio alinimas bei skurdinimas yra labai tipingas augančių, besiplečiančių, rūgščiamėgėmis kiminėmis samanomis pievas ir miškus užgožiančių aukštapelkių procesas.

Jį gana tiksliai varduose įamžino papelkių gyventojai.

Ne tik Vilniaus, Trakų, Máišialgalos, bet ir Bařtkuškio, Mūsųninkų, Čiõbiškio, Kernavės, Gėlvonų, Pabáisko, Šešuolėlių, Širvintų ir net Alionių vie-

Du Kernavės kraštovės (etnolandšafto) pjūviai:

A-A per Pragarinio ežero ir pelkės klotį ir B-B per Pajautos slėnio klotį

- 1 – moreninis priemolis, 2 – moreninis ir deliuvoinis priesmėlis, 3 – smėlis, 4 – smėlis su žvyru,
- 5 – molingas smėlis, 6 – molis, 7 – detritingas molis,
- 8 – detritinis sapropelis, 9 – klintys,
- 10 – karbonatinis sapropelis, 11 – raistinė (juodalksninė durpė), 12 – viksvinė durpė,
- 13 – pelkių plotai, 14 – transektų vietos,
- 15 – stratigrafiniai grėžiniai, datuoti polinologiniu metodu; skaičiai reiškia tūkstantmečius

tovaizdžiai yra agrariniai vietovaizdžiai, kitaip – agrarinės ekosistemos. Senieji Lietuvos agrariniai vietovaizdžiai vadintini etnolandšaftais, o lietuviškiau ir trumpiau, gražinant A.Vireliūno vartotą terminą – kraštovėmis. Kraštovėse kūrėsi tautinės (iki valstybės periodo – tik etninės) kultūros pagrindai ir ūkio centrai, kartais skirtingos, savitos ūkinės krypties. To krašto turgūs nuo senovės buvo specializuoti: Kernavės turguje pirkdavo įrankius, ginklus, puodus, žirgus, Musninkų turguje – žuvis, Pabaisko – galvijus ir grūdus, Širvintų ir Šešuolių – galvijus, uogas, medų, riešutus ir įvairias kitas ūkio gėrybes vietiniam vartojimui, kultivavimui ir prekybai.

Labai savita yra Kernavės kraštovė, apie kurios senąją kultūrą ir gamtą byloja ir archeologiniai paminklai, ir ežerų ir pelkių klodai, lyg tikriausi gamtos archyvai (5 pav).

Moreninių nuogulų storis Kernavės apylinkėje yra 120–140 m. Kernavės plynaukštės pakilumos maždaug atitinka pagrindinio, pokvarterinio, paviršiaus pakilumas ir kristalinio pamato kyšulius. Kiek sudėtingesnė upių slėnių ir glaciogeninių rinų struktūrinė priklausomybė nuo pagrindo struktūros. Kaip ir minėti Širvintos vingiai, Neris kilpos aukščiau Kernavės ir Pajautos slėnis – Neris slėnio išplatėjimas ties Kernave – visur siejasi su giluminėmis tektoninių lūžių zonomis.

Kur dabar senslėnio pakraščiu teka Neris, Merkinės tarplėdynmetyje, prieš 120000–140000 metų, matyti būta paslėnio su rininiais ežerėliais. Pietiniame upės krante, Mitkiškių atodangoje matyti pasviręs 2 metrų storio durpių, sapropelio ir aleurito sluoksnis. To klodo žiedadulkių ir sporų analizė (Kondratienė, 1959) parodė penkias ežero ir augalijos fazes. Proneris Merkinės tarplėdynmetyje tekėjo šiauriau už dabartinę Nerį, kažkur pro Musninkus, Spėrės ežervietę ir Kėrnave ties jos piliaviete. Storas ir platus slėnio smėlinis aliuvis ir yra milžiniškas Kernavės senovinio miesto, dabar miestelio, vanden-tiekis.

Šiuolaikinis Kernavės apylinkės reljefas kūrėsi besitraukiančio, tirpstančio ledyno Pietų Lietuvos sustojimo metu. Vis tiktai tarp ledyno pakraščio ir Rytų Lietuvos ledyno sustojimo, ankstesnio už Pietų Lietuvos, kuris paliko Riešės kalvyną, vėliau tarp tų dviejų ruožų susitvenkė ledynmarės. Ledyno pakraštyje, ėjusiam pro Músninkus, Keėrnave, Paparėėius, į vandenį nuguldomos priemolio ir priemolio kaugės smarkiai sulėėkštėdavo. Tik gerokai pakilusių ir didelių kalvų bei kalvagūbrių ledynmarės nebeapsemėdavo, tik pastatindavo jų šlaitus. Morenoje ir ledynmarių nuosėdose įstrigę negyvo ledo lustai sudarė būsimų ežerų guolių erdvę ir stačius kontaktinius šlaitus, kokius dabar matome Pragarinio ežero šiaurinėje ir rytinėje pusėje.

Neris slėnio praplatėjimo pietinė pusė užimta III terasos – dar biolingio klimato pašiltėjimo upės sąnašu, tuo tarpu šiaurinė slėnio pusė ties Kernave turi jau žemesnes ir jaunesnes terasas. Alerodo šiltmetyje susiklostė II terasa, tiesiogiai susijusi su slėnio šlaito atragių, dabar piliakalnių, eroziniu raižymu. Atlančio klimatiniame optimume susiklostė jau I terasa. Dar ankstyvajame holocene, borealio laikotarpio pabaigoje, prieš 8000 metų, pašlaitinėje II terasos

dalyje susidarė pelkė – juodalksnių raistas. Periodiškai išdžiūdama ir vėl atsinaujindama, atlančio laikotarpio pabaigoje ir subatlančio pradžioje perklotą Neries aliuvio, ji egzistavo ligi istorinio Kernavės miesto laikotarpio. Vakarinę jos dalį ties piliakalniais užėmė papilio gyvenvietė, likusią – daržai ir pievos (Vilniaus universiteto 1985–1991 m. archeologų darbai). Mūsų tyrinėjimų mineralinių ir ežero bei pelkių nuogulų pjūviai matyti 5 paveiksle. Durpių klodo, kuris vietomis yra 3 m storio, viršutinis sluoksnis susidaręs iš raistinių durpių, vidurinis sluoksnis – smėlinis, apatinis vėl durpinis – plynraistinis ir raistinis.

Keřnavė yra senovinis bendrabaltiškas bendrinis daiktavardis, lingvistų vadinamas apeliatyvas, reiškiantis pelkėtą, šaltiniuotą šlaitą, kartais – ir pelkėtą raguą. Šnekamojoje kalboje *kernavė* gal ir nebevertinama, tačiau semantika atkurama fiziografiškai iš analogiškų vietovardžių Nemuno, Šventosios ir kitų upių slėniuose.

Pragarinis ežeras šalia Kernavės yra gana savito tipo ežeras, o jo vieta etnolandšafte kone mistiška. Pagal jo kilmę ir vandens režimą jį tenka laikyti mažo negilaus ledo lusto termokarstiniu (pradubiniu), ryškaus sufozinio režimo ežeru. Be to, paskutinių 3000 metų ežero ir pelkės klode matosi patvenkimo žymių. Matyt, Pragarinio būta vieno iš ankstyvųjų Lietuvos tvenkinių arba, dabartiniu hidrotechniniu terminu, buvo sureguliuotas ežeras ir, greičiausia, tai padaryta Kernavės kunigaikščio įsakymu.

Pagrindiniai Pragarinio ežero ir pelkės komplekso klotų komponentai yra molinis ir molingas sapropelis, taip pat ežerinės klintys, o pelkėje – alksninės ir medienos viksvinės durpės. Ežero ir pelkės klotuose išsiskiria 3 geneziniai kompleksai: 1 – apatinis posapropelinių durpių sluoksnis, išklojantis mineralinį guolį fragmentuoto apversto kūgio pavidalu (4–14 m gylis), 2 – molio, molingo sapropelio, detritinio sapropelio bei klinčių kompleksas, 3 – durpių kompleksas. Apatinis durpių sluoksnis parodo ežero pradubimo mastą bei gylį. Žiedadulkių diagramų parodymu, pradubimas vyko alerodo šiltnetyje prieš 10500–11000 metų.

Pagrindinei Pragarinio pelkės daliai yra būdingas storas durpių klotas (2–4,5 m), kurio svarbiausią dalį sudaro alksninių ir medienos viksvinių durpių sluoksniai. Įdomu, kad giliausiai raistinės durpės panyra pačioje paežerėje – 4,5 m gylyje. Čia jos tiesiog guli ant klinčių, limnotelmatinis kontaktas (sapropelio-durpių kontaktas) gana staigus ir, atrodo, nulemtas upelio įsirežimo. Paežerės facijoms būdingas pleištuotas daugkartinis limnotelmatinis kontaktas. Aptinkami 4 ir daugiau sapropelio įsiterpimai į durpių klotą. Tai ežero lygio svyravimo požymis, tačiau žinoma, jog požeminių vandenių maitinami ežerai labai menkai reaguoja į klimato svyravimus. Lieka paaiškinimas, jog senosios kraštovės ežeras šalia miesto su pilimis-tvirtovėmis buvo tolydžio reguliuojamas, tvenkiamas ir vandentiekos reikalui, ir ekotopo stabilumui, pievų vešlumui išsaugoti. Žmonių atmintyje dar yra išlikęs ežero žuvingumo įvaizdis. Iš tikrųjų net dabartinis api-pelkėjęs ežeras dar pakankamai deguoningas – žuvys jame žiemą nedūsta.

Gera ištirta ežero ir pelkės stratigrafija, periodizuota žiedadulkių ir datuota radiokarboniniu metodu. Minėtieji transgresiniai sapropelio intarpai su-

tampa su subborealio periodu ir subatlančio periodo pradžia (III ir II Posto palinozonos). Vakarinei pelkės daliai podurpinis molis nebūdingas. Mat senojo poledynmečio pelkė, užgožusi daubos pakraščius, čia išliko visą laiką ir lyg koštuvus saugojo vakarinį ežero kraštą nuo plaunamų šlaitų molio. Todėl Pragarinio pelkė nuo seniausių laikų turėjo būti derlinga pieva, apaugusi viksvynu su vingiorykštėmis arba monažolėmis. Nedideli molio apnašai pelkėse yra tikra gamtos dovana gyvulių bandoms.

Lyginant su pelkės klotu, giluminės ežero dalies gręžiniai parodo sluoksnių nuoseklumą, didelį molingumą, nes čia pat iš šiaurės ir rytų stūkso status priemolinis, vietomis molingas, ežero dubens šlaitas. Viršutinė molingojo sluoksnyno dalis atitinka žemdirbystės tūkstantmečius, jame mineralinis komponentas siekia 80%. Organingiausia yra vidurinė klotu dalis.

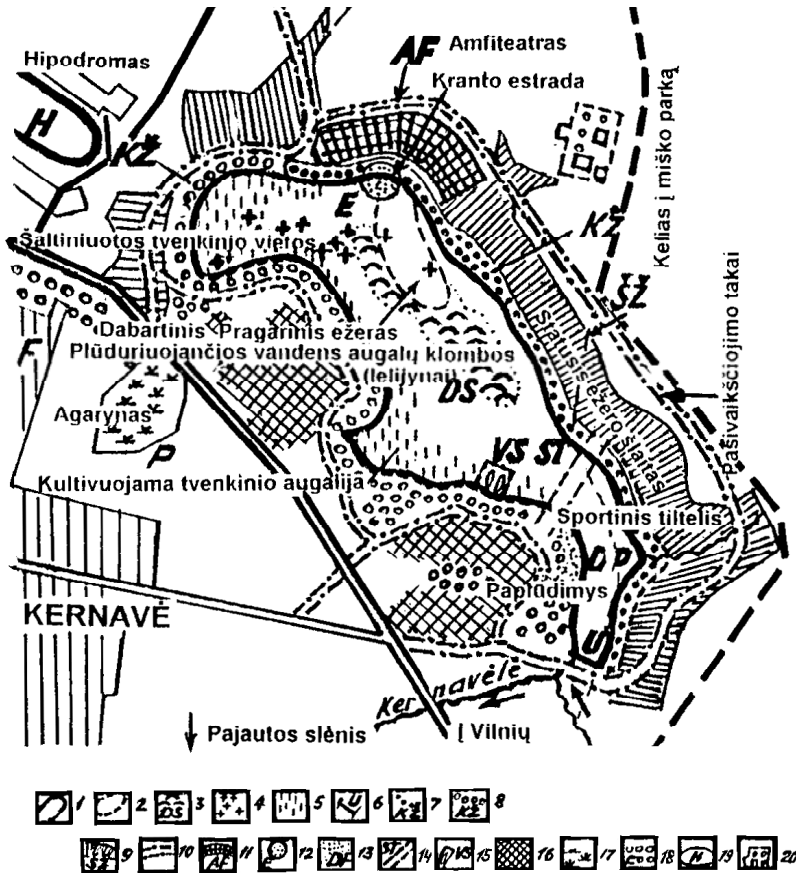
14-os Pragarinio ežero ir pelkės 14 gręžinių medžiaga apima visą holoceno stratigrafijos dermę ir yra gana išraiškinga.

Remiantis ekosistemos savybėmis, ežero paleogeografija, jo trendu (raidos tendencija) ir šiuolaikiniu hidrologiniu režimu, galima padaryti keletą prognostinių išvadų ir vandentvarkos pasiūlymų.

Optimaliausia ežerų ir pelkių lemtis yra natūrali jų raida. Tai liečia ir senąją kraštovę, ypač agrarinę. Tačiau Pragarinio ežero ir pelkės raidą komplikavo labai senas, ankstyvas ūkinis režimas, nors ir nenuoseklus, periodišką. Natūralizacijos ir regresijų laikotarpiai suteikdavo progą pelkei platėti, ežerui mažėti, kartais ir dešimteriojai, nepaisant išganingo ežerui požeminės upės poveikio, sufozijos į ežerą. Dabar seklesniuose ežero pakraščiuose ir vasarą, ir žiemą pastebimas deguonies trūkumas ir menka organinės medžiagos mineralizacija, o tai sudaro sąlygas sparčiai kauptis nuosėdoms. Ežerą periodiškai seklina ir rytinio šlaito nuoplova. Ežerėlio vandens sąmaiša nedidelė, tai ir šaltinių poveikis sedimentacijai lokalus. Jie palaiko tik pakankamą pratakumą.

Tokia sedimentogeninė ežero padėtis ir didelė klotu – paleogeografinių ir archeologinių archyvų – vertė skatina ieškoti veiksmingo šios istorinės ekosistemos stabilizavimo būdo. Išėitį autorius mato tradicinę, jau naudotą šio ežero istorijoje: nedidelį, maždaug 1,5 m aukščio ežero patvenkimą, kuris visai nedaug pakeistų vertingiausių pelkės biotipus. Smarkiai padidėjęs tvenkinio tūris, vandens sąmaiša pristabdytų sedimentaciją. Kartu būtų išspręsti kiti senosios sostinės, vis daugiau lankomos turistų ir mokomųjų ekskursijų, ūkiniai ir kultūriniai uždaviniai. Tvenkinio koncepcinis sprendimas, jo rekreaciniai ir gamtiniai elementai parodyti 6 paveiksle.

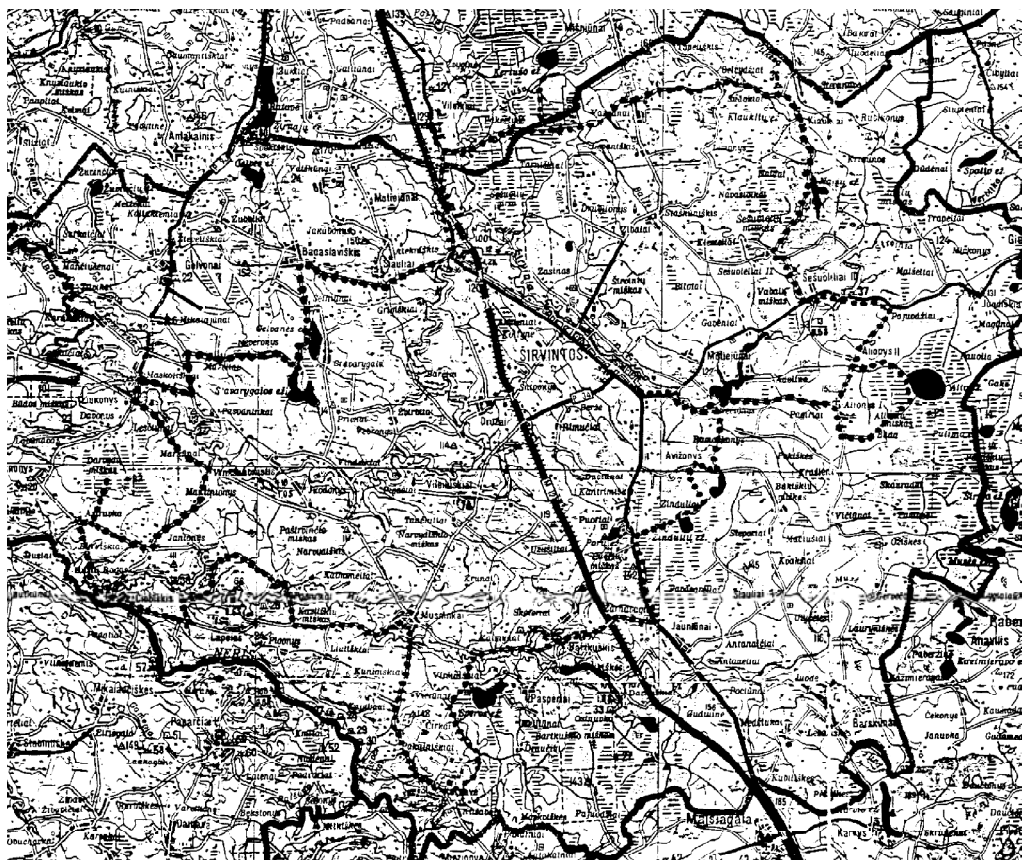
Pajautos slėnio ir Pragarinio ežero duburio erdvė gamtos apdovanota puikia akustika. Tuo įsitikino ne tik Kernavės gyventojai, bet ir lankytojai bei kraštotyrininkai savo ekspedicijų metu dainuodami stačiašlaitėje ežero pakrantėje. Akvatorijos padidėjimas dar pagerintų akustines savybes, nes dabartinė krūmėta žemapelkė garsus sugeria. Kernavė gali turėti bene geriausią Lietuvoje gamtinę „filharmoniją“. Širvintų rajono savivaldybei ji gali tapti nesunkiai įgyvendinama kultūros paveldo idėja. Netoli ežero į šiaurės rytus stūksantis brandus miškas su galingais ažuolais labai lengvai pritaikomas lankytojams,

jeigu tik būtų įrengti keleliai ir takai. Jie galėtų vesti iki Spėrės ežero pro pilkapius, kitus archeologinius paminklus. Autorius šią idėją kėlė jau prieš 10 metų, tačiau ir Gamtos apsaugos komiteto, ir Kultūros ministerijos atstovų reakcija buvo neigiama, nors niekuo nepagrįsta.

Kernavės kraštovei nuo seno būdinga žirgų auginimo tradicija. Trakėnų veislės žirgų pievose matyti ir šiandien. Todėl perspektyvinėje schemoje pažymėtas ir hipodromas, kaip svarbi turistinės atrakcinės programos dalis. Tyrinėjant ežero klodą labai daug podurpinio sapropelio vietų išsaugojo vandens riešuto arba agaro (*Trapa natans*) likučius, kartais vien ragelius. Neabejotina, jog žalvario ir

Pragarinio tvenkinio rekonstrukcijos ir projektuojamų kultūrinių rekreacinių elementų schema 1 – tvenkinio riba, 2 – dabartinio Pragarinio ežero kontūras, 3 – plūduriuojančių vandens augalų klombos (lelijynai), 4 – šaltiniuotos ir žuvingos vietos tvenkinyje, 5 – kultivuojama tvenkinio augalija, 6 – užtvanka ant upelio, 7 – kranto sutvirtinimo ir nuotėkio košimo želdynai, 8 – apsauginiai kranto želdynai, 9 – šlaito želdynai, 10 – pašivaikščiavimo ir apžvalgos takai, 11 – amfiteatras su suolais žiūrovams ir klausytojams, 12 – kranto estrada, 13 – dirbantis paplūdimys (atvežtas smėlis), 14 – sportinis tiltelis, 15 – vandens sporto stotelė, 16 – parko tipo medynas, 17 – tvenkinėlis su agaro (vandens riešuto) plantacija, 18 – parko želdynai šalia kelio, 19 – hipodromas, 20 – sodyba bei parko administracija

ankstyvojo geležies amžiaus laikais ežere ne tik žvejojo, bet ir vakariniame pakraštyje augino agarą, kuriuo pajvairindavo mitybą, nors plantacijos plotas toli gražu negalėjo prilygti didžiųjų ežerų, kaip Biržulis, Draudėnis, Rubikiai ar Kretūnas, agarų plantacijoms. Pirmosioms Lietuvoje vandens plantacijoms priminti vertėtų išuosti atskirą tvenkinėlį su agaru plantacija, panaudojant natūralią daubelę Kernavės padaržėse, į pietus nuo Dūkštų–Musninkų kelio. Kiti gamtiniai ir ūkiniai tvenkinio elementai parodyti schemeje.

*Vienas iš
rekomenduojamų
Širvintų rajono gamtos
ir etnokultūros
pažinimo ekskursijos
maršrutų (taškinė
linija)*

Širvintų rajono kraštovių įvairovė verta platesnio nagrinėjimo ir mokyimo bei turizmo maršrutų aptarimo. Kelias istorines kraštoves jungia autoriaus rekomenduojamas gamtos, istorijos ir etnokultūros pažinimo maršrutas, etnoekologijos principu nubrėžtas iš Širvintų per Nečionis (Širvintės tvenkinys), Aliónis (Alionių aukštapelkė ir Ąlio ežeras), Šešuolėlius, Naidūs (Naidių ežeras ir pelkė), Kiauklių ežerą, Kėrtušo ežerą ir upelį, Šešuolių giria, Viesàs (Širvintės slėnis), Šiauliūs, Bagaslaviškį, Šeiniūnus, Gelvānės ir Stavarýgalos ežerus, Lýgabalą, Rusiū rāgą, Čiōbiškį, Musės žemupį, Mūsninkus, Keŕnavę, Spērōs ežerą, Baŕtkuškį, Puoriūs (Puoriū ežeras), Žindulius (Žinduliū ežeras ir pelkė), Avižōnis. Tame maršrute yra keliolika labai perspektyvių vietų

agroturistiniam poilsiui (7 pav.) Joms įrengti iš pradžių pakaktų rajono ūkio ir kultūros specialistų moralinės ir metodinės paramos ūkininkams, vėliau prireiktų ir subsidijų sistemos taikymo.

Šaltiniai

- 1 Basalykas A. Lietuvos TSR fizinė geografija, II t. – V., 1965.
- 2 Kondratienė O. Apie Merkinės tarpledynmečio žiedadulkių diagramų tipus ir jų vienaamžiškumo klausimą. // Kvartero nuogulų stratigrafija ir antropogeno paleogeografija (rusų k.). – V., 1973.
- 3 Kudaba Č. Lietuvos aukštumos. – V., 1983.
- 4 Kuskas R. Kernavės apylinkės Pragarinio ežero ir pelkės stratigrafijos ir paleogeografijos tyrimai (Ataskaita; mašinraštis su iliustracijomis). Kernavės seniūnijos fondas ir Geografijos instituto fondas. – V., 1988.
- 5 Kuskas R. Daubų pelkių paleohidrologinės tipizacijos principai. // Geografijos metraštis, 24 t. – V., 1988.
- 6 Lietuvos durpynų kadastras. – V., 1995.

Geografijos ir paleogeografijos terminų paaiškinimai

Alerodas – staigus poledynmečio pradžios klimato pašiltėjimas prieš 10800–11800 metų.

Aleuritas – ežerų, lagūnų ir jūrų nuosėdinė mineralinė medžiaga, smulkesnė už smulkų smėlį, bet stambesnė už molį (0,01–0,1 mm grūdelių skersmens).

Aliuvis – upių sąnašos (vaginės ir salpinės).

Atlantis – šilčiausias poledynmečio klimatinis laikotarpis pagal Blytto–Sernanderio periodizaciją (prieš 4800–7800 metų).

Biolingas – poledynmečio pradžios pirmasis žymesnis pašiltėjimas ir amžinojo pašalo polaidis (prieš 12200–13000 metų).

Borealis – labai permainingas, vėsokas, sausokas ir vėjuotas poledynmečio klimatinis periodas pagal Blytto–Sernanderio periodizaciją (prieš 7800–9000 metų).

Deliuvis – paviršinės nuoplovos nuo šlaitų nunešto ir iš griovų išplautos mineralinės medžiagos, nugulusios pašlaitėse, ant ežerų ir upių terasų, daubose.

Detritas – augalinės ir iš dalies gyvūninės kilmės organinė medžiaga su menkais audinių likučiais, nugulanti ežeruose, rečiau pelkėse, upių senvagėse, o dirvožemyje kurianti humusą.

Detritinis sapropelis – labai organingos ežerinės nuosėdos.

Ekosistema – savitame geografinių komponentų komplekse (geosistemoje) gyvenančių įvairių augalų ir gyvūnų rūšių, žmonių sociumo ir jo ūkinių formų sambūvis.

Glacigeninė rina – iš po ledyno storumės išsiveržusios upės slėnis-tunelis, paprastai duobėtas, grandiniškas, kartais ir su išlygintu dugnu (dubaklonis).

Facija – elementarus geosistemos ir ekosistemos (landšafto, vietovaizdžio) elementas ir rangas (tipologijos), lietuviškai vadintinas *baru*. Facija išsiskiria nebiologinių ir biologinių procesų savitumu, savu energetiniu ir medžiaginiu balansu, tačiau priklauso bendrai (aukštesnio rango) *apyrubės* funkciniai sistemai.

Holocenas – poledynmetis arba mūsų gyvenamas tarpledynmetis, prasidėjęs maždaug prieš 15000 metų (pagal senesnę sistemą – prieš 13000 metų).

Limnoglacialas – ledyno tirpimo laikotarpio (paskutinio prieš 14000–17000 metų) prieledyninių ežerų arba ledyno upių pratekamų ežerų dugno ir pakrantės nuogulos, bangų ir ledo lyčių paveikti krantai – kalvų šlaitai.

Limnotelmatinis kontaktas – ežero nuosėdų ir pelkės durpių slūgsojimo sąlyčio kontaktas.

Litologija – medžiaginė geosistemos (ekosistemos) sandara, nebiologinė mineralinių ir organinių medžiagų visuma (kita prasmė – ją tyrinėjantis mokslas).

Morena – ledyno storumės iš kristalinių ir nuosėdinių uolienu ledyno slėgio, vandens perplovimo ir šalčio poveikio pagaminta savita medžiaga, turinti labai įvairaus dydžio ir įvairių mineralų dalelių – nuo gargždo ir žvyro iki molio dalelių. Tipinga morena laikomas moreninis priemolis, praplauta – gargždingas ir smėlingas žvyras.

Posto palinozona – žiedadulkių ir sporų diagramos periodizacijos padala, paremta klimato periodiškumu, nuo jo priklausančiomis miško raidos fazėmis. Lietuvoje daugiausia naudojama švedų botaniko L. Posto periodizacija (palinozonos – žiedadulkių zonos ir miškų fazės).

Sapropelis – bendras organingų ežerinių nuosėdų pavadinimas.

Sedimentacija – nuosėdinių medžiagų klojimas kalvų pašlaitėse, ežerų ir upių terasose, salpose, ežeruose, pelkėse, jūrose.

Sedimentogenezė – nuosėdų klojimasis įvairios kilmės facijose ir tolimesnis fizinis ir cheminis jų persimainymas sluoksniuose.

Stratigrafija – nuosėdų sluoksnių sistema (kartais terminas vartojamas ir sluoksnyno prasme) ir mokslas apie sluoksnių periodizavimą, jų amžių.

Subborealis – permainingas vidutinio šilumo klimatinis periodas pagal Blytto–Sernanderio periodizaciją (prieš 2800–4800 metų).

Sufozija – požeminių vandenų išsiveržimo paviršiu procesai, tarp jų pelkėjimas.

Tektonika – žemės plutos kristalinio pamato sąskaida ir ledynmečių bei poledynmečio lėtos diferencijuotos dinamikos sukelti geomorfologiniai procesai (pvz., slėnio ar senslėnio staigus posūkis, senslėnio nutrūkimas, apytiesis pelkyno ar kopyno pakraštys).

Tektoninis lūžis – kristalinio pamato (Lietuvoje 200–1700 m gylyje) plyšys dažnai sprūdžio, kitaip – pakopos, pavidalo.

Trendas – raidos tendencija, dinaminė fazė.

PRAEITIS

Širvintų apylinkių senovė

Gintautas Zabiela
Lietuvos istorijos institutas

Garsą ir skambesį Lietuvos istorijoje Širvintos įgavo po pergalingų Lietuvos kariuomenės kautynių su lenkais 1920 m. Iki tol tai buvo vienas iš daugelio Lietuvos miestelių, kuriame tekėjo savas neskubus gyvenimas. Tokių miestelių istorija iki pat šių dienų menkai žinoma ir tik specialūs konkrečiau regiono tyrinėjimai įlieja daugiau šviesos. Nors rašytiniai šaltiniai Širvintas mini nuo XV a., seniausių laikotarpių archeologinių paminklų ar radinių Širvintų apylinkėse, kaip reta, negausu. Archeologai Širvintų parapijos ribose iki šiol nesidarbavo, tad viskas, pagal ką šiandien galime kalbėti apie jos seniausią praeitį, yra kilę tik iš muziejuose turimų archeologinių radinių bei pavienių paviršiaus žvalgymų. Širvintų apylinkių senovei apibūdinti netinka net klasikinė proistorės schema, kurioje viskas skaidoma į didžiulius laikotarpius: akmens, bronzos, geležies bei valstybės laikų. To priežastis – medžiagos trūkumas. Tad toliau tik išvardinsime turimus daugiau nei kuklius duomenis apie seniausius paminklus ir radinius.

Praėjusių kartų pėdsakai žemėje mus pasiekia keliais būdais. Tai buvusių gyvenviečių vietos, kapai, kulto vietos, specialiai paslėpti ar pamesti daiktai. Gyvenviečių liekanos yra įvairiausios. Bėgant tūkstantmečiams žemėje beveik nesusekamas palapinių vietų keitė storais mūrinių griuvėnų sluoksniais užsikloję senamiesčiai. Širvintų apylinkėse turi netik vieną tokios istorinių laikų gyvenvietės liekaną.

Į vakarus nuo XX a. smarkiai išaugusio Širvintų miesto žinoma senovės gyvenvietė Staviškių kaime. Ji yra kairiajame Bėržės krante esančios iki 2 m aukščio pakilumėlės kyšulyje. Apie 1,5 ha plote pastebimas iki 50 cm storio tamsumo kultūrinis sluoksnis su perdegusiais akmenimis, molio tinku, žiesta kaimiška keramika, stiklo fragmentais. Visa medžiaga rodo, kad XVI–XVII a. čia būta nedidelio kaimelio¹.

Senieji kapai mažiau įvairūs. Lietuvoje žmonės visais laikais laidoti žemėje, – kartais sudeginti, kartais ne, – atitinkamai koks laikotarpis. Tam tik-

¹Zabiela G. *Staviškių senovės gyvenvietė // Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva. – V., 1996. T.1. P.297–298.*

rais laikotarpiais mirusiajam buvo supilamas ir žemių kauburys – pilkapis. Širvintų apylinkėse, kaip ir plačiame Rytų Lietuvos regione, maždaug nuo I tūkstantmečio vidurio iki Lietuvos valstybės susidarymo laikų nedeginti ir deginti mirusieji turėjo būti laidojami pilkapiuose, vėliau – paprastose kapinėse, dabar archeologų vadinamose senkapiais.

Senosios šventvietės tiek pat įvairios, kiek ir neaiškios. Ikirikščioniškosioms skiriami akmenys, šaltiniai, medžiai, kalvos, originalius pavadinimus turinčios vietovės.

Specialiai žmonių paslėpti daiktai vadinami lobiais. Daugiausia žinomi monetų lobiai. Arčiausiai Širvintų rasti du XV–XVII a. monetų lobiai Põriškio ir Rübikonių kaimuose².

Natūralu, kad tarp pamestų daiktų daugiausiai yra tokių, kurie dažniausiai naudoti ir mažiausiai vertinti. Pirmiausia tai akmeniniai kirviai. Gaminti porą tūkstančių metų iš vietinės žaliavos, šie universalūs įrankiai, tinkami tiek darbui, tiek ir karui, sudužę retai buvo taisomi, tad randamas jų dalis galime laikyti tyčia išmestomis. Sveiki kirviai būna arba pamesti, arba sąmoningai įdėti į žmonių kapus ar paaukoti dievams užkasant. Mažai kreipdami dėmesio į jų radimo aplinkybes šiandien nedaug ką apie šiuos kirvius galime pasakyti, išskyrus jų išvaizdą. Iš Širvintų žinomi 6 sveiki kirviai ir vieno nuolauža³. Iš kokio platumo apylinkių visi šie kirviai buvo moksleivių surinkti ir sunešti į Širvintų mokyklos muziejuką, lieka neaišku, tačiau atrodo, nėra nė vieno iš pačių Širvintų.

Žymiausias Širvintų apylinkių senovės paminklas yra Laužiškio piliakalnis. Jis įrengtas kairiajame Širvintės krante esančioje aukštumoje. Daliai panaudojus čia į Širviņtą žemėjančią gilią daubą, o nuo aukštumos rytinėje pusėje iškasus iki 4 m gylio ir 15 m pločio griovį, suformuota 7–15 m aukščio piliakalnio kalva, viršuje yra 32 m ilgio (iš rytų į vakarus) bei 30 m pločio (rytiniame gale) aikštelė su kultūrinio sluoksniu. Tame (rytiniame) aikštelės gale supiltas 3 m aukščio (nuo aikštelės) pylimas, apardytas XX a. pirmojoje pusėje kasant bulviarūsius. Tuo tarpu aikštelės šiaurės vakarų kraštas nuolatos griūva į Širviņtą, kasmet nusinešdamas į nebūtį dalelę netyrinėto piliakalnio paslapčių.

Visa piliakalnio išvaizda rodo, kad jame II tūkstantmečio pirmojoje pusėje turėjo stovėti stipri pilis. Tuo tarpu jokių istorinių duomenų apie ją nėra⁴. Pagal bendrą geografinę padėtį Širvintų apylinkės XIII a. įėjo į Deltuvos (Dėviltavos) žemę. Trūkstant istorinių vardų, valsčius pavadintas pagal upę – Širvintą⁵. 1375 m. vasario 5 d. į Lietuvą įsiveržusi Livonijos ordino kariuomenė per 10 dienų nusiaubė nemažai Rytų Lietuvos žemių, tarp jų ir Šešuoliūs⁶. Iki šiol šie Šešuōliai buvo siejami su dabartiniu Šešuōlių miesteliu Ukmergės rajone, kur nėra jokių XIV a. pilies pėdsakų, neži-

²Ivanauskas E. *Lietuvos pinigų lobiai. Paslėpti 1390–1865 metais.* – V., 1995. P. 204, 324.

³Lietuvos TSR archeologijos atlasas. – V., 1974. T.1. P.184.

⁴Lietuvos TSR archeologijos atlasas. – V., 1975. T.2. P.94; Vaškevičiūtė I. *Užburtas kalnas // Kultūros paminklų enciklopedija. Rytų Lietuva.* – V., 1996. T.1. P.285.

⁵Zabiela G., Baranauskas T. *Deltuvos žemė // Lietuvos istorijos metraštis 1995.* – V., 1996. P.11; papildytas straipsnis perspausdintas Zabiela G., Baranauskas T. *Deltuvos žemė // Eskizai.* – Ukmergė, 1999. Nr.10. P.6.

⁶Hermanas iš Vartbergės. *Livonijos kronika // Henrikas Latvīs, Hermanas Vartbergē. Livonijos kronikos.* – V., 1991. P.201.

noma ir to laiko gyvenvietė. Tuo tarpu keli kilometrai nuo Laužiškio piliakalnio į vakarus yra Šešuolėlių dvaras, kurio seniausia istorija mažai tyrinėta. Išskirtame Dėltuvos žemės Širvintės valsčiuje tėra vienintelis vėlyvas piliakalnis – Laužiškis, tad labai galimas dalykas, jog būtent jame ir bus stovėjusi pagrindinė valsčiaus pilis Šešuoliai, XIV a. antrojoje pusėje iš šiaurės dengusi Vilnių ir įėjusi į jo antrąją išorinį medinių pilių žiedą greta Kernavės bei Dubingių pilių. Žinoma, galutinai tą pagrįsti ar paneigti gali tik detalūs istoriniai aplinkinių vietovių bei archeologiniai paties Laužiškio piliakalnio tyrinėjimai.

Širvintų apylinkės yra skurdžios savo senuoju palikimu – tai tiesiog beveik tuščia vieta Lietuvos proistorės žemėlapyje. Žinoma, kai kurias spragas galima būtų užpildyti tyrinėjant žinomus išlikusius archeologinius paminklus, tačiau ir po to neaiškumų liks daugiau nei įprasta. To priežasčių reikia ieškoti kitur. Panašu, kad čia nuo poledynmečio laikų iki pat viduramžių plytėjo miškai, kuriuose žmonės nuolatos negyveno. Mažiausiai apaugusios, ko gero, buvo Širvintės pakrantės, tad jomis daugiausiai keliauta, gyventa (ateityje būtent palei jas reikia ieškoti senųjų gyvenviečių ir kapų liekanų), čia ir judėjimą kontroliuojanti medinė pilis pastatyta. Miškus naudoti pradėta tik nuo XV a., tad daug viduramžių bei naujųjų laikų archeologinių paminklų (kaimaviečių, dvarviečių, senkapių) čia galime surasti jau pagal istorinių šaltinių duomenis. Žodžiu, Širvintų apylinkės ir XXI amžiaus prieangyje Lietuvos istorikams bei archeologams tebelieka nežinoma žemė.

Į Širvintą griūvantis Laužiškio piliakalnis. 1999 m. rudens vaizdas. Autoriaus nuotr.

Širvintų krašto alkvietės ir kitos mitologinės vietos

*Tadas Šidiškis
Kultūros paveldo centras*

Šiame rajone yra tik viena mitologinė vieta, įrašyta į Lietuvos Respublikos nekilnojamųjų kultūros vertybių registrą. Tai Rāganos kalnas (*M 49*) Bagaslaviškio apylinkėse. Du objektai (akmenys) pasiūlyti įrašyti į registro Mitologinių vietų sąrašą. Neabejotiną mitologinę vertę turi ir Laužiškio piliakalnis, vadinamas Užburtu kálnu (*A 1460*). Mitologinių vietų sąrašė dominuoja itin gausūs helonimai, susiję su žodžiu „velnias“. Tačiau daugeliu atvejų neišliko pasakojamosios tautosakos. Turiningi pasakojimai apie Alionių, Kiauklių, Júodajį ir kitus ežerus:

apie čia „paskendusį varpą“, „ežerą, pavadintą jaučio vardu“ ir kt. Širvintų krašte yra 2 vietovės, išlaikiusios „alko“ toponimą: Alkūpio pieva ir Olkos miškas, tačiau daugelis mitologinių vietų, deja, jau išnyko vykdant melioraciją: sunaikinti Laūmės akmenys, Kukovaičio alkakmeniai. Čia turime vienintelį Lietuvoje Pikuolio kalną, čia pavyko lokalizuoti vieną iš vėlyvųjų šventviečių – „turgėlių vietą“ Trinkūškių miške.

Toliau pateikiami Širvintų krašto mitologiniai objektai.

1. Aukštādvaris – *Velniaraistis (Bedūgnis)*

Velniaraistio toponimą 1976 m. užrašė V. Pumputytė (LKI). Šiuo vardu vadinamas 3 ha ežeriukas Žernodegio miške, kaimo pietryčiuose. Kitas ežero pavadinimas – Bedūgnis. Tai užankantis ežeras, prieiti sunku, nes aplinkui liūnas. Prie pat ežero samanos, toliau beržiukai, pušaitės. „Ežere gyvena keista pabaisa“ (LKI. 1969 m. pasakojų I. Butkus, g. 1905 m.).

2. Bagaslaviškis – *Rāganos kálnas*

Apie 1,5 km į šiaurės vakarus nuo Bagaslaviškio, kairiajame kanalizuo Geļvės upelio krante yra mitologinis Rāganos kalnas. Jo šiaurėje yra smėlio ir žvyro karjeras. Seniau kalnas buvo visai plikas. 1969 m. jį apsodino eglaitėmis Bagdỹšių kaimo gyventojai. Apie Rāganos kalną vietiniai žmonės sukūrė daug pasakojimų. „Čia vaidendavosi: naktimis pasirodydavę nekalbantį ponaitis ir panelė ir gąsdindavę arkliajančius – dėl to ir praminė Rāganų kalnu“ (VAK. B. 65. P. 1.).

„Čia visuomet vaidendavosi. Velniai mainydavo tabokines. Čia prieš šv. Joną šokdavo raganos ir vedžiodavo žmones“ (LŽV. 1935 m. pasakojų J. Pinkevičius, g. 1863 m. Bagaslavišky).

Rāganos kalnas – šiuo metu vienintelis Širvintų r. objektas, įrašytas į Lietuvos Respublikos nekilnojamojo kultūros vertybių registro Mitologinių vietų sąrašą (M 49).

*Rāganos kálnas.
1999 m. Autoriaus
nuotr.*

3. Bajōrai II – Piečiaviscis

Kaimas ėjo baudžiavą Šešuolėlių dvaro ponui Jasinskiui. Pasakojama, kad tik vienas šio kaimo gyventojas Bilotas buvo laisvas nuo baudžiavos. Spėjama, kad šį žmogų vietos gyventojai praminė bajoru, nuo kurio vėliau pavadinintas ir visas kaimas (*LŽV. 1936 m. pasakojo Juozas Masiukas, g. Bajūrų k.*).

VAK'e minima, jog Bajūrų II kaimo šiaurinėje pusėje apie 50 m nuo Širvintės upės į pietus yra nedidelis, apie 10 arų, 3 m aukščio kalniukas, vadinamas Piečiavisciu (*VAK. B. 65. P. 395*).

Ties Piečiavisciu seniau buvęs Bajūrų vandens malūnas. Dar žymus užtvankos pylimas. Malūnas sudegęs (*LŽV. 1936 m.*). Dabar čia Širvintės tvenkinys.

1936 m. mokytoja Bronė Jakštienė, rinkdama medžiagą LŽV, užrašė pasakojimą apie Piečiaviscį: „Tame kalnely yra užkasta aukso, ir daug kas yra matęs toje vietoje liepsnelę – „pinigus degant“ (*pasakojo Juozas Masiukas, g. Bajūrų k.*).

Dūdų akmuo su „Velnio pėda“.

1999 m. Autoriaus nuotr.

4. Čepėniškis – Alkos kálnas, Árklio galvà

Buv. Širvintų valsčiaus pačiame šiauriniame pakraštyje, į pietus nuo Kertušės upelio, yra Čepėniškis.

P. Tarasenko, remdamasis F. Pokrovskiu, rašo, jog Čepėniškio vieniemyje, prie kelio Ukmergė–Širvintos yra kalnas, vadinamas Alkos kalnu¹. Latvių mokslininkas Ed. Šturms irgi mini Čepėniškyje Alkos kalną². Tačiau patyrinęjus nuodugniau F. Pokrovskio informaciją³, kuri remiasi M. Balinskiu⁴, paaiškėjo jog Alkos kalnu klaidingai vadinamas Bartkūnuose, prie to paties kelio, už 3 km į šiaurės vakarus nuo Čepėniškio esąs Koplýčkalnis (A 1200). Šalia jo yra kitas sakralinis objektas – senkapis, vadinamas „Rūsų kapais“. LŽV 1935 m. anketoje irgi neminimas Čepėniškio Alkos kalnas.

Dėmesį patraukia rytinėje senojo Ukmergės–Širvintų kelio pusėje, prie pat Širvintų r. ribos, Kazarieskos toponimas. Nuo Kertušės upelio 0,5 km į rytus minimas raistas, vadinamas Árklio gálva. „Seniau per kokį tai karą kareivis raitas jojęs ir nuskendęs, tik arklio galva kyšojusti“ (*LŽV. 1935 m. pasakojo Balys Bielskis, g. Čepėniškyje*).

¹Tarasenko P. Lietuvos archeologijos medžiaga. – K., 1928. P. 114.

²Šturms Ed. Die Alkstätten in Litauen // Contributions of Baltic University. Nr. 3. – Hamburg, 1946. P. 12, 17.

³Pokrovskij F. Archeologičeskaja karta Kovenskoj guberniji. – V., 1899. P. 110.

⁴Balynski M. Starożytna Polska. T. 3. – Warszawa, 1846. P. 465.

5. Dūdaĩ – Akmuo su „Vėlnio pėdà“, Šventaraistis

Kaimo rytiniame pakraštyje, dabar jau apleisto Dūdų–Jaskaūdžių kelio rytinėje pusėje, bevardžio kanalizuoto upelio vakariniame krante gausu riedulių. Tarp jų išsiskiria vienas akmuo, kurio vakariniame šone yra „Vėlnio pėdà“ – nedidelis 5 cm gylio, 20×10 cm dydžio یدubimas, šalia yra dar keli یدubimai (KPC. F. 27. Ap. 1. B. 114. P. 13). Akmens vakarinėje pusėje – ganykla, kitur – krūmai, balos, vadinami Šašaraisčiu. Kita pelkė, vadinama Šventaraisčiu, yra už 0,5 km į rytus (LŽV. 1937 m. nurodė Romas Traknys, gim. Dūdų k., užr. Juozas Pulkaunikas). Jos plotas 1 ha. Gaila, apie šias vietas neišlikę pasakojimų. Dūdų akmuo, vadinamas „Vėlnio pėdà“, šiuo metu pasiūlytas įrašyti į Lietuvos Respublikos nekilnojamojų kultūros vertybių registro Mitologinių vietų sąrašą.

6. Gavėniai – Kazielnųčia, Kapinųnas, Kaulųčia

Gavėniai buvęs didžiulis apie 0,7 km ilgio kaimas, ejęs baudžiavą Šešuolėlių dvarininkui Jasinskiui. Vakarinėje kaimo dalyje, prie Motiejūnų miškelio, minima 2 ha ploto pieva, vadinama Kazielnųčia. „Pasakojama, kad baudžiavos laikais toj pievoj buvo šaukiami baudžiauninkų susirinkimai, kuriuose ponas duodavo jiems išsakymus. Nuo žodžio „nakazanije“ pieva ir buvo pavadinta Kazielnųčia (LŽV. 1936 m. pasakojo Mikas Astikas, gim. Gavėniuose, užr. Bronė Jakštienė). Nuo Gavėnių 0,75 km į vakarus yra maža pakiluma, vadinama Kapinųnu. „Pasakojama, kad šiose kapinėse užkasta daug aukso, žmonės matė net „pinigus degant“. Tos kapinės yra labai senos, dabar apleistos ir jose nelaidojama. Kapinųne palaidota prancūzmečio laikais daug prancūzų“ (pasakojo M. Astikas).

Pikuolio kalnas.

1984 m.

T. Rinkevičiaus nuotr.

Iš KPC Archeologijos skyriaus archyvo

Gavėnių kaimo pietų pusėj, prie Širvintės, yra 3–4 m pločio Kaulyčios griovys. M. Astikas pasakojo: „Meškos atkasdavo iš netoli esančio Kapinyno žmonių lavonus ir nešdavo į tą griovį...“

7. Janiūnys – *Pikuolio kalnas*

Dešiniajame Musės krante, 0,7 km žemiau Musės ir Kaimenės upelių santakos yra mitologinis kalnas, kurio pavadinimas greičiausiai susijęs su Pikuoliu – požemio Dievu. Štai ką apie jį pasakojo J. Tviraga iš Janionių: „Seniau čia buvo Pikuolio bažnyčia. Čia gyveno milžinai, aukštesni už ažuolus, besiremia ažuolais. Rudenį ant Pikuolio ugnelės dega. Tai auksas valosi, dega“ (1969 m. užr. B. *Garnelytė*). I. Kupčiūnienė pasakojo: „Čia trys bačkos pinigų užkasta. Nuo upės buvo mūriniai tuneliai raudonų plytų. Buvo didelis miškas. Už Lietuvos iškirto kupčiai“ (1969 m. užr. B. *Garnelytė*).

1970 m. rudenį apie 200 Lietuvos žygeivių, kraštotyrininkų čia šventė Vėlines. Apeigose, skirtose Pikuoliui ir protėviams pagerbti, giedojo V. Janulevičiūtė, buvo uždegtas aukuras. Deja, tai buvo pasakutinis didesnis Vėlinių šventimas. 1971 metais Žygeivių judėjimas buvo uždraustas tuometinės sovietinės valdžios.

8. Jaskaūdžiai – *Šventorėlis*

Prieš II pasaulinį karą Jaskaūdžiai buvo nemažas kaimas. Čia gyveno 28 ūkininkai. Jaskaūdžių kaimo vakarinėje dalyje yra mitologinė vieta, vadinama Šventorėliu. Taip vadinama apskrita pievelė netoli buvusio trianguliacijos punkto (*majako*). Ją archeologui J. Balčiūnui 1983 m. nurodė Jaskaūdžių k. gyventoja Valerija Čsienė, g. 1907 m. (*KPC. F. 22. Ap. 1. B. 114. P. 21.*). Kitas senas kaimo gyventojas Nikodemus Čsas pasakojo, kad Šventorėliu pieva vadinama dėl to, jog čia „kažkada nuskendęs kunigas su sakramentais“ (*KPC. F. 27. Ap. 1. B. 64. P. 13*). Ši vieta dar vadinama Šventoriumi. Antanas Čsas pasakojo Motiejūnų pradžios mokyklos mokytojai E. Ališauskaitei, jog „mažas būdamas, važiuodamas su tėvu keliu matė pilką vilką su balta apykakle. Esant siauram keliui, tas žvėris šokdavo per kelią iš vienos pusės į kitą prieš jų vežimą. Vėliau žvėris nubėgo ant vadinamojo Šventoriaus ir nieko nedarydamas žiūrėjo į juos. Žmonės tokius žvėrelius vadindavo vilkalotais, sakydavo, kad jie yra pavirtę iš žmonių“ (*LŽV. 1935 m. užr. E. Ališauskaitė*).

9. Kaimynėliai – *Rāganos balà, Margiai*

VAK'as nurodo, kad kaimo vidury yra bala, vadinama Rāganos balà: jos plotas 0,25 ha (*VAK. B. 65. P. 283–284*). „Labai seniai, sako, kad naktimis baltinius skalbė“ (*LŽV. 1935 m. užr. Adolfas Barysas*).

„Rāganos balà vadinamas prūdas“ (*LVI. 1969 m. užr. R. Vencutė*).

0,25 km į pietus nuo kaimo yra smėlio kalnelis, vadinamas Margiais. „Iškasa būktai 1812 m. karo žmonių kaulų“ (LŽV. 1935 m. užr. A. Barysas).

10. Kriaūnos – Puntukas, Pagojas, Velnialūgis, Gaidžiukas
„Artojas ardamas rado dideles peilio kriaunas. Nuo to kilęs kaimo vardas“ (LKI. 1969 m.).

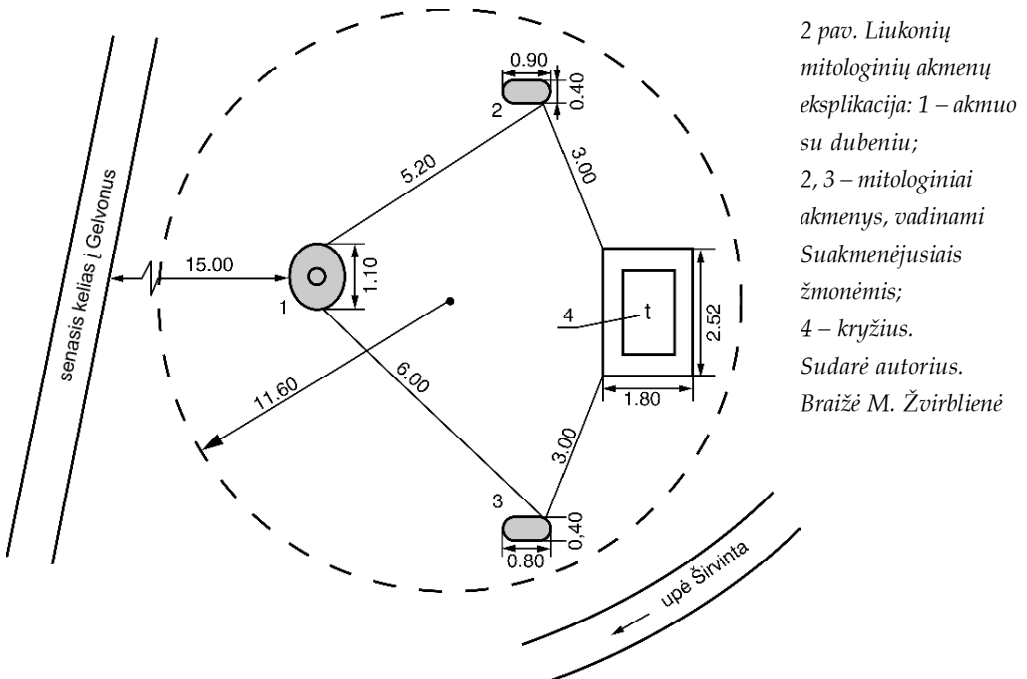
Kaimo pietuose, Siūrių miško šiaurėje, buvo didelis akmuo, vadinamas Puntuku. Jį 1969 m. nurodė Elena Stundienė, g. 1889 m. Kriaunosė. Taip pat pietinėje kaimo pusėje yra aukštas smėlėtas kalnas, vadinamas Pagojum. Jo plotas apie 20 arų, apaugęs senomis liepomis (LKI. 1969 m. užr. Z. Dzemionaitė).

Kriaunų apylinkėse minimas ir Velnialūgis. Tai apie 15 arų prūdas ir apie 300 m ilgio upelis (LKI. 1969 m. užr. Z. Dzemionaitė). Kaimo rytuose minima pieva, vadinama Gaidžiukū. „Seniau dažnai kam vaidendavos ir giedodavo gaidžiukas“ (LŽV. 1935 m. pasakojo Viktoras Gečys, g. 1865 m. Kriaunosė, užr. Uršulė Karčiauskienė).

11. Leváiniai – Kumėlės griovys, Plikakalnis

Leváiniuose prieš karą buvo dvaras. Čia minimas Kumėlės griovys, kuris tęsiasi nuo taip vadinamos Sargėlio sodželkos iki Širvintės upės. Griovio plotis – 1,5 m. „Čia vaidenasi, laksto ugnis“ (LŽV. 1935 m. užr. mokytoja Elena Tarasevičiūtė).

Taip pat minimas Plikakalnis (*Lysa gūra*). Ant kalno neauga jokia žolė. Čia taip pat „vaidenasi“.

*Liukonių akmuo su
dubeniu. 1984 m.
T. Rinkevičiaus nuotr.
Iš KPC Archeologijos
skyriaus archyvo*

12. Liūkonnys – Cūdaunà vietà, Kaukaragis

Liūkonnys seniau buvo dvaras, priklausęs grafui Kasakovskui. 1923 m. dvarą išparceliavo ir, prijungę gretimo Sabališkių dvaro žemę, davė Liūkonių kaimo vardą. Išparceliuota žemė išdalinta daugiausia buvusiems šių dvarų kumečiams ir savanoriams.

Apie 0,1 km į šiaurės vakarus nuo naujojo plento Čiōbiškis–Gėlvonai tilto per Širvintōs upę, dešiniajame senais ažuolais apaugusiame upės krante yra nuo seno žmonių laikoma stebuklinga vieta, vadinama Cūdaunà vietà, kitaip Milžinkapiu (*LŽV. 1935 m.*). Čia abipus didelio medinio kryžiaus yra du mitologiniai akmenys – „Jonas“ ir „Povilas“, dar vadinami Suakmenėjusiais žmonėmis. Žemiau yra kitas plokščias akmuo su duobele, kuri dažnai būna pilna vandens. „Tasai vanduo seniau turėjęs gydamosios galios, dėl to ši vieta kitų vadinama stebuklinga“ (*LŽV. 1935 m. pasakojo S. Kulikauskas, užr. M. Žeb-*

*Cūdauna vieta
(Liūkonnys). 1999 m.
Autoriaus nuotr.*

rauskaitė). Ši vieta pasiūlyta įrašyti į Lietuvos Respublikos nekilnojamojų kultūros vertybių registro Mitologinių vietų sąrašą.

Apie 1 km į pietryčius, kairiajame Širvintės krante, yra nedidelė, apie 0,8 ha ploto kalvelė, vadinama Kaukaragiu (*LŽV. 1935 m.*). Kaukaragis, deja, apnaikintas kasant žvyrą.

13. Liuliškiai – *Velniakumpis*

Į pietus nuo kaimo, pamiškėje, minima apie 3 ha dydžio pelkė, vadinama Velniakumpiu. „Pasakojama, kad seniau važiuojančius iš Mūsninkų miestelio žmones velnias atvesdavęs ir įklampindavęs šioje baloje“ (*LŽV. 1935 m. pateikė K. Vilkevičius, g. Liuliškių k., užr. Povilas Didžiariškis*).

14. Minčiūkai – *Guguras, Barsukynė*

Guguru vadinama Musės upelio dešiniojo kranto aukštuma netoli Minčiūku kaimo. „Guguras – Minčiukuose buvo Vytauto laikais kelias, išpylimas. Prie Guguro eina kelias iš Minčiūku į Markučius. Prie Guguro – pušynėlis. Anksčiau kalnas buvo plikas“ (*pasakojo K. Juodkauskas iš Pabėržės k., 1969 m. užr. B. Garnelytė*). „Arklį atsivedžiau ir atsiguliau. Arklys neėda. Žiūri į Gugurą. Pakėliau galvą – ant kalno aukštyn ėjo žiezirbos“. „Gugure vaidendavosi boba balta marška apsirengusi“ (*pasakojo M. Vilkelis iš Minčiūku, gim. 1891 m. 1969 m. užr. B. Garnelytė*). „Ant Guguro yra akmenu, matyt, „padmūrnikų“ kažkas darė. Kitoje Musės upelio pusėje (jo slėnyje) yra Barsukynė. Kalva Barsukynė atrodo kaip supilta“. J. Ališauskas iš Pelkynės kaimo, g. 1899 m., pasakojo: „Barsukynėj stovėjo bažnyčia, ją užpylė. Sako, buvo malūnas šimtmečio pradžioje“ (*1969 m., užr. B. Garnelytė*).

Šias abi kalvas reikėtų saugoti kaip mitologinius paminklus.

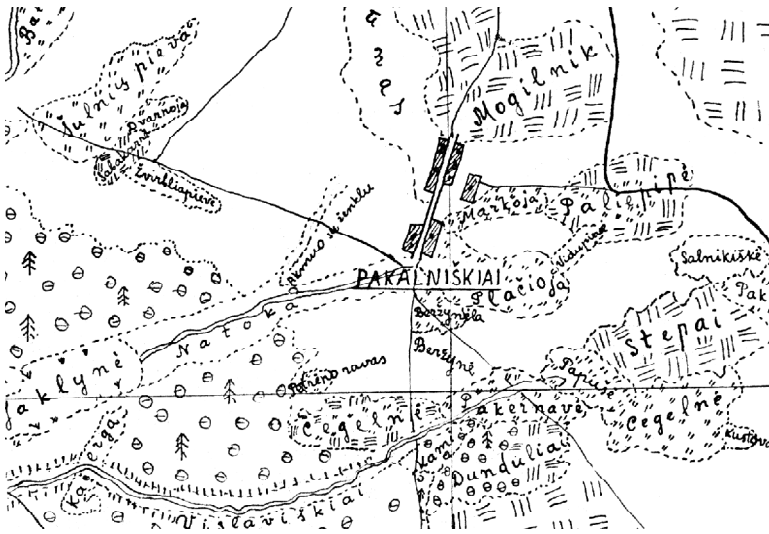
15. Motiejūnai – *Meldijų miškas*

Motiejūnų kaimo rytuose, prie kelio Širvintos–Šešuolėiai yra 6–7 ha dydžio miškas, vadinamas Meldijais (*LŽV. 1935 m. pasakojo J. Daukauskas*). Anksčiau jis buvo Motiejūnų kaimo servituto ribose. „Kur dabar Meldijų miškas, seniau buvo didelė bažnyčia. Žmonės išmirė, bažnyčia griuvo, o jos vietoje užaugo miškas. Tą mišką praminė Meldijais – todėl, kad tenai žmonės seniau meldėsi“ (*LTR. 346 (202)*).

16. Naidai – *Vėlnio raistas, Žąsų ež.*

Kaimo pietvakariuose minimas Vėlnio raistas. Tai 7 ha pelkė, auga pušys. (*LKI. 1969 m. nurodė M. Kriaunaitis, g. 1904 m., Naidų k., užr. Z. Dzemionaitė*).

Naidų ežero senasis pavadinimas – Žąsų ežeras. „Ėjęs kaukdamas sparnuotas debesis. Žmogus pamatęs sušuko: „Oi tu žusy“, – ir

Pakalniškių
žemėvardžių žemėlapis.
1935 m. Sudarė
J. Šiaučiūnas. Braižė
B. Vaineras (LŽV)

nukrito debesis, pasidarė ežeras“ (LŽV. 1935 m. pasakojo V. Gečys, g. 1865 m. Kriaunosė, užr. U. Karčiauskienė).

17. Pakalniškiai – Dundūliai, akmenys su ženklais

Apie 0,5 km į pietus nuo Pakalniškių, rytinėje senkelio pusėje, yra Dundūlių miškas. Tai apie 2 ha ploto brandus pušynas. Žinant, jog Dundūlis yra Perkūno sinonimas, galima spėti čia buvus alkviетę.

Dundūlių miško griovy (žr. šių apylinkių žemėlapi, kuri sudarė mokytojas J. Šiaučiūnas 1935 m.) yra apie 1,2 m skersmens akmuo su „Karvės pėda“. „Netoli Dundūlio akmens prancūzai bėgdami paslėpė pinigus. Dunduliuosė vaidenasi, pasirodo velniai žmogaus pavidalu. Seniau buvo negalima miegoti – vis tartum arklių kanopos dundėjo. Rodydavosi striokai. Dėl to negalėdavo nakvoti žmonės“ (LŽV. 1935 m. užr. J. Šiaučiūnas). Kitas akmuo su „Vaiko pėda“ 1935 m. buvo Nūotakos griovio šiauriniame pakrašty, apie 0,3 km į pietvakarius nuo Pakalniškių kaimo. Šio kaimo šiaurės rytuose yra „Mogilnyk gora“ vietovė (LKI. 1969 m. R. Venkutė).

18. Paspėriai – Raganaraistis

1 km į vakarus nuo Paspėrių k., prie Spėrės ež., minima apie 14 ha ploto pelkė su krūmais, vad. Raganaraisčiu (Raganoroisce).

„Šioje vietoje seniau ir dabar vaidenasi raganos“ (LŽV. 1935 m. užr. mokytojas Jonas Piškinas).

Šis toponimas minimas ir 1976 m. Vardyno kartotekoje (LKI. Užr. A. Lėčkus).

19. Pigónys – Vėlnio tiltas

Pigonių kaimo pavadinimas, kaip teigė Vytas Gerčys, g. 1901 m., kilęs nuo to, kad „čia ilgiausiai išgyveno pagonys“ (LKI. 1969 m.). Už

0,5 km į šiaurę nuo Pigonių tęsiasi Kazliškių miškai. 1935 m. pasakojo Julius Vaicekauskas iš Mūsninkų: „Per Kazliškių mišką ejęs kelias į Pamūsės dvarą. Šio dvaro ponas išklojo kelyje brastą apvaliais rąstais. Viena brasta vadinama Vėlnio tiltu (*LŽV. 1935 m.*), jos dydis 6×3 m. Čia labai kratydavę“. 1969 m. R. Venckutė rašo, jog „Vėlnio tiltu vadinamas raistas“

20. Pypliai – *Laumaraistis, akmuo su „Žmogaus pėda“, Kupolio ir Kártuvių kalnai*

Pypliai – senas kaimas, ejęs baudžiąvą Lemantaučiznos dvaro ponui A. Hrinevičiui. Tarp Pyplių ir Lemantaučiznos, prie Salėlės miško yra Laumaraistis. Jo plotas 15 ha (*LKI. 1969 m.*).

Apie 0,7 km į šiaurę nuo Pyplių yra vietovė, vadinama Platoja. „Čia yra didelis akmuo, kurio یدubime yra žmogaus pėda“ (*LŽV. 1935 m. pasakojo Vincas Užkurnys, g. 1901 m. Pypliuosė, užr. Stefanija Butkaitė*). Apie 100 m į pietus nuo kaimo yra nedidelis (15×15 m dydžio) pailgas kalnelis, vad. Kupoliu. Čia švėsdavo kupoles (*LKI. 1968 m.*). Dabar čia transformatorinė.

Kitas istorinis mitologinis objektas – pačiame pietiniame kaimo pakraštyje esantis Kártuvių kalnas. Stasys Kuklys, g. 1908 m. Pypliuosė, pasakojo, jog „čia dvarininkas Hrinevičius kardavęs baudžiauninkus“ (*LKI. 1976 m. užr. B. Venclauskaitė*).

21. Pōriškis – *Masiukaitės akmuo, Laumiābliūdis*

Pōriškio kaimo pietuose minimi mitologiniai objektai. Tai visų pirma Masiukaitės akmuo – apsamojės, aplink eglų miškas. Jo ilgis – 3,15 m, plotis – 2,24 m, aukštis virš žemės paviršiaus – 0,84 m. Didelė akmens dalis po žeme. 1969 m. Adomas Jasionis, g. 1901 m. Uždžionių k., pasakojo mokytojai Z. Dzemionaitei: „Seniau gyveno Masiukaitė. Ji buvo jauna. Žmonės juokaudavo, kad kai numirs Masiukaitė, akmuo bus jai karstas“ (*LKI. 1969 m.*). Iš tiesų, šis akmuo panašus į uždengtą karstą.

Pōriškio ir Limonių kaimų riboje yra Laumiābliūdžiu vadinama nedidelė dauba, apaugusi medžiais, krūmais. Jos plotas apie 15 arų. Laumiābliūdžiu vadinama todėl, kad savo forma primena dubenį (*bliūda*). Anksčiau čia buvo gili bala, kurią vadino Vėlniābliūdžiu. Pasakojo A. Jasionis: „Kai tik sutemdavo, laumės plaudavo su kultuvėmis drabužius. Žmonės laumių nematydavo, tik aidą girdėdavo. Pašižiūrėti laumių darbo ateidavo ir vėlniai“ (*LKI. 1969 m.*).

22. Rubikónys – *Kupoliakalnis, Šventakalnis*

Šiaurinėje Rubikonių k. pusėje, už upelio, tarp raistų yra neaukštas kalnas, kurį senieji gyventojai vadina Kupoliakalniu (*LŽV. 1935 m.*).

Seniausias Rubikonių k. gyventojas Z. Jočys (g. 1907 m.) rodo Kupoliakalnį. 1999 m. Autoriaus nuotr.

„Ateidavo į šokius gražūs bernaičiai, bet šokdamos merginos pastebėjo, kad jų nosys be skylių, o batuose – kanopos (velniai!). Šokius vadindavo kupolėm“ (LKI. 1973 m. užr. A. Valytė).

Į šiaurės rytus nuo Rubikonių, prie kelio į Degsnius, yra dirva, vadinama Šventakalniu (*Svetagorija*) (LKI. 1976 m. užr. V. Alekna).

23. Smailiai – Moteriškės kalnas, Gōjus, Šimtakapė

Tarp Smailių ir Vileikiškių yra Moteriškės kalnas, jo plotas – 0,7 ha. „Čia buvo miškas. Jame meška moterį užlamdė. Todėl ir pavadintas Moteriškės kalnu“ (LKI. 1969 m. užr. J. Miliukaitė). Nuo Smailių kaimo 1 km į pietvakarius buvo ažuolų Gōjus. „Čia nebuvo ariamos žemės – tik ažuolai augo“ (LKI. 1969 m. užr. R. Zinytė). Išskirtus ažuolus, šioje vietoje buvo Gōjaus vienkiemis. Toponimas lokalizuotas pagal Karo topografijos skyriaus 1935 m. žemėlapi M1:25 000 (Nr. 479).

Nuo Gōjaus apie 1 km į rytus, Taūčiuliuose, yra vietovė Šimtakapė, o prie kelio į Mūsninkus – beržais apaugęs Kapėlių kalnelis: „Čia iškasinėjo žmonių kaulus, nors seni žmonės jokių kapų neprišimena“ (LKI. 1969 m. užr. R. Zinytė).

24. Stavarýgala – Aĭkupė, Šveñtežeris

Stavarýgala – senas, 15 kiemų (1935 m.) kaimas, ėjęs baudžiamą Gelvankos dvaro ponui Dabužinskiui.

Apie 1 km į šiaurę nuo kaimo, prie kelio į Bagaslaviškį, minima Aĭkupės pieva (plotas 1,5 ha) (LŽV. 1935 m. nurodė Matas Sargelis, g. Stavarýgalos k., užr. Juozas Jakučiūnas).

Į pietvakarius nuo kaimo telkšo to paties pavadinimo ežeras. Senasis ežero pavadinimas – Šveñtežeris. Taip ežeras vadinosi iki praėjo amžiaus (LKI. 1979 m. užr. V. Alekna). „Čia paskendo kunigas“ (LKI. 1976 m. užr. D. Venclauskaitė).

25. Sudōkiai – *Kunigiškakalnis, Laūmės pėdės akmuo, Raudónupis*

Sudōkių kaimo pietryčiuose yra status eglėmis ir krūmais apaugęs Kunigiškakalnis, jo plotas 17–20 arų. Vietinių žmonių teigimu, ši vieta susijusi su senovės lietuvių tikėjimu: „Ant to kalno kunigas Krivis gyvenęs. Jis kūrendavęs laužus, atlikdavęs apeigas. Nuo to ir vardas kilęs“, – pasakojo E. Morkūnas, g. 1909 m. Sudokiuosė, užrašė Kiauklių mokyklos mokytoja Z. Dzemionaitė (*LKI. 1969 m.*).

Nuo Sudōkių į rytus yra Laūmės pėdės pieva. Tai apie 0,7 ha ploto šlapia be krūmų pieva. „Pievoje gulėjo du akmenys. Viename buvo išpaustos didelės pėdos, kitame – mažos. Žmonės sakydavo, kad tais akmenimis šokinėjo laumės. Dabar tų akmenų nėra – suskaldė“ (*E. Morkūnas, 1969 m.*).

1935 m. Kiauklių pradžios mokyklos mokytoja A. Klimukaitė užrašė pasakojimą: „Laumė ant jo stovėjusi ir likęs įdubimas – Laūmės pėdà“ (*LŽV. 1935 m.*).

Kaimo šiaurės rytuose yra Raudónupis. Tai 1 km ilgio apaugęs krūmais upelis. „1863 m. valstiečiai buvo sukilę prieš caro valdžią. Sukilimą malšinant žuvo daug žmonių prie upelio. Kraujas tekėjo į upelį. Upelį pavadinę Raudónupiu“, – pasakojo E. Morkūnas.

26. Šešuolėliai II – *Velniāraistis, Koplỹčios kálnas*

Lietuvos žemės vardyno 1935 m. Šešuolėlių II dvaro anketoje (žinias surinko mokytojas Antanas Tatarėlis) minimas Velniāraistis. Tai 30 ha ploto pelkė, apaugusi krūmais. Ji yra nuo dvaro 0,5 km į šiaurę (pagal Antano Keliuočio, gim. Širvintų vlsč. Ūlyčėlių k., nurodymus). Taip pat Šešuolėliuose II minimas ir Koplỹčios kalnas (*LKI. 1976 m. užr. A. Ražinauskas*).

27. Šventākálnis – *Svetagòrijos laũkas*

Kaimas, kurį sudaro 11 kiemų, dar vadinamas Svetagòrija (*LKI. 1976 m. užr. O. Besusparytė*). Naidėlių pusėje yra Svetagòrijos laukas, kur „vaidenosi naktimis senutė burtininkė, apsigobusi balta paklode; atimdavo karvėms pieną, jas užburdama“ (*LKI. 1976 m. užr. J. Bukelskienė*).

28. Tóliotiškis – *Žinỹčios slėnis, Skarbavà*

Tarp Toliotiškio, Būrniškio ir Rúsų Rāgo yra didelė dauba, kur sueina trys dideli grioviai į vieną, vadinama Žinỹčios slėniu. Daubos dugnu teka Rynės upelis (Kapótinė). Tarp trijų sueinančių griovių: Galaravo, Ravėlio ir Steponāvos ravo yra 50 m² kalvelė – Skarbavà, apaugusi senomis pušimis. Ji yra apie 200 m į vakarus nuo Toliotiškio. 1935 m. mokytoja A. Žemaitytė užrašė pasakojimą: „Ten kažkada buvęs paslėptas prancūzų kariuomenės skarbas – išdas. Nuo Ker-

navės bažnyčios iki Skarbavės buvo iškiršta linija. Vėliau grįždami skarba pasiemė. Žmonės dabar dar paknisa, bet nieko neranda“ (*LŽV. 1935 m., užr. A. Žemaitytė*).

29. Trapėliai – *Kātino raistas*

Rytiniame kaimo gale minima 5 ha pieva, vadinama Kātino raistū. „Žmonės pasakoja, kad tame raiste seniau velnias, pasivertęs katinu, baidydavęs juos“ (*LŽV. 1935 m. pasakojo Romualdas Sujis, g. Trapėliuose, užr. Sofija Bartaskaitė*).

30. Vindeikiai – *Gaidžiāpievis ir Vōlas*

Vindeikiai, didelis senas kaimas, baudžiavą ėjęs Pāširvinčio dvaro ponui Siesickui.

0,5 km į šiaurę nuo Vindeikių minimas Gaidžiāpievis. Pievos plotas 0,5 ha, baltžemis. „Žmonės pasakojo, jog kadaise šioj vietoj vaidendavosi, čia buvusioj pošnioj – jaujoj – naktį gaidys giedodavęs. Nuo to ir pieva vardą gavusi“ (*LŽV. 1935 m. užr. Apoloniya Jackūnaitė*). Į šiaurę nuo Vindeikių yra Volas – pylimas, apie 100 m ilgio ir 0,5 m aukščio. „Žmonės pasakoja, kad tas Volas nuo prancūzmečio likęs. Kas ten užkasta, tai nežinia“ (*LŽV. 1935 m.*).

31. Zaltarūnai – *Trinkūškių miškas*

Prie Zaltarūnų vienkiemių yra Trinkūškių miškas. Apie jį sakoma: „Zaltarūnų miškas buvo labai žymus. Ten yra kalniukas apvalus, gražus. Iš to kalniuko yra tunelis iš Kernavės per Nėrį ir iki Trākų (*LTR 4115(55)*). Seniau ten turgūs būdavo, tai ir išmūrijo tunelį į tą turgų, kad vokiečiai neužpultų. „Nuo Piliakalnio tunelis einas gal 4 km iki Trinkūškių miško“ (*LTR 4113(10)*). Iš 1724–1725 m. jėzuitų kronikų žinome, jog ir po krikščionybės paskelbimo Lietuvoje dar ilgai buvo atliekamos senosios apeigos nuošaliose vietose, miškuose tarp pelkių ir buvo vadinamos turgais, velnio turgeliais. Tokia vieta žinoma Ramygalos apylinkėse (*Jurginis J. Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje. – V., 1976. P. 35*).

Greičiausiai Trinkūškių miške buvo viena iš paskutiniųjų vėlyvųjų šventviečių.

32. Zigmantai – *Olka*

Šiuo vardu vadinamas drėgno miško masyvas į pietus nuo Mušios ežero. Čia seniau buvęs Bakaniškių vienkiemis. Dabar Olkos miškas yra Širvintų miškų urėdijos, Glitiškio girininkijos 66 kv. Olkos miškas lokalizuotas pagal 1988 m. Respublikiniame žemėtvarkos projektavimo institute sudarytą Glitiškio girininkijos planą M1:10000. Seniau ši vieta priklausė Pabėržės parapijai. Greičiausiai tai bus ta pati vietovė Pabėržės parapijoje, minima A. Vanago (*Pietryčių Lietuvos vie-*

tovardžiai // Lietuvos Rytai. – V., 1913. P. 32) bei 1912 m. „Viltyje“ (Proletarų parapija // Viltis. 1912 m. Nr 49. P. 2.). Topografiniame prieškario lenkiškame M1:100000 žemėlapyje (Pas. 29, slup. 40) nurodyta Olkos vietovė kaip tik sutampa su Olkos miško lokalizacija.

33. Žaigaičiai – Baidiškiai, Akmuo

Baidiškiais vadinamas kairysis Širvintės upės krantas nuo kaimo į šiaurę. Jo ilgis apie 60 m, šlaito aukštis iki 20 m. „Vieną naktį eidami pro Baidiškius matė, kad kas čia lupęs arkliui odą. Kiti matė arklio galvos didumo ugnies kamuolį, besiritantį nuo Baidiškių į Chrusto pusę. Dar kitas matęs ugnį, lekiančią ta pačia kryptimi aukštai“ (LŽV. 1935 m. pasakojo A. Kačanauskas, g. Levanaukoje, užr. P. Vasiliauskas).

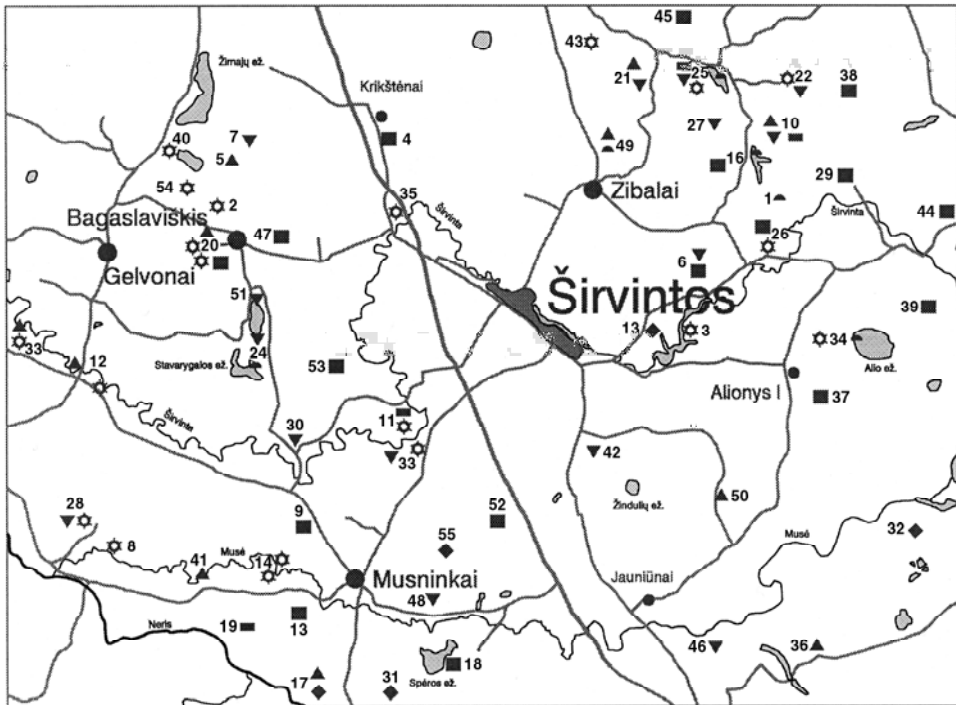
Širvintės upėj, priešais Baidiškius, netoli kairiojo kranto, minimas apie 4 m ilgio, 3 m pločio Baidiškių akmuo (A. Kačanausko žinios).

Kitos mitologinės vietos

34. Aliónys II – Kātino kálnas, Ālio ež. (LŽV. 1936 m.)
35. Bařčiai – Gaidŷnės kálnas (nukastas) (LŽV. 1936 m.)
36. Barskŷnai – Bōbos akmuo (LKI. 1969 m.)
37. Būdà – Velniaraistis (LKI. 1969 m.)
38. Dēgsniai – Velniaraistis (LKI. 1976 m.)
39. Gakà – Velniaraistis (LKI. 1976 m.)
40. Geļvė – Peklos kalnas (LŽV. 1935 m.)
41. Ilgōjus – akmuo su „Šuns pėda“ ir kitais ženklais (Kernavė. – V., 1972. P. 386)

Ilgojaus akmuo su „Šuns pėda“ ir kitais ženklais. 1984 m. T. Rinkevičiaus nuotr. Iš KPC Archeologijos skyriaus archyvo

Širvintų krašto alkviečių ir kitų mitologinių vietų žemėlapis. M1:300 000.

Sudarė autorius

- pelkės
- ☆ kalnai
- brastos, grioviai
- ▼ pievos, laukai, daubos
- ◆ miškai
- ▲ ežerai
- ▲ akmenys

1. Velniaraistis (Bedūgnis) (Aukštādvaris);
2. Rāganos kālnas (Bagaslaviškis);
3. Piečiaviscis (Bajōrai II);
4. Aļkos kālnas, Arklio galva (Čepėniškis);
5. Akmuo su „Vėlnio pėda“; Šventaraistis (Dūdai);
6. Kazielnycia, Kapinynas, Kaulycia (Gavėniai);
7. Pikuolio kalnas (Janionys);
8. Šventorėlis (Jaskaiūdziai);
9. Rāganos balā, Margiai (Kaimynėliai);
10. Puntukas, Pagojas, Velniālūgīs, Gaidziukas (Kriaunos);
11. Kumėlės griovys, Plikakalnis (Levāiniai);
12. Cūdaunā vietā, Kaukaragīs (Liūkony);
13. Velniakumpis (Liuliškiai);
14. Guguras, Barsukynė (Minčiukai);
15. Meldijū miškas (Motiejūnai);
16. Vėlnio raistas, Žąsū ež. (Naidai);
17. Dundūliai, akmenys su ženklais (Pakalniškiai);
18. Raganaraistis (Paspėriai);
19. Vėlnio tiltas (Pigōny);
20. Laumaraistis, akmuo su „Žmogaus pėda“, Kupolio ir Kārtuoiū kalnai (Pypliai);
21. Masiukāitės akmuo, Laumiābliūdīs (Pōriškis);
22. Kupoliakalnis, Šventakalnis (Rubikōny);
23. Moteriškės kālnas, Gōjus, Šimtakapė (Smailiai);
24. Aļkupė, Šventēzeris (Stavarygalā);
25. Kunigiškālnis, Laūmės pėdōs akmuo, Raudōnupis (Sudōkiai);
26. Velniāraistis, Koplūčios kālnas (Šėsuolėliai II);
27. Svetagōrijos laukas (Šventākālnis);
28. Žinūčios slėnis, Skarbaravā (Tōliotiškis);
29. Kātino raistas (Trapėliai);
30. Gaidžiāpievis ir Vōlas (Vindėikiai);
31. Trinkūškiū miškas (Zaltarūnai);
32. Olka (Zigmantai);
33. Baidiškiei, Akmuo (Žaigāičiai);
34. Kātino kālnas, Alio ež. (Aliōny II);
35. Gaidynės kalnas (Bařčiai);
36. Bōbos akmuo (Barskūnai);
37. Velniaraistis (Būdā);
38. Velniaraistis (Dėgsniai);
39. Velniaraistis (Gakā);
40. Peklos kalnas (Gelvė);
41. Akmuo su „Šuns pėda“ ir kitais ženklais (Ilgōjus);
42. Vėlnio pievėlė (Kantrimiškis);
43. Bažnytikalnis (Medūliai);
44. Velniaraistis (Mickōny);
45. Vėlnio raistas (Pāriešis);
46. Velniakampis, pieva (Pociūnai);
47. Laumarstis, liūnas (Sedūnai);
48. Velniasukis, pieva (Stanislavava);
49. Baronas, akmuo (Staškūniškis);
50. Kukovaicio akmenys (Stepōriai);
51. Vėlnio tiltėlis, tiltas (Šėiniūnai);
52. Šv. Jōno raistas (Užūšiliai);
53. Vėlnio rāgas, raistas (Vebrōny);
54. Laužakalnis (Zubėliai);
55. Svenciūnū miškas (Žadūžiai).

Gelvės ežeras.
1999 m. Autoriaus
nuotr.

42. Kantrėmiškis – *Vėlnio pievėlė* (PKK LKI. 1976 m.)
43. Mediliai – *Bažnytkalnis* (LKI. 1969 m.)
44. Mickónys – *Velniaraistis* (LKI. 1969 m.)
45. Pāriešis – *Vėlnio raistas* (LKI. 1969 m.)
46. Pociūnai – *Velniakampis, pieva* (LKI. 1969 m.)
47. Sedūnai – *Laumarstis, liūnas* (LKI. 1967 m.)
48. Stanislavava – *Velniasukis, pieva* (LŽV. 1936 m.)
49. Staškūniškis – *Baronas, akmuo* (PKK), *Velniaraistis, ežeras* (LKI. 1976 m.)
50. Stepōriai – *Kukovaičio akmenys* (A. Vojevodskaitės asm. arch.)
51. Šeiniūnai – *Vėlnio tiltėlis, tiltas* (LVI. 1976 m.)
52. Užūšiliai – *šv. Jono raistas* (LKI. 1969 m.)
54. Vebrónys – *Vėlnio rāgas, raistas* (LKI. 1976 m.)
54. Zubėliai – *Laužakalnis* (LKD. F. 34–142)
55. Žadžiaĩ – *Svenciūnų miškas* (LKI. 1976 m.)

Be to, paminėtinas ir turintis sakralinę vertę Gėlvonų „stebuklingas“ akmuo su „pėda“.

Sutrumpinimai, naudoti šaltiniai ir literatūra

Asmeniniai archyvai: B. Nartautienės–Garnelytės, A. Vojevodskaitės

A – Registro sąrašuose esanti archeologijos vertybė

KPC – Kultūros paveldo centro archyvas

LKD – Lietuvos kraštotyros draugijos archyvas

LKI – Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriaus vietovardžių iš gyvosios kalbos kartoteka ir archyvas (talkininkai)

LTR – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštynas.

M – Registro sąrašuose esanti mitologijos vertybė

PKK – Pavardžių ir vietovardžių atlietuvinimo komisija prie Vidaus reikalų ministerijos (1936–1940 m.)

LŽV – Lietuvos žemės vardynas (anketos saugomos Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje)

VAK – Valstybės archeologijos komisijos archyvas. Saugomas KPC.

1. Balčiūnas J. 1983 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos Širvintų r. ataskaita. – V., 1985. Saugomas KPC. F 22. Ap. 1. B. 114.
2. Balyński M. *Starożytna Polska*. T. 3. – Warszawa, 1846.
3. Jurginis J. *Pagonybės ir krikščionybės santykiai Lietuvoje*. – V., 1976.
4. Kerbelytė B. *Lietuvių liaudies padavimų katalogas*. – V., 1973.
5. Kernavė. – V., 1972.
6. P. K. Proletarių parapija // *Viltis*. 1912. Nr. 49.
7. Pokrovskij F. *Archeologičeskaja karta Kovenskoj guberniji*. – V., 1899.
8. Šidiškis T. *Šventieji ažuolai, gojai, alakai // Laužadis Š. Lietuva – šventų ažuolų žemė*. – V., 1997. P. 62.
9. Šidiškis T. *Įvairių kultūros vertybių registravimas Širvintų r. (mašindr.)*. – V., 1994. Saugoma KPC Memorialinių vietų skyriuje.
10. Šturms Ed. *Die Alkstätten in Litauen // Contributions of Baltic University*. Nr. 3. – Hamburg, 1946.
11. Tarasenko P. *Lietuvos archeologijos medžiaga*. – K., 1928.
12. Vanagas A. *Pietryčių Lietuvos vietovardžiai // Lietuvos Rytai*. – V., 1993.

Iš Širvintų praeities

Algirdas Baliulis

Lietuvos istorijos institutas

Širvintos XV–XIX a. buvo nedidelė linijinio plano gyvenvietė šalia Vilniaus–Ukmergės vieškelio. Galimas daiktas, kad vietovė iš pradžių buvo didesnio administracinio vieneto, kuriam priklausė Kernavės, Mūsninkų, Gėlvonų, Máišiagalos žemės, ribose, matyt, valdoma vienos giminės. Iš užuominų istorijos šaltiniuose, bažnyčios fundacijos, galima spręsti, kad didelė žemių dalis XV a. priklausė didikams Astikams. Istorijos šaltiniai, kuriuose randamas Širvintų vardas, labai fragmentiški; išsiaiškinti giminystės ryšiams, vietovės perėjimo iš vienos giminės kitai faktams nustatyti reikėtų ne vienerių metų šaltinių paieškoms, tad čia pateiksime tik tas šaltinių nuotrupas, kurios ateityje gal bus naudingos būsiamiems tyrinėtojams.

Kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymuose XIV a. pabaigoje Širvintos nepaminėtos, nors aprašinėjama teritorija tarp Máišiagalos, Kernavės, Gėlvonų ir Širvintės upės¹. Galimas daiktas, kad tada Širvintos tebuvo menkas kaimelis ar jo nebuvo iš viso. A. Vanagas, nagrinėdamas miestų vardų kilmę, pažymi, jog istorijos šaltiniuose Širvintos minimos XIV a. pabaigoje, 1475 m. pastatyta bažnyčia, 1559–1560 m. jau minimas miestelis. Miesto vardas sudarytas iš upės vardo *Širvintà* daugiskaitos². Vis dėlto reikėtų pastebėti, kad bažnyčios fundacija 1475 m. liudija, jog tada Širvintos buvo didesnė gyvenvietė, be abejo, maždaug tuo metu prie bažnyčios ir dvaro turėjo pradėti kurtis ir miestelis.

J. Ochmańskis, paskelbęs Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto išduotų dokumentų rinkinį „Vitoldiana“, randa, jog 1424 m. balandžio 20 d. išduotame dokumente yra pasirašęs „Gintoldo de

¹Kraštas ir žmonės. Lietuvos geografiniai ir etnografiniai aprašymai (XIV–XIX a.). Parengė prof. Juozas Jurginis ir doc. Algirdas Šidlauskas. – V.: Mokslo, 1988. P. 30–31.

²Vanagas A. Lietuvos miestų vardai. – V.: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996. P. 242.

³Vitoldiana. Codex privilegiorum Vitoldi magni ducis Lithuaniae 1386–1430. Zebrał i wydał Jerzy Ochmański. – Warszawa–Poznań, PWN, 1986. S. 96 (rod. 233).

Ziruntin“, vietovardį *Ziruntin* tapatina su Širvintomis³. Jeigu manytume, kad vietovardis *Ziruntin* reiškia Širvintas, tai būtų bene pirmasis Širvintų paminėjimas. Tas pats J. Ochmanskis, rašydamas apie Vilniaus vyskupijos bažnyčias, nurodo, kad Širvintosė bažnyčia įkurta prieš 1522 m.⁴

1506 m. sausio 9 d. Zofija, Mikalojaus duktė (Zofija Mikalojienė), užrašydama Máišiagalos bažnyčios (funduotos jos brolių Stanislovo ir Simono Bagdonaičių) altoriaus kunigo – altaristos Petro – išlaikymui valstietį Jurgį, raštą išdavė savo Širvintų dvare (in curia nostra Szyrwinty)⁵. Matyt, ta pati Zofija Mikalojienė-Mackevičienė 1507 m. po vyro mirties valdė, iš Žygimanto Senojo gavusi raštą, Mūsniukų, Kernavės ir Giedraičių dvarus⁶. 1525 m. bažnyčiai buvęs dovanotas Širvintėlių kaimas⁷.

1582 m. lapkričio 16 d. Širvintų miestelėnui Misiui Žurkui ir jo įpėdinams buvo patvirtinta teisė Širvintosė turėti 2 žmonių tarnybas ir neapmokestinamą smuklę, kuriuos jam buvo davęs Mikalojus Radvila⁸. Iš to galima spręsti, kad tuo metu Širvintas valdė M. Radvila. 1584 m. Širvintos laikomos valdovo miesteliu; gėralų gamybos mokesčių rinkėjai turėję surinkti iš Širvintų smuklių 23 kapas grašių, tačiau gyventojai sumokėję tik 15 kapų⁹. 1588 m. birželio 16 d. Steponui Jeronimui Piaseckiui patvirtinta teisė valdyti Geranainis, Lįpniškes ir Širvintas su miesteliais¹⁰.

1598 m. gegužės 7 d. valdovo durininkui Jonui Glubockiui buvo duota tuščia žemė Širvintosė, šalia miestelio, prie Vilniaus vieškelio¹¹. Toks žemių dalijimas sudarė sąlygas atsirasti smulkiems dvareliams, kurie turbūt buvo vadinami irgi Širvintų vardu.

1613 m. gruodžio 5 d. Stanislovo Stanislovaičio Kiškos sūnūs – kunigas Stanislovas, Mikalojus ir Kristupas – buvo įvesdinti į paveldėtus iš tėvo dvarus: Mūsniukus, Ūpninkus, Širvintas, Paparčius ir pusę Kėdainių (jų antrąją pusę paveldėjo duktė Ona, ištekėjusi už Kristupo Radvilos)¹². Matyt, tik dalį Širvintų valdų valdė Kiškos, kita dalis priklausė valdovui. 1602 m. kovo 15 d. ir 1611 m. rugsėjo 7 d. Širvintų dvarą buvo leista valdyti Kasparui Ostrovskui¹³.

XVII a. pradžioje Širvintų bažnyčios ir aplinkinių dvarų žemių ribos turbūt buvo neaiškios, nes kildavo ginčų, būdavo bylinėjamosi teismuose.

1627 m. rugpjūčio 20 d. Širvintų klebono Stepono Bernotavičiaus valdiniai iš Širvintų miestelio pagrobė ir nuvežė pas Širvintų kleboną pono Kristupo Mlečkos valdinių šieną, pastarieji kleboną (apskundė Vilniaus pilies teismui)¹⁴. 1629 m. rugpjūčio 3 d. Širvintų klebonas Steponas Bernatovskis (Bernotavičius), turėjęs ilgą teisminį procesą su dalies Kiškų turtų paveldėtojais Jonu, Mikalojumi ir Jurgiu Mlečkomis; pateikęs pergamente rašytą 1475 m. Kot-

⁴Ochmański J. *Biskupstwo wileńskie w średniowieczu. Ustrój i uposażenie.* – Poznań, 1972. S. 70.

⁵Pergamentų katalogas. Sudarė R. Jasas. – V. 1998. Nr. 161.

⁶Lietuvos Metrika (LM). Kn. 8. Nr. 265. 1507 10 08. *Trakai. Žygimanto Senojo raštas, patvirtinantis teisę valdyti dvarus...*

⁷Misius K., Šinkūnas R. *Lietuvos katalikų bažnyčios (žinybos).* – V.: Pradai, 1993. P. 94.

⁸LM. Kn. 67. L. 115–116.

⁹LM. Kn. 68. L. 389v–390.

¹⁰LM. Kn. 73. L. 437v–439.

¹¹LM. Kn. 84. L. 267.

¹²Archeografickij sbornik. – Vilna, 1870. T. 8. Nr. 13.

¹³LM. Kn. 86. L. 312–313, 858.

¹⁴LVIA SA 4569. L. 82–82v.

rynos, Agnieškos ir Bogdanos Astikaičių Širvintų bažnyčios fundacinį raštą įrodė teisę į bažnyčios valdas ir su Mlečkomis susitaikė. Mlečkos perleido bažnyčiai smuklę ir žemę arčiau bažnyčios, klebonas perleido Mlečkoms žemes, buvusias tarp Mlečkų dvaro žemių už Širvintės upės, prie dvaro. Buvo nustatytos žemės ribos pradedant Širvintės upe iki didžiojo Vilniaus vieškelio, vedančio į Širvintų miestelį, dešinėje paliekant bažnyčios žemę, kairėje – Mlečkų, iki Bėržos upelio¹⁵. Tačiau 1636 m. rugpjūčio 30 d. Širvintų klebonas Steponas Bernatovskis valdovo teisme vėl bylinėjasi jau su Derpto (Tartu) vaivada Tyzenhauzu dėl bažnyčiai priklausančios žemės ties Bėržos ir Širvintės upeliais¹⁶.

1641 m. Širvintų kaimas priklausė Mikalojui Kiškai, Ukmergės seniūnui, ir buvo Mūsninkų dvaro ribose¹⁷. Mūsninkų dvaro Širvintų kaimas minimas ir 1644 m. liepos 30 d. inventoriuje¹⁸.

XVII a. pradžioje Širvintas valdyti pradėjo Tyzenhauzai. 1646 m. gruodžio 10 d. Derpto (Tartu) vaivadienė Tyzenhauzienė atsisakė Širvintų valdymo sūnaus naudai¹⁹. 1653 m. balandžio 9 d. J. Z. Tyzenhauzui buvo leista išnuomoti Širvintų seniūniją 3 metams ponui A. O. Lenkovskiui²⁰. 1658 m. rugsėjo 3 d. Zofija Tyzenhauzienė gauna tokią pat teisę valdyti Širvintų seniūniją kaip ir jos vyras²¹.

1690 m. Vilniaus vaivadijos dūmų registre nurodoma, kad Širvintų klebonijai priklausė 2 dūmai. Širvintų dvare 1667 metais buvę 76 dūmai, 1690 m. likę tik 35. Seniūniją valdė LDK raštininkas Kazimieras Mikalojus Pacas, kuriam 1682 m. ją perleidęs kancleris Kristupas Pacas. Visoje Širvintų parapijoje buvo tik 154 dūmai²². 1714 m. lapkričio 12 d. K. Pacas atsisakė teisės valdyti Širvintų ir Máišiagalos seniūnijas²³.

1699 m. kovo 10 d. ponui Kosarževskiui buvo leista statyti tiltą per Širvintės upę²⁴, neaišku, ar tas tiltas buvo Širvintų miestelyje, ar kur nors kitur.

1716 m. Širvintų bažnyčios inventoriuje, surašytame tuometinio klebono Šepetovskio ir pateiktame 1726 m. lapkričio 12 d. per dekaną vizitaciją, nurodoma, kad bažnyčia medinė, kryžiaus formos, su dviem koplyčiomis, funduota 1673 m. balandžio 23 d. pono Mikalojaus Žabos, pastatyta senoje vietoje, tačiau fundacinių dokumentų nesą, tad nėra nei žemės, nei baudžiauninkų. Bažnyčios globėjas yra Upytės maršalka Aleksandras Podbereskis, kuris paskyręs 7 valstiečius ir kiekvienam po pusvalakį žemės. Klebonijai buvęs paskirtas atskiras sklypas prie miestelio, tačiau Vilniaus noviciato jėzuitai bene prieš dešimtį metų, kai klebonas Šepetovskis sirgo, užgrobė bemaž visą trečiąją lauką, išardę riboženklius (*kapčius*), užgrobė valstiečių pievas. Bažnyčioje buvo 3 altoriai, varpinėje – 2 varpai (trečiasis – bažnyčios kupole), nedidelis pozityvas (nedideli nešiojami vargonai), kuris buvo atiduotas restauruoti į Vilnių, už ką reiks mokėti 100 auksinų.

¹⁵L VIA SA 104. L.987–990.

¹⁶LM 317. L. 443–444.

¹⁷AGAD, *Archiwum Radziwiłłowskie, Dział XXV, Sygn. 2557.*

¹⁸AGAD, *Archiwum Radziwiłłowskie, Dział XXV, Sygn. 2558. L. 10.*

¹⁹LM. Kn. 119. L. 511v.

²⁰LM. Kn. 127. L. 474v.

²¹LM. Kn. 130. L. 326v–327.

²²*Metryka Litewska. Rejestr podymnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo wileńskie. 1690 r. Opracował Andrzej Rachuba. – Warszawa, PWN, 1989. S. 95, 108, 110.*

²³LM. Kn. 156. L. 111.

²⁴LM. Kn. 148. L. 41.

Sena filijos koplyčia buvo pačiame miestelyje, jai priklausė 2 valakai žemės, būdaves kunigas, buvo gaunama dešimtinė iš miestelėnų ir dvaro, tačiau tuo metu jau nebebuvo duodama; kita filija buvo Šešuoliuose. 1726 m. naujas klebonas perėmė 2 valstiečius, pats įkurdino dar šešis²⁵. Kadangi pačiame miestelyje nurodoma buvus filiją, turbūt reikėtų manyti, kad pati parapijos bažnyčia buvo šalia miestelio.

XVIII a. pradžioje Širvintas valdė Eperješai. 1704 m. gruodžio 31 d. Širvintos ir Máišiagala iš Mykolo Eperješo („už išdavystę“) buvo atimtos ir duotos valdyti Pranciškui Širvinskiui²⁶, tačiau tas atėmimas turbūt pasiliko tik popieriuje. 1722 m. gruodžio 30 d. Mykolui Eperješui buvo leista atsakyti Širvintų ir Máišiagalos valdymo²⁷, tačiau 1736 m. liepos 30 d. jam leista perleisti Širvintų ir Máišiagalos seniūnijas sūnui Jonui Pranciškui Eperješui²⁸.

Augustas III 1746 m. lapkričio 28 d. Širvintų seniūnui Mykolui Eperješui (seniūniją valdančiam iki mirties) Širvintosė leido rengti turgus ketvirtadieniais bei tris prekymečius (arba, kaip sakoma privilegijose, kermošius) – per Viešpaties dangun žengimo, Dievo kūno ir šv. Mykolo šventes, taip pat rinkti įprastus turgaus mokesčius iš perkančiųjų ir parduodančiųjų arklius, galvijus, padargus ar kitokias prekes, be to, rinkti mokesť ant tilto per Širvintės upelį: iš pėsčiųjų, kurie nešasi prekes, – vieną grašį, iš važiuojančio per tiltą pirklio vežimu – tris grašius; tas rinkliavas seniūnijos valdytojas ėmė savo naudai, valdovui ir valstybei nemokėdamas nė grašio²⁹. Tas pats valdovas Augustas III 1757 m. vasario 4 d. teisę rengti turgus ir prekymečius tomis pačiomis (nurodytomis ankstesnėje privilegijoje) dienomis, jeigu tai netrukdytų artimesnių miestelių prekybai, patvirtino jau Jonui Eperješui³⁰; šioje privilegijoje apie tilto rinkliavas neužsiminta. Jonas ir Bogumila Eperješai seniūniją valdė nuo 1750 m. rugsėjo 28 d.³¹

1765 m. balandžio 23 d. perduodant Širvintų seniūniją valdyti Rachelei Eperješienei (Petkevičiūtė, buv. Chrapovickienė), buvo surašytas Máišiagalos ir Širvintų dvarų inventorius. Aprašant Širvintų dvarą nurodoma, kad prie vieškelio iš Vilniaus, už tilto per Širviūtą, buvo dideli divėriai vartai, dengti malksnomis (*gontais*), dešinėje pusėje stovėjo dviejų galų dvaro namas su 5 kambariais, naujai pristatyta vaistinė, padėklė, su dviem mūrytais kaminiais, dengtas šiaudais; už jų – palivarko pastatas, dviejų aukštų sandėlis, kitas naujas sandėlis, vežiminė, arklidė, seni tvartai, svirnas, naujas bravoras (jame buvo ir mokesčių rinkėjo patalpos), klojimas, daržinė, jauja. Iš dvaro einant į miestelį per Širvintės tiltą, kairėje stovėjo naujas 3 pavarų malūnas su vėlykla; grūdams pakelti į malūną buvo įrengtas tiltas; pusė malūno stogo buvo dengta lentomis, pusė – šiaudais; malūne buvo ir malūnininko gyvenamosios patalpos. Už vieškelio buvo dar vienas nedidelis 1 pavaros malūnas. Miestelyje buvo 16 gyventojų, di-

²⁵LVIA SA 4795. L. 551–554.

²⁶LM. Kn. 148. L. 1313–1314.

²⁷LM. Kn. 160. L. 1080–1081.

²⁸LM. Kn. 170. L. 58–59.

²⁹1746 11 28. *Varšuva. Augusto III privilegija Širvintų seniūnui Mykolui Eperješui, suteikianti teisę rengti turgus ir prekymečius Širvintose* // LM. Kn. 174. P. 631–634.

³⁰1557 02 04. *Varšuva. Augusto III privilegija Širvintų seniūnui Jonui Eperješui, suteikianti teisę rengti turgus ir prekymečius Širvintose* // LM. Kn. 179. P. 750.

³¹LVIA SA 114. L. 85–86; SA 5351. L. 198–199.

delė užvažiuojama smuklė (iš jos buvo gaunama 500 auksinų pajamų), kita smuklė buvo už miestelio (100 auksinų pajamų). Miestelėnai atlikdavo dvarui 18 skubos darbų (*gvoltų*) per metus, be to, turėjo tris kartus važiuoti į pastotes į Kauną³².

1765 m. rugpjūčio 23 d. LDK komisarai sudarė Širvintų seniūnijos (valdomos Jono ir Rachelės Eperješų) mokesčių registrą, kuriame nurodyta, kad miestelyje buvo 15 sodybų (iš jų 1 priklausė žydai – smuklė, iš kurios buvo gaunama 1200 auksinų). Seniūnijos pajamas (su kaimais) sudarė 3188 auksinai 22 grašiai; ūkio reikalams buvo išleidžiama 255 auksinai; kvartos mokestis (karališkųjų žemės valdų mokestis karo reikalams) sudarė 733 auksinus 20 grašių, hibėnos (mokestis valstybės kariuomenei išlaikyti) – 400 auksinų. Klebonas pagal bažnyčios fundacijas reikalavęs dešimtinės³³, tačiau koks buvo sprendimas šiuo klausimu – nenurodyta.

1773–1775 m. seime valstybė Širvintas (ir Pālanga, Plūngė, Máišiagala) nutarė iškeisti su Vilniaus vyskupu Ignacu Masalskiu į jo Liachovičių dvarą, nes ten esanti tvirtovė buvo reikalinga valstybės gynybai; tačiau 1776 m. seniūniją tebevaldė Ukmergės seniūnas Eperješas³⁴. Tik 1779 m. rugsėjo 16 d. Stanislovas Augustas pagal seimo nutarimą išdavė raštą, pagal kurį Vilniaus vyskupo I. Masalskio privačion nuosavybėn buvo atiduotos Palangės, Plūngės, Širvintų ir Máišiagalos seniūnijos už vyskupo Liachovičių grafystę³⁵.

1782 m. Širvintų bažnyčios vizitacijos akte rašoma, kad pirmąją bažnyčią fundavusios Kotryna, Agnieška ir Bogdana Astikaitės 1475 m. šv. Mato apaštalo dieną. 1782 m. bažnyčia buvo medinė (reikėjo remontuoti stogą), romėniškos struktūros, aštuonkampė, su aukštu kupolu ir dviem bokšteliais virš prieangio (*bobinčiaus*), su 17 langų, vienoje zakristijoje buvo 2 langai, kitoje – 1, bažnyčioje 3 altoriai; bažnyčia nekonskruota, tik benedikuota; chore buvo senas pozityvas. Šventorius prie bažnyčios tinkamai aptvertas, atskiros varpinės nebuvo – bažnyčios bokšte kabojo 3 varpai. Špitolė prie bažnyčios gera, joje 5 elgetos (2 vyrai, 3 moterys) gyveno iš parapijiečių malonės. Nuo 1772 m. klebonavo Kazimieras Vilčinskis, kilęs iš Ukmergės pavieto, išlaikomas vysk. Ignoto Masalskio. Bažnyčios kolatoriai (statybos finansuotojai) buvo Ipolitas ir Tadeušas Podbereskiai. Klebonija sena, medinė, už 150 *rykščių* (rykštė = 4,87 m) nuo bažnyčios, palivarko neturėjo, nors turėjo 5 baudžiauninkus. Senajame Širvintų miestelyje (minima, kad Naujosios Širvintos – tai dvaras už aštuntadalio mylios nuo miestelio) – 7 bažnyčiai priklausę gyventojai (turėję po pusę valako žemės), kurių prievolė – 3 lažo dienos per savaitę, 4 pastotės per metus į Vilnių, iš eilės eiti sargybą, mokėti po 6 auksinus padūmės mokesčio. Miestelyje buvo smuklė, pardavinėjanti dvaro gėrimus (per metus daugiau kaip 300 gorčių degtinės), duodanti 300 auksinų pajamų. Miestelyje vyko 3 metiniai prekymečiai (per Žengimo į dangų, Dievo kūno ir šv. Mykolo šventes). Gydytojo ir felčerio nebuvo, nebuvo

³²L VIA SA 3792. L. 10–11.

³³L VIA SA 4787. L. 903–904.

³⁴Słownik geograficzny. – Warszawa, 1892. T. 12. S. 127.

³⁵Pergamentų katalogas / Sudarė R. Jasas. – V., 1998. Nr. 1234.

nė mokyklos pastato, statyto pagal prisiųstą projektą, prie bažnyčios buvusiame mokyklos pastate mokinių nebuvo – vaikai mokėsi valstiečių namuose. Prie bažnyčios stovėjo dar 5 gyventojų namai³⁶.

1784 m. parapija buvo Pabáisko dekanato ribose. To meto parapijos aprašyme nurodoma, kad bažnyčia funduota 1475 m. Klebonas Kazimieras Vilčinskis, kilęs iš Ukmergės apskrities, Širvintosė klebonavo nuo 1772 m. Veikė škaplieriaus brolija, įsteigta 1748 m. Mokyklos nebuvo, bet 35 vaikai mokėsi skaityti ir rašyti valstiečių namuose³⁷.

Apie XVIII a. pabaigoje Širvintosė vykusių arklių turgus galima spręsti iš dvarų inventorių. Pavyzdžiui, Vilniaus vaivadijos Kriškčiūniškių palivarke 1793 m. minimi du arkliai, pirkti Širvintosė, ir kumelė – Utenojė³⁸; 1769 m. minimi pasiūsti arkliai į Širvintų prekybos³⁹.

1795 m. birželio 24 d. Širvintos buvo duotos valdyti ponui Frybesui. Tuo metu Vėrkioose surašytame inventoriuje nurodoma, kad miestelyje buvo 15 sodybų, iš jų 9 priklausė baudžiauninkams, 1 – bajorui ir 5 – laisviems nuo prievolių žmonėms. Iš viso gyveno 64 žmonės (33 vyrai ir 31 moteris), turėjo 14 arklių, 28 jaučius. Miestelėnai valdė po 24 margus žemės, turėjo mokėti po 36 auksinus činšo, 8 auksinus 2 grašius padūmės mokesčio per metus. Baudžiauninkai iš viso valdė 8 valakus žemės, ėjo po 3 dienas lažo per savaite, turėjo atlikti 12 skubos darbų (*gvoltų*) per metus, iš eilės eiti sargybą dvare. Bajoras valdė 1³/_s valako, laisvieji – 19 valakų ir turėjo atlikti 114 skubos darbų, 44 pastotes į Vilnių, mokėjo 78 auksinus činšo, 121 auksiną 2 grašius padūmės mokesčio. Iš amatininkų paminėtas tik kalvis ir buvęs malūnininkas. Dvarui priklausė Šeipūnų, Degučiu, Ūlyčnikų, Kyvonių kaimai ir keli vienkiemiai (užusieniai)⁴⁰.

Per sukilimą 1831 m. balandžio 9 d. Širvintosė susikūrė Vilniaus apskrities sukilėlių valdžia. Per miestelį ne kartą žygiavo ir sukilėlių, ir sukilimo malšintojų rusų kariuomenės daliniai⁴¹. Po sukilimo pateiktuose statistiniuose duomenyse nurodoma, kad 1833 m. Širvintosė buvo 470 gyventojų (225 vyrai, 245 moterys), medinė bažnyčia, 35 mediniai gyvenamieji namai, 1 krautuvė, 2 smuklės⁴².

1847 m. vėl buvo atidaryta (veikusi ir seniau) mokykla mediniame, mokyklai statytame name, joje buvo 1 klasė, 1 mokytojas, pakankamai vadovėlių, buvo 16 mokinių (6 nauji, 10 išstojusių). Mokinių elgesys geras, gerai mokėsi 3, kiti – vidutiniškai⁴³. 1850 m. mokytoju buvo paskirtas Glovinskis iš Vilniaus, o buvęs mokytojas Augustinas Grigolskis perkeltas į Obeliūs⁴⁴.

1847 m. balandžio 30 d. Juozapas Gorskis (Adomo sūnus) kreipėsi į Vilniaus gubernijos valdybą prašydamas išduoti leidimą pagal pridedamą projektą statyti naują mūrinę bažnyčią jo žemėje, netoli senos, jau supuvusios bažnyčios. Tačiau jam susirgus, žmona sukaupė medžiagas – 400000 plytų – panaudojo dvaro

³⁶LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 3488. L. 194–203.

³⁷J. Lebedys. *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*. – V., 1976. P. 171.

³⁸Aktų išdavajemyje Vilenskoju komisijeju (AVK). – Vilna, 1914. T. 38. S. 187.

³⁹LVIA SA 5917. L. 518.

⁴⁰AVK. T. 38. P. 255–261.

⁴¹Sliesoriūnas F. 1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje. – V.: Mintis, 1974. P. 85, 100–101 ir kt.

⁴²LVIA. F. 378. Ap. 41 (1833 m.). B. 1055.

⁴³LVIA. F. 567. Ap. 2. B. 6144. L. 460–461.

⁴⁴LVIA. F. 567. Ap. 2. B. 6463. L. 1.

reikalams. Vėliau grafas Juozapas Leduchovskis (Ignoto sūnus) gubernijos valdybai paaiškino, kad jis negalės vykdyti dėdės J. Gorskio valios, nes nebėra medžiagų⁴⁵. Netrukus statyti naują bažnyčią leidimo prašė Vilniaus Romos katalikų konsistorija. 1851 m. balandžio 24 d. prašyme Vilniaus gubernijos valdybai buvo nurodyta, kad Širvintų bažnyčia medinė ir visai supuvusi, gali bet kada nugriūti. Bažnyčios statybos reikalams esą surinkta 2000 sidabro rublių ir paruošta 15000 plytų, projektą parengęs Vilniaus vyskupijos architektas Tomas Tišeckis, bažnyčios statybos sąmata sudaryta 29726,79 rb. Toliau vyko biurokratinis susirašinėjimas: buvo reikalaujama stačiatikių konsistorijos leidimo, parapijiečių sąrašų ir pan., ir tik 1852 m. rugpjūčio 29 d. Vilniaus generalgubernatoriaus valdyba pranešė, kad ji neprieštarauja, tačiau išduoti leidimą ar ne, paliko spręsti Vilniaus gubernijos valdybai⁴⁶. Naują bažnyčią statyti, matyt, buvo galima pradėti tik 1853 m. pavasarį. 1857 m. sausio 27 d. Širvintų klebonas Viktoras Lupeika sudarė sutartį (sausio 28 d. įrašyta Vilniaus notaro knygoje) su mūrininku Matviejumi Michailovu iš Vitebsko gubernijos, pagal kurią pastarasis (su 15 mūrininkų, gerai išmanančių amata) įsipareigojo pagal pateiktą projektą užbaigti mūryti 1856 m. iki karnizų sumūrytą bažnyčią: sumūryti karnizus, skliautus, nutinkuoti vidų ir išorę (darbus pradėti gegužės 1 d. ir tęsti iki šalnų). Klebonas V. Lupeika įsipareigojo už kiekvieną tūkstantį sumūrytų į sienas plytų mokėti po 3,8 sidabro rb, už kvadratinį sieksnį sienų ir skliautų tinko – po 40 kp, už sieksnį didžiųjų karnizų – 1 rb, už mažųjų – 75 kp, be to, įsipareigojo duoti plytas, kalkes, smėlį, vandenį ir kt. medžiagas. Mūrininkui buvo duota 100 sidabro rublių avansas, iš viso už darbą turėjo būti sumokėta apie 500 rb.⁴⁷

Neaplenkė Širvintų ir 1863 m. sukilėliai. Gegužės 31 (19) d. sukilėliai sugadino telegrafo liniją, sunaikino nuovados pristavo ir valsčiaus valdybos raštus, suplėšė caro portretą. Vietinius caro valdžios pareigūnus nusivedė į stovyklą, kur jiems buvo įsakyta klausyti sukilėlių ir nepranešinti nieko valdžiai⁴⁸.

1881 m. Širvintas valdė Kazimieras Piaseckis, tačiau jo valdų plane pažymėta tik Širvintų kaimo žemė⁴⁹. 1881 m. Širvintosė buvo 1160 gyventojų, Šv. Mykolo Arkangelo mūrinė katalikų bažnyčia, žydų maldos namai, valsčiaus valdyba ir policijos nuovada, kaimo mokykla (1885 m. mokėsi 39 valstiečių vaikai), senelių prieglauda, pašto stotis (nuo 1879 m.)⁵⁰.

Įvairios žinios apie Širvintas 1880–1940 metais

Kazys Misius

1861 m. panaikinus baudžiamą ir nebelikus valstybinių valstiečių, 1866 m. caro patvirtintu įsaku kaimo gyventojų medicininis aptarnavimas iš Valstybės turtų ministerijos buvo perduotas

⁴⁵LVIA. F. 381. Ap. 19. B. 623. L. 1,4.

⁴⁶LVIA. F. 381. Ap. 19. B. 1230. L. 1–22.

⁴⁷LVIA. F. 937. Ap. 1. B. 8276. L. 20.

⁴⁸Maksimaitienė O. *Lietuvos sukilėlių kovos 1863–1864 m.* – V.: Mintis, 1969. P. 157.

⁴⁹LVIA. F. 526. Ap. 3. B. 1362.

⁵⁰*Słownik geograficzny.* – Warszawa, 1892. T. 12. S. 127.

Vidaus reikalų ministerijai. 1867 m. patvirtintas kaimo žmonių medicininio aptarnavimo projektas. Kaimų, miestelių gyventojai tuo metu į miestų ligonines nebuvo priimami. Kadangi caro valdžia neskyrė pinigų, projektas liko tik popieriuje. 1887 04 27 patvirtintas naujas kaimo gyventojų medicininio aptarnavimo projektas, kuriame Širvintose buvo numatytas felčerių punktas¹. Toks punktas Širvintose įrengtas ir pradėjo veikti 1892 m.

1883 m. Širvintose įsikūrė caro kariuomenės Saratovo pėstininkų pulko trys kuopos. Šio garnizono būstinė buvo name priešais bažnyčia².

Spaudoje paskelbtais duomenimis, 1897 m. Širvintose, be katalikų bažnyčios ir koplyčios, buvo 3 žydų maldos namai, alaus darykla, 34 parduotuvės, veikė dar iki 1887 m. įsteigta vaistinė. Ketvirtadieniais vykdavo savaitiniai turgūs³.

Apie 1898 m. viename iš alaus daryklos pastatų įrengta skerdykla. 1899 m. joje paskersta: 458 stambieji raguočiai, 466 veršiai, 1120 avių, 698 kiaulės. Širvintų skerdykla turėjo reikiamą veterinarinę priežiūrą⁴.

Nors ir nenoriai, bet dar iki 1905 m. caro valdžia leisdavo steigti ekonomines draugijas. 1903 07 03(16) patvirtinta Širvintų vartotojų draugija, kuri netrukus pradėjo veikti ir atidarė parduotuvę. Kadangi iki tol prekyba Širvintose buvo žydų monopolis, pasipylė skundai valdžiai, jog kooperatinės vartotojų draugijos steigėjas kun. Jonas Navickas (Novickis) dalyvauja revoliucinėje veikloje. Tyrę šiuos skundus pareigūnai priėjo išvadą, kad jie nepagrįsti⁵.

1903 m. rudenį Širvintose pradėta statyti mūrinė stačiatikių cerkvė⁶. Palyginti nedidukės cerkvės statyba neturėjo ilgai užtrukti, bet informaciniuose leidiniuose, gubernijos atmintinėse iki 1915 m. Širvintų cerkvė neminama. Tai buvo kariuomenės pulko cerkvė. Išskyrus kareivius ir kelis valdininkus, stačiatikių tikybos gyventojų Širvintose nebuvo.

Nors 1905 m. pabaigoje Širvintose irgi mėginta pakeisti carinę valsčiaus valdybą, tačiau žymesnių mitingų ar bruzdėjimų miestelyje nebuvo. 1905 m.

¹1900 m. Medicinos departamento raštas Vilniaus generalgubernatoriui // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 378. BS. 1885 m. B. 1242. L. 245–250.

²Širvinty. Vilenskij Vestnik. 1884. Nr. 52. P. Nr. 2.

³Širvinty // Vilenskij Vestnik. 1897. Nr. 267.

⁴Pamiatnaja knižka Vilenskoj guberniji na 1909 god. Č. 3. P. 20–21.

⁵1904 04 30 Vilniaus gubernatoriaus raštas generalgubernatoriui // LVIA. F. 378. BS. 1903 m. B. 514. L. 154–158.

⁶Širvintos // Ūkininkas. 1903. Nr. 12. P. 353.

caro valdžia leido į valdines mokyklas įvesti ir lietuvių kalbos pamokas, jeigu dauguma mokinių yra lietuviai. 1905 m. Vilniaus švietimo apygarda rinko duomenis apie tautinę įvairių mokyklų mokinių sudėtį. Šie Širvintų mokyklos duomenys prieštarauja vieni kitiems: vienoje suvestinėje nurodyta, jog 1905 m. iš 85 Širvintų mokyklos mokinių tik 9 yra lietuviai, o 57 – lenkai; tos pačios bylos kitoje suvestinėje: iš 81 Širvintų mokyklą lankančių mokinių – 50 lietuvių ir 15 lenkų. Kas teikė duomenis, nenurodyta⁷.

Tokie prieštaringi duomenys rodo, kad nebuvo aiškių kriterijų, kaip priskirti gyventoją vienai ar kitai tautybei. Ir nenuostabu – jaunesnio amžiaus žmonės linksta į lenkų kalbą, tačiau moka ir lietuviškai. Jų tėvai kalba tik lietuviškai, o vaikai mokomi daugiausia tik lenkiškai.

Po 1905 m. revoliucijos Lietuvoje kilo tautinis atgimimas, vyko intensyvus kultūrinis gyvenimas, tauta brendo nepriklausomybei. Deja, Širvintose nebuvo kam steigti lietuvių švietimo ar kultūrinių draugijų skyrių, trūko inteligentų. Nebuvo kaip sustabdyti lenkinimo.

1905–1907 m. akmenimis išgrįsta pagrindinė trijų varstų ilgio ir 4 sieksnių (sieksnis = 1,95 m) pločio Širvintų miestelio gatvė. Darbai kainavo daugiau negu 30 tūkst. rublių⁸.

1907 m. įsisteigusi Širvintų ugniagesių draugija tais metais turėjo 31 narį. Gaisrininkai buvo įsigiję 2 rankinius siurblius, 6 statines, kibirų, kopėčių, kirvių ir kito inventoriaus⁹.

1913 m. Širvintų bažnyčioje pamaldos būdavo perpus lietuviškai ir lenkiškai, t. y. kas antrą šventadienį.

1913 m. miestelyje buvo ir 14 alinių, 2 restoranai, valstybinė degtinės parduotuvė¹⁰.

⁷Žinios apie valdinių mokyklų mokinių skaičių ir jų tautinę sudėtį // LVIA. F. 567. Ap. 12. B. 6439. L. 230–231, 254.

⁸1905–1907 m. ataskaita apie kelių tiesimo, gatvių grindimo darbus // LVIA. F. 378. BS. 1908 m. B. 479. L. 66, 67, 90, 96.

⁹Obzor Vilenskoj gubernii za 1907 god. Lentelės.

¹⁰Širvintos // Lietuvos ūkininkas. 1913. Nr. 48. P. 501.

1913 m. Širvintų vartotojų bendrovė turėjo 95 narius. Tais metais kooperatyvo apyvarta buvo 12,9 tūkst. rublių, gryno pelno gauta 684 rb.¹¹

Tik praėjus daugiau negu metams nuo Pirmojo pasaulinio karo pradžios, šio karo veiksmai pasiekė Širvintų apylinkes. 1915 09 09(22) rusų kariuomenė gynėsi Varanāvos, Kíelių, Avižonių ruože. 15 km ilgio frontą gynė 7 kazokų raitelių pulkai ir 600 šauktinių pėstininkų. Juos puolė 4-oji vokiečių raitelių divizija. Mūšis truko visą dieną. Rusai vakare turėjo atsitraukti į Levāniškio, Zibalų, Antanāvos, Širvintų ruožą. Kitas rusų kariuomenės flangas, stovėjęs palei Žemaitkiemį, Šešuoliūs, Lyduokiūs, atsitraukė į Kūktiškes. Per susidariusį plyšį tarp rusų 5-osios ir 10-osios armijų vokiečiai įvykdė garsųjį Švenčionių prasiveržimą. Per šį mūšį žuvo daugiau negu pusė 496-ojo pėstininkų pulko karių. Karo istorikas N. Jevsiejevas apie šio pulko kovas rašė: *„496-ojo pėst[ininkų] pulko šauktiniai, ginkluoti berdankomis, be milinių, be kastuvų, naminės drobės marškiniais, alkani, neapmokyti, beveik parą kovėsi petys į petį kartu su imperatoriaus gvardija, kuri galėjo suteikti pagalbą 600 latvių šauktinių arba pakeisti juos, blogiausiu atveju palaikyti juos artilerijos ir kulkosvaidžių ugnimi, tačiau nei vieno, nei kito nepadarė“*¹². Sunku komentuoti cituotus karo istoriko žodžius, tačiau gana skaudu dėl tokios brolių latvių karių tragedijos ties Širvintomis per rusų kariškių išdavystę. Visą kitą dieną irgi vyko mūšis. Rusai apleido Širvintas ir pasitraukė į naujas pozicijas palei Ālio ežerą, tačiau čia neatsilaikė ir rugsėjo 24 d. pasitraukė prie Dubingių. Nors palei Širvintas vyko atkaktūs mūšiai, miestelis mažai tenukentėjo. Bet frontui nusiritus toliau į rytus, širvintiškiai pajuto nelengvą vokiečių valdžios jungą. Dėl karo veiksmų daugumai Širvintų valsčiaus ūkininkų bebuvo likę vos po vieną karvę¹³.

1915 11 23 vokiečiai sudarė Širvintų apskritį. Miestelyje įsikūrė okupacinės valdžios įstaigos.

1916 m. vokiečiai Širvintose atidarė lenkišką mokyklą.

¹¹Šalčius P. Žemės ūkio organizacijos Lietuvoje iki 1915 m. – K., 1937. P. 97.

¹²Jevsiejev N. *Soieščianskij proryv.* – Moskva, 1936. P. 42–44.

¹³Vilniaus aidas. *Kalendorius 1916 metams.* – V. 1915. P. 37.

Gavęs vokiečių valdžios leidimą, 1918 04 14 Širvintose lankėsi Lietuvos Tarybos narys kun. Alfonsas Petrulis. Jis sukvietė susirinkimą, kuriame dalyvavo beveik visi tądien į bažnyčią atvykę žmonės. Kun. J. Petrulis žmonėms kalbėjo lietuviškai ir lenkiškai. Vėliau per privačius pokalbius žmonės skundėsi kunigui, jog lietuviams sunku bendrauti su vokiečių valdininkais: lietuviškai mokančių vertėjų vokiečiai nelaikė, todėl į valdžią buvo galima kreiptis tik lenkiškai. Vokiečių valdžios įstaigose ir milicijoje Širvintose dirbo daugiausia žydai¹⁴.

1918 m. vasarą vokiečiai Širvintose surengė apskrities mokytojų kursus. Korespondencijoje apie tų kursų baigiamąjį vakarą rašoma¹⁵: „Rugsėjo 14 baigiantieji mokytojų kursus surengė vakarą. Pirmiausia kreizo (apskrities – K. M.) mokytojai p. Kašnėris ir p. Vitveris skambino fortepijonu, paskui p. Vitveris vokiškai pasakė prakalbą, po kurios, jam diriguojant, kursistai padainavo 3 vokiškas dainas. Pagalios lietuviai kursistai sulošė šią komediją: „Velnias ne boba“. Vaidino šios ypatos: Dindžiulio rolėje – Ant. Kučinskas, Graibaus – Bern. Barzdaitis, Keraičio – Cez. Petrauskas, Keraitienės – p-lė Monika Marjauskaitė. Sulošė gerai. Po lošimo kursistų choras, vadovaujamas p. Ant. Kučinskio, padainavo: „Lietuva, tėvynė mūsų“, „Ant tėvelio dvaro“ ir „Pavasario“ himną. Dainos padarė didelį išpūdį klausytojams, tik gaila, kad bosų menkai buvo girdėti. Pagalios lošė lenkai; jie padainavo dvi dainas, bet silpnai. Po to viso buvo šokiai. Vakaras užsibaigė 1 valandą nakties. Kursus užbaigė, rodos, 37 ypatos, panelės ir vaikinai, iš kurių 16 lietuvių, o kiti „lenkai“ (lietuviai, kalbantys lenkiškai)“.

Tai buvo bene pirmas lietuviškas vaidinimas Širvintose. Korespondencijoje minimas A. Kučinskas – tai būsimasis įžymus solistas Antanas Kučingis.

Matyt, tarp vokiškos Širvintų aps. administracijos buvo ir karininkas L. Heilmanas. Jis apie 1917–1918 m. nupiešė keletą Širvintų miestelio vaizdų, kurie paskelbti 1918 m. laikraštyje „Scheinwerfer“. Dalį tų piešinių perspausdino Algimantas Miškinis (Statyba ir architektūra. 1978. Nr. 1. P. 30–31). Kadangi šie piešiniai reikšmingi Širvintų praeičiai, jie skelbiami dar kartą.

¹⁴1918 04 17 kun. A. Petrulio pranešimas Lietuvos Tarybai // Mokslų Akademijos bibliotekos rankraštynas (toliau – MAB RS). F. 255–1016.

¹⁵Ten buvo. Širvintai // Dabartis. 1918. Nr. 153.

Pralaimėję karą, 1918 m. pabaigoje vokiečiai pradėjo kraustyti iš Lietuvos. Paskui besitraukiančius vokiečius slinko Raudonoji Rusijos bolševikų armija. Nurodoma, kad vokiečiai iš Širvintų pasitraukė 1918 12 25. Tuoj buvo sudarytas prolenkiškas parapijos komitetas¹⁶. Širvintų apskrities įstaigas perėmė lietuvių komitetas, kurį sudarė veterinaras Justas Kancleris-Drapas, pradžios mokyklų inspektorius Edvardas Barzdaitis, mokytojai Cezaris Petrauskas ir Adomaitis, Žmuidzinavičius. Šis komitetas, artėjant bolševikams, 1919 01 09 su įstaigų inventoriumi pasitraukė į Kauną.

Tikėtina, kad tą pačią dieną, ar kiek vėliau, raudonarmiečiai jau buvo Širvintose. Vėliau pradėjo veikti 5 asmenų revoliucinis komitetas ir 20 asmenų milicija. Bolševikai Širvintose atidarė mokyklą, kurioje buvo dėstoma lenkų kalba. Taip pat mokyta ir rusiškai. Mokyklą lankė 24–90 mokiniai¹⁷. Atrodo, jog 1919 m. pradžioje Širvintose mokytojavo Stefanija ir Elena Čepaitės. S. Čepaitė čia mokytojavo dar valdant vokiečiams.

1919 05 03 bolševikai iš Širvintų pasitraukė. Kitos dienos pavakare į Širvintas atvyko lietuvių eskadronas. Vėliau į Širvintas iš Ukmergės atsiunčiama karininko Džiuvės kuopa, kuriai netrukus įsakyta vykti į frontą. Širvintose pasiliko karininkas Pošiūnas su 5 kareiviais. Pošiūnas pasiskelbė Širvintų komendantu. Visoje Širvintų parapijoje vyko aktyvi antilietuviška šovinistinė agitacija, buvo renkamos aukos lenkų legionams. Širvintų vaistininkas Semenovičius pakvietė prie Maišiagalos stovėjusius lenkų legionierius iš Poznanės; tie atvyko dar tebesant lietuvių daliniui. Atvykę legionieriai norėjo sudaryti lenkišką valdžią, tačiau lietuvių kariškiai su tuo nesutiko.

Sužinoję, kad Širvintose liko tik komendantas su penkiais kareiviais, keliasdešimt lenkų puolė lietuvių komendantūrą ir ją nuginklavo, o komendantą areštavo, tačiau vėliau paleido. Širvintų komendantu pasiskelbė lenkų kapitonas iš Poznanės. Jis atėmė lietuvių milicijos nuovados antspaudą¹⁸.

Atvykęs pastiprinimas išstūmė lenkus, tačiau gegužės 27 d. lenkai puolė ir vėl užėmė Širvintas. Per kovas sužeista miestelio gyventojų. Kadangi lietuviai su lenkais atvirai dar nekariavo, o kartais dalyvavo bendrose operacijo-

¹⁶Marcinauskas A. *Širvintos – pafrontės miestelis (toliau – Marcinauskas A...)* // *Savivaldybė*. 1930. Nr. 7. P. 19–20.

¹⁷*Širvintai // Švietimo reikalai*. 1919. Nr. 2.

¹⁸*Szyrwinty. (Korespondencija)* // *MAB RS. F. 255–495. L. 1–3.*

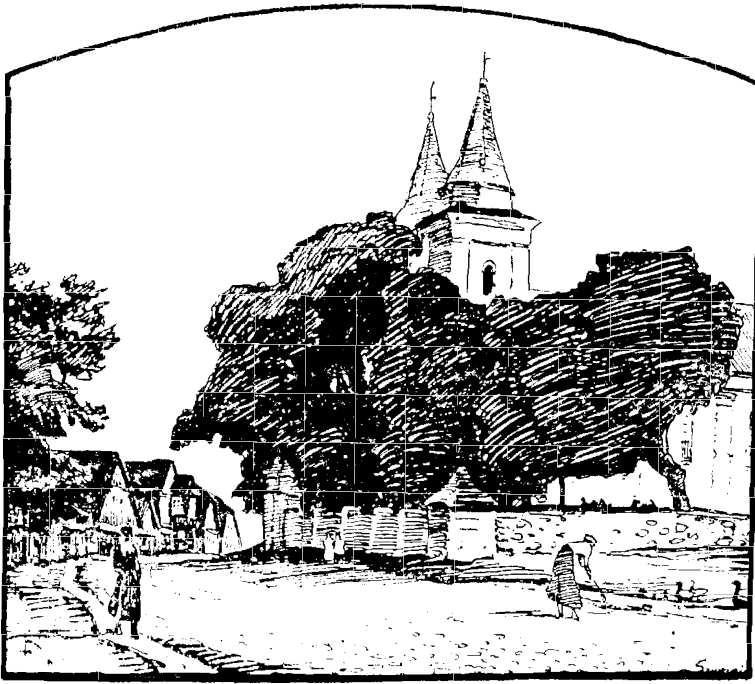
*Širvintos pakrantė.
Iš L. Heilmano piešinių*

*Seni namai
prie Širvintų.
Iš L. Heilmano piešinių*

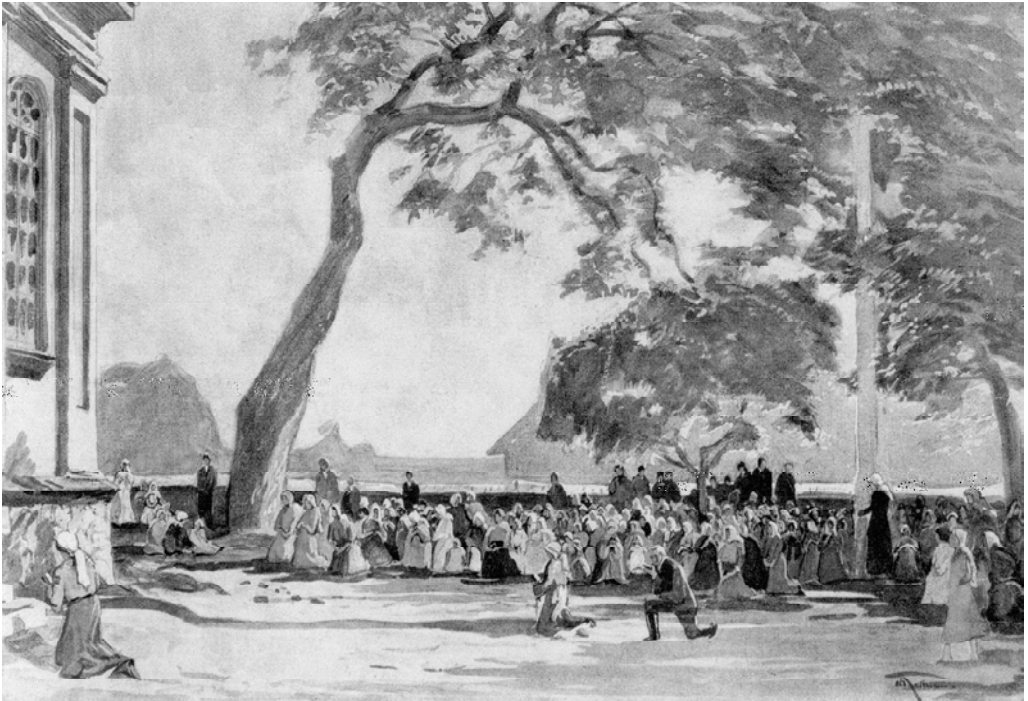
*Širvintų miestelio
aikštė. Iš L. Heilmano
piešinių*

*Širvintų bažnyčia.
Iš L. Heilmano
piešinių.*

*Širvintų miestelio
fragmentas su cerkve.
Iš L. Heilmano
piešinių.*

se prieš bolševikus, pavyzdžiui, užimant Giedraičius, miestelyje dar liko ir lietuvių komendantūra bei lietuvių savivalda. Veikiant lietuvių ir lenkų komitetams, įtakojami nežabotos šovinistinės lenkų propagandos vietos gyventojai suskilo į dvi dalis: vieni rėmė lietuvius, kiti – lenkus. Kildavo daug ginčų, nesusipratimų. Santykiai tarp lietuvių ir lenkų blogėjo. Lenkams pavyko sukiršinti žmones, sukurstyti dalies gyventojų neapykantą lietuviams.

1919 08 07 Širvintų komendantu paskiriamas karininkas P. Gudelis. Širvintose lenkai elgėsi akiplėšiškai. Silpnai ginkluoti, blogai aprenkti lietuvių komendantūros kariai negalėjo priešintis lenkams. 1919 08 18 lenkai suėmė visą lietuvių valsčiaus komitetą. 1919 09 08 vakare lietuvių karo komendantūra iš Širvintų pasitraukė. Širvintose šeimininkavo lenkai.

Lenkams traukiantis iš Lietuvos, lietuviai 1920 07 09 vėl užėmė Širvintas. 1920 07 01 išrenkama vietos savivaldybė. Apie tolesnes kovas, lenkams sulaužius taikos sutartį, rašoma atskiruose straipsniuose. Taip pat atskirai rašoma ir apie lenkų puolimus po 1920 11 21 Širvintoms pakliuvus į neutralią zoną. Tarptautinė kontrolės komisija Širvintų viršaičiu paskyrė Povilą Žukauską. Jis ir vėliau ėjo tas pareigas. Apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu.

*Širvintų bažnyčios
šventoriuje. Iš
L. Heilmano piešinių.*

Kadangi pafrontės gyventojai daug nukentėjo per lenkų puldinėjimus, žemės mokestis jiems pradėtas skaičiuoti tik nuo 1924 m.

Po 1925 m. valsčiaus savivaldybė išikūrė mūriniame, dar prieš karą statytame, valsčiaus valdybos name.

Jau 1923 m. valsčiaus savivaldybė turėjo šiokią tokią elektros stotį, bet ji nepajėgė užtikrinti reguliaraus apšvietimo, todėl 1924 m. sustabdyta. 1929 m. elektros stotis Širvintose vėl pradėjo veikti. Ji paleista privačia iniciatyva, tačiau ir vėlesniais metais pasitaikydavo nemažai gedimų¹⁹.

1925 05 25 pasienio policijos baro viršininko Juodemsko iniciatyva sukviečiamas Širvintų valsčiaus inteligentų ir visuomenės susirinkimas, kuriame dalyvavo 29 asmenys. Svarstyta ir nutarta išrinkti komitetą žuvusių už Lietuvos laisvę karių kapams sutvarkyti. Į šį Komitetą išrinkti Juodemskas, Bartasevičius ir Markūnas, o netrukus į komiteto veiklą įsijungė ir Širvintų klebonas dekanas kun. Donatas Linartas.

1926 m. aukų lapais surinkta apie 10 tūkst. Lt karių kapams tvarkyti. Iš tų pinigų 4442 Lt išleisti karių kapams Gėlvenuose, Mūsniuose, Šešuoliuose ir Širvintosė sutvarkyti. Sutvarkius kapus, komitetui kilo mintis pastatyti paminklą Širvintose kritusiems už Lietuvos laisvę. Išleista 200 aukų lapų su minėtų sutvarkytų karių kapų vinjete. Šiais aukų lapais surinkta 20709 Lt.

Komitetas kreipėsi į Kauno meno mokyklą ir tos mokyklos auklėtinis Robertas Antinis sutiko sukurti žuvusiems kariams paminklą. Tai buvo jo diplominis darbas, kuriam vadovavo Kajetonas Šklėrius²⁰.

Darbai vyko spėriai. 1927 08 15, dalyvaujant Lietuvos Respublikos prezidentui Antanui Smetonai ir Kaišiadorių vyskupui Juozapui Kuktai, paminklas Širvintose iškilmingai atidengtas ir pašventintas.

1927 m. Širvintose įsisteigė smulkaus kredito draugija, kuri 1930 m. turėjo 400 narių. Per pirmus trejus veik-

¹⁹Širvintos // *Savivaldybė*. 1925. Nr. 11; *Rytų Lietuva*. 1932. Nr. 4.

²⁰Širvintų apylinkės karių kapų ir paminklo tvarkymo komitetas // *Rytų Lietuva*. 1935. Nr. 27–28.

los metus vidutiniškai per metus būdavo išduodama apie 90 tūkst. Lt paskolų²¹.

Po 1932 m. nugriauta neveikianti ir nenaudojama Širvintų cerkvė.

1934 m. baigtas tiesti plentas nuo Širvintų iki demaracinės linijos²².

1938 11 13, dalyvaujant švietimo ministrui, Širvintose iškilmingai atidaryti naujai pastatyti pradžios mokyklos rūmai. Projekto autorius – inž. Albinas Paškevičius. Statyba kainavo 200 tūkst. Lt²³.

Pagerėjus gyvenimui, atsiradus daugiau inteligentų, Širvintose ėmė steigtis įvairios visuomeninės organizacijos. Jau 1927 m. pradžioje įsisteigė Tautininkų sąjungos ir, atrodo, jaunalietuvių skyriai.

1927 05 24 susibūrė Vilniui vaduoti sąjungos skyrius. Kartu su kitomis organizacijomis šis skyrius rengdavo išpūdingus Vilniaus dienų minėjimus. Skyriaus veikloje aktyviai dalyvavo Juozas Plenta.

1927 06 12 įsisteigė Šaulių būrys. Šauliai darbavosi įvairiose srityse, tačiau ypač pasižymėjo kultūrine veikla: dažnai rengdavo viešus vakarus, vaidinimus. 1931 m. suburiami Šaulių ugniagesių kuopa, kuriai vadovavo pašto viršininkas J. Budrys. 1934 m. įsisteigė šaulių choras, susibūrė dūdų orkestras.

1935 m. susiorganizavo Širvintų pavasarininkų kuopa.

1937 m. įsisteigė Lietuvai pagražinti draugijos Širvintų skyrius.

Buvo ir daugiau ilgiau ar trumpiau veikusių visuomeninių organizacijų. Iš jų galima paminėti Lietuvos mokytojų sąjungos skyrių, Ūkininkų vienybės valsčiaus komitetą, Lietuvių katalikų blaivybės draugijos skyrių (veikė 1930–1932), šv. Vincento ir Paulo skyrių (įsisteigė 1934 m.) ir kt.

Širvintose veikė ir Žydų jaunomenės draugijos skyrius, taip pat Sporto ir gimnastikos sąjungos Makabi skyrius.

²¹Marcinauskas A... P. 19–20.

²²Širvintos // Lietuvos aidas. 1934. Nr. 194.

²³Tautos mokykla // 1938. Nr. 23. P. 544–545.

Dalis Lietuvos Respublikos metais Širvintose veikusių visuomeninių organizacijų vertos specialių tyrinėjimų.

Lietuvai praradus valstybingumą, visos visuomeninės organizacijos 1940 m. likviduotos.

1938 m. sovietinis karinis žemėlapis.

Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą Širvintų miestelis turėjo du „priemiesčius“ – Kabaldos ir Širvintų (Širvintėlių) kaimus, išsidėčiusius abiejuose miestelio galuose. Tų „priemiesčių“ gyventojai daugiausia vertėsi žemės darbais, juose negyveno prekybininkai žydai, todėl ten nebūta ir parduotuvių.

Nežinia kodėl prieš šimtą metų Rusijos valdančiajam senatui iškilo klausimas, kuo reikia laikyti Širvintėlius – miesteliu ar kaimiška gyvenvieta. Dėl to Senatas savo 1891 m. gruodžio 23 d. (pagal senąjį kalendorių) įsakymu Nr. 15287 liepė Vilniaus gubernijos valdybai išnagrinėti šį klausimą. Gubernijos valdyba nustatė, kad:

a) grafo Ledakausko valdų (Širvintų dvaro – J. L.) dalis, kuri tęsiasi abiem pusėm kelio, einančio iš Ukmergės į Vilnių, yra gyvenama įvairių asmenų; nors ir vadinasi Širvintėliais, iš tikrųjų yra Širvintų miestelio tąsa;

b) ši gyvenvietė, 1859 m. spalio 26 dieną buv. Valstybės turtų palatai mainant ją į žemes, priklausiusias grafiui Ledakauskui, mainų aktuose vadinama miesteliu, nors nei iš Valstybės turtų valdybos, nei iš gubernijos valdybos bylų nematyti, kas ir kada taip pavadino šią gyvenvietę;

c) Širvintėlių gyventojai gavo žemes iš Ledakausko ne valstiečių, atleistų nuo baudžiavos, nuostatų pagrindu, o šias žemes Ledakauskas jiems atidavė neterminuotą nuomoną;

d) Širvintėlių gyventojai yra susiję su Širvintų m. gyventojais ir sudaro vieną bendruomenę, mokėdami už namus nustatytą valstybinį mokestį;

e) Širvintėlių gyventojai yra ne žemdirbiai, o prekybininkai ir amatininkai.

Turėdama visa tai mintyje, Vilniaus gubernijos valdyba 1892 m. kovo 28 dieną padarė šią išvadą: „Kadangi Širvintėlių gyvenvietė pagal jos gyventojų užsiėmimus ir savo charakteringus požymius priklauso miestelių tipui ir yra nei daugiau, nei mažiau kaip Širvintų miestelio tąsa, todėl Širvintėlius laiko miesteliu“.

Dokumento apie Širvintėlių kaimo prijungimą prie miestelio nuorašas¹.

Versta iš rusų kalbos. Parengė Juozas Lebionka.

Širvintos prieš 235 metus

Juozas Lebionka

Neatpažįstamai pasikeitė Širvintos antrojoje šio amžiaus pusėje: mažutis, visas medinis valsčiaus miestelis, turėjęs vieną labai ilgą gatvę, virto nauju, mūriniu miestu.

Lietuvos valstybės istorijos archyve yra išlikęs Širvintų seniūnijos 1765 metų inventorių, kuris padeda atkurti šio miesto bei jo apylinkių praeities vaizdą. Prieš 235 metus Širvintų miestelyje tebuvo 16 miestelėnų kiemų ir po smuklę abiejuose jo galuose: didžioji – nuo Vilniaus ir mažoji – nuo Ukmergės pusės. Tuo tarpu kaimyninės seniūnijos centras Máišiagala gyvenamųjų kiemų skaičiumi buvo net du kartus didesnis už Širvintas.

Inventoriuje yra išlikusios ir to meto Širvintų miestelėnų (kiemų savininkų) pavardės: Jurgis Dačka, Baltrus Meškutis, Jurgis Eiga (jo kieme dar gyveno Magilevičius), Jurgis Siderskis, Jokūbas Lovelis, Tomas Durniūnas, Stasys Degaitis, Laurynas Velička, Tomas Svilius (slabadininkas – tai yra naujakuris, tam tikrą laiką atleistas nuo mokesčių), Juozas Mackevičius, Jokūbas Gelgutas, Motiejus ir Petras Veličkos, Jurgis Kavaliūnas, Kristupas Sepita ir Kristupas Baravykas. Matyt, tokia tvarka buvo išsidėstę šių žmonių kiemai abipus dabartinės Vilniaus gatvės, prade-

¹Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos rankraštynas. F. 20–5953.

dant nuo sostinės pusės. Iki šių dienų išnyko beveik visos buvusių miestelio gyventojų pavardės. Išstvermingiausia pasirodė pirmojo kiemo – Dačkų giminė. 1795 m. revizijos sąrašuose jau yra užrašytos kelios Dačkų šeimos, gyvenusios Širvintose.

Visi ano meto Širvintų miestelio namai, be abejo, buvo tik mediniai, šiaudiniai stogais. Vargu ar visi jie turėjo kaminus.

Širvintų seniūnija buvo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės išdo valda, 1765 metais Lenkijos karaliaus privilegija atiduota ligi gyvos galvos valdyti Ukmergės seniūno Eperješo žmonai. Be Širvintų miestelio, į šią valdą dar įėjo: Širvintų dvaras, Šniponių ir Jankūnų kaimai, kuriuose gyveno po penkias bajorų šeimas, Kyvonių kaimas su penkiais valstiečių kiemais bei keliais vienkiemiais prie jo, Ūlyčninkų kaimas su penkiais valstiečių kiemais ir vienkiemis prie Akmėnių kaimo.

Socialinė Širvintų seniūnijos sudėtis buvo tokia: 16 miestelėnų kiemų, 12 – valstiečių, 10 – „bajorų“ (valstiečių, neinančių į baudžiavą), 2 – smuklininkų ir 1 – bajoro (*šlėktos*) kiemas.

Širvintų dvaro trobesiai buvo mediniai, daugiausia šiaudais dengti. Dvare buvo naujas bravoras, kuris aprūpindavo miestelio smukles degtine. Ant Širvintos upės kranto buvo įrengtas malūnas su trimis ratais ir milo vėlykla. Grūdams atvežti į malūną per upę buvo pastatytas tiltas. Viena malūno stogo pusė (matyt, atgręžta miestelio link) buvo apdengta storomis lentomis, kita – šiaudais. Kiek toliau nuo šio malūno dar būta malūnelio su vienu ratu.

Visi miestelio kiemai turėjo mokėti valstybei po 4 auksinus *hibėrnos*, 13 skatikų *kvartos* ir 6–24 auksinus duoklės mokesčių. Be to, kiekvienas kiemas privalėjo dvarui atidirbti 18 darbymečių talkų (*gvoltų*) ir 3 kartus važiuoti į Kauną druskos. Abu smuklininkai mokėjo po 600 auksinų metinės nuomos.

Valstiečių ir „bajorų“ kiemai mokėjo tokius pačius libėrnos ir kvartos mokesčius, kokius mokėjo ir miestelėnai. Duoklės mokesčio dydis priklausė nuo valdomos žemės ploto.

Valstiečių kiemų prievolės dvarui buvo nevienodos. Pavyzdžiui, Kyvonių kaimo valstiečiai privalėjo vasarą ir žiemą su jaučiais, arba su kuo lieps dvaras, atlikti po dvi dienas lažo kas savaitę, be to, kūrės metu dar papildomai dirbti po dvi naktis per savaitę. Ūlyčninkų kaimo valstiečiai ir Jankūnų „bajorai“ atlikinėjo lygiai tokias pačias prievoles kaip Širvintų miestelėnai. O Šniponių „bajorai“ buvo atleisti nuo visų prievolių dvarui, jie mokėjo tik piniginius mokesčius išdui.

Be minėtų mokesčių ir prievolių, visi miestelėnai, valstiečiai ir „bajorai“ (išskyrus tik Kyvonių valstiečius) privalėjo rudenį eiti po devynias dienas į dvarą remontuoti ir statyti naujų trobesių bei statinių tvorų.

Reikia pažymėti, kad valstybinėse valdose (seniūnijose) valstiečiai gyveno gerokai lengviau negu ponų dvaruose.

Į XVIII a. pabaigą Širvintų, Maišiagalos, Plungės ir Palangos seniūnijas Lietuvos ir Lenkijos seimas sukeitė su Vilniaus vyskupu Ignotu Masalskiu į jo nuosavas Liachovičių valdas, kuriose buvo gynybinės reikšmės tvirtovė.

Širvintų parapijos gyventojų socialinė padėtis 1795 metais

Juozas Lebionka

1795 metai – ypatinga data Lietuvos istorijoje. Tais metais mūsų šalis galutinai neteko savo valstybingumo ir buvo įjungta į Rusijos imperijos sudėtį. Tai įvyko po labai ilgai trukusios politinės agonijos, kuri prasidėjo 1772 m., įvykdžius pirmąjį Lietuvos ir Lenkijos Respublikos padalijimą. Liublino unija ir su-lenkėjusių bajorų moralinis išsigimimas buvo pagrindinė priežastis, dėl kurios žlugo Lietuva. Jau po pirmojo Respublikos padalijimo mūsų šalis faktiškai buvo Rusijos kariuomenės okupuota ir tos valstybės valdoma.

XVIII amžiuje, visuotinai išviešpatavus lenkų bajorų įtakai Lietuvoje, pagrindinės lietuvių tautos dalies – valstiečių – gyvenimas pasidarė labai sunkus, nes nuolat didėjo baudžiauninkų prievolės dvarponiams ir pastarųjų smurtas. Be to, 1708–1711 m. Lietuvoje siautęs maras, didikų tarpusavio kovos, rusų kariuomenės nuolatiniai išiveržimai ir pagaliau 1794 m. sukilimo kariniai veiksmai ekonomiškai visiškai sužlugdė mūsų šalies valstiečius.

1795 m. spalio 7 d., t. y. jau po trečiojo, paskutiniojo, Respublikos padalijimo bei mūsų šalies prijungimo prie Rusijos, carienės Jekaterinos II paskirtas Lietuvos valdovas generalgubernatorius kunigaikštis Nikolajus Vasiljevičius Repninas (1734–1801) paskelbė *universalą* (įsaką), įpareigojantį dvarų savininkus ir valdytojus atlikti jiems priklausančių valstiečių reviziją, nurodant tikslų valstiečių kiemų (*dūmų*) ir žmonių (*sielų*) skaičių. Pagrindinis šios revizijos tikslas buvo įvesti Lietuvoje tokią pat baudžiavą, kokia jau buvo Rusijoje. Ligi tol mūsų šalyje mokesčiais buvo apdedami tik valstiečių *dūmai* (dūminės pirkios), o Rusijoje – sielos (vyriškosios lyties valstiečiai, įskaitant ir naujagimius bei perkaršusius senius). Tokia apmokestinimo sistema valstybės išdui duodavo žymiai daugiau pajamų.

Valstiečių revizijos Rusijos imperijoje būdavo atliekamos kas 15 metų. „Sielos“, įtrauktos į revizijos sąrašus, būdavo apdedamos mokesčiais net ligi kitos revizijos, visai nepaisant, ar jos išgyvendavo tuos 15 metų, ar netrukus po revizijos mirdavo. Valstybiniais mokesčiais dvarai būdavo apdedami pagal juose esančių revizinių valstiečių skaičių, o tas bendras nustatytas mokesčių sumas jau patys dvarininkai padalydavo savo valstiečiams. Iš žmogaus, įtraukto į privataus dvaro revizijos sąrašus, būdavo išreikalaujama apytikriai po 1 rublį, o valstybiniuose dvaruose – po 2 rublius. Tai buvo pagrindinis valstiečių mokes-tis, Lietuvoje vadintas pagalvės mokesčiu. Be jo, dar buvo papildomi mokesčiai – paštui bei administracijai išlaikyti ir kt.

Lietuvos valstybės istorijos archyve yra išlikę 1795 m. Širvintų parapijoje atliktos dvarų revizijos sąrašai¹. Tai neįkainojamos vertės istoriniai dokumentai, daugeliu aspektų nušviečiantys šio krašto socialinį, ekonominį ir visuomeninį gyvenimą XVIII a. pabaigoje.

Po 1795 m. revizijos Širvintų pa-rapijoje 20 dvarininkų bei palivarkų val-

¹ LVIA. F. 515. Ap. 15. B. 30.

dytojų pristatė generalgubernatoriaus N. Repnino reikalaujamus sąrašus, būtent:

1. Širvintų palivarko – *Potockis*,
2. Širvintų (Širvintėlių) klebonijos – *kun. Karolis Šmatavičius*,
3. Šešuolėlių, arba Antaninavos, palivarko² – *Martynas Šumskas*,
4. Šešuolėlių palivarko (dalies) – *kunigaikštis Kristupas Giedraitis*,
5. Šešuolėlių palivarko (dalies) – *Adomas Tovianskis*,
6. Šešuolėlių palivarko (dalies) – *Konstancija Jasinskienė*,
7. Alionių palivarko³ – *Konstancija Jasinskienė*,
8. Šešuolėlių palivarko⁴ – *Medardas Konča*,
9. Spadvilškių palivarko – *Bronislovo Korsako ipėdinių globėjas Ignotas Balinskis*,
10. Šalkovščiznos palivarko – *Vilniaus kanauninkas Ignotas Klimanskis*,
11. Pășirvinčio palivarko (dalies) – *Vilniaus kanauninkas Ignotas Klimanskis*,
12. Pășirvinčio palivarko – *Pranciškus Zavadzkiš*,
13. Bilotų palivarko – *Juozapas ir Rapolas Narbutai*,
14. Staškūniškio palivarko – *Vladislovas Šadurskis*,
15. Pikūnų palivarko – *Mateušas Senkevičius*,
16. Kančiūnų palivarko – *Felicijonas Sperskis*,
17. Barzdžiū palivarko – *Mykolas Narbutas*,
18. Rimūčių palivarko – *J. Ciešeika*,
19. Laurų palivarko – *Laurynas Gucevičius*,
20. Sukūnių bajorkaimio – *Andrius Sosnovskis*.

Visų pirma būtina pastebėti, kad tik trijuose palivarkuose – Širvintų, Kančiūnų ir Laurų – nebuvo nė vieno baudžiauninko. Rimūčių palivarkas neturėjo baudžiauninkų Širvintų parapijoje, tačiau jų buvo tam ūkiui priklausančiame Mūsninkų parapijos Mantinionių kaime. Apie kaimų nuskurdimą galima spręsti vien iš to, kad juose buvo nedaug dūmų. Tik vieninteliame Alionių k., priklausančiame to paties pavadinimo palivarkui, buvo 26 baudžiauninkų kiemai, kuriuose gyveno 172 žmonės (82 vyriškosios ir 90 moteriškosios lyčių)⁵.

Revizijos sąrašuose žmonės suskirstyti į valstiečius baudžiauninkus, laisvus žmones valstiečių sodybose, laisvus žmones kampininkus bei dvaro tarnus, bajorus valstiečių sodybose ir pan. Čia pateikiant duomenis apie kiekvieno palivarko žmonių socialinę sudėtį, prisilaikoma Šalkovščiznos palivarko (kan. I. Klimanskio) duoto rekapituliacijos pavyzdžio, būtent, nurodomi kiekvienos gyvenvietės ir viso palivarko dūmų ir baudžiauninkų, laisvų žmonių valstiečių ir bajorų skaičiai.

Nors generalgubernatorius N. Repninas buvo įsakęs dvarininkams atlikti tikslią reviziją, grasindamas už baudžiauninkų nuslėpimą sunkiomis bausmėmis, tačiau 1795 m. surašymas vis dėlto buvo netikslus, dėl to po penkerių metų (1800) Lietuvoje įvykdyta papildoma revizija.

²Iki 1940 m. sovietų okupacijos ši gyvenvietė vadinta Šešuolėlių II dvaru (savininkė Ona Untulienė). Dabar bažnytkaimis vadinamas Šešuolėliais II.

³Dabar bažnytkaimis Aliūnys I – Širvintų rajono Aliūnių seniūnijos centras.

⁴Iki sovietų okupacijos buvo Šešuolėlių I dvaras (savininkas ats. plk. Jonas Variakojis). Dabar Šešuolėliai I.

⁵LVIA. F. 515. Ap. 15. B. 30. L. Atv. 26 – Atv. 28.

Dėl vietos stokos nėra galimybės čia pateikti į Širvintų parapijos revizijos sąrašus įtrauktų žmonių pavardžių ir jų amžiaus bei šeimų sudėties. Keliais atvejais negalima pateikti tikslių žinių dėl to, kad revizijos dokumentas (ypač P. Zavadzčio Paširvinčio palivarko) yra išblukęs ir neįskaitomas.

Šioje publikacijoje pateikiant duomenis apie M. Končos Šešuolėlių palivarką neminimos tos gyvenvietės, kurios priklausė ne Širvintų, o kitoms parapijoms: Naidių ir Aukštādvario užsieniai – Šešuolių, Gaidėlių, Urlikų ir Trapėlių kaimai – Giedraičių parapijai.

Publikacijos gyvenvietės eilės numeris nurodomas tik tuo atveju, kai ji minima pirmą kartą.

**Širvintų parapijos palivarkų 1795 m.
revizijos sąrašų suvestiniai duomenys**

Eil. Nr.	Gyvenvietės pavadinimas	Baudžiauninkai			Laisvieji žmonės			Bajorai			Kiti		Iš viso	
		Dūmai	vyr.	mot.	Dūmai	vyr.	mot.	Dūmai	vyr.	mot.	vyr.	mot.	vyr.	mot.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
1. Širvintų palivarkas														
1.	Širvintos, palv. Smuklė ⁶					5	5		3				8	5
2.	Širvintos, miest.				11	42	36	2	3	4	1	3	1	3
3.	Šnipónys, k.				4	16	23						16	23
4.	Degūčiai, k.				4	20	13						20	13
5.	Jasiškiai, užs.				1	5	3						5	3
6.	Kyvónys, k.				6	30	28						30	28
7.	Likiškiai, užs.				1	3	5						3	5
8.	Ulyčnikai, užs.				1	5	5						5	5
9.	Pāširvintis ⁷ , užs.					1	1	1	2	2			3	3
10.	Šateikiškiai, užs.					2	1	1	1	4			3	5
	Iš viso:				28	129	120	4	9	10	1	3	139	133
2. Širvintų (Širvintėlių) klebonija														
	Klebonija		2	3		8	4		9	5			19	12
11.	Širvintėliai, k.	5	12	12		2	3	1	4	2			18	17
	Iš viso:	5	14	15		10	7	1	13	7			37	29
3. Šešuolėlių, arba Antanināvos, palivarkas														
12.	Šešuolėliai, palv.					1	1						1	1
13.	Gavėniai, k.	5	11	16	1	3	5	1	5	3			19	24
	Iš viso:	5	11	16	1	4	6	1	5	3			20	25

⁶Širvintų smuklėje (austerijoje) gyveno viena vokiečių šeima.

⁷Pāširvinčio užsienyje gyveno architekto L. Gucevičiaus brolio šeima: bajoras Simonas, Simono s., Gucevičius, 30 m., žmona Ona, 24 m., sūnus Dionizas, 1 m., duktė Nastazija, 4 m. Gucevičiai laikė tarną ir tarnaitę. (Žr. LVIA. F. 515. L. 5 atv.)

(tęsinys)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
4. Šešuolėlių palivarkas (K. Giedraičio)														
Šešuolėliai, palv.						3	5		1				4	5
14. Miestėlis, k.		3	17	12	4	17	13						34	25
15. Uličėnai, k.		4	21	14	1	4	6						25	20
16. Laužiškiai, užs.							1		4	3			4	4
Iš viso:		7	38	26	5	24	25		5	3			67	54
5. Šešuolėlių palivarkas (A. Toviansko)														
Šešuolėliai, palv.			1						1				2	
Gavėniai, k.		3	14	15									14	15
17. Pādubelis, užs.			4	4									4	4
Iš viso:		3	19	19					1				20	19
6. Šešuolėlių palivarkas (K. Jasinskienės)														
Gavėniai, k.		8	38	37			1	1	2	1			40	39
7. Alionių palivarkas														
18. Aliónys, palv.			15	7		4			2				21	7
19. Aliónys, k. ⁸	26	92	90			5	2						97	92
20. Tripundžiai, k.	3	13	15	3	9	10							22	25
21. Pagiriai, k.	6	19	20			1							19	21
22. Boreiškiškiai, k.	4	17	18	2	5	4							22	22
23. Būdà, k. ⁹	10	33	29			1							33	30
24. Skaurādai, užs.	3	12	10										12	10
25. (Neišsk. pavad.), užs.	2	7	4										7	4
26. Vičiūnai, užs.	1	3	3										3	3
27. Pálkiai, k.	2	6	4	3	5	7							11	11
28. Skaurādai, k.		2	4										2	4
29. Krašienà, k.							2							2
30. Krašienà, užs.		8	8		12	13							20	21
31. Paraisčiai, užs.					4	6							4	6
32. Pajúodžiai, k.		2	1	3	6	9	1	4	5				12	15
Iš viso:	57	229	213	11	50	55	1	6	5				285	273
8. Šešuolėlių palivarkas (M. Končos)														
33. Šešuolėliai, palv.			4	2		1			2				7	2
34. Kiemėliai, k.	5	13	10			5	8	2	7	7			25	25
35. Bilótai, k.	3	10	9	2	3	4		2	2	2			15	15
36. Navasiòlkai, k.								2	9	10			9	10
37. Roskòšnė, k.					1	4	8						4	8
38. Skuřdas, užs.	1	2	4										2	4
Iš viso:	9	29	25	3	13	20	4	20	19				62	64

⁸Dabar šio Alionių seniūnijos kaimo pavadinimas – Aliónys II.

⁹Būdòs k. šeštame dūme gyveno baudžiauninko, šios publikacijos autoriaus giminės pradininko, šeima: Simonas, Kazimiero s., Lebedzinskis, 60 m., jo žmona Teresė, 50 m., sūnus Laurynas, 25 m., jo žmona Katrė, 25 m., Simono sūnus Juozas, 12 m., dukterys – Marijona, 14 m., Ona, 10 m. (Žr. LVIS. F. ... L. 30.)

(tęsinys)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
9. Spadvilšikių palivarkas														
39. Spadvilšikiai, palv.						7	6						7	6
40. Akmėniai, k.		12	39	31		4	6	1	4	3			47	40
41. Dailidžiūnys, k.		2	5	8		5	5	2	7	6			17	19
42. Daciūnai, k.		1	5	2				1	3	4			8	6
43. Banišūnys, k.		2	5	8									5	8
44. Bredėnai, k.		10	37	39				1	3	2			40	41
45. Baččiai, k.		3	8	7									8	7
46. Pavėdžiai, k.		1	4	4									4	4
47. Viėsos, k.		1	4	2	3	11	8	1	4	2			19	12
48. Kančiūnai, k.						3	4	1	4	2			7	6
49. Akmėniai, užs.						1	3	3					3	3
50. Gósteliškiai, užs.						1	3	3					3	3
51. Pórija, užs.									1	3	2		3	2
52. Linksmynė, k. ¹⁰										2k.	10	5	10	5
Iš viso:		32	107	101	5	36	35	8	2821	2k.	10	5	181	162
10. Šalkovščiznos palivarkas														
53. Šalkovščizna, palv.		1	4	3		1			1	3			6	6
54. Ramaškónys, k.		12	13	34		3	3						16	37
55. Nečiūnys, k.		7	14	24		3	3						17	27
56. Surgėliai, k.		3	9	9		5	2						14	11
57. Drūžai, k.		3	4	1		5	8						9	9
58. Juodėliai, k.		6				15	12		7	6			22	18
59. Avižónys, k.		8	15	10		5	11		4	4			24	25
60. Kieliai, k.		3	1	2		2			1	1			4	3
61. Kantrimiškis, k.		5	4	5					5	4			9	9
62. Puoriai, užs.		3	6	6					1	3			7	9
63. Pablendys, užs.		4	7	13		2	4						9	17
64. Žinduliai, k.		3	9	12									9	12
65. Ramaškiškiai, k.		2	6	8									6	8
66. Viršūniškės, užs.		1	2	3									2	3
67. Vičiūnai, k.		3	8	9									8	9
68. Steponai, užs.		1				1	3						1	3
69. Bėržė, užs.		1							2	3			2	3
Iš viso:		66	102	139		42	46		21	24			165	209
11. Pășirvinčio palivarkas (I. Klimansko)														
70. Pășirvintis, palv.			1	1			1		1	1			2	3
71. Motiejūnai, k.		12	46	38									46	38
72. Verbiliškiai, užs.					1	9	8						9	8
Iš viso:		12	47	39	1	9	9		1	1			57	49
12. Pășirvinčio palivarkas (P. Zavadzko)														
Pășirvintis, palv.			1	1		1	2						2	3
(Pavad. neišsk.), k.		3	3	4			2	?	?					
Verbiliškiai, užs.		2	5	1				1	3	6			8	7
Motiejūnai, k.		2	7	4										

¹⁰Linksmynės k. gyveno dvi vokiečių amatininkų – kailiadirbio ir audėjo – šeimos, atvykusios iš Prūsų. Odų dirbtuvė čia veikė jau 10 metų. Gyvulių odos ir medžiagos, reikalingos joms išdirbti, buvo tiekiamos iš Spadvilšikių dvaro. Audėjas dirbo 7 metus. Išdirbtos odos ir drobės būdavo pardavinėjamos Širvintų parapijos apylinkėse. (Žr. ten pat.)

(tęsinys)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
	Puoriai, k.				1	3	4							
73.	Kabálda, užs.				1	2	3						2	3
	Juodėliai, k.				1	4	3	1	1	1				
	Daciūnai, k.							2	6	5				
	(Pavad. neišsk.), k.							1	?	?				
	Iš viso:	7	16	10	3	14	12	7	14	12			44	34

Pastaba: šio palivarko revizijos sąrašo lapai (Nr. 55–56) labai išblukę ir beveik neįskaitomi, todėl čia pateikti duomenys yra nepilni ir netikslūs.

13. Bilótų palivarkas

	Drūžai, k.	5	13	12									13	12
74.	Jokūbónys, k.	2	6	5									6	5
	Surgėliai, k.	2				4	3						4	3
	Iš viso:	9	19	17		4	3						23	20

Pastaba: viename Surgėlių k. dūme gyveno žydų šeima (3 vyr. ir 2 mot.), kuri priklausė ne kaimo bendruomenėi, o savo kahalui, todėl į revizijos sąrašą neįtraukta.

14. Staškūniškio palivarkas

75.	Staškūniškis, palv.		4	8		11	6		4	2				19	16
76.	Staškūniškis, k.	6	15	24										15	24
77.	Navasiólkai, k.	7	19	23		2	1							21	24
78.	Zibalai, k.	6	17	19		7	11		3	3				27	33
79.	Daubáriškės, k.				2	13	8				5	9	18	17	
80.	Pumpútiškis, užs.				1	4	2							4	2
81.	Naidai, k.				1	4	5				8	8	12	13	
82.	Šarkino karčiama				1	1	3							1	3
83.	Šventalaukis, k.										18	19	18	19	
84.	Belža, užs.										1	2	1	2	
85.	Alsknŷnė, užs.										2	1	2	1	
	Iš viso:	19	55	74	5	42	36		7	5	34	39	138	154	

Pastaba: aštuoniuose Daubáriškio, Naidų, Šventalaukio, Belžos ir Alsknŷnės kiemuose gyveno 10 rusų sentikių šeimų (73 žmonės).

15. Pikúnų palivarkas

86.	Pikúnai, palv.	2	10	9				2	10	9				20	18
-----	----------------	---	----	---	--	--	--	---	----	---	--	--	--	----	----

16. Kančiúnų palivarkas

87.	Kančiúnai, palv.					9	3		7	6				16	9
-----	------------------	--	--	--	--	---	---	--	---	---	--	--	--	----	---

17. Barzdžių palivarkas

88.	Barzdžiai, k.	5	18	12		2	2							20	14
89.	Čeŷniškės, k.	2	4	6		4	5							8	11
	Iš viso:	7	22	18		6	7							28	25

18. Rimùčiaių palivarkas

90.	Rimùčiai, palv.					2	1		1					3	1
91.	Rimùčiai, k.					5	8		8	6				13	14
	Iš viso:					7	9		9	6				16	15

(tęsinys)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
19. Laūrų palivarkas¹¹														
92. Laūrai, palv.					1	4	4		2				6	4
93. Pākertušė, užs.									3	1			3	1
Iš viso:					1	4	4		5	1			9	5
20. Sukinių bajorkaimis														
94. Sukiniai, bajork.									1	1	1		1	1
Iš viso Širvintų parapijoje:		251	756	758	63	400	398	31	164	134	45	47	1365	1337

Trumpiniai: miestelis – miest., kaimas – k., užsienis – užs., palivarkas – palv., bajorkaimis – bajork.

Iš čia pateiktų revizijos suvestinės duomenų matyti, jog 1795 m. pabaigoje palivarkuose buvo ne mažiau kaip 2700 gyventojų. Į šios revizijos sąrašus nebuvo įtraukti žydai, gyvenę Širvintų miestelyje ir kai kuriuose kaimuose, nes jiems buvo skirti specialūs (kahalų) sąrašai. Didžiausiam, valstiečių, luomui priklausė ne mažiau kaip 2400 žmonių (88,9 proc.), iš kurių baudžiauninkų buvo apie 1500 (55,5 proc. visų gyventojų) ir laisvų valstiečių – apie 800 (29,6 proc. visų gyv.). Bajorų visoje Širvintų parapijoje tebuvo apie 300 žmonių (apie 11,1 proc. visų parapijos palivarkų gyventojų). Likusią gyventojų dalį sudarė kitų tautybių gyventojai (rusai ir vokiečiai).

1796 m. pradžioje dvaruose buvo valstiečių: tarnų ir samdinių – 193 (114 vyr. ir 79 mot.), kampininkų ir grytelninkų – 143 (65 vyr. ir 78 mot.), elgetų – 11 žmonių¹².

¹¹1787 metais Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis iš savo „stalo“ žemių (skirtų vyskupo išlaikymui) atidavė 50 m. laikotarpiui architektui L. Gucevičiui kelių valakų plotą, buvusį Šešuolių girioje, kuriame šis įkūrė naują palivarką – Laurus. 1795 m. revizijos sąrašė nurodyti šie to palivarko gyventojai: ekonomas, bajoras Jochimas, Simono s., Gucevičius (jauniausias architekto brolis), bajoras Motiejus Šimanskis; laisvieji žmonės – liokajus, bernas, piemuo, kambarinė, virėja ir auklė. Be to, dar buvo laisvų valstiečių Vitkauskų šeima. Laurų palivarkui priklausančiame Pākertušės užsienyje gyveno architekto žmonos giminių Žekonių–Žakevičių šeima. (Žr. ten pat, 1. 8.)

¹²Ten pat. L. 68.

1775 m. Širvintų parapijos dūmų surašymas

Parengė Kazys Misius

1775 m. buvo surašomi dūmai padūmės mokesčiui nustatyti. Tada nesurašyti daržininkų ir trobelninkų dūmai. Vilniaus aps. dūmų tarifai surašyti inventorių principu, t. y. nurodyti valdai priklausantys kaimai ir jų dūmų skaičius. Dūmai surašyti parapijomis, tačiau tiksliai parapijų ribų nesilaikyta. Todėl Širvintų parapijos dūmų tarifuose nėra Zibalū, nes jie priklausė Šešuolių altarijai ir nurodyti Šešuolių parapijoje.

Lentelėje pateikiamos lietuviškos vietovardžių formos, o skliaustuose nurodyta originalo rašyba. Originalas saugomas Lietuvos valstybės istorijos archyve (sign. SA-3337. L. 53-54).

1775 m. Širvintų parapijos dūmų tarifai

Širvintų parapija						
Privačios valdos				Metinis mokestis		
Dvarų ir ūkininkų		Šlektų				
[Mokai] po 8 aukštinus	[Mokai] po 6 aukštinus	[Mokai] po 5 aukštinus ir 10 grašių	[Mokai] po 4 aukštinus			
1	2	3	4	5	6	7
				Varanava (Woronsk), Horodonskio, Vilniaus žemės teisėjo valda		
1				Dvaras		
1				Palivarkas	Viesos (Wiesy)	
4				Kaimas	Alinė? (Piwna)	
1				Miestelis	Viesos (Wiesy)	
9				Kaimas	Barčiai (Barcie)	
11				"	Bredėnai (Bredziany)	192
2				"	Viesos (Wiesy)	
2				"	Pavydžiai (Powidzie)	
4				"	Dailidžionys (Deylidziany)	
3				"	Kundunai? (Kunduny)	
Iš viso 32						

1	2	3	4	5	6	7
	3			Rimučiai (Rymucie), Jokubo Halovskio su dviem pavaldiniais palivarkas Šešuolėliai (Szeszole), pono Mikuličiaus valda		18
	1			Dvaras		
	2			Kaimas	Trapeliai (Tropole)	
	8			"	Urlikai (Urliki)	
	4			"	Gaideliai (Goydele)	168
	1			"	Naujasodžiai (Nowosady)	
	2			"	Paežeriai (Poeziory)	
	6			"	Kiemeliškis (Kiemiele)	
	4			"	Bilotai (Biaùaty)	
	Iš viso 28					
				Šešuolėliai (Szeszole), p. Šumskio, Vilniaus stovyklininko pavadootojo valda		
	1			Dvaras		
	3			Kaimas	Bajorai (Bojary)	
	13			"	Gavėniai (Gawienie)	
	5			"	Ulyčėlė (Uliczany)	154
	3			"	Palei bažnyčią	
	1			Ten tuštyneje esantis šlėkta		
	Iš viso 26					
				Alionys (Olany), Jasinskio, Vilniaus raikytojo palivarkas		
	1			Dvaras		
	8			Kaimas	Alionys (Olany)	78
	4			"	Pagiriai (Podgilele)	
	Iš viso 13					
				Alionys (Olany), Martyno Šumskio, Vilniaus pastalininko		
	1			Dvaras		
	15			Kaimas	Alionys (Olany)	
	3			"	Palei palivarką	120
	1			"	Vikiniai? (Wikiny)	
	Iš viso 20					
	1			Kančiūnai (Konczuny), p. Sperskio		4*
	1			Pikūnai (Pikuny), p. Senkevičiaus		4**
	*Taip yra originale. **Taip yra originale.					
				Šalkovščizna (Soùkowsczyzna), Podbereskio, Vilniaus iždininko valda		
	1			Dvaras		
	12			Kaimas	Ramaškonys (Romaszkance)	
	6			"	Nečionys (Nicante)	
	8			"	Avižonys (Awiżance)	
	6			"	Juodeliai (Jodele)	
	4			"	Žinduliai (Ziendule)	
	3			"	Vičiūnai (Wiciuny)	390
	7			"	Pablendys? (Oblyndzie)	
	3			"	Puoriai (Pory)	
	5			"	Kantrimiškis (Kontromiszki)	
	3			"	Surgėliai (Szurgialy)	
	5			"	Družai (Druże)	
	2			"	Užušiliai (Uzuszele)	
	Iš viso 65					
	8			Staškūniškis (Sztaszkuniszki), p. Stan[islovo] Šadurskio su septyniais pavaldiniais palivarkas		48
	3			Spadviliškiai (z podwiliszki), p. Žmijovskio, Vilniaus žemės raštininko palivarkas su 3 pavaldiniais		18

1	2	3	4	5	6	7
				Gelvonėliai (Gielwany), stalininkienės Horodinskienės palivarkas		
	1			Dvaras		
	12			Kaimas Šiauliai (Szaule)		
	6			“ Sadūniškės (Sadunie)		
	3			“ Gervėčiai? (Galwacze)		
	3			“ Šeipūnai (Szczypony)	168	
	1			“ Grigiškiai (Grygiszki)		
	1			“ Žvygonys? (Zwigany)		
	1			Palei malūną		
	Iš viso 28					
				Palivarkas Paširvintis (Poszyrwince), p. Maševskio, Smolensko arklininko		
	1			Dvaras		
	13			Kaimas Paširvintis (Poszyrwince)	84	
	Iš viso 14					
				Vaidžiūliškiai (Woydziuliszki), p. Mykolo Kordziuko valda		
	1			Dvaras		
	1			Palivarkas Paširvintis (Poszyrwince)		
	8			Kaimas Jaskaudžiai (Jaskondzie)		
	1			“ Viesos (Wiesy)		
	8			“ Antakalnis (Antokolce)		
	1			“ Jačiūnai (Jaczuny)		
	1			“ Puoriai (Paria)	192	
	5			“ Dainiai (Doynie)		
	3			“ Mežžiai (Meyze)		
	3			“ Raistalindžiai (Rostolindzie)		
	Iš viso 32					
				Paširvintis (Poszyrwince), p. Podberezki, Vilniaus išdininko palivarkas		
	1			Dvaras		
	16			Kaime Paširvintyje (Poszyrwinceah)	102	
	Iš viso 17					
Hibernos ^{xxx} valdos					Metinis mokestis	
Dvarų ir ūkininkų		Šlektų			Auksinų	Grašių
[Mokai] po 8 auksinus	[Mokai] po 6 auksinus	[Mokai] po 5 auksinus ir 10 grašių	[Mokai] po 4 auksinus			
1	2	3	4	5	6	7
				Širvintos (Syrwinty), Hibernos mokesčio, administruojama Kaštelionienės p. Gorskienės, valda		
	1			Dvaras		
	13			Miestelis Širvintos (Syrwinty)		
	5			Kaimas Šniponys (Snipance)		

1	2	3	4	5	6	7
	5		“	Degučiai (Degucie)	222	
	7		“	Kyvonys (Kiwance)		
	6		“	Ulyčninkai		
Iš viso	37					

xxxLietuvos didžiojo kunigaikščio valda, mokėjusi kariuomenės, arba hibernos, mokesť.

Dvasinės valdos		Vienuolynai [moka] po 50 auksinų	Metinis mokestis	
Dvarų ir ūkininkų	Šlektų		Auksinų	Grašių
[Moka] po 8 auksinus	[Moka] po 4 auksinus			
	[Moka] po 6 auksinus			
	[Moka] po 5 auksinus ir 10 grašių			
Iš viso 5		Širvintų klebonija. Už fundotas mokyklas nuo mokesčių laisva Kaimas Širvintos (Szyrwinty), priklausantis tai klebonijai		30

Šešuolėliai II prieš 190 metų

Juozas Lebionka

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje yra išlikęs Šešuolėlių dvaro 1808 m. balandžio 23 d. inventorių¹, sudarytas Rusijos kariuomenės chorunžo (kazokų karininko) Ignato Balinskiego, jam pradėjus valdyti šią vietovę. I. Balinskis vėliau buvo Vyriausiojo Lietuvos Teismo teisėjas, jo sūnus Mykolas Balinskis – žinomas Lietuvos istorikas, literatas ir visuomenės veikėjas.

Iš minėto archyvinio dokumento matyti, jog Šešuolėliai I ir XIX a. pradžioje buvo vadinami taip pat, tai yra Šešuolėliais, o gretimas dvaras (vėliau pradėtas vadinti Šešuolėliais II) – Šešuoliais, matyt, dėl to, kad šis dvaras buvo didesnis už pirmąjį: jame, be dvaro sodybos, buvo dar ir miestelis su bažnyčia bei smukle. Vėliau, išnykus Šešuolių dvaro miesteliui, abi vietovės beveik susilygino savo padėtimi ir pradėtos vadinti vienodai, tai yra Šešuolėliais.

Be miestelio, Šešuolių dvarui priklausė Ūlyčėlių bei Gavėnių kaimai ir Pādubelių viensėdis. Dvaro sodyboje buvo tiems laikams būdingi pastatai: gyvenamasis namas dvarponiams ir sam-

¹Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 81. B. 5.

diniams, arklidės, jaučių tvartai (žemė daugiausia buvo ariama jaučiais), karvidės, klojimai, svirnai, kepykla, džiovykla, sūrinė ir kt. Dvaras dar turėjo degtinės varyklą ir varyklėlę („bravorą“) prie Širvintos upės. Visi šio dvaro pastatai buvo mediniai. Kiek ir kokių būta dvaro centre tarnų, inventoriuje nenurodyta, tačiau, sprendžiant iš pastatų skaičiaus, jų turėjo būti nemažai.

Šešuolių miestelis buvo išsidėstęs ant kalvos, esančios priešais dvaro sodą, prie koplyčios, kuri tuo metu dar buvo medinė, iš tašytų rąstų, šiaudiniu „nuo vėjo prakiurusiu“ stogu (mūrinė bažnyčia šiame dvare pastatyta prieš Pirmąjį pasaulinį karą). Šalia koplyčios stovėjo smuklė, trijų dvaro baudžiauninkų (Lauryno Pliukštos, Mykolo Jakštos ir Simono Čeliutkevičiaus), dviejų bajorų, žemės nuomininkų ir kampininkų namai. Iš viso miestelyje buvo apie 10 kiemų, o žmonių, atrodo, gyventa tiek pat, kiek Gavėnių kaime ir Padubelio viensėdyje kartu paėmus.

Ūlyčėlių k. buvo grynai baudžiauninkiškas: jame gyveno penkios valstiečių „lažininkų“ (Mato ir Motiejaus Gigaškų, Motiejaus Jakštos, Jokūbo Gaidelio ir Jokūbo Žitlinsko) šeimos, iš viso 35 vyrai, moterys ir vaikai.

Gavėniuose buvo tik 3 kiemai: baudžiauninko Babrusio ir dviejų bajorų – Sližausko bei Majausko – šeimos.

Iš viso Šešuolių dvare 1808 metais buvo 9 baudžiauninkų, 5 bajorų ir kitų činšininkų, 4 kampininkų ir 1 smuklės nuomininko kiemai. Įskaitant ir vaikus, baudžiauninkų vyrų buvo 30, moterų – 29. Baudžiauninkai laikė 20 arklių, 28 jaučius, 24 karves, 13 avių, 6 ožkas ir 20 kiaulių. Turint omeny naminių gyvulių skaičių, materialinė baudžiauninkų padėtis šiame dvare neturėjo būti bloga: miestelyje jie turėjo po dvi, keturias ir net penkias karves, panašiai buvo ir Ūlyčėlių kaime. Mažesnės, atrodo, buvo ir šio dvaro baudžiauninkų prievolės: kiekvienas kiemas privalėjo dvarui atidirbti 3 vyriškas ir 3 moteriškas dienas per savaitę, be to, dalyvauti trijose talkose (*gvoltuose*). Duoklės, lyginant su buvusiomis kituose dvaruose, buvo minimalios: kiekvienas baudžiauninkų kiemas pristatydavo kasmet dvarininkui tik po dvi vištas ir dešimtį kiaušinių.

Lengvesnė baudžiauninkų padėtis XIX a. pradžioje Šešuolių dvare, matyt, buvo todėl, kad jo savininkai Šumskai jau XVIII a. pabaigoje labai prisiskolino ir pagrindinį dėmesį skyrė dvaro pardavimo machinacijoms bei ilgam bylinėjimuisi su Alionių dvaro (dab. Širvintų r.) savininkais Jasienskais, kuriems 1782 m. Šešuolius jie buvo pardavę. 1808 m. tuos pačius Šešuolius (jau kartą parduotus Jasienskams) neteisėtu būdu už 160 000 auksinų Šumskai pardavė I. Balinskiui. Po dvejų metų bylinėjimosi Rusijos Senatas nutarė šį dvarą iš Balinskio atimti ir atiduoti Jasienskams.

Ko ponai neišspausdavo iš baudžiauninkų lažo ir iš natūrinių prievolių, tą jie kartu su smuklininku paimdavo iš jų už degtinę grynais pinigais. Smuklė šalia koplyčios ir net dvi degtinės varyklos Šešuolių dvare jau daug ką pasako.

Šešuoliškių baudžiauninkų padėtis pasunkėjo po 1812–1813 m. Rusijos karo su Napoleonu, kai dvaras atiteko Jasienskams, pagarsėjusiems liaudyje savo žiauriu elgesiu su baudžiauninkais. Kaimuose greta Alionių dvaro dar šio am-

žiaus pradžioje buvo išlikęs pasakojimas apie tai, kad, mirus Jasienskiui, jo lavono net žemė nepriėmė. Liaudis, kurdama šį pasakojimą, matyt, turėjo galvoje Ignatą Jasienskį, kuris mirė 1865 m. ir buvo palaidotas Vilniuje, tačiau po trijų mėnesių jo palaikus ekshumavo, pervežė į Šešuolėlius II ir palaidojo prie koplyčios esančiose kapinėse.

Šių Jasienskių giminė buvusį Šešuolių dvarą perstatė į mūrinį, jų arkliai stovėjo gražesniuose ir patogesniuose pastatuose, negu gyveno kumečiai (keli mediniai kumetynai buvo lauke už koplyčios), kurių materialinė padėtis šio šimtmečio pradžioje, atrodo, buvo gerokai sunkesnė nei prieš 100 metų.

Šešuolėlių II dvaro pagrindinio gyvenamojo namo likučiai. 1999 m. K. Driskiaus nuotr.

Šešuolėlių II dvaro kalvė. 1999 m. K. Driskiaus nuotr.

Staškūniškio dvaro istorija

Arimeta Vojevodskaitė

Dabartinė Staškūniškio vietovė yra priskiriama prie nežymių Lietuvos gyvenviečių ir enciklopediniuose leidiniuose dažniausiai neminama. Jos reikšmę nustelbė prie Staškūniškio dvaro įkurtas privatus miestelis Zibalaĩ (XVIII–XIX a.), 1736 m. dar vadintas Bažnytiniu palivarku, o XIX a. – XX a. pradžioje turėjęs Bolžių (Belže) vardą, kilusį nuo Bolžės upės.

Širvintų Staškūniškio istoriografijos, galima sakyti, neturime. Trumpame XIX a. geografinio žodyno aptarime sumaišyta savininkų seka (iš tikrųjų Sokolovskiai perėmė dvarą iš Šadurskių)¹. Plačiausiame Zibalų aptarime, kur Staškūniškio dvaras minimas Zibalų istorijos fone, taip pat trūksta precizijos². Zibalai priskiriami Vilniaus vyskupijos valdoms, kartu priklauso Staškūniškio dvarui. Istorinės žinios apie Zibalų kaimą, Zibalų palivarką ir Zibalų miestelį iki šiol nėra pakankamai surinktos, tad istoriografijoje jos labai įvairuoja ir nėra patikimos. Tas pats pasakytina ir apie Zibalų bažnyčią.

XV–XVI a. Staškūnai (Staskuny, Staszkuniszki) – valda (imienie) Šešuolių lauke (pole). Staškūniškio dvaro raida aiški ir nuosekli yra nuo XVI a. antrosios pusės. Tuo metu dvaras priklausė didžiojo Lietuvos kunigaikščio raštininkui, Vilniaus pakamorei Mikalojui Jasienskiui (Jasinskiui), Vilniaus vyskupo virtuvininko, karaliaus Žygimanto Augusto taurininko Alberto (Vaitiekaus) Jasiensko sūnui. Staškūniškio dvarą Mikalojus Jasienskis greičiausiai paveldėjo iš savo tėvo, tad Jasienskiams dvaras galėjo priklausyti ir pirmojoje XVI a. pusėje. Šiuo metu negalima pasakyti, ar tai buvo savarankiška bajoro valda, ar atskirta nuo Vilniaus vyskupystės arba privataus kunigaikščių Alšėniškių Šešuolių dvarų žemių. Staškūniškio dvaro žemės yra šių valdų paribyje, greta buvo išsidėstę ir kiti Šešuoliais vadinti smulkūs bajorų dvareliai. Staškūniškio vardas rodytų šią valdą buvus įkurtą konkrečiau asmens.

Jasienskiai, iškilę XV amžiuje ir turėję žymias pareigas karaliaus dvare bei Vilniaus vyskupijos kapituloje, labiausiai buvo proteguojami kunigaikščių Alšėniškių, o ypač Vilniaus vyskupo Povilo Alšėniškio. XVI a. palikuonims dalinantis Jurgio Alšėniškio Šešuolių dvarą, trečdalis dvaro atiteko Vaitiekui Jasienskiui kaip Povilo Alšėniškio dovana³.

1593 m. buvo apmatuotos Mikalojaus Jasiensko Staškūniškio dvaro šiaurinės ribos. Jos ėjo nuo Vilniaus vyskupystės Limonių kaimo iki Graužupio, toliau Šeškupiui iki kelio iš Širvintų į Šešteikių kaimą, ribojosi su Butkovskiu, Dauberiškių ir Bubnovskių dirvomis, upe Bolže bei Šešuoliais–Levėniškiu⁴. Pietuose plytėjo Alšėniškių Šešuolių dvaro žemės.

XVII amžiaus pradžioje Staškūniškio (Staszkuniszki, Stokciuniszki) dvaras atiteko Rapolui Zigmantui Skorulskiui, Bařtkušio Musninkų savininkui⁵.

¹*Słownik geograficzny*. XI. – Warszawa, 1890.

²B. Kviklys. *Mūsų Lietuva*. T. 2. – V., 1991. P. 519–520.

³LVIA. F. 525. Ap. 8. B. 342.

⁴LVIA. SA 4759. P. 771.

⁵LVIA. F. 1276. Ap. 1. B. 680.

Skorulskis pradeda supirkinėti išterpusias žemes, priperka iš Vainų Pumpūtiškį, tačiau jo sūnus, Kauno maršalas Jonas Kazimieras, 1686 m. vasario 20 d. aktu už 12000 lenkiškų auksinų Staškūniškį parduoda Livonijos stalininkams Samueliui ir Kotrynai Daumontaitėi-Siesickaitei Šadurskiams. Dvaras tuo metu buvo beveik be valdinių⁶.

Staškūniškio dvarui tuo metu priklausė 11-os dūmų Staškūniškio kaimas, kurio gyventojai valdė po pusę valako: Jurgis Daukšys, Jokūbas Daukšys, Jonas Drubas, Baltras Daukšys, Jonas Daukšys, Andrius Gudas (Gudis), (?) Gudas, Kristupas Daukšys, Kazimieras Gudas, Martynas Drubas ir našlė Kieštienė (Kiesz-towa)⁷. Valstiečių kiemai kituose kaimuose buvo ištuštėję, greičiausiai Maskvos karo metu.

Samuelis ir Kotryna Daumontaitė-Siesickaitė Šadurskiai greičiausiai yra dabartinės dvaro sodybos kūrėjai. Samuelis Šadurskis ir jo sūnūs rotmistras Juozas bei Vladislovas bendrai ūkininkavo apytikriai iki 1760–1770 metų. Tuo metu ir buvo suformuotas dvaro sodybos planas, supirktas dvaro žemių masyvas, išlyginti naudmenys. 1771 m. Staškūniškį valdo Vladislovas ir Antanina Bielinskytė Šadurskiai, ypač išplėtę ir pagerinę ūkį. Tuo metu Staškūniškio savininkui, kaip tarnybinė valda, atitenka Zibalų palivarkas. 1787 m. Zibalų palivarke buvo gyvenamasis namas, svirnelis, kluonas, daržinė ir tvartai. Prie kelio stovėjo koplyčia su senu paveikslu altoriuje ir varpu bokštelyje. Palivarkui priklausė 6 kiemai (Jano Vitkovskio, Mykolo Demkovskio, Povilo Zibalo, Jurgio Zibalo, A. Zibalo ir Martyno Šideigio)⁸. 1796 m. Vladislovas Šadurskis atnaujino 1793 m. Staškūniškio (Zibalų) bažnyčios fundaciją, kurios realizuoti negalėjo dėl 1794 m. „revoliucijos“. Bažnyčią statyti užbaigė 1796 m. ir tais pačiais metais ją pašventino. Be to, užbaigė įpusėtą kleboniją, išskyrė 2 margus žemės kitiems ūkio pastatams prie klebonijos ir kapinėms⁹. Tokiu būdu prie Staškūniškio buvo prijungtas Zibalų palivarkas, pavadintas privačiu miesteliu.

Maždaug tuo pačiu metu įkurti dar du palivarkai – Vladislavovo bei Antanināvos, kuriuose buvo koncentruojama prekybinė gamyba. 1771 m. Staškūniškio dvare veikė du malūnai: vienas balose, o kitas prie užtvankos¹⁰.

XIX amžiaus pradžioje dvaro šeimininkai patyrė didelius sunkumus. Mirus Vladislavui Šadurskiui, jo antroji žmona Anelė iš Višoiškių teisėsi su savo posūniais. V. Šadurskis turėjo keturis vaikus: Juozą, Kazimierą ir anksti mirusius Grigorijų bei Bogumilą (Kontrimienę). Tėvo ir brolio skolos užgriuvo dvaro paveldėtoją Kazimierą Šadurskį. Būdamas invalidas ir nuskriaustas pamotės, jis bandė atsisakyti mokėti. 1824 m. dvaras išvaržytas ir greičiausiai XIX a. viduryje per moteriškąją liniją atitenka naujiems savininkams Sokolovskiams (Sokolovski). Juzefa Sokolovska greičiausiai buvo Šadurskaitė. Sokolovskiai dvarą valdo ir 1876 m. – tai Juzefa Sokolovska ir jos patikėtinis Gustas Sokolovskis¹¹. Mirus Juzefai Sokolovskai, dvaras atitenka dukrai Juzefai Erestovnai Parčevskai, Igno, Antano s., Parčervskio žmonai¹².

⁶L VIA. SA 4221. P. 1549–1605.

⁷L VIA. SA 29. P. 625.

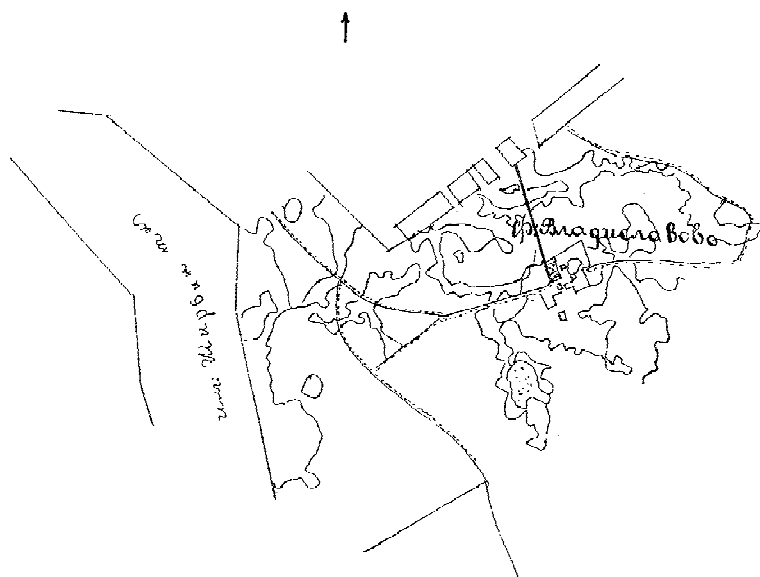
⁸L VIA. SA 4231. P. 2323.

⁹L VIA. SA 4243. P. 1645.

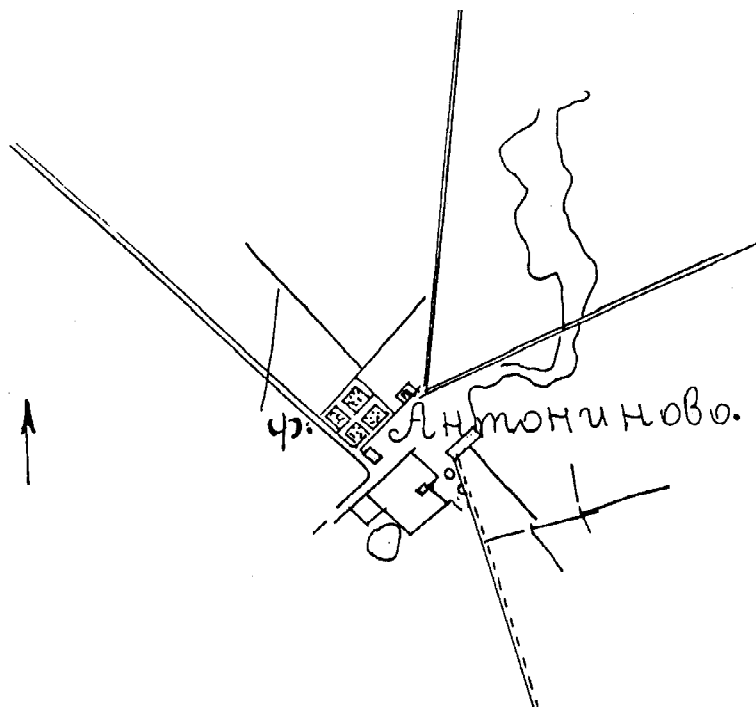
¹⁰L VIA. SA 3342.

¹¹L VIA. F. 526. Ap. 3. B. 2398.

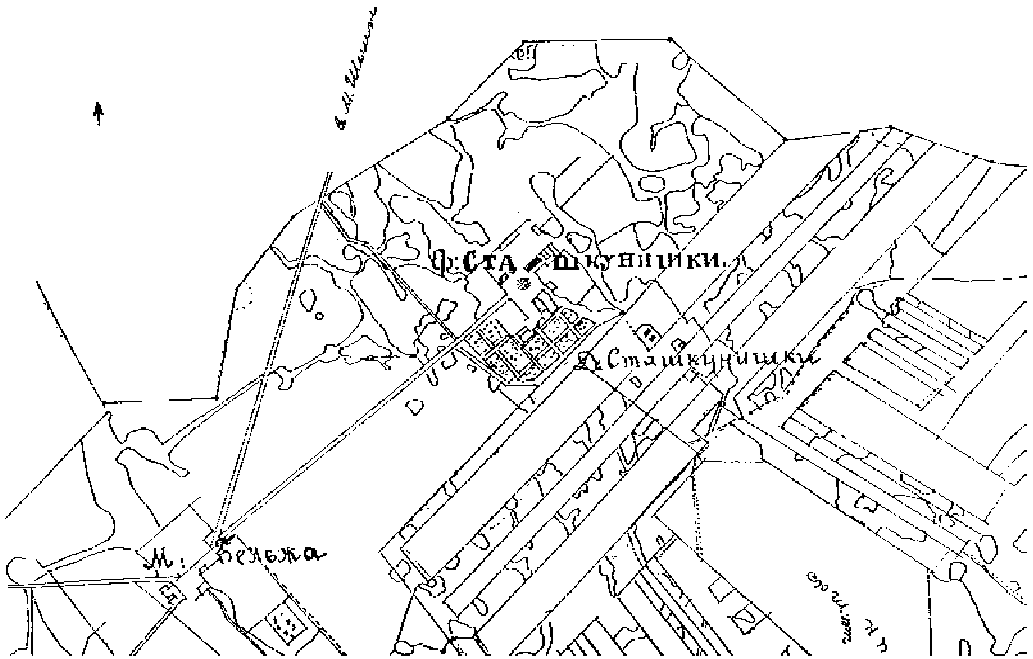
¹²L VIA. F. 523. Ap. 3. B. 2404.

Vladislavovo palivarko
planas. LVIA. F. 544.
Ap. 1. B. 17317

Antaninavos palivarko
planas. LVIS. F. 544.
Ap. 1. B. 17317.

XIX amžiaus vidurio Staškūniškio dvaras – vidutinio stambumo ūkis, kuriame vyrauja pieno ūkis ir sodininkystė, gerai išplėtota žemdirbystė, auginama daug bulvių. Išauga abu naujieji palivarkai – Antaninavà ir Vladislavovas. *Staškūniškio dvaro planas. LVIA. F. 544. Ap. 1. B. 17317*

Yra išlikęs 1861 m. Staškūniškio dvaro naudmenų planas, kuriame parodyti abu palivarkai su gerai įrengtomis sodybomis bei miestelis Bolža (Belže – dabart. Zibalai)¹³. Dvarui taip pat priklausė du užusieniai: Naidai (dabar – kaimas) ir Pumpūtiškis (dabar – viensėdis), be to – trys kaimai: Staškūniškio, Novosėdų (dab. Navasiolku), Daubariškio (dab. viensėdis), Žiūrių¹⁴.

Dvaro sodybos pastatai visi mediniai. Pagrindinis gyvenamasis namas senas, kitų būklė gera arba vidutinė. Gyvenamieji namai ant akmens pamatų, dengti skiedromis. Minima nauja paukštidė. Ūkinių pastatų negausu: tai – klėtis, tvartai, du kluonai, arklidė, – visi mediniai, dengti skiedromis. Atokiau nuo sodybos, už varsto – malūnas ir garo lentpjūvė.

Antaninavos palivarko sodyboje taip pat buvo nemaži ūkiniai pastatai – klėtis, kluonas, arklidės, tvartai. Nemažas gyvenamasis fligelis, didelis sodas.

Vladislavovo palivarke buvo sukoncentruotas galvijų ūkis. Čia būta dviejų kumetynų, tvartų ir kluono.

Staškūniškio dvaro pagrindinis gyvenamasis namas. 1999 m. K. Driskiaus nuotr.

¹³Žiūr. planų kopijas

¹⁴1876 m. Žiūrių k. planas. – LVIA. F. 526. Ap. 3. B. 2404.

XX a. Staškūniškio dvaras priklausė Ukmergės apskrīčiai, Širvintų valsčiui.

1910 metais Staškūniškio dvarą valdė Tomas Parčevskis, Igno s. To meto dvaro ūkis apibūdinamas kaip stiprus: sodyba ir žemės patogioje vietoje, dirvos gerai tręšiamos, puikiai įrengti palivarkai. Auginami dobilai ir bulvės. Laikoma 148 melžiamos karvės. Yra dideli sodai – sodininkystė teikia 400 sidabro rublių metinių pajamų. Nekilnojamasis turtas įkainotas 40730 rb.

Staškūniškio dvarui priklausė 977,51 dešimtinės žemės, miško – 360,67 dešimtinės. Dvaras buvo neišsidalintas, savininkai – Igno Parčevskio vaikai: Stefanija Juzefa Rzevuska, Joana Klaudija, Tomas Steponas, Juozas Ignotas, Andrius Gotfridas. Iki 1940 m. Staškūniškį tebevaldė Tomas Parčiauskas, tuo metu dvarui priklausė 197 ha žemės.

Staškūniškio dvaro sodyba buvo įkurta labai patogioje tiek ūkiniu, tiek landšaftiniu atžvilgiu vietoje: už kilometro nuo Zibalų, esančių šalia judrių dviejų senųjų kelių (Šešuolėlių–Širvintų ir Šešuolėlių–Molėtų per Giedraičius) sankryžos. Apsupta Šešuolių girios bei Širvintų ir Šešuolėlių miško masyvu, naudodama balų vandens perteklių (malūnas, kanalai), dvaro sodyba išsikūrė ant trijų aukštumėlių, nulėmusių sodybvietės planinę struktūrą, kurios ištakos glūdi XVI amžiuje. Tuo metu buvo užimta pagrindinė aukštuma, kurioje XVII amžiuje išsiplėtė gyvenamasis centras, o prie jo, šiaurės rytuose, kūrėsi ūkinis sektorius, vėliau dar kartą išsiplėtęs į kitą naujo įvažiuojamojo kelio pusę – šiaurės vakarus.

Seniausias Staškūniškio dvaro pastatas – dvaro rūmai su rūsiu, statyti, ar perstatyti, XVII a. pabaigoje ir iki šiol dar išlaikę planinę struktūrą bei daugelį ankstyvųjų tiek interjero, tiek eksterjero detalių. Tai dvigaliai rūmai su centrine priemene, virš kurios yra būdinga mansarda (salka), iš pradžių buvusi paremta kolonomis. Savo forma – tai pati seniausia rūmų dalis, vargu ar turinti išlikusių analogų Lietuvoje. Senųjų kolonų vietoje greičiausiai XIX a. pabaigoje buvo sumūryti stulpai ir įrengtas prieangis (veranda). Rūmų viduje ypač gausu XVII–XVIII amžiaus sankirtos architektūros detalių: plačios profiliuotos staktos, durų profiliai, vyriai.

Didelės rūmų rekonstrukcijos būta klasicizmo laikotarpiu: pakeista planinė struktūra, pietvakarių ir pietryčių kampe įrengti (ar perstatyti) du įėjimai, kurių puošybos žymės yra matomos ir šiuo metu.

Rūmuose išlikę daug įvairių laikotarpių kalvystės pavyzdžių: spynų, rankenų, vyrių kablių, suktukų – visi jie veikiantys ir yra viena iš didžiausių rūmų autentiškų vertybių. Virtuvėje stovi gana reta didžiulė trijų aukštų duonkepė krosnis, šalia kurios esančios mūrinės patalpos yra kamino (rūkyklos) ir lobyno reliktas. Virtuvėje taip pat yra išlikę būdingų interjero detalių: sieninės lentynėlės, girnapusė malkoms skaldyti, grindys, priekrosniai.

Staškūniškio dvaro rūmų planas ir interjero detalės – retai nepasitaikantis chrestomatinis XVII–XVIII amžiaus vidutinių medinių dvarų architektūros bei buities pavyzdys, savo įvairumu bei autentiškumu gausa prilygsta muziejui.

Prie rūmų Staškūniškyje nuo seno būta geometrinio planavimo sodo ir parko, kurio ankstyvajam laikotarpiui atstovauja prie rūmų išlikusi siauroji

alėja ir apvažiuojamoji klomba su maumedžiu – greičiausiai XVIII amžiaus reliktai.

Kiti Staškūniškio dvaro pastatai priskirtini XIX amžiui. Tuo metu naujas ūkinis sektorius persikelia į šiaurės rytus, į jį remiasi naujas tiesioginis kelias iš Zibalų.

Senajame ūkiniame sektoriuje stovėjo svirnas, naujajame – tvartai, arklidės ir du klojimai, buvo didelis tvenkinys. Už ūkinio sektoriaus vakaruose, senojoje vietoje, buvo pastatytas dviejų aukštų malūnas ir lentpjūvė.

Tuo pat metu buvo pastatytas naujas gyvenamasis fligelis, paukštidė. Dvaro rūmai su sodu ir parku liko dešinėje kelio pusėje, atskirti nuo jo sodo ir parko bei apvalios apvažiuojamosios klombos. XIX amžiuje Staškūniškio parkas buvo rekonstruotas. Iš pietvakarių rūmus supo sodas, o rytinė geometrinio parko dalis įgavo angliško parko bruožų.

1910 metais dvare buvo du gyvenamieji namai, kluonas, daržinė, tvartai, svirnas, arklidė, kalvė, šešiakampė paukštidė, dar viena daržinė, šulinys, taip pat penki kumetynai.

Greičiausiai po Pirmojo pasaulinio karo buvo pastatytas ekonomo namas su erdviais rūšiais. Kartu greičiausiai buvo perstatytas ir svirnas, kuriame buvo įrengta puiki vėdinimo ir pakrovimo sistema, veikianti iki šiolei. Šių pastatų mūrinių dalių skiediniai beveik vienodi. Buvusi paukštidė greičiausiai buvo perstatyta į koplyčią.

XIX–XX a. dvaro sodybos plotas buvo 29,20 dešimtinės, metinių grynujų ūkio pajamų – 6400 sidabro rublių.

Po 1920 metų ūkio reformos Staškūniškio dvaro ūkis buvo našus ir jo naudmenys išaugo beveik iki 200 hektarų.

Buvusio Paširvinčio I dvaro sodyba

Virginijus Jocys

Širvinta ir Paširvinčiai

Aptariama buvusio Paširvinčio I dvaro sodyba, išikūrusi kairiajame Širvintės upės krante, apie 3 km į pietryčius nuo Širvintų miestelio.

Čia reikėtų priminti, kad dabartinėse Širvintų ribose, prie Širvintės upės, išsidėsčiusios net keturios dvarvietės su tokiu pačiu Paširvinčio vardu. 1887 metų geografiniame žodyne šalia Paširvinčio vardo nurodomi artimiausi administraciniai vienetai bei savininkų pavardės:

1. Paširvinčio dvaras, esantis netoli Gélvonų ir priklausantis grafams Plioteriams;
2. Mus dominantis Paširvinčio I dvaras ir palivarkas, anksčiau priklausęs Jozefui Gorskiui, vėliau – grafams Leduchovskiams;
3. Paširvinčio II dvaras, kiek mažesnis už anksčiau minėtą, priklausęs kunigaikščiams Giedraičiams;

4. Pășirvinčio dvaras, esantis netoli Mùsninkų, priklausęs Zavadskiams ir Urbonavičiams^{1, 2}.

XIX a. ir XX a. pr. dokumentuose apie Pășirvinčių dvarus painiavos ne-
daug, ir atsekti, apie kurį kalbama, nesudėtinga. Kur kas sunkiau tai padaryti
nagrinėjant ankstesnius – XVII a. pr. – XVIII a. šaltinius. Ankstesniojo lai-
kotarpio šaltiniuose Pășirvinčio dvarvietės, palivarkai, sodybvietsės dažniausiai
buvo apibūdinamos vietiniais geografiniais orientyrais: Širvintės upė, pelkės,
akmuo, kryžius, riboženklis (kapčius) ir kt. Todėl norėtusi nors trumpai pakal-
bėti apie Širvintės upę, kaip mažiau pakitusį orientyrą.

Širvintės upė teka stambiais vingiais į šiaurės vakarus pro Širvintų miestelį,
suka į pietus, paskui – į vakarus ir netoli Ūpninkų bažnytkaimio įteka į Švejtąją.
Intakai: kair.: Aluona, Talė, Bėrža, Epušė; dešn.: Verbilkà, Malkà, Šeškūpė, Medinė,
Augūnė, Kertušà, Vėselė, Sinra, Ūdarà, Móluiupis, Kabarkštà, Sėmanis³.

Viename iš dokumentų (1731 m.) minima, kad Pășirvinčio palivarkas įsikūręs
prie Širvintės upės intako Šeškūpės: „... nad rzeke Szyrwinte przed miasteczko
Poszyrwincie kędy kosciol nato miesce gdzie wpada ad palnocka rzeczka Sieszku-
pe“. Tiesa, ten pat rašoma, kad Šalkovščizna kartu su Širvintų arba Pășirvinčio
palivarku yra Vilniaus apskrityje, Širvintų parapijoje, ir juos anksčiau yra valdę
didikai Kiškos, Kossakovskiai, Dzievaltovskiai⁴. Konkrečiai atsekti Pășirvinčio vie-
tovę net ir toje pačioje Širvintų parapijoje ne taip lengva. Pats žodis *paširvintis*, kaip
ir *pamiškė*, *paupys*, *panemunė* ir kt., reiškia tam tikrą vietą prie stambesnio orientacinio
objekto. Todėl vienu ar kitu šeiminių žemės, buvusios prie kairiojo ar dešiniojo
Širvintės upės kranto, galėjo oficialiai ir neoficialiai vadintis Pășirvinčiu.

Kaip rašoma 1712 m. dokumente, „folwark Doynie alias Poszyrwincie“
Samuelio ir Jadvygos Viedmičių atiduodamas Grigorijui ir Teresei Kirnytei Kli-
kovičiams⁵. Viena Dainių gyvenvietė pa-
rodyta netoli Degūčių, Trejokų, – Šir-
vintų kautynių (1920 m.) scheme⁶, t. y.
į šiaurės vakarus nuo Širvintų, Pășirvin-
čio I dvarvietės priešingoje pusėje. Tai-
gi galima prielaida, kad 1712 metų do-
kumente kalbama ne apie čia aptariamą
Pășirvinčio I dvarvietę. Pășirvinčio I dva-
ro ribas galima atsekti sulyginus greti-
mas vietas.

Pagal spausdinamą 1 lentelę gali-
me atsekti ir mūsų dienas pasiekusius,
gal kiek pakitusius vietovardžius. Iš XX a.
žemių, įėjusių į Pășirvinčio I dvaro val-
das, seniausios iš jų minimos: Šalkov-
ščiznos dvaras – 1475 m.⁷; Kantrimiškiio
palivarkas – 1616 m.⁸; Šalkovščiznos pa-

¹ Słownik geograficzny. – Warszawa, 1887. T. 8. S. 859.
Pășirvinčių dvarai.

² Ten pat. 1892. T. 12. S. 127. *Širvintų seniūnija.*

³ Lietuvos enciklopedija. – Boston, 1955. T. 30. P. 17,
18.

⁴ Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA).
F. 604. Ap. 88. B. 567. 1731.I.11. L. 1, 2. *Vilniaus
jėzuitų Noviciatų Širvintų parapijos žemių ribų nusta-
tymas, minimos vietovės: Šalkovščizna, Paširvintis, Šir-
vintės intakas Šeškupis /Sieszkupis/.*

⁵ Lietuvos MA bibliotekos rankraščių skyrius (toliau MAB
RS). F. 264–720. 1712 m. L. 1, 2. *Samuelis ir Jadvyga
Viedmičiai Grigorijui ir Teresei Kirnytei Klikovičiams „lis-
tem wlewkowim“ pervađa pagal užstatą valdomą Ele-
nos Gimbutienės-Mikolienės-Sperskienės ir Vladislovo
Sperskio palivarką „Doynie alias Poszyrwincie“.*

⁶ Lietuvos enciklopedija. – Boston, 1955. T. 30. P. 15,
17–19.

⁷ Nezabitauskas A. VU mokslo biblioteka. Rankraščių
skyrius. F. 1004–257. 1965. *Širvintų senovė ir pamin-
klai.* L. 3. 1967. *Širvintės upės – gamtos ir istorijos
paminklai 1.4. Straipsniai skelbti spaudoje.*

⁸ LVIA. F. 1230. Ap. 1. B. 49. 1616 m. L. 2. *Jono Dze-
valtovskio ir Mikalojaus Kiškos susirašinėjimas dėl Šir-
vintų ir Kantrimiškiio palivarko.*

livarkas, Kazliškiai – 1710 m.⁹; Šalkovščizna, Pășirvintis, Širvintôs intakas Šeškûpè – 1731 m.¹⁰

Kitas dokumentas patvirtina Adomui Gorskiui, Vieksnių seniūnui, šv. Onos ordino kavaliieriui, Šalkovščiznos dvarelį, Kazliškių ir Pășirvinčio palivarkus¹¹. Šitas dokumentas tiesiogiai kalba apie čia nagrinėjamą Pășirvinčio I dvarą ir apie gretimas žemes – Šalkovščizną ir Kazliškius.

Reikia pasakyti, kad 1820 m. Širvintų parapijos vizitaciniame akte, fundacinių dokumentų sąrašė minimi Adomo Gorskio ir Širvintų klebono Karolio Šmatavičiaus susirašinėjimais nuo 1803 iki 1820 m.¹²

Norėtusi sustoti ties kitu 1795 m. dokumentu, mininčiu Pășirvinčio vienkiemį¹³. 1962 m. MLT enciklopedijoje ši vietovė tapatinama su mūsų aptariama Pășirvinčio I dvarvieta, o 1795 metai laikomi pirmais paminėjimo metais¹⁴.

1795 m. Širvintų seniūnijos inventoriuje, be Pășirvinčio, minimi ir kiti kaimai bei vietovės: Jasiškiai, Ūlyčninkai, Margeliai, Likiškiai, Šateikiškiai, Kyvonys, Degūčiai, Šniponys.

Pășirvinčio vienkiemyje ant vieno bajoriškos žemės valako ūkininkauja Kazimieras Gierveckis. Šeimyna – du vyrai ir trys moterys. Turi du arklius ir keturis jaučius¹⁵.

1935 m. dokumentas tam truputį prieštarauja¹⁶. Tai Ukmergės apskrities, Širvintų valsčiaus, Širvintų dvaro – Pășirvinčio, Zasino, Grōblės, Ūlyčninkų – palivarkų žemės parceliacijos planas, sudarytas 1935 m. Žemės tvarkymo departamento matininkų Zigmo Šlepečio ir Povilo Blažio.

Sugretinę abu šiuos dokumentus matome, kad Širvintų dvaro ribose buvo taip pat Pășirvinčio ir Ūlyčninkų palivarkai. Taigi 1795 m. Pășirvinčio vienkiemis greičiausiai buvo netoli Širvintų dvaro esanti vietovė. Tam galutinai patvirtinti reikia papildomos medžiagos, nes minimi dar vieni Ūlyčninkai (Uloszniki) Pășirvinčio dvaro prie Mūsninkų valdose¹⁷.

Apžvelgę anksčiau minėtus dokumentus tikslios Pășirvinčio I dvarvietės paminėjimo datos nurodyti negalime (jeigu 1803 m.¹⁸ ir 1806 m.¹⁹ nelaikytume tiksliausiomis datomis). Aptartuose dokumentuose pirmieji Pășirvinčio dvarai ir palivarkai minimi XVIXVII a. pradžioje ir viduryje (1712, 1731, 1759 m.), o gretimos vietovės – net nuo 1616 m. Kol neturime tikslesnių duomenų, Pășirvinčio I dvarvietės istorijos pradžia sąlyginai laikykime XVIII a. vidurį ir antrąją pusę.

⁹MAB RS. F. 260–126. 1710 m.. L. 2. Stanislovas Tyzenhauzas (Naugarduko vaivados sūnus, Revelio seniūnas) Bernotų seniūnui Andriui Komarui pardavė Šalkovščiznos palivarką, Kazliškius. Minimas Giedraičių ežeras ir dvaras.

¹⁰LVIA. F. 604. Ap. 88. B. 567. L. 1, 2.

¹¹LVIA. F. 447. Ap. 23. B. 9. 1806 m. L. 13, 14. Vilniaus katedros kunigo-kanauninko Ignacijaus Klimanskio raštas, patvirtinantis Adomui Gorskiui, Vieksnių seniūnui, šv. Onos ordino Kavaliieriui Šalkovščiznos dvarelį, Kazliškių ir Pășirvinčio palivarkus.

¹²LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 3699. 1820 m. L. 27–29. Širvintų parapijos vizitacijos aktas, fundacinių dokumentų sąrašas nuo 1623 m. iki 1820 m. (minimi dok. su Adomu ir Jozefu Gorskiais 1803–1820 m.).

¹³Akty izdavajemyje Vilenskoju komisieju dlia razbora drevnich aktov. – Vilna, 1887. T. 38. S. 257, 259. Širvintų 1795 m. inventorius. Minima Pășirvinčio sodybvietė: 5 gyventojai, 1 valakas.

¹⁴Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija (toliau – MLTE). – V., 1962. T. 2. P. 784.

¹⁵Akty izdavajemyje Vilenskoju komisieju dlia razbora drevnich aktov. – Vilna, 1887. T. 38. S. 258–259.

¹⁶LCVA. F. 1250. Ap. 4. B. 19.

¹⁷Słownik geograficzny. – Warszawa, 1887. T. 8. S. 859.

¹⁸LVIA. F. 694. Ap. B. 3699. 1820 m. L. 27–29.

¹⁹LVIA. F. 447. Ap. 23. B. 9. L. 13–14.

Paširvinčio I savininkai kunigaikščiai Gorskiai

Kaip buvome užsiminę, 1806 m. Adomui Gorskiui priklausė Šalkovščiznos dvarelis, Kazliškių ir Pāširvinčio palivarkai²⁰.

Jau 1803 m. Adomas Gorskis ir jo ekonomas Eikingas turėjo įvairių reikalų su Širvintų klebonu Karoliu Šmatovičium. Tai pažymėta 1820 m. bažnyčios fundacinių dokumentų sąrašė²¹.

Minėtasis 1887 m. geografinis žodynas nurodo, kad anksčiau Pāširvinčio I dvarelis priklausė kunigaikščių Gorskių giminei²².

Būtų galima plačiau ir nekalbėti apie Gorskių giminę, jei ne giminytė su grafais Leduchovskiais, kurie vėliau tapo Pāširvinčio I dvaro savininkais.

Kunigaikščių Gorskių giminė LDK žemėse žinoma nuo XV–XVI a.²³ Šioje giminėje buvo daug LDK, Lenkijos ir Lietuvos valstybės mokslo ir religijos atstovų. Viena šios giminės šaka (herbas Nalehč) turėjo nemaža dvarų Žemaitijoje Viekšniuose, Gintališkėje ir kitose Lietuvos ir Lenkijos vietose (Vilniuje ir kt.).

Vienas iš jų, Michailas Gorskis, apie XVIII a. vid. buvo savo karjeros viršūnėje: apie 1761 m., būdamas Viekšnių seniūnu, valdė ir Kėdainių grafystę²⁴, 1766 m. buvo paskirtas Žemaitijos kaštelionu (po Chodkevičiaus)²⁵.

Apie jį daugiau kalbama, kadangi jis buvo minėto Adomo Gorskio tėvas. Michailas Gorskis mirė 1777 05 20. Turbūt pagal 1775 05 30 surašytą testamentą Adomas Gorskis iš tėvo paveldėjo Viekšnių seniūno titulą ir dvarą.

Michailas Gorskis buvo du kartus vedęs, turėjo gausią šeimyną. Su pirmąja žmona Terese Nagorskaite susilaukė 6-ių vaikų:

1. Stanislovas Augustas – Lietuvos išdo raštininkas, delegatas nuo žemaičių į 1788 m. seimą;
2. Adomas – (mūsų minėtas) Viekšnių seniūnas;
3. Liudvikas – Rietavo tijąnas;
4. Fortūnatas – kavalerijos rotmistras;
5. Rožė (Roza) Belozarova;
6. Barbora Koscialkowska.

Su antrąja žmona Ona Vainiene (kilusia iš Onos Montilerovienės) susilaukė dar 4-ių vaikų:

7. Leonas – įstaigos valdininkas;
8. Ona Goštautienė;
9. Katryna – benediktiė Krāžiuose;
10. Liudvika Pleterienė²⁶.

Adomas Gorskis, Viekšnių seniūnas, vedė Viktoriją Šuškovskaitę, taip pat iš kilmingos giminės (herbas Bonča)²⁷.

²⁰Ten pat.

²¹LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 3699. L. 27–29.

²²Slownik geograficzny. – Warszawa, 1887. T. 8. S. 859.

²³Jasas R. Pergamentų katalogas. – V., 1979. P. 221, 481.

²⁴Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. – V., 1855. T. 1. P. 318. Minima Kėdainių grafystė 1761 m., esanti kunigaikščio Gorskio, Viekšnių seniūno, nuosavybėje.

²⁵Enciklopedija Powszechna. – Warszawa, 1862. T. 10. S. 280, 281. Apie kunigaikščių Gorskių giminę.

²⁶Ten pat.

²⁷Borkowski J. Dunin. Geneologie zyjących utytułowanych rodów polskich. – Lwow 1895. S. 347–348. Grafų Leduchovskijų giminė.

Savo dukterį Liudviką Gorskaitę (1797–1833 m.) išleido už grafo Hilarijaus Ignaco Leduchovskio 1821 06 12²⁸.

Turbūt apie 1821–1822 m., po vestuvių, kaip Liudvikos Gorskaitės kraitis, Paširvinčio I žemės atiteko jaunai Liudvikos ir Ignacijaus Leduchovskių šeimai.

Paširvinčio I dvaras grafų Leduchovskių nuosavybėje

Grafų Leduchovskių valdomas Paširvinčio I dvaras buvo gerai prižiūrimas ir tvarkomas. Keletas žodžių apie šią giminę, kurioje taip pat buvo nemaža politikos ir kultūros veikėjų.

Barkovskis J. Duninas kilmingų giminių genealogijų sąrašė nenurodo, kokią valstybinę tarnybą yra turėjęs grafas Hilarijus Ignacas Leduchovskis (1789 01 13 – 1870 03 29). Tiksliai užsimena, kad 1831 metais buvo gavęs brigados generolo titulą.

Kaip minėta, jis vedė Liudviką Gorskaitę ir 1822 03 08 susilaukė sūnaus Jozefo Jono (Jano). Jo žmona Liudvika mirė labai anksti (1833 06 16), sulaukusi vos 36 metų amžiaus. Liko 11-os metų sūnus Jozefas Jonas. Ar antrą kartą vedė, žinių neturime.

Sūnus Jozefas Jonas Leduchovskis vedė (1849 05 27) Aleksandrą Lesskich, Vilniaus gubernijos šlėktų maršalkos dukterį. Ten pat nurodoma, kad jis valdė Paširvinčio ir Vaškevičių dvarus Vilniaus gub., taip pat Gentiliškes (Ginteliškes) Kauno gub., ir Pralinkus Minsko gub.²⁹

1848 m. minima, kad Ginteliškės priklausė grafams Leduchovskiams, nors 1831 m. jos dar priklausė kunigaikščiui Gorskiui³⁰. Kokiu būdu jos atiteko grafiui Leduchovskiui, duomenų neturime.

Kokios būklės Paširvinčio dvarą H. Ignacijus Leduchovskis perėmė iš Adomo Gorskio, sunku pasakyti. Tiksliai iš 1875 m. inventorinio įkainavimo galime matyti visą Paširvinčio I dvaro ekonominę būklę. Dvaro šeiminku rašomas Jozefas Ignatevičius Leduchovskis³¹.

Dar 1872 m. matininkas Silvestras Noreika išmatavo ir nubraižė Paširvinčio dvarui priklausančių žemių žemėlapius: Žindulių, Daciūnų, Kantrimiškio, Kėlių, Mikniakalnio (Gōjaus), Motiejūnų, Kabaldos, Avižaičių (Avižonių), Pakiškių (Pókiškių), Nečėnų (Nečionių)^{32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41}.

Smulkiau aptarsime 1875 m. dokumentą, kuris labiausiai iš visų rastų iliustruoja Paširvinčio I dvaro vaizdą. Šis dokumentas, vadinamas „Įkainavimo aprašu“ (Ocenočnaja opis), pažymėtas Nr. 1229. Pirmame lape nurodo-

²⁸Ten pat.

²⁹Ten pat.

³⁰Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. – V., 1961. T. 4. 1831 m. Gintališkės savininkas kunigaikštis Gorskis. P. 413; 1848 m. Gintališkės savininkas graf. Leduchovskis. P. 485.

³¹VU bibliotekos rankraščių skyrius (toliau VUB RS). F. 22. B. 776. 1875 m. grafo Jozefo Ignatevičiaus Leduchovskio Paširvinčio dvaro įkainavimo aprašymas.

³²LVIA. F526. Ap. 3. B. 1601. 1872 m. grafo Leduchovskio Paširvinčio dvaro Žindulių kaimo planas.

³³Ten pat. B. 1610. Daciūnų vietovės planas.

³⁴Ten pat. B. 1678. Kantrimiškio k. planas.

³⁵Ten pat. B. 1679. Kėlių k. planas.

³⁶Ten pat. B. 1690. Mikniakalnio k. planas.

³⁷Ten pat. B. 1691. Motiejūnų (Macejuncė) k. planas.

³⁸Ten pat. B. 1721. Kabaldos k. planas.

³⁹Ten pat. B. 1784. Avižonių (Avižance) k. planas.

⁴⁰Ten pat. B. 1790. Pokiškių vietovės planas.

⁴¹Ten pat. B. 1791. Nečionių k. planas.

mas sąrašas kitų dokumentų, buvusių prie aprašo, tačiau nė vienas iš jų neaptiktas:

- 1) *Pāširvinčio dvaro planas;*
- 2) *geometrinis inventoriuss prie šito plano;*
- 3) *du raštai dėl žemskinių ir kitokių prievolių;*
- 4) *trys kontraktų dėl nuomos turinio iš Pāširvinčio, Šalkovščiznos ir Višūniškių fermų (palivarkų) kopijos;*
- 5) *patikėtinio Eimonto parašas šeimininko pareiškime.*

Toliau nurodoma, kad Pāširvinčio dvaras yra Vilniaus gub., Vilniaus apskrityje, važiuojant Vilniaus–Ukmergės keliu, 49 varstai nuo Vilniaus. Nuo Šiaulių (Šavli) geležinkelio stoties – 21 varstas. Nuo Mūsinkų pašto stoties – 11 varstų⁴².

Dvaro valdose iš viso žemių su vandenimis ir miškais – 3985,64 dešimtinės. Buvo sėjami kviečiai, miežiai, rugiai, avižos, žirniai, sodinamos bulvės.

Pats šeimininkas laikė 14 stambių raguočių, smulkių – 6. Nuomininkai (valstiečiai) laikė 686 stambius raguočius, smulkių – 260. Višūniškių ferma (palivarkas) buvo išnuomota žydui. Tuo metu vietinės kainos buvo tokios: už pūdą kviečių – 1,10 rb, už pūdą rugių – 0,70 rb, už vyro vasaros darbadienį – 0,50 rb, už moters vasaros darbadienį – 0,40 rb.

Minimas buvęs vaismedžių sodas prie Pāširvinčio dvaro, tik nenurodoma, kiek kokių medžių⁴³.

Žuvys buvo gaudomos Blindžio ir Poros ežeruose. Pāširvinčio dvarui taip pat priklausė: vandens malūnas Nečionyse, kalvė ir karčiama Kabaldos kaime, kitos karčemos Krašiėnoje ir Roskōšneje.

Pāširvinčio dvaro valdose iš ūkinių vienetų Šalkovščiznos ferma buvo pajėgiausia tarp Pāširvinčio ir Višūniškių. Ariamos žemės pirmoji turėjo 375,60, Pāširvinčio – 272 ir Višūniškių – 59,97 dešimtinės.

Šeimininkas graf. Jozefas Leduchovskis iš visų Pāširvinčio dvaro valdų kasmetinio gryno pelno (atskaičius mokesčius) gaudavo 6006,73 rb⁴⁴.

Iš Pāširvinčio dvaro pastatų būklės (iš 18-os tik 5 vidutinės, o likusieji – geros būklės (2 lentelė), galime spręsti, kad ūkiniai reikalai buvo tvarkomi gana gerai. Dar 1864 metais 426 valstiečiai buvo atleisti nuo baudžiatvėros prievolių⁴⁵.

XIX a. antrojoje pusėje ir ypač XIX a. pabaigoje Širvintų apylinkėse iškūrę dvarai, kuriuose buvo pritaikomos ūkininkavimo naujovės, išgyveno ekonominę ir kultūrinę pakilimą. Garsios apylinkių giminės, – Giedraičiai, Tiškevičiai, Kasakovskiai, Plioteriai ir kt., – puošė savo dvarvietes, veisė parkus, rinko įvairias meno vertybes, kaupė bibliotekas, mokė aplinkinių gyventojų vaikus.

Grafai Leduchovskiai taip pat gyveno aktyvų kultūrinę gyvenimą. Dar tėvas graf. Ignacas Leduchovskis 1848 m. rašė laišką Eustachijui Tiškevičiui (Vil-

⁴²VUB RS. F. 22. B. 776. L. 1.

⁴³Ten pat. L. 4.

⁴⁴Ten pat. L. 16.

⁴⁵Slownik geograficzny. – Warszawa, 1887. T. 8. S. 859.

niaus senienų muziejaus įkūrėjui) siūlydamas kažkokio miesto vaizdelį įtraukti į rengiamą publikuoti leidinį⁴⁶.

O 1875 m. Jozefo Leduchovskio Pășirvinčio dvaro pastatų sąrašė (žr. 2 lentelę) tarp kitų ūkinės paskirties pastatų randame oranžeriją (23,46x4,97) ir arklides (40,53x15,64)⁴⁷. Kokie augalai ar gėlės oranžerijoje buvo auginamos, duomenų neturime, tačiau pats faktas vertas dėmesio.

Kad arklidėse galėjo būti tik darbiniai ir kelioniniai arkliai, reikia suabejoti. Pagal plotą tokiose arklidėse galėjo tilpti mažiausiai 20 žirgų.

Iš kito 1890 m. šaltinio sužinome, kad grafas Ignatijus Josifovičius Leduchovskis (1889 m.) buvo Vilniaus jojikų draugijos viceprezidentas. Tais metais (1889 m.) net penki jo žirgai dalyvavo varžybose. Kai kurie žirgai buvo užauginti jo paties žirgyne⁴⁸. Ši draugija, be jojimo varžybų organizavimo, užsiiminėjo ir kitokių parodų ir konkursų rengimu. Pats grafas dalyvaudavo kaip organizatorius ir dalyvis. Vienoje iš jų – šunų parodoje – už anglų skalikų veislės šunį gavo pagiriamąjį raštą⁴⁹. O žemės techninės produkcijos parodoje mažuoju sidabrinium medaliu buvo apdovanotas už miltus, sumaltus gariniame Kazliškių malūne⁵⁰. Iš čia pateiktų fragmentų matome, kad Leduchovskiai aktyviai dalyvavo visuomeninėje, ūkinėje veikloje.

Iki kokių metų Leduchovskiai valdė Pășirvinčio dvarą, sunku tiksliai nurodyti, – trūksta duomenų. Dar 1905 m. statistiniame leidinyje nurodoma, kad Pășirvinčio dvaras priklauso grafams Leduchovskiams. Žemės plotas – 666 dešimtinės (palyginkit 1875 m. – 3985,64 deš.), gyventojų – 62 (35 – vyrai ir 27 moterys)⁵¹. Šalkovščizna, pasak šio leidinio, jau priklausė Pimanovams. Nors dar 1902 m. buvo rašoma, kad Šalkovščizna priklauso grafams Leduchovskiams⁵².

Kiti šaltiniai nurodo, kad grafai Leduchovskiai turėjo žemės valdų ir trobesių Širvintų miestelyje⁵³. Č. Dušakis savo straipsnyje apie Širvintų miestelio praeitį 1956 m. rašė: „Kur dabar bankas ir redakcija, ankstesniais metais buvo karčėma, o vėliau šis pastatas buvo atpirktas iš grafo Leduchovskio ir čia perkelta valsčiaus būstinė“ (38.IX.15).

XIX–XX a. sandūroje Pășirvinčio dvaro valdos sumažėjo net penkiais šeštadaiais. Ar čia lėmė to meto žemės reformos, ūkio suirutė, ar šeimyninės priežastys, duomenų neturime. Tiksliai žinome iš kelių dokumentų, kad 1912 12 12 iš tuometinio Pășirvinčio I dvaro savininko Antano Komaro, Mykolo sūnaus, dvarą nupirko Jonas Konradas-Kosska, Justino sūnus^{54, 55}. 1710 m. Šalkovščiznos palivarko ir Kazliškių savininku yra buvęs Andrius Komaras⁵⁶. Taip nuo šio amžiaus pradžios (1912 m.) Pășirvinčio I dvaras savo likimą susiejo su naujuoju šeimyninku Jonu Konradu-Kosska.

⁴⁶MAB RS. F. 273–1601.

⁴⁷VUB RS. F. 22. B. 776.

⁴⁸Отчий деиствий Виленского скakovого обшчства за 1889 г. – Vilna, 1890. S. 2, 5. Graf. Ignatijus Jozefovičius Leduchovskis jojikų d-jos viceprezidentas, minimas jam priklausęs garinis malūnas Kazliškiuose.

⁴⁹Ten pat. L. 30.

⁵⁰Ten pat. L. 36.

⁵¹Vilenskaja gubernija. – Vilna, 1905. S. 80. Širvintų m. Pășirvinčių dvarai, Šalkovščizna.

⁵²Ten pat. 1902. T. 19. S. 642. Apie Šalkovščizną.

⁵³Vilenskaja gubernija. – Vilna, 1905. S. 81.

⁵⁴LCVA. F. 1724. Ap. 1. B. 372. 1924 40 m. Pășirvinčio I dv. valstybinis žemių nusavinimas.

⁵⁵LCVA. F.1724, Ap. 1. B. 427; 1924 40 m. Pășirvinčio I dv. valstybinis žemių nusavinimas.

⁵⁶MAB RS. F. 260–126. L. 2.

Paširvinčio I dvaras XX amžiuje

1905–1907 m. Širvintų miestelyje ir apylinkėse vyko revoliuciniai brudėjimai. Per Pirmąjį pasaulinį karą (1915–1918 m.) nukentėjo kai kurie dvarai ir pats Širvintų miestelis. Įvyko keli žymesni mūšiai, vienas iš jų Liepinės miške. To karo pėdsakai – Puorių miške esantys dideli karių kapai^{57, 58}.

Širvintų kraštotyrininkas A. Balsevičius pasakojime apie Paširvinčio I dvarą teigia, kad karas čia taip pat nepraėjo be žymės: „1917 m. vokiečiai užėmė dvarą ir keletą mėnesių jame šeimininkavo, traukdamiesi jį padegė. Sudegė visas pastatas su visais baldais, sudegė ir didelė biblioteka /.../. Vokiečiai net gesinti gaisro neleido. Smarkiai sudegė ir svirno antras aukštas. Liko tik mūro sienos, kurios be stogo irgi pradėjo griūti“⁵⁹. Kitų žinių, kada ir kaip sudegė pastatai, neturime.

Praūžus karui, kūrėsi Lietuvos valstybė, vyko kovos su bolševikais, vėliau su lenkų legionieriais. 1920 10 09 lenkų generolui Želigovskui užėmus Vilnių ir toliau tęsiant puolimus, po kelių kautynių frontas nusistovėjo prie Širvintų. Lietuvos kariuomenė turėjo užsiėmusi pozicijas prie Ramašionių ir Avižonių kaimų. Širvintų–Giedraičių ruože 1920 11 17–21 d. sėkmingai įvyko Lietuvos kariuomenės kautynės. Tautų Sąjungos misija sustabdė tolesnius karo veiksmus ir nustatė bendrą neutralią 6 km pločio zoną.

1920 11 30 abiem kariaujančioms pusėms įsakyta pasitraukti po 3 km. Septintam Lietuvos pėstininkų pulkui pasitraukus, Širvintės su aplinkiniais kaimais atsidūrė neutralioje (demarkacinėje) zonoje^{60, 61}. Paširvinčio dvaras taip pat pateko į neutralią zoną. Tokioje padėtyje išbuvo nuo 1921 iki 1923 m. gegužės mėnesio, kuomet jo žemės buvo pripažintos esančios Lietuvos teritorijoje^{62, 63, 64}.

Kaip jau buvome užsiminę, 1912 m. Paširvinčio dvarą iš Antano Kamaro, Mykolo s., nupirko Jonas Konradas Kosska, Justinos s.⁶⁵ Vėliau Karališkojo Vokietijos taikos teisėjo Ukmergėje patvirtintu testamentu 1918 11 16 Paširvinčio dvaras atiteko Jonui Konradui Kosskai, Jono sūnui^{66, 67}.

Remiantis 1922 04 03 dienos Žemės reformos įstatymu ir jo pakeitimais, 1924 05 19 Paširvinčio dvaras turėjo būti išparceliuotas⁶⁸. 1924 12 13 Ukmergės apskrities Žemės reformos komisijos protokole Nr. 209 nurodomos ir konkretnės priežastys: „Dvaras apleistas, randasi prie pat kranto ir yra reikalingas aprūpinti žeme gretimų kaimų mažžemius ir bežemius“⁶⁹.

Dvaro šeimininkas Jonas Kosska, nenorėdamas pigiai prarasti turėtą savo valdą, žemes pardavinėjo ir dalino giminėms ir pažįstamiems. 1924 12 17 Žemės reformos komisijai jis atsako:

„1. Savininku Paširvinčių esu ne aš, o Izabelė Radvilavičienė, gyvenanti Ukmergėje, Kauno g-vė Nr. 39, kuriai priklauso buvę mano Paširvinčio dvaras apie 101 ha su visais ten esančiais trobesiais.

⁵⁷Dušakis Č. Širvintos. Iš Širvintų miestelio ir jo apylinkių praeities // *Lietuvos žurnalas* (Širv.). 1956 Rugs. 12, 15, 29; Spal. 3

⁵⁸*Lietuvių enciklopedija*. – Boston, 1955. T. 30. P. 17.

⁵⁹Balsevičius A. Apie ką ošia Paširvinčio medžiai // *Lietuvos kraštotyros draugijos Širvintų skyrius*, 1988. P. 1–7.

⁶⁰Ten pat. P. 19.

⁶¹Tarybų Lietuvos enciklopedija. – V., 1988. T. 4. P. 206, 207.

⁶²LCVA. F. 1724. Ap. 1. B. 372. L. 138.

⁶³Ten pat. B. 427. L. 12.

⁶⁴Balsevičius A. Apie ką ošia Paširvinčio... P. 17.

⁶⁵LCVA. F. 1724. Ap. 1. B. 427. L. 1, 4.

⁶⁶Ten pat. B. 372. L. 107.

⁶⁷Ten pat. B. 427. L. 17, 28.

⁶⁸Ten pat. L. 17.

⁶⁹Ten pat. L. 5.

2. Iš išvardyto Pono Tvarkytojo rašte 300 ha ploto atskira dalis, be trobesių apie 80 ha priklauso Marijonos Kosskienės įpėdiniams. Jos vaikams, mažamečiams Jonui ir Marijonai Kosskams, kurių aš esu paširtas tik globėju⁷⁰.

Žemės reformos valdyba 1925 06 26 nutarimu Nr. 2149 palieka Izabelės Radvilavičienės nuosavybei Žemės reformos nenusavinamą 80 ha žemės ūkio normą Pășirvinčio dvaro centre. O kitą dalį valdžia perima savo žinion⁷¹.

Ta pati Izabelė Radvilavičienė 1925 m. kovo 10 d. surašo testamentą, kurio pagrindu nuo 1929 05 17 Pășirvinčio I dvaras pereina Marijos Salmonavičiūtės-Parčiauskienės, Karolio d., nuosavybėn⁷².

Dar 1930 m. žemės tvarkytojas A. Kubilius į gautus skundus dėl dvaro žemės išdalavimo Žemės reformos departamentui pateikė paaiškinimus: „*Skelbiant Žemės reformos įstatymą, faktiškai visas Pășirvinčių dvaras priklausė Kosskai Jonui, kuris išnaudodamas galimybę, kad Pășirvinčių dvaras iki 1923 m. gegužės mėnesio buvo neutralinėje zonoje, didelius dvaro plotus žemės ir mišką išpardavė gretimiems kaimams ir šiaip atskiriems asmenims /.../. Be pašalinių tikrų pirkikų, yra sudaryta 1923 m. Vilniuje dokumentas:*

- 1) Jo žmonos Marijos Kosskienės,
- 2) Dvare gyvenusios Julijos Mimavičiūtės (mirus Marijai Koskienei, J. Mimavičiūtė ištekėjo už Kosskos) ir
- 3) Dabartinės žmonos brolio Mimavičiaus Petro vardais – bendru plotu apie 132 ha /.../ dvaro savininkas, numatydamas, kad /.../ atėjus parceliacijos laikui išparduotos žemės galės būti įskaitomos į neliečiamos normos plotą, pagal Žemės Reformos Valdybos leidimą Nr. 2185 1924 metais ir pačią neliečiamąją normą perleido į kitas rankas – būtent pardavė Radvilavičienei, o pastarajai mirus, pagal palikimo testamentą neliečiamos normos juridiniu savininku tapo vėl Kosskos giminaitė – Parčiauskienė.

Visa žemė /.../ be pertraukos iki šiol faktinai tebevaldo tas pats dvaro savininkas Kosska ir to dėlei /.../ viršuj paminėti prašymai reikėtų nepatenkinti ir sudaryti pirkimo dokumentai skaityti fiktyviais ir teturinėiais tikslo apeiti žemės reformos įstatymą“ (Kalba netaisyta, – V. J.)⁷³.

Matininko Kl. Onaičio atliktais apskaičiavimais, 1929 10 02 Pășirvinčio I dvare buvo 484,41 ha žemės. Norą gauti žemės pareiškė 50 bežemių ir mažą žemių, iš kurių 15 karių⁷⁴.

Iš Pășirvinčio dvaro žemių 3,33 ha sklypas mainais į panašų (savininkas Boleslovas Mučinis) buvo skirtas Kėlių kaimo pradžios mokyklos statybai⁷⁵.

Turbūt baigusi žemės skirstymą, Žemės reformos valdyba 1932 07 23 nu-

⁷⁰Ten pat. L. 12.

⁷¹Ten pat. L. 17.

⁷²Ten pat. B. 372. L. 44.

⁷³Ten pat. L. 138.

⁷⁴Ten pat. B. 427. L. 44.

⁷⁵LCVA. F. 1724. Ap. 1. B. 287. 1927 40 m. Žemės sklypo mainai tarp Pășirvinčio I dv. ir Kėlių kaimo.

tarimu Nr. 1559 Mariją Salmonavičiūtę-Parčiauskieneį pripažino teisėta Pășirvinčio savininke ir prie turimų 80 ha žemės pridėjo likusius nuo parceliacijos 75 ha – iš viso tapo 155 ha ir 17 ha miško⁷⁶.

Kraštotylininkas A. Balsevičius iš gyventojų prisiminimų užrašė: „Liko 50 ha kuriuos 1936 m. nupirko Parčiauskiene. Šią žemę dirbo likę du valstiečiai. Susibankrutavęs grafas (? – V. J.) Jonas Kosska 1936 m. išvyko į Lenkiją...“⁷⁷.

Dar pasak 1925 m. žinių lapo, Pășirvinčio dvaro žemę apdirbdavo 11 samdinių (ordinarininkų)⁷⁸. Kiek žemės buvo likę Pășirvinčio dvare iki Antrojo pasaulinio karo ir kada Jonas Kosska išvyko į Lenkiją, tikslesnių žinių neturime.

Be žmonių prisiminimų, apie Pășirvinčio I dvaro gyvenimą pasakoja išlikusi parko dalis ir dvaro pastatų fragmentai. Apie tai kitoje darbo dalyje.

Pășirvinčio I dvaro pastatai ir parkas 1875, 1925, 1990 metais

Iki šių dienų išlikę šimtamečiai medžiai mena tolimą Pășirvinčio dvaro istoriją. Jie tikriausiai augo savaimingai, visi vietinės kilmės: ažuolai, liepos, tuopos, klevai, eglės. Turbūt dar XIX a. viduryje naujai statomi dvaro pastatai buvo komponuojami su jau augusiais medžiais. Apie tai mena ažuolas, likęs viduryje dvarvietės, priešais buvusį tarnų namelį.

Kaip sąlyginai nustatėme, Pășirvinčio I dvarvietė, kaip ūkinis vienetas, gyvavo nuo XVIII a. antrosios pusės. Reikia manyti, XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje šioje vietoje buvo palivarko trobesiai arba valstiečio sodyba.

Dvarui įkurti ši vieta buvo pasirinkta dėl gražios aplinkos ir patogaus susisieki mo. Turbūt jau XIX a. pr., Pășirvintį valdant kunigaikščiui Adomui Gorskiui arba kiek vėliau jo žentui grafiui Ignacui Leduchovskiui, ant skardžio prie Širvintės buvo pastatytas medinis dvarelis. 1875 m. duomenimis, jis buvo pastatytas ant mūro pamatų ir rūsio, ir buvo 34,13x17,78 m dydžio (žr. 2 lentelę). Žiūrint iš buvusio fasado pusės rūsysis įrengtas kairiajame pastato gale, įėjimas iš galo. Galimas dalykas, kad anksčiau rūsysis buvo po visu pastatu. Šiuo metu jis dar panašus į rūsį, turint minty jo amžių ir naudojimą. Jis užima apie 15–18 kvadratinį metrų po buvusiu pastatu, t. y. apie vieną trečdalį viso ploto. Vidus, šonai ir lubos išmūrytos plytomis ištisiniu skliautu.

A. Balsevičius rašė apie dvarą: „Medinis dviejų aukštų su veranda į pietų pusę ir su dideliu balkonu į šiaurę, nuo kurio matosi puikūs vaizdai bet kuriuo metų laiku“⁷⁹. Kaip jau buvome kalbėję, reprezentacinį pastatą sudegino besitraukdami vokiečiai apie 1917 m. Nuo to laiko jo niekas neatstatinėjo ir 1925 m. Pășirvinčio I dvaro pastatų sąrašė jo nėra (žr. 3 lentelę).

Mūsų dienas pasiekė jau aptartas rūsysis ir buvusio reprezentacinio pastato pamatų kontūrai, apaugę beržais.

Reikia pakalbėti apie kitų dviejų išlikusių pastatų fragmentus. Šie pasta-

⁷⁶Ten pat. L. 28.

⁷⁷Balsevičius A. Apie ką ošia Pășirvinčio... P. 6.

⁷⁸LCVA. F. 1724. Ap. 1. B. 427. L. 2.

⁷⁹Balsevičius A. Apie ką ošia Pășirvinčio... P. 1.

*Bendras fligelių
vaizdas. 1991 m.
Autoriaus nuotr.*

tai pagal 1875 m. duomenis buvo mūriniai, geros būklės ir vadinosi nelabai įprastais pavadinimais: fligelis Nr. 1 ir fligelis Nr. 2 (žr. 2 lentelę). Pastatai surašyti tokia pat eile, kokia buvo originale, tik nuo savęs mes pridėjom fligelių numeraciją Nr. 1 ir Nr. 2, nes kiti pagal paskirtį pasikartojantys pastatai originale numeruojami taip pat. Aptariamieji pastatai pažymėti ir 1925 m. sąrašė, tik kitais pavadinimais (žr. 3 lentelę, eil. nr. 1, 2).

Kad apie tuos pačius pastatus kalbama, patvirtina 1875 ir 1925 m. duomenys: abu jie mūriniai ir ploto parametrai sutampa (su nedidele paklaida).

Pvz.: fligelis Nr. 1 1875 m. – 31,99x17,06; 1925 m. – 32x16; 1979 m. – 33,70x16,60; fligelis Nr. 2 1875 m. – 17,06x16,36; 1925 m. – 16x16.

Dėl tikresnio pastatų išsidėstymo vaizdo pateikiame A. Balsevičiaus surinktos medžiagos fragmentą: „*Netoli rūmų, kuriuose gyveno dvarininkas su šeima ir kambarinėmis, buvo vieno aukšto mūrinis namas, kuriame gyveno dvaro prievaizdas, tarnai ir tarnaitės. Nuo šio pastato į upės pusę, pakrantėje buvo mūrinis svirnas. Tai virš pusrūsio dar aukštas*“⁸⁰.

Anot šio pasakojimo, fligelyje Nr. 1 gyveno dvaro tarnai ir prievaizdas. Kai 1917 m. sudegė pagrindinis pastatas, dvaro savininkas Jonas Kosska su šeima apsigyveno buvusiam dvaro tarnų name, kuris 1925 m. pastatų sąrašė vadinamas gyvenamuoju namu.

Kitas mūrinis pastatas – fligelis Nr. 2 vienur vadinamas svirnu, o 1925 m. sąrašė – sandėliu. Buvo užsiminta, kad 1917 m. šio svirno antrasis aukštas (medinė dalis) buvo sudegęs. Jeigu jis minimas 1925 m. sąrašė, – turbūt buvo atstatytas.

Grįžkime prie žodžio *fligelis* reikšmės. Dauguma žodynų ir enciklopedijų šį žodį apibūdina panašiai, tačiau niekur išsamesnio paaiškinimo neteko aptikti, išskyrus architekto N. Kitkausko iliustracijas: „*Fligelis (vok.) – šoninis pastato priestatas arba atskiras trobesys didelės sodybos ar dvaro kieme. Būdingas XVII–XIX a. rūmų ir dvarų architektūrai*“⁸¹.

Pāširvinčio dvaro pastatų ansamblis buvo suprojektuotas ir pastatytas panaudojant tam metui būdingu archi-

⁸⁰Ten pat. P. 1.

⁸¹Statyba ir architektūra. 1986. Nr. 10. P. 32.

*Fligelio Nr. 1 fasadas.
1991 m. Autoriaus
nuotr.*

tektūriniu sprendimu. Projektuojant naujus pastatus jų plotis buvo derinamas prie jau stovėjusio medinio dvarelio 34,13x17,78 (žr. 2 lentelę).

Pastačius abu naujus mūrinius fligelius, visi trys pastatai sudarė taisyklingo kampo architektūrinę erdvę.

Mūsų aptartasis pastatas – fligelis Nr. 2 (arba mūrinis svirnas) dėl panašių ilgio ir pločio parametrų (1875 m. – 17,06x16,36; 1925 m. – 16x16) atliko visų laikų pastatų ansamblio jungties vaidmenį. Po Antrojo pasaulinio karo buvo likęs šio svirno apatinis aukštas (pusrūsis). Kaip rašo A. Balsevičius, šis pastatas „1960 m. suremontuotas, iš šiaurės vakarų pastatytas priestatas ir perduotas „Lelijos“ siuvimo susivienijimo Širvintų cechui“⁸². Dar šiuo metu pastato dešinėje dalyje, pusrūsyje matosi išlikusių skliautuotų lubų fragmentai.

Fligelis Nr. 1 (arba dvaro tarnų ir prievaizdo namas) apie 1958 metus rekonstruotas, jame išikūrė Širvintų rajono ligoninė su 40 lovų (kitur – 75)^{83, 84}. Turbūt apie 1980 metus vėl buvo atlikta rekonstrukcija, nes yra 1969 m. paruoštas viso pastato patalpų planas. Matyt, tuo metu buvo įrengtas šildymas, nugriauti kaminai, pakeista stogo danga.

Aptarėme tris pagrindinius dvaro pastatus, tačiau kyla klausimas, kiek pastatų stovėjo dabartinėje parko teritorijoje. 1875 m. sąrašė minima 18, o 1825 m. – 10 (žr. 2 lentelę). Į šį klausimą atsako A. Balsevičiaus surinkta medžiaga. „Už kelio (Širvintos–Giedraičiai, – V. J.) buvo tvartai, kluonai ir kiti ūkiniai pastatai, už žaliosios juostos, prie kūdros – dvaro pirtis ir jauja linams džiovinti ir minti. Kiek toliau į pietus, už upeliuko, buvo baudžiauninkų gryčios“⁸⁵.

Pasak 1925 m. sąrašo, parko ribose galėjo būti apie šešis pastatus (su sudegusiu pastatu), nes pradedant šeštoju numeriu, šie pastatai buvo naudojami kumečių (ordinarinis namas, kumetbutis) (žr. 3 lentelę). Iš anksčiau pateiktos citatos matyti, kad visi ūkiniai pastatai ir baudžiauninkų gryčios buvo už kelio ir upeliuko.

⁸²Balsevičius A. Apie ką ošia Paširvinčio... P. 6.

⁸³Ten pat. P. 7.

⁸⁴MLTE. – V., 1962. T. 2. P. 784.

⁸⁵Balsevičius A. Apie ką ošia Paširvinčio... P. 1.

Vadinasi, parko teritorijoje, be šeiminių ir dvaro tarnų gyvenamųjų pastatų, buvo keletas ūkinės paskirties pastatų: svirnas, tvartas, klojimas; 1875 m. sąraše jie vadinami „hoziaiski“ (žr. 2 lentelę, eil. nr. 2, 3). Kur stovėjo oranžerija bei arklidės, duomenų neturime.

Dar 1875 m. aprašyme užsimenama, kad prie Pășirvinčio dvaro yra vaismedžių sodas⁸⁶. 1825 m. aprašyme sodas taip pat minimas. Ten rašoma, kad sodas užima 2 ha, jame auga 80 obelų, 10 kriaušiu. Toje pačioje vietoje užrašyta, kad storesnių kaip 25 cm nevaisinių medžių – 55 vienetai⁸⁷. Galimas dalykas, kad 1925 m. sudarinėjant Pășirvinčio dvaro naudmenų sąrašą, dvaro parkui su ten augusiais vaismedžiais taikomas sodo terminas. Atskirai parkas turimuose šaltiniuose neminimas. Buvusio gausaus sodo žymių iki mūsų dienų taip pat neišliko.

Po Antrojo pasaulinio karo Pășirvinčio I dvaro žemė kartu su parku atiteko Puškino kolūkiui. Be priežiūros likę dvaro pastatai griuvo. Žmonės, besikuriantys dvaro žemėse, savo namų statyboms ėmė, kas dar buvo naudinga. Tokius prisiminimus aplinkiniai gyventojai pasakojo A. Balsevičiui⁸⁸.

Tokia garbinga ir liūdna Pășirvinčio I dvaro istorija.

1 lentelė
Pășirvinčio dvarui priklausę kaimai

1872 metų Pășirvinčio I dvaro kaimų ir vietovių pavadinimai	Pagal 1875 m. Pășirvinčio I dvaro inventorių grafui Jozefui Leduchovskiui priklausantys kaimai ir vietovės ⁸⁹	Pagal 1887 m. leidimo duomenis grafams Leduchovskiams priklausantys Pășirvinčio I dvaro kaimai ir vietovės ⁹⁰
Žindulių k. Daciūnai Kantrimiškio k. Kielių k. Mikniakalnis (Gėjus) Motiejūnų k. Avižonys Pokiškės Nečionys	Dvaro žemės susidėjo iš 3-jų palivarkų: Pășirvinčio Šalkovščiznos Višuniškio Kaimai: Zubėliai? Puoriai Pablendys Kitos vietovės: Kazliškiai I Kazliškiai II Veřbiškės Kabalda Bėržė Surgėliškiai Kruopinė (Kropene) Roskošne I Čeřniškės Ramaškónys I (arba Abrakai) Ščeleninė (arba Joniškis) Mikniakalnis (Gėjus) Nečionys Kaspariškiai Varšašilė Meldija	Kaimai: Avižonys Kieliai Kantrimiškis Kabalda Motiejūnai Nečionys Romaškónys Vičiūnai Verbliškiai Žinduliai Kitos vietovės: Daciūnai Pokiškės Mikniakalnis (Gėjus) Čeřniškės Verbliškiai

⁸⁶VUB RS. F. 22. B. 776. L. 4.

⁸⁷LCVA. F. 1724. Ap. 1. B. 427. L. 1.

⁸⁸Balsevičius A. *Apie ką ošia Pășirvinčio...* P. 7.

⁸⁹VUB RS. F. 22. B. 776. L. 1–9.

⁹⁰Lietuvos TSR istorijos šaltiniai. – V., 1961. T. 4.

2 lentelė
Paširvinčio I dvaro pastatai 1875 m.⁹¹

Eil. Nr.	Pastato pavadinimas	Aršinas**		Metrais		Statybinės medžiagos	Ant mūrinių pamatų be pamatų	Stogo danga	Pastato būklė
		Ilgis	Plotis	Ilgis	Plotis				
1	Ponų namas (gospodski)	48	25	34,13	17,78	medinis	ant rūsio	gontai	gera
2	Šeimininkų Nr. 1 namas (hoziaiski)	36	17	25,60	12,09	medinis	ant pamatų	čerpės	gera
3	Šeimininkų Nr. 2 namas	27	14	19,20	9,95	medinis	ant pamatų	šiaudai	gera
4	*Fligelis Nr. 1	45	24	31,99	17,06	mūrinis	ant pamatų	gontai	gera
5	Fligelis Nr. 2	24	23	17,06	16,35	mūrinis	ant pamatų (.....?)	skarda (geležis?)	gera?
6	Svirnas	32	17	22,75	12,09	medinis	ant pamatų	gontai	gera
7	Gyvulių tvartas Nr. 1	43	11	30,58	7,82	medinis	ant pamatų	šiaudai	vidut.
8	Gyvulių tvartas Nr. 2	97	22	68,98	15,64	medinis	ant mūro stulpų	šiaudai	gera
9	Daržinė duoniniams javams su malyklu	115	30	81,78	21,39	medinis	ant mūro stulpų	šiaudai	gera
10	Arklidės	57	22	40,53	15,64	medinis	ant mūro stulpų	šiaudai	gera
11	Mažoji daržinė	9	7	6,40	4,97	medinis	be pamatų	šiaudai	vidut.
12	Ledaunė Nr. 1	9	8	6,40	5,68	medinis	be pamatų	skarda	vidut.
13	Ledaunė Nr. 2	10	9	7,11	6,40	medinis	be pamatų	gontai	vidut.
14	Rūkykla	6	6	4,26	4,26	medinis	be pamatų	gontai	gera
15	Oranžerija	33	7	23,46	4,97	medinis	ant pamatų	skarda	gera
16	Kamara	10	6	7,11	4,26	medinis	be pamatų	skarda	vidut.
17	Šieno daržinė	93	21	66,14	14,93	medinis	ant mūro stulpų	šiaudai	gera
18	Džiovykla	18	10	12,80	7,11	medinis	be pamatų	šiaudai	gera

** Vienas aršinas = 0,7112 metro

* Fligelis (vok.) – šoninis pastato priestatas arba atskiras trobesys didelės sodybos ar dvaro kieme. Būdingas XVII–XIX a. rūmų ir dvarų architektūrai.

3 lentelė
Paširvinčio I dvaro pastatai 1925 m.⁹²

Eil. Nr.	Trobesio pavadinimas	Ilgis	Plotis	Aukštis su pamatais	Kokios medžiagos		Trobesio būklė
					Sienos	Stogas	
		Matmenys metrais					
1	Gyvenamasis namas	32	16	3	mūrinės	gontai	vidutinė
2	Sandėlis	16	16	3	mūrinės	gontai	vidutinė
3	Pavietis	8	8	1	ant stulpų	gontai	naujas
4	Tvartas	50	14	3	medinės	gontai	vidutinė
5	Klojimas	60	14	3	medinės	šiaudai	vidutinė
6	Tvartas (ordinarinis)	20	6	3	medinės	šiaudai	bloga
7	Kumetbutis (ordinarinis namas)	20	10	3	medinės	gontai	vidutinė
8	Kumetbutis (ordinarinis namas)	20	10	3	medinės	gontai	vidutinė
9	Kumetbutis (ordinarinis namas)	30	15	3	medinės	čerpės	bloga
10	Kalvė	7	7	2	medinės	gontai	vidutinė

⁹¹VUB RS. F. 22. B. 776. L. 5.

⁹²LCVA. F. 1724. Ap. 1. B. 372. L. 2.

1872 metų Širvintų valsčiaus aprašymas

Parengė Kazys Misius

Pagal Rusų geografijos draugijos Šiaurės vakarų skyriaus parengtą programą 1872 m. vasarą mokytojai aprašinėjo savo mokyklų aplinką. Širvintų valsčiaus aprašyme rusų kalba yra tik atsakymai į klausimus. Duomenų rinkėjo pavardė nenurodyta.

Skelbiamo aprašymo vertimo į lietuvių kalbą originalas saugomas Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos rankraštyne. (Sign. F. 34–523; 2-as egz. F. 34–524). Rankraštį sudaro 14 lapų.

Kai kurie sutrumpinimai bei praleidimai įrašomi skliaustuose.

Duomenys apie Vilniaus apskrities Širvintų valsčiaus žemės ūkio ir pramonės padėtį

Įvairiuose dvarininkų ir valstiečių ūkiuose vyrauja trilaukis ūkininkavimo būdas. Daugialaukis ūkininkavimas yra 4 dvarininkų ūkiuose, būtent: Širvintosė – dvarininko Peseckio, Staškūniškyje – dvar. Sakalauskienės, Levāniškėse – dvar. Malevskio ir Šešuolėliuose – dvar. Jasinskio, kurių laukai suskirstyti į 4 kaitas, o Širvintų m. – į 5. Daugialaukiame ūkyje taikoma paprasta sėjomaina: vienas laukas apsejamas žieminiais pasėliais, vienas – pūdymui, du – vasarojais, o Širvintų m. vienas – žolėmis: motiejukais, dobilais, vikiais. Dirbtinių trąšų nenaudoja.

12 dvarų dvarininkai savo žemes apdirba samdydami darbininkus, tačiau visi jų dvarams priklausančius užėžius ir palivarkus išnuomoja dvarininkams, miestiečiams bei valstiečiams. Be to, du dvarai – Pāširvintis (dvar. Giedraitienės) ir Varanavā (Bielinskio) – dirbami iš pusės. 5 dvarai: Levainiai (dvar. Rimunskio), Liūnai (Esmano), Spadviliškiai (Pac Pamarnackio), Šešuolėliai (Končos) ir Pāširvintis (grafo Leduchovskio) atiduodami nuomon.

Reikšmingų nuomojamų ir nuosavų pirklių ūkių nėra. Visiems samdomiems darbininkams savininkas duoda maistą ir drabužius. Metinis vyriškos lyties darbininko užmokestis – nuo 25 iki 30 rublių. Skaičiuojant vienam darbininkui, drabužiai atsieina: kailiniai – 6 rub., sermėga – 6 rub., batai – 8 rub., kelnės – 2 rub., marškiniai – 4 rub., kepurė – 50 kap., pirštinės – 25 kap. – [iš viso] 54 rub. 75 kap. Darbininkė, samdoma metams, savo rūbais, bet savininko maistu, [gauna] nuo 15 iki 20 rub. (maistas atsieina tiek pat, kiek ir darbininkui vyrui). Padieniai darbininkai taip pat maitinami savininko. Vyrų darbi-

¹Dešimtinė = 1,09 ha.

ninkų be arklių kainos žiemos metu – 15 kap., vasaros laiku samdant arti, akėti, vežti mėšlą – 25 kap., o pjauti javus ir šienauti – 30 kap. Darbininkė žiemos metu samdoma po 10 kap., o vasarą kratyti mėšlą, ravėti – [po] 15 kap., grėbti šieną, javapjūčiai – [po] 20 kap. [už dieną]. Su arkliais darbininkų nesamdoma.

Žemė dirbti neduodama, tik nuomojama. 20 dešimtinių¹ sklypo nuoma – nuo 50 iki 100 rub. 110 dešimtinių ploto Liūnų dvaras išnuomotas už 300 rub., 272 deš. Spadviliškių – išnuomotas už 450 rublių. 882 Šešuolėlių dešimtinės išnuomotos už 600 rublių ir 1413 Paširvinčio deš. – už 1300 rublių. Dvarus daugiausia nuomojasi dvarininkai, išskyrus Paširvinčio ir Spadviliškių dvarus, kuriuos išsinuomojo žydai.

Skaičiuojant įsėlį dešimtinėi, tiek valstiečiai, tiek dvarininkai sėja šias javų rūšis: kviečių – 5 siekus², rugių – 6 siekus, avižų – ketvirtis³ [ir] 4 siekus, miežių – 6 siekus, žirnių – 4 siekus ir grikių – 4 siekus. Vidutinis javų derlius iš dešimtinės: kviečių – ketvirtis ir 7 siekai, rugių – 2 ketvirčiai ir 2 siekai, avižų – 6 ketvirčiai, miežių – 2 ketvirčiai 5 siekai, žirnių – 2 ketvirčiai, grikių – 2 ketvirčiai. Širvintų, Šešuolėlių ir Dailydžionių dvaruose, kur yra degtinės gamyklos, padedančios geriau įtręsti žemę, vidutinis javų derlius – 5-as ir 6-as grūdas. Patobulintų padargų laukams apdirbti ir nuvalyti nėra, o yra paprastos ūkinės medinės žagrės, akėčios, namų darbo grėbliai, dalgiai ir paprasti pjautuvai.

Vietiniai gyventojai tenkinasi savo grūdais, jų pertekliaus neturi, pritrūkę 1868 m. skolinosi iš kaimų grūdų atsargų sandėlių, o dvarininkai ėmė arba iš ankstesnių metų atsargų, arba šį trūkumą kompensavo pirkdami javus artimiausiuose miestuose. Vilniuje ir Ukmergėje per pastaruosius 5 metus nederlius buvo tik tai 1868 metais. Paskui nors [18]71 ir [18]72 metais gyventojai nukentėjo nuo krušos, pastarųjų [18]69, [18]70, [18]71 ir [18]72 metų derlius buvo vidutinis. 1868 metais vietinėmis javų kainomis parduodavo: kviečių svarą⁴ – po 5¹/₂ kap., ketvirtis kviečių [kainavo] 10 rub., rugių – 10 rub., avižų – 5 rub., miežių – 7 rub., žirnių – 10 rublių, ir iš jų sumaltų miltų pūdas⁵ [kainavo]: kviečių – 1 rub. 50 kap., rugių – 1 rub. 20 kap., avižų – 1 rub. 20 kap., miežių – 1 rub. ir žirnių – 1 rub. Ekonominių 1868 metų pabaigoje kainos pakilo: už svarą kviečių – iki 6 kap., rugių – iki 3 kap., ketvirtį miežių – iki 11 rub., rugių – 13 rub., avižų – 6 rublių, miežių – 8 rub., žirnių – 12 rublių, o sumaltų pūdo [kaina]: kviečių – 2 rub., rugių – 1 rub. 50 kap., avižų – 2 rub., miežių – 1 rub. 20 kap. ir žirnių – 1 rub. 20 kap. Paskui kitais [18]69, [18]70, [18]71 ir [18]72 m. vietinės javų ir miltų kainos buvo vienodos, būtent: svaras kviečių – 5¹/₂ kap., esant suskaldytų – 3 kap., rugių – 1³/₄ kap.; ketvirtis kviečių – 14 rub., rugių – 7 rub., avižų – 4 rub.,

²Siekas = 26,24 l.

³Ketvirtis = 8 siekai arba 209,92 l.

⁴Svaras = 409,59 g.

⁵Pūdas = 40 svarų arba 16,38 kg.

miežių – 5 rub., žirnių – 6 rub.; pūdas miltų [kainavo]: kvietinių – 2 rub. 30 kap., ruginių – 85 kap., avižinių – 1 rub. 50 kap., miežių – 60 kap. ir žirnių – 80 kapeikų.

Skėrių, starų ar kokių nors kitokių ūkio ar galvijų kenkėjų niekada nepasirodo.

Valstiečiai dažniausia grūdus mala rankinėmis girnomis, o dvarininkai – malūnuose. Rankinių girnų turi ir dvarininkai, ir mala jomis būtiniausiai atvejais, pavyzdžiui, potvynių metu, kada malūnai neveikia, ar skubiai dorojant laukus, kada darbininkai ir darbiniai gyvuliai užimti. Valsčiuje 4 malūnai, visi vandens, iš jų 3 turi po vienerias gernas ir vienas – dvejas gernas. Jie veikia nuo 100 iki 150 dienų per metus; kiekvienos gernos per parą primala iki 5 ketvirčių miltų; mokama – už ketvirtį po 30 kap. Minėti malūnai išnuomojami žydams. Malūnas su dvejomis ir du su vieneriomis girnomis išnuomoti už 100 rub. metams, o vienas – už 80 rub. Be to, nuomininkas privalo savininkui miltus malti nemokamai.

Šakniavaisiai augalai: daržuose ir po rugių sodinamos maisto atsargoms skirtos bulvės bei valgomieji burokėliai. Pluoštiniai: linai sėjami laukuose ir naudojami naminėms drobėms austi; kanapės nežymiais kiekiais sėjamos daržuose ūkio reikmėms. Aliejiniai: linų sėmenys nenaudojami, bet sėjami parduoti. Daržuose sėjamos maistui skirtos aguonos, saulėgražos, garstyčios, rapsukas; dėl dažų: raudė, mėlžolė; vaistams: mėtos, šalavijas ir pan. Maistui vartojamos ankštinės daržovės – žirniai ir pupos; žirniai sėjami laukuose, pupos – daržuose. Be to, sėjami lėšiai, arbūziniai ir pramoniniai augalai, taip pat tabakas.

Laukuose sėjami augalai – bulvės, linai, žirniai – sudaro trečdalį vasarųjų pasėlių. Pluoštiniai augalai (linai) ir aliejiniai (sėmenys), be vietinių reikmių, dar ir parduodami. Šių augalų kainos per pastaruosius penkerius metus tokios: linų pūdas – 3 rub., o sėmenų ketvirtis – 6 sidabro rubliai.

Sodų ir daržų verslo tikslams nei dvarininkai, nei valstiečiai neturi.

Tabako plantacijų nėra.

Runkelių plantacijų taip pat nėra.

Valsčiaus miškuose yra šios medžių rūšys: ąžuolai, klevai, uosiai, pušys, eglės, drebulės, beržai, alksniai ir lazdynai. Miškuose vynuogų spygliuočiai, todėl šie daugiausia naudojami ūkio pastatams statyti.

Privačių pramoninių ir caro šeimos miškų su tinkamu miško ūkiu, dirbtino miškų veisimo, privačių asmenų miško medelynų – nėra.

Lentpjūvių, varomų vandeniu arba garu, nėra; ši ūkio reikmių trūkumą pakeičia rankiniai pjūklai.

Vietovių, skirtų žymesniems miško prekybos punktam arba miškui pakrauti į vandens bei geležinkelio kelius, nėra.

Vietos gyventojai medienos statyboms ima iš vietinių dvarininkų bei valstybinių miškų.

Valsčiuje yra trys dvarininkų degtinės gamyklos, kurioms kurą savininkai pristato iš savo miškų. Daugumas kaimo gyventojų savo būstus kūrena malkomis ir žabais, pirkdami vietoje sieksnį⁶ malkų po 1 rub. 50 kap., o žabų – po 75 kap.

Grybų ir miško uogų rinkimo verslu neužsiimama.

Šienaujamos pievos užima maždaug $\frac{1}{6}$ žemės dalį, ganyklos – $\frac{1}{4}$. Pavyzdžiui, Sudōkių kaimo valstietis Petras Vaskėla iš viso turi 24 dešimtines tinkamos žemės, iš to skaičiaus šienaujamų pievų – 5 $\frac{1}{2}$ deš., ganyklų – 4 dešimtines; o Degūčių kaimo Motiejus Karalius iš viso turi 18 deš. žemės, iš jų: šienaujamų pievų – 5 dešimtines, ganyklų – 0,10 dešimtinės; o Kiauklių dvaro dvarininkas Mednikovas – iš viso žemės – 166 deš., iš jų: šienaujamų pievų – 30 deš. ir ganyklų – 50 deš. Galvijai daugiausia ganomi suporintose ganyklose.

Pievos kemsuotos ir krūmėtos, užliejamų ir kultūrinių nėra.

Išskyrus dvar. Peseckio Širvintų dvarą, kuriame pagal sėjomainą sėjamos žolės: motiejukai, dobilai ir vikiai, – kultūrinių žolių gyventojai nesėja. Natūralių pievų šieno pūdo kaina nuo 25 iki 30 kap.

Žiemą gyvuliai (raguočiai) šeriami turimu pašaru ir dalinai – šienu, smulkūs – šienu, o arkliai – šiaudų kapojais. Be to, Širvintų, Dailydžionių ir Šešuolėlių dvaruose, kur yra degtinės gamyklos, galvijams duodama ir degtinės raugalo. Druskos į galvijų pašarą niekur nededama. 1868 m. rugių šiaudų kapa (60 kūlių⁷) buvo parduo-dama po 6 rublius, o vėlesniais metais – po 3 rub.; 1868 m. avižų ir miežių [šiaudų] pūdas – 20 kap., o vėlesniais metais – nuo 10 iki 20 kapeikų.

Gyvulininkyste verčiamasi tik namų poreikiams. Galvijų kainos: raguočių – nuo 12 iki 26 rublių, arklių – nuo 20 iki 50 rub., avių – nuo 2 iki 3 rub. Iš pieno, sviesto, sūrio valstiečiai pajamų neturi.

Išnuomoję galvijus, už kiekvieną gauna nuo 6 iki 8 sidabro rublių per metus.

Dvarininkai laukus apdirba jaučiais, valstiečiai – jaučiais ir arkliais, t. y. pusė valstiečių apdirba laukus arkliais, o pusė – jaučiais. Kai kurių atskirų ūkių įvairių gyvulių skaičius: Medlių k. valstiečio Stanislavo Meškarevičiaus (12 asmenų; 20 dešimtinių žemės) ūkyje yra: raguočių – 3, arklių – 4, smulkių – 11 ir kiaulių – 3; Šešuolėlių k. Prano Kavoliūno (5 asmenys, 40 dešimtinių): raguočių – 9, arklių – 4, smulkių – 12 ir kiaulių – 4; ir Aukštādvario k. Martyno Černiausko (8 asmenys): raguočių – 7, arklių – 2, smulkių – 8 ir kiaulių – 5. Iš viso trims

⁶Sieksnis = 1,95

⁷Kūlis = apie 9 pūdai.

kiemams ir 25 asmenims tenka gyvulių: 19 raguočių, 10 arklių, 31 smulkių ir 12 kiaulių. Taigi kiemui tenka: raguočių – $6\frac{1}{3}$, arklių – $3\frac{1}{3}$, smulkių – $10\frac{1}{3}$, kiaulių – 4; vienas galvijus – $1\frac{3}{4}$ asmenų, 1 arklys – $2\frac{1}{4}$ asmenų, 1 smulkus – $1\frac{1}{4}$ asmenų ir 1 kiaulė – 2 asmenims.

Gyvulininkystės bandų valsčiaus vietovėse niekur nėra.

Pagerinta gyvulininkystė niekur neužveista. Galvijų ligos vietinės, nereikšmingos ir gydomos naminėmis priemonėmis. Ligų pavadinimai: karščiavimas, kraujavimas, liežuvio, snukio akmenligė.

Tiek valstiečiai, tiek dvarininkai žirgynų ir pagerintų arklių veislių neturi.

Avių kirpimo būdas: pirmiausia avys išmaudomos ir gerai apdžiūvusios kerpamos rankinėmis žirkėmis. Vilna parduodama vietine kaina: nuo 20 iki 25 kap. už [svarą] arba naudojama namų poreikiams – mežginiams ir audiniams.

Verslinės žvejybos nėra.

Bitininkystės, taip pat paukštininkystės, kaip verslo, nėra.

Valstiečių pragyvenimą užtikrina žemdirbystė.

Namudinės gamybos nėra.

Asmenys, besiverčiantys dailidės amatu, yra vietiniai gyventojai, bet tokių labai nedaug: vos galima rasti gerą dailidę ūkiniams statiniams pastatyti. Jų uždarbis – nuo 25 iki 30 kapeikų per parą (ir šeiminių maistas).

Darbininkų, statančių mūrinius namus, nėra.

Gyventojai vežikavimu nesiverčia.

Asmenų, laikinai išvykstančių uždarbiauti, nėra.

Aprašomos vietovės pavadinimas: Vilniaus gubernija, 1-oji taikos apylinkė, 2-oji nuovada, Širvintų valsčius.

Svarbiausia valsčiaus vietove laikomas mažai gyventojų turintis Širvintų miestelis, išsikūręs prie Širvintos upelės ir Vilniaus pašto kelio. Kalnų nėra, ežerai: Šešuoliai, Kėrtušas, Júodis, Kiaukliai, Naidai ir Puoriai.

Vietos gyventojų vartojama kalba – lietuvių.

Žymesnių vietovių, apie kurias liaudyje būtų išlikusių padavimų, nėra.

Be jau minėtų, visi atsakymai pagrįsti šių asmenų parodymais: Širvintų dvaro dvarininko, pulkininko Peseckio ir dvarininko Eismano bei įvairių vietų valstiečių: Justino Vaitkevičiaus, Ignoto Bareikos, Motiejaus Karaliaus, Antano Danskio, Motiejaus Gudeikos, Kazimiero Popickio, Kazimiero Kunigėlio, Petro Vaskėlos, Juozapo Markevičiaus, Motiejaus Kalyčio, Prano Vyšniausko, Jono Mažulio, Prano Varkausko, Antano Kunigėlio, Vinco Didžioko.

Aprašomoje vietoje žymesnių prekybinių gyvenviečių ir miestelių nėra.

Keleto valstiečių ūkių – pasiturinčio, vidutinio ir neturtingo – išsamus aprašymas

A. Pasiturinčio

Gavėnių kaimo valstietis savininkas Jonas Vaitkūnas, Jurgio, 48 m[etų]; žmona Teresė, 21 [m.]; 1-osios santuokos sūnūs: Antanas – 12 m., Justinas – 9 m., Jonas – 3 [metų]; ir 2-osios santuokos duktė Stanislova, 1 metų.

Turi gyvenamąjį namą ir 6 ūkinius pastatus. Gyvenamasis pastatas mūriniais pamatais, priemene perskirtas į du galus, dengtas šiaudais; viename gale du švarūs kambariai su medinėmis grindimis. Gyvenamojo pastato langai vidutinio dydžio, darinėjami.

Turi gyvulių: raguočių – 11, arklių – 3, avių – 17 ir kiaulių – 4. Metinis gyvulių prieauglis: raguočių – 4, avių – 7, kiaulių – 4. Iš gyvulių prieauglio parduodamas 1 raguočių, kaina apie 20 rub., o kiti skiriami maistui. Iš pieno pajamų nėra.

Ūkio padargai: 2 žagrės, 2 akėčios, 3 kaustyti vežimai, 3 rogės. Užsakius juos daro vietos valstiečiai už tokį atlyginimą (neįskaičiuojant geležies): vežimas – 4 rub., žagrė – 1 rub., akėčios – 30 kap., rogės 1 rub. 50 kap. Geležis perkama artimiausiuose miestuose ir miesteliuose. Namų darbo ažuolinės pavažos Širvintų turguje [kainuoja] 6 rub., o atskirai geležiai – 6 kap. už svarą; remontas atsieina iki 3 rublių.

Turi žemės: sodybinės 2200 [kvadratinų] sieksnių, užleistos – 200 sieksnių, ariamos – 13 dešimtinių 153 sieksnius, iš viso – 21 dešimtinę 153 kv. sieksnius.

Iš kaimyninio Paširvinčio dvaro nuomininko nuomoja apie 2 dešimtines pievų, už ką jam nukerta 6 dešimtines rugių.

Sėja javų: kviečių – 20 gorčių⁸, rugių – 3 ketvirčius, avižų – 2 ketvirčius ir 2 siekus, žirnių – 3 siekus, linų – 3 siekus. Derliaus vidutiniškai surenkama: kviečių – 1 ketvirtį 4 siekus, rugių – 20 ketvirčių, avižų – 10 ketvirčių, žirnių – 1 ketvirtį 3 siekus, linų – 8 pūdus ir sėmenų – 1 ketvirtį 3 siekus; šiaudų: rugių ir miežių – 400 pūdų, avižų – 70 pūdų, miežių – 156 (?) pūdus ir šieno iš savo pievų – 15 pūdų, iš nuomojamų – 200 pūdų.

Daržuose sėjama: miežių – 4 siekai, bulvių – 3 ketvirčiai, kanapių – 3 gorčiai, ir mažais kiekiais – burokėlių, kopūstų, svogūnų, morkų, ropių. Surenkama: miežių – 2 ketvirčius 4 siekus, bulvių – 11 ketvirčių, kanapių – 8 gorčius, kanapių pluošto – 15 svarų, burokėlių – 2 ketvirčius, kopūstų – 200 galvų, svogūnų – 2 gorčius, morkų – 3 siekus, ropių – 2 siekus.

Iš surinkto derliaus galima parduoti vieną _____
ketvirtį kviečių [po] 14 rub., 6 ketvirčius rugių ⁸Gorčius = 3,28 l.

po 7 rub., 5 pūdus linų po 3 rub., 5 siekus sėmenų po 3 rub. 75 kap. ir iki 2 ketvirčių avių po 4 sidabro rub. Visa kita lieka sėklai ir maistui.

Samdo du darbininkus, vienam moka 25 rub., o kitam – 20 rub., kiekvieno drabužiai atsieina 26 rub. ir maistas – 54 rub.

Statybinio miško ir kuro neperka, nes turi savo.

Avalynei pirkti išleidžia 7 rub., drabužiams ir skarelėms – 3 rub. 60 kap., o kepurėms – 1 rub. 50 kap.

Iš rūbų kailinius, sermėgas, kelnes, moteriškas skaras, marškinius siuva namuose.

Ūkinėms atsargoms pirkti išleidžiama: druskai – 5 rub., degtinei – 4 rub., arbatai – 2 rub., cukrui – 8 rub., žvakėms – 50 kap. ir žibalui 25 kap.

Kalvių darbai atsieina iki 2 rublių.

Pašaro galvijams neperka.

Šeimos nariai uždarbiauti neina ir verslais neužsiima.

Pardavus žąsis, būna iki 25 rub. pajamų.

Tenka sumokėti šiuos mokesčius: pagalvės mokesčio – 3 rub. 18 kap., rinkliavos už žemę – 1 rub. 96 kap., draudimo – 15 kap., išperkamojo mokesčio – 23 rub. 17 kap., visų bendruomenės rinkliavų – 2 rub. 72 ¹/₂ kap. ir rekrūtų rinkliavos – 1 rub.

Pagalvės mokestis imamas nuo asmens, žemės, bendruomenės ir rekrūtų rinkliavos – nuo kiemo, draudimų mokestis – pagal įvertintus statinius ir išperkamas – pagal komisijos įvertintą žemę.

B. Vidutinio

Motiejūnų kaimo valstietis savininkas Vincas Didžiokas, Jurgio, 30 metų. Žmona Ona, 40 metų; jos vaikai iš 1-osios santuokos – Petras, 12 m.; Justinas, 6 m.; Ona, 8 m.; Teklė, 4 m.; 2-osios santuokos – Jonas, 1 m. ir Veronika, 3 metų.

Turi vieną gyvenamąjį pastatą ir 4 ūkinius. Gyvenamasis pastatas be pamatų, priemene perskirtas į du galus, dengtas šiaudais. Viename gale gyvenamoji kūrenama vieno kambario pirkia; kitas galas naudojamas sandėliui, asla molio, langai maži.

Turi gyvulių: raguočių – 6, arklių – 2, avių – 5, kiaulių – 4. Prieauglis: raguočių – 1 ir avių – 5. Parduodamas 1 galvijas, maždaug 20 rub. kaina. Pajamų iš pieno nėra.

Ūkio padargai: 2 žagrės, 2 akėčios, 1 kaustytas ir 1 nekaustytas vežimas, 2 rogės. Visa tai padaroma užsakius pas vietinius valstiečius, o geležis perkama, kaip ir pasiturinčiame ūkyje. Remontui išleidžia iki 2 rub.

Turi žemės: sodybinės – 1 deš. 2250 sieksnių, ariamos – 11 dešimtinių 757 sieksnius ir šienaujamų pievų – 8 dešimtines 120 sieksnių; iš viso – 21 dešimtinę 727 sieksnius.

Iš pašalės žemės niekur nenuomoja. Sėja javų: kviečių – 1 sieką, rugių – 2 ketvirčius 2 siekus, avižų – 2 ketvirčius 2 siekus. Vidutiniškai surenka: kviečių – 6 siekus, rugių – 8 ketvirčius, avižų – 4 ketvirčius, miežių – 2 ketvirčius, žirnių – 2 ketvirčius, sėmenų – 6 siekus; šiaudų: kviečių ir rugių – iki 250 pūdų, avižų – 60 pūdų, miežių – 5 pūdus, šieno – 150 pūdų ir linų – 7 pūdus.

Darže sėjama: bulvių – 2 ketvirčiai ir mažais kiekiais: burokėlių, kopūstų, kanapių, svogūnų, ropių, morkų. Vidutiniškai surenkama: bulvių – 5 ketvirčiai, burokėlių – 1 ketvirtis, kopūstų – 100 galvų, kanapių – 10 svarų, svogūnų – 2 gorčiai, ropių – 8 gorčiai ir morkų – 1 siekas.

Iš surinkto derliaus galima parduoti: kviečių – 4 ketvirčius [po] 7 rub., rugių – 4 ketvirčius po 7 rub., sėmenų – 4 siekus po 3 rub., linų – 4 pūdus po 3 sidabro rublius. Samdo vieną darbininką, kuriam moka 15 rub., o maistas atsieina 50 rub. ir drabužiai – 10 rublių.

Statybinio miško neperka, o kuras atsieina po 1 rub. 50 kap. [už] sieksnį, iš viso – 3 rubliai.

Avalynei pirkti išleidžia 3 rub., skarelėms – 1 rub. 50 kap., kepurėms – 50 kap.

Drabužiai siuvami iš savos medžiagos, kaip ir pasiturinčiame ūkyje.

Druskai pirkti išleidžia 4 rub., degtinei – 2 rub., žibalui – 25 kap. Kalvystės darbai [atsieina] 1 rub. 40 kap.

Šeimos nariai uždarbiauti neina ir verslu neužsiima.

Iš paukščių pardavimo būna iki 15 rub. pajamų.

Moka mokesčių: pagalvės mokesčio – 10 rub. 84 kap., rinkliavos už žemę – 1 rub. 48 kap., draudimo įmokų – 92 kap., išperkamujų mokesčių – 23 rub. 41 kap., visų bendruomenės rinkliavų – 2 rub. 72 kap., rekrūtų rinkliavos – 1 sidabro rub.

Mokesčiai imami tokie pat, kaip ir iš pasiturinčio ūkio.

C. Neturtingo

Bėržės užėžio b[uvęs] valstybinis valstietis Mykolas Juodkauskas, Tado, 63 metų; žmona Karolina, 50 m.; jų vaikai: Tadas, 27 m.; Aleksandras, 23 m.; Viktorija, 9 metų. Tado žmona Elena, 26 m. ir jų sūnus Antanas, pusės metų.

Jo 1 senas gyvenamasis pastatas ir 3 ūkiniai. Gyvenamasis namas be pamatų, priemene perskirtas į du galus, dengtas šiaudais. Viename gale kūrenama, vieno kambario gyvenamoji pirkia, kitas galas naudojamas sandėliui, asla molio, langai maži.

Turi gyvulių: raguočių – 4, arklių – 1, avių – 2 ir kiaulių – 2. Gyvulių prieauglis: raguočių – 1, avių – 2. Pajamų iš pieno nėra.

Ūkio padargai: 1 žagrė, 2 akėčios, vežimas, 2 rogės. Visa tai pirko už kuklias kainas: žagrė – 1 rub., akėčios – 50 kap., vežimas – 8 rub., rogės – 1 rub. 50 kap. [Jiems] taisyti išleidžia 30 kap.

Turi žemės: sodybinės – 0,50 deš., ariamos – 11,82 deš., šienaujama pievų – 9,49 deš., ganyklų – 2,07 deš.; iš viso 23,88 deš.

Iš pašalės žemės niekur nenuomoja.

Sėja javų: rugių – 2 ketvirčius 2 siekus, avių – 2 ketvirčius, žirnių ir linų – po 15 gorčių. Vidutiniškai surenka: rugių 6 ketvirčius, avių – 5 ketvirčius, žirnių – 4 siekus, linų – 4 pūdus, sėmenų – 4 siekus; šiaudų: rugių – 30 pūdų, avių – 10, miežių – 5 ir šieno – 120 pūdų.

Daržuose sėjama: bulvių – 2 ketvirčiai, miežių – 1 siekas ir mažais kiekiais sėja burokėlių bei kopūstų. Vidutiniškai surenka: bulvių – 6 ketvirčius, miežių – 6 siekus, burokėlių – 1 ketvirtį, kopūstų – 50 galvų.

Dėl neturtingumo iš surenkamo derliaus parduoda: avių – 2 ketvirčius [po] 8 rub., linų – 3 pūdus po 3 rub., sėmenų – 3 siekus [po] 2 rub. 25 kap. ir šieno – 50 pūdų už 15 sidabro rublių.

Darbininkų nesamdo.

Statybinio miško neperka, o šildymas atsieina 3 rub.

Avalynei, skarelėms ir kepurėms išleidžia iki 6 rublių.

Drabužiai siuvami iš savo medžiagų, kaip ir pasiturinčiame ūkyje.

Reikiamai geležiai pirkti išleidžia iki 8 rub.

Kalvystės darbams [išlaidų] iki 8 rublių.

Šeimos nariai uždarbiauti neina ir verslais neužsiima.

Paukščių neparduoda ir iš to pajamų neturi.

Moka mokesčių: pagalvės – 9 rub. 21 kap., rinkliavos už žemę – 1 rub. 84 kap., draudimo įmokų – 15 kapeikų, išperkamujų mokesčių – 22 rub. 84 kap., visų bendruomenės rinkliavų – 2 rub. 72 1/2 kap. ir rekrūtų rinkliavos – 1 sidabro rublį.

Pagalvės, žemės, bendruomenės ir rekrūtų mokesčiai imami apskaičiuavus nuo sklypo, draudimo mokesčiai – pagal įvertintus pastatus ir išperkantieji mokesčiai – pagal įvertintą žemę.

Polonizacijos procesas Širvintų valsčiuje XIX a. antrojoje pusėje

Juozas Lebionka

Žinoma nemaža istoriografinių šaltinių lietuvių, lenkų, rusų ir kitomis kalbomis, patvirtinančių bei įrodančių, jog Vilnija (Vilniaus gubernija) net XIX a. pabaigoje buvo daugiausia gyvenama ne lenkų, o lietuvių. Bene pats patikimiaus-

sias šaltinis yra 1897 metais įvykdyto visuotinio minėtos gubernijos gyventojų surašymo duomenys, iš kurių matyti, jog tų metų vasario 9 (sausio 28) dienoje kartu su tam tikru kitų tautybių žmonių skaičiumi gyveno 279 700 lietuvių ir 129 751 lenkas¹, o gubernijos apskrityse (vien kaimiškosiose vietovėse) lietuvių pranašumas buvo dar didesnis: 276 120 lietuvių ir tik 77 034 lenkai². Be to, prie lietuvių dar reikėtų pridėti 157 žmones, užsirašiusius žemaičiais³. Taigi pačioje XIX a. pabaigoje Vilniaus gubernijos kaimiškosiose vietovėse lietuvių buvo per tris kartus daugiau negu lenkų ar tokiais save laikančių.

Tačiau netrukus po šio gyventojų surašymo daugelyje Vilniaus gubernijos vietovių situacija smarkiai pakito. Vyskupijos administratoriams pašalinus lietuvių kalbą iš daugumos bažnyčių, lietuviai buvo priversti melstis lenkiškai. Be to, kelis spaudos draudimo dešimtmečius mokytis rašto jie tegalėjo iš lengvai gaunamų lenkiškųjų elementorių ir maldaknygių. Dėl šių priežasčių ypač jaunoji karta pradėjo sparčiai tolti nuo savo gimtosios kalbos ir namuose bei viešajame gyvenime šnekėti lenkiškai.

Tokia situacija buvo ir Širvintų parapijoje, kur XX a. pradžioje lietuviškai tarpusavyje tekalbėjo tik vyriausiosios kartos žmonės; jų vaikai dar mokėjo šią kalbą, tačiau namuose ir su aplinkiniais dažniausiai kalbėdavo jau lenkiškai; vaikaičiai, 1930 m. įvedus Ukmergės apskrityje, kuriai priklausė ir Širvintų valsčius, privalomą pradinį mokymą, į mokyklas ateidavo visai nesuprasdami lietuviškai ir čia protėvių kalbos mokydavosi nuo pradžios. Tačiau net ir taip sulenkėję širvintiečiai, išskyrus mažą dalelę, laikė save lietuviais ir per trumpą laiką mokyklose, o vėliau Lietuvos kariuomenėje išmokdavo lietuviškai. Aptariant polonizacijos procesą Lietuvoje, Širvintų valsčiaus patirtis įdomi bei reikšminga dar ir todėl, kad ši provincija priklausė centriniam Lietuvos regionui (Vilnijai); netoli Širvintų buvo viena pirmųjų mūsų valstybės sostinių – Kernavė.

Lietuvos valstybės istorijos archyve yra išlikusi 1897 m. visuotinio gyventojų surašymo Širvintų valsčiuje dokumentacijos dalis⁴, leidžianti atkurti ne tik šio valsčiaus, bet ir visos to meto Vilniaus apskrities polonizacijos proceso vaizdą.

Iš surašymo metu Širvintų valsčiuje buvusių 320 gyvenviečių⁵ minėtame archyve išliko tik 70 gyvenviečių surašymo duomenys, apimantys apie 22 proc. visų tame valsčiuje buvusių vietovių. Nėra išlikusių paties valsčiaus centro – Širvintų miestelio, taip pat polonizacijos išvengusių ir net ligi šiol lietuviškiausių Kiauklių bei Šešuolių apylinkių gyventojų surašymo lapų. Nepaisant to, išliko surašymo dokumentacija tų Širvintų valsčiaus gyvenviečių, kurios supo polonizacijos židinių – Širvintų miestelių iš visų pusių, todėl išvados, padarytos remiantis jų gyventojų surašymo duomenimis, be abejo, yra pakankamai objektyvios ir vertingos istoriniu požiūriu.

Per 1897 m. gyventojų surašymą Širvintų valsčiuje buvo tik vienas mies-

¹*Piervaja vsieobščaja pieriepis nasielienija Rosijskoj imperii 1897 m., pod red. N. A. Trojnickovo. T. IV. Vilenskaja gubernija. T. 2. 1901. S. 68.*

²*Ten pat.*

³*Ten pat. P. 69.*

⁴*1897 m. visuotinio gyventojų surašymo Širvintų valsčiaus lapai // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 768. Ap. 1. Ryš. 13–14.*

⁵*Paškevič I. I. Vilenskaja gubernija. – Vilno, 1905. S. 77–81.*

telis, turėjęs daugiau negu 500 gyventojų – Širvintos (jose gyveno 1861 žmogus⁶). Šio miestelio gyventojų daugumą sudarė prekybininkai bei amatininkai žydai, be to, dar gyveno rusai – valdiškų įstaigų tarnautojai, kuriems pačioje XX a. pradžioje buvo pastatyta net stačiatikių cerkvė, ir sulenkėję miestelėnai. Polonizacijos centras pačiame Širvintų miestelyje ir parapijoje buvo katalikų bažnyčia.

Nuo senesnių laikų Širvintų miestelis turi „priemiestį“ Širvintėlius arba Širvintų k. (Ukmergės kryptimi). Visuotinio surašymo metu šiame „priemiestyje“ gyveno 332 žmonės, iš kurių tik dvidešimties gimtoji kalba buvo lietuvių ir net 276 – lenkų. Čia gyveno 17 žydų, 11 rusų, 5 vokiečiai ir 3 totoriai. Kad Širvintėlių gyventojų daugumą sudarė ne tikri lenkai, o polonizuoti lietuviai, rodo pavardės: septynios – Kojalų, penkios – Meškutavičių, keturios – Didžiokų ir dvi – Dykų, po vieną šeimą – Voverių, Bruzgulių, Vaičenių, Andriukaičių ir Rudonių. Kaip sparčiai vyko polonizacija šiame „priemiestyje“, matyti iš gyventojų surašymo duomenų. Pavyzdžiui, Povilo Dyko ir jo žmonos gimtoji kalba buvo lietuvių, o jų trijų vaikų – jau lenkų. Arba: Nikodemus Dykas pats buvo lietuvis, bet jo žmona kalbėjo lenkiškai, tai ir jų vaikų gimtąja tapo lenkų kalba. Būta ir priešingai: antai Vinco Kojalos, kaip ir beveik visų šios gyvenvietės Kojalų, gimtoji kalba jau buvo lenkų, bet jo žmona – lietuvė, todėl ir septyni jų vaikai nuo mažens kalbėjo lietuviškai. Iš penkiasdešimties Širvintėliuose gyvenusių šeimų tik keturios (Ulindų, Vinco ir Aleksandro Kojalų bei Visockų) namuose kalbėjo lietuviškai.

Prie Širvintų priglundusiame Kabaldos kaime tebuvo 8 kiemai. 12 ten gyvenusių žmonių gimtoji kalba – lietuvių, 44 – lenkų. Tarp lenkiškai kalbančių buvo ir Matulių šeima. Taigi matyti, jog trečdalis Kabaldos k. šeimų dar tebekalbėjo lietuviškai.

Nors turimi neišsamūs Širvintų valsčiaus gyventojų surašymo duomenys byloja, kad tuo metu vyko intensyvi polonizacija, tačiau apylinkėse arti Širvintų miestelio, buvo net 30 gyvenviečių, kurių visi gyventojai užsirašė lietuvių kalbą esant jų gimtąja kalba, o save – lietuviais (Motiejūnuose – 270, Avižonysė – 238, Nečionysė – 170, Ramaškonysė – 160, Barzdžiuosė – 131, Kėliuose – 120, Žinduliuosė – 88 gyventojai ir t. t. – žr. Širvintų valsčiaus gyventojų tautinės sudėties lentelę, sudarytą pagal 1897 m. visuotinio surašymo duomenis, išlikusius Lietuvos valstybės istorijos archyve^{6a}. Kai kuriuose kituose stambiuose kaimuose tebuvo vos po keletą jau sulenkėjusių žmonių (Degūčiuose 114 asmenų kalbėjo lietuviškai ir tik 3 lenkiškai, Drūžuose – 109 liet. ir 3 lenk., Šniponysė – 106 liet. ir 12 lenk., Surgėliuose – 62 liet. ir 2 lenk., Daciūnuose – 64 liet. ir 6 lenk., ir t. t.). Tik penkiose smulkiose gyvenvietėse (viensėdžiuose, vadinamuose užsieniais) surašymo metu nebūta nė vieno lietuvių (Ūlėčnikuose, Kyvonysė, Kviedžiuosė, Či-teikiškiuose ir Grožtuvėje). Du paskutiniai užsieniai jau seniai išnykę.

Dvarus ir viensėdžius daugiausia valdė bei juos nuomojo dvarininkai ir bajorai, kurių išlikusiuose surašymo lapuose nurodyti 106 asmenys. Centrinį, Širvintų, dvarą, kuriame gyveno 17 lietuvių ir 45 lenkai, valdė bajoras Pesekis, o gretimą Pășirvinčio dvarą su 26 lietuviais ir 23 lenkais, be to, Šalkov-

⁶*Piervaja vsieobščaja pieriepis nasielienija... T. 3. 1900. S. 8–11.*

^{6a}F. 768. Ap.1. Ryš. 13 ir 14.

ščiznos dvarą (34 liet. ir 10 lenkų) bei keliolika užsienių valdė grafas Leduchovskis. Tačiau net kai kuriuose šio valsčiaus dvaruose ir bajorų valdomuose viensėdžiuose gyventojų daugumą sudarė lietuviai. Pavyzdžiui, bajoro Montvilos Dailidžionių dvare gyveno 117 lietuvių ir 51 lenkas, grafo Leduchovskio Širvintėlių palivarke – 15 lietuvių ir tik 1 lenkas, o jo Puorių palivarke visi gyventojai (29 žmonės, tarp jų ir 3 bajorai) buvo lietuviai ir t. t.

Archyve išlikusiuose Širvintų valsčiaus gyventojų surašymo lapuose pažymėti 3797 asmenys, iš kurių 2753 lietuviai (jų gimtoji kalba – lietuvių) ir 944 žmonės, kurių gimtoji kalba lenkų. Taigi lietuvių buvo beveik trigubai daugiau negu sulenkėjusių (lietuviai sudarė 72,5 proc. visų sąrašuose išlikusių gyventojų). Kadangi Vilniaus apskrities, kuriai priklausė ir Širvintų valsčius, kaimiškiose vietovėse (be Vilniaus m.) surašymo metu gyveno 208 781 žmogus, iš kurių 72 894 buvo lietuviai⁷, tai pastarieji sudarė 34,92 proc. visų apskrities gyventojų. Vadinas, XIX a. pabaigoje, imant apytikriai, Širvintų valsčiuje lietuvių buvo net apie 37,5 proc. daugiau negu visose Vilniaus apskrities kaimiškiose vietovėse. Tačiau iš tikrųjų gyventojų surašymo metu Širvintų valsčiaus lietuviai turėjo sudaryti dar daugiau procentų visų gyventojų, nes archyve yra išlikę surašymo lapai tik tų vietovių, kurios buvo arčiausiai Širvintų miestelio – šio valsčiaus lenkinimo židinio. Yra žinoma, jog toliau nuo miestelio ir ypač valsčiaus pakraščiuose lietuviai polonizacijos proceso buvo paliesti dar mažiau arba net ir visai nepaliesti. Tai pirmiausia pasakytina apie Kiauklių ir Šešuolių parapijas.

Nepaisant to, gyventojų surašymo duomenys byloja, kad XIX a. pabaigoje polonizacija Širvintų valsčiuje perėjo į naują etapą ir grėsmingai stiprėjo. Surašymo metu čia konstatuotas naujas reiškinys – perėjimas iš lietuvių kalbos į dvikalbystę, tai yra į lygiagretų lietuvių ir lenkų kalbų vartojimą. Štai Vičiūnų kaime (dab. Širvintų r., Alionių seniūnija), kur gyveno 16 šeimų ir, sprendžiant iš jų pavardžių (Pylipaičiai, Mučiniai, Astikai...), visų jų kilmė grynai lietuviška, surašymo metu visi žmonės, išskyrus vieną, nurodė, kad jų gimtosios kalbos esančios dvi – lietuvių ir lenkų, tačiau pirmutinė nurodoma lietuvių kalba. Būdingas dar ir toks faktas: minėto kaimo Chmielių šeimoje visi kiti jos nariai nurodė dvi gimtąsias kalbas, o vyriausiasis (22 metų) sūnus – tik vieną lietuvių. Tai rodytų, kad prieš 20 metų šioje šeimoje ir tikriausiai visame Vičiūnų kaime buvo kalbama tik lietuviškai.

Būta ir daugiau panašių kontrastų. Antai Šniponių kaime gyveno du broliai Blusevičiai – Matas ir Baltrus. Gyventojų surašymo metu visi šeši Mato šeimos nariai pareiškė, kad jų gimtoji yra lietuvių kalba, o visa Baltraus šeima (7 žmonės) nurodė lenkų kalbą. Aišku, jog čia lėmė žmonos ir vaikų motinos: pirmojo brolio žmona auklėjo savo šeimą lietuviška, antrojo – lenkiška dvasia.

Surašymo metu pavienių dvikalbių šeimų dar užtikta Pókiškių ir Surgėliškių viensėdžiuose bei Širvintų dvare. Kad nuo dviejų kalbų vartojimo netrukus buvo pereinama prie vienos, lenkų, kalbos, bene geriausiai rodo Mikniakalnio viensėdžio pavyzdys. Šios vietovės gy-

⁷Ten pat. Sqs. 1. P. 2–3; Sqs. 2. P. 68.

ventojas Julius Mučinis vartojo dvi kalbas, o jo penki šeimos nariai jau kalbėjo tik lenkiškai. Perėjimo nuo dvikalbystės prie lenkų kalbos būta ir kitokių pavyzdžių. To paties viensėdžio Grodavičiaus šeimoje 6 nariai laikė savo gimtosiomis kalbomis lietuvių ir lenkų, o kiti 3 nariai – jau lenkų ir lietuvių, nukeldami lietuvių kalbą iš buvusios pirmos į antrąją vietą.

Beveik visi Širvintų bajorai savo gimtąją kalbą laikė lenkų. Daugiausia jų gyveno Dailidžionių dvare (22), Juodėlių palivarke (17), Pikūnų dvare (12), Širvintų dvare (9). Išlikę surašymo duomenys rodo, kad jų gyventa penkio-likoje vietovių. Suprantama, visame Širvintų valsčiuje bajorų būta daug daugiau.

Nagrinęjant polonizacijos procesą Širvintų valsčiuje ir Vilnijos regione, kyla klausimas, kodėl jis paspartėjo pačioje XIX a. pabaigoje. Ligi šiol dažniausiai būdavo teigiama, jog pagrindinis Vilnijos lenkinimas vyko per katalikų bažnyčias. Tačiau jei šis veiksnys būtų buvęs lemiamas, tai po pusės tūkstančio metų nuo Lietuvos krikšto šiame regione jau nebūtų likę nė vieno lietuvio. Taip, katalikų bažnyčios lenkino Vilnijos lietuvius, tačiau jų įtaka labiau veikė gyvenančius miestuose ir miesteliuose. Kaimuose gyvenantys žemdirbiai ir čia išlaikė savo lietuviybę net iki baudžiavos panaikinimo.

Panaikinus baudžiavą Rusijos imperijoje, Vilnijos valstiečiams irgi kilo noras šviestis, visų pirma išmokti skaityti. Šis mokėjimas buvo tiesiogiai susijęs su religiniais poreikiais: mokantieji skaityti galėjo aktyviau dalyvauti šv. Mišių metu ir ypač nelotynų kalba atliekamose pridėtinėse pamaldose, kurių tekstai buvo pateikti maldaknygėse. Iš 1897 m. gyventojų surašymo lapuose esančios skilties „Raštingumas“ bei jos poskyrio „Ar moka skaityti?“ matyti, jog raštingumo sąvoka šiuo atveju buvo labai siaurai suprantama: raštingu jau buvo laikomas tas žmogus, kuris moka skaityti. Surašymo duomenimis, gyventojų raštingumas Širvintų valsčiuje buvo maždaug tokio pat lygio, kaip ir visoje Vilniaus gubernijoje ar apskrityje. Išlikę šio valsčiaus surašymo duomenys akivaizdžiai byloja apie tai, jog čia būta labai daug beraščių, tai yra nemokančių nė skaityti. Antai Kyvonių viensėdžio gyventojų lenko Volosevičiaus šeimoje, kurioje buvo 11 žmonių, net 6 asmenys nemokėjo skaityti. Dailidžionių dvaro lietuvio Savanausko šeimoje, susidedančioje iš 12 žmonių, – 7 beraščiai, Pikūnų dvaro bajoro Juozapo Senkevičiaus visa šeima buvo beraštė. Bilotų dvaro lietuvio Jatkausko 5 žmonių šeimoje tik žmona mokėjo lenkiškai skaityti. Ypač daug beraščių būta kaimuose. Pavyzdžiui, Dubėlių gyvenvietėje visa Meškų šeima (7 žm.) nemokėjo skaityti, tokia pat beraštė buvo Petronių šeima (4 žm.), o Švabų net 11 žmonių šeima buvo neraštinga. Tokių ar panašių pavyzdžių Širvintų valsčiaus kaimuose būta labai daug. Turint galvoje, kad per gyventojų surašymą ne vienas visiškai beraštis gėdijosi apie tai pasakyti surašinėtojui ir buvo užrašytas „mokančiu skaityti“, susidaro tikresnis XIX a. pabaigos šio valsčiaus gyventojų raštingumo (tikriau – neraštingumo) vaizdas.

Iš tų pačių lapų matyti, jog žmonių raštingumas šiame valsčiuje buvo maždaug toks pat, kaip ir kitose Vilniaus apskrities provincijos vietovėse. Baisių kelis skyrius Širvintose buvusioje pradinėje „liaudies mokykloje“ rusų

kalba buvo tik vienetai. Nedaug būta ir tokių, kurie rusiškai skaityti išmoko būdami kariuomenėje arba namuose. „Raštingų“, tai yra mokančių skaityti, širvintiečių absoliuti dauguma mokėsi rašto „namuose“, vadinasi, juos mokė šiek tiek raštingi tėvai arba kaimuose samdomi mažaraščiai „daraktorai“. Lietuvių spaudos draudimo metais Širvintų apylinkėse pagrindinis rašto mokymo vadovėlis buvo lenkiškas elementorius arba, jo nesant, maldaknygė lenkų kalba. Todėl ir gyventojų surašymo lapai mirga įrašais „mokėsi skaityti lenkiškai“ ir „namuose“. Iš 2753 šio valsčiaus gyventojų, surašymo metu pareiškusių, kad jų gimtoji yra lietuvių kalba, tik keliolika temokėjo skaityti lietuviškai ir to išmoko namuose. Tokių žmonių buvo tik dviejuose – Barzdžių ir Degūčių – kaimuose. Barzdžiuose gyveno 21 šeima; tarp 131 šio kaimo gyventojų nebuvo nė vieno lenko ar sulenkėjusio lietuvio, beveik pusę gyventojų (10 šeimų) sudarė Katinai. Tačiau tik trijų Katinų šeimose kai kurie nariai buvo mokėsi namie skaityti lietuviškai: vienoje šeimoje mokėsi 4 asmenys iš 7, kitoje – 3 iš 9 ir trečioje – 3 iš 5 šeimos narių. Tame pačiame Barzdžių kaime dar mokėsi lietuviškai skaityti 2 (iš 5 šeimos narių) Černiauskų vaikai. Labai būdinga kalbinė padėtis buvo Antano Katino šeimoje, susidedančioje iš 4 narių – abiejų tėvų ir dviejų vaikų. Pats Katinas buvo beraštis, jo 50 m. žmona vaikystėje mokėsi skaityti lietuviškai, tačiau savo vaikus tikriausiai pati jau mokė skaityti lenkiškai. Mokančių lietuviškai skaityti dar buvo dviejuose Degūčių k. šeimose: Blusevičių šeimoje 3 iš 7 jos narių ir Matukų šeimoje 3 iš 6 narių buvo namie mokomi skaityti lietuviškai. Absoliuti dauguma „raštingų“ žmonių, išlikusių Širvintų vls. gyventojų surašymo lapus, mokėsi skaityti jau lenkiškai. Taigi matyti, kad Vilnios regiono polonizacijos procesą paspartino caro valdžia, uždraudusi lietuvišką spaudą.

Suprantama, kad jeigu lietuvių spaudos draudimo metais Vilniaus vyskupiją būtų valdę tokie hierarchai kaip Žemaičių vysk. Motiejus Valančius, kuris rūpinosi lietuviškų maldaknygių ir kitų leidinių spausdinimu Prūsijoje ir jų gabenimu į Lietuvą bei platinimu parapijose, tokio polonizacijos spartėjimo visoje Vilniuje ir Širvintų valsčiuje XIX a. antrojoje pusėje nebūtų buvę.

Kalbant apie Širvintų valsčiaus dalies lietuvių sulenkėjimą XIX a. pabaigoje, dažnai didžiausia kaltė būdavo metama buvusiam to meto Širvintų parapijos klebonui ir Giedraičių dekanui kun. Viktorui Lupeikai, dirbusiam šiame krašte apie 40 metų. Korespondencijoje iš Širvintų (autorius pavadintų Širvintėliais) taip buvo apibūdinta ilgametė šio dvasininko veikla: „Šiandien, tai yra geg. 19 d. 1897 m., būdamas Verkiuose, susidūriau su Širvintėlių parapijos žmonėmis, atėjusiais aplankyti Kalvarijas... <...> Norėdamas žinoti, ar Lupeika buvo vertas pagyrimo, paklausiau anuos apie tai. Tarė, kad buvo geras: degtinės negindavęs gerti, lenkiškai pramokęs šnekėti, o lietuviškos kalbos neužkęsdavęs; su vyriausybe mokėjęs gyventi: vieną sykį priėmęs arkiriejų savo bažnyčioje su tokiomis pat apeigomis, kaip darosi tiktai katalikų vyskupams“⁸. Po poros mėnesių tame pačiame laikraštyje buvo paskelbta Keleivio iš Širvintų korespondencija, kurioje dar griežčiau pasmerktas buv. klebono V. Lupeikos vykdytas šios pa-

⁸Įvairios žinios. 12. Iš Szirvintėlių // Tėvynės sargas. 1899. Nr. 10. P. 27, 39.

rapijos lenkinimas: „Širvintų par. <...> 7 tūkstančiai dūšių, visa parapija lietuviška. Buvo Širvintų klebonas Lupeika, kiek tik galėjęs, lenkinęs širvintiečius. Širvintų poneliai apie jį sakydavo: „Jako ksiądz i człowiek – nic wart, ale ma tę zastugę, że parafię spolonizował“⁹ („Kaip kunigas ir žmogus niekam vertas, bet nusipelnęs tuo, kad sulenkino parapiją“.)

Kun. Viktoras Lupeika buvo gimęs apie 1823 m. Žemaitijoje, valstiečių šeimoje. 1838–1841 m. mokėsi Telšių apskrities mokykloje. 1843 m. įstojo į Vilniaus diecezijos dvasinę seminariją, kurią baigė 1847 m. ir buvo išventintas kunigu. Dirbo vikaru Vėpriuose ir Semeliškėse bei Konstantinavo (Svyrių dek.) bažnyčios administratoriumi, o nuo 1854 m. – Širvintų parapijos klebonu¹⁰, vėliau dar ir Giedraičių dekanu; buvo garbės kanauninkas, mirė 1893 m. Taigi žemaitis kun. V. Lupeika, Širvintų parapijai vadovavo ištisus 39 metus, ir todėl ano meto spaudos tvirtinimai, kad jis šalino lietuvių kalbą iš religinio ir visuomeninio gyvenimo, be abejo, turi pagrindo. Maža to, kaip buvęs dekanas, jis atsakingas ir už lietuvių kalbos šalinimą iš daugelio Giedraičių dekanato bažnyčių. Tačiau keletas objektyvių aplinkybių kiek sušvelnina amžininkų keliamus kaltinimus kun. V. Lupeikai. Reikėtų visų pirma turėti omenyje tai, jog pagal savo kilmę jis buvo „balta varna“ tarp savo dekanato dvasininkų: 1873 m. Giedraičių dekanate dirbo 17 kunigų, iš kurių tik V. Lupeika ir Giedraičių bažnyčios vikaras Pranciškus Grigaliūnavičius buvo kilę iš valstiečių, o visi kiti – iš bajorų¹¹.

Be to, didelėje Širvintų parapijoje, be klebono, beveik visuomet dar dirbdavo bent vienas vikaras, labai dažnai kilęs iš bajorų ir nemokąs lietuvių kalbos. Pavyzdžiui, XIX a. antrojoje pusėje Širvintose kurį laiką dirbo kun. Laurynas Ostanovičius, kilęs nuo Bálstogės, mokėsis jos gimnazijoje ir studijavęs Vilniaus universitete, kur gavo teologijos magistro laipsnį¹². Aišku, jog tokie vikarai, nemokantys lietuvių kalbos, lenkino parapiją nepalyginti daugiau negu pats klebonas. Yra taip pat archyvinių duomenų, kad kun. Lupeika nebuvo aršus lietuvių kalbos priešas bent savo kunigavimo Širvintose pradžioje. Pavyzdžiui, 1874 metais, tai yra jam čia išdirbus lygiai 20 metų, pridėtinės pamaldos vietinėje bažnyčioje dar tebebuvo atliekamos lietuviškai¹³. Be to, yra išlikęs kun. V. Lupeikos raštas, bylojantis apie jo rūpinimąsi, kad Širvintų pradinėje „liaudies mokykloje“, kur jis mokė tikybos, vaikams lietuviams, nesuprantantiems rusiškai, ši disciplina būtų dėstoma mokinių gimtąja kalba¹⁴. Nepaisant viso to, tenka vis dėlto objektyviai konstatuoti, jog V. Lupeikos kunigavimo Širvintose pabaigoje lietuvių kalba iš šios bažnyčios jau buvo visiškai pašalinta. Tai matyti iš čia cituotos korespondencijos, kur pasakyta: „Po Lupeikai kun. Zinkus buvo įvedęs lietuviškus pamok-

⁹Keleivis. Isz Vilniaus vyskupijos. 4. Szirvintai // Ten pat. 1900. Nr. 1. P. 20, 22.

¹⁰Vilniaus vyskupijos Giedraičių dekanato dvasininkų 1873 m. formuliarinis sąrašas, sudarytas dekanato Markevičiaus // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 3261. L. 149 atv. – 150.

¹¹Ten pat. L. 148 atv. – 149.

¹²Ten pat. L. 149 atv. – 150.

¹³Vilniaus gubernijos bažnyčių, kuriose pridėtinės pamaldos atliekamos lietuviškai, sąrašas, pristatytas Vilniaus gubernatoriui su Vilniaus vyskupijos 1874 m. gegužės 3 d. raštu Nr. 707 // Ten pat. B. 2362. L. 12.

¹⁴Širvintų klebono V. Lupeikos 1874 m. balandžio 8 d. raportas Nr. 51 Giedraičių dekanui Markevičiui dėl tikybos dėstymo Širvintų „liaudies mokykloje“ lietuvių kalba vaikams, nesuprantantiems rusiškai // Ten pat. L. 16.

lus, ale dabartinis Širvintų klebonas Navickis Jonas, žemaitis, telšietis, vėl viską panaikines“¹⁵.

Būdinga ir tai, kad uolūs Vilniaus vyskupijos administracijos lenkinimo politikos vykdytojai buvo net kunigai žemaičiai. Širvintų parapijoje XIX a. antrojoje pusėje dirbę trys klebonai žemaičiai (V. Lupeika, J. Murnikas ir J. Novickis) įėjo į šio krašto istoriją kaip jo lenkintojai. Tiesa, caro valdžiai atšaukus lietuvių spaudos draudimą, kun. J. Novickis ėmė ištraukti į lietuvišką veiklą. 1911 metais lietuviams kunigams nutarus gaivinti tautinį žmonių sąmoningumą Rytų Lietuvoje ir įkūrus Įsitikėjimo draugiją „Mironas, Petrus, Novickis ir B-vė“, šios draugijos valdytoju kunigai išrinko J. Novickį¹⁶. Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę ir Širvintų krašte paaštrėjus lietuvių bei lenkų santykiams, šis dvasininkas stoji savo tautiečių pusėn. Jis ypač daug nuveikė Lietuvai, kai didelė Širvintų parapijos dalis 1921–1923 metais buvo atsidūrusi „neutraliojoje zonoje“. Už savo lietuvišką veiklą jis buvo persekiojamas ginkluotų lenkų gaujų ir vietinių lenkomanų. Pastarieji jį net skundė popiežiaus nuncijui, akredituotam Varšuvoje¹⁷.

XIX a. pabaigoje aktyvi polonizacija buvo vykdoma ne tik per Širvintų, bet ir per kaimyninių valsčių bažnyčias, priklausiusias Vilniaus vyskupijai, ypač per Gėlvonų, Mūsniukų ir Kernavės. Išimtis buvo tik Pabáisko bažnyčia, pavaldi Žemaičių vyskupijai. Apie tai vaizdžiai byloja ano meto lietuviškosios spaudos publikacijos. Pavyzdžiui, štai ką pranešė korespondentas, pasivadinęs Erškėčiu, iš Gelvonų parapijos:

„Lenkomanai kunigai iš Gelvonų bažnyčios išvarė lietuvišką kalbą. Garbingas kun. Mironas, tapęs Gelvonų klebonu, vėl pradėjo retkarčiais laikyti lietuvišką dievmeldystę ir sakyti išalkusiems lietuviams lietuviškus pamokslus... <...> Naujas Vilniaus vyskupas Zvierovičius kaip griausmą iš debesų atmetė kun. Mironui raštą, atimantį nuo jo kleboniją už taip baisų nusidėjimą ir paskiriantį į kamendorius“¹⁸.

Po pusantų metų korespondentas, pasirašęs Keleivio slapyvardžiu, jau pranešė apie visišką lietuvių kalbos pašalinimą iš Gelvonų bažnyčios:

„Gelvonai, <...> parapija, turinti apie 5 tūkst. dūšių, <...>, beveik visa lietuviška. Tuo tarpu Gelvonų klebonu paskirtas tapo kun. Jonas Krynskis, lenkas, suvis lietuviškai nemokąs. <...> Krynskiui atvykus, jau treči metai, kaip nebėr nei lietuviškų giedojimų, nei pamokslų, lenkiška kalba pati viena Gelvonų bažnyčioj viešpatauja. <...> Negalėdami savo bažnyčioje nei išsispaviedoti dorai, nei Dievo žodžio išgirsti, gelvoniečiai slankioja dabar kaip našlaičiai po aplinkines lietuviškas bažnyčias: vieni eina į Čiobiškį, kiti į Pabáiską, treči į Bagaslaviškį. O Gelvonų popas tuo tarpu, išmokęs lietuviškai, visaip geri-

¹⁵Keleivis. Isz Vilniaus vyskupijos. 4. Szirvintai // Tėvynės sargas. 1900. Nr. 1. P. 20, 22.

¹⁶Mironas L., Petrus A., Novickis J. Įsitikėjimo draugijos „Mironas, Petrus, Novickis ir B-vė“ žodelis // Aušra. 1911. Nr. 1. P. 2.

¹⁷Širvintų lenkų skundo popiežiaus nuncijui Varšuvoje dėl klebono J. Novickio ir vikaro antilenkiškos veiklos nuorašas (be datos) // Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 43. B. 18131.

¹⁸Erszkietys. [vairios žinios. Isz Gelvonų // Tėvynės sargas. 1898. Nr. 7. P. 13, 25.

*nasi prie lietuvių, lietuviškai juos šnekina ir jų vaikus į cerkvę patraukti stengiasi. Kunigui gi Krynskiui tai visai nerūpi*¹⁹.

Drastiškomis priemonėmis Vilniaus vysk. Zvierovičius išgujo lietuvių kalbą ir dar iš vienos Širvintoms netolimos bažnyčios – Kernavės. Apie tai tame pačiame Prūsuoze leidžiamajame laikraštyje ir tuo pat metu rašė jau minėtas korespondentas Keleivis:

„Kernavė, vieta, Lietuvos istorijoje pagarsėjusi. Čia taip pat pusė parapijos lietuviška. Dabartinis Kernavės klebonas kun. Miškinis buvo palengvėl, parapijonams nesipriešinant, įvedęs lietuviškus pamokslus ir giedojimus, bet, kažkokiam lenkpalaikiui liežuvi pakišus, vysk. Zvierovičius prisakęs po suspensai, kad vėl viskas būtų Kernavės bažnyčioj lenkiškai.

*Pasiutimas lenkų ir bajorėlpalaikių Vilniaus vyskupijoje yra neapsakomas. Kilstančiai lietuvystei sutramdyti griebiasi visokių įrankių: melagysčių, bauginimų, neteisingų skundų ir t. t. Pagaliau nesigėdi net žandarų talkon kviesti. <...> Bet ir su žandais vargiai jau pavyks lenkam lietuvius Vilniaus vyskupijos į lenkus perdirbti. Per didis kėsnis, kad greit galėtų praryti. <...> Giedraičių dekonijoje randas lietuvių apie 45 tūkst.*²⁰

Taigi pačioje XIX a. pabaigoje lietuvių kalba jau buvo pašalinta iš Širvintų ir kaimyninių – Gelvonų, Kernavės ir Musninkų – bažnyčių. Širvintų valsčiaus ribose, be Širvintų parapijos, dar buvo Šešuolėlių parapija ir trys filijos – Kiaukliuosė, Šešuolėliuose ir Zibaluosė. Iš jų tik pirmoji filija, priklausiusi lietuviškajai Šešuolių bažnyčiai, išliko nepaliesta polonizacijos.

Kovodami su lietuvių kalba Širvintų parapijoje, kaip ir kitose Vilniaus vyskupijos vietose, lenkai ir sulenkėję dvasininkai greta kitų priemonių plačiai taikė valstiečių įtikinėjimą, jog toji kalba esanti pagoniška ir todėl netinkanti melstis nei bažnyčiose, nei namie. Ši propaganda susilaukdavo nemažo pasisekimo tarp ano meto tamsių lietuvių valstiečių. Galima pateikti pavyzdį, šių eilučių autoriaus dar vaikystėje patirtą tėviškėje, buvusioje Širvintų valsčiuje ir parapijoje. Viena senyva moteris, gimusi apie 1860 metus šioje parapijoje lietuvių baudžiauninkų Grinių šeimoje ir lankiusi Širvintų bei Giedraičių bažnyčias, keliasdešimt metų veikta kunigų lenkintojų, pasisakydavo neapkenčianti lietuvių kalbos, nes ji esanti pagoniška, nors, antra vertus, toji moteris iki savo gyvenimo galo (mirė 1940 m.) savo gimtosios kalbos neužmiršo ir iki vyro mirties (1929) kalbėdavo su juo lietuviškai. Įdomu ir tai, kad ši moteris dar laikydavosi kai kurių senovės lietuvių pagoniškų papročių (pavyzdžiui, garbino ugnį ir žemę). Ji išaugino keletą vaikų, dar mokėjusių kalbėti lietuviškai, nors su jais ir viešajame gyvenime kalbėdavo lenkiškai.

¹⁹Keleivis. *Isz Vilniaus vyskupijos. 1. Gelvonai // Ten pat. 1900. Nr. 1. P. 20–21.*

²⁰Keleivis. *Isz Vilniaus vyskupijos. 5. Kernava // Ten pat. P. 22–23.*

Šios moters istorija – tai visų Širvintų valsčiaus žmonių, patyrusių ypač agresyvią polonizaciją XIX a. antrojoje pusėje, istorijos ir kartu nacionalinės tragedijos atspindys.

Netrukus po 1897 m. gyventojų surašymo, XX a. pradžioje, į aktyvų visuomeninį gyvenimą įsitraukė nauja širvintiečių karta, kuri mokėsi skaityti iš lenkiškų elementorių ir maldaknygių, girdėjo iš kunigų lūpų, jog Dievui miellesnė lenkų kalba, toji karta, kuri buvo tik lenkiškai rengiama eiti prie Pirmosios Komunijos. Beveik visi tos kartos atstovai gerai žinojo, kad jie kilę iš lietuvių, dar suprato lietuviškai, tačiau patys tarpusavyje ir su savo vaikais dažniausiai kalbėdavo lenkiškai. Ne vienas tos kartos širvintietis lietuvis, verčiamas lenkiškų veiksnių bei aplinkos, XX a. pradžioje savo tautybę nurodydavo esant lenkų. Tik susikūrus nepriklausomai Lietuvai, jie ėmė tautiškai sąmonėti, absoliuti jų dauguma grįžo prie savo tautos – rašėsi lietuviais, nors kai kurie iš jų net iki šiol „iš papratimo“ dar namuose kalba lenkiškai, o viešajame gyvenime – lietuviškai. Jų vaikai, gimę nepriklausomoje Lietuvoje ir lankę lietuviškas mokyklas, jau yra tikri lietuviai.

Kitoks likimas ištiko tą Širvintų valsčiaus dalį, kuri 1920 m. buvo lenkų okupuota ir kurią administracijos linija skyrė nuo nepriklausomos Lietuvos iki 1939 m. spalio. Okupuotų kaimų gyventojai, tarp kurių XIX a. pabaigoje tebebuvo nemaža ir lietuviškai kalbančių, per 19 lenkų valdžios metų buvo galutinai polonizuoti. Po Antrojo pasaulinio karo tie kaimai vėl buvo gražinti Širvintų kraštui. Dabar jie įeina į Širvintų rajono Alionių ir kitas seniūnijas. Buvusi okupuota valsčiaus dalis palyginti greitai integravosi į Širvintų rajoną ūkiniu ir kultūriniu atžvilgiu. Nors polonizuotų gyvenviečių žmonės dar kalba lenkiškai, tačiau beveik visi jų vaikai mokosi lietuviškose mokyklose ir pamažu integruojasi į lietuvių tautą, iš kurios dauguma jų yra kilusi.

**Širvintų valsčiaus gyventojų tautinė sudėtis
(Pagal 1897 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenis)**

Eilės Nr.	Gyvenvietės pavadinimas	Lietuvių	Lenkų	Žydų	Rusų	Kitų tautybių	Iš viso
1.	Astikai, užs.	26	–	–	–	–	26
2.	Avižonys, k.	244	–	7	–	–	251
3.	Barzdžiai, k.	131	–	–	3	–	134
4.	Bérža I, užs.	56	6	–	–	–	62
5.	Bérža II, užs.	15	–	–	–	–	15
6.	Bérža III, užs.	24	–	–	–	–	24
7.	Bérža, užs.	13	3	–	–	–	16
8.	Bilótai, dv.	16	17	9	–	1	43
9.	Černiškės, užs.	7	–	–	–	–	7
10.	Černiškiai, užs.	11	–	–	–	–	11
11.	Čiteikiškiai, užs.	–	5	–	–	–	5
12.	Daciūnai, k.	64	6	–	–	–	70
13.	Daciūnai, užs.	15	–	–	–	–	15
14.	Dailidžionys, dv.	117	51	–	–	–	168
15.	Degučiai, k.	114	3	–	3	–	120
16.	Drūžai, k.	109	3	–	–	–	112

(tęsinys)

Eilės Nr.	Gyvenvietės pavadinimas	Lietuvių	Lenkų	Žydų	Rusų	Kitų tautybių	Iš viso
17.	Dubėliai, gyvenv.	51	8	–	–	–	59
18.	Girėlka, užs.	5	–	–	–	–	5
19.	Gōjus, užs.	11	–	–	–	–	11
20.	Grōblė, užs.	17	–	–	–	–	17
21.	Grožtuvė, užs.	–	9	–	–	–	9
22.	Jōniškis, palv.	3	–	–	5	–	8
23.	Juodėliai, palv.	26	24	–	–	–	50
24.	Kabālda, k.	12	44	–	–	–	56
25.	Kančiūnai, palv.	9	16	8	–	–	33
26.	Kantrimiškis, k.	48	41	–	–	–	89
27.	Kazliškiai, palv.	19	4	4	1	–	28
28.	Kiėliai, k.	120	–	4	–	–	124
29.	Kyvōnys, užs.	5	25	–	–	–	30
30.	Kyvōnys, užs.	–	5	–	–	–	5
31.	Koliōnija, užs.	7	66	–	–	–	73
32.	Kōntkai, užs.	2	13	–	–	–	15
33.	Kviedziai, užs.	–	7	–	–	–	7
34.	Lapšiai, užs.	14	20	–	–	–	34
35.	Liūnai, užs.	36	–	–	–	–	36
36.	Malūnėlis, užs.	12	13	–	–	–	25
37.	Mikniakalnis, užs.	7	8	–	–	–	15
38.	Motiejūnai, k.	270	–	4	–	–	274
39.	Muravnikas, užs.	3	–	–	–	–	3
40.	Nečiōnys, k.	170	–	–	–	–	170
41.	Nūgarai, užs.	8	–	–	–	–	8
42.	Pablendys, užs.	27	–	–	–	–	27
43.	Pailgiai, užs.	18	–	–	–	–	18
44.	Pāširvintis, dv.	26	23	–	–	–	49
45.	Paširvintis, užs.	2	3	–	3	–	8
46.	Peliškiai, užs.	37	–	–	–	–	37
47.	Pikūnai, dv.	2	61	–	–	–	63
48.	Pakiškiai, užs.	10	–	–	–	10	–
49.	Pōkiškės, užs.	18	–	–	–	–	18
50.	Puoriai, palv.	29	–	–	–	–	29
51.	Ramaškōnys, k.	160	–	–	–	–	160
52.	Rimūčiai, dv.	2	12	–	–	–	14
53.	Rimūčiai, k.	50	37	–	–	–	87
54.	Roskōšnė, užs.	1	6	–	–	–	7
55.	Surgėliai, k.	62	2	–	–	–	64
56.	Surgėliškiei, užs.	11	–	–	–	–	11
57.	Sargėliškiei, užs.	41	6	–	–	–	47
58.	Šalkovščizna, dv.	34	10	–	–	–	44
59.	Šildeikiškiai, užs.	1	14	–	8	–	23
60.	Širvintėlės, palv.	15	1	–	–	–	16
61.	Širvintos, dv.	17	45	–	–	–	62
62.	Širvintos, k.	20	276	17	11	8	332
63.	Šnipōnys, k.	106	12	–	–	–	118
64.	Trejōkai, užs.	10	–	–	–	–	10
65.	Ūlyčninkai, užs.	–	14	–	–	–	14
66.	Verbiliškiai I, užs.	10	–	–	–	–	10
67.	Verbiliškiai II, užs.	20	11	–	–	–	31
68.	Vičiūnai, k.	101	–	4	–	–	105
69.	Višuniškiai, užs.	18	14	–	–	–	32
70.	Žinduliai, k.	88	–	–	–	–	88
	Iš viso	2753	944	57	34	9	3797

Santrumpos: kaimas – k., užsienis – užs., dvaras – dv., palivarkas – palv.

Širvintų bažnyčia

Viktoras Alekna

Kai 1387 m. Jogaila ir Vytautas pradėjo krikštyti lietuvius, buvo pakloti pamatai Máišiagalos bei Ukmergės bažnyčioms. 1410 m. buvo pastatyta bažnyčia Giedraičiuose, 1430 m. Kernavėje ir 1435 m. Pabáiske. Susidarė lyg ir bažnyčių ratas: Vilnius–Máišiagala–Kernavė–Pabáiskas–Ukmergė–Giedraičiai–Vilnius. O kur šio rato centras? Tarp Maišiagalos ir Ukmergės pusiaukelė apytikriai ten, kur dabar yra Širvintų kaimas. Nuo čia beveik tiek pat iki Kernavės ir iki Giedraičių. Vadinasi, **Katerina Agnieška** ir **Bogdana Astikaitė**, gyvenusios Šalkiškių dvare, parinko kelių, vedančių į šias keturias bažnyčias, kryžkelę ir čia – Širvintose – 1475 m. pastatė švento Mykolo Arkangelo bažnyčią. Pasak Edvardo Gudavičiaus, „*XVI amžiaus viduryje Vilniaus vyskupijos parapija vidutiniškai*

Širvintų bažnyčia

apėmė 240–350 km²¹. Širvintų bažnyčios, pastatytos penkioliktojo amžiaus pabaigoje, parapija galėjo apimti visus 400 km² ar net daugiau. Kraštas buvo apaugęs miškais, gyventojų juose buvo reta ir toje vietoje, kuri buvo parinkta parapijos centrui, tikriausiai jų taip pat buvo labai mažai. Bet prie bažnyčios, reikia manyti, buvo pastatytas namas kunigui ir dar vienam kitam bažnyčios tarnautojui.

1674 m. **Mikalojus Žaba** čia pastatė naują, jau mūrinę bažnyčią. Ši parapija priklausė Pabaisko dekanatui. 1784 Širvintų parapiją lankė Pabaisko dekanato vizitatorius ir savo ataskaitoje parašė, kad Širvintų klebonu dirba Kazimieras Vilčinskas, gimęs 1746 m. Ukmergės apskrityje, išvestas į kunigus 1770 m., o Širvintose klebonaujas nuo 1772 m. Parapinės mokyklos Širvintose nesą, bet 35 vaikai skaityti ir rašyti mokosi namuose².

1850 m. į Širvintas klebonu buvo paskirtas **Viktoras Lupeika**. 1852 m. jis senosios bažnyčios vietoje pradėjo statyti naują didesnę bažnyčią, kuri buvo baigta 1860 m. Ši bažnyčia Širvintose tebestovi ir dabar.

Širvintose V. Lupeika klebonavo 42 metus. Jis čia ir mirė 1892 m. Palaidotas šventoriuje, o ant jo kapo stovi kuklus paminklas.

Mirus V. Lupeikai, Širvintų klebonu buvo paskirtas kunigas **Jurgis Zimkus**. Jis buvo gimęs 1861 m. vasario 2 d. Žemaitijoje – Švėkšnos parapijoje. Baigęs Palangos progimnaziją, toliau mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje. Išventintas kunigu visą laiką buvo mėtomas po Vilniaus vyskupijos parapijas, nes buvo lietuvis patriotas. Mirė Palómenėje, Kaišiadorių vyskupijoje, 1922 m. spalio 26 d. Čia ir palaidotas. Kun. J. Zimkus Širvintose klebonavo tik trejus metus. Jį iškėlus į Širvintas buvo paskirtas kun. **J. Murnikas**, bet jis Širvintose pabuvo tik dvejus metus. Kodėl Širvintose taip trumpai klebonavo šie du kunigai, 1899 m. „Tėvynės sarge“ (Nr. 10, 39–41 p.) papasakojo Vaižgantas:

„Iš Širvintėlių (Vilniaus gub.). Šiandien, t. y. geg. 19 d. 1897 m. būdams Verkėse, susidūriau su Širvintėlių parakvijos žmonėmis, atėjusiais aplankyti Kalvarijas, arba kruoivus kelius. Jie man apsakė apie naują kunigą Murniką, kad esąs labai geras ir mielaširdingas. Jo pranokėjas kun. Jurg. Zimkus labai bardavęs už degtinę ir pamokslus sakydavęs lenkiškai ir lietuviškai, katekizmo klausinėjimais labai kankindavęs. Murnikas gi sakęs pamokslus tiktai lenkiškai, o degtinės gerti neginąs. Kun. Jurgio Murniko esanti ten pat gimtuwė, kur ir a. a. kun. Viktoro Lupeikos, buvusio per 40 metų Širvintėlių klebonu. Todėl Murnikas, atvažiuavęs į Širvintėlius, tuojaus atkėlęs maldas už Lupeiką ir šventindamas jo paminklą pamokslą pasakęs, pagirdamas velionį. Norėdamas žinoti, ar Lupeika buvo vertas pagyrimo, paklausiau anuos žmones apie tą. Tyrė, kad buvęs geras: degtinės negindavęs gerti, lenkiškai pamokines šnekėti, o lietuviškos kalbos neužkęsdavęs; su vyriausybe mokėjęs gyventi: vieną sykį priėmęs archiriejų savo bažnyčioje su tokiomis pat apeigomis, kaip darosi tiktai katalikų vyskupams. Paskiaus be-

¹Lietuvos istorija. – V., 1999. P. 352.

²Jurgis Lebedys. Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime. – V., 1976. P. 202.

šnekėdami vėl grįžome prie Murniko, kursai, pagal širvintėlių žodžiu, taipogi esąs gudragalvis, nes gavėnioje pamirus Širvintose vienam pravoslaunam valdininkui, skambinęs bažnyčioje už jo dūšių, davęs vaško bažnytinių žvakių ir žibintuvus (liktorius) iš bažnyčios nuo altoriaus, kad žibėtų prie velionio kūno.

Popui laidojant aną valdininką, Murninkas taiposgi per visą laiką ir visais varpais skambinęs Širvintėlių bažnyčioje, o brolija palydėjusi velionį iš namų netės iki kapinių, už tą velionio giminietis davęs 3 rubl. Toliaus bekalbant gavau žinią, kad Širvintų vaitas Dvyllis (o dabar Dvoilevič) savo danešimais daug pikto kun. Zimkui padaręs ir buvęs priežastis jo iškelimo iš Širvintėlių. Tasai pats Dvyllis anais metais surinkęs keletą šimtų muštinių nuo žmonių ir įtaisęs ikoną Gelvonų cerkvoje. Gelvonuose, tebesant archiriejui, Dvyllis laike procesijos (krestnyj chod) nešęs tą ikoną it aukotojas ir todėl pats esąs malonėje. Noris Dvyllis savo vaito danešimų nedarodęs faktais, bet tačiaus Vilniaus gubernatorius prisakęs vyskupui Zdanovičiui, kad Zimkų iškeltų iš Širvintėlių. „Ko gi Dvyllis norėjo nuo savo kunigo Zimkaus, kurį danešimais linkėjo užmušti?“ – „Mat Zimkus draudė už degtinę ir Dvylio nepristojo.“ – „O kaipgi su Dvyliu Murnikas?“ – „Labai gerai: tuojaus priėmė į išpažintį (spaviednę), davę jam Švenčiausį Sakramentą, ir po išpažinties užprašė ant arbatos. Kadangi Dvyllis jaunikis, tai Murnikas jam ir piršliu buvo, bet mergos nesutiko tekėti“.

Toliaus bešnekant gavau žinią, kad valdžia, norėdama ant tolesnio laiko užlaikyti vaitu, paprašiusi Murniką padaryti įtekmę ant žmonių, idant Dvyllis vėl būtų išrinktas valsčiaus perdėtiniu. Tad Murnikas Sekminių pirmoje dienoje iš sakyklos išriejęs Zimkų, išgyręs Lupėką, kad jisai daug gero padaręs, o Zimkus nieko gero nepadaręs. Užbaigęs Murnikas savo tos dienos pamokslą pagyrimu vaito danešiko, Dvylio, ir parapijiečiams liepęs vėl jį išrinkti vaitu kaipo gerą, išmintingą vyrą. Ką parakojoniečiai ir padarę“.

Ši prieš šimtą metų išspausdinta žinutė pasakoja ne tik apie Širvintų kleboną, bet ir apie jo santykius su rusų vietine valdžia, apie priežastį, kodėl buvo iškeltas kun. J. Zimkus.

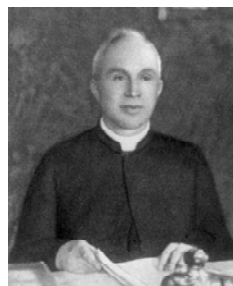
1898 metais į Širvintas atvyko naujas klebonas – kunigas **Jonas Navickas**. Jis buvo gimęs 1862 m., 1886 metais baigė Vilniaus kunigų seminariją, po to trejus metus dirbo Maišiagalos parapijos vikaru. 1889–1891 m. – Kiauklių klebonu, 1891–1898 m. – Molėtų klebonu, o nuo 1898 m. iki 1922 m. pabaigos – net 25 metus – Širvintų klebonu. Nuo 1903 m. jis buvo taip pat Giedraičių dekanato, kuriam priklausė ir Širvintų parapija, dekanu. Dirbdamas Giedraičių dekanu, grafo Grabovskio lėšomis jis Šešuolėliuose pastatydino naują bažnyčią. 1923 m. kun. J. Navickas persikėlė į Šešuolėlius, pasirūpino, kad būtų sudaryta Šešuolėlių parapija, kurioje ir klebonavo iki mirties 1928 m. gruodžio 25 d. – pirmąją Kalėdų dieną. Buvo palaidotas Širvintų parapijos kapinėse.

Nors kun. J. Navickas buvo lietuvis patriotas, bet Širvintose ir jis, ir jo trylika vikarų pamaldas laikė lenkų kalba. Tik kai jį pakeitė naujas Širvintų klebonas kun. Bernardas Sužiedėlis, ir Širvintų bažnyčioje pradėjo skambėti lietuvių kalba.

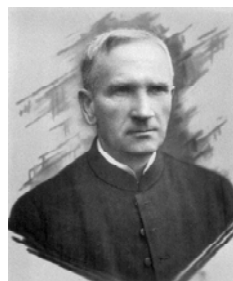
Kun. **Bernardas Sužiedėlis** buvo dzūkas, gimęs 1888 m. Kalesniūnų parapijoje. 1902–1906 m. mokėsi Suvėlkų gimnazijoje, o po to ketverius metus Vilniaus kunigų seminarijoje. 1910 m. baigė kunigų seminariją ir buvo pasiųstas į Peterburgo dvasinę akademiją. Bet Peterburgo klimatas kenkė jo sveikatai, todėl po dvejų metų grįžo į Lietuvą ir čia kunigavo Butrimonysė, Ōnuškyje, Marcinkonysė, Čiobiškyje, Ālovėje, o 1923–1926 m. Širvintose. Tuo metu Širvintose pradėjo veikti vidurinė mokykla, kurioje viskas buvo dėstoma lietuviškai. Tikyba joje dėstė vikaras kun. Leonas Eidimtas – žemaitis palangiškis. Šiedu kunigai ir atvedė mokinius į bažnyčią, į lietuviškas pamaldas, nors kitos pamaldos būdavo lenkiškos. Išsikėlęs iš Širvintų, kun. B. Sužiedėlis 1926–1949 m. klebonavo Žiežmariuose. 1949 m. buvo suimtas ir išsiųstas į lagerius, iš kur grįžo 1955 m. ir buvo Žiežmarių altaristu iki mirties 1967 m. balandžio 11 d. Palaidotas Žiežmariuose.

Kun. Bernardą Sužiedėlį Širvintose 1926 m. pakeitė kunigas **Donatas Linartas**. Jis buvo gimęs 1874 m. prie pat Latvijos pasienio, bet savo vaikystę ir jaunystę praleido pas gimines Lenkijoje, ten baigė kunigų seminariją ir 25 metus (1897–1922 m.) kunigavo. 1922 m. atvyko į Vilnių, buvo paskirtas į Dievėniškes, bet šioje lietuviškoje parapijoje nepriėjo, nes laikėsi kaip lenkas, todėl 1924 m. buvo perkeltas į Keėnavę, o 1926 m. paskirtas Širvintų parapijos klebonu. Tuo metu Širvintos jau lietuviškoje bažnyčioje vis dažniau skambėjo lietuvių kalba, tačiau buvo dar daug tam besipriešinančių. Klebonas kun. D. Linartas buvo iškeltas iš Širvintų, greit išsikėlė ir iš Kaišiadorių vyskupijos į Kauno vyskupiją, kur šešerius metus (1931–1937 m.) dirbo Kulautuvoje. Po to grįžo į Kaišiadorių vyskupiją, dirbo Nedzingėje, Žilinuosė, ten 1946 m. rudenį enkavėdistai jį suėmė ir įkalino Pravieniškių lageryje. Tame lageryje jis mirė 1950 m. liepos 31 d.

Nuo 1930 m. Širvintose klebonavo kun. **Juozas Juraitis**, gimęs 1890 m. Marijampolės parapijoje, baigęs Marijampolės gimnazijos šešias klases ir Seinų kunigų seminariją, kur priklausė slaptam lietuvių literatų būreliui. Išventintas kunigu ne tik vikaravo, bet ir dirbo kapelionu Alytaūs, Kalvarijos, Vilkaviškio gimnazijose, jose dėstydamas ne tik tikybą, bet ir lietuvių kalbą bei literatūrą. 1925–1930 m. dirbo Labanoro klebonu, o nuo 1930 m. pavasario Širvintų parapijos klebonu, ir kartu progimnazijos kapelionu. 1945 m. pabėgo į Nemunaitį,

*Kunigas Bernardas
Sužiedėlis (1888–
1967)*

*Kunigas Donatas
Linartas (1874–1950)*

*Kunigas Juozas
Juraitis (1890–1962)*

*Širvintų parapijos
choras. Pirmos eilės
viduryje vargonininkas
J. Rudėnas.
1937 09 15.*

kur 15 metų klebonavo, kartu būdamas ir Merkinės dekanato dekanu. 1960 m. pasijuto nusilpęs, pasiprašė į Žiežmariūs ir nuo 1961 m. ten gyveno. Bet karšo neilgai – mirė 1962 m. birželio 8 d. ir buvo palaidotas Žiežmarių kapinėse.

Kun. J. Juraičiui klebonaujant Širvintų bažnyčioje galutinai išsitvirtino lietuvių kalba. Jis taip pat turėjo nemažai padėjėjų vikarų, kurie dirbo su jaunimu, dėstė tikybą pradžios mokyklose. 1938–1940 m. čia vikaru dirbo ir jaunas kunigas Pranas Gaidamavičius.

Pranas Gaidamavičius gimė 1914 m. sausio 26 d. Šešuolių vals. Bajūrų kaime. 1924–1927 m. jis mokėsi Širvintų vidurinėje mokykloje, kurią baigęs išvažiavo į Kėdėnių gimnaziją, o iš čia 1931 m. su abituriento atestatu – į Kauno kunigų seminariją ir Vytauto Didžiojo universitetą studijuoti teologijos ir filosofijos. 1937 m. išsventintas kunigu, metus vikaravo Ūnuškyje (Trakų apskr.), o nuo 1938 m. – Širvintose. Čia jis organizavo angelaičius pradžios mokyklose, kuriose dėstė tikybą, padėjo pavasarininkų kuopai, slapta veikiantiems ateitininkams.

Dar besimokydamas gimnazijoje ir seminarijoje rašydavo į katalikiškus laikraščius, žurnalus, todėl, kai Lietuvą užėmė bolševikai, kun. Pr. Gaidamavičius 1940 m. liepos 24 d. kartu su keliais katalikų veikėjais netoli Palangos slapta perėjo Vokietijos sieną ir daugiau į Lietuvą negrižo. Vokietijoje tęsė studijas, ten parašė daktaro disertaciją „Religinio žmogaus nerimas“. Po karo keletą metų gyveno Belgijoje, o 1950 m. išvyko į Jungtines Amerikos Valstijas, bet greitai persikėlė į Kanadą, kur tebegyvena ir dabar. 1951–1961 metais jis parašė tris savo reikšmingiausius filosofinius veikalus: „Išblokštasis žmogus“, „Milžinas, didvyris, šventasis“ ir „Didysis nerimas“. Nuo 1954 m. jis dirbo Kanados lietuvių savaitraštyje „Tėviškės žiburiai“, o 1961 m. tapo šio laikraščio vyriausiuoju redaktoriumi.

Kunigui P. Gaidamavičiui išvykus, J. Juraitis dirbo be vikaro, o 1941 m. vasarą vikaro pareigų eiti atvyko kun. **Alfonsas Ažubalis**. Jis buvo gimęs 1915 m. gegužės 15 d. Giedraičių vienkiemyje, 1940 m. pavasarį baigė Kauno kunigų

seminariją ir buvo išventintas kunigu. Vikaravo Želvoje, o 1941 m. pavasarį buvo paskirtas į Kaišiadóris. Prasidėjus karui besitraukiantys raudonarmiečiai 1941 m. birželio 24 d. Kaišiadorių kleboną kun. A. Juknevičių ir vikarą kun. A. Ažubalį suėmė ir vedė sušaudyti. Kun. A. Juknevičių sušaudė, o kun. A. Ažubalis per stebuklą liko gyvas. Tą pačią vasarą jis buvo pasiūstas vikarauti į Širvintas. Čia išbuvo visą vokiečių okupacijos laikotarpį ir dar metus bolševikams grįžus. 1945 m. rudenį buvo perkeltas į Musninkus klebono pareigoms, bet čia pabuvo tik iki 1946 m. vasario 7 d., kuomet buvo enkavėdistų suimtas, nuteistas dešimčiai metų lagerio ir išvežtas į Uchtą. Į Lietuvą grįžo tik 1959 m., 1960 m. paskirtas į Žiežmarius, kur ir gyveno iki mirties 1994 m. gegužės 20 d. Palaidotas Žiežmariuose.

*Kunigas Alfonsas
Ažubalis (1915–
1994)*

Kai 1945 m. vasarą klebonas kun. J. Juraitis pabėgo iš Širvintų, į jo vietą klebonu buvo paskirtas kun. **Petras Guobys**. Jis buvo gimęs 1915 m. lapkričio 3 d. Molėtų parapijos Kijelių kaime. Mokėsi Molėtų pradžios mokykloje ir progimnazijoje bei Utenos gimnazijoje. Baigęs septynias gimnazijos klases įstojo į Kauno kunigų seminariją ir 1940 m. birželio 16 d. buvo išventintas kunigu. Pirmąjį bolševikmetį jam teko darbuotis kaimyninėse Vidėniškėse, o 1941 m. vasarą buvo paskirtas Kaišiadorių vikaru ir mokyklų kapelionu. Po dvejų metų iškeltas į Jiėzną, dar po metų į Aukštādvarį. Iš čia perkeltas į Kirdeikius, o nuo 1945 m. vidurio į Širvintas, kur klebonavo net 37 metus, beveik visą laiką dirbdamas be vikaro. 1982 m. buvo atleistas iš Širvintų klebono pareigų ir paliktas Širvintose altaristu. Čia 1988 m. birželio 20 d. ir mirė. Palaidotas šventoriuje.

*Kunigas Petras
Guobys (1915–1988)*

Kai kun. Petras Guobys buvo atleistas iš Širvintų klebono pareigų, klebonauti atvyko kunigas **Juozapas Čeberiokas**, gimęs 1934 m. kovo 17 d., kunigu išventintas 1964 m. kovo 25 d. Kun. J. Čeberiokas Širvintose klebonavo iki 1986 m. balandžio 3 d. Širvintose naują kleboniją buvo pastatęs kun. J. Juraitis. Bolševikai kleboniją ir kitus bažnyčios pastatus bei žemę nusavino, o klebonas buvo priverstas gyventi senuose namuose prie pat bažnyčios. Čia visą laiką gyveno kun. P. Guobys, čia išsikūrė ir kun. J. Čeberiokas. Būdamas jaunas ir turėdamas energijos jis pavaikščiojo po sovietines įstaigas ir gavo leidimą statyti kleboniją. Pastatė baltų plytų sienas, uždengė stogą, bet 1986 m. pavasarį buvo iškeltas į Saldutiškį, todėl statybas teko palikti būsimam klebonui kun. Juozapui Dabravolskui.

Kun. **Juozapas Dabravolskas** yra gimęs 1938 m. spalio 9 d., kunigu išventintas 1967 m. gegužės 24 d., o Širvintose klebonauja nuo 1986 m. balandžio trečios dienos.

Kun. J. Dabravolskas prieš kunigų seminariją buvo baigęs statybos technikumą, todėl statybos jam nebuvo naujiena, ir klebonija greitai buvo baigta.

Per visą sovietmetį bažnyčia taip pat buvo mažai tvarkoma, ir čia laukė daug darbų. Visus juos kun. J. Dabravolskas vieną po kito sėkmingai nudirbo.

Atgimimo metais bažnyčia įgijo pilietinių teisių. Širvintų parapija labai išaugo. Vien mieste dabar gyvena apie 8 000 žmonių, aplinkiniuose parapijos kaimuose dar mažiausiai 4 000 parapijiečių. Tai daugiau kaip pusė Širvintų rajono gyventojų. O kunigas parapijoje tik vienas. Reikia ne tik aptarnauti tiek parapijiečių, bet ir rūpintis tikybos dėstymu moksleiviams. Širvintų mieste dvi vidurinės mokyklos, kuriose daugiau kaip 2 000 mokinių, parapijoje dar keturios pradžios mokyklos: Drūžuose, Kėliuose, Motiejūnuose ir Viesosė. O kaimyninėse Šešuolėlių ir Zibalų parapijose taip pat nėra kunigo... Širvintose būtinai reikia antro kunigo. Bet kur jį apgyvendinti? Gerai būtų ir vargonininkas... Jeigu būtų buvęs butas, jau vargonininką seniai turėtų. Reikia statyti parapijos namus. Sumanyta – padaryta, ir namai jau stovi. Kiekviename aukšte po butą, o pusrūsyje – patalpa parapijiečių poreikiams.

Be to, ligoninė gražino ir kun. Juraičio statytą kleboniją. Namas nugyventas, jo balansinė vertė lygi nuliui. Bet klebonas J. Dabravolskas šiuos namus nutarė sutvarkyti ir juose įrengti senelių slaugos namus. Juose jau treči metai gyvena keliolika karštančių senelių... Kas toliau? Pabaigti parapijos namus.

Širvintų valsčiuje buvo ir kelios koplyčios. Vieną iš jų kun. V. Lupeika 1856 m. pastatydino Širvintų parapijos kapinėse, kita buvo pastatyta Zibalų parapijos Staškūniškio dvaro lauke taip pat XIX a. viduryje. Dailininkė Elena Lukoševičiūtė savo dvarelyje buvo pasistatydinusi mažą koplytėlę, kuri po karo, išvykus savininkei, pamažu sunyko, o visai neseniai buvo nugriauta. Dailininkas Zenonas Kolba 1941 m. savo brolių Mečislovą, bolševikų sušaudytą 1941 m. birželio 24 d., buvo palaidojęs jo sodyboje Naujapilyje, o 1942 m. savo šeimai pastatė koplytėlę, kur perlaidojo brolio palaikus, o koplytėlę papuošė savo darbo mozaikomis „Šv. Kazimieras“ ir „Kristaus prisikėlimas“. Apie 1970 m. M. Kolbos palaikus perlaidojo Zibaluosė, o koplytėlė sunyko.

Šešuolėlių bažnyčios istorija

Juozas Lebionka

Viena gražiausių ne tik Širvintų krašto, bet ir visos Lietuvos bažnyčių yra buvusiam Šešuolėlių II dvare. Ji žavi ne savo didumu ar vidaus puošybos įmantrumu, o architektūros grožiu ir subtilia darna su vietove. Kaip liekna pasakų karalaitė ji stovi ant kalvos. Iš toli matyti šaunantis į dangų gotikinis bokštas, apsuptas senų klevų vainiku. Kalvos papėdėje ramiai vinguriuoja kukli, kaip ir viršum jos stovinti šventovė, Širvinta... Nors šie mūriniai maldos rūmai čia puikuoja tik apie 90 metų, tačiau Šešuolėlių bažnyčios istorija yra keliskart senesnė.

Iki XVII a. pabaigos Šešuolėlių dvaras buvo grafų Kasakauskų nuosavybė, vėliau jį paveldėjo ar įsigijo Šumskai (Šumsko miestelio Vilniaus rajone ikūrėjai). XVIII a. pradžioje Jackus Pranciškus Šumskas, Vilniaus pavieta gurguolininkas,

pastatė pirmąją Šešuolėlių medinę koplyčią. Tikslūs jos pastatymo metai nėra žinomi. Remiantis bažnytiniais šaltiniais galima spręsti, kad ji buvo pastatyta iki 1744 metų. Tais metais vykusio Vilniaus vyskupijos sinodo paskelbtuose dekanatų žiniaraščiuose toji koplyčia jau minima¹. Šventinant ji buvo pavadinta Šv. Kazimiero vardu². Tikriausiai šitaip koplyčios fundatorius norėjo pagerbti savo protėvio Kazimiero Šumsko, Karpovico seniūno, atminimą.

Per Pabaisko dekanato bažnyčių generalinę vizitaciją 1782 metais Širvintų bažnyčios, kuriai priklausė ir Šešuolėlių koplyčia, parašytame patikrinimo akte teigiama, kad koplyčia pastatyta siekiant padidinti iš smuklės, esančios greta šių maldos namų, gaunamą pelną³. Minėtame akte dar pasakya:

„Širvintų parapijoje yra keturios koplyčios: Širvintų kapinių, Viesių, Zibalų ir p. Šumsko, Vilniaus gurguolininko, Šešuolėlių dvaro. Visoms šioms keturioms koplyčioms jų savininkai indultų (dvasinės vyresnybės leidimų atlikinėti religines apeigas, – J. L.) neturi. Jokio bažnytinio inventoriaus jose nėra. Išskyrus vienintelę Zibalų koplyčią, likusios trys yra be langų, neapkalto lentomis, be stogų ir durų“⁴. Vizitacijos akte dar pažymėta: „Seniau išvardintos koplyčios darė didelius nemalonumus parapijos bažnyčiai, dabar jau to nebedaro. Ateityje išsaugoti šias koplyčias nėra jokio reikalo. (...) Keliai į jas yra geri, todėl nuvažiaavimas į parapijos bažnyčią yra užtikrintas“⁵.

Cituotas teiginys, jog Šumskai pastatė koplyčią, siekdami tik padidinti pelną, gaunamą iš smuklės, yra aiškiai neobjektyvus. Vien tik nuo Šešuolėlių dvaro iki Širvintų bažnyčios yra apie 10 km kelio, o nuo kai kurių to dvaro kaimų dar toliau (iki 15 km). Taigi pėstiems baudžiauninkams pasiekti parapijos bažnyčią būdavo tikrai sunku. Sava koplyčia šešuolėliečiams buvo didelis palengvinimas ne tik šventadieniais, bet ypač tada, kai reikėdavo krikštyti kūdikį, vežti kunigą pas ligonį arba laidoti numirėlį. Be to, kiekvieną pavasarį išsiliedavo Širvinta, ir kelioms savaitėms būdavo nutraukiamas tiesioginis susisieki-
mas tarp Šešuolėlių ir parapijos bažnyčios.

Taigi Šumskai, pastatė koplyčią ir samdydami jai kapelioną, kaip tik norėjo palengvinti savo valstiečiams religinių priedermių atlikimą, o smuklės tais laikais būdavo prie visų katalikų maldos namų, neišskiriant ir Širvintų parapijos bažnyčios. Be to, bažnyčių klebonai anais laikais labai nemėgo dvarų koplyčių su jų kapelionais, kurie „atimdavo“ iš jų nemažą dalį pajamų už religinius patarnavimus. Tai ir buvo tie akte minimi „dideli nemalonumai“, kuriuos koplyčios dariusios parapijos bažnyčiai.

Būtina pridurti, jog čia minima generalinę vizitaciją vykdė pats Širvintų bažnyčios klebonas ir kartu Pabaisko dekanas Kazimieras Vilčinskas. Todėl akte pa-
vaizduota Šešuolėlių koplyčios pastato būklė taip pat verčia labai abejoti.

¹Synodus dioecisana Vilnensis ab ... Michaele Joanne Zienkovicz ... Episcopo Vilnensis ... celebrata. – Anno ... MDCCXLIV, Vilnae. P. 48.

²Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 694. Ap. 1. B. 3699. L. 10.

³Ten pat. F. 604. Ap. 1. B. 3488. L. 202.

⁴Ten pat. L. 201 atv.–202.

⁵Ten pat. L. 202.

Vilniaus vyskupijos konsistorijai neatkreipus dėmesio į klebono ir dekanı K. Vilčinsko išvadas dėl Šešuolėlių koplyčios, po dvejų metų (1784) jis vėl bandė maldos namus uždaryti ir konsistorijoje iškėlė bylą Šešuolėlių dvaro nuomininkui Tadiui Narkevičiui, Vilniaus vaivadijos rotmistrui. Savo ieškinį klebonas grindė tuo, kad ši koplyčia esanti nešventinta, sena ir supuvusi, neturinti visų reikalingų liturginių daiktų, nesanti naudinga Širvintų parapijos bažnyčiai. Nuomininkas dar kaltintas, kad rengia išgalvotus atlaidus ir pats juos skelbia, įkalbinėja žmones eiti į koplyčią mišių klausyti, be to, jiems sakęs, kad koplyčioje yra leistos krikšto ir sutuoktuvių apeigos, o kunigas laikomas tik dėl smuklės pelno ir nemoka žmonių gimtosios lietuvių kalbos.

Širvintų klebonas pristatė 4 liudytojus (iš jų 3 bajorus), Narkevičius – 5 (tarp jų 4 valstiečius). Konsistorijos paskirti tardytojai – Pabėržės klebonas P. Pucilovskis ir Máišiagalos klebonas, Vilniaus vicedekanas P. Okuličius-Čaikevičius – tardymą atliko 1785 m. sausio 17 d. Liudytojai buvo prisaikdinti Šešuolėliuose ir apklausti Kiemėlių kaime. Tačiau net klebono liudytojai nepalaikė jo pateiktą kaltinimų. Tik vienas liudytojas sakė žinąs, jog kunigas laikomas dėl smuklės, o kitas liudytojas manė, kad kapelioną samdo ir dėl smuklės, ir dėl pamaldų. Tardymo metu nustatyta, jog Šešuolėlių kapelionas lietuviškai nemoka, todėl išpažinčių klauso tik tų žmonių, kurie supranta lenkiškai. Koplyčios apžiūros akte pasakyta, kad ji yra sena, šiaudiniu stogu, gresianti sugriūti; ypač pavojingas į ją įeinantiems neapdengtas bokštelis virš prieangio. Koplyčioje šv. Mišios galėtų būti laikomos, jeigu būtų toks vyskupo leidimas⁶.

Kadangi po vienuolikos metų (1796) įvykusios Širvintų bažnyčios generalinės vizitacijos akte Šešuolėlių koplyčia iš viso nepaminėta⁷, matyti, jog bylą su dvaro nuomininku klebonas laimėjo, ir šie maldos namai konsistorijos buvo uždaryti.

Pačioje XVIII a. pabaigoje Šumskai išnuomojo Šešuolėlius Mickūnų dvaro (Vilniaus r.) savininkui, Rusijos kariuomenės chorunžui, būsimą žymaus Lietuvos istoriko Mykolo Balinskio tėvui Ignotui, kuris pradėjo tvarkyti apleistos koplyčios reikalus: atliko būtiniausią remontą, pastatė jos kapelionams skirtą gyvenamąjį namą⁸. Kaip I. Balinskiui tvarkant reikalus atrodė koplyčia, matyti iš 1808 m. balandžio 23 d. Šešuolėlių palivarko inventoriaus⁹. Šio dokumento skyrelyje „Šešuolėlių miestelio bažnytėlės aprašymas“ nurodyta, jog koplyčia buvo „iš tašytų rąstų, šiaudiniu, nuo vėjo tapusiu skylėtu stogu. Durys stalių darbo, ant medinių vyrių, su vidaus spyna, atsidarančios į abi puses. Grindys išklotos plytomis. Lubų nėra, tik virš didžiojo altoriaus padėta 20 lentų. Didžiajame altoriuje – raižytais rėmais Švenčiausiosios Mergelės paveikslas. Uždangalai iš žalios „kitaikos“, apsiūti sidabriniais galionėliais. Visas altorius, cimborija ir 6 žvakidės mediniai, dažyti dangiška spalva, be to, dvi didelės ir dvi paschalinės žvakidės irgi medinės. Kairėje pusėje – Šv. Antano altorius lygiais rėmais, ant jo keturios žvakidės, dažytos raudonai.

Kairėje pusėje – zakristija, joje stalas su 2 stalčiais, reikalingiems daiktams sudėti.

4 langai, kryžminiais rėmais, smulkiais stikleliais, įstatytais į medį. Prie didžiojo altoriaus – 2 maži, apskriti langeliai taip pat smul-

⁶Ten pat. Ap. 88. B. 343.

⁷Ten pat. F. 694. Ap. 1. B. 4006. L. 16.

⁸Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius (toliau – LMAB RS). F. 81. B. 5; LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 3699. L. 11.

⁹LMAB RS. F. 81. B. 5.

kiais stikleliais, įstatytais į medį. Zakristijoje vienas langelis, rėmai kryžminiai, (...) stikleliai smulkūs (...).

*Aplink bažnytelę neskeltų statinių tvora, su dviem įėjimais, be vartelių*¹⁰.

I. Balinskiui dar tebevaldant Šešuolėlius, Šumskai juos pardavė ar, kaip giminės, padovanojo gretimo Alionių dvaro savininkams Jasienskiams (Šumskai ir Jasienskiai naudojosi tuo pačiu herbu „Jastrzębiec“). Tačiau I. Balinskis, remdamasis kažkokia, vėliau net jo vaikams nesuprantama teise, norėjo Šešuolėlius pasisavinti. Jo bylinėjimasis su Justinu Jasienskiu tęsėsi keletą metų, kol pagaliau Rusijos Senatas pripažino Šešuolėlius esant Jasienskių nuosavybe.

Justinas Jasienskis, Vilniaus apskrities žemės ribų teisėjas, tapęs Šešuolėlių dvaro savininku, nuoširdžiai rūpinosi savo valstiečių religiniais reikalais. Kadangi jau buvo pastatytas gyvenamasis namas koplyčios kunigui, dvarininkas surado tokį dvasininką ir jį pasamdė su sąlyga, kad šis nuolat gyventų prie koplyčios. Pirmasis Šešuolėlių kapelionas, kurio pavardę pavyko sužinoti iš archyvinių šaltinių, buvo kun. **Leonardas Dambrauskas**, bajoras, gimęs 1783 m., kilęs iš Briansko apskrities, baigęs Vilniaus kunigų seminariją, iššventintas į kunigus 1806 m., Šešuolėliuose dirbęs 1815–1823 metais¹¹. Iš dvarininko kapelionas kasmet gaudavo 60 sidabrinų rublių pensijos, be to, kasmetinę ordinariją žemės ūkio produktais. Dvaras patenkindavo ir visus koplyčios poreikius¹².

Kaip matyti iš Širvintų bažnyčios vizitacijos, atliktos 1820 m., akto, J. Jasienskis iš pagrindų sutvarkė Šešuolėlių koplyčią, pavertė ją tikrais maldos namais. Skyrelyje „Šešuolėlių koplyčios aprašymas“ pažymėta, kad „koplyčia pastatyta Šumskų ir pavadinta Šv. Kazimiero vardu; kas ją pašventino, dėl senumo neatmenama; medinė, 27 uolekčių ilgio, 12 uolekčių pločio; be bokšto, dengta malksnomis. Joje trejos medinės durys: dvejios didesnės su vidaus spygnomis, o trečios su sklėsčiu. 9 langai. Zakristija viena, su paprastomis, ant vyrių, su geležiniais kabliais durimis iš bažnyčios. Zakristija 4 uolekčių ilgio ir 3 uolekčių pločio. Bažnyčios lubos iš lentų, grindys iš plytų. (...) Altorius vienas, jame apvaliais raižytais rėmais Švenčiausiosios Motinos, laikančios ant rankų Viešpatį Jėzų, paveikslas“¹³.

Be šios, Jasienskiai turėjo dar ir kitą, privačią, koplyčią, kurią jie pastatė Šešuolėliams gretimo Alionių dvaro kapinėse XVIII a. viduryje. Ji minima Širvintų bažnyčios 1796 m. vizitacijos akte.

Tais pačiais metais Širvintų bažnyčią vizitavęs Pabaisko dekanas kun. Andrius Butkevičius įrašė į aktą štai tokį gerą atsiliepimą apie Šešuolėlių koplyčią: „Viešoji Šešuolėlių koplyčia, esanti Justino Jasienskio, ribų teisėjo, valdose, yra geros ir vidaus, ir išorės būklės, pakankamai viskuo aprūpinta“. Iš šio akto matyti, jog Šešuolėlių koplyčios būklė buvo geresnė už pačios Širvintų parapiinės bažnyčios ir jos kitų pastatų bei jai priklausančios Zibalų koplyčios būklę.

Gera Šešuolėlių koplyčios, jos kapeliono gyvenamojo namo ir kitų pastatų būklė taip pat konstatuota atliekant

¹⁰Ten pat. L. 3 atv.

¹¹LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 3699. L. 8. Čia ir visais kitais atvejais žinios apie Šešuolėlių koplyčios ir filijos kapelionus imtos iš atitinkamų metų bažnytinių kalendorių (rubricėlių).

¹²Ten pat. L. 11.

¹³Ten pat. L. 10 atv.

vizitaciją 1828 m.¹⁴ Tuomet (1823–1828 m.) kapelionu buvo kun. **Liudvikas Obuolėvičius**.

XIX a. pradžioje trečiuoju Šešuolėlių dvaro kapelionu buvo kun. **Justinas Kurilovičius** (1829–1830), ketvirtuoju – kun. **Antanas Bartoševičius** (1831), po jo – vienuolis pijoras **Kalasantas Narkevičius** (1833).

Gaudami iš J. Jasiensko gerą atlyginimą ir turėdami jo aprūpintą koplyčią, kapelionai stengėsi patenkinti visus apylinkės gyventojų religinius poreikius ir atlikdavo beveik viską, kas buvo atliekama parapijos bažnyčioje. Suprantama, jog šešuolėliečiai tuo buvo labai patenkinti, tačiau buvo nepatenkintas Širvintų parapijos klebonas Tomas Jurevičius. Savo 1833 m. spalio 5 d. rašte Nr. 36 Pabaisko dekanui, Paberžės klebonui kun. Čepovičiui jis skundėsi: „1825 m. perėmęs Širvintų kleboniją, radau parapijoje piktnaudžiavimą pamaldų laikymo srity (...) ir dvarininko Jasiensko viešojoje Šešuolėlių koplyčioje, esančioje apie 8 varstus nuo parapijos bažnyčios“.

Klebonas T. Jurevičius skundėsi, kad didžiųjų švenčių (Kalėdų, Velykų ir kt.) dienomis dvarininkų išlaikomos Zibalų filija ir Šešuolėlių koplyčia atitraukiančios žmonės nuo parapijos bažnyčios. Jose atliekamos rezurekcijos (iškilmingos Velykų pamaldos su procesija – J. L.), krikšto ir kitos apeigos, nepripažįstama parapiinės bažnyčios pirmenybė, vienoje parapijoje faktiškai yra formuojamos trys. Šiuo klausimu klebonas yra kreipęsis į vyskupą 1828 ir 1830 metais, tačiau rezultatų nebuvo. Minėtose koplyčiose ir toliau metinių švenčių metu buvo aukojamos Šv. Mišios, sakomi pamokslai, rengiamos procesijos ir net suplikacijos, o prieš Velykas taisomi Kristaus karstai, ir visa tai daroma „su didžiausia destrukcija parapijos bažnyčios atžvilgiu“. Savo rašte klebonas pabrėžė, jog Zibalų bei Šešuolėlių kunigai tenkina tik savo dvarininkų pageidavimus ir nesiskaito su parapijos klebonu¹⁵. O iš tikrųjų, kaip jau buvo minėta, dvarininkai ir kunigai elgėsi nesavanaudiškai, jie tik norėjo, kad baudžiauninkams nereiktų 8 ir daugiau varstų vaikščioti į parapijos bažnyčią.

1836 m. rugsėjo mėnesį, kai Šešuolėlių kapelionu buvo vienuolis, senosios regulos karmelitas kun. **Kajetonas Česnauskas**, pradėta rašyti mirusiųjų metrikų knyga. Tačiau rašymas truko tik vienerius metus¹⁶ ir, matyt, parapijos klebonui pareikalavus, buvo nutrauktas. 1838–1841 m. Šešuolėlių kapelionu dirbo kitas senosios regulos karmelitas kun. **Ignotas Miklaševskis**.

Iš Širvintų bažnyčios klebono Juozapo Vėlavičiaus 1840 m. sudaryto žiniraščio, kuris buvo pristatytas Vilniaus vysk. B. Klungevičiui, matyti, jog tuo metu Šešuolėlių koplyčia turėjo nuolat prie jos gyvenantį dvaro išlaikomą kunigą. Žiniraštyje dar rašoma, kad Zibalų filijai ir Šešuolėlių koplyčiai, kaip visada turinčioms nuolatinius kunigus, vyskupijos vyresnybės yra leista laikyti pamaldas kiekvieną sekmadienį ir kai kuriomis iškilmingomis dienomis, išskyrus tik pirmąją Velykų, Dangun žengimo, pirmąją Sekminių, Dievo kūno, Šv. Apaštalo Petro ir Povilo, Švč. Mergelės Marijos dangun paėmimo, Visų Šventųjų ir Vėlinių dienas,

¹⁴Ten pat. F. 604. Ap. 3. B. 1640. L. 192.

¹⁵LMAB RS. F. 43. B. 18124.

¹⁶L VIA. F. 1495. Ap. 1. B. 1.

taip pat pirmąją Kalėdų dieną. Tomis dienomis filialistas ir kapelionas visuomet būdavo parapijos bažnyčioje ir teikdavo tikintiesiems patarnavimus¹⁷.

Atrodo, jog 1842–1845 m. Šešuolėliuose kapeliono nebuvo, o 1846–1847 m. juo dirbo kun. **Sebastijonas Stankevičius**. Nuo 1848 m. Šešuolėlių koplyčia buvo priskirta Giedraičių dekanatui ir tapo Širvintų bažnyčios filija. Joje vėl pradėti rašyti mirusiųjų metrikai, jų knyga vesta iki 1862 metų¹⁸. Filijos kapelionais buvo šie kunigai: **Dominikas Budrikas** (1848), **Liudvikas Gimbutas** (1849), **Pranciškus Šadzevičius** (1849–1850), **Grigorijus Budrikas** (1851–1855).

1853 m. sausio 21(9) d. Vilniuje, būdamas 63 metų, mirė Šešuolėlių koplyčios ir filijos globėjas Justinas Jasienskis. Jį Alionių dvaro koplyčioje, dalyvaudant 15 kunigų, palaidojo Giedraičių dekanas kun. Onufras Buika¹⁹. Po J. Jasiensko mirties Šešuolėlių filijos kapelionais dar buvo šie kunigai: **Stanislovas Jakukevičius** (1857), **Steponas Urbanavičius** (1860), **Jonas Bžostavičius** (1861) ir **Juozapas Savickas** (1862). Nuo 1863 m. sukilimo pradžios net 60 metų Šešuolėlių filija nuolatinio kunigo neturėjo.

1865 m. lapkričio 30(18) d. Vilniuje nuo dėmėtosios šiltinės mirė Justino Jasiensko 33 metų sūnus Ignotas. Iš pradžių jis buvo palaidotas Vilniuje, o 1866 m. kovo 9(vasario 25) dieną, valdžiai leidus, jo palaikai ekshumuoti, pervežti į Šešuolėlius ir palaidoti prie koplyčios esančiose kapinėse²⁰. Vėliau ten buvo įrengtas Jasienskių giminės kapas, kuriame 1869 m. dar palaidota I. Jasiensko motina Adelė Olšanskaitė-Jasienskienė²¹ ir žmona Marija Buinickaitė-Jasienskienė, mirusi 1896 m. I. Jasiensko sūnus Vladislovas, išreikšdamas didelę meilę bei pagarbą savo mirusiems palyginti dar jauniems tėvams ir senelei, nutarė savo lėšomis ant jų kapo, koplyčios vietoje, pastatyti naują mūrinę bažnyčią. Ją pastačius, trys memorialinės lentos, gulėjusios ant Jasienskių giminės kapo, buvo pakeltos ir vertikaliai pritvirtintos prie kairiosios vidaus sienos. Šios lentos tebėra ten ir dabar.

1901 m. gruodžio 17(4) dieną Vilniaus gubernijos valdybos Statybos skyriaus buvo patvirtinti naujos Šešuolėlių bažnyčios statybos projektas ir sąmata (10 199 rb 60 kap.)²². Iš patvirtinto protokolo matyti, jog, tikrindamas pristatytus statybos dokumentus, gubernijos jaunesnysis inžinierius Pinajevs projekto brėžiniuose padarė kai kurių pataisymų ir sąmatą sumažino 296 rb 27 kap.²³ Susirašinėjimas su valdžios įstaigomis dėl leidimo statyti bažnyčią (tokį leidimą duodavo tik Vidaus reikalų ministerija), matyt, užtruko net iki 1903 m. vasaros, nes tik tų metų liepos 28(15) d. bažnyčios statybai prižiūrėti bei vadovauti buvo pasamdytas vilnietis technikas Apolinaras Mikulskis²⁴. Taigi bažnyčios statybos darbai galėjo prasidėti tik 1903 m. ir buvo užbaigti apie 1910 metus.

Savo išpūdinga neogotikine architektūra Šešuolėlių bažnyčia atkreipė

¹⁷Ten pat. F. 694. Ap. 1. B. 1557. L. 21.

¹⁸Ten pat. F. 1495. Ap. 1. B. 2.¹⁹Ten pat. F. 1493. Ap. 1. B. 24. L. 39. Metr. Nr. 3.

²⁰Ten pat. L. 128 atv. Metr. Nr. 4.

²¹Ten pat. L. 162 atv. Metr. Nr. 90. Apie Šešuolėlių bažnyčioje palaidotus Jasienskių giminės narius ir po Antrojo pasaulinio karo ten dirbusius kunigus maloniai padėjo aiškintis p. Henrikas Kajetas, gyv. Šešuolėliuose I, už tai autorius jam nuoširdžiai dėkoja.

²²Ten pat. F. 382. Ap. 1. B. 2182. L. 4 atv.–5; Ap. 2. B. 793. L. 53.

²³Ten pat. Ap. 1. B. 2182. L. 4–4 atv.

²⁴Ten pat. L. 7–8.

Šešuolėlių bažnyčia

mokslininkų dėmesį. Inžinierė architektė, architektūros daktarė Algė Jankevičienė prie žymiausių mūsų šalies neogotikinių katalikų bažnyčių priskiria ir šią²⁵. Anot mokslininkės, Lietuvoje yra 73 mūrinės neogotikinės bažnyčios, kurių grožį ji apibūdina taip: „*Neogotikiniai sakraliniai pastatai imponuoja savo didinga architektūra, sudėtingomis išorės ir vidaus formomis*“²⁶. Šešuolėlių bažnyčią ji priskiria prie minėtos pastatų grupės, pasižyminčios ypatinga architektūros darna²⁷ ir laiko „*tikrai geros architektūros*“ neogotikiniu sakraliniu pastatu²⁸.

Kalbant apie Šešuolėlių bažnyčią, kaip apie tikrai menišką ir originalų architektūrinį pastatą, kyla klausimas, kas buvo jos projekto autorius. Dr. A. Jankevičienė minėtame straipsnyje konstatavo, kad jai nepavyko nustatyti šios bažnyčios autoriaus²⁹. Kita proga šiuo klausimu ji pateikė tokį samprotavimą: „*Šešuolėlių bažnyčia – gryniausios istorizmo neogotikos pavyzdys. (...) Lietuvos miesteliuose ir didesniuose dvaruose XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje pastatyta nemažai bažnyčių, kurias suprojektavo žymūs Lenkijos, Vokietijos, Kuršo architektai. Šešuolėlių bažnyčia – labai kvalifikuoto architekto, o ne provincijos inžinieriaus kūrinys. Ši bažnyčia analogų Lietuvoje neturi, tad galbūt jos autorius gyveno ne mūsų žemėje*“³⁰.

Šešuolėlių bažnyčios autoriaus problemą padeda išspręsti Lietuvos valstybės istorijos archyve išlikusi paskutinės Senujų Trakų bažnyčios statybos byla³¹. 1898–1899 m. ten buvusio benediktinų vienuolyno pastato dalis buvo rekonstruota į bažnyčią. Yra išlikęs rekonstrukcijos projektas-planas, parengtas techniko Mikulskio ir 1898 m. kovo 26 (balandžio 7) d. jo pasirašytas. Palyginus abiejų bažnyčių (Šešuolėlių ir S. Trakų) statybos bylose esančius techniko Mikulskio parašus, nekyla abejonių, kad tai to paties Apolinaro Mikulskio, Tomo s., parašai.

Senujų Trakų bažnyčios byloje yra viena reikšminga nuoroda: Vilniaus Dva-

²⁵Jankevičienė A. Lietuvos neogotikinės bažnyčios ir jų kūrėjai // *Mokslas ir Lietuva*. 1992. Nr. 1. P. 63–74.

²⁶Ten pat. P. 65.

²⁷Ten pat. P. 67.²⁸Ten pat. P. 72.

²⁹Ten pat.

³⁰Dr. A. Jankevičienės 1997 06 18 d. laiškas šio straipsnio autoriui.

³¹LVA. F. 382. Ap. 1. B. 1880. L. 5.

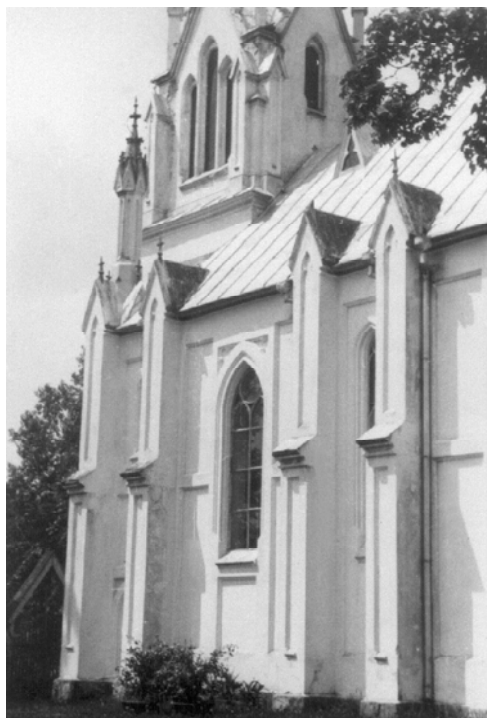
sinės konsistorijos 1899 m. liepos 8(20) d. raštu Nr. 6232 Vilniaus gubernijos valdybos Statybos skyrius prašomas komandiruoti skyriaus techniką, kad drauge su Konsistorijos nariu kan. Kurčevskiu apžiūrėtų ir priimtų naująją bažnyčią. Šiame rašte pieštuku prirašyta: „Darbus prižiūrėjo architektas Mikulskis“³². Taigi Apolinaras Mikulskis ne tik parengė S. Trakų bažnyčios rekonstrukcijos projektą, bet ir prižiūrėjo statybos darbus. Aukštos kvalifikacijos statybos specialistai – inžinieriai ir architektai – dažniausiai rengdavo tik pastatų projektus ir nevadovaudavo pačioms statyboms. Pagaliau jie ir fiziškai nepajėgdavo to daryti.

Technikas A. Mikulskis, matyt, priklausė žemesnės kategorijos statybos specialistams, kurie ne tik realizuodavo kitų architektų parengtus pastatų projektus, bet sugebėdavo ir patys tokius planus rengti. Išstudijavus A. Mikulskio S. Trakų bažnyčios statybos projektą, pasitvirtina prielaida, kad jis buvo ir Šešuolėlių bažnyčios autorius. To paties autoriaus kūrybos neogotikinį braižą rodo abiejų bažnyčių išorių, ypač fasadų, palyginimas. Kad abiejų minėtų bažnyčių architekto būta žemesnės kategorijos specialisto, koks buvo ir A. Mikulskis, byloja tas faktas, jog, gubernijos valdybos Statybos skyriui tvirtinant projektus, abiejuose projektuose buvo rasti ir ištaisyti kai kurie projektavimo trūkumai. (Šešuolėlių bažnyčios projekto trūkumai matyti iš jo tvirtinimo protokolo³³).

Apie statybos techniką ir architektą Apolinarą Mikulskį tėra žinoma, kad jis buvo bajoras³⁴, iki Pirmojo pasaulinio karo gyvenęs Vilniuje, tuomet prestižiniame dab. M. Čiurlionio g. rajone (buv. Junkerių skg.) nuosavame name³⁵.

Naują Šešuolėlių bažnyčią tikriausiai šventino Širvintų klebonas ir Giedraičių dekanas kun. J. Navickas. Šventinimo metu ji buvo pavadinta Švenčiausiosios Mergelės Marijos, Visų malonių tarpininkės, vardu.

Bažnytinuose leidiniuose pasitaiko tvirtinimų, jog Šešuolėliuose prieš 1863 m. buvusi pastatyta nauja, pagal eilę antra, medinė koplyčia³⁶, tačiau archyviniai šaltiniai tokio fakto nepagrindžia. Jeigu Jasienskiei būtų pastatę naują koplyčią, tai Širvintų parapijos bažnyčios vizitacijos aktuose, be jokios abejonės, tai būtų paminėta. Tuo tarpu cituotuose 1820 ir 1828 m. aktuose aiškiai nurodyta, jog

Šešuolėlių bažnyčios fragmentas. 1976 m.

³²Ten pat. L. 6.

³³Ten pat. F. 382. Ap. 1. B. 2182. L. 4 atv.–5; Ap. 2. B. 793. L. 53.

³⁴Ten pat. F. 391. Ap. 7. B. 4192. L. 1.

³⁵Vsīa Vilna. 1911–1915.

³⁶Katalikų kalendorius žinynas. – Vilnius, 1994. P. 83.

tuomet buvusią Šešuolėlių koplyčią yra pastatę Šumskai. Ar galėjo Jasienskiai vėliau, tarp dviejų (1831 ir 1863 m.) sukilimų, gauti valdžios leidimą statyti naują koplyčią dar tebestovint senajai, irgi tenka labai abejoti. Ir dar viena aplinkybė: jeigu Justinas Jasienskis (1790–1853) iš tikrųjų būtų pastatęs Šešuolėliuose naują koplyčią, kuri, dar jam esant gyvam, būtų tapusi filija, tai, reikia manyti, joje ji ir būtų palaidojoje (jis buvo palaidotas privačioje Alionių koplyčioje Šešuolėlių filijos kapinėse). Galima daryti išvadą: Šumskų pastatyta dar XVIII a. pradžioje ir prieš 1820 m. J. Jasienskiui suremontuota Šešuolėlių koplyčia kai kurių Lietuvos bažnyčios istorikų ir buvo palaikyta naujai pastatytąja. Iš tikrųjų Šešuolėlių II dvaro istorijoje yra žinomi tik du maldos namai: medinė koplyčia ir mūrinė bažnyčia.

Mūrinės Šešuolėlių II bažnyčios fundatorius, kaip jau minėta, buvo to ūkio savininkas Vladislovas Jasienskis, davęs Širvintų klebonui, Giedraičių dekanui Jonui Navickui lėšų jai statyti. Šį faktą gerai žinojo ir apie jį kalbėdavo tie parapijiečiai, kurie atsiminė naujos bažnyčios statybą. Bažnyčios fundatorius aiškiausiai nurodytas ir žinomo Vilniaus vyskupijos dvasininko istoriko Jano Kurčevskio veikale „Vilniaus vyskupija“, kuriame remiamasi archyviniais šaltiniais. Šios knygos skyrelyje „Giedraičių dekanatas“ yra nurodyta, jog „Šešuolėlių filija pastatyta Jasienskių lėšomis“³⁷. Jasienskis, kaip minimos bažnyčios fundatorius, nurodytas ir kapitaliniame veikale „Lietuvos bažnyčios“, išleistame JAV³⁸.

Nepaisant tokių neabejotinų įrodymų, prieš keletą metų prel. Stanislovo Kiškio knygoje „Kristaus pašauktieji“ Šešuolėlių bažnyčios fundatoriumi buvo paskelbtas grafas Grabovskis, kurio lėšomis neva dek. J. Navickas pastatydinęs bei įrengęs šią bažnytelę³⁹.

XIX a. pirmojoje pusėje Šešuolėlių dvaro koplyčia, nuo 1848 m. tapusi Širvintų bažnyčios filija, ir jos kapelionai buvo labai svarbūs tos apylinkės žmonių religiniam gyvenimui. Iš Širvintų klebono 1840 m. parengto žiniaraščio Vilniaus vyskupui ir Šešuolėlių koplyčios bei filijos metrikų knygų matyti, kad jos teikiamais religiniais patarnavimais naudojosi net 27 gyvenvietės, kuriose buvo 1689 parapijiečiai. Kadangi 1840 m. Širvintų parapijoje iš viso buvo 4971 parapijietis⁴⁰, tai Šešuolėlių koplyčia aptarnavo daugiau negu trečdalį parapijos tikinčiųjų. Deja, tenka konstatuoti ir tai, kad jos kapelionai bei dvarininkai Jasienskiai labai sulenkino šią tuomet dar buvusią visiškai lietuvišką Širvintų krašto dalį.

Šešuolėlių koplyčios 1836–1837 m. mirusiųjų metrikų knygos byloja, kad tais laikais prie jos buvo ir kapinės. Šešuolėlių koplyčiai suteikus filijos teises, mirusiųjų prie jos nebelaidojo, nes pradėjo juos laidoti Alionių kapinėse, kurios nuo to laiko tapo pagrindinėmis naujosios filijos kapinėmis. Be to, dideliame Gavėnių kaime, esančiame filijos teritorijos pakrastyje, įsteigtos naujos kapinaitės; jose taip pat buvo laidojami gretimo Bajorų kaimo mirusieji. Šios kapinaitės, apaugusios senais beržais, išliko

³⁷Kurczewski J. *Biskupstwo Wileńskie*. Wilno, 1912. P. 183 ir 187.

³⁸Kviklys B. *Lietuvos bažnyčios*. VI. *Kaišiadorių vyskupija*. – Chicago, Illinois, 1987. P. 351.

³⁹Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*. – *Kaišiadorys*, 1996. P. 37.

⁴⁰LVA. F. 694. Ap. 1. B. 1557. L. 21–22.

ligi šiol, tik jose jau seniai nebelaidojama. Kadangi prie Šešuolėlių koplyčios kapinių nebeliko, 1907 metais gretimame Šešuolėlių I dvare, mirus jo savininkei Gabrielei Končienei, kilusiai iš grafų Mielžinskių, jai palaidoti už dvaro sodybos buvo įsteigtos specialios kapinaitės, kuriose vėliau buvo laidojami atskiri su šiuo dvaru susiję asmenys.

Iš tų pačių metrikų knygų matyti, kad labai retai buvo laidojama dalyvaujant kapelionams. Tai rodo, jog dvarininkų Jasienskių sudaromose su kapelionais sutartyse nebuvo įrašyta jų prievolė lydėti mirusius baudžiauninkus į kapines, o patiems valstiečiams tam samdytis kunigus, be abejo, trūko lėšų.

Kaip jau buvo minėta, po 1863 m. sukilimo apie 60 metų Šešuolėlių filija nuolatinio kunigo neturėjo. Tik retkarčiais šioje bažnyčioje pamaldas laikydavo Širvintų kunigai. 1923 m. panaikinus Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės skyrusią neutraliąją zoną ir nustatius tarp abiejų valstybių demarkacijos liniją, anapus jos atsідūrė dalis Šešuolėlių filijos teritorijos. Be to, filija neteko ir savo kapinių, buvusių anksčiau Jasienskiams priklausiusiame Alionių dvare. Suorganizavus Lietuvos bažnytinę provinciją, Šešuolėlių filija tapo naujosios parapijos bažnyčia, priklausančia Kaišiadorių vyskupijai. Pirmuoju jos klebonu buvo paskirtas bažnyčios statybos organizatorius, ligtolinis Širvintų klebonas ir Giedraičių dekanas kun. **Jonas Navickas** (1862–1929), žemaitis. Po jo klebonu buvo kun. **Pranas Štulas** (1894–1941), irgi žemaitis, tikras naujos generacijos kunigas, labai energingas ir judrus, kur reikia vykdavęs paties vairuojamu motociklu, mėgęs ir gerai išmanęs net namų statybos darbus. Šešuolėliuose jis klebonavo 1930–1935 metais. Jo rūpesčio ir fizinio darbo dėka buvo pastatyta klebonija, pradėta sakyti pamokslus ir kalbėti pridėtines maldas lietuviškai. 1933 m. jis dar administravo ir gretimą Kiauklių parapiją. Kun. P. Štulo nuveiktais darbais gėrėjosi Kaišiadorių vysk. J. Kukta, 1930 m. vizitavęs ir Šešuolėlių bažnyčią. Darbštusis kunigas palaidotas Krūonio bažnyčios šventoriuje.

Trečiasis iš eilės Šešuolėlių klebonas buvo kun. **Petras Šiugžda** (1906–1988). Pastoracijos darbą jis čia dirbo neilgai (1935–1936). Seni parapijiečiai jį prisimena, į stovinčią ant kalvos bažnyčią lipdami puikiais cementiniais laiptais, kuriuos parūpino šis klebonas. Senatvės jis sulaukė Šešuoliuose, kur išbuvo net 26 metus, paskutiniuosius šešerius eidamas dar ir Giedraičių dekanu pareigas. Šešuolėčiai jį pelnytai pagerbė – palaidojo bažnyčios šventoriuje. Laidotuvėse dalyvavo kardinolas V. Sladkevičius ir apie 80 kunigų.

Paskutinysis tarpukario nepriklausomos Lietuvos laikų Šešuolėlių klebonas buvo kun. **Jonas Kamarauskas** (1907–1952). „Čia kun. Jonui teko kantriai ir išmintingai išgyventi 7 didžius ir sunkius naujo karo, okupacijos įvykių metus (1936–1943)“⁴¹. Seni parapijiečiai jį prisimena kaip labai malonų, kultūringą ir tolerantišką dvasininką, pagrindinį dėmesį skyrusį pastoraciniam dar-

Kunigas Petras
Šiugžda (1906–1988)

⁴¹Kiškis S. *Kristaus pašauktieji...* P. 114.

bui. Vėliau jam buvo patikėta vadovauti Saldūtiškio ir Merkinės dekanatams. Kun. J. Kamarauskas palaidotas Merkinės bažnyčios šventoriuje.

Antrosios sovietų okupacijos metu Šešuolėlių bažnyčios klebonais buvo: 1) iki 1948 m. pradžios **Juozapas Vaitiekūnas**, gim. 1881 m., palaidotas šios bažnyčios šventoriuje; 2) **Alfonsas Šatas** (1908–1994), po karo sovietų teismo nuteistas 25 metams, tačiau po 3-jų metų, mirus Stalinui, grįžęs iš lagerio į Lietuvą. Turėjo meninių gabumų: rašė eilėraščius, kūrė šventas giesmes, kapinėse statė dailius medinius kryžius; 3) **Leonas Kalinauskas**, gim. 1925 m., parapijiečių prisimenamas kaip puikus ir bebaimis pamoklininkas. Vėliau, nuo 1980 m. rudens, būdamas Jósvainių (Kėdainių r.) bažnyčios klebonas, tapo aktyviu Tikinčiųjų teisėms ginti katalikų komiteto nariu, keletą kartų tardytas KGB Vilniuje, buvo vienas drąsiausių lietuvių kunigų, kovojusių dėl Tėvynės nepriklausomybės atgavimo; 4) **Jonas Kavaliauskas**, gim. 1923 m.; 5) **Stanislovas Čelkus** (1893–1970), išbuvęs 10 metų Sibiro lageriuose, 1957 m. paskirtas Šešuolėlių klebonu; 6) **Jonas Zubrus**, gim. 1924 m., pasižymėjęs pamaldumu, suremontavo bei išdažė bažnyčios vidų ir išorę. Parapijiečiai jį labai mylėjo. Už pasakytus pamokslus šis kunigas buvo priverstas tris mėnesius kirsti mišką. Visus tuos mėnesius kiekvieną sekmadienį tikinčiųjų prisirinkdavo pilna bažnyčia ir su ašaromis akyse meldavosi už savo kleboną. Dabar jis – vienuolis jėzuitas; 7) **P. Barčinskas**, dirbęs apie 1959 m.; 8) **Jonas Voveris** (1911–1979), dirbęs šioje parapijoje ilgiausiai – nuo 1961 iki 1974 m. Valdžiai nacionalizavus kleboniją, jis pastatė naują; 9) **Petras Kražauskas**, gim. 1942 m., klebonavo apie dvejus metus (1975–1976), išpuoė bažnyčią, sutvarkė bei papildė jos liturginius rūbus ir vėliavas, ragino parapijiečius nevirtoti alkoholinių gėrimų per laidotuves; 10) **Viktoras Vilius Cukuris**, gim. 1946 m., klebonavo nuo 1976 m. pabaigos iki 1980 m. Būdamas trejų metų, kartu su tėvais buvo ištremtas į Sibirą. Grįžęs iš tremties baigė Kauno dvasinę seminariją ir buvo paskirtas Šešuolėlių parapijos klebonu. Užsirekomendavo pamaldumu, mokėjimu bendrauti su žmonėmis ir muzikiniu talentu. Ypač populiarius buvo tarp jaunimo ir vaikų. Mokydamasis seminarijoje, buvo ir jos vargonininkas, todėl dirbdamas Šešuolėliuose prie altoriaus visuomet turėdavo joniką ir, jei nebūdavo vargonininko, grodavo pats. Pirmą kartą šios bažnyčios istorijoje organizavo gausų chorą ir išmokė jį keturiais balsais lotyniškai giedoti šv. Mišias. Su šiuo choru jis aplankė nemaža bažnyčių. Jo nuopelnas ir tas, kad išmokė parapijiečius lietuviškų laidotuvių giesmių. Išbuvęs šioje parapijoje vos keletą metų, jis dar sugebėjo išdažyti bažnyčios vidų bei išorę; 11) **Vladislovas Avižienis**, gim. 1939 m., dirbo 1980–1987 m., pastatė mūrinę varpinę, aptvėrė bažnyčios šventorių nauja tvora; 12) **Zigmantas Stančiauskas**, gim. 1921 m., buvo klebonu 1987–1988 m.; 13) **Zigmantas Červokas**, gim. 1915 m., klebonavo 1988–1989 m. Jis buvo paskutinis Šešuolėlių bažnyčios klebonas.

*Kunigas Jonas Voveris
(1911–1979)*

Šešuolėlių parapija gali didžiuotis tuo, kad beveik visi jos sovietų okupacijos laikotarpio klebonai aktyviai gynė tikinčiųjų teises bei dalyvavo lietuvių tautos kovoje už nepriklausomybės atgavimą.

Nuo 1989 m. Šešuolėlių bažnyčią administruoja Giedraičių klebonai.

Šešuolėlių parapija patyrė daug sovietų okupacijos negandų. Jos metu ištuštėjo kaimai, o kai kurie (pavyzdžiui, Pálkių) buvo melioracijos visiškai nušluoti nuo žemės paviršiaus. Kadangi labai sumažėjo parapijos gyventojų, be to, jų daugumą sudaro seni žmonės, šventadieniais bažnyčion susirenka tik nedidelis tikinčiųjų būrelis. Daugiau jų atvyksta didžiųjų švenčių ir ypač Šv. Lauryno atleidų metu, kuomet suvažiuoja po visą Lietuvą išsisklaidę šešuolėliečiai. Nors kartą per metus jie būtinai aplanko gražuolę bažnytėlę, kuri jiems primena vaikystę ir jaunystę.

Prieš keletą metų Šešuolėlių bažnyčią ir parapijiečius ištiko skaudi nelaimė: iš didžiojo altoriaus buvo pagrobtas „Šv. Marijos su Kūdikiu“ paveikslas (Rafaelio kūrinio kopija), prieš kurį šešuolėliečiai meldėsi beveik du šimtus metų.

Paminklotvarkos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės generalinio direktoriaus 1990 m. gruodžio 27 d. įsakymu Nr. 33 Šešuolėlių bažnyčia įrašyta į kultūros paveldo vietinės reikšmės sakralinių statinių sąrašą (AtV Nr. 1097).

Iš Alionių parapijos ir bažnyčios istorijos

Juozas Leblionka

Istoriniu požiūriu Alionių parapija yra unikali Lietuvoje todėl, kad jos įsteigimą lėmė 1920 metais Lenkijos įvykdyta agresija prieš Lietuvą. Nebūtų buvę šios agresijos – neturėtume ir minėtosios parapijos, kurios riba ligi šiol sutampa su buvusia demarkacijos (administracijos) linija, skyrusia nepriklausomą Lietuvą nuo lenkų okupuotos Vilnijos dalies.

Alionių dvarelis (palivarkas) su aplinkiniais kaimais nuo senų laikų priklausė Širvintų parapijai, nors iki parapijos bažnyčios buvo gana toli. Kadangi už kelių kilometrų buvo Šešuolėlių dvaro viešoji koplyčia, pastatyta XVIII a. pradžioje ir dažniausiai turėdavusi samdomus kapelionus, Alionių apylinkės tikintieji naudodavosi jos dvasiniais patarnavimais. XIX a. viduryje tai koplyčiai buvo suteiktos filijos teisės ir Alionyse buvusios kapinaitės tapo Šešuolėlių bažnyčios kapinėmis.

Alionių palivarke esančiose kapinaitėse XVIII a. buvo pastatyta privati dvarininkų Jasienskių koplyčia. 1782 m. joje leista laikyti pamaldas, tačiau nuolatinių kunigų nebūdavo. Po šia koplyčia buvo palaidoti jos fundatorių Rudolfo ir Justinos Jasienskių palaikai.

1920 metais Širvintoms ir Alionims patekus į neutralią zoną (6 km pločio teritorijos ruožą, skyrusį Lenkijos ir Lietuvos kariuomenes), žmonėms, gyvenusiems netoli Alionių koplyčios, kilo mintis paversti ją filijos bažnyčia. Toji idėja tapo ypač aktuali 1923 m., kai buvo panaikinta neutrali zona, ir Alionių palivarkas su aplinkiniais kaimais, anksčiau priklausę Širvintų parapijai, liko nuo

jos atskirti demarkacijos linija ir prijungti prie lenkų okupuotų Pabėržės ir Máišiagalos valsčių bei parapijų.

Lietuvos valstybės istorijos archyve Vilniuje yra išlikę dokumentai, nušviečiantys Alionių parapijos įsteigimo istoriją¹.

Panaikinus neutralią zoną, nuo Širvintų parapijos atskirtoje dalyje naują parapiją organizuoti buvo būtina, nes šių vietovių gyventojams buvo toli ir į Paberžę, ir į Máišiagalą. Tačiau buvo sunku nuspręsti, kur turėtų būti naujosios parapijos centras (bažnyčia): Alionių palivarke, kur jau buvo kapinės su koplyčia, ar kur nors kitur naujosios parapijos viduryje. Koplyčia stovėjo tik už 0,5 km nuo demarkacijos linijos, taigi ji būtų buvusi ne parapijos centre, o pačiame jos pakraštyje. Antra vertus, aplinkinių kaimų žmonės su Alionių koplyčia siejo prie jos palaidotų protėvių kapai. Šie priešaringi motyvai ir stabdė parapijos steigimą net keletą metų.

Bene patys pirmieji 1922 metais pasiūlė steigti Alionių parapiją Krašienos gyventojai, kurių sueiga (*gromada*) kreipėsi į Vilniaus vyskupą J. Matulaitį, prašydama „priskirti juos prie Alionių parapijos“. Tuo pat metu net du kartus kreipėsi į vyskupą ir Alionių palivarko savininkas Kazimieras Vitkauskas, prašydamas įsteigti šioje gyvenvietėje naują parapiją ir kartu pažadėdamas duoti bažnyčiai visą išlaikymą bei reikmenis, būtinus Šv. Mišių liturgijai. Vyskupo rezoliucija buvo tokia: „*Kurijai. Prašau iširti alioniškių žmonių nuomonę koplyčios (matyt, turėjo būti „bažnyčios“ – J. L.) statybos klausimu; parapijos steigimo klausimo tyrimas parodė, kad tik 21 šeima to norinti. Prašau patikrinti dokumentus IV.15. †J*“.

Maždaug po metų vyskupui prašymą jau rašė Alionių palivarko, Pagirių, Būdės, Krašienos, Pókiškių, Ramaškonių, Vičiūnų ir kitų vietovių, anksčiau priklausiusių Širvintų valsčiui ir parapijai, gyventojai. Prašyme, rašytame 1923 08 15, nurodyta, jog, panaikinus neutralią zoną, buvusiems Širvintų parapijiečiams sunku pasiekti Pabėržės ir Máišiagalos bažnyčias, todėl prašo organizuoti naują – Alionių, kur jau esanti ir koplyčia, parapiją. Prašymą įteikti vyskupui bei rūpintis kitais steigimo reikalais įgalioti K. Vitkauskas, Jonas Bilotas, Bonifacas Vaitkevičius ir Juozapas Mereckis.

1923 m. spalio 1 d. Vilniaus vyskupijos kurijos įgalioti Dūkštų, Máišiagalos ir Paberžės bažnyčių klebonai K. Zachaževskis, T. Kakarieka ir V. Vaitiekūnas susitiko Jónišio vieniemyje su 24 gyvenviečių įgaliotinais, atstovavusiais 236 šeimoms. Paaiškėjo, jog tik 10 gyvenviečių norėjo atskiros Alionių parapijos steigimo. Kurijos delegatai savo ataskaitoje rašė: „*pati Alionių vietovė yra nutolusi tik 0,5 km nuo rubežiaus, vadinasi, Alionių bažnyčia būtų ne parapijos centre, o jos pakraštyje*“. Jie padarė tokią išvadą: „*Įsitikinome, kad įsteigimas atskiros parapijos iš vietovių, atskirtų nuo Širvintų bažnyčios, būtų labai pageidautinas, tačiau leidžiame sau suabejoti, ar tokia neskaitlinga parapija (pradžioje turėtų tik apie 570 narių) pajėgtų savo lėšomis pastatyti bažnyčią, parapijos trobesius, užtikrinti kunigo ir bažnyčios tarnų išlaikymą*“.

Esant tokiai padėčiai, 1923 m. gruodžio 31 d. Alionių palivarko savininkai K. Vitkauskas ir A. Unčiuras nusiuntė vyskupui savo išipareigojimą duoti naujos parapijos kunigui butą, visas reikalingas patalpas jo turimam gyvam ir negyvam inventoriui, o paties kunigo išlaikymui

¹Lietuvos valstybės istorijos archyvas. F. 694. Ap. 5. B. 3291.

paskyrė 20 pūdų rugių, pasižadėjo išlaikyti 2 karves ir sodinti 6 pūdus bulvių. Apskritai paėmus Alionių apylinkės gyventojai išsipareigojo duoti kunigo išlaikymui 171 pūdą rugių, 276 pūdus bulvių bei pasodinti jam 12 pūdų bulvių.

1924 m. sausio 2 dieną Alionių apylinkės tikintieji vėl išsiuntė vyskupui prašymą įsteigti Alionių parapiją, motyvuodami tuo, kad iki Paberžės jiems 12–14, o iki Maišiagalos – 16–17 varstų, be to, rudenį ir pavasarį 2–3 km molėto kelio į Paberžę yra nepravažiuojama. Atsiliepdamas į nuolatinis alioniškių prašymus, vysk. J. Matulaitis paprašė Paberžės kleboną išsakyti savo nuomonę dėl Alionių parapijos steigimo. Kadangi Paberžės ir Maišiagalos klebonų išvados nesutapo su alioniškių troškimu, klausimą ištirti buvo pavesta kun. D. Linartui, kuris 1924 m. liepos 3 d. konstatavo, jog bažnyčia ir kunigas Alionims yra reikalingi, tačiau ir jis pastebėjo, kad sunkumai statant bažnyčią gali reikala trukdyti.

Buvo nustatyta, jog vien Maišiagalos parapijai priklausė 564 asmenys, anksčiau buvę Širvintų parapijos nariai.

Norėdami paskubinti naujos parapijos įsteigimą, alioniškiai pradėjo ruošti medžiagą bažnyčiai statyti. 1924 m. birželio 13 d. jų Bažnyčios komitetas kreipėsi į vyskupą, prašydamas paskirti į Alionis nuolatinį kunigą, „nes ilgiau uždelsus be kunigo, paruošta medžiaga naujos bažnyčios statybai gali žūti“. Prie savo prašymo minėtasis komitetas pridėjo dvylikos kaimų gyventojų pareiškimus, kad jie nori atskiros parapijos ir išsipareigoja remti bažnyčios statybą.

Keletą metų prašę Vilniaus vyskupą įsteigti Alionių parapiją ir nesulaukę teigiamo sprendimo, buvę Širvintų parapijiečiai pagaliau nutarė kreiptis į Lenkijos vyriausybę, Religijų ir viešojo švietimo ministeriją, kuri klausimo sprendimą paspartino. Ministerijai persiuntus vyskupui alioniškių prašymą, pastarasis 1925 m. sausio 7 d. įpareigojo Paberžės kleboną kun. V. Vaitiekūną išreikšti savo nuomonę. Pagaliau šis klebonas aiškiai pritarė naujos Alionių parapijos steigimui, ir vysk. J. Matulaitis 1925 m. liepos 6 d. pasirašė dekretą dėl Paberžės parapijos Alionių bažnyčios-filijos įsteigimo. Vyskupija pranešė Religijų ir viešojo švietimo ministerijai apie šį dekretą ir apie tai, kad naują filiją pavesta aptarnauti Paberžės klebonui. Kunigas į Alionis būsiąs paskirtas tada, kai atitinkami valdžios organai paskirsią žemės naujos parapijos reikalams.

Vyskupui nutarus įsteigti Alionių filiją, reikėjo nustatyti naujos parapijos sudėtinį įeisančias gyvenvietes. Tai padaryti Vilniaus vysk. sufraganas K. Michalkevičius 1926 m. balandžio 27 d. įpareigojo Vilniaus m. dekaną prelatą F. Volodzką kartu su Paberžės ir Maišiagalos bažnyčių klebonais bei Alionių filijalistu kun. Stanislovu Stašeliu.

1926 m. birželio 24 dieną minėti dvasininkai parengė tokį naujos Alionių parapijos sudėties projektą:

1. Nuo Paberžės parapijos atskiriamos ir visam laikui įeina į naują Alionių parapiją šios vietovės, anksčiau priklausiusios Širvintų parapijai: Vičiūnai, Mučiniškiai, Dumpliakalnis (Miechowa Góra), Voiniųų Nūgarai, Skaurādai, Būdà ir Pabūdė, Juodė, Krašienà, Pókiškės, Trimpūtiš-

kės, visi Alionių vienkiemiai, Borūvkos viensėdis, Jōniškis, Miegūčiai, Pagiriaĩ, Mėliakalnis.

Visos paminėtos vietovės sutinka priklausyti Alionių parapijai, nes joms Alionys arčiau negu Paberžė, be to, ir susisiekimas patogesnis.

2. Nuo Maišiagalos parapijos atskiriamos ir perduodamos Alionių parapijai šios vietovės, anksčiau priklausiusios Širvintų parapijai: Ramaškōnys, Šalkiškės, Žinduliaĩ, Užūblendžiai, Astikaĩ, Girėlė, Viršūniškės, Roskōšnė, Užroskošnė, Čėrniškės.

Šių vietovių priskyrimo Alionių parapijai motyvai tie patys kaip ir Paberžės parapijos vietovių.

3. Nuolatiniai Paberžės parapijiečiai, gyvenantys Nūgarų vienkiemiuose, Nugarų, Pamūsės IV ir Ožiškių kaimuose, turėtų priklausyti Alionių parapijai todėl, kad į Alionis jiems yra arčiau, be to, ir kelias geresnis. Dėl tų pačių motyvų Alionių parapijai turėtų priklausyti ir šios nuolatinės Maišiagalos parapijos gyvenvietės – Stepōriai, Vapienica, Kvakšiai, Vismola.

Šio punkto minėtų vietovių gyventojai protestavo prieš numatomą jų priskyrimą prie Alionių parapijos.

Taip ilgai užsitęsus Alionių parapijos steigimo formalumams, kai kurių vietovių gyventojai net pradėjo abejoti, ar nauja parapija yra reikalinga. Pavyzdžiui, kai Vičiūnų k. ir Mučiniškių vnk. gyventojai, anksčiau norėję jai priklausyti, sužinojo, jog jų troškimas pagaliau bus patenkintas, 1926 m. liepos 21 d. kreipėsi į vyskupą su prašymu palikti juos Paberžės parapijoje todėl, kad „*Alionių parapija neturi jokio pagrindo egzistuoti, nes jos bažnyčia yra ant rubežiaus, o ne parapijos centre, dėl ko gali turėti mažai parapijiečių, o ir tie patys nenoriai pildys uždedamas prievoles (...); bet kuriuo atveju gyventojai nepajėgs išlaikyti kunigo*“. Todėl, „*nenorėdami dalyvauti nepakeliamame ir nelogiškame akte*“, prašė palikti juos Paberžės parapijoje.

Vilniaus arkivyskupas R. Jalbžykovskis 1926 m. rugsėjo 15 d. dekretu įsteigė savarankišką Alionių parapiją, prie kurios priskyrė šias vietoves: Vičiūnus, Mučiniškius, Dumpliakalnį, Nūgarus, Skauradū, Būdą, Júodę, Krašiėną, Pókiškes, Trimpūtiškes, Jōniškį, Miegūčiū, Pāgirus, Mėliakalnį, Borūvką, Alionių palivarką, Ramaškōnis ir Šalkiškes.

1930 m. Alionių parapijoje buvo 1270 tikinčiųjų. Klebonijai priklausė apie 8 ha žemės.

Iki Alionių filijos įsteigimo šios vietovės koplyčioje pamaldas laikydavo ir religinius patarnavimus teikdavo keli nenuolatiniai kunigai. Pirmasis iš jų buvo jėzuitas tėvas **Hobotas**, po jo – **D. Linartas** (vėliau perėjęs į Nepriklausomą Lietuvą ir buvęs Širvintų bažnyčios klebonas). Po jų į Alionis važinėjo Paberžės bažnyčios vikarai **Rutkovskis** ir **Voznis**. Įsteigus Alionių filiją, vieninteliu jos kunigu buvo **S. Stašelis** (deja, pamiršęs savo aiškia tautybę ir rašęs lenku). Jis buvo gimęs 1898 m., baigęs Vilniaus dvasinę seminariją ir trejus metus studijavęs teologiją Vilniaus universitete. Pirmuoju Alionių parapijos klebonu buvo kun. **Stafinskis**, kuris, atrodo, girtaudavo ir todėl čia buvo trumpą laiką. Po

Alionių bažnyčia

jo buvusių klebonu **Chomskiu** parapijiečiai buvo nepatenkinti, ir jis buvo iškeltas. Vyskupijos kurijai, matyt, nepatiko dažna Alionių kunigų kaita, todėl po Chomskio kurį laiką nuolatinis kunigas šiai parapijai nebuvo skiriamas. Naujas klebonas kun. **Jonas Vienažindis** paskirtas 1930 metais. Jis buvo lietuvis, kilęs iš Ukmergės apskrities, sėkmingai dirbo Alionyse iki 1937 m. Jo pastangų dėka čia buvo pastatyta bažnyčia ir parapijos namas. Lietuvos valstybės istorijos archyve yra išlikęs Alionių bažnyčios statybos planas², parengtas ano meto žinomo Vilniaus architekto inž. Jono Borovskio, Trakų salos pilies konservavimo ir restauravimo 1929–1941 m. vadovo, suprojektavusio ir lietuviškos Pelesos parapijos (dab. Gudijoje) mūrinę bažnyčią.

1931 m. buvusios aštuoniakampės medinės Alionių koplyčios vietoje pradėta statyti medinė bažnyčia. Dėl pasaulinės ekonominės krizės ir lėšų trūkumo jos statyba užsitęsė keletą metų. 1937 m. gegužės mėn. kun. J. Vienažindis buvo perkeltas į Pelesą, o Alionių parapiją laikinai administravo Šilėnų kun. **Juozapas Rovinskis**; nuo 1939 m. balandžio mėn. jos laikinu administratoriumi buvo Bo-reikų kun. **Vaclovas Maciulevičius**.

Po Vilniaus krašto dalies gražinimo Lietuvai Alionių bažnyčios padėtis tapo dar nenormalesnė. Tiesiog kurioziškai atrodo, kad buv. Alionių palivarkas (Alionys I), stovintis ant aukštumos, yra seniūnijos ir parapijos centras, o nuo amžių su juo susijęs Alionių kaimas, esantis už pusantro kilometro, jau yra ir kitos parapijos (Šešuolėlių), ir kitos vyskupijos (Kaišiadorių) sudėtyje, nors abi vietovės priklauso tai pačiai Alionių seniūnijai. Tai yra buvusios lenkų okupacijos, kuri perskyrė šias vietas ne tik devyniolika metų egzistavusia demarkacijos (administracijos), bet ir nepalyginamai ilgiau truncančia kalbine linija, pasekmė.

²Ten pat. B. 3287.

Šis tas apie Zibalus

Kazys Misius

Zibalai iki XIX a.

Pasibaigus kovoms su kryžiuočiais, XV a. Lietuvoje vietoj bendruomeninių pradėjo išsigalėti feodaliniai santykiai. Tarp 1449 ir 1478 m. didesnė dalis Šešuolių valdos (valsčiaus) buvo dovanota Vilniaus vyskupui¹. Kita minėtos valdos dalis buvo dovanojama privatiems asmenims. Apie tai dabar byloja išlikusios dvi Šešuolėlių gyvenvietės, anksčiau priklausiusios Šešuolių valsčiui. Senas yra ir Drublionių kaimas, minimas apie XV a. vidurį. Tada pusė Drublionių žmonių dovanota Hanusui Čolkovičiui².

Šešuolių vyskupo valdos dokumentų iki XVIII a. išliko palyginti nedaug ir nerasta nė vieno inventoriaus. Todėl tyrinėti tos valdos gyvenviečių raidą nuo seniausių laikų nėra paprasta.

Iki šiol surastais duomenimis, Zibalai minimi 1688 01 16. Ta data yra užregistruotas buvęs Drublionių arba Zibalų palivarko inventoriaus nuorašas³. XVIII a. pabaigos Šešuolių bažnyčios vizitacijos aktuose nurodoma, jog Zibalų palivarką Šešuolių bažnyčia dovanavo Vilniaus vyskupas Abraomas Voina.

Iš tiesų A. Voinos 1649 05 10 testamento nuoraše teigiama, kad jis vyskupavimo pradžioje (Vilniaus vyskupu tapo 1631 m.) laimėjo dar jo pirmtako vysk. Eustachijaus Valavičiaus (Vilniaus vysk. 1616–1630) pradėtą bylą su „kažkokiu Drublioniu“. Pastarasis, būdamas vyskupijos pavaldiniu (baudžiauninku), teigė esąs šlėkta. Laimėjus bylą, palivarkas atitekęs Šešuolių vyskupo dvarui. Tuo testamentu iš Drublionio priteistą palivarką A. Voina užrašė Šešuolių klebonijai. Užrašyta su sąlyga, kad vyskupo Šešuolių dvaras nebemokės vietos klebonui dešimtinės⁴.

Minėtame vysk. A. Voinos testamente palivarko, užrašyto Šešuolių bažnyčiai, pavadinimo nėra. Dar 1567 m. Šešuolių bažnyčiai buvo užrašytas Kuzilų kaimas. Tikėtina, kad užrašytas palivarkas nuo savininko pavardės buvo vadinamas Drublionimis ir galėjo būti gana senas. Vyskupo testamente minėtos bylos su Drublioniu dėl palivarko rasti nepavyko. Iš paskelbto 1731 m. Šešuolių dvaro inventoriaus galima įsitikinti, kad Drublionių kaimas tada priklausė Vilniaus vyskupui.

Keletas žodžių apie dabartinio vietovardžio kilmę. Tai asmenvardinės kilmės vietovardis. *Zibalo* pavardė išlikusi iki šiol. Kitas klausimas – *Zibalo* pavardės kilmė. „Lietuvių pavardžių žodyne“ tos pavardės kilmė nepaaiškinta. Asmenvardis yra senas. Lenkų šaltiniuose *Zyboł* minimas 1414 m.⁵ Panašių pavardžių yra ir tarp rusų. Todėl tikėtina, kad tai sla-

¹Ochmański J. *Powstanie i rozwój latyfundiów biskupstwa wileńskiego (1387–1550)*. – Poznań, 1936. P. 70.

²Wojtkowiak Z. *Litwa Zawilejska w XV i pierwszej połowie XVI w.* – Poznań, 1980. P. 58.

³Vilniaus bibliotekos rankraštynas (toliau – VUB RS). *Šešuolių bažnyčios dokumentų sąvadas*. F. 57. B53–1336.

⁴Mokslų Akademijos bibliotekos rankraštynas (toliau – MAB RS). 1649. V. 10 Vilniaus vysk. A. Voinos testamento nuorašas. F. 43–26739. L. 3.

⁵Słownik staropolskich nazw osobowych. T. VI. P. 340.

viškos kilmės žodis. V. Dalio aiškinamajame rusų kalbos žodyne *zibet* reiškia svyruojanti, banguojanti paviršių. Pagaliau *zybit* reiškia „siūbuoti, linguoti, svyruoti, banguoti“. Taigi Zibalo pavardės kilmė galėtų būti pravardinė. Taip pagal slavišką žodį galėjo būti pravardžiuojamas ir užrašytas svyruojantis, linguojantis žmogus.

Kaip lietuviškame krašte atsirado slaviškos kilmės pravardinė pavardė, stebėtis nereikėtų. Vyskupų Šešuolių dvarą nuo seniausių laikų tikriausiai administravo slavai. Tokią pravardinę pavardę į metrikų knygas galėjo įrašyti ir dvasininkas lenkas.

Grįžtant prie Zibalų gyvenvietės, tenka pasakyti, kad painiavos dėl jos pakanka ir XVIII a. dokumentuose. Iš Šešuolių bažnyčios dokumentų sąvado galima sužinoti, kad 1702 m. Zibalų palivarkas buvo atribotas nuo Šešuolių dvaro žemių⁶.

1740 m. Šešuolių bažnyčios vizitacijoje aprašytas ir jai priklausęs palivarkas. Jis buvo aptvertas paprasta tvora. Įėjus pro vartus, kairėje pusėje stovėjo aptriušęs namelis, kuriam reikėjo žymaus remonto, o dešinėje buvo kepykla. Svirnui, tvartui ir kitiems ūkiniams pastatams remonto nereikėjo.

Prie palivarko buvo užvažiuojamoji karčema, kuri irgi turėjo kepyklą. Zibalų kaime nurodyta tik viena Jono Slavinsko šeima, turinti naujokų samdinių: Andrių, Marių ir Martyną Zibalus. Ūkininkas (baudžiauninkas) J. Slavickas turėjo du jaučius ir arklį⁷.

Tenka atitaisyti ir istoriografijoje paskleistas klaidingas žinias dėl Zibalų koplyčios pastatymo laiko. Žinomas istorikas J. Kurčevskis teigia, kad Zibaluosė koplyčia pastatydinta Vilniaus vyskupo Mykolo Jono Zienkovičiaus 1744 m. Tas pat teigiama ir 1849 m. Širvintų bažnyčios kronikoje bei tarpukario metų kunigų kalendoriuose „Elenchus“⁸...

Iki XIX a. vyskupai bažnyčias ir koplyčias paprastai statydindavo tik vyskupų valdose. Todėl klebonijos žemėje vyskupas koplyčios statyti neturėjo. Leidinyje „Lietuvos katalikų bažnyčios“, kurio bendraautorius yra ir rašantis šias eilutes, nepatyrinėjus palikta 1744 m. data, tik statytoju nurodytas Šešuolių klebonas.

1745 m. Širvintų parapijos vizitacijoje Zibaluosė koplyčia nenurodyta. Koplyčios buvo tik Širvintėliuose (Naujėsiose Širvintosė) ir Šumskio Šešuolėliuose⁹.

Pasidomėjus įvairiais dokumentais, galima įsitikinti, kad 1744 m. ir vėliau (bent iki 1752 m.) Šešuolių klebonu buvo kun. Pranciškus Dembkovskis.

XIX a. pirmosios pusės vizitacijose teigiama, kad Zibalų filija funduota Staškūniškio dvaro savininko Vladislavo Šadurskio. 1768 m. koplyčiai skirti 3 margai (margas – 0,71 ha) žemės. Be to, dar kunigui užrašyta pyliava ir alga. Paties fundacijos akto aptikti nepasitaikė. Jis atpasakotas 1830 m. Širvintų bažnyčios vizitacijoje, tačiau abejonių lieka, nes tada Zibalaĩ buvo Šešuolių klebonijos, o ne privati Staškūniškio dvaro valda¹⁰.

⁶VUB RS. F. 57. B53–1157.

⁷Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 694. Ap. 1. B. 3381. L. 71.

⁸Kurczewski J. *Biskupstwo wilenskie*, – W. 1912. P. 187; VUB RS. F. 4. A–2943.

⁹VUB RS. 1745 m. *Širvintų bažnyčios vizitacija*. F. 57. B53–1173.

¹⁰LVIA. 1830 m. *Širvintų bažnyčios vizitacija*. F. 694. Ap. 1. B. 3780. L. 192.

Vargu, ar toks Zibalų filijos fundacijos aktas galėjo būti. Tokios fundacijos vyskupui neteko apriboti ir ji neveikė. 1782 m. Širvintų bažnyčios vizitacijoje nurodyta ir Zibalų koplyčia, statyta kun. Antano Kitkevičiaus. Deja, tada Zibalų koplyčia bažnytinių daiktų dar neturėjo. Šešuolių klebonijai priklausančiuose Zibaluose veikė karčema. Kaime gyveno 7 šeimos, iš kurių dvi turėjo Zibalo pavardes¹¹.

Nuo 1775 m. dėl Zibalų priklausomybės vyko ne visai suprantami dalykai. Zibalaĩ, būdami toliau nuo Šešuolių, tos parapijos klebonams nebuvo patogi valda. 1775 m. Vilniaus apskrities dūmų tarifuose nurodyta, jog Zibalaĩ priklausė Šešuolių altarijai. Kaime nurodyti 7 kiemai (dūmai). 1776 m. pradžioje vyko kažkokia byla su Šadurskiu dėl savivaliavimo Zibaluose. 1778 04 23 išnuomojant buvo surašytas Zibalų inventorių, bet tas inventorių nerastas. Todėl, kam Zibalai buvo išnuomoti, neaišku¹².

Nors Zibalų palivarkas minimas 1688 m., tačiau ankstesnis Drublionių pavadinimas išliko gana ilgai. Šešuolių bažnyčios dokumentų sąvade minimas 1776 08 21 dekretas tarp Pabáisko ir Šešuolių klebonų dėl Pabáisko klebonijai priklausiusio Malukų kaimo atribojimo nuo „Drublansčiznos arba Zibalų palivarko“¹³.

1784 m. Širvintų parapijos gyvenviečių sąrašė nurodyta, jog Zibalaĩ yra privati Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio nuosavybė¹⁴. Žinias pateikęs Širvintų klebonas turėjo žinoti, kas parapijos gyvenviečių savininkai. Kaip žinia, 1779 m. LDK seimo nutarimu mainais į vyskupo I. Masalskio Liachovičių grafystę Palangės, Plūngės, Máišiagalos ir Širvintų seniūnijos atiteko privačion I. Masalskio nuosavybėn. Matyt, Zibalų palivarkas buvo prijungtas prie Širvintų valdos.

Kadangi Šešuolių klebonija neteko Zibalų palivarko, 1785 10 Vilniaus vyskupijos kapitula nutarė Šešuolių bažnyčiaĩ kasmet mokėti po 1000 florenų¹⁵.

Po vysk. I. Masalskio nužudymo Varšuvoje, neaišku, koku būdu Zibalaĩ atiteko Staškúniškio dvarui ir jo nuosavybėje išbuvo iki baudžiamos panaikinimo. 1795 m. revizijos duomenimis, Zibaluose buvo 55 gyventojai¹⁶.

Dviem 1796 m. (spalio 28 ir gruodžio 10 d.) Staškúniškio dvaro savininko aktais funduojama Zibalų filija. Kunigo ir trijų bažnyčios tarnų išlaikymui paskirta po 45 rb metams. Be to, iš Staškúniškio dvaro kunigui dar užrašytos dvi statinės rugių, statinė miežių, užaugintas avinas, šieno ir kt. Visa tai pinigine išraiška įvertinta 60 rb¹⁷.

Zibalai XIX amžiuje

Neaišku, kaip XVIII a. pabaigoje, tačiau XIX a. pradžioje kunigas nuolatos Zibaluose negyveno. 1811 m. V. Šadurskio testamente Staškúniškio dvaro įpėdiniai įpareigoti prie Zibalų bažnyčios pastatyti prieglaudą (špitolę) ir joje išlaikyti keturis pavargėlius. Tam pa-

¹¹L VIA. 1782 m. *Širvintų ir Šešuolių bažnyčių vizitacijos*. F. 694. Ap. 1. B. 3488. L. 25, 201–202.

¹²VUB RS. *Šešuolių bažnyčios dokumentų sąvadas*. F. 57. B. 53–1378.

¹³VUB RS. *Šešuolių bažnyčios dokumentų sąvadas*. F. 57. B. 53–1336.

¹⁴L VIA. 1784 m. *Širvintų parapijos gyvenviečių sąrašas ir kitos žinios*. F. 694. Ap. 1. B. 3504. L. 451.

¹⁵MAB RS. F. 43–17997.

¹⁶L VIA. F. 526. Ap. 1. B. 4. L. 67.

¹⁷L VIA. 1875. IX. 15 *Vilniaus vysk. kurijos aktas*. F. 604. Ap. 4. B. 2843. L. 1, 2.

Zibalų bažnyčia

skirta po 60 rb metams¹⁸. Atrodo, jog prieglaudos Staškūniškio dvaro įpėdiniai Zibaluosė nepastatė.

Turimais duomenimis, kunigas Zibaluosė nuolatinai apsigyveno 1814 m., kai filialistu paskirtas kun. **Marius Radvilavičius**. Jis gimė apie 1774 m. Žemaitijoje. Mokėsi Krāžiu gimnazijoje, vėliau Vilniaus kunigų seminarijoje, kuria baigė apie 1804 m.

Vilniaus vyskupijos kunigų kasmetiniuose kalendoriuose, leistuose pavadinimu „Directorium horarum canonicarum...“, nuo 1810 metų skelbiami ir kunigų sąrašai, nurodant jų tarnybos vietas. Iš tų kalendorių sužinome, kad kun. M. Radvilavičius 1808–1811 m. buvo vikaru Anykščiuosė, o 1813 m. – Leņtupyje. Filialistą kun. M. Radvilavičių Zibaluosė maitino ir išlaikė Staškūniškio dvaras. Iš to dvaro jis dar gaudavo po 60 rb metinės algos. Kaip minėta anksčiau, kunigas Zibaluosė dar galėjo naudotis 3 margais skirtos žemės. Kun. M. Radvilavičius Zibaluosė išbuvo iki 1849 m. Matyt, dėl senatvės ir silpnos sveikatos 1849 m. persikėlė į Šešuoliūs, kur gyveno kaip invalidas, mirė Šešuoliuose 1851 m.

Neaišku, kokia kalba kun. M. Radvilavičius Zibaluosė sakydavo pamokslus, nežinia, ar bažnyčioje būdavo lietuviški giedojimai. Neabejotina, jog Zibalų apylinkių lietuviai su kunigu galėjo susikalbėti gimtąja kalba. Tačiau Zibalaĩ buvo Širvintų parapijos filija, o čia lenkinimo šaknys buvo gilios. 1830 m. vasarą Širvintų bažnyčios vizitacijoje nurodyta, kad liaudis katekizuoja lenkų kalba, o kaimyninėje Šešuolių parapijoje tada buvo sakomi lietuviški pamokslai¹⁹. Tikėtina, kad buvo reikalaujama vartoti lenkų kalbą ir Zibaluosė. Tos pačios vizitacijos duomenimis, 1830 m. Zibaluosė buvo 11 kiemų ir 64 gyventojai katalikai.

1849 m. Zibalų bažnytėlė turėjo 3 varpus.

Vietoj kun. M. Radvilavičiaus 1849 m. Zibalų filialistu paskirtas kun. **Steponas Jazdauskas**. Jo kilme ir biografija išsamiau nesiaiskinta. Kunigu išventintas 1824 m. Buvo vikaru Viešintosė, nuo 1826 m. trejus metus vikaravo Ukmergėjė, paskui metus Lyduōkiuose. 1830–1844 m. buvo vikaras Kernavėjė, 1845–

¹⁸Ten pat.

¹⁹LVI A. 1830 m. Širvintų bažnyčios vizitacija. F. 694. Ap. 1. B. 3780. L. 187.

1848 m. – Tābariškių administratorius. 1849–1867 m. kun. S. Jazdauskas buvo Zibalų filialistu. Iš Zibalų iškeltas mansijonieriumi į Molėtus, o 1872 m. paskirtas Nemenčinės vikaru. Mirė 1875 12 26 (s. st.) Nemenčinėje.

Kada bažnyčioms perstatyti nereikėjo valdžios leidimų, 1861 m. Zibalų bažnytelė buvo perstatoma²⁰.

Po 1863 m. sukilimo caro valdžia Vilniaus vyskupijoje uždarė apie 108 katalikų bažnyčias ir 81 koplyčią. Valdžios katalikų bažnyčių naikinimo užmojai bent Vilniaus vyskupijoje buvo nemaži, tačiau dalies šių kėslų teko atsisakyti. Gretimos Kiauklių filijos tikintieji, 1871 m. uždarius Kiauklių bažnytelę, stojo ją ginti. Valdžia buvo priversta gražinti Kiauklių bažnyčią ir leisti į ją skirti kunigą. Gal todėl oficialiai ir Zibalų filija liko neuždaryta, tačiau visą savo tolesnį viešpatavimo laiką Lietuvoje caro valdžia į Zibalus neleido skirti nuolatinio kunigo. Iš užuominų spaudoje, XX a. pradžios senelių pasakojimų, galime teigti, kad prie kun. S. Jazdausko Zibalų bažnyčioje pamokslai būdavo sakomi lietuviškai.

Nebegalint kunigui gyventi Zibaluosė, čia pamaldų laikyti atvykdavo Širvintų kunigai. Todėl ir bažnytelė buvo prižiūrima. Net po 1905 m. revoliucijos išsikovojus religinių laisvių, kunigas į Zibalus nepaskiriamas.

Zibalų parapija ir jos klebonai iki 1944 m.

1861 m. panaikinus baudžiavą, Zibalaį priskirti Širvintų valsčiui. Ilgainiui išsipirkę žemę, zibališkiai nuo dvaro nebepriklausė. Nesant Zibaluosė kunigo, ši gyvenvietė beveik niekuo nesiskyrė nuo kitų kaimų. Nuo 1912 m. net minėtuose kunigų kalendoriuose Zibaluosė nurodoma ne bažnyčia, bet koplyčia.

Nesigilinant į Pirmojo pasaulinio karo įvykius, vokiečių, bolševikų valdymą, kovas dėl Lietuvos nepriklausomybės, galima tik priminti, kad kuriantis Lietuvos valstybei, Zibalaį, kaip Širvintų parapijos dalis, buvo žymiai sulenkinti. O netoliese Zibalų esantys Šešuolių parapijos kaimai liko grynai lietuviški. Jau prieš Pirmąjį pasaulinį karą Zibalų apylinkių tėvai vaikų nebemokė lietuviškai, kalbėjo su jais lenkiškai. Širvintų ir Šešuolių parapijų riba buvo tapusi ir kalbine riba²¹.

1820 m. įsteigta Zibalų parapija. Jos pirmuoju klebonu tapo kun. **Kazimieras Lajauskas**. Zibalų parapijos steigimo bylos aptikti nepavyko. Gal ji saugoma Kaišiadorių kurijos archyve. Kun. K. Lajauskas priešinosi prievartiniam gyventojų lenkinimui ir rėmė lietuvių atgimimą. 1921 m. kovo mėn. jis buvo lenkų žandarų nužudytas. Apie tai išsamiai rašoma J. Lebionkos straipsnyje.

Po kun. K. Lajausko žūties Zibalų klebonu paskiriamas kun. **Stanislovas Šlamas**, gimęs 1866 m. Pukniónių k., Pakrúojo vls. Baigęs keturias Šiaulių gimnazijos klases, S. Šlamas metus dirbo provizoriaus padėjėju, paskui įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu

²⁰Kurzewski J. *Biskupstwo wilenskie*. – W., 1917. P. 187.

²¹Kai buvo varomas lenkinimo darbas per Zibalų bažnyčią // *Rytų Lietuva*. 1934. Nr. 1. P. 3.

išventintas 1898 m. Buvo vikaru Ūnuškyje ir Žiežmāriuose, o 1899–1903 m. – Čiobiškio klebonu. Platino draudžiamą lietuvišką spaudą, žadino lietuviybę. Už tai buvo persekiojamas ne tik lenkininkų, bet ir caro valdžios. 1904–1906 m. kun. S. Šlamas – Dusmenų kuratas. Būdamas Dusmenysė, globojo vargonininko sūnų, būsimą ižymų dainininką Kiprą Petrauską.

1907–1908 m. kun. S. Šlamas – Jōniškio klebonas. Už lietuvišką veiklą 1909 m. iškeltas į gudišką Pariėčės parapiją, tačiau ir čia atvažiuojantiems į atlydus Drūskininkų apylinkių lietuviams pamokslus sakydavo lietuviškai. Gal todėl po metų buvo iškeltas į gudišką Nestāniškių parapiją.

1916 m. pasiunčiamas pastoracinei veiklai tarp lietuvių, įvairiais keliais atsidūrusių Vokietijoje. Grįžęs į Lietuvą, 1918–1920 m. buvo Aukštādvario klebonas. 1920 m. lenkų suimtas ir atvežtas į Vīlnių. 1921 m. paskirtas į Zibalus kun. S. Šlamas irgi žadino lietuviybę. 1924 m. kun. S. Šlamas paskiriamas Iñturkės klebonu, kur išbuvo 17 metų. Vėliau jis buvo klebonu Gėlvonuose, Čiobiškyje, Saldūtiškyje ir Jōniškyje, kur mirė 1951 11 02. Palaidotas Jōniškio bažnyčios šventoriuje²².

Daug biografinių žinių apie Zibalų kunigus yra kun. S. Kiškio pagal kun. Nikodemo Švogžlio-Milžino rankraščius parengtoje knygoje „Kristaus pašauktieji“ (Kaišiadorys. 1996). Toliau nenurodant šaltinio, duomenys pateikti iš šio leidinio.

1924 m. Zibalų klebonu paskiriamas kun. **Antanas Matevičius**, gimęs apie 1871 m. Baigęs Vīlniaus kunigų seminariją, kunigu išventintas 1902 m. Buvo vikaru Švenčionysė, 1905–1911 m. klebonavo Palūšėje, o 1912–1915 m. – vikaras Širvintosė, vėliau iki 1924 m. – Iñturkės klebonas. Nuo 1924 m. klebonauja Zibaluosė iki mirties – 1928 09 24.

Po jo Zibalų parapijos klebonu atkeliamas kun. **Jonas Matuliauskas**. Nors prie kunigų K. Lajausko ir S. Šlamo Zibaluosė turėjo būti sakomi ir lietuviški pamokslai, tačiau spaudoje nurodoma, kad iki 1930 m. Zibalų bažnyčioje buvo vien lenkiškos pamaldos. 1930 m., be lenkiškų, kun. J. Matuliauskas čia perpus įvedė ir lietuviškas pamaldas²³.

Juozas Matuliauskas gimė 1899 08 10(22) Daūgailių parapijoje. Mokėsi Utenės gimnazijoje, o 1922 m. įstojo į Kaūno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1928 03 24 ir paskirtas vikaru į Širvintas, vėliau į Zibalus. 1932 m. iš Zibalų iškeltas klebonu į Vīlūnus, o 1939 m. –

Stogastulpis Zibalų šventoriuje. 1999 m. K. Driskiaus nuotr.

²²Kiškis S. *Kristaus pašauktieji*. – Kaišiadorys, 1996.

²³Rytų Lietuva. 1934. Nr. 1. P. 3.

į Kirdeikiūs. Nuo 1944 m. buvo Įnturkės, Beižonių, Krikštėnų, o 1958–1965 m. – Vytautāvos klebonas. Nuo 1965 m. metus buvo Palómenės, vėliau – Kernavės klebonas. Mirė 1968 01 25. Palaidotas Daūgailiuose.

1932 m. į Zibalus vadovauti parapijai atvyko kun. **Domininkas Pieškus**. Nors jis čia neišbuvo nė dvejų metų, tačiau sėkmingai pasidarbavo parapijos pastoracijoje, buvo žmonių mėgiamas ir gerbiamas. Jis ne tik propagavo religines vertybes, bet ir žadino tėvynės meilę, tautinį atgimimą. Buvo vietos šaulių būrio narys. Paaškéjus, kad Zibalų parapijos gyventojai moka lietuviškai, nuo 1934 02 16 kun. D. Pieškus Zibaluosė įvedė tiktai lietuviškas pamaldas²⁴.

D. Pieškus gimė 1897 10 8(20), Vėlniuje baigė 4 gimnazijos klases ir 1916 m. įstojo į kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1921 05 29, paskirtas Švenčionių vikaru. 1922–1927 m. buvo Kalesniūnų vikaras (vėliau iki 1930 m. – klebonas). 1930 m. sunkiai sirgo ir metus gydėsi. 1931 m. apie pusmetį buvo Miežėnų parapijos (Breslaujės aps.) klebonu. Vėl susirgo ir netrukus persikėlė į Kaišiadorių vyskupiją.

1934 04 15 per šaulių vakarą vietos visuomeninės organizacijos atsisveikino su Zibalų klebonu, išvykstančiu į Kiauklius. Kiaukliuosė jis išbuvo iki mirties. Mirė 1961 12 10.

1934 m. Zibalų klebonu paskiriamas kun. **Bronius Novelskis**. Jis mažutėje Zibalų parapijoje irgi ilgai neužsibuvo. B. Novelskis gimė 1905 12 20(1906 01 02). Per Pirmąjį pasaulinį karą su tėvais buvo pasitraukęs į Rusiją. 1924 m. įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1931 05 30. 1931–1934 m. kun. B. Novelskis – Molėtų vikaras ir vietos vidurinės mokyklos kapelionas. 1934–1935 m. – Zibalų, 1935–1953 m. – Bagaslaviškio klebonas. Perėjęs į Pānevėžio vyskupiją, 1947–1953 m. buvo Salų, 1953–1956 m. – Užpālių klebonu. Nuo 1956 m. klebonavo Alytujė (Kaišiadorių vyskupija), kur 1991 08 28²⁵ mirė.

1935 m. Zibalų klebonu paskiriamas kun. **Povilas Medžius**. Tai buvo mažesnis pasaulis ir patyręs vargų kunigas. Jis gimė 1868 02 04(16) Molėtų parapijoje. Įstojo į Peterburgo kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1892 m. pavasarį. Darbavosi Mogiliovo arkivyskupijos bažnyčiose, vėliau persikėlė į Latviją, o 1928 m. grįžo į Lietuvą. 1929–1930 buvo Surviliškio, 1930–1932 m. – Kavarsko vikaras. Persikėlęs į Kaišiadorių vyskupiją, 1932–1934 m. buvo Akmėnių, o 1935–1938 m. – Zibalų klebonu. Būdamas senas ir suvargęs, pasiprašė poilsio. 1938 m. paskiriamas rezidentu prie Molėtų bažnyčios. Mirė 1939 08 23.

1938 m. į Zibalus klebono pareigoms atvyko jaunas, bet silpnos sveikatos kun. **Jurgis Kazlauskas**, kilęs iš Žāslių parapijos Talpūnų kaimo (gimė 1906 10 03(16)). Baigęs Kaišiadorių gimnazijoje 4 klases, įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1935 06 15. Tai žinomo kalbininko, vertėjo iš lotynų kalbos Benedikto Kazlausko brolis. 1935–1937 m. kun. J. Kazlauskas – Kietāviškių, o 1937–1938 m. – Įnturkės vikaras. Zibaluosė jam teko pergyventi okupacijų ir karo sukrėtimus. Mirė 1944 09 04. Palaidotas Žāsliuose.

²⁴Zibalaĩ // Lietuvos aidas 1934. Nr. 53; Išsikėlė darbš-tus klebonas // Rytų Lietuva. 1934. Nr. 18.

²⁵Katalikų kalendorius žinynas. – V., 1993. P. 107–108.

Zibalų bažnytkaimis 1920–1940 metais

1925 m. vasarą Staškūniškio dvaro savininkas pareiškė nebelaikysiąs dvare lietuviškos mokyklos, ten veikusios nuo 1920 10 01, ir nebenuomosiąs patalpų. Todėl iš Staškūniškio dvaro buvo išnuomotos patalpos pradžios mokyklai Zibaluosė. Už mokyklos pastato nuomą dvarininkas pareikalavo iš anksto sumokėti 1200 litų. 1925 m. rudenį Zibaluosė pradėjusi veikti pradžios mokykla vadinosi Staškūniškio–Zibalų, vėliau – Zibalų mokykla. Apie Zibalų mokyklą plačiau rašoma Viktoro Alekno straipsnyje.

Būdamas prolenkiškos orientacijos, Staškūniškio dvaro savininkas Parčiauskas surasdavo „natūralių“ priešasčių trukdyti mokymuisi Zibaluosė. 1926 02 26 Zibalų pradžios mokyklos vedėjas rašė²⁶:

„Šiuo pranešu tamstos žiniai, kad Zibalų pradžios mokykloje 1926. II. 23 pamokų nebuvo. Labai dažnai p. Parčiauskas užkuria kamina, kuriame rūko mėsą, per mokyklos krosnis privaro pilną mokyklą dūmų, kurioj paskui jokiū būdu negalima darbuotis, nes įėjus į mokyklą darosi trošku, kad reikia bėgti laukan. Kelis kartus prašiau, kad iš ryto nekūrentų, bet Parčiauskas tik akis pastatė ir pasakė, kad į jo ūkio dalykus nesikiščiau. Ir dabar tyčia iš ryto kuria kamina, kad tik mokytojus ir vaikus panuodijus bjauriais dūmais“.

1929 m. vasario mėn., rengiantis statyti naują mokyklą, vietos gyventojai pažadėjo talkininkauti statant mokyklą, suvežti statybai skirtus rąstus. Medinė dviejų aukštų Zibalų pradžios mokykla valstybės skirtame sklype pastatyta 1935 m. Nuo tada mokiniai ir Zibalų mokytojai tapo nepriklausomi nuo Staškūniškio dvaro²⁷.

1927 m. Zibaluosė pradėjo veikti akcinės pieno perdirbimo bendrovės pieninė. Jau pirmaisiais veiklos metais ši pieninė iš ūkininkų priėmė (supirko) 324 tonas pieno. 1928 m. ši pieninė supirko 66,4, 1929 m. – 142,2, 1930 m. – 335,4, 1931 m. – 350,8 tonas pieno. 1931 m. rudenį Zibaluosė pradėta statyti didelė mūrinė pieninė, kuri, atro-

Zibalų pieninės steigėjai (iš kairės): Pranas Grybauskas, Tomas Parčiauskas (Staškūniškio dvaro savininkas) ir Stasys Zibalas

²⁶Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). 1926. II. 26 Zibalų pr. m-los vedėjo raštas Ukmergės aps. pr. mokyklų inspektoriui. F. 1690. Ap. 1. B. 52. L. 206.

²⁷Zibalaĩ // Tautos mokykla. 1935. Nr. 24.

*Zibalų pieninės
pastatas. 1999 m.
K. Driskiaus nuotr.*

*Tūkstantosios sviesto
statinės proga
nusifotografavę Zibalų
pieninės darbuotojai*

do, baigta kitais metais. Nors Zibalaĩ – nedidelė gyvenvietė, tačiau ir konkurencijos sąlygomis pieninė čia sugebėjo išsilaikyti. Oficialiais duomenimis Zibalų pieninė 1932 m. supirko 430,8, 1933 m. – 316,8, 1934 m. – 421,1, 1935 m. – 544,8, 1936 m. – 697,5 tonas pieno. Per 1927–1936 m. laikotarpį, neišlaikiusios konkurencijos, Ukmergės apskrityje nustojo veikti 6 pieninės, nuo 1934 m. nebeveikė ir Pāširvinčio dvaro pieninė²⁸.

Sulenkintai Zibalų parapijai lietuvejant, Zibaluosė ėmė steigti ir visuomeninės lietuvių organizacijos. Jų steigėjas ir siela buvo pieninės darbuotojas Vincas Jakštys, ė Zibalus atvykęs apie 1930 m. Jis buvo kilęs iš Ūžnemunės, Vīšakio Rūdōs vls., baigęs pienininkystės mokyklā. V. Jakštys bendradarbiavo ir to meto spaudoje.

1933 11 19 įvyko Zibalų ūaulių būrio steigiamasis susirinkimas. Būrio vadu tapo V. Jakštys. Į valdybā išrinktas mokytojas Nikodemus Butkus, dirbęs Zi-

²⁸Centralinė Lietuvos pieno perdirbimo bendrovių sąjunga „Pieno centras“. K. P. 56; Zibalaĩ // Lietuvos aidas. 1931. Nr. 267, 1932. Nr. 101.

balų pradžios mokyklos antrojo komplekto Kiemėliuose mokytoju, Adomas Prunskus ir policininkas Stasys Usavičius. Dar 1933 m. šaulių būrys išigijo žemės sklypą ir nuosavus namus. Be to, įsteigta ir šaulių būrio dramos sekcija.

1934 02 04 Zibaluosė įvyko antras šaulių būrio vakaras, vaidinta 3 veiksmų komedija „Morta Činčibiraitė“²⁹.

Apie 1933 m. Zibaluosė įsisteigė Lietuvos tautininkų sąjungos apylinkė (skyrius). Tautininkai rengdavo vietos ūkininkams įvairias paskaitas, minėjimus, organizuodavo tautinių švenčių iškilmes. Apie 1933 m. įsisteigė ir Zibalų jaunlietuvių skyrius.

1934 10 14 įvyko Vilniui vaduoti sąjungos Zibalų skyriaus steigiamasis susirinkimas, kuriame dalyvavo ir vietos klebonas kun. Bronius Novelskis, mokytojas J. Žulys ir kiti. Paminėtas Vilniaus užgrobinimas. Skyriaus nariais išrašė 21 asmuo³⁰.

Zibalų visuomeninės organizacijos glaudžiai bendradarbiavo. Štai 1934 12 31 Zibalų tautininkai, jaunlietuviai, šauliai ir Vilniui vaduoti sąjungos skyrius vietos pradžios mokykloje surengė Naujųjų metų sutikimą. Kalbėjo V. Jakštys ir mokytojas J. Žulys. Jaunimas dainavo, deklamavo eiles, žaidė tautinius žaidimus³¹.

Pašto agentūra

Pašto agentūros buvo steigiamos ten, kur negalima buvo atidaryti nenuostolingai dirbančios pašto įstaigos. Agentūros buvo pavaldžios artimiausiam paštui ir su juo keisdavosi korespondencija.

Pašto agentūros Zibaluosė atidarymą skatino vietos klebonas. 1928 12 16 Širvintų pašto viršininkas sudarė sutartį su Martynu Petryla, sutikusiui būti Zibalų pašto agentūros vedėju už 25 Lt atlyginimą per mėnesį. Sutartyje numatyta, kad korespondencija su Širvintomis keisis antradieniais ir ketvirtadieniais. M. Petryla buvo Zibalų vargonininkas. Jis gyveno parapijai priklausančiame name, ir jo bute veikė pašto agentūra.

Netrukus, t. y. 1929 02 24, Zibalų klebonas kun. A. Matuliauskas paprašė agentūros vedėju paskirti Petrą Puslį, nes M. Petryla buvo iškeltas iš agentūrai skirto kambario. Gerai dirbančio agentūros vedėjo be priežasties atleisti nenorėta. Todėl atsiklausta, ar M. Petryla pats sutinka atsisakyti pareigų. Pastarasis pareiškė atsisakąs agentūros vedėjo pareigų, nes jam pačiam tenka mokėti klebonui už kambarį, rūpintis kuru, buto apšvietimu.

Todėl nuo 1929 04 01 Zibalų pašto agentūros vedėju paskiriamas P. Puslys. 1930 02 30 kun. J. Matuliauskas pranešė Širvintų pašto viršininkui, kad nutraukia 1928 m. gruodžio mėn. išipareigojimą, kuriuo neatlyginamai buvo pažadėjęs skirti Zibalų pašto agentūrai patalpas, kūrą, apšvietimą ir spintą, taip pat užtikrinti pašto į Širvintas vežiojimą. Todėl prašė iškelti agentūrą ir telefoną iš parapijos patalpų.

Tada pašto agentūrai patalpas skyrė Zibalų pieninės valdyba. P. Puslys

²⁹Zibalai // Rytų Lietuva. 1933. Nr. 46; 1934. Nr. 7.

³⁰Aras V. Zibalai. Įsteigė VVS skyrius // Rytų Lietuva. 1934. Nr. 45.

³¹Zibalai // Rytų Lietuva. 1935. Nr. 1.

agentūros vedėjo pareigų atsisakė. Todėl nuo 1930 03 01 Zibalų pašto agentūros vedėju paskiriamas pieninės darbuotojas Vincas Jakštys. 1930 m. Zibalų pašto agentūra per mėnesį gaudavo apie 100 Lt grynų pajamų. Nuo 1931 02 01 Zibalų pašto agentūra iš žemiausios III eilės pakeliama į II. Agentūros vedėjo atlyginimas padidėjo iki 40 Lt per mėnesį.

1935 m. vasarą V. Jakštys išsikėlė į Kretingos apskritį. Nuo 1935 07 12 Zibalų pašto agentūros vedėjo pareigas ėjo irgi pieninės darbuotojas Vincas Naujokaitis, baigęs Belvederio pienininkystės mokyklą. Pašto agentūra liko tose pačiose pieninės patalpose.

Keičiant pagrindinę tarnybą, nuo 1938 10 01 Zibalų pašto agentūros vedėju skiriamas Julius Purtulis. Jis nuo 1929 m. buvo dirbęs Rokiškio aps. Kazliškio pašto agentūros vedėju. Rokiškėnas ilgiau Zibaluosė neužsibuvo. 1939 m. vasarą jis pasiprašė atleidžiamas iš pareigų, nes turįs grįžti į ankstesnę gyvenamąją vietą. Todėl nuo 1939 08 01 agentūros vedėju skiriamas irgi Zibalų pieninės darbuotojas, baigęs Belvederio pienininkystės mokyklą, Petras Kepalas³².

Šiuo kukliu rašiniu norėta apžvelgti tik Zibalų kaimo ištakas ir kelis praeities bruožus iki 1940 m.

Iš Širvintų pašto istorijos iki 1940 metų

Kazys Misius

Paštas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pašto istorija dar mažai tyrinėta. Pašto susisiekimas buvo organizuojamas užsienio valstybių pavyzdžiu. 1568 m. pradėjo veikti reguliarus pašto susisiekimas tarp Vilniaus ir Krūkuvos. Taip pat veikė tarptautinis Krūkuvos–Vėnos–Venėcijos pašto traktas. 1667 m. Lietuvos ir Lenkijos taikos paliaubų sutartimi su Rusija numatytas reguliarus Vilniaus–Maskvės pašto susisiekimas. Žinoma, kad XVIII a. pradžioje, o gal ir anksčiau, veikė Karaliūčiaus–Vilniaus pašto traktas.

XVII–XVIII a. Lietuvos ir Lenkijos valstybėje pašto ryšius pagal suteiktą privilegiją organizuodavo užsieniečiai. Pradžioje paštas tarnavo tik valstybinėms institucijoms, o jo išlaikymui reikėjo nemažai pinigų. Todėl Lietuvos didžiojo kunigaikščio arba valstybiniai miesteliai būdavo apdedami specialiu pašto mokesčiu. Konkrečiai 1699 m. Širvintos turėjo mokėti 30 auksinų pašto mokesį, o apskrities centras Ukmergė tais metais mokėjo 40 auksinų¹.

Rodos, tik 1717 m. seimo nutarimu Lietuvos ir Lenkijos paštas tapo vie-

³²LCVA. Zibalų pašto agentūros byla. F. 1016. Ap. 3. B. 854. L. 1–48.

¹Akty izdavaemyje archeografičeskoju komisijeju dlja razbora drevnych aktov. T. 8. V. 1875. P. 29.

šas ir juo galėjo naudotis privatūs asmenys. Minėtas seimo nutarimas reikalavo, kad „paštas Lietuvoje turi būti rūpestingai prižiūrimas ir plėtojamas“. Taigi nuo šiol pašto traktais buvo vežiojama ne tik valstybinė, bet ir privati korespondencija.

Be to, pašto vežimais Lietuvą pasiekdavo ir užsienyje leidžiami laikraščiai. Lietuvoje atsirado užsienio spaudos prenumeratorių. Nuo 1737 m. ir Vilniuje pradėti leisti kalendoriai, nuo 1760 m. – laikraščiai. Todėl pašto reikšmė dar labiau padidėjo. Kartais pavėluoto laikraščių išleidimo priežastimi būdavo nurodomas laiku neatvykęs paštas².

Valdant Stanislovui Augustui, nuo 1764 m., paštas Lietuvos ir Lenkijos valstybėje iš esmės pertvarkytas. Nustatyti įkainiai už įvairias pašto siuntas, prenumeruojamą spaudą. Spaudos vežiojimas buvo perpus pigesnis negu laiškų. VI. Abramavičius nurodo, kad XVIII a. Váršuvoje leidžiamo savaitraščio prenumerata redakcijoje kainavo 18, o Vilniaus pašte – 30 auksinų. Iš pašto įstaigos spaudą galėjo atsiimti tik pats prenumeratorius arba jo įgaliotas asmuo, pateikęs pašto išduotą bilietą prenumeratai gauti. Žinoma, XVIII a. nei korespondencijos, nei spaudos pašto įstaigos į namus nepristatydavo³.

XVIII a. antrojoje pusėje LDK jau buvo nusistovėjusi pašto sistema, kuri neblogai veikė ir visiškai tenkino to meto valstybės ir gyventojų poreikius. Lietuvos ir Lenkijos valstybėje XVIII a. antrojoje pusėje buvo Generalinė pašto direkcija, įsikūrusi Váršuvoje. Šiame mieste taip pat veikė karaliaus dvaro centrinis paštas, o žymesniuose valstybės administraciniuose centruose – svarbesnės pašto įstaigos (*postamty pryncypalne*). Pavyzdžiui, Vilniaus 1785 metų kalendoriuje dabartinėje Lietuvos teritorijoje nurodytos tik 3 svarbesnės pašto įstaigos: Kaunė, Rasėiniuose, Vilniuje. Iš artimesnių LDK miestų tokios įstaigos nurodytos Gardinė, Minske, Mintaujojė, Naugardukė, Nesvỹžiuje, Slánime. 1794 metų Gařdino kalendorius tarp svarbesnių pašto įstaigų dabartinėje Lietuvoje nurodo Kauną, Merkinę, Rasėinius, Vilnių⁴. Tai liudytų, jog XVIII a. nebuvo aiškiai apibrėžta, kokios pašto įstaigos svarbesnės.

Atrodo, kad XVIII a. antrojoje pusėje pašto įstaigos buvo kiekviename LDK apskrities centre. 1794 metų kalendoriuje svarbesnės pašto įstaigos nurodytos Gardinė, Kaunė, Lydojė, Rasėiniuose, Trákuose, Ukmergėjė, Vilniuje ir kituose toliau esančiuose LDK miestuose⁵.

Váršuvoje leidžiamuose politiniuose kalendoriuose nuo 1770 m. buvo skelbiami laisvieji pašto traktai, nurodomos pašto stotys. Per dabartinę Lietuvą buvo nurodomi Váršuvos–Mintaujõs ir Vilniaus–Gařdino pašto traktai. Tuose traktuose dažniausiai kas 3–4 mylios, o retais atvejais kas 6 mylios būdavo pašto stotys.

Apie Lietuvos pašto stotis XVIII a. pabaigoje yra paskelbta kelionių aprašymų, dienoraščių. Mokytojo Frydricho Šulco 1793 metų kelionės iš Mintaujõs į Gařdino seimą išpūdžiai yra išversti ir į lietuvių kalbą⁶. Jau XVIII a. pašto sto-

²Abramavičius VI. Pirmieji Vilniaus laikraščiai // *Literatūros ir meno metraštis*. 1961. P. 153–157.

³Gegužinis (Abramavičius) VI. Laikraščių platinimo būdas XVIII a. Lietuvoje // *Naujoji Lietuva*. 1943. Nr. 168, 169.

⁴Kalendarz Wileński na rok 1785. P. 204; Kalendarz Grodziński na rok przestępny 1784.

⁵Kalendarz Wileński na rok 1794. P. 190.

⁶Kraštas ir žmonės. – V., 1988. P. 108–117.

tys rūpinosi ne tik pašto gabenimu. Jų paslaugomis galėjo naudotis ir tuo traktu keliaujantys asmenys. LDK laikais pašto traktai faktiškai buvo vienintelė žinių perdavimo priemonė tolimais atstumais.

Širvintų arklių pašto stotis

Širvintos buvo įsikūrusios prie reikšmingiausio Vilniaus–Ukmergės–Upytės (vėliau Pānevėžio) kelio. Iš Pānevėžio per Ukmergę, Širvintas XVIII a. ėjo vietinis pašto traktas. 1772 metų Vilniaus kalendoriuje rašoma, kad ketvirtadieniais ankstų rytą į Vilnių atvyksta paštas iš Kaūno, Kėdāinių, Rasėinių (su laiškais iš visos Žemaitijos), Pānevėžio, Jūrbarko ir kitų Lietuvos vietų. O šeštadieniais apie vidudienį atvažiuoja paštas iš Ukmergės, Breslaujės, Dusetų, Anykščių, Alūkstės, Daūgpilio ir kitų miestų⁷. Taigi mažiausiai dvi dienas per savaitę pro Širvintas į Vilnių keliavo pašto vežimai, o kitomis dienomis grįždavo atgal. Apie Širvintų pašto stotį LDK laikais konkrečių žinių kol kas nepavyko aptikti. Vis dėlto yra svarių argumentų, kad bent XVIII a. Širvintosė pašto stotis turėjo būti.

1794 m. pralaimėjus T. Kosčiuškos sukilimui, įvyko trečiasis Lietuvos ir Lenkijos padalijimas. 1796 10 29 (s. st.) Jekaterina II įsakė generalgubernatoriui N. Repninui atkurti pašto susisiekimą Lietuvoje, pritaikant jį Rusijos reikmėms. Lėšas pašto kontoroms bei stotims atkurti ir joms išlaikyti nurodyta imti iš dvarininkų⁸.

Netrukus Vilniuje įsteigiamas centrinis paštas, kurio direktoriumi paskirtas Kuřšo vokietis Friselis. Rusija neatkūrė iki tol buvusios pašto organizacijos. Friselis manė, kad LDK paštas buvo geriau organizuotas, tačiau jį atkurti nebuvę pravartu. Šio pareigūno nuomone, anksčiau bajorai daugiau važinėdavę į seimelius, seimus, Vāršuvą. Dabar važinėjantys rečiau, o jei vyksta, tai dažniausiai ne pašto, bet savo arkliais.

Paštui išlaikyti kasmet iš Lietuvos buvo reikalinga 70,2 tūkst. rb, o stotims įrengti iškart reikėjo skirti 133,9 tūkst. rb. Ši našta teko bajorams ir miestams. Mokestis buvo išskirstytas dūmais. Dvarininkai ir miestiečiai nuo kiekvieno dūmo turėjo mokėti po 32,25 kp pašto mokesčio per metus. Pašto stotyse gana dažnai arklius imdavo rusų valdininkai ir ypač karininkai. Kas turi teisę pašto stotyse imti arklius, nebuvo reglamentuota⁹.

Vilniaus pašto direktorius Friselis pradėjo siuntinėti įvairioms institucijoms informaciją apie pašto traktus Lietuvoje. Spaudinyje apie pašto traktus 1797 metais, be kitų, nurodytas ir Vilniaus–Mintaujės pašto traktas su Māišiagalos, Širvintų, Ukmergės, Kėdāinių, Baisōgalos ir kitomis pašto stotimis. 1797 m. Māišiagalos ir Širvintų pašto stotyse laikyta po 12 arklių¹⁰.

Kitais, 1798 m., Vilniaus–Mintaujės pašto trakto nebebuvo. Pro Širvintas ėjo

⁷Kalendarz Wileński na rok przestępnny i przybyszowy 1772.

⁸Sobranije zakonov po upravleniju počtovomu /dalee – Sobranije zakonov/ T. 2. Spb. 1846. P. 264–267.

⁹Jaunulaitis A. Lietuvos bajorai ir jų seimeliai XIX amž. (toliau – Jaunulaitis A. Lietuvos bajorai...). – K., 1930. P. 119–221.

¹⁰1797 m. spaudinys apie Lietuvos pašto traktus yra išlikęs Alsėdžių bažnyčios archyve.

tik Vilniaus–Ukmergės pašto traktas. Tais metais Širvintų, Máišiagalos ir Ukmergės pašto stotyse laikyta po 6 arklius¹¹.

1799 m. Vilniaus–Ukmergės trakte Máišiagalos pašto stotyje buvo 8, Širvintų ir Ukmergės – po 10 arklių. Pašto stotys pagal sutartis būdavo atiduodamos laikyti įvairiems asmenims. 1800 m. laikytojams buvo mokama po 30 sidabrinių rublių už kiekvieną arklių.

1799 m. buvo atspausdintos pašto stočių laikymo Lietuvos gubernijoje taisyklės, kurias pasirašė Vilniaus civilinis gubernatorius Ivanas Friselis. Taisyklės atspausdintos rusų ir lenkų kalbomis.

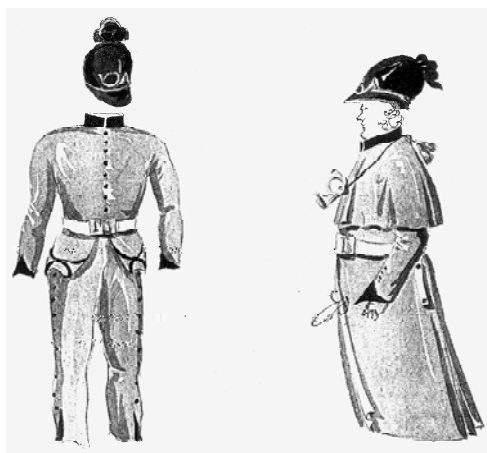
Pašto stočių laikytojai privalėjo užtikrinti nustatytą arklių kiekį ir kiekvienam iš jų turėti tvarkingus pakinktus. Kiekvienam arklių trejetui turėjo būti laikoma dengta brička vasarai, o žiemai – rogės su sėdynėmis. Be to, trims arkliams reikėjo laikyti po vežėją. Vežėjai privalėjo vilkėti nustatytą uniformą ir mokėti trimituoti paštininko trimitu arba ragu.

Pašto stočių laikytojams, be valstybės mokamų 30 sidabro rb per metus kiekvienam laikomam arkliui, dar atitekdavo mokesčiai, imamas už keleivių vežimą, t. y. po 14 varinių kp už mylią. Pašto stotyse buvo leidžiama pardavinėti įvairius gėrimus, degtinę, vyną, maisto produktus, taip pat apnakvindinti keleivius.

Vasarą trečdalis pašto stoties arklių turėjo būti arklidėje, o likusius buvo galima ganyti lauke. Keleivių pašto stotyse nebuvo galima laikyti ilgiau negu 15 minučių. Į tam skirtas knygas reikėjo registruoti kiekvieną keleivį, nurodant kada ir kur važiavo, kiek paėmė arklių. Pritrūkus arklių, pašto laikytojas turėjo pasistengti jų išsinuomoti. Vežėjai ir pašto stočių darbuotojai turėjo būti mandagūs ir paslaugūs keliautojams¹².

1801 m. Máišiagalos ir Širvintų pašto stotyse laikyta po 8 arklius¹³. Šis laikomų arklių skaičius nesikeitė iki 1813 m. 1812 m. įsiveržus Napoleono armijai, pašto stotys faktiškai nebeveikė. 1813 m. pašto susisiekimas vėl tapo reguliarus. 1813 m. Širvintų ir Máišiagalos pašto stotis laikė dvarininkas Guvaldas. Nuo 1813 m. valdžia nustatė Širvintų pašto stotyje laikyti 12 arklių¹⁴.

Dvarininkui Guvaldui Širvintų pašto stotis nedaug terūpėjo. 1815 m. Lietuvos pašto direktorius Vilniaus gubernatoriui rašė¹⁵:

1812 m. nustatyta pašto vežikų apranga, kuri turėjo būti siuvama iš pilkos medžiagos, naudojamos rekrūtų uniformai.

LVIA. F. 378. Ap. 3.

1812 m. B. 96. L. 2, 2a

¹¹1798 m. pašto traktų ir stočių sąrašas // Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 378. BS. 1798. B. 4. T. 1. L. 403.

¹²Pravila o soderžanii počt Litovskoj gubernii... – V., 1799.

¹³Statistinės žinios apie pašto stotis 1801 m. // LVIA. F. 378. BS. 1801 m. B. 41. L. 5.

¹⁴Žinios apie pašto stotis // LVIA. F. 378. BS. 1812 m. B. 96. L. 252; 1816 m. B. 79. L. 73.

¹⁵1815 08 19 Lietuvos pašto direktoriaus raštas Vilniaus civiliniam gubernatoriui // LVIA. F. 378. BS. 1815 m. B. 8. L. 97.

„Šio m[ėne]sio 5, 9 ir 14 d. raštais aš turėjau garbės pranešti Jūsų Prakilnybei apie Širvintų pašto stoties negeroves ir nuolankiai prašiau tą pašto stotį tinkamai sutvarkyti.

Į visus šiuos tris raštus negavau jokio atsakymo, tuo tarpu šiandien pas mane atvyko Širvintų pašto stoties raštininkas Čapkovskis ir asmeniškai pranešė, kad toje stotyje jau visai nebėra nei arklių, nei pašto stoties laikytojo Guvaldo, nei kitų pareigūnų, paskirtų žemesniojo žemės teismo asesoriaus. Jis, Čapkovskis, iškentęs daug įvairių pravažiuojančiųjų ižeidinėjimų dėl to, kad nėra arklių, nemato jokios galimybės ten toliau pasilikti“...

Lietuvos pašto direktorius šio rašto kopiją nusiuntė ir Vilniaus generalgubernatoriui. Pastarojo reakcija buvo ryžtinga. Jis nurodė Vilniaus aps. bajorų maršalkai ir zemskiniam ispravnikui per 24 valandas Širvintų pašto stotyje padaryti tvarką. Jeigu tai nebus įvykdyta, nurodyta Vilniaus aps. bajorų maršalkos arklius paimti į Širvintų pašto stotį ir jo lėšomis laikyti tol, kol stotyje atsiras reikalaujamas kiekis arklių¹⁶.

1816 m. vasarą buvo sudarytos sutartys su privačiais asmenimis trejiems metams dėl 52 pašto stočių laikymo. Širvintų pašto stoties laikytoju tapo dvarininkas Renigeris. Jis čia privalėjo laikyti 14 arklių. Valstybės turto rūmai išpareigojo per trejus metus Renigeriui sumokėti po 420 rb asignacijomis už kiekvieną arklį. (Tada asignacijų kursas buvo tris kartus mažesnis negu sidabro rublių)¹⁷.

Kaip minėta, pašto stočių arkliais dažnai naudodavosi įvairūs caro valdžios pareigūnai, karininkai. Pašto traktais keliaudavo karinė informacija, neretai slapta ir skubi. Kaip atrodė Širvintų pašto stotis tikrintojų akimis, galime sužinoti iš 1818 m. jos apžiūros akto, kurio vertimą pateikiame¹⁸.

„Apžiūros aktas

Įsakius jo Prakilnybei ponui Lietuvos kariniam gubernatoriui ir kavaliereiui Rimskiui Korsakovui, mes, žemiau pasirašę, 1818 metų kovo 18 dieną apžiūrėjome Vilniaus apskrityje esančią Širvintų pašto stotį, laikomą Vilniaus miestiečio žydo Ošerio Chaimovičiaus, iš ko paaiškėjo: pašto namelis išnuomotas pašto laikytojo. Prie įėjimo herbo, žibintų ir priebučio nėra. Įėjus į priėngį, kairėje – vienas kambarys pravažiuojantiems: išskyrus paprastą medinį stalą, jokių baldų nėra, visas kambarys su plyšiais, pro langus ir duris skersvėjai, visur pučia vėjas, pravažiuojantieji negali padoriai pailsėti, krosnis sena. Tame pat kambaryje įsikūręs ir raštininkas, kuris rusų rašto nedaug temoka, todėl negali teisingai užregistruoti pravežamo paprasto bei skubaus pašto, taip pat vežėjų ir keleivių, prireikus nėra galimybės surašyti teisingą pažymą. Kitame kambaryje gyvena pašto valdytojas žydas su šeima, trečiame –

¹⁶Ten pat. L. 98.

¹⁷1816 m. žinios apie Širvintų pašto stotį // LVIA. F. 378. BS. 1816 m. B. 79. L. 73, 121.

¹⁸1818 03 18 Širvintų pašto stoties apžiūros akto nuorašas // LVIA. F. 378. BS. 1818 m. B. 35. L. 61, 62.

seniūnas ir vežikai. Grindų nėra, langai, durys ir krosnis seni, visur skylės. Namas neaptvertas, visur mėšlynas ir nešvarumai. Arklidė vals-tiečio tvarte, kuriame nėra grindinio, lubų ir gardų; soirno ir daržinės laikyti avižoms bei šienui neturima; pašarų nėra. Dėl blogos priežiūros 10 arklių sulysę ir nuvaryti, tiktai 5 tinkami. Pakinktai seni, kiti ne-tinkami guli kieme. Dengtų vežimų ir demblių nėra. Samdomi vežikai blogai aprenkti, dalis neturi batų. Jų pasus turi pašto laikytojas. Tokį apžiūros aktą patvirtiname. Pasirašė Vilniaus zemskinis ispravnikas Jasenskis, pašto būstinė apžiūros karininkas Lasinskis“.

Iš šio akto matome, kad pašto stotims nustatytų taisyklių Širvintosė nebuvo laikomasi. Tikėtina, kad laikytojas siekė iš pašto stočių turėti kuo daugiau pajamų. Atrodo, kad tas pats Ošeris Chaimovičius tada laikė ir Vilniaus pašto stotį. Už sutarties sąlygų nevykdymą ir bajorų neklausymą Vilniaus bajorų maršalka skyrė jam 867 rb baudą. Ošeris turėjo stipresnių užtarėjų. Vilniaus gubernijos valdyba įsakė sulaikytus pinigų Ošeriui grąžinti¹⁹.

Neišgalinčius ar nenorinčius tinkamai prižiūrėti pašto stotis laikytojus valdžia reikalavė pašalinti. Deja, sutartys pašto stotims laikyti būdavo sudaromos trejiems metams.

1827 m. Širvintų pašto stotį laikyti trejus metus paėmė Vilniaus bajorų maršalka Jasinskis. Už kiekvieną laikomą arklį jis gaudavo po 250 rb asignacijomis per metus²⁰. Kaip atrodė po dešimtmečio Širvintų pašto stotis, liudija šis 1828 m. jos apžiūros aktas²¹.

„Tame pat trakte antra, Širvintų pašto stotis, laikoma šlėktos Songino, atrodė šitaip: namas medinis, dar pakankamai tvirtas, priklausantis dovarininkui Eismanui; įeinama per prieangį. Kairėje pusėje yra du kambariai, gana erdvūs ir tvarkingi, su tinkamais baldais; pirmame įsikūrusi raštinė ir raštininkas, o antras – pravažiuojantiems keleiviams. Iš šio antrojo kambario atskirtas nedidelis sandėliukas. Prieangyje yra virtuvė, o dešinėje pusėje – kamara. Kitus statinius prie šio namo, o svarbiausia arklidę, reikalinga perstatyti ir išplėsti. Vežikai gyvena atskirame, netoliese esančiame name. Nors viešbučio nėra, tačiau raštininkas pareiškė, kad reikalaujamų maisto produktų ir gėrimų atsargas pateikia jis, raštininkas. Vilniaus gubernijos ir apskrities maršalkos, apžiūrėję šią pašto stotį, pripažino, kad ateityje reikia pastatyti visai naują pašto namą, o iki tol šito namo savininkui nurodyta padaryti jame reikiamus pertvarkymus taip, jog visais atžvilgiais būtų patogų laikyti pašto stotį. Tai prižiūrėti įpareigoti p[ona] apskrities maršalka“.

Kaip matysime vėliau, naują pašto stotį pastatyti Širvintosė nebebuvo lemta. 1830 m. pradėjo veikti Vilniaus–Šiaulių

¹⁹Jaunulaitis A. Lietuvos bajorai... P. 263.

²⁰1827 m. pašto stočių žiniaraštis // LVIA. F. 378. BS. 1820. B. 22. L. 10, 11.

²¹Ten pat. L. 208.

pašto traktas su pašto stotimis Máišiagaloje, Širvintosè, Ukmergèjè, Raguvojè, Panevėžjè, Šeduvojè, Radviliškyje. 1830 m. Širvintų pašto stotyje laikyta 16 arklių, tiek pat ir Máišiagaloje²².

Dėl 1831 m. sukilimo Širvintų pašto stotis kurį laiką nebeveikė. Apskritai sukilimo metu Lietuvoje reguliaraus pašto susisiekimo nebuvo. Paštą lydėdavo stipri karinė apsauga.

Sukilimui pralaimėjus, Širvintų pašto stotis atkurta. Jau 1832 m. valdininkai teigė, kad Vilniaus–Ukmergės pašto kelyje atstumai tarp pašto stočių yra per dideli. Nuo Vilniaus iki Máišiagalos buvo 4, nuo Máišiagalos iki Širvintų – 3, o nuo Širvintų iki Ukmergės – 4 mylios. Todėl pasiūlyta tarp Ukmergės ir Vilniaus įsteigti tris pašto stotis ir jas išdėstyti apytikriai lygiais atstumais. Nutarta Máišiagalos ir Širvintų pašto stotis panaikinti, o naujas atidaryti Kiržinėje, Jauniūnuose ir Viesosè.

1833 07 caras Nikolajus I patvirtino dokumentą, kuriame nustatomas Vilniaus gubernijos pašto stočių arklių skaičius. Kiržinės, Jauniūnų ir Viesų pašto stotyse turėjo būti laikoma po 24 arklius²³.

Trumpai apie Jauniūnų pašto stotį

Caro valdžia pasiūlė dvarininkams Jauniūnuose ir Viesosè pastatyti pašto stotis, o statybos ir įrengimo išlaidas kompensuoti iš atitinkamai sumažintų žemskinių mokesčių. Dvarininkė Karolina Valentinavičienė savo žemėje, Jauniūnuose, iki 1833 m. birželio 1 d. pastatydino pašto stotį su kambariais keleiviams ir 30 vietų arklide. Pačios dvarininkės teigimu, statyba jai kainavusi 3 tūkst. rb. Iš pradžių valdžia nuomojo šią pašto stotį ir kasmet savininkei mokėdavo po 100 rb nuomos. Nuo 1841 m. valdžia nuomos nebemokėjo²⁴.

Netvarkos Vilniaus–Ukmergės pašto kelio stotyse netrūko ir vėliau. 1845 m. pasitaikė atveju, kai valdžios pareigūnai ilgokai keliaudavo iš Ukmergės į Vilnius. Jie pastebėdavo nemažai aplaidumo, trūkdavo arklių.

Tikrinant skundus, paaiškėjo, kad Jauniūnų pašto stotyje, laikomoje pirklio Gurliando, iš esamų 25 arklių tik 12 tinkami paštui ir keleiviams vežioti. Stotyje buvo tik trys tinkami vežimai, o penki stovėjo aplaužyti ir nebetinkami. Rogių – 9, visos senos, nekaustytos. 19 pakinktų sutraukti. Rasti netvarkingi ir 8 paradiniai pakinktai aukštiesiems valdžios pareigūnams vežioti ar lydėti. Vežikų apranga susidėvėjusi, paradinių drabužių nebuvo. Arkliams trūko pašaro. Vežikai skundėsi gauną mažus atlyginimus. Valdžia ėmėsi skubių priemonių padaryti Jauniūnų pašto stotyje tvarką ir ruošė varžytines perduoti stotį naujam laikytojui²⁵.

Jau 1835 m. pasiūlyta Jauniūnų pašto stotį perkelti į Mūšę, už 1,25 varsto link Vilniaus. Ten, vietoj buvusios karčemos, Bařtkušio dvaro savininkai no-

²²*Kurjer litewski*. 1830. Nr. 9. (Priedas).

²³*Sobranije zakonov...* RT. 5. Spb. 1850. Riu 107.

²⁴1847 m. K. Valentinavičienės raštas Vilniaus aps. žemskiniam ispravnikui // LVIA. F. 380. Ap. 4. B. 1529. L. 14, 15.

²⁵1845 11 23 Vilniaus gub. raštas generalgubernatoriui // LVIA. F. 378. BS. 1845. B. 1231. L. 5, 6.

rėjo įrengti pašto stotį. Teigta, kad prie upės būtų patogų girdyti bei plauti arklius. Jauniūnų pašto stotis aptrešusi, nelaikanti šilumos, pastatyta drėgnoje vietoje.

Jauniūnų savininkė K. Valentinavičienė visai priešinosi pašto stoties perkėlimui į Mūšę ir surasdavo užtarėjų atmesti šį siūlymą. Todėl tiek 1835 m. siūlymui perkelti pašto stotį iš Jauniūnų į Mūšę, tiek pakartotiniams siūlymams, pateiktiems 1843 ir 1845 m., nebuvo pritarta. Tikrai pripažinta, kad Jauniūnų pašto stoties dviem kambariams reikia perkloti grindis, pastatyti krosnį²⁶.

Matyt, pirklys Gurliandas irgi turėjo užtarėjų, nes jis Jauniūnų pašto stotį tebe laikė ir 1850 m. Nesigilinant į visas peripetijas, galima tik pasakyti, jog po 1850 m. pašto stotis iš Jauniūnų buvo perkelta į Mūšę.

XIX a., ypač nuo 1842 m., Rusijos valdžia stengėsi tobulinti pašto darbą. 1843 m. įvesti vienodi korespondencijų siuntimo tarifai, nepriklausantys nuo atstumo. 1848 m. pradėtos kabinti dėžutės laiškam, išleisti ženkliniai pašto vokai, žymintys apmokėjimą. 1958 m. Rusijoje atspausdinti pirmieji pašto ženklai. Tai žymiai supaprastino laiškų bei kitos korespondencijos siuntimą. Kaimo gyventojams aptarnauti 1865 m. įvestas vadinamasis zemskinis paštas. Nuo tų metų iš pašto stočių korespondencija, adresuota į kaimus, būdavo paimama į valsčių valdybas, o iš ten kaimų bendruomenių seniūnai nunešdavo net į atokiausius kaimus ir įteikdavo adresatams.

Nuo XIX a. ketvirtojo dešimtmečio Rusijoje, be centrinio pašto, buvo šios pašto įstaigos: pašto kontoros, pašto skyriai ir pašto stotys. Dalyje pastarųjų irgi buvo priimama bei išduodama korespondencija.

1849 m. išėjusiame informaciniame leidinyje yra sąrašas Rusijos imperijos pašto įstaigų, kuriose priimama kaimo korespondencija. Tame sąrašė yra ir Jauniūnų pašto įstaiga, tačiau neminima nei Kiržinė, nei Viėsos²⁷.

Širvintų pašto įstaiga 1879–1915 metais

Ukmergės–Vilniaus pašto kelyje gana ilgą laiką liko tos pačios Viesių, Mūsės, Kiržinės pašto stotys. Tikra revoliucija ryšių srityje buvo elektromagnetinio telegrafo išradimas. Kaip žinia, dar 1854 m. nutiesta Peterbūrgo–Vāršuvos telegrafo linija,ėjusi palei Kaūno–Daūgpilio plentą. Deja, tuo laiku Ukmergėjė telegrafo stotis neįrengta. Vilniuje telegrafo stotis atidaryta 1859 11 22(12 05).

Tai, kad per Lietuvą buvo nutiestos geležinkelio linijos ir paštas imtas vežioti traukiniais, beveik neturėjo įtakos Vilniaus–Ukmergės arklių pašto traktui. Nors 1861 m. Širvintos tapo valsčiaus centru, tačiau dar beveik 17 metų neturėjo pašto įstaigos.

Tikrai 1879 m. Širvintosė įsteigiama pašto stotis, priimanti ir išduodanti visų rūšių korespondenciją. Tebebuvo ir minėtos Kiržinės, Mūsės bei Viesių pašto stotys, tačiau jos rūpinosi tik pašto ir keleivių gabenimu, o korespondencijos nepriimdavo²⁸. Nuo 1872 m. Vilniaus

²⁶Byla dėl siūlymo Jauniūnų pašto stotį perkelti į Mūšę // LVIA. F. 380. Ap. 4. B. 1529.

²⁷Karmannaja počtovaja knižka. Spb. P. 136.

²⁸Pamiatnaja knižka Vilenskoj gubernii / dalee – PKVG/. P. LXXXI.

gubernijos pašto traktai, stotys ir kitos pašto įstaigos būdavo nurodomos kasmet tos gubernijos leidžiamose atmintinėse.

Nuo 1880 m. paštui ir keleiviams vežioti kūrėsi įvairios privačios bendrovės, kurios palaipsniui perėmė ir arklių pašto stočių funkcijas. Paštui gabenti su privačiais vežėjais būdavo sudaromos sutartys.

1884 m. Vilniaus–Ukmergės trakte jau veikė šios pašto stotys: Kiržinės, Máišiagalos, Mūsės, Širvintų, Viesų. Iš jų tik Máišiagaloje ir Širvintosė būdavo priimama visų rūšių korespondencija. Kitais, t. y. 1885 m., arklių pašto stotys Viesosė, Mūsėje, Kiržinėje panaikintos. Paštas pradėtas vežioti tikrai tarp Vilniaus ir Širvintų²⁹.

Yra išlikusi 1888 m. pašto įstaigų gautų pajamų apyskaitų suvestinė. Tais metais Širvintų pašto stotyje parduota 10,6 tūkst. pašto ženklų, vokų, atvirlaiškių blankų, kurių vertė 680 rb. 1888 m. iš Širvintų išsiųsti 869 siuntiniai, svėrė 681 svarą. Už tai siuntėjai sumokėjo 113 rb. Už pinigų perlaidas, įvertintus laiškus tais metais Širvintų paštas turėjo 69 rb pajamų³⁰.

Nuo 1888 m. pradėjo veikti Vilniaus–Molėtų pašto traktas su Máišiagalos, Širvintų, Giedraičių ir Molėtų pašto stotimis. 1891 m. Širvintų pašto stotis pertvarkoma į pašto skyrių. Tai reiškė, kad atsisakyta arklių, o paštas buvo vežiamas privačių asmenų pagal sudarytas sutartis. Nustatyta, kad Širvintų pašto skyrius turi dirbti nuo 8 iki 14 ir nuo 17 iki 19 val.³¹

1894 m. Širvintų pašte įvedamas telegrafas. Nuo tol ta pašto įstaiga buvo vadinama Širvintų pašto telegrafo skyriumi³². Nors oficialaus laiškinko tuo metu nebūdavo, tačiau Širvintosė gautas telegramas pristatydavo adresatams, esantiems net daugiau negu 20 km nuo šios įstaigos. Tiesa, telegramos daugiausia ateidavo į dvarus, o jų gavėjas už atnešimą turėjo mokėti. Mokestis buvo ne toks jau mažas – apie 7,5 kp už varstą (varstas = 1,06 km)³³.

Apie 1890 m. Rusijoje pradėjo veikti valstybės taupomosios kasos, kuriose gyventojai galėjo laikyti ir prirėikus atsiimti savo indėlius. Vėliau tokių taupomųjų kasų skyriai atidaryti beveik prie visų pašto įstaigų. Širvintų pašto skyriuje taupomoji kasa įsteigta 1893 06 01³⁴.

Molėtų–Vilniaus pašto trakte, sudarius sutartis, paštas buvo vežamas nuo Molėtų iki Širvintų ir nuo Širvintų iki Vilniaus. Pavyzdžiui, 1900 m. Vilniaus pašto telegrafo valdyba sudarė sutartį su Molėtų miestiečiu Jankeliu Epšteinu dėl pašto iš Molėtų į Širvintas vežimo. Šia sutartimi pastarasis išipareigojo du kart per savaitę vežti paštą iš Molėtų į Širvintas pro Giedraičius ir atgal. Pašto telegrafo valdyba mokėjo J. Epšteinui po 3 kp už kiekvieną vežamo pašto varstą³⁵. Tokios sutartys pagal tradiciją būdavo sudaromos trejiems metams.

Širvintų pašto telegrafo skyriuje dirbo paštininkas ir sargas. Iki 1909 m. Širvintų paštininkas gaudavo 204 rb atlyginimo per metus, o nuo 1909 m. jam

²⁹PKVG na 1885 god. P. XLI; na 1886 god.

³⁰Žinios apie pašto įstaigų pajamas 1888 m. // LVIA. F. 558. Ap. 2. B. 4. L. 18, 35, 52.

³¹PKVG na 1889 god. Otdiel 2. P. 128; na 1892 god. Otdiel 2. P. 101.

³²PKVG na 1895 god. Otdiel 2. P. 37.

³³Gyvenviečių, gaunančių telegramas per Širvintų paštą, sąrašas // LVIA. F. 1217. Ap. 2. B. 260. L. 45.

³⁴Valstybės taupomųjų kasų žiniaraštis // LVIA. F. 558. Ap. 2. B. 97. L. 474.

³⁵Vilniaus pašto v-bos sutartis su J. Epšteinu // LVIA. F. 1247. Ap. 2. B. 259. L. 86, 87.

Širvintų pašto
telegrafo kalendoriniai
žymekliai XX a.
pradžioje

alga padidinta iki 240 rb. Pašto sargo alga padidinta nuo 120 iki 180 rb. 1909 m. Širvintų paštininku dirbo Petras Jablonskis³⁶.

1915 m., vokiečiams artėjant prie Širvintų, paštas evakuotas į Mogiliovo guberniją. Evakuotas Širvintų paštas iki 1918 m. gaudavo įvairius Rusijos pašto įstaigoms skirtus aplinkraščius. 1918 m. likviduota Vilniaus pašto telegrafo valdyba, kontroliavusi Kauno, Suválkų ir Vilniaus gubernijų pašto telegrafo įstaigas. Kartu su kitomis evakuotomis iš Lietuvos pašto įstaigomis 1918 m. likviduota ir Širvintų pašto telegrafo įstaiga.

Širvintų paštas okupacijų ir tarpuvaldžio metais (1915–1923)

Vokiečių okupacijos metai. Užėmę Vilnių, vokiečiai 1915 10 02 paskelbė įsakymą gyventojams tučtuojau pristatyti milicijai visus turimus telefonų aparatus su baterijomis ir prietaisais. Šis įsakymas galiojo ne tik vilniečiams, bet ir visiems užimtos Vilniaus gubernijos gyventojams.

1915 10 12 vokiečiai paskelbė, kad „draudžiama siuntinėti iš vienos vietos į kitą laiškus, atvirutes, visokius rašinius, spaudinius ir laikraščius“. Nevykdančiams šio reikalavimo grėsė iki 5 tūkst. markių pinigine bausme ir iki metų kalėjimo, o pasikartojus – bausmės dvigubinamos³⁷.

Vokiečiai pirmiausia rūpinosi kariuomenės paštu. Buvo steigiamos lauko pašto ir lauko telegrafo įstaigos, kurios iš pradžių tarnavo tik kariuomenės reikmėms.

Kadangi dar 1915 m. Širvintos tapo apskrities centru, čia įsikūrė vokiečių valdžios apskrities įstaigos, tikėtina, jog be pašto neapsieita. Konkrečių duomenų apie Širvintų paštą vokiečių valdymo metais nepavyko aptikti.

Iš paskelbtų atsiminimų žinome, kad į Alytaūs paštą civiliams gyventojams užėti buvo uždrausta, tą įstaigą saugojo vokiečių kariai. Bent iš pradžių vokiečių paštas laiškų gyventojams nevežiojo, nors vokiškoms įstaigoms į Alytų paštas atvykdavo kasdien³⁸.

Panašiai turėjo būti ir Širvintosė. 1916 m. pradžioje karinėmis vokiečių ryšio įstaigomis leista naudotis ir civiliams asmenims. 1916 01 15 vokiečiai gyventojams leido susirašinėti. Tas leidimas daugumai žmonių buvo menka paguoda, nes bet koks susirašinėjimas buvo galimas tik vokiečių kalba. Gyventojai galėjo siųsti atvirlaiškius, paprastus ir registruotus laišk-

³⁶1909 m. pašto darbuotojų, kuriems padidintos algos, sąrašas // LVIA. F. 558. Ap. 2. B. 21. L. 88, 93.

³⁷Lietuvos istorijos šaltiniai. II. – V., 1965. P. 550.

³⁸Nuo krivulės iki raketos. – Čikaga, 1963. P. 203.

kus, atvirukus, spaudinius, pašto perlaidas (ne daugiau kaip 800 markių) ir telegramas, kurių apimtis ne daugiau negu 15 žodžių. Nuo 1917 08 01 siunčiamų telegramų apimtis nebebuvo ribojama. Joks paštas siuntinių iš gyventojų nepriimdavo. Telegramų turinį reikėdavo pranešti apskrities viršininkui, kuris pats surašydavo telegramos tekstą. Telegramas leisdavo siųsti tik įrodžius jų reikalingumą.

Visi laišakai vokiečių valdžios buvo tikrinami ir cenzūruojami. Patys laišakai galėjo būti ne ilgesni negu dviejų puslapių. Sunkiai įskaitomi, be siuntėjo adreso arba užklijuoti laišakai nebūdavo gabenami ir dažniausiai vietos cenzūros naikinami. Dar daugiau apribojimų buvo susirašinėjant su užsieniu. Lietuviškai susirašinėti leista tiktai nuo 1918 08 15. Vokiečių pašto stotys jokios korespondencijos ar telegramų gyventojams nenešiodavo³⁹.

Dar 1912 m. inžinierius G. Daškevičius siūlė nutiesti Vilniaus–Ukmergės telefono liniją, tačiau projekto iki karo nespėta įgyvendinti. Per Pirmąjį pasaulinį karą tiek vokiečių, tiek rusų armijose, be telegrafo, plačiai buvo naudojamas ir telefono ryšys. Vokiečiai dar 1915 m. nutiesė telefono liniją iš Ukmergės į Giedraičius, Tūrliškius⁴⁰. Atrodo, vokiečiai nutiesė ir Ukmergės–Vilniaus telefono liniją pro Širvintas.

Pralaimėję karą, vokiečiai 1918 m. pabaigoje ėmė kraustyti iš Lietuvos. Laikinoji Lietuvos vyriausybė paragino steigti parapijų komitetus ir kurti vietos savivaldybes.

Valdant bolševikams. Paskui besitraukiančius vokiečius iš rytų ėjo Raudonoji armija. Atrodo, vokiečiai iš Širvintų pasitraukė 1918 12 25. Dalis besikuriančios Širvintų savivaldybės inventoriaus 1919 01 09 išvežta į Kauną. Tikriausiai jau kitą dieną į Širvintas atvyko raudonarmiečiai, įkurtas revoliucinis komitetas, bolševikų milicija.

Kaip teigiama vasario 2 d. korespondencijoje, 1919 01 31 Širvintosė pradėjo veikti pašto įstaiga. Paštas iš Širvintų pro Máišiagalą į Vilnių buvo vežamas dukart per savaitę. Pradėjęs veikti paštas turėjo telefono ryšį su Vilniumi. Minėtoje korespondencijoje teigiama, kad telefono ryšys „greit bus su Vilkmurge ir kitomis vietomis“⁴¹.

Žinoma, kad valdant bolševikams, Širvintų pašto telegrafo skyriaus vedėju buvo Pranas Gedzius, dirbęs pašte nuo 1894 m. 1918 m. jis dirbo Briánsko pašto kontoroje. Tikriausiai jį Baltarusijos ir Lietuvos bolševikų valdžia iš Briánsko nusiuntė į Širvintas. Be jo, Širvintosė paštininku dar dirbo Petras Dikas, o sargu – Stanislovas Maslinskis⁴².

Užgrobus lenkams. Bolševikai iš Širvintų pasitraukė 1919 05 03. Kitos dienos pavakare į miestelį atvyko Lietuvos kariai, o netrukus pasirodė ir lenkų kariškiai. Kurį laiką Širvintosė buvo lietuvių ir lenkų valdžios. Vėliau lenkai likvidavo lietuvių savivaldą ir liko tik lenkiška administracija. Tikėtina, kad 1919 m.

³⁹Urbšienė M. Susisiekimas, paštas ir pasi Lietuvoje Didžiojo karo metu. // *Karo archyvas*. XII. – K., 1940. P. 77–81.

⁴⁰Vitkevičius P. Razoitije elektro- i radiosviazi v Litvie. – V., 1972. P. 57, 64.

⁴¹Lebionka J. Pirmieji Tarybų valdžios organai rajone 1918–1919 metais // *Lenino vėliava*. Širvintos, 1987. Nr. 94.

⁴²1919 03 31 Širvintų pašto darbuotojų sąrašas // *Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA)*. F. R-17. B. 2. L. 488.

vasarą buvo atkurta lenkiška Širvintų pašto įstaiga. 1919 04 18 lenkai įsteigė Vilniaus pašto ir telegrafo direkcija, tačiau išlikusio jos archyvo pabirose nepavyko rasti duomenų apie Širvintų paštą. Dėl laiko stokos liko neperžiūrėtos to laikotarpio lenkų spaudos korespondencijos. Manoma, kad lenkai Širvintosė buvo įsteigę VI eilės telegrafo įstaigą.

Širvintų paštas 1920–1922 m. Spaudžiami Rusijos bolševikų kariuomenės, 1920 m. liepos pradžioje lenkai ėmė trauktis iš užimtos Rytų Lietuvos. 1920 07 09 Lietuvos kariai įžengė į Širvintas. Netrukus buvo sutvarkyta Ukmergės–Širvintų telefono linija.

Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje esančiame 1921 m. išleistame „Lietuvos pašto, telegrafo ir telefono įstaigų sąrašė“ prie *Širvintų* ranka prirašyta data 1920 09 03. Matyt, tai lietuviško Širvintų pašto atkūrimo data. 1921 m. tam paštui vadovavo Jonas Grigas. Deja, jo asmens bylos nepavyko rasti. Todėl kol kas negalima tikrai pasakyti, kas buvo pirmasis lietuviško Širvintų pašto viršininkas.

Kaip žinia, pasiekę persilaužimą kovose su bolševikais, lenkai sulaužė Suválkų sutartį, puolė Lietuvą ir 1920 10 09 užėmė Vilnių. Po 1920 11 17–21 sėkmingų lietuvių kautynių ties Širvintomis ir Giedraičiais Tautų Sąjungos karinė kontrolės komisija pareikalavo sustabdyti kovas. 1920 11 29 Kaunė pasirašytas Lenkijos ir Lietuvos karo paliaubų protokolas. Kariuomenės turėjo atsitraukti po 3 km nuo užimtų pozicijų. Buvo palikta 6 km neutrali zona, į kurią pateko ir Širvintos. Apie lenkų puldinėjimus Širvintų neutraliosios zonos ruože rašoma atskirai. Žinoma, tokiomis sąlygomis veikiantis Širvintų VI eilės paštas dirbo nuostolingai.

1922 m. sausio mėn. sudarytoje Lietuvos telefono linijų schemeje pažymėta, kad Ukmergė su Širvintomis sujungta telefono ryšiu. Tačiau 1922 m. telefono abonentų knygoje Širvintosė telefonas nenurodytas⁴³. Matyt, tada telefonas naudotas pasienio užkardose.

1922 07 01 Širvintų paštas priskirtas žemiausiai VII eilei. Suprasdamas, kad vis tiek šiame lenkų puldinėjamame ir niokojamame miestelyje pašto įstaiga negalės dirbti pelningai, J. Grigas pasiūlė Širvintų paštą perkelti į Bagaslaviškį⁴⁴. Pašto valdyba pasielgė kitaip.

Širvintų pašto agentūra. Nuo 1922 09 16 Širvintų pašto telegrafo įstaiga likviduota, o jos viršininkas J. Grigas paskirtas į Ukmergės paštą. Nuo to laiko Širvintosė atidaryta III eilės pašto agentūra, pavaldi Ukmergės paštui. Agentūros vedėju paskirtas laiškininkas Petras Kepeliūnas⁴⁵.

1921 03 10 patvirtintos pašto agentūrų steigimo ir veikimo taisyklės, tačiau išspausdintos tik 1923 m. Carinėje Rusijoje pašto agentūrų nebuvo. Matyt, pašto agentūros buvo paplitusios Vakarų Europoje. Jas steigė ir atsikūrusi Lenkijos valstybė.

Galima priminti, jog pašto agentūrose būdavo priimama ir išduodama tik paprasta ir registruota korespondencija, prenumeruojama periodinė spauda.

⁴³Telefonų abonentų knyga 1922 m.

⁴⁴1922.VII.7 *Širvintų pašto virš. J. Grigo raštas Paštų, tel. ir telef. v-bai // LCVA. F. 1016. Ap. 3. B. 748. L. 3.*

⁴⁵1922.VIII. 3 *Paštų, tel. ir telef. v-bos raštas Ukmergės pašto viršininkui // LCVA. F. 1016. Ap. 3. B. 748. L. 19.*

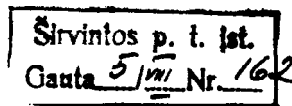
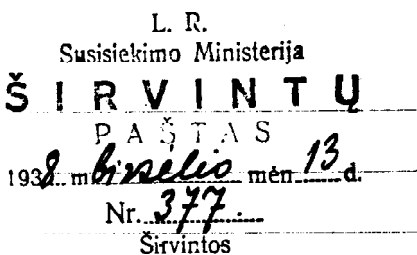
Agentūrų adresu siunčiamus įvertintus laiškus, perlaidas, siuntinius reikėdavo atsiimti pašte, o adresatas apie tai gaudavo pranešimą. Širvintosė pašto agentūra veikė apie 8 mėnesius.

Širvintų paštas 1923–1940 metais

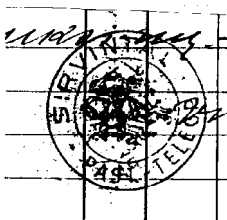
1923 02 15 ambasadorių konferencija panaikino neutraliąją Lietuvos su Lenkija zoną. Maždaug per jos vidurį buvo išvesta demarkacinė linija, kurios Lietuva valstybine siena niekada nepripažino. Širvintos atiteko Lietuvai ir nuo 1923 05 23 perėjo jos žinion. Šiame pafrontės miestelyje buvo būtinas paštas. Todėl 1923 05 28 pašto agentūra panaikinta, o nuo tos datos Širvintosė atidaryta VII eilės pašto telegrafo ir telefono įstaiga, vykdanči visą pašto operacijas. Agentūros vedėjas P. Kepeliūnas atleistas. Laikinu Širvintų pašto vedėju paskirtas Ukmergės pašto laiškinkas Vladas Markūnas.

Jis gimė 1896 m. Žemaitkiemio vls., Klepšių k. Kadangi tarnaudamas Rusijos kariuomenėje Vl. Markūnas buvo lauko paštininku, 1920 m. jis pasiprašė tarnybos pašte ir priimtas dirbti į Ukmergę telegramų nešiotuju. Dar iki paskyrimo į Širvintas Vl. Markūnas buvo išlaikęs paštininko kvalifikacijos egzaminus. Nuo 1923 08 01 Vl. Markūnas buvo paskirtas vadovauti Žėlvos paštui, kur išdirbo iki pirmojo bolševikmečio. 1941 05 30 Ukmergės ryšių kontoros viršininkas Kazys Andruškevičius pasiūlė Vl. Markūną atleisti iš darbo, nes buvęs tautininkų sąjungos nariu ir turi nekilnojamojo turto. Nuo 1941 06 11 Vl. Markūnas iš tarnybos pašte atleistas⁴⁶.

Nuo 1923 08 01 Širvintų pašto viršininku iš Žėlvos atkeltas Ksenofontas Zaikinas. Jis buvo rusas sentikis, gimęs 1891 m. Giedraičių vls., Kazliškių k., baigęs Vėlniaus miesto mokyklos 4 klases. Nuo 1912 m. dirbo Nemākščių pašte.

Širvintų pašto
antspaudai
(a) 1922 m.;
(b) 1935 m. ir štampai

⁴⁶Vl. Markūno asmens byla // LCVA. F. 1016. Ap. 1. B. 3221.

Širvintų krašto
kalendoriniai žymekliai

Gera mokėjo lietuviškai ne tik skaityti, bet ir rašyti. 1921 m. K. Zaikinas pasiprašė tarnybos pašto žinyboje ir nuo 1922 01 16 paskirtas naujai atidaryto Žėlvos pašto viršininku.

Ukmergės pašto kontoros tarnautojas, 1924 m. vasarą tikrinęs apskrities pašto įstaigų darbą, pabrėžė, kad Širvintų paštas tvarkosi geriausiai, o K. Zaikinui verta paaukštinti pareigas⁴⁷. Vėlesni revizoriai K. Zaikino vadovaujamoje įstaigoje irgi nerasdavo jokių trūkumų ar aplaidumo.

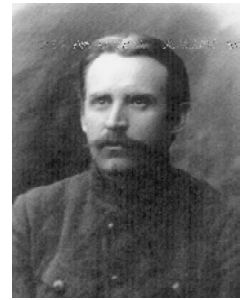
1925 m. pirmą ketvirtį Širvintų pašte buvo gaunami šie laikraščiai bei žurnalai: „Genys“ – 1 egz., „Karys“ – 2 egz., „Lietuva“ – 18 egz., „Lietuvos ūkininkas“ – 3 egz., „Lietuvos žinios“ – 5 egz., „Rytas“ – 2 egz., „Sargyba“ – 7 egz., „Trimitas“ – 10 egz., „Vienybė“ – 2 egz. Prenumeruoti ir lenkiški laikraščiai: „Chata rodzina“ – 40 egz., „Nowiny“ – 35 egz.⁴⁸ Būtų įdomu palyginti analogiškus vėlesnių metų duomenis, tačiau jų nepavyko aptikti.

Širvintoms, kaip pafrontės miesteliui, buvo ypač svarbus telefono ryšys. 1926 m. Širvintų pašte buvo telefonas viešiemis pokalbiams. Be to, paštas telefono ryšiu buvo sujungtas su 4 valstybinėmis įstaigomis ir dviem privačiais abonentais⁴⁹.

Nuo 1927 04 22 K. Zaikinas skiriamas į Priėnų paštą. Tikriausiai norėta, kad Širvintosė būtų daugiau inteligentų lietuvių, kurie norėtų ir galėtų organizuoti visuomeninę, tautinę ir kultūrinę veiklą. Priėnų pašte K. Zaikinas išdirbo iki vokiečių okupacijos. 1941 09 14 vokiečiai K. Zaikiną, kaip rusą, iš tarnybos pašte atleido⁵⁰.

1924–1930 m., be viršininko, Širvintų pašte dar dirbo du laiškinkai. 1926 m. Širvintose laiškus nešiojo Juozas Stuparas ir Povilas Steponavičius.

Vietoj K. Zaikino vadovauti Širvintų paštui paskirtas Žiežmarių pašto įstaigos prižiūrėtojas Antanas Petrikas. Jis gimė 1900 m. Kavarsko vls., Piktagalio k. A. Petrikas 1924 m. buvo baigęs pašto darbuotojų kursų ir išlaikęs egzaminus. Tais pat metais gavo tarnybą Žiežmarių pašte.

Širvintų pašto
viršininkas
Ksenofontas Zaikinas.
Nuotrauka daryta apie
1929 m.

⁴⁷1924 06 22 Ukmergės pašto tarnautojo pranešimas Paštų, tel. ir telef. v-bai // LCVA. F. 1016. Ap. 1. B. 6119. L. 31.

⁴⁸1925 m. I ketv. Širvintų pašte gaunamų laikraščių sąrašas // LCVA. F. 1016. Ap. 3. B. 1. L. 18, 19.

⁴⁹1926 m. Lietuvos telefonų abonentų sąrašas.

⁵⁰K. Zaikino asmens byla // LCVA. F. 1016. Ap. 1. B. 6119. L. 47, 151.

1928 m. pradžioje A. Petrikas prašė jį iškelti iš Širvintų kitur. Teigė nemokąs lenkiškai, o dauguma lankytojų reikalauja kalbėtis su jais lenkų kalba. Matyt, toks motyvas nebuvo svarus, nes A. Petrikas liko Širvintose⁵¹.

Širvintų pašto įstaiga dirbo pelningai. Pavyzdžiui, 1928 m. Širvintų pašto pajamos buvo 20,2 tūkst. Lt, o išlaidos 10,3 tūkst. Lt. Taigi paštas gavo 9,9 tūkst. Lt pelno. Tais metais iš Širvintų pašto išsiųsta 269,7 tūkst. Lt perlaidų, o į paštą gauta 281,7 tūkst. Lt perlaidų. Kitais, 1929 m., ši įstaiga gavo 21,9 tūkst. Lt pajamų, o išlaidų turėjo 12,4 tūkst. Lt. 1929 m. iš pašto išsiųsta perlaidų už 454 tūkst. Lt, o jų gauta 247,5 tūkst. Lt⁵². Kadangi paštas dirbo pelningai, nuo 1930 06 01 ši įstaiga priskirta VI eilei, t. y. paaukštinta kategorija.

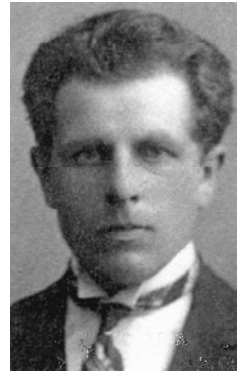
1930 05 27–28 su valstybės kontrolieriumi tikrinant Širvintų paštą, nustatytas 14193 litų išėikvojimas. Tą pačią gegužės 28 dieną A. Petrikas iš pareigų pašalintas. Patikrinimo akto nuorašas perduotas policijai. Laikinais eiti Širvintų pašto viršininko pareigas paskirtas laiškininkas Juozas Stuparas⁵³. Kaip baigėsi A. Petriko byla, žinių nerasta.

Nuo 1930 06 01 vadovauti Širvintų paštui paskirtas Jeronimas Budrys, gimęs 1902 m. Antazāvės vls., Voluņgių k. 1921 m. jis pradėjo dirbti laiškininku Dusetų pašte. 1923 m. tarnavo kariuomenėje. 1924 m. dirbo laiškininku Kavārskėje, o po metų perkeltas į Taūragę. 1927 m. išlaikė pašto darbuotojų kvalifikacinius egzaminus. Dirbo Vieکشnių, Vilkijōs, o nuo 1929 01 16 – Lekėčių pašto įstaigoje.

1931 m. J. Budrys suorganizavo Širvintų šaulių būrio gaisrininkų komandą ir jai sėkmingai vadovavo. 1934 m. J. Budrys susipyko su Širvintų policijos nuovados viršininku Broniumi Usevičiumi. Pastarasis ėmė skųsti J. Budrį, net padavė jį į teismą, kad nevykdąs policijos nurodymo. Tas nurodymas gana naivus: policijos nuovados viršininkas draudė J. Budriui rakinti šulinį. Teisme B. Usevičius bylą pralaimėjo, tačiau tokie valdininkų santykiai buvo nenormalūs. Todėl nuo 1935 02 01 J. Budrys perkeltas į Molėtus irgi pašto viršininko pareigoms. Susisiekimo ministerija kreipėsi į Vidaus reikalų ministeriją ir prašė iš Širvintų iškelti ir B. Usevičių.

J. Budrys pašto reikalus perdavė laiškininkui Jonui Virgailiui ir išvyko į Molėtus. Faktiškai J. Budrys buvo sukeistas su ilgamečiu Molėtų pašto viršininku Viktoru Bimba. Ten jis dirbo iki 1941 m., o gal ir ilgiau. Tiesa, 1939 m. spalio mėn. J. Budrys buvo paskirtas į vieną Vilniaus paštą, tačiau neišbuvęs nė metų vėl grįžo į Molėtus⁵⁴.

Širvintų pašto įstaigai tapus VI eilės, joje dirbo 3 laiškininkai. 1936 m. Šir-

Širvintų pašto viršininkas Jeronimas Budrys. Nuotrauka daryta apie 1927 m.

⁵¹A. Petriko asmens byla // LCVA. F. 1016. Ap. 1. B. 4032. L. 5–41.

⁵²1928 ir 1929 m. paštų finansinių rodiklių suvestiniai žiniaraščiai // LCVA. F. 1016. Ap. 6. B. 89. L. 2; B. 92. L. 13.

⁵³LCVA. F. 1016. Ap. 1. B. 4032. L. 46, 48, 49.

⁵⁴J. Budrio asmens byla // LCVA. F. 1016. Ap. 1. B. 621.

vintosė korespondenciją nešiojo Jonas Grigaitis, Albinas Mačiulis ir Juozas Lelešius. 1937 m., be minėtų laiškininkų, dar dirbo montuotojas Mykolas Ničikauskas. 1937 m. Širvintų pašto viršininko alga buvo 388 Lt, montuotojo – 210, o laiškininkų – nuo 250 iki 160 Lt per mėnesį⁵⁵.

Viktoras Bimba Širvintų paštą perėmė 1935 02 04 ir visur rado tvarką. Jis dėl įvairių skundų bei intrigų buvo atkeltas iš Molėtų. V. Bimba gimė 1887 m. Liūkmenų vls., Pážeimenio k. 1906 m. baigė Švenčionių miesto mokyklos 4 klases ir porą metų praktikavosi Švenčionėlių pašto telegrafo įstaigoje, vėliau dirbo geležinkelių sistemoje buhalteriu. Grįžęs iš Rusijos apsigyveno Molėtų vls. 1920 08 01 paskirtas Molėtų pašto viršininku, 1921 05 01 iškeltas į Utenos paštą, tačiau po trijų mėn. vėl grįžo vadovauti Molėtų paštui.

1923 02 27 pusę keturių apie 200 lenkų partizanų puolė Molėtus ir reikalavo įsileisti į paštą. Išbėgęs pro užpakalines duris, V. Bimba ėmė šaudyti. Tai užpuolikų nepaveikė, jie pradėjo šaudyti į pašto langus. Tada V. Bimba įpuolė į paštą ir spėjo telefonu pranešti kariniam daliniui apie užpuolimą. Įmesta pro langą granata apgadino telegrafo aparatūrą ir nesunkiai sužeidė V. Bimbą. Užpuolikai jau lindo į pašto vidų pro langą, tačiau atskubėję Lietuvos kariai privertė banditus pasitraukti. 1929 m. V. Bimba apdovanotas Gedimino IV laipsnio ordinu.

V. Bimba Širvintų paštui tebevadovavo ir 1941 m. pradžioje. Nuo 1939 10 28 V. Bimba komandiruotas pusantr mėnesio organizuoti Nemenčinės pašto darbą⁵⁶.

Lietuvos Respublikos metais iš Širvintų paštas buvo vežamas į Ukmergę ir atgal. Į Širvintas pašto siuntos atvykdavo iš šiam paštui priklausančių Kiauklių, Šešuolėlių ir Zibalų pašto agentūrų, taip pat ir iš Mūsninkų, kurie savo ruožtu korespondencija keitėsi su Čiobiškio ir Kernavės pašto agentūromis. Korespondencijos gabenimu iš agentūrų į pašto įstaigą dažniausiai rūpindavosi savivaldybės ar tuo suinteresuotos organizacijos. Paštui vežioti tarp Širvintų ir Ukmergės būdavo sudaromos sutartys.

1932 m. Širvintų paštas turėjo 16 telefono abonentų, o Zibalų pašto agentūra – 2. 1937 m. Širvintų paštas turėjo 18, Zibalų agentūra – 3, o Šešuolėlių – 2 abonentus. 1939 m. Širvintų pašte buvo 30 prijungtų telefono abonentų⁵⁷.

Kitų valstybių pavyzdžiu Lietuvos pašto įstaigos vykdavo ir valstybės taupomųjų kasų skyrių funkcijas. 1930 m. parengtos ir 1932 m. priimtos naujos taupomųjų kasų taisyklės numatė galimybę prie kiekvienos pašto įstaigos steigti valstybės taupomųjų kasų skyrius. Vadovaudamiesi minėtomis taisyklėmis, pašto skyriai iš gyventojų priimdavo ir išduodavo indėlius. Toks taupomosios kasos skyrius Nr. 119 nuo 1932 m. veikė

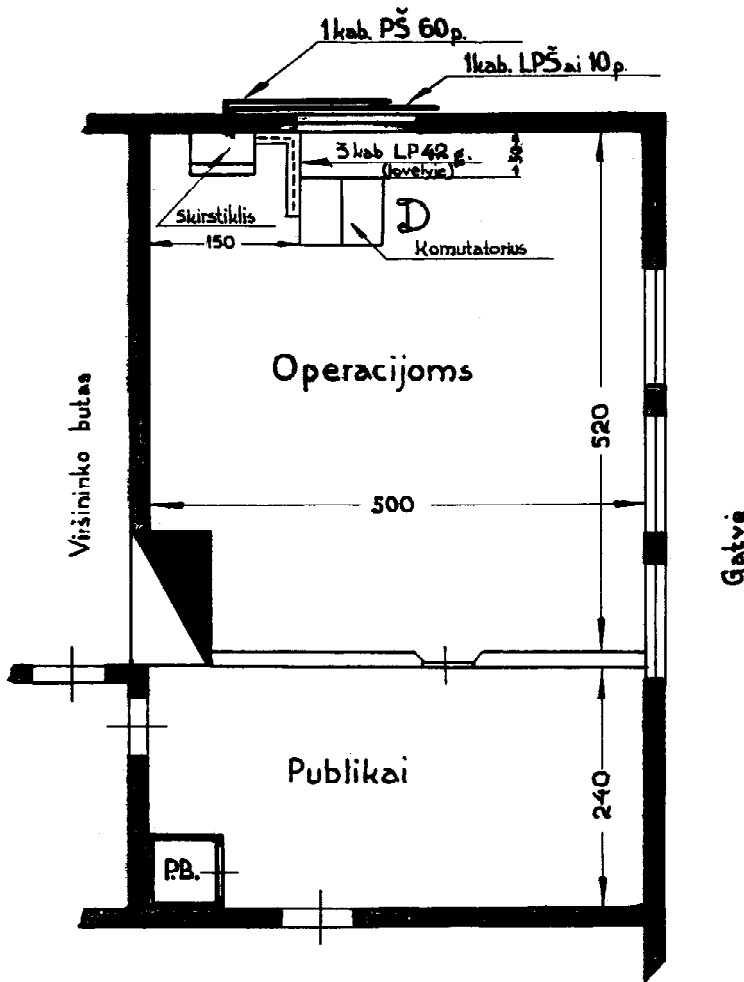

Širvintų pašto viršininkas Viktoras Bimba su Gedimino IV laipsnio ordinu ant krūtinės. Nuotrauka daryta apie 1930 m.

⁵⁵1936 ir 1937 m. Širvintų pašto darbuotojų algalapiai // LCVA. F. 1016. Ap. 8. B. 292. L. 14, 15, 18, 19.

⁵⁶V. Bimbos asmens byla // LCVA. F. 1016. Ap. 1. B. 417. L. 10–13.

⁵⁷Duomenys, paimti iš kasmetinių Lietuvos telefonų abonentų sąrašų.

M=1:50

Širvintų pašto ištaigos
planas 1939 m. LCVA.
F. 1016. Ap. 2. B. 502.
L. 60

ir prie Širvintų pašto. Už taupomųjų kasų operacijų tvarkymą 1937 m. V. Bimba gavo 30, o 1938 m. – 38 litų priemokas.

Šešuolėlių pašto agentūra

Širvintų paštui priklausė Kiauklių, Šešuolėlių ir Zibalų pašto agentūros. Apie pastarąją pateikiamas žiupsnelis žinių aprašant Zibalus. Kiaukliai Širvintų valsčiui nepriklausė.

Šešuolėlių pašto agentūra pradėjo veikti nuo 1934 03 10. Jos vedėju paskirtas vietos pieno nugriebimo punkto vedėjas Viktoras Sinkevičius, g. 1913 m. Vilniuje. Atrodo, kad tame punkte pašto agentūra ir buvo įsikūrusi. Kores-

pondencija su Širvintų paštu buvo keičiamasi tris kartus per savaitę: antra-dieniais, ketvirtadieniais ir šeštadieniais. V. Sinkevičius pašto agentūros rei- kalus tvarkė aplaidžiai. Agentūroje pasimesdavo laišakai, 1936 m. nustatytas 226 Lt trūkumas.

Todėl V. Sinkevičius iš agentūros vedėjo pareigų atleistas. Nuo 1936 06 14 jos vedėja skiriama Zosė Kajotienė, g. 1896 m. Ji Šešuolėliuose turėjo parduo- tuvę, kurioje įkurdino ir pašto agentūrą. Z. Kajotienei talkininkavo jos duktė Elena. Parduotuvėje esanti pašto agentūra faktiškai dirbo ilgiau negu taisyklių nustatyta, o telefonu susisiekti buvo galima beveik visą dieną.

Pradžioje Šešuolėlių pašto agentūra buvo žemiausios – III eilės. Jos vedėjai gaudavo tik 25 Lt mėnesio atlyginimą. Nuo 1938 04 01 Šešuolėlių pašto agentūra priskiriama antrai eilei, vedėjos atlyginimas tapo 40 Lt.

Nuo 1940 06 01 vietoj Z. Kajotienės Šešuolėlių pašto agentūros vedėju paskirtas ūkininko sūnus Karolis Kamarauskas, g. 1915 m. Ūlytėlės k.⁵⁸

Nespėjus surinkti žinių, liko neapreptas Širvintų pašto laikotarpis nuo 1940 m. iki šių dienų. Būtų malonu, jeigu tolesnę šio pašto istoriją parašytų patys širvintiškiai.

1920 m. Širvintų–Giedraičių mūšyje apginta Lietuvos laisvė ir nepriklausomybė

Stanislovas Buchaveckas
Lietuvos istorijos institutas

Su Širvintomis ir jų apylinkėmis yra susiję Lietuvos ir Lenkijos santykių istorijos kariniai įvykiai, vykę Lietuvai lemtingą 1920 metų lapkritį. Tuomet dėl lietuvių karių didvyriškumo ir, ko gero, su paties Dievo pagalba, atrodo, buvo išgelbėta lietuvybė ne tik lietuviams, bet ir išlepintajai Europai bei pasaulio civilizacijai. Ką gi, galima pridurti išangėlėje, esame paradoksų tauta. O tokios tautos, kaip ir žmonės keistuoliai, sakoma, puošia pasaulį...

Širvintų žemė yra susijusi su įvykiais atšiaurų 1920 metų lapkritį, kuomet būsimo mūšio lauke prie Širvintų ir Giedraičių lemiamoms tarpusavio kovoms jėgas kaupė XIV–XVIII amžiais vienoje valstybėje broliškai sugyvenusių tautų kariuomenės – lietuviai ir lenkai. Tiesa, pastaruosius, vadovaujamus generolo L. Želigovskio, lenkų istoriografija vadino (ir dabar neretai pavadina) maišti- ninkais, neklausančiais maršalo J. Pilsudskio, tačiau tas „maištas“ buvo pernelyg baltais siūlais susiūtas...

Širvintų įvykiai, įėję į Lietuvos ir Rytų bei Vidurio Europos istoriją, turi ir savo priešistoriją. Ji atspindi labai komplikuotą jaunos Lietuvos Respublikos padėtį ir balansavimą ant valstybingu- mo ir jo praradimo ribos. 1919 metais vyko kovos ne tik su ekspansija prieš

⁵⁸Šešuolėlių pašto agentūros byla // LCVA. F. 1016. Ap. 3. B. 730. L. 1–53.

Lietuvą vykdžiusios Lenkijos, kuri taip pat buvo neseniai atsikūrusi, kariniais daliniais, bet Lietuvą buvo užplūdę ir „proletarinę revoliuciją“ į Europą nešusios Raudonosios armijos daliniai. Juose bolševikai, kaip vėliau J. Pilsudskio strategai, bandė pabrėžti „lietuviškumo“ elementus (Lietuvos miestų pavadinimais, iš Lietuvos kilusiais kareiviais ir pan.). Bolševikams vienu metu net pavyko užimti didesnę Lietuvos dalį. Tačiau Lietuvos kariuomenė, papildyta savanorių idealistų, kovojusių už savo krašto laisvę, atrėmė skaitlingesnę ir geriau ginkluotą Raudonąją armiją.

1919 m. pavasarį prasidėjo Lietuvos vietovių vadavimas iš bolševikų okupacijos. Gegužės 7 d., po trumpų, bet įnirtingų kautynių, karininko K. Dragūnavičiaus kuopa užėmė ir Širvintas. Bolševikai buvo priversti pasitraukti į rytus. Tuo pat metu iš Vilniaus, iš kurio neseniai bolševikus buvo išstūmusi lenkų armija, į Širvintas atvyko ir lenkų kariuomenės dalinys. Jis žygiavo be didesnio raudonarmiečių pasipriešinimo per valsčius į šiaurės vakarus nuo Vilniaus. Lenkija stengėsi užimti kuo didesnius Lietuvos plotus, iš kurių traukėsi pralaiminti bolševikų kariuomenė.

Tą 1919 metų gegužės dieną Lietuvos ir Lenkijos kareivių susitikimas Širvintosė buvo draugiškas. Nors Suvalkų fronte tebevyko Lenkijos ir Lietuvos karinių dalinių susirėmimai, rytų Lietuvoje abiem kariuomenėms teko įtempti jėgas prieš bendrą priešą, kol šis dar atkakliai priešinosi. Būta net bendradarbiavimo atvejų. Vienas jų buvo tuoj po Širvintų užėmimo. Lietuviai ir lenkai, tęsdami puolimą, bendromis pastangomis gegužės 9 d. užėmė Širvintoms gretimą Giedraičių miestelį.

Deja, kai 1919 metų rudenį Lietuvai teko įtempti jėgas kovojant su bermontininkais, lenkų kariuomenė vėl pradėjo veržtis į Lietuvos gilumą. Lenkų daliniai užėmė kelis valsčius su Giedraičių, Žėlvos, Širvintų ir kitais miesteliais bei kaimais. Po to keliems mėnesiams Lietuvos Respublikos valdžion Širvintos ir Širvintų valsčius vėl grįžo 1920 metų vasarą (pagal Lietuvos ir Rusijos sutartį), kai lenkų kariuomenė traukėsi nuo puolančios Raudonosios armijos.

Tačiau 1920 m. spalio 9 d. nauja Lenkijos agresija, sulaužiusi Suvalkų sutartį ir pridengta Želigovskio maišto marška, vėl įtraukė Širvintas į Lietuvos ir Lenkijos karo sūkurį. Prie Širvintų, kuriose išsilaikė Lietuvos kariuomenė, spalio mėnesio pabaigoje trims savaitėms sustojo fronto linija.

Į nesklandumus maskuojant L. Želigovskio „maištą“ Lenkijos politikai nekreipė per daug dėmesio, nes tikėjosi, jog nepriklausomos Lietuvos greitai nebeliks. Kartu skubėta įtvirtinti Rytų Lietuvos ir Vilniaus okupaciją. Tuo tikslu jau 1920 m. spalio 12 d. L. Želigovskis paskubėjo sukurti naują „valstybę“. Teigiant, jog Lenkija dėl įvykių Rytų Lietuvoje niekuo dėta, okupuotam kraštui buvo suteiktas „Vidurio Lietuvos valstybės“ statusas. L. Želigovskio, kuriam faktiškai dirigavo maršalo J. Pilsudskio įgaliotinis, žymus politikas A. Prysator, „Vidurio Lietuvai“ teko 37 tūkstančių kvadratinė kilometrų teritorija su 0,6 mln. gyventojų. Sugalvojo ir herbą, kuriame greta lietuvių Vyčio nupiešė ir lenkų erelį.

Buvo sparčiai ruošiamasi tolimesnėms karinėms operacijoms prieš nedidukę karų nuniokotą Lietuvos valstybę, o paskui su prancūzų diplomatų pagalba bandoma prie Lenkijos prijungti ir Klaipėdos uostą.

L. Želigovskio armija buvo papildyta vietiniais rekrūtais ir naujais daliniais iš Lenkijos (net aviacija ir geležinkelininkų karinėmis formuotėmis). Ginklai ir įvairi amunicija iš Lenkijos buvo gabenama naktimis, kad neatkreiptų sąžiningesnių Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisijos narių dėmesio. Prieš Lenkijos agresyviais užmačiais Lietuvos atžvilgiu principingiau protestavo tik Anglijos atstovai.

L. Želigovskis sutelkė 50 tūkstančių karių. Generolas skubėjo. Tai daryti jį skatino ir didėjanti Želigovskio „maištininkų“ dalinių demoralizacija, dezertyravimas, kare su sovietine Rusija nuvargintų karių noras grįžti į savo vadvadijas Lenkijoje. Rytų Lietuvos gyventojus piktino prastai maitinamų L. Želigovskio karių plėšikavimai. O lenkų kareivių net pradėta broliautis su kitoje fronto pusėje ištvirtinusiems lietuvių kareiviams, kurie ne tik pavalgdydavo kai kurių dalinių lenkų kareivius, bet ir platindavo atsišaukimus. Istorikas P. Čepėnas rašė: „Maištingojo generolo“ armijoje lenkų kareivių tarpe augo neklusnumas ir kareivių tarpe atsirado tikrai maištinga dvasia“ (Čepėnas P. Naujųjų laikų Lietuvos istorija. T. 2. P. 632). Tad J. Pilsudskis su L. Želigovskiui skubėjo...

Maždaug 100 kilometrų nusitęsusiame fronto linijoje vyko atsitiktiniai susidūrimai. Po aktyvesnių kariujančių pusių veiksmų pozicijos pakisdavo, buvo užimamos gyvenvietės. Spalio viduryje lenkai užėmė Leñtvarių, Trakūs, Rýkantus, Riėšę, Nemenčinę. Spalio 18 dieną Lietuvos kariuomenė pradėjo kontrpuolimą, siekdama atsiimti Rýkantus ir pulti Vilniaus link. Tuomet L. Želigovskio ne itin aukštos kovinės dvasios, nors ir skaičiumi lietuvius lenkiančiai kariuomenei į pagalbą iš Lenkijos atėjo papildomi kavalerijos daliniai, savo reidais turėję kelti sumaištį lietuvių užnugaryje. Spalio 20–21 dienomis lietuviai patyrė pralaimėjimą prie Píkeliškių. Spalio 27 dieną lenkų daliniai, pralaužę frontą tarp Širvintų ir Dubingių, užėmė Žėlvos miestelį. Tačiau jau spalio 30–31 dienomis keli lietuvių batalionai savo vadų sumanumo dėka pasiekė laimėjimų prieš pranašesnį priešą, atsiėmė Žėlvą ir nustūmė lenkų karius Giedraičių link – iki Pūsnės kaimo. Iš jo lenkų raiteliai taip pat buvo išstumti. Persekiodami priešą, lietuvių kariai užėmė Bekupės dvarą, esantį už 4 kilometrų nuo Giedraičių. Čia toli į priekį prasiveržę lietuviai buvo sumušti po lenkų (gavusių pastiprinimo) smūgio į sparną ir ėmė trauktis. Tačiau atvykus dar vienam batalionui, lietuviai vėl ėmė atakuoti ir lapkričio 1 dieną užėmė Giedraičius, nors šiame mūšyje neturėjo artilerijos, o pasitraukusieji lenkų daliniai turėjo kelis kartus daugiau kareivių, jau nekalbant apie priešininkų kavalerijos pavojingumą.

Pirmąsias lietuvių pergales prie Giedraičių nulėmė kovojusių priešininkų moralinės savybės. Po klastingo Vilniaus užgrobimo Lietuvoje kilo pasipiktinimas didesnės kaimynės grobikiškais veiksmais. Vėl telkėsi savanoriai, papildantys negausią Lietuvos kariuomenę. O mūšyje blogiau ginkluoti ir mažesni lie-

tuvių daliniai nugalėdavo pranašesnę priešą. Jis buvo įsiveržęs į svetimą žemę, o lietuviai gynė savo jaunos valstybės nepriklausomybę, o kartu – teisę ateityje kalbėti lietuviškai.

Tačiau pavojaus debesys virš Lietuvos laisvės tebetirštėjo. Giedraičiuose vėl iškilus lietuviškai trispalvei, dvi savaites lietuvių ir lenkų fronte aktyvesnių veiksmų nebuvo, tik susikaudavo žvalgybos daliniai. Vėl vyko diplomatiniai lenkų politikų žaidimai Vilniaus klausimu, taip pat dėl paliaubų. Tik formaliai reaguodami į Karinės kontrolės komisijos pasiūlymus, lenkai telkė jėgas lemiamam puolimui. Jis prasidėjo lapkričio 17 dienos ankstų rytą. Nuo to, ar pavyks jį sustabdyti, priklausė Lietuvos Respublikos likimas. Pagal J. Pilsudskio planą L. Želigovskio „maištininkai“ turėjo prasiveržti prie Kauno (jo miestiečiai tuo metu buvo gerokai „lenkuojantys“). Tuomet J. Pilsudskio sumanymu (genialiu Lenkijos valstybei, katastrofišku – Lietuvai ir lietuvių tautai) malšinti „maištininko“ L. Želigovskio į pakaunę būtų pasiūsta didelė lenkų kariuomenė.

Virš Lietuvos Respublikos tebebuvo pakibęs pavojus netekti nepriklausomybės. Tiesa, tolesnių karo veiksmų kurį laiką nebuvo. Ir 1920 m. lapkričio mėnesio pirmojoje pusėje lietuvių ir lenkų fronto centriniame bare (Širvintų–Giedraičių) įnirtingų kautynių, išskyrus žvalgybinius išpuolius, nevyko. Tačiau lenkų kariuomenė pasinaudojo tuo, kad mažai lietuvių dalinių buvo Dzūkijoje ir Švenčionių krašte, ir užėmė Labanorą, Lińkmenis, Valkininkūs. Užimtuose miesteliuose ir aplinkiniuose kaimuose buvo terorizuojami civiliai lietuviai, uždaromos lietuviškos mokyklos, kunigams draudžiama su parapijiečiais kalbėtis lietuviškai (Biržiška M. Vilniaus golgota. P. 95).

Atsakydamas į Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisijos kalbinimus dėl paliaubų L. Želigovskis reikalauodavo, kad lietuvių kariai atsitrauktų dar ir iš tų teritorijų, kurias lenkų kariuomenė buvo užėmusi 1919 m. ir 1920 m. pavasari, ir ... paruošė artimiausių karinių operacijų planą.

Į pietryčius nuo Širvintų sutelkta lenkų pėstininkų rinktinė, remiama artilerijos ir raitelių, turėjo veržtis Ukmergės link. Kita pėstininkų grupuotė, turinti artilerijos ir išsidėsčiusi į pietus nuo Giedraičių, užėmusi šį jau ne kartą iš rankų į rankasėjusį miestelį, turėjo prasiveržti prie Ukmergės iš rytų pusės ir susijungti su pirmuoju lenkų karių pleištu. Operacijos sėkmę turėjo užtikrinti į pietus nuo Molėtų sutelktos kavalerijos (vienuolikos eskadronų) įsiskverbimas į lietuvių kariuomenės gilų užnugarį – iš pradžių iki Kėdaičių. Paskui lenkų raiteliai turėjo pasukti Kauno link. Lenkų kavaleristų vadai jau įsivaizdavo save marširuojančius Kauno gatvėmis...

Lenkų raiteliai savo pirmąjį uždavinį beveik įvykdė. Jie, keliose vietovėse išblaškę nestiprias priešininkų užtvaras, lapkričio 18 d. pasiekė Kavarską, lapkričio 19 d. jau jodinėjo prie Taujėnų ir Lėno, paskui pasuko į pietus, bet lapkričio 20 d. apšaudyti lietuvių lėktuvų, patyrė nemažus nuostolius prie Pagirių. Lapkričio 21 d. prieš kavalerijos brigada pasiekė Kėdaičių apylinkes, keliose vietose išsprogdino Šiaulių–Kauno geležinkelį. L. Želigovskio kavaleristai atsidūrė giliame lietuvių užnugaryje, maždaug už 40 kilometrų į šiaurę (!) nuo Kauno...

Tačiau tą žvarbų 1920 metų lapkritį karo baigtį lėmė pėstininkų kovos. Jos vyko tarp Trākų ir Vievio, paneriais ir kitose vietovėse, bet Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę lietuvių kariai turėjo krūtinėmis ir drąsiais manevrais apginti siaurame maždaug 30 km fronto ruože ties Širvintomis ir Giedraičiais. Širvintų bare lietuvių pozicijas iš pradžių puolė keturi pėstininkų batalionai, remiami stiprios artilerijos ir nedidelio raitelių dalinio.

Prie Širvintų lapkričio 17 d. rytą lietuvių pėstininkų 7-asis pulkas pirmąsias priešo atakas atmušė, bet po lenkų smūgio į sparnus buvo priverstas pasitraukti, tiesa, tvarkingai ir be didesnių nuostolių, iš Širvintų Ukmergės link – iki Viesių kaimo ties Širvintės upės kilpa. Lietuvos kariai užėmė naujas pozicijas ties Liūnų, Viesių ir Degučių vietovėmis. Tos dienos pavakary kita lenkų smogiamoji grupuotė po aršių kautynių užėmė Giedraičius, kuriuos gynė 2-asis pėstininkų pulkas, vadovaujamas majoro J. Petruičio. Paskui, žymiai pranašesnių jėgų spaudžiamas, šis pulkas buvo priverstas pasitraukti net į Lyduokių apylinkes prie pat Ukmergės, o želigovskininkai užėmė Želvą, Bálninkus. Arčiau Neries, Mūsninkų apylinkėse, įsitvirtinęs 4-asis pėstininkų pulkas ne tokį smarkų spaudimą atlaikė ir net kontratakavo, bet vos neatsidūrė apsuptyje. Molėtų apylinkėse sėkmingai gynėsi ir 9-asis pėstininkų pulkas. Jo pašonėje didvyriškai su lenkais kovėsi ir gudų dalinys iš Gařdino gubernijos (šios gubernijos gudų komitetas 1919 metais buvo nutaręs prisijungti prie Lietuvos).

Lapkričio 18 d. 7-asis pėstininkų pulkas stiprino savo pozicijas Viesių apylinkėse. Kitur padėtis buvo blogesnė, mat lietuviams traukiantis, tarp atskirų batalionų ir kuopų susidarė spragos, per kurias veržėsi priešai. Tokiu Lietuvai grėsmingu metu kariuomenės vadas generolas Silvestras Žukauskas iš Kaūno atvyko į Ūkmergę, kad galėtų tiesiogiai vadovauti kovoms (svarbiausiame fronto bare) ir neleisti puolančioms lenkų grupuotėms susijungti. Todėl tą pačią lapkričio 18 d. į pagalbą 2-ajam pulkui prie Šešuolių laikinai buvo pasiūstos dvi 7-ojo pulko kuopos. Į mūšį buvo mesti visi turimi rezervai ir tuo metu sužinota, jog lenkų kavalerija jau prie Kavarsko. Atrodė, jog tai turėjo sukelti lietuvių sumaištį, bet šie dar kartą įrodė, jog moka nepalūžti pačiais sunkiausiais momentais. Labai svarbus tomis dienomis buvo vyriausių vadų įsakymų ir atsitiktinės atskirų dalinių vadų iniciatyvos planingas derinimas.

Lapkričio 18 d. vakare Viesių kaime įvyko 7-ojo pulko karininkų pasitarimas (pirmininkavo pulko vado padėjėjas Kerbelis). Jame buvo pritarta trečiojo bataliono vado Teodoro Balno planui (T. Balnas vadu tapo tik prieš kelias savaites vietoje sužeisto pirmtako, bet jau su savo kariais buvo pasižymėjęs kovose prie Giedraičių spalio mėnesio pabaigos susirėmimuose). Gavęs diviziono vado E. Adamkevičiaus pritarimą, T. Balnas grįžo į savo bataliono dislokacijos vietą Bařčių kaime (į rytus nuo Viesių) ir ėmė vykdyti savo planą, aptartą su bataliono karininkais Žvirblių kaimelyje ir patvirtintą dar prieš minėtą pasitarimą: atrinko du šimtus pajėgiausių vyrų ir su jais naktį iš lapkričio 18-osios į 19-ąją mišku ir miškingomis vietomis apėjo Širvintas (iš šiaurės ir rytų) iki Motiejūnų kaimo ir dvaro.

Išėję iš Širvintų miško, prieš lemiamą smūgį žygio dalyviai trumpai sustojo prie Gavėnių kaimo. Čia pro pamiškėje gulinčius lietuvių kareivius prajėjo keturi lenkų raiteliai. T. Balnas įsakė jų nekliudyti. Paskui lietuviai praėjo pro Gavėnių kaimo kapines. Tuomet buvo duotas įsakymas išsiskleisti. Kovai pasiruošusiems kariams maskuotis padėjo ir miškelis, kuriuo jie priartėjo prie pat lenkų kareivių, nakvojusių Motiejūnuose.

Netikėtai Motiejūnuose (į rytus nuo Širvintų) užkluptas lenkų pulkas buvo visiškai sumuštas. Žuvo ir pulko vadas. Du šimtai lenkų karių paimta į nelaisvę. Į lietuvių rankas pateko dvi patrankos, devyni minosvaidžiai, 20 kulkosvaidžių, daug gurguolės vežimų. Lenkai pabėgo ir iš Širvintų. Užėmęs Širvintas, T. Balnas su kariais miestelyje susitiko su savo pulko daliniais, puolusiais iš šiaurės vakarų. Ir nors priešas, sutelkęs jėgas, dar syki buvo užėmęs Širvintas, bet po pralaimėjimo prie Motiejūnų sekę keli lietuvių smūgiai visiškai palaužė svetimoje žemėje kovojusius želigovskininkus.

Tuo pačiu metu gen. S. Žukausko įsakymu 2-asis pulkas puolė ir užėmė Želva ir Bálninkus. Lapkričio 20 dieną daugiausia buvo ruošiamasi pulti abi lenkų grupuotes. Iš Šešuolių apylinkių sugrįžo dvi pulko kuopos. Lapkričio 21 dieną (anksti rytą) T. Balnas su savo bataliono kariais vėl sėkmingai atliko tą patį apeinamąjį manevrą. Po jo lietuviai vėl atsiėmė Širvintas. O 9 valandą rytą 7-asis pulkas gavo įsakymą sustabdyti karo veiksmus...

Atkaklesnės kautynės, pareikalavusios nemažai aukų, vyko dėl Giedraičių. Čia, norint pasiekti galutinį persilaužimą, 2-ajam pulkui į pagalbą tarp kitų dalinių buvo atsiųstas vienas 9-ojo pulko batalionas. Pasižymėjo 2-ojo pulko trečiojo bataliono vadas vyr. leiten. Andrius Butkūnas. Jis, iškilus būtinybei, mūšio sukuryje net perimdavo vadovavimą ir kitiems daliniams vietoje pulko vado J. Petruičio. O pastarasis, gavęs įsakymą (pagal lenkams pataikaujančios Karinės kontrolės komisijos reikalavimą) nutraukti veiksmus lapkričio 21 dienos 9 val. ryto, lūkuriavo ir isakymo neperdavė, kol po pietų buvo užimti Giedraičiai. Maža gudrybė leido atkovoti dar vieną lietuvių žemės lopinėlį.

Demoralizuota ir priblokšta lietuvių pergalių L. Želigovskio armija traukėsi. Prie Kėdainių supama lenkų kavalerija vos spėjo ištrūkti ir palei Anýkščius ir Ūteną, per Suginčius ir Andrióniškį pasitraukti į užgrobtą rytų Lietuvos dalį. Pats L. Želigovskis vos nepateko į nelaisvę ties Giedraičiais. Maršalas J. Pilsudskis, nenorėdamas didesnio triukšmo Europoje dėl užsitęsusių kovų Lietuvoje, atsisakė savo plano antrosios dalies – pasiųsti kariuomenę iš Suválkų į Kauną.

O klausimą, ar galėjo tuomet lietuvių kariai atsiimti Vilnių, palieku atvirą. Tai kitos bei kitokio pobūdžio publikacijos tema. Giedraičių–Širvintų 1920 m. kovų su išibrovėliais didvyriai savo pralietu krauju tarytum įrašė Europos žemėlapyje Lietuvos vardą, kurį galingesni kaimynai ir Vakarų valstybės buvo ištrynusios XVIII amžiaus pabaigoje ir norėjo užbraukti 1920 metais. Dėl to tauta laisvės gynėjams pastatė paminklus ir prisimena prieš 75-erius metus įvykdytą žygdarbį. (Kautynėse prie Širvintų žuvo 7-ojo pulko leitenantas Z. Tiška ir 19 kareivių).

Tad 1920 m. lapkričio pabaigoje Širvintų valsčiaus žemėje ir šalia jos kovoje nedideli lietuvių kariniai daliniai sustabdė lenkų kariuomenės veržimąsi į Lietuvos gilumą. Buvo sugriautos Lenkijos vadovo Juzefo Pilsudskio ambicingos užmačios įjungti jauną Lietuvos Respubliką į Lenkijos valstybę, pretendavusią į buvusias XVIII amžiaus Žečpospolitos žemes. Tačiau 1920 m. Lenkijos agresijos prieš Lietuvą pasekmės buvo skaudžios ne tik lenkų ir lietuvių tautoms. Po J. Pilsudskio inscenuoto 1920 m. L. Želigovskio „maišto“ ir Vilniaus bei Rytų Lietuvos užgrobimo tarp kadaise broliškų lietuvių ir lenkų tautų atsirado nesantaika ir nepasitikėjimas. Lietuvių tauta prarado didelius etninių žemių plotus, kuriuose paskui sparčiai vyko lietuvių nutautinimas. Lietuvių valstybės teritorija (įskaitant Suvalkų kraštą) sumažėjo maždaug du kartus. Su visomis savo etninėmis žemėmis, kuriose dalis žmonių dar XX amžiaus pradžioje kalbėjo „vietine“ ar „paprastąja“ tarne (lietuvių ir gudų kalbų savotišku mišiniu), Lietuva XX amžiaus trečiajame dešimtmetyje būtų buvusi vidutinio dydžio valstybe ir svarbiu politiniu faktoriumi Vidurio Europoje. Normali Lietuvos ir Lenkijos kaimynystė galėjo sukliudyti agresyviems Hitlerio ir Stalino siekiams. Net galima teigti, jog be 1920 m. Lietuvos ir Lenkijos karo nebūtų buvę 1939 metų Molotovo ir Ribentropo pakto arba jo padariniai abiem tautoms bei visai Europai nebūtų tokie tragiški. Ir Lietuva nebūtų išnykusi iš pasaulio politinio žemėlapiu 1945 metais.

Tačiau 1920 m. kautynės ties Širvintomis ir Giedraičiais lėmė bent tai, kad šiandien Širvintosė ir miesto apylinkėse tebekalbama lietuviškai...

Kapitono Teodoro Balno veiksmai prieš lenkus 1920 metais

Parengė Bronius Kašėlionis

Vienas iš svarbiausių Lietuvos nepriklausomybės kovų etapų buvo 1920 m. Lietuvos kariuomenės pergalė ties Širvintomis ir Giedraičiais prieš generolo L. Želigovskio kariuomenę. Šią pergalę, kartu ir tolimesnę karo veiksmų eigą, iš dalies nulėmė Lietuvos kariuomenės vyr. leitenanto Teodoro Balno, vadovavusio 7-ojo pėstininkų pulko 3-ajam batalionui, sumanus taktinis sprendimas: beviltiškų kautynių momentu apeiti Širvintas miškinga vietoje iš šiaurės rytų ir smogti lenkų kariuomenei iš užnugario. Šių veiksmų dėka 1920 m. lapkričio 21 d. buvo užimtos Širvintos ir iš esmės karo lauke išspręstas Lietuvos valstybės išlikimo klausimas.

Publikuojamas dokumentas „Kapitono Balno veiksmai prieš lenkus 1920 metais“ yra saugomas Lietuvos centrinio valstybės archyvo „Kario“ fonde (F. 891. Ap. 1. B. 9). Publikuojamame teksto originale sulenkinti vietovardžiai pakeisti lietuviškais. Teksto autorius nenurodytas.

Tekste paliktos šios santrumpos:

BaV. – bataliono vadas

bt. – batalionas

PD – pėstininkų divizija

plv. – palivarkas

*dv. – dvaras**DV – divizijos vadas**k. – kaimas**KKp. – kulkosvaidžių kuopa**kpt. – kapitonas**mjr. – majoras**PP – pėstininkų pulkas**PPV – pėstininkų pulko vadas**7/II – 7 pėstininkų pulko II batalionas**7/III – 7 pėstininkų pulko III batalionas**škp. – šaulių kuopa**vk. – vienkiemis*

Generolo Želigovskio vadovaujamas lenkų kariuomenės dalinys 1920 m. spalio mėn. ir lapkričio mėn. puolė Lietuvos kariuomenę, paėmė Vilnių ir slinko vakarų kryptimi. Lapkričio mėn. 18 d. lenkų kariuomenė užėmė Širvintas, Giedraičius, Mūsinkus... Užėmę šiuos punktus, lenkai, turimomis žiniomis, rengėsi pulti toliau, kad užimtų visą Lietuvą.

Mūsų kariuomenės dalys, besigindamos plačiame bare, negalėjo lenkams parodyti tinkamo pasipriešinimo. Širvintų rajone veikė I PD daliniai. Lapkričio mėn. 18 d. I PD daliniai laikėsi bendrojoje linijoje: Šešuoliai–Vileikiškiai–Liūnų dv.–Vebrónys–Narvėdiškis. 7 PP laikėsi bare Leváinių dv.–Kačėniškiai. Lapkričio 18 d. apie 16.00 v[al.] į 7 PP štabą atvykęs 7/III BaV. kpt. Balnas su l. e. 7 p. pulko vadu mjr. Kerbeliu nagrinėjo apylinkes. Buvo prieita prie išvados, kad kitą dieną lenkai gali pereiti puoliman, o 7 PP ginant tokį platų barą, nebus galima juos sulaikyti. Sulaikyti lenkų puolimui mjr. Kerbelis su kpt. Balnu nusprendė lapkričio mėn. 19 d. rytą patiems pereiti puoliman.

Prieš 7 PP barą žymesnės lenkų jėgos stovėjo Širvintosė – ir į pietus, ir į šiaurę nuo Širvintų: Surgėlių, Šiupiėnių, Kiemėlių kaimuose.

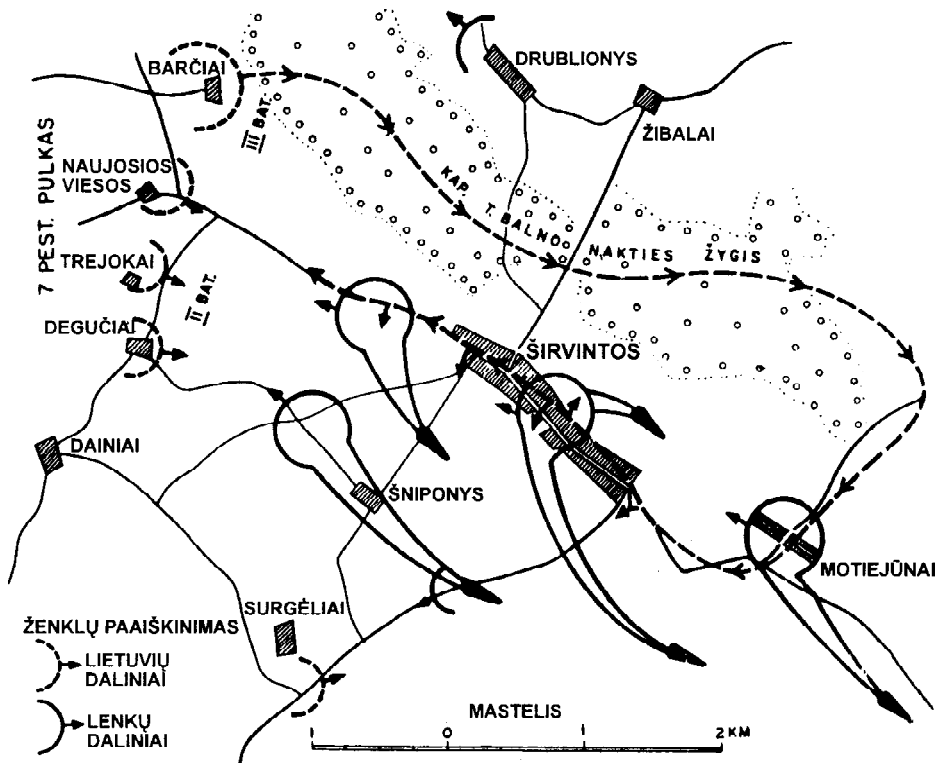
Puolimą nusprendė vykdyti apeinant Širvintas iš šiaurės ir iš pietų, šiuo būdu: lapkričio 19 d. kpt. Balnas, sutelkęs savo batalioną, 5.00 v[al.] ryto puola į rytus miškais, 2 km atstumu į šiaurę nuo vieškelio Liūnai–Širvintos, toliau per Dūburius ir Dobilinę ir užėjus ant vieškelio Širvintos–Giedraičiai, vieškelio Motiejūnai–Pășirvintis kryptimi. Čia išstačius apsaugą iš Máišiagalos krypties pulti Širvintas.

Kpt. Kemėžis su 5 škp., susitelkęs Barzdžiuosė, 6.00 v[al.] puola pirmyn per Pikūnus, Šnipónis, Aŗdiškius, Surgėlius ir, užėjęs ant vieškelio Mūsinkai–Širvintos, vieškeliu į Širvintas.

Vyr. ltn. Statkevičius su 6 ir 4 škp. susitelkia Dainiuosė ir 7.00 v[al.] slenka per Dembùvką, Akmeniùs, Širvintas.

Kpt. Katasionovas susitelkia Viesų kaime kaipo pulko rezervas. Šis sprendimas lapkričio mėn. 19 d. nustatytu laiku buvo vykdomas.

Kpt. Balno vora nuo Baŗčių slinko miškais, gadino prieš telefono linijas ir pakeliui pasitaikiusius vietinius gyventojus vedėsi su savimi. Be kliūčių pasiekė vieškelį Širvintos–Giedraičiai miške, į šiaurę nuo Cegėlnės. Čia apie 7.00 v[al.] rengėsi pulti Motiejūnų k. Besirengiant išeiti iš miško, Motiejūnų kaime pasigirdo trimitai. Išgirdęs trimitus, kpt. Balnas manė, kad tai lenkų signalai, duodami rikiuotis pavojui. Greitai paaiškėjo, kad lenkai pagal trimitą rikiuojasi pusryčių prie virtuvių. Tąsyk kpt. Balnas įsakė užsidėti durtuvus ir batalionas su riksmu „valio“ puolė Motiejūnų k. Lenkai, netikėtai užpulti, netvarkingai

Širvintų kautynių schema

metėsi į šiaurę nuo kaimo M[otiejūnai] ir dauguma iš jų pateko į Širvintės upę. Batalionui užėmus kaimą M[otiejūnai], lenkų artilerija, stovėjusi už P[āširvinčio] dvaro, pradėjo į kpt. Balno batalioną šaudyti iš atviros ugniavietės. Kpt. Balnas, suėmęs M[otiejūnų] kaime belaisvius ir grobį, lenkų brigados štabo karininkus, skubiai puolė dv[arą] P[āširvintis]. Čia paėmė artilerijos būrį su visais šaudmenimis ir arkliais. Užėmęs P[āširvinčio] dv[arą], kpt. Balnas ant vieškelio iš Máišiagalos paliko apsaugą, o pats su likusiais bataliono daliniais puolė Širvintas. Bet slenkant į Širvintas kpt. Balnas patyrė, kad Širvintos dar nepuolamos vyr. ltn. Statkevičiaus, kaip buvo numatyta. Tada įsakė apsaugai nuo Máišiagalos prisijungti prie bataliono ir kartu pulti Širvintas.

Širvintų kautynių schema. Lietuvos enciklopedija. T. 3. P. 18.

Batalioną betvarkant pulti Širvintas, apie dvi lenkų šaulių kuopos iš Širvintų, iš šiaurės nuo upės Širvintės, pradėjo pulti Motiejūnų kryptimi. Kitas lenkų dalinys puolė Motiejūnų kaimą nuo Ramašonių. Tas dalinys, nepriėjęs M[otiejūnų] kaimo, pamatė vilnis kareivių, slenkančias į M[otiejūnų] kaimą iš šiaurės nuo Širvintų. Matyt, palaikė juos už lietuvius ir pradėjo šaudyti. Lenkai, puolę iš Širvintų, taip pat pradėjo šaudyti į lenkus, žygiuojančius nuo R[amašonių] ir juos atmetė į rytus. Tuo pačiu metu, kada lenkai vedė tarpusavy susišaudymą prie M[otiejūnų] kaimo, kpt. Balnas nuo dvaro P[āširvintis] puolė Širvintas iš rytų pusės.

Širvintosė stovėję lenkai buvo išblaškyti, paimta daug karo grobio ir belaisvių. Užėmus Širvintas, kpt. Balnas su grobiu vyko Akmėnių kryptimi. Bevykstant pastebėjo kažkokią vorą, žygiuojančią nuo Akmėnių. Greit paaiškėjo, kad tai buvo 7/II (vyr. ltn. Statkevičiaus). Susirišus su 7/II, kartu grįžo atgal į Širvintas paimti dar paliktą turta.

Kpt. Kemėžio vora nustatyta laiku žygiavo pirmyn. Žygiuodami iš Pikūnų dvaro, išvijo lenkų sargybą, Šniponių kaime išblaškė lenkų uždvarą, kuri žygiavo mišku vieškelio Širvintos–Mūsninkai kryptimi. Išėjus ant vieškelio į šiaurę nuo Bėržės, tvarkė žygiavimą į Širvintas. Bet tuo pačiu metu pastebėjo, kad vieškeliu nuo Širvintų link Mūsninkų žygiuoja lenkų vora (apie du batalionus). Kpt. Kemėžis savo kuopai įsakė tuoj išsiskirstyti vilnim ir atidengti į lenkų žygiuojančią vorą šautuvų ir kulkosvaidžių ugnį. Lenkams tas buvo, matyt, netikėta, nes lenkai pakrikę išsibėgiojo, palikę ant vieškelio kulkosvaidžius ir vežimus (12 kulkosvaidžių). Kpt. Kemėžis, pasiėmęs visą grobį, su kuopa slinko į Širvintas. Širvintosė jau rado kpt. Balną su 7/III. Vyr. ltn. Statkevičiaus vora, susitelkusi kaime, nustatyta laiku pradėjo žygiuoti Akmėnių kryptimi. Nepriėjus Akmėnių, batalioną pasivijo mjr. Rėklaitis, kuris bataliono žygiavimą šiek tiek sulaukė ir iš bataliono vieną kuopą įsakė palikti bataliono rezerve (4 škp.). Pirmyn žygiuoti liko tiksliai 6 škp. ir 2 kkp.

Slenkant pirmyn nuo Akmėnių, lenkų sargybos pradėjo šaudyti. Bet mūsų siškiams puolant toliau, jos pasitraukė. Žygiuojant Širvintų kryptimi, lenkai iš Širvintų š[iaurinės] dalies atidengė šautuvų, kulkosvaidžių ir artilerijos ugnį. Mūsiškiai, išsisklaidę vilnim, į Širvintų š[iaurinę] dalį atidengė kulkosvaidžių ir šautuvų ugnį, o 6 bt. būrys, stovėjęs prie Viesių, atidengė artilerijos ugnį. Šiomis aplinkybėmis tarp lenkų ir mūsų dalinių susišaudymas vyko apie dvi valandas, po to Širvintosė pasigirdo šauksmas „valio“. Po šauksmo „valio“ prieš ugnis iš Širvintų š[iaurinės] dalies staiga nutilo. Vora slinko pirmyn. Nepriėjus Širvintų, susitiko su kpt. Balno batalionu.

Širvintas užimant paimtas šis grobis: dvi patrankos, 90 arklių, 7 lauko virtuvės, 20 kulkosvaidžių, daug vežimų, šovinių ir 360 belaisvių.

Kadangi kaimyniniai pulkai pirmyn nežygiavo, mjr. Kerbelis pulkui įsakė grįžti į senas pozicijas.

Šis 7 PP suduotas lenkams smūgis pavyko daugiausia kpt. Balno ryžtingumo, staigaus puolimo prieš uždugary dėka. Kpt. Balno energingi ir sumanūs veiksmai priešui padarė didelį netikėtumą.

II

Kapitono Balno 1920 m. veiksmai prieš lenkų kavaleriją

Spalio 28 d. iš 9 PP pranešimų paaiškėjo, kad 9 PP bare, Pažėlvių rajone puola lenkų raiteliai. 9 PP lenkų raitelių puolimo neatlaikė: 9 PPV prašė para-

mos. DV įsakymu sulaukyti lenkų raitelius buvo pasiūstas kpt. Balno vadovaujamas 7/III. Kpt. Balnas, su savo batalionu atvykęs į Šešuolius, turėjo pulti priešą per Pažėlvius, Giedraičių kryptimi. Jo dešinėje turėjo veikti 9 PP, kairėje – Molėtų grupė.

Apie 19.00 v[al.] 9 PP pranešė 7 PP, kad jis traukiasi ir telkiasi su savo jėgomis Šešuolių miestely. Apie 21.00 v[al.] 7 PP štabui 9 PPV pranešė, kad Pažėlviuose yra lenkų raitelių pulkas ir kad lenkų raiteliai pasirodė ant plento tarp Ukmergės ir Širvintų. Kpt. Balnas, su savo batalionu išvykęs iš Širvintų per Žibalus, Levaniškį, Mikniūnus, apie 23.00 v[al.] pasiekė Šešuolių miestelį. Atvykęs į Šešuolius, lenkų nerado. Būdamas Šešuoliuose, iš vietos gyventojų pranešimų sužinojo, kad Pažėlviuose yra lenkų raiteliai. Spalių mėn. 29 d. apie 2.00 v[al.] kpt. Balnas nusprendė pulti Pažėlviuose esančius raitelius. Jis iš Šešuolių vyko per Gerklinę, Mateikiškius, Rasališkius. Nuo Rasališkių įsakė 8 škp. apeiti Pažėlių miestelį iš rytų ir užimti atsitraukimo kelius, o pats su 9 škp. puolė Pažėlių miestelį nuo Rasališkių ir jį užėmė. Miestelyje lenkų nebuvo. Užėmęs Pažėlvius ir susitvarkęs, kpt. Balnas nusprendė žygiuoti link Giedraičių. Vieškeliu link Giedraičių pasiuntė 8 škp., o pats su 9 škp. slinko paskui. 8 škp., žygiuodama pirmyn, apie 8.00 v[al.] patyrė, kad Bikonų kaime yra lenkų raiteliai. Kpt. Balnas įsakė 8 škp. apeiti Bikonų kaimą iš rytų ir užkirsti kelią į Giedraičius. Pats gi su 9 škp. puolė Bikonų kaimą vieškeliu iš šiaurės ir vakarų pusės. Apsupus ir puolus kaimą, į mūsų rankas pateko 70 balnotų arklių ir 7 belaisviai. Kiti išbėgiojo.

Užėmus Bikonų kaimą, teko patirti, kad lenkų raiteliai, stovėję aplinkiniuose kaimuose, pradėjo kpt. Balno batalioną supti: viena vora nuo Laukėnų dvaro vyko Rasališkių kryptimi, kita vora – nuo Krūpeliškių vk. Mólinės kryptimi. Kpt. Balnas, tai patyręs, sutvarkė savo batalioną ir iš Bikonų traukėsi Pažėlių kryptimi, o nuo Pažėlių vieškeliu link Semeniškių.

Lenkai darė vis platesnį apsupimą. Kad suklaidintų supančią lenkų kavaleriją, kpt. Balnas su savo batalionu žygiavo vieškeliu Semeniškių kryptimi, nuo kaimo Okoli [gal Pakalniai] pasitraukė į pietus prie balos, kuri yra pietų pusėje raidės W. Čia pasitraukus kpt. Balno batalionas lenkams dingo iš akių. Lenkai vyko link Šešuolių. Kpt. Balno lenkų raiteliai negalėjo pulti iš pietų pusės, nes buvo pelkėta vieta, o iš šiaurės pusės išstatė kulkosvaidžius. Čia nusprendė pasilikti visą dieną iki nakties. Kpt. Balnas šioje vietoje išstovėjo iki vakaro lenkų nepastebėtas.

Lenkų raiteliai į pavakarę grįžo į senas savo stovėjimo vietas: Laumėnus, Bastūnus, Krapiliškių plv.

Spalių mėn. 30 d. kpt. Balnas su 7/III ir jo žinion priskirtas 2/III (kpt. Noreika) turėjo įsakymą pulti Giedraičių kryptimi, 2/III (kpt. Noreika) – iš Mateikiškių per Dvarėliškius, Lėlikonius ir toliau Giedraičių kryptimi, laikydamasis vieškeliu Giedraičiai–Pažėlviai vakarų pusės. Kpt. Noreikos vora turėjo pradėti žygiuoti keturiom valandom vėliau negu kpt. Balno vora. Bet prirėikus, jei kpt. Balnas susitiktų su priešu ir susišaudytų, tai kpt. Noreikos vora tuomet turi pulti tučtuojau.

Prieš pradėdant puolimą turėtos šios žinios: lenkų raiteliai yra Pažėlviuose ir pagrindinės jų jėgos Bastėnuose, Karėliškiuose, Laumėnuose, Krapėliškių plv.

Kpt. Balnas nustatytu laiku pradėjo žygį Pažėlvių kryptimi. Pažėlviai buvo apsupti, atkirsti keliai į Giedraičius. Užėmus Pažėlvius priešo nerasta.

Užėmus Pažėlvius buvo pasiųstas pranešimas kpt. Noreikai į Mateikiškius, kad Pažėlviuose lenkų nėra ir kad 7/III žygiuoja Giedraičių kryptimi.

Žygiuojant nuo Pažėlvių, Bėkonių kaimo rytų pusėj buvo susidurta su lenkų sargyba, kuri buvo paimta nelaisvėn. Prie Laumėnų kaimo buvo susidurta su priešo užtvara. Ši užtvara greitai buvo nustumta ir skubiai žygiuota toliau Bastėnų kryptimi. Iš belaisvių sužinota, kad Bastėnuose yra pagrindinės lenkų jėgos.

Prisiartinus prie Bastėnų per kilometrą, viena kuopa buvo pasiųsta užėiti Bastėnus iš vakarų, kad atkirstų kelią į Giedraičius, kita gi kuopa puolė Bastėnus iš šiaurės. Šis manevras be kliūčių buvo įvykdytas staigiu puolimu iš abiejų kuopų pusės, ir Bastėnų kaimas buvo užimtas. Lenkai buvo išblaškyti. Į mūsų rankas pateko: 160 arklių, 20 kulkosvaidžių ir visa 13 KP gurguolė.

Bastėnai buvo užimti spalį 30 d. 1.00 v[al.].

Užėmus Bastėnus ir tvarkant grobį, mūsų žvalgyba patyrė, kad lenkai, stovėję į pietus ir į šiaurę nuo Bastėnų, pradėjo supti ir atkirsti kelią Pažėlvių kryptimi palei Laumėnų kaimą. Užėmus Bastėnų kaimą buvo patirta, kad 2/III (kpt. Noreikos) pirmyn nustatytu laiku nėra pradėjęs žygiuoti (pramiegota).

Esant tokiai padėčiai Balnas nusprendė trauktis atgal. 8 škp. traukėsi pirmoji, o paskui jos traukėsi 9 škp. Kuopos traukėsi link Pažėlvių. Lenkai, kurie buvo užėmę kelią prie Laumėnų, buvo išblaškyti. Kpt. Balnas su kuopa atsitraukė į Bėkonių k. Atvykus į Bėkonius auštant, buvo gautas pranešimas iš 2/III, kad jis yra prijungtas prie 2 PP ir puola Giedraičių kryptimi.

Kpt. Balnas Bėkoniuose susilaikė, batalionui davė pora valandų poilsio ir po to apie 9.00 v[al.] pradėjo žygį Giedraičių kryptimi. Žygiuodamas be kliūčių, pasiekė Šiupiėnių dv., kur susirišo su 9/I, puolusiu Bekupės dv. Tuo pačiu metu 9 PP bare kilo panika, kad priešas juos supa iš kairės. Pulkas traukėsi. Tai pastebėjęs priešas perėjo priešpuolin. Priešo priešpuoliui sulaikyti kpt. Balnas puolė su savo batalionu ir būriu raitelių.

Priešo puolimas buvo sulaikytas ir lenkai priversti apleisti Padvarių kaimą. Kpt. Balno batalionas, užėmęs Padvarių kaimą, užimtose vietose išsilaikė ir priešas buvo sustabdytas.

9 PP, jau priešo nepersekiojamas, sustabdė traukimąsi ir užėmė gynimosi pozicijas.

Sėkmingi ir ryžtingi 7/III veiksmai spalį 29, 30 ir 31 d. priklauso kpt. Balno sumanumui, drąsai ir ryžtingumui.

Karininkas Teodoras Balnas. „Voruta“.
1998. Nr. 1.

Teodoras Balnas

Teodoras Balnas gimė 1889 m. vasario 17 d. Tomsko gubernijoje, Barnaulo mieste. Baigęs Petrapilyje 7 gimnazijos klases, karo mokslus studijavo 161 Aleksandropolio pėstininkų pulko karo mokykloje bei aukštuosiuose karininkų kursuose. Juos baigęs, tarnavo carinės Rusijos kariuomenėje, dalyvavo Pirmajame pasauliniame kare, buvo vokiečių nelaisvėje.

Kuriantis Lietuvos valstybei, T. Balnas grįžo į Lietuvą ir 1920 m. įstojo į jos kariuomenę. Turėdamas vyr. leitenanto laipsnį 1920 m. dalyvavo kovose su lenkų kariuomene. Už pasižymėjimus mūšiuose jam buvo suteiktas kapitono laipsnis ir įteiktas 1-ojo laipsnio Vyčio kryžius.

Lietuvos kariuomenėje T. Balnas tarnavo iki 1927 metų. Išėjęs į atsargą, jis dirbo geležinkelių policijos Obėlių nuovados viršininku. 1940 m. birželio 14 d. buvo NKVD suimtas, kalintas ir išvežtas į Rešiotų (Krasnojarsko kraštas) lagerį. 1943 m. sausio 2 d. Ypatingojo pasitarimo pasmerktas sušaudyti.

Teodoras Balnas – policininkas Obėliuose. Apie 1938 m.

Teodoro Balno baudžiamoji byla

Kazys Misius

Kadangi Teodoras Balnas Širvintų kraštui yra gana reikšminga asmenybė, todėl aprašoma ir jo baudžiamoji byla. Ši byla saugoma Lietuvos ypatingajame archyve, baudžiamųjų bylų fonde (sign. P-13841). Joje tik 39 lapai, pradėta 1941 06 14, baigta 1989 09 03. Priede dar yra ta pačia signatūra stebėjimo byla (17 lapų) ir kalinio asmens byla (11 lapų).

Ruošiantis 1941 06 14 trėmimams, buvo planuojamas ir dalies nusipelnusių Lietuvos valstybei vyrų sunaikinimas. Jau 1941 m. birželio 6 d. Rōkiškio aps. NKVD (rusiška valstybės saugumo liaudies komisariato santrumpa) skyriaus operatyvinis įgaliotinis Petras Grigėnas surašė liudininkų Stasio Strazdo ir kandidato į KP(b) narius Vaclovo Jarmuševičiaus parodymus apie T. Balną. Matyt, kad padidintų nusikaltimo įvaizdį, P. Grigėnas lietuviškai surašytuose protokoluose T. Balną vadina žandarų viršininku. Kaip žinia, tokios tarnybos Lietuvos Respublikoje nebuvo. Išėjęs į atsargą, T. Balnas dirbo geležinkelio policijoje. Sandėlio kontoros darbuotojas S. Strazdas nieko bloga apie T. Balną nepasakė. Vieną iš dviejų V. Jarmuševičiaus klausimų bei atsakymą į jį norisi pacituoti (kalba netaisyta)¹.

„Klausimas: Papasakokite, kaip ėjo žandarų viršininko pareigas Balnas Teodoras ir kaip jis elgdavosi su žmonėmis?

Atsakymas: 1937 m. man sugrįžus iš kalėjimo pasakojo mano tėvas, kad žandarų viršininkas stumdęs žmones ir neleidęs žiūrėti komunistų, kada jie buvo pervežami, keičiantis

¹Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA). 1941. VI. 6. V. Jarmuševičiaus apklausos protokolas. Baudž. byla P-13841. L. 17.

kaliniais su Sovietų Sąjunga. Tuo metu su žmonėmis ir šiaip žiauriai elgdavosi, o nuo 1937 m. stengdavosi nuo visokių įvykių būti nušaliai.

Taip pat pasakojo man tėvas, kad apie 1934 metus Balnas Teodoras tankiai jį sekdamas, ateidamas nakties metu prie namų ir žvalgydamasis pro langus, kas daroma viduje. Sekė dėlto, kad aš sėdėjau kalėjime už komunistinį veikimą, o tėvas taip pat buvo įtariamasis komunistiniame veikime“.

Matyt, Lietuvai praradus valstybingumą, komunistuojantis veikėjas siekė bet kokia kaina išiteikti okupantams. Jo parodymuose logikos nedaug. Jeigu būtų reikėję, sumanus policininkas T. Balnas žinias apie antivalstybine veikla įtariamą asmenį būtų gavęs kitais būdais, o ne pats slampinėdamas po langais. T. Balnas dirbo ne saugumo policijoje.

Birželio 7 d. Rokiškio aps. vykdomojo komiteto pirmininkas pasirašo pažymėjimą apie T. Balno šeimos turtinę padėtį. Nurodyta, jog ši šeima turi 12 ha žemės, arklį ir vieną raguotį. Tai ir visas turtas².

Netrukus surašoma ši nutartis³:

„Aš, Liet[uvos] SSR NKGB Rokiškio ap[skrities] s[kyriaus] operatyvinis įgaliotinis Grigėnas, peržiūrėjęs į Liet[uvos] SSR NKGB patekusių medžiagą apie nusikalstamą veiklą Teodoro Balno, sūnaus Lauryno, gimusio 1888 metais, raštingo, nepartinio, lietuvių tautybės, SSRS pilietį, turintį šeimą, pagal socialinę kilmę valstietis, buožė, pagal socialinę padėtį (tekste: kilmę – K. M.) valstietis vidutiniokas, gimęs Barnaulo mieste Pinsko (turi būti: Tomsko – K. M.) srityje, gyvena Vėbrių kaime, Rokiškio apskrities Panemunėlio valsčiuje, dirba savo ūkyje,

nustačiau:

Teodoras Balnas nuo 1920 metų iki 1928 metų tarnavo buvusioje Lietuvos armijoje kapitono laipsniu, už tarnybą armijoje, narsą turi Vyčio kryžiaus apdovanojimą ir Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečio medalį. Nuo 1928 metų iki 1940 metų birželio 15-os tarnavo geležinkelio policijoje, Obelių stoties policijos viršininku, kas patvirtinta [turima] medžiaga, todėl vadovaudamasis aukščiau išdėstytu,

nutariau:

Teodorą Balną, sūnų Lauryno, gyvenantį Vėbrių kaime, Rokiškio apskrities Panemunėlio valsčiuje, areštuoti ir atlikti kratą“.

P. Grigėnas turėjo suprasti, kad ūkininkai, bolševikų pavadinti buožėmis, gyvendavo kaimuose, o ne Barnaulo mieste.

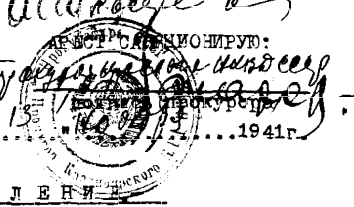
²LYA. Baudž. bylos P-13841 stebėjimo byla. 1941. V.

⁷Rokiškio aps. Vykdomojo k-teto pažymėjimas. L. 5.

³LYA. Baudž. byla P-13841. 1941 06 09 datuota nutartis T. Balno areštui. L. 2.

"УТВЕРЖДАЮ"
 НАРОДНЫЙ КОМИССАР ГОСУДАРСТВЕННОЙ
 БЕЗОПАСНОСТИ ЛИТ. ССР

Старший Майор Госбезопасности

1941 m. nutarties
 areštuoti T. Balnų
 faksimilė

"....." /Гладков/ "....." 1941г. "....." 1941г.

П О С Т А Н О В Л Е Н И Е

/ на арест /

1941 года, июня и-ца.....дня.

гор. Рокишкис.

Я, ОПЕЛУПНОМОЧЕННЫЙ РОКИШКОГО УО НКГБ ЛИТ. ССР - ГРИГЕНАС,
 рассмотрев поступившие в НКГБ ЛИТ. ССР материалы, о преступной
 деятельности БАЛНАС Теодорас сын Лаурентио, 1888 года рождения,
 грамотный, беспартийный, по национальности литовец, гражданин
 ССР, семейный, по соц. происхождению крестьянин кулак, по соц.
 происхождению крестьянин середняк, уроженец города Бернаул, Пиль-
 ской области, проживает деревни Вебрей, Панемунельской волости,
 Рокишского уезда, работает в своем хозяйстве.

Н А Ш Е Л: -

БАЛНАС Теодорас с 1920 года по 1928 год служил в бывшей литовской
 армии в чине капитана, за службу в армии имеет награду орден "Витес
 Крижиус" за отвагу и медаль "10-ти ление независимости Литвы".
 С 1928 года до 15-го июня 1940 года служил в железнодорожно-дорожной
 полиции на станции Обля начальником полиции, что подтверждается
 материалами, а поэтому, на основании вышеизложенного. -

П О С Т А Н О В И Л: -

БАЛНАС Теодорас сын Лаурентио, проживающего в деревне Вебрей, Пане-
 мунельской волости, Рокишского уезда, подвергнуть АРЕСТУ И ОБЫСКУ.

ОПЕЛУПНОМ РОКИШКОГО УО НКГБ ЛССР - /ГРИГЕНАС/

СОГЛАСНЫ: ЗАМ. НАЧ. РОКИШКОГО УО НКГБ ЛССР - /Вайцис/
 Сержант Госбезопасности: -

ЧЛЕН ТРОЙКИ
 Лейтенант Госбезопасности: - /МИЛОВЗОРОВ/

Tas pats P. Grigėnas surašo ir kitą nedatuotą nutartį dėl tremties. T. Balno šeima: žmona Teklė, gim. 1889 m., dukterys Eugenija Laimutė, gim. 1924 m. ir Irena, gim. 1931 m., „kaip gyvenančios išlaikomos areštuotojo ir yra socialiai pavojingos“⁴.

Šią nutartį pasirašė tik P. Grigėnas. 1941 06 14 T. Balno šeima paimama tremčiai. Naujosios Vėlnios geležinkelio

⁴LYA. Baudž. bylos P-13841 stebėjimo byla. 1941 m. nutartis ištremti T. Balno šeimą. L. 4.

"УТВЕРЖДАЮ"
ЧЛЕН ОПЕРАТИВНОГО ШТАБА
"...." июня 1941г.

1941 m. nutarties
ištrenti T. Balno šeimą
faksimilė

ПОСТАНОВЛЕНИЕ 4
(О выселении)

1941г. июня м-ца....дня.

гор. Рокишкис.

Я, ПОМ.ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННОГО РОКИШКОГО УО НКВД ЛССР-ГРИГЕНАС, рассмотрев поступившие материалы в отношении семьи БАЛНАС Теодорас сын Лаурентио, арестованного органами НКВД ЛССР-от "...." июня 1941 года состоящий из 3-х человек,-

Н А Ш Е Л.-

БАЛНАС Теодорас сын Лаурентио, 1888 года рождения, как бывший офицер запаса литовской армии и как начальник железно-дорожной полиции станции Обяли и что его семья состоящая из:

1. Жены БАЛНАСЕ Текли дочери Казимира, 1899 года рождения,
2. Дочери БАЛНАСЕ Евгении-Лямуте д. Теодоро, 1924 года рождения.
3. Дочери БАЛНАСЕ Ирена дочь Теодоро, 1931 года рождения, -

как проживающая на иждивении арестованного является социально-опасной

ПОЛАГАЮ-БЫ:

Семью арестованного в составе 3-х человек, как социально-опасную ВЫСЛИТЬ ЗА ПРЕДЕЛЫ ЛИТОВСКОЙ ССР.

ПОМ.ОПЕРУПОЛНОМОЧЕННОГО РОКИШКОГО УО НКВД ЛССР-

Григенас
/ГРИГЕНАС

"СОГЛАСНЫ:" ЗАМ.НАЧ.РОКИШКОГО УО НКВД ЛССР
Сержант Госбезопасности:-

/ЗАЦЕВ/

ЧЛЕН ТРОИКИ
Лейтенант Госбезопасности:-

/МИЛОЗОРОВ/

stotyje vyras atskiriamas nuo žmonos su dukromis ir išdardenamas į Krasnojarsko krašto Rešiotų lagerį.

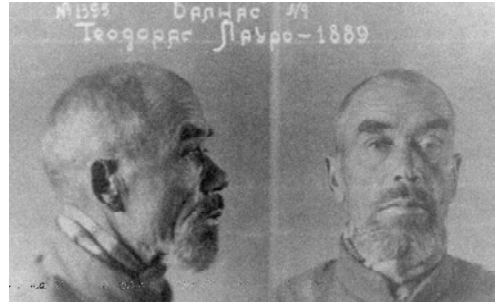
Tikriausiai jau Rešiotų lageryje surašoma areštuotojo T. Balno anketa. Palyginus su nutartimis areštui bei tremčiai, anketos duomenys skirtingi. Nurodyta, jog T. Balno tėvai mirė 1916 m. Brolių ir seserų T. Balnas neturėjo. Žmona Kazimiera, gim. 1891 m., duktė Eugenija, gim. 1924 m., ir Irena, gim. 1936 m. T. Balnas mokytojavęs Panemunėlio geležinkelio stoties mokykloje⁵.

1941 11 17 Kansko mieste kažkoks Kaganas išverčia anksčiau minėtus P. Grigeno lietuviškai surašytus liudininkų apklausos protokolus. Tą pačią dieną T. Balnas tardomas Rešiotų lageryje. Klausinėta daugiausia biografinių duomenų.

Protokole užrašyta, kad T. Balnas iki 1911 m. gyveno kartu su tėvais Peterburge. Tėvas dirbo kroviku, o sūnus jam talkininkaudavo. 1911 m. stojo į kariuomenę. Pustrečių metų mokėsi jaunesniųjų karininkų (praporščikų) mokykloje. 1913 m. išėjo į atsargą. Kartu

⁵LYA. Baudž. byla P-13841. Areštuotojo anketa. L. 4-5.

su tėvu dirbo pas parko nuomininką. 1914 m. mobilizuotas į caro kariuomenę. Dalyvavo kovose Vakarų fronte. Vadovavo 305 pėstininkų pulko kuopai. Turėjo vyresniojo leitenanto laipsnį. 1915 m. tarp Pinsko ir Gardino pakliuvo į vokiečių nelaisvę. Iki 1918 m. laikytas Silezijoje, Neisės mieste. 1918 m. atvežtas į Kaūną, tačiau liko vokiečių žinioje iki jiems išsikraustant iš Lietuvos. 1921 m. stojo į Lietuvos kariuomenę. Tarnavo 7 pėstininkų pulke bataliono vadu. Dalyvavo kovose su lenkais. 1923 m. paskirtas pulko ūkio dalies viršininku. 1924 09 – 1925 12 mokėsi aukštesniuosiuose karininkų kursuose Kaunė. Baigęs kursus vėl tarnavo pėstininkų pulke bataliono vadu. 1927 m. išėjo į atsargą. 1928–1938 m. tarnavo geležinkelio policijoje. Už narsą kovose su lenkais 1920 m. apdovanotas Vyčio kryžiaus ordinu⁶.

T. Balnas bolševikų kalėjime

1942 02 12 surašoma nutartis pareikšti T. Balnui kaltinimą pagal Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso 58–13 str. (kontrevoliucinė veikla). Pareiškus kaltinimą, tą pačią dieną tardytas. Matyt, stalinistinių lagerių naikavimo sistemoje, kur žmonės būdavo marinami badu, pasmerktiesiems vilties nebelikdavo. Sumanus ir narsus karininkas, sugebėdavęs rasti išeitį iš beviltiškiausių padėčių, T. Balnas kvočiamas lageryje beveik nebesigynė. Prisipažino Lietuvoje turėjęs ryšių su politine policija. Tiesa, tie ryšiai – tai jam pristatomų priešvalstybinių atsišaukimų perdavimas pagal paskirtį ir nieko daugiau. Lagerio čekistui tai buvo kontrevoliucinės veiklos įrodymas. Kaltinimą, kad persekiojęs V. Jarmuševičių, T. Balnas atmetė. Tardymo protokole rašoma, kad pagal pateiktą kaltinimą kaltas prisipažino. Galėjo būti ir priešingai, tačiau to jau nebesužinosime⁷.

NKVD lagerio tardytojas dirba „stachanoviškai“. Oficialaus kaltinimo pateikimo dieną surašoma ir kaltinamoji išvada. Ir tam pakako dviejų pasmerktojo kvotų. T. Balnas kaltinamas

„tuo, kad jis buvo[usiu] caro ir Lietuvos armijų karininkas. Tarnavo b[uvusioje] Lietuvos gel[ežinkelio] policijoje praleidimo kontrolės punkto viršininku ir palaikė ryšį su politine policija kovai prieš revoliucinį judėjimą, – t[ai] y[ra] nusikaltimu, numatytu RSFSR BK 58 st[raipsnio] 13 p[unktu].

Dėl pareikšto kaltinimo kaltas visiškai prisipažino.

Vadovaujantis SSRS NKVD [19]41. XI. 21 d. įsakymu Nr. 21, Teodoro Balno, sūnaus Lauro, baudžiamąją bylą Nr. 1997 nukreipti peržiūrėti SSRS NKVD Ypatingajam pasitarimui. Atsižvelgiant į bylos medžiagą ir įvykdyto nusikaltimo sunkumą,

⁶Ten pat. 1941. XI. 17 T. Balno kvotos protokolas. L. 7–10.

⁷Ten pat. 1942. II. 12 T. Balno tardymo protokolas. L. 12–13.

manyčiau:

kaltinamajam šioje byloje Teodorui Balnui, sūnui Lauro, taikyti bausmę – sušaudymą, su jam priklausančio turto konfiskavimu.

Vadovaujantis SSRS NKVD 1942. I. 6. įsakymu Nr. 27, kaltinamasis Teodoras Balnas, s[ūnus] Lauro, nuo šios dienos priskiriamas SSRS NKVD Ypatingajam pasitarimui⁸.

Su tokia Kraslago NKVD operatyvinio čekistinio skyriaus tardytojo Romanovskio išvada sutiko ir ją pasirašė aukštesni viršininkai bei prokuroras. Pagaliau 1942 04 09 ją patvirtino ir Krasnojarsko krašto prokuroras.

Kalinio asmens byloje pažymėta, jog T. Balnas lageryje prasižengimų neturėjo. 1943 01 02 Ypatingojo pasitarimo prie SSSR NKVD komisaro protokole rašoma⁹: „Už aktyvią veiklą prieš revoliucinį judėjimą Teodorą Balną, sūnų Lauro, sušaudyti. Asmeninių turtą konfiskuoti“.

Kada įvykdytas mirties nuosprendis, byloje žinių nėra. Yra tik pažyma, kad 1943 02 11 T. Balnas išgabentas į Kansko kalėjimą.

Toks garbingo ir nusipelnusio Lietuvos valstybei karininko, vėliau policininko Teodoro Balno likimas. Atrodo, kad jo tėvas Laurynas buvo 1863 m. sukilėlis ir už tai caro valdžios ištremtas į Sibirą¹⁰.

T. Balno šeima buvo ištremta į Altajaus kraštą. Atrodo, abi jo dukros Balnaitės 1947 m. vasarą pabėgo į Lietuvą¹¹.

Baudžiamojoje byloje tarp asmeninių dokumentų yra T. Balno pasas, pensininko knygelė ir karininko pažymėjimas. Iš pastarojo dokumento norisi paminti dar vieną kitą jo biografijos faktą. T. Balnas Lietuvos karo tarnyboje buvo nuo 1920 01 13 iki 1927 09 30. 1920 02 19 – 1920 12 13 dalyvavo fronto kovose su lenkais.

T. Balnas reabilituotas 1989 m., bet tai maža paguoda. Pasmerkęs įžymų Lietuvos kariški mirčiai čekistas Petras Grigėnas (nuo 1937 m. KP(b) narys) Lietuvos Respublikos metais dirbo Dusetų valsčiaus savivaldybėje, nors slapta kovojo už Lietuvos pavergimą. Mažonoje lietuviškoje tarybinėje enciklopedijoje rašoma, kad 1940–1941 m. P. Grigėnas „dirbo administracinį darbą Rokiškyje“. 1944–1953 m. P. Grigėnas KP(b) etatinis darbuotojas Kaunė, Kūpiškyje, Vilniuje. Nuo 1953 m. dirbo Žemės ūkio ministerijoje.

Gaila, kad T. Balnas dar nepriklausomoje Lietuvoje liko nepelnytai primirštas. O į Vakarus pasitraukę lietuviai, ir ypač karininkai, T. Balno nepamiršo. Apie jo vaidmenį kovose su lenkais nemažai rašyta ir diskutuota Vakaruose leistame „Kario“ žurnale.

Emigrantinės enciklopedijos papildymų 36-ajame tome teigiama, kad 1919 m. T. Balnas tarnavo Judeničo armijoje. Taigi jo biografijoje dar daug neaiškumų, paslapčių, kurių čia narplioti nesimama.

⁸Ten pat. L. 24.

⁹Ten pat. L. 25.

¹⁰Balnaitė E. *Prisimenant tėvą – Teodorą Balną*. // *Voruta*. 1998. Nr. 1.

¹¹*Lietuvos gyventojų genocidas*. – V., 1999. P. 122.

Atsiminimai apie 1920 m. kovas ties Širvintomis

Parengė Kazys Misius

*Nelauk, motinėle, prie klevo vartelių –
Trys sūnūs negrįš niekadus:
Viens žuvo Širvintuos, antras – Radvilišky,
Trečias – pilkam pajūry.*

Liaudies daina „Vienlangėj grytelėj“.

1920 m. lapkričio mėn. kovos su lenkais ties Širvintomis ir Giedraičiais lėmė būti ar nebūti Nepriklausomai Lietuvos valstybei. Apie tas kovas daug rašyta, net ginčytasi, todėl pasakyti ką nors nauja vargu ar begalima. Apie Širvintų kautynes paskelbta ir atsiminimų. Jų yra ir Petro Rusecko parengtame dvitomyje „Savanorių žygiai“ (2-asis leid. V., 1991). Deja, P. Ruseckas buvo gavęs žymiai daugiau atsiminimų, negu jų galėjo tilpti į dvi knygas. Tie neskelbti savanorių atsiminimai dabar saugomi Lietuvos mokslų akademijos centrinės bibliotekos rankraštyne (MAB RS. F. 193).

Tarp neskelbtų rašinių, siųstų 1937 m. „Savanorių žygių“ redaktoriui, yra atsiminimų ir apie kovas prie Širvintų. Šia tema informatyviausi yra Kazio Petriko ir Kosto Batūros atsiminimai. Pastarieji skelbiami ištiesai, o K. Petriko – tik ištrauka apie kovas dėl Širvintų. Šie atsiminimai papildė istoriografiją apie kovas, lėmusias Lietuvos likimą. (Kalba redaguota).

Kosto Batūros atsiminimai

Kostas Batūra, gimęs 1899 m. spalio mėn. 31 d. Kauno apskr., Veliuonės m., atsargos leitenantas.

<...>

1917–1918 m. žiaurios vokiečių okupacijos laikotarpiu lankant laikinuosius mokytojų kursus Marijampolėje, kur jau prasidėjo lietuvių atbudimo užuomazgos, ne kartą teko dalyvauti mitinguose, susirinkimuose ir būti vokiečių žandarų kardais, bizūnais išvaikytiems.

Baigęs kursus, gavęs mokyklą Serėdžiuje, bemokytojaudamas sunkiai sirgau. Sirgdamas jaučiau, kad atbunda visas kraštas, atbunda sena lietuvių garbė, drąsa. Ir štai į 17 d. po sunkios ligos, vos paeidamas, 1919 m. kovo mėn. 25 d., tėvams sutikus ir pritarus, vykau į Kauną ir stačiai nuėjau į etapo punktą (dabartinė Kėstučio g-vė), norėdamas įstoti kariuomenėn ir pakliūti karo mokyklon. Karo mokyklos I laida ką tik buvo pradėjusi savo kursą ir man buvo patarta stoti į mokomąją kuopą prie Kauno karo komendantūros, kur aš ir nuvykau. Kaip pažįstas miestas ir daugiau prasilavinęs, gavau didoką būrį savanorių nuvesti į mokomąją kuopą. Gatve vedant būrį beginklių savanorių, atrodė, kad mes esame tokie stiprūs, kad, rodos, joks priešas mums nebaisus.

Mokomojoje kuopoje gavome „apšarvavimą“ – kepurę ir diržą, bet tai buvo jau daug gauta. Atrodė, kad mes apsidengėme šarvais.

Mokomojoje kuopoje tuo laiku buvo tik vienas ar du būriai su šautuvais, vėliau gavome ir visi.

Beveik kasnakt buvo daromi bandomieji aliarmai, žodžiu, mankštinomės dieną ir naktį.

Dažnai teko kaip dieną, taip ir naktį užtvirti gyva grandine dabartinę Laisvės al., jei komendantūrai grėsė pavojus iš vokiečių, arba apsisostojus užsienio atstovams Metropolyje; teko stovėti sargyboje prie dabartinio Tautos Vado, pirmojo Valstybės Prezidento.

Po Eimučio mirties prie Metropolio, toje pačioje vietoje, prie dabartinės įamžinimo lentos, teko stovėti sargyboje, kuomet vokiečių kariai puolė Metropolį, norėdami nulinti prancūzų atstovą. Padėtis buvo kritiška, nes vokiečių kariai, neklausydami savų karininkų išpėjimo, lindo, veržėsi pro duris į Metropolio patalpas, mus, sargybinius, priplodami prie durų kaip muses, norėdami atimti ginklus grasinimais, bet visgi jų neatidavėme. Durys, langai buvo užbarikaduoti kulkosvydžiais. Viskas baigėsi laimingai: keliasdešimt tūkstančių vokiečių karių išsiskirstė. Taip buvo ne vieną kartą.

Maistas mokomojoje kuopoje buvo neblogas. Iš amerikoniškų miltų kepavo pyragus, iš kruopų virdavo košę. Kareivinės buvo neblogos, nes mes turėjome užėmę dabartinius apygardos teismo rūmus Laisvės al. Kareivių buvo, kiek pamenu, apie 100, karininkų – 2 ir 1 viršila. Mokslui įpusėjęs, mus jau aprenkė, be to, jau buvome ir ginkluoti.

Dvarininkai, sulenkėję miesčionys žiūrėjo į mus su panieka, vadindami „chlopu“ armija, bet lietuvių žmonės, nors gilaus tikėjimo koku plačiu laimėjimu ir neturėjo, bet džiaugėsi.

Vidurvasary baigęs mokomąją kuopą, tais pat 1919 m. įstojau į karo mokyklos II laidą. Rūbus gavome apiplyšusius, pirmosios laidos, kuri taip pat gavo dėvėtus – vokiškus. Esant geležinei drausmei, mankštai dieną ir naktį, reikėjo ir su sudėvėtais rūbais būti tvarkingam, švariame. Lietuvis tą sugebėjo padaryti. Parvykę iš užsiėmimų, drabužius išvalydavom, drėgnus patiesdavom po paklode ir savo išsvargusiu kūnu per kelias miego valandas „išprosydavom“.

Tęsdami mokslą karo mokykloje, turėjome budėti ir tėvynės sargyboje. Teko likviduoti peoviakų* gaujas, saugoti juos areštuotus mokyklos patalpoje, kontroliuoti (be patyrimo) atnešamą maistą, drabužius ir t. t., kad nesusisiektų su dar nesulaikytais ardančiais tėvynės kūrimaši išgamomis.

Būklė buvo sunki, bet pilna, kupina džiaugsmo, entuziazmo, tėvynės meilės.

Baigęs karo mokyklą 1920 metais, iš pradžių, kaip kulkosvaidininkas, patekau į 7 pėstininkų pulką bermontininkų fronto zonoje, iš kur pulką permetė į lenkų frontą Ukmergės bare. Stovėjau Inkilų užtvaroje, kurios viršininku buvau.

Nepaisydamas demarkacijos linijos, su drąsesniais kariais kiekvieną naktį eidavau vaikyti demarkacijos liniją plė-

*Lenkų karinė organizacija (Polska Organizacja Wojskowa, – POW).

šiančias lenkų armijos gaujas, apšaudydavome jų užtvaras Šešolkoj [Šešuolėliuose], išvaikydavome juos, bet jie mano užtvaros nedrįsdavo pulti, ką darė su kitomis užtvaramis.

Vieną kartą esu pakliuęs, buvau apsuptas vieno dvaro kieme, bet nusiėkęs buvau mirt, bet nepasiduoti. Bėgom iš mirties nasrų keli vyrai, rodos, 4 kariai; lenkų buvo apie 30. Pasekmės: du kariu vietoj nušovė, vienas pasislėpė trobesy, o aš bėgau lenkų vejamas, apšaudytas su „dumdum“ kulkomis, apdraskytas kaip rėtis: dvi kulkos nunešė kepurę, ją sudraskė, bet jos priešams nepalikau, peršovė diržą, apdraskė autus ant kojų, rankoves, milinę ir kt. (rūbai pas motiną saugomi). Grįžęs užtvaron, pasiėmiau porą kareivių ir grįžau atsivesti savo nelaimingų aukų.

Nuo pulko vado, dabartinio generolo Adamkevičiaus, gavau truputį velnių, kad drąsą rodyčiau, kuomet bus tikras reikalas, – bet ką padaryti.

Su didžiausiu nekantrumu visi laukėme, kada galėsime eiti vaduoti pavergtų brolių. Ta valanda atėjo, rodos, 1920 m. vasarą, kuomet gavau įsakymą užimti lenkų užtvaram prieš mus, Šešolkoj [Šešuolėlių] miestely, ir eiti pirmyn Širvintų link iš kairės pusės.

Lyg perkūnas trenkė: visi kaip vienas su šypsena veide nuėjome pirmyn jau žinomais takais ir tuoj užėmėme lenkų užtvaram, žmonių sutikti buvome džiaugsmingai, o po kelių valandų mūsų daliniai paėmė ir Širvintas. Nuo Širvintų pro Dubingiūs, Pabėržę ėjome Pabradės link. Buvo keletas charakteringų susirėmimų su lenkais. Dvarus rasdavom tuščius, net valgius ant stalo paliktus, skaniai, bet atsargiai valgydavom, nes tikėjomės ir apnuodytų valgių. Vieną kartą miške supdami iš dviejų pusių lenkus, kurie, kaip paaiškėjo, paspruko iš kaimo, jausdami mūsų spaudimą, susišaudėme tarp savęs, palaikydami vieni kitus priešais, nes mūsų patroliai, susitikę rugių lauke, lenkiškai užkalbino vienas kitą; laimei, aukų nebuvo.

Žemėlapių neturėjom, reikėjo pasikliauti logiškais apskaičiavimais, gabumais. Mūsų pulkas turėjo išeiti frontu prie Pabradės, prie geležinkelio linijos Daūgpilis–Vilnius, kur nujautėme, kad susidursime su bolševikų armija.

Dviese su vienu kareiviu iš pulko buvome pasiųsti per išstisus smėlėtus miškus be žemėlapių „parlamentiorais“ – pranešti, kad mūsų pulkas tuo baru išeis prie geležinkelio linijos ir kad neišeitų nesusipratimas – susidūrimas su bolševikais, nes su jais mes jau nekariavome. Žygis vyko apie 60 kilometrų plotu, kuriame dar buvo neišspausti lenkai, – kiekvienas žingsnis grėsė mirtimi, bet su Dievo pagalba išėjome be žemėlapių tiksliai ir laimingai.

Pabradėje pamatėme žygiuojančias tūkstantines mases plikų, alkanų neva tai kareivių, kurie nieko daugiau neklausė, kaip kelio į Varšuvą. Drauge važiavo vežimai su šeimomis, manta ir t. t. Į mus niekas nekreipė dėmesio, nors mes buvome ginkluoti nuo galvos iki kojų ir gražiai, tvarkingai apsirengę. Patyręs, kad armijos vadas iš Pabradės jau išvykęs į vieną dvarą, suskubau ten. Radau seną rusų generolą, atraportavau tikslą ir ėteikiau atgabentą pulko paketą. Generolas raportą priėmė; bet krito dėmesin, kad dauguma iš gulinčių bolševikų kareivių raportu metu atsistojo, nors kiti juokėsi, sakydami „buržuiskije predrasudki“ („buržujų prietarai“).

Rytojaus dieną mūsų pulkas su orkestru išvygo į Pabrądę. Pabrądėj su bolševikų armija kurį laiką stovėjome drauge. Bolševikai mūsų kareivius pradėjo agituoti savo naudai, mus, karininkus, tuojaus užsipovalė su įvairiais savo plakatais. Sunkus buvo tas „agitacijos“ darbas bolševikams, apiplyšusiems, alkaniems, tuo metu, kai mūsų kareiviai nusipirkę bandą, užsitepę dar turimo sviesto skaniai valgydavo, – todėl ir visa „agitacija“ nueidavo niekais.

Po kiek laiko nužygiavome pirmyn Naročiaus ežero link, žygiavome pro Pilsudskio gimtinės dvarą, kuris buvo matyti einant per smėlėtus miškus. Pasiekę Naročiaus ežerą, neilgai džiaugėmės jo grožiu: gavome įsakymą grįžti atgal, nes bolševikai pradėjo eiti mūsų krašto gilumon, jį plėsti, – mat buvo peralę.

Grįždami priėjome, rodos, kiek pamenu, iki Kliukščionių, ten sustoję ir kiek pailsėję, gavome įsakymą eiti Vilniaus link per Vileiką [Naūjąją Vilnią]. Vileikoje mes kratėme bolševikų traukinių ešelonus, ieškodami savo karininkų, kuriuos jie pačiupo. Iš vieno ešlono vagono, atidarius užplombuotas duris, žmonės išbėro kaip malkos, vieni gyvi, o kiti jau priduse; keliais šliauždami bučiavo mums kojas, kaip išgelbėtojams nuo mirties: mat bolševikai, nesuspėję visų Vilniuje iššaudyti, vežėsi juos Rusijos gilumon. Žmones paleidome ir suėmėme keletą bolševikų karininkų, iškėlę sąlygą gražinti mūsų karininkus, nes priešingai – sušaudysime jų. Po kelių dienų mūsų karininkai buvo gražinti jau iš Rusijos gilumos.

Į Vilnių išėmė nepamenu kokią dieną, nuo Vileikos pusės, kurią buvome apgulę kelias paras. Sunku apsaityti, aprašyti: akys netikėjo matančios Vilnių, širdys plakė iš džiaugsmo, žmonių beriamos gėlės krito nuo balkonų, o mes ėjome lyg rožių keliu, traukdami brangią dainą apie Vilnių, į Gedimino kalną, nepaisydami bolševikų eilių durtuvų, atstatytų į mus: mumis nepasitikėjo, bet nieko nedarė. Gedimino kalne tuoj buvo iškelta mūsų vėliava. Vilniuje prabuvome apie porą mėnesių. Daug kariškai mankštinomės, nes fronte nebuvo laiko, o naujokus gaudavome stačiai į apkasus. Drauge su gyventojais teko atkasinėti, laidoti bolševikų sušaudytus žmones, kurių kojos, galvos kyšojo iš žemės, tik dėl akių užkastos.

Iš Vilniaus pulkas žygiavo pro Gařdiną į Augustāvos miškus. Lenkams pralaužus mūsų kairijį ir bolševikų dešinijį frontą, skaudžiai nukentėjome ir buvome išblaškyti; gavome nurodymą mesti ginklus ir tik išsigelbėti. Mūsų antrojo bataliono išblaškytos dalys rinkosi Alytujė. Man teko formuoti atbėgančius antrosios kulkosvaidžių kuopos kareivius. Suformavę atvykusius, gavome papildymą ir antrasis batalionas buvo pasiūstas palei frontą, pro Leņtvarį, į Vilnių susijungti su kitais mūsų daliniais, nublokštais kairėn ir grįžtančiais per Rusiją, bet, deja, Vilnių pamatyti nebuvo lemta: antrą kartą teko pasilikti Leņtvarį ir sulaukyti puolančius lenkus, jau užėmusius Vilnių. Mums teko ginti Leņtvario geležinkelio tiltą nuo lenkų spaudimo, kad praleistų paskutinį mūsų traukinio ešeloną iš Vilniaus. Lenkai smarkiai mus apšaudė artilerijos ugnimi, bet turėdami gerus apkasus, buvome sunkus taikinys ir laimingai atlikome savo misiją. Kiti mūsų daliniai, stovėję Leņtvario dvare, buvo lenkų spaudžiami ir priėjo prie durtuvų atakos; ypatingai pasidarbavo artilerija, gindamasi iki paskutinio mo-

mento. Nuo Leñtvario pamažu traukėmės, atsimušdami nuo lenkų; susijungę su kitais savo batalionais, užėmėme barą abipus Ukmergės–Vilniaus plento. Lenkų kavalerijai pralaužus 9-ojo pėst. pulko barą (rodos, tai buvo prieš Máišiagalą), 7-asis pulkas atsidūrė prieš użnugary, nes kairiau buvęs 4-asis pulkas taip pat pasitraukė, gavęs nurodymą, o mums nurodymą nešęs pranešėjas, matyt, buvo pašautas, nes pulkas jo negavo. Pajutę esą prieš użnugaryje, neturėdami jokio ryšio iš kairės ir dešinės, sudarę žygio vorą, turėdami omeny priešą esant iš visų pusių, traukėme plentu Širvintų link. Mus plentu puolė šarvuočių remiami lenkų pėstininkai. Priartėję prie Širvintų, kur buvo mūsų divizijos štabas, deja, jo neradome, pamatėme tik išblaškytus dokumentus, amunicijos vietą ir tik iš žmonių sužinojome, kad divizijos štabą paėmė lenkų kavalerija. Kur buvo pasitraukusios ir užėmusios gynimosi liniją kitos mūsų dalys, mes to nežinojome. Apsistoję paplentėje, griovyje, karininkai aptarinėjome tolimesnį žygį, kur eiti – per Širvintas ar aplenkti jas... o aš užsnūdau; kiek snaudžiau griovyje, nežinau, tik pabudęs pasijutau vieni vienas nakties tamsumoje tyliam, ramiam lauke.

Prisiminęs pasitarimą, kad dauguma buvo už „eiti pro Širvintas, sutikus lenkus prasiveržti, bet nesukti aplinkui“, nusprendžiau bėgti Širvintų link plentu, t. y. vyti dalinius. Pabėgęjęs pusvalandį nakties tamsumoje, pastebėjau iš kairės atjoję du raitelius, maniau, lenkus. Surikau „stok“, krisdamas į griovį, bet gavau atsakymą: „savas“. Širdis taip ir nurimo, bet dar netikiu: karabiną atstatęs klausiu, kas tokie; atsakė: „4-ojo pulko ryšys“; viskas aišku, abejoti neberekėjo, kad mūsų daliniai nuėjo ne į kairę, bet stačiai į Širvintas, ką pasakiau ir ryšininkams. Pats orumą išlaikydamas neprisipažinau užmigęs ir atsilikęs. Kiek mano jėgos nešė, bėgau paskui jojančius raituosius ir po poros valandų bėgdamas prisivijau savuosius. Apsitvarkius daliniams, pralaužtiems lenkų kavalerijos, per 9-ojo pulko barą 7-asis pėst. pulkas užėmė frontą abipus plento nuo Širvintų kokius dešimt kilometrų, kur prastovėjome iki gilaus rudens, nuolat kaudamiesi su lenkais, t. y. iki naujo masinio lenkų puolimo visu frontu lapkričio mėnesio 17 dieną. Savo gimimo dieną, spalio 31-ą, gavau įsakymą pasiūsti paspirtį kairiajai użtvarai. Teko užimti vieną mūsų linijoje lenkų użgrobtą dvarą. Nakties tamsumoje, griaudžiant patrankoms ir gaudžiant kulkosvydžių aidui, per mišką slinkome pirmyn; švintant puolėme lenkų užimtąjį dvarą iš trijų šonų. Be aukų pasisekė atsiimti; džiugu buvo, kad sutapimas su gimimo diena davė gerų vaisių.

Lapkričio mėn. 17 diena buvo žiauri, nuo tada prasidėjo dideli mūšiai, žūtbutinė kova: gyventi ar mirti, išlaikyti nepriklausomybę ar ne? Lapkričio mėn. 17 dieną anksti rytą nuskambėjo pavojaus ženklas: „Puola priešas, visi į apkasus“. Smarkios prieš kulkosvydžio ugnys apžėrė mus. Mano użtvaroj buvo apie 50 karių, baras – apie 10 kilometrų. Su kitomis użtvaromis turėjome nuolatinių ryši tik patruliais, o vietomis tik atsparos punktus. Prasidėjus spaudimui visu frontu, baro sparnai tapo bejėgiai, pralaužti, laikėmės dar tik użtvaros centre, bet neilgai. Patruliai pranešė, kad iš dešinės ir kairės, pralaužę użtvaros frontą, lenkai žygiuoja į mūsų użnugarį stačiai ištisomis voromis; liko tik viena – atsisaudant nuo smarkios puolamosios ugnies, trauktis. O čia dar ir vienas ka-

pitonas, jaunesnysis mano karininkas, rodos, Stančikas, atsiųstas man kelios dienos prieš tai, iš karto pasirodė neabejotinas lenkas ir su kulkosvydžiu pasidavė lenkams. Keletas kareivių buvo užmuštų ir sužeistų.

Visa užtvara atsišaudydami traukėmės ir atsidūrėme maiše, nes iš dešinės ir kairės, mums kaujantis, lenkai pažengė toli mums į užnugarį, užimdami upelio tiltus. Buvo jau sniego ir gerokai šalo, bet upelis dar nebuvo užšalęs. Vilties išsigelbėti nebuvo, liko tik pasiduoti, bet pasiduoti 50 krūtinė su plakančia širdimi buvo per sunku. Komanda: „Vyrai, plaukti!“ Upelis neplatus, bet gilus.

Permetę per upelį ginklus: šautuvus, pistoletus, diržais surištus kulkosvydžius paskui pertraukėme, o patys metėmės į vandenį: kas briste, kas nerte, kas plaukte – kaip kas sugebėjo. Tikslas pasiektas; kitoj upelio pusėj užkopę ant kalno pamatėme, kad lenkai, nesitikėję iš mūsų tokio žingsnio, skuba iš kairės ir dešinės prie mūsų.

Žinojau, kad už poros kilometrų užpakaly mūsų yra pulko ūkio dalis, kuri dar galbūt nepasitraukusi, o netoliese, prie Širvintės upelio, prieš Pășirvinčio dvarą, kaime (pavadinimo nepamenu, rodos, prasidėjo raide „M“) yra bataliono štabas. Nutarta lenkams žūtbūt sutrukdyti – reikia gintis iki paskutinio kraujo lašo ir duoti mūsų daliniams pasitraukti.

Kareiviai šlapį, sušalę, nustojo ūpo; matydami dideles priešo pajėgas, metėsi vienas po kito bėgti į mišką; ginantieji mato, kad draugas po draugo šalinasi iš rikiuotės, – kyla ir visi. Žiauru, bet pasielgiau taip tėvynės labui – bėgančius karius stabdžiau, į nepaklususius šoviau ir du nukoviau mirtinai. Bėglių būrelis puolė mane durtuvais ir pribėgę prie manęs, stovinčio kaip stabo, šaukė: „Nudursim kaip varlę“. Aš laikydamas karabiną su atkištu durtuvu sužvėrėjęs nepuoliau jų, bet atsukęs buožę užsimojęs surikau: „Gulk ir ginkis nuo prieš!“ Taip ir įvyko – laimingai atspyrėme priešą ir tvarkingai pasitraukėme iki, rodos, 3-ojo bataliono štabo, kuris kovos rikiuote jau laukė priešo; prisijungėme prie jo. Netrukus lenkai stipriomis pajėgomis puolė iš trijų pusių bataliono štabą, buvo karšta, kaip reta, kova. Lenkai, daugiausia aprenkti civiliais rūbais, ėjo, artėjo prie mūsų grandimis, su atstatytais durtuvais, bet nešaudė, o mes veikėme visomis ginklo rūšimis; priėjo nešaudydami, kad galima buvo pažinti žmones ir šaudyti į juos iš pistoletų; tai labai psichologiškai veikia besiginantį karį, daugiau, negu kai priešas puola su riksmu, šaudydamas – iš pykčio tokiu atveju galima padūkti. Matydami, kad neišsilauksime, o užpakaly mūsų tik vienas tiltas per Širvintės upelį, pradėjome trauktis Širvintų link pro Pășirvinčio dvarą. Tik mums pajudėjus, lenkai pylė į mus salvėm ir artilerijos ugnimi, užkirsdami mums kelią pasitraukti.

Prie pat Širvintų žuvo leitenantas Tiškus.

Prieš rytą, lapkričio 18 dieną, pasitraukę apie 10 kilometrų anapus Širvintų, sudarėme viso 7-ojo pulko bendrą frontą ir sulaikėm lenkų puolimą.

Lapkričio mėn. 18 d. vakare, prisistatęs l. e. pulko vado pavad. kapitonui Kerbeliui, prašiau, kad leistų man pereiti į savo antrąjį batalioną, nes pralaužus frontą atsidūriau 3-jame, bet gavau įsakymą, kaip kulkosvydininkas, likti 1–3-ojo bataliono daliniuos, kur karių ir karininkų ir taip buvo nedaug.

Pulko vadas kapitonas Kerbelis su atvykusiu į štabą, rodos, 1-ojo ar 3-ojo bataliono vadu, leit. Balnu prie manęs tarėsi eiti į lenkų užfrontę ir sukelti tuo paniką; apskaičiavo, kad tai vienintelis išsigelbėjimas, nes buvo žinių, jog lenkai ruošia masinį puolimą, kad užimtų Kauną.

Aš gavau nurodymą su trimis kareiviais išžvalgyti didelių banguotų miškų juostą, besitęsiančią nuo mūsų fronto kairiau Širvintų, ar juose nėra lenkų karių ir pro kur galima būtų prasiveržti į lenkų užfrontę.

Tą misiją, nors ir su išsemtomis jėgomis, peršlapęs, sušalęs, nevalgęs, garbingai atlikau su vienu kareiviu, nes kiti kažkur pragariškoj nakties tamsumoj, iki juostos brendant purvynais, dingo. Prieš rytą, tik auštant, apie žvalgybos rezultatus pranešiau teigiamas, džiuginančias žinias, kad miškuose lenkų fronto nėra, o yra tik už miško, pradedant kažkoku kaimu, į kurį buvau išliaužęs ir užėjęs pas ūkininką sužinojau. Daliniai, vadovaujami leit. Balno, su 4 karininkais ir apie 170 karių su 3 mano kulkosvydžiais į užfrontę buvo jau paruošti. Aš nuo to garbingo žygio buvau atleistas, nes mane laikė bejėgiu po nakties žvalgybos. Nors nuo nuolat sulaikomo kvėpavimo skaudėjo krūtine, bet aš negalėjau atsiskirti nuo draugų, žiūrinčių mirčiai į akis – einančių stačiai į pragaro nasrus ant tėvynės aukuro, ir išžygiavau kartu, pamenu, tik juodos, sudžiūvusios duonos pluta, rasta bute už kuparo, užkandęs ir vandens atsigeręs.

Žygis buvo neaprašomas: kvėpavimas sulaikytas, ramiai tyliai brendant durpėtu, apšalusiu mišku, tik retkarčiais ginklų žvangėjimas ar tylus, duslus sukosėjimas ardė rimtį ir tylą. Ėjome ilgai, niūriai; ties pat Širvintomis, kur jautėme lenkų pilna būta, miškas prieina prie pat jų, suretėja ir susiaurėja, o skersai mišką – piltas kelias, reikia pereiti nepastebimai, o užfrontės tikslas dar toli...

Pusė karių perbėgo ir pastebėjome Širvintų link atvažiuojantį karišką lenkų vežimą – blogai, planai suirs, nieko nepasieksim ir žūsime. Mūsų būrelis staiga iš krūmų puolė vežimą, durklais mirtinai nudūrė du važiuojančius lenkus, arklius įtempė į miško tankumyną – kaip nieko nebūta, žygiuojam tolyn.

Nužygiavome tais miškais už Širvintų apie 15 kilometrų ir iš miško, išsirikiavę trimis grandimis, puolėme eidami grynu lauku kaimą (nepamenu kokį, prasidedantį raide „M“) prieš Pășirvinčio dvarą, kur buvo, kaip minėjau, mūsų bataliono štabas.

Nepriėjus iki kaimo kokį 100 metrų, į mus pradėjo šaudyti sviediniais lenkų artilerija, stovėjusi anapus Širvintės upelio Pășirvinčio dvare. Laukti nebuvo ko, bėgte puolėme kaimą, nežinodami, kas jame yra, bet, pasirodė, būta viso lenkų bataliono su Želigovskio štabu, kur buvo aptariami tolimesni planai Lietuvai pulti (kad buvo Želigovskis, sužinojome vėliau iš sanitaro, gelbėjusio sužeistąjį, mačiusio, kad kažkokie aukšto rango karininkai tupėjo upelyje, iš kurio išlindo, kai mes nutolome, ir paspruko). Kaime buvęs lenkų batalionas pietavo ir visi kariai su katiliukais ėmė pietus iš virtuvių; mūsų kulku salvės juos suvarė į Širvintos upelį, kur nemaža jų paskendo, o mes neturėjome laiko skęstantiems suteikti pagalbą, nes artilerijos sviediniai ir šrapneliai sproginėjo virš galvų, o mūsų frontas toli toli priešaky, ir dar iki Širvintų reikia prasilažyti.

Dalis karių, sunaikinę bataliono turta, automašinas, ginklus, ėjo dešine Širvintės upelio puse, o du trečdaliai karių, prasiveržę per Širvintės upelio tiltą, puolėme Pășirvinčio dvara, kur buvo lenkų artilerija ir šaudė į mus. Eidami pro tankų ažuolyną, prislinkę prie artilerijos baterijos, kuriai į mus šaudyt buvo nepatogu, nes užėjome jai iš užpakalio (o buvo pritaikyta šaudyti į priekį), ją paėmėme. Atsivarę iš dvaro arklius, ją vežėme su savim ir ėjome tolyn grandine Širvintų link, iki kur dar buvo apie du kilometrus.

Kilometras iki Širvintų nuogais kardais mus puolė raitelių eskadronas, kurį salvėmis tuoj išsklaidėm, bet pajutome atsarginių lenkų dalių, kurios sujudo, matyt, kviečiamos eiti į pagalbą, šūvius už nugarų. Komanda: „Priešas iš užnugario!“ – atsisukę paleidome keletą salvių ir vėl pirmyn į Širvintas – laukti nebuvo ko. Prieš Širvintas nudūrėme keletą lenkų kulkosvydininkų, kurie, panikos apimti, apakę šaudė tai į viršų, tai į žemę. Įpuolę į Širvintas, radome didžiausią sumaištį, aliarmą, riksmą „zdajemsia, zdajemsia“: kiemuose šautuvai sukrauti krūvon, o lenkų kareiviai būriais, rankas iškėlę į viršų, maldauja nesusaudyti, nes jiems buvo įskiepyta, kad lietuviai belaisvių neima, o šaudo. Širvintų gatvėje, kuri eina išilgai miestelio, radome apie du šimtus kariškų vežimų ir apie 200 civilių vežimų su pakinkytais arkliais, prikrautų pulko amunicijos, ginklų, šovinių ir įvairaus turto, pasiruošusių važiuoti toliau, pirmyn. Kai kurie arkliai sužeisti, sugriuvę, vežimai apvirte, gyvulių žvengimas ir t. t. Surišę po keletą vežimų vieną prie kito, mūsų kariai sėdo ir varė viską pirmyn. Pervaziavę Širvintų miestelį, susidūrėme su smarkiu pasipriešinimu turgaus aikštėje, nes lenkai nespėjo pereiti tiltu į kitą Širvintės pusę, kur jiems dar trukdė mūsų daliniai, einantieji ana puse, bet mes, varydami pirm savęs lenkų belaisvius, apie 400 žmonių, atstatę į juos durtuvus ir kulkosvydžius, lyg po priedanga stūmėmės į priekį. Klaikus vaizdas. Išblaškę visą buvusią Širvintose pulką, atsivežėme paėmę bateriją, apie 400 belaisvių ir apie 400 vežimų, pilnų pulko turto, ir patys laimingai, tik keletą aukų palikę, grįžome, t. y. išėjome iš Širvintų, sudavę lenkams mirtiną smūgį, galbūt dalinai išgelbėję Lietuvą nuo lenkiškos letenos. Su pagrobtu turtu išžygiavę iš Širvintų, turėjome dar apie 10 kilometrų žygio iki mūsų fronto, bet štai nauja „panorama“: prieš mus už kokių 2 kilometrų pasirodė karių grandis. Baigta? Tai lenkai, fronto kariai, kurie dabar mus pribaigs, bet ... laimingi žmonės laimę sutinka: lenkai „padarė vartus“, pasitraukdami iš fronto kairėn ir dešinėn, o čia ėjo mūsų antrasis batalionas mums į pagalbą. Džiaugsmas, entuziazmas neišpasakytas! Visą grobį nusiuntėm į priekį, t. y. į mūsų užfrontę, o mes visi bendromis jėgomis vėl puolėme priešą, kuris vijosi mus iš užnugario; iki vidurnakčio smarkiai kaudamiesi aplamdėm jį ir atstūmėme už Pășirvinčio dvaro, ir tik gavę įsakymą pasitraukėme, paimdami lenkų paliktus Širvintose ginklus.

Visi karininkai, kurie ėjome į lenkų užfrontę, buvome pristatyti apdovanoti Vyčio kryžiumi. Nors ne dėl Vyčio kryžiaus tarnavome, o iš patriotizmo ir meilės tėvynei, bet vis tik gaila, kad savo ainiams jo palikti negalime, nes iš minimų karininkų nė vienas jo negavome. Po mūsų pulkui pristačius visą būrį karininkų bei karių apdovanoti, kaip jaunesni karininkai, buvome surašyti

sąrašo gale ir ministro Žuko brūkšniu, kad per daug pristatyta, buvome nubraukti. Bylos guli amžinam archyve, ir tai gerai. Leitenantas Balnas kiek vėliau padavė skundą tuo reikalu, ir po to buvo pristatytas apdovanoti Vyčio kryžiumi.

Lapkričio 20 d. įsitvirtinome senose pozicijose ir džiūgavome po didelio laimėjimo. Bet sužinojome, kad nuo lapkričio 21 d. 9 val. ryto sustabdomi mūšiai: mat lenkams pralaimėjus įsikišo Antantė.

Tuoj kilo mintis atsiimti senas pozicijas, kurias turėjome prieš lapkričio 17 d. anapus Širvintų. Lapkričio 21 d. nakties metu – vėl pirmyn. Pirmasis ir trečiasis batalionai ėjo tuo pačiu mišku, kur mes ėjome į lenkų užfrontę iki Širvintų. Ten jie turėjo pulti Širvintas iš kairiojo šono, o antrasis batalionas, su kuriuo ir aš buvau, užėjome iš dešinės Širvintų pusės. Iki Širvintų atėjome be mūšių, nesutikdami lenkų pasipriešinimo. Dvi kuopos užėmė tiesinį frontą dešiniau Širvintų, pradėdant nuo miško poros kilometrų atstumu iki Širvintų, o aš, kaip kulkosvydininkas, su leitenanto Kemėžos kuopa prislinkome tamsumoje iki pat Širvintų, turėdami užduotį, kai pirmasis ir trečiasis batalionai puls Širvintas iš anos pusės, atidengti ugnį, parodydami priešui, kad jis apsuptas.

Laikas bėga. 7-a valanda, 8-a, štai ir 9-a, bet pirmasis ir trečiasis batalionai nepuola, o turėjo pulti 8-ą valandą. Mes pradėjome mąstyti, kad gal jie laukia mūsų puolimo, nes jų pozicijos labai sunkios. Mes puolėme Širvintas, rytinį jų galą, t. y. nuo Vilniaus pusės. Įėję su aliarmu į Širvintas, vėl sukėlėme didelę besiilsinčių lenkų paniką, kurių Širvintosė, kaip paaiškėjo, buvo vėl visas pulkas, ir užėmėme Širvintas iki bažnyčios, bet sutikome stipresnį pasipriešinimą ir buvome išstumti iš Širvintų. Nors ryšius ir sutraukėme, bet turbūt lenkai spėjo pranešti savo užnugariui, kad suteiktų pagalbą. Išstumti iš Širvintų į gryną lauką, pastebėjome iš rytų pusės pamiškiu artėjant į mus didelę lenkų grandinę, kuri iš priešakio ir iš užpakalio sudarė žiedą, apsupdama mus. Prasidėjo žiauri kova. Laimė, kad mes galėjome šaudyti, o lenkai, būdami aplink mus, galėjo veikti tik šaltu ginklu – durtuvais. Mes veržėmės į pietų pusę link miško, už kurio buvo mūsų antrojo bataliono daliniai. Pasekmės: visa kuopa sunaikinta, į nelaisvę pateko apie 40 žmonių, kiti išbadyti, sužeisti ir tik mažas būrelis, kuriame laimės turėjau būti ir aš, prasiveržę pasprukome. Lenkai, sudarę grandinę, smarkiai apšaudė mišką, manydami, kad jame paslėptos didesnės mūsų jėgos, bet jis buvo tuščias – šūviai buvo veltui.

Pūtė labai šaltas vėjas. Taip buvau išvargęs, kad prakaitas bėgo per mišinę, uždusti galėjau kiekvienu momentu, tik atsisegęs rūbus, prieš vėją atsigavau, bet, deja, tuoj kraujas prasiveržė iš burnos ir nosies, čia pat vietoj sudribau; kiek pagulėjęs atsipeikėjau ir nubėgau per mišką prie savo dalinių.

Tai buvo neišdildomai šiurpus vaizdas: blizgantys durtuvai prieš akis kaip šmėklos kiekvienu momentu nešė mirtį, o tu, kaip giltinė sukinėdamasis tarp jų, bėgi, tuo labiau, kad jauti, kad gal po to mūšio daugiau nesikausi, liksi gyvas, nes žinai, kad bus mūšių galas; bet čia žiauraus sugyvuojusio žmogaus elgesyje girdi tik keiksmą, plūdimaši bjauriausiais žodžiais, pamiršti saldžias gyvenimo svajones ir, vėl suspaudęs durklą – pirmyn, pirmyn. Tuo tarpu, kai

lenkai lyg viliote buvo išviloti iš Širvintų, pirmasis ir trečiasis batalionai į Širvintas įėjo beveik be mūšių, o su mūšiu būtų buvę sunku, nes anapus Širvintų, prieš pat miestelį, Širvintės upelis ir tik du tiltai – pulti sunku.

„Susitvarkiusius“ su mūsų kuopa ir grįžtančius į Širvintas lenkus sutiko pirmojo ir trečiojo bataliono ugnis, tuo tarpu mūsų antrojo bataliono dvi kuopos pasislunko į priekį arčiau Širvintų. Lenkams išsprukti liko tik tarpukas pietryčių kampe. Vėl buvo paimta lenkų belaisvių, išvaduoti suimtieji mūsų kuopos kareiviai, o lenkai visu greičiu, su panika stumiami į priekį.

Štai santarvės orlaiviai: „Vyrai, į krūmus!“ – lietuvių nēr, tik lenkai bėga. Orlaivių propelerių dūzгимui nutilus: „Vyrai, pirmyn!“ – vėl vejam lenkus. Artilerija kaip mūsų pulko bare, taip ir dešiniajame 4-ojo pulko bare gaudžia, muša bėgančius, pakrikusius lenkus. Iki vakaro turėjome savas sienas apie 10 km iki Širvintų, bet mūsų apmokyti tik fronto zonoje tarp kalnelių kareiviai, kurių palyginti buvo tik saujelė, buvo taip karingai nusiteikę, įniršę, kad sustabdyti buvo sunku, nors buvo griežtas nurodymas nuo 9-os valandos nekariauti.

Galima buvo prisiartinti prie Vilniaus, gal ir paimti Vilnių, jei nesutiktu mėm naujų didelių lenkų dalinių, nes jų fronto dalinius buvo apėmusi didžiausia panika. Bet jeigu mes būtume ištįsusiamie plačiame fronte sumušti dar kartą, tad būtų buvę kažkas baisaus.

Šiuo mūšių laikotarpiu, t. y. nuo lapkričio 17 iki 21 d. nakties, nebuvo valgyta, gerta, dievai žino, vien stebuklais buvo gyventa, o eita dieną ir naktį. Nusirengus rūbus, apačioje viskas buvo prilipę prie kūno, supuvę, sutrūniję nuo prakaito ir sunku buvo atskirti nuo išmirkusios kūno odos, kūnas dvokė lyg numirėlio.

Po kiek laiko vis tik turėjome pasitraukti atgal gera valia, ir lenkai vėl atsidūrė prie Širvintų ir apie jas.

Mums stovint bare dešiniau Širvintų, iš pulko štabo sužinota, kad širvintiečiai nori įteikti 7-ajam pėst. pulkui, kaip atvadavusiam juos iš lenkų nasrų, atminčiai vėliavą su užrašais, kuri dabar yra Karo muziejuje, 7-ojo pulko skyriuje. Aš su vienu kareiviu buvau komandiruotas jos paimti, kadangi Širvintos buvo lyg ir baro zonoje, tai kad nepakliūtume lenkams, palikę arklius krūmuose, nuslinkome nematomomis vietomis nakties tamsumoje (datos nepamenu) į Širvintas pas kleboną, kurio rūsyje teko sėdėti keletą valandų, nes vėliava dar nebuvo pagaminta ir atsiųsta. Ją gavęs, apsisukęs po miline, su Dievo pagalba nepakliuvęs lenkams, paršliaužiau laimingai ir nusiunčiau vėliavą pulko štaban.

Tolimesnis karo gyvenimas ypatingų nuotykių jau neturėjo. Prasidėjo romantika, meilė, vedybos, šeima. Tik gaila, kad frontas paliko gilių sveikatos pakrikimo pėdsakų: suirę nervai, apgedę plaučiai ir t. t., bet viskas džiugu, kad neveltui – Tėvynės labui. Patys džiaugėmės, vaikai dar daugiau džiaugsis.

Kariuomenėj toliau tarnavau įvairiose dalyse: Ukmergės komendanto padėjėju, aukštųjų karininkų kursuose raštvedžiu, vyr. štabe pensijų skyriaus raštvedžiu, artilerijos tiekimo skyriuje kuopos vadu, buhalteriu. 1926 m. sausio mėn. dėl pablogėjusios sveikatos išėjau į atsargą.

Išstojau Vidaus reikalų ministerijos policijos tarnybon, baigiau aukšt. policijos mokyklos kursų, gavau nuovados viršininko vietą ir tarnavau Kauno apskrity ir mieste, vėliau provincijos mieste, kur buvau pakeltas į policijos vadus ir jau antri metai tarnauju Tauragės apskrities policijos vadu.

*MAB RS. F. 193. L. 1–15.
Mašinosraštis.*

Ištrauka iš Kazio Petriko atsiminimų

Kazys Petrikas, gimęs 1900 02 03(26) Žiogaičių k., Vieksnių vls., mažžemių ūkininkų šeimoje. Iš tėvų ir daraktoriinėje mokykloje pramoko skaityti gimtąją kalbą, tačiau lietuviškai rašyti daraktorius mokė rusiškėmis raidėmis. 1919 04 14 jaunuolis savanoriu stojo į Lietuvos kariuomenę. Pradžioje saugojo Kauno komendantūrą, vėliau tarnavo 7-ajame pėstininkų pulke.

<...>

1920 m. tarnavau 7-ajame pėstininkų pulke, komendanto komandoje. Netekus mums Vilniaus, o vėliau ir Širvintų, mūsų karo vadovybė rankų nenuleido, bet ruošėsi lenkus atremti ir jiems suduoti tinkamą smūgį. Lenkams užėmus Širvintas, stovėjome atsitraukę, kuriame kaime, neatsimenu. Buvo tylu, mūšiai laikinai buvo aprimę. Lapkričio mėn., rodos, 16 d.¹, įvyko paskutinis Širvintų mūšis. Mūsų karo vadovybė jau iš vakaro paslaptinai tarėsi, visi sujaudinti bėgiojo, siuntinėjo pasiuntinius, kalbėjo telefonu ir t. t. Buvo jaučiama, kad ruošiamasi nepaprastam žygiui. Nakčia buvo tvarkomos ir grupuojamos kariuomenės dalys, kurios prieš aušrą tyliai išžygiavo įvairiomis kryptimis. Rytui išaušus, visur buvo tylu kaip kapuose. Niekur nesigirdėjo nė vieno šūvio. Gamta irgi paslaptinai tylėjo, lyg pritardama, lyg stebėdamasi mūsų karžygių pasiryžimu. Niekur nė mažiausio vėjelio, nė vienas lapelis nejudėjo. Mes laukiame ir klausomės, bet vis nieko...

Ir staiga kad užvirs mūšis, kaip baisiausias pragaras, tik poška, dunda ir įvairiausiai balsais gaudžia bei staugia. Ir taip tęsiasi apie porą valandų. Mes klausomės ir nerimaudami laukiame, kada kas praneš kokią žinią, jog mūsų pusėj pergalė, nes tuo tvirtai tikime. Staiga vėl viskas nutilo, tik vienur kitur dar girdėti šautuvo balsas, lyg pagalbos šauksmas.

O mes vis nieko nežinome ir nerimstame. Viena tik žinome, jog turėsime žygiuoti pirmyn ar atgal. Staiga žiūrime: vieškeliu nuo Širvintų pusės pakilo dulkių debesis, ir matome, jog kažkas greitai juda mūsų pusėn, bet kas – nežiūrime. Gal lenkų raiteliai. Tačiau ne! Kiek priartėjus, girdime džiaugsmingą „Valio!“ Jau suprantame, kad mūsų laimėjimas, ir iš visos krūtinės rėkiame: „Valio!!!“ Iš dulkių debesis išnėrė ant lenkų minosvaidžio (ar bombasvaidžio) _____
užsėdęs kapitonas (rodos, kapitonas Gai-

¹Tai vyko lapkričio 21 d.

žutis), visas raudonai mėlynas, uždusęs, aukštai rankoj kepurę sukdamas ir rėkdamas „valio!“, atlėkė džiaugsmingą žinią pranešti į štabą.

Paskui atvarė daug lenkų belaisvių, daug vežimų su amunicija ir ginklais, daug arklių.

Mes tuoj gavome įsakymą žygiuoti į Širvintas. Nuėję į Širvintų miestelį, pamatėme tikrai barbarišką vaizdą: krautuvių durys išlaužtos, išverstos, langai išdaužyti, gatvės pilnos primėtytos smulkių prekių, sudaužytų indų, sulaužytų baldų ir t. t. Mat, geresnes prekes, kas tiko, lenkų karininkai pasiėmė, o kas netiko – sulaužė ir sunaikino. Žydėliai rankas sudėję verkia ir skundžiasi, kaip juos lenkai kankino ir jų turtą naikino. Mat juos varė dirbti, apkasu kasti, žuvusių kareivių laidoti ir t. t. O kurie nenorėjo klausyti, mušė ir barzdas pjovė. Mums vėl sugrižus, labai džiaugėsi ir ką beturėdami mums nešė ir vaišino.

*MAB. RS. F. 193–162. L. 6–8.
Rankraštis.*

Širvintos neutraliosios zonos metas

Juozas Lebionka

Viena iš „baltų“, beveik netyrinėtų dėmių mūsų šalies istorijoje – tai neutrali zona tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių, egzistavusi nuo 1920 m. pabaigos iki 1923 m. pavasario. Lietuviškojoje istoriografijoje, kalbant apie šių ano meto valstybių tarpusavio santykius ir Vilniaus bylą, dažniausiai pasitenkinama tik neutraliosios zonos paminėjimu, užmirštant, jog tai buvo nemaža Lietuvos teritorijos dalis, kurios gyventojai didžiųjų Vakarų Europos valstybių (visų pirma Prancūzijos, globojusios Lenkiją) valia buvo pasmerkti beveik dvejiems su puse metų nuolatinio teroro ir grėsmės bet kuriuo metu netekti ne tik turto, bet ir savo bei artimųjų žmonių gyvybių; gyvenimui „niekieno žemėje“ – tokioje teritorijoje, kur nebuvo jokios teisėtos valdžios ir jokių įstatymų, ginančių tos zonos žmones.

Neutrali zona tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių buvo nustatyta 1920 metų lapkričio mėnesį. Tuomet, lietuviams sumušus lenkus iš pradžių prie Širvintų, o vėliau prie Giedraičių ir traukiantis Vilniaus link, į konfliktą įsimaišė Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisija, griežtai pareikalavusi, kad Lietuva sustabdytų karo veiksmus, nes Lenkija taip pat sutinka juos nutraukti. 1920 metų lapkričio 29 dieną Kauno geležinkelio stotyje gen. L. Želigovskio ir Lietuvos kariuomenių atstovai pasirašė paliaubų protokolą, o kitą dieną Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisija nustatė demarkacijos liniją, kuria tapo Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių faktinė fronto linija, ir neutralią zoną. 1920 m. lapkričio 30 dieną minėtoji komisija įsakė abiem kariavusioms pusėms pasitraukti po 3 km (Suvalkijoje po 6 km) nuo demarkacijos (fronto) linijos. Taip tarp abiejų kariuomenių atsirado 6 km (Suvalkijoje 12 km) pločio neutralioji zona

arba „niekieno žemė“, nepriklausiusi nei Lietuvai, nei Lenkijai ir neprivalanta paklusti nei Lietuvos, nei Lenkijos valdžiai.

Tuometinis Lietuvos užsienio reikalų viceministras P. Klimas šitaip aiškino neutraliosios zonos nustatymo reikalą: *„Neutralioji zona buvo kontrolės komisijos pareikalauta po Želigovskio smurto, karo veiksams einant, kaip ginklų paliaubų priemonė. Jos tikslas buvo sustabdyti kautynes, ligi pats smurtas bus likviduotas ir „maištininkų“ kariuomenė atsitrauks už linijos, abiejų valstybių sutartos Suvalkuose“¹.*

Abiem kariuomenėms pasitraukus nustatytą kilometrų skaičių, neutraliosios zonos teritorijoje lenkai tuoj pat ėmė organizuoti savo partizanų būrius, kuriuos apginkluodavo ir jiems vadovauti skirdavo civiliais drabužiais perrengtus reguliariosios lenkų armijos karininkus. Lenkų partizanai dažniausiai terorizavo bei grobė lietuvius, tačiau persekiojo ir jiems prijaučiančius kitų tautybių žmones. Ypač pasižymėjo sadizmu Širvintų ruože veikęs išdaviko, buvusio Kau-no milicininko Virbalio – „daktaro Sartono“ – vadovaujamas partizanų būrys, kuris suimtus lietuvius žiauriausiai kankindavo, o paskui nužudydavo. 1921 m. šis būrys kankino ir nužudė penkis Širvintose pagrobtus lietuvių karius. Žiaurumas buvo būdingas ir kitiems neutraliosios zonos ruožuose siautėjusiems lenkų partizanams. Pavyzdžiui, prie Giedraičių jie žiauriai nukankino lietuvių partizaną Juozą Sabulį ir šešiolikmetę merginą Veroniką Katelytę (abi aukos palaidotos senosiose Giedraičių kapinėse).

Lenkų partizanai terorizavo, žudė ir plėšikavo ne tik neutraliojoje zonoje; per ją jie dažnai prasiskverbėdavo ir gilyn į Lietuvos vyriausybės kontroliuojamą teritoriją.

Organizuodama bei skatindama terorą ir anarchiją neutraliojoje zonoje, Lenkija turėjo tam tikrų politinių tikslų: įrodyti pasauliui tokios zonos beprasmiškumą ir būtinybę jos vietoje nustatyti tikrąją valstybinę sieną paliekant, žinoma, Lenkijai jos užgrobtą Vilniaus kraštą. Šiuos lenkų siekius P. Klimas aiškino taip:

„Laimėjusi jėgos ir įvykdytų faktų pozicijomis, Lenkija vadovau-tis teise ir jos principais tada mažiausiai rūpinosi. Todėl ir griebėsi visokių priemonių tai neutraliai zonai kompromituoti. Pasipylė skun-dai Tautų Sąjungai dėl kariuomenės įsiveržimų, dėl banditizmo ir dėl visokių negerovių zonoje be administracijos, be policijos, be susisieki-mo priemonių. Tuo tarpu iš tikrųjų patys okupantai organizuodavo teroristines bandas, kurioms vadovavo arba perrengti lenkų kareiviai, arba speciali „sąjunga“ – „Związek bezpiecze?stwa kraju“ („Krašto saugumo sąjunga“), įkurta Vilniuje. Lenkų vyriausybei rūpėjo įrody-ti Tautų Sąjungai tos anarchiškos zonos nepakenčiamumą ir išgauti „galutinės sienos pravedimą okupuotam kraštui“².

Lietuvos valstybės archyve yra iš-likusios Lietuvos kariuomenės Genera-linio štabo Operacijų skyriaus sudary-

¹Klimas P. Iš mano atsiminimų. – V., 1990. P. 339.

²Ten pat. P. 340.

tos 1922 m. įvykių neutraliojoje zonoje ir lenkų partizanų įvykdytų puolimų prieš Lietuvos kariuomenės sargybas suvestinės („santraukos“)³. Nepaisant to, kad šios „santraukos“ apima tik dalį neutraliosios zonos egzistavimo laikotarpio, iš jų galima susidaryti išsamų vaizdą, kas iš tikrųjų ten darėsi.

Skaitant bei analizuojant neutraliosios zonos įvykių suvestines, krinta į akis, kad iš 65 jose minimų lenkų išpuolių net 14 (t. y. beveik penktadalis visų įvykių) yra susiję su Širvintomis. Kad Širvintų ir Giedraičių ruožas buvo bene pats „karščiausias“, matyti iš 1922 m. lapkričio 23 – gruodžio 5 d. laikotarpio suvestinės skyriaus „Bendra padėtis“, taip pat ir iš to, jog šio ruožo įvykių vertinimui skirta beveik $\frac{3}{4}$ viso „santraukos“ teksto. Nesunku atsakyti į klausimą, kodėl to meto Lenkijos kariuomenės generalinis štabas skyrė tokį dėmesį šioms dviem vietovėms ir siekė bet kokiais būdais paimti jas į savo rankas. Pirmiausia, buvo ižestas lenkų kariuomenės orumas ir garbė. Juk ne kur kitur, o būtent prie Širvintų ir Giedraičių Lietuvos kariuomenės 7-ojo ir 9-ojo pulkų daliniai sumušė gen. L. Želigovskio armiją taip, kaip jis nė sapne nesapnavo: ten generolas vos pats nepateko į lietuvių nelaisvę ir todėl nenustojo galvojęs apie revanšą – šių miestelių užėmimą. Antra – strateginiai motyvai, kuriuos turėjo lenkų kariuomenės generalinis štabas, nuolat atakuodamas šias dvi vietas: nuo jų ligi Vilniaus tik apie 50 km, o nuo Giedraičių – dar mažiau. Širvintos buvo gana stambi gyvenvietė (miestelis), vokiečių okupacijos metais buvusi net apskrities centru. Pats miestelis bei jo apylinkės buvo smarkiai sulenktos, miestelyje veikė kelių aršių lenkomanų „penktoji kolona“, siekusi šio krašto prijungimo prie Lenkijos.

Lenkų kariuomenės vadovybė ypač siutino tai, kad Širvintose, įeinančiose į neutraliąją zoną, buvo susikūrusi lietuviškoji valdžia – valsčiaus valdyba ir milicija. Pastaroji, kiek žinoma, buvo sukomplektuota daugiausia iš Lietuvos kariuomenės karių, ir jai vadovavo kadriniai karininkai. Širvintų milicijos vadas buvo leitenantas Taruška. Jo vadovaujama milicija ne tik saugojo miestelio gyventojus nuo lenkų partizanų, bet ir kovojo su jais apylinkės kaimuose. Dar nežinomas ano meto Širvintų milicininkų skaičius, tačiau jų būrys turėjo būti gana didelis, jeigu 1922 m. lapkričio 16 dieną pajėgė atremti šimto lenkų partizanų ir kareivių, ginkluotų 3 kulkosvaidžiais, puolimą, o po trijų dienų vėl davė atkirtį net 140 lenkų partizanų būriui, ginkluotam 3 kulkosvaidžiais ir 1 bombosvaidžiu, vadovaujamam karininko Dico. Atrodo, jog širvintiečiai milicininkai galėjo pasiekti tokių pergalių tik padedami atskubėjusių jiems į pagalbą Lietuvos reguliariosios kariuomenės kovotojų. 1923 m. pradžioje Širvintų milicija likvidavo Avižonių kaime dalį lenkų partizanų ir jų ginklų sandėlį, o kiek vėliau nukovė ir jų vadą Virbalį-Sartoną bei jo pavaduotoją. Po to lenkų partizanai, veikę Širvintų ruože, pakriko ir daugiau išpuolių neberengė.

Kaip atkakliai grūmėsi Širvintų milicija su lenkų partizanais, liudija šių grumtynių dalyvis, Lietuvos kariuomenės kūrėjas savanoris Juozas Zurza, kilęs iš Ukmergės apskrities Žemaitkiemio parapijos, įstojęs į Lietuvos kariuomenę 1919 metais, vos 17-kos metų. Sa-

³Lietuvos valstybės archyvas (LVA). F. 929. Ap. 3. B. 359.

vo atsiminimuose apie kovas su lenkų partizanais Širvintose ir jų apylinkėse jis pasakoja:

„Labiausiai esu nukentėjęs 1922 m. partizanų (taip čia vadinami lietuviai milicinin-kai – J. L.) mūšiuose su lenkais Širvintose ir Giedraičiuose, nes kas gyvas pakliūdavo, tą labai kankindavo: panagėsna vėnis kaldavo ir akis lupdavo, iš nugaros diržus reždavo gyvam. Aš, būdamas Širvintų neutralioje zonoje, buvau tarnyboje iki 24 valandos. Grįžęs iš tarnybos ir vos tikakis užmerkęs, išgirdau smarkų šūvį. Šokau, kambarį tamsu, anei šautuvą surasti, jokio ginklo nematyti, vien tik tinkas byra nuo kulku ir granatų. Aš užgriuvau ant savo draugo, griebiau jo šautuvą ir vieną granatą, šokau bėgti per duris. Lenkai granata duris užkišo, bet išsiveržiau ir ėmiau bėgti, o lenkai sakė „stoj“ ir vijos. Aš trenkiau į granatą ir pasprukau per upę Širvintą. Nuo to karto lenkai tankiai puldavo ir plėšdavo, kol mes nenužudėme lenkų komandiro Virbalio, slapyvardžiu Sartono. Paskutinį kartą man būnant tarnyboje pas Bareckį (turtinę Širvintų miestelio gyventoją, aršų lenkomaną, kurio name buvo milicijos būstinė – J. L.), lenkų partizanai, apsikrovę vežimuose šieną, privažiavo visai arti ir šoko „ura“, trenkdami granatomis į mus, o mes pabėgom iki pusės miestelio; susitoarkę kirtom atgal ir sužeidėm jų vadą Sartoną. Ant Paširovės (dvaras netoli Širvintų, prie kelio į Giedraičius – J. L.) kryžkelės visai jį pribagėm, nes gyvas jokiū būdu nepasidavė. Tuomet daug lenkų partizanų užmušėm ir atvežėm į Širvintas, o mūsų vieną užmušė ir vadą sužeidė į ranką. Jie visi palaidoti Širvintose, o Sartonas išvežtas Kaunan“⁴.

Neutraliojoje zonoje veikė ne tik lenkų, bet ir lietuvių partizanai. Būdavo net taip, jog gretimuose kaimuose atsirasdavo priešišku jų formuočių. Antai Širvintų valsčiaus Gavėnių k. buvo lietuvių, o netolimame Alionių k. – lenkų partizanų būriai. Kadangi lenkų partizanai dažniau plėšikaudavo, kankindavo ir žudydavo gyventojus, o patriotiškai nusiteikę lietuviai buvo disciplinuotesni, nelietuvių tautybės gyventojai lenkų partizanų vengė ir kuo toliau, tuo labiau jų nepalaikė. Ir, atvirkščiai, lietuvių partizanų autoritetas bei jų vykdoma kontrolė neutraliojoje zonoje 1923 m. pavasarį jau tiek sustiprėjo, jog Lenkijos vyriausybė ėmė reikalauti tą zoną nedelsiant panaikinti.

Neutraliosios zonos likimo klausimas didžiųjų Vakarų valstybių buvo sprendžiamas lygiagrečiai su lenkų okupuoto Vilniaus krašto byla. 1922 m. sausio 13 dieną Tautų Sąjungos taryba priėmė nutarimą dėl neutraliosios zonos panaikinimo, o L. Želigovskio suformuotas „Vidurio Lietuvos seimas“ tą pačių metų vasario 20 d. nutarė prijungti Vilniaus kraštą prie Lenkijos, ir minėta zona buvo nebereikalinga. Tik susirinkus minėtam „seimui“, Tautų Sąjungos taryba 1922 m. vasario 3 dieną nutarė neutraliąją zoną padalyti tarp Lenkijos ir Lietuvos bei nustatė tarp šių valstybių demarkacijos liniją, einančią apytikriai buvusios neutraliosios zonos viduriu. Zonos likvidavimo ir demarkacijos linijos išvedimo darbai užtruko ligi 1923 m. pavasario. Ši linija, vėliau vadinta administracijos, egzistavo iki Vilniaus krašto grąžinimo Lietuvai 1939 m. rudenį.

Nors praėjo jau daugiau kaip 75 metai nuo zonos panaikinimo, tačiau iki šiol niekas nepaskaičiavo, kiek joje Želigovskio apginkluoti ir pasiūsti lenkų partizanai nužudė bei suluošino taikių

⁴Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 193. B. 222.

gyventojų, prisiplėšė turto, kiek pagrobė drabužių ir maisto, praliejo nekaltų žmonių ašarų... Iš mano paties ankstyvosios vaikystės atmintyje išliko šiurpus įvykis, kai vieną naktį, turbūt 1922 m. vasarą, lenkų partizanai užpuolė tėviškę – Pajúodžių k. (Širvintų r.), minima ir čia toliau skelbiamoje Lietuvos generalinio štabo Operacijų skyriaus suvestinėje. Mūsų kaimas buvo už neutraliosios zonos ribos Lietuvos pusėje, jį saugojo kelių lietuvių karių postas. Įsiveržę į kaimą per neutraliąją zoną, lenkų plėšikai kratė namus, neva ieškodami mūsų karių, o iš tikrųjų landžiojo kailinių, avikailių, drobių, lašinių, duonos... Lenkų partizanų „apsilankymas“ vidurnaktį mūsų name man, vos ketvirtus metus einančiam vaikui, buvo nepaprastai baisus: šautuvų buožių dūžiai į langus ir duris, grasinimas mesti į pirkią granatą, šaudymas lauke, raketų šviesos, pilna troba nematytų baisių žmonių, viską paskubom verčiančių aukštyn kojom viduje bei ant aukšto, griebiančių ir išnešančių kas pakliuvo, motinos ir senelės maldavimai palikti mus gyvus... (Senelio ir tėvo nebuvo namuose, jie porai dienų buvo išvykę į Molėtus). Laimė, to antpuolio metu mūsų kaime žmonių aukų nebuvo. Lietuvių karius laiku įspėjo budrus sargybinis, ir nė vienas jų nepakliuvo į priešų nagus. Raketomis jie pranešė apie iškilusią grėsmę savo daliniui, dislokuotam už kelių kilometrų, ir tuojau atskubėjo pastiprinimas. Deja, lenkų plėšikai su grobiu spėjo nenubausti pasprukti...

Čia pateiktos ištraukos iš Lietuvos kariuomenės Generalinio štabo Operacijų skyriaus parengtų dokumentų apie neutraliąją zoną, turinčios ryšį su jos Širvintų ruožu. Kadangi šiuose dokumentuose vietovardžiai pavadinti taip, kaip yra nurodyta vokiškajame kariniame žemėlapyje, kurio mastelis 1:100 000, čia jie rašomi šiuolaikinėmis oficialiai priimtomis lietuviškomis formomis (pavyzdžiui, vietoj „Schirwinty“ rašoma „Širvintos“ ir t. t.). Skelbiamų dokumentų kalba iš esmės netaisyta, padaryti tik nežymūs rašybos ir skyrybos pataisymai.

„Nuorašas

SVARBESNIOSIOS ŽINIOS APIE LENKŲ

LAUŽYMAŲ NEUTRALIŲ ZONŲ, TSKKK⁵

NUSTATYTŲ TARP MŪSŲ IR JŲ KARIUOMENIŲ

II. Neutrali zona Vilnijuje⁶

Jos atsiradimas. Tautų Sąjungos Karinė kontrolės Komisija savo 1920 metų lapkričio 30 dienos raštu nustatė tokias sienas neutralios zonos Vilnijuje:

1) iš lietuvių pusės: Jakėnai–Strielčiškės–Kalėnai (Varėnos r.)–Spenglininkai–Kolonija Panošiškės–Zuklijai–Saviškės–Spindzius–Strėva–Stareinė–Daugirdiškės (Trakų r.)–Kovaičiai–Navapolis (Kaišiadorių r.)–218⁷–Katališkės–229–189–Seibutonys–Malūnėlis–geležinkelio tiltas ant Bražuolės (kairysis kran-

⁵Tautų Sąjungos karinė kontrolės komisija.

⁶I skyrius „Neutrali zona Suvalkijoje“ praleidžiama.

⁷Skaičiais pažymėtos aukštumos.

tas)–Amerinis–Palesė (Trakų r.)–kairysis upės Vilija krantas ligi Vileikiškių–Vičiūnai–Daubariškis–Užušiliai–Pasiekos–Rimučiai–Šniponys–Akmeniai–Antaninava–Kiemeliai–Ūlyčėlė–Pajuodžiai–Juodiškiai (Širvintų r.)–Giedraičių ežero vakarų krantas ir šiaurės krantas–Jančiūrai–Miežoniai–ežero Asoveja šiaurės krantas ligi Alkos–Baluošų ežero šiaurės krantas–Labaišiskiai–Joniškis (Molėtų r.).

2) iš lenkų pusės: Degsnės–Tiltai–Žeronys–Rūdiškių stotis–Obeliai–Jalovė–178–kelias iš aukštumos 178 į Senąjį Malūną–Gojus–Seimėnai– į šiaurę nuo aukštumos 171–Alsakiai (palei aukštumą 201)– Kunigaikštinė–Dubuklė–Miciūnai–Lazdėnai–Josteliūnai–Bražuolė–Surmonys (Trakų r.)–dešinysis Vilijos upės krantas ligi Padvarių (Kaišiadorių r.)–Pakalnės–Sibirka (Trakų r.)–Plikiškės–Jauniūnai–Birkos–Kvakšiai–Miegučiai–Nugarai–Narūniškės (Širvintų r.)–Burkila–Jokubonys–Skindariškės–Kaidonėliai–Pakirniai (Vilniaus r.)–Merionys–Padubingė (Švenčionių r.)–Maciūniškės–Arnionys (Molėtų r.).

Atsitraukimas lietuvių ir lenkų kariuomenių į nurodytas linijas turėjo įvykti, einant aukščiau minėtu TSKKK raštu, ligi 1920 m. gruodžio 3 dienos 12 val. Tikrumoje viskas taip ir įvyko, išskyrus tai, kad iš palikto mūsų pusėje Joniško lenkai teatsitraukė tik mėnesiui prasliskus.

Laužymo faktai

1920.XII.11 vienas eskadronas buvo užėmęs Vičiūnų kaimą ir plėšė neutralios zonos gyventojus. Atskiri to eskadrono būreliai buvo pasiekę net Alionis (Širvintų r.).

1920.XII.13 apie 1 val. lenkai užpuolė mūsų sargybas ties Vileikiškiais ir Pakalniškiais (Širvintų r.).

1920.XII.15 užpuolė mūsų sargybą ties Bilotais (Širvintų r.).

1921.II.3 į Širvintas atvyko 2 ginkluoti lenkai, pareiškusieji valščiaus viršaičiui, jog jie esą paskirti milicininkais į Širvintas. Tapo vietos gyventojų suareštuoti.

1921.II.4 lenkai užpuolė mūsų sargybą Daubariškio kaime ir buvo kaimuose Papiernia, Paspėriai, Meiliūnai (Širvintų r.).

1921.III.17 apie 24 val. mūsų kuopai, stovinčiai ant baro ties Akmeniais, buvo pranešta, kad Širvintų link eina lenkų kuopa. Mūsų kuopos vadas pasiuntė 4 kareivius žinioms patikrinti. Širvintose mūsų kareiviai liko staiga užklupti, suimti į nelaisvę ir ten pat žvėriškai sušaudyti. Be tų kareivių, atrasti sušaudyti ir du kareiviai 7 p. p.⁸

Išaiškinta, kad visa lenkų kuopa buvo atėjusi tik į Paširvincio dvarą, o į Širvintas jų buvo pasiūsta tik 30 kareivių, kurie, atlikę mišrišką darbą, apiplėšę vietos gyventojus, pasitraukė atgal.

⁸7-tas pėstininkų pulkas.

1921.III.22⁹ neutralioje zonoje lenkai sušaudė Zibalų kleboną kun. Lajauską, kurį jo parapija buvo pasiuntusi į Vilnių pirkti bažnytinių daiktų.

1921.IV.3 lenkai lankėsi kaimuose Užublandžiai, Žarnavagiai, Skėteriai, Bartkuškis (Širvintų r. Jauniūnų sen-ja).

1921.IV.13 viena lenkų kuopa buvo atvykus į Paširvinčio dvarą, iš ten atskiri būriai buvo atėję į Širvintas, kame apiplėšę gyventojus, pasitraukė atgal.

1921.V.12 apie 6 val. Buvo atvykę 3 lenkų pėstininkų kareiviai į Širvintas, o apie 11 val. atėjo dar 6 jų raiteliai.

1921.V.25 į Širvintas apie 18 val. atvyko 5 lenkų žandarai, persirėdę civiliais drabužiais. Prie pat Širvintų buvo pastebėta dar 10 lenkų žandarų. Tų žandarų tikslas buvo suimti Širvintų kunigą¹⁰, miliciją ir kitus asmenis, dėl to minėtas kunigas ir milicija priversti buvo iš Širvintų kai kuriam laikui pasitraukti. Bendrai vis tankiau ir tankiau lenkų karininkai ir kareiviai, persirėdę civiliais rūbais, lankosi neutralioje zonoje ir ypač Širvintose ir Giedraičiuose.

1921.VI.2 lenkų žandarai buvo Širvintų miestelyje.

1921.VII.29 apie 12 val. Ties Rimučių kaimu buvo pasirodę lenkų žvalgai. Mūsų sargybai juos apšaudžius, jie pasitraukė (Širvintų r.).

1921.VIII.20 kulkosvaidžių ir šautuvų ugnimi lenkai atakavo mūsų sargybas Užuraičio vienkiemį ir Užušilių kaime (Širvintų r.).

1921.IX.1 į Gavėnių kaimo rajoną (Širvintų r.) buvo atvykę 50 lenkų su 1 kulkosvaidžiu.

1921.XI.29 lenkai apšaudė mūsų sargybą Rimučių kaime (Širvintų r.).

1922.I.17 į Kernavės miestelį atvyko 50 lenkų; pasitraukė iš ten į savo pusę I.18 (Širvintų r.).

1922.III.24 lenkų raiteliai apšaudė mūsų sargybą ties Vičiūnų kaimu (Širvintų r.).

1922.IV.4 neutralioje zonoje, rajone Kernavė–Širvintos pasirodė daug pėsčių ir raitų ginkluotų civilių žmonių – sulig žinių, tai atsiųstoji iš Vilniaus ir kitur, perrengta civiliais rūbais, lenkų kariuomenė.

1922.IV.16 apie 23 val. 7 lenkai apšaudė mūsų sargybą Vileikiškių kaime. Lenkai užėmė kaimus Meiliūnus ir Draučius (Širvintų r.).

1922.IV.20. į Avižonių kaimą atvyko apie 500 lenkų pėstininkų (Širvintų r.).

1922.IV.22 lenkai iš Draučių, Meiliūnų, Avižonių kaimų atitraukė atgal savo pusėn.

1922.IV.25 lenkų viena kuopa ir vienas eskadronas buvo atvykę į Paširvinčio dvarą, kur prabuvo visą dieną, pasitraukė atgal.

1922.IV.25 lenkai apšaudė mūsų sargybą Vičiūnų k. (Širvintų r.).

⁹Riktas: kun. K. Lajauskas nužudytas 1921 m. kovo 16 dieną.

¹⁰Turimas galvoje Širvintų bažnyčios klebonas ir Giedraičių dekanas kun. Jonas Navickas.

1922.V.3. Pastaruoju metu neutralioje zonoje susidarė tokia padėtis: pusę esančios ruožė Kernavė–Širvintos–Giedraičiai neutralios zonos lenkai savo partizanais paėmė savo globon ir žinion. Tų partizanų organizacija vadinasi „Milicija narodowa pasu neutralnego“. Jų komendantu yra buvęs Kauno miesto milicijos vadas Virbalis, kurs ten dabar veikia po Sartano pavarde. Jo štabas – Viešuniškėse. Minėti partizanai užėmė savo sargybomis, kurių kiekviena susideda iš 5–10 ginkluotų žmonių, dalį neutralios zonos ligi linijos Kernavė–Meiliūnai–Papiernia–Kantrimiškis–Avižonys–Ramaškonys–Alionys (Širvintų r.)–Akmena–Pustilta (Vilniaus r.). Dauguma tų partizanų yra atsiųstieji iš Vilniaus ir iš Lenkijos demobilizuotieji kareiviai, kurie čia už savo tarnybą gauna 25 000–30 000 lenkiškų markių mėnesinės algos.

Gen. štabo V-ko I padėjėjas, majoras (pas.) **Gricius**
Operacijų skyriaus viršininkas, kapitonas **Jakutis**

Kaunas,
1922 m. gegužės 5 d.¹¹

Nuotykių neutralioje zonoje ir demarkacijos linijoje santrauka (1922.V.1 – VIII.21)

V.2. Nakties 2 val. lenkai apšaudė mūsų sargybą, stovinčią ant kelio Širvintos–Akmeniai, iš kulkosvaidžių ir šautuvų.

V.16. Apie 12 val. 10–12 lenkų partizanų apšaudė mūsų sargybą, stovinčią viensėd. Vičiūnai (Širvintų r.).

V.17. Apie 23 val. 5 lenkų partizanai apšaudė mūsų sargybą, stovinčią kaimė Bareikiškiai (Širvintų r.).

V.19. Apie 12 val. 30 min. į Paširviničio dvarą atvyko apie 40 lenkų partizanų su 2 kulkosvaidžiais, pasidarė palei dvarą apkasus, išstatė sargybą ir išsiuntė žvalgų būrelius Širvintų link.

V.21. Apie 24 val. apie 20 žm. lenkų partizanų apšaudė mūsų sargybą palei kaimus Pakalniškiai ir Sutkiškiai (Širvintų r.).

V.22. Apie 4 val. į Širvintas atvyko apie 80 lenkų partizanų su vienu kulkosvaidžiu, apšaudė milicijos sargybą, užpuolė valsčiaus valdybą, sudaužė langus, pasiėmė antspaudą ir daug raštų.

V.23. Apie 4 lenkų partizanus apšaudė mūsų sargybą rajone kaimo Vileikiškiai. Šaudė apie valandą.

V.25. Apie 17 val. lenkų partizanai puolė Širvintų miestelio miliciją. Šaudė iš kulkosvaidžių ir šautuvų. Skaičius nežinomas.

VI.13. Apie 3 val. lenkų partizanai ir kareiviai (apie 80–100 žm.) su 3 kulkosvaidžiais

¹¹LVA. F. 929. Ap. 3. L. 45–50. Šią archyvinę medžiagą pateikė dr. Nastazija Kairiūkštytė. Nuosirdžiai dėkojame.

puolė Širvintų miestelį. Mūsų vienas (čia praleistas kažkoks žodis – J. L.) ir vienas milicininkas nukautas; apie 7 val. lenkai pasitraukė.

VI.16. Lenkų partizanai apšaudė mūsų sargybą apie Rimučius (Širvintų r.).

VI.18. Lenkų partizanai (apie 80 žm.) apšaudė iš vsd. Užušiliai mūsų sargybą palei kaimą Padubė (Širvintų r.).

VII.3. Apie 2 val. lenkų partizanai apšaudė mūsų sargybą ties kaimu Daubariškis. Mūsų sužeisti 2 kareiviai (Širvintų r.).

VII.6. Apie 12 val. lenkų partizanai apšaudė mūsų sargybą palei k. Vičiūnai, Kryžiauka. Išleido apie 30 šūvių (Širvintų r.).

VII.25. 15 val. 30 min. lenkų partizanai iš viensėdžio Vidnapolė¹² (į rytus nuo Musninkų) apšaudė mūsų sargybą ties kaimu Žadžiai. Lengvai sužeistas vienas sargybinis (Širvintų r.).

VII.26. Apie 2 val. 15 min. 15 lenkų partizanų užpuolė mūsų atskirą lauko sargybą ties kaimu Užušiliai ir apšaudė salvoėmis. Nukauti du mūsų kareiviai (Širvintų r.).

Vienakiemų Agūnija (2 km į šiaurę nuo Akmenių) lenkų partizanai nukovė mūsų vieną telefonistą ir vieną sužeidė (Širvintų r.).

VIII.14. Apie pirmą val. nakties lenkų partizanai, apie 10 žmonių, puolė mūsų sargybą ties kaimu Užušiliai (Širvintų r.).

VIII.21. Apie 24 val. lenkų partizanai 3 grupėmis po 10–15 žmonių kiekvienoj puolė mūsų sargybas Vileikiškiuose–Pakalniškiuose–Sutkiškiuose /prie pat Vilijos (Neries)/(Širvintų r.). Šaudė apie 40 min.

Gen. štabo operacijų skyriaus viršininkas majoras **Jakutis**

Reikalų vedėjas
Ltn. **Statkus**

/1922.IX.25 – IX.22/¹³

IX.26. Apie 23 val. lenkų partizanai apšaudė mūsų sargybą ties kaimais Laužiškis ir Pajuodžiai (8 km į pietų vakarus nuo Giedraičių; Širvintų r.). Nuostolių nebuvo.

X.17. Apie 14 val. neutr. zonoje iš Širvintų buvo išsiųsti 5 vietos milicininkai į kaimus Motiejūnai ir Nečionys pastočių pavarymui. Į Motiejūnų k. įsiveržė apie 30 lenkų partizanų, norėdami sugauti mūsų milicininkus. Laike susišaudymo nukauta 1 ir sužeista 2 lenkų partizanai. Lenkai pabėgo. Pas mūsų milicininkus nuostolių nebuvo.

XI.12. 13 val. lenkų partizanai apšaudė mūsų sargybą ties k. Rimučiai (4 km į pietus nuo Širvintų). Nuostolių nebuvo.

XI.13. 20 val. lenkų partizanai apšaudė Širvintų milicijos sargybą ties Paširvinčio dvaru. Nuostolių nebuvo.

¹²Ši gyvenvietė jau išbraukta iš Lietuvos gyvenviečių sąrašo.

¹³Neutralios zonos įvykių nuo 1922 m. rugpjūčio 22 d. ligi rugsėjo 24 d. suvestinė minėtame archyve neužtikta.

XI.15. Apie 13–14 val. 20 Širvintų milicininkų buvo nuvykę į Daciūnų k. pavaryti pastočių Širvintų valsčiaus valdybai. Apie 50 lenkų partizanų pradėjo supti kaimą. Milicininkai atsišaudydami pasitraukė. Nuostolių nebuvo.

XI.16. 4 val. ryto lenkų partizanai, prisiartinę prie Paširvinčio dvaro, apšaudė vietos milicijos stovėjusią sargybą. Vienas milicininkas lengvai sužeistas.

XI.16. 14 val. lenkų partizanai skaičiuje apie 100 žm. su 3 kulkosvaidžiais puolė trimis grupėmis Širvintų miestelį su tikslu jį užimti. Sulig vietos gyventojų pranešimų, puolime dalyvavo ir lenkų kareiviai pilnoje uniformoje. Širvintų milicija lenkus puolė. Kautynės tęsėsi virš 3 valandų, po kurių lenkai skubiai pasitraukė, turėdami nukautų 2 ir keletą sužeistų. Iš mūsų milicininkų buvo 3 sunkiai sužeisti.

XI.17. 5 val. apie 15 lenkų partizanų apšaudė mūsų milicijos sargybą prie Širvintų. Nuostolių nebuvo.

XI.19. Apie 10 lenkų partizanų apšaudė mūsų sargybą ties k. Beržė (5 km į pietus nuo Širvintų): pirmą kartą 19 val., antrą – 21 val. Nuostolių nebuvo.

XI.19. 12 val. 30 min. apie 140 lenkų partizanų su 3 kulkosvaidžiais ir 1 bombosvaidžiu, vedant lenkų karininkui Dicui, puolė Širvintas su tikslu jas užimti. Iš karto Širvintų milicija gynėsi, atsišaudydama iš apkasų. Širvintų milicijos vadas, pastebėjęs, kad lenkai koncentruoja savo jėgas su tikslu atakuoti mūsų milicijos apkasus, įsakė lenkus pulti. Lenkai puolimo neišlaikė ir pasitraukė.

Lenkai, gavę pagalbos, puolė Širvintas antru kartu. Šiuo kartu milicijai trukdė šaudyti einantieji iš bažnyčios žmonės, kurie po pirmo susišaudymo buvo įbauginti, nes lenkai apšaudė iš kulkosvaidžių ir bombosvaidžio bažnyčią. Žmonėms išsislapsčius, milicija puolė lenkus ir išmušė iš Paširvinčio dvaro ir Motiejūnų k. Lenkai skubiai pasitraukė iki Avižonių. Širvintų milicija lenkus persekiojo iki sutemų, po to pasitraukė į Širvintas. Mūsų milicijos pusėje nuostolių nebuvo. Lenkų nuostoliai tikrai nenustatyta; nukautas karininko Dico padėjėjas, yra daug sužeistų. Širvintose sužeistas į koją vaikas.

Yra patikimų žinių, kad Virbalis–Sartonas šiomis dienomis važinėjo į Vilnių prašyti daugiau jėgų, kad užėmus Širvintas ir galutinai „išgyvendinus lietuvius“ iš neutralios zonos. Š. m. lapkričio 19 d. į Avižonių k. buvo atvykęs lenkų poručnikas Urbanovičius (neutralios zonos lenkų paskirtas komendantas); matomai, jo įsakymu ir buvo daromi Širvintų puolimai.

Generalinio štabo operacijų skyriaus viršininkas majoras **Jakutis**

Tikrai:

Reikalų vedėjas

Leitenantas **Jonuška**

1922 m. lapkričio 27 d.

m. Kaunas

(1922.XI.23 – XII.5)

I. Bendra padėtis

*Širvintų–Giedraičių rajonas*¹⁴. Pastaruoju metu lenkų partizanai tame rajone užėmė veik visą neutralią zoną. Jų sargybos išstytos tokiuose kaimuose: Juodeliuose, Nečionyse, Alionyse, Magūnuose, Pašiliuose, Mūravankoje, vietomis prieidamos per 1–2 km nuo mūsų kariuomenės sargybos linijos. Lenkai ypač gerai jaučiasi Giedraičių rajone, kur, užimdami kaimą po kaimo neutr. zonoje, nesutinka pasipriešinimo iš vietos gyventojų. Lenkų partizanų prieš Giedraičius yra virš 90 žmonių su komendantu Czerniawskiu. Vietos gyventojų žiniomis, lenkai rengiasi užimti Giedraičius. Vietos gyventojai jaučia savo nepakenčiamą padėtį. Širvintų rajone lenkų partizanų yra virš 150 žmonių su komendantu Dicu. Jie kelis kartus mėgino pastaruoju metu užimti Širvintas, bet, gavę iš vietos milicijos tinkamą pasipriešinimą, nurimo. Sartonas-Virbalis darąs žygius Vilniuje, kad papildžius skaičių savo žmonių ir ginklų sėkmingesniai Širvintų puolimui.

Neutralioje zonoje dabartiniu metu lenkai veda smarkią agitaciją ir skleidžia visokias brošiūras, šmeiždami Lietuvos valdžią, kariuomenę ir šaulius, kad nužemintų jų autoritetą ir kad parodžius vietos gyventojams lietuvių nesugebėjimą valdytis. Lenkai stengiasi įtikinti vietos gyventojus, kad lietuviai nepasilikis neutr. juostoje ir kad pati Lietuva negalėsianti ilgai išsilaikyti. Toji agitacija turi kai kurių pasekmių.

Širvintų gyventojai, ypač pirkliai, nusiskundžia lietuviais, kad labai suvaržytas perėjimas per mūsų demarkacijos liniją; prekyba visai sustojusi, negalima išvežti esamų Širvintose produktų. Širvintų gyventojai slapčiai nuo mūsų administracijos moka lenkams mokesnius, apmoka patentus ir kontribucijas.

Mūsų kariuomenės sargybas įdrąsėję lenkų partizanai nuolat puola ir apšaudo.

II. Atskiri įvykiai

XII.4. Apie 21 val. lenkų partizanai iš miško apšaudė mūsų patrulius ties Pajuodžių k. (į vakarus nuo Giedraičių; Širvintų r.). Patruliams atsišaudžius, partizanai pasitraukė į neutr. zoną. Nuostolių nebuvo.

L. e. generalinio štabo operacijų skyriaus viršininko p. kapitonas **Pundzevičius**

Reikalų vedėjas
Leitenantas **Jonuška**

1922 m. gruodžio 6 d.
m. Kaunas

¹⁴Bendros padėties Suvalkijoje charakteristika praleidžiama.

(1922.XII.5 – XII.29)

XII.18. Apie 17–18 val. Avižonių ir Jauniūnų kaimų link (Širvintų r.) girdėjosi šaudymas iš šautuvų ir kanuolių, vėliau paaiškėjo, kad į Avižonis ir Jauniūnus atvyko nauja lenkų partizanų grupė su 4 karininkais, kuriems įeinant į Avižonis įvyko susišaudymas su Sartono-Virbalio ten buvusiais partizanais. Sartonas-Virbalis pabėgo, naujai atvykusieji suareštavo apie 60 lenkų partizanų. Naujai atvykusiems įsakyta nepuldinėti lietuvių ir vesti neutralioje zonoje pavyzdinę tvarką. Senuosius vadina „banditais“, atakuojant Avižonis šaukė „Zdawajcie bandyci!“

L. e. Operacijų skyriaus viršininko p.
kapitonas (–) **Pundzevičius**

Už Reikalų vedėją
karo valdininkas **K. Sabalys**¹⁵

Švietimas

Viktoras Alekna

Iš tolimos praeities į artimą dabartį (pradžios mokyklos)

Vilnius – Lietuvos švietimo lopšys: čia dar 1397 m. pirmasis Vilniaus vyskupas nurodė, kad prie šv. Stanislovo katedros būtų įsteigta mokykla. Tai lyg ir pirmoji švietimo įstaiga tuometinėje etnografinėje Lietuvoje. Ši data dabartinei Lietuvai suteikė progą 1997 m. visoje Lietuvoje minėti Lietuvos mokyklos pradžios šešių šimtų metų sukaktį.

Ar tai buvo iš tikrųjų pirmoji mokykla etnografinėje Lietuvoje? Kryžiuočių pasiuntinys Vilniuje Kyburgas tais pačiais metais rašytame dienoraštyje užsimeina, kad „*kaip tvirtinama ir prieš mus, krikščioniškos mokyklos čia ir kitur, įsteigtos katedros mokyklos pavyzdžiu, o jose moko broliai mažieji (pranciškonai)*“¹.

Taigi pranciškonai, kurie Vilniuje buvo jau nuo Gedimino laikų, galėjo kokią nors mokyklėlę įkurti ir dar anksčiau. Tada Lietuvoje mokyklos pradžią reiktų atkelti kažkiek atgal. Bet kadangi bent kol kas nėra duomenų apie tokių mokyklų įkūrimą, tai ir apsisotą prie 1397 metų, kada paprinė mokykla buvo įkurta Vilniuje.

Vilnius ir toliau buvo įvairių mokyklų lopšys: 1569 m. čia buvo atidaryta jėzuitų kolegija, 1579 m. – akademija, pirmoji aukštoji mokykla visoje Rytų Europoje, o 1803 m. Vilniuje įkuriamas ir universitetas.

Mokslo šviesa iš Vilniaus turėjo sklirti ne tik į artimesnes, bet ir į tolimiausias

¹⁵LVA. F. 929. Ap. 3. B. 359.

¹Kurczewski Jan. *Biskupstwo Wileńskie. – Wilno, 1912. P. 271–272.*

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vietoves. Taip ir buvo. Ir Širvintos, vos 50 km nuo Vilniaus, turėjo būti skrodžiamos tų Vilniaus šviesos spindulių. Bet Širvintos, matyt, buvo per maža vietelė, ir tie spinduliai sklido neužkliudydami jų. Net bažnyčia Širvintosė po 1387 m. įvykusio Lietuvos krikšto pirmą kartą minima tik 1522 m.², kada Vilniaus vyskupijos vizitatorius prelatas Jonas Albinas aplankė vyskupijos bažnyčias ir sudarė jų sąrašą. Pirmoji bažnyčia Širvintosė buvusi pastatyta 1475 m., o kada čia įsteigta pirmoji parapiinė mokykla, duomenų nerasta. Bet kadangi nuo pat Vilniaus vyskupijos įsteigimo 1387 m. kuriamų parapijų kunigai buvo įpareigojami steigti parapiines mokyklas, tai turime teisę manyti, kad Širvintosė tokia parapiinė mokykla galėjo būti įkurta jau šešioliktame amžiuje. Vėlesniais metais parapijas lankydavo įvairūs vyskupijos vizitatoriai ir savo ataskaitose parašydavo šį tą ir apie mokyklas. Ar tokie vizitatoriai aplankydavo ir Širvintas, tose ataskaitose neminima. Tik kai vyskupas Masalskis 1773 m. Lietuvoje įsteigė Edukacinę komisiją – pirmąją švietimo ministeriją pasaulyje, mokyklas lankyti ir tikrinti buvo įpareigota Vilniaus akademija. Štai toks vienas tikrintojas užrašė, kad Širvintosė 1781 m. yra parapiinė mokykla, kurioje mokosi 88 mokiniai³.

Kitoje ataskaitoje rašoma, kad 1781 m. Širvintų parapijoje gyveno 2046 gyventojai, veikė mokykla, kurioje mokėsi 1 bajoras ir 28 valstiečiai. 1782 m. šią mokyklą lankė 4 bajorai, 4 miestiečių luomo vaikai ir 19 valstiečių⁴.

Širvintų parapija priklausė Pabaisko dekanatui. Dekanato atstovas Širvintas lankė 1784 m. Savo ataskaitoje jis rašo, kad Širvintosė mokyklos nėra, bet 35 jauni vaikai skaityti ir rašyti mokosi namuose⁵.

Kunigo Juozo Bohdanovičiaus 1828 metų ataskaitoje rašoma, kad nuo 1785 m. iki 1798 m. Širvintosė mokyklos nebuvo, 1804 m. veikė mokykla, kurioje mokėsi 10 mokinių, o 1805 m. – tik 6. 1828 m. Širvintų mokykloje 23 – mokiniai, iš jų 16 berniukų ir 7 mergaitės⁶. Matyt, ir vėliau Širvintosė veikė parapiinė mokykla, kurioje mokėsi nedaug vaikų. Tokias mokyklas lankė valstiečiai ir miestiečiai, o bajorai, matyt, mokėsi mieste, namie arba važiavo į Vilnių ar Ūkmergę.

Po 1863–1864 m. sukilimo caro okupacinė valdžia Lietuvoje steigė rusiškas mokyklas. Jos buvo dvejopos: vienaklasės, kuriose reikėjo mokytis trejus metus, ir dviklasės, lankomos penkerius metus. Vietiniai žmonės savo vaikus į tokias mokyklas leido nenoriai, nes jose viskas buvo dėstoma svetima rusų kalba, taip pat diegiamas stačiatikių tikėjimas. Lietuviai savo vaikus skaityti pamokydavo namie, vadinamojoje „vargo mokykloje“. Per 1905 m. sukilimą Lietuvoje patys žmonės išviję rusus mokytojus, o mokyklos užsidarė. Bet po sukilimo rusiškos mokyklos vėl buvo atidarytos, tik kai kur buvo leista mokymą pradėti gimtąja vaikų kalba – lietuviškai. Tokia rusiška mokykla veikė ir Širvintosė iki pat 1915 m. pavasario.

1915 m. vasarą Širvintas okupavo vokiečiai. Iki rudens užėmė ir visą Lietuvą, gana toli į rytus už Vilniaus.

²Kurczewski Jan. *Biskupstwo Wilenskie*. – Wilno, 1912. S. 177.

³Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. IV. P. 206.

⁴Kurczewski Jan. *Biskupstwo Wilenskie*. – Wilno, 1912. S. 289.

⁵Lebedys J. *Lietuvių kalba XVII–XVIII amžiuje viešajame gyvenime*. – V., 1976. P. 202.

⁶Kurczewski Jan. *Biskupstwo Wilenskie*. – Wilno, 1912. S. 289.

1915 m. rudenį visoje Lietuvoje įsisteigė mokyklų, kuriose buvo dėstoma gimtąja kalba: lietuviškai, lenkiškai, žydiškai... Tokios kelios mokyklos įsteigtos ir Širvintų valsčiuje. Pavyzdžiui, 1915 m. rudenį tokia mokykla pradėjo veikti Gavėnių kaime. Čia buvo mokoma lenkų kalba. Joje mokėsi Gavėnių ir aplinkinių kaimų vaikai. Gavėniuose buvo įsteigtas ir bendrabutis, kuriame apgyvendinti mokiniai iš fronto metu sudegusių kaimų: Kantrimiškio, Puorių, Ramaškonių. Šia mokykla rūpinosi dvarininkaitė Končiūtė. Tokių mokyklų buvo ir pačiose Širvintosė, ir kituose kaimuose. Beveik visose buvo dėstoma lenkiškai. Tik Alionių kaime, Mato Steponavičiaus namuose atidarytoje mokykloje buvo mokoma lietuviškai, o vokiečių valdžios reikalavimu – dėstoma ir vokiečių kalba. Kaip prisimena Alionių mokyklos mokinys Justinas Valickas (gim. 1906 m. Alionių kaime), kartą į mokyklą atėjo kažkoks vokiečių mokytojas vokiečio akivaizdoje klausinėjo mokinius vokiečių kalbos. Vienas mokinių nesugebėjęs atsakyti į mokytojo klausimus, tai mokytojas rusiškos mokyklos papročiu kirtęs vaikui per delną liniuote. Vokiečių tai pamatęs pašokęs ir kirtęs ranka mokytojui per veidą... Mickonių kaime taip pat veikusi lietuviška mokykla. Ši mokykla dirbusi Juozo Mickonio namuose dviem pamainomis: dieną rinkdavosi mažesnieji, o vakare augesnieji ir suaugę mokiniai. Tokios mokyklos tada vadinosi *pusdienio mokyklomis*⁷. Mickonių mokykloje tada dirbo Bronys Urbonavičius.

1918 m. kaizerinė okupacija baigėsi, o 1919 m. sausio mėn. į Širvintas atžygiavo raudonarmiečių būrys, nešdamas aukštai iškeltą raudoną vėliavą. Širvintosė susikūrė sovietinė valdžia. Kaizerinės okupacijos metais Širvintos buvo Širvintų apskrities centras. Apskritis čia buvo palikta ir sovietų valdžios. Prie Širvintų apskrities revoliucinio komiteto (revkomo) 1919 m. sausio 21 d. buvo įsteigtas mokyklų skyrius. „*Vienok švietimo skyriaus komisaras turėjo užsiimti valsčiaus revkomų organizavimu, ir todėl apskrities komisaras negalėjo dar plačiau išvystyti švietimo dalykų. Į kontaktą su visomis apskrities mokyklomis dar nesueita. Kaip diduma tų mokyklų funkcionuoja – tikrai nežinoma, bet manoma, kad daugelyje mokyklų mokslas yra sustojęs, kadangi mokytojai iš daugelio vietų išbėgiojo arba negrįžo iš Kalėdų atostogų. Lig šiol kontakte su apskrities (Širvintų) komisariatu dirbo trys mokyklos: Širvintosė, Gelvonuose ir Medėlių kaime*“⁸ (pagal Administracinio teritorinio suskirstymo žinyną, II d., V., 1976, tokio kaimo nėra. Yra Medėliai Zibalų seniūnijoje arba Mėdinai apie Čiobiškį).

Ten pat Širvintų apskrities mokytojas rašo, kad 1918 m. pabaigoje „*Širvintų apskrityje dabar likę tik aštuonios mokyklos. Seniau jų buvo 43, kurių skaičiuje 14 lenkų mokyklų ir 29 lietuvių mokyklos*“⁹.

1919 m. vasarį nedirbusi ir Širvintų miestelio mokykla, o visame valsčiuje veikė tik Medėlių kaimo mokykla. Bet ir čia mokytojui lietuviui dirbti esą labai sunku: mokykla ir mokytojas nuo Kalėdų negavo jokių lešų.

Pagiriuose kaizerinės okupacijos metais veikė lenkiška mokykla. 1919 m. ši mokykla buvo perkelta į Biloto namus Adolinos kaime. Čia dirbo Helena Ostrovska – iš Lenkijos atvykusi pulki-

⁷Lietuvos mokyklos istorijos apybraiža // Tarybinis mokytojas – 53-as tęsinys. – V., 1970 m.

⁸Švietimo reikalai. – V., 1919 02 15. Nr. 1.

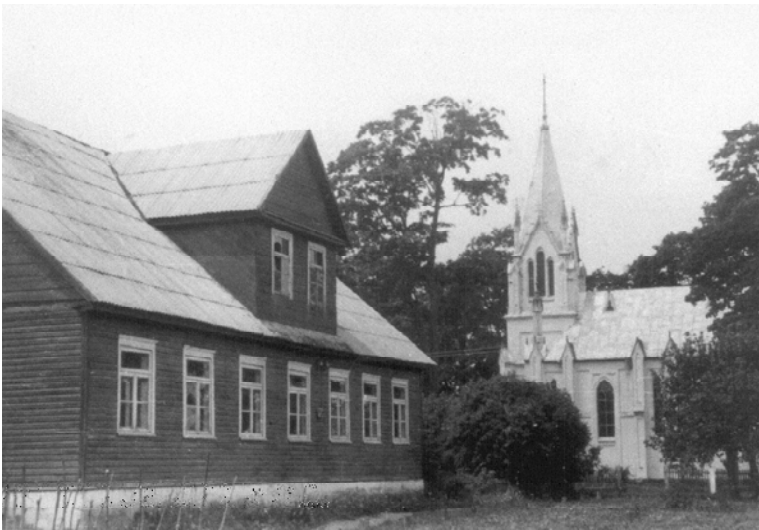
⁹Švietimo reikalai. – V., 1919 02 15. Nr. 1.

*Alionių pradžios
mokyklos mokiniai.
1937 m.*

ninko duktė. Ši mokykla po dvejų metų iš Bilotų namo buvo perkelta į Šešuolėlius. Taigi Šešuolėliuose mokykla pradėjo veikti nuo 1921 m. rudens.

Alionysė mokykla, kaip jau minėta, veikė nuo 1915 m. rudens. Po kaiserinės okupacijos mokykla toliau liko Steponavičiaus name. Vaikų, nors mokymas nebuvo privalomas, prisirinkdavo labai daug, nes į ją eidavo ne tik didelio Alionių, bet ir gretimų Pajúodžių bei Pálkių kaimų vaikai. Todėl buvo pastatytas specialus mokyklai skirtas pastatas prie Júodės upelio. Kadangi mokinių buvo labai daug, tai vienas kompleksas dirbo Steponavičiaus name, o kitas naujajame – prie Júodės. 1934 m. pradėtas statyti naujas tipinis dviejų komplektų pastatas – su klasėmis ir dviem butais mokytojams. Šis pastatas buvo baigtas 1936 m., ir mokykla pradėjo dirbti naujame erdviame pastate. Bet, keista, Alionių mokyklos ilgą laiką niekas nebaigdavo: vaikai palankydavo vieną kitą žiemą, pramokdavo skaityti, rašyti, skaičiuoti ir tuo mokymąsi baigdavo. Vieni padėdavo tėvams, kiti išeidavo tarnauti... Tik 1929 m. pavasarį vienas moki-

*Šešuolėlių II pradžios
mokyklos pastatas ir
Šešuolėlių bažnyčia*

nys – Juozas Lebionka iš Pajuōdžių kaimo baigė Alionių mokyklą, išlaikė egzaminus (keturių skyrių baigimo egzaminų laikyti Alionių mokiniai eidavo į Šešuolėlių pradžios mokyklą) ir gavo Alionių mokyklos baigimo pažymėjimą. 1930 m. ir 1931 m. mokyklą baigė jau po du mokinius, o 1932 m. – trys: Balys Valickas ir Kanopkaitė iš Alionių kaimo bei Dievulis iš Pálkių kaimo. Vėliau baigiančių mokyklą vaikų daugėjo.

Kuriantis lietuviškai mokyklai, lietuviškai mokyti pasirengusių mokytojų buvo nedaug. Kaip jau minėta, Mickonių pradžios mokyklos mokytoju 1915–1918 m. dirbo tik pradžios mokyklą baigęs Urbonavičius. Daug mokytojų buvo baigę tik kelias gimnazijos klases. Be to, mokytojai turėdavo eiti dirbti ten, kur tuo metu buvo steigiama mokykla. Toks mokytojas bedirbdamas ieškodavo kur geriau, ir jie labai dažnai keisdavo darbo vietas. Alionysė mokytojai taip pat keisdavosi gana dažnai. Pavyzdžiui, čia nuo 1926 m. rudens dirbo Michalina Butkaitė. Netrukus į šią mokyklą atvyko Edvardas Strazdas. Susipažino ir susituokė. Bet šeimai gyventi čia nebuvo kur, todėl pradėjo ieškoti mokyklos, kur būtų galima rasti ir butą šeimai. Po poros metų tokią vietą surado, o į Aliónis atvyko Jovaišienė ir Stasys Lukoševičius. 1932 m. St. Lukoševičius atsisveikina su Alionimis, ir čia vedėju pradeda dirbti Adolfas Pocius, bet ir jis greitai keliasi į Širvintų pradžios mokyklą. Taip kas metai vis kiti mokytojai. Pagaliau 1949 m. rugsėjo 1 d. vedėju pradeda dirbti Stasys Usavičius, o mokytoja – Birutė Kirvelytė. Tik 1964 m. rudenį į Aliónis atvykusi mokytoja Elena Vilčiauskienė tebegyvena ten ir šiandien. Bet šeštąjį dešimtmetį mokinių ėmė mažėti. Liko tik vienas komplektas. Pagaliau liko tiek mažai mokinių, kad 1976–1977 mokslo metams pasibaigus mokykla buvo uždaryta, o mokytoja E. Vilčiauskienė nuėjo dirbti į netoliese esančią Pókiškių aštuonmetę mokyklą.

Širvintosė kaizeriniai okupantai taip pat rūpinosi mokyklomis, palaikydami lenkiškas. 1917 m. čia vyko net kelių mėnesių kursai būsiniams mokytojams. Be kitų, tuos kursus baigė ir Kulniškių kaimo jaunuolis Vaclovas Čičiūnas. Jis vėliau dirbo Gėlvonų pradžios mokyklos vedėju.

1918 m. rudenį Lietuvos švietimą dar tvarkė vokiečiai. Tų metų pabaigoje krikščionių demokratų partijos laikraštis „Tėvynės sargas“ rašė, kad Širvintų parapijoje yra keturios mokyklos, iš jų trys lietuviškos: Leváinių, Olanų (Alionių) ir Matùkų sodžiuose ir lenkiška Širvintų miestelyje¹⁰.

1919 m. pradžioje šių mokyklų darbas sustojo, nes į Širvintas 1919 m. sausio mėn. atėjo bolševikų valdžia, kuri pirmiausia skubinosi pasirūpinti administracijos sukūrimu. Bet kadangi jų viešpatavimas buvo trumpas – balandžio mėn. jiems reikėjo bėgti iš Vilniaus, 1919 m. gegužės 3 d. trauktis ir iš Širvintų, o į miestelį atėjo Lietuvos kariuomenės būrelis, – tai ir pėdsakų mokyklų kūrimo istorijoje nepaliko. Ir lietuvių kuriamai administracijai pavasarį apie mokyklas buvo sunku galvoti. Be to, lenkų legionai iš Vilniaus vyko tolyn į Lietuvos teritoriją. 1919 m. gegužės 20 d. lenkų kareivių būrelis įsiveržė į Širvintas ir nuginklavo tris lietuvių kareivius¹¹. Po sa-

¹⁰Širvinta. 1991 03 23. Nr. 24. P. 3.

¹¹Biržiška M. Vilniaus golgota. 1930–1992. P. 29.

vaitės lenkų kariai vėl įsiveržė į Širvintas ir lietuvių karius išstūmė iš miestelio. Susišaudant buvo sužeisti keli miestelio gyventojai, o lietuvis mokytojas net sulaukytas. Tas lietuvis mokytojas buvo Bernardas Barzdaitis, kuris nuo 1918 m. lapkričio 11 d. dirbo Širvintų valsčiaus pradžios mokykloje¹².

1919 m. vasarą Širvintosė šeimininkavo lenkai. Jie liepos 6 d. net iškilmingai paminėjo Liublino unijos 350 m. sukaktį: bažnyčioje buvo atlaikytos iškilmingos pamaldos, kur „40 kareivių su šautuvais stovėjo prie altoriaus ir dalyvavo procesijoje su šautuvais ir kepurėmis. Po procesijos lenkai padarė vaikštynę po miestelį“¹³.

Rugpjūčio 1 d. „Širvintose lenkų agentas Vilčinskis su žandaraais ir milicininkais suvarė žmones į susirinkimą, kuriame įsakė išrinkti 5 atstovus į Vilnių; šiems reikią važiuoti į Varšuvą ir Paryžių pareikšti reikalavimą dėtis su Lenkija“¹⁴.

Širvintų valsčiuje po miestelį ir kaimus pasklido agitatoriai, vietos mokytojos rinkti parašų po reikalavimu Lietuvai jungtis su Lenkija. Rugpjūčio 9 d. Širvintosė lenkų kareiviai suėmė vietos pradžios mokyklos instruktorių B. Barzdaitį. O rugpjūčio 11 d. Širvintų apylinkės Dainių, Mėizių sodžių ir Gėlvonų apylinkės Raistalindžių sodžiaus 8 įgaliotiniai, be to, dar 38 to krašto kunigai ir pasauliečiai (šviesuoliai ir sodiečiai) susirinkę protestavo prieš lenkų valdžios bandymą Širvintas jungti prie Lenkijos¹⁵.

Rugpjūčio 14 d. lenkų žandarai suvarė Širvintų žmones klausyti lenkų agitatoriaus (kun. Macejevičiaus) kurstymų prieš Lietuvą. Kas pasisakė prieš Lenkiją, buvo suimtas.

Rugpjūčio 17 d. Širvintosė lenkų kariuomenė vertė iškabinti lenkiškas vėliavas.

Rugpjūčio 18 d. Širvintosė lenkų kariuomenė suėmė L. Kazlauską, Petrauską ir valsčiaus komitetą¹⁶.

Rugsėjo mėnesį „Širvintosė siautėjo lenkų kareiviai. Apie mokslo metų pradžią niekas nesusimąstė. Vis dėlto Šešuolėlių dvaro ponis sekmadienį (rugsėjo 14 d.) per pamaldas bažnyčioje sušaukė apylinkės sodžių *šaltyšių* sueigą mokyklos reikalui. Nors žymi dalis apylinkės sodžių (Gavėnių, Bilótų, Kiemėlių, Ūlyčėlių ir kt.) namie kalba lietuviškai, apie lietuviškas mokyklas ar lietuvių kalbos mokymą nebuvo, žinoma, nė minėta“¹⁷.

Kadangi viešpatavo nuolatinė įtampa, tai 1919 m. rudenį jokia mokykla Širvintosė nepradėjo darbo. Širvintų valsčiaus lietuviai priešinosi visiems lenkų veiksams. 1919 m. gruodžio 11 d. Vilniuje įvyko vadinamasis „kaimiečių suvažiavimas“, pareikalavęs Vilniaus kraštą prijungti prie Lenkijos ir „sužymėti gyventojus pagal tautybes“. Širvintų valsčiuje, nors surašymą darė lenkai, lietuviams užsirašė 21,5% gyventojų. Sausio 5 d. 11 valsčiaus įgaliotinių pasirašė protestą prieš vadinamojo „kaimiečių suvažiavimo“ reikalavimą Vilniaus kraštą jungti prie Lenkijos. Širvintų parapijos lenkai buvo pareikalavę, kad iš Širvintų būtų iškeltas klebonas Navickis, lietuviai vėl surinko net 127 gyventojų parašus po protestu prieš lenkų reikalavimą¹⁸. Vilniaus

¹²Biržiška M. *Vilniaus golgota. 1930–1992*. P. 29.

¹³Ten pat. P. 35.

¹⁴Ten pat. P. 40.

¹⁵Ten pat. P. 41.

¹⁶Ten pat. P. 42.

¹⁷Nepriklausoma Lietuva. 1919 09 20. Nr. 120.

¹⁸Biržiška M. *Vilniaus golgota. 1930–1992*. P. 59.

vyskupas Jurgis Matulaitis atsižvelgė ne į lenkų reikalavimą, o į lietuvių protestą: kun. J. Navicką paliko Širvintosė.

1920 m. liepos mėn. pradžioje lenkų kariuomenė, puolama bolševikų kariuomenės, pradėjo trauktis iš rytinių Lietuvos vietovių. Liepos 9 d. Lietuvos kariuomenė išvarė lenkus iš Širvintų, o liepos 15 d. išėmė į Vilnių.

Lietuvos švietimo ministras Kazys Bizauskas 1920 m. rugpjūčio 4 d. pasirašė įsakymą, kuriuo Širvintosė steigiamą vidurinę mokyklą, o jos direktoriumi skiriamas Aleksandras Šarka. Tačiau 1920 m. rudenio buvo labai audringas: Vilnių vėl užgrobusi lenkų kariuomenė artėjo ir prie Širvintų, todėl nei minėtoji vidurinė mokykla, nei pradžios mokykla darbo negalėjo pradėti, nors ir buvo mėginta rinkti mokinius.

1920 m. lapkričio 17 d. lenkų kariuomenė priartėjo prie Širvintų ir susidūrimo su lietuvių kariuomene metu netoli Širvintų žuvo lietuvių kariuomenės leitenantas Zigmas Tiška. Lietuvių kariuomenė lapkričio 19 d. lenkus išvijo iš Širvintų, o lapkričio 21 d. – iš Giedraičių.

Lenkai į Širvintas daugiau negrižo, bet tarp Širvintų, ir Jauniūnų buvo sudaryta neutralioji zona, per kurią lenkų kareiviai išsiverždavo iki Širvintų ir trukdydavo kurti normalų gyvenimą. Tos zonos pusiaukelėje, Avižonių kaime, susibūrė vadinamasis lenkų partizanų būrys, kuris taip pat retkarčiais puldinėdavo Širvintas, trikdydamas Širvintų miestelio gyventojų rimtį.

Vis dėlto 1920 m. pabaigoje valsčiaus vadovybė sumanė Širvintosė atidaryti pradžios mokyklą. Lietuvišką. Patalpos buvo, atsirado ir mokytoja – Stefanija Čeputė. Tiesa, ji visai nemokėjo lietuviškai, bet buvo pakankamai išsilavinusi – rusų laikais baigusi mergaičių septynių klasių gimnaziją, jau dirbusi porą metų pradžios mokykloje Širvintosė vokiečių okupacijos metais ir palanki besikuriančiai Lietuvai. Todėl jai ir buvo pavesta pradėti steigti lietuvišką mokyklą Širvintosė.

Širvintos buvo priskirtos prie Ukmergės apskrities. Apskrities švietimo instruktorius pradėjo rūpintis Širvintų pradžios mokykla. Jam S. Čeputė 1921 m. pradžioje parašė laišką, kuriame pranešė, kad Širvintosė pradžios mokykla jau veikia, tik reikia atsiųsti mokyklos vedėją.

Vedėjas buvo surastas: nuo 1921 m. kovo 1 d. Širvintų lietuviškos pradžios mokyklos vedėju paskirtas Juozas Tumavičius (28 m. jaunuolis, 1910 m. baigęs Ukmergės mokyklą ir metus lankęs Kauno kunigų seminariją). Jis dar 1918 m. birželio 3 d. buvo išrinktas Ukmergės suvažiavimo apskrities komiteto nariu.

Mokykla lietuviška tik vadinosi, nes visi į mokyklą atėję vaikai namuose kalbėjo tik vietos lenkų kalba. Juos mokyti labai tiko mokytoja S. Čeputė. Ji pradėjo ir pati mokytis lietuvių kalbos. Taip J. Tumavičius ir S. Čeputė sulaukė 1921 m. pavasario, kada visi mokiniai išsiskirstė kaimo darbams po pievas, ganyklas ir laukus. Mokslo metai baigėsi. O rudenį vėl susirinko daug mokinių. Bet J. Tumavičius nuo 1922 m. sausio 1 d. buvo atleistas iš Širvintų pradžios mokyklos vedėjo pareigų, ir S. Čeputė liko viena, nors mokyklą lankė 96 mokiniai. Veikė trys skyriai. 1922 m. vasario 1 d. atvyko naujas mokytojas

Vladas Grinis, kuris nuo kovo 12 d. buvo paskirtas vedėju, o S. Čeputė liko mokytoja. Tada mokyklą lankė 115 vaikų. Iš jų tik septyni buvo užsirašę lietuviais, viena žydaitė, visi kiti – lenkų tautybės.

Vedėjas Vl. Grinis apklausė tėvus ir patyrė, kad 21 mokinio tėvas kalba lietuviškai, 27 mokinių lietuviškai kalba motina, o 22 mokinių abu tėvai moka lietuviškai. Vadinas, tokių mokinių, kurių namuose abu tėvai moka tik lenkiškai, lieka 45.

1922 m. spalio 20 d. Vl. Grinis ir Širvintų išvyko, o į jo vietą atvyko naujas vedėjas Stasys Usavičius. Tą rudenį mokyklą lankė 94 mokiniai. Širvintos vis dar gyveno neramiai. Lenkų partizanai, apsistoję Avižonių kaime, vis dar puldinėdavo ir aplinkinius kaimus, ir pačias Širvintas. 1922 m. birželio 13 d. tie „partizanai“ vėl užpuolė Širvintas, nukovė lietuvių policininką Aleksandrą Molį, du žydus Jankelį Tiperį ir Jankelį Černiakovą, o dar kelis gyventojus apiplėšė. Rugsėjo 25 d. lenkų „partizanai“ vėl apšaudė Širvintas. Rugsėjo 3 d. puolė neutraliosios zonos lietuvių policininkus, bet turėjo pasitraukti, palikę vieną užmuštą ir keturis sužeistus. Tą pačią dieną lenkų partizanų vadas Virbalis-Sartonas sušaukė Širvintų neutraliosios zonos seniūnus ir jiems liepė ruošti kelius atvykstančiai lenkų kariuomenei. Rugsėjo 9 d. vėl apšaudė Širvintas.

Rugsėjo 19 d. į Avižonis atvyko Tautų Sąjungos kontrolės komisijos nariai ispanas Saura ir serbas Lašicas. Su jais neva gyventojų vardu kalbėjosi lenkų karininkas Anatolijus Abo-Marcinovskis ir reikalavo, kad neutrali juosta būtų prijungta prie Lenkijos. Abui lenkų kariuomenės štabas buvo pavedęs nužudyti Tautų Sąjungos pasiuntinius, bet jis nesutiko to daryti.

Spalio 1 d. Tautų Sąjungos atstovai Saura ir Lašicas vėl išvyko tikrinti lenkų „partizanų“. Lenkų vadovybė spėjo atitraukti iš lankomų vietų (lankėsi ir prie Širvintų) savo karius bei „partizanus“, ir atstovai neturėjo galimybių patirti tikrą lenkų elgesį.

Lapkričio 18 d. po pietų lenkų kariuomenės būrys, apie šimtas kareivių, ginkluotas kulkosvaidžiais ir granatomis, vėl puolė Širvintų miestelį. Vietos gyventojai nuo lenkų išsislapstė, o lietuvių kariai pasitiko juos šūviais. Mūšis tęsėsi visą naktį. Buvo sužeisti trys lietuvių milicininkai, o lenkų kariuomenė neteko dviejų karių, penki buvo sužeisti¹⁹.

1923 m. sausio 6 d. Avižonių kaimą užpuolė lietuvių milicininkai ir susprogdino lenkų kariuomenės sandėlį. Sausio 27 d. lenkai suėmė Širvintų valsčiaus Puorių kaimo gyventoją Janukaitienę, pasisakiusią už Lietuvą, ir išvežė į Vilnių. Vasario 1 d. puolė Širvintas, vieną gyventoją nužudė, kitą sužeidė, bet patys buvo atmušti. Rytojaus dieną lenkai vėl puolė Širvintas, bet buvo atremti.

Vasario 24 d. Širvintos vėl buvo pultos lenkų. Sužeistos dvi seserys Borekaitės. Milicija smarkiai pasipriešino ir vijosi lenkus iki Kėlių kaimo. Pakelelyje, prie Pășirvinčio dvaro, žuvo jų vadas Virbalis-Sartonas ir dar trys lenkų kariai. Iš viso žuvo 14 lenkų, o 19 buvo sužeisti. Širvintiškių žuvo 2 ir 4 sužeisti²⁰.

¹⁹Tėvynės sargas. 1922 11 25. Nr. 47. P. 511.

²⁰Tėvynės sargas. 1922 11 25. Nr. 47. P. 212.

Tokiomis aplinkybėmis Širvintų mokytojams dirbti buvo sunku. Bet dirbo: visi vaikai mokėsi lietuvių kalbos, nors netoli Širvintų buvo ir lenkiška mokykla, kurioje vaikai buvo auklėjami Varšuvos dvasia. Širvintų pradžios mokykloje 1922 m. pabaigoje mokėsi 125 mokiniai, iš jų lietuviais buvo užsirašę tik du berniukai ir dvi mergaitės. 1923 m. liepos 13 d. vedėjas St. Usavičius savo metinėje apyskaitoje rašo, kad Širvintų pradžios mokykloje viskas dėstoma lenkų kalba, o lietuvių kalba dėstoma tik kaip dalykas. Kadangi mokinių buvo daug, mokykloje pradėjo dirbti trečia mokytoja Elena Čeputė-Voverienė, mokytojos Stefanijos Čeputės, dabar Petrauskienės, sesuo. Jos abi šiek tiek mokėjo ir lietuviškai.

1923 m. vasarą St. Usavičius buvo perkeltas kitur, o Širvintų pradžios mokyklos vedėju nuo rugsėjo 1 d. paskirtas Bronius Jančius. Užsirašė 96 mokiniai, iš jų net 82 užsirašė lietuviiais. Mokinių skaičius mokykloje nebuvo pastovus: rudenį susirinkdavo nedaug, atėjus žiemai padaugėdavo, o pavasariop – balandžio–gegužės mėn. – vėl labai sumažėdavo.

1924 m. rudenį ėmė veikti pradžios mokykla Motiejūnų kaime. Joje pradėjo dirbti S. Čeputė-Petrauskienė, o į Širvintas atvyko jaunas mokytojas Leonas Briedis. Taigi mokslo metus Širvintų pradžios mokykloje pradėjo vedėjas Bronius Jančius, Elena Voverienė ir Leonas Briedis. 1925 m. pradžioje šioje mokykloje mokėsi 195 mokiniai, tačiau kai pavasarį reikėjo laikyti mokyklos keturių skyrių baigimo egzaminą, neliko nė vieno kandidato.

1925 m. rudenį L. Briedis buvo perkeltas į Kėlių pradžios mokyklą, o Širvintosė liko Br. Jančius, S. Petrauskienė ir E. Voverienė. Motiejūnuose dirbo Jonas Blažaitis. 1926 m. pavasarį šeši Širvintų pradžios mokyklos mokiniai laikė baigiamuosius keturių skyrių egzaminus.

1926 m. rudenį Širvintosė buvo atidaryta privati pradžios mokykla dėstomąja lenkų kalba. Daug mokinių nuėjo į tą lenkų mokyklą, lietuviškoje pradžios mokykloje liko tik apie 60 mokinių (lapkričio 1 d.). Joje nuo 1926 m. rugsėjo 15 d. pradėjo dirbti į Širvintas iš Bagaslaviškio atsiųsta mokytoja Julija Jakaitė. 1927 01 15 mokyklos vedėjas Br. Jančius susirgo džiova ir išėjo atostogų sveikatai taisyti. Jį laikinai pavadavo E. Voverienė, o nuo vasario 1 d. atvyko naujas vedėjas Leonardas Šatas. Tai buvo mokytojas, baigęs aukštąją mokyklą, bet dirbo pradžios mokykloje. Taigi 1927–1928 mokslo metus pradėjo mokytojai L. Šatas, J. Jakaitė ir St. Petrauskienė.

Tuo pat metu, kai Širvintosė kūrėsi lietuviška mokykla, pradėjo veikti atskira žydų mokykla, kurioje dirbo Sofija Baronaitė. 1928 m. sausio 25 d. ši mokykla buvo prijungta prie lietuvių pradžios mokyklos kaip atskiras kompleksas, ir joje pradėjo dirbti Šlioma Gurvičius (S. Baronaitė buvo atleista). Beje, privati lenkų „Pachodnios“ mokykla veikė tik vienerius metus, ir visi tos mokyklos mokiniai 1927 m. rudenį vėl sugužėjo į lietuvišką pradžios mokyklą. Tad 1927 m. rudenį joje mokinių labai pagausėjo. Mokytojai dažnai keitėsi. Išvyko J. Jakaitė, atvyko Irena Kareckaitė, taip pat naujas vedėjas Jonas Jončys, nors ir L. Šatas liko dirbti mokytoju. 1929 m. rudenį leista atidaryti trečią kompleksą.

1930 m. rudenį ir Bėržės kaimo gyventojai padavė prašymą atidaryti jų kaime mokyklą. Mokykla čia buvo atidaryta tik nuo 1931 m. pradžios.

Širvintų mokykloje mokinių buvo daug, o patalpų trūko. Sumanyta statyti naują pradžios mokyklą. Bet tuomet, prasidėjus pasaulinei krizei, Lietuvos biudžetas sumažėjo ir Širvintų mokyklos statyba buvo vis atidėliojama, kol 1936 m. pradėta statyti mūrinė pradžios mokykla. Pagaliau 1938 m. lapkričio 13 d. iškilmingai atidaryta nauja Širvintų pradžios mokykla, kurioje patalpų buvo net septyniems komplektams. Mokyklos atidaryme dalyvavo Lietuvos švietimo ministras J. Tonkūnas bei Pradžios mokslo departamento direktorius V. Kviklys. Mokyklai statyti išleista 170 000 litų. Šioje mokykloje dirbo šešiametė pradžios mokykla. Deja, neilgai: 1940 m. rudenį bolševikai lietuvišką šešiametį pradinį mokymą sutrumpino iki keturmečio. O antroji bolševikų okupacija įgyvendino sovietinės mokyklos tvarką: 4+3+3.

Kielių pradžios mokykla. Kelių kaimas 1920–1923 m. buvo pačiame lenkų ir lietuvių kariuomenių susidūrimų centre. Per kaimo vidurį einančiu keliu tai nuo Širvintų Máišiagalos link važiuodavo Širvintosė ir gretimuose kaimuose stovintys Lietuvos kariai, tai nuo Jauniūnų Širvintų link šuoliuodavo raiti ar tamsa prisidengę žygiuodavo pėsti lenkų partizanais pasivadinę želigovskininkai.

1923 m. viskas aprimo, ir rudenį buvo atidaryta mokykla. Mokykla išsikūrė ūkininko Kunigėlio namuose, o pirmoji mokytoja čia buvo Stalauskaitė-Stalovska, atvykusi į šį kraštą nuo Švenčionių, baigusi Vilniaus „Ryto“ draugijos mokytojų kursų. Pirmą rudenį į mokyklą susirinko tik 10 vaikų, veikiausiai visi namuose kalbėję tik lenkiškai. Bet mokykla prigijo, mokinių nuolat daugėjo. Po poros metų Stalauskaitę pakeitė mokytojas Leonas Briedis. Jis Kėliuose dirbo dvejus metus, o nuo 1927 m. rudens Kėlių mokyklos vedėju buvo paskirtas Strazdas. Jis Kėlių mokyklai vadovavo net ketverius metus. Mokinių skaičius kasmet didėjo, buvo atidarytas antras komplektas. Antrojo komplekto mokytojais Strazdui vedėjaujant dirbo Bronius Matukas, Jodikaitis ir Jurgis Čekuolis (nuo 1930 09 01). 1931 09 01 Strazdas buvo iškeltas į Pigónis, o J. Čekuolis paskirtas Kėlių mokyklos vedėju. Nuo 1931 09 01 į Kėlius iš Barzdžių pradžios mokyklos buvo atsiųsta Elena Čekuolienė. Jiedu čia dirbo dešimt metų, sėkmingai auklėdami ne tik kelių kaimų vaikus, bet ir jų vyresnius brolius, seseris. Abu turėdami meninių gabumų, suorganizavo kaimo orkestrėlį, kasmet surengdavo kelis vakarus su dramos vaidinimais ir išraiškingomis dekoracijomis. Kaimo 1931 metais J. Čekuolis su valsčiaus agronomu Algiu Lipčiumi suorganizavo jaunųjų ūkininkų būrelį, dalį jaunimo subūrė į Jaunosios Lietuvos sąjungos skyrių. Atsirado kaimo ir šaulių grandis. Ketvirtąjį dešimtmetį Kėliuose ir aplinkiniuose Avižonių, Daciūnų, Juodėlių, Kantrimiškio, Puorių kaimuose kultūrinis gyvenimas tiesiog kunkuliavo.

1940 m. Čekuoliai buvo perkelti į Širvintų pradžios mokyklą, o čia, Kėliuose, mokytojai pradėjo labai dažnai keistis, nors sąlygos dirbti ir gyventi buvo labai geros. Mat 1934 m. Kėliuose buvo pastatyta tipinė pradžios mokykla, kurioje

buvo patalpos dviem komplektams ir viršuje įrengti du nedideli butai mokytojų šeimoms. Vis dėlto nuo 1945 m. mokytojai keitėsi kasmet: pirmiausia Jakštienė ir Lukoševičių pakeitė Meilus ir Meiluvienė, vėliau – Žentelytė ir Janukaitytė. 1949 m. Kėlių mokyklos vedėju buvo paskirtas St. Usavičius, 1950–1951 mokslo metais dirbo Diržienė ir Č. Šeduikis, po jų Rėza ir Rėzienė, dar metus Lisauskas ir Rėzienė, kol 1954 m. rugsėjo 1 d. mokyklą perėmė Napoleonas Pažūsis. Jis su žmona Anzelma tebegyvena šiuose J. Čekuolio statytuose namuose ligi šių dienų. N. Pažūsis prarado sveikatą ir jau nebedirba, jį 1991 m. rudenį pakeitė buvusi šios mokyklos mokinė, aukštąjį mokslą baigusi Danguolė Kojytė, ją 1996–1997 mokslo metais pavadavo Loreta Miliukienė, o 1988–1989 mokslo metais – Violeta Bakasėnienė.

Kėlių mokyklą daugiausia mokinių lankė 1954–1955 mokslo metais – net 68, vėliau mokinių skaičius pradėjo mažėti, ir 1966–1967 mokslo metais tebuvo likę 28. Po to vėl pamažu pradėjo daugėti, ir Kėlių pradžios mokykla daug metų yra gausiausiai lankoma pradžios mokykla visame Širvintų rajone. Štai ir 1998–1999 mokslo metais čia mokėsi 38, o 1999 m. rugsėjo 1 d. susirinko net 41 mokinys. Čia veikia trys komplektai, dirba trys mokytojos.

Širvintų valsčiuje 1931–1932 mokslo metais buvo dešimt pradžios mokyklų: Alionių, Barzdžių, Motiejūnų, Šešuolėlių, Širvintų pirmoji, Širvintų antroji (žydų kalba), Trapėlių, Viesių ir Zibalų. Daugelyje mokyklų buvo po du – tris komplektus, tik Trapėlių ir Viesių mokyklose – po vieną komplektą; iš viso 20 komplektų, o juos lankė 838 mokiniai. Su kiekvienu komplektu dirbo vienas mokytojas. Jei mokykla buvo kelių komplektų, tai vienas mokytojas būdavo vedėjas. Didžiausios mokyklos buvo Barzdžių, Širvintų ir Zibalų.

Zibalų pradžios mokykla pradėjo veikti 1920 m. spalio 1 d. Staškūniškio dvare, todėl ir mokykla pradžioje buvo vadinama Staškūniškio pradžios mokykla. Pirmoji šios mokyklos mokytoja buvo F. Grybauskaitė. Mokykla, kaip ir visos to meto pradžios mokyklos, dirbo lyg ir sezoniškai: pradžioje rinkdavosi tik patys mažieji, ir jų būdavo nedaug, o vėliau, paprastai po Visų Šventųjų – lapkričio 3–4 dieną prisirinkdavo daug ir augesnių mokinių. Jie pasimokydavo iki balandžio mėnesio ir išsiskirstydavo: vieni gyvulių ganyti, didesnieji jau ir laukų arti, akėti ar kitų lauko ir namų ūkio darbų dirbti. Likę mažieji dar palankydavo pamokas mėnesį–pusantro, ir paprastai birželio pradžioje mokslas baigdavosi. Toks sezoniškas darbas tęsėsi iki 1928 metų, kada pradėjo veikti privalomo mokyklos lankymo įstatymas. Tada mokyklos darbas buvo sutvarkytas aiškiau: rugsėjo ir spalio bei gegužės ir birželio mėn. mokyklą lanko patys mažieji. Pasimokę rudenį, pavasarį ir kitų metų rudenį nuo lapkričio 1 d. pirmokai keliami į antrą skyrių ir toliau mokosi visą žiemą. Nuo lapkričio 1 d. mokosi antrokai, trečiokai ir ketvirtokai. Antrokai ir trečiokai mokslo metus baigdavo balandžio pabaigoje, o ketvirtokai mokydavosi visą gegužį ir birželio pradžioje laikydavo baigiamuosius pradžios mokyklos egzaminus.

Taip dirbo ir Staškūniškio pradžios mokykla: 1921 m. balandžio 21 d. mokytoja laiške Ukmergės pradžios mokyklų instruktoriui pranešė, kad mokyklos nebelanko nė vienas mokinyš, todėl ji mokyklą uždariusi.

1921 m. rudenį susirinko gana daug mokinių, ir Filomenai Grybauskaitei talkinti atvyko mokytojas Kazys Bilotas. 1922 02 01 ataskaitoje jis rašo, kad mokyklą lanko 56 mokiniai. Gegužės 1 d. mokykloje lieka tik 28. Nuo 1922 m. rugsėjo ir F. Grybauskaitė, ir K. Bilotas iškeliami į kitas mokyklas, o į Staškūniškio mokyklą atvyko Mikalojus Kušnierius, laikantis save stačiatikių tikėjimo lietuviu. Visus metus jis dirbo vienas, nors žiemą mokyklą lankė 49 mokiniai. Kitais metais M. Kušnierius perkeliamas į Gėlvonus, o į Staškūniškį paskiriamas Kazys Adamonis, 19 metų abiturientas. Jis dirbo 1924–1925 mokslo metais, o 1925 m. rudenį buvo pašauktas atlikti karo tarnybos prievolę ir 1925 m. spalio 29 d. išvyko į kariuomenę. Dar būdamas vedėju 1925 m. rugsėjo 30 d. jis prašė švietimo vadovybę leisti atidaryti antrą komplektą, nes užsirašė mokyti net 66 mokiniai. Bet gavo atsakymą, kad antro komplekto atidaryti nėra galimybės, nes nebuvo numatyta antrą komplektą finansuoti.

K. Adamoniui išvykus į kariuomenę, tik nuo 1925 m. lapkričio 20 d. atvyksta naujas mokytojas, studentas Pranas Čepauskas. Jis darbą pradeda energingai: be dieninės pamainos, greitai suorganizuoja vakarinius suaugusiųjų kursus. Nuo 1926 m. pradžios, kaip buvo prašęs ir K. Adamonis, atidarytas antras komplektas, ir nuo 1926 m. vasario 1 d. atvyksta kitas mokytojas – Antanas Lesnikauskas.

Kaip minėta, ši mokykla buvo įsikūrusi erdvuose Staškūniškio dvaro rūmuose. Rūmų savininkas Parčevskis-Parčiauskas kas vasarą vis reikalavo, kad nuo rudens mokykla išsikeltų kitur. O prasidėjus mokslo metams darė visokių kliūčių mokyklai dirbti. Pavyzdžiui, susirenka mokiniai, o mokyklos patalpa pilna dūmų, net visi mokiniai išlaksto į kiemą... Ir pan. Pagaliau buvo surastas tinkamas namas pačiuose Zibaluosė, vos už vieno kilometro nuo Staškūniškio. Dabar mokykla įvairiuose raštuose vadinama tai Staškūniškio, tai Zibalų, tai Staškūniškio–Zibalų. Tik nuo 1926 m. rudens mokyklą imta vadinti Zibalų pradžios mokykla.

1926 m. rugsėji į mokyklą paskiriamas naujas vedėjas Adomas Prunskus. Reikia pradėti mokslo metus, o mokinių nėra: mat Parčevskis suagitavo tėvus, kad jie savo vaikus leistų į lenkišką mokyklą, kuri nuo rudens pradės veikti jo dvaro rūmuose. A. Prunskus darbą pradeda tik rugsėjo 10 d. Ateina aštuoni mokiniai į visus keturis skyrius. Daug mokinių nuėjo į lenkiškąją Staškūniškio mokyklą. Artėjant žiemai ir Zibaluosė prisirenka pakankamai daug mokinių. Kadangi į Zibalų mokyklą eina daug vaikų iš didelio Drublionių kaimo, tai nutarta nuo 1927 m. vasario 1 d. antrą Zibalų mokyklos komplektą atidaryti Drublionysė. Ten nueina dirbti mokytojas A. Lesnikauskas. Drublionysė mokyklą lanko 21 mokinyš, o Zibaluosė – 25.

Lenkiškoji Staškūniškio mokykla 1927 m. pavasarį mokinius paleido neribotam laikui, todėl 1927 m. rudenį vėl visi suguža į Zibalų lietuviškąją mokyklą. Švietimo vadovybė nutarė atidaryti trečią Zibalų mokyklos komplektą Kiemėlių kaime. Čia nuo 1927 m. gruodžio 3 d. atvyko dirbti Elena Voverienė.

Gruodžio 1 d. ataskaitoje pažymima, kad visuose trijuose komplektuose mokyklą lanko 108 mokiniai.

Vėlesniais metais mokinių skaičius nemažėjo, pvz., 1929 m. kovo 1 d. mokyklą lankė 119 mokinių. 1929 m. sausio pabaigoje sunkiai susirgo E. Voverienė, ją pakeitė iš Mūsninkų atvykęs Jonas Zulys.

Taip ši trijų komplektų Zibalų mokykla išsilaiko iki karo, o po karo čia atidaroma sovietinė septynmetė mokykla, kuri vėliau išaugo iki aštuonmetės, o dar vėliau – iki devynmetės. Dabar devynmetėje mokykloje mokinių perpus mažiau, negu prieš karą buvo pradžios mokykloje. Ir perspektyvos nekokios. Šiuo metu Zibalų seniūnijoje, be Zibalų devynmetės, dar veikia Kiauklių devynmetė ir Anciūnų bei Šešuolėlių pradinės mokyklos, o visoje seniūnijoje 1995 m. gandrai atnešė tik penkis naujagimius.

Apie nuošalaus **Drublionių** kaimo mokyklą yra paskelbta pora atsiminimų. Danutė Juškauskienė prisimena, kad nuo 1928 m. rudens Drublionysė dirbo jos dėdė Stasys Usavičius, atsiųstas iš Kernavės į savo gimtąjį sodžiu. Čia jis dirbęs iki 1934 m. rudens. Antrą kartą į Drubliónis Stasys Usavičius grįžo 1951 m. ir čia dirbo penkerius metus.

„Patalpas [mokyklai – V. A.] senelių sodyboje nuomojo jaunesnysis tėvo brolis Klemas Usavičius. Dėdė buvo kaimo šviesuolis. Jis buvo reiklus ir geras mokiniams, mylimas ir mokinių, ir jų tėvų. Nors kaime daug žmonių kalbėjo lenkiškai, bet mokykloje – tik lietuviškai. Mokykloje vyko ne tik pamokos, bet ir buvo ruošiami įvairūs vaidinimai, vakarėliai, minimos valstybės šventės.

1936 m. kaimui išsiskirsčius į vienkiemius, švietimo skyrius ieškojo, kas galėtų per du mėnesius pastatyti ir įrengti mokyklą. Mano tėvelis Stepas Usavičius, tuo metu dirbęs policijoje, ėmėsi, pastatė ir įrengė vieną galą mokyklai (šeima tuo metu gyveno Giedraičiuose ir ketino grįžti į Drubliónis).

./.../Nuo 1934 m. po dėdės Stasio Usavičiaus iki 1938 m. Drublionysė mokytoja dirbo Julė iš Kauno²¹.

1934–1935 m., tik vienerius mokslo metus, Drublionysė dirbo jaunas mokytojas Kostas Jonkus, apie tai parašęs įdomius atsiminimus. Juose rašoma:

„1934 metų birželio 21 d. gavau Šiaulių mokytojų seminarijos baigimo atestatą... Ir tik lapkričio mėnesio pradžioje gavau atsakymą – švietimo ministro paskyrimą, kad aš nuo 1934 m. lapkričio 11 d. esu skiriamas Ukmergės apskrities Širvintų valsčiaus pradžios mokytoju praktikantu su VI kategorijos alga./.../ Vienas žydelis nuvežė tiesiai prie mokyklos – naujo medinio dviejų aukštų pastato.

Lauko duris radau neužrakintas, o atidaręs patekau į koridorių, apšviestą kabančios žibalinės lempos. Priėjęs pirmas duris, pamė-

²¹Juškauskienė D. Mano gimtojo Drublionių kaimo pradinė mokykla // Širvinta. 1999. Birž. 16.

ginau jas atidaryti, ir jos atsivėrė, o už jų pamačiau prietemoj daug žmonių galvų, už jų sceną, kurioje vyko vaidinimas.

Tuoį prieš mane atsirado kažkokia moteriškė, kuriai prisistačiau ir pasakiau, kad noriu matyti pradžios mokyklos vedėją. Moteriškė atsakė, kad vedėjas dabar scenoje, ir paprašė palaukti, nes vaidinimas tuoj turės baigtis.

Laukiau koridoriuje. Netrukus atėjo ir pats vedėjas Jonas Žu-lys – apystambis, vidutinio amžiaus vyras. Jis mane maloniai sutiko, tuojau supažindino su savo žmona bei svečiais: vietos klebonu – senyvu kunigu, pienininku, policijos nuovados viršininku, keliais kaimyninių mokyklų mokytojais, vargonininku, buvusiu Zibalų klebonu, dabar jau dirbančiu Kiaukliuose, bei jo seserimi, baigusia Ukmergės gimnaziją, dabar šeimininkaujančia pas brolių, dar su Eloyra Lajauskaite, baigusia šešias klases, bet toliau nesimokančia ir gyvenančia pas tėvus netoli Zibalų.

Taigi po ilgos ir varginančios kelionės, bet kupinas išpūdžių patekau į vakarą su vaidinimais ir šokiais. Tą vakarą vedėjas savo svečius vaišino ir žąsiena. Mat kaip tik tą rudenį kiekvienas tarnautojas turėjo pirkti žąsų tiek, kelinta buvo kategorija. Vedėjas buvo septintos kategorijos, tai turėjo pirkti septynias žąsis. Man taip pat reikėjo pirkti šešias žąsis, bet aš jų nepirkau: korteles gavau iš savo tėvo. Kiekvienas ūkininkas gavo tiek kortelių, kiek žąsų rengėsi parduoti, o tarnautojas iš ūkininkų gaudavo tiek kortelių, kiek pirkdavo žąsų. Korteles reikėjo pristatyti pradžios mokyklos inspektoriui Virkiečiui, kuris gyveno Širvintose. Ukmergės apskrityje buvo dvi pradžios mokyklų inspekcijos. Širvintų inspekcijoje be inspektoriaus dirbo raštvedys ir atsargos mokytojas, kuris buvo lyg ir inspektoriaus padėjėjas ir pavaduodavo susirgusį ar laikinai kur nors išvykusį kurį mokytoją.

Vakaras ir vaišės baigėsi gana vėlai ir nakvojau pas vedėją. Jis man papasakojo, kad Zibalų mokyklą sudaro trys komplektai: vienas Zibaluose, o du netolimuose kaimuose. Man teksią dirbti Drublionių kaime.

Rytą vedėjas atliko porą pamokų pats, o kitas paprašė atlikti mane. Kol aš dirbau klasėje, vedėjas surado vėžėją, kuris mane su daiktais ir vedėju nuvežė į Drublionis. Važiuojant vedėjas papasakojo, kad mokykla esanti eigulio name: viename gale esanti mokykla, o kitame gyvenąs pats eigulys su šeima. Prieš mane čia dirbęs mokytojas buvo vietinis ir gyveno savo sodyboje, o man jau reikės susirasti kur gyventi.

Drublionys buvo labai didelis kaimas (apie 1,5 km), dar neišsikėlęs į vienkiemius. Kaip tik neseniai kaimo skirstymo planą buvo baigęs matininkas.

Ieškodami kambario su vedėju perėjome beveik visą kaimą. Mane sutiko priimti ūkininkas Juknius gyventi, o šeimininkė ir maitinti.

Vedėjas man perdavė mokyklos turtą, biblioteką, kurioje buvo vadovėliai ir grožinės vaikų literatūros knygos, davė daug patarimų,

kaip tvarkytis su mokiniais, su jų tėvais, pakvietė lankyti Zibaluose ir išvažiuo.

Rytojaus dieną nuėjau į mokyklą. Susirinko apie 40 septynerių–keturiolikos metų amžiaus vaikų. Paaiškėjo, kad ne visi vaikai mane supranta. Mat prieš mane dirbęs mokytojas, kaip vietinis, su vaikais dažniausiai kalbėdavo vietine lenkų tarme, kurios aš visai nemokėjau. Iš viso savo gimtajame krašte nebuvo girdėjęs lenkų kalbos. Dėl to tas mokytojas ir buvo iškeltas į Gelvonų valsčių.

Taip pradėjau dirbti. Visas metodikas, kurių mus mokė seminarijoje, teko atidėti, o pirmiausia reikėjo vaikus mokyti lietuvių kalbos. Ketvirtojo skyriaus mokiniai jau beveik neblogoi kalbėjo lietuviškai ir viską suprato vadovėliuose, o su pirmaisiais skyriais buvo sunku. Bet apskritai vaikai buvo geri, gana gabūs ir greitai vieni kitus supratome.

Pastebėjau, kad dauguma vaikų buvo muzikalūs, todėl aš ir pradėjau mokyti dainuoti. Ypač pasirodė muzikalūs berniukai, kurie dainuodavo antru balsu. (...)

Mokykloje dirbau vienas, todėl nelabai žiūrėjau laikrodžio, kartais namo paleisdavau ir 1–2 valandas vėliau. Per pertraukas dažniausiai būdavau su mokiniais, mokydamas įvairių žaidimų.

Apskritai kraštas buvo nelabai apsišvietęs. Žmonės tarp savęs dažniausiai kalbėdavosi lenkiškai, nors senesni visi gerai mokėjo ir lietuviškai, o jaunesnių buvo visokių. Su kai kuriais lietuviškai susikalbėti buvo sunkoka. Įdomu tai, kad šokiuose, vakarėliuose žaidimus ir dainas dainuodavo tik lietuviškai. Pamaldos Širvintose ir Zibaluose vieną sekmadienį vykdavo lenkų kalba, kitą – lietuvių. Kunigai pamokslus taip pat sakydavo pakaitom lietuviškai ir lenkiškai. Širvintose išgirdau ir A. Strazdelio „Pulkim ant kelių“ giedant lietuviškai.

(...)

Buvau jaunas, netingėjau dirbti, tai vaikai darė pastebimą pažangą. Pavasarį nuo gegužės 1 d. I–III skyrių mokinius paleidau. Liko tik ketvirtokai rengtis egzaminams ir atėjo šešiamečiai–septynmečiai, kurie dar nebuvo lankę mokyklos. Jie mokysis gegužį ir birželį, rudenį pradės nuo rugsėjo pirmosios ir baigs pirmą skyrių ligi pavasario. Šie mažiukai beveik nemokėjo lietuviškai, bet per du mėnesius jau pramoko tiek, kad ir su jais susikalbėjau.

Tuo metu veikė privalomo mokymo įstatymas: visi 6–14 metų vaikai turėjo lankyti mokyklą, kol baigs keturis skyrius. Už nelankymą tėvai buvo baudžiami piniginėmis baudomis...

(...)

Prieš Naujuosius metus išsiruošiau lankyti mokinių tėvus ir ta pačia proga paveikti užsisakyti laikraštį, nes lig tol laikraščio beveik niekas nebuvo užsiprenumeravęs. Lankiau vakarais. Vyrus rasdavau apsedusius stalus su kortomis rankose, paskendusius tabako dūmų debesyse, o moterys sėdėdavo palei krosnis ir verpdavo. Ant krosnies tupėdavo vai-

kai. Paraginti žmonės laikraštį užsisakydavo, dažniausiai „Mūsų rytojū“ – populiariausią tuo metu kaimui skirtą laikraštį, bet tik trims mėnesiams. Po trijų mėnesių vėl reikėjo eiti raginti prenumeratos pratęsti.

(...)

Per Kalėdų atostogas buvau nuvažiuoęs į tėviškę, o iš ten grįžau joms dar nepasibaigus, nes Ukmergėje buvo apskrities mokytojų konferencija. Iš jos įstrigo Karolio Dineikos paskaita ir parodomoji fizinio lavinimo pamoka klasėje – mankšta, lydima dainelių.

(...)

Vasaros atostogos prasidėjo liepos 1 d. Teko dalyvauti dviejuose kursuose. Liepos mėnesį dvi savaites dalyvavau Sporto mokykloje prie Neries – Kleboniškyje. Gyvenome palapinėse, oras buvo geras. Mus lavino žinomi sportininkai L. Puskunigis, P. Petronis, gydytojas Šimkus. Kursuose dalyvavo sporto mėgėjai iš visos Lietuvos, tarp jų ir keletą metų buvęs šuolio ir aukštųjų čempionas, vėliau tapęs žinomas dailininkas Vytautas Kasiulis (dabar gyvena Paryžiuje). Čia mus lavino lengvosios atletikos, plaukimo, žaidimų...

Po šių kursų keturias savaites dalyvavau mokyklos mokytojų karinio rengimo kursuose, kurie vyko Aukštojoje Panemunėje – Kauno priemiestyje. Gyvenome 5 pėstininkų pulko kino teatro patalpose, o užsiėmimai vyko Karo mokyklos aikštėje. Čia ir maitinomės.

Kursuose buvo ne tik vyrų, bet ir moterų: iš viso apie pora šimtų. Vilkėjome karinę uniformą, o šeštadienį ir sekmadienį apsirengdavome savo drabužiais ir gaudavome leidimą išvykti į miestą. Kursuose dėstė Karo mokyklos karininkai ir kariūnai. Gyvenome tikrą kareivišką gyvenimą...

Buvo suorganizuota viena ekskursija į Gaižiūnų poligoną, o kita, jau kursų pabaigoje, garlaiviu į Kulautuvą. Čia mus visą laiką linksmino karo mokyklos džiazų orkestras.

Po kursų iki mokslo metų pradžios buvo likę tik dvi savaitės. Nuvykau į Drublionis, nes buvau sutaręs su mokslo draugu Klemu Dveliu dviračiais pakeliauti po vidurio Lietuvą. Nuvykęs draugą radau jau Drublionyse. Supažindinau jį su Drublionimis, Širvintomis ir išvykome pro Pabaiską, Veprius, Užulėnį, Šėtą (čia nakvojome), Kėdainius, Dotnuvoje, Akademijos parke pavijome profesorių Viktorą Ruokį, kuris mus pagyrė, kad keliaujame dviračiais, papasakojo apie Žemės ūkio akademią. Čia nuvažiuoavome į Šiaulėnus – mano draugo Klemo darbo vietą. Kitą dieną pro Šiaulius nuvažiuoavome į savo tėviškes.

Tėviškėje sužinojau, kad mūsų kaimo pradžios mokyklos mokytoją V. Vaičiūnaitę iškelia kitur. Todėl tuojau nuvykau pas Joniškių pradžios mokyklos inspektorius ir paprašiau, kad jis tarpininkautų man persikelti į tėviškės pradžios mokyklą Šimkūnuose.

1935 m. rugsėjo 1 d. mokslo metus pradėjau dar Drublionyse. Širvintose jau buvo kitas pradžios mokyklos inspektorius ir man siūlė pereiti į Širvintų pradžios mokyklą. Bet aš atsisakiau, paaiškindamas, kad esu

padavęs prašymą Švietimo ministerijai, kad mane perkeltų į mano tėviškę, ir tik laukiu skiriamąjį raštą, kurį ir gavau rugsėjo mėnesio pabaigoje.

Nors Drublionyse dirbau tik vienuolika mėnesių, bet kai reikėjo atsisveikinti, pasidarė liūdna, net graudu. Čia buvau sutikęs labai daug gerų žmonių: Žulį su žmona, kurie man buvo lyg antrieji tėvai, Zibalų vargonininką Junevičių, Širvintų pradžios mokyklų inspektorių Virkietį, Širvintų taikos teisėją (pavardės neatmenu), tikrą draugą drublioniški Juožą Strazdą, su kuriuo ir nusifotografavome Širvintose prie „Birutės“ paminklo 1935 m. rugsėjo mėnesį, kada aš jau rengiausi atsisveikinti su šiuo kraštu.

(...)

Per šiuos metus ir šiek tiek prasigyvenau. Algos į rankas gavdavau 148 litus, bet maistas buvo pigus, už butą mokėjau ne aš, o valsčiaus savivaldybė. Aš buvau neišlaidus, visiškai nevartojavau alkoholinių gėrimų, tai visos išlaidos buvo knygoms ir laikraščiams. Taigi įsigijau aulinius batus, dviratį, pistoletą, pasisiūdinau geros medžiagos eilutę, kai ką smulkesnių daiktų ir dar išsivežiau 400 litų santaupų.

Savo pirmąją vietą Drublionis prisimenu ir dabar kaip mano žalios jaunystės šviesią žvaigždę²²...

O Danutė Juškauskienė prisimena, kad 1938–1940 m. Drublionysė mokytojavo Mykolas Visockas: „Jis neapsiribodavo vien pamokomis, mėgdavo režisuoti visokius spektaklius. Atsimenu, kartą vaidinome ūkininką Rickų. Aš buvau ūkininko žmona.

Vėliau mokytojai vėl keitėsi. Prisimenu mokytojas Jovaišienė, G. Lumbytę, Kačkutę, Svolkenytę, E. Bonikatą, B. Šeduikį, Paliūką, P. Didžiūną ir V. Usavičienę.

1960 m. mokykla buvo perkelta į ištremtųjų Dikų namą, o 1964 m. uždaryta. (...)

Mokytojų pavyzdys kvėpdavo ir buvusius mokinius pasirinkti mokytojo kelią. Baigę Drublionių mokyklą vėliau mokytojo kelią pasirinko G. Paulavičiūtė, A. Usavičiūtė-Urbonavičienė, N. Pažūsys, V. Paulavičiūtė-Gobienė.

Ypač buvo sunkūs pokario metai. „Liaudies gynėjai“ kaimo žmonės varyte varę į susirinkimus, gąsdindavo pyliavomis, pradėjo kurti kolūkius. Tuo metu buvo nugriauta daug sodybų, tarp jų ir tėvų namai. Plačiame lauke liko tik dvi sodybos – Stasio ir Henriko Usavičių. Dabar, kur buvo mūsų sodyba, likęs tik šulinys²³.

Panašus likimas ištiko ir daugelį kitų Širvintų valsčiaus mokyklų. Jau minėta, kad Šešuolėliuose II 1921 m. įsikūrė pradžios mokykla. Čia mokinių sparčiai gausėjo, ir 1930 m. buvo pasta-

²²Jonkus K. Aš – mokytojas // Širvinta. 1991. Saus. 12, 19, 23, 30.

²³Juškauskienė D. Mano gimtojo Drublionių kaimo pradinė mokykla // Širvinta. 1999. Birž. 16.

tyta tipinė dviejų komplektų mokykla ir įrengti du butai mokytojams, kurių viename tuojau apsigyveno mokyklos vedėjas Antanas Tatarėlis. Pokario metais ši mokykla buvo perorganizuota į septynmetę, vėliau į aštuonmetę mokyklą. Bet 1975–1976 mokslo metais šios mokyklos slenkstį peržengė „tik 83“ mokiniai, ir kitais metais aštuonmetė mokykla buvo pertvarkyta į pradinę. Nuo kalno paleistas akmenėlis riedėjo vis smarkyn, ir smarkyn ir 1991 m. rudenį į mokyklą susirinko jau tik keturi mokiniai: du ketvirtokai, viena trečiokė ir viena antrokė. Nėra nė vieno pirmoko, neperžengė nė vienas naujas vaikas mokyklos slenkščio ir 1992 m. rugsėjo 1 d., o du ketvirtokai jau buvo išėję. Liko tik du mokiniai, ir mokyklos baltasis metraštininkas buvo priverstas pabraukti juodą brūkšni – mokykla baigė savo istoriją...²⁴

Baigiant kalbėti apie Širvintų pradžios mokyklas reikia paminėti dar porą įvykių.

Kaip jau minėjo K. Jonkus savo atsiminimuose, Širvintosė gyveno Ukmergės apskrities antrojo rajono pradžios mokyklų inspektorius. Jis tvarkė ir lankė ne tik Širvintų, bet ir Gėlvonų, Giedraičių, Mūsniukų, Molėtų valsčių pradžios mokyklas. 1930 m. sausio 4 d., per Kalėdų atostogas, buvo sušaukta šio antrojo švietimo rajono mokytojų konferencija. Susirinko apie 80 pradžios mokyklų mokytojų. Čia inspektorius Jonas Jurkūnas aiškino mokytojams mokyklos raštvedybos tvarkymą, o mokytojas Strazdas skaitė paskaitą „Auklėjimo priešas – alkoholis“. Kalbėtojas priminė, kad yra mokytojų, kurie už girtuokliavimą atsiduria net areštinėje, o tai visai nesuderinama su mokytojo ir auklėtojo darbu. Šis pranešimas buvo gyvai aptartas konferencijos dalyvių.

Kaip iš K. Jonkaus atsiminimų matyti, tais laikais buvo nedaug mokytojų, mėgstančių pakilnoti taurelę. Neteko užtikti, kad tokių būtų buvę ir Širvintų vidurinėje mokykloje, bet juk pakanka ir vieno šaukšto deguto...

Kitas minėtinas įvykis – tai Širvintų valsčiaus pradžios mokyklų mokinių dainų ir sporto šventė, įvykusi tų pačių 1930 m. birželio 1 d. Širvintosė. Šventėje vien iš Širvintų pradžios mokyklos dalyvavo 125 mokiniai, o iš aštuonių valsčiaus mokyklų net 500 vaikų. Šventė prasidėjo Širvintų bažnyčioje pamaldomis, kurias laikė Širvintų klebonas Juozas Juraitis. Kadangi ši šventė buvo skirta Vytauto Didžiojo 500 metų mirties sukakčiai minėti, tai iš bažnyčios visi susirinko prie paminklo žuvusiems dėl Lietuvos laisvės, žmonių vadinamo Birutės. Čia mokinius sveikino ir kalbas pasakė Ukmergės apskr. pradžios mokyklų inspektorius K. Gudas, šventėje dalyvavęs Širvintų valsčiaus viršaitis Jonas Usavičius.

Po pritraukos mokiniai vėl išsirikiavo ir nužygiavo per miestelį į sporto aikštę, lydimi Ukmergės pirmojo pėstininkų pulko dūdų orkestro. Eisenoje buvo ir du gyvieji paveikslai: Vytautas Didysis ir Spaudos draudimas. Sporto aikštėje mokinių paradą priėmė jau minėti K. Gudas, J. Usavičius, Širvintų nuovados viršininkas P. Navickas. Po to mokytojo Strazdo vadovaujami 200 mokinių atliko įvairius pratimus su vėliavėlėmis ir be vėliavėlių. O gausus 200 mokinių choras, vadovaujamas mokytojos Irenos Kareckaitės, padainavo penkias dainas.

²⁴Bielskis G. Štai ir visa mokykla // Širvinta. 1991. Lapk. 6.

Tokia dainų šventė Širvintosė buvo iš viso pirmą kartą, diena buvo graži, šilta, todėl ir žmonių buvo susirinkę labai daug. Širvintų gyventojai savo akimis pamatė, kuo gali pradžiuginti visuomenę lietuviška pradžios mokykla²⁵.

Reikia dar pasakyti, kad kai kurios Širvintų valsčiaus mokyklos mokė ne tik vaikus, bet ir suaugusiuosius. Juk tada dar buvo labai daug visai neraštingų žmonių. Pirmiausia suaugusiųjų mokymu buvo susirūpinę Širvintų miestelio pradžios mokyklos mokytojai. Čia nuo 1924 m. rudens kasmet suaugusieji buvo kviečiami vakarais ateiti į mokyklą. Jau lapkričio mėn. susirinkdavo jų nemažai, ir mokyklą lankydavo iki kovo, o kai kurie ir iki balandžio mėn. Šiems mokiniams mokslo žinias teikdavo ne tik pradžios mokyklos, bet ir vidurinės mokyklos mokytojai, pvz. K. Karosas, taip pat ir kai kurie kiti miestelio šviesesnieji žmonės.

Širvintų valsčiaus mokyklos XX amžiaus pradžioje

Juozas Lebionka

Labai sunkus buvo Vilnijos, kaip ir visos Lietuvos, liaudies kelias į mokslą praeityje, ypač baudžiatvies laikais. Tuomet kaimo vietovėse mokyklų iš viso nebuvo. Iki XIX a. pradžios vienur kitur didesnių parapijų centruose pasitaikydavo tik bažnytinės parapiinės mokyklos, kuriose dažniausiai vikaras ar vargonininkas mokydavo vaikus poterių, katekizmo, bažnytinių giesmių, skaityti maldaknygę ir, geriausiu atveju, šiek tiek rašto bei skaičiavimo. Rašto mokytis tegalėjo bajorų vaikai; valstiečių vaikams bet koks mokslas buvo nepasiekiamas.

Pirmosios valdiškos mokyklos, skirtos valstiečių vaikams ir todėl vadintos „liaudies mokyklomis“, Širvintų valsčiuje pradėtos steigti tik po baudžiatvies panaikinimo ir 1863 m. sukilimo. Šios mokyklos buvo pradinės, trijų skyrių (klasių), mokymas vyko lietuvių vaikams nesuprantama rusų kalba.

Įdomi informacija apie šio amžiaus pradžioje Širvintų valsčiuje veikusias liaudies mokyklas išliko Lietuvos valstybės istorijos archyve, Vilniaus liaudies mokyklų direkcijos dokumentų fonde¹. Iš tų archyvinių dokumentų sužinome, kad pati pirmoji liaudies mokykla šiame valsčiuje buvo įsteigta 1868 m. Širvintose. Tais pačiais metais vietos dvarininkas Piaseckis pastatė jai specialų namą ir paskyrė 430 kv. sieksnių žemės sklypą. 1905 m. pradžioje mokykloje buvo 81 mokinys (66 bern. ir 15 merg.). 68 mokiniai buvo valstiečių vaikai. 1903–1904 mokslo metais Širvintų mokyklai priklausė 126 gyvenvietės su 746 mokyklinio amžiaus (8–14 m.) vaikais. Valsčiaus teritorijoje tuomet gyveno 10 168 žmonės, iš kurių tik 410 buvo raštingi.

1904–1905 mokslo metais Širvintų liaudies mokykloje dirbo du mokytojai: vyr. mokytojas Aleksandras Ličko, baigęs Molodečno mokytojų seminariją ir dirbęs pedagoginį darbą nuo 1887 m., ir jo padėjėjas Sergejus Smoriga, baigęs Ukmergės miesto mokyklą ir neturėjęs mo-

²⁵Švietimo darbas. 1930. Nr. 7. P. 726–727.

¹Lietuvos valstybės istorijos archyvas. F. 567.

kytojo vardo. Vyresniojo mokytojo metinė alga – 389 rubliai, jo padėjėjo – 306 rubliai. Už gerą pedagoginį darbą mokyto. A. Ličko, kuriam ėjo 31-ji metai, buvo keliskart apdovanotas piniginėmis premijomis ir sidabro medaliu „Už uolumą“.

1904 metais šios mokyklos išlaikymui, įskaitant ir mokytojų algas, buvo skirta 848,75 rb. Valstybės išdas skirdavo tik 250 rb mokytojo padėjėjo algai, o likusias išlaidas apmokėdavo Širvintų valsčiaus valdyba. Mokyklos ataskaitoje pažymėta, jog nei kurui, nei mokyklos remontui, nei statybai valstybė lėšų neskyrė.

Mokinių bendrabutis (3 kambariai) buvo mokyklos name, jo sanitarinė būklė patenkinama. Bendrabutyje galėjo tilpti 45 mokiniai, tačiau kasdien nakvodavo vidutiniškai tik 25 vaikai. Mokinių tėvai pristatydavo produktus, o virėja gamindavo bendrabutiečiams valgi. Produktų naudojimą kontroliuodavo du vyresnio amžiaus mokiniai, vadovaujami mokytojo.

Mokykloje nebuvo mokoma rankų darbų, kokio nors amato, net dainavimo. Visas mokyklos kursas būdavo išdėstomas per penkerius metus.

Kadangi liaudies mokyklos būdavo skatinamos organizuoti literatūros (suprantama, rusų kalba) pardavimą gyventojams, o nemokantys skaityti ūkininkai jos nepirkdavo, mokyto. A. Ličko tokį reiškinį aiškino taip: *„Mokyklos rajone gyventojų daugumą sudaro katalikai, be to, pasižymintieji skurdū ir nėra išpruse, kad suprastų, ką skaito, todėl ir nesidomi skaitymu“*. 1904 metų mokyklos ataskaitoje taip pat pažymėta, jog vietos gyventojai mokyklai pritaria, o kunigai – ne.

1902 m. Širvintų valsčiuje buvo įsteigta ir antra liaudies mokykla – Šešuolių miestelyje. Ši mokykla buvo vienkompaktė, trijų skyrių. Iš pradžių keletą metų ji veikė privačiose patalpose, o 1909 m. jai pastatytas specialus medinis namas, kuriame buvo 5 kambariai: klasė, du kambariai mokinių bendrabučiu, jų miegamasis ir virtuvė.

1911 m. sausio 31(18) dieną – visuotinio mokyklų Rusijos imperijoje surašymo metu – Šešuolių liaudies mokyklą lankė 58 mokiniai (49 berniukai ir 9 mergaitės), o pagal žurnalą jų buvo 68 (59 berniukai ir 9 mergaitės). Visi mokiniai buvo lietuviai, valstiečių vaikai.

1909 m. rudenį mokslo metai toje mokykloje pradėti spalio 29(16) d., baigti – 1910 m. balandžio 21(8) dieną. Mokykla dirbo 131 dieną. Baigiamieji egzaminai (III skyriuje) įvyko gegužės 12 (balandžio 29) d. 1909–1910 mokslo metais pamokas praleidinėjo 47 mokiniai (praleido 815 dienų). Daugiausia neatvyko į mokyklą dėl ligos ir drabužių bei avalynės trūkumo. Įdomu tai, kad mergaitės pamokų iš viso nepraleido.

Minėtais mokslo metais iš Šešuolių mokyklos išėjo 8 vaikai: iš I skyriaus – 5, iš II – 2, iš III – 1 mokiniams. 1910 m. pavasarį mokyklą baigė tik 2 vaikai – 1 berniukas ir 1 mergaitė.

Mokykla turėjo 0,5 dešimtinės nuosavos žemės, ją visą užėmė trobesiai ir kiemas.

Mokyklos bibliotekoje buvo 280 vadovėlių (25 pavadinimų) ir 18 knygų mokytojui. Mokiniai vadovėliais buvo aprūpinami nemokamai. Miestelyje bibliotekos nebuvo. Vaizdinių priemonių mokykla turėjo už 40 rb.

Mokyklos bendrabutyje gyveno 10 mokinių. Maisto produktais tuos mokinius aprūpindavo jų tėvai.

Jokios medicinos priežiūros bei pagalbos mokiniams nebuvo. Mokyklos ataskaitoje nurodyta, jog iki artimiausio medicinos punkto nuo mokyklos buvo 35 varstai (apie 40 km). Matyt, čia apsirikta, nes iki valsčiaus centro – Širvintų miestelio, kur turėjo būti bent medicinos felčeris, buvo tik keliolika varstų, toks pat nuotolis buvo ir iki Ukmergės miesto.

Šešuolių liaudies mokyklos ataskaitoje surašymo dieną pažymėta, jog patalpos žiemą labai šaltos, nes mokykla ką tik pastatyta, o jos sienos – netinkuotos.

1911 metų visuotinio liaudies mokyklų surašymo metu Šešuolių miestelio liaudies mokykloje dirbo mokytojas L. Pavliukievičius, tačiau žinių apie jį nėra likusių².

Taigi dideliame Širvintų valsčiuje, kur XIX a. pradžioje buvo net 320 gyvenviečių³, tarp jų ir keli bažnytkaimiai, tebuvo vos dvi liaudies mokyklos. Šiuo atžvilgiu valsčius buvo atsilikęs net nuo kai kurių kaimyninių valsčių. Pavyzdžiui, Máišiagalos valsčiuje, be mokyklos miestelyje, dar buvo liaudies mokyklų ir kai kuriuose kaimuose ar dvaruose (Antanaičiuose, Barskūnuose).

Širvintų vidurinė mokykla

Viktoras Alekna

Žinoma, kad jau 1915–1918 m., kaizerinės okupacijos metais, Širvintosė veikė ne tik pradžios mokykla, bet ir dviejų klasių progimnazija. 1918 m. pradžioje, į Širvintas artėjant bolševikams, visi mokytojai išsiskirstė, ir abi mokyklos užsidarė. Bolševikai Širvintosė nespėjo atidaryti jokios mokyklos, nes 1919 m. balandžio pabaigoje patiems reikėjo bėgti iš Širvintų nuo artėjančių lenkų ir lietuvių kariuomenių. Bet nei lietuviai, nei lenkai 1919 metais nebuvo tikri Širvintų šeimininkai, todėl 1919–1920 mokslo metais Širvintosė neveikė jokia mokykla. O artėjant 1920 m. rudenii susirūpinta ir mokyklų steigimu Širvintosė. 1920 m. rugpjūčio 4 d. Lietuvos švietimo ministro Kazio Bizausko įsakymu Širvintų vidurinės mokyklos vedėju buvo paskirtas Aleksandras Šarka (šis 24 metų jaunuolis buvo kilęs iš Ukmergės apskr., Veprių valsčiaus Kazlaučiznos sodžiaus, caro laikais baigęs cerkvinę pradžios mokyklą, mokėsis dar ir privačiai, o 1915 m. pasitraukęs į Rusiją ligi Peterburgo, kur įsigijo vidurinio mokslo lygio pažymėjimus).

Susipažinęs su Širvintomis, A. Šarka jau 1920 m. rugpjūčio 19 d. savo laiške švietimo ministrui pasakoja, kad rusų caro ir vokiečių okupacijų laikais Širvintosė veikusi penkių skyrių pradžios mokykla ir dvi progimnazijos klasės. Tebesą mokyklos namas, kuriame esanti salė su scena ir penki 7 m ilgio, 6 m pločio ir 4 m aukščio kambariai. Pastaraisiais metais salėje dirbusi pradinė, kambariuose vidurinė mokykla. Neseniai mokyklos patalpose buvę apsistoję lenku

²Ten pat. Ap. 8. B. 13.

³Paškevič I. I. Vilenskaja gubernija. – Vilno, 1905. P. 77–81.

legionininkai, kurie viską suniokoję: suolus sukūrenę, langus išdaužę, duris išlaužę... Norint pradėti kurti mokyklą šiame pastate, reikią didžiulio remonto, gal 10 000 auksinų vertės.

Šalia mokyklos esąs dvaro pastatas – namas, pažymėtas Nr. 41, bet jame gyvena žmonės.

Mokyklos patalpose A. Šarka radęs vieną gyventoją – buvusią mokytoją Stefaniją Čepus – Čeputę. Ji lietuviškai nemoka, bet gerai kalba rusiškai, lenkiškai ir vokiškai. S. Čeputė A. Šarkai ir papasakojusi, kad 1919–1920 mokslo metais Širvintosė neveikusi jokia mokykla. Kaizerinės okupacijos metais Širvintų mokykloje dirbusios penkios ar šešios mokytojos, visos lenkės, ir mokykloje buvę dėstoma lenkų kalba. Dabar tos mokytojos vaikščiojančios po kaimus ir renkančios žmonių parašus po kažkokiu prašymu, reikalaujančiu, kad nepriklausomybę Lietuva kurtų kartu su Lenkija unijos pagrindais... S. Čeputė tokių parašų nerenkanti, nes mananti, kad Lietuva turinti būti savarankiška valstybė. Nors ji lietuvių kalbos nemokanti, bet sutiktų dirbti, jei būtų reikalinga, lietuviškoje mokykloje – dėstyti kurią nors svetimą kalbą. Ir Šarka pats siūlė ministrui S. Čeputę skirti Širvintų vidurinės mokyklos mokytoja nuo 1920 m. rugpjūčio 30 d.

Šiaip taip įsikūręs Širvintosė A. Šarka pirmiausia suranda mokyklai sargą – Sragauską, kuri įdarbina nuo 1920 m. rugpjūčio 15 d. Netrukus gauna ministro laišką, kuriuo S. Čeputė skiriama Širvintų vidurinės mokyklos mokytoja nuo 1920 m. rugsėjo 10 d. Sudaro ir darbo planą bei rugsėjo mėnesio sąmatą. S. Čeputei numato 18 pamokų, atlyginimas už pamoką – 40 auksinų, taigi mėnesio alga – 720 auksinų. Bet už rugsėjo mėnesį numato mokėti tik 480 auks. Ir dar kaip klasės auklėtojai – 132 auks. Sau numato 12 pamokų. Sargui Antanui Sragauskui už rugpjūtį siūlo mokėti 200 auks., o vėliau mėnesio alga – 400 auks.

Nuo 1920 m. spalio 1 d. į Širvintų vidurinę mokyklą skiriamas dar vienas mokytojas – Pranas Šulga, kuriam numatomos 24 pamokos per savaitę. Sąmatoje kanceliarinėms reikmėms numatoma 20 auksinų, o remontui – 16110 auksinų.⁴

Beieškodamas savo vadovaujamai mokyklai mokinių, A. Šarka susitikęs ir su tomis mokytojomis, kurios buvo už Lietuvos ir Lenkijos uniją. Išgirdusios, kad A. Šarka Širvintosė organizuoja mokyklą, kurioje būsia dėstoma lietuvių kalba, tos labai nustebusios, aiškindamos, kad Širvintosė lietuviškai niekas nemoka. Girdi, Širvintosė galėtų būti tik lenkiška mokykla, o lietuvių kalba galėtų būti kaip dalykas. Ar tikrai būsianti mokykla lietuvių kalba? O lenkų kalbos pamokos ar būsiančios?

Vis dėlto A. Šarkai pavyko surasti net 21 vaiką, kurie sutiko lankyti lietuvišką mokyklą: 10 berniukų ir 6 mergaitės lankyti I klasę, o penki berniukai – II klasę. Tačiau mokslo metų pradžią sutrukdė Lenkijos (želigovskininkų) ir Lietuvos karo veiksmai artimose vietovėse. Visgi 1920 m. spalio 19 d. A. Šarka rašo švietimo ministrui laišką, kuriame pasakoja, kad Širvintų vidurinėje mokykloje ir pradžios mokykloje vėl pradėdamas darbas, kadangi artimo pavojaus iš lenkų nebematyti⁵. Bet džiaugtis teko neilgai: jau 1920 m. spalio 30 d. A. Šarka laiške švietimo ministrui skundžiasi,

⁴(CVA. F. 391. Apr. 2. B. 1580, 1.4–5).

⁵(Ten pat. P. 151)

kad Širvintosė pašto įstaigos nėra, vidurinė mokykla neveikia, o spalio 12 dieną, artinantis lenkams, ir pradžios mokyklos mokiniai bei mokytojai pasitraukė iš Širvintų, nes grėسė pavojus.

Po kelių savaičių lenkai buvo išvyti iš Širvintų, bet apsistojo gana netoli – prie Jauniūnų ir po to nuolat iš ten užpuldinėjo Širvintas. Nuo 1920 m. lapkričio 1 d. A. Šarka buvo paskirtas mokytoju į Rozalimą, o S. Čeputė atleista iš mokytojos pareigų.

Tad iš tikrųjų vidurinė mokykla Širvintosė 1920–1921 mokslo metais taip pat neįsikūrė.

1921 m. vasarą per atostogas A. Šarka dar kartą aplankė Širvintas. Susipažinęs su padėtimi 1921 m. rugpjūčio 2 d. jis rašė švietimo ministrui laišką, kuriame papasakojo, kad Širvintosė mokyklai steigti galimybių nėra. Bet Švietimo ministerija vis tiek nenuleido rankų – 1921 m. gruodžio 16 d. švietimo ministro įsakymu Nr. 99 „Alpai (Alfonsui) Mažoniui leista eiti Širvintų vidurinės mokyklos (laikinei perkeltos į Gėlvonus) vedėjo pareigas nuo š. m. gruodžio 1 d.“ (Matyt, vedėjas skiriamas nuo spalio 24 d., kad mokyklos darbo pradžią suorganizuotų nuo gruodžio 1 d.).

A. Mažoniui teko sunki dalia: Gėlvonuose taip pat nebuvo patalpų. Senose dar caro laikų mokyklos patalpose veikianti pradžios mokykla nė neketino išleisti Širvintų vidurinės mokyklos. Valsčiaus viršaitis su valsčiaus valdyba bei taryba taip pat nesiskubino padėti Širvintų vidurinei mokyklai kurtis. Nebuvo nė baldų. Tik 1922 m. sausio 24 d. Švietimo ministerija rašo A. Mažoniui, kad jis iš Jonavos geležinkelio stoties skubiai atsiimtų baldus Širvintų vidurinei mokyklai: 20 suolų, keturis stalus ir kt. Tik 1922 m. vasario 8 d. įsakymu Nr. 11 skiriama mokytoja Veronika Zaleskaitė.

Pagaliau buvo parvežti baldai, ir 1922 m. sausio 30 d. Širvintų vidurinė mokykla pradėjo dirbti Gėlvonuose. Susirinko net 36 mokiniai: į pirmą klasę atėjo 21 berniukas ir 4 mergaitės, į antrą klasę – tik keturi berniukai, užtat šešios mergaitės. Pirmą klasę išikūrė buvusioje cerkvėje, o antra klasė ir mokyklos raštinė surado vietos valsčiaus valdybos patalpose, šalia viršaičio.

Pavasariį visi mokiniai buvo perkelti į aukštesnes klases, o į būsimą pirmą klasę buvo priimami naujų mokinių prašymai. Vienas kitas kartu su prašymu padavė ir keturių pradžios mokyklos skyrių baigimo pažymėjimą, o dauguma prašė leisti laikyti stojamuosius egzaminus, kurie buvo numatyti tiek pavasariį, tiek rudenį prieš mokslo metų pradžią.

Širvintų vidurinė mokykla ir 1922–1923 mokslo metais veikė Gėlvonuose. Atvyko nauja mokytoja Sofija Siemaškaitė. „*Remiantis Vilniaus vyskupijos dalies administratoriaus raštu iš š. m. rugsėjo 2 d. kun. Adomas Žemaitis tvirtinamas kapeliono pareigas eiti Širvintų vidurinėje mokykloje nuo š. m. rugpjūčio mėn. 23 d.*“ Nuo 1922 m. lapkričio 1 d. į mokyklą dėstyti muzikos ir vadovauti chorui atėjo kompozitorius Juozas Gudavičius, tuo metu ėjęs pirmojo pėstininkų pulko, stovinčio Gėlvonuose, dūdų orkestro vadovo pareigas. Beje, kun. Ad. Žemaitis buvo šio pulko kapelionas. Taigi penki mokytojai mokė tris klases. Piešimą dėstė pradžios mokyklos vedėjas Vaclovas Čižiūnas, mokinių sveikata rūpinosi gydytojas

Albertas Kapelmanas, kuris dar turėjo ir vieną higienos bei dvi gamtos pažinimo pamokas.

Daugiausia mokinių buvo pirmoje klasėje: 26 berniukai ir 10 mergaičių, antroje – 12 berniukų ir 8 mergaitės ir trečioje – 5 berniukai. Visi – Lietuvos piliečiai, visi – lietuviai, visi – katalikai.

Mokiniai ir amžiumi, ir išsimokslinimu buvo labai įvairūs. Buvo net tokių vyrų, kuriems mokykla turėjo išduoti pažymėjimus, kad jie mokosi mokykloje ir dėl to reikia atidėti šaukimą į karo tarnybą. Ir buvo vos dešimties metų vaikelių, nors visi turėjo būti baigę pradžios mokyklos keturis skyrius.

Vienas kitas mokinys mokėsi labai gerai. Pavyzdžiui, I kl. mokinys Viktoras Tatarėlis pirmą ketvirtį (tada mokslo metai buvo dalijami ne į trimestrus, o į bertainius, arba ketvirčius) baigė 7 penketais ir 5 ketvertais. Pirmą ketvirtį ir visus metus be trejetų baigė I kl. mokinys Rapolas Strazdas ir II kl. mokinys Antanas Gaidys. Daugelis mokinių mokėsi trejetais, ketvirčiuose gaudami po vieną kitą dvejetą. O štai II kl. mokinys Jonas Šalčiūnas pirmą ketvirtį baigė net su devyniais dvejetais. Antrokas Jonas Šleinyas gavo septynis dvejetus, pirmokas Jonas Berkelis pirmą ketvirtį baigė taip pat su devyniais dvejetais...

1923 m. pavasarį buvo baigti ir antrieji mokslo metai. O vasarą pasklido kalbos, kad Širvintų vidurinė mokykla rudenį grįš iš Gėlvonų. Toms kalboms pasklisti pagrindą davė 1923 metų Širvintų valsčiaus tarybos posėdžio nutarimas prašyti Švietimo ministeriją, kad vidurinę mokyklą iš Gėlvonų grąžintų į Širvintas. Valsčiaus taryba valsčiaus vardu pasižadėjo prisidėti prie minėtos mokyklos namo Širvintose, skiriant minėtam reikalui po 25 centus nuo dešimtinės. Tačiau laukiant numatomos paramos iš Širvintų miestelėnų, galutinis minėto klausimo sprendimas, sutikus mokyklos direktoriui, atidėtas kitam valsčiaus tarybos posėdžiui, kuris taip pat neišsprendė visų mokyklos perkėlimo reikalų... 1923 m. liepos mėn. 23 d. švietimo ministro dr. Leono Bistro pasirašytas įsakymas Nr. 13, kuriame rašoma: „Širvintų vidurinę mokyklą, laikinai perkeltą į Gėlvonus, nuo pradžios 1923–1924 mokslo metų grąžinti į Širvintas“. Tuo metu direktorius Alpas Mažonis atostogavo, tai jį pavaduojanti mokytoja V. Žilinskaitė rašo Širvintų valsčiaus viršaičiui:

„Nuo pradžios 1923–1924 mokslo metų Širvintų vidurinė mokykla keliama iš Gėlvonų į Širvintas. Kadangi kvotimų pradžia privalo būti ne vėliau 27 rugpjūčio šių metų, prašau skubiai parūpinti mokyklai ir mokytojams butus“.

Bet pradėtas sukti ratelis neįsisuko, ir 1923–1924 mokslo metus Širvintų vidurinė mokykla vėl pradėjo Gėlvonuose, jau su keturiomis klasėmis.

Tik 1923 m. gruodžio 19 d. švietimo ministras dr. Leonas Bistras pasirašo įsaką Nr. 29, kuriame buvo pasakyta:

„Širvintų vidurinę mokyklą, veikiančią Gėlvonuose, vadinti „Gėlvonų vidurinė mokykla“. Širvintose įkurti vidurinę mokyklą, pavedus ją organizuoti Gyliui Motiejui, kurį laikyti einančiu tos mokyklos direktoriaus pareigas nuo šių metų gruodžio 11 d., mokant, ligi joje viena ar dvi klasės, pusę direktoriui skiriamos algos“.

Pagaliau pajudėjo ledai Širvintų vidurinės mokyklos link.

Bet kokia ta vidurinė mokykla? Tuo metu Lietuvos švietimo struktūra buvo tokia: pirma pakopa – ketverių metų pradžios mokykla; gavęs ketverių metų pradžios mokyklos baigimo pažymėjimą mokinys turėjo teisę stoti į aukštesnės mokyklos pirmą klasę be stojamųjų egzaminų; vienos aukštesnės mokyklose reikėjo mokytis vėl ketverius metus, ir jos buvo vadinamos vidurinėmis mokyklomis; vėliau jos pradėtos vadinti progimnazijomis; kitose aukštesnės mokyklose mokslas tęsdavosi aštuonerius metus, jos pradžioje irgi buvo vadinamos aukštesniosiomis mokyklomis, o vėliau – gimnazijomis. Baigęs vidurinės mokyklos keturias klases mokinys buvo priimamas į aukštesniosios mokyklos, arba gimnazijos, penktąją. O ketvirtoji mokykla – tai aukštoji, į kurią buvo numatyta priimti baigusius aukštesniašias mokyklas, arba gimnazijas, taip pat mokytojų seminarias ir kai kurias kitas aukštesniašias mokyklas.

Taigi Širvintų vidurinė mokykla priimdavo baigusius keturis pradžios mokyklos skyrius arba išlaikiusius stojamuosius egzaminus ir po ketverių metų išduodavo vidurinės mokyklos baigimo pažymėjimą. Stojamuosius egzaminus galėdavo laikyti ir nebaigę pradžios mokyklos ir būti priimti į bet kurią klasę.

Taigi Motiejui Gyliui, atvykusiam į Širvintas, reikėjo rūpintis ne tik mokyklos ūkiniais reikalais, bet ir mokinių surinkimu. Tuokart informacijos skleidimas buvo bažnyčios sakykla ir skelbimai ant tvorų ar namų sienų. Kaip tai padarė M. Gylis, nežinoma, tik žinoma, kad stojamųjų egzaminų laikyti buvo gauta kelios dešimtys prašymų. Kada ir kaip buvo vykdomi stojamieji egzaminai, kas juos vykdė, kiek mokinių laikė, žinių nėra, nes tada dar nebuvo pedagogų tarybos, nebuvo tarybos sekretoriaus ir niekas nerašė posėdžių protokolų.

Buvęs tos mokyklos moksleivis Pranas Gaidamavičius 1999 m. kovo 20 d. „Širvintos“ (Širvintų rajono) laikraštyje išspausdino savo atsiminimus. Jis rašo:

„Vieną dieną ji (Kiauklių pradžios mokyklos mokytoja Butkutė) pranešė, kad Širvintose atidaroma nauja progimnazija. Egzaminai – rytojaus dieną. /.../. Tėvas gana greitai susiruošė, ir vieninkiu arkluku nuvažiavo į Širvintas egzaminų laikyti.

Radome progimnaziją įrengtą dideliame mediniame name. Visi suvažiavę kandidatai suėjo į klasę, o jų buvo nemažas būrelis. Iš Bajorų kaimo buvau aš ir Burlėgaitė. Dauguma kandidatų buvo jau subrendę vyrukai ir merginos. Aš tarp jų buvau bene jauniausias (Pranas Gaidamavičius yra gimęs 1914 m. sausio 26 d. – V. A.). Atėjo progimnazijos direktorius Motiejus Gylis, jau pagyvenęs pedagogas, atsiustas Švietimo ministerijos steigti progimnazijos (keturklasės). Rašėme jo paruoštą diktantą. Jį pabaigus buvo paskelbta pertrauka. Laukėme rezultatų – ar išlaikėme egzaminus. Vieni jautėsi gana pasitikinčiai, kiti abejojo.

Pagaliau po pertraukos direktorius M. Gylis sušaukė visus į klasę ir paskelbė: egzaminą išlaikė visi. Vieni diktantą parašė geriau, kiti silpniau, bet visi priimti. Koks džiaugsmas – mes jau gimnazistai.

Neilgai trukus visi tie gimnazistai iš įvairių apylinkių suvažiavo į Širvintas. Reikėjo susirasti kur gyventi. Vietinės šeimos noriai priiminėjo mokinius, gamindavo valgi už sutartą atlyginimą. Tėvai turėjo reguliariai pristatyti maisto produktų – duonos, miltų, bulvių, lašinių, daržovių...“

Mokslas Širvintosė prasidėjo tik 1924 m. vasario 1 d. Į pirmą klasę buvo priimti 23 mokiniai: 17 berniukų ir 6 mergaitės, į antrą – 15 berniukų ir taip pat 6 mergaitės. Iš pradžių buvo tik vienas mokytojas – vedėjas Motiejus Gylys. Netrukus iš Gėlvonų atvažiavo mokytoja Veronika Žilinskaitė, oficialiai paskirta nuo 1924 m. kovo 11 d. Širvintų vidurinės mokyklos kapelionu buvo paskirtas Širvintų parapijos vikaras kunigas Leonas Eidimtas. Muzikos ir dainavimo mokytoju buvo paskirtas Širvintų bažnyčios vargonininkas Liudas Adomavičius-Adomaitis. Šie keturi mokytojai pasiskirstė pareigas ir jau tvarkingai mokė dvi klases iki mokslo metų pabaigos birželio viduryje. Mokykloje gydytoju dirbo Šteinas.

1924 m. rugsėjo pirmąją į mokyklą atėjo 17 pirmokų, antroje klasėje pradėjo mokytis 18 mokinių, o trečioje 20. Atvyko ir naujas mokytojas Juozas Sužiedėlis.

Kokiomis sąlygomis teko pradėti dirbti, 1924 m. pabaigoje vedėjas M. Gylys parašo apyskaitą (kalba netaisyta):

„Apyskaita

Širvintų Vidurinės Mokyklos 1924 met.

Širvintų vidurinė Mokykla įsikūrė pradžioje 1924 m. Pradėjo darbuotis nuo vasario 1 d. 1924 m.

Aš, gavęs įsakymą Švietimo Ministerijos organizuoti Širvintuose Vidurinę mokyklą, atvykau į Širvintus pabaigoje gruodžio mėn. 1923 m. Darbas buvo nelengvas. Man pavyko paveikti ant Širvintų valsčiaus valdybos viršaičio Dikčio, kuris ėmėsi kruopščiausia į darbą – padėjo surasti man mokyklai namą ir valsčiaus lėšomis atremontavo. Tą žiemą siautė dideli šalčiai, darbai remonto slinko pamaži, visgi ligi vasario 1 d. namas buvo atremontuotas, baldai pagaminti ir ant vasario 1 dien. buvo paskelbti egzaminai. Į egzaminus atvyko iš vietinės ir kitų aplinkinių mokyklų 44 mokiniai. Mokiniai buvo labai silpnai priruošti prie egzaminų; nekurie vos tik mokėjo skaityti iš knygų ir šiek tiek rašyti. Pasirinkt iš ko nebuvo. Buvo priimti visi. Iš jų sudariau dvi klases – I ir II. Į I klasę buvo priimta 24, o į II – 20 mokinių. Su jais pradėjau darbą aš vienas. Mano mokyklą atlanke atsiųstas iš Ministerijos Vidurinių mokyklų p. Inspektorius. Labai nustebė, radęs darbuojantis mane vieną.

Kovo 11 d. to pat 1924 m. atvyko ir pradėjo darbuotis mokykloje kapelionas kun. L. Eidimtas. 12 kovo pradėjo dėstyti mokykloje vokiečių k., atvykusi į Širvintus Veronika Žilinskaitė, o nuo 18 d. to pat mėn. mokytojas muzikos ir dainavimo Liudas Adomaitis. Taip mes darbamės iki pabaigos 1924 mokslo metų – 20 birželio.

Nuo 1 d. rugsėjo mėn. 1924 m. atsidarė trečia klasė ir stojo tarnybon dar vienas mokytojas J. Sužiedėlis. Tas skaičius mokytojų darbuosė mokykloje ligi atsidarant IV kl. ligi rugsėjo 1 d. 1924 metų.

Mokykla įsikūrė namuose Sonės Burštein, kuri gyveno Kaune Didžioji Vilniaus gatvė Nr. 21, butas 14. Tame pat name randasi mokykla ligi šio laiko. Ligi šio meto pabaigos – gruodžio 31 d. nuoma mokama metams 700 litų. Namas mokyklai netinka: mažas, žemas, ir mokinių skaičius, norinčių mokytis, labai apribotas. Opiausias Širvintuose dalykas – tai įsigyti mokyklai didesnis patogesnis namas. Ligi kol mokykla neturės didesnio namo, ligi tol, tokiam sulenkėjusiam arti lenkų sienos krašte, tikslas nebus atsiektas.

Prie mokyklos yra apie pusės h. žemės. Tuo ploteliu žemės naudojasi mokiniai fiziniui lavinimui ir, laisvame nuo pamokų laike, ilsisi ir pasivaikštinėja“.

Tokias apyskaitas direktoriai rašydavo kasmet. Iš jų matyti mokyklos darbo eiga. Apyskaitose pabrėžiama sunki padėtis dėl patalpų. Iš pradžių mokykla tilpo viename sename pastate. Kai 1925 m. rudenį susirinko jau ir ketvirta klasė, greta to namo buvo gautas kitas, dar mažesnis namelis, kuriame tilpo tik viena klasė, kuriame greta gavo kambarį ir direktorius, o dar viename aštuonių kvadratinių metrų kambarėlyje ir virtuvėlėje buvo apgyvendintas mokyklos sargas. Direktoriai kasmet ieškojo kitų patalpų, bet vis nesėkmingai. 1925 m. mokyklai buvo atiduota sena nenaudojama cerkvė ir visai apgriuvęs namas prie jos. Ir pati cerkvė buvo taip sunykusi, kad ja nebuvo galima pasinaudoti (po karo Širvintosė buvo likę tik dvi pravoslavų – stačiatikių šeimos), ir mokykla pagaliau ją pardavė, o pirkėjai ir cerkvę, ir prie jos buvusį namą nugriovė malkoms...

Aplink cerkvę buvo 1,14 ha sklypas, kuris taip pat buvo atiduotas mokyklai. Mokykla sklypą nuomodavo už šimtą litų ir kasmet kreipdavosi ar į ministeriją, ar į apskrities valdybą, prašydama, kad šiame sklype būtų pastatytas namas Širvintų vidurinei mokyklai, bet tik 1938 m. sulaukė pažado, kad 1940 ar 1941 m. ten bus statomas mokyklos pastatas. Bet užėjo okupacijos, ir pažadai nušvilpė vėjais...

Gauta ir pasiūlymų. Buvo pasiūlytas namas turgaus pakraštyje, bet ten įkurdinti mokyklą dėl daugelio kitų aplinkybių buvo atsisakyta. Šešuolėlių dvare įsikūręs pulkininkas J. Variakojis siūlė net pastatyti namą Širvintosė specialiai vidurinei mokyklai, bet ir tas pasiūlymas dėl įvairių priežasčių nebuvo įgyvendintas, nors J. Variakojis ir pastatė Širvintosė namą.

Mokyklai tiko pastatas Širvintų dvare. Tik jis buvo dešinėje Širvintės upės pusėje, prie kelio į Žibalus, tai yra už miesto, ir dėl to nepatogus. Be to, šiame pastate buvo įsikūręs Širvintų teismas ir erdviai gyvenantis taikos teisėjas Bartaševičius su šeima. Pagaliau 1926 m. Širvintų dvarą nusipirko ukmergiškis Jonas Rukša. Po kelerių metų teismas ir teisėjas išsikėlė į Širvintas, ir 1934 m. mokykla surašė sutartį su Jonu Rukša, persikėlė į naujai perdažytas patalpas

ir 1934 m. rudenį naujus mokslo metus pradėjo jau Rukšos dvare. J. Rukša sutiko savo namą duoti mokyklai už 1800 Lt metinės nuomos.

Per dešimt metų mokykla buvo sukaupusi ir įvairaus turto, kuri reikėjo pervežti į naujas patalpas. Buvo paskelbtas konkursas. Konkurse dalyvavo penki asmenys. Jonas Virbalis pasiūlė turtą pervežti už mažiausią sumą – 120 litų ir per penkias dienas pervežė 49 dviviečius suolus, keturis paprastus suolus, keturias mokyklos lentas, penkias spintas, septynis stalus, trylika kėdžių, tris pastatomas kabyklas, vieną fortepijoną, penkias dėžes popierių, švedų (gimnastikos) sienelę, dvi krepšinio lentas, bibliotekėlę, kurioje tuo metu buvo jau daugiau kaip aštuoni šimtai knygų, geografijos žemėlapių, gamtos bei fizikos priemonių ir 170 m³ supjaustytų ir suskaldytų malkų.

Direktoriai

Pirmasis mokyklos direktorius M. Gylys dirbo iki 1927 m. rugpjūčio 1 d. (perkeltas į Giedraičių vidurinę mokyklą taip pat direktoriumi). Jį pakeitė Stasys Rakauskas, perkeltas iš Švėkšnos gimnazijos, kur iki tol dirbo mokytoju. S. Rakauską po dvejų metų pakeitė buvęs Ukmergės pradžios mokyklų inspektorius Adomas Kliučius. Jis Širvintosė dirbo tik vienerius metus ir paties prašymu buvo perkeltas į Pālangą, o į Širvintas paskirtas buvęs Seirijų amatų mokyklos direktorius Ignas Daugirdas. Jis labai nenorėjo keltis iš Seirijų į Širvintas, bet atvyko ir perėmė pareigas. Tik iš karto išėjo vieno mėnesio atostogų (laikinai direktorių pavadavo S. Rakauskas), o po mėnesio paprašė dar mėnesio atostogų sveikatai taisyti, ir nuo lapkričio mėn. visai atleistas iš Širvintų vidurinės mokyklos direktoriaus pareigų ir iš pedagoginio darbo, nes buvo jau senyvas ir labai silpnos sveikatos.

Nuo 1930 m. lapkričio 1 d. Širvintų vid. mokyklos direktoriumi buvo perkeltas Česlovas Markšaitis. Po metų Č. Markšaitis perkeltas į Kaišiadóris, o Širvintų vid. mokyklos direktoriumi buvo paskirtas Švėkšnos „Saulės“ gimnazijos mokytojas Petras Sūdžius. Rugpjūčio pabaigoje P. Sūdžius atvyko į Širvintas ir net mokslo metus pradėjo bei pasirašė keletą mokyklos raštų. Tačiau rugsėjo pradžioje Švietimo ministerija rašė, kad P. Sūdžiaus paskyrimas atšauktas, nes jis skiriamas Suválkų Kalvarijos vid. mokyklos direktoriumi.

Į Širvintas sugrįžo Č. Markšaitis ir čia direktoriavo iki 1934 m. pabaigos. 1935 m. sausio 1 d. jį pakeitė Jonas Skučas ir dirbo iki 1938 m. rugsėjo 1 d. Po jo dirbęs Mykolas Antanaitis sulaukė okupantų.

Mokytojai

Nepriklausomoje Lietuvoje dėl įvairiausių priežasčių mokytojai labai dažnai keisdavo darbo vietas. Tai būdinga ir Širvintų vidurinės mokyklos mokytojams. Jau 1925 m. rudenį mokiniai nerado pirmosios mokyklos mokytojos Veronikos

Žilinskaitės, kuri išsikėlė į Mažeikius. Širvintų vidurinės mokyklos mokytoju paskirtas Pānevėžio mokytojų seminarijos absolventas Kazimieras Karosas ir buvusi pradžios mokyklos mokytoja Kazimiera Kiaušaitė. 1925–1926 mokslo metais mokėsi jau visos keturios klasės, todėl ir mokytojų reikėjo daugiau. Taigi 1925–1926 mokslo metais Širvintų vidurinėje mokykloje dirbo šeši mokytojai. Dirbant su keturiomis klasėmis, darbo krūvis pasirodė per didelis, todėl 1926–1927 mokslo metų pradžioje niekas neišvyko, tik atėjo dar viena mokytoja – Aleksandra Tvardauskaitė, netrukus savo pavardę pakeitusi į Bartaševičienės.

1926–1927 mokslo metai Širvintų vidurinėje mokyklose buvo labai audringi, todėl jau nuo 1927 m. kovo 31 d., dar nepasibaigus mokslo metams, iš Širvintų į Giedraičius buvo iškeltas K. Karosas, o vasarą su Širvintų mokykla atsisveikino ir direktorius Gylys bei mokytojai Juozas Sužiedėlis ir Liudas Adomaitis.

1927–1928 mokslo metus su dir. Stasiu Rakausku pradėjo kapelionas kun. L. Eidimtas ir mokytojos Kazimiera Kiaušaitė-Buvelskienė bei A. Bartaševičienė, taip pat nuo 1927 m. kovo 31 d. K. Karosą pakeitęs Juozas Eidukevičius. Mokslo metams besibaigiant, nuo 1928 m. gegužės 1 d., atvyko buvęs Švietimo ministerijos tarnautojas Vaclovas Baniulis, o nuo gegužės 20 d. iš Širvintų išvyko kun. L. Eidimtas, kurį pakeitė naujas Širvintų parapijos vikaras ir mokyklos kapelionas kun. Jonas Matuliauskis. Jis buvo pirmasis Širvintų vidurinės mokyklos mokytojas, turintis aukštojo mokslo diplomą: buvo visai neseniai baigęs Kauno universiteto Teologijos ir filosofijos fakultetą.

1928–1929 mokslo metais neliko Juozo Eidukevičiaus, o toliau dirbo S. Rakauskas, A. Bartaševičienė, K. Buvelskienė, kun. J. Matuliauskas, V. Baniulis ir nauji mokytojai – Domas Kalvelis bei Antanas Makačinas.

1929 m. rudenį pradėjo darbuotis ne tik naujas direktorius Adomas Kliučius, bet ir kapelionas klebonas Donatas Linartas. Jis dirbo tik iki 1930 m. gegužės 1 d., nes buvo perkeltas į kitą parapiją, o kapelionu mokslo metus baigė naujas Širvintų klebonas kun. Juozas Juraitis (jis dirbo kapelionu iki pat 1940 m. birželio 15 d. – pirmosios bolševikų okupacijos). Kun. J. Juraitis buvo po S. Ra-

Širvintų vidurinės mokyklos 3-oji laida. 1928 m. Antroje eilėje mokytojai (iš kairės, pradedant antruoju): V. Baniulis, A. Bartaševičienė, kunigas D. Linartas, direktorius S. Rakauskas, K. Buvelskienė ir J. Eidukevičius

Širvintų vidurinės mokyklos 4-oji laida. 1929 m. Antroje eilėje mokytojai (iš kairės, pradedant trečiuoju): V. Baniulis, kapelionas kunigas J. Matuliauskas, K. Buvelskienė, direktorius S. Rakauskas, A. Bartaševičienė, D. Kalvelis ir A. Makačinas

kausko ilgiausiai dirbęs Širvintų vidurinės mokyklos mokytojas – iš viso dirbęs daugiau kaip trylika metų (su nacių okupacijos laikotarpiu).

1930 metų rudenį grįžo buvęs direktorius Č. Markšaitis. Ir šįkart buvo mokytojų pasikeitimų: Kazimieras Olšauskas atsiųstas jau nuo birželio 15 d., o nuo rugsėjo 1 d. iš Jonavos atvyko Marija Tamašauskaitė. 1930 m. buvo įvestas karinis rengimas, kurio vadovu paskirtas Jonas Basevičius. Karinis mokymas buvo įtrauktas į pamokų tvarkaraštį, o jį dėstydavo Širvintosė esantys karininkai. Jie gana dažnai buvo kilnojami, tai ir mokyklos karinio rengimo vadovai keitėsi gana dažnai, kartais net du tris kartus per vienerius mokslo metus.

Širvintų vidurinės mokyklos mokiniai su mokytojais. 1930 m. Trečioje eilėje (iš kairės, pradedant ketvirtuoju): D. Kalvelis, A. Makačinas, A. Bartaševičienė, direktorius S. Rakauskas, K. Buvelskienė, kunigas J. Matuliauskas ir V. Baniulis

*Mokytoja Kazimiera
Buvelskienė (2-oje
eilėje vidury) su
auklėjama ja klase*

1931–1932 ir 1932–1933 mokslo metais mokytojų pasikeitimų nebuvo. Tik M. Tamašauskaitė ištekėjo už Širvintų agronomo Algio Lipčiaus ir čia dirbdama gavo Lietuvos Vytauto Didžiojo universiteto diplomą. Tai buvo antroji šios mokyklos mokytoja, turinti aukštąjį išsilavinimą.

1933–1934 mokslo metais į Širvintas nuo 1933 m. lapkričio 11 d. atvyko mokytojas Jonas Čiurlionis, bet jis dirbo tik iki 1934 m. gegužės 1 d.

1934–1935 mokslo metais įvyko daug pasikeitimų. Mokslo metų viduryje buvo pakeistas direktorius: 1935 m. sausio 1 d.

*Širvintų vidurinės
mokyklos mokiniai.*

*Trečioje eilėje 5-oji iš
dešinės mokytoja*

*Marija Tamašauskaitė-
Lipčienė*

Č. Markšaitį pakeitė Jonas Skučas. Nuo rugsėjo 1 d. iš Tauragės mokytojų seminarijos buvo atsiųstas mokytojas Vladas Petrauskas. Nuo gruodžio 20 d. mokytojas D. Kalvelis gavo pusę metų atostogų studijoms baigti ir baigęs į Širvintas negrižo. Nuo spalio 1 d. mokykloje pradėjo dirbti Julija Virkėtienė. Iš vidurinės į pradžios mokyklą išėjo mokytoja A. Bartaševičienė, tuomet jau Kolbienė.

1935–1936 mokslo m. neliko pirmos klasės, taigi sumažėjo ir mokytojų: dirbo tik J. Skučas, kun. J. Juraitis, M. Lipčiuvienė, St. Rakauskas, J. Virkėtienė, K. Buvelskienė ir Vladas Petrauskas (iškeltas nuo 1936 m. rugpjūčio 1 d.). Pasikeitė net trys karinio rengimo mokytojai.

1936–1937 mokslo metais vėl kai kas išėjo, kai kas atėjo. Iš Pāsvalio buvo atkeltas Balžekas, nuo 1936 m. gruodžio 1 d. – Domas Navickas, trečias mokytojas, turįs aukštojo mokslo diplomą. Nuo lapkričio 1 d. K. Buvelskienė išėjo į pradžios mokyklą, nuo 1937 m. sausio 1 d. iš Širvintų išvažiavo ir J. Virkėtienė.

1937–1938 mokslo metais su Širvintomis atsisveikino Balžekas, D. Navickas, o nuo rugsėjo 1 d. atvyko mokytojos Ambroziūnaitė ir Lipmonavičiūtė, nuo rugsėjo 14 d. – Kazys Mikonis.

1938 m. iš Širvintų į Pānevėžį išvyko direktorius Jonas Skučas, o jį pakeitė Mykolas Antanaitis. Kiti mokytojai liko tie patys. Pagaliau 1939–1940 mokslo metais dirbo tie patys mokytojai kaip ir ankstesniais metais: dir. Mykolas Antanaitis, kun. Juozapas Juraitis, Marija Lipčiuvienė, Stasys Rakauskas, Kazys Mikonis, Julija Ambraziūnaitė, Pelė Lipmanavičiūtė ir sargas Zakšauskas, dirbęs jau beveik 10 metų. St. Rakauskas taip pat išsilaikė nuo 1927 m. Jie visi ir pamatė paskutinę mokslo metų dieną – 1940 m. birželio 15 d. – per Širvintas dundančius sovietų tankus.

Širvintų vidurinės mokyklos mokytojai (sėdi iš kairės): K. Buvelskienė, A. Makačinas, A. Bartaševičienė. Viduryje stovi: S. Rakauskas

Mokiniai

Pirmuosius mokinius direktorius M. Gylis surinko po stojamųjų egzaminų. Buvo galima stoti į pirmąją klasę ir baigus keturis pradžios mokyklos skyrius. Bet anais laikais būdavo labai mažai mokinių, kurie gaudavo keturių skyrių baigimo pažymėjimą. Tik ketvirtojo dešimtmečio viduryje, ypač kai jau buvo reikalaujama šešių skyrių baigimo, atsirasdavo mokinių, kurie į vidurinę mokyk-

lą stodavo su pažymėjimais. Bet daug daugiau laikydavo stojamuosius egzaminus, ir ne tik į pirmą, bet ir į aukštesnes klases. Jų amžius būdavo įvairus, kasmet kai kurių kandidatų prašymus reikėdavo siųsti į Švietimo ministeriją, kad duotų leidimą mokytis, nes būdavo peraugę. Ministerija dažniausiai sutikdavo, nes Širvintų vidurinėje mokykloje mokinių niekada nebuvo per daug. Atvirkščiai, ketvirtąjį dešimtmetį mokinių netgi pradėjo mažėti, nors uždarius Gėlvonų vidurinę mokyklą 1929 m., į Širvintas atvykdavo ir iš Gėlvonų valsčiaus. Pvz., vėliau žinomas partizanų vadas Juozas Kudelis–Dobilas 1932 m. rudenį į Širvintų vidurinės mokyklos pirmą klasę atvyko iš Gėlvonų valsčiaus Lesčiūnų kaimo – daugiau kaip 30 km. Daug mokinių atvykdavo ir iš Mūsninkų valsčiaus. O mokinių skaičius nuolat kito dar ir todėl, kad nemažai mokinių pasitraukdavo iš mokyklos jos nebaigę. Mokinių skaičius kisdavo net ir vidury mokslo metų: vieni mesdavo mokytis, kiti grįždavo ar įstodavo, išlaikę stojamuosius egzaminus po Kalėdų atostogų. Štai mokinių kaitos lentelė mokslo metais:

Metai	I kl.		II kl.		III kl.		IV kl.		Iš viso	Išlaidos vienam mokiniui
	bern.	mer.	bern.	mer.	bern.	mer.	bern.	mer.		
1924	17	6	15	6	–	–	–	–	44	289,44 Lt
1924–1925	11	6	14	4	14	6	–	–	55	485,57 Lt
1925–1926	24	10	10	9	19	4	14	6	96	409,61 Lt
1926–1927	18	11	22	8	7	10	20	2	98	462,– Lt
1927–1928	13	6	22	10	14	9	9	8	91	472,– Lt
1928–1929	5	12	9	5	17	9	15	12	84	428,33 Lt
1929–1930	11	9	10	11	10	15	16	8	90	542,– Lt
1930–1931	13	6	13	13	8	8	7	11	79	610,– Lt
1931–1932	13	6	13	11	8	8	7	11	77	
1932–1933	12	12	12	5	10	9	5	8	73	
1933–1934	10	8	4	5	7	9	10	3	56	671,– Lt
1934–1935	9	9	8	7	13	5	5	10	66	646,84 Lt
1935–1936	–	–	17	10	5	8	9	6	55	
1936–1937										567,41 Lt
1937–1938										596,– Lt

Nemažai mokinių buvo atvykę iš artimesnių ar gana tolimų kaimų. Bendrabučio nebuvo, todėl jie susirasdavo miestelyje šeimų, kurios priimdavo mokinius, juos maitindavo ir net globodavo. Mokinių laisvalaikiu rūpinosi ir mokykla. Šeštadieniais rengdavo pasilinksminimus, vadinamus savybės vakarėliais. Sekmadieniais mokiniai susirikiavę eidavo į bažnyčią. Mokykla įsigijo kino aparatą ir, matyt, rodydavo filmus. Pavasarį rengdavo ekskursijas į Kečnavę, Giedraičius, Dūbingius. Dažniausiai eidavo pėsti, nes tuo metu susisiekimo priemonių, be arklių, nebuvo.

Užklasinė ir kultūrinė veikla

Mokykloje buvo rengiami įvairūs minėjimai. Turbūt pirmas minėjimas įvyko 1925 m. vasario 7 d., kai buvo paminėtos mokyklos įsteigimo metinės. Vė-

lesniais metais buvo įvairių minėjimų. Juose paprastai kuris nors mokytojas papasakodavo apie minėjimo progą, o mokiniai padainuodavo, padeklamuodavo eilėraščių, kartais ką nors ir suvaidindavo.

Jau 1925 m. pabaigoje mokytojas K. Karosas mėgino organizuoti skautus. Pradžią buvo sunki, bet po penkerių metų mokykloje veikė net dvi skautų draugovės: berniukų „Vytauto Didžiojo“ ir mergaičių „Birutės“. Skautai veikė iki pat bolševikų okupacijos. Kai kuriais metais skautams priklausydavo didžioji dalis moksleivių. 1930 m. sausio 14 d. skautai pradėjo leisti neperiodinį leidinį „Jaunasis skautas“.

1929 m. lapkričio 25 d. pedagogų posėdyje buvo leista veikti Jaunosios Lietuvos sąjungos mokinių skyreliui. Tą pačią dieną svarstyta ir prašymas leisti veikti moksleivių šaulių būriui, bet nutarta šaulių būrio mokykloje nesteigti. Šauliams kurtis nebuvo leista ir vėliau.

Ketvirtojo dešimtmečio viduryje Švietimo ministerija išleido aplinkraštį, raginantį mokyklose steigti dalykinius būrelius. Šį raginimą išgirdo ir Širvintų vidurinės mokyklos mokytojai. Jau 1936 m. sausio 24 d. suorganizavo Literatūros, mokslo ir meno būrelį. Pirmajame susirinkime buvo išrinkta būrelio valdyba, o Motinos dienos proga šis būrelis surengė minėjimą. Mokiniai tada perskaitė rašinį „Motinai“ ir du eilėraščius: „Garbingas vardas“ ir „Motinai“. Būrelį globojo mokytoja M. Lipčiuvienė. Vėliau, 1940 m., buvo numatyti Jono Jablonskio, K. Donelaičio minėjimai.

1936 m. vasario 15 d. pradėjo veikti lietuvių Liaudies meno būrelis. Jo pirmininku išrinktas mokinys Vladas Strazdas, o jį globoti ėmė mokytoja Joana Virkėtienė. 1936 m. gegužės 29 d. Lietuvos Vytauto Didžiojo universiteto studentų korporacija „Vilnija“ savo metinę šventę surengė Kernavėje. Į šią šventę tą dieną į Kernavę nukeliavo ir Širvintų vid. mokyklos liaudies meno būrelio nariai.

1936 m. pavasarį buvo suburtas ir Muzikos būrelis. Jį globojo muzikos mokytojas Vladas Petrauskas. Visi būreliai turėjo savo statutus ir veikimo kryptis, bet kaip jie veikė iki 1940 m. pavasario, trūksta žinių.

Konfliktai

Nors mokinių buvo nedaug, jie ne tik silpnai mokėsi, bet ir jų elgesys nebuvo pavyzdingas, ypač pirmaisiais keleriais metais, kai į mokyklą ateidavo labai menkai pasirengę, o amžiumi gerokai peraugę. Tokiems mokiniams dažnai rūpėdavo ne tiek mokymasis, kiek įvairios išdaigos ir net nusikaltimai: ne tik mokyklos drausmė, bet ir valstybiniam įstatymams. Vienas pirmųjų tokių nedrausmingumo atvejų buvo 1927 m. sausio 18 d.: didelė dalis mokinių paskambinus pirmai pamokai pasiėmė savo knygas ir išėjo iš mokyklos. Streikavo tris dienas, o ir atėję į mokyklą dar kėlė reikalavimus (apie tai bus rašoma atskirai).

Vėliau buvo ne vienas gana šiurkštaus elgesio atvejis. 1928 m. vienas mokinys nubaustas už vogimą iš mokytojų kambario, kitas – už laikrodžio vagystę. 1934 m. balandžio 18 d. antros klasės mokinys Ipolitas Mogilnickis parašė

mokytojui St. Rakauskui laišką, reikalaudamas nurodytoje vietoje padėti tūkstantį litų, o nepadėjęs grasino mokytoją nušauti. Anoniminio laiško autorius buvo greitai išaiškintas ir pašalintas iš mokyklos. Prieš išsiųsdamas laišką jis girtuokliavo su keliais mokiniais, kurie taip pat buvo nubausti. Dar vienas mokinys, gavęs ginklą, peršovė kitą mokinį. O visa kita, – pavyzdžiui, vienais kitais metais kai kurie berniukai mėgdavo skriausti, net mušti mergaites, kartais ir tarp savęs susipešdavo, – jau smulkmenos.

Bet kodėl mokiniai 1927 m. sausio 18 d. sustreikavo?

Mokinius, be abejo, sukurstė suaugusieji, o galbūt tik vienas Juozas Bartaševičius – Širvintų liaudies teismo teisėjas. Jo žmona buvo mokytoja, o duktė 1925 m. rudenį pradėjo lankyti pirmą klasę. 1926 m. jis buvo išrinktas tėvų komiteto pirmininku ir panoro vadovauti visiems mokyklos reikalams. 1926 mokslo metų pradžioje jis net reikalavo, kad Širvintų vidurinėje mokykloje būtų įvesta lenkų kalba, kaip dalykas. Tam reikalavimui mokytojų tarybos posėdyje pasipriešino mokytojas K. Karosas, jo argumentams pritarė visi kiti mokytojai, ir lenkų kalba nebuvo įvesta.

Prasidėjus mokslo metams, rugsėjo 22 d., ketvirtos klasės mokiniai rašė lietuvių kalbos, kurią dėstė K. Karosas, rašinį. Rašinys buvo parašytas labai blogai: rašė 22 mokiniai, iš jų 19 gavo nepatenkinamus pažymius, iš jų keletas net vienetus. Po to mokinių tėvai nusiuntė skundą švietimo ministru. Skunde išdėstė kitus mokytojo K. Karoso „nusikaltimus“: 1) mokytojas K. Karosas rinkimų į Seimą agitacijos metu liepęs kai kuriems mokiniams plėšyti kai kuriuos (kairiųjų partijų ir lenkų) agitacinius plakatus, 2) grasinąs mokiniams šalinsiąs iš mokyklos, 3) žiauriai elgiąs su mokiniais; kartais kai kuriuos mokinius išvaręs per pamoką iš klasės, 4) verčiąs mokinius daryti gimnastiką lauke spalio mėn., kada oras atvėšęs, be paltų ir be kepurių, 5) mokinius vadinąs įvairiais negražiais žodžiais: vieną kartą per gimnastikos pamoką pasakęs: „Einat kaip varnos“, per kitas pamokas pavadinąs kelmiais, karvėmis...

Posėdžio metu mokytojas K. Karosas paaiškino, kaip buvę iš tikrųjų, ir visi mokytojai paneigė skunde išsakytus priekaištus. Bet tai nenuramino Bartaševičiaus, ir jis suagittavo pačius mokinius rašyti skundą ministru. O nesantikos viršūnę ginčas pasiekė tada, kai 1927 m. pradžioje K. Karosas viešai pašte Bartaševičių pavadino chameleonu. Mat J. Bartaševičius, pasak K. Ambraziejaus, *„esąs neaiškių ir netvirtų tautinių ir politinių nusistatymų žmogus. Iš daugelio teko patirti, kad sulig valdžios ir savo politines pažiūras jisai keičiąs: prie krikščionių demokratų buvęs krikščionis demokratas, prie liaudininkų – liaudininkas, o dabar, sako, į tautininkų pusę kryptąs; su lietuviu – lietuvis, su lenku – lenkas. Laimėjus kairiosioms partijoms rinkimus į Seimą, Karosui ir Bartaševičiui, ligi tol taikingai gyvenantiems, tekę kai kuriais politiniais klausimais smarkiai susiginčyti. Ginčų rezultatai: Karosas Bartaševičių politiniu chameleonu išvadinęs, o pastarasis Karosą – fašistu. (...) Tardymas parodė, kad Bartaševičius pataręs mo-*

kiniams paduot ant Karoso skundą, kad jisai ir dabar jiems pataręs streikuoti: (...) Širvintų vidurinės mokyklos streiko kaltininkai – tos mokyklos mokytojas Karosas ir tėvų komiteto pirmininkas Bartaševičius. Mokyklos labui ir gerovei reikalinga, mano nuomone, kaip Karosą, taip ir Bartaševičių iš šios mokyklos pašalinti; maža to – reikia, kad jiedu ir Širvintuose nebebūtų: kol juodu abu ar kuris nors vienas pasiliks Širvintuose, vargu galima laukti ko nors gero“⁶.

1927 m. sausio 17 d. mokiniai mokytojų kambaryje buvo klausinėjami apie laišką ministerijai. Rytojaus dieną mokiniai pradėjo streikuoti ir streikavo tris dienas. Pradėję lankyti mokyklą, dar kelias dienas išeidavo iš K. Karoso pamokų. Pagaliau pradėjo pasilikti ir Karoso pamokose. Sausio 25 d., švietimo ministro pasiūstas, į Širvintas ištirti konflikto atvyko Ukmergės gimnazijos direktorius K. Ambraziejus. Jis Širvintosė kalbėjosi ne tik su mokytojais, tėvų komiteto nariais, bet ir su mokiniais. Kai kurie iš jų buvo labai užsispyrę ir reikalavo Karoso pašalinimo. Pvz., mokinys Ipolitas Čiburys direktoriui pasakė, kad kol Karosas nebūsiąs pašalintas, jie mokyklos nelankysią. Zenonas Kolba kapelionui kun. L. Eidimtui (jis buvo ketvirtos klasės auklėtojas) pasakė, kad jie nepripažįstą visų dabartinių mokytojų. Tėvų komiteto pirmininkas teigė esąs įsitikinęs, kad visa tvarka vidurinėje mokykloje priklausanti nuo jo, o Karosas trukdo įvykdyti jo sumanymus.

Kazys Ambraziejus su savo pranešimu Ministerijai nusiuntė ir direktoriaus, kapeliono, mokytojos Kiaušaitės, mokytojos Bartaševičienės, mokytojo Karoso bei mokinių Kolbos, Pažūσιο, Gasiūno, Perednio ir Bučinsko raštiškus parodymus, be to, tėvų komiteto posėdžio protokolo nuorašą. Visi mokytojai rašė, kad mokytojo Karoso puolimai yra nepagrįsti, tik A. Bartaševičienė – J. Bartaševičiaus žmona – kaltino Karosą.

Pranas Gaidamavičius, tuo metu ketvirtos klasės mokinys, savo atsiminimuose, parašytuose 1999 m. (po 72 metų), taip pasakoja apie tą mokinių streiką:

„Man esant jau paskutinėje klasėje, kurioje mokėsi jau vyrukai su ūsais, kilo mokinių streikas. Anuomet tai buvo kažkas nepaprasta. Vieną sutartą dieną visi progimnazijos mokiniai, išgirdę rytinį skambutį pamokoms, pasiėmę savo knygas, pasipylė į gatves ir iškilmingai žygiavo namo. Nustebo mokytojai, nustebo direktorius, nustebo miestelio gyventojai. Visi teiravosi, kas atsitiko. O atsitiko štai kas.

Širvintų progimnazijon atvyko mokytojas Karosas (vardo neatsimenu). Jis buvo patriotiškai nusiteikęs, dėstė lietuvių kalbą ir literatūrą. Savo sritį jis gerai žinojo, dėstė energingai, bet ir daug reikalavo iš mokinių. Pasižymėjo kaip griežtas mokytojas. Silpnesnieji mokiniai pradėjo skųstis direktoriui ir įtakingesniems tėvams. Tarp pastarųjų buvo teisėjas Bartaševičius, kurio duktė mokėsi toje progimnazijoje.

Buvo kalbama, kad teisėjas ir kiti mokinių tėvai remia streiką. Bet kaip kilo streiko idėja, mokiniai nežinojo. Jie savo streiku reikalavo pašalinti mokytoją Karosą. Kitomis dienomis mokiniai rinkosi į klases, bet

⁶(CVA. F. 391. Apr. 2. B. 1582. L. 7–8)

atsisakė eiti į mokytojo Karoso pamokas. Ir taip truko ilgesnį laiką. Pagaliau Švietimo ministerija išskėlė tą mokytoją kitur ir atsiuntė mokytoją Eidukevičių. Šis buvo Karoso priešingybė – malonus, draugiškas, labiausiai mokinių mylimas. Jis bendravo su mokiniais, kvietė pokalbiams į savo butą, rengė išvykas. Visa tai vyko apie 1926–1927 metus.

Taigi, mokiniai streiką laimėjo, bet pagarsėjo apylinkėse kaip streikininkai, pavojingi žmonės. Švietimo ministerija irgi buvo susirūpinusi tuo streiku, tyrinėjo jo priežastis – atsiuntė tardytoją, Ukmergės gimnazijos direktorių Ambraziejų. Jis per keletą dienų apklausinėjo mokinius, mokytojus ir galbūt kai kuriuos tėvus. Jo tyrimo rezultatų mokiniai nesužinojo. Ėjo tiktai gandas, kad jo nuomonė apie streikininkus buvo neigiama; esą pareiškęs, kad tokių mokinių jis nepriims į savo gimnaziją. Tai buvo bausmė streikavusiems mokiniams. Dėl to baigusieji Širvintų progimnaziją turėjo keliauti toliau – į Kauną, Kėdainius, Panevėžį. Kadangi aš buvau tarp streikininkų, turėjau su keliais draugais (Ipolitu Čibiru, Stepu Miseliu, Algirdu Gasiūnu) keliauti į Kėdainius“. (Širvinta. 1999 03 20).

Švietimo ministras Leonas Bistras, susipažinęs su K. Ambraziejaus pranešimu, 1927 m. vasario 17 d. ir kovo 11 d. raštais teisingumo ministrui Stasiui Šilingui apibūdina Širvintų vidurinėje mokykloje vykusį mokinių streiką ir prašo iškelti ir Širvintų teisėją J. Bartaševičių.

Deja, teisingumo ministras nepaklausė švietimo ministro: J. Bartaševičius dar ilgai teisėjavo Širvintose. O švietimo ministras Širvintų vidurinėje mokykloje greitai pasitvarkė: jau 1927 m. kovo 31 d. Kazimierą Karosą iš Širvintų išskėlė į Giedraičius, vasarą iš Širvintų į Giedraičius išskėlė ir direktorių Motiejų Gylį, be to, iš Širvintų išskėlė ir Juozą Sužiedėlį, o muzikos mokytoją, vietos vargonininką Liudą Adomaitį, visai atleido iš pareigų mokykloje. Visi šie mokytojai buvo lietuviai patriotai, dėl savo lietuviškumo nepatikę ponui Juozui Bartaševičiui.

Apie mokykloje ir miestelyje susiklosčiusią nuotaiką vaizdžiai savo atsiminimuose papasakojo K. Karosą pakeitęs mokytojas Juozas Eidukevičius, kurio atsiminimų fragmentas iš išleistos knygos publikuojamas atskirai.

Nesusipratimų buvo ir vėliau, bet jie visi neturėjo didesnės įtakos mokyklos darbui. Vis dėlto dar viena būtina paminėti.

Kai po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo Lietuvoje valdžią perėmė Antanas Smetona su Augustinu Voldemaru, tai ir švietimo reikalai pasisuko į dešinę. Bene svarbiausias dalykas buvo, kad 1930 metais Lietuvos vidurinėse mokyklose buvo uždrausta Moksleivių ateitininkų sąjungos veikla. Kadangi Moksleivių ateitininkų sąjunga buvo mokyklų kapelionų globojama, tai uždraudus sąjungą kilo moralinė nesantarvė: mokyklos vadovybė draudžia tai, ką globoja vienas iš mokyklos mokytojų.

1931 m. pradžioje tokia nesantarvė kilo ir Širvintų vidurinėje mokykloje. Mokyklos direktorius Č. Markšaitis parašė ilgą laišką Švietimo ministerijos II departamentui, pranešdamas, ką kalbėjo mokyklos kapelionas kun. Juozapas Juraitis per rekolekcijas 1931 m. kovo 5, 6, 7 d. O kovo 31 d. raštu kreipėsi ir į

kapelioną kun. J. Juraitį ir išdėstė klausimų forma kaltinimus jam. Šis nedelsdamas raštu paaiškino direktoriui savo nuomonę, atsakydamas į pateiktus klausimus.⁷

Kuo tas nesutarimas baigėsi, dabar jau niekas neprisimena. Matyt, buvo taikiai išsiaiškintos abiejų pažiūros tuo klausimu, nes ir Č. Markšaitis dar keletą metų dirbo Širvintosė, ir kun. J. Juraitis buvo mokyklos kapelionas iki pat 1944 m.

Nesutarimų buvo ir kitokio pobūdžio: ūkinių, moralinio, bet viskas, matyt, baigdavosi taika, nors ne vienas mokytojas tikrųjų šurkščiai buvo pažeidęs ne tik mokytojo etikos, bet ir visuomenės bendravimo normas. Pvz., vienas mokytojas nusipirko audinio atraižą eilutei, bet pinigų nesumokėjo, pažadėdamas atsilyginti, kai gaus algą. Praeina ne vienas mėnuo, o mokytojas neatsilygina krautuvininkui. Tada krautuvininkas eina pas mokytoją į namus, o mokytojas iškoneveikia pirkli ir išmeta pro duris, nė centu neatsilyginęs už medžiagą. Prasideda prekeivio skundai, teismai... ir t. t.

Mokymo eiga

Ne kartą keitėsi mokyklos darbo kryptis. Pradžioje ji buvo humanitarinė su lotynų kalbos dėstymu trečioje ir ketvirtoje klasėje. 1926 m. nutarta mokyklos humanitarinę kryptį keisti į gamtos ir dėstyti fiziką bei buhalteriją. Taip tęsėsi iki 1934–1935 mokslo metų, kada vėl nutarta grįžti prie lotynų kalbos dėstymo, o atsisakyta buhalterijos. Taip padaryta tėvų pageidavimu. Mat baigus Širvintų vidurinę mokyklą artimiausia mokykla buvo Ukmergės gimnazija, kuri buvo humanitarinės krypties, t. y. stojantys į tos gimnazijos penktą klasę mokiniai turėjo būti jau dvejus metus mokęsi ir lotynų kalbos.

Gyvoji svetimoji kalba buvo vokiečių. Jos buvo mokomi ir Širvintų vidurinės mokyklos mokiniai. Kai 1936 m. buvo pradėta pereiti prie naujos – prancūzų kalbos, ir Širvintų vidurinėje mokykloje pradėta dėstyti prancūzų kalbą nuo pirmos reformuotos klasės. 1940–1941 mokslo metais iš karto buvo panaikintas lotynų kalbos dėstymas, pirmąją svetima kalba buvo įvesta rusų kalba, kuri buvo dėstoma visose klasėse, o iš vakarų kalbų palikta kuri nors viena: vokiečių arba prancūzų.

Kas buvo mokoma 1926–1935 m., matyti pažvelgus į pamokų lentelę. O mokyklos metų darbo vaisiai matyti iš kitos lentelės faksimilės.

1928 m. Lietuvoje buvo uždaryta daug vidurinių mokyklų, tarp jų ir Gėlvo-nų. 1933 m. liepos 28 d. švietimo ministras K. Šakenis įsakė Širvintų vidurinei mokyklai uždaryti I klasę, nes numatoma šią mokyklą uždaryti. Bet tada labai sujudę valsčiaus valdyba ir mokinių tėvai kreipėsi į švietimo ministrą, ir šis 1933 m. rugpjūčio 16 d. savo įsakymą uždaryti Širvintų mokyklą atšaukė. O 1935 m. birželio 26 d. tėvų komitetas kreipėsi į švietimo ministrą, kad Širvintų progimnazijoje leistų atidaryti penktą klasę ir progimnaziją išauginti iki gimnazijos, bet ministras nepatenkino to prašymo.

⁷(CVA. F. 391. Ap. 2. B. 1588. P. 297, 294, 291, 292).

Prie str. 7.

16

Širvintų vidurinės mokyklos 1932-33 m.m.
pamokų lentelė

Dalykai	Klasės				Iš viso
	I	II	III	IV	
1 Tikyba	2	2	2	2	8
2. Lietuvių kalba	6	5	4	4	19
3 Vokiečių kalba	4	4	4	4	16
4. Aritmetika	4	4	2	-	10
5 Algebra	-	-	2	2	4
6 Geometrija	-	-	-	2	2
7 Buhalterija	-	-	3	3	6
8 Fizika	-	-	2	2	4
9 Gamtos mokslas	2	2	2	2	8
10 Higiena	-	-	-	1	1
11 Geografija	2	2	2	2	8
12 Istorija	1	2	2	2	7
13 Visuomenės mokslas	-	-	1	1	2
14 Paišyba	2	2	2	2	8
15 Dailės raštis	1	1	-	-	2
16 Darbiai	2	2	-	-	4
17 Kūno kultūra	2	2	2	2	8
18 Dainavimas	2	2	2	2	8
19 Bendras choras					4
20 Kariškasis parengimas	-	-	-	2	2
	30	30	32	35	131

391

2

2900

18/19

S. Antanas
Mokyklos Direktorius

1932-1933 mokslo metais Širvintų vidurinėje
mokykloje dėstyti dalykai. Dokumento faksimilė.
CVA. F. 391. Ap. 2. B. 2900. P. 18

Prie str. 9.

UP

Moksl o v a i s i a i

1932-33 m. m.

	%	K l a s ė s				Iš viso	Pastabos
		I	II	III	IV		
Mokinių skaičius mokslo metų gale		21	17	18	13	69	
Turėjo patenkinamus metinius pažymius:							
a/ iš visų dalykų	47,8	10	9	7	7	33	
b/ iš atsk. dalykų:							
1. Tikybos	100	18	17	17	12	64	/Mokėsi 64 mok./
2. Lietuvių k.	62,3	11	11	13	8	43	
3. Vokiečių k.	97,1	21	17	17	13	68	
4. Aritmetikos	82	18	15	13	-	46	/Mokėsi 56 mok./
5. Algebros	93,6	-	-	17	12	29	/Mokėsi 31 mok./
6. Geometrijos	77	-	-	-	10	10	/Mokėsi 13 mok./
7. Buhalterijos	90,3	-	-	16	12	28	/Mokėsi 31 mok./
8. Fizikos	93,6	-	-	16	13	29	/Mokėsi 31 mok./
9. Gantos m.	100	21	17	18	13	69	
10. Higienos	100	-	-	-	13	13	/Mokėsi 13 mok./
11. Geografijos	95,6	21	16	17	12	66	
12. Istorijos	98,5	20	17	18	13	68	
13. Visuom. m.	96,8	-	-	18	12	30	/Mokėsi 31 mok./
14. Paišybos	100	21	17	18	13	69	
15. Dailyraščio	94,7	19	17	-	-	36	/Mokėsi 38 mok./
16. Darbelių	100	21	17	-	-	38	/Mokėsi 38 mok./
17. Dainavimo	100	21	17	18	13	69	
18. Kūno kultūros	100	21	17	18	13	69	

341

2

2900

1933

Silvaninkas
Mokyklos Direktorius

Širvintų vidurinės mokyklos mokinių pažangumas
1932-1933 mokslo metais. Dokumento faksimilė.

CVA. F. 391. Ap. 2. B. 2900. P. 19

Apie savo gyvenimą ir darbą Širvintose (Fragmentas iš knygos „Praeities atsiminimai“*)

Juozas Eidukevičius

/.../ Paskyrimą į Širvintų progimnaziją gavau nuo 1927 m. balandžio 1 d. Miestelis buvo vadinamas užkampiu. Išvažiavau mokyklon kovo 31 d. rytą traukiniu, vėliau pasiekiau Ukmergę. Į Širvintas reikėjo važiuoti pašto arkliais. Išvažiavom kokią šestą valandą po pietų, vienu arkliuku sunkiai pabjurusiu keliu. Vežikas vis ragina arkliuką, bet šis velkasi lyg negyvas, tempdamas ligi ašių į purvą sulindusį vežimėlį. Laiko buvo daug, pašto vežikas kokios septyniolikos metų berniukas, plepus, tai sužinojau daug ką apie Širvintų mokyklą, žmones ir nuotaikas. Miestelyje lietuviškai kalba beveik tik tarnautojai. Šie, pasidalinę į kairiuosius ir dešiniuosius, rinkimų metu grūmėsi vieni su kitais, įtraukdami į šias rietenas ir mokinius. Aš buvau apsvilkęs senu kareivišku apsiaustu, kuri buvau pirkęs už porą litų iš vieno kolegos, išsigijusio sau naują, tai vežėjas visai neįtarė, kad veža mokytoją. Paklaustas, kaip jis leidžia sekmadienius, pasigyrė, kad „inteligentiškas“ jaunimas sekmadieniais dažnai renkasi pas jo kaimyną mokinį – daugiausia čia būna ir mokiniai. Jie pašoka, padainuoja, o su kai kuriom merginom galima esą ir „pasibovyt“. Viena mokinė draugaujanti su akušere, tai ši pamoko, kaip išvengt nelaimės. Nors šios kelionės metu tiesiog į kaulą sustingau nuo šalčio (naktis buvo šalta, drėgna, mano drabužiai menki, o išlipt iš vežimo dėl purvo neįmanoma), bet gavau pusės savo būsimųjų mokinių charakteristikas, realias, nepagražintas. Partinės nešvankios rietenos jau man buvo įkyrėję, o iš pašto vežiko pasakojimų supratau, kaip mokytojų nesutarimai žaloja jaunimą. Ypač mane pritrėnkė pasakojimas apie mėgstančias „bovytis“ mokines. Pasileidimo šiek tiek pastebėjau ir savo gimtajame kaime, ir gyvendamas Kauno priemiesčiuose, bet, mokydamasis vien berniukų klasėse, mergytes idealizavau. Mano akyse jos buvo panašios į Šatrijos Raganos Viktutes ir Irutes. Į Širvintas įbrozdėjom apie 2 valandą nakties. Kelt nepažįstamus žmones, ieškant nakvynės, buvo nepatogu, tad vežikas prikėlė smuklininką žydėlį, kuris ir priėmė mane nakvynėn karčemon. Karčema prirūkyta. Atidarius langą, dūmai prasiskleidė, bet labai atšalo kambarys. Taip ir pratūnojau, dantimis kalendamas, karčemoje ant sofos mokytojo karjeros išvakarėse. Netoliese buvo klebonija. Sužinojęs, kad ten gyvena kapelionas, nusprendžiau, prieš eidamas į mokyklą, užsukt pas jį. Pasibeldus į duris, pasirodė šeimininkas ir piktai paklausė: „Co chceš?“, – nepridėdamas nė būdingo lenkams „pan“. Atsaciau, kad esu mokytojas ir norėčiau pasimatyt su kapelionu. Šeimininkas, neatsižvelgdamas nei į mano nutriušusį palatą, pasidarė cukrinis: „Prašom, prašom, ponas mokytojau“, – prašneko gražia lietuvių kalba. Išgėrėm po stiklinę arbatos, truputį apšilau, ir kartu su kapelionu nuėjome į mokyklą. Prie mokyklos buvo ertyderis. Vaikai apgaudinėjo vieni kitus su 1 balandžio. „Iškrėsiu ir aš jiems apriilių, jei vietoj senojo mokytojo, ši ry-

*Eidukevičius J. Praeities atsiminimai. – V., 1998. P. 27–34.

tą išvykusio į Giedraičius, ateisiu į kurią klasę“, – pagalvojau. Prisistačiau senukui direktoriui. Šis apsidžiaugė, kad dėl mokytojų pasikeitimo nebus sutrikimų, ir man pasiūlė buvusio mokytojo dėstytas pamokas: gavau lietuvių ir vokiečių kalbas, taip pat algebrą ir geometriją IV klasėje, paišybą ir kūno kultūrą visose keturiose klasėse bei vokiečių kalbą III klasėje. Iš viso susidarė 32 pamokos, be to, gavau dar Mokytojų tarybos sekretoriaus ir III klasės auklėtojo pareigas. Daugiausia susirūpinimo turėjau dėl paišybos. Kai aš mokiausi, paišyba buvo dėstoma tik žemesnėse klasėse, ir iš šios disciplinos niekad nesu gavęs aukštesnio pažymio kaip 3 ir dar su dviem minusais.

Pirmoji pamoka IV klasėje. Einu į klasę jaudindamasis, po kelionės nemigęs ir mirtinai išvargęs. Klasėje 24 mokiniai, kai kurie su manim vienmečiai. Du trečdaliai mokinių iš lietuvių kalbos turi paskutiniame ketvirtyje dvejetus. Pašaukiu vieną kitą dvejetukininką prie lentos, iš tikrųjų rašo pasibaisėtina, daro elementariausių klaidų. Prieš mane jaunas mokytojas, tik baigęs mokytojų seminariją, buvo manęs griežtumu mokinius priverst pasivyti, bet dvejetais tik atgrasė nuo dėstomojo dalyko. Nesitikėdami galėsią pasitaisyti, jie visai liovėsi mokėsi. Pasižiūriu į klasę ir paklausiu, ar jie nori šiais metais baigt mokyklą, ar turi popietėmis laiko. Gavęs teigiamą atsakymą, pasiūliau nuo kitos dienos mokytis papildomai. Dirbdavome kasdien po 2–3 valandas; kartodavome pagrindines rašybos taisykles, todėl ir egzaminų metu vos vienam bukalgalviui išsiūliau lietuvių kalbos pataisą.

Sunkiausia buvo ketvirtoji pamoka man skirtoje auklėti III klasėje. Čia sėdėjo ir tos „inteligentiškų pasilinksminimų“ vežiko apibūdintos dalyvės, jau sumitę, už mane nedaug jaunesnės merginos. Į mano vokiškąjį „Guten Tag“ niekas neatsakė. Iš pokalbio vokiečių kalba niekas neišėjo. Mokiniai tylėjo, o viena mergina tiesiog pareiškė: „Mes per vokiečių pamokas versdavome iš vokiečių į lietuvių kalbą“. Pradėjome verst. Vienas mokinytis skaito ir verčia, o kiti neseka. Tartis bjauri, nesiduoda taisomi, nekartoja. „Mes ne papūgos“, – pareiškia viena gražuolė. Kita demonstratyviai laiko atsivertusi aritmetikos uždavinyną. Paklausta, kur jos vokiečių kalbos knyga, šelmiškai nusišypsojusi atrėžia: „Aprilius“. Visa klasė nusikvatoja. Taip visą pamoką aš ne mokiau, o kovojau su klase. Šitokios pamokos kai kurioms jaunoms mokytojoms net ir ašarėlę išspaudžia. Man klasė keršijo už savo auklėtoją, nes mane laikė jo iškėlimo kaltininku. Butą gavau pačiame miesto centre, gražiausio naujo dviejų aukštų namo antrame aukšte. Kambarys saulėtas, erdvus, apstatytas gražiais baldais. Žiūriu pro langą į miestelį ir už jo dunksančius miškus ir jaučiuosi tarsi pasakoj. Netoliese gyvenanti mokytoja pakvietė pietų. Jos vyras, nuovados viršininkas, tiesiog įsakė nebūt minkštakošiu ir prisidėt prie tų, kurie nori pavalyti mokyklą nuo chuliganų ir komunistų. Buvo jaučiama, kad jis čia įpratęs visiems komanduoti. Rytojaus dieną Pedagogų tarybos posėdy buvo pasiūlyta už chuliganizmą ir nesilaikymą drausmės pašalinti iš mokyklos 6 mokinius. Direktorius pareiškė, jei dėl mokinių chuliganizmo nukentėjo mokytojas, tai ir jų nėra ko gailėtis. Man patarė laikytis nuošaliai, nes visa vyko prieš man atvykstant. Mokyklos gydytojas Kaporas gynė mokinius, sakydamas, kad mo-

kiniai piktai elgėsi dėl to, jog mokytojai tarp savęs riejos ir buvo labai pašlijęs auklėjimas. Jį palaikė tėvų komiteto atstovas ir matematikos mokytoja, teisėjo Bartuševičiaus žmona. Balsai pasidalijo pusiau – 3 už pašalinimą, 3 prieš. Bevažiudamas į Širvintas, buvau smulkiai išsiklausinėjęs apie mokyklą ir žinojau, kodėl mokiniai netikusiai elgėsi. Nusprendžiau atsisakyti neutraliteto. Pareiškiau, kad aš nenorėčiau pradėti savo auklėjamojo darbo mokinių šalinimu iš mokyklos, kad aplenkėjusiame krašte reikia džiaugtis, jei tėvai leidžia į lietuvišką mokyklą, o ne šalinti iš jos. Sutinku su mokyklos gydytoju, kad kalti ir mokytojai, nesutardami tarp savęs, be to, masiškas mokinių šalinimas ne sustiprins, bet pakirs mokyklos autoritetą. Mano balsas nusvėrė, mokiniams buvo tik sumažintas elgesys. Posėdžio metu dešiniųjų vadas Buvelskis ir kairiųjų Bartuševičius buvo atlydėję žmonas, sėdėjo mokytojų kambary (posėdis buvo klasėje) ir laukė rezultatų. Už lango, prie sienos, kaip vėliau sužinojau, gunksojo 2 nusikaltėliai. Po šio posėdžio patekau į Buvelskio nemalonę, bet susibičiuliavau su mokyklos gydytoju ir kairiaisiais. Mano šeimnininkė, buvusi klebono gospadinė, vidutinio (apie 40 metų) amžiaus našlė, mėgo svečius. Retą dieną čia jų nebūdavo, ir vis grietinėlė: apylinkės dvarininkai, įstaigų viršininkai, klebonas su vaistininku. Kviesdavo ir mus, namo gyventojus, agronomą

Širvintų vidurinės mokyklos III klasės mokiniai su auklėtoju Juozu Eidukevičiumi. 1928 06 16. Iš kairės: 1-oje eilėje – Bartaška ir Mekuševičius; 2-oje eilėje – Grybauskas, Mikalina Vinclovaitė, Natalija Bartusevičiūtė, Genė Vitkauskaitė ir Edmundas Kunigėlis; 3-oje eilėje – Olė Jasiulionytė, Kazė Musnickaitė, Burdinauskaitė, auklėtojas J. Eidukevičius, Zenonas Petkevičius, Jonas Bielskis ir Mykolas Binkis; 4-oje eilėje – Puvšaškis, Deveikis, Kancerevičius, Marija Sabaliauskaitė, Janina Oršauskaitė, Ona Mekuševičiūtė, Lukša, Jočys, Tamelis ir Didžiokas.

Jurgį ir mane. Šeimininkė buvo atsivežusi iš Žemaitijos giminaitę Južę ir dėjo pastangų ją įpiršt agronomui. Aš ten nuobodžiavau, neturėjau ką veikt: negėriau, nelošiau kortomis. Kai kurie dvarininkai kalbėjo tik lenkiškai, o aš nemokėjau šios kalbos. Čia buvo labai laikomasi etiketo, kurio nemokėjau, su panieka žiūrima į paprastus žmones. Vėliau aš rasdavau priežasčių nuo šių pobūvių atsisakyti. Išitraukiau į darbą su savo auklėtiniais. Tuoj po pamokų susirinkdavo ketvirtokai mokyti lietuvių kalbos, šeštadieniais dažnai budėdavau mokinių šokiuose, dar ir vadovaudavau visiems jų pasilinksminimams. Pradėjome ruošti pasirodymams scenoje. Suvaidinome šlamštelį „Bajorą Gaidį“, kuriuo pasipiktino ir lenkai, ir žydai. Vėliau vaidinome „Intelligentus“, „Aušros sūnus“. Su šiais teko pasirodyti keletą kartų. Mokiau mokinius deklamuoti, vaizdingai skaityti, meninės gimnastikos. Medžiagos gimnastikos pratimams gaudavau iš sesers Ados. Ir patarimų. Išmokydavau vieną mokinę gerai atlikti pratimą, o ji šį pratimą demonstruodavo kitiems. Prie mokyklos nebuvo aikštelės, tai fizinio lavinimo pamokos vyko miestelio viduryje esančioje aikštelėje, arba, blogam orui esant, teko iškrausčius suolus sportuoti klasėje. Pavasarį, kai pradžiūvo laukai, po popietinių užsiėmimų, dažnai su mokiniais eidavau į netolimo miško aikštelę, organizuodavau sportinius ir pramoginius žaidimus. Į aikštelę susirinkdavo pusė visų mokinių. Vakaraais taisydavau rašomuosius, ruošdavusi egzaminams ar rytojaus pamokoms, skaitydavau. Mano šeimininkė mėgdavo svečiuotis ir išsiveždavo giminaitę, namų saugoti ir apyvoką atlikti palikdavo priglauštai našlaitei Zosytei, besimokančiai I klasėje, kokios 13 metų mergaitei. Likusi viena ir apsiliubusi, ji ateidavo pas mane, atsisisėdavo kamputyje ant kėdutės ir man garsiai skaitydavo Anderseno pasakas ar kitą kurią knygą. Aš prižiūrėdavau, kad ji raiškiai skaitytų. Zosytė virto tiesiog mano įnamiu. Norėdamas geriau susipažinti su auklėtiniais, lankydavau juos jų butuose. Kartą užėjęs pas S. Lapajevą ir Č. Šeduikį, radau bepietaujančius. Jie valgė šutintas bulves, padažydami jas į druską ir užsikąsdami duonute. Kai vienas išdykęs pirmokas, šokdamas pro langą, persiplėšė kelnes, liko visai nuogas, jis neturėjo ne tik apatinių, bet ir marškinių. Širvintų apylinkės valstiečiai labai prastai išdirbdavo dirvas. Javus pjaudavo pjautuvais vien tik moterys, vyrai gi, susėdę kur ant griovio krašto, pypkiuodavo; nespėdavo jie iki žiemos nei ražienų apart. Miestelis buvo mažas. Jame nei pramonės, nei gražių pastatų, tik beveik per 3 km nusidriekusios prie vieškelio menkos grytelės. Gyventojų dauguma skurdo, mokiniai buvo blogai apsirengę ir blogai maitinosi. Mokykloje neradau nei būrelių, nei organizacijų. Jaučiau, kad mano žodžiai auklėjimo valandėlių ar paskaitų metu eina pro ausis, ypač tiems, kurie lankydavo gužynes, ištvirkauodavo, girtaudavo. Kaip atsvarą vėjavaikeiams nusprendžiau suorganizuoti filomanų ir filaretų pavyzdžiu rimtesniųjų mokinių būrelį. Pasikviečiau į butą apie 12 berniukų, pasivadinau abstinentalais, nes girtavimą laikiau didžiausia mūsų šalies nelaime. Būrelio tikslą nusakiau tokį – nevirtoti svaigalų ir stengtis lavintis, mokyti, kad vėliau galėtume būti naudingesni savajam kraštui. Mokiniai pratinosi vadovauti susirinkimui, rašyti protokolus, skaitė savus rašinėlius, Č. Šeduikis – savos kūrybos eilėraščius. Skaitėme straipsnius

iš žurnalų, daugiausia iš „Židinio“. Kai iš rašytojo A. Venclovos gavau Rygoje išleisto almanacho „Aurora“ numerį ir K. Borutos eilėraščių knygą „Kryžių Lietuva“, perskaitėme kai ką ir iš jų. Mokydavosi ratelio nariai deklamuoti mūsų poetų Putino, K. Binkio, B. Sruogos ir kitų eilėraščius. Būreliu susidomėjo ir nuovada, ir teisėjas. Kai tik sušaukiu susirinkimą, žiūrėk, ir atidrožia už sienos pas agronomą su reikalais ir vienas, ir kitas. Su miestelio gyventojais žydais sugyvenau gerai, jų krautuvėse pirkdavau prekes, net ir prašymą dėl žydiškos mokyklos Švietimo ministerijai padėjau parašyt ir išsiųst. Susidomėjau lenkų draugija „Pochodnia“. Kai pasienio policininkas nušovė vieną norėjusį pereiti sieną vaikina, draugija jo laidotuves pavertė prolenkiška demonstracija. Neįvyko nesusipratimų tik todėl, kad policija laikėsi santūriai. Vieno „Pochodnios“ valdybos nario sūnus lankė mūsų mokyklą ir buvo užsirašęs lietuviu. Smalsumo vedamas užėjau į namus. Pasirodo, Vaškūnas gana apsiskaitęs ir su šeima kalbasi lietuviškai. Paklaustas, kas jį atvedė į „Pochodnią“, ramiai atsakė: „Jūs jauni karščiuojatės, keikiate lenkus visai be reikalo, o mes, seniai, žinome, kad Lietuvos likimas tegalimas tik su Lenkija kartu. Reikia ieškot kelių šioms tautoms suartėti, kad būtume stiprūs ir vieningi kito Žalgirio metu“. Aš tylėjau, man šis mąstymo būdas buvo naujas. Šiek tiek suartėti su miestelio ir jo apylinkės gyventojais padėjo vestuvės. Kartą pavasarį, grįžęs iš pamokų, radau kieme pakinkytą karietą. Ponia su augintine, apsitaisiusios važiuot į vestuves, buvo prispyrę agronomą jas nuvežt, bet šis atrado „neatidėliotinių reikalų“ ir išvyko į Ukmergę. Puolėsi tada nusiminusios damos prie manęs. Man ir pačiam norėjosi susipažinti su šio krašto papročiais, todėl greitai apsirengiau ir išvažiavome. Važiavome tik dėl fasono, nes vestuvės buvo čia pat, reikėjo tik lieptu pereiti į kitą Širvintos pusę, o keliauti teko per tiltą ir apsukti apie 5 km. Kai iš manęs paėmė arklius ir mus pasitiko muzikantai, apsižiūrėjau, kad neturiu smulkių. Nenorėdamas apsikaulinti, ėmečiau į skriblių penkis litus. Mane palaikė labai „unaravu“, buvo patenkintos ir mano damos, ypač muzikantai. Visą laiką tik į mane ir kreipdavosi, klausdami, ką griežt. Ponia ir panelę įtraukė į savo kompaniją kažkokie bajorpalaikiai, o man į drauges pasiūlė kokios 19 metų labai gražią miestietę. Ją paskelbiau šokių vedėja. Kai sukdamomės, nenorėdamas įžeist jos garbintojų, pasiūlydavau įvairias figūras, pasikeičiant šokėjoms. Žaidėme ir įvairius ratelius – iš karto lenkiškus, paskui aš išmokiau ir keletą lietuviškų. Kas ir kada nuvežė mano damas namo, nepastebėjau. Apžiūrėjau, kad jau mokiniai renkasi į pamokas. Mokykla buvo kitame Širvintos krante. Ligi liepto palydėjo muzikantai ir vestuvinininkai. Su blivininkų ratelio nariu A. Gasiūnu vieną sekmadienį nuvažiavau į jo tėviškę. Susirinko gana daug tik lenkiškai kalbančio jaunimo. Paskaitė Gasiūnas lenkiškai keletą ištraukų iš A. Mickevičiaus „Gražinos“. Vėliau pašokom, jaunimas padainavo, žinoma, lenkiškai. Žaidėm pradžioje lenkiškus ratelius, vėliau išmokiau ir šiuos keletą lietuviškų žaidimų. Man išvažiuojant, ir čia būrys jaunųjų palydėjo mane gerą pusvarstį.

Kai 1927 m. suruošėm IV klasės išleistuves, klebonas, nuovada Buvelskis pas vaistininką lenką lošė kortomis ir į išleistuves neatėjo. Tuoj po išleistuvių

buvo Dievo Kūno šventė. Šios šventės metu procesija vaikščiodavo po miestelį. Žmonės giedodavo vieną giesmės posmą lietuviškai, antrą lenkiškai, lietuvių dalį paprastai giedodavo moksleiviai. Šventės išvakarėse pas mane atėjo Č. Šeduikis, S. Lapajėvas ir pranešė, kad jei klebonas su nuovada boikotavo lietuvišką mokyklą, tai ir mokiniai boikotuosią lietuvišką giedojimą rytojaus šventėje. Perėjau visų choristų butus, įkalbinėdamas giedot ir dėl asmeniško išsizėdimo nepakenkt lietuviško susipratimo ugdymui. Jų perkalbėt nepavyko. Rytojaus dieną procesijoje jie grupavosi apie mane, bet kai atėjo eilė giedot lietuviškai, jie tylėjo kaip žemė. Aišku, čia buvo prisidėjęs teisėjas Bartaševičius, bet buvo ir kita jėga, veikianti mokykloje, apie kurios buvimą patyriau tik kitą pavasarį. Širvintose geriausiai sekėsi dėstyti lietuvių kalbą ir literatūrą IV klaseje. Mokiniai suaugę, domėdavosi literatūra ir suprato, kad gimtąją kalbą reikia mokėt. Norėjau vokiečių kalbą dėstyti G. Študerio metodu, bet šitokiam dėstymui reikia gerai pažint savo mokinius ir labai gerai mokėt kalbą. Nusprendžiau žūtbut kuriam laikui išvažiuot į Vokietiją ir gerai įsisavint vokišką tartį. Kad paslėpčiau savo analfabetizmą piešimo pamokose, prisipirkau įvairių atviručių ir knygų apie piešimą. Įvedžiau teorines pamokas apie įvairias meno sroves, didžiuosius dailininkus: Mikelandželą, Rafaelį, Kurbė, Repiną, Levitaną, Čiurlionį, Žmuidzinavičių, Kalpoką, Rimšą ir kitus. Mokiniai kopijuodavo jų kūrinių reprodukcijas. Iki metų galo medžiagos užteko, mokiniai šias mano pamokas mėgo, ir nepastebėjo, kad jų mokytojas pats nemoka piešti.

Žiemos žemės ūkio mokykla*

Česlovas Leleckas

Iki karo Širvintose mes turėjome ne tik progimnaziją, pradinę ir žydų pradinę mokyklas, bet ir Žiemos žemės ūkio mokyklą, apie kurią dabar mažai kas žino. Aš buvau vienas iš jos mokinių.

Į Žiemos žemės ūkio mokyklą daugiausia stodavo pradinės mokyklas baigę ūkininkų vaikai. Aš baigiau Paširvinčio pradinę mokyklą. Dar besimokydamas joje aktyviai dalyvavau Jaunųjų ūkininkų ratelio veikloje. Reikia pasakyti, kad tada valdžia visokeriopai rėmė Jaunųjų ūkininkų ratelius. Duodavo nemokamai buliukų, triušių, medelių, bičių – kad tik jaunimas domėtusi žemės ūkiu. Tai buvo savotiškas paskatinimas. Todėl ir Lietuvos žemės ūkis buvo toks stiprus.

Kai baigiau mokyklą, man buvo 17 metų. Tad įstojau į Širvintų žiemos žemės ūkio mokyklą, kuri veikė nuo 1932 metų. Mokslas joje buvo nemokamas. Pati mokykla buvo įsikūrusi Rukšų dvare (dabar ten Kalnalaukio gatvė). Mokytiis reikėjo, berods, penkis mėnesius. Turėjome atskirą dviejų aukštų namą. Antrajame aukšte buvo bendrabutis, pirmajame – mokykla. Už bendrabutį taip pat nereikėjo mokėti. Reikėjo tik atsivežti savo maisto, kuri atiduodavome į bendrą virtuvę. Prie mokyklos buvo ir valgykla, joje šeiminkavo samdoma virėja. Bendrabutyje gyventi buvo įdomu.

*Straipsnis (sutrumpinuis) perspausdintas iš „Širvintos“. 1990. Kov. 6.

Turėjome tris kambarius. Vienas buvo skirtas merginoms, kiti du – vaikinams, nes jų visada būdavo daugiau.

Mokslas žemės ūkio mokykloje tęsdavosi visą dieną. Net vakarais tekdavo mokytis. O praktiniai užsiėmimai vykdavo čia pat prie mokyklos buvusiam Rukšų ūkyje. Mokyklos vedėjas buvo agronomas, atsargos karininkas Lipčius. Agronomijos, žemės ūkio planavimo, valdymo mokė agronomas Skirka (vėliau nuskendo), daržininkystės, sodininkystės – Popečkis, bitininkystės – Narbutas. Man besimokant, iš Kauno atvažiuodavo skaityti paskaitų ir profesorius Tadas Ivanauskas. Tikyba dėstė Širvintų klebonas Juraitis. O apskritai mokykloje buvo dėstomi šie dalykai: žemdirbystė, gyvulininkystė, pieno, paukščių ir smulkių gyvulių ūkis, bitininkystė, sodininkystė ir daržininkystė, žemės ūkio statyba, ūkio vedimas ir sąskaityba, kooperacija, krašto bei visuomenės kultūra, žemės ūkio skaičiavimas, lietuvių kalba, higiena. Kiek žinau, anksčiau mokiniams net būdavo organizuojami akmenų sprogdintojų kursai. Man neteko šioje mokykloje to mokytis – išmokau vėliau, dalyvaudamas Ukmergėje surengtuose šaulių kursuose.

Į mokyklą priimdavo visus norinčius, todėl mokiniai būdavo iš visų aplinkinių valsčių. Mokyklą labai rėmė ir visaip jai padėdavo vietinė valdžia, pats viršaitis Zimkus. Beje, Rukšos turėjo savo elektrinę, malūną, tad besimokydami susipažinome su ten buvusia technika. Mokslo metu taip pat vykdavome ir į ekskursijas. Važiuodavome į Panoterius, kur buvo didelis ūkis, ten taip pat atlikdavome praktinius užsiėmimus. Buvome nuvykę į Dotnuvos žemės ūkio akademiją. O kai baigėsi mokslas, visas mūsų kursas 1937 metų rugpjūtį važiavo į Klaipėdą ir Palangą. Valdžia nemokamai parūpino autobusą. Tik į Ukmergę teko nuvykti patiems.

Noriu pasakyti, kad ši Žiemos žemės ūkio mokykla duodavo labai didelę naudą – joje išmokydavo praktiškai visko, ko reikia būsimajam ūkininkui. Baigęs mokyklą sumaniau pasisodinti gerą sodą. Parsivežiau iš Prienų medelyno gerų veislių obelių. Užsiveisiau bičių. Ir už dyką – viską apmokėjo vietinė valdžia. Tai buvo savotiškas paskatinimas. Įgytos žinios pravertė ir vėliau, dirbant Pāširvinčio, Mūsniūkų, Pamusių pieninėse. Ši žemės ūkio mokykla tik dar labiau sustiprino meilę žemės ūkiui. Buvau net sumanęs stoti į Dotnuvos žemės ūkio akademiją, bet visus planus sugriovė vėlesni įvykiai.

Širvintos ir Širvintų valsčius 1941–1944 metais

Stanislovas Buchaveckas
Lietuvos istorijos institutas

1941 birželį, tepraėjus vos metams nuo bolševikinės Rusijos įvykdytos Lietuvos okupacijos, Lietuva pateko į dar didesnių įvykių verpetą ir tapo nuo 1939 metų Europą niokojančio Antrojo pasaulinio karo arena. Šį karą sukėlusios Molotovo–Ribentropo suokalbčio dalyvės, nulėmusios vidurio Europos šalių, taip pat ir Lietuvos, likimą, ruošėsi tarpusavio karui. Tačiau dviejų totalitarinių dik-

tatorinių valstybių tarpusavio klastingo žaidimo laimėtoja tapo nacių Vokietija. Jos vadovas (fiureris) Hitleris sugebėjo anksčiau užpulti karą prieš Lenkiją sąjungininę Sovietų Sąjungą (bolševikų Rusiją, valdomą Stalino) ir apsaugoti nuo Raudonosios armijos, telkiamos Vokietijos pasienyje, įsiveržimo. 1941 m. birželio 22 dieną vokiečių vermachto lėktuvai ėmė bombarduoti ir apšaudyti ne tik Raudonosios armijos bazines ir įtvirtinimus, bet taip pat miestus ir kitas gyvenvietes...

Vokietijos ir SSSR karo pradžioje

Vokietija ir jos vermachto (ginkluotųjų pajėgų) vadai pasinaudojo jiems palankia strategine Lietuvos situacija: dalis Raudonosios armijos dalinių buvo sukoncentruota pasienyje būsimam įsiveržimui į Prūsiją. Kitos puolimui (bet ne gynybai!) parengtos divizijos dar buvo gabenamos iš Rusijos gilumos, kur tebevyko mobilizuojamų vyrų ir kitų naujokų apmokymas. Raudonarmiečių dalinių poreikiams jau buvo atspausdinta ir į sovietinės imperijos vakarines sritis (taip pat ir Lietuvą) atgabenta daugybė topografinių žemėlapių, kuriuose buvo pavaizduota... Vokietijos teritorija. O Lietuvos topografinių žemėlapių vos vieną kitą turėjo patys aukščiausi Raudonosios armijos dalinių, buvusių Lietuvoje, karininkai. Šis faktas išaiškėjo tik vykstant mūšiams. Dar prieš įsiveržimą vokiečių generalitetas žinojo, jog dalis Lietuvoje dislokuotos sovietinės kariuomenės išdėstyta taip, kad būtų galima nuslopinti lietuvių pasipriešinimą ir vykdyti planuojamas represijas¹. Prieš kelias dienas buvo vykdomas pirmasis masinis Lietuvos gyventojų trėmimas. O 1941 metų birželio pabaigoje turėjo prasidėti dar vienas Lietuvos žmonių trėmimas į atšiaurius Rusijos regionus. Numatytų ištremti gyventojų sąrašai jau buvo paruošti... Tad daliniai, skirti civiliams gyventojams represuoti, taip pat nebuvo parengti kovai su ginkluotu priešininku.

Vokiečių kariuomenės sėkmę pirmosiomis Vokietijos ir SSSR karo savaitėmis dar lėmė veržlių motorizuotų ir tankų dalinių panaudojimas ir pleištiniai smūgiai į priešininko kariuomenės gilumą, taip pat luftvafės, t. y. aviacijos, dominavimas prieš sovietinę aviaciją, nes didelė jos dalis buvo sunaikinta netikėto užpuolimo metu pirmąją karo dieną dar žemėje, aerodromuose. Daugelis aerodromų dar nebuvo įrengti, nors darbai ir buvo labai paspartinti, juos buvo varomi Širvintų valsčiaus ūkininkai, privalėję vyksti į karinių objektų statybą su savo arkliais ir vežimais. Pačią pirmąją karo dieną, prasidėjus suirutei tarp sovietinių karininkų ir karinių ūkvedžių, širvintiškiai skubėjo namo net nelaukdamai leidimo.

Raudonarmiečių suirutę padidino ir tai, jog jau birželio 22 dieną Lietuvos aktyvistų fronto sukilėliai Kaune užėmė telefono-telegrafo rūmus, per kuriuos Maskva palaikė ryšius su didesneje Lietuvos dalyje buvusiais raudonarmiečių daliniais, o dar anksčiau per sumaniai įrengtą pagrindinę radijo stotį (Aleksoto rajone Kaune) trumpųjų bangų dia-

¹Škirpa K. Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti (dokumentinė apžvalga). – Washington, 1973. P. 285.

pazono bangomis buvo transliuojamos sovietinę kariuomenę demoralizuojančios laidos². 1941 metų birželio 23 dienos rytą prabilo ir Lietuvos himną bei Lietuvos Laikinosios sukilėlių vyriausybės atsišaukimą transliuojantis Kauno radiofonas. Jeigu šio įvykio išvakarėse apie Lietuvoje prasidėjusį sukilimą žinojo tik nedaugelis širvintiškių, tai kitą dieną net ir daugelyje kaimų per 1940–1941 metų sovietines represijas iš Lietuvos neišgabenti vyrai, pasižymėję visuomeniniu aktyvumu nepriklausomoje Lietuvoje, ne tik džiugiai aptarinėjo prasidėjusį karą, turėjusį nutraukti bolševikų okupaciją, bet ir ėmė telktis į ginkluotas antisovietines grupes.

Nenustygo ir patriotizmo dvasia iki 1940 metų auklėtas Širvintų jaunimas. Jaunuoliai kelis kartus apšaudė iš savo menkų ginklų besitraukiančius raudonarmiečių dalinius. Vienas toks susirėmimas įvyko prie Viesų kaimo. Jis neapsiėjo be sukilėlių aukų. Žuvo net trys buvę Širvintų progimnazijos gimnazistai, pastoję kelią 1940 metais Lietuvą okupavusiai sovietinei kariuomenei, kuri tada paniškai bėgo iš Lietuvos. Žuvusių jaunuolių kūnai prieš laidotuves buvo paguldyti Širvintų bažnyčios šventoriuje, prie kryžiaus³.

Tragiškai paveikė Širvintų valsčiaus gyventojų širdis ir iki nepriklausomybės netekimo 1940 m. energingai verslą plėtojusio, įtakingo žmogaus Mečislovo Kolbos likimas.

M. Kolba su broliu dailininku Zenonu Kolba turėjo namą Širvintų miestelyje, plytinę ir vienkiemį prie kelio į Zibalus. Vokietijos ir SSSR karo išvakarėse du komjaunuoliai norėjo iš M. Kolbos pasiskolinti ar rekvizuoti dviratį. Savininkas atsisakė duoti. Todėl tuoj į konfliktą įsikišo Širvintų komunistas, kuriuo tuo metu buvo žydų tautybės Abraika. Jis areštavo M. Kolbą, o šautuvais ginkluoti komjaunuoliai išvežė jį arkliais į Ukmergės kalėjimą⁴ (turbūt M. Kolba buvo įrašytas į suimti numatytų žmonių sąrašą). Karo pradžioje Ukmergės milicininkai, bėgdami nuo vokiečių kariuomenės ir lietuvių sukilėlių, su kalinių grupe išsigabeno ir širvintiškį. Birželio 24 dieną M. Kolba ir dar septyni sovietiniai kaliniai buvo nužudyti Zarasų apskrities Smėlynės kaimo pakraštyje ošiančiame Alejos miške. 1941 m. liepos 31 d. šie kankiniai buvo palaidoti Zarasų katalikų kapinėse. Dar po trijų savaitių brolis Zenonas paprašė atkasti kapą, kad galėtų atpažinti savo brolio kūną. Atpažinęs brolių, palaikęs atsivežė į Širvintas. Čia jie buvo palaidoti minėtame velionio ūkyje Naujapilio vienkiemyje. Kitais, 1942 metais, Z. Kolba savo broliui pagerbti ir atminti pastatė dailią mūrinę koplyčią. Ją pats dailininkas dekoravo freskomis ir vitražais. Koplyčia stovėjo prie Širvintų–Zibalų vieškelio ir buvo dažnai žmonių lankoma⁵.

1941 m. birželį nuo raudonarmiečių kulkos prie Kaišiadorių vos nežuvo ir kunigas Alfonsas Ažubalis. Tuomet jis lankėsi vyskupijos centre Kaišiadoryse, buvo suimtas raudonarmiečių ir jau vedamas sušaudyti. Tačiau jaunam kunigui pavyko pabėgti.

²Narutis P. *Tautos sukilimas (1941) Lietuvos nepriklausomybei atstatyti*. D. 1. – Oak Lawn, 1994. P. 300, 315.

³Stasio Dačkos (g. 1926 m.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 1999 m.

⁴Leokadijos Navalinskienės (g. 1923 m.), Henriko Radzevičiaus (g. 1939 m.), Petro Karčiausko (g. 1929 m.), Emilijos Viktorijos Plentaitės-Ivaškevičienės (g. 1926 m.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 1999 m.

⁵Kviklys B. *Mūsų Lietuva*. T. 2. – V., 1991 (2-oji fotografuotinė laida). P. 537., T. 1. 1989. P. 565.

1941 metų birželį prasidėjęs karas ir antisovietinis lietuvių sukilimas išryškino ideologinę takoskyrą visuomenėje, atsiradusią 1940–1941 metais (per pirmąją sovietinę okupaciją) dėl represijų ir žmonių supriešinimo. Bolševikų režimo šalininkų liko nedaug. Jų likimai buvo įvairūs. Su Raudonąja armija pavyko pasitraukti visuotinį žmonių pritarimą sovietinei santvarkai Širvintose inscenizavusiam minėtam komunistui Abraikai. Vėliau jis sugrįžo su Raudonąja armija į Lietuvą⁶. Su sovietine šešioliktaja lietuviškąja divizija į Lietuvą grįžo ir 1941 metais į Rusiją pasitraukęs Stasys Gudeika. Tuo tarpu Alionių apylinkės komjaunuolis Česlovas Steponevičius buvo tarp daugelio Lietuvos žemės vyrų, beprasmiškai žuvusių per visiškai neparuoštą šešioliktosios divizijos (jai sovietinis generalitetas surengė tikrą „mėsmaalę“) puolimą prie sovietinės istoriografijos išgarsinto Aleksejevkos kaimo (čia 1943 m. vykusi tragedija atskleista tik pastaraisiais metais)⁷.

Kitiems širvintiškiams, kaip jau minėta, teko ieškoti kelio namo iš prievartinio darbo vietų. Dar kitiems reikėjo išsivaduoti iš politrukų globos Raudonojoje armijoje, į kurią buvo įjungta ir buvusi Lietuvos Respublikos kariuomenė. Okupacinės kariuomenės kariu laikinai tapo iš Grigaliūnų kaimo į Lietuvos kariuomenę 1939 metais išėjęs Vaclovas Saveikis. Vokietijos ir SSSR karo išvakarėse likimas jį nukreipė į Šiaulių apylinkes. Čia penki kareiviai, vadovaujami kapitono, braižė vietovių planus. Pradėjęs kristi vokiečių bomboms, kareiviai pasislėpė. V. Saveikis net du mėnesius slapstydamasis ėjo per žmones, kol pasiekė namus⁸.

Širvintų valsčius buvo užimtas vokiečių kariuomenės palyginti vėlai. Mat į Lietuvą įsiveržusios vermachto armijos daliniai paskui išsiskleidė didesniame plote ir pagrindinių smūgių linijos nutolo viena nuo kitos. Būtent nuo Širvintų Jonavos ir Kaišiadorių link buvo nemažas plotas, kuriame ilgiau tebevyko susirėmimai. Jie tęsėsi ir tuomet, kai vokiečių kariuomenė jau buvo išgyjavusi į Vilnių, kurį savo rankose turėjo vietos sukilėliai lietuviai, padedami iš Raudonosios armijos pasitraukusių tautiečių. Į Vilnių pirmiausia įvažiavo vermachto centrinės armijos grupės trečiosios šarvuotųjų armijos 7-oji tankų divizija. Prieš puolimą šalia jos Prūsijoje stovėjusi šešioliktoji armija, kuri priklausė Šiaurinei armijos grupei, ištrigo kelioms dienoms Suvalkijoje ir Kauno apylinkėse ir dar birželio 27 d. turėjo atmušti kelis raudonarmiečių priešpuolius prie Ruņšiškių ir Jonavos. Tuo tarpu tos pačios grupės ketvirtosios vokiečių šarvuotųjų armijos smogiamiesiems tankų daliniams pavyko prasiveržti į priešininko užnugarį, peržengti Šventosios upę ir jau birželio 25 dienos popietę vokiečių tankai riedėjo Ukmergės–Daūgpilio plentu. Birželio 26 d., kai vokiečių tankai įsiveržė į Latvijos Daūgpilio miestą⁹, per Širvintas ir Zibalus bei kitas gyvenvietes tebesitraukė, bandydami išvengti apsupties, sovietiniai tankai, kiti karo technikos likučiai ir nuvargę bei alkani raudonarmiečių pėsstininkai. Kai kurie iš jų, gavę nužmogėjusių politrukų ar karininkų įsakymus,

⁶Min. S. Dačkos atsiminimai.

⁷Igno Valicko (g. 1922 m.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 1999 m.

⁸Vaclovo Saveikio (g. 1918 m.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 1999 m.

⁹Škirpa K. Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti (dokumentinė apžvalga). – Washington, 1973. P. 284–293.

elgėsi žiauriai, žudė gyventojus, padeginėjo sodybas. Padegamosiomis kulkomis sukelta gaisrų įvairiose Širvintų valsčiaus vietovėse¹⁰. Buvo ir civilių žmonių aukų. Raudonarmiečiai nužudė Bernardą Damulį iš Liáurų kaimo, Stasį Kukauską iš Santakos viensėdžio, Tada Jelinską, gyvenusį Širvintų miestelyje.

Daug raudonarmiečių nespėjo pasitraukti, liko vokiečių kariuomenės, sparčiai nužygiavusios į Rytus, užnugaryje. Šie raudonarmiečiai slapstėsi miškuose, ten susidurdavo su Širvintų valsčiaus ūkininkais, kurie girių prieglobstyje stengėsi apsisaugoti nuo karo veiksmų pavojų ir kareivių savivalės.

Su besislapstančių raudonarmiečių, kurių daugelis buvo jau be šautuvų, grupelėmis miške susitiko ir dabar su Širvintų miestu suaugusio Kabaldos kaimo ūkininkai. Jie buvo pasitraukę į mišką su šeimomis visai savaitei, kartu atsivesdami karves. Kaime tebuvo kaip žvalgas paliktas berniukas Vilhelmas Naina, kuris pokario metais tapo kolūkio pirmininku. Širvintose pasirodžius vokiečių kareiviams, kabaldiškiai grįžo į savo sodybas, o išbadėję ir išdiršinę raudonarmiečiai iš miško kartais ateidavo prašyti svogūnų¹¹. Ūkininkai tuos nelaimingus vyrus pamaitindavo, pagirdydavo pienu, duodavo dar šiek tiek maisto. O neretai po tokio susitikimo su vietos gyventojais vermachto fronto užnugaryje likę sovietiniai kariai pasiduodavo vokiečių kareiviams arba lietuvių sukilėliams ir tapdavo karo belaisviais.

Širvintų valsčiuje vieną pirmųjų antisovietinių sukilėlių būrių subūrė V. Jakštys, iki 1940 m. dirbęs Širvintų apylinkės teismo sekretoriumi. Prieš sovietinę valdžią veikusių ginkluotų vyrų buvo ne tik Širvintose, bet ir Alionyse, Zibaluose, Širvintų kaime, Viesose, Motiejūnuose ir kai kuriose kitose vietovėse. Stichiškai susiformavusių sukilėlių grupių iniciatoriais daugiausia buvo buvę šauliai, mokytojai, buvę policininkai, Lietuvos nepriklausomybės laikotarpio pabaigos kaimo savivaldos pareigūnai. Sukilėlių svarbiausiu uždaviniu iš pradžių buvo pagal galimybes saugoti gyventojų sodybas ir turtą nuo besitraukiančios sovietinės armijos. Mat per Širvintas traukėsi daug jos dalinių. Todėl negausiems ir menkai ginkluotiems sukilėliams susikauti atviroje kovoje su raudonarmiečiais buvo neįmanoma. Keliose vietose sukilėliai surengė pasalas. Tai irgi pareikalavo aukų. Širvintiškiai prisimena, kad prie Akmėnių kaimo žuvo du broliai Jalinskai (Jelinskai) ir Beržinskas, šaudę į besitraukiančius sovietinius kareivius iš pakelės rugių¹². Tad negausiems Širvintų sukilėliams rimčiau susikauti su nors ir pakrikusia okupacine kariuomene buvo beveik neįmanoma be didesnių aukų, skirtingai negu kituose Lietuvos valsčiuose.

Į Ūkmergę, esančią į šiaurę nuo Širvintų, Vokietijos ketvirtajai šarvuotųjų armijai priklausanti 8-oji tankų divizija įsiveržė birželio 24 dienos pavakary¹³. O Širvintų valsčiuje blaškėsi ir per jo teritoriją dar kelias dienas netvarkingai nuo Neries upės traukėsi sumuštų sovietinės kariuomenės dalinių likučiai. Ir tik birželio 27 dieną kai kuriose Širvintų valsčiaus vietovėse pasirodė pirmieji vokiečių kareiviai. Tai buvo motociklin-

¹⁰Min. S. Dačkos atsiminimai.

¹¹Karolinos Džiovanytės-Adomavičienės (g. 1909 m.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 1999 m.

¹²Min. L. Navalinskienės, I. Valicko, S. Dačkos ir kitų žmonių atsiminimai; Alekna V. Užė žalia giria. V., 1999. P. 331.

¹³Škirpa K. Sukilimas Lietuvos suverenumui atstatyti (dokumentinė apžvalga). – Washington, 1973. P. 290.

kai, kurie žvalgė apylinkes. Šie nedideli mobilūs būriai koordinavo kiek didesnių vokiečių dalinių, turėjusių Širvintų regione šiek tiek šarvuotosios technikos, veiksmus. Didesnė dalis per Širvintas besitraukusių sovietinės armijos kareivių buvo apsupami ir po kautynių ar be jų patekdavo į nelaisvę. Tad suirutė ir tarpuvaldis, prasidėjęs pirmąją karo dieną, truko beveik savaitę – kol Širvintų miestelyje įsikūrė vokiečių kareivių įgula su vietinės reikšmės komendantu. Po to valsčiaus centrui nebegrėsė besitraukiančiųjų keršto pavojus, nuo kurio gyventojų negalėjo apsaugoti negausūs sukilėliai.

Nacių okupacijos pradžia

Širvintų valsčiuje, kaip ir visoje Lietuvoje, tikėtasi, jog vokiečių kariuomenė į Lietuvą ateis kaip išvaduojoja. Karo, kaip išsigelbėjimo nuo tolesnių bolševikų represijų, laukimas buvo dar nekantrėsnis po 1941 metų birželio mėnesio vidurio masinių trėmimų, kurių metu nemažai žmonių pradėjo slapstytis. Buvo tikėtasi, kad Hitleris Lietuvai suteiks bent Slovakijos ar Kroatijos, anksčiau neturėjusių valstybinių tradicijų, pavyzdžio valstybingumą. Tačiau viltys greitai žlugo, nepaisant to, jog lietuviai savo antisovietiniu sukilimu padėjo vermachtui greičiau peržygiuoti per Lietuvą, demoralizavo sovietinę kariuomenę, tuo įgalindami Vokietiją patirti daug mažesnius nuostolius. Į daugelį miestų, tarp jų į Kauną, Vilnių ir Šiaulius, vokiečių daliniai įžengė be kovos, nes ten jau buvo įsitvirtinę sukilėliai. Tiesa, tarp nacių partijos ir Vokietijos aukščiausių pareigūnų kuri laiką vyko diskusijos dėl Lietuvos ir kitų buvusių Baltijos valstybių ateities. Tačiau kartu pradėti kurti ir Lietuvos germanizacijos ir kolonizacijos planai, pagal kuriuos Lietuva po kelių dešimtmečių turėjo tapti vokišku kraštu. Su žydais numatyta išvis susidoroti. Dalis lietuvių turėjo suvokietėti ir pamiršti lietuvių kalbą, o didesnę dalį numatyta iškeldinti į Gudijos (Baltarusijos) ir Rusijos sritis. Tokių planų kūrimas ir analizė dar paspartėjo 1941 metų vasarą ir rudenį, kai vermachtas pergalingai veržėsi Maskvos link. Tad jau pirmosiomis karo dienomis vokiečiai žiūrėjo į Lietuvą kaip į karo grobį. Laikinoji Lietuvos vyriausybė nebuvo pripažinta ir vis labiau izoliuojama (atimtos ryšių ir susisiekimo priemonės ir kt.), kol 1941 m. rugpjūčio pradžioje buvo priversta sustabdyti savo veiklą. Su atkurta Širvintų valsčiaus savivalda nesiskaitė ir teritoriją kelias savaites kontroliavęs vokiečių karo komendantas. Jis tik siekė panaudoti sukilėlius savo interesams ir nacių genocidiniams tikslams.

Lietuva beveik be pertraukos pateko iš vienos okupacijos į kitą. O naujieji okupantai, atėję su vokiečių kariuomene, savo tikrąjį veidą parodė jau tą dieną, kai Širvintose laikinai įsikūrė vokiečių karinis dalinys. Jo vadas pasirodė besąs ryškus antisemitas.

Kaip prisimena 1941 metų vasaros įvykių Širvintose liudininkai, vos įžengę į mestelį, vokiečių kareiviai vėlai vakare suruošė siaubingą fejerverką. Sinagogos gatvėje buvo apsupta viena žydų sinagoga ir prie jos buvę keli žydų namai. Iš šių pastatų žydų tautybės širvintiškiai buvo išvaryti. Paskui pastatai

su visu juose buvusiu turtu ir žydų religinėmis relikvijomis buvo sudeginti¹⁴. Šiuo kraupiu įvykiu, užsitęsusi ir po vidurnakčio, buvo paženklinta nacių okupacijos pradžia Širvintose. Ji nieko gera nežadėjo.

Širvintų žydų likimas

1923 metų gyventojų surašymo duomenimis, Širvintų valsčiuje gyveno apie 1053 žydų tautybės žmones (tarp jų vyrų buvo trimis mažiau). O visame valsčiuje tuomet gyveno 9479 gyventojai. Gyventojų skaičiumi Širvintų valsčius buvo didžiausias Ukmergės apskrityje (kiek mažiau žmonių gyventa Giedraičių ir Gėlvonų valsčiuose). Širvintų valsčiuje didžiausią gyventojų dalį, lyginant su kitais apskrities valsčiais, sudarė žydų tautybės piliečiai – net devintąją dalį. Paskui visuotiniai gyventojų surašymai iki 1941 metų nebuvo vykdomi, tačiau žydų proporcija valsčiaus gyventojų atžvilgiu turėjo nedaug pasikeisti. Nes Širvintos, būdamos prie pat demarkacinės linijos su Lenkijos okupuota Rytų Lietuva, augo kaip amatų ir smulkios pramonės ir prekybos centras. O nuo 1939 metų, Lietuvai susigražinus Vilnių ir dalelę lietuvių etninių žemių, Širvintoms atsivėrė dar geresnės galimybės plėtoti komercinį ir kitokį verslą. Taip pat atsivėrė naujos perspektyvos žydų tradicinėms verslo rūšims plėtoti ir žydų bendruomenei Širvintose bei valsčiaus gyvenvietėse didėti. Tačiau tai tęsėsi tik iki 1940 metų vasaros...

1940 metais Širvintų miestelyje gyveno 2119 gyventojų¹⁵. Bent 40% iš jų buvo žydai, kurie turėjo daug krautuvių bei amatų dirbtuvių ir suteikė gyvenvietei, šalia specifinių bruožų, ir Lietuvos miestelio tradicinį koloritą. Sovietinės okupacijos metu vykdyta sovietizacija, įmonių ir pastatų nacionalizacija bei represijos ardė normalų miestelio gyvenimą, bet per trumpą laiką negalėjo iš esmės pakeisti kaimyniškų santykių tarp Širvintų žydų ir kitų tautybių miestelio ir kaimų gyventojų. Per kelias žmonių kartas nusistovėjusių santykių negalėjo pakeisti ir žydų tautybės jaunuolių dominavimas sunkiai kuriamose komjaunimo organizacijose ir Abraikos (jį širvintiškiai vadino Abraška) ir dar kelių žydų tautybės sovietinių aktyvistų bei pareigūnų vaidmuo vykdamas įvairias sovietines priemones. Didesnė žydų dalis netruko pamatyti sovietinės okupacijos pragaištingas pasekmes tradicinėms gyvenimo normoms ir valsčiaus ūkiui bei žmonių santykiams. O 1941 metų birželio trėmimai palietė ir žydų tautybės gyventojus. Tarp ištremtųjų buvo Širvintose iki 1940 metų prekyba sėkmingai besivertusios Mirkinų giminės kelių šeimų nariai. Rachilė ir Grigorijus Mirkinai (gimę atitinkamai 1879 ir 1880 m.) 1946 metais iš Altajaus pabėgo į Lietuvą. Į Altajaus kraštą buvo ištremta ir Širvintose kelias parduotuves turėjusio kito Mirkino žmona Rocha (g. 1890 m.) su keturiolikmečiu sūnumi Hiršu. Jie taip pat pokario metais nelegaliai grįžo į Lietuvą¹⁶. Tremiami žydų tautybės širvintiškiai, kaip ir lietuviai, su skausmu paliko gimtąjį kraštą.

¹⁴Min. S. Dačkos atsiminimai.

¹⁵Kvirklys B. Mūsų Lietuva. T. 2. P. 536.

¹⁶Lietuvos gyventojų genocidas (antrasis pataisytas ir papildytas leidimas). – V., 1999. P. 573.

Tačiau dėl palankaus likimo dalis 1941 metų tremtinių ir atšiauriose sąlygose sugebėjo išgyventi. O iš jų tautiečių, likusių Širvintose, nacių okupacijos pabėgusių ir pokario sulaukė nedaugelis...

Lietuvą ir kitas dvi Baltijos šalis (nors pastarosiose žydų gyveno nedaug ir nebuvo pasaulinės reikšmės žydų kultūros centru), naciai padarė masiško žydų naikinimo poligonu Europoje. Iki 1941 metų vasaros nacių Vokietijos okupuotose šalyse žydai buvo suvaryti į getus ar kitaip izoliuoti nuo kitų gyventojų. Tai vienur, tai kitur buvo rengiami pogromai ir egzekucijos. Iš žydų buvo atimtos pilietinės teisės. Tačiau masiškai žydai dar nebuvo žudomi. Lietuva buvo ta iš vienos okupacijos į kitą okupaciją perėjusi šalis, kurioje naciai pirmiausia išbandė savo antisemitinio genocido kito etapo (masinių žudynių) taktiką¹⁷.

Lietuvos žydų masinės žudynės buvo vykdomos naudojant apgaulę ir klastą, visiškai izoliuojant žydus nuo kitų gyventojų, grasinant mirties bausmėmis už pagalbą žydams. Maskuojant nacių žudikų grupių ir į egzekucijas įtraukiamų vokiečių kareivių vaidmenį, įsakymai dažnai buvo duodami žodžiu ir įvairiai užšifruoti. Iš lietuvių savivaldos pareigūnų reikalaujavo pasirašyti potvarkius ar kitus dokumentus, kai jau patys naciai būdavo nusprendę vienoje ar kitoje vietoje įrengti getą ar suplanavę žudynes. Buvę sukilėliai (dar jie buvo vadinami partizanais arba baltaraiščiais, nes nešiojo ant rankovės parištą ar užmautą baltą raištį) ir policininkai buvo siunčiami suvaryti žydus į getus ir iškraustyti juos iš atimamų namų, taip pat saugoti getus, konvojuoti vežant į žudynių vietas. Daugelis į tokius genocidinius veiksmus, ruošiančius dirvą galutiniam susidorojimui su vietovės žydais, patekdavo netikėtai, nes naciai paprasčiausiai įpareigodavo policijos ar kitos įstaigos aukštesnį lietuvių pareigūną atitinkamu laiku ir atitinkamoje vietoje surinkti tam tikrą vyrų skaičių, o apie būsimas užduotis nebuvo iš anksto pasakoma.

Pajutę tikrąją „talkininkavimo“ naciams esmę, dalis vyrų pasitraukdavo iš pagalbinės policijos būrio ar iš policijos įstaigos. Kiti stengdavosi padėti persekiojamiems žydams. Panašių reiškinių buvo ir Širvintose, kur tik keli asmenys iš vietinių gyventojų nusipelnė visuomenės paniekos dėl žydų kankinimo, tyčiojimosi ar žudymo. Tarp tokių buvo ir žmonių krauju rankas susitepęs Rasochackas, kuris prie sinagogos ne tik nušovė žydų tautybės moterį, bet ir užmušė jos penkiametį sūnų, trenkęs jį į stulpą¹⁸.

Širvintose, kaip ir daugelyje kitų Lietuvos gyvenviečių, kuriose gyveno bent keli šimtai žydų, buvo įrengtas žydų getas. Jis kiek skyrėsi nuo kitų Lietuvos miestų ir miestelių getų, kuriais ten tapdavo dažniausiai dideli pastatai ar namų kvartalas. Be to, žydų getai Lietuvoje buvo stipriai saugomi vokiečių ir lietuvių sargybinių. Širvintose žydai nebuvo labai smarkiai izoliuoti. Geto teritorija buvo pažymėta ir į ją perkelti atokiau miestelyje ar kaimuose gyvenę žydai. Tačiau kitų tautybių gyventojai iš getui apibrėžtos miestelio teritorijos nebuvo iškeldinti. Nebuvo ir žydų gyvenimą mažame gete visiškai suvaržančios ir viską kontroliuojančios

¹⁷Buchaveckas S. *Dėl Lietuvos žydų eksterminacijos nacių okupacijos pradžioje (1941) // Atgimimas. 1995. Bal. 5.*

¹⁸Min. L. Navalinskienės atsiminimai.

sargybos. Getą prižiūrėjo tie patys miestelyje tvarką palaikę vokiečių kareiviai ir lietuvių policininkai. Be to, ir pačiame gete buvo keli tvarkos prižiūrėtojai žydai, padėję geto seniūnui, išrinktam vokiečių komendanto įsakymu. Širvintų gete buvo įkurdinta apie aštuonis šimtus žydų. Iš pradžių jie tikėjosi, kaip ir įvairiose šalyse persekiojami jų protėviai, kaip nors iškentėti nacių okupacijos pradžią ir laukė savo padėties pagerinimo. Manė, jog vokiečiams bus reikalingi kaip darbo jėga ir įvairių sričių specialistai. Tačiau išsigelbėjimo iliuzijos truko neilgai.

Tiesa, iš geto seniūno vokiečių komendantas reikalavo darbininkų įvairiems darbams atlikti. Jie vakarais ar po kelių dienų grįždavo į getą pas savo giminaičius. Žydai dar turėdavo galimybių įsigyti ir šiek tiek maisto produktų. Maisto savo bičiuliams gete perduodavo (dažniausiai per vaikus) ir kiti Širvintų gyventojai. Taip buvo apeinamas nacių įsakymas, draudžiantis teikti bet kokią paramą žydams ir su jais bendrauti. Tokia padėtis be didesnių ekscesų tebuvo kelias savaites. Paskui naciai ėmė klastingai likviduoti getą, pasinaudodami nesudėtinga apgaule.

Kelis kartus iš Širvintų geto seniūno buvo pareikalauta vėlgi darbams jaunų vyrų ir merginų. Jie buvo vežami į Šešuolėlių dvarą (už Zibalų), kuriame šeiminkavo vokiečių vermachto karininkai. Šešuolėlių dvare Širvintų žydai buvo apnakvydinami, o kitą dieną tęsdavo savo kelionę į žudynių vietą Pašilinės miške (Ukmergės apylinkėse). Taip iš Širvintų buvo išgabenti žydų jaunuoliai, kurių galimo pasipriešinimo naciai bijojo, ir stipresni vyrai. Miestelio gete daugiausia liko moterys, vaikai ir seneliai. Kai kurie iš jų nujautė, kad jų tarytum į darbus išgabentų artimųjų jau nebėra gyvųjų tarpe, tačiau dauguma gete tebegyvenusių tuo negalėjo patikėti, nors ir buvo pakankamai nacių nusikaltimus patvirtinančių faktų. Ir kai lietuviai senesniems žydams užsimindavo apie gresiantį pavojų ir ragino gelbėtis ir gelbėti savo vaikus, tai tie žydų senoliai net užpykdavo ir nueidavo šalin. Jie netikėjo, jog galima be atodairos šaudyti nekaltus žmones. Ir kai buvo įsakyta likusiems geto gyventojams pasirošti rytdienos kelionei (naciai tai įvardijo kaip persikėlimą į naują gyvenamąją vietą), vienas iš Mirkinų pasirošė vežtis net malkas.

Iš vakaro buvo įsakyta rytojaus dieną Širvintų miestelio, Širvintų kaimo, Kabaldos ir dar kelių vietovių dideliame būriui vyrų atvykti su savo arkiais ir vežimais prie Širvintų žydų geto. Ta vasaros pabaigos diena, kai iš Širvintų buvo išgabenti likusieji Širvintų žydai, įsirėžė į širvintiškių atmintį bene kaip pati kraupiausia nacių okupacijos diena.

Dauguma žydų, kurie sėdėjo savo kaimynų lietuvių ir kitų tautybių žmonių vadeliuojamuose vežimuose, vis dar netikėjo, jog važiuoja į mirtį. Tuo netikėjo ir dalis palydinčiųjų širvintiškių. Mat tądien palydėti savo kaimynų, su kuriais bendravo daugelį metų, išėjo veik visi miestelio gyventojai ir net kai kurie kaimuose gyvenę žmonės. Dalis jų suprato išvežamų žydų laukiančią tragediją ir verkė. Ašarojo ir kai kurie žydus vežę vyrai. O vakare, sugrįžę į Širvintas, tegalėjo pasakyti, jog Širvintų žydų jau nebėra. Netoli Ukmergės, Pivonijos šile žudynes vykdę nacių pareigūnai iškart nepaleido Širvintų žydus

atgabenusių vežėjų ir šie tapo prasidėjusių žudynių liudininkais. Kai kurie iš jų, grįžę namo, kelias dienas braukė ašaras ir negalėjo valgyti¹⁹.

Visgi reikia pasakyti, jog tie ne sava valia į mirtį Širvintų žydus vežę vyrai nebuvo visiškai teisūs, kai sakė, jog Širvintų žydų nebėra. Mat kai kurie Širvintų žydai bandė gelbėtis ir slėpti savo vaikus. Ir daliai iš jų pavyko išsislapstyti per visus nacių okupacijos metus. Tiems žydams ilgiau ar trumpiau padėjo ir nemažai Širvintų valsčiaus žmonių, kurių gerus darbus dabar sunku beatsekti. Žydų gelbėtojų dabar nedaug bėra tarp gyvųjų, bet jų humaniškus ir krikščioniškus poelgius, už kuriuos naciai galėjo nužudyti visą gelbėtojų šeimą, dar pamena karo metais vaikais buvę Širvintų valsčiaus gyventojai.

Bene labiausiai su žydų gelbėjimu yra susijęs tuometinis Kabaldos kaimas. Į jį slėptis su savo vaikais suskato guvesnės žydų moterys, kai suprato su planuojamu išvežimu iš Širvintų susijusį pavojų.

Nedideliame Kabaldos kaime daugiausia žydų moterys ir vaikai slėpėsi net keliose sodybose, tarp jų ir Adomavičių klojime. Čia slėpėsi apie dešimt žydų, pas kaimynus – irgi po tiek žmonių. Žydus slėpusieji kabaldiškiai bijojo vieni kitų, baiminosi, kad kaimynai net pikto nelinkėdami neprasitartų žmonėms, kurie galėtų išduoti. Tačiau kažkas iš nepatikimų žmonių pamatė nešant maistą žydams į klojimą. Todėl teko laikinai paslėpti žydus miške. Daug rūpesčių keldavo ir slepiamų žydų maudymas, todėl tai buvo atliekama naktį. Vėliau dalis Kabaldoje slėptų žydų persikėlė į saugesnes vietas. Slepiamų žmonių liko mažiau. Kitus išsivedė apskrus Širvintų žydas Mirkinas, po kurio laiko įstojęs į sovietinių partizanų būrį²⁰. Saugumo sumetimais teko keisti žydų slėptuves, po tam tikro laiko perkelti į kitas sodybas ir kitus kaimus. Alionyse ir aplinkiniuose kaimuose gelbstimi žydai buvo slepiami sodybų pirtyse, vėliau buvo perkelti į kito pažįstamo ir patikimo ūkininko pirtį²¹.

Tarp išsigelbėjusių nacių okupacijos metais Širvintų žydų daugiausia buvo vaikų. Pavyko išsislapstyti ir dviem seserims Mirkinytėms²².

Tačiau Širvintų žydų bendruomenė, nepaisant pasaulio teisuolių vertų viso būrio Širvintų gyventojų pastangų, pirmaisiais nacių okupacijos mėnesiais buvo sunaikinta. Miestelis neteko labai spalvingos ir organiškai į socialinę, ūkinę Širvintų struktūrą įaugusios gyventojų dalies. Daugelis žydų namų stovėjo tušti, užkaltais langais ir priminė kraupią Širvintų žydų tragediją. Daugelis širvintiškių juto moralinę kaltę, nors nacių įvykdytam nusikaltimui ir negalėjo sutrukdinti. Po to turėjo praeiti ne vienas mėnuo, kol Širvintų miestelio gyvenimas sugrįžo į psichologiškai kiek normalesnes vėžes.

Valsčius ir jo gyventojai

Vokiečių ir sovietų frontui nutolus į Rytus, Lietuvoje valdžią iš okupacinės karinės administracijos perėmė civilinė administracija (civilfervaltungas).

¹⁹Min. S. Dačkos, L. Navalinskienės, K. Adomavičienės, taip pat Elenos Matulytės-Baronienės (g. 1928 m.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 1999 m.

²⁰Min. K. Adomavičienės atsiminimai.

²¹Janinos Masevičiūtės-Jankauskienės (g. 1930 m.) ir Alekso Jankausko (g. 1927 m.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 1999 m.

²²Min. P. Karčiausko atsiminimai.

Ją sudarė iš Vokietijos atvykę vokiečių pareigūnai. Lietuvos teritorijoje buvo sudaryta Lietuvos generalinė apygarda. Prie jos 1942 m. pavasarį dar buvo prijungtos dabar Gudijoje esančios Ašmenės ir Svyrių apskritys bei Benekáinių ir Vidžių valsčiai. O Marcinkonių ir Drūskininkų apylinkės atsidūrė už Lietuvos generalinės srities ribų. Lietuvoje sudarytas okupacinis teritorinis darinys buvo priskirtas vadinamajam Rytų kraštui, kurio pavadinimas į lietuvių kalbą paprastai nebuvo verčiamas ir tiesiog vadindavosi vokišku Ostlando vardu. Ostlandui, kurio buveinė buvo Rygoje, dar priklausė Latvijos, Estijos ir Gudijos generalinės sritys.

Nacių okupacijos Lietuvos teritorinį darinį tiesiogiai administravo Kaune įsikūrusi generalkomisarų, kuriuo visą laką buvo Adrianas fon Rentelnas, įstai-ga. Jai pavaldūs buvo Vilniaus ir Kauno miestų komisarai ir Vilniaus, Kauno, Šiaulių bei Pānevėžio apygardų komisariatai²³.

Pānevėžio apygarda, kuriai priklausė Ukmergės apskritis su Širvintų valsčiumi, sudaryta kiek vėliau, kai Šiaulių apygarda buvo padalinta į dvi apygardas. Pānevėžio apygardai, be Ukmergės apskrities, dar priklausė Bīržu, Rōkiškio, Zarasų, Utenės ir Pānevėžio apskritys. Jų ribų naciai nekeitė.

Širvintų valsčius buvo Ukmergės apskrities pietrytiniame pakraštyje ir ribojosi su Vilniaus apygarda priklausiusia Vilniaus apskritimi ir jos Máišiagalos bei Pabėržės valsčiais. Širvintų valsčiaus kaimynai Ukmergės apskrityje buvo Mūsninkų, Gėlvonų, Pabáisko, Šėšuōlių ir Giedraičių valsčių gyventojai.

Nacių okupacijos pradžioje Širvintų valsčiaus viršaičiu buvo Stepaitis (kilęs iš Alionių). 1942 m. Stepaitis buvo persautas ir išvežtas į ligoninę (daugiau žinių apie jį nėra). Po to Širvintų valsčiaus viršaičiu paskirtas Linartas iš Šėšuōlių. Viršaičio pavaduotoju buvo Šalčiūnas. 1943 metais jis vos nepateko į koncentracijos stovyklą, kai vokiečių buvo suimtas ir trumpam įkalintas Vilniuje. Taip naciai keršijo už tai, kad Širvintų valsčiaus vyrai masiškai atsiskarinėjo eiti į vokiečių kariuomenę...

Viršaičiui talkino valsčiaus valdybos darbuotojai ir po keliolika kaimų administravę seniūnai. Seniūnais buvo skiriami įtakingi vietos ūkininkai. Pavyzdžiui, Zibalų seniūnijoje seniūnas buvo Kazys Gudeika. Seniūnija buvo didelė. Todėl Zibalų seniūnas dar turėjo pavaduotoją Joną Venclauską²⁴.

Nors valsčiaus savivaldos pareigūnai buvo pavaldūs Ukmergės apskrities viršininko įstai-gai, tačiau nacių pareigūnai buvo labai apriboję savivaldos teises. Ir apskrities viršininkui dažnai tekdavo atlikti tik tarpininko rolę perduodant į administruojamus valsčius vieną ar kitą nacių komisarų potvarkį ar įsakymą. O Širvintose okupacinės vokiečių valdžios pareigūnas dažnai viršaičiui ar kitoms vietinėms įstai-goms įsakydavo tiesiogiai. Mat prie judraus kelio tarp Ukmergės ir Vilniaus buvusiose Širvintose buvo daugiau vokiečių įstai-gų ir nacių pareigūnų, negu nuošalesniuose valsčių centruose. Turėjo Širvintos ir vokiečių žandarmerijos įstai-gą.

Širvintose posėdžiavo ir tam tikrą teritoriją (vadinamą rajonu), jungiančią ir kitų valsčių gyvenvietes, aptarnaujantis

²³Bubnys A. *Vokiečių okupuota Lietuva (1941–1944)*. – V., 1998.

²⁴Min. L. *Navalinskienės ir kt. atsiminimai*.

teismas. Lietuvos teismų galią naciai taip pat buvo apriboję. Aukščiausią teisminę galią Lietuvoje turėjo čia veikiantis vokiečių ypatingasis teismas ir iš Vokietijos atvykę teisininkai bei jų pagalbininkai kituose vokiečių teismuose (kariniame, policijos, vokiečių teisme), talkinami nacių represinių įstaigų, tarp kurių išsiskyrė gestapas (slaptoji valstybinė policija). „Baudžiamojoje teisėje kariuomenė ir policija pirmąją prieš lietuviškus teismus“, – pabrėžė generalkomisaras Lietuvai (taip vokiška žodžių tvarka ir lietuviškuose raštuose buvo vadinamas aukščiausias nacių pareigūnas Lietuvoje) fon Rentelnas dar 1941 metų rugpjūčio pradžioje, nušalindamas Lietuvos Laikinąją vyriausybę ir paskirdamas iš lietuvių tarpo devynis generalinius tarėjus. Tad nacių pareigūnai bet kada galėjo rasti pretekstą iškeldinti ūkininką iš savo sodybos, uždaryti Lietuvos gyventoją į gestapo ar žandarmerijos daboklę, nuteisti kalėti, uždaryti į koncentracijos stovyklą ar pasmerkti myriop. Nuolatinę grėsmę, kylančią dėl netikėtų nacių keršto egzekucijų, jautė ir Širvintų valsčiaus gyventojai.

1941 metais valsčiuje gyventojų sumažėjo. Neliko maždaug dešimtadalį gyventojų iki karo sudariusių žydų (dalis jų gyveno kaime ir vertėsi žemdirbyste – toks ūkis, pavyzdžiui, buvo Rožūtkos vienkiemyje). Keliasdešimt Širvintų valsčiaus lietuvių, žydų, lenkų ir rusų pasitraukė su Raudonąja armija (daugeliui besitraukusių žmonių teko grįžti nuo buvusios Lietuvos valstybinės sienos, per kurią nepraleido sovietiniai pareigūnai, arba dėl to, jog pabėgėlius aplenkė vokiečių daliniai). Jau 1941 metais prasidėjo gyventojų siuntimas į darbus ir kitos mobilizacijos, nubloškusios kai kuriuos širvintiškius į kitus kraštus ir pareikalavusios aukų.

1942 m. gegužės 27 d. Lietuvos generalinėje srityje buvo įvykdytas gyventojų surašymas. Juo naciai labiausiai siekė suskaičiuoti darbingus Lietuvos gyventojus ir maksimaliai juos panaudoti darbams tiek Lietuvoje, tiek Vokietijoje, taip pat planuoti kolonistų siuntimą. Širvintų valsčiuje šis žmonių surašymas buvo atliekamas 48 surašymo apylinkėse. Tuomet valsčiuje buvo surašyta 1828 butai ir ūkiai ir 2242 juose gyvenančios šeimos (šeimos). Surašymo statistika užfiksavo 4446 vyrus ir 4806 moteris, t. y. 9252 gyventojus²⁵. Iš jų 66 buvo išvykę ilgesniam ar trumpesniam laikui į kitas vietas ar paimti darbams. Į statistinius duomenis nebuvo įtraukti 45 valsčiuje tuo metu gyvenę žmonės. Šiam skaičiui priklausė ir okupacinę valdžią Širvintose vykdę nacių pareigūnai bei dvarus prižiūrėję administratoriai vokiečiai.

Karo ir okupacijos įvykiai buvo atbloškę į Širvintų kraštą įvairių žmonių. Kurį laiką pas kai kuriuos ūkininkus slapstėsi buvę raudonarmiečiai, kurie vėliau daugiausia pateko į karo belaisvių stovyklas. Paskui naciai, siekdami sumažinti su sovietinių karo belaisvių išlaikymu susijusias išlaidas, pradėjo per valsčių viršaičius ir seniūnus siųsti bado ir ligų iškankintus vyrus kaip darbininkus į ūkius, kuriuose stigo darbo jėgos. Tuo okupacinė valdžia buvo suinteresuota ir dėl to, kad iš tų ūkių išspautų kuo daugiau pyliavų. Be to, sovietinių karo belaisvių stovyklos, kuriose masiškai mirė buvę kareiviai, tapo dėmėtosiomis šiltinės ir kitų ligų epidemii-

²⁵1942 05 27 gyventojų surašymo Širvintų valsčiuje suvestinė // LCVA. F. R-743. Ap. 2. B. 10281. L. 12.

jų židiniai. Juos buvo stengiamasi visomis priemonėmis likviduoti. Tad pas ūkininkus patekę belaisviai turėdavo daugiausiai galimybių išlikti gyvi. Blogiau buvo tiems belaisviams, kurie patekdavo į darbus Šešuolėlių ir kituose nacių administruojamuose dvaruose, kirsti miško ar dirbti valsčiaus įmonėse. Darbams į Širvintų valsčių 1942–1944 m. buvo atvežami ir žydai²⁶.

1942 metų pradžioje Širvintų valsčiaus ūkininkams buvo įsakyta iš Ukmergės atsivežti rusų tautybės žmonių. Tai daugiausia buvo moterys su vaikais. Juos vokiečiai, traukdami 1942–1943 metų žiemą po pralaimėjimo prie Maskvos, atgabeno iš Velikyje Luki ir Novgorodo sričių. Tad ūkininkams buvo užkrauta ir šių prievarta atgabentų žmonių išlaikymo prievolė, nes ūkio darbuose iš jų buvo menka nauda. Po kelių mėnesių šios moterys ir vaikai buvo išgabenti į Vokietiją darbams ir į koncentracijos stovyklas. Įdomu, jog Daciūnų kaimo Šatų ūkyje 1942 metais su motina atsidūrusi Marija Jegorova-Utkina ir dabar gyvena Širvintų apylinkėje (Kabaldos kaime). Po kančių Vokietijoje pokario metais ji su motina buvo grįžusi į gimtąją Rusiją. Tačiau ten moteris dėl to, jog buvo išgabentos į Vokietiją (tai traktavo kaip „kaltę“), ėmė persekioti sovietiniai pareigūnai. Todėl gelbstintis nuo gresiančių represijų, šikart sovietinių, buvo tiesiog pabėgta į Lietuvą pas tuos pačius ūkininkus Šatus Daciūnų kaime²⁷. Šis pavyzdys rodo Širvintų valsčiaus gyventojų 1941–1944 m. buvusį nuoširdų požiūrį į karo ir nacių okupacijos nelaimėlius ir liudija apie teiktą įmanomą pagalbą žmonėms, likimo atblokštiems į Širvintų apylinkes.

Ūkis

Nacių okupacijos metais Širvintų valsčiaus ūkis buvo nusmukdytas ekonomiškai. Širvintų miestelyje, nebelikus žydu, žymiai sumažėjo amatų ir kitokių įmonių. Teliko kelios parduotuvės, kuriose ne visada buvo galima įsigyti prekę ir pagal nacių įvestas korteles. Mat naciai, stengdamiesi kuo daugiau maisto produktų, įvairių gaminių ir įvairių gėrybių išgabenti iš Lietuvos į Vokietiją ir į frontą, kasmet vis labiau skurdino gyventojus ir ribojo elementariausių gaminių vartojimą. Todėl visaip buvo varžoma prekyba, o prekiaujantys savais gaminiais buvo traktuojami kaip spekuliantai. Net turgus Širvintose vykdavo rečiau – tik kas antrą ketvirtadienį.

Naciai rėmė tik tas įmones, kurios gamino Vokietijos karo mašinai reikalingus gaminius ar pusfabrikačius. Tokiai kategorijai priklausė Širvintose dideliame Juočių name (antroji namo pusė iki okupacijų priklausė žydu Kacų šeimai, kurie ją buvo nusipirkę iš čia anksčiau veikusio kooperatyvo) veikusi vilnų karšykla, tuo metu buvusi moderni Zibalų pieninė, keli pieno priėmimo punktai (priimdavę ir kaimišką sviestą), valsčiaus teritorijoje veikiantys malūnai, lentpjūvės, durpių įmonė, girininkijos ir kt. Turėjo Širvintos ir savo elektrinę, tačiau jos gaminamos elektros energijos neužteko. Ir vokiečiai savo poreikiams

²⁶[v. šaltiniai.

²⁷Marijos Jegorovos-Utkinos (g. 1935) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 1999 m.

atsigabendavo kilnojamąją elektros stotį. Veikė Kolboms priklausiusi plytinė ir dar kelios statybinių medžiagų įmonės.

Tačiau didžioji dalis Širvintų valsčiaus gyventojų tuo metu buvo susijusi su žemdirbyste ir gyvulininkyste. Vyravo smulkūs ir vidutiniai ūkiai, bet jų savininkų teisinė būklė 1941–1944 metais buvo komplikauta. Mat naciai, ruošdamiesi būsima Lietuvos vokiškai kolonizacijai, pasinaudojo sovietinės okupacijos metu atliktu teisiniu aktu. Pagal jį ūkininkai neteko nuosavybės teisių į savo žemę ir buvo padaryti tik laikiniais žemės valdytojais. Taip buvo ruošiasi sovietinei kolektyvizacijai. Okupacinį režimą Lietuvoje įvedę naciai ūkininkams nuosavybės teisių į žemę negražino. Tad ir Širvintų valsčiaus ūkininkai teisiškai tebuvo laikini žemės valdytojai. Ši teisinė situacija leido pradėti ūkininkų išskeldinimą iš savo sodybų Marijampolės, Šakių, Vilkaviškio, Tauragės ir kitose varkarinėse apskrityse. Vokiečių kolonistų įkurdinimas vietos gyventojų ūkiuose Širvintų valsčiaus dar nebuvo pasiekęs, tačiau kelias šeimas, išskeldintas iš kitų Lietuvos apskričių, teko priglausti ir Širvintų valsčiuje.

Tik po triuškinančių pralaimėjimų 1943 metais Lietuvos apygardų komisari pradėjo iškilmingai, surinkdami į tam sumanytą renginį daug žmonių, įteikinti pavieniams asmenims žemės nuosavybės dokumentus. Tuo buvo siekiama paskatinti ūkininkus geriau vykdyti žemės ūkio pristatymo prievoles. Keli Širvintų valsčiaus ūkininkai tokius dokumentus gavo iš Pānevėžio apygardos komisaro (vok. Gebietskommissar) Neumo rankų 1943 metų pabaigoje. Kitai ūkininkų grupei tokia laimė „nusišypsojo“ 1944 metais.

Naciai ūkininkams buvo nustatę įvairias natūrinės prievoles (pyliavas) ir rinkliavas. Jas sudarė grūdai, mėsa, pienas ar jo produktai, kiaušiniai, riebalai, šienas, vilna ir kt. Už paimtus žemės ūkio produktus buvo mokama pagal žemus įkainius specialiomis vokiškomis reichsmarkėmis, kurios buvo apyvartoje tik okupuotose šalyse. Nedaug ką buvo galima įsigyti ir už „punktus“, gautus už pristatytus žemės ūkio produktus. Mat ūkininkai, skirtingai nuo tarnautojų ir miestiečių, kortelių negaudavo. Ir teisę būtiniams pirkiniams, o tiksliau – jų paieškai, įgydavo surinkę atitinkamą „punktų“ (dar vadintų „taškais“) skaičių už pristatytas žemės ūkio produkcijos pyliavas.

Dėl nacių vykdytos ūkinės politikos ir prievolių naštos mažiau pasiturintys Širvintų valsčiaus ūkininkai iš dalies sugrįžo į natūrinį ūkį, kuris buvo būdingas baudžiaviniams santykiams. Net ir pasiturintys ūkininkai tegaudavo šiek tiek pajamų už pieną ir sviestą.

Viršaitis ir seniūnai bei dalis policininkų gynė ūkininkų interesus. Ūkininkus išpėdavo apie vokiečių pareigūnų ir žandarų būsimus vizitus į kaimus, kuomet buvo skaičiuojami gyvuliai ir nustatomos prievolių normos. Todėl ūkininkai sugebėdavo paslėpti dalį savo galvijų ir grūdų. O neatidavusiems nustatyto žemės ūkio gaminių kiekio grėsė nacių represijos. Joms vykdyti naciams stigo jėgų. Tačiau dėl prievolių nepristatymo teko nukentėti nemažam skaičiui Širvintų krašto ūkininkų. Vieniems teko sumokėti baudas, o kiti net buvo areštuoti. Tarp suimtųjų buvo ir Kiemėlių kaimo ūkininkas Vaškevičius, iškviestas pas atvykusį vokiečių pareigūną pasiaiškinti, kodėl nepristatė nustatyto grūdų

kiekio. Po to ūkininkas buvo išvežtas į Pāgeležius, kur kelias savaites praleido sargybinių saugomas barake ir dirbdamas. O Kantrimiškio kaime gyvenusi As-tikų šeima už nepristatytas pyliavas buvo išvis išvaryta iš ūkio²⁸.

Ūkininkavimui trukdė vykdomos arklių rekvizicijos, taip pat vadinamosios transporto prievolės. Ūkininkai su savo arkliais ir vežimais turėdavo gabenti krovinius ir žmones. Be to, būdavo rekvizuojami arkliai. Visa tai virsdavo didžiuliais nuostoliais ūkiams. Štai dabar Kabáldoje gyvenantis Mykolas Mončiunskas prisimena, kad už rekvizuotą arklių po pusės metų tegavo 200 reichsmarkių, kurių vertė greitai smuko. Vokiečių prievolių agentas už atrastą neįrašytą karvę vietoje didelės baudos pareikalavo atiduoti 4 kilogramus sviesto. M. Mončiunskui vieną karvę teko atduoti kaip mėsos prievolę nuo kelių ūkininkų²⁹. Kaimynai įnešė jo prievolių dalį kitais produktais. Tad, norėdami išvengti nacių represijų ir išverti sunkius nacių okupacijos metus, ūkininkai turėjo būti tarpusavyje solidarūs, padėti vienas kitam.

Į Širvintų valsčiaus dvarvietes valdytojo teisėmis sugrižo tik dalis jų savininkų. Kitiems dvarams prižiūrėti ir vykdyti žemės ūkio darbus buvo paskirti administratoriai, dažniausiai vokiečiai.

1941–1942 metais buvo tęsiamas naujo plento tarp Ukmergės ir Širvintų tiesimas³⁰. Šie darbai pradėti dar 1939 metais, kai Lietuva atgavo Vilnių. Tačiau 1940–1941 metais (sovietmečiu) kelio tiesimo darbai buvo beveik sustoję. Naciai į tiesiamą geresnį kelią žiūrėjo kaip į strateginę magistralę, jungiančią Rygą, Šiaurės Lietuvą ir Aukštaitiją su Vilniumi, Rytų Lietuva ir Gudija...

Įvykių mozaika

Širvintų valsčiaus gyventojams teko išgyventi beveik visus svarbiausius nacių okupacijos laikmečio Lietuvoje įvykius ir reiškinius. Tačiau būta ir kurioziškų faktų. Kai kurie susiję su dalies visuomenės moraliniu nuosmukiu. Jis labiausiai reiškėsi padidėjusia naminės degtinės gamyba ir girtuokliavimu. Tai buvo ne vieno tragiško ar skaudaus įvykio priežastis.

Vyresnieji Širvintų gyventojai atsimena girtu policininko Mykolo Kugaudos sukeltą gaisrą. Šis 1943 metų birželio 2 dieną miestelyje siautėjęs gaisras buvo aprašytas ir Kaune leidžiamame dienraštyje „Ateitis“: „Širvintuose trečiadienį popiet kilo gaisras, kurio auka tapo visas gyvenamas kvartalas. Sudegė 32 pastatai, jų tarpe 13 gyvenamųjų namų. Gaisras kilo kluone, kur kažkoks Mykolas Kugauda iš savo šautuvo iššovė į žmoną padegamąją šovinį, norėdamas ją nužudyti. Esant vėjui, gaisras greit plėtėsi, nes daugiausia šiaudais dengti namai degė kaip degtukai. Kadangi vietos savanorių gaisrininkų komanda kartu su Ukmergės gaisro sustabdyti negalėjo, į pagalbą buvo pašaukti Vilniaus gaisrininkai. Jie atvyko su trimis gsinimo mašinomis. Tik ketvirtadienį apie

²⁸Stepo Lebionkos (g. 1915 m.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 1999 m.; min. V. Alekno knyga P. 18.

²⁹Mykolo Mončiunsko (g. 1908 m.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 1999 m.

³⁰Didžiųjų kelių statybos ir remontai // [Laisvė. 1942. Liep. 10.

3 val. ryto gaisras buvo sustabdytas. Žmonių aukų nėra. Medžiaginiai nuostoliai dideli³¹.

Su visuomenės ydomis susijęs tragiškas įvykis atsitiko ir Bajūrų kaimo jaunimo pasilinksminimo, kurį vietos gyventojai vadino „vakaruškomis“, metu. Jaunuoliams susikivirčijus buvo užmuštas visoje apylinkėje žinomas „peštukas“ Mykolas Čerkauskas. Du asmenys iš šiame kruvinaame incidente dalyvavusių jaunuolių buvo teisiami Širvintų teisme. Bausmę nulėmė nacių pareigūnai – abu jauni vyrai atlikti bausmę buvo išgabenti į Drezdeną Vokietijoje³². Tad ir ši kartą dėl girtuoklystės kentėjo žmonės, o naciai pasinaudojo galimybe papildyti darbo jėgas Reiche.

Nacių okupacijos metais Širvintų ir kelių gretimų valsčių neaplenkė šiame krašte dažniau nei kitur pasitaikančios audros, virstančios viesulu. Toks viesulas per kelis Širvintų valsčiaus kaimus praūžė ir 1942 metų liepos 20 dieną ir padarė nemažai nuostolių. Stichinės nelaimės metu buvo užmušta karvė, apgriauta trobesių, o žmonės atsipirko tik nedideliais sužeidimais³³.

Nemažai įvykių yra susiję su nacių vykdytomis žmonių, daugiausia jaunų vyrų, gaudynėmis. Savanoriais mažai kas važiavo į reicho darbo tarnybą (jaunuoliams), į darbus. Vėliau, kai naciams po pralaimėjimų frontuose ėmė stigti kareivių, pradėta gaudyti jaunuolius ir į vokiečių kariuomenę.

1943 metais vyrų gaudynės į kariuomenę buvo surengtos net Širvintų bažnyčios šventoriuje. Su mašinomis jaunuolių gaudytojai važinėjo ir po kaimus. Ramiau buvo tik 1943–1944 metų žiemą ir pavasariop, nes užpustytais ar pažliugusiais keliais sunku būdavo privažiuoti iki kaimų.

Paimtas į vokiečių kariuomenę Kabaldos gyventojas Vincas Adomavičius pabėgo. Širvintų vokiečių žandarai jį pagavo kaip dezertyrą. Po to V. Adomavičius kelias dienas buvo kalinamas Širvintose. Jaunuolio motina bandė sušvelninti sūnaus padėtį. Ji ėjo prašyti atleidimo sūnui net pas kelis nacių pareigūnus, kurie buvo iširengę kabinetus pulkininko J. Plentos namuose. Tačiau moters pastangos buvo veltui. Širvintose tardomas jaunuolis buvo sumuštas, o paskui išgabentas į koncentracijos stovyklą Vokietijoje. Tačiau prievarta kariauti už nacių Vokietijos interesus atsisakė. Vėliau, po Vokietijos pralaimėjimo, likimas V. Adomavičių dar buvo nubloškęs į Azerbaidžaną, iš kurio į Lietuvą jam daug kilometrų teko eiti pėsčiam³⁴.

Į vokiečių vermachtą, kaip kareiviai, ne savo noru buvo patekę Zigmas Četrauskas, Andriukaitis ir kiti³⁵.

Gretimuose valsčiuose nacių okupacijos pabaigoje veikė sovietinių partizanų grupės. Kelis kartus sovietiniai partizanai buvo užklydę ir į Širvintų valsčių, kur ieškojo sau veiklos šalininkų rusų gyvenamuose kaimuose. Įtakoti vietinius gyventojus bandė ir iš Vilniaus apskrities atvykusios lenkų pagrindinės „Armijos krajojvos“ partizanų žvalgybiniai būreliai.

Su 1940–1941 metų sovietiniais aktyvistais, nacių okupacijos laikotarpiu likusiais Širvintų valsčiuje, nebuvo susi-

³¹Iš visos Lietuvos // *Ateitis*. 1943. Birž. 9.

³²Min. L. Navalinskienės atsiminimai.

³³Iš visos Lietuvos // *Į Laisvę*. 1942. Liep. 30.

³⁴Min. K. Adomavičienės atsiminimai.

³⁵Min. S. Dačkos ir kt. asmenų atsiminimai.

dorota taip žiauriai kaip kituose valsčiuose. Tiesa, pirmaisiais mėnesiais buvo surengtos kelios viešos egzekucijos, bet apsiribota kai kurių žmonių sumušimu. Tai patyrė komjaunuolis Vladas Venclauskas, taip pat Vytautas Lipeika ir dar keli asmenys, kuriuos vokiečių kareiviai numovę kelnes mušė diržu, o paskui paleido³⁶. O kai 1942 metų pavasarį naujieji okupantai pareikalavo transporto talkininkų kroviniams į karą frontą Rusijoje vežti, valsčiaus vadovai į tolimąją kelionę išsiuntė 1940–1941 metų komjaunuolį Jokimą Apanavičių iš Pálkių kaimo.

Nepaisant pavojų ir neaiškios ateities, Širvintų valsčiuje buvo ir įprastam žmogaus gyvenimui būdingų įvykių. Gal kiek mažiau, bet buvo rengiamos ir vestuvės, į kurias susirinkdavo giminės, kaimynai ir draugai. Tokios šventės leisdavo bent trumpam užmiršti karo negandas ir padainuoti linksmų dainų. 1942 metais vedė iš Rimūčių kaimo kilęs M. Mončiunskas. 1944 metais šeima sukūrė ir jau minėtas Vaclovas Saveikis.

Kultūrinis gyvenimas ir antinacinė rezistencija

Kultūrinei veiklai plėtotis trukdė pablogėjusios gyvenimo sąlygos ir patsunkėjusi buitis. Ypač tai buvo akivaizdu trumpų dienų mėnesiais. Mat nacių okupacijos metais didžiuliu deficitu tapo žibalas. Kartais tekdavo pasišviesti ir balanomis. Vietoje žibalo naudodavo iš kareivių už mainomus maisto produktus gautą gazolį ir kitus naftos produktus.

Aktyvesnio kultūros sąjūdžio nebuvo ir dėl XIX a. bei XX a. pradžioje Širvintų valsčiuje per dvarus ir katalikų bažnyčią vykusios polonizacijos padarinių. Vyresni žmonės dažniausiai tebekalbėjo lenkiškai ir tarpukario metais. O karta, kuri nepriklausomybės metais jau mokykloje gerai išmoko lietuviškai, dar tik pradėjo savarankiškesnį gyvenimą. Be to, daugelis tos kartos atstovų dar tebesėdėjo mokyklos suole ir nebuvo galutinai subrendę.

Tačiau Širvintos turėjo progimnaziją, ko nebuvo daugelyje kitų valsčių centrų. Miestelyje, be pradžios mokyklos, buvo dar viena švietimo įstaiga – žiemos žemės ūkio mokykla. Svarbų vaidmenį net išbandymų kupiniais nacių okupacijos metais atliko ir 1937 m. įsteigta Širvintų viešoji biblioteka. Joje 1943 m. buvo 2679 knygų tomai. Biblioteka turėjo 250 skaitytojų ir išduodavo per mėnesį 600 knygų. Prie bibliotekos buvo skaitykla. Kultūriniam žmonių tobulėjimui didelės įtakos turėjo kunigai, kurie, be sielovados darbo tarp savo parapijiečių, dėstė tikyba mokyklose. Didelį autoritetą ne tik kaip dvasininkai, bet ir kaip kultūrininkai buvo įgiję Širvintų parapijos klebonas ir dekanas Juozas Juraitis (gimęs 1890 m.) ir Širvintų bažnyčios vikaras Alfonsas Ažubalis (gimęs 1915 m), Zibalų bažnyčios klebonas Jurgis Kazlauskas (gimęs 1906 m). Kaišiadorių vyskupijai priklausančioje Šešuolėlių bažnyčioje tuomet klebonu buvo kiek vyresnis Juozas Vaitiekūnas (gimęs 1881 m.)³⁷.

Kunigai su mokytojais aktyviai įsijungė į antialkoholinę kampaniją, kuri

³⁶Įv. *Žmonių atsiminimai*.

³⁷Kiškis S. *Arkivyskupas Teofilius Matulionis. – Kaišiadorys, 1996. P. 222–224.*

Širvintų valsčiuje didesnę mastą įgavo 1944 m. pradžioje. Jai pasitarnavo ir mokytojų bei moksleivių rengiami koncertai, istorinių datų minėjimai. Buvo surengta ir dailininko Z. Kolbos darbų paroda mokykloje. Tad nacių okupacijos pabaigoje kultūrinis sąjūdis suaktyvėjo ir Širvintų valsčiuje.

Kultūrinė veikla Lietuvoje tapo svarbia antinacinės rezistencijos forma. Ji provincijos valsčiuose, taip pat ir Širvintų, pagreitį įgijo 1943–1944 metų žiemą, kai dėl Vokietijos pralaimėjimų naciai mažiau varžė kultūrinius renginius, įvairius susirinkimus, istorinių datų minėjimus ir masinius visuomenės renginius, kuriuos okupacijos pirmojoje pusėje draudė ir labiau kontroliavo.

Buvo Širvintose ir nelegalios antinacinės rezistencijos apraiškų. Jos labiausiai buvo susijusios su pulkininko J. Plentos (gimęs 1890 m.) asmenybe. Šis žmogus turėjo ryšių su kitų miestų tautiniu antinaciniu pagrindžiu ir gaudavo nelegalios spaudos. Rezistencinių organizacijų leidžiamus laikraščius perduodavo patikimiems savo bičiuliams Širvintų valsčiuje. Taip šie tikrąją padėtį Lietuvoje ir pasaulyje apibūdinantys leidiniai patekdavo ir į progimnaziją bei mokytojams, o kartais – ir į kaimo vietas. J. Plenta ragino jaunus vyrus neiti į okupacinę kariuomenę, slėptis. Žinios apie J. Plentą antinacines nuotaikas pasiekė ir vokiečių pareigūnus. Šie net grasino pulkininką sušaudyti, jeigu nesiliaus skleisti okupacinei valdžiai priešiškos propagandos. Nenorėjo taikytis su nacių okupacija ir Širvintų progimnazijos moksleiviai. 1944 m. augesni ir drąsesni iš jų net rinko pinigus ginklams pirkti ir ruošėsi „eiti mušti vokiečių“. Moksleivių pinigų (po dešimt reichsmarkių) kasininku buvo Antanas Rukša³⁸.

Širvintų valsčiaus jaunimas savo patriotinę brandą pademonstravo 1944 m. verždamasis į generolo Povilo Plechavičiaus organizuojamą Lietuvos vietinę rinktinę. Daugelis progimnazijos auklėtinių dar buvo per jauni ir turėjo gauti tėvų leidimą. Tačiau tėvai buvo atsargūs ir atkalbėjo sūnus nuo Vietinės rinktinės. Be to, dėl didžiulio visuomenės entuziazmo savanorių registracija į šią karinę formuotę greitai buvo nutraukta, nes per kelias dienas užsirašė didesnis negu būtina vyrų skaičius. Lietuvių antinacinio pagrindžio pastangomis Vietinė rinktinė buvo traktuojama kaip atkuriamos Lietuvos kariuomenės užuomazga. Naciai pabūgo, kad „plechavičiukai“, kaip Vietinės rinktinės karius vadino visuomenė, neatsuktų ginklų prieš vokiečius. Todėl Vietinė rinktinė buvo silpnai apginkluota. Ji Rytų Lietuvos apskrityse kelis kartus buvo įviliota į lenkų „Armijos krajos“ pasalas. Galiausiai naciai, pažeisdami susitarimą, bandė išgabenti plechavičiukus į frontą (tuo tarpu po sunkių derybų buvo susitarta, jog Vietinės rinktinės batalionai kovos tik Lietuvos teritorijoje prieš sovietinius partizanus ir „Armiją krajos“). Tuomet P. Plechavičius prieš savo štabo suėmimą spėjo daugeliui batalionų pranešti, kad Vietinės rinktinės kareiviai išsiskirstytų. Didžioji plechavičiukų dalis taip ir padarė. Daugelis namo grįžo su ginklais. Tokių vyrų buvo ir Širvintų valsčiuje. Pokario metais jie buvo antisovietinių partizanų būrių kovotojai³⁹.

³⁸Min. E. V. Plentaitės-Ivaškevičienės atsiminimai., Min. V. Alekno knyga. P. 112.

³⁹[v. žmonių atsiminimai.

Okupantų kaita 1944 metais

1944 m. liepos mėnesį Širvintų valsčių vėl pasiekė Vokietijos ir SSSR karo frontas. Tik šįkart traukėsi vokiečių kariuomenė, o į kaimus prie Širvintės grįžo Raudonoji armija.

1944 metais Širvintų valsčiaus teritorijoje vyko atkaklesni mūšiai, negu 1941 metais. 1944 m. vasarą nedideli vokiečių daliniai buvo trumpam įsitvirtinę net keliose vietovėse ir stengėsi bent laikinai sustabdyti žymiai pranašesnių sovietinių dalinių puolimą. Tad per tuos susirėmimus labiau nukentėjo Širvintų valsčiaus gyvenvietės.

Susikauta prie Motiejūnų. Čia vokiečių kareiviai buvo įsitvirtinę mokykloje, kuri per susišaudymą užsidegė ir supleškėjo. Į besitraukiančius priešininko dalinius šaudė prie Nečionių išdėstyta sovietinė artilerija. Jos paleisti sviediniai uždegė ne vieną sodybą. Kitų mūšių metu buvo sudegintas Pajūodžių kaimas ir kelios sodybos įvairiose valsčiaus vietovėse. Kaip 1941 metais atsitraukdami sodybas padeginėjo raudonarmiečiai, taip 1944 metų vasarą panašiai kai kur elgėsi vokiečių kareiviai. Jie bandė padegti ir Širvintų kaimą, besiribojantį su miesteliu. Kareiviai net nešė šiaudus ir klojo juos prie trobesių, kad šie greičiau užsiliepsnotų. Tačiau padegėjai skubėjo pasitraukti, taigi gyventojai spėjo užgesinti kelis degti pradėjusius pastatus, tarp jų ir buvusios pradžios mokyklos pastatą, kuriame 1941–1944 metais buvo sandėlis. Tuomet sudegė keturios ūkininkų sodybos ir keli buvę žydų namai.

Širvintų valsčiuje net penkias dienas vyko įnirtingi mūšiai, prasidėję 1944 metų liepos 9 d. Tuomet vermachtas bandė ne tik sulaikyti iš rytų pusės puolančią Raudonąją armiją, bet ir nuo Širvintų bei Kernavės prasiveržti į pagalbą Vilniuje apsuptai vokiečių armijos grupei. Šiame dramatiškame vermachto puolime dalyvavo net 135 tankai ir savaeigiai pabūklai. Tačiau tuomet sovietinė kariuomenė pasinaudojo kitais pranašumais ir desperatišką priešininko ataką sustabdė. Liepos 15 dieną raudonarmiečių pėstininkai keliomis voromis įžengė į Širvintų miestelį. Tą pačią dieną buvo užimti ir Zibalaĩ, prie kurių besitraukiantieji taip pat priešinosi.

Daugiau kaip trejus metus trukusi nacių okupacija baigėsi. Nuo grįžusių bolševikų į Vakarus pasitraukė dalis aktyvių ir kūrybingų Širvintų valsčiaus žmonių. Simboliška, kad tarp pasitraukusiųjų buvo talentingas dailininkas Z. Kolba. Jis 1944 metų liepos 14 d., likus mažiau nei 20 valandų iki raudonarmiečių įžengimo, spėjo išvažiuoti brikele kartu su žmona ir dukra, tepasiėmęs vieną lagaminą su daiktais. O netrukus raudonarmiečių karininkas su kareiviais broliui pastatytos koplyčios sienose ir rūsyje ieškojo turtų...⁴⁰

Pasitraukus iš Širvintų vermachtui, pasibaigė nacių okupacijos išbandymai ir prasidėjo naujos Širvintų valsčiaus gyventojų negandos, kurių jiems daug teko patirti antrosios bolševikų okupacijos pirmąjį dešimtmetį. Jį ženklino didvyriška partizanų kova ir išdavystės, ūkininkų priešinimasis kolektyvizacijai ir prisitaikymas prie okupacinės valdžios bei represinių įstaigų darbuotojų reikalavimų, siekiant išvengti kankinimų, tremties ir kalėjimo.

⁴⁰Min. P. Karčiausko atsiminimai.

Nacmečio mokykla – grįžimo prie lietuvių kalbos ir kultūros veiksnys nutautėjusiam krašte

Stanislovas Buchaveckas
Lietuvos istorijos institutas

1940 metais palyginti modernią nepriklausomos Lietuvos švietimo sistemą skaudžiai sukrėtė šalies okupacija ir sovietizacija. Tačiau tik vienerius metus užtrukęs bolševikų valdymas apnuodijo tik nedidelę dalį mokytojų ir mokslievių. 1941 m. kilusio Vokietijos ir SSSR karo pradžioje susikūrusi, nors ir trumpai veikusi Laikinoji Lietuvos vyriausybė grąžino sovietų panaikintą 12 metų mokyklą ir senąsias mokymo programas.

Bolševikus pakeitę naujieji okupantai naciai iš pradžių mažiausiai kišosi į švietimo sritį. Vėliau suvaržymų daugėjo. Buvo norėta įvesti vokiečių kalbos pamokas net į pradžios mokyklų pirmuosius skyrius, tačiau tam Prano Meškausko-Germanto vadovaujama Švietimo valdyba (ją naciai įsteigė vietoje panaikintos Švietimo ministerijos, kurią buvo atkūrusi Laikinoji vyriausybė 1941 m. birželio mėnesį vietoje sovietinio Švietimo liaudies komisariato) tam ir daugeliui kitų Lietuvos germanizacijai tarnaujančių nacių sumanymų sugebėjo atsispirti. Lietuvos mokyklos buvo ginamos nuo grėsmingų nacių užmačių tiek gudrumu, pasinaudojant aukštų nacių pareigūnų silpnybėmis ar nesutarimais, tiek priešinant.

Lietuvių tauta buvo pasirinkusi įvairias neginkluoto pasipriešinimo formas. Viena iš jų buvo Lietuvoje vykdytų mobilizacijų boikotas. Ypač atkaklus buvo jaunuolių mobilizacijos į Reicho darbo tarnybą ir į lietuvių SS legioną boikotas, į kuri įsijungė visa visuomenė. Žlugus okupantų viltims suformuoti lietuvių esesininkų karinį dalinį, prieš lietuvių inteligentiją buvo imtasi represijų. Į Štuthofio koncentracijos stovyklą buvo išvežta nemažai pedagogų. Tarp ikalintųjų buvo ir švietimo generalinis tarėjas P. Germantas. Tačiau mokyklos, nepaisant karo ir okupacijos bei didėjančių nepriteklių, veikė. Mokytojai auklėjo jaunimą patriotine dvasia bei sudarė galimybes siekti mokslo žinių.

Širvintų valsčiuje 1941–1944 m. veikė bendrojo lavinimo pradžios mokyklos, o pačiame Širvintų miestelyje dar veikė ir aukštesnioji mokykla – progimnazija.

Pradžios mokyklos

Didžiausia pradžios mokykla, be abejo, veikė valsčiaus centre – Širvintų miestelyje. Kitos didesnės mokyklos buvo Kėliuose, Motiejūnuose, Zibaluose, Šešuolėliuose (pastaroji turėjo filialą Gavėnių kaime), kiek mažesnės – Alionysė, Viesių kaime, Trapėliuose, o Barzdžių kaimo mokykla dar turėjo du komplektus, savotiškus filialus, Drūžų ir Ivanāvos kaimuose, iš kurių vaikams buvo per toli vaikščioti į pagrindinę mokyklą. Filialinį komplektą turėjo ir Zibalų mokykla.

Širvintų valsčiaus pradžios mokyklų neaplenkė 1941 m. birželio mėnesio Lietuvos mokytojų rykštė – masiniai Lietuvos gyventojų trėmimai. Su šeimomis į atšiaurius SSSR regionus buvo ištremta Širvintų 1-osios pradžios mokyklos mokytoja Elena Skomskienė ir Širvintų 2-osios pradžios mokyklos (joje mokėsi žydų vaikai) žydų tautybės mokytoja Rebeka Kliorienė. Su šeima ir žmonos motina taip pat buvo ištremtas ir Barzdžių mokyklos mokytojas Edvardas Kukoška, dirbęs Drūžų komplekte¹.

Iš Lietuvos 1941 m. birželį buvo ištremtas maždaug kas dešimtas pradžios mokyklų mokytojas. Tad 1941 m. rudenį šiose mokyklose buvo didelis pedagogų stygius. Be to, bolševikai nemažai mokytojų, pasižymėjusių visuomeniniu aktyvumu nepriklausomybės laikotarpiu, iš didesnių mokyklų buvo iškilnoję į atkampias kaimų mokyklas. Dalis mokytojų, vengdami represijų, patys buvo persikėlę į kitas vietas, kur jų nepažino sovietiniai aktyvistai, arba dėl karo nepriteklių – arčiau savo giminaičių žemdirbių. Tad 1941 metų vasaros pabaigoje ir rudenį dėl šių ir kitų priežasčių vyko nemaža mokytojų „migracija“. Ji buvo būdinga ir Širvintų valsčiaus pradžios mokykloms. Pavyzdžiui, Dubingių pradžios mokyklos mokytoja Stefanija Petrauskienė persikėlė į Motiejūnų mokyklą, o pastarosios mokyklos mokytoja Sofija Martynaitienė – į Ūkmergę, Kavarsko mokykloje dirbusi Marija Kukienė – į Širvintų pradžios mokyklą². Širvintų miestelyje nuo 1941 m. rudens veikė tik viena pradžios mokykla, nes iš Lietuvos žydų tautybės gyventojų naciai atėmė bet kokias pilietines teises bei galimybę mokytis. Todėl miestelio 2-oji pradžios mokykla buvo uždaryta.

Širvintų valsčiaus, iš kurio dalis mokytojų išsikėlė į kitus valsčius, pradžios mokyklų mokytojų stygių buvo bandoma kompensuoti skiriant į vakuojančias vietas 1941 metų mokytojų seminarijų absolventus. Tačiau Šešuolėlių pradžios mokykloje pradėjo dirbti tik Aleksandra Pocevičiūtė, o Ona Jočenkaitė, paskirta į Zibalus, neatvyko. Tad nuo rugsėjo 1 d. Zibalų mokyklos mokytojui Napoleonui Dailidėnui persikėlus į Gudėlių mokyklą³, Zibaluose 1941 mokslo metų pradžia daugeliui moksleivių vėlavo. Tik nuo spalio 1 d. į Zibalų mokyklą buvo paskirtas pedagoginės patirties neturintis Stasys Valaitis, baigęs mokytojų kursų, o paskui šioje mokykloje iki pat 1944 metų vidurio vyko pati didžiausia iš visų valsčiaus pradžios mokyklų mokytojų kaita.

Motiejūnų mokykla buvo viena iš aštuonių Ukmergės apskrities mokyklų, kurioje nuo 1941 m. spalio 1 d. buvo leista įsteigti po vieną naują kompleksą⁴. Tad netgi stingant mokytojų, Motiejūnų pradžios mokykloje pavyko laikinai pagerinti mokymosi ir mokytojų darbo sąlygas. Mokytojams reikėjo dirbti su mažesniu vaikų skaičiumi.

1941 m. rudenį mokyklose vėl vyko tikybos pamokos, kurios buvo išbrauktos iš mokymo programų sovietmečiu. Didelis pamokų krūvis teko Širvintų bažnyčios vikarui kunigui Alfonsui Ažubaliui. Jis krikščioniškos moralės daigus

¹Sąrašas mokytojų, kuriuos bolševikai 1941 m. birželio mėnesį yra suėmę ir išvežę į Rusiją // Lietuvos archyvai. T. 2., V., 1990. P. 78.

²1941 08 25 švietimo generalinio tarėjo įsakymas // Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA). F. R-629. Ap. 1. B. 83. L. 248.

³Ten pat. L. 202.

⁴Švietimo vadybos Pradžios mokslo departamneto 1941 10 04 raštas Ukmergės apskrities pradžios mokyklų inspekcijai // Ten pat. L. 194.

skiepijo ne tik Širvintų moksleiviams, bet ir Barzdžiū, Kėlių, Motiejūnų mokyklų vaikams. Zibalų mokyklos auklėtinius tikybos mokė Zibalų bažnyčios klebonas Jurgis Kazlauskas. Su Šešuolėlių ir Alionių mokyklų moksleiviais dirbo klebonas Juozas Vaitiekūnas, o į Viesių mokyklos tikybos pamokas atvykdavo klebonas P. Jakulevičius⁵. Tik Barzdžiū mokyklos Ivanāvos komplekto tikybos mokytojas Juozas Vijūnas buvo pasaulietis, bet jį pakonsultuodavo kunigas.

1941–1944 m. mokytojų darbas buvo sunkus. Jau pirmąją nacių okupacijos žiemą daugelio mokyklų darbą sutrikdė dėmėtosis šiltinės epidemija. Dėl jos ilgesniam ar trumpesniam laikui pamokos buvo nutrauktos ir Širvintų valsčiaus pradžios mokyklose. Apie sunkią mokytojų padėtį liudija 1924 m. vasario 23 d. Ukmergės apskrities inspekcijos pranešimas Švietimo valdybai: „/.../ Karo metu darbo sąlygos mokykloje nėra lengvos. Trūksta mokslo priemonių, ilgai negauta nė lašo žibalo (reikalingo lempoms klasėse ir mokytojų butuose – S. B.), sunku mokytojams su maistu, nes net pagal korteles nustatytos maisto normos ne visur tvarkingai gaunamos, tačiau dauguma mokytojų gerai supranta padėtį ir dėl to nedejuoja. Jie atkakliai ieško būdų ir priemonių tiems sunkumams nugalėti /.../“⁶.

Tačiau ne visi mokytojai ištvėrdavo kaimo mokyklose, kuriose tekdavo vienu metu klasėje dirbti su trijų, o kai kada ir su keturių skyrių moksleiviais. Tad 1942 m. vasarą vėl vyko didelė mokytojų kaita. Širvintų valsčiuje ypač sunki padėtis buvo Trapėliuose, kur sunkiomis darbo ir buitines sąlygomis dirbęs mokytojas Petras Pauliukaitis ištvėrė tik iki 1942 m. birželio mėnesio. Po to apskrities inspekcija prašė Švietimo valdybos, kad ši surastų mokytoją į nuošalią Trapėlių mokyklą. Dar ir 1942 m. lapkričio 1 dieną tebebuvo po vieną vakuojančią pedagogo vietą Barzdžiū ir Zibalų mokyklose⁷. O iš Kavársko į Širvintas persikėlusią jau minėtą mokytoją M. Kurienę dar nuo 1941 m. rudens persekiojo skundai dėl 1940–1941 mokslo metų „nuodėmių“. Neaišku, kiek šių „nuodėmių“ galima priskirti „prosovietiniam aktyvumui bolševikmečiu“, tačiau iš Ukmergės inspekcijos reakcijos į skundus galima spręsti, jog svarbiausia skundų priežastis – mokytojų moterų nesutarimai Kavársko mokykloje.

Rūpesčių apskrities inspektoriams ir Švietimo valdybos Pradžios mokslo departamentui sukėlė ir Zibalų pradžios mokyklos mokytojos Marijos Daukšytės išsikėlimas į Marijampolės apskritį 1942 m. vasarą, nes prieš tai iš tos pačios mokyklos į Bartkūnų mokyklą jau buvo išsikėlusį mokytoja Elena Banišauskaitė. Galiausiai iš Zibalų mokyklos į Miegūčių mokyklą persikėlė dar ir mokytojas Stasys Valaitis. Susikomplicavusią padėtį Zibaluosė iš dalies gelbėjo iš Dubingių atvykusi Apolonija Kačkutė (tik 1941 m. rudenį įsidarbinusi Dubingių mokykloje; o prieš tai baigusi gimnaziją ir vasarą – pedagoginius kursus), turėjusi tik vienerių metų pedagoginį stažą. Trumpai dirbti Zibaluosė tą 1942 m. rudenį buvo sutikusi našlė Aleksandra Kolbienė, gyvenusi Širvintosė. Paskui ji net du kartus susikeitė vietomis su Širvintų pradžios mokytoja Elena Voveriene, kuri

⁵Ukmergės apskrities pradžios mokyklų sąrašas // Ten pat. B. 84. L. 500.

⁶Ukmergės aps. pradžios mokyklų inspekcijos raštas Švietimo vadybai // Ten pat. L. 321.

⁷Mokytojų vakuojančios vietos Ukmergės aps. pradžios mokyklose 1942 11 01 // Ten pat. L. 231.

1941–1942 mokslo metais mokytojavo Barzdžiū mokykloje. O Širvintų pradžios mokyklos mokytoja Marija Patackienė, net ir dirbusi pakankamai geromis sąlygomis, kokios tik galėjo būti karo bei okupacijos metais, išvis pasitraukė iš mokyklos savo noru⁸.

Širvintų pradžios mokyklos mokiniai ir mokytojai vokiečių okupacijos metais

Mokytojų atlyginimas 1941–1944 metais buvo menkas. Ir jo perkamoji galia mažėjo smunkant specialiai okupuotiems kraštams išleistų vokiškų reichsmarkių kursui (vertei). Padėties nepagerino ir kiek padidinti atlyginimai, nes normalius prekinius santykius vis labiau keitė mainai. Miestiečiai ir žemės ūkiu nesiverčiantys gyventojai dalį reikalingų maisto produktų įsigydavo už daiktus, be kurių buvo galima kaip nors išsiversti. Analogiškai nepritekliai slėgė ir daugelį Širvintų valsčiaus mokytojų, kurių materialinė būklė kaip diena nuo nakties skyrėsi nuo mokytojų padėties iki Lietuvos okupacijų.

1943 metais Širvintų pradžios mokyklos vedėjas Jurgis Čekuolis, priklausęs aštuntajai atlyginimų kategorijai, per mėnesį uždirbdavo 305 reichsmarkes (RM). Iš šios sumos buvo išskaičiuojama 24,49 RM algų mokesčio, 3,05 RM – profsąjungos nario mokesčio. Dar 1,52 RM (0,5%) sudarė draudimo dėl nelaimingų atsitikimų išskaitymas, 4,48 RM (1,5%) – būsimoms pensijoms. Alionių mokyklos vedėjas Kazys Blažys uždirbdavo 220 RM, bet po atskaitymų ši suma sumažėdavo. O minėtos Šešuolėlių mokytojos A. Pocevičiūtės, neturėjusios aukštesnio pedagoginio cenzo, uždarbis tesudarė tik 80% dešimtai kategorijai priklausančio 160 RM atlyginimo⁹.

Tad daugeliui mokytojų reikėjo prašyti giminaičių, kad šie padėtų. Širvintų valsčiaus mokytojai retkarčiais susilauk-

⁸Susirašinėjimas tarp Švietimo valdybos ir Ukmergės aps. pradžios mokyklų inspekcijos // Ten pat. L. 70–107, 318.

⁹1943 m. Ukmergės aps. pradžios mokyklų mokytojų atlyginimų išmokėjimo lapai // Ten pat. B. 39. L. 73–96.

davo ir moksleivių tėvų paramos, ypač iš mokslo svarbą ir mokytojų padėti suprantančių ir padėti jiems norinčių ūkininkų. Daliai mokytojų paspirtis buvo ir mokyklai priklausančiame žemės sklype užsiauginamos daržovės ar plotelis javų. Žemės dažnai turėjo net tos mokyklos, kurios neturėjo savo pastatų ir patalpas klasėms nuomojosi iš ūkininkų. Štai Barzdžiū mokykla turėjo 2,94 ha sklypą, o Ivanāvos filialinis kompleksas – net 3,2 ha ir tik Drūžų komplektui nebuvo paskirta žemės. Visi šie kompleksai (klasės) veikė nuomojamose patalpose¹⁰.

Širvintų pradžios mokykla

Tai buvo centrinė valsčiaus pradžios mokykla. Jos vedėjas atliko ir kai kurias tarpininko tarp Ukmergės pradžios mokyklų inspekcijos ir Širvintų valsčiaus kitų pradžios mokyklų funkcijas.

Širvintų pradžios mokyklos būklė atsispindi 1941 m. gruodžio 9 d. lankymo apyskaitoje¹¹. Tuomet mokykla buvo įsikūrusi 1938 m. statytame mūriniame pastate, turėjo 1,5 ha aikštę. Inspektorius pabrėžė, kad „mokykla nauja, mūrinė, moderniškai įrengta. Klasės erdvios, šviesios, papuoštos paveikslais. Visose klasėse švara pavyzdinga“.

Mokykla buvo septynių komplektų, t. y. joje dirbo septyni mokytojai. 1941 metų pabaigoje iš jų net trys mokė pirmų skyrių moksleivius, kurie (skirtingai nuo mažesnių mokyklų) mokyklą lankė ištisus mokslo metus. Pirmuosiuose skyriuose buvo net 117 vaikų, tačiau inspektoriaus lankymo dieną, kuri buvo šalta, klasėse stigo beveik pusės mažiausių mokyklos auklėtinių. Antrame skyriuje iš 35 moksleivių į mokyklą buvo atėję 29, trečiame iš 38 moksleivių – 37, ketvirtame iš 36 stigo šešių, o penktajame – iš 35 nebuvo trijų. Tuomet mokykloje mokėsi 261 moksleivis, o pamokose buvo 190 vaikų. Apie neatėjusius buvo užrašyta: „Daugumas mokinių nebuvo dėl blogo oro. Dalis neturi apavo bei aprangos“.

Mokyklos vedėjas Jurgis Čekuolis buvo 34 metų pedagogas ir turėjo 13 metų pedagoginį stažą, o pedagoginis cenzas buvo pagrįstas įvairiais lankytais kursais – be mokytojų kursų, buvo baigęs žemės ūkio kursus ir metus lankęs meno mokyklą. Širvintosė dirbo nuo 1940 metų, o prieš tai buvo Kėlių pradžios mokyklos vedėju. Mokyklos lankymo metu J. Čekuolis mokė penktąjį skyrių, kurio moksleivių žinios inspektoriui pasirodė pakankamos ir tik iš lietuvių kalbos silpnesnės („pusėtinės“).

Su ketvirtuoju skyriumi dirbo M. Kurienė. Tai buvo 33 metų mokytoja, mokytojaujanti jau šešioliktus metus. Buvo baigusi metų mokytojų kursus. Apie M. Kurienės klasę buvo parašyta: „Klasė drausminga, darbo nuotaika gera. Mokomoji medžiaga mokiniams perteikiama planingai ir metodiškai /.../“. Ir pridurta, jog mokytoja gali ir sugeba vesti chorą.

Trečiąjį skyrių mokė Marija Sabaliauskienė (27 metų). Ji buvo baigusi mokytojų seminariją ir mokykloje dir-

¹⁰Ukmergės aps. pradžios mokyklos // *Ten pat.* B. 1034. L. 93.

¹¹Širvintų pradžios mokyklos lankymo apyskaita // *Ten pat.* B. 12. L. 208.

bo ketvirtus metus. Apie M. Sabaliauskienės auklėtinius buvo užrašyta: „Mokiniai išmokyti nemaža dainelių, o tai aplenkėjusioje apylinkėje reikia teikti daug reikšmės“.

Mokytojas Ignas Augonis (39 metų amžiaus, mokykloje dirbo septynioliktus metus) buvo antrojo skyriaus moksleivių mokytojas. Jo darbą inspektorius įvertino lakoniškai: „Mokiniai puikiai nuteikti darbui“. I. Augonis pasižymėjo ne tik metodiškai aukšto lygio pamokomis, bet ir šefavo Širvintų kaimo jaunųjų ūkininkų ratelį, gerai mokėjo rusų ir lenkų kalbas.

Pirmo skyriaus komplektą (klasę), pažymėtą raide „A“, mokė Kazimiera Buvelskienė (40 metų amžiaus), didelę pedagoginę patirtį turinti ir, be lietuvių, dar tris kalbas mokanti mokytoja. Ji buvo baigusi mokytojų seminariją. Tačiau darbui kiek trukdė kartais netikėtai mokytoją užklumpantys epilepsijos priepuoliai. Mokytojos auklėjama pirmojo skyriaus grupė buvo ypatinga – joje buvo „surinkti nelietuvių tautybės ir atsiliekantieji mokiniai“.

Su kita pirmojo skyriaus klase (grupe) dirbo mokyklos vedėjo žmona Elena Čekuolienė (32 metų amžiaus, mokytojaujanti keturioliktus metus). Ji buvo baigusi dvejų metų mokytojų kursus, dar pedagoginius kursus, reikalingus mokslo cenzui įtvirtinti.

Pirmojo skyriaus „C“ klasę mokė ir auklėjo Aleksandra Galvanauskienė (39 metų amžiaus, mokykloje – šešiolikti metai). Į jos klasę buvo surinkti stipriausi gabumų ir pasiruošimo mokyklai požiūriu pirmo skyriaus moksleiviai.

Daugelis Širvintų pradžios mokyklos moksleivių ir mokykloje tarpusavyje, ir namuose kalbėjo lenkiškai, t. y. vietine tarme, kurioje buvo daug lietuviškų ir gudiškų žodžių. Tad tiems vaikams mokykla buvo ne tik žinių gavimo vieta, bet ir teikė galimybę išmokyti lietuvių kalbos ir jos vartojimo igūdžių. Tam trukdė vadovėlių stygius. Štai Širvintų pirmo skyriaus moksleiviai turėjo tenkintis tik „Sakalėlio“ pirmąja dalimi. Tad pirmo skyriaus mokytojoms reikėjo daug išradingumo, kad būtų užpildomos spragos, atsirandančios dėl mokslo priemonių stokos, dalinantis tik keliasdešimčia vadovėlių. O į pirmąjį skyrių kaip niekada daug vaikų atėjo todėl, kad 1940 m. rudenį dalis tėvų neleido vaikų į mokyklą (kad „nesubolševikėtų“ ir netaptų ateistais).

Širvintų pradžios mokykla turėjo 4,1 ha žemės sklypą ir vieną butą mokytojams. 1943 metų rudenį mokykla jau buvo išsiplėtusi iki šešių ar septynių skyrių. Penki mokytojai dirbo su pirmaisiais keturiais skyriais, o likę du – su vyresniaisiais moksleiviais. Aukštesniųjų skyrių veikla pradžios mokykloje kiek sustabdė moksleivių antplūdį į Širvintų progimnaziją, kurios galimybės priimti didesnę moksleivių skaičių buvo ribotos. Į Širvintų pradžios mokyklos penktąjį ir šeštąjį skyrius ateidavo moksleiviai ne tik iš aplinkinių kaimų, bet ir iš Viesių, kurių mokykloje nebuvo aukštesniųjų skyrių.

Daugelis vaikų gyveno nelabai pasiturinčiai. Todėl jau 1941 metų rudenį išrinktas mokyklos moksleivių tėvų komitetas sudarė sąmatą neturtingiems moksleiviams šelpti. Tradicija padėti vargingesnių šeimų vaikams leido mokytiis nemažam būriui Širvintų miestelio, Širvintų kaimo ir aplinkinių vietovių vaikų.

Motiejūnų pradžios mokykla

Šioje mokykloje taip pat padaugėjo skyrių: 1941 metų rudenį buvo galima mokyti tik keturiuose skyriuose, o paskui buvo įsteigtas ir penktasis. Tačiau visiškai atsisakyti semestrinės mokymo sistemos, kurios nebuvo galima išvengti mažakomplektėse mokyklose, nepavyko. Stingant Lietuvoje mokytojų, į Motiejūnus nebuvo galima paskirti trečio mokytojo.

Motiejūnų mokykla užėmė 1934 m. statytą pastatą. Jame buvo dvi didelės klasės (50 ir 46 m² ploto). Tačiau mokykla neturėjo darbo klasės. Tai 1941 m. gruodžio 11 d. mokyklą aplankęs apskrities pradžios mokyklų inspektorius nurodė kaip trūkumą¹². O apie mokyklą parašė: „Mokykla nauja, dviejų kompleksų. Pastatas medinis, bet gražus. Klasės pakankamai erdvios ir šviesios“. Mokyklai priklausė 1,5 ha žemės plotas, kuriame buvo ir ūkinis trobesys. Tad, jei mokytojai norėjo ir sugebėjo, galėjo tame sklype kai ką užsiauginti. Be to, Motiejūnuose buvo net du butai mokytojams.

1941–1944 m. Motiejūnų pradžios mokykloje po pirmojo nacių okupacijos rudens pokyčių mokytojai nebesikeitė. Ir mokslo metai 1941 m. pradėti jau rugsėjo 1 d., nors daugelyje kitų mokyklų pamokos prasidėjo tik mėnesio viduryje.

Vedėju buvo 37 metų amžiaus Antanas Židžiūnas, turėjęs penkiolikos metų pedagoginį stažą (baigęs dvejų metų mokytojų kursus). Dar didesnę pedagoginio darbo patirtį turėjo tik 1941 m. rudenį į Motiejūnus atvykusi jau minėta S. Petrauskienė (42 metų amžiaus), tačiau ji tebuvo baigusi šešias gimnazijos klases ir pedagoginius kursus. Todėl S. Petrauskienė mokytojavo kaip neetatine darbuotoja (laisvai samdomos mokytojos teisėmis) ir kasmet turėjo pratęsti leidimą dirbti mokykloje.

Pirmaisiais nacių okupacijos mokslo metais Motiejūnų mokyklą visą laiką lankė 61 moksleivis. Visuose skyriuose buvo po penkiolika moksleivių ir tik antrajame skyriuje mokėsi šešiolika vaikų. Dar keturi vaikai buvo vadinamajame rudens–pavasario semestre ir mokyklą lankė rugsėjo–spalio mėnesiais, o paskui – pavasarį (gegužės–birželio mėnesiais).

S. Petrauskienė mokė du pirmuosius skyrius. Mokytojos darbą inspektorius įvertino taip: „Nors dauguma mokinių namuose kalba lenkiškai ir labai nerangiai lanko mokyklą, tačiau mokytojos daug pasiekta“.

Atrodo, sunkiau sekėsi mokyti trečio ir ketvirto skyrių vaikus A. Židžiūnui. Jo jaunesnieji auklėtiniai „skaito ir rašo pusėtinai“, o apie ketvirto skyriaus moksleivius pasakė, jog jie „nemoka gerai kalbos dalių“. Paskui pateikta informacija apie polonizacijos padarinius Motiejūnų apylinkėse ir sunkią buitį karo nepriteklių kamuojamame kaime: „Čia mokytojo darbas sunkokas, nes dauguma mokinių namuose kalba lenkiškai. Be to, sutrumpėjus dienos, negalint gauti žibalo, mokytojų ir mokinių darbas kaime yra ypatingai sunkus. Mokyklos vedėjas, nežiūrėdamas sunkumų, mokymo ir auklėjimo darbą dirba atsidėjęs ir tikisi visus sunkumus nugalėti“.

¹²Motiejūnų pradžios mokyklos lankymo apyskaita // *Ten pat. L. 181.*

Nugalint kai kurių tėvų „nerangumą“ ir įtraukiant mokyklinio amžiaus vaikus į mokyklą ir Motiejūnų apylinkėse svarbus vaidmuo teko neturtingų šeimų vaikų šalpai. Jos sąmatą sudarė mokyklos moksleivių tėvų komitetas, susirinkęs į savo pirmąjį posėdį 1941 m. spalio 30 d.

Motiejūnų mokykloje vadovėliais taip pat blogiausiai buvo aprūpinti pirmo skyriaus vaikai. Jie teturėjo minėtas „Sakalėlio“ knygas. Antras skyrius galėjo naudotis ne tik šios knygos antrąja dalimi, bet ir I. Malinausko parašyta lietuvių kalbos gramatika bei P. Mašiotų parengtu uždavinynu. Vyresniesiems moksleiviams teko kitų autorių vadovėliai: „Aušrelės“ vadovėlio trečioji ir ketvirtoji dalys bei atitinkami Trinkūno parengti matematikos uždavinynai. Be to, trečiame skyriuje dar buvo mokomasi iš J. Damijonaičio gramatikos, o ketvirtajame – iš I. Malinausko parašytos knygos atitinkamos dalies.

Alionių pradžios mokykla

1941–1942 mokslo metais stigo vieno mokytojo ir Alionių mokykloje. Mokykla buvo prie pat buvusios demarkacinės linijos su okupuotu Vilniaus kraštu. Todėl neatsitiktinai 1941 m. gruodžio 13 d. Alionių pradžios mokyklos lankymo apyskaitoje perskaitome: „Mokytojo darbo sąlygos sunkokos, nes dauguma vaikų namuose kalba lenkiškai. Mokyklos vedėjas darbštus, rūpestingas, mokymo ir auklėjimo darbu rūpinasi“¹³.

O vedėju visus trejus nacių okupacijos mokslo metus buvo Kazys Blažys. 1941 m. pabaigoje jam buvo 27 metai. Jaunuolis buvo baigęs Jurbarko gimnaziją ir Ukmergės mokytojų kursus 1939 metais. Tuomet ir išitraukė į mokytojo darbą. Alionysė K. Blažiui kurį laiką teko dirbti vienam, nors mokykla 1935 metais buvo pastatyta dviem komplektams. Be to, buvo įrengti ir du butai mokytojams.

Alionių mokyklą (keturis skyrius) 1939 metais baigė dešimt vaikų, 1940 m. – devyni, o 1941 m. – tik penki. 1941–1942 mokslo metais rudens–pavasario semestre iki lapkričio 1 d. mokėsi 21 moksleivis. Po to mokykloje liko tik antro, trečio ir ketvirto skyrių auklėtiniai, kurių buvo dvidešimt aštuoni. Visi moksleiviai, nors didesnė dalis namuose kalbėjo lenkiškai, buvo užsirašę, jog jie yra lietuvių tautybės.

Mokyklos pastate, kuris tebestovi ir šiandien, tuomet buvo dvi patalpos klasėms (kiekviena jų po 48 m² ploto). Tačiau nebuvo įrengta darbo klasės patalpa. Šią klasę 1941–1942 metų žiemą lankė beveik visi antro–ketvirto skyrių moksleiviai. Darbų pamokoms mokykla turėjo presą, dvylika peilių ir šešiolika žirklučių. Su šiais įrankiais vaikai mokėsi medžio ir kartono darbų, lipdybos įgūdžių.

Mokyklos patalpos buvo erdvios. Buvo net 40 m² dydžio koridorius, kuriame atlikdavo gimnastikos (fizinio lavinimo) pratimus tuomet, kai lauke buvo nepalankios gamtinės sąlygos. Prie mokyklos buvo 3000 m² aikštė. Be to, mokykla turėjo dar 1 ha plotą žemdirbystei.

¹³Alionių pradžios mokyklos lankymo apyskaita // *Ten pat.* L. 143.

Alionių mokykla kiek geriau už kitas valsčiaus mokyklas buvo apsirūpinusi vadovėliais. Pirmas skyrius, be Esmaičio „Sakalėlio“, turėjo ir P. Mašioto „Aritmetikos uždavinyną“. Antro ir trečio skyrių moksleivių mokymuisi buvo J. Ambraškos ir kitų autorių parašytos atitinkamos „Aušrelės“ dalys, kiti P. Mašioto ir J. Damijonaičio parengti lietuvių kalbos ir aritmetikos vadovėliai. Bet ketvirtajam skyriui ir svarbiausių mokymosi dalykų vadovėlių, ir Šimkūno „Krašto mokslo vadovėlio“ nebuvo pakankamai.

Mokymosi programą geriausiai buvo išmokę antrojo skyriaus moksleiviai. Trečio skyriaus vaikai, pasak inspektoriaus, buvo „iš skaičiavimo tvirti, o iš lietuvių kalbos silpnoki, nes rašo klaidingai ir maža temoka gramatikos“. Ketvirtajam skyriaus moksleiviai buvo nepakankamai supratę trupmenas ir darė daug klaidų rašydami.

Mokyklos vedėjas rašė mokyklos kroniką ir ruošė mokyklos muziejėlio ekspoziciją.

Antrasis Alionių mokyklos mokytojas keitėsi kelis kartus. Besikeičiant mokytojams vedėjui K. Blažiui trumpesnę ar ilgesnę laiką neretai tekdavo dirbti vienam. Nuo 1943 m. rudens vaikus mokė dvidešimtmetė Vaitkevičiūtė. Ji neturėjo reikiamo mokslo cenzo ir vietoje 160 RM atlyginimo, numatyto dešimtajai atlyginimų kategorijai, jai buvo priskaičiuojama tik 128 RM. K. Blažio atlyginimas tuomet buvo 220 RM per mėnesį (iš tos sumos dar buvo išskaičiuojami įvairūs mokesčiai).

Kielių pradžios mokykla

1941–1944 m. Kelių pradžios mokykla buvo 1934 metais statytame mokyklos pastate, kuris išliko iki mūsų dienų. Apie nacių okupacijos laikmečio mokyklą liudija 1941 m. gruodžio 11 d. lankymo apyskaita¹⁴. Iš jos sužinome, jog tuomet Kelių ir gretimų kaimų bei viensėdžių vaikus mokė mokytojų šeima – Grasilija ir Petras Meiluviai (abu buvo 35 metų amžiaus). Žiemą mokyklą lankė 65 moksleiviai. 18 vaikų buvo pirmajame skyriuje. Po tiek pat vaikų mokėsi antrajame ir ketvirtajame skyriuje. O trečiame skyriuje tebuvo 11 vaikų. Iš šių 64 moksleivių inspektoriaus lankymosi dieną stigo penkiolikos vaikų. Penki iš jų buvo atleisti mokytojų, o kiti nebuvo mokykloje dėl blogo oro – šalčio, sniego; neturint tinkamos avalynės bei aprangos sunku pasiekti mokyklą iš atokesnių vietovių.

Be to, dar 17 vaikų lankė Kelių mokyklą rugsėjo–spalio mėnesiais. Tai buvo pirmojo skyriaus antroji grupė, kurios vaikai tapo moksleiviais tik 1941 m. rudenį. Daugeliui iš šių moksleivių mokslas semestrinės mokyklos pirmame skyriuje tęsėsi dvejus metus, o gabiausiems užtekdavo vienerių metų.

Kelių mokykloje buvo 42,8 ir 48 m² dydžio klasės. Mokykla turėjo ir atskirą patalpą darbams, vadinamąją darbo klasę. Prie mokyklos buvo 30x25 metrų stačiakampio formos aikštė, taip pat 1,5 ha žemės plotas su ūkiniais trobesiais.

¹⁴Kelių pradžios mokyklos lankymo apyskaita // Ten pat. L. 169.

Mokyklos vedėju buvo P. Meilus. Jis mokė du žemiausius skyrius. Inspektorius pastebėjo, jog „pirmojo skyriaus mokiniai dar skaito atmintinai ir rašo silpnokai. Mokytojas daugiau pasiekti negalėjo, nes dauguma mokinių dar nemokančių lietuviškai kalbėti /.../. Antrojo skyriaus mokiniai skaito ir rašo gerai /.../“.

Taip pat buvo gerai įvertintos G. Meiluvienės mokytų trečio skyriaus vaikų žinios. O apie mokytojos ketvirtojo skyriaus auklėtinius pasakyta: „Skiria sakinio dalis, bet dar nemoka kalbos dalių. Patarta mokytojai pirma tvirtai išmokyti kalbos dalis, o vėliau mokyti sintaksės“. Dar pridurta, kad vyriausieji moksleiviai turi pakankamai žinių iš istorijos, geografijos ir gamtos pažinimo, bet daro klaidų skaičiuodami trupmenas.

Kėlių mokykloje naudojami vadovėliai kiek skyrėsi nuo kitų valsčiaus mokyklų. Pavyzdžiui, pirmame skyriuje buvo mokomasi iš Jakučionio parašyto elementoriaus „Kelias į šviesą“ ir Naujokaičio „Uždavinyno“ pirmosios dalies. Kituose skyriuose vaikai per aritmetikos pamokas naudojo to paties Naujokaičio „Uždavinyno“ atitinkamas dalis, o lietuvių kalbos mokėsi iš Esmaičio „Sakalėlio“ antrosios, trečiosios ir ketvirtosios dalies. Tretysis ir ketvirtasis skyriai mokėsi iš jiems skirtų I. Malinausko ir Talmano „Lietuvių kalbos gramatikų“ atitinkamų knygų.

Šešuolėlių pradžios mokykla

Tai buvo trijų komplektų mokykla, bet pačiuose Šešuolėliuose dirbo tik du mokytojai. Trečiasis mokyklos mokytojas vaikus mokė Gavėnių kaime įsikūrusiame filiale.

Darbo sąlygos buvo žymiai geresnės pagrindinėje Šešuolėlių mokykloje. Jos pastatas buvo statytas specialiai mokyklai 1930 metais, turėjo 46 ir 48 m² klases. Apie Šešuolėlių mokyklą 1941 m. gruodžio 12 d. lankymo apyskaitoje¹⁵ parašyta: „Pastatas naujas, gražus ir iš oro, ir iš vidaus. Klasės erdvios ir pakankamai šviesios. Švara palaikoma pavyzdinai“.

Mokykloje buvo įvairių vadovėlių, bet jų nepakakdavo nei pamokų metu, nei ruošiantis pamokoms namuose. Pirmo skyriaus moksleiviai mokėsi ir iš S. Zobarsko „Aušrelės“ ir iš Jakučionio „Kelias į šviesą“. Be gramatikos ir uždavinyno, antrojo skyriaus moksleiviai kaip pagrindinius vadovėlius naudojo S. Zobarsko ir Esmaičio parengtus elementorius. Aukštesnių skyrių moksleiviai mokėsi ne tik iš tradicinių S. Zobarsko, Esmaičio, Talmanto, Damijonaičio vadovėlių, bet ir iš Murkos paruoštos knygos „Vaikų darbymečiui“.

Šešuolėlių mokykloje visi pirmo skyriaus moksleiviai mokėsi tik rudenį ir vėlai pavasarį. Visuose trijuose mokyklos komplektuose mokėsi beveik 150 vaikų (skaičiuojant ir pirmokus).

Inspektavimo metu mokyklos vedėju dirbo Pranas Jodikaitis, 34 metų vyras, baigęs du mokytojų seminarijos

¹⁵Šešuolėlių pradžios mokyklos lankymo apyskaita // *Ten pat.* L. 206.

kursus ir turėjęs penkiolikos metų pedagoginio darbo stažą. P. Jodikaitis mokė ketvirtą skyrių (18 moksleivių) ir didesnę trečiojo dalį (16 moksleivių). Pastarajame skyriuje buvo nevienodo išsimokslinimo vaikai, todėl kitą trečiojo skyriaus dalį (9 vaikus) mokė Aleksandra Pocevičiūtė, kuri dirbo ir su antruoju skyriumi (19 moksleivių). Kaip jau buvo minėta, mokytojų seminariją baigusi A. Pocevičiūtė kaip tik Šešuolėliuose ir pradėjo mokytojos kelią.

Mokytoja Bronė Jakštienė mokė vaikus Gavėnių filiale. Čia klasė buvo iš ūkininko išsinuotame 35 m² kambaryje. Kadangi B. Jakštienė mokė net 34 trijų skyrių vaikus (pirmasis mokėsi tik rugsėjo–spalio mėnesiais), tai inspektoriui patalpa pasirodė per maža. Be to, pro mažus langus patekdavo nedaug šviesos. Apie Gavėnių kompleksą dar pabrėžta: „Mokykloje stokoja drausmės. Dauguma mokinių apsileidę ir ilgais plaukais /.../. Mokytoja rūpestinga, pedagoginių gabumų turi, tačiau dėl ligos, knygų, sąsiuvinų, kreidos ir kitų trūkumų negalėjo pasiekti geresnių darbo vaisių“. B. Jakštienė buvo baigusi mokytojų seminariją ir mokyklose jau dirbo dvyliktus metus, mokėjo lenkų, rusų ir vokiečių kalbas.

Šešuolėlių mokykloje didelis dėmesys buvo skiriamas moksleivių išskylos po apylinkę. Vedėjas 1941 m. rudenį surengė net keturias iškylas geografijos, gamtos ir vietovių pažinimo tikslu. Du pažintinius žygius surengė su savo auklėtiniais ir A. Pocevičiūtė. O B. Jakštienė su moksleiviais keliavo ir stebėjo gamtos reiškinius tris kartus.

Trapelių pradžios mokykla

Apie ją taip pat sužinome iš 1941 metų gruodžio 13 d. mokyklos lankymo apyskaitos¹⁶. Tuomet Trapelių mokykloje dirbo vedėjas ir mokytojas Petras Pauliukaitis (27 metų, mokytojaujantis tik antrus metus). Dvylika pirmojo skyriaus vaikų jau buvo paleisti iki gegužės mėnesio. Mokyklą lankė tik trys skyriai (37 moksleiviai), su kuriais P. Pauliukaitis dirbo vienu metu. Tarp visų 49 moksleivių, be lietuvių tautybės vaikų (dalis jų namuose ir tarpusavyje tekalbėjo lenkiškai), buvo ir keturi rusų tautybės moksleiviai.

Vaikų žinias inspektorius įvertino kaip „silpnas“, išskyrus trečio skyriaus moksleivius (šių „žinios pakankamos“). O mokytoją charakterizavo taip: „Turi pedagoginių gabumų, sugeba puikiai piešti, dainuoti, tik tokioje aplenkėjusioje mokykloje daug geresnių vaisių negalėjo pasiekti“. Atrodo, kad mokytojas energingai ėmėsi darbo Trapelių mokykloje (nuvedė auklėtinius į Laužiškio pilialkarnį). Tačiau nepalankiomis sąlygomis P. Pauliukaitis ištvėrė tik iki 1942 m. pavasario. Po to ilgą laiką Trapelių mokyklai stigo mokytojo, nes dirbti čia reikėjo ūkininko sodyboje nuomojamoje 38 m² klasėje, kurią buvo sunku vėdinti, šviesos pro langus patekdavo mažai. Be to, mokytojui reikėjo pačiam nuomotis butą. Mokyklai nebuvo skirta žemės. Prie mokyklos tebuvo mažas pušės aro kiemas.

¹⁶Trapelių pradžios mokyklos lankymo apyskaita // Ten pat. L. 216.

Barzdžių pradžios mokykla

Su pertraukomis veikė visi trys Barzdžių pradžios mokyklos komplektai, įkurdinti skirtinguose kaimuose. Šios mokyklos klasės, isikūrusios nuomojamose ūkininkų sodybose, 1941–1942 mokslo metais, atrodo, nebuvo aplankytos, nes apyskaitų nepavyko rasti.

Barzdžių mokyklos mokytojai 1941–1944 metais dažnai keitėsi. Žinoma, kad 1941–1942 mokslo metais joje mokytojavo iš Medilių mokyklos atvykusi Elena Voverienė, kuri paskui, išskyrus Zibalų mokykloje praleistus kelis mėnesius, dirbo Širvintų pradžios mokykloje. Barzdžių mokyklos komplektą vedėja nuo 1941 m. rugsėjo 1 d. tapo Veronika Linartienė, atvykusi iš Kauno apskrities Ražėlių pradžios mokyklos. Tik 1942 metų gruodžio 1 dieną nuo tų metų rugsėjo mėnesio vakuojančią vietą užėmė iš Širvintų valsčiaus kilęs Vytautas Grybauskas (gimęs 1912 m. Matūkų kaime)¹⁷. Jis buvo baigęs Ukmergės gimnazijos 5 klases ir kitomis sąlygomis nebūtų galėjęs dirbti mokytoju, bet 1942 ir 1943 metais mokslo cenzo kartelė buvo gerokai nuleista, nes tik tokiu būdu buvo įmanoma siūsti pedagoginiam darbui pasišventusius idealistus vietoje mokytojų, dėl vienokių ar kitokių priežasčių palikusią mokyklas. Tačiau V. Grybauskas Barzdžių mokykloje dirbo tik iki 1943 m. rudens. Po to Ukmergės pradžios mokyklų inspekcijai vėl teko ieškoti bent iš dalies mokytojo darbui tinkamo asmens į Barzdžių mokyklą.

Zibalų pradžios mokykla

Joje mokytojai keitėsi dėl įvairių priežasčių, nes mokytojų darbo ir gyvenimo sąlygos Zibaluose buvo palyginti neblogos. 1941 metų rudenį Zibalų pradžios mokykloje, pačiame bažnytkaimyje, buvo du komplektai su keturiais skyriais. Mokytojams buvo įrengti du butai. Mokyklai priklausė didokas 3,18 ha žemės sklypas. Zibalų mokykla taip pat turėjo filialinį komplektą Kiemėlių kaime. Čia klasė buvo įrengta išsinuotame ūkininko trobos kambaryje. 1943 metų rudenį mokykla buvo išaugusi iki keturių komplektų mokyklos. Trys komplektai, turėję jau ir penktąjį skyrių, veikė Zibaluose. Todėl dviejų klasių mokyklos pastate nepakako ir trečiajam mokytojui teko vaikus mokyti iš ūkininko išnuomotoje patalpoje¹⁸. O filialinis komplektas tuo metu jau buvo iš Kiemėlių perkeltas į didesnę Drublionių kaimą. Čia klasė taip pat buvo ūkininko sodyboje.

Viesų pradžios mokykla

Apie ją Ukmergės pradžios mokyklų inspekcija, 1941 metų rudenį ir žiemą tikrinusi daugelį mokyklų, taip pat nepaliko žinių. Viešų pradžios mokyklai nacių okupacijos pabaiga buvo negailėtinga. Tuomet, 1944 m. vasarą, vykstant susirėmimams, mokykla sudegė. O prieš tai mokyklos pastatą savo buičiai nau-

¹⁷Ten pat. B. 84. L. 20.

¹⁸Ukmergės aps. pradžios mokyklos // Ten pat. B. 1034. L. 93.

dojo vokiečių kareiviai, saugoję netoliese buvusį tiltą. Tad Viesių mokykloje buvo mokomasi ne visą nacių okupacijos laikotarpį. Be to, vietoje anksčiau čia veikusių dviejų komplektų tebuvo vienas, nors mokykloje buvo įrengti net du butai mokytojams. Mokyklai buvo skirtas 2,62 ha žemės plotas¹⁹.

Pradžios mokykla – kultūrinės rezistencijos židiny 1941–1944 m.

Tokią išvadą galima padaryti ir kalbant apie kultūriniu požiūriu kiek nuošalų Širvintų valsčių, nes čia, kur žmonių kultūros ir švietimo poreikius buvo pakoregavę paskutiniųjų amžių polonizacijos procesai, mokytojai savo entuziazmu skatino ūkininkus leisti vaikus į mokyklas. Ankstesnės kartos žmonės save daugiausia laikė lietuviais, bet namuose ir su kaimynais dažnai kalbėdavo lenkiškai. O 1941–1944 metais pradžios mokyklose mokėsi vaikai jau sudarė gerai lietuviškai mokančių kaimų bendruomenes. Tad nacių okupacijos metų pradžios mokyklos, kaip ir per nepriklausomybės dvidešimtmetį, pamažu šalino polonizacijos padarinius. Be to, jos suvaidino tam tikrą vaidmenį, skatinant visuomenę priešintis nacių germanizacijos užmačioms. Tam pasitarnavo ir mokyklose vykdomi renginiai moksleivių tėvams ir kitiems ūkininkams. Šiuo atžvilgiu išsiskyrė Širvintų pradžios mokykla ir tos mokyklos ar jų filialai, kurie arba turėjo savo pastatus, arba mokyklose dirbo energingesni mokytojai. Pagaliau svarbu ir tai, jog Širvintų valsčiuje, nepaisant švietimui nepalankių sąlygų, nacių okupacijos metu pavyko išsaugoti pradžios mokyklų tinklą. Daugelyje mokyklų atsirado penktieji skyriai, o išsiplėtusi Širvintų pradžios mokykla palengvino darbą Širvintų progimnazijos mokytojams.

Pabrėžtina ir tai, jog 1941–1944 metai Širvintų valsčiaus pradžios mokykloms XX amžiaus viduryje buvo paskutiniai, kuomet šios mokyklos buvo reikšmingi visuomenės tautinio, patriotinio auklėjimo židiniai.

Širvintų progimnazija

Širvintų progimnazija (vidurinė mokykla) buvo svarbus ne tik švietimo, bet ir kultūros židiny Širvintų valsčiuje. Apie šios mokyklos reikšmę kalbama ir kituose rašiniuose bei straipsniuose. Todėl vietoje įžangos ir vertinimų susipažinkime su keliais archyviniais faktais apie mokyklą ir jos mokytojus iki 1941 metų vidurio.

1939–1940 mokslo metais progimnazijoje buvo trys pirmosios klasės. Jų moksleivius mokė nedidelis pedagogų kolektyvas, vadovaujamas direktoriaus Mykolo Antanaičio. Jis turėjo ir gamtos mokslo pamokų. Mokytojų tarybos sekretorius buvo Stasys Rakauskas, dėstęs matematiką, lotynų kalbą ir geografiją. Lietuvių kalbą ir istoriją dėstė mokytojas Eligijus Lastas. Kazys Mikonis vedė piešimo ir dainavimo pamokas bei vadovavo mo-

¹⁹Ten pat; Stasio Dačkos (g. 1926 m.) atsiminimai, užrašyti S. Buchavecko 1999 m.

kyklos chorui. Julija Ambraziūnaitė – kūno kultūros ir darbelių užsiėmimus ir tvarkė mokyklos knygyną (bibliotekėlę). P. Lipmanavičiūtė mokė prancūzų kalbos. Širvintų parapijos klebonas Juozas Juraitis vedė tikybos pamokas²⁰. Mokyklos sargu dirbo Vytautas Zakšauskas, ejęs tas pareigas ir bolševikmečiu, ir nacių okupacijos laikotarpiu. Nuo 1940 metų gegužės mėnesio Širvintų žiemos žemės ūkio mokyklos mokytojas Stasys Urbelis progimnazijoje dėstė karinį parengimą.

Sovietinė okupacija 1940 metų birželį atnešė daug pokyčių ne tik i Širvintų miestelio, bet ir i progimnazijos gyvenimą. Jau vasarą politizuotai buvo keliamas ketvirtosios klasės išteigimo Širvintų progimnazijoje klausimas. I Švietimo ministeriją, vėliau virtusią Švietimo liaudies komisariatu, buvo siunčiami prašymai ir rezoliucijos, bet 1940–1941 mokslo metais ketvirtoji klasė nebuvo išteigta. Šiurkščiai buvo sovietizuojama ir progimnazija. Priderinus ją prie sovietinės dešimtmetės mokyklos modelio ir sutrumpinus vidurinės mokyklos kursą, Širvintų mokykla neteko progimnazijos vardo ir buvo vadinama nepilnaja vidurine mokykla. Trečioji klasė buvo pavadinta septintąja klase, antroji – šeštąja, o ištote i mokyklos žemiausiąją klasę buvo vadinami penktosios klasės mokiniais (taip priderinant prie siauriamos pradžios mokyklos keturių klasių).

Mokykloje neliko lotynų kalbos ir tikybos pamokų. 1940 m. rudens pradžioje iki spalio vidurio direktoriumi likusiam M. Antanaičiui teko dėstyti sovietinės konstitucijos „privalumus“ ir rusų kalbą. Po to rusų kalbos pamokas perėmė nauja mokytoja Lilė Fridmanaitė, atėjusi dirbti vietoje sovietiniam režimui netinkamos P. Lipmanavičiūtės.

1941 m. balandžio 6 d. buvo pakeistas ir pats direktorius. Naujuoju Širvintų nepilnosios vidurinės mokyklos direktoriumi tapo Aleksandras Brazdeikis. Jis klusniau vykdė Ukmergės apskrities liaudies švietimo skyriaus ir aukštesnių sovietinių švietimo institucijų nurodymus bei entuziastingiau rengė privalomus politinius bei ideologinius renginius. Tokių renginių programas buvo stengiamasi cenzūruoti. Pavyzdžiui, 1941 m. vasario 18 d. dar M. Antanaitis išsiuntė vidurinių mokyklų valdybai raštą, kuriame pranešama, jog vasario 22 d. mokykloje rengiamas Raudonosios armijos „23-ųjų sukaktuvių“ minėjimas, o kitą dieną ta pačia proga kartu su pradžios mokykla buvo surengtas viešas vakaras visuomenei. Ir priduriama, jog „renginių programą išsiūsime ryt“²¹.

1940 m. rudenį mokslo metus pradėjo 117 moksleivių (57 berniukai ir 60 mergaičių). Penktoje (pirmoje) klasėje mokėsi 47 moksleiviai, šeštoje (antroje) – irgi tiek pat, o aukščiausioje klasėje – 23 jaunuoliai²². Vėliau jų padaugėjo iki 24, o šią klasę, kartu ir mokyklą, baigė 21 moksleivis²³.

Nacių okupacijos metais mokyklą lydėjo nauji nuostoliai. Neliko žydų tautybės moksleivių, kurie tapo nacių vykdytų žudynių aukomis. Vėl pasikeitė mokyklos direktorius. Vos kelis mėnesius mokyklai vadovavęs A. Brazdeikis dar 1941 m. rugpjūčio 17 d. parašė Švietimo valdybos Vidurinio mokslo departamentui prašymą atleisti jį iš direktoriaus pareigų. A. Brazdeikis savo pra-

²⁰1940 01 Širvintų progimnazijos tarnautojų algų lapas // LCVA. F. R-629. Ap. 1. B. 385. L. 110.

²¹Ten pat. B. 385. L. 51.

²²1940 09 06 informacija // Ten pat. L. 73.

²³1941 10 08 Širvintų progimnazijos statistinės žinios // Ten pat. B. 775. L. 81.

šymą motyvavo tuo, jog „buv. švietimo komisaro įsakymu buvau paskirtas (ne savo noru) Širvintų nep. vidurinės mokyklos direktorium. Kadangi esu baigęs tik 4 kursus mok. seminarijos ir mano pedagoginis stažas tik 9 met.“²⁴.

Nuo 1941 m. rugsėjo 1 d. mokyklos direktoriumi buvo paskirtas Alfonsas Taškūnas, prieš tai ėjęs tas pačias pareigas Kuršūnų progimnazijoje. Progimnazijos vardas buvo sugražintas ir Širvintų aukštesniajai bendrojo lavinimo mokyklai.

Pirmieji mokslo metai nacių okupacijos ir karo sąlygomis buvo pradėti rugsėjo 15 d. Į pirmą klasę atėjo net 62 moksleiviai (30 berniukų ir 32 mergaitės). Todėl jie buvo išskirstyti į dvi lygiagrečias klases. Į antrą ir trečią klases susirinko po 36 jaunuolius. Baigiamojoje progimnazijos klasėje mokėsi 21 berniukas ir 15 mergaičių. Visoje mokykloje mokslo metų pradžioje būta 134 moksleivių (iš jų – 69 berniukai). Jauniausiems buvo po vienuolika metų. Tokių buvo aštuoni ir visi pirmoje klasėje. Joje dar buvo 22 dvylikamečiai, 18 trylikamečių, 10 keturiolikmečių ir 4 penkiolikmečiai. Maždaug atitinkamai vieneriais metais vyresnis buvo antros klasės kontingentas. O trečioje klasėje jauniausiam moksleiviui tebuvo dvylika metų. Metais vyresnių moksleivių būta aštuonių. Septyni turėjo keturiolika metų, dar 17 – penkiolikmečiai, 2 – šešiolikmečiai. Vienam trečios klasės moksleiviui jau buvo suėję septyniolika metų.

Apie moksleivių socialinę padėtį galima spręsti iš duomenų apie tėvus. 33 moksleivių tėvai turėjo mažiau kaip 10 ha žemės. 68 jaunuolių tėvai buvo stambesni ūkininkai, kurių žinioje buvo daugiau kaip 10 ha. Vienas moksleivis buvo kilęs iš kaimo darbininkų šeimos, du – iš miesto darbininkų, aštuoniolika – iš valstybinių ar privačių įstaigų tarnautojų šeimų²⁴.

Tautybės atžvilgiu beveik visi moksleiviai buvo užsirašę lietuviais. Ir tik trys jaunuoliai nurodė kitą tautybę (vienas – lenkų, du – rusų). Analogiškai buvo užrašyta ir gimtoji kalba, nors kasdieniniame gyvenime ir ypač namų aplinkoje tuo metu dar nebuvo užleidusi savo pozicijų lenkų kalba vadinama proslaviška tarmė²⁵.

1941–1942 mokslo metais Širvintų progimnazijoje dirbo nedidelis pedagogų kolektyvas. Direktorius A. Taškūnas dėstė matematiką antrai ir trečiai klasei. Savo vaikų neturėjęs mokyklos senbuvis S. Rakauskas buvo visur reikalingas direktoriaus pagalbininkas ir moksleivių mėgiamas mokytojas. Jis mokė ne tik lietuvių ir lotynų kalbų bei matematikos, bet ir vėl ėjo mokyklos mokytojų tarybos sekretoriaus pareigas. O kai pasiligojęs ir dar po konflikto mokyklą paliko mokytojas K. Mikonis, S. Rakauskui teko visose klasėse dėstyti muziką ir vesti choro užsiėmimus. Piešimo pamokas teko perimti jau trečius metus dirbančiam E. Lastui, kurio dėstomų dalykų amplitudė buvo taip pat plati – lietuvių kalba, matematika ir istorija. Tebedirbo mokykloje (nuo 1937 m.) ir J. Ambraziūnaitė, kuri turėjo biologijos ir kūno kultūros pamokas bei dėstė istoriją savo auklėjamajai antrai klasei.

Tikybos pamokas po bolševikmečio vedė kunigas Alfonsas Ažubalis. Jis kiekvienoje klasėje kas savaitę turėjo po dvi pamokas.

Progimnazijoje buvo ir naujų mokytojų. Viena jų buvo direktoriaus žmona Valerija Taškūnienė. Ji turėjo kūno kul-

²⁴1941 08 17 prašymas // *Ten pat.* B. 385. L. 46.

²⁵*Min. S. Dačkos atsiminimai.*

tūros pamokas daliai mergaičių, taip pat dėstė geografiją ir darbelius bei auklėjo vieną pirmąją klasę. Tik spalio mėnesį pradėjusi dirbti Apolonija Jasinskaitė mokė vokiečių kalbos visose klasėse, o fizikos – tik antroje klasėje, taip pat buvo atsakinga už mokyklos knygynėlį (biblioteką). Nuo 1942 m. vasario 1 d. piešimą laikinai dėstė Bronė Lukoševičiūtė²⁶.

1942 m. rudenį pagaliau buvo leista įgyvendinti kelerius metus puoselėtą širvintiškių svajonę – po Lietuvos vidurinių mokyklų nedidelės reformos progimnazijoje atsirado ketvirtoji klasė. Tai leido nemažam būriui jaunuolių siekti aukštesnio mokslo tėviškėje, nes ne visi turėjo galimybių išvykti į Ūkmergę, kurios gimnazija Širvintų valsčiaus jaunimui buvo įprasta tolesnio mokymosi vieta. Norėta tą rudenį, kaip ir ankstesniais mokslo metais, progimnazijoje turėti ir dvi pirmąsias klases. Tačiau tuo metu naciai pradėjo varžyti pirmųjų klasių skaičių ir mažinti moksleivių skaičių aukštesniosiose mokyklose (remdamiesi teiginiu: „Kaip gali lietuviai mokytis, kai vokiečiai už juos kariauja!“). Tada antros (lygiagretės) pirmosios klasės teko atsisakyti. Dalį kandidatų į šią klasę priglaudė tais metais irgi išsiplėtusi Širvintų pradžios mokykla, o kitiems teko susitalpinti vienintelėje perpildytoje progimnazijos pirmojoje klasėje.

Progimnazija tebeveikė Širvintų dvaro savininko Jono Rukšos išnuomotose patalpose. 1942 metų rugpjūčio 15 d. nuomos sutartis buvo pratęsta dar vieneriems mokslo metams. Pagal sutartį progimnazija naudojosi 417,7 m² plotu, kuriame buvo trylika įvairių patalpų, ir sandėliu malkoms susidėti (mokykloje buvo aštuonios krosnys). Mokyklai stigo pinigų nuomai sumokėti, nes 1942 m. naciai visai mažino švietimo įstaigoms skiriamas lėšas, o metų pabaigoje laikinai visai nutraukė kreditą švietimo įstaigoms. Štai 1942 m. gruodžio 5 d. direktorius A. Taškūnas prašė pervesti į mokyklos sąskaitą dar 332,73 RM, reikalingų nuompinigiams už rugsėjo–lapkričio mėnesius sumokėti, nes iki tol už šį laikotarpį J. Rukša buvo gavęs tik 120 RM²⁷. Vėliau pinigai buvo gauti, o 1943 m. nuomos sutartis tradiciškai pratęsta dar kartą.

1942–1943 mokslo metų pradžioje vėl kiek strigo mokslas dėl mokytojų stokos. Rugsėjį muzikos dalykus tedėstė širvintiškis Juozas Kuras, po to tiesiog „nustojęs dirbti“. Tad 1942 metų pabaigoje chorą vėl teko globoti S. Rakauskui. Jam 1942–1943 metų žiema buvo lemtinga. Širvintų mokyklai ir visuomenei daug jėgų ir energijos atidavusio mokytojo organizmas neatlaikė didelio pedagoginio krūvio karo ir okupacijos nepriteklių sąlygomis. 1943 metų pradžioje S. Rakauskas mirė.

Atrodo, jog prie gyvenimo Širvintosė sunkiai prisitaikė mokytoja V. Taškūnienė. Ji 1942 metų vasarą prašėsi perkeliama į Vilnių, bet tuomet jos prašymas nebuvo patenkintas. Mat priešingu atveju Širvintų progimnazija galėjo netekti dar ir direktoriaus bei mokytojo jo pamokoms. Mokykloje ir taip beveik visi mokytojai turėjo per daug papildomų pamokų. Tik už keturias tokias pamokas buvo mokamas 100% užmokestis, o už likusias – po 50% pamo-

²⁶1942 05 Širvintų progimnazijos tarnautojų algų lapas // LCVA. F. R-629. Ap. 1. B. 386. L. 16.

²⁷1942 12 05 raštas // Ten pat. L. 3.

kos įkainio sumos, o atlyginimo perkamoji galia buvo tokia maža, kad be giminaičių ir moksleivių tėvų paramos progimnazijos mokytojai negalėjo išsiversti. Pavyzdžiui, direktorius A. Taškūnas už vadovavimą mokyklai ir pamokas, atskaičius mokesčius, per mėnesį gaudavo 240 RM, mokytoja A. Jasinskaitė – 162 RM.

Netekus S. Rakausko, pačiam direktoriui teko dėstyti matematiką visose klasėse, kurių buvo penkios (iš jų dvi – antrosios). Lotynų kalbos pamokas perėmė kunigas A. Ažubalis. Dabar lotynų kalba pagal pakoreguotą vidurinių mokyklų programą buvo dėstoma ketvirtoje klasėje. E. Lastui teko visos lietuvių kalbos pamokos.

Tad 1943 metų vasarą teko spręsti daug iškilusių problemų. Buvo susigriebta, jog nėra per 1942 metų sausio 29 d. gaisrą sudegusių mokslo priemonių ir mokyklos turto nurašymo akto. Kartu buvo nurašyti ir naudojimui netinkami bei per 1941 m. karo veiksmus dingę daiktai. Aktą kartu su direktoriumi pasirašė knyginkė A. Jasinskaitė ir progimnazijos moksleivių tėvų komiteto pirmininkas Viktoras Bimba²⁸. Iš progimnazijos 1943 m. vasarą pasitraukė keli mokytojai senbuviai.

1943–1944 mokslo metus su direktoriumi pradėjo net keturi nauji mokytojai, paskirti nuo rugsėjo 1 d. Iš jų vyriausia buvo Apolonija Dovydaitienė (g. 1910 m.). Ji mokė lietuvių ir lotynų kalbų bei biologijos, be to, auklėjo ketvirtąją klasę.

Marija Šarmavičiūtė (g. 1915 m.) turėjo dešimt muzikos pamokų (po dvi kiekvienoje klasėje), didesnę dalį piešimo pamokų, vedė choro užsiėmimus, kuriems buvo skirtos keturios savaitinės valandos, bei kūno kultūros pamokas savo auklėjamajai pirmai klasei.

Genovaitė Kunigėlienė (g. 1918 m.) turėjo kūno kultūros pamokas, dalį biologijos pamokų, mokė istorijos, buvo įdarbinta mokyklos knygininke. G. Kunigėlienė dar auklėjo ir vieną iš antrųjų klasių.

Kitą antrąją klasę globojo auklėtojas ir mokytojas Jonas Adomonis (g. 1919 m.). J. Adomonis dėstė matematiką, fiziką, kūno kultūrą ir ėjo mokytojų tarybos sekretoriaus pareigas.

A. Jasinskaitė tebedėstė vokiečių kalbą ir dar turėjo biologijos pamokų. V. Taškūnienė greta visų geografijos ir darbelių pamokų turėjo po kelias piešimo ir kūno kultūros pamokas. Direktorius A. Taškūnas trimis klasėms dėstė matematiką²⁹.

Mokymo procesui nacių okupacijos pabaigoje trukdė ne tik didėjantys nepritekliai, bet vadovėlių bei elementarių mokslui reikalingų reikmenų stoka. Netgi senų ir įvairių metų leidimo vadovėlių neužteko net draugiškai bendramoksliams juos dalijantis. Todėl teko daug užsirašinėti į sąsiuvinius, o mokytojams diktuoti ar rašyti lentoje³⁰.

Paskutiniaisiais nacių okupacijos mokslo metais progimnazijos moksleivių skaičius kiek keitėsi. 1944 m. vasario 1 d. duomenimis, jų buvo 183. Berniukų buvo ma-

²⁸1943 08 15 turto nurašymo aktas // *Ten pat.* B. 387. L. 41.

²⁹1943 10 *Širvintų progimnazijos tarnautojų algų lapas* // *Ten pat.* L. 31.

³⁰*Min. S. Dačkos atsiminimai.*

žuma – tik 79. Pirmoje klasėje mokėsi 36 jaunuoliai. Dvi antrosios klasės turėjo 58 moksleivius. O vienintelė trečioji klasė buvo perpildyta. Joje mokėsi net 53 mokiniai. Didelė buvo ir išleidžiamoji ketvirta klasė, kurioje būta 36 moksleivių.

Tiksliau buvo apibūdinta tautinė moksleivių priklausomybė. Net 64 progimnazijos auklėtiniai buvo užsirašę lenkais, o du – rusais (pastarieji buvo stačiatikių tikybos)³¹.

Širvintų progimnazijai nepavyko 1942 metų pavasarį surengti miestelyje šventės su platesne menine ir sportine programa (tokius renginius rekomendavo Švietimo valdyba). Apie tai liudija 1942 metų gegužės 25 d. mokyklos direktoriaus raštas Švietimo valdybai³². Jame paaiškinama, jog „beveik ištikus mokslo metus nebuvo dainavimo pamokų ir choras dėl K. Mikonio ligos nėra paruoštas“. Taip pat konstatuojama, jog „nesant salės per kūno kultūros pamokas, mokiniai nėra paruošti pasirodymui su kovos žaidimais, mankšta ir kt.“. Tačiau tą pačių metų gegužės 31 d. įvyko mokslo metų pabaigai skirtas renginys. Jo metu direktorius A. Taškūnas apžvelgė 1941–1942 mokslo metus, įteikė moksleiviams pažymėjimus. Po trumpų visuomenės atstovų ir mokytojų kalbų moksleiviai sušoko kelis tautinius šokius, deklamavo eilėraščius. Buvo sugiedotas „Tautos himnas“. Progimnazijos vaidmuo Širvintų kultūriniame gyvenime padidėjo 1943 metų antroje pusėje ir 1944 metais. Mokytojai suprato, jog moksleivių entuziazmu pagrįsti renginiai slogiais nacių okupacijos metais daliai visuomenės suteikia jėgų pakelti gyvenimo sunkumus. Nesant didesnės patalpos progimnazijoje, istorinių sukakčių ir lietuviams svarbių švenčių minėjimai dažnai buvo rengiami kartu su pradžios mokykla ir jos patalpose.

1944 m. pavasarį progimnazijos darbo ritmą kiek sutrikdė tai, kad balandžio mėnesį mokytojas J. Adomonis išėjo savanoriu į Lietuvos vietinę rinktinę. Tad direktoriui vėl teko visos matematikos pamokos. Padidėjo ir mokytojų A. Dovydaitienės, M. Šarmavičiūtės ir A. Jasinskaitės darbo krūviai. Tačiau Širvintų progimnazija garbingai išlaikė nacių okupacijos metų išbandymus ir savo auklėtinius ne tik lavino, bet ir ugdė Lietuvos patriotais, nors ne visi jais tapo. Tačiau taip buvo ne tik Širvintosė ir Širvintų valsčiuje, kuriame buvo pažeistas tautinis tapatumas, bet ir visoje Lietuvoje.

Pradžios mokyklos, kurių klasės ilgiau ar trumpiau 1941–1944 metais veikė keturiolikoje Širvintų valsčiaus vietovių, įgalino šio neturtingo krašto ūkininkų vaikus įgyti pradinį išsilavinimą. O tuomet tai buvo neįmanoma daugelyje kitų nacių Vokietijos okupuotų Europos šalių. Mokyklų tinklą Širvintų valsčiuje pavyko išsaugoti pasiaukojamu mokytojų darbu vargingomis sąlygomis ir aktyvesnės visuomenės dalies pastangomis. Be to, nacmečiu veikusiose mokyklose jaunuoliai turėjo galimybę grįžti prie senelių vartotos lietuvių kalbos, nes aprašomojo laikotarpio moksleivių didžioji dalis savo namuose kalbėjo nelietuviškai. Tad, nepaisant nepalankių politinių ir ekonominių-socialinių sąlygų ir okupantų savivalės, 1941–1944 m. mokykla nutautėjusiame Širvintų valsčiuje įgalino žengti dar vieną žingsnį grįžtant tiek prie lietuvių kalbos, tiek prie lietuvių kultūros.

³¹1944 02 01 statistinės žinios // LCVA. F. R-629. Ap. 1. B. 787. L. 238.

³²Ten pat. B. 385. L. 14.

Iš Širvintų miesto mokyklų istorijos

Jonas Stankevičius

1944–1945 mokslo metais Širvintų progimnazija veikė Rukšos dvare. 1945 m. rudenį mokykla pertvarkoma į priaugančią gimnaziją ir perkeliama į mūrinių pradžios mokyklos pastatą. Direktoriai beveik kasmet keitėsi: M. Visocką pakeitė D. Dubietytė, po jos mokyklai vadovavo Kavaliauskas, Mažulis, Steponėnas. Pasikeitė beveik visi mokytojai. Įvedamos naujos disciplinos: rusų k., SSSR konstitucija, SSSR istorija. Mokiniai talkininkavo atstatymo darbuose, rinko vais-tažoles.

Maždaug iki 1948 m. mokiniai mokėsi iš užrašų, nes vadovėlių beveik nebuvo. Klasėse buvo šalta, žiemą net šlapiu skuduru nuvalyta lenta apšaldavo. Mokiniai buvo prašomi atnešti nors po pliauską malkų.

Maždaug iki 1947 m. mokytojų atlyginimai buvo labai menki. Tėvų komitetas organizuodavo produktų rinkliavas mokytojams.

Mokiniai iš tolimesnių kaimų apsigyvendavo pas „gaspadines“. Jos iš mokinių tėvų suvežtų produktų gamindavo mokiniams valgyti. Mokestis už paslaugas – pūdas ar pusė centnerio rugių per mėnesį.

Veikė choras, dramos būreliai. Mokytojai Juškevičienei vadovaujant buvo pastatyta operetė „Malūnininkas ir kaminkrėtys“, buvo suvaidintos „Lietuviškos vestuvės“, „Martis“, vėliau, padedant mokytojai Žilinskaitei, – „Žaldokynė“, „Gieda gaideliai“, „Tėvų jaunystė“ ir kt. pjesės, montažai. Buvo organizuojamos „gastrolės“ į Gėlvonus, Mūsninkus, Giedraičius. Kartais artistams tekdavo nu-kakti pėstute. Aktyviai veikė literatų būrelis.

Mokytojas A. Kuskys įkūrė fizikų būrelį. Jo veiklą vėliau išplėtojo mo-kytoja J. Krikštaponytė.

Mokytojo Stundžio suorganizuotas choras, skudutininkų orkestrėlis sėk-mingai laimi konkursus apskrityje. 1946 m. Respublikinėje dainų šventėje Vil-niuje Širvintų skudutininkai laimi I vietą.

1949 m. Širvintų gimnazija išleido pirmąją laidą. 4 abiturientai ištojo į aukštąsias mokyklas. Kadangi tuo metu labai trūko mokytojų, 4 abiturientės tapo mokytojomis (viena jų – Valerija Radžiūnaitė-Grigaliūnienė, 1949–1973 m. Kernavės mokyklos mokytoja, direktorė, vėliau – Zibalų aštuonmetės mokyklos direktorė).

1949–1950 mokslo metais gimnazija pertvarkoma į vienuolikos klasių vi-durinę mokyklą. 1950 m. laidos visos aštuonios abiturientės ir keli abiturientai tapo mokytojais.

1950–1951 mokslo metais mokyklai vadovavo Steponėnas, kitais metais – Gaigalas. Tuo metu mokykloje dirbo 25 mokytojai, buvo 14 klasių, jose mokėsi 404 mokiniai. Darbas vyko pamainomis. Pamokos trukdavo 40 minučių, per-traukos – 5 minutes. Stalinizmo metais buvo labai griežta ideologinė kontrolė, dažni posėdžiai, daug labai ne kvalifikuotų tikrintojų. Tačiau mokyklos, kaip ir prieškario metais, išliko kultūros, lietuviybės skleidimo aplenkėjusiame krašte

centru. Ir pro ideologijos šydą prasiskverbavo laisvesnė mintis. Daug mokytojų ir mokinių už tai nukentėjo.

1951 m. Širvintose įkuriamą septynmetę mokyklą, veikusi iki 1959 m. Širvintų septynmetės mokyklos direktore dirbo J. Diržienė. Mokykloje dirbo 12 mokytojų. Nuo 1958 m. pradžios direktoriumi buvo J. Jadzevičius.

1953–1956 metais vidurinės mokyklos direktoriumi buvo V. Dalinkevičius. 1956–1959 m. – Pr. Radvilas. Tuo metu mokykloje dirbo 24 mokytojai, buvo 16 klasių.

1959 m. rudenį prie vidurinės mokyklos prijungiamą Širvintų septynmetę mokyklą. Buvusios septynmetės mokyklos pastate įsikuria mokinių bendrabutis.

1959–1960 m. direktoriumi buvo A. Ažubalis. Mokykloje buvo 19 klasių, dirbo 24 mokytojai.

1960 m. pabaigoje – 1961 m. rugpjūčio mėn. mokyklos direktoriumi dirbo Stanislovas Dačka.

1961–1964 m. mokyklai vadovavo A. Kuliešius.

1964–1969 m. direktoriumi buvo A. Ažubalis.

1969 m. Širvintų vidurinės mokyklos direktoriumi vėl skiriamas A. Kuliešius.

1962 m. panaikinus Širvintų rajoną, vidurinės mokyklos vyresnės klasės (VIII–XI) perkeltos į dabartinės muzikos mokyklos patalpas (Vilniaus g. 94). Dvi pradinės mokyklos klasės (I ir IV) įsikūrė buvusiam rajono milicijos pastate (prie bažnyčios, pastatas vėliau nugriautas). Kitais metais pastatas buvo pradėtas remontuoti mokyklos bendrabučiui, o pradinės klasės perkeltos į dabartinės muzikos mokyklos pastatą. Pamokos tuo metu vyko viena pamaina.

1965 m. atkuriamas Širvintų rajonas. Dabartinės muzikos mokyklos pastate vėl įsikuria partijos komitetas. Mokiniam tenka grįžti į mokyklos pastatą ir mokytis 2 pamainomis. Suremontuotame ir mokyklos bendrabučiui paruoštame pastate vėl įsikuria rajono milicija.

1966 m. pradėta mokyklos priestato ir bendrabučio statyba. Po dvejų metų (1968 m.) statyba buvo baigta. Mokinių bendrabutis iš avarinio pastato Nepriklausomybės aikštėje persikelia į naująjį.

1969 m. mokykloje jau 27 klasės, 676 mokiniai.

1961–1963 m. mokykloje buvo ir rusų kalba dėstomų klasių. Tačiau, panaikinus rajoną, daugumą rusų tautybės tarnautojų išvažiavo, nesusidarė reikiamų mokinių skaičius ir rusiškos klasės buvo panaikintos (buvo I–VI kl.). Atkūrus rajoną, rusiškos klasės nebuvo atkurtos.

Mokykloje visada buvo mokytojų, mylinčių dainą, ieškančių ir kuriančių. 1968 m. Mokytojų dienos šventėje koncertavo mokytojų ansamblis (J. Adomavičienė, R. Baronienė, A. Kuliešius, D. Miliukienė, J. Pauliukonis, V. Pukienė, N. Pažusis, Z. Stonienė, H. Vaicekauskienė, M. Valickienė, B. Vinciūnienė). Tada pirmą kartą nuskambėjo daina „Širvinta“ (muz. J. Pauliukonio, žodž. D. Miliukienės).

Mokytojai ir mokiniai pamėgo išvykas į teatrus, koncertus, ekskursijas. Mokytojų ir mokinių grupės aplankė daugelį Lietuvos miestų ir miestelių, keliavo į Maskvą, Rygą, Taliną, Jerevaną, Tbilisį, Vidurinę Aziją ir kt.

Svarbi būdavo ir mokslo metų pabaigai skirta turizmo diena. Joje dalyvaudavo visos klasės.

Mokyklos mokiniai: A. Valickas, G. Pukaitė, R. Skardžiūnaitė, A. Danilevičiūtė, D. Kuliešius, L. Kikutytė, A. Krikštonis, D. Pauliukaitė ir kt. – tapo respublikinių olimpiadų nugalėtojais.

1965 m. įsteigiama Širvintų muzikos mokykla, 1974 m. – Širvintų sporto mokykla. Šios mokyklos labai pagyvino kultūrinį ir sportinį ne tik Širvintų miestą, bet ir viso rajono gyvenimą. Muzikos mokyklos auklėtiniai – nuolatiniai Respublikinių dainų švenčių dalyviai ir laureatai, daugelio konkursų nugalėtojai. Sporto mokykla išugdė sportininkų ir sporto entuziastų.

Devintojo dešimtmečio pradžioje Širvintų vidurinėje mokykloje labai padaugėjo mokinių. Net dirbant dviem pamainomis ėmė trūkti patalpų.

Iš Širvintų parapijos religinio gyvenimo kronikos

Dalia Mulevičienė

Buęs J. Eidukevičiaus mokinys Česlovas Šaduikis prisimena, kad mokytojas priklausė katalikiškai studentų ateitininkų sąjungai. Mokytojas norėjo ir mokykloje suburti ateitininkų grupelę, bet direktorius M. Gylys tai J. Eidukevičiaus veiklai atkakliai priešinosi, neleisdamas kurtis jokioms organizacijoms.

1930–1934 m. progimnazijoje tikyba dėstė kunigas Juraitis.

1938 metais mokykloje veikė angelaičių, skautų, ateitininkų, šaulių organizacijos. Angelaičiams vadovavo kunigas. Skautams vadovavo mokytojas. Skautų šūkis buvo: „Aš pasižadau mylėti Dievą ir Tėvynę“.

Alfonsas Ažubalis 1941 m. liepos mėnesį buvo paskirtas vikaru į Širvintas. Čia dirbo beveik iki karo pabaigos. Vyresnio amžiaus širvintiškiai prisimena kunigo Ažubalio sakytus pamokslus, gražų jo balsą, bažnytines giesmes, jo didelę meilę ir pasiaukojimą mokiniams. Kiekviena tikybos pamoka vaikams buvo naujų tiesų atradimas.

Nuo 1945 metų Širvintose klebonavo kun. Petras Guobys (1915–1988). Jis vėliau buvo altarista. Palaidotas Širvintų bažnyčios šventoriuje. Parapijiečiai kun. Guobį labai mylėjo, nes jis su visais rado bendrą kalbą. Klebonas suremontavo bažnyčią.

Dabar Širvintose klebonauja kun. Juozapas Dabravolskas, kuris į mūsų parapiją atvyko 1986 m. balandžio mėnesį.

1920 m. lapkričio 17–21 d. Lietuvos kariuomenės mūšis su Lenkijos kariuomenės L. Želigovskio rinktine siekė Širvintas ir jų apylinkes. Šis mūšis istorijoje vadinamas Širvintų–Giedraičių mūšiu. Šios kautynės išsaugojo Lietuvos nepriklausomybę, tačiau širvintiškių vargai jomis nesibaigė. Lenkai suorganizavo partizanus, kurie plėšikavo ir terorizavo lietuvius. 1921 m. kovo 17 dieną buvo nužudytas Zibalų klebonas kun. Kazys Lajauskas.

Prie bažnyčios Širvintose yra kapinės, kuriose palaidoti 1920 m. kovose su lenkų legionieriais 23 žuvę kariai. Jiems buvo pastatytas paminklas.

1927 m. rugpjūčio 15 dieną miestelio aikštėje, prie bažnyčios šventoriaus, atidengtas paminklas Širvintų apylinkėse 1920–1924 m. žuvusiems kariams ir šauliams. Paminklas vaizdavo motiną, laikančią mirštantį sūnų. Sovietmečiu (1950–1954 m.) paminklas nugriautas.

Širvintų gyventoja Vanda Vaičeliene prisimena: „Kai prie bažnyčios pastatė R. Antinio paminklą, aikštėje, kur dabar dideli medžiai, buvo pastatytas gražus kryžius su skambalėliais. Pučia vėjas, skambalėliai skamba. Po karo kryžius buvo nugriautas. Žmonės jį perkėlė į kapines. Dabar kryžius restauruotas, tik skambalėlių nebėra“.

1990 m. lapkričio 27 d. parapijos bažnyčioje buvo laikomos mišios už mirusius kovose už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Ėjo apie 1000 žmonių procesija, giedodama šventas giesmes ir dainuodama liaudies dainas miesto gatvėmis paskui tremtinių koplytstulpį, grįžtantį į senąją vietą, į Nepriklausomybės aikštę. Koplytstulpis buvo pastatytas Turgaus aikštėje, minint 10-ąsias Lietuvos nepriklausomybės metines...

1990 metų vasarą iš Igarkos parvežti ir Širvintų kapinėse palaidoti J. Kilijono, B. Spierskio, K. Spierskio, V. Vaitkūnienės, Stasio ir Filomenos Jočių palaikai.

Pasiryžusių nešti didžiulį kryžių į Kryžių kalną žmonių kolona (per 60 žmonių) iš senosios Kernavės pasiekė Širvintas. Miesto gatvėmis kryžius buvo nuneštas į Širvintų bažnyčią. Bažnyčioje klebonas J. Dabravolskas aukojo šv. Mišias. Tai buvo 1990 metų vasarą.

Kaip niekada gausiai širvintiškiai rinkosi į bažnyčią – Devintines. Klebonas J. Dabravolskas aukojo šv. Mišias už Tautos kančią ir aukas, kuriomis nuklotas Sibiras. Kabaldos, Širvintų kaimų, Širvintų miesto tikintieji šventoriuje įrengė 4 altoriukus. Prie jų procesijos metu buvo skaitoma evangelija, meldėsi žmonės (1990 m.).

Klebonas J. Dabravolskas pašventino Jono ir Julijos Valešių kieme pastatytą kryžių. Šis kryžius – pirmasis širvintiškio miestiečio sodyboje po sovietinės okupacijos.

Netilpo žmonės sekmadienį (1990 m. liepos 16 d.) į Širvintų šv. Arkangelo Mykolo bažnyčią. Pusė liko šventoriuje ir čia dalyvavo šv. Mišiose. Vyko švenčiausios Marijos Škaplierinės atlaidai. Mišias laikė Kaišiadorių vyskupas J. Matulaitis. 580 širvintiškių vyskupas davė Sutvirtinimo sakramentą, palaimino visus susirinkusius, pašventino kryžių, šventoriuje pastatytą prisikeliantiems maldai, dorai, blaivybei, meilei.

Šventoriuje pastatytas ažuolo skulptūrų ansamblis „Jėzus Nazaretis“ arba „Štai žmogus“. Ansamblio autorius – liaudies meistras iš Kėdainių Vytautas Ulevičius.

Nuo 1990 m. rugsėjo 1 dienos parapijos mokyklose pradėta dėstyti tikyba.

1991 m. miesto taryba grąžino Širvintų religinei bendruomenei jos buvusią kleboniją, kurioje SSSR okupacijos laikotarpiu buvo įsikūrus ligoninės chirurgijos skyrius.

Statomas naujas bažnyčios pastatas, kur galės gyventi kitas kunigas, galbūt vargonininko šeima, įsikurs katechetinis centras, salė paskaitoms.

Gražų Motinos dienos minėjimą 1991 m. surengė Širvintų parapijos klebonas Juozapas Dabravolskas. Motinoms didžiausia pagarba, pati didžiausia dovana – tai kunigo aukojamos šv. Mišios, prašant sveikatos, dvasinės stiprybės jų sunkiame, bet garbingame šeimos gyvenime. Kunigo Česlovo Kavaliausko žodžiai ragino motinas visas jėgas paskirti katalikybės išlaikymui šeimoje, tikėjimo, meilės diegimui vaikų širdyse. Vakare klebonas aukojo šv. Mišias už mirusias motinas.

1991 m. birželio 14 d. gausi eiseną juda bažnyčios link. Priekyje trispalvė. Pirmosios vidurinės mokyklos mokytojai neša didžiulę ažuolo lapų girliandą. Dvyliktą valandą kunigas Česlovas Kavaliauskas aukojo šv. Mišias.

Liūdnomis akimis ažuolinė Motina sopulingoji atsiklaupusi ant erškėčių vainiko (skulptorius Ip. Užkurys) žvelgia į širvintiškius. Gedulo ir vilties dieną kun. J. Dabravolskas šventina šią skulptūrą, pastatytą prie bažnyčios skverelyje.

1991 m. rugsėjo 1 d. pašventintas atstatytas paminklas. Vėl į mus žvelgia motina, laikanti mirštantį sūnų. Paminklui lėšas aukojo daugelis organizacijų, daug širvintiškių žmonių. Atstatyti paminklą kainavo 50000 rublių. Paminklo autorius – skulptorius Robertas Antinis.

1992 m. rugpjūčio mokytojų konferencijos dalyviai padeda gėlių prie Nepriklausomybės koplytstulpio.

Prieš Kalėdas (1992 m.) Širvintų 1-osios vidurinės mokyklos tikybos mokytoja Elena Mašauskaitė surengė specialias tikybos pamokas visų klasių mokiniam. Moksleivės giedojo šventas giesmes, buvo skaitomos ištraukos iš Evangelijos, pranašo Izaijo knygos, kalėdiniai eilėraščiai, skirti Marijai ir Jėzaus laukimui. Pamokose dalyvavo klebonas J. Dabravolskas. Klebonas palinkėjo neužgesinti gerumo žvakutės savo širdyse.

1993 m. rugpjūčio mokytojų konferencijos metu kalbėjo tikybos mokytoja Vladislava Adamonytė. Ji pakvietė tikėti Kristų, daugiau dėmesio skirti dvasingumo ugdymui. Savo kalbą susiejo su šv. Tėvo vizitu į mūsų šalį. Kalbėjo Širvintų parapijos klebonas J. Dabravolskas. Jis pabrėžė mokytojo vaidmenį kiekvieno žmogaus gyvenime, palinkėjo pedagogams ištvermės ir gerumo.

1992 m. gruodžio 24 dieną Centrinėje ligoninėje vyr. gydytojas Antanas Lidžius atidarė koplytelę. Klebonas J. Dabravolskas pašventino koplytelės kryžių, salę. Nuo tos dienos kiekvieną ketvirtadienį vakare aukojamos šv. Mišios, į jas maldai susirenka ligoniai ir medicinos personalas.

Ilgai buvo sprendžiama naujųjų miesto kapinių įrengimo problema. Senosiose, šalia bažnyčios, seniai nebėra vietos, žmonės laidojami tik šeimyniniuose kapuose. Paširvintyje graži vieta, netoli, tik bėda – dažnai, iškasus duobę, joje būna pilna vandens. Siūloma šalia Viesų kaimo kapinių įrengti naujasias kapines. Jos 7 km nuo Širvintų.

Dar iki šiol ši problema neišspręsta dėl lėšų stokos. Žmonės priprato ir laidoja savuosius Paširvintyje. Kapinės gražiai tvarkomos.

1994 m. balandžio 16 d. Širvintų 1-osios vidurinės mokyklos 70-ies metų jubiliejaus iškilmės prasidėjo bažnyčioje šv. Mišiomis. Į šv. Mišias atvyko Trakų

rajono Semeliškių parapijos klebonas Romualdas Šalčiūnas. Jis – buvęs Širvintų mokyklos mokinys.

Tapo tradicija, kad Širvintose, Šv. Mykolo Arkangelo bažnyčioje, tris kartus per metus: prieš Kalėdas, Velykas ir naujus mokslo metus, vyksta jaunimo vakarai. Šv. Mišios laikomos už vaikus, jaunimą ir parapijoje dirbančius mokytojus. Išpažinčių klausyti atvyksta kunigai iš kitų parapijų, nes tiek daug tikinčiųjų parapijos klebonas nespėtų aptarnauti. Tokį vakarą išpažinties eina apie 700 jaunuolių, apie 1300 tikinčių suaugusiųjų. Ir eilinį sekmadienį prie Dievo stalo Širvintų bažnyčioje stovi labai daug tikinčiųjų.

1995 m. sausio 12 d. Centrinės ligoninės antrajame korpuse atidarytas slaugos skyrius. Kun. J. Dabravolskas pašventino slaugos skyriaus patalpas ir padovanojo dailių kryželių.

Kasmet sausio 13 d. šv. Mišias klebonas aukoja už žuvusius Laisvės gynėjus. Visada bažnyčia būna pilna žmonių. Gieda tremtinių choras (vad. I. Vasiliauskiene), kultūros centro mišrus choras (vad. A. Burakovienė), skamba kanklių muzika.

Sekminių išvakarėse Širvintų bažnyčioje Pirmosios komunijos sakramentą priima apie 300 vaikų. Moksleivius pirmajam susitikimui su Kristumi ruošia parapijos kaimo ir miesto mokyklų mokytojos – katechetės, o vakarais, prieš pamaldas ir po jų, klebonas J. Dabravolskas tikrina žinias, kalbasi, aiškina elementarias tikėjimo tiesas. Su moksleiviais išpažinties eina tėvai, krikšto tėvai, giminės.

Kasmet birželio 14 d. klebonas J. Dabravolskas laiko šv. Mišias už tremtinius.

Kaišiadorių vyskupijos prie Kauno tarpdiacezinės kunigų seminarijos katechetiniame centre 4 metų neakivaizdines studijas baigė ir teologijos fakulteto diplomus gavo tikybos mokytojos V. Adamonytė ir E. Mašauskaitė.

Bažnyčios jaunimo choras ir kun. J. Dabravolskas lankėsi Čiobiškio specialiuosiuose globos namuose. Skambėjo charizmatinės giesmės. Su mokiniais kartu meldėsi, giedojo tris „Sveika Marija“. Klebonas su choristais lankėsi Gelvonų slaugos namuose, Čiobiškio vaikų globos namuose.

1995 m. šv. Mykolo atleidų dieną pašventintas Kryžius „Nukryžiuotasis ir šv. Mergelė Marija“ – vietoj misijų kryžiaus.

Mūsų Širvintų Šv. Arkangelo Mykolo bažnyčia yra stačiakampio plano, turi klasicizmo ir baroko bruožų, su 2 bokštais ir aukštu frontonu tarp jų. Vidus trijų navų, atskirtų pilioriais, skliautuotas. Bažnyčios langai – vitražai (šv. Jonas, šv. Petras, šv. Morkus, šv. Matas, šv. Lukas, šv. Povilas).

Bažnyčios centriniame altoriuje yra 550 cm aukščio ir 290 cm pločio paveikslas „Mykolo Arkangelas“. Paveikslas nutapytas XVIII a. Centre – šv. Mykolo Arkangelo figūra, išpūdingas fonas. Autorius nežinomas.

Dešiniajame altoriuje – paveikslas „Šv. Filomena“. Autorius – Jonas Zenkevičius. Paveikslas nutapytas 1861 m. Vaizduojama klūpanti Filomena, virš jos apsireiškusį Mariją su kūdikėliu. Šis paveikslas 1983 m. restauruotas dailininkės Šmigelskaitės.

Altorelis su paveikslais „Šv. Kotryna ir Marija“. Autorius nežinomas. Viename altorelio paveiksle atvaizduotos dvi centrinės figūros – šv. Kotryna, palinkusi į priekį, ir šv. Marija, laikanti kūdikį. Antrajame profiliu pavaizduotas šv. Juozapas, o centre – šv. Marija su kūdikėliu ant rankų.

Paveikslas „Morkus Evangelistas“ nutapytas XIX a. Autorius nežinomas. Pavaizduotas Morkus Evangelistas su liūtu. Paveikslas yra antrame pilioriuje, kairėje pusėje.

Paveikslas „Matas Evangelistas“ nutapytas XIX a. Autorius nežinomas. Pavaizduotas Matas Evangelistas su jaučiu. Paveikslas yra antrame pilioriuje, dešinėje pusėje.

Paveikslas „Lukas Evangelistas“ nutapytas XIX a. Vaizduojamas Lukas Evangelistas su angelu, laikantis knygą. Paveikslas yra bažnyčioje virš sakyklos.

Paveikslas „Jonas Evangelistas“ vaizduoja šventąjį su ereliu. Paveikslas yra bažnyčios viduje, pirmame pilioriuje.

Dekoratyvinės vyskupų skulptūros labai spalvingos, rankose laiko vyskupų valdžios atributus. Drabužiai palaidi, krenta klostėmis. Vyskupų veidai susikaupę ir pamaldūs. Skulptūros yra bažnyčios eksterjere.

Kas atvyksta į Širvintas vasarą, būtinai aplanko didelius Marijos Škaplierinės atlaidus. Ateina pasimelsti, dalyvauja procesijoje, kur susitinka daug širvintiškių.

Kas į Širvintas užsuka rudenio, tai patenka į Mykolo Arkangelo, mūsų parapijos patrono, atlaidus. Į atlaidus atvyksta apie 1000 tikinčiųjų.

Kiekvieną sekmadienį Votyvoj gieda jaunimo choras, o sumos metu – suaugusiųjų mišrus choras. Abiem chorams vadovauja Širvintų 1-osios vidurinės mokyklos muzikos mokytoja Irena Vasiliauskienė.

Klebonui J. Dabravolskui pamaldoms patarnauja nemažas būrys berniukų: Mantas Zujus, Daugirdas Ivanauskas, Povilas Bakšanskis, Dainius Terechovas ir kt.

Gavėnios metu Širvintų bažnyčioje kiekvieną penktadienio vakarą gausus jaunimo būrys eina „Kryžiaus kelius“ jų pasirinkta intencija.

Meldžiamasi už ligonius, malda skiriama nusidėjėliams, kad jie atsiverstų į dorą ir tikėjimą.

Šeštadieniais kalbama Rožinio malda. Rožinis kalbamas už tikinčiuosius, kad jie neteistų kitų, bet gyventų pagal Dievo žodį.

Užveriamė bažnyčios duris. Paskutinis iš bažnyčios išeina J. Dambrauskas, mūsų bažnyčios zakristijonas. Klebonas J. Dabravolskas dar stovi ant laiptų ir šeimininko žvilgsniu nužvelgia aplinką. Tik rudenį sutvarkyta šventoriaus tvora, bet naujų vartų nespėjo įstatyti – užklupo šalčiai.

1997 metais birželio 28 dieną 12 val. Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis laikė šv. Mišias ir pašventino Širvintų parapijos globos namus. Juose apsigyveno pirmieji globotiniai. Šventinimo iškilmėse dalyvavo Vilniaus apskrities viršininkas Alis Vidūnas, Vilniaus banko valdybos pirmininkas Julius Niedvaras, Širvintų rajono meras Vytas Šimonėlis, Vokietijos Saterlando krašto 7 žmonių delegacija, atstovaujanti keturioms katalikų ir vienai evangelikų parapijai, Maltos

ordinui ir draugijai „Caritas“, septyni Kaišiadorių vyskupijos kunigai, rajono verslininkai, statybinių organizacijų vadovai, per 500 parapijos tikinčiųjų.

Būtinybė Širvintų mieste turėti senelių globos namus iškilo 1993 metais. Gelvonų senelių prieglaudoje nebuvo laisvų vietų, o vienišų paliegusių senukų Širvintų mieste nuolat daugėjo. Miesto globos ir rūpybos inspektorės apklausė socialiai remtinus senokus ir ligonius, ar jie sutiktų gyventi globos namuose, jei tokia įstaiga būtų čia pat, Širvintose. Paaiškėjo, kad apie 20 žmonių tokią žinią sutiktų džiaugsmingai, o važiuoti į kurią nors kitą didelę senelių prieglaudą nenori, nes senatvėje norisi būti tarp pažįstamų žmonių, savame krašte. Savivaldybė buvo sumaniusi tokius namus statyti, jau ir vieta buvo parinkta, bet norai sprogo lyg muilo burbulas – biudžete nuolat trūko lėšų, dejavo mokyklų, vaikų darželių, kitų įstaigų darbuotojai, miestiečiai skundėsi, kad nereMontuojamos miesto gatvės, naktimis nešviečia elektros lempuotės.

Širvintose stovėjo nenaudojamas, chuliganų daužomas ir naikinamas senosios klebonijos, statytos 1932 m., pastatas, kuriame sovietmečiu buvo išikūręs ligoninės chirurgijos skyrius ir, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, Širvintų miesto tarybos gražintas parapijai.

Pamažu ėmė realizuotis sena klebono Juozapo Dabravolsko svajonė tame pastate įkurti senelių globos namus. Bažnyčia buvo pasirengusi už dyką pastatą išnuomoti miesto savivaldybei, kuri atliktų kapitalinį remontą, nupirktų reikalingą inventorių, įsteigtų etatus ir apgyvendintų senelius. Tai idėjai buvo pritarusi net rajono valdyba.

Bet vėlgi bėda: rajono biudžetas net ir tam negalėjo skirti pinigų. Tikėti, kad šalies verslininkai, užsienio labdaros organizacijos sušėlps savivaldybę, buvo nerealu.

Vilniaus banko valdybos pirmininko Juliaus Niedvaro paskatintas, iniciatyvos ėmėsi pats parapijos klebonas Juozapas Dabravolskas. 1994 metais spalio mėnesį bažnyčios taryba patvirtino globos namų nuostatus ir paprašė rajono Valdybą registruoti šią labdaros organizaciją. Architektai parengė pastato kapitalinio remonto projektą, banke buvo atidaryta sąskaita, bažnyčia kreipėsi į vietinius verslininkus, kraštiečius, labdaringus Vokietijos fondus prašydama paramos. Ir žmonės atsiliepė. Pinigus skyrė labdaros fondas „Renovalis“, vietiniai verslininkai, aukėjo parapijiečiai. Norėdamas visiems pasidėkoti klebonas, J. Dabravolskas turėjo surašyti didžiulį sąrašą.

1995 m. balandžio 4 d. į Širvintas įsuko didžiuliai sunkvežimiai ir autobusiukas su Vokietijos Caritas ir Maltos ordino labdaros siunta. Nuo tada užsimezgė graži Širvintų ir Saterlendo krašto parapijų draugystė. Ramslio parapijos klebonas Hubertas Normanas paskatino 4 katalikų ir 1 evangelikų parapijų žmones padėti statyti Širvintų parapijos globos namus. Kiekvieną pavasarį ir rudenį į Lietuvą iš Vokietijos važiavo mašinos su statybinėmis medžiagomis, santchnikos įranga, baldais, drabužiais, patalyne – viskuo, kas bus reikalinga būsimiems globos namams.

Atidarymo iškilmėse kalbėjęs Vilniaus apskrities viršininkas Alis Vidūnas sakė, kad ieškos galimybių prisidėti materialiai prie šių globos namų išlaikymo.

Parenti žadėjo ir kiti šventėje dalyvavę geradariai. O vyskupas Juozapas Matulaitis džiaugėsi, kad Kaišiadorių vyskupijoje jam teko šventinti jau penktuosius senelių globos namus, kurių labai trūksta, kad Širvintų globos namų statyba suartino įvairių šalių, įvairių luomų žmones. Tai gražus įrodymas, kad ten, kur Dievas – ten visada taika, kad bažnyčia, atsiėmusi savo pastatus, juos naudoja ne savanaudiškai, bet visų žmonių, ypač labiausiai nuskriaustųjų, labui, socialinėms reikmėms.

„Parapijos globos namai – tai ne tik klebono ir savivaldybės rūpestis, bet ir kiekvieno iš mūsų. Gražu būtų, kad kiekvienas iš mūsų, čia ateidamas atneštų širdies meilę, gerą žodį, parodytų, kad mokame priimti gerų žmonių dovanas“. Tokiais žodžiais vyskupas apibūdino nuveiktus darbus.

Kieme rymo širvintiškio Remigijaus Rudoko išdrožtas rūpintojėlis. Gražiu dekoratyviniu elementu virto kažkada apleistas šulinys, akmenis tvorelės. Patalpose tvyro malonus dažų kvapas. Seneliai gyvens po vieną, du. Kiekviename kambaryje – kriauklė, tualetas. Spintose sukabinti drabužiai, sudėti rankšluosčiai, gražiai paklotos lovos. Kol kas senutės kuklinasi ne tik ant lovos prisėsti, bet ir prisiliesti: po tokiomis pūkinėmis antklodėmis niekada neteko miegoti... Kiekviename kambaryje radijo aparatas, „Vorutos“ laikraščio, kuri redakcija jau seniai siunčia, komplektai, staliukas, minkštos kėdės – tik ateik, gyvenk, melskis, be buitinių rūpesčių leisk senatvės dienas. Bendriems poreikiams – gražus valgomas, svečių ir poilsio kambarys, kuriame vakarais bus galima pasižiūrėti televizijos laidų (beje, atidarymo proga jį padovanojo Vilniaus banko valdybos pirmininkas). Šiuolaikiškai įrengti dušo, vonios kambariai, jauki virtuvė, kurioje gyventojai turės progos pasigaminti mėgstamą patiekalą svečiams, kaimynams pavaišinti. Globos namų gyventojams maistą ruoš Centrinės ligoninės valgyklose, tereikia tik atsinešti ir indus atgal nunešti. Ligoninė visai čia pat. Taigi personalui atkris dar vienas rūpestis: kiekvieną kartą sunegalavus kuriam nors gyventojui per keletą minučių bus galima prisiskauti kvalifikuotą mediką.

„Negalime pažinti patalpų, kuriose keletą dešimtmečių dirbome. Kas galėjo patikėti, kad iš tokio skurdaus pastato galima padaryti patį gražiausią ir tvarkingiausią visame mieste,“ – sakė išskilmėse dalyvavusios medicinos seselė, felčerė.

Rajono meras Vytas V. Šimonėlis nuoširdžiai dėkojo J. Dabravolskui, vildamasis, kad tie namai taps tikru dvasiniu centru.

Rajono valdyba ir Širvintų bažnyčios taryba pasirašė neterminuotą jungtinės veiklos sutartį dėl Širvintų parapijos globos namų išlaikymo.

Bažnyčios taryba išipareigojo suteikti pastatus, baldus ir visą reikalingą inventorių parapijos globos namams, skirti lėšų jų einamajam ir kapitaliniam remontui, sumokėti visas transporto, elektros, telefono, vandens, kanalizacijos ir higienos priemonių, kitas komunalinių paslaugų išlaidas, rūpintis čia gyvenančių senelių apranga, avalyne, užtikrinti normalias gyvenimo sąlygas.

Savivaldybė mokės minimalią mėnesio algą aštuoniems aptarnaujančio personalo darbuotojams, už patalpų šildymą ir iš dalies už senelių išlaikymą.

Įvyko parapijos globos namų apgyvendinimo komisijos posėdis. Komisija apsvarstė visus prašymus ir į naujuosius parapijos globos namus priėmė pirmuosius gyventojus. Bažnyčios valdyba paskyrė Rimantą Bytautą parapijos globos namų valdytoju.

Iš prisiminimų apie pafrontės kaimus

Užrašė Elena Mažulienė

Pasakojė Pranciška Apanavičiūtė – Sipavičienė, g. 1925 m. Palkių k.

1946 m. birželio 29 dieną Šešuolėlių parapijos kunigas ir pavasarininkė Vladislava Jatkauskaitė organizavo Kalvarijų aplankymą Vilniuje. Kryžių nešė Edvardas Jatkauskas (žr. nuotr.). Jis dar prieš karą mokėsi kunigų, o Feliksas Mažulis (dešinėje, eisenos gale) – mokytojų seminarijoje Ukmergėje. Vincas Jatkauskas po karo buvo klieriku Bagaslaviškyje. Kai išvežė kunigą, Vincas slapstėsi, o jo seserį Marytę ir brolių Kazį Jatkauską 1948–1949 m. išvežė į Sibirą. Marytė buvo silpnos sveikatos ir greitai mirė, palaidota Sibire. Vincas Jatkauskas baigė Žemės ūkio akademijos veterinarijos fakultetą ir visą gyvenimą dirbo Pasvalyje. Visai prieš mirtį, sunkiai sirgdamas, savo gimtojo kaimo atminimui Šešuolėlių bažnyčios šventoriuje pastatė atminimo paminklą su įrašu:

„Viešpatie, globok Palkių km. vaikus, netekusius gimtynės.“

Melioracija Palkių kaimą nušlavė, neliko nė vienos sodybos.

Po Pirmojo pasaulinio karo palkiškiečiai net iki 4-ojo dešimtmečio gyveno ūlyčioje. Zigmanto ir Genovaitės Mažulių namas buvo dviem galais. Stancijoje mes vaidindavome. Mūsų pasižiūrėti atvažiuodavo ir kunigas, ir pasieniečiai.

Atsimenu gegužines pamaldas. Kai mes – moterys ir mergaitės – giedodamos suklaupdavome, tai bernai karkvabalius saujomis mums mesdavo už apykaklių.

*Šešuolėlių parapijiečiai
Vilniaus Kalvarijose
1946 06 29*

*Prie paminklo Palkių k.
atminti (iš kairės):
Danutė ir Vincas
Jatkauskai, Matilda,
Pranciška ir Albina
Apanavičiūtės, Stasys
Bagdonavičius*

Mažulių stacija – plūktinė asla, beržine šluota šluojama – būdavo išbarsyta ajerų, pelynų, kanapių lapais. Ant komodos – daug gėlių. Komoda užtiesta balta staltiese. Ant sienos taip pat namie austa lovatiesė. Marijos paveikslas skendo gėlėse. Degė žvakės. Meldėsi ir giedojo lietuviškai.

Į gegužines pamaldas ateidavome pasipuošusios tautiniais drabužiais, baltom prijuostėm, su rūtų vainikėliais. Kad nenuvystų rūtos, jas merkdavome į lėkštutę.

Po pamaldų jaunimas šoko ir dainavo. Dainos buvo juokingos: vienas posmas lietuviškas, kitas – lenkiškas. Feliksas Mažulis grojo armonika šokiams arba pritardamas dainininkams. Dainavo visi šokėjai.

Dažnai šokdavome iki paryčių ir nemigusios kibdavome į rytmetinę ruošą.

Pasakojė Janina Jakubonytė-Valsiūnienė, g. 1931 m. Lozarių k.

Žmonės tikėjo, kad amerikoniai greitai greitai (tai penkiolikta, tai pirmą vieno ar kito mėnesio dieną) paskelbs rusams karą ir išvarys juos iš Lietuvos. Felikso dėdė Edvardas Valiūnas – Lietuvos kariuomenės karininkas, palikęs žmoną Joaną ir sūnų Ramutį Juodakėlių kaime, savo tėviškėje, kartu su jaunesniu broliu Kaziu išėjo į mišką. Edvardas žuvo, o Kazys (į mišką išėjęs 16-os metų) praėjo Sibiro gulagus, tremtį, sugrįžo į Lietuvą ir dabar gyvena Vilniuje. Edvardo žmona Joana Daukšaitė-Valiūnienė ir jos sūnus Ramutis buvo išvežti, o svainis Povilas Daukša (Joanos brolis) kiek vėliau, įskustas kaimyno, buvo teisiamas ir, kaip politinis kalinys, buvo vėtomas ir mėtomas per Sibiro gulagus. Iš tremties grįžęs rado suaugusias dukras ir sunkių išbandymų palaužtą žmoną Valiūnaite-Daušienę savo tėviškėje, Žvynėnų kaime. Povilas Daukša, savo giminaičių Felikso Mažulio ir Genovaitės Medeckaitės-Mažulienės padedamas, pardavė tėviškės gyvenamąjį namą ir su šeima įsikūrė Trākuose. Šiuo

metu čia, tėvo Povilo pastatydintuose namuose, gyvena dukra Aldona Daukšaitė-Pyragienė, jau pensininkė. Povilo žmona greitai mirė, o 1983 metais greta atgulė savo kančių kelius užbaigęs ir Povilas Daukša. Trākuose iš miško perlaidoti ir Edvardo Valiūno palaikai greta jo žmonos Joanos Daukšaitės-Valiūnienės. Jų sūnus Ramutis Valiūnas tebegyvena Trākuose.

Širvintų miestelis prieš Antrąjį pasaulinį karą ir pirmaisiais okupacijos metais (atsiminimai)

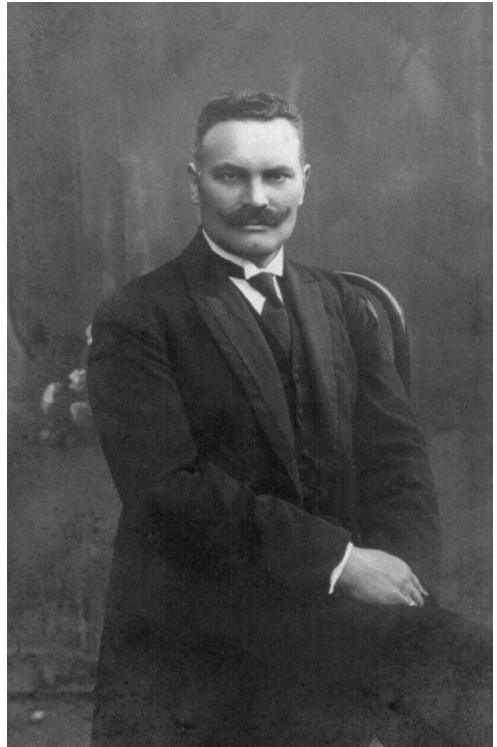
Stanislovas Dačka

Miestelis išsikūręs prie Širvintos upės palei plentą, jungiantį Vilnių su Ūkmerge. XX a. pradžioje Širvintos priklausė Vilniaus gubernijai ir apskrīčiai (Vilniaus gubernijos riba baigėsi už Viesų prie Kazarėskos vienkiemio). Ekonominiu požiūriu Širvintų geografinė padėtis buvo nebloga. Po 1920 m. Lenkijos agresijos prieš Lietuvą ir Vilniaus bei Rytų Lietuvos okupacijos ta padėtis pablogėjo. Dirbtinė demarkacinė linija nutraukė ryšius su Vilniumi: Širvintų valsčius buvo prijungtas prie Ukmergės apskrities.

Miestelis buvo išsidėstęs abipus 3 km ilgio Vilniaus gatvės. Nuo Nepriklausomybės aikštės ir toliau per Širvintų kaimą ėjo tos gatvės tąsa – Ukmergės gatvė. Abi šios gatvės buvo grįstos akmenimis. Buvo ir dar kelios mažos gatvelės: Totōrių, Kapū, Sinagōgos.

Didelių pramonės įmonių nebuvo. Prie tilto per Širvintą, važiuojant Zibalū kryptimi, stovėjo didelis žydū Blintmanū garo malūnas, prie jo buvo lentpjūvė, vėlykla. Už upės, dvaro žemėje, buvo Rukšos vandens malūnas, lentpjūvė ir elektrinė, bet jos elektra buvo labai brangi. Aukščiau pakelti užtvankos Rukša negalėjo, nes vanduo būtų užliejęs kitų savininkū pievas. Tiesa, netoli Širvintū, Kazliškiū vienkiemyje, buvo dar vienas malūnas.

Širvintosė buvo daug amatininkū dirbtuviū: siuvėjų, kepėjų, batsiuviū, skardininkū ir kitū. Beveik kiekviename žydū name buvo parduotuvė. Siųsdamos vaiką pirkti silkiū ar žibalo mamos griežtai prisakydavo iš ko pirkti, nes parda-

*Širvintų taikos teisėjas
Juozas Bartuševičius*

*Širvintų valsčiaus
taryba 1938-1940 m.
Viduryje sėdi viršaitis
Povilas Žukauskas*

vėjos viliodavo vaikus saldainiais, kad tik iš jų pirktų. Pirkti reikėjo iš savo „patrono“, kuris, reikalui esant, duos ir „bargan“. Buvo didelė konkurencija, kurios neatlaikę bankrutavo lietuviai krautuvininkai Lebeckas ir Slepionka. Tik Jočio restoranas ir Rojako mėsos parduotuvė klestėjo. Buvo keli labai turtingi žydai kapitalistai ir komersantai. Mirkinas turėjo keletą stambių manufaktūros parduotuvių. Taip pat turtingi žmonės buvo broliai Blintmanai, kurie valdė malūną, lentpjūvę, turėjo restoraną. Širvintosė buvo nemaža valstybinio monopolio alkoholinių gėrimų parduotuvė, iš kurios degtinę pirkto ir restoranai.

Širvintų miestelio ir kaimo gyventojus artimai siejo bendri kultūriniai ir ekonominiai poreikiai. Širvintų kaimo žmonės su arkliais buvo samdomi vežioti prekes ir dirbti kitus miestelio gyventojams reikalingus darbus. Jie važiuodavo į Kauną, Jėnavą, Ūkmergę, Valtūnus ir kitur. Iš Širvintų veždavo įvairias kaimo prekes, o į Širvintas – alų, degtinę, žibalą... Darbo miestiečiai ir kaimiečiai gaudavo, kai žydai prekiaudavo mediena. Nemažas Širvintų kaimo laukų plotas kasmet kurį laiką būdavo užkrautas popiermalkėm ir kita mediena. Jas reikėjo atvežti, sukrauti, nužievinti, vėliau – plukdyti. Plukdymui sekli Širvintà mažai

*Policininkas Aleksas
Mikalaukas
(g. 1905 m.) priima
priesaiką. Širvintos.
Apie 1930 m.*

tiko, todėl medieną plukdydavo tik pavasarinio polaidžio metu. Statybinę miško medžiagą iš Širvintų veždavo daugiausia tik apdorotą, apipjaustytą. Darbo turėdavo abi lentpjūvės ir malūnai.

Panašiu ritmu Širvintos dar gyveno pirmaisiais okupacijos metais, tik parduotuvėse pasirodė pirmosios, nelabai kokybiškos tarybinės prekės: pieštukai, margarinas ir kitos. Vokiečių okupacijos laikais malūnai ir lentpjūvės dalinai dirbo vokiečių armijai. Prie lentpjūvių būdavo didžiausios krūvos supjautų geležinkelio pabėgių, kurių okupantai nespėdavo išvežti.

Širvintų kaimo ir miestelio gyventojus glaudžiai siejo tie patys kultūros centrai: mokyklos, bažnyčia, biblioteka. Širvintų pradinė mokykla buvo pastatyta ant Širvintų kaimo ir miestelio ribos. Prie caro tai buvo dviklasė pradinė mokykla, kurią tik nedaugelis baigdavo, nes galima buvo nuo mokslo atsipirkti. Vienas iš ją baigusių buvo nepriklausomybės kovų dalyvis, Lietuvos kariuomenės pulkininkas Viktoras Skorupskas. Mokykloje mokėsi dar Kabaldos, Akmėnių, Zasino, Šniponių, Bėržės, Koltynės kaimų vaikai. Mokykla buvo keturklasė, o nuo 1937 metų – 6 skyrių. Tada 5–6 skyrius pradėjo lankyti ir tolimesnių apylinkių vaikai. Pirmoji baigusių 6 skyrius moksleivių laida buvo išleista 1939 metų pavasarį. 6 skyrius geriausiai baigė Kunigėlytė iš Akmėnių kaimo. Ta proga pulkininkas Skorupskas jai skyrė 200 litų premiją, pažadėjęs tokią premiją geriausiai baigusiam Širvintų pradinės mokyklos 6-tąjį skyrių skirti kasmet. 1940 metais šią premiją gavo Petkevičiūtė iš miestelio.

Daug metų mokyklos vedėju dirbo mokytojas Keldušis. Mokytojavo Kazys Baršauskas, Buvelskienė, Skomskienė. Ypač aktyviai su mokiniais bendravo mokytojas Baršauskas. Jis kartu buvo Širvintų šaulių būrio vadas ir progimnazijoje dėstė karinį parengimą.

1938 mokslo metų pradžioje mokykla išikėlė į naujas patalpas (dabar jose yra I-oji vidurinė mokykla). Darbo sąlygos labai pagerėjo, nes senojoje mokykloje buvo ankšta ir, įvedus 5–6 skyrius, mokykla nuomodavo papildomas patalpas iš mokyklos sargo Kugaudos. Senosiose mokyklos patalpose vėliau kurį

*Širvintų inteligentai.
Apie 1930 m.*

laiką buvo vaikų darželis, o vokiečių okupacijos laikais šiose patalpose išsikūrė vokiečių armija.

Širvintosė veikė ir progimnazija. Pradžioje ji buvo išikūrusi keliuose namuose vidury miestelio, vėliau nuomojo patalpas iš Rukšos dvaro. Progimnazija neretai suruošdavo vakarus su vaidinimais visuomenei. Mokiniai mielai skaitė mokyklos bibliotekos knygas: norint gauti, pavyzdžiui, „Vinetu“ tomelį reikėjo ilgai laukti eilėje. Su klasės vadovo garantija mokiniai galėjo imti knygas ir iš viešosios bibliotekos, kuri buvo netoli bažnyčios (bibliotekos namas sudegė per karą).

Žiemos laikotarpiu veikė žemės ūkio mokykla.

Širvintosė buvo gausi šaulių organizacija. Šaulių rikiuotės ir lauko pratybos sutraukdavo daug žiūrovų, ypač vaikų. Veikė ir jaunalietuvių organizacija, mokyklose – skautų organizacijos. Prie bažnyčios organizavosi angelaičiai ir pavasarininkai. Tarp angelaičių ir pavasarininkų iš vienos pusės ir skautų bei jaunalietuvių iš kitos buvo jaučiama tam tikra trintis. Bet valstybinių švenčių metu visos organizacijos, pasipuošusios ir uniformuotos, žygiuodavo bendra kolona, kuri traukdavo nuo Nepriklausomybės aikštės per visą miestelį iki bažnyčios. Priešakyje žengdavo šaulių orkestras, o procesijos pabaigoje – progimnazijos ir pradinės mokyklos moksleiviai. Po pamaldų prie paminklo žuvusiems nepriklausomybės kovų dalyviams vykdavo mitingas. Čia dažnai pasisakydavo ir žydų bendruomenės atstovai, vienas iš tokių buvo Kacas.

Vienas iš išpūdingiausių renginių buvo Vilniaus užgrobito datos minėjimas. Tos dienos vakare į Puoriūs prie demarkacinės linijos atvykdavo ne tik organizacijų nariai, bet ir daug aplinkinio jaunimo. Čia ant kalniuko degdavo laužai, buvo sakomos ugningos kalbos, šokama ir dainuojama. Lenkų pasieniečiai kartais prožektoriais apšviesdavo susirinkusius.

Širvintosė veikė 4 klasių žydų pradinė mokykla. Žydukai toliau mokėsi Širvintų pradinės mokyklos 5–6 skyriuose ir progimnazijoje.

Širvintosė nuo seno gyveno kelios totorių šeimos. Jie buvo labai geri kailiadirbiai ir daržininkai. Totoriai Juozas Jakubauskas ir Gimbickas buvo visų širvintiškių gerbiami.

Už pasižymėjimą kuriant Lietuvos valstybę apdovanoti širvintiškiai: (sėdi iš kairės) M. Skorupskis, L. Mednikienė, M. Kiaušinytė, P. Žukauskas; (stovi iš kairės) J. Janukaitis, V. Petrauskas, M. Kagauda

Tarp skirtingų tautybių širvintiškių jokios neapykantos nebuvo. Visi mėgo atletišką futbolininką žydą Liuską, gerbė Vyčio kryžiaus kavalierę žydę Mednikienę. Vykstant kovoms su lenkais, jos namuose buvo įsikūręs lietuvių karių štabas. Lenkams staigiai įsiveržus į Širvintas, štabas turėjo skubiai trauktis, todėl pas Mednikienę buvo palikta didelė pinigų suma. Lenkus išvijus, Mednikienė pinigus gražino lietuvių vadovybei. Už tai ji buvo apdovanota Vyčio kryžiumi. Lankantis Širvintosė Respublikos prezidentui Antanui Smetonai, Nepriklausomybės aikštėje buvo pastatyti gražūs vartai. Abiejose gatvės pusėse, prie vartų, stovėjo mokiniai, mergaitės jam po kojom mėtė gėles, o jis su Mednikiene už parankės išengė pro tuos vartus ir ėjo toliau per Širvintas.

Taigi kas metė nesantaikos obuolį tarp žydų ir lietuvių?

Žydai labai bijojo fašizmo, todėl Abraškos, Stolovo ir kitų žydų komunistų propaganda bei sovietų pinigai padarė savo. Kai daugelis lietuvių suspausta širdimi žiūrėjo į įsiveržusius okupantus ir skaičiavo pravažiuojančius rusų tankus, Širvintų žydai juos sutiko su gėlėmis. Visiems širvintiškiams įsiminė žydų suruoštas solidarumo su okupantais mitingas ir eisena per Širvintas. Prieš eitynes žydai sušaukė buvusį šaulių orkestrą ir mokė groti „Katiušą“. Vienas žydelis net užlipęs ant stalo dirigavo orkestro vadovui Dvilevičiui ir grebluodamas dainavo:

– Vichadilia na bereg Katiuša...

Eitynės buvo gausios, dalyvavo jose vien tik žydai. Tiesa, dvi žydaitės už parankių vedė Spadviliškio dvaro kumetį Četrauską, kuriam buvo pažadėta karvė.

Visa valdžia Širvintosė atsidūrė žydų Abraškos, Stolovo rankose. Net palyginti ramus žydas Altkas Blecheris savo kaimynui Karoliui Dačkai neva juokais pasakė: „Karoli, jūs dabar dirbsite, o mes užrašysime“.

Ne visi žydai pritarė tokiam elgesiui. Altkos tėvas Mauša Blecheris sakydavo, kad jie, tai yra žydų jaunimas, blogai daro, kad jie nebijo Dievo ir kad už tai Dievas juos nubaus. Ir nubaudė. Tiesa, Mauša Blecheris, jau būdamas gete, mirė sava mirtimi ir buvo palaidotas naujosiose Širvintų žydų kapinėse.

Daugelis širvintiškių vyrų tarnavo Lietuvos kariuomenės 1-ajame Gedimino pulke, kuris buvo dislokuotas Ukmergėje. Per šventes daugelis jų parvykdavo namo ir puikuodavosi savo uniformomis. Iš kariuomenės vyrai grįždavo labiau išprusę, suvyrėję.

1939 metais du kartus Širvintos buvo pilnos uniformuotų Lietuvos karių. Pirmą kartą, kai reikėjo sulaukyti, nuginkluoti ir internuoti nuo vokiečių besitraukiančius lenkų armijos dalinius, kurie per daug priartėjo prie demarkacinės linijos. Tada net buvo mobilizuoti kai kurie širvintiškiai atsarginiai. Naktį ir dieną nuginkluoti lenkai ėjo pėsti, važiavo dviračiais, jų gurguolės dardėjo Ukmergės link.

Antrą kartą, kai vyko derybos su bolševikais dėl Vilniaus ir Vilniaus krašto gražinimo Lietuvai. Pasiruošęs išengti į Vilnių sustiprintas Gedimino pulkas atvyko į Širvintas, bet derybos užsitęsė, ir pulkas Širvintosė pasiliko beveik dviem savaitėms. Kariai buvo apgyvendinti Širvintų kaimo klojimuose,

mokyklose. Soduose stovėjo jų lauko virtuvės. Vakaraus kariai sueidavo į namus, ypač ten, kur buvo jaunų merginų, ir skambėjo karių dainos, kad net lempos geso.

Pagaliau Ukmergės gatvėje ir už kaimo buvo išrikiuotos darnios kareivių kolonos. Rikiuotę tvarkė keli vadai, raiti ant labai gražių ristūnų. Atvažiavo šarvuočiai ir atsistojo kolonos priešakyje Nepriklausomybės aikštėje. Priešais juos sustojo kelios lengvosios mašinos su štabo karininkais. Buvo duota komanda, ir kolonos su dainomis nužygiavo per miestelį Puorių link, prie demarkacinės linijos.

Tačiau tuomet jau buvo pasirašytas Lietuvai pragaištingas Molotovo ir Ribentropo paktas. Netrukus į Lietuvą buvo įvestos Raudonosios armijos įgulos („Vilnius mūsų, o mes – rusų“) – tai reiškė dalinį nepriklausomybės praradimą ir įžangą į 1940 m. bolševikų okupaciją.

„Brandžiojo socializmo“ sunaikintas kaimas

Juozas Lebionka

Vykstant vieškeliu iš Širvintų į Giedraičius, tarp 12-ojo ir 13-ojo kilometrų matyti Pajuodžių k. sodybos. Šios gyvenvietės, kaip ir gretimo Júodiškių dvaro, pavadinimai yra kilę iš netoliese vingiuojančio Širvintos intako Juodės, ištekancios iš Ąlio ežero, vardo.

Iki šio amžiaus 7-ojo dešimtmečio už 1–1,5 km į pietus nuo Pajuodžių buvo kiek mažesnis kiemų skaičiumi Pálkių kaimas. Jie abu įkurti XVIII-ajame amžiuje ir baudžiovos laikais priklausė Alionių dvarui.

Stebina pirmųjų palkiečių išmintis, renkant vietą kaimui įkurti. Gyvenvietė pastatyta dviejų miškų (Staniškių ir Alionių raisto) sudarytame trikampyje, todėl apsaugota nuo rytų vėjo. Palkiai buvo apsaugoti ir nuo šiaurės vėjų: kaimas išsidėstęs ne pakilesnėje vietoje, atviroje visiems vėjams, o į pietus nuo jos, visai arti raisto. Todėl per ištikus metus Palkiuose būdavo kiek šilčiau negu gretimuose kaimuose.

Palkių kaimo vardas kilęs iš greta esančio Alionių raisto arba pelkių pavadinimo. Alionių pelkė didžiulė, jos bendras plotas – apie 2 tūkst. hektarų, tęsiasi per du rajonus – Širvintų ir Vilniaus. Prie Palkių kaimo šis raistas buvo ištisai apaugęs neaukštomis pušaitėmis, visuomet drėgnas ir vietomis klampus.

Šiame buvusiam administracijos linijos su Lenkija ruože Palkiai buvo pasuktinė gyvenvietė nepriklausomos Lietuvos pusėje. Minėta linija ėjo per Ąlio ežero, esančio Alionių raiste, vidurį. Dėl to net 19 metų (1920–1939) jame nebuvo žvejojama, ežeras užaugo nendrynais.

Palkiečių laukai užėmė apie 200 ha, žemė derlingumu nepasižymėjo. Pirkios daugiausia buvo išsidėsčiusios pietinėje kaimo gatvės (ulyčios) pusėje, tačiau gyvenvietės galuose jų būta ir šiaurinėje pusėje. Nevienodai buvo išdėstyti ir ūkio pastatai: vieni šeimnininkai juos statė toje pačioje gatvės pusėje, už gyvenamųjų namų, kitų kiemų tvartai ir kluonai atsidūrė priešingoje gatvės pusėje.

Kaimo viduriu tęsėsi negrįsta gatvė, iš kurios centro ėjo dar viena gatvelė. Taip žmonės ir gyvuliai galėjo patekti į bet kurią lauką ar rėžį. Kaime buvo praktikuojama tradicinė trilaukė sėjomaina (žiemkenčių, vasarojaus ir pūdymo laukai). Beveik kiekviename kieme buvo didesnis ar mažesnis sodas ir gėlių darželis.

Šio amžiaus ketvirtajame dešimtmetyje Palkiuose buvo 17 kiemų. Jei eitume gatve iš vakarų į rytus, juose gyveno: Apanavičiai, Bagdonai, Germanavičiai, Stankevičiai, Zabaraukai, Ūsavičiai, Bartaškos, Mažuliai, Sližauskai, Desevičiai, Davuliai ir Jatkauskai. Už rytinio Palkių lauko dar buvo valstybinė eiguva.

Minėtu laikotarpiu lietuviškai namuose kalbėjo tik dvi palkiečių šeimos (Davuliai ir Ūsavičiai), tačiau senoji karta dar prisiminė savo lietuvišką kilmę. Šventadienių popietėmis susiburdavo pasišnekučiuoti seneliai ir tarp savęs kalbėdavo tik lietuviškai (aukštaitiškai). Vidurinės kartos palkiečiai, nors bažnyčios būdavo nuo mažens lenkinami, tačiau, girdėdami savo tėvus tarpusavyje lietuviškai šnekančius, tą kalbą irgi suprato. Ikimokyklinio amžiaus vaikai lietuviškai jau nesuprato, tačiau, pradėję lankyti mokyklą, greitai išmokdavo lietuvių kalbos, susiprasdavo esą lietuviai ir tarpusavyje jau kalbėdavo vien protėvių kalba.

Tuo metu atrodė, jog Palkiai – gilus užkampis: iki vieškelio buvo apie kilometrą, kaimo gatvėje niekuomet nepamatysi automobilio, retai pasitaikydavo pašalinių žmonių. Tačiau šalia Palkių buvo ir Dievo palaima – akimis neprėpiamas pušų miškas – raistas, kuris vietos gyventojus ištisisus metus aprūpindavo kuru, o vasarą – dar ir uogų gausybe. Kiek daug būdavo tų uogų, sunku ne tik apsaityti, bet ir išsivaizduoti: uogienojai prie uogienojų, uogomis (mėlynėmis, bruknėmis, spanguolėmis) nusėtas begalinis plotas... Kadangi daugelis palkiečių ir gretimų kaimų gyventojų sunkiai sudurdavo galą su galu, jie rinkdavo uogas ir gabendavo jas į Ukmergės turgų. Už gautus pinigus išmaitindavo, aprengdavo ir apaudavo savo šeimas, o į vasaros pabaigą dar išigydavo ir keletą maišų pagrindinės žiemkenčių trąšos – superfosfato (*superio*). Uogavimo sezoną pradėdavo mėlynės, tęsdavo bruknės ir baigdavo spanguolės (*spalgenos*). Uogaudavo daugiausia moterys, kurios nuo saulės patekėjimo iki vakaro mėlynių pririnkdavo po kelis kibirus, o bruknių ir spanguolių – maišus. Vakare jas miške atrasdavo vyrai, kurie ir parnešdavo sunkias naštas į namus.

Alionių raistą gerai pažinojo ir kontrabandininkai, gabenę per administracijos liniją į Vilnių tabaką ir sachariną (*cukreli*), o iš ten – manufaktūros gaminius. Šiuo raistu pereinavo tą liniją ir apylinkės kaimų moterys, trokštančios apeiti Vilniaus Kalvarijas, aplankyti Katedrą ir kitas sostinės bažnyčias. Raistas taip sutrumpindavo kelią į Vilnių, jog vidurvasaryje moterys, iškeliavusios dienai brėkstant, suspėdavo mieste atlikti visus savo reikalus ir vakare jau grįždavo namo. Jeigu pasienyje jas „pačiupdavo“, tuomet turėdavo pasėdėti daboklėse po dvi savaites.

Antrojo pasaulinio karo išvakarėse Palkių kaimas buvo išskirstytas į vienkiemius. Deja, šio šimtmečio antroje pusėje, vykdant melioraciją, šio kaimo

*Paminklas Palkių k.
atminimui Šešuolėlių
bažnyčios šventoriuje*

nebeliko: nugriautos visos sodybos, išblaškyti gyventojai, nuleistas Alio ežero vanduo, Juodės upelio vietoje liko tik sausas griovys... Kartu su žmonėmis nukentėjo ir raistas: jame jau beveik nebeliko uogynų, nenori augti ir pušys. Kai kurie palkiečiai apsigyveno gretimoje Juodiškių gyvenvietėje, kiti patraukė į Vilnių ar išsiblašė po kitas Lietuvos vietas. Visa laimė, kad trėmimai ir kitos pokario nelaimės tik nežymiai palietė palkiečius.

Iš šio nedidelio ir jau amžiams išnykusio kaimelio kilo net keli žinomi žmonės. Tai jau miręs Vilniaus pedagoginio instituto profesorius, habil. dr. Feliksas Mažulis ir ilgametis Pasvalio gydytojas Vincas Jatkauskas, tragiškai žuvęs girininkas Leonas Germanavičius, veterinarijos gyd. Marijonas Apanavičius ir kt.

Jau sunkiai sirgdamas nepagydoma liga, gyd. V. Jatkauskas savo lėšomis parūpino paminklą sunaikintos giminės atminimui. Iš pradžių norėjo jį statyti savo tėvų sodybos vietoje, iš kur 1941 m. birželį buvo ištremti į Sibirą keli jų vaikai, tačiau po to nusprendė, kad tinkamesnė vieta bus Šešuolėlių bažnyčios šventorius. Čia kasmet rugpjūčio mėnesį vyksta Šv. Lauryno atlidai, į kuriuos suplaukia ir sunaikinto Palkių k. žmonės bei jų palikuoniai. Paminkle iškalti žodžiai dar ne vienerius metus jiems primins piktų rankų pražudytą tėviškę ir gaudins ne tik kiekvieno palkiečio, bet ir pašaliečio širdį: „Viešpatie, globok Palkių km. vaikus, netekusius gimtynės“

Kantrimišio kaimas

Viktoras Alekna

Širvintų valsčiuje buvo nemažai didesnių ir mažesnių kaimų. Pačios Širvintos taip pat priminė ilgą – poros kilometrų kaimą šalia Širvintos upės, tekėjusios šiaurinėje miestelio pusėje. Visai greta miestelio, vakaruose, buvo Šir-

vintų, o rytuose – Kabaldos kaimai. Per miestelio vidurį ėjo kelias, vedantis Ukmergės link.

Į rytus nuo Kabaldos buvo Juodėliai, už jų Kėliai, o dar toliau, šeštame–septintame kilometre nuo Širvintų, – ir Kantrimiškio kaimas. Jo viduriu ėjo kelias iš Máišiagalos į Širvintas.

Pats Kantrimiškio kaimo pavadinimas greičiausiai bus kilęs nuo pavardės Kantrimas. Bet ši pavardė aukštaičiams nebūdinga: ji randama tik Žemaitijoje. Dažnesnė jos forma – Kontrimas – taip pat žinoma tik Žemaitijoje. Kas buvo tas Kantrimas, nuo kurio pavardės kilo šio kaimo pavadinimas, kaip jis iš Žemaitijos atkeliavo į Širvintų valsčių, – šiuo metu niekas nepapasakos. Beje, vietos žmonės šį kaimą vadina Kontrimiškiu.

XX amžiaus pradžioje Kantrimiškio kaimas buvo išsistatęs ant nedidelės kalvos. Pro vakarinę kaimo pusę tekėjo keli upeliai. Kaimo laukai buvo į šiaurės rytus, rytus, pietus, pietvakarius ir šiek tiek į vakarus. Visuose laukuose buvo gausu kalnų kalnelių ir slėnių, kuriuos vagojo dar keletas upeliukų. Kaimo žemė buvo pilna akmenėlių, žvirgždo, net kriauklelių, tik rytinis ir šiaurinis kaimo laukų pakraštys lygesnis ir žemė kiek juodesnė. Aukštumėlėse pietų pusėje – laukuose grynas raudonmolis, greta – geltonas smėlis.

Rytinėje kaimo pusėje – poros hektarų pelkė, į šiaurės rytus – per kilometrą nuo kaimo – vėl pelkėtos vietos. Dar yra pora mažesnių pelkių. Tik vakaruose slėnis kiek didesnis, per jį į vakarus teka visi penki ar šeši bevardžiai upeliai, susibėgę į vieną.

Į šiaurės rytus už kilometro nuo kaimo – giria, žmonių vadinama Girelka. Šios Girelės 6 hektarai buvo kaimo nuosavybė. Pietvakariuose, kaimo laukų pakrastyje, – 12 ha Pailgio miškas, visas priklausęs kaimui. Visos kaimo žemės sudarė 7 valakus (valakas buvęs lygus 32 hektarams).

Tie septyni valakai kadaise, matyt, buvo septynių žmonių nuosavybė, bet jau XIX–XX amžių sandūroje šie valakai buvo pasidalinti į smulkesnius sklypus.

Pirmąjį valaką valdžiusio Prano Miselio sūnūs Antanas ir Kazimieras XIX amžiaus pabaigoje jį jau buvo pasidalinę į dvi dalis ir įkūrę dvi sodybas vakarinėje kaimo dalyje.

Antanas Miselis su žmona Terese, kilusia iš Trakų viensėdžio (Gėlvonų parapijos) užaugino keturis sūnus: Mykolą (g. 1903), Boleslovą (g. 1906), Steponą (g. 1908) ir Alfonsą (g. 1915). Kai tėvas mirė (1941 m.), šie keturi broliai žemės nesidalino. Mykolas 1927 m. išvyko į Argentiją; ten sulaukė senyvo amžiaus ir nevedęs mirė. Steponas baigė Širvintų progimnaziją bei Kėdainių gimnaziją ir išvyko į Klaipėdą, kur gyveno ir dirbo iki 1939 m. Vokiečiams užėmus Klaipėdą, grįžo į Ukmergę, čia dirbo, vedė. Po karo buvo suimtas ir trumpai kalintas, bet išleistas. Dirbo Ukmergės švietimo skyriaus buhalteriu iki pensijos. Ukmergėje pasistatė namelį, užaugino dvi dukteris ir sulaukęs aštuoniasdešimties metų mirė. Alfonsas išsimokė telegrafistu, dirbo Vievyje, pokario metais įsitaisė Vilniuje ir visą amžių dirbo ryšių įstaigoje. Užaugino du sūnus, žmona jau mirusi, o jis tebegyvena Antavilių senelių prieglaudoje.

Vienintelis Boleslovas liko prie tėvų, kartu su jais, kaimui 1934–1936 m. skirstantis į vienkiemius, gavo 12 ha žemės ir ant aukšto kalno pastatė trobešius, visą sodybą apsodino liepomis, uosiais, klevais, ažuolais bei eglėmis iš šiaurės puses, viduje prisodino obelų, vyšnių, slyvų, trešnių, kriaušių, serbentų. 1939 m. Boleslovas vedė Genovaitę Sabonytę, gimusią 1920 m. Vievio valsč., bet senasis Miselis nepamatė vaikaičių – mirė 1941 m., o Teresė Miselienė mirė 1945 m. birželio 2 d. Boleslovas susilaukė trijų sūnų: Antano (mirė vos dveju metų), Jono (g. 1942 m.) ir Vytauto (g. 1956 m. Tomsco sr.). 1951 m. spalio 2 d. Boleslovas su žmona ir sūnumi Jonuku buvo išvežti į Tomsco sritį, o sodybą su žeme prijungė prie „Bolševiko“ kolūkio. Kai 1957 m. grįžo iš tremties, jo namuose šeimininkavo svetimi, todėl savo namus teko atpirkti iš kolūkio už 3000 rublių. Kai vėl įsikūrė savo statytuose namuose, tėvai dirbo kolūkyje, o vaikai mokėsi. Jonas baigė technikos mokslus ir su šeima (užaugino dvi dukteris) gyvena Vilniuje. Vytautas baigė melioracijos technikumą ir dirbo melioratoriumi Širvintų rajone. Atgimimo laikais atgavo tėvo žemę, ėmė ūkininkauti ir įsikūrė tėvų sodyboje. Čia kartu su žmona Viktorija Aleknaite, Širvintų vid. mokyklos mokytoja, augina keturis sūnus ir dvi dukteris. Genovaitė Miselienė mirė 1996 m. gegužės 8 d., o Boleslovas Miselis 1997 m. spalio 12 d..

Tremtiniai Genovaitė ir Balys Miseliai. 1989 m.

Kazimieras Miselis buvo vedęs Veroniką Paulauskaitę iš Užūšilių kaimo. Jiedu susilaukė sūnų Prano, Česlovo bei dukterų Zuzanos, Janinos ir Monikos (mirė maža). Sūnus Česlovas vedė Vladislavą Bakasėnaitę iš Pāblendžio km. ir, skirstantis į vienkiemius, liko kaimo centre, vakarinėje pusėje prie pat upelio. Jie susilaukė dukterų Valerijos ir daug jaunesnės Henrikos. Valerija ištekėjo už Vlodo Savkos, liko su vyru tėvų sodyboje ir čia užaugino dukterį bei tris sūnus. Visi vaikai jau suaugę ir su tėvais nebegyvena: senojoje Miselių sodyboje gyvena Savkai.

Po karo užėję bolševikai prievarta vaikus ėmė į Raudonąją armiją. Pranas Miselis slapstėsi. Valdžia paskelbė, kad neims į kariuomenę tu, kurie stos į miliciją. Pranas Miselis patikėjo ir įstojo į miliciją. Joje išbuvo tik 4 dienas. Vasario mėnesio vieną antradienį įstojo, o penktadienį milicininkus nusiuntė į Musninkus prieš partizanus. Ten jis ir žuvo.

Antrasis valakas buvo Prano sūnaus Karolio Ramaškos ar Ramaškos, kuris XX amžiuje buvo jau vienintelis kaimo valakininkas. Jis užaugino sūnų Viktorą ir dukterį Sofiją. Kai buvo skirstomasi į vienkiemius, Ramaška savo sodybą pasistatė rytiniame senosios kaimo sodybos pakraštyje, ant kalnelio, jau už mažosios

kaimo balos, o pietrytiniame jo žemės pakraštyje buvo didžioji, gal dviejų hektarų bala. Sūnus Viktoras vedė Oną Repečkaitę iš Avižonių kaimo ir atsidalijęs savo sodybą pasistatė ant kalnelio, į šiaurę nuo balos. Jiedu susilaukė sūnaus ir dviejų dukterų, bet Viktoras anksti mirė, o našlė viena užaugino vaikus, kurie visi įsikūrė Širvintose. Ona Ramoškienė 1979 m. taip pat nugriovė savo sodybą ir išsikėlė į Širvintas. Dabar žemę yra atgavusi, bet pati jos nedirba.

Sofija Ramoškaitė liko tėviškėje, ištekėjo už Antano Jasevičiaus iš Drublionių kaimo ir susilaukė sūnaus Antano bei dukters, kurie baigė mokslus ir išklydo iš namų. Tėvas A. Jasevičius taip pat paliko žmoną ir gyveno Movo-siolkose. Sofija Jasevičienė 1976 m. savo sodybą pardavė Viktorui Aleknai, o pati išsikėlė į Kabáldą, kur jau buvo pasistačiusi namą kaip kolūkietė. Dabar jau mirė ir Sofija Jasevičienė, ir jos vyras Antanas Jasevičius. Jų sūnus Antanas Jasevičius yra atgavęs tėvų palikimo ketvirtį valako, bet pats jos nedirba – nuomoja, o duktė gyvena Žagareje ir ten nusikėlė atgautą tėvų palikimo ketvirtį valako.

Trečiasis valakas buvo Kačėnų. Ju sodyba buvo pačiame rytiniame kaimo gale. Kai kaimas išsiskirstė į vienkiemius, broliai Juozas ir Zigmas Kačėnai valaką pasidalijo, žemę pasiėmė pačiame rytiniame kaimo žemių pakraštyje ir ten ant neaukštų kalvelių pasistatė savo atskiras sodybas. Abu vedė, Zigmas turėjo sūnų ir dukterį. Apie 1972 m. Zigmas Kačėnas mirė, o našlė netrukus sodybą pardavė Henrikui Oršauskui, atsikėlusiam iš Jauniūnų apylinkės. 1977 m. mirė ir Juozas Kačėnas, po kelerių metų – ir našlė Petronėlė Kačėnienė. Jie turėjo augintinę Reginą, kuri paveldėjo Kačėnų sodybą, ištekėjo už Vaclovo Kuklio, bet sodybą pardavė vienam vilniečiui, kuris čia atvažiuoja tik paatostogauti, o patys su vaikais išsikėlė į Alionių apylinkę.

Ketvirtąjį valaką valdė Audiejai. BroLIAI Vaclovas, Liudvikas ir Mykolas jau šio amžiaus pradžioje turėjo po trečdalį valako. Vaclovas su žmona Elzbieta jau seniai mirė nepalikę vaikų.

Liudvikas Audiejus su žmona Liudvika susilaukė dukters Paulinos ir sūnaus Mykolo. Jų sodyba, skirstantis vienkiemiais, įsikūrė pačiame rytiniame kaimo pakraštyje, prie Žindulių kaimo žemės, į šiaurę nuo Kačėnų. Abu taip pat jau seniai mirė, sūnus Mykolas Audiejus įsikūrė Širvintose, o sodyboje gyvena Vytautas Bulonas su žmona Scholastika. Jie čia užaugino penkis vaikus: du sūnus ir tris dukteris. Viena duktė yra ištekėjusi už agronomo Romo Janukaičio, kuris šalia seno, dar Audiejų statyto namo, pasistatė naują ir čia gyvena, žemę nuomodamasis iš O. Ramoškienės ir kai kurių kitų žemės savininkų. Bulonų sūnus Vytautas dirba eiguliu Puorių giriose ir gyvena girininkijos name tame pačiame Kantrimiškio kaime, o kitas sūnus Česlovas dirba miške kirtėju ir gyvena Roskòšnės vienkiemyje. Kitos dvi dukterys gyvena kitur.

Mykolas Audiejus užaugino sūnų ir dukterį. Sūnus Robertas baigė Širvintų vidurinę, šešerius metus lankė Kauno kunigų seminariją, bet kunigo šventinimų atsisakė ir gyvena Vilniuje. Duktė Vida baigė teisės mokslus ir įsidarbino Širvintose notare. Ji ištekėjo už agronomo Vlado Aliukonio, augina du vaikus. Tėvas Mykolas Audiejus atsiėmė žemę Kantrimiškio kaime ir ūkininkauja kartu su žentu.

Vaclovas, Liudvikas ir motina Audiejienė, skirstantis vienkiemiais, buvo gavę po devintąją dalį valako prie Girėlės palei Kėlių kaimo žemes. Jų sodybėlių jau neliko nė pėdsakų, tik Audiejienės sodybos sodelyje dar vis pavasariais tebežydi kelios obelys, o obuolius rudenį surenka praeiviai.

Penktas valakas buvo taip pat Audiejų – Povilo ir Felikso, Konstantino sūnų. Povilas, gavęs du trečdalius valako, persiskirstant vienkiemiais, išsikūrė pačiame pietvakarinių kaimo žemių pakraštyje, šalia Pailgio girelės, prie Daciūnų kaimo. Jis užaugino keturias dukteris, dabar Genė tvarkosi tėvų statytoje sodyboje. Filomenė ir Leokadija – Vilniuje, Vanda – Jauniūnuose.

1960–61 m. per patį kaimo vidurį buvo nutiestas dujotiekis nuo Vilniaus Panevėžio link. Povilo Audiejaus žemėje buvo pastatyta dujotiekio stotelė, o toliau į pietus, šalia Pailgio girelės, pastatytas dviejų aukštų mūrinis namas su dviem butais dujotiekio darbuotojams. Antrajame aukšte gyveno Henrikas Paliukėnas (dabar gyvena jo sūnus Žydrūnas su šeima), o pirmajame aukšte gyveno Stasys Jurkevičius. Jis 1999 m. rugsėjį mirė.

Prie pat Pailgio, į šiaurę, buvo pastatytas girininkijos namas. Dabar jame gyvena eigulys Vytautas Bulonas su šeima, o antrajame aukšte – miško darbininkai Richeriai.

Feliksas Audiejus turėjo trečdalį valako, bet jis savo žemę buvo išnuomojęs Adomavičiui, o pats išvykęs į Lenkiją. Kai kaimas skirstėsi į vienkiemius, jis jau buvo grįžęs iš Lenkijos (dėl to kaimo žmonės jį vadino *Palioku*), atgavo savo žemę ir sklypą pasiėmė prie pat Pailgio girelės. Čia pasistatė sodybą ir užaugino sūnų Povilą. Šis, taip pat jau miręs, užaugino sūnų Jurgį ir dukterį Janiną. Duktė ištekėjusi išsikėlė į Kėlius, o Jurgis Audiejus tebe gyvena savo senelio sodyboje.

Šalia Palioko sodybėlės į rytus stūkso baltų plytų dviaukštis aštuonių butų namas. Mat gretimame Puorių kaime buvo pastatytas paukštynas, kuris pradžioje priklausė Jauniūnų tarybiniam ūkiui, o po to atiteko „Bolševiko“ (vėliau pervadinto Puškino vardu) kolūkiui. Šis namas buvo pastatytas paukštyno darbininkams. Tie darbininkai dažnai keitėsi, keitėsi ir šio namo gyventojai, dažnai girtuokliaudami, balsiai bardamiesi ir įvairius karus keldami. Tuo metu kaip tik vyko Vietnamo karas, tai kaimynai šį namą pradėjo vadinti Vietnamu. Ir dabar čia gyvena aštuonios šeimos, suplaukusios iš įvairių Lietuvos kampų.

Šeštasis valakas buvo Rutkauskų ir Radžiūno. Broliai Antanas ir Jurgis Rutkauskai turėjo po trečdalį valako. Antanas Rutkauskas savo dalį pardavė Ipolitui Alšauskui, o šis vėliau – Česlovui Miseliui, kuris mirė nepastatęs naujos sodybos.

Jurgis Rutkauskas su trečdaliu valako užaugino sūnus Vyta ir Ipolitą bei dukterį Stasę, kuri ištekėjo už Julijono Miselio. Ipolitas 1927 m. išvyko į Argentina ir negrižo. O sūnus Vytautas, kaimui skirstantis vienkiemiais, išsikūrė ant paties aukščiausio kalno pietinėse kaimo žemėse, kuriose, neišsikasę šulinio ir vandenį semia iš netoliese pakalnėje esančio šaltinio. Jis užaugino du sūnus Joną ir Mečislovą. Jonas gyveno Širvintose ir 1998 m. mirė, o Mečislovas

gyvena tėvo sodyboje. Jis su žmona Ona užaugino dukterį Laimą, jau ištekėjusi, ir sūnų Arūną, kuris baigė Veprių žemės ūkio mokyklą ir padeda tėvui dirbti to kalno žemę.

Grigas Radžiūnas turėjo pusvalakį. Skirstantis vienkiemiais, jis pasistatė sodybą pačioje piečiausioje kaimo žemėje. Jie su žmona Marija buvo bevaikiai ir abu jau senokai mirę. Jų sodyboje įsikūrė Vaitkevičiai iš Verbiliškių kaimo. Vladas Vaitkevičius jau miręs, o žmona Janė su dukteria Jadvyga ir žentu Arvydu tebegyvena buvusioje Radžiūnų sodyboje.

Grigas Radžiūnas turėjo brolių Feliksą ir seserį Teofilę, kurie 1927 m. išvažiavo į Argentina ir iš ten negrįžo.

Pusę valako kaime turėjo ir Vaclovas Astikas. Skirstantis vienkiemiais, jo žemė atsidūrė palei Girelę tarp Mykolo Audiejaus ir Vaclovo Audiejaus žemių. Čia jis pasistatė gražią sodybėlę, bet vokiečių okupacijos metais buvo ištenšvartas. Po karo vėl grįžo į savo namus. Vaclovas Astikas mirė 1977 m. pavasarį. Astikienė savo sodybą pardavė Juozui Snitkai iš Pablendžių, o pati išsikėlė pas gimines. Dabar jau mirusi. J. Snitka su žmona Janina čia užaugino bent ketvertą vaikų ir tebegyvena, ūkininkauja...

Septintas valakas buvo Stasio ir Julijono Miselių bei Filomenos Miselytės.

Julijonas Miselis, skirstantis vienkiemiais, kartu su broliu Stasiu įsikūrė vakarinėje kaimo dalyje už plento. Stasys Miselis nepaliko įpėdinių, o Julijonas vedė Stanislavą Rutkauskaitę ir užaugino sūnų Vladislovą – agronomą. Jis vedė gydytoją, kuri dirba Širvintų poliklinikoje, ir užaugino dukterį. O Filomena Miselytė, skirstantis vienkiemiais, žemės gavo pačiame pakraštyje jau prie Kelių kaimo žemių. Kai jau buvo sudaryti kolūkiai, ji greitai mirė, o jos sodyba atiteko kolūkio traktorininkui Mykolui Bagdonavičiui, kuris su šeima atsikėlė iš Janiūnų apylinkės ir čia tebegyvena.

Kantrimiškio kaimas priklausė Širvintų valsčiui ir Širvintų parapijai. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą ir dar seniau visi šio kaimo gyventojai kalbėjosi vietine lenkų tarpe, nors kai kas, pvz. Antano Miselio žmona Teresė, mokėjo ir lietuviškai. O vaikai, gindami gyvulius namo, sakydavo: „Šiu, namo...“. Matyt, ir patys žmonės nemanė esą lenkai, nes kai Feliksas Audiejus grįžo iš Lenkijos, tai visi jį ėmė pravardžiuoti Palioku. Kai po karo kaimas atsidūrė Lietuvoje, tai visi greit „išmoko“ lietuviškai, vaikus ėmė leisti į lietuviškas mokyklas, augesni stojo į lietuvių šaulių ar jaunlietuvių organizacijas. Visi kaimai aplink Kantrimiškį turėjo lietuviškus vardus: Avižónys, Daciúnai, Kíeliai, Pablendýs, Puoriaĩ, Užùšiliai, Žinduliaĩ. O tų kaimų gyventojus lenkų kalbos išmokė Širvintų klebonas Lupeika, kuris per 42 metus (1850–1892) Širvintose nė karto neprakalbo bažnyčioje lietuviškai, o paauglius poterių mokė, žmonių išpažinčių klausė tik lenkiškai. Lietuvių kalba į Širvintų bažnyčią įėjo tik po 1924 m., kai progimnazijos kapelionai mokiniams per pamaldas prakalbo ir lietuviškai...

Taip jie sulaukė 1914 m., kai vasarą kaimo seniūnas Karolis Ramoška lakstė po kaimą, pranešdamas vyrams, kad ruoštusi į karą. Bet į kariuomenę buvo pašaukti tik keturi: seniūno sūnus Pranas Ramoška, Feliksas ir Povilas Audiejai ir Kazys Miselis. Pirmieji trys, nusiųsti į frontą, greit papuolė į vokiečių

nelaisvę ir iš Vokietijos grįžo tik karui pasibaigus, o Kazys Miselis net fronto nepasiekė: jį ir kitus mobilizuotuosius iš Vilniaus į Ukmergę siuntė kaip tik pro Kantrimiškio kaimą, tai jis užėjo namo ir pasiliko su visais ginklais, kuriuos buvo gavęs. Nakčia su žmona nuėjo į jos tėviškę ir ten pasiliko, kol į kaimą atėjo vokiečiai.

Tai įvyko 1915 m. rugpjūtį. Praeinantys rusų kareiviai jau nuo pavasario ragino važiuoti į Rusiją. Bet iš Kantrimiškio niekas nepasijudino, nors kareiviai ir sakydavo, kad greitai užeisią vokiečiai, kurie viską atimsią, o žmones išvarysą į Vokietiją.

Kai liepos mėnesį vakaruose pradėjo dundėti, Kantrimiškio kaimo žmonės susirūpinę pradėjo bloškinti rugius (rugiai buvo jau suvežti) ir juos slėpti. Antanas Miselis sodely tarp alyvų krūmų iškasė duobę, į ją įleido dvi dideles statines, vieną pripylė rugių, kitą kviečių, pridėjo dar kitokių daiktų, ant statinių paguldė sijų, ant jų užtiesė lentų, apklojo šiaudais, apipylė žemėmis, kurias gerai sulygino, – ir jokio ženklų, kad čia žemė judinta...

Vakaruose bildėjo vis garsiau ir garsiau. Visi kaimo gyventojai nutarė kinkyti arklius, į ratus sukrauti, kas būtiniausia ir vertingiausia, ir išvažiuoti iš kaimo. Taip ir padarė. Toli nenuvažiavo: apsistojo kaimo laukuose esančioje raguvoje, prie kurios vėliau buvo Prano Ramoškos sodyba. Griovyje, kuris buvo gana gilus, sustatė vežimus, o arklius iškinę paleido į laukus Girelės link. Žmonės raguvos šlaituose ir dugne pradėjo raustis duobes – apkasus. Tada rusų kariuomenė buvo dar už Puorių kaimo. Nakčia rusai pasitraukė atgal ir apsistojo Girelėje. Pavakariais Kantrimiškio kaime jau buvo pilna vokiečių. Prasidėjo mūšiai – kaimas keletą kartų ėjo iš rankų į rankas. Pagaliau rusai pasitraukė iki Ramaškonių kaimo, o Kantrimiškyje vienas kazokas užsoko ant stogo ir padegė šiaudus (beveik visi kaimo pastatai buvo šiaudiniais stogais). Stogas greitai užsiliepsnojo, ugnis skrido nuo vieno stogo ant kito, ir per porą valandų viskas Kantrimiškyje virto pelenais. Liko tik Kačėnų grytelė kaimo pakraštyje ir Audiejų daržinė...

Žmonės neteko ne tik arklių ir vežimų, namuose taip pat viskas sudegė. Liko tik žemėje užkasti grūdai ir nekastos bulvės. Žmonės iš slėptuvių išsiėmė grūdus, nusikasė bulves ir išvažinėjo po gretimus kaimus pas gimines ar pažįstamus.

Žiemą vokiečiai žmonėms – padegėliams – davė po 60 medžių rąstams. Žmonės žiemą prisikirto, šiaip taip parsivilko į savo sodybas ir pavasarį, apsėję laukus, pradėjo statyti naujas gryčias. Visko trūko, bet 1916 m. rudenį visi vėl susirinko į savo kaimą: Ramoškai, Kačėnai, šešios Audiejų, penkios Miselių, dvi Rutkauskų šeimos, Astikai, Radžiūnai ir Adomavičiai – visos aštuoniolika šeimų.

Tais metais vokiečiai pradėjo tiesti naują plentą iš Širvintų į vakarus nuo kaimo. Dirbo iš toliau atvaryti žmonės, vadinami bataliono darbininkais. Ėjo dirbti ir vietiniai kaimiečiai. Atvarė mašiną akmenims malti, bet tik smulkesniems, o stambesnius reikėjo suskaldyti. „Bataliončius“ čia pat ir maitino. Per pietus duodavo valgyti ir vietos žmonėms, kurie skaldė akmenis. Mokėjo po pusantros markės per dieną, o kas valgydavo pietus, – tam tik po markę.

Buvo jau vėlus 1918 metų rudenį. Vieną dieną kelio darbininkai pamatė, kad nuo Vilniaus pusės atvažiuoja mašina su raudona vėliavėle. Visi metė darbą ir šaukdami: „Panzer, Panzer“ išsiskirstė. Greitai išvažiavo ir visi vokiečiai, palikę įrengimus, mašinas ir įrankius. Taip baigėsi vokiečių valdžia.

O po Naujų Metų nuo Vilniaus Širvintų link pražygiavo būrelis kareivių, priekyje nešančių raudoną vėliavą. Pasirodė nauja valdžia – bolševikų.

Kai Kantrimiškio žmonės po kiek laiko nuvyko į Širvintas, tai ir ten rado naują valdžią: Adomavičius ten vyriausias – lyg viršaitis, Gaikauskas vaikščioja su šautuvu – milicininkas. Atsirado ir kareivių.

Pavasariop žmonės išgirdo, kad į Vilnių eina lenkai. Iš Širvintų visi bolševikų kareiviai raiti, pėsti, važiuoti nuskubėjo į Vilnių. Dar po kelių dienų didžiausia bolševikų kariuomenė pražygiavo nuo Vilniaus Širvintų link. Širvintose bolševikų neliko, prasidėjo suirutė.

Paskui bolševikus Širvintų link nužygiavo lenkai. Bet nuėjo tik iki bažnyčios, nes iš vakarų iki bažnyčios jau buvo atėję lietuvių kareiviai. Vėliau lenkai pasitraukė net iki Jauniūnų, o Širvintose laikėsi lietuviai. Kantrimiškis atsidūrė niekieno žemėje. Taip tęsėsi iki rudens.

1920 m. spalio 17 d. lenkų kariuomenė užėmė pozicijas nuo Kernavės, pro Skėtėrius, rytiniu Puorių pakraščiu Ramaškonių link, o nuo ten iki Giedraičių. Po mėnesio lenkai pradėjo puolimą Ukmergės link ir lapkričio 19 d. užėmė Širvintas. Lietuviai atsitraukė į Viesąs, o iš ten puolė lenkus ir išmušė juos iš Širvintų. Kitą dieną lenkai vėl planavo pulti Širvintas, bet staigus lietuvių puolimas privertė juos bėgti atgal. Į Motiejūnų kaimą buvo atvažiavęs pats Želigovskis, o kai lietuviai puolė, jo mašina neužsivedė, ir jis pėsčias, vilkdamas šlapius kailinius, perbrido per Širvintą, ir pro Avižonis ir Kantrimiškio šiaurę nubėgo iki Pāblendžio, kur vienoje troboje džiovinosi visą naktį.

Kantrimiškis dar keletą metų kentėjo nuo lenkų kareivių, kartais nukentėdavo ir nuo lietuvių, kol pagaliau 1923 m. viskas aprimo. Žmonės apsitvarkė savo sodybas ir pradėjo ramiau gyventi. Jau neateidavo ir lenkai, nes nuo 1923 m. buvo nustatyta demarkacinė linija į pietus nuo Puorių kaimelio, Žindulių kaimo link. Visa Kantrimiškio kaimo žemė liko Lietuvoje. 1923 m. Kieliuose buvo įkurta mokykla, ją ėmė lankyti ir Kantrimiškio kaimo vaikai. Kai kurie išvažiavo mokytis ir į Širvintų vidurinę mokyklą, pradėjusią veikti 1924 m. pradžioje.

1924 m. vasarą Kantrimiškį vėl ištiko neganda. Vieną gražų sekmadienį beveik visi žmonės buvo išvykę į Širvintas, į bažnyčią. Namuose buvo likęs tik vienas kitas žmogus. Vidurdienį vaigaliai susikūrė ugnelę – užsidegė pastatas, nuo jo kiti, ir sudegė trys sodybos: Antano Miselio, Kazio Miselio ir Karolio Ramoškos.

Apskritai kaime buvo nelengva: kaimas pačiame Lietuvos pakraštyje, suaugo nemažai jaunimo, vietoje jokių darbų, nuo Ukmergės – apskrities centro – toli, kelias prastas. Pasklido kalbos apie aukso kalnus svetimosiose šalyse, ir kai kurie jauni žmonės pakėlė sparnus į Pietų Ameriką – Argentiną, Braziliją... Gal ir ten nesnigo saldinaisiais, bet niekas negrižo iki Antrojo pasaulinio karo, o po karo – juo labiau.

Žmonės sušneko, kad Lietuvoje kaimai skirstosi į vienkiemius. Išgirdo apie tai ir Kantrimiškio gyventojai. Jau 1929 m. išsiuntė valdžiai prašymą, nors ir ne visi norėjo pasirašyti. Eilė kaimui skirstytis į vienkiemius atėjo tik 1934 m. Matininkas atmatavo sklypus, agronomas A. Lipčius patarė, kur statyti sodybas, kaip jas tvarkyti, ir 1936 m. jau visi gyveno naujuose namuose. Senojo kaimo vietoje liko tik Kazys Miselis, Pranas Miselis ir Pranas Ramoška, o visi kiti savo sodybas įkūrė ant aukštesnių ar žemesnių kalnelių, išsikasė šulinius, prie namų pasisodino sodus ir pradėjo gyventi naujai. Agronomo patarti pelkėtas vietas nusausino, užveisė daugiau gyvulių. Gausiau patrėšus laukus aruoduose padaugėjo grūdų. Gyvenimas ir pagerėjo, ir pagražėjo.

Visus vėl išgąsdino 1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjęs karas. Po kelių savaitių lenkų kareiviai su vadais prie sienos Puorių kaime, palikę ginklus bolševikams, pasiprašė Lietuvos prieglobsčio, ir pro kaimą Širvintų link nulingavo lenkų karių pulkai. Vienas lenkų generolas prie sienos nusišovė. Dar po penkių savaitių jau lietuvių kariai ant kelio už Puorių supjaustė ir sukūreno rąstą, skyrusį Lenkijos ir Lietuvos sienas, ir nužygiavo Vilniaus link. Kantrimiškio gyventojai stovėjo ant kalnelio ir stebėjo, kaip degino tą pasienio gairę, kaip lietuviai dainuodami žygiavo, raiti jojo, patrankas vežė Vilniaus link...

Bet nė metai nepraejo, – ir vėl neganda: atėjo bolševikai. Dar po metų vėl išgąstis – veža žmones. Iš Kantrimiškio tąkart nieko neišvežė. Bet ar neišveš po savaitės kitos? Prasidėjo naujas karas. Vėl nesustodami žygiavo vokiečiai iš pradžių į rytus, o po trejų metų – į vakarus. Kantrimiškis, nors ir prie didelio kelio, liko karų nepaliestas. Bet bolševikai jau ragina rašyti į kolūkius – atsisakyti savo arklių, karvių, ratų, akėčių, net trobesių... Ir laukus dirbti bendrai... O čia dar nauji trėmimai. 1948 m. gegužės 22 d. išvežė tik Oną Ramoškienę. 1949 m. kovo 25 d. buvo atėję išvežti Balio Miselio su žmona Genovaite ir septynmečiu sūnumi Jonuku, bet jiems pavyko pabėgti iki – ... 1951 m. spalio 2 d., kada ir jie buvo išvežti į Sibirą. Už ką?

Iš šio kaimo niekas nenuėjo partizanauti, niekas nepasipriešino kolūkiams, nors niekas ir vadovauti nenuėjo. Kantrimiškio gyventojai plušėjo, ėjo į kolūkio

Kolūkiečiai renka bulves sėklai. Kantrimiškio k. 1957 m.

laukus, ten krutėjo, nors pradžioje bent dešimt metų beveik nieko ir negaudavo už darbą...

Kai kuriuos aplinkinius kaimus, vienkiemių sodybas pradėjo kelti į kolūkines gyvenvietes. Kantrimiškiui pavyko – jo nejudino. Čia ir šiandien tebestovi beveik visos sodybos taip, kaip buvo pastatytos 1936 m. Tik sumažėjusios: kolūkis nugriovė daržines, svirnius. Aplink visas sodybas suaugo dar prieš karą pasodintos obelys, vyšnios, slyvos, alyvos. Pavasarį, kai visos sodybos paskęsta žieduose, ar rudenį, kai šakas svarina raudonšoniai, geltonšoniai obuoliai, tai tik eik ant aukščiausio kalno ir grožėkis, žvalgydamasis į visas puses... Daugelio senųjų gyventojų jau nebėra. Kad

kadise kaimo pietuose buvo kaimo kapinaitės. Bene paskutinės laidotuvės jose buvo trečiojo dešimtmečio pradžioje. Žole užžėlė sunykę kauburėliai, seniai nuvirto ir supuvo kadise baltavę mediniai kryželiai. Tačiau kolūkio traktorininkai aplenkė kapinaites neužarę, o 1994 m. naujas kaimo gyventojas Viktoras Alekna, paskatintas senbuvės Vandos Audiejūtės, Povilo dukters, čia pastatydino naują ažuolinį kryžių. Kapinaitės dabar yra Vytauto, Balio Miselio sūnaus, žemėje. Beje, ir jis, ir kiti, likę gyvi, atgavo savo tėvų žemes ir mėgina ūkininkauti.

Dabar kaime gyvena trylika šeimų, dar trijų sodybų šeimnininkai čia atvažiuoja tik poilsiauti.

Dviejų sodybų neliko: O. Ramoškienė savo sodybą 1978 m. nugriovė, pati išsikėlė į Širvintas pas vaikus, žemė buvo sulyginta ir paversta lauku. Kaimo šiaurinėje dalyje dar ir dabar yra sodelis, kadise buvęs šalia sodybos. Tik neseniai nugriautas paskutinis šios sodybos pastatėlis. Čia kadise buvo įsikūrusi našlė Audiejienė. Prie jos sodybos kolūkis pastatė gana didelį grūdų sandėlį.

Jau minėta, kad Kantrimiškio kaimas – kalvotas. Tarp kalnelių telkšo pelkės, raguvose teka keletas bevardžių upelių, kurie sausesnėmis vasaromis dažnai išdžiūsta. Pavasariais, o kartais ir vasarą po liūčių šios pelkės virsta ežerėliais. Jose gyvena nemažai ančių, čia perinčių ar tik praskrendančių: kasmet vasarą peri didžiosios ir mažosios kryklės, praskrenda šaukštasnapės ir kitokios. 1977 m. pavasarį, balandžio mėn., didžiojoje pelkėje pasirodė kelios laukių porelės, kėlė savo vestuves, o vėliau kasmet sugriždavo. Matyti ir lingių, alksnynėliuose, karklynėliuose čiulba lakštingalos, peri alksninukai, avietinukai, kielės, zylės, nuolatiniai svečiai žiemą ir vasarą būna įvairūs dagiliai,

*Naujasis kryžius
senosiose
Kantrimiškio k.
kapinaitėse.*

pavasari ir rudenį praskrenda nemaži pulkai didžiųjų strazdų, nekalbant jau apie varnėnus ir kregždes, kurios gyvena turbūt kiekvienoje sodyboje. Žiemą iš miškų į sodybas atskrenda kėkštų ir didžiųjų bei mažųjų genių, pavasari, kai pelkės ištvinsta, atskrenda ir gulbių, o 1998 m. pavasari didžiojoje pelkėje balandžio pradžioje pasirodė baublys ir baubė dieną naktį daugiau kaip tris mėnesius.

Kelias dešimtis metų didžiojoje pelkėje gyveno ondatros, taip pat pelkėje bei iš jos ištekančiame upelyje ir pelkutėje prie Aleknos sodybos apsigyveno bebrai.

Didžioji pelkė - tai poros hektarų plotas tarp Aleknos, Ramoškienės ir Rutkausko sodybų. Prieš karą žmonės ją buvo nusausinę ir prišienaudavo po dvylika vežimų šieno. Po karo kolūkis ją užleido, o dujotiekis šiek tiek ir patvenkė, – taip kadaise gera žema pieva virto pelke, paukščių karalyste. Čia gausiai auga švyčiai, puplaiškiai, dėl kurių į pelkę kartais ateidavo briedžiai. Laukuose dar matyti stirnų, kiškių, elnių, kadaise buvo apsilankę stumbrai. Čia gyvena ir lapių, šeškų, šermuonėlių, pasirodo kiaunių, o pagiriuose pilna šernų, užklysta vilkų. Kaimė nėra nė vieno gandrų, nors gandrai iš gretimų kaimų apsilanko... Gegutės taip pat užklysta į sodus...

Iki pat trečio dešimtmečio pabaigos Audiejai, Miseliai, Radžiūnai, Rutkaskai ir Astikai javus kėlė spragilais. Tuomet Pranas Ramoška pirmasis nusipirko arklinę kuliarnąją mašiną, kiek vėliau tokias pat mašinas įsigijo ir Antanas bei Kazys Miseliai – visi 1924 m. padegėliai. Šulinius išmoko kasti Balys Miselis, iškasęs cementinį šulinį ne tik naujoje savo sodyboje, bet ir kai kurių kaimynų kiemuose. O 1998 m. pavasari ant kalno šalia Balio Miselio namų buvo išgręžtas artezinis daugiau kaip 100 metrų gylio šulinys, kurio vandenį į savo trobą bei tvartus įsivedė Vytautas Miselis ir Mečys Rutkaskas. Nors, kaip minėta, dujų vamzdis per Kantrimiškio kaimo laukus nutiestas jau septintojo dešimtmečio pradžioje, o kitas dujotiekis per kaimo laukų šiaurinę dalį nutiestas devintajame dešimtmetyje, bet Kantrimiškio kaimo gyventojai dujomis nesinaudoja. Daug metų jie savo krosnis (pečius) kūreno malkomis. Išėję į vienkiemius naujose sodybose išsimūrijo ne tik tas senoviškas krosnis, bet ir virykles, o aštuntajame dešimtmetyje visi įsigijo dujines virykles, kurioms perka dujų balionus.

Kantrimiškėčiai, kaip ir visi Rytų Lietuvos gyventojai, arklius spraudė į ienas, įtaisytas vieninkiuose vežimėliuose, ant arklio guogos iškeldami lanką ir ant sprando užmaudami pavalkus. Kolūkis buvo atėmęs visus arklius, o dabar keletas ūkininkų ir vėl juos laiko, bet važinėja tik vieninkiais vežimėliais kinkydami su lankais. Dabar jau ir karvių turi po kelias, bet avių kaimė niekas nelaiko. O juk avys kadaise kaimo žmonės ne tik maitino, bet ir rengė. Drabužius audė namie vilnonius, pusvilnonius, lininius, pašukinius, pakulinius, lovoše taip pat klojo linines paklodes. Staklėmis austi mokėjo daugelis moterų, bet garsių audėjų kaimė nebuvo. Nė mezgėjų. Avėjo kurdėmis – mediniu padu su odiniu viršumi. Į bažnyčią turėdavo ir vienos odos apavo, bet jį pirkdavo. Ilgus amžius rudens ir žiemos vakarais pasišviesdavo bala-

nomis. Tik nepriklausomos Lietuvos laikais atsirado žibalinių lempų, žibintų liktarnių, vyrai nusipirkdavo kišeninių žiebtuvėlių. Septintajame dešimtmetyje kaime sužibo ir elektros lemputės, atsirado laidinis radijas. Dabar jau visi gyventojai turi televizorius, šaldytuvus, beveik visose sodybose įvestas telefonas... Kai kuriuose kiemuose stovi ir lengvosios mašinos, laukus dirba traktoriais, javus kulia kombainais.

Daug kaimų Lietuvoje išnyko, o Kantrimiškis – ne. Ir norisi tikėti, kad dar ilgai gyvuos, nes jame gyvena ne tik karšinami senoliai, bet ir jaunimas, vaikai...

Naikinimas ir priešinimasis

Viktoras Alekna

Širvintų valsčiuje tautinis sąmonėjimas vyko lėtai. Bet jau ketvirtajame šio amžiaus dešimtmetyje valsčiuje įvairios Lietuvos organizacijos buvo subūrusios savo skyrius: čia veikė Tautininkų sąjungos, Vilniui vaduoti sąjungos, Šaulių sąjungos, Jaunosios Lietuvos sąjungos, Pavasarininkų sąjungos skyriai, Jaunųjų ūkininkų būreliai. Šių organizacijų nariai ne tik patys brendo valstybiškai, bet ir visai aplinkai skleidė mintį, kad Lietuva – tai jų valstybė ir kad ją reikės ginti, kai į jos laisvę ir nepriklausomybę kas nors pasikėsins. Ypač didelį įspūdį paliko vietos žmonėms, kai 1939 m. spalio mėn. Lietuvos kariuomenės pulkai pro Širvintas nužygiavo Vilniaus link, dar rugsėjo mėn. priverstę lenkų kariuomenės pabėgėlius padėti ginklus buvusios demarkacinės linijos vietoje Puorių kaime.

Raudonosios Armijos žygis į Lietuvą 1940 m. birželio 15 d. širvintiškiai labai prisilgė, o po to vykusį pertvarką suglumino ne tik įvairius pareigūnus, bet ir žemdirbius. Tiesa, širvintiškiai 1940–1941 m. nuo bolševikų persekiojimo nukentėjo daug mažiau, nei kitų Lietuvos vietų žmonės. Per pirmąjį antpuolį prieš nepriklausomos Lietuvos pareigūnus ir ryškesnius veikėjus 1940 m. liepos 12–13 d. Širvintosė buvo suimtas tik Širvintų pradžios mokyklos mokytojas Petras Galvanauskas. Jis vėliau buvo nuteistas aštuoneriems metams lagerio, išvežtas į Vorkutos lagerius ir ten 1952 01 15 žuvo.

Rugsėjo mėn. buvo suimtas pulk. Vladas Skorupskas, nuvežtas į Kauną ir ten kalintas iki karo pradžios, kada ištrūko iš kalėjimo ir grįžo į namus.

Mečislovas Kolba, 41 metų pavyzdingas ūkininkas, buvo nugabentas į Žārasus, o 1941 m. birželio 24 d. nužudytas.

Kai 1941 m. birželio 14 d. ankstų rytą bolševikų pasiuntiniai beldėsi į Lietuvos piliečių duris, Širvintų valsčiuje taip pat nemažai ką užkliudė. Tada iš Puorių kaimo buvo išvežta Ona Aravičienė su sūnumi ir dviem dukterimis, iš Širvintų – miškininkas Adomas Bilotas, Joselis Grinas su žmona ir dviem vaikais, iš Ožiškių kaimo – Henrikas Jesinskis su sūnumi, Širvintų tarnautojas Andrius Juška, iš Levāniškių kaimo – ūkininkas Vladas Kraujelis su dviem broliais, žmona ir sūnumi, Barzdžių pradžios mokyklos mokytojas Eduardas Kukoška, širvintiškė mokytoja Rebeka Kliorienė su vyru ir dviem mažais vai-

kais, tarnautojas Jonas Levanas iš Viesių, Širvintų prekyautojas Grigorijus Mirkinas su žmona ir sūnumi, tarnautojas Petras Navickas su žmona, ūkininkas Romas Parčiauskas su žmona ir dviem vaikais paaugliais iš Staškūniškio k., darbininkas Pranciškus Plenta iš Širvintų, Medilių mokyklos (Zibalų apyl.) mokytojas Adomas Prunskus su žmona ir sūnumi, ūkininkas Edvardas Rulnaitis su žmona iš Spadviliškio k., Mykolas Sargelis, karininkas iš Leváinių k., ūkininkas Alfonsas Sinkevičius su žmona ir trimis paaugliais vaikais iš Pikūnų k., policijos tarnautojas Vincas Skomskis kartu su žmona, Širvintų pradžios mokyklos mokytoja, ir dviem mažamečiais vaikais, Michailas Suika iš Širvintų, Leváinių dvarininkaitė, 62 m. Sofija Stempkauskaitė, – iš viso 50 žmonių.

Baimė ir neviltis apėmė žmones. Bet po savaitės prasidėjo karas, ir kelios dešimtys širvintiškių tuoj pat ant rankovių užsirišo baltus raiščius, į rankas paėmė kas kokį turėjo ginklą ir ruošėsi kariauti – priešintis raudonarmiečiams, kurių Širvintosė lig tol nebuvo. Raudonarmiečių pasirodė nuo Viesių, be mūšio nužygiavo pro vakarinį miesto pakraštį Zibalų link. Buvo kalbama, kad tada baltaraiščiai pašaudė, ir vienas raudonarmietis žuvęs¹. Žuvęs ir vienas baltaraištis.

Vokiečių okupacijos metais Širvintosė buvo ramu. Kai 1944 m. vasario 16 d. gen. P. Plechavičius pašaukė Lietuvos vyrus stoti į vietinę Lietuvos rinktinę, tuojau užsirašė apie 40 širvintiškių ir išvyko į būsimą Lietuvos kariuomenę.

Savanorių dvasia taip uždegė širvintiškių širdis, kad vyresnieji progimnazijos mokiniai slapta rinko po dešimt markių, – už jas rengėsi pirkti ginklų ir eiti mušti vokiečių... Laimė, apie tai greitai sužinojo progimnazijos direktorius A. Taškūnas, tėviškai paauglius nuramino, ir Antanas Rukša, moksleivių kasininkas, išdalijo surinktas markes...

Dar vokiečių okupacijos metais Lietuvoje veikė nemaža įvairių pagrindžio organizacijų, daugiausia politinių, bet Lietuvos laisvės armija (LLA) – karinė. Jos gijos pasiekė ir Širvintas: kooperatyvo inspektorius Vincas Jakštys buvo viso LLA 6-ojo rajono vadas. Tik kai 1944 m. liepos viduryje Širvintosė atsirado raudonarmiečiai, ir V. Jakštys, ir jo bendražygiai nuščiuvo. Gretimame Mūsininkų valsčiuje tuojau atsirado *Žalias Velnias*, kuris pradėjo rinkti vyrus į žalios girios Lietuvos kariuomenę ir laukti tos valandos, kai galingas vadas jiems ženklą paduos...

Pačiose Širvintosė tuojau atsirado vietinių enkavedistų štabas, kuris surinko enkavedistų būrius. Čia buvo ir nemažai raudonarmiečių. O metų pabaigoje atsirado ir liaudies gynėjų, žmonių vadinamų stribais, būrys. Apie kokią nors kovą su okupantais nebuvo nė kalbų.

Valsčiaus pakraščiais jau rudeniop pradėjo burtis partizanų būreliai. Bene pirmasis čia susibūrė nedidelis aštuonių vyrų būrelis Leváinių ir Grigaliūnų kaimuose. Juos organizavo Feliksas Tamošiū-

¹Iš tikrųjų tą raudonarmietį nušovė jų pačių būrio politrukas už tai, kad kareivėlis pavargęs užsnūdo eidamas sargybinio pareigas; rodos, tada politrukas nušovė ir dar vieną savo būrio eilinį.

nas, pasivadinęs Šapalu. Jis greitai užmezgė ryšį su Mūsinkų valsčiaus Vindeikių kaimo partizanais ir jų vadu Juozu Naraškevičiumi – Šernu. Netrukus įvyko pirmosios kovos su kareiviais ir vietos enkavedistais. Kovose žūdavo ir partizanų, ir enkavedistų. Vietos partizanai klausė Didžiosios kovos apygardos vadovybės nurodymų: stengėsi vengti susidūrimų su enkavedistais, bet kartu sovietinius pareigūnus ir jiems prijaučiančius ragino netarnauti sovietinei valdžiai – Lietuvoje nekurti komunizmo. Jų vadovybė vylėsi, kad karas greit baigsis, ir Lietuva galės atkurti savo valstybę. Todėl vyrai turi budėti ir tausoti jėgas Lietuvai.

O sovietų pareigūnai, aklaai vykdydami aukštesnės valdžios nurodymus, 1944 m. pabaigoje ėmėsi labai žiaurių būdų, norėdami Lietuvos vyrus išvaryti į Raudonąją Armiją. Kas tik mėgins nepaklusti, tuos įsakyta šaudyti vietoje. Štai 1944 m. gruodžio 4 d. Širvintų stribai kartu su kareiviais, vadovaujami Širvintų stribų būrio vado Broniaus Kuznecovo, vietinio ruso iš Viesių kaimo, nuvyko į Avižonių kaimą ir čia nušovė jaunuolius Joną Kojalą ir Mykolą Mučini. Ieškojo ir Antano Mučinio, bet šis buvo spėjęs gerai pasislėpti, – tad liko gyvas. Iš Avižonių tie patys naikintojai nuėjo į gretimą kaimą ir ten nušovė pusbrolius Mykolą ir Vladą Astikus. Ieškojo ir trijų vaikų tėvo Antano Skorupsko. Šis buvo spėjęs pasislėpti savo motinos sodyboje Šnipionių kaime. Jo nerado Avižonių vienkiemyje, bet neužmiršo. Kažkaip sužinojo, kad A. Skorupskas slepiasi Šniponyse, ir po dešimties dienų, gruodžio 14 d., nuvyko į Špinonis, Skorupską rado motinos troboje slėptuvėje po krosnimi, išsitraukė ir aslos viduryje motinos akivaizdoje nušovė...

Jauni vyrai vieni nuėjo į girią, kiti pasidavė sovietinei valdžiai, dažniausiai įsirašydami į vadinamųjų liaudies gynėjų, arba stribų, būrius. Prasidėjo nuožmi kova: kas ką. Žūdavo Lietuvos gynėjai, žūdavo ir Lietuvos priešai – sovietinės tvarkos šalininkai. Štai Akmėnių kaimo gyventojas Mačiulis, vos frontui praūžus į vakarus, tuojau įsirašė į Širvintų milicininkus ir 1944 m. spalio 3 d. žuvo. Jo šešiolikmetis sūnus Vytautas jau buvo Giedraičių valsčiaus stribų partorgas. 1946 m. rugpjūčio 22 d. jis iš Giedraičių parvyko į savo gimtuosius namus Akmėnių kaime ir čia žuvo. „Jis žuvo už tarybų valdžią“, – po vienuolikos metų buvo rašoma Širvintų rajono laikraštyje.

Dešinėje Širvintės pusėje – Zibalų, Šešuolėlių bei Gavėnių apylinkėse – taip pat nemažai vyrų paėmė į rankas ginklą ir 1944 m. pabaigoje išėjo į girią. Zibalų apylinkėse susibūrė nemažas *Erelio* būrys, o Gavėnių ir Šešuolėlių vyrai susijungė į *Vanago* būrį. Vanagas, tikraja pavarde Stasys Grinius, 22 m. vyras, vadovavo net 70 partizanų būriui ir laikėsi Šešuolėlių bei Kiauklių apylinkėse. Ilgai į atviras kovas su enkavedistais ar stribais nebuvo įsivėlę, bet 1945 m. rugsėjo 8 d. būrys susidūrė su stambiu enkavedistų daliniu, ir Vanagas žuvo netoli Kiauklių, prie Bajorų kaimo. Būrio vado pareigas perėmė Voldemaras – Povilas Švelnikas, bet greitai jis pateko gyvas į enkavedistų rankas.

Gana savarankiškai veikė Gavėnių partizanai. 1945 m. gegužės 6 d. juos mėgino sunaikinti Širvintų stribai, bet patys nukentėjo: žuvo keturi stribai.

Zibalų apylinkėse nuo 1944 m. pabaigos veikė *Erelio* būrys, vadovaujamas Edvardo Gudonio. Šis būrys pamažu tirpo, bet pats vadas Edvardas Gudonis

žuvo tik 1952 m. lapkričio 23 d. Daubariškio kaime, kartu su Alfonsu Gudoniu, Stasiu Šinkūnu ir dar dviem partizanais. Tai buvo bene paskutiniai Širvintų valsčiaus partizanai.

Pietrytinėje valsčiaus dalyje lankydavosi Slyvos būrio partizanai, taip pat čia nuolatos sukinėjosi Kerniaus – Albino Gurkšnio vyrai. Kernius žuvo 1946 m. rugsėjo pabaigoje Pādaciūnių kaimo laukuose.

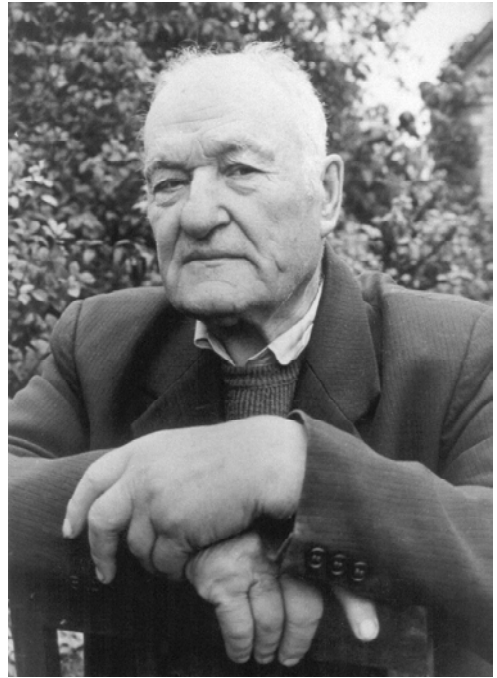
Nuo 1946 m. pradžios Kerniaus būryje buvo ir eilinis Algirdas Rukša – Zubrys. Žuvus Kerniui, Zubrys ėmė vadovauti būriui. Jie veikė į vakarus nuo Viesų: Krikštėnų, Pabáisko, Nartakų, Bagaslaviškio apylinkėse. 1948 m. gegužės 18 d. gana didelis partizanų būrys, apie 40 vyrų, vakarieniavo Bagaslaviškyje.

Netrukus žvalgai pranešė, kad juos supa sribai, kareiviai. Visi greitai išsiskirstė mažais būreliais. Pats Zubrys kartu su penkiais partizanais pro Žičkų, Dūdų kaimus patraukė Pabáisko link. Netoli Žirnajų ežero jie pateko į pasalą, ir Zubrys su keturiais bendražygiais žuvo. Gyvas liko tik Jonas Pečiulis iš Neveronių (sužeistas).

1945 m. partizanų skaičius sumažėjo: daug jų žuvo, kiti patikėjo po karo sovietų valdžios paskelbta amnestija vengusiems stoti į Raudonąją armiją. Nemažai ginkluotų ir beginklių partizanų pasidavė valdžios vilionėms ir nuėjo registruotis. Vėliau jie buvo apgauti: didžioji dalis buvo suimta ir išvežta po visokias vorkutas. Tačiau idėja priešintis bolševikams 1944–1945 m. buvo visuotinė. Štai keletas pavyzdžių.

1945 m. pavasarį keli Širvintų progimnazijos ketvirtokai bei trečiokai ryžosi eiti pas Žalią Velnią ir kovoti „už Lietuvą“. Slapta net pasidarė ginklą ir šešiese 1945 m. balandžio pabaigoje išėjo į girią. Gaila, nuėjo labai netoli – vos iki Vindeikių. Tik jų draugas Henrikas Klimašauskas pasiekė patį Žalią Velnią, bet ir jo žygis baigėsi nesėkmingai: vykdydamas Žalio Velnio užduotį – nušauti Mūsninkų sribų vadą Petrą Stankevičių, papuolė į Stankevičiaus rankas ir atsidūrė kalėjime...

Už bendravimą su partizanais kalėjime atsidūrė ir nemažas būrys Širvintų sribų. O buvo taip. Buvęs Motiejūnų apylinkės seniūnas Antanas Kojis 1945 m. pradžioje susitiko su Vanagu ir įsirašė į jo būrį. Vanagas Kojį paliko namuose, įpareigodamas telkti naujų narių. A. Kojis surado keletą kaimynų, kurie sutiko bendrauti su Vanagu. O kai Vanagas sužinojo, kad A. Kojis brolvaikis Bronius Kojis yra Širvintų sribas, įpareigojo A. Kojį pamėginti ir sribus įrašyti į par-

*Partizanas Jonas
Rudys*

tizanų bendradarbius. Bronius Kojis sudarė sąrašėlių aštuonių sribų, kurie lyg ir sutiko prisidėti prie partizanų ar bent neatsisakyti sribų duonos, bet kartu ir nekovoti prieš partizanus.

Kažin ko tas Broniaus Kojo sribų būrelis nenuveikė, bet, matyt, kažko būta: visi šio būrelio nariai 1945 m. rugsėjo – spalio mėn. buvo suimti, iškelta byla ir 1946 m. pavasarį nuteisti po dešimt metų lagerio.

Širvintose atsitiko dar vienas minėtinas dalykas. 1945 m. pabaigoje į Širvintas atvyko net iš Rasėinių apskrities Girkalnio valsčiaus 23 metų jaunuolis Juozas Vabalas, čia paskirtas pasų skyriaus (pasų stalo, kaip vadino sovietai) viršininku. J. Vabalas greitai susipainiojo su vietine dvidešimtmete Veronika ir susituokė. Tuo metu pasą gauti norėjo daug kas, bet tai buvo nelengva. Ta Veronika ėmė tarpininkauti „pro užpakalines duris“, imdama už darbą užmokestį. Tuo būdu keli buvę partizanai gavo pasus kitomis pavardėmis. Enkavedistų ilgos ausys – šie darbeliai išaiškėjo. Vabalas su žmona buvo teisiami, bet nuteisti tik lygtinai. Nuteistas ir Motiejūnų apylinkės pirmininkas Vytautas Vaitkevičius, padėjęs vienam kitam žaliukui tokiu būdu gauti pasą, kliuvo po dešimtį metų ir vienam kitam naujo paso savininkui.

Taigi kova su sovietų santvarkos išgalėjimu Širvintų valsčiuje vyko įvairiais būdais. Ji pasiglemžė ir labai daug aukų. Nuo pat 1944 m. rudens Širvintosė buvo vieta, į kurią grūdavo suimtus vyrus ir moteris, senus ir jaunus. Apylinkėje nušautus partizanus ar besislapstančius vyrus atveždavo į Širvintas, kūnus sumesdavo prie paminklo žuvusiems kovotojams, žmonių vadinamo „Birute“, ir laikydavo kelias dienas, o paskui išveždavo ir užkasdavo nežinia kur.

Buvo įtariama, kad partizanams vadovauja Širvintų gyventojas Jono Rukšos sūnūs. Iš tikrųjų trys vyriausieji jo sūnūs 1944 m. vasarą pasitraukė į Vakarų, bet sovietinei valdžiai nerūpėjo teisybė: Jonas Rukša su žmona Marija ir sūnumi studentu Vladu 1945 m. rugpjūčio 30–31 d. naktį buvo suimti ir išvežti iš Lietuvos kaip partizanų tėvai.

Didysis vežimas įvyko 1948 m. gegužės 22 d. Tada iš viso valsčiaus buvo renkamos šeimos, atvežamos į Širvintas ir uždaromos Jono Rukšos namuose, o iš čia jau po kelias šeimas sunkvežimiais vežamos į Jonavos geležinkelio stotį. Tą dieną iš Širvintų valsčiaus buvo išvežtos 42 šeimos, iš viso 162 žmonės. Vadinasi, vidutinę išvežamųjų šeimą sudarė keturi žmonės. Gausiausia šeima buvo Julijono Smilgevičiaus iš Matardāvos vienkiemio – ją sudarė tėvai ir septyni mažamečiai vaikai: vyriausiajam ėjo šešiolikti, o mažiausiajam – vos pirmi metai. Igarkoje tais pačiais metais mirė tik aštuonmetis sūnus Stasys. Liūdniausių dienų sulaukė Petronėlė Tamašauskienė, partizanų vado Felikso Tamašausko-Šapalo motina. Ji buvo nuvežta į Igarką su dviem sūnaus dukrelėmis: septynmete Aldona ir penkiamete Ona. Abi mergaitės mirė Igarkoje tų pačių metų rugsėjo mėnesį, o jų senelė – 1949 m. pradžioje.

1949 m. kovo 25 d. iš Širvintų valsčiaus išvežta mažiau – 21 šeima, iš viso 68 žmonės. Daugumas pateko į Irkutsko sritį. Likę Lietuvoje buvo masiškai varomi į kolūkius. Iš pradžių kolūkiai buvo nedideli – vos vieno kito kaimo,

o vėliau buvo jungiami, ir Širvintų valsčiuje liko tik du stambūs kolūkiai: Puškino ir Drūžų, bei du stambūs tarybiniai ūkiai: Šešuolėlių tarybinis ūkis ir Širvintės kiaulininkystės ūkis.

Dar viena vežimų banga įvyko 1951 m. rugsėjo 28 – spalio 2 d. Tada iš Širvintų valsčiaus išvežtos tik šešios šeimos – 21 žmogus. (Žinoma, čia paminėti yra dar ne visi; tikriausiai kiekvieno vežimo metu buvo išvežta daugiau, tik nežinia, kur jie po to, kai buvo leista grįžti, apsigyveno).

Išvežtieji grįžti pradėjo 1956 m. Bet daugumas grįžusiųjų savo namų neberado: vienus sodybose gyveno svetimi, kitų buvo nugriautos, o kai kuriems neleido pasilikti savo rajone. Šiems pastogės neretai teko ieškoti net už Lietuvos ribų. Jie ir šiandien nėra radę kelio į savo gimtuosius namus.

1941–1952 m. Širvintų valsčiaus tremtiniai

Parengė Kazys Misius

Trėmimai nėra bolševikų atradimas. Carinės Rusijos valdymo metais jau XIX a. pirmoje pusėje Lietuvos žmonės administracine tvarka buvo tremiami į tolimas Rusijos gubernijas. Ypač daug žmonių ištremta po 1863 m. sukilimo. Žinoma atveju, kai į Sibirą buvo išvaromi visi arba dalis kai kurių kaimų gyventojų.

Stalinistų siautėjimo metais Lietuvos žmonių trėmimai buvo masiniai. Tai viena iš tautos naikinimo (genocido) formų. Trėmimai vyko administracine tvarka, tai yra slaptais aukščiausios SSSR valdžios ir komunistų partijos nutarimais, Ypatingojo pasitarimo prie SSSR vidaus reikalų komisaro arba SSSR valstybės saugumo ministro sprendimais. Daugiausia buvo tremiama amžinai gyventi Sibire. Beveik visas tremtinių turtas būdavo konfiskuojamas.

Lietuvą ypač sukretė pirmieji 1941 06 14 pradėti trėmimai. Tada dalis vyrų buvo atskirti nuo šeimų ir išvežti į lagerius, kur sukurtos politinės bylos. Dažniausia Ypatingųjų pasitarimų sprendimais niekuo stalinistams neprasikaltę žmonės buvo pasmerkami mirčiai arba ilgiems metams pataisos darbų lageriuo-

*Širvintų kapinėse
perlaidojami tremtinių
palaikai. 1990 07 22*

se. 1941 m. pakliuvusių į lagerius žmonių gyvenimo sąlygos buvo nepakeliamos, daug jų tiesiog mirdavo badu.

Nuo sunkaus darbo, šalčio, bado, antisanitarinių sąlygų dalis išvežtųjų taip pat mirdavo. 1942 m. vasarą daugiau negu 2700 lietuvių, ištremtų į Altajų, išvežti prie Laptevų jūros. Nuo nepakeliamų sąlygų jų išmirė daugiau negu pusė.

Kaip žinia, iki 1940 m. Sovietų Sąjunga oficialiai pripažino Lietuvos valstybę ir palaikė su ja diplomatinis santykius. O ištremiami buvę SSSR pripažintos Lietuvos valstybės tarnautojai, mokytojai, aktyvesni legalių politinių partijų bei organizacijų nariai.

Išlikę gyvi, užsirašę lenkais tremtiniai pokario metais galėjo išvykti (emigruoti) į Lenkiją. Matyt, 1941 m. sąrašė esantys tremtiniai, apie kurių likimą pažymėta „n. d.“ (nėra duomenų), iš Sibiro emigravo į Lenkiją.

Per 1941 m. trėmimą buvo atskirti nuo šeimų ir atsidūrė lageryje širvintiškiai Jonas Grincevičius iš Alionių, Jonas Levanas iš Viesių, Alfonsas Sinkevičius iš Pikūnų, Vincas Skomskis iš Širvintų ir kiti. Kaip matyti iš pridedamo sąrašo, jų likimai tragiški.

Trėmimai Lietuvoje vėl pradėti 1945 m. vasarą, kai vadovaudamasis SSSR NKVD potvarkiu, 1945 06 19 LSSR vidaus reikalų komisaras J. Bartašiūnas pasirašė įsakymą dėl partizanų vadų ir aktyvių narių šeimų ištremimo. Tada numatyta ištremti 1000 šeimų, o faktiškai išvežta daugiau negu 1200 šeimų.

1946–1947 m. iš Širvintų valsčiaus niekas neištremtas. Tuo laikotarpiu iš dabartinio Širvintų rajono išvežti tik keli asmenys. 1948, 1949 ir 1951 m. Lietuvoje vyko ypač plataus masto trėmimai, turėję kodinius pavadinimus „Pavasaris“, „Bangų mūša“ ir „Ruduo“. Tais metais buvo tremiamos ne tik partizanų, bet ir karo tribunolų nuteistų politinių kalinių, nepatikimų sovietų valdžiai asmenų, ūkininkų, stalinistų vadinamų buožėmis, šeimos. Tolesnius trėmimus nutraukė Stalino mirtis.

Trėmimai administracine tvarka yra šiurkštus pasaulyje visuotinai pripažįstamos teisės laužymas. Įrodyti kaltę ir skirti bausmę gali tik teismas. Kitas ciniškas civilizuotos teisės ignoravimas – tai baudimas tremtimi partizanų šeimų narių, kurie teisiškai yra atsakingi tik už savo, o ne už giminaičių veiksmus.

Tremtiniai būdavo priverstinai apgyvendinami ir įdarbinami valdžios paskirtose vietose (specialiosiose gyvenvietėse). Išskyrus minėtuosius 1941 m. trė-

Kryžius širvintiškiamis – genocido aukoms atminti. K. Driskiaus nuotr.

mimus, vėlesniais metais išvežtoms šeimoms leista gyventi kartu. Tremtiniai už darbą gaudavo bent varganą atlyginimą. Jie galėjo įsigyti šiokių tokių turta, dirbti šeimos reikmėms paskirtą žemės sklypelį, turėti namų ūkelį. Tremtiniai privalėjo dukart, o vėliau kartą per mėnesį registruotis gyvenvietės komendantūroje. Be komendanto leidimo iš gyvenvietės išvykti nebuvo galima. Tarp tremtinių būdavo faktiškai visa apimantis agentūrinis tinklas. Todėl kai kurie tremtiniai tapdavo politiniais kaliniais.

Iš tremties žmones paleisdavo vadovaujantis 1955 11 24 ir 1956 04 12 SSSR ministrų tarybos nutarimais.

Apie trėmimus paskelbta daugybė atsiminimų, išleista mokslinė studija¹, nemažas dokumentų rinkinys², paskelbtas 1940–1941 m. represuotų asmenų sąrašas³.

Skaitant okupacinės valdžios dokumentus atrodo, jog trėmimai buvo gana humaniški, net neva būdavo skiriama pinigų tremiamųjų maitinimui vagonuose. Vien iš skelbiamo tremtinių sąrašo galima įsitikinti, kad kalbos apie bet kokį humaniškumą neturi jokie pagrindai. Jei teisingi duomenys, 1949 03 27 iš Drūžų kaimo buvo ištremta Ona Steponavičienė, gimusi 1850 m., t. y. 99 metų senutė.

Skelbiamas Širvintų valsčiaus tremtinių sąrašas išrinktas iš Lietuvos vidaus reikalų ministerijos informacinės medžiagos – sudaryto Širvintų rajono tremtinių sąrašo, kuris saugomas Lietuvos ypatingajame archyve. Tas sąrašas parengtas pagal archyve esančias tremtinių asmenines bylas. Skelbiamas sąrašas nėra tobulas. Tremtinių bylose iškraipyti vietovardžiai, žmonių pavardės. Be to, minėtame sąrašė pasitaiko korektūros ar operatoriaus klaidų, kitų apsirikimų. Tikėtina, jog ne visos tremtinių bylos yra išlikusios.

Kaip žinia, Širvintų valsčiaus ribos įvairiais laikotarpiais skyrėsi. Atrenkant kaimus, iš kurių tremti žmonės, orientuotasi į 1923 m. Širvintų valsčiaus ribas, tačiau įtraukti ir artimesni iki 1915 m. buvusio Širvintų vls. kaimai. Kadangi vienodo pavadinimo gyvenviečių yra ir kituose valsčiuose, todėl gali pasitaikyti pavardžių ir iš kitur. Dėl neaiškumų tremtinių bylose ar įvairių apsirikimų kai kurie tremtiniai galėjo pakliūti ir į kitų rajonų tremtinių sąrašus.

Palyginę Viktoro Alekno tremtinių sąrašą⁴ su čia skelbiamu, rasime nemažai neatitikimų. Deja, visa tai ištirti ir išsiaiškinti nebuvo nei laiko, nei galimybių. Tobulo tremtinių sąrašo parengimas reikalauja daug kruopštaus darbo.

Pagal skelbiamą sąrašą ištremtųjų asmenų statistika gyvenvietėmis būtų tokia. Ištremta:

Iš Akmėnių k. 1945 m. – 2, 1948 m. – 4, 1949 m. – 2 gyv.; iš viso 8 gyv.

Iš Alionių k. 1941 m. – 3, 1945 m. – 1, 1948 m. – 2, 1949 m. – 2, 1951 m. – 9 gyv.; iš viso 17 gyv.

Iš Antanināvos k. 1949 m. – 3 gyv.

Iš Astikų k. 1948 m. – 5 gyv.

Iš Avižonių k. 1941 m. – 1, 1948 m. – 5, 1949 m. – 5, 1951 m. – 2 gyv.; iš viso 13 gyv.

¹Grunskis E. *Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1945–1953 metais.* – V., 1996.

²*Lietuvos gyventojų trėmimai 1940–1941, 1944–1953 metais sovietinės okupacinės valdžios dokumentuose.* – V., 1995.

³*Lietuvos gyventojų genocidas. Antras leidimas.* – V., 1999.

⁴Alekna V. *Užė žalia giria.* – V., 1999. P. 384–483.

- Iš Bėrzės k. 1949 m. – 3 gyv.
- Iš Bilotų k. 1948 m. – 5, 1949 m. – 4 gyv.; iš viso 9 gyv.
- Iš Blūsiškio k. 1949 m. – 4 gyv.
- Iš Cegėlnės k. 1948 m. – 1, 1949 m. – 1 gyv.; iš viso 2 gyv.
- Iš Čivyliškių k. 1948 m. – 13 gyv.
- Iš Daubariškio k. 1948 m. – 6 gyv.
- Iš Degučių k. 1949 m. – 6 gyv.
- Iš Dėmbūvos k. 1949 m. – 1 gyv.
- Iš Drublionių k. 1948 m. – 4, 1949 m. – 1 gyv.; iš viso 5 gyv.
- Iš Drūžų k. 1941 m. – 4, 1949 m. – 1 gyv.; iš viso 5 gyv.
- Iš Dubėlių k. 1949 m. – 6 gyv.
- Iš Gavėnių k. 1948 m. – 13, 1949 m. – 6, 1951 m. – 7 gyv.; iš viso 26 gyv.
- Iš Girėlės k. 1949 m. – 2 gyv.
- Iš Girėlkos k. 1948 m. – 1, 1949 m. – 2 gyv.; iš viso 3 gyv.
- Iš Gumbėlių k. 1951 m. – 4 gyv.
- Iš Ivanāvos k. 1948 m. – 4 gyv.
- Iš Juodėlių k. 1948 m. – 4, 1949 m. – 2, 1951 m. – 4 gyv.; iš viso 10 gyv.
- Iš Kabaldos k. 1949 m. – 5 gyv.
- Iš Kalnālaukio k. 1941 m. – 2 gyv.
- Iš Kantrimiškio k. 1941 m. – 1, 1948 m. – 2 gyv.; iš viso 3 gyv.
- Iš Karāliškių k. 1948 m. – 6 gyv.
- Iš Kiemėlių k. 1949 m. – 5 gyv.
- Iš Kyvonių k. 1948 m. – 5, 1949 m. – 6 gyv.; iš viso 11 gyv.
- Iš Koltėnės k. 1949 m. – 6 gyv.
- Iš Levāinių k. 1948 m. – 1, 1949 m. – 9 gyv.; iš viso 10 gyv.
- Iš Levāniškių k. 1941 m. – 4, 1951 m. – 5 gyv.; iš viso 9 gyv.
- Iš Liāurų k. 1948 m. – 4 gyv.
- Iš Liūnų k. 1949 m. – 1 gyv.
- Iš Motiejūnų k. 1949 m. – 4, 1951 m. – 3 gyv.; iš viso 7 gyv.
- Iš Naidių k. 1948 m. – 6, 1949 m. – 1, 1951 m. – 1 gyv.; iš viso 8 gyv.
- Iš Navasiolkų k. 1948 m. – 4, 1951 m. – 6 gyv.; iš viso 10 gyv.
- Iš Pāblendžio k. 1941 m. – 1, 1949 m. – 4 gyv.; iš viso 5 gyv.
- Iš Pādubelio k. 1941 m. – 1, 1948 m. – 3, 1949 m. – 2 gyv.; iš viso 6 gyv.

Iš Pajúodžių k. 1948 m. – 1, 1949 m. – 3, 1951 m. – 3 gyv.; iš viso 7 gyv.

Iš Pálkių k. 1949 m. – 2 gyv.

Iš Pāširvinčio k. 1941 m. – 7, 1945 m. – 1, 1948 m. – 5, 1949 m. – 9, 1951 m. – 2, 1952 m. – 1 gyv.; iš viso 25 gyv.

Iš Pikúnų k. 1941 m. – 4, 1949 m. – 1 gyv.; iš viso 5 gyv.

Iš Puorių k. 1949 m. – 3 gyv.

Iš Ramaškonių k. 1948 m. – 1, 1951 m. – 1 gyv.; iš viso 2 gyv.

Iš Spadvilšikių k. 1941 m. – 1, 1945 m. – 1, 1949 m. – 1 gyv.; iš viso 3 gyv.

Iš Surgėliškių k. 1949 m. – 4 gyv.

Iš Šešuolėlių k. 1941 m. – 2 gyv.

Iš Širvintėlių k. 1949 m. – 3 gyv.

Iš Širvintų 1941 m. – 13, 1945 m. – 8, 1948 m. – 16, 1949 m. – 11, 1951 m. – 5 gyv.; iš viso 53 gyv.

Iš Trakų k. 1949 m. – 5 gyv.

Iš Ūdaros k. 1948 m. – 8, 1951 m. – 1 gyv.; iš viso 9 gyv.

Iš Urlikių k. 1941 m. – 4, 1949 m. – 6, 1951 m. – 8 gyv.; iš viso 18 gyv.

Iš Viesių k. 1941 m. – 1 gyv.

Iš Zibalų k. 1945 m. – 4 gyv.

Iš Žiūrių k. 1941 m. – 1, 1948 m. – 3, 1949 m. – 4 gyv.; iš viso 8 gyv.

1941–1952 metų Širvintų valsčiaus tremtinių sąrašas

Pavardė	Vardas	Tėvo vardas	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Paleidimo data	Vietovė, iš kur ištrėmtas	Ištrėmimo vieta kraštas, sritis rajonas, miestas
Aleksandravičienė	Elena	Kazio	1889	49 03 27	56 04 24	Trakų	Irkutsko Kirovskio
Aleksandravičius	Juozas	Jono	1887	49 03 27	miręs	Trakų	Irkutsko Kirovskio
Aleksandravičiūtė	Janė	Juozo	1935	49 03 27	56 04 24	Trakų	Irkutsko Kirovskio
Baronienė	Malvina	Prano	1901	49 03 25	54 11 09	Surgėliškių	Irkutsko Kirovskio
Bilotaitė	Elena	Adomo	1940	51 10 02	58 07 04	Gavėnių	Tomsko Čiajos
Bilotas	Leonardas	Adomo	1936	51 10 02	58 07 04	Gavėnių	Tomsko Čiajos
Bilotas	Petras	Adomo	1939	51 10 02	58 07 04	Gavėnių	Tomsko Čiajos
Bilotienė	Salomėja	Prano	1910	51 10 02	58 07 04	Gavėnių	Tomsko Čiajos
Bilotienė	Uršulė	Adomo	1876	51 10 02	mirusi	Gavėnių	Tomsko Čiajos
Binkienė (Binko)	Juzefa	Stanislovo	1917	49 03 27	55 12 30	Antaninavos	Irkutsko Golumetės
Binkis (Binko)	Michal	Mykolo	1948	49 03 27	55 12 30	Antaninavos	Irkutsko Golumetės
Binkis (Binko)	Mykolas	Jono	1909	49 03 27	55 12 30	Antaninavos	Irkutsko Golumetės
Blažienė	Bronė	Juozo	1880	51 10 02	57 07 26	Širvintų	Tomsko Čiajos
Bruzgulis	Jonas	Kazio	1910	51 10 02	56 05 10	Motiejūnų	Tomsko Parabelės
Bruzgulis	Stasys	Kazio	1912	51 10 02	56 05 10	Motiejūnų	Tomsko Parabelės
Bruzgulytė	Stasė	Kazio	1914	51 10 02	56 05 10	Motiejūnų	Tomsko Parabelės
Buivydas	Boleslovas	Juozo	1869	49 03 27	55 11 24	Širvintėlių	Irkutsko Čeremchovo
Buivydas	Edvardas	Boleslovo	1914	49 03 27	55 11 24	Širvintėlių	Irkutsko Čeremchovo
Buivydienė	Stefanija	Jono	1875	49 03 27	55 11 24	Širvintėlių	Irkutsko Čeremchovo
Bukauskas	Fortunas	Mečio	1920	49 03 27	56 03 28	Trakų	Irkutsko Kirovskio
Bukauskas	Jonas	Mečio	1928	49 03 27	56 04 24	Trakų	Irkutsko Kirovskio
Černiauskienė	Monika	Petro	1911	48 05 22	57 11 10	Navasiolų	Krasnojarsko Jeniseisko
Damulienė	Genovaitė	Zigmo	1919	48 05 22	59 12 03	Liaurų	Krasnojarsko Igaros
Damulis	Vytautas	Petro	1911	48 05 22	59 12 03	Liaurų	Krasnojarsko Igaros
Damulis	Česlovas	Petro		48 05 22		Liaurų	
Damulis	Vladas	Vytauto	1945	48 05 22	59 12 03	Liaurų	Krasnojarsko Igaros
Damulis	Henrikas	Viktoro	1923	49 03 25	56 05 29	Juodėlių	Irkutsko Bodaibo
Damulis	Mečislovas Jeronimas	Viktoro	1931	49 03 25	56 05 29	Juodėlių	Irkutsko Bodaibo
Dikas	Romas	Justo	1911	48 05 22	57 08 29	Drublionių	Krasnojarsko Kansko
Dikas	Viktoras	Justo	1907	48 05 22	57 08 29	Drublionių	Krasnojarsko Kansko
Dikienė	Uršulė	Petro	1884	48 05 22	57 08 29	Drublionių	Krasnojarsko Kansko
Dikienė	Vanda	Stasio	1921	48 05 22	57 08 29	Drublionių	Krasnojarsko Kansko
Dikčienė	Antanina	Vlado	1906	49 03 25	58 06 25	Levėnių	Irkutsko Golumetės
Dikčius	Alfonsas	Domo	1926	49 03 25	57 05 22	Levėnių	Irkutsko Golumetės
Dikčius	Domas	Jurgio	1902	49 03 25	58 06 25	Levėnių	Irkutsko Golumetės
Dikčiūtė	Aldona	Domo	1936	49 03 25	58 05 19	Levėnių	Irkutsko Golumetės
Dovidavičienė	Monika	Jono	1922	49 03 27	59 01 07	Bėržės	Irkutsko Kirovskio
Dovidavičius	Ignas	Ipolito	1904	49 03 27	59 01 07	Bėržės	Irkutsko Kirovskio
Dovidavičius	Jonas	Ipolito	1929	49 03 27	59 01 07	Bėržės	Irkutsko Kirovskio
Dulkienė	Veronika	Romualdo	1903	48 05 22	57 02 22	Širvintų	Irkutsko Golumetės
Dulkytė	Danutė	Jono	1942	48 05 22	57 02 22	Širvintų	Irkutsko Golumetės
Dzedzevičius	Tomas	Tomo	1886	49 03 27	miręs	Pășirvinčio	Irkutsko n.d.
Gelažauskas	Zenonas	Stepo	1943	51 10 02	55 01 26	Pajúodžių	Tomsko Čiajos
Gelažauskienė	Leokadija	Kazio	1924	48 05 22	55 09 27	Kunigiškių	Krasnojarsko Igaros
Glembocka	Ana	Adolfo	1887	41 06 14	n.d.	Kalnėlaukio	n.d. n.d.
Glembockij	Konstantin	Antano	1894	41 06 14	n.d.	Kalnėlaukio	n.d. n.d.
Grabliauskaitė	Jadvyga	Stasio	1929	48 05 23	60 01 22	Pėdubelio	Krasnojarsko Igaros
Grabliauskas	Feliksas	Felikso	1945	48 05 23	60 01 22	Pėdubelio	Krasnojarsko Igaros
Grabliauskienė	Uršulė	Stasio	1884	48 05 23	mirusi	Pėdubelio	Krasnojarsko Igaros

(tęsinys)

Pavardė	Vardas	Tėvo vardas	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Paleidimo data	Vietovė, iš kur ištrėmtas	Ištrėmimo vieta kraštas, sritis rajonas, miestas
Grincevičienė	Rozalija	Vinco	1892	41 06 14	56 03 24	Alionių	Jakutijos ASSR
Grincevičius	Jonas	Jono	1898	41 06 14	miręs*	Alionių	Krasnojarsko n.d.
Gudeikaitė	Marytė	Viktoro	1937	48 05 22	59 04 27	Žiūrių	Krasnojarsko Igarkos
Gudeikaitė	Stasė	Viktoro	1946	48 05 22	59 04 27	Žiūrių	Krasnojarsko Igarkos
Gudeikienė	Stefanija	Stasio	1908	48 05 22	59 04 27	Žiūrių	Krasnojarsko Igarkos
Gudeikienė	Paulina	Stepo	1900	48 05 22	57 10 11	Navasiòlkų	Krasnojarsko Jeniseisko
Gudeikis	Petras	Vlado	1873	48 05 22	miręs	Navasiòlkų	Krasnojarsko Jeniseisko
Gudelskaitė	Elvyra	Vadovo	1945	48 05 14	58 05 09	Karališkių	Krasnojarsko Igarkos
Gudelskas	Albinas	Petro	1922	48 05 14	58 05 09	Karališkių	Krasnojarsko Igarkos
Gudelskas	Algirdas	Vadovo	1943	48 05 14	58 05 09	Karališkių	Krasnojarsko Igarkos
Gudelskas	Petras	Antano	1878	48 05 14	58 05 09	Karališkių	Krasnojarsko Igarkos
Gudelskienė	Monika	Vinco	1880	48 05 14	58 05 09	Karališkių	Krasnojarsko Igarkos
Gudelskienė	Vacė	Vadovo	1921	48 05 14	58 05 09	Karališkių	Krasnojarsko Igarkos
Gujienė	Ona	Alekso	1908	48 05 22	57 09 02	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujienė	Vaclova	Jono	1900	48 05 22	mirusi	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujis	Česlovas	Felikso	1941	48 05 22	57 09 02	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujis	Feliksas	Prano	1894	48 05 22	miręs	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujis	Henrikas	Felikso	1941	48 05 22	57 09 02	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujis	Napoleonas	Felikso	1931	48 05 22	57 09 02	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujis	Teodoras	Vadovo	1935	48 05 22	58 07 03	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujis	Vilmantas Jonas	Vadovo	1932	48 05 22	58 07 03	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujytė	Anelė Nijolė	Vadovo	1935	48 05 22	58 07 03	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujytė	Amalija Elena	Vadovo	1926	48 05 22	58 07 03	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujytė	Danutė	Felikso	1933	48 05 22	57 09 02	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujytė	Elvyra Monika	Vadovo	1930	48 05 22	58 07 03	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gujytė	Irena Paulina	Vadovo	1924	48 05 22	58 07 03	Čivyliškių	Krasnojarsko Igarkos
Gželiakas	Eugenijus	Karolio	1930	41 06 14	n.d.	Šešuolėlių	n.d. n.d.
Gželiakas	Karolis	Jano	1894	41 06 14	n.d.	Šešuolėlių	n.d. n.d.
Ignatavičienė	Jadvyga	Antano	1924	51 10 02	56 02 12	Gavėnių	Tomsko Čiajos
Ignatavičius	Mykolas	Zigmo	1924	51 10 02	56 02 12	Gavėnių	Tomsko Čiajos
Jachimavičienė	Emilija	Juozo	1904	49 03 27	58 05 21	Kalnālaukio	Irkutsko Kirovskio
Jachimavičius	Mykolas	Stepono	1935	49 03 27	58 05 21	Kalnālaukio	Irkutsko Kirovskio
Jachimavičius	Stepas	Stepono	1934	49 03 27	58 05 21	Kalnālaukio	Irkutsko Kirovskio
Jachimavičius	Steponas	Mykolo	1889	49 03 27	58 05 21	Kalnālaukio	Irkutsko Kirovskio
Jakštienė	Adelė	Justo	1884	48 05 22	57 09 10	Gavėnių	Krasnojarsko Igarkos
Jakštaitė	Adolfina	Vladislavo	1931	48 05 22	57 09 10	Gavėnių	Krasnojarsko Igarkos
Jakštaitė	Stefanija	Vladislavo	1926	48 05 22	57 09 10	Gavėnių	Krasnojarsko Igarkos
Jakubauskaitė	Marija	Alekso	1930	49 03 27	58 06 25	Kyvonių	Irkutsko Golumetės
Jakubauskaitė	Tatjana	Alekso	1934	49 03 27	58 06 25	Kyvonių	Irkutsko Golumetės
Jakubauskas	Aleksas	Motiejaus	1900	49 03 27	58 06 25	Kyvonių	Irkutsko Golumetės
Jakubauskas	Motiejus	Alekso	1939	49 03 27	58 06 25	Kyvonių	Irkutsko Golumetės
Jakubauskas	Stepas	Alekso	1936	49 03 27	58 06 25	Kyvonių	Irkutsko Golumetės
Jakubauskienė	Zosė	Amūrato	1912	49 03 27	58 06 25	Kyvonių	Irkutsko Golumetės
Jankauskas	Mykolas	Prano	1942	48 05 22	57 11 04	Avižonių	Krasnojarsko Igarkos
Jankauskienė	Anelė	Kazio	1885	48 05 22	57 11 04	Avižonių	Krasnojarsko Igarkos
Jankauskienė	Janina	Mykolo	1921	48 05 22	57 11 04	Avižonių	Krasnojarsko Igarkos
Jatkauskaitė	Marija	Justo	1931	49 03 27	56 05 16	Pálkių	Irkutsko Kirovskio
Jatkauskas	Kazimieras	Justo	1923	49 03 27	56 07 03	Pálkių	Irkutsko Kirovskio

*1942 09 19 nuteistas mirties bausme

(tęsinys)

Pavardė	Vardas	Tėvo vardas	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Paleidimo data	Vietovė, iš kur ištrėmtas	Ištrėmimo vieta	kraštas, sritis rajonas, miestas
Jočienė	Filomena	Vinco	1888	48 05 22	mirusi	Širvintų	Krasnojarsko	Igarkos
Jočys	Stasys	Antano	1878	48 05 22	56 01 14	Širvintų	Krasnojarsko	Igarkos
Jurkevičienė	Elena	Simono	1896	49 04 21	58 08 22	Girėlkos	Irkutsko	Badaibo
Jurkevičius	Antanas	Antano	1928	49 04 21	58 08 22	Girėlkos	Irkutsko	Badaibo
Juška	Andrejus	Francišeko	1897	41 06 14	n.d.	Širvintų	n.d.	n.d.
Karalienė	Juzefa	Karolio	1885	49 03 27	n.d.	Degūčių	Irkutsko	n.d.
Karalius	Juozas	Jono	1870	49 03 27	n.d.	Degūčių	Irkutsko	n.d.
Karbovničėkas	Juzefas	Michailo	1914	41 06 14	n.d.	Širvintų	n.d.	n.d.
Katinaitė	Paulina	Simono	1924	51 10 02	57 06 27	Levāniškių	Tomsko	Parabelės
Katinas	Vaclovas	Simono	1907	51 10 02	57 06 27	Levāniškių	Tomsko	Parabelės
Katinienė	Bronė	Jono	1881	51 10 02	57 06 27	Levāniškių	Tomsko	Parabelės
Kavaliukaitė	Apolonija	Stasio	1934	48 05 22	57 08 21	Bilótų	Krasnojarsko	Igarkos
Kavaliukaitė	Vaclava	Stasio	1932	48 05 22	57 08 21	Bilótų	Krasnojarsko	Igarkos
Kavaliukas	Jonas	Stasio	1930	48 05 22	57 08 21	Bilótų	Krasnojarsko	Igarkos
Kavaliukas	Leonas	Stasio	1937	48 05 22	57 08 21	Bilótų	Krasnojarsko	Igarkos
Kavaliukienė	Stasė	Stasio	1908	48 05 22	mirusi	Bilótų	Krasnojarsko	Igarkos
Klioraitė	Rachilė	Leibo	1938	41 06 14	n.d.	Širvintų	n.d.	n.d.
Klioras	Abraomas	Leibo	1937	41 06 14	n.d.	Širvintų	n.d.	n.d.
Klioras	Leiba	Iciko	1908	41 06 14	n.d.	Širvintų	n.d.	n.d.
Kliorienė	Rebeka	Abraomo	1908	41 06 14	n.d.	Širvintų	n.d.	n.d.
Kojalienė	Kazė	Adomo	1887	48 05 22	57 06 20	Širvintų	Krasnojarsko	Tasejevo
Kojienė	Michalina	Antano	1882	49 03 27	56 02 29	Avižonių	Irkutsko	n.d.
Kojienė	Paulina	Liudo	1925	49 03 27	56 02 29	Avižonių	Irkutsko	n.d.
Kojis	Petras	Karolio	1915	49 03 27	56 02 29	Avižonių	Irkutsko	n.d.
Korys	Jonas	Motiejaus	1880	48 05 22	n.d.	Kyvonių	Krasnojarsko	Igarkos
Korys	Vaclovas	Jono	1917	48 05 22	58 07 04	Kyvonių	Krasnojarsko	Igarkos
Kožuchovszkaja	Barbora	Kazimirovna	1938	49 03 27	n.d.	Širvintų	Irkutsko	Kirovskio
Kožuchovszkaja	Bronislava	Bronislavovna	1897	49 03 27	n.d.	Širvintų	Irkutsko	Kirovskio
Kožuchovszkij	Kazimir	Josifovič	1897	49 03 27	n.d.	Širvintų	Irkutsko	Kirovskio
Krasauskas	Albinas	Broniaus	1946	51 10 02	56 09 03	Alionių	Tomsko	Čiajos
Krasauskas	Bronius	Igno	1913	51 10 02	56 09 03	Alionių	Tomsko	Čiajos
Krasauskienė	Jadvyga	Jeronimo	1916	51 10 02	56 09 03	Alionių	Tomsko	Čiajos
Kraujalienė	Marija	Juozo	1911	41 06 14	56 07 27	Levāniškių	Jakutijos ASSR	Bulūno
Kraujalis	Antanas	Prano	1920	41 06 14	56 07 27	Levāniškių	Jakutijos ASSR	Bulūno
Kraujalis	Kazys	Prano	1916	41 06 14	56 07 27	Levāniškių	Jakutijos ASSR	Bulūno
Kraujalis	Vladas	Prano	1903	41 06 14	56 07 27	Levāniškių	Jakutijos ASSR	Bulūno
Kugaldienė	Pranė	Petro	1900	45 07 17	60 02 15	Širvintų	Permės	Jusvos
Kukoška	Edvardas	Juozo	1907	41 06 14	42 02 27*	Drūžų	Krasnojarsko	n.d.
Kukoška	Vytautas	Edvarado	1929	41 06 14	57 08 06	Drūžų	Altajaus	Solonešnojės
Kukoškaitė	Aldona	Edvarado	1931	41 06 14	56 03 22	Drūžų	Altajaus	Solonešnojės
Kukoškienė	Viktorija	Mato	1897	41 06 14	57 08 06	Drūžų	Altajaus	Solonešnojės
Laumienė	Morta	Kosto	1897	48 05 22	57 12 02	Širvintų	Krasnojarsko	Igarkos
Laumis	Juozas	Kazio	1897	48 05 22	57 12 02	Širvintų	Krasnojarsko	Igarkos
Laumis	Keštutis	Juozo	1933	48 05 22	57 12 02	Širvintų	Krasnojarsko	Igarkos
Laumytė	Stela	Juozo	1930	48 05 22	57 12 02	Širvintų	Krasnojarsko	Igarkos
Lazovskaja	Emilija	Ivanovna	1884	49 03 29	n.d.	Girėlės	Krasnojarsko	n.d.

*Tikriausiai, taisušaudoymo data

(tęsinys)

Pavardė	Vardas	Tėvo vardas	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Paleidimo data	Vietovė, iš kur ištrėmtas	Ištrėmimo vieta kraštas, sritis rajonas, miestas	
Lazovskij	Adam	Kazimirovič	1874	49 03 29	n.d.	Girėlės	Krasnojarsko	n.d.
Levanas	Jonas	Kazio	1904	41 06 14	42 10 19	Viesų	Krasnojarsko	n.d.
Linartas	Kazimieras	Juozo	1865	41 06 14	1942 m. miręs	Pāširvinčio	Altajaus	Smolenskojės
Linartienė	Irena	Vačlovo	1920	41 06 14	n.d.	Pāširvinčio	Altajaus	Smolenskojės
Linartienė	Ona	Juozo	1875	41 06 14	mirusi*	Pāširvinčio	Altajaus	Smolenskojės
Lukša	Jonas	Stasio	1922	48 05 23	57 04 19	Akmėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Lukšienė	Stefanija	Stasio	1924	48 05 23	57 04 19	Akmėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Markevičienė	Vačlava	Karolio	1918	51 10 02	56 11 20	Navasiolų	Tomsko	Čiajos
Markevičius	Aleksandras	Jono	1947	51 10 02	56 11 20	Navasiolų	Tomsko	Čiajos
Markevičius	Jonas	Jono	1906	51 10 02	56 11 20	Navasiolų	Tomsko	Čiajos
Markevičiūtė	Janina	Jono	1944	51 10 02	56 11 20	Navasiolų	Tomsko	Čiajos
Markevičiūtė	Leonora	Jono	1934	51 10 02	56 11 20	Navasiolų	Tomsko	Čiajos
Markevičiūtė	Nijolė	Jono	1946	51 10 02	56 11 20	Navasiolų	Tomsko	Čiajos
Markevičienė	Vanda	Juozo	1909	49 03 25	56 09 30	Kabaldos	Irkutsko	Kirovskio
Markevičius	Alfonas	Nikodemo	1908	49 03 25	56 09 30	Kabaldos	Irkutsko	Kirovskio
Markevičius	Jonas	Alfonso	1949	49 03 25	56 09 30	Kabaldos	Irkutsko	Kirovskio
Markevičius	Tadas	Alfonso	1946	49 03 25	56 09 30	Kabaldos	Irkutsko	Kirovskio
Markevičiūtė	Regina	Alfonso	1937	49 03 25	56 09 30	Kabaldos	Irkutsko	Kirovskio
Martinėlienė	Albina	Antano	1916	45 07 17	56 04 27	Širvintų	Permės	Jusvos
Martinėlienė	Ona	Petro	1880	45 08 30	56 04 15	Širvintų	Permės	Jusvos
Martinėlis	Algirdas Kazys	Jono	1940	45 08 30	56 04 27	Širvintų	Permės	Jusvos
Martinėlytė	Aldona	Jono	1938	45 08 30	56 04 27	Širvintų	Permės	Jusvos
Martinėlytė	Marija Janina	Jono	1937	45 08 30	56 04 15	Širvintų	Permės	Jusvos
Masiulionienė	Ona	Romualdo	1900	49 03 25	57 07 16	Motiejūnų	Irkutsko	Golometės
Masiulionis	Antanas	Bonifaco	1880	49 03 27	56 05 25	Pādubelio	Irkutsko	Golometės
Masiulionytė	Vanda	Antano	1936	49 03 27	56 05 25	Pādubelio	Irkutsko	Golometės
Masiulionis	Henrikas	Petro	1930	49 03 25	57 07 16	Motiejūnų	Irkutsko	Golometės
Masiulionis	Petras	Antano	1878	49 03 27	57 07 16	Motiejūnų	Irkutsko	Golometės
Masiulionytė	Elena	Petro	1939	49 03 27	57 07 16	Motiejūnų	Irkutsko	Golometės
Mažulis	Karolis	Mato	1881	49 03 27	miręs	Alionių	Irkutsko	Kirovskio
Mažulis	Stasys	Karolio	1921	49 03 25	57 07 02	Alionių	Irkutsko	Kirovskio
Meškerevičienė	Juzė	Juozo	1912	49 03 25	58 06 20	Dubėlių	Karagandos	Saranės
Meškerevičienė	Veronika	Juozo	1879	49 03 25	mirusi	Dubėlių	Irkutsko	Golometės
Meškerevičius	Stanislovas	Adomo	1859	49 03 25	miręs	Dubėlių	Irkutsko	Golometės
Meškerevičius	Vladas	Stasio	1943	49 03 25	miręs	Dubėlių	Irkutsko	Golometės
Meškerevičius	Zenonas	Stasio	1938	49 03 25	miręs	Dubėlių	Irkutsko	Golometės
Meškerevičiūtė	Leokadija	Stasio	1937	49 03 25	58 06 20	Dubėlių	Karagandos	Saranės
Mickonis	Aldonas	Juozo	1932	49 03 25	58 05 29	Urlikių	Altajaus	Gorno Altaisko
Mickonis	Vladimiras Rimvydas	Juozo	1936	41 06 14	58 05 31	Urlikių	Altajaus	Gorno Altaisko
Mickonytė	Danutė	Juozo	1935	41 06 14	58 05 31	Urlikių	Altajaus	Gorno Altaisko
Mickonienė	Elena	Kazio	1900	41 06 14	58 07 26	Urlikių	Altajaus	Gorno Altaisko
Mickonytė	Rita	Juozo	1931	41 06 14	57 07 06	Urlikių	Altajaus	Maimos
Mirkinas	Girša	Izraelio	1927	49 03 27	46 03	Širvintų	Altajaus	Smolenskojės
Mirkinas	Grigorij	Izralevič	1880	41 06 14	46 12	Širvintų	Altajaus	Smolenskojės
Mirkinienė	Rachilė	Georgijevna	1879	41 06	46 12	Širvintų	Altajaus	Smolenskojės
Mirkinienė	Rocha	Giršos	1890	41 06	46 03	Širvintų	Altajaus	Smolenskojės
Miseliėnė	Genovaitė	Jono	1920	41 06 14	58 07 01	Kantrimiškio	Tomsko	Čiajos

*1946 m. pabėgo į Lietuvą, Mirė 1953 m.

(tęsinys)

Pavardė	Vardas	Tėvo vardas	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Paleidimo data	Vietovė, iš kur ištrėmtas	Ištrėmimo vieta sritis rajonas, miestas	kraštas,
Miselis	Balys	Antano	1906	48 05 22	58 07 03	Kantrimiškio	Tomsko	Čiajos
Miselis	Jonas	Balio	1943	48 05 22	58 07 03	Kantrimiškio	Tomsko	Čiajos
Miselenė	Irena	Izidoriaus	1928	51 10 02	56 05 22	Avižonių	Irkutsko	Kirovskio
Miselenė	Juzefa	Mykolo	1890	49 03 25	56 05 22	Avižonių	Irkutsko	Kirovskio
Miselis	Jonas	Vlado	1926	51 10 02	56 05 22	Avižonių	Irkutsko	Kirovskio
Miselis	Vladas	Jono	1894	48 05 22	56 05 22	Avižonių	Irkutsko	Kirovskio
Motiejūnaitė	Henrika	Stasio	1937	48 05 22	57 04 18	Akmėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Motiejūnas	Stasys	Stasio	1932	49 03 25	57 04 12	Akmėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Motiejūnas	Stasys	Juozo	1901	48 05 23	57 04 18	Akmėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Motiejūnienė	Zofija	Juozo	1903	49 03 25	57 04 18	Akmėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Naraškevičienė	Vlada	Petro	1895	49 03 25	58 02 22	Pāširvinčio	Irkutsko	Golumetės
Naraškevičius	Algirdas	Leono	1932	49 03 27	58 02 22	Pāširvinčio	Irkutsko	Golumetės
Naraškevičius	Leonas	Motiejaus	1897	49 04 21	58 02 22	Pāširvinčio	Irkutsko	Golumetės
Naraškevičiūtė	Elena	Leono	1930	49 03 29	58 01 22	Pāširvinčio	Irkutsko	Golumetės
Naraškevičiūtė	Genovaitė	Leono	1928	49 03 27	58 02 22	Pāširvinčio	Irkutsko	Golumetės
Naraškevičiūtė	Liuda	Leono	1940	49 03 27	58 01 22	Pāširvinčio	Irkutsko	Golumetės
Naraškevičiūtė	Veronika	Leono	1935	49 03 27	56 05 15	Pāširvinčio	Irkutsko	Golumetės
Naraškevičiūtė	Vlada	Leono	1937	49 03 27	58 01 22	Pāširvinčio	Irkutsko	Golumetės
Ošako	Alfons	Stanislovo	1929	48 05 22	57 01 14	Astikų	Irkutsko	Badaibo
Ošako	Helena	Stanislovo	1905	49 03 27	57 01 14	Astikų	Irkutsko	Badaibo
Ošako	Romuald	Stanislovo	1946	49 03 27	57 01 14	Astikų	Irkutsko	Badaibo
Ošako	Vanda	Stanislovo	1940	49 03 27	57 01 14	Astikų	Irkutsko	Badaibo
Ošako	Zigmund	Stanislovo	1941	49 03 27	57 01 14	Astikų	Irkutsko	Badaibo
Pac-Pomernackaja	Sofija	Rafo	1865	49 03 27	n.d.	Spadviliškių	n.d.	n.d.
Pakėnas	Algimantas	Petro	1934	51 10 02	57 10 02	Širvintų	Tomsko	Čiajos
Pakėnas	Petras	Simono	1899	51 10 02	57 10 02	Širvintų	Tomsko	Čiajos
Pakėnienė	Aleksandra	Stanislovo	1914	51 10 02	57 10 02	Širvintų	Tomsko	Čiajos
Palabys	Feliksas	Felikso	1882	51 10 02	55 12 25	Alionių	Tomsko	Čiajos
Palabys	Jonas	Felikso	1932	51 10 02	55 12 25	Alionių	Tomsko	Čiajos
Palabys	Malvina	Konstantino	1901	51 10 02	55 12 25	Alionių	Tomsko	Čiajos
Palabys	Zbignevas	Felikso	1928	51 10 02	55 12 25	Alionių	Tomsko	Čiajos
Paškauskas	Juozas	Kosto	1902	49 03 27	miręs	Ūdaros	Krasnojarsko	Igarkos
Paškauskas	Leonidas	Juozo	1941	48 05 22	57 09 02	Ūdaros	Krasnojarsko	Igarkos
Paškauskas	Stasys	Juozo	1930	48 05 22	57 09 02	Ūdaros	Krasnojarsko	Igarkos
Paškauskas	Vytautas	Juozo	1938	48 05 22	57 09 02	Ūdaros	Krasnojarsko	Igarkos
Paškauskienė	Karolina	Jurgio	1906	48 05 22	57 08 06	Ūdaros	Irkutsko	Golumetės
Paškauskienė	Veronika	Juozo	1872	49 03 27	57 06 17	Ūdaros	Irkutsko	Golumetės
Pažusienė	Veronika	Igno	1915	49 03 29	58 07 04	Urlikų	Irkutsko	Sibiro Usolės
Pažusytė	Danutė	Jono	1940	49 04 21	58 07 04	Urlikų	Irkutsko	Sibiro Usolės
Pažusytė	Palmyra Irena	Jono	1942	49 04 21	58 07 04	Urlikų	Irkutsko	Sibiro Usolės
Pepolis	Domas	Jono	1945	49 03 25	56 05 20	Blūsiškio	Irkutsko	Kirovskio
Pepolis	Jonas	Kajetono	1896	49 03 25	56 05 20	Blūsiškio	Irkutsko	Kirovskio
Pepolis	Raimondas	Jono	1947	49 03 25	56 05 20	Blūsiškio	Irkutsko	Kirovskio
Pepolytė	Alina	Jono	1942	49 03 25	56 05 20	Blūsiškio	Irkutsko	Kirovskio
Petkūnienė	Elena	Michailo	1900	41 06 13	n.d.	Pāširvinčio	n.d.	n.d.
Petkūnaitė	Genovefa	Stanislavo	1924	41 06 13	n.d.	Pāširvinčio	Altajaus	Bijsko
Petkūnas	Stanislavas	Vincento	1897	41 06 13	n.d.	Pāširvinčio	n.d.	n.d.
Petkūnaitė	Vanda	Stanislavo	1926	41 06 13	n.d.	Pāširvinčio	Altajaus	Bijsko
Petkūnas	Zdislav	Stanislavo	1928	41 06 13	n.d.	Pāširvinčio	Altajaus	Bijsko
Plenta	Juozas	Juozo	1924	49 04 21	miręs	Širvintų	Krasnojarsko	Užūro
Plentaitė	Emilija	Juozo	1926	48 05 22	51 09 23	Širvintų	Krasnojarsko	Igarkos

(tęsinys)

Pavardė	Vardas	Tėvo vardas	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Paleidimo data	Vietovė, iš kur ištrėmtas	Ištrėmimo vieta kraštas, sritis rajonas, miestas	
Plentienė	Anelė	Vytauto	1924	48 05 22	57 07 27	Širvintų	Krasnojarsko	Užūro
Pluta	Francišek	Jono	1912	48 05 22	n.d.	Širvintų	n.d.	n.d.
Prieskienytė	Veronika	Zigmo	1926	49 04 21	n.d.	Širvintų	Krasnojarsko	Kansko
Putiata	Jonas	Liudo	1904	52 01 23	56 11 20	Kiemėlių	Irkutsko	Kirovskio
Putiata	Liudas	Jono	1931	49 03 27	56 11 20	Kiemėlių	Irkutsko	Kirovskio
Putiata	Stasys	Jono	1930	49 03 27	56 11 06	Kiemėlių	Irkutsko	Kirovskio
Putiataitė	Jadvyga	Jono	1939	49 03 27	56 11 20	Kiemėlių	Irkutsko	Kirovskio
Putiatienė	Rozalija	Stasio	1903	49 03 27	56 11 20	Kiemėlių	Irkutsko	Kirovskio
Račinskis	Janas	Adolfo	1897	49 03 28	n.d.	Liūnų	n.d.	n.d.
Radiun	Antonina	Francevna	1902	49 03 27	56 04 24	Päblendžio	Irkutsko	Kirovskio
Radiun	Apolonija	Francevna	1936	49 03 27	56 04 24	Päblendžio	Irkutsko	Kirovskio
Radiun	Franc	Kazimirovič	1890	49 03 27	56 04 24	Päblendžio	Irkutsko	Kirovskio
Radiun	Irena	Francevna	1929	49 03 27	56 04 24	Päblendžio	Irkutsko	Kirovskio
Radiun	Josif	Francevič	1934	49 03 27	56 04 24	Päblendžio	Irkutsko	Kirovskio
Reinartaitė	Marytė	Ipolito	1927	48 05 22	56 04 26	Levainių	Irkutsko	Golumentės, ten liko gyventi
Reinartienė	Kazimiera	Klemenso	1887	49 03 27	59 10 20	Levainių	Irkutsko	Čeremchovo
Repečka	Mečišlovas	Zigmanto	1913	49 03 27	58 06 24	Avižonių	Irkutsko	Irkutsko
Riauba	Julius	Prano	1939	49 03 25	57 06 21	Naidų	Krasnojarsko	Igarkos
Riauba	Pranas	Petro	1874	48 05 22	miręs	Naidų	Krasnojarsko	Igarkos
Riauba	Pranas	Prano	1911	48 05 22	miręs	Naidų	Krasnojarsko	Igarkos
Riaubaitė	Aldona	Prano	1941	48 05 22	57 06 21	Naidų	Krasnojarsko	Igarkos
Riaubaitė	Marytė	Prano	1943	48 05 22	57 06 21	Naidų	Krasnojarsko	Igarkos
Riaubienė	Zofija	Izidoriaus	1916	48 05 22	57 06 21	Naidų	Krasnojarsko	Igarkos
Romaška	Jonas	Justo	1894	51 10 02	57 05 22	Ramaškonių	Irkutsko	Kirovskio
Romaška	Stepas	Jono	1928	48 05 22	57 05 22	Ramaškonių	Irkutsko	Kirovskio
Rosada	Stefan	Stanislavo	1897	49 03 29	n.d.	Dembūvkos	n.d.	n.d.
Rossochacka	Marija	Stanislavo	1944	49 03 27	56 10 12	Širvintų	Irkutsko	Kirovskio
Rossochacka	Marija	Augusto	1909	49 03 27	56 10 12	Širvintų	Irkutsko	Kirovskio
Rossochacki	Edvard	Stanislavo	1934	49 03 27	56 10 12	Širvintų	Irkutsko	Kirovskio
Rossochacki	Stanislav	Stanislavo	1931	49 03 27	56 10 12	Širvintų	Irkutsko	Kirovskio
Rossochacki	Stanislav	Stanislavo	1904	49 03 27	56 10 12	Širvintų	Irkutsko	Kirovskio
Rukša	Jonas	Antano	1890	49 03 27	57 12 24	Širvintų	Permės	Kočevo
Rukša	Vladislovas	Jono	1920	45 08 31	57 12 24	Širvintų	Permės	Kočevo
Rukšienė	Marijona	Jono	1892	45 07 26	57 12 24	Širvintų	Permės	Kočevo
Rukšėnaitė	Valentina	Boleslovo	1943	45 08 31	n.d.	Akmėnių	Permės	n.d.
Rukšienė	Valentina	Bioleto	1925	45 08 31	n.d.	Akmėnių	Permės	n.d.
Rulinskas	Edvardas	Juozo	1894	45 07 26	56 06 05	Spadvilšiškių	Novosibirsko	n.d.
Rulinskienė	Katrė	Jono	1885	41 06 14	mirusi	Spadvilšiškių	Altajaus	Maimos
Rutkauskaitė	Danutė	Vytauto	1930	49 03 27	58 06 25	Degūčių	Irkutsko	Golumentės
Rutkauskaitė	Vaclava	Vytauto	1931	49 03 27	58 06 25	Degūčių	Irkutsko	Golumentės
Rutkauskas	Hendrikas	Vytauto	1925	49 03 27	58 06 25	Degūčių	Irkutsko	Golumentės
Rutkauskienė	Leokadija	Povilo	1901	49 03 27	58 06 25	Degūčių	Irkutsko	Golumentės
Saveikytė	Jadvyga	Vaclovo	1947	49 03 27	57 09 27	Levainių	Irkutsko	Golumentės
Saveikienė	Leokadija	Ipolito	1925	49 03 27	57 09 27	Levainių	Irkutsko	Golumentės
Saveikis	Bronius	Vaclovo	1944	49 03 27	57 09 27	Levainių	Irkutsko	Golumentės
Saveikis	Vaclovas	Vaclovo	1918	49 03 27	57 09 27	Levainių	Irkutsko	Golumentės
Sinica	Edvardas	Kazio	1917	49 03 27	55 10 26	Koltynės	Irkutsko	Kirovskio
Sinica	Kazys	Antano	1890	49 03 27	55 10 26	Koltynės	Irkutsko	Kirovskio
Sinicaitė	Janina	Kazio	1933	49 03 27	55 10 26	Koltynės	Irkutsko	Kirovskio

*Alfonsas Sinkevičius mirė lageryje. Kiti šeimos nariai emigravo į Lenkiją.

(tėsinys)

Pavardė	Vardas	Tėvo vardas	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Paleidimo data	Vietovė, iš kur ištrėmtas	Ištrėmimo vieta	kraštas, sritis rajonas, miestas
Sinicaitė	Nipolanda	Kazio	1948	49 03 27	55 10 26	Koltjynės	Irkutsko	Kirovskio
Sinicienė	Elena	Petro	1925	49 03 27	55 10 26	Koltjynės	Irkutsko	Kirovskio
Sinicienė	Pranė	Jurgio	1883	49 03 27	55 10 26	Koltjynės	Irkutsko	Kirovskio
Sinkevičienė	Kazimiera	Leopoldo	1896	49 03 27	n.d.	Pikūnų	n.d.	n.d.
Sinkevičius	Alfonsas	Vytauto	1885	41 06 13	n.d.*	Pikūnų	Krasnojarsko	Rešiotų
Sinkevičius	Jonas	Alfonso	1930	41 06 13	n.d.	Pikūnų	n.d.	n.d.
Sinkevičius	Tadas	Alfonso	1926	41 06 13	n.d.	Pikūnų	n.d.	n.d.
Sinkevičiūtė	Vanda	Alfonso	1933	41 06 13	n.d.	Pikūnų	n.d.	n.d.
Skomskienė	Elena	Kazio	1911	51 10 03	58 01 14	Širvintų	Altajaus	Staraja Bardos
Skomskis	Romualdas	Vinco	1932	41 06 14	58 01 14	Širvintų	Altajaus	Staraja Bardos
Skomskis**	Vincas	Felikso	1901	41 06 14	58	Širvintų	Krasnojarsko	?
Skomskytė	Aldona	Vinco	1934	41 06 14	56 12 15	Širvintų	Tomsko	Tomsko
Skomskytė	Gražina	Vinco	1936	41 06 14	n.d.	Širvintų	Altajaus	Staraja Bardos
Smilgevičienė	Liudvika	Vinco	1908	49 03 27	56 08 24	Gavėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Smilgevičius	Jonas	Juliaus	1943	48 05 22	56 08 24	Gavėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Smilgevičius	Julius	Kazio	1902	48 05 22	56 08 24	Gavėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Smilgevičius	Leonas	Juliaus	1934	48 05 22	56 08 24	Gavėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Smilgevičius	Petras	Juliaus	1947	48 05 22	56 08 27	Gavėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Smilgevičius	Stanislovas	Juliaus	1940	48 05 22	56 08 24	Gavėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Smilgevičiūtė	Elena	Juliaus	1935	48 05 22	56 08 24	Gavėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Smilgevičiūtė	Janina	Juliaus	1944	48 05 22	56 08 27	Gavėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Smilgevičiūtė	Marytė	Juliaus	1937	48 05 22	56 08 27	Gavėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Smilgevičiūtė	Zofija	Juliaus	1938	48 05 22	56 08 27	Gavėnių	Krasnojarsko	Igarkos
Sperskienė	Konstancija	Stasio	1894	48 05 22	57 03 29	Kyvonių	Krasnojarsko	Igarkos
Sperskis	Boleslovas	Alekso	1891	48 05 22	miręs	Kyvonių	Krasnojarsko	Igarkos
Sperskytė	Janina	Boleslovo	1932	48 05 22	56 08 22	Kyvonių	Krasnojarsko	Igarkos
Stankevičienė	Elena	Stasio	1879	49 03 29	n.d.	Naidų	Irkutsko	Kirovskio
Stankevičius	Bronislavas	Karolio	1897	51 10 02	n.d.	Naidų	Irkutsko	Kirovskio
Stankevičiūtė	Stasė	Karolio	1915	51 10 02	55 11 21	Naidų	Irkutsko	Kirovskio
Stankevičienė	Janina	Stasio	1918	49 03 27	58 07 02	Urlikių	Tomsko	Čiajos
Stankevičienė	Marija	Alekso	1901	51 10 02	57 03 23	Urlikių	Tomsko	Čiajos
Stankevičius	Albinas	Jono	1932	51 10 02	57 03 23	Urlikių	Tomsko	Čiajos
Stankevičius	Bernardas	Zenono	1949	51 10 02	57 07 02	Urlikių	Tomsko	Čiajos
Stankevičius	Jonas	Juozo	1904	49 03 27	57 03 23	Urlikių	Tomsko	Čiajos
Stankevičiūtė	Aldona	Jono	1936	51 10 02	57 03 23	Urlikių	Tomsko	Čiajos
Stankevičiūtė	Irena	Jono	1944	51 10 02	57 03 23	Urlikių	Tomsko	Čiajos
Stankevičiūtė	Juzefa	Zenono	1943	51 10 02	58 07 02	Urlikių	Tomsko	Čiajos
Stankevičiūtė	Valerija	Zenono	1947	49 03 27	58 07 02	Urlikių	Tomsko	Čiajos
Stankevičiūtė	Virginija	Jono	1928	51 10 02	56 11 05	Urlikių	Tomsko	Čiajos
Stempkovskaja	Sofija	Semionovna	1878	51 10 02	56 02 01	Levāniskiū	Kemerovo	Ižmos
Stepaitis	Vaidutis Petras	Stanislavo	1939	51 10 02	56 09 03	Alionių	Tomsko	Čiajos
Stepaitytė	Aldona	Stanislavo	1943	51 10 02	56 09 03	Alionių	Tomsko	Čiajos
Stepaitytė	Stanislava Irena	Stanislavo	1935	51 10 02	56 09 03	Alionių	Tomsko	Čiajos
Steponavičienė	Ona	Juozo	1850	49 03 27	mirusi	Drūžų	Altajaus	Solonešnojės
Strazdas	Pranas	Aleksandro	1885	49 03 29	56 04 22	Drublionių	Permės	Kočevo
Strazdienė	Marijona	Vladislavo	1922	45 10 31	55 01 20	Pāširvinčio	Irkutsko	Golumetės
Sujka	Michal	Gžegoža	1898	51 10 02	n.d.	Širvintų	n.d.	n.d.
Surgėla	Vaclovas	Antano	1932	41 06 14(?)	56 08 03	Avižonių	Krasnojarsko	Igarkos

* Alfonsas Sinkevičius mirė lageryje. Kiti šeimos nariai emigravo į Lenkiją.

**1943 01 30 Ypatingasis pasitarimas skyrė 10 metų lagerio. Nuo 1950 tremtyje.

(tėsinys)

Pavardė	Vardas	Tėvo vardas	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Paleidimo data	Vietovė, iš kur ištrėmtas	Ištrėmimo vieta	kraštas, sritis	rajonas, miestas
Surgėlaitė	Emilija	Antano	1929	48 05 22	56 07 13	Avižonių	Krasnojarsko	Igarkos	
Šaipūnienė	Stasė	Stasio	1921	41 06 14(?)	60 02 29	Pádubelio	Krasnojarsko	Igarkos	
Šidagienė	Bronė	Jono	1875	49 03 25	mirusi	Žiūrių	Irkutsko	n.d.	
Šidagienė	Stefanija	Andriaus	1912	49 03 25	58 07 05	Žiūrių	Irkutsko	Irkutsko	
Šidagis	Vytautas	Kazimiero	1899	49 03 25	58 07 05	Žiūrių	Irkutsko	n.d.	
Šidagytė	Janina	Vytauto	1943	49 03 25	58 07 05	Žiūrių	Irkutsko	n.d.	
Šidagytė	Leonarda	Vytauto	1944	49 03 25	58 07 05	Žiūrių	Irkutsko	n.d.	
Švedovič	Aleksas	Kazio	1909	48 05 22	55 01 26	Pajúodžių	Tomsko	Čiajos	
Švedovič	Janina	Kazio	1923	51 10 02	55 01 26	Pajúodžių	Tomsko	Čiajos	
Švedovič	Kazys	Alekso	1951	51 10 02	55 01 26	Pajúodžių	Tomsko	Čiajos	
Tamašauskaitė	Aldona	Felikso	1944	51 10 02	n.d.	Ūdarės	Krasnojarsko	n.d.	
Tamašauskaitė	Ona	Felikso	1942	48 05 22	n.d.	Ūdarės	Krasnojarsko	n.d.	
Tamašauskienė	Petronėlė	Kazimiero	1877	48 05 22	57	Ūdarės	Krasnojarsko	n.d.	
Tučinskaja	Ana	Martinovna	1883	48 05 22	56 06 12	Alionių	Permės	Bełojevo	
Tučinskaja	Jadvyga	Adolfovna	1926	45 06 16	56 06 12	Alionių	Permės	Bełojevo	
Unčiūra	Juozas	Kazimiero	1898	48 05 22	miręs	Liáuru	Krasnojarsko	Igarkos	
Unčiūra	Juozas	Juozo	1936	51 10 02	56 10 30	Gumbėlių	Tomsko	Čiajos	
Unčiūraitė	Henrika	Juozo	1944	51 10 02	56 10 30	Gumbėlių	Tomsko	Čiajos	
Unčiūraitė	Vilhelmina	Juozo	1928	51 10 02	56 09 03	Gumbėlių	Tomsko	Čiajos	
Unčiūrienė	Ona	Stasio	1907	51 10 02	56 10 30	Gumbėlių	Tomsko	Čiajos	
Urbanavičienė	Konstancija	Bernardo	1894	49 03 25	56 03 28	Cegelnės	Irkutsko	Irkutsko	
Urbanavičius	Stanislavas	Michailo	1886	48 05 22	n.d.	Cegelnės	Irkutsko	n.d.	
Urbanavičienė	Zofija	Stasio	1892	48 05 22	57 05 07	Širvintų	Krasnojarsko	Igarkos	
Urbanavičius	Juozas	Kosto	1896	48 05 22	miręs	Širvintų	Krasnojarsko	Igarkos	
Urbanavičius	Vaclovas	Juozo	1920	48 05 22	57 05 07	Širvintų	Krasnojarsko	Igarkos	
Urbanavičiūtė	Irena	Juozo	1929	48 05 22	56 03 20	Širvintų	Krasnojarsko	Igarkos	
Vaitkūnienė	Genovaitė	Stasio	1918	48 05 22	57 04 27	Juodėlių	Krasnojarsko	Igarkos	
Vaitkūnaitė	Violeta	Zigmo	1947	48 05 22	57 04 27	Juodėlių	Krasnojarsko	Igarkos	
Vaitkūnas	Zigmas	Adomo	1914	48 05 22	57 04 27	Juodėlių	Krasnojarsko	Igarkos	
Vaitkūnienė	Vanda	Adomo	1875	48 05 22	mirusi	Juodėlių	Krasnojarsko	Igarkos	
Vaitkūnas	Antanas	Antano	1890	49 03 27	57 09 03	Bilótų	Irkutsko	Golumetės	
Vaitkūnas	Antanas	Antano	1921	49 03 27	57 09 03	Bilótų	Irkutsko	Golumetės	
Vaitkūnas	Mykolas	Antano	1935	49 03 27	57 09 03	Bilótų	Irkutsko	Golumetės	
Vaitkūnienė	Veronika	Mykolo	1893	49 03 27	57 09 03	Bilótų	Irkutsko	Golumetės	
Vasiliauskaitė	Jadvyga	Jono	1938	49 03 25	60 02 20	Gavėnių	Irkutsko	Čeremchovo	
Vasiliauskas	Albertas	Jono	1940	49 03 25	60 02 20	Gavėnių	Irkutsko	Čeremchovo	
Vasiliauskas	Jonas	Jono	1946	49 03 25	60 02 20	Gavėnių	Irkutsko	Čeremchovo	
Vasiliauskas	Mečislovas	Antano	1925	49 03 25	60 02 19	Gavėnių	Irkutsko	Čeremchovo	
Vasiliauskienė	Juzefa	Kazio	1886	49 03 25	60 02 20	Gavėnių	Irkutsko	Čeremchovo	
Vasiliauskienė	Ona	Povilo	1911	49 03 25	60 02 20	Gavėnių	Irkutsko	Čeremchovo	
Vencevičienė	Jadvyga	Kosto	1890	49 03 25	55 11 21	Pajúodžių	Irkutsko	Kirovskio	
Vencevičius	Ignas	Kosto	1890	49 03 25	55 11 21	Pajúodžių	Irkutsko	Kirovskio	
Vencevičius	Juozas	Kosto	1883	49 03 25	55 11 21	Pajúodžių	Irkutsko	Kirovskio	
Venslauskaitė	Irena	Leono	1942	45 07 18	56 01 21	Zibalų	Permės	Jusvos	
Venslauskas	Kęstutis	Leono	1943	45 07 18	56 01 21	Zibalų	Permės	Jusvos	
Venslauskienė	Pranė	Jono	1920	45 07 18	56 01 21	Zibalų	Permės	Jusvos	
Venslauskienė	Teklė	Aleksandro	1870	45 07 18	56 01 21	Zibalų	Permės	Jusvos	
Vierbilienė	Teklė	Juozo	1886	49 03 27	60 03 21	Surgėliškių	Sverdlovsko	Severouralsko	
Vierbilis	Aleksandras	Juozo	1933	49 03 27	60 03 21	Surgėliškių	Sverdlovsko	Severouralsko	
Vierbilis	Juozas	Juozo	1904	49 03 27	60 03 21	Surgėliškių	Sverdlovsko	Severouralsko	
Viškėlienė	Jadvyga	Mykolo	1899	51 10 02	56 11 05	Pāširvinčio	Tomsko	Čiajos	

(tėsinys)

Pavardė	Vardas	Tėvo vardas	Gimimo metai	Ištrėmimo data	Paleidimo data	Vietovė, iš kur ištrėmtas	Ištrėmimo vieta kraštas, sritis rajonas, miestas
Viškelis	Romualdas	Augusto	1892	51 10 02	56 11 05	Pāširvinčio	Tomsko Čiajos
Viškelytė	Ona	Romo	1932	52 01 23	56 11 05	Pāširvinčio	Tomsko
Viškelis	Mykolas	Augusto	1900	48 05 22	56 10 12	Navasiolkių	Irkutsko Kirovskio
Vitkauskaitė-Katinienė	Stanislava	Petro	1914	51 10 02	57 06 27	Levāniškių	Tomsko Parabelės
Zabarauskas	Juozas	Antano	1908	48 05 22	58 05 28	Girėlkos	Krasnojarsko Igarkos
Zibalaite	Aleksandra	Zenono	1940	48 05 22	56 07 13	Pāširvinčio	Krasnojarsko Igarkos
Zibalaite	Janina	Zenono	1942	48 05 22	56 07 13	Pāširvinčio	Krasnojarsko Igarkos
Zibalaite	Marija	Zenono	1938	48 05 22	56 07 13	Pāširvinčio	Krasnojarsko Igarkos
Zibalas	Zenonas	Mykolo	1887	48 05 22	56 07 13	Pāširvinčio	Krasnojarsko Igarkos
Zibalienė	Marijona	Viktoro	1900	48 05 22	56 07 13	Pāširvinčio	Krasnojarsko Igarkos
Zibalaite	Bronė	Broniaus	1948	48 05 22	58 07 04	Ivanāvos	Krasnojarsko Igarkos
Zibalaite	Gražina	Broniaus	1945	48 05 22	58 07 04	Ivanāvos	Krasnojarsko Igarkos
Zibalas	Bronius	Mykolo	1885	48 05 22	58 07 04	Ivanāvos	Krasnojarsko Igarkos
Zibalienė	Aleksandra	Jurgio	1911	48 05 22	58 07 04	Ivanāvos	Krasnojarsko Igarkos
Zibalaite	Jadvyga	Stasio	1921	51 10 02	57 05 15	Juodėlių	Tomsko Čiajos
Zibalaite	Vanda	Stasio	1919	51 10 02	57 05 15	Juodėlių	Tomsko Čiajos
Zibalas	Jonas	Stasio	1923	51 10 02	57 05 15	Juodėlių	Tomsko Čiajos
Zibalienė	Veronika	Petro	1881	51 10 02	mirusi	Juodėlių	Tomsko Čiajos
Zibalaite	Jadvyga	Liudviko	1944	48 05 22	57 08 16	Daubāriškio	Krasnojarsko Igarkos
Zibalaite	Vladislava	Liudviko	1936	48 05 22	57 08 16	Daubāriškio	Krasnojarsko Igarkos
Zibalas	Juozas	Liudviko	1938	48 05 22	57 08 16	Daubāriškio	Krasnojarsko Igarkos
Zibalas	Liudvikas	Stasio	1908	48 05 22	57 08 16	Daubāriškio	Krasnojarsko Igarkos
Zibalienė	Juzefa	Juozo	1885	48 05 22	57 08 16	Daubāriškio	Krasnojarsko Igarkos
Zibalienė	Marija	Jokūbo	1911	48 05 22	57 09 12	Daubāriškio	Krasnojarsko Igarkos
Ženbinskas	Jeronimas	Vikentijaus	1892	48 05 22	56 09 03	Alionių	Tomsko Čiajos
Žukauskaitė	Henrika	Mykolo	1936	49 03 27	58 02 24	Puorių	Irkutsko Golumetės
Žukauskas	Mykolas	Ipolito	1899	49 03 27	57 04 05	Puorių	Irkutsko Golumetės
Žukauskienė	Bronislava	Mykolo	1885	49 03 27	57 04 05	Puorių	Irkutsko Golumetės

Keli tremtinių likimų štrichai

Stanislovas Buchaveckas
Lietuvos istorijos institutas

Knygoje pateikiami Širvintų žemės sovietinių tremtinių sąrašai atspindi tik kelis tų žmonių likimo faktus. Todėl kiek plačiau apibūdinsiu nors kelių tremtinių patirtus likimus. Jau praėjo beveik šešiasdešimt metų nuo 1941-ųjų, kai iš Lietuvos pajudėjo sovietinių tremtinių ešelonai, vežę žmones į Sibirą. Ešelonuose su aklinais užkaltais langais buvo mokytojai, gydytojai, kunigai, karininkai, ūkininkai. Žmonės, kurių bijojo naujoji sovietinių okupantų ir vietinių kolaborantų valdžia. Bijoję jų proto, išsilavinimo, žinių. Nes juk lengviau valdyti tuos, kurie neišmano įvykių, kuriuos buvo galima apgauti gražiais pažadais ir lozungais. Lietuvą pribloškė pirmasis masinis gyventojų trėmimas...

1941 metų tremtiniams teko sunkiausia dalia iš visų sovietinio genocido vykdytojų represijas patyrusių Lietuvos tremtinių. Daug jų mirė tolimajame Sibire. Pokario metais tęsėsi trėmimai, atnešdami Lietuvos gyventojams naujas kančias, pažeminimus, mirtis. Tačiau daugelis iš Lietuvos ištremtų žmonių ištvėrė, atsispyrė rūstiems Sibiro šalčiams, badui ir skurdui. Lietuviai ir tolimuose kraštuose išlaikė savo papročius, kultūrą, kalbą.

Retėja gretos ir Širvintų krašto žmonių, patyrusių tremtį. Jos kančios sunkiai atsiliepė daugelio jų sveikatai. Dėl to anksti pražilo jų plaukai, o dėl Sibire palaidotų artimųjų ir kitų praradimų širdyse liko gilūs randai.

Su skausmu savo tremties laiką prisimena Aldona Vajegaitė-Jaščemskienė (buvusi Mokesčių inspekcijos viršininkė ir darbuotoja). Jai ypač įstrigo atmintin ta diena, kai buvo ištremta jos šeima. Tėvų namuose nebuvo, kuomet atėjo trėmimo vykdytojai. Vaikai nesuprato rusiškai kalbančių žmonių. Kai parėjo mama, o paskui ir tėvas, atėjūnai namiškiams neleido kalbėtis tarpusavyje. Liepė atskirai susikrauti daiktus ir iškratė butą. Po to visą Vajegų šeimą nuvežė į Naująją Vilnią. Čia šeima atsisveikino su tėvu. Tuomet Aldona Vajegaitė negalėjo žinoti, kad tėvą mato paskutinį kartą. Tik po daugelio metų sužinojo, kad Jonas Vajega, kuris 1941 metais tebuvo keturiasdešimt vienerių, 1942 metų pradžioje mirė konclageryje Sverdlovsko srityje...

Dvylikametė Aldona su mama, broliu ir seserimi atsidūrė tolimajame Altajuje, iš kur 1942 metais buvo perkelti į dar atšiauresnę Jakutiją. Čia vaikai su mama sunkiai dirbo plytų fabrike: reikėjo užsidirbti skurdžiam maisto daviniui, nes jį duodavo tik dirbantiems. Neištėvėrusi mama 1947 metais bėgo į Lietuvą, bet buvo pagauta ir nuteista trejiems metams lagerio. Su mama liko brolis Stasys, kuriam taip ir neteko pasiekti aukštesnio mokslo. Jie į Lietuvą grįžo tik 1957 metais. Mama Sibire tapo invalide ir nebesulaukė Lietuvos nepriklausomybės. O abiem seserims, kaip našlaitėms, pavyko grįžti į Lietuvą 1947 metais ir gimtajame krašte tęsti finansų specialybės mokslus, pradėtus technikumė dar Jakutske. Mokėsi Kaunė ir gyveno pas Igulos bažnyčios kanauninką Alfonsą Sabaliauską (žinomą rašytoją, pasirašinęsį Rūtos slapyvardžiu). Aldona Vajegaitė-Jaščemskienė Širvintosė dirbo ir gyveno nuo 1949 m. Ji užaugino ir iš-

mokslino tris dukras: dvi tapo teisininkėmis, viena – gydytoja.

Ir panašus, ir kitoks Eglės Aravičiūtės-Krivickienės likimas. Vienuolikos metų mergaitė iš Puorių kaimo irgi atsidūrė tolimajame, rūsčia gamta išsiskiriančiame Altajuje. Tėvas tuomet buvo įkalintas Rešotų lageryje (Krasnojarsko kraštas), kur buvo sušaudytas 1942 metais. O likusi Aravičių šeima, kurioje be mamos ir Eglės, dar buvo vyresnė sesuo Danutė ir brolis Tadas, tą pačių 1942 metų rudenį atsidūrė ypač baisiose sąlygose prie Laptevų jūros. Čia, Jakutijos šiaurėje, teko patirti didžiules kančias ledo jurtose ir nežmonišką sovietinių pareigūnų elgesį dirbant katorgiškus žvejybos darbus. Tačiau ir tuomet, nuolatinių pavojų ir mirties akivaizdoje, Eglė Aravičiūtė, kaip ir kiti lietuviai tremtiniai, nuolat gyveno mintimi grįžti į savo gimtuosius namus. Deja, jos mama nesulaukė Stalino mirties ir galimybės vėl pamatyti Lietuvą. Ona Sipavičiūtė-Aravičienė 1945 m. mirė baržoje, kai buvo su dukterimis keliama į naują tremties vietą Sangare.

Jos palaikai buvo nuskandinti Lenos upėje. Brolis Tadas buvo paliktas prie Laptevų jūros, kur žuvo 1949 metais, gelbėdamas per audrą jūreivius.

Be tėvų likusioms našlaitėms seserims pokario metais buvo leista grįžti į Lietuvą. Čia apsigyveno gimtajame Puorių kaime pas tetą Janukaitienę. E. Aravičiūtė su metais vyresne seserimi lankė ir baigė Širvintų vidurinę mokyklą. Sesuo Danutė Aravičiūtė-Tekorienė tapo stomatologe (dabar gyvena Drūskininkuose). Eglė Aravičiūtė-Krivickienė dirbo Širvintų rajono laikraščio „Lenino vėliava“ redakcijoje, mokėsi Vilniaus pedagoginiame institute. Dabar gyvena Trakuose.

Savo mintimis į praeitį vis dažniau grįžta ir širvintiškis Vaclovas Saveikis, neseniai palaidojęs žmoną Leokadiją, kuri taip pat patyrė tremtinės dalį. V. Saveikis, aštuonerių metų jau likęs be tėvo, pats arė, akėjo ir sėjo. Reikėjo padėti mamai bei jaunesniems seseriai ir broliui apdirbti po tėvo mirties likusius žemės hektarus. Gyvenimo užgrūdintas jaunuolis 1939 metais buvo pašauktas į Lietuvos kariuomenę. Kelis mėnesius buvo Vilniaus įgulos karys. Po 1947 metų vedė Leokadiją Reinartaitę gyveno Leváiniuose, dirbdamas 5 ha žemės. Brolis Mykolas išėjo į partizanus, buvo suimtas ir įkalintas Krasnojarsko konclageryje.

Nuo 1948 m. trėmimo V. Saveikiui pavyko pasislėpti, tačiau 1949 metų kovo 25-osios naktis išiminė visam gyvenimui. Tuomet vidunaktį namas buvo

Vaclovas Saveikis

Lietuvos kariuomenėje

apsuptas. Į vidų įsiveržė kareiviai. Išsigandusios žmona ir uošvienė blaškėsi. Iš miego prikelti išgąsdinti vaikai verkė. V. Saveikiui buvo paaiškinta, kad jie išvežami todėl, kad jo brolis Mykolas – antrosios sovietinės okupacijos pradžioje už Lietuvos nepriklausomybę kovojęs partizanas. Paskubomis susikrovė mantą, aprenė vaikus. Buvo susodinti į sunkvežimį, į kurį taip pat buvo įlaipinta iš Levainių tremiama Dikčių šeima. Visus atvežė į Širvintas – prie buvusio Rukšų dvaro. Po kelių valandų išgabeno į Jėnavą. Čia į vieną vagoną patalpino Saveikių šeimą, Kazimierą Reinartienę su dukra Maryte, Dikčių ir Vasiliauskų šeimas.

Varginanti kelionė geležinkeliu į tremtį tęsėsi net 24 paras. Išlaipino Irkutsko srities Čeremchovos geležinkelio stotyje. Čia laukė „pirkliai“ – kolūkių ir įmonių vadovai. Saveikių šeima pateko į Golumetės kaimo „Putj Iljiča“ („Lenino kelias“) kolūkį. Viena name patalpino penkias šeimas. Davė lentų ir vinių narams susikalti. Ir iškart pristatė prie darbo – net neleido pailsėti po varginančios kelionės. V. Saveikis dirbo prie statybų, o žmona melžė karves. Žiemą vyrai buvo išsiųsti į taigą už 60 km nuo Golumetės. Čia viename barake gyveno lietuviai, latviai, estai ir ukrainiečiai. Nemažai žmonių žuvo darbo metu. Virsdamas medis užmušė 22 metų Pranckūną. O po mėnesio medis mirtinai sužalojo ir jo seserį. Senasis Pranckūnas neteko dviejų vaikų. Kryžių virš lietuviškų kauburėlių vis daugėjo...

V. Saveikiui iš dalies pasisėkė. Mat po metų jam pasiūlyta mokytis elektriko specialybės. Tačiau tie metai buvo sunkūs. Kad išlaikytų kaip nors šeimą, vakarais eidavo dirbti pas žmones. Skaldė malkas, mūrijo... Už tai parnešdavo mažamečiams vaikams Jadvygai ir Broniui pieno. Buvo daug suvaržymų. Lietuviams buvo draudžiama vaikščioti vieniems pas kitus. Kas savaitę į namus ateidavo komendantas. Net į turgų mieste lydėdavo ginkluotas komendantūros, prižiūrėjusios tremtinius, žmogus. Padėtis pasikeitė tik po Stalino mirties. Pavyko išsimokėtinai nusipirkti karvę, vėliau ir namą. Sibire gimė dar trys vaikai: Vladas, Janina ir Vytas.

1956 metais Vaclovas Saveikis, parašęs pasižadėjimą, kad sutinka gyventi Golumetėje, nuvyko į Lietuvą. Iš ten atsivežė mamą. Grįždamas užsuko ir į Novosibirską, kur po lagerio gyveno brolis Mykolas. Giminaičiams buvo leista gyventi kartu Golumetėje. Į ją vėliau atvyko ir žmonos brolis Juozas.

Tuomet lietuvių gyvenimas jau buvo įdomesnis. Visi kartu švėsdavo religines šventes, vardynas, krikštynas. Ir šiaip dažnai sueidavo būrin ir dainuodavo lietuviškas dainas.

1959 metais didelė Saveikių šeima (penki vaikai) grįžo į Lietuvą. Šįkart važiavo keleiviniu vagonu. Kelionė truko savaitę.

Nelengva buvo įsikurti Širvintosė. Iš pradžių valdininkai Saveikių mieste neregistravo, todėl teko apsigyventi pas tėvo brolių Vičiūnuose. Dirbo melioratoriumi (per 30 metų). Savo rankomis Širvintose pasistatė namą, į gyvenimą išleido šešis vaikus. Gyvenimo saulėlydyje atgavo savo žemę ir joje pastatė namelį, pasodino sodą, įveisė bičių...

Širvintų bibliotekos istorija

Sigita Mažuolienė

Po Pirmojo pasaulinio karo daug knygų liko dvaruose (reikia manyti, kad ir Širvintų valsčiaus dvarai turėjo turtingas bibliotekas, tačiau jų likimas nežinomas). 1918–1919 m. iš kai kurių dvarų surinktos knygos buvo atiduotos Lietuvos centrinei bibliotekai, įsteigtai Vilniaus viešosios bibliotekos pagrindu (dabar Vilniaus universiteto mokslinė biblioteka). Lenkams užgrobus Vilnių, Lietuva liko be centrinės bibliotekos.

Bibliotekos užuomazgos ėmė formuotis Lietuvos mokyklose, – pirmiausia vidurinėse, o vėliau ir pradinėse. 1929 m. „Bibliografijos žiniuose“ Nr. 2 rašoma, kad Ukmergės apskrityje (jai priklausė ir Širvintos) buvo 127 mokyklos, iš jų 123 turėjo bibliotekas, kurių bendras fondas siekė 14913 egz., vadinasi, kiekvienai jų teko po 121 egz. Toks knygų skaičius vargu ar galėjo patenkinti net ir labai nereiklų skaitytoją.

1933 m. Širvintų pradinės mokyklos bibliotekoje buvo 250 egz. knygų, o skaitytojų – 71, jiems išduota 3142 egz. Kiekvienas iš jų perskaitė po 44 knygas. Vadinasi, moksleiviai mėgo skaityti knygas, tik nebuvo iš kur jų gauti. 1927–1930 m. Širvintų progimnazijoje mokytojavęs Šeduikis rašo: „su mokiniais ruošėm skaitymo vakarus... skaitėm žurnalą „Židinys“. Paskui gavau Rygoje išleistą „Auroros“ almanachą, mokiniai su malonumu skaitė ir deklamavo K. Borutos „Kryžių Lietuvą...“ Mokyklų bibliotekose daugiausia buvo vaikiškos knygutės, pasakos, apsakymėliai, pigūs romanai, gana daug religinio pobūdžio knygelių. Pradinių klasių mokinukams jų užteko, bet progimnazijos mokiniai ieškojo rimtesnių dalykų.

Moksleiviai gaudavo knygų mokyklų bibliotekose, o suaugusiems nebuvo kur jų gauti, – pirkti nuosavas ne visiems užteko lėšų, nes knygos buvo brangios. Pirmąsias viešo pobūdžio bibliotekėles kaip visur, taip ir Širvintų miestely pradėjo steigti įvairios visuomeninės organizacijos. Tačiau šios bibliotekėlės buvo mažos, turėdavo vos šimtą ar daugiau knygų, be to, jomis naudotis galėjo tik tų organizacijų nariai. Tokios bibliotekos, surinktos iš atsitiktinai patekusių knygų, bet kaip tvarkomos ir retai papildomos, negalėjo vaidinti bent kiek žymesnio vaidmens aprūpinant visuomenę knygomis.

Bibliotekų steigimu buvo suinteresuoti mokytojai, rašytojai ir knygų leidėjai.

Prašymai steigti viešąsias bibliotekas iš visų Lietuvos kampų plaukė į Švietimo ministeriją. 1932 m. L. Gira rašė: „Ieškant kelių literatūrai skatinti, negalima apsieiti be vyriausybės pagalbos... Turėtų būti įsteigtos valsčių bibliotekos, kaip yra Latvijoje. Jei Lietuvoje būtų 600–700 tokių bibliotekų, tai knygų išleidimas apsimokėtų“ („Lietuvos aidas“. 1932, Nr. 241).

Kad nuramintų visuomenę, vyriausybė ketino priimti bibliotekos įstatymą. Jis buvo priimtas 1936 metais. Buvo numatyta steigti „4“ eilių bibliotekas. Remiantis šiuo įstatymu, 1937 m. kovo 15 d. buvo įsteigtos 64 bibliotekos.

3-ios eilės bibliotekos buvo įsteigtos Musninkuose ir Širvintose. Pirmuoju bibliotekininku Širvintų bibliotekoje buvo paskirtas Povilas Valeika („Vyriausybės žinios“. 1937, Nr. 544, eil. 3784). Jis dirbo neilgai. Tų pačių metų gegužės 18 d. Švietimo ministerijos įsakymu C/113 17 P. Valeika iš pareigų atleistas, jo vieton paskirtas Klaudijus Gelžinis.

Viešųjų bibliotekų įstatymo taisyklėse buvo išdėstyta naudojimosi bibliotekomis tvarka. *„Bibliotekos skaitytojai 3-ios eilės bibliotekose turėjo mokėti abonentinį mokestį po 25 ct kas mėnesį, be to, knygų gražinimą garantuojantį 10 litų užstatą arba pateikti valsčiaus savivaldybės garantinį raštą (pagal garantinį raštą nuo užstato buvo atleidžiami mokiniai ir kariai). Negrąžinęs knygų abonentas moka už kiekvieną pavėluotą dieną po 10 centų baudos. Du mėnesius negrąžinusiame užstatas konfiskuojamas.“* („Bibliografijos žinios“. 1937, Nr. 1. P. 7).

Vyriausybė, nustatydamą tokią tvarką, norėjo bibliotekos išlaikymo išlaidas dalinai užkrauti ant skaitytojų pečių. Žurnalas „Savivaldybė“ rašė, kad *„visiškai nėra reikalo visiems duoti naudotis bibliotekomis nemokamai. Kaip radijas ir laikraštis kaštuoja, taip gali skaitytojui šiek tiek kaštuoti ir bibliotekos knygos“* (1936, Nr. 9. P. 1).

Užstatas ir abonentinis mokestis daugumai vargingesnių valstiečių ir darbininkų buvo neįveikiama kliūtis, todėl bibliotekomis daugiausia naudojosi nuobodžiaujančios poniutės, kariškiai ir moksleivija.

Lietuvai praradus valstybingumą, Širvintose veikė ta pati biblioteka. Žinoma, pagal sudaromus uždraustų autorių sąrašus dalį leidinių reikėjo sunaikinti. Konkrečių duomenų apie Širvintų bibliotekos fondų kaitą 1940–1941 m. nėra.

Užėjus vokiečiams, nuo 1941 m. gruodžio 1 d. Širvintų viešosios bibliotekos vedėja dirbo Elena Viržintienė. 1943 m. anketos duomenimis, Širvintų bibliotekoje buvo 2679 tomai spaudinių. Prie bibliotekos veikė ir skaitykla. Nurodyta 250 skaitytojų. Per mėnesį būdavo išduodama apie 600 knygų. Nacistinės Vokietijos valdymo metais iš bibliotekų irgi buvo šalinamos tai valdžiai nepažankios knygos.

Pirmaisiais pokario metais ekonominiai sunkumai neleido greitai plėsti bibliotekų tinklo. Bibliotekos buvo atkurtos tik valsčių centruose. Dabartinėje Širvintų rajono teritorijoje 1946 m. jau veikė trys bibliotekos: Gelvonų, Musninkų ir Širvintų.

Širvintų bibliotekos vedėju dirbo Kajetonas Urbonavičius, turįs tik pradinį išsilavinimą. Sunku buvo rasti geresnių darbuotojų, nes bibliotekininkų atlyginimas buvo 292,5 rub. Kaip bibliotekos vedėjas, dar gaudavo priedą – 43,87 rb., tad visas atlyginimas sudarydavo 336,37 rub. Be to, prieškarinio inteligentai dėl ideologinių priežasčių nebuvo pageidaujami.

1945–1947 m. fondams papildyti buvo skiriama nemaža lėšų. Į bibliotekos fondus atkeliavo L. Tolstojaus, A. Čechovo, I. Turgenevo kūriniai. Tačiau bibliotekų vedėjai, neturėdami jokio pasiruošimo šiam darbui, nežinojo, kaip tvarkyti gautas knygas. Nebuvo tuomet ir jokių bibliotekinių priemonių: formuliarų, kataloginių kortelių, apskaitos knygų. Išduodami knygas skaitytojams, užrašydavo į mokyklinį sąsiuvinį, tačiau ir sąsiuvinį tuo metu nebuvo lengva gauti.

Patalpos buvo prastos, tačiau iš 107-ojo namo Vilniaus gatvėje biblioteka perkelta į dar prastesnes patalpas – Vilniaus g. Nr. 2.

1948–1949 metais, kolektyvizacijos laikotarpiu, biblioteka turėjo rengti parodas, literatūros apžvalgas, organizuoti literatūrinius vakarus, tačiau dėl darbuotojų profesinio nepasiruošimo šis darbas buvo dirbamas labai primityviai.

1948 m. vasarą septyniolika Kultūros švietimo įstaigos darbuotojų buvo komandiruoti į įvairias apskritis. Du darbuotojai atvyko ir į Širvintų biblioteką. Nustatyta, kad darbas bibliotekoje dirbamas blogai. Širvintų biblioteka buvo svarstyta Kultūros švietimo įstaigų komiteto kolegijoje ir įpareigota darbą pagerinti (Kultūros ministerijos archyvas (toliau – KMA). B. 17. L. 219).

1948 m. Širvintų bibliotekos fondas – 12454 egz., skaitytojų – 1820, iš jų vaikų – 678.

1949 m. rugsėjo mėn. Lietuvos Ministrų Taryba ir LKP (b) CK priėmė nutarimą „Dėl Kultūros švietimo įstaigų apžiūros pravedimo“ (KMA. B. 17. L. 229).

Širvintų bibliotekos apžiūra vyko 1949 m. lapkričio mėn. Kultūros švietimo įstaigų pirmininko V. Girdenio pranešime sakoma: „*Širvintų apskrities biblioteka rasta labai blogose patalpose, nėra lentynų, kito inventoriaus, knygos guli ant stalų ir tiesiog ant grindų. Kitoms valsčiaus bibliotekoms (Musninkų, Gelvonų, Giedraičių) neteikiama jokia metodinė parama. Pačios bibliotekos fondas neišvalytas, daug senos beidėjinės literatūros, bloga vaizdinė agitacija, fondai neklasifikuojami, bibliotekai būtina reikia remonto*“ (KMA. B. 17. L. 241).

Terminas „fondas neišvalytas“ reiškė, kad bibliotekoje dar buvo likusių iki 1940 m. išspausdintų leidinių. 1944–1945 m. iš bibliotekų pirmiausia būdavo išmetami vokiečių valdymo metų leidiniai. Vėliau toks pat likimas laukė ir nepriklausomos Lietuvos spaudos. Pagaliau apie 1949 m. ir vėliau iš bibliotekų, neturinčių specialiųjų fondų saugojimo teisės, buvo sunaikinti visi iki 1944 m. rudens išleisti nekomunistiniai spaudiniai, nors dalis jų oficialiai nebuvo draudžiami.

Visi ne Lietuvos centrinių bibliotekų skaitytojai tartum priskirti žemesnei kategorijai. Pavyzdžiui, Respublikinėje bibliotekoje „Lietuviškosios enciklopedijos“ tomai galėjo būti net viešose parankinio fondo lentynose, o periferijos bibliotekose šie informaciniai leidiniai sunaikinti. Po 1949 m. Širvintų bibliotekoje liko tik komunistinės cenzūros pasirašyti leidiniai.

1950 m. viduryje Lietuvoje įvestas naujas administracinis paskirstymas. Panaikintos apskritys, vietoj jų įkurti rajonai. Širvintos tampa Širvintų rajono centru, o biblioteka tampa rajonine, t. y. metodiniu vadovaujančiuoju centru kitoms rajono bibliotekoms. 1951 metais rajone, be rajoninės, veikė dar 9 kaimų bibliotekos. Jose dirbo jokių kursų nebaigę, neturį supratimo apie darbą su knyga darbuotojai.

Širvintų rajono bibliotekos vedėja tais metais dirbo V. Gribeniuk, tačiau kaip matyti iš Vilniaus srities bibliotekos metodininkų ataskaitų (KMA. B. 19, 24, 31), darbas bibliotekoje nebuvo tinkamai organizuojamas. „*Širvintų biblioteka labai mažai teįsijungė į knygos platinimą, neturi knygnešių brigadų, neveda literatūros vakarų,*“ – rašoma viename iš pranešimų.

Tais pačiais (1951) metais rugpjūčio mėnesio 25–27 dienomis rajono biblioteka organizavo seminarą rajono bibliotekų darbuotojams. Seminare dalyvavo Vilniaus srities bibliotekos metodininkė V. Maksvytytė. Savo komandiruotės ataskaitoje ji rašo: „...rajono bibliotekose labai silpni kadrai, retas sugebėjo pasiruošti duotoms temoms, gal kiek daugiau apie bibliotekos darbą nusimano Mačiulytė, Diveikytė, Garnauskas. Kitą seminaro dieną vyko skaitytojų konferencija, kurios metu aptarta V. Babajevskio romanas „Aukso žvaigždės kavalierius“. Aptarimas praėjo labai nesklaidžiai, nebuvo jokių vaizdinių priemonių, niekas neprotokolavo, kalbėjusieji nepasiruošę tyliai murmėjo, toliau sėdintys nieko negirdėdami kalbėjosi tarpusavy. Bibliotekos vedėja Gribeniuk nesugebėjo tinkamai pasiruošti ir praveisti seminaro“. (KMA. B. 31. L. 191–194).

1952 metais į Širvintų rajono biblioteką buvo komandiruotas Vilniaus srities bibliotekos bibliotekininkas J. Basiulis. Jis turėjo vesti konferenciją „Mokslas kojoje su prietaisais“, kuri vyko Musninkų apylinkės klube-skaitykloje. Šios komandiruotės ataskaitoje rašoma: „Širvintų rajoninės bibliotekos vedėja nauja. Fondas dar neužbaigtas perimti, su bibliotekiniu darbu susipažinusi. Metus dirbusi Odesos vaikų bibliotekoje. Šiuo metu studijuoja Odesos bibliotekiniame technikume, neakivaizdiniame skyriuje. Masinis darbas bibliotekoje dirbamas silpnai, apsiribojama daugiausiai garsiniais skaitymais. Katalogas tik grožinei literatūrai, fondas nesuklasifikuotas“ (KMA. Komandiruočių ataskaitos).

Bibliotekoje darbas gerėjo, tačiau labai pamažu. 1952 metais buvo 622 skaitytojai (iš jų 255 vaikai); knygų fondas – 7622 egz., išduota literatūros – 9196 egz., skaitomumas – 14 egz.

Lyginant su 1948 metais, ir fondas, ir skaitytojų skaičius gerokai sumažėjęs. Tam turėjo įtakos plečiamas kitų žinybų bibliotekų tinklas. Be to, rajone prie vidurinių mokyklų pradėtos organizuoti bibliotekos, aptarnaujančios mokinčius ir mokytojus, – tai sumažino masinių bibliotekų skaitytojų skaičių. 1952 metais rajoninės bibliotekos vaikų literatūros skyrius persikėlė į kitas patalpas ir pradėjo atskirai vesti fondų, skaitytojų ir literatūros išdavimo apskaitą.

Širvintų rajono bibliotekoje taip pat pradėti sudarinėti abėcėlinis ir sisteminis katalogai, fondas perorganizuotas, suklasifikuotas, pradėta nurašyti pasenusi literatūra.

1954 metais rajone buvo 16 bibliotekų, 20 darbuotojų, mieste – 2: rajoninė ir vaikų. Rajoninėje dirbo 4 darbuotojai, vaikų – 2. Skaitytojų: rajoninėje – 522, vaikų – 482. Išduota literatūros: rajoninėje – 10254 egz., vaikų – 13162 egz. Knygų fondas: rajoninėje – 11529 egz., vaikų – 3336 egz.

Bibliotekos vedėja dirbo A. Kaunaitė. Ji mėgo savo darbą ir stengėsi, kad į biblioteką ateitų mėgstą knygą ir darbą darbuotojai, kad biblioteka būtų ne tik knygų keitimo bazė, bet ir tikra kultūrinė įstaiga. Tais metais pradėta literatūros išdavimo apskaita pagal mokslo šakas, metinėje bibliotekos ataskaitoje matome:

<i>visuomeninės-politinės literatūros išduota</i>	–	891
<i>marksizmo-leninizmo veikalų išduota</i>	–	161
<i>gamtos mokslų literatūros išduota</i>	–	333

<i>žemės ūkio literatūros išduota</i>	–	188
<i>grožinės literatūros išduota</i>	–	8645
<i>paruošta literatūros parodų</i>	–	10
<i>paruošta literatūros apžvalgų</i>	–	10
<i>pravesta literatūros vakarų</i>	–	1

Kaip matyti iš ataskaitos, daugiausia buvo išduodama grožinės literatūros. Lieka manyti, kad bibliotekos darbuotojos dar nesugebėjo tinkamai propaguoti šakinės literatūros, o skaitytojas dar buvo labai nereiklus ir neišprusęs.

1957 m. į rajono vaikų biblioteką paskirta Vilniaus kultūros technikumо auklėtinė L. Susnytė; rajono bibliotekos vedėja dirbo Ašmėnaitė. Tuo metu bibliotekos fonde buvo 12393 egz. knygų, skaitytojų – 720. Jiems išduota 10230 egz. leidinių. Metų gale L. Susnytė buvo paskirta rajono bibliotekos vedėja.

1958 m. rajono bibliotekoje lankėsi Vilniaus viešosios bibliotekos metodininkai Kalpokaitė ir J. Deviatnikovas. Jis savo prisiminimuose rašo: „*Tik pradėjus dirbti, teko važiuoti į Širvintų rajoną. Namelyje prie kelio į Ukmergę įsikūrusi biblioteka. Naujai paskirta bibliotekininkė pasakojo, kaip perėmė iš savo pirmtakės fondą. Jokios inventorizacijos nerado. Klausiamė: „Kokiu būdu?“, pasirodo... pasvėrė“ (Tokie buvo laikai. Pasakoja Vilniaus viešosios A. Mickevičiaus bibliotekos senbuvoiai. //Tarp knygų. – 1993. N. 1. P. 26–30).*

Bibliotekos darbas pradėjo sparčiai gerėti, kai vedėja buvo paskirta G. Vasiliauskienė, baigusi Vilniaus bibliotekininkystės technikumą. Ji pateisino Kultūros ministerijos ir rajono vadovų pasitikėjimą. Apie tai galima spręsti iš šių, jau žymiai vėliau rajono laikraštyje išspausdintų žodžių: „*Šią rūpestingą, gerai nusimanančią savo darbe moterį gerbia visi skaitytojai, o jų daugiau kaip tūkstantis“ („Lenino vėliava“.* 1968).

1961 metais Širvintų rajono bibliotekoje skaito 1311 skaitytojų, išduota literatūros – 13065 egz., fondas – 18698 egz. Dirba keturi darbuotojai: G. Vasiliauskienė, S. Piškinienė, N. Petrukonienė, M. Keliotienė. Biblioteka įsikūrusi neblogose patalpose – 3 kambariai, 60 m² plotas, tačiau buvo nuošalyje nuo miesto centro, mokyklų. Pradėta ruošti daugiau masinių renginių, tuo metu ypač populiarių literatūrinių teismų.

Tais metais buvo baigtas klasifikuoti ir suinventorinti visas bibliotekos fondas, baigtas tvarkyti abėcėlinis katalogas, pagerėjo ir metodinis darbas, nors pokario metais pasiekti kaimą buvo sunku. Labai nedideli buvo kaimo bibliotekininkų atlyginimai.

1963 m. prasidėjo naujas administracinis rajonų pertvarkymas. Panaikintas Širvintų rajonas. Širvintų rajono biblioteka reorganizuota į Širvintų miesto biblioteką, pavaldžią Ukmergės rajono bibliotekai ir Ukmergės rajono Kultūros skyriui. Miesto biblioteka gavo parajoninės bibliotekos vardą. Jos funkcijos – aptarnauti miesto gyventojus ir metodiškai padėti 18-kai Širvintų zonos bibliotekų. Metodinį darbą dirbti sunku buvo jau vien todėl, kad reikėjo nemažai fizinių jėgų. Nedaug kur kursavo autobusai, tekdavo važiuoti dengtais ir at-

virais sunkvežimiais, o kartais keliauti pėsčiomis. Nakvodavo metodininkai pas bibliotekininką, o kartais ir nekūrentose bibliotekose ant laikraščių šūsnies.

Miesto bibliotekos struktūra liko ta pati – dirbo 4 darbuotojai. Tas pats liko ir šūkis: „Nė vienos šeimos be knygos!“ Truputį padidėjo patalpos – gautame 8 m² kambarėlyje įsikūrė mainų fondas.

Atsirado nuolatinių skaitytojų. Dažni svečiai bibliotekoje buvo R. Krasauskas, O. Svikienė, V. Sirnickienė. Bibliotekai daug padėjo mokytojai E. Mašauskaitė, J. Adomavičienė, Kultūros skyriaus vedėjas A. Štankelis. Pamažu augo skaitytojų gretos, didėjo šakinės literatūros išdavimas. Bibliotekininkai rūpinosi, kad būtų patenkinti įvairūs skaitytojų poreikiai, kad skaitymas būtų veiksmingas ir kryptingas.

Biblioteka persikėlė į geras patalpas (100 m²) Vilniaus g. 114, po remonto, skaitytojams buvo patogu laisvai prieiti prie knygų fondų.

Biblioteka kiekvienais metais įgauna vis didesnę autoritetą. Bibliotekos vedėja G. Vasiliauskienė išrenkama į miesto Vykdomąjį komitetą. Bibliotekoje vyksta vakarai, susitikimai su rašytojais.

1965 m. Širvintų miesto biblioteka vėl gauna rajono bibliotekos teises ir vadinama Širvintų rajono biblioteka. Ji perkeliama į ankštas dviejų kambarėlių patalpas, o buvusiose patalpose įsikuria rajono DŽDT Vykdomasis komitetas. Bibliotekoje sumažėjo skaitytojų, nes dėl reorganizacijos ji ilgai buvo uždaryta. Veikė aktyvi bibliotekos taryba, kuriai vadovavo pensininkė O. Michnevičienė. Tarybos nariai padėdavo rengti masinius renginius, dirbo knygnešių darba.

1965 m. bibliotekoje dirbo G. Vasiliauskienė, S. Piškinienė, A. Kulokaitė ir V. Vareikytė.

Įsteigiamas muzikos fondas. Biblioteka dalyvauja įvairiose respublikinėse ir visos Sąjunginės darbo apžiūrose, pelni pripažinimą, pati organizuoja gamybines ekskursijas į kitus rajonus, priima svečius, dirba pagal to meto reikalavimus.

1973 m. vasario mėn. TSRS kultūros ministerijos kolegijos nutarime buvo pasiūlyta visoms respublikoms sudaryti bibliotekų tinklo centralizacijos 1973-1980 metais perspektyvinius planus. Nuo 1976 m. liepos 1 d. į centralizuotą sistemą įsijungė ir Širvintų rajono bibliotekos. Kuriant tokią sistemą vienas svarbiausių uždavinių yra numatyti centrinės bibliotekos struktūrą. Nuo to didelė dalimi priklauso spaudinių komplektavimas ir tvarkymas, informacinis darbas, materialinis aprūpinimas.

Širvintų centrinėje bibliotekoje pradėjo veikti šie skyriai: metodinis (vedėja O. Petniūnienė), komplektavimo (vedėja S. Darvydienė), aptarnavimo (vedėja S. Piškinienė), bibliografijos (vedėja V. Lukošūnaitė) ir vaikų (vedėja M. Aškienė). Sėkmingą bibliotekos darbą trikėdė patalpų stoka – labai sunkiomis sąlygomis dirbo Komplektavimo skyrius, Skaitytojų aptarnavimo skyrius buvo tamsus ir ankštas, ne geresnė ir Vaikų skyriaus padėtis.

Ir štai pagaliau 1977 m. kovo mėn. Širvintų centrinė biblioteka persikelia į naujas, erdvesnes patalpas, kurias puošia liaudies menininko J. Gridziuškos meniškai išdrožinėtos medinės užuolaidos. Bibliotekos skaityklos galinėje sie-

noje yra S. ir D. Jarmalavičių pano. Tais metais buvo gautas ir bibliobusas, kuris išvažiuodavo į keturis knygų išdavimo taškus ir taip gausino skaitytojų skaičių.

Persikėlus į naujas patalpas, pagerėjo masinis darbas. Bibliotekoje lankėsi ir su skaitytojais susitiko rašytojai V. Rimkevičius, J. Mikelinškas, žurnalo „Jaunimo gretos“ vyr. redaktorius V. Barauskas, aktoriai J. Valančienė, A. Grašys, G. Urbonaitė, U. Nasvytytė, V. Širka, J. Šalkauskas, literatūros kritikas P. Bražėnas ir daug daug kitų žymių žmonių.

Paskelbus apžiūrą „Biblioteka – liaudies ūkio specialistams“, biblioteka sutelkė dėmesį į šią darbo sritį. Sudaryta visų rajono liaudies ūkio specialistų kartoteka, organizuota Informavimo tarnyba, apie naujai gautas knygas informuojama rajono laikraštyje „Lenino vėliava“, per vietos laidinį radiją skaitomos naujų knygų apžvalgos.

Taip kruopščiai besiruošiant kiekvienai apžiūrai, netrūkusi atėjo ir darbo įvertinimas – už apžiūrą „Biblioteka, geriausiai dirbanti su jaunimu“ respublikoje pripažinta pirmoji vieta; o susumavus apžiūros „Biblioteka – liaudies ūkio specialistams“ rezultatus, paaiškėjo, kad Širvintų centrinė biblioteka užėmė trečiąją vietą respublikoje (1978). Trečioji vieta užimta ir apžiūroje „Visuomenės mokslų literatūros komplektavimas, panaudojimas ir propaganda“ (1979), 1981 m. užimta antroji vieta respublikinėje metodinio darbo efektyvumo apžiūroje. Visasąjunginėje liaudies ūkio pasiekimų parodoje centralizuota Širvintų bibliotekų sistema apdovanota antrojo laipsnio diplomu ir viena pirmųjų šalyje įrašyta į Garbės galeriją. Respublikinėje centrinių bibliotekų ideologinės kultūrinės veiklos apžiūroje Širvintų centrinei bibliotekai pripažinta trečioji vieta (1984 m.), knygos šventės apžiūroje Vilniaus zonoje – antroji vieta, bibliotekų darbo apžiūroje, vykusioje 1985 m., – trečioji vieta respublikoje.

Vykdamas 1983 m. rugsėjo 8 d. Lietuvos TSR kultūros ministerijos įsakymą, rajono centrinėje bibliotekoje organizuota respublikinė BBK (bibliotekinė-bibliografinė klasifikacija) studijų ir diegimo bazė. Šis pasitikėjimas daug kuo įpareigojo. Centrinėje bibliotekoje įsteigta speciali BBK diegimo komisija, į ją įtraukti Spaudinių komplektavimo ir tvarkymo, Bibliografijos, Skaitytojų aptarnavimo, Vaikų literatūros skyrių darbuotojai. Sudarytas ir patvirtintas planas. Iš visų skyrių fondų atidžiai nurašoma pasensusi, neprofilinė literatūra, redaguojamas abėcėlinis ir sisteminis katalogai. BBK diegimo darbą dirbo penki darbuotojai. Buvo perklasifikuotas 66 566 egzempliorių knygų fondas.

Širvintų centrinės bibliotekos aktyvos.

Sėdi (iš kairės):

A. Petkevičiūtė, centrinės bibliotekos direktorė Gražina Vasiliauskienė;

stovi (iš kairės):

V. Lukošūnaitė, O. Petriūnienė, I. Masiulionienė, S. Darvydienė.

1976 m.

V. Kurklietytės nuotr.

*Televizijos direktorius,
LSSR nusipelnęs
artistas V. Kybartas
Širvintose. 1984 m. V.
Kalasausko nuotr.*

Didelis dėmesys skiriamas kraštotyros darbiui. Nuo 1952 m. pildoma kraštotyros kartoteka, rengiamos kraštotyros dienos kituose rajonuose. Išpūdingai praėjo kraštiečių šventė „Būkit sugrižtančiais paukščiais“ (1984), kurioje dalyvavo rašytojas publicistas Algimantas Čekuolis, Antrojo pasaulinio karo dalyvis generolas majoras Česlovas Perkauskas, biologijos mokslų daktarė, profesorė akademikė Sofija Kanopkaitė, dailininkės Irena ir Felicija Kačenauskaitės, LTSR nusipelnęs artistas, Operos ir baletų teatro baletmeisteris Raimondas Minderis ir kiti žymūs žmonės, – gimę ar gyvenę Širvintų rajone.

Centrinės bibliotekos Muzikos skaitykloje 1985 m. įrengta „Mažoji dailės galerija“. Savo darbus čia eksponuoja ir žymūs, ir vietiniai liaudies menininkai. Savo veiklą pradėjo Literatų klubas.

1987 m. Širvintų centrinė biblioteka pažymėjo savo 50-metį. Ta proga išleistame lankstinuke rašoma, kad visoje centralizuotoje bibliotekų sistemoje

*Daininga Pauliukonių
šeima. Sėdi (iš kairės):
Lionė Pauliukonienė,
Jadvyga Girnienė,
Jeronimas Pauliukonis;
stovi (iš kairės): Jurga
Sarpauskienė,
Gintaras Pauliukonis,
Ramunė
Pauliukonienė.
1985 m. V. Kalasausko
nuotr.*

sutelkta 12200 skaitytojų, kuriems išduota 56800 egzempliorių spaudinių. Aptarnaujama 57% rajono gyventojų. Centrinės bibliotekos sistemą sudaro rajono biblioteka ir 28 filialai. 1986 m. centrinės bibliotekos filialuose skaitė 8788 skaitytojai. Jiems išduota 159000 spaudinių.

1988-ieji mūsų tautai buvo istoriniai, pelnytai vadinami Atgimimo metais. Jie atnešė daug gerų permainų: kalbos valstybingumą, tautinę simboliką, Sąjūdžio gimimą. Dauguma šalies įvykių atsispindėjo ir bibliotekos veikloje. 1988 m. centrinėje bibliotekoje kartu su vaikų literatūros skyriumi skaitė 3844 skaitytojai (Centrinės bibliotekos ir filialų tekstinė ataskaita. – 1988. P. 1). Apsilankymų skaičius – 26126, išduota spaudinių – 97225, spaudinių fondas – 72746 egz., vienam skaitytojui – 25.

Daugelį metų centrinės bibliotekos darbas, parodos, renginiai populiarinami rajono spaudoje, per vietos radiją.

Kartu su tautiniu atgimimu auga susidomėjimas periodiniais leidiniais, kartu didėja ir skaitytojų skaičius, keičiasi renginių, parodų tematika, gausėja bibliografinių užklausų iš Lietuvos, Širvintų krašto istorijos.

Tautinis atgimimas reikalauja daugiau pastangų ir iš bibliotekininkų – metų metais bibliotekų darbuotojams buvo nurodoma, kaip dirbti, kokia tema parodas ruošti, kaip visapusiškai auklėti skaitytoją, kiek knygų išduoti ir kiek skaitytojų sutelkti. Dabar iškyla nauji uždaviniai – visomis pastangomis gilinti lietuviškos knygos pažinimą, laikyti tai pamatu ugdant nacionalinį orumą, tautos savimonę, tautiškai auklėti jaunimą, vaikus, nuo mažų dienų skiepyti pagarbą krašto istorijai, mūsų krašto papročiams.

Atgimimo metais stengiamasi populiarinti istorinę literatūrą. Tam pasirenkamos Lietuvos istorijos temos, mūsų tautai brangios datos, bibliotekoje pirmą kartą minima Nepriklausomybės diena, daug darbo įdėta rengiant rajono tremtinių konferenciją. Širvintų mieste vienai iš pagrindinių gatvių suteiktas mūsų kraštiečio Igno Šeiniaus vardas. Bibliotekoje prisiglaudė Tremtinių klubas. Vilniaus sporto rūmuose surengtas pirmasis Lietuvos kultūros kongresas. Jame dalyvavo ir keturi Širvintų centrinės bibliotekos darbuotojai.

Bibliotekos fonduose prasidėjo didysis pertvarkymas. Iš Skaitytojų aptarnavimo skyriaus į Mainų fondą perduota 9 tūkstančiai egzempliorių spaudinių. Tai marksizmo-leninizmo klasikų veikalai, visuomeninė-politinė literatūra. Kas žino, gal kada nors tie leidiniai taps antikvarine retenybe?

Didelis renginys 1990-aisiais vykęs bibliotekoje – kraštiečių susitikimas, į kurį pakviesti iš Širvintų rajono kilę žmonės, likimo audrų nublokšti į įvairius Lietuvos ar užsienio kampelius. Tai Balys Rukša – poetas, Kanados pilietis, pusmetį gyvenęs Vilniuje, o kitą pusmetį – Toronte; rašytojas Petras Naraškevičius, informatikos specialistas Algirdas Kancleris, rašytojas Algimantas Čekuolis, akademikė, biologijos mokslų daktarė Sofija Kanopkaitė, kompozitorius Teisutis Makačinas ir daugelis daugelis kitų.

Kad ir kokios permainos vyktų respublikos gyvenime, bibliotekos uždaviniai lieka tie patys – kiekvienam į biblioteką užsukusiam žmogui stengiamasi sudaryti geras sąlygas naudotis bibliotekos fondais ir informacijos aparatu. Skaitytojų

skaičius – 3249, apsilankymų skaičius per metus – 17768 egz. (Centrinės bibliotekos tekstinė ataskaita. 1991. P. 1). Centrinės bibliotekos kadro sudėtis: turinčių aukštąjį išsilavinimą – 7; aukštesnįjį – 7; vidurinį – 1.

Papūtus laisvės vėjams, viena po kitos pasirodo draustos, ignoruotos knygos. Bet ir vėl bėda... Infliacija. Knygoms pirkti skiriama 19 tūkstančių rublių, bet vienos knygos kaina kartais siekia ir 100 rublių. Knygų gaunama vis mažiau, skaitytojų skaičius auga, nes knygų kainos knygyne daugeliui tampa neįkandamos.

Atskrenda pirmosios labdaros kregždės iš Čikagos. Daugiausia lietuviškos knygos: 1946 m. išleista „Vidurinių amžių istorija“, 30 visame pasaulyje žinomų „National geographie“ žurnalų.

Nauji vėjai palietė ir fondų klasifikaciją. Bibliotekų bibliografinė klasifikacija (BBK) respublikoje nepasitvirtino, grįžta prie senosios, tik patobulintosios dešimtainės klasifikacijos (UDK). Respublikoje buvo du tokie pažangūs rajonai – Šalčininkų ir Širvintų.

Dar viena naujovė Širvintų rajone: kaimo bibliotekos perduodamos apylinkių žinion, ir viršaičiai „apkarpo“ etatus. Dvylikai kaimo bibliotekų paliekama po 0,5 etato, vienai – 0,75 etato, penkioms – po 0,25 (!) ir tik keturioms – visas etatas. Koks gali būti darbas?!

1992–1993 m. Lietuvos bibliotekininkystę ištiko katastrofa. *„Beveik nutrūko fondų komplektavimas, uždaryta apie 400 bibliotekų, trečdalis kaimo bibliotekų dirba nešildomose patalpose ir ne visą darbo dieną, dešimtys bibliotekų liko be pastogės dėl nuosavybės grąžinimo savininkams, smarkiai nukentėjo profesinio ugdymo sistema. Vyriausybė neturi apčiuopiamos kultūros programos, kurioje aiškiai būtų nurodyta bibliotekos vieta ir vaidmuo. Dėl šių priežasčių smuko bibliotekininko prestižas. Į Lietuvos bibliotekų istoriją 1993-ieji metai bus įrašyti kaip vieni iš sunkiausių. Bibliotekos stovi ant slidaus ledo. Joms iš po kojų išmušama atrama – kultūra. Per ją purvinais batais vaikšto godūs vertėivos, politinio sąjūdžio sumaištyje alkūnėmis į valdžios postus prasimušę karjeristai ir įvairaus rango deputatais vadinami visuomenės veikėjai. Žinoma, ne visi jie yra dvasios ubagai. Tačiau šiandieniniai valdininkai nė vienas nenori stiprios kultūros ir savarankiškumo. Jie jos paprasčiausiai bijo. Kultūra jiems trukdo, nes pagrindinis dabarties šūkis – išgyventi ir prasigyventi!“* (Kaunas D. *Dirbame Lietuvos bibliotekų labui // Tarp knygų.* – 1994. Nr. 1. P. 13).

Tokius sunkius laikus gyveno ir Širvintų centrinė biblioteka – nešildomas Abonementas, Skaitykla ir Vaikų literatūros skyrius, bibliotekoje liko neišjungtas tik vienas telefonas, per metus Skaitytojų aptarnavimo skyrių pasiekė tik 767 naujos knygos. Tai tokie buvo „blokados“ metai.

1992-aisiais į užtarnautą poilsį išlydėta ilgametė bibliotekos direktorė Gražina Vasiliauskienė, vadovavusi bibliotekai nuo 1960 m. balandžio 1 d. Į jos vietą atėjo Vilniaus universiteto absolventė Laima Kutiščeva.

Pamažu baigiasi nepriteklių metai. Bibliotekoje tebevyksta tradicinės naujų knygų dienos, darbuotojos svajoja apie bibliotekos modernizavimą, nors ir sunkiai, bet – kaip ir kiekvieną pavasarį per Lietuvą nubanguojantis Poezijos pavasaris, užsuka ir į Širvintas, paminėti savo tėvo Igno Šeinaus gimimo

metinių į Širvintas iš Švedijos atvyksta rašytojo sūnus Irvis Šeinius su žmona Anna Liza, meninių fotografijų parodą atveža fotografas Vytautas Suslavičius, svečiuojasi „Ūkininko“ vyr. redaktorius Kostas Fedaravičius, nepasididžiuoja su skaidrėmis užsukti rašytojas orientalistas Romualdas Neimantas, minimos mokytojo Viktoro Alekno 80-osios gimimo metinės, surengiama ir jo žento, dailininko Arvydo Bagdono tapybos kūrinių paroda, Ukmergės meno mokyklos diplomantai kelioms savaitėms „okupuoja“ salę, kur susitinka Vievio meno mokyklos ir Širvintų jaunieji dailininkai, įkuriama Širvintų krašto draugija, pažymimas 450-asis M. Mažvydo „Katekizmo“ jubiliejus, pirmą kartą Širvintų bibliotekos istorijoje įkuriama Bibliotekininkų draugija, 1997 m. kovo mėn. minimas Širvintų bibliotekos 60-metis.

Širvintų savivaldybės viešoji biblioteka dėkinga bibliotekos skaitytojams, visiems rajono gyventojams, kurie naudojami bibliotekos turtais, dalyvauja organizuojamuose renginiuose ir meno darbų parodose.

*Širvintų rajono
savivaldybės viešosios
bibliotekos kolektyvas.
1997 m. A. Grinio
nuotr.*

Iš medicininio aptarnavimo istorijos

Alfonsas Balsevičius

Lietuvai priklausiusioje dabartinio Širvintų rajono dalyje 4-ąjį dešimtmetį buvo 4 medicinos darbuotojai: Širvintose dirbo gydytojas ir felčeris, o Gėlvouose ir Mūsninkuose – po vieną felčerį. Visus juos vadino daktarais. 1938 m. Širvintosė apsigyveno viena akušerė. Visi jie dirbo savo namuose, savarankiškai,

privačiai. Gydė nuo visų ligų. Lūžimų atvejais liepdavo vežti į Ūkmergę arba į Kaūną. Vizitacija namuose – 5 litai. Jeigu kaimietis norėdavo parsivežti į namus, tai, atsižvelgiant į atstumą, ligos rimtumą, – 5–10 litų. Vilniaus kraštą gražinus Lietuvai, ligonius, reikalingus rentgenoskopijos, veždavo į Máišiagalos ambulatoriją. Buvo keturios privačios vaistinės: Kernavėjė, Mūsųninkuose, Gélvonoose ir Širvintosė.

Širvintų vaistinėje dirbo Simonavičius (1981 m. numeracija Vilniaus g-vė Nr. 100). Vaistinėje pagal receptus ir be jų buvo gaminami vaistai ir parduodami ligoniams ar jų šeimos nariams. Simonavičius buvo teisingas ir doras žmogus. Ilgai gyvendamas Širvintosė, gerai pažinojo miesto ir aplinkinių kaimų gyventojus, jų materialinę padėtį, kai kuriems ligoniams parduodavo vaistus mažesnėmis kainomis. Jam visi buvo lygūs.

Prisimenamas toks atvejis: į vaistinę atėjo dvarininkas Pamarnackis. Apėjęs žmones, laukiančius eilutėje, paprašė vaistų. Vaistininkas atsakė, kad tuojau, bet truputį lukterėkite, pažiūrėkite, senutė laukia.

– Ar žinote, kas aš toks? Aš pats Pamarnackis!

– O aš Kot Simonovičius, katinas paco nebijo, – ramiai atsakė vaistininkas.

Pirmosios sovietinės okupacijos metais (1940–1941) Lietuvoje už vizitaciją mokėti nereikėjo. Valsčiaus gyventojai buvo skiepijami nuo difterijos, stabligės. Vaikai būdavo sukviečiami į mokyklas, duris uždarydavo – ir niekur nedingsi.

Visi medikai atlyginimą gaudavo iš valstybės. Bet žmonės už vizitaciją vis tiek mokėdavo ar tai maistu, ar pinigais.

Vokiečių okupacijos metais (1941–1944) mediciniam gyventojų aptarnavimui stigo lėšų. Sveikatos apsaugos sistemos vystymasis sustojo. Gydytojai už vizitaciją reikalaudavo atlyginimo. Žmonės mokėdavo daugiausia maisto produktais, nes vokiškų markių, kurios pakeitė sovietinius rublius, nedaug kas turėjo, o ir nusipirkti ne kažin ką buvo įmanoma.

1944 m. vasarą prasidėjo antroji sovietinė okupacija. 1945 m. Vilniaus gatvėje Nr. 130 (1981 m. numeracija) buvo atidaryti penkių lovų gimdymo namai. Jie buvo valstybės išlaikomi. Pradžioje moterys nelabai eidavo gimdyti į gimdymo namus. Akušerė tiesiog „medžiodavo“, įkalbinėdavo, kad daug sveikiau gimdyvei ir vaikui, ir mokėti nereikės. Ypač aktyvi buvo akušerė Suchodskaitė. Ambulatorinė pagalba ligoniams irgi buvo teikiama šiame name. Sunkesni ligoniai būdavo gydomi namuose. Gydytojai juos vizituodavo, vietoje, ligonio namuose, sesuo atlikdavo procedūras: leisdavo vaistus, statydavo taures, matuodavo temperatūrą ir t. t.

Tuo metu dirbo vienas gydytojas, viena akušerė, viena medicinos sesuo. 1948 metais Širvintų ambulatorijoje dirbo gydytoja Plaksina, akušerė O. Ivanauskaitė, dezinfektorė S. Adomavičiūtė-Miliukienė, buhalteris J. Verbickas, kasininkė Verbickienė, dvi sanitarės.

1949 m. įkurta Širvintų apskritis, į kurią įėjo Širvintų, Gélvonų, Mūsųninkų, Giedraičių, Pabėržės, Máišiagalos valsčiai su juose buvusiomis ambulatorijomis, kurios aptarnavo priskirtus kaimus.

Tą pačią dieną įkurtas ir apskrities Sveikatos apsaugos skyrius. Vedėju paskirtas gyd. Vilhelmas Juknevičius.

1949 m. Širvintų ir Giedraičių ambulatorijose įsteigti stomatologijos kabinetai.

1950 m. Sveikatos apsaugos skyriaus vedėju paskirtas gyd. A. A. Sukinas. Širvintų ambulatorijoje pradėta pildyti „ambulatorinio ligonio individuali kortelė“. Buvusios klebonijos patalpose (P. Cvirkos g. 13), vieno aukšto mediniame name su aukšteliais (*salkomis*), atidaryta 30-ties lovų ligoninė. Čia buvo perkeltos ir penkios lovos iš poliklinikos. Moterų konsultacija sujungta su gimdymo namais ir su ligonine. Naujoje ligoninėje įsikūrė gimdymo namai ir vidaus ligų skyrius. Poliklinikoje, išsilaisvinus patalpoms, įsikūrė daugiau kabinetų.

1950 m. spalio 1 d. pradėjo veikti LOR kabinetas (dirbo gyd. Šimkus).

1950 m. gruodžio 1 d. buvo įsteigtas odos ir venerinių ligų kabinetas, o Širvintų ambulatorija jau vadinama Širvintų poliklinika.

1950 m. gruodžio 24 d. pradėjo funkcionuoti rentgeno kabinetas. Jame buvo atliekamos tik rentgenoskopijos.

1951 m. įsteigtas chirurgijos skyrius, o kiek vėliau ir vaikų ligų skyrius.

1951 m. apskrities vyriausiuoju gydytoju skiriamas B. Amšėjus. Tuo metu jau buvo 7 gydytojai ir 13 viduriniojo medicinos personalo.

Ligoninėje buvo tokios patalpos: 20 kv. m priešoperacinė, operacinė ir ten pat tokio pat dydžio gydykla, gimdyvių palata, tvarstomasis ir dar dvi palatos po 30 kv. m, 12 kv. m naujagimių palata ir dar viena palata pogimdyvėms – 14 kv. m. Antrajame aukšte – gydytojų kabinetas (16 kv. m) ir vaikų palata (22 kv. m). Palėpėse sandėliai ir viename kambarėlyje nedidelis butelis, kuriame apsigyveno medicinos sesuo Suchodolskaitė, kuri beveik ištisas paras ir dirbdavo. Irena Konopkaitė ir kitos medicinos seserys buvo užimtos vienu darbu – ligonių gydymu bei slaugymu. Visą darbą dirbdavo tarsi viena šeima. Niekas nesakydavo, kad jau nepriklauso, kad darbo valandos pasibaigė. Dirbdavo tiek, kiek reikėdavo.

*Širvintų ligoninės
vyriausiasis gydytojas
Bronius Amšėjus
(pirmosios eilės
viduryje) su kolegomis.
1955 m.*

1952 m. Širvintų apskritis panaikinama ir paliekamas Širvintų rajonas, apimantis trijų valsčių – Širvintų, Gėlvonų ir Mūsninkų – teritorijas su centru Širvintosė.

Kadangi ligonių buvo daug, tai turimos patalpos buvo perpildytos. Lovą prie lovos, vos kur ne kur praėjimas. Norint prieiti prie ligonio, reikėdavo per kito ligonio lovą persilenkti, kad pakonsultuotum, pastatytum taures.

1953 m. truputį pertvarkius patalpas, Širvintų ligoninė praplėsta iki 35 lovų.

1956 metais, ką tik baigusi Kauno medicinos mokyklą Anelė Amšėjūtė-Maslinskienė, turėdama medicinos felčerės diplomą, savo brolio B. Amšėjaus pakviesta, atvyko dirbti į Širvintų rajoną, į ką tik įsteigtą greitosios medicinos pagalbos postą. Buvo viena sanitarinė mašina.

Viena felčerė ir viena sanitarinė mašina buvo skirta aptarnauti visam rajonui, turėjusiam 23000 kaime gyvenančių žmonių. Mieste tuo metu buvo 1600 gyventojų.

Kaime buvo vos keletas gydymo įstaigų. Tai Gėlvonų apyl. ligoninė, Mūsninkų ambulatorija, Čiobiškio, Bagaslaviškio, Jauniūnų (Turlōjiškių k.) ir Šešuolėlių felčerių-akušerių punktai. Dėl menkų gydymo bazių minėtuose punktuose beveik visi staiga susirgę ar įvykus nelaimingam atsitikimui šaukdavosi greitosios medicinos pagalbos. Viena felčerė neatsisakinėdama važinėdavo į bet kokį rajono kampelį, jeigu tik galima būdavo privažiuoti, ir teikdavo medicinos pagalbą ar veždavo ligonį į ligoninę. Budintis gydytojas, matydamas pavargusią felčerę, liepdavo eiti pamiegoti, pailsėti. Jeigu pasitaikydavo iškvietimų naktį, siųsdavo vairuotoją pas bet kurią mediką, ir jis vykdavo pas ligonį. Tik pas gimdyvę siųsdavo gerai painstruktavę, kaip ir ką daryti, bet visuomet laimingai atveždavo. Tik kartais, negalint privažiuoti prie namų, tekdavo dviem asmenims nešti ligonį po keletą šimtų metrų. Spėjai pamiegoti ar ne, o 9 val. ryto reikėdavo būti darbe. Atlyginimo už tai negaudavo.

1958 metais atvyko felčeris Tenešovas. Dienomis jau dirbo du felčeriai. Naktimis į miestą važiuodavo baigusios aštuonių mėn. „Raudonojo kryžiaus“

Medicinos seserų kursų pirmoji laida. Sėdi (iš kairės): vyr. gydytojas B. Amšėjus, Č. Slaveckas; stovi (iš kairės): R. Guščienė, A. Bundrytė, neatpažinta, A. Naruševičienė, O. Apolinskaitė, S. Miliukienė. 1958 m.

medicinos seserų kursus seselės A. Unciūraitė-Chašanauskienė, A. Bundonytė. Jos tik atveždavo ligonius į skyrių.

1958 m. rekonstravus Pășirvintyje buvusio dvarininko aptarnaujančio personalo patalpas (vieno aukšto mūrinį namą) įrengta 50-ies lovų ligoninė, kur įsikūrė vidaus ir vaikų ligų skyriai. Senoje ligoninėje liko chirurgijos, ginekologijos skyriai ir gimdymo namai. Padidėjo ir darbuotojų skaičius, pagerėjo darbo sąlygos. Tik atsirado nauja bėda: Pășirvintyje nebuvo virtuvės. Visą maistą gamino Širvintų ligoninės virtuvė, todėl nuvežtus į Pășirvintį patiekalus reikėjo šildyti. Medikai į darbą važiuodavo su greitosios medicinos pagalbos mašina, o atgal – kaip kam tekdavo. Užpusčius kelius, darbuotojus veždavo arkliu kinkytomis rogėmis.

1962 m. liepos 2 d. 13 val. iš priebutyje (*gonkelyje*) įrengto tuberkuliozės kabineto laukiamojo užsidedę poliklinika: ligonis M. Mickevičius numetė degančią cigaretę į kampa, kuriame buvo sudėti fluorografiniai filmai. Užsiliepsnojo marlinės užuolaidėlės, liepsna prasimušė pro duris ir į kabinetą. Medikai iškvietė gaisrininkus ir bandė su taburete užspausti skylę, atsiradusią nuo karščio iškritus stikliui. Bet prasiskverbę liepsnos liežuviai buvo greitesni. Po pusvalandžio atvyko iš Ukmergės gaisrinė, po jos ir Širvintų, bet labai greitai pritrūko vandens. Nuvažiavę prie upės, užklimpo. Tuo tarpu mūsų darbuotojai ir labai greitai subėgę miestelio gyventojai, padedami ligonių, nešėme viską iš poliklinikos. Išnešėme dokumentaciją, minkštą inventorių. Stebėtinai greitai buvo išmontuotas ir rentgeno aparatas. Sudegė pastato stogas, sijos, pora viršutinių vainikų.

Po gaisro ligoninė iš Pășirvinčio persikėlė į Širvintų miestą. Chirurgijos kabinetas įsikūrė buhalterijos patalpose, įrengtose buvusios klebonijos svirne, tuberkuliozės kabinetas – to paties pastato šiauriniame gale, vidaus ligų kabinetas – centrinio pastato (buv. klebonija) vakariniame gale dešinėje pusėje, laboratorija – kairėje. Tai buvo po 10 kv. m ploto kambariukai. Įsirengė pakabinamą praustuvą, ir viskas. Stomatologijos kabinetas įsikūrė Vilniaus g-vėje Nr. 139. Tik rentgeno kabinetui vietos neatsirado. Rentgenologijos tyrimam ligoniai buvo gabenami į Pășirvintį.

*Gydytojas V. Usonis
gimdymo skyriuje.
1960 m.*

Čia irgi buvo daug keblumų.

Dėl padegimo buvo iškelta baudžiamoji byla. Kadangi pastatui padarytas 1200 rb nuostolis, tai padegusiam polikliniką asmeniui M. Mickevičiui buvo priteista atlyginti nuostolius. Minėtasis pilietis turto neturėjo, buvo senas, ligotas pensininkas, tai teismo sprendimu nuostolius padengė valstybė.

1963 m. sausio 1 d. buvo likviduotas Širvintų rajonas. Jauniūnų apyl. priskirta Vilniaus rajonui, Alionių ir dalis Zibalų apyl. (Šešuolėlių kraštas) – Molėtų, keletas kaimų – Jonavos, likusi dalis – Ukmergės rajonui. Tuomet ligoninė vadinosi Ukmergės 1-oji rajoninė ligoninė. Visi darbuotojai liko savo vietose. Likvidavus rajoną, išsikėlė redakcija, spaustuvė, Valstybinis bankas. Tos patalpos buvo perduotos poliklinikai.

Trumpai apie patalpas. Rytiniame Širvintų miesto gale, prie kelio į Mūsninkus, caro laikais buvo pastatyta karčema. Rytiniame jos gale buvo didelė patalpa, kur pakeleiviai įvažiuodavo su vežimais ir arkliais. Patalpoje tilpdavo 8–10 vežimų. Vakariniame pastato gale buvo užėiga žmonėms, kitos karčemos patalpos ir šeiminko butas. Į rytinę patalpą vokiečių okupacijos metais vežėme šieną prievolei. Sovietmečiu pastato vidus iš esmės pertvarkytas. Be Valstybinio banko, redakcijos, spaustuvės, čia dar buvo du gyvenamieji butai.

1963 metais ši namą kapitališkai pertvarkėme, nes dabar čia, kaip sakytą, įsikūrė visa poliklinika. 1965 m. sausio 1 d., vėl atkūrus rajoną, sugrįžo Valstybinis bankas, taigi mums vėl teko susispausti. 1978 metais tas pastatas nugriautas. Jo vietoje pastatytame naujame 1980 metais įsikūrė dujų ūkio kontora.

1964 metais širvintiškiai medikai gavo žinią, kad Vilniuje, geležinkelio stoties teritorijoje, yra paskirtas namas. Reikėjo jį parsivežti ir statyti. Tuoj nuvažiavo pora vyrų budėti, kad kas nors neišvežiotų sienojų ir namo dalių. Išardytą namą parsivežę pastatėme P. Cvirkos g-jė Nr. 11. Pirmajame aukšte įsikūrė vaikų ligų skyrius, antrajame – gimdymo namai.

1965 metais atkūrus rajoną, poliklinikos ir ligoninės aptarnaujama teritorija, lyginant su 1963 m. sausio 1 d., kiek padidėjo (prijungti Zibalų apyl. kaimai, buvę „Gražaus ryto“ ir VI. Žvirblio kolūkių teritorijoje). Čia gyveno 24300 žmonių.

Pastačius Puškino gatvėje naują medinį namą, į jį iš- *Naujoji Širvintų*
sikėlė Liaudies teismas. O į teismo patalpas įsikėlė Vaikų *ligoninė. 1982 m.*

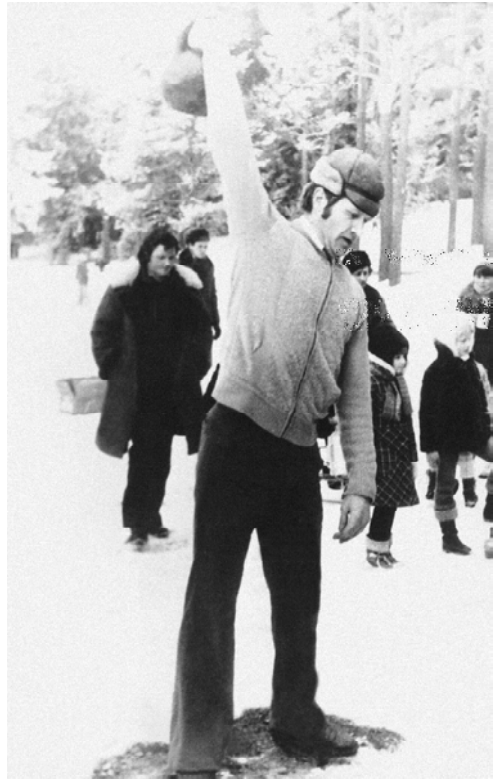

konsultacija bei sanitarijos ir epidemio-
logijos stotis. Ir taip dirbta iki 1972 m.,
kol poliklinika išikūrė rekonstruotose
patalpose P. Cvirkos gatvėje. Čia išikū-
rė visi kabinetai, išskyrus vaikų konsul-
tacija, kuri gavo atskirą namą P. Cvir-
kos g-ėje. Poliklinikoje labai geras pa-
talpas gavo stomatologijos, fizioterapi-
jos kabinetai, laboratorija, iš dalies – akių
ligų kabinetai (su geru inventoriumi, cen-
triniu šildymu, vandentiekiu, kanaliza-
cija).

1972 m. pradėjo veikti pirmasis ra-
jone stacionarinis fluorografijos kabine-
tas. Pirmą kartą įvestas privalomas į po-
likliniką besikreipiančių asmenų profi-
laktinis fluorografinis patikrinimas kartą
per metus.

1978 m. pradėti naujos ligoninės
statybos paruošiamieji darbai. Šašatinė
vertė – 981061 rb. Nors pradėjus kasti
pamatus, užėjo žiema, bet darbai buvo
tęsiami, tačiau 1978–1979 metais tebuvo tik pradėti kloti
pamatai. O 1980 metais pamatus teko remontuoti.

1981 m. pastato statyba buvo baigta. Liko įrengti vi-
dų. Kad darbai sparčiau vyktų, visų Širvintų miesto įstaigų
darbuotojai, taip pat ir mūsų ligoninės personalas, ėjo į tal-
kas statybininkams. Beveik visi suaugę miesto gyventojai
prie statybų padirbėjo po porą dienų.

*Medikų žiemos šventė
Puorių miške. Su
doipūde vyr. gydytojas
Antanas Lidžius.
1982 m.*

*Vyr. gydytojas
A. Lidžius sveikina
medicinos seserų
konkurso nugalėtoją
Čečetienę. Greta jos
stovi vyr. medicinos
sesuo N. Romaškienė.
1983 m.*

Medikų vakaronėje

1982 m. vasario–kovo mėn. vidaus tvarkymo darbus kiekvieną dieną dirbdavo po 4–6 medikus, kurie būdavo laisvi nuo budėjimo. Kovo mėnesį surengtos visuotinės talkos patalpoms ir aplinkai valyti.

1982 m. balandžio 6 d. pirmą kartą naujos ligoninės salėje įvyko darbuotojų gamybinis susirinkimas. Prasidėjo naujas Širvintų rajono ligoninės istorijos tarpsnis. Paširvintyje liko neurologijos skyrius.

1983 m. pradėta ieškoti kelių naujos poliklinikos statybai. Tačiau 1984 m. šis klausimas laikinai „užšaldytas“.

Širvintų rajono ligoninės vyriausieji gydytojai:

1949–1951 m.	Vilhelmas Juknevičius
1951–1960 m.	Bronius Amšėjus (1928–1978)
1960–1961 m.	Valentinas Vladas Rakauskas
1961–1965 m.	Algimantas Kristutis
1965–1971 m.	Vladas Usonis
1971–1975 m.	Antanas Kamarauskas (jam keturis mėnesius specializuojantis, ligoninei vadovavo Leonija Kilikevičienė)
1976–1997 m.	Antanas Lidžius

Rajono laikraščio istorija

Aldona Bareckienė

Iki rajono panaikinimo

1949 m. pabaigoje nutarus leisti Širvintų apskrities laikraštį, jo redaktoriumi buvo paskirtas N. Upnickis. Atvykęs į Širvintas jis išsyk ėmė žvalgytis žurnalisto darbą išmanančių žmonių.

„Pagaliau pasisekė įkalbinti Kernavės mokyklos mokytoją Joną Rudzinską, kadaise dirbusį spaudoje, palikti pamėgtą darbą ir priimti redakcijos atsakingojo sekretoriaus pareigas. (...) Gruodžio pabaigoje galutinai paruošėme pirmojo numerio medžiagą ir maketą.

Jaudindamiesi mes vėlyvą šaltą vakarą ją pravažiuojančio sunkvežimio kėbule išvežėme į Vilnių spausdinti. Daugiau kaip parą neišėjome iš spaustuvių: skaitėm skiltis, puslapius, nekantriai laukdami signalinio egzemplioriaus. Pagaliau naktį į gruodžio 31-ąją rankose laikėme dar kvepiantį „Lenino vėliavos“ pirmąjį numerį“,

Apie pirmąsias laikraščio leidimo dienas pasakoja N. Upnickis (Lenino vėliava. 1970. Geg. 5). Todėl oficialia pirmojo Širvintų laikraščio įkūrimo data laikoma 1950 m. sausio 1 d.

Iki 1950 m. lapkričio mėnesio „Lenino vėliava“ buvo leidžiama kaip Širvintų apskrities laikraštis, o nuo lapkričio tapo LKP (Lietuvos komunistų partijos) Širvintų rajono komiteto ir Darbo žmonių deputatų tarybos leidiniu. Iš pradžių laikraštį veždavo spausdinti į Vilniaus spaustuves, vėliau spaustuvė išsikūrė prie redakcijos. Buvo priimta daugiau darbuotojų (H. Stankevičiūtė, B. Sabukas). 1950 metų pabaigoje „Lenino vėliavos“ redaktoriumi buvo paskirtas Leo Finkelšteinas – jaunyvas, išvaizdus, tolerantiškas žmogus.

1950 metais „Lenino vėliava“ buvo leidžiama viena, du, o nuo 1951 m. iki 1955 m. – du kartus per savaitę.

1951 m. birželį į redakciją buvo priimtas šešiolikmetis vaikinukas, baigęs 10 Širvintų vidurinės mokyklos klasių, Antanas Navalinskas. Bedirbdamas redakcijoje jis neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus universiteto Žurnalistikos fakultetą. Iš pradžių dirbo eiliniu korespondentu, nuo 1958 iki 1962 metų – redaktoriumi, vėliau – redaktoriaus pavaduotoju, nuo 1989 iki 1995 vėl išrenkamas redaktoriumi, nuo 1995 iki išėjimo į pensiją – 1996 m. – redaktoriaus pavaduotoju. Taigi laikraščiu šis ramus, taktiškas, skrupulingai tvarkingas, reiklus sau ir kitiems žmogus atidavė 45 savo gyvenimo metus.

1951-aisiais redakcija neturėjo jokio kito transporto, tik dviratį. Kartais prokuroras paskolindavo arklį. Tiesa, nelabai būdavo kam į tolimesnius kolūkius važiuoti. Pokario metai – partizaninis judėjimas, nereti susišaudymai. O ir kaimiečiai nenoriai bendraudavo su spauda, nenorėdavo, kad laikraštyje būtų spausdinamos pavardės. Tad „Lenino vėliavoje“ tuo metu daugiausia buvo spausdinama oficiali SSKP, LKP CK plenumų, Aukščiausiosios Tarybos sesijų medžiaga, „draugo Stalino“ ir kitų politinio biuro narių pranešimai. Jie tęsdavosi per keletą numerių. Buvo dedama daug ELTOS, TASS-o pranešimų iš „plačiosios Tėvynės“. Straipsniai ir žinutės dažniausiai buvo direktyvinio arba panegirinio pobūdžio. Pasirašinėdavo redakcijos darbuotojai dažniausiai slapyvardžiais. Reklamos ir skelbimų nebuvo. Nuotraukos irgi būdavo tik ELTOS ir TASS-o. 1952 metais redakcijoje pradėjo dirbti fotografas Jonas Gurskas. Tačiau fotografuoti laikraščiu žmonės nenorėdavo – tekdavo ilgai kalbinti.

Kai į redakciją buvo priimta daugiau darbuotojų, padaugėjo žinučių, straipsnių iš kolūkių. Visą medžiagą kantriai redaguodavo redakcijos atsakingasis sekretorius Jonas Rudzinskas. Tai buvo tikras prieškarinio inteligentas. Eruditas, švelnus ir labai teisingas žmogus. Tačiau partijos komitetas ir saugumas ėmė prie kibtį ir, žinoma, po kelerių metų „išėdė“ iš redakcijos. Tačiau ir dirbdamas

žemės ūkio skyriuje vyriausiuoju revizoriumi J. Rudzinskas daug padėdavo redakcijos kolektyvui savo dalykiškais patarimais.

Nors redaktorius buvo skiriamas partijos rajono komiteto, o tvirtinamas net Centro komiteto, bet visiško pasitikėjimo juo nebuvo. Buvo skiriamas cenzorius. Jis privalėdavo peržiūrėti ir vizuoti viską, kas spausdinama spaustuvėje. Ant kiekvieno laikraščio puslapio spaudo būdavo užrašoma: „Spausdinti ir plautinti leidžiama“. Pirmaisiais laikraščio gyvavimo metais partijos rajono komitetas cenzore buvo patvirtinęs moterų skyriaus vedėją. Ji buvo baigusi vos pradžios mokyklą, tad dirbti buvo sunku. Nelabai buvo suvokiama jai ir laikraščio „gaminimo“ specifika. Pavyzdžiui, puslapių spauduose pamačiusi tuščias vietas niekaip nenorėdavo suprasti, kad vėliau čia bus nuotraukos („Dar velniai žino, ką čia išspausdinsit!“). Ir nepasirašydavo. O pirmieji tikrieji laikraščio puslapiai būdavo išspausdinami tik apie 1 val. nakties, kiti du – paryčiais...

1952 metais rajone ėjo du laikraščiai: „Lenino vėliava“ ir Mašinų traktorių stoties (MTS) politinio skyriaus laikraštis „Spartuolis“. Tai buvo dviejų puslapių du kartus per savaitę leidžiamas laikraštis, kurio pirmuoju redaktoriumi dirbo Bakas, literatūrinis darbuotoju, o vėliau ir redaktoriumi – Liudas Jankauskas (vėliau – ilgametis rajono Finansų skyriaus vedėjas). Šis laikraštis spausdino daug oficialios partinės medžiagos, persispausdindavo „Lenino vėliavos“ žinučių, dėdavo MTS traktorininkų brigadų socialistinio lenktyniavimo suvestines ir t. t. Tačiau „Spartuoliui“ nebuvo lemta ilgai gyvuoti.

1952 metų pavasarį LKP CK ir partijos rajono komitetas nutarė, kad „Lenino vėliavą“ reikia leisti dar ir lenkų kalba. Tad prireikė ir naujų kadru: pavaduotojo lenkiškam variantui, vertėjo, korektorės, mašininkės. Kadangi spaustuvės reikalus praktiškai irgi tvarkė redaktorius, spaustuvei reikėjo parūpinti lenkiško šrifto, raidžių rinkėją, metranpažą. „Lenino vėliavos“ redaktoriumi tuo metu dirbęs Leo Finkelšteinas, teisindamasis tuo, kad nemoka lenkų kalbos, ėmė rūpintis, kokių būdu „pabėgti“ atgal į Vilnių. Pagaliau jam tai pavyko: grįžo į Vilnių ir įsidarbino „Sporto“ redakcijoje.

1952 metų rugpjūčio 1 d. pradėjo dirbti naujas redaktorius – vidutinio amžiaus, jau pražilęs, gerų akių rusas Pavelas Dimitrijevičius Kotliaris. Nors buvo geraširdis ir ramus, bet kartu ir gana reiklus. Visiems ypač patiko viena jo savybė – visą atsakomybę dėl laikraščio ėmė ant savo pečių ir niekam kitam neleisdavo aiškintis valdžiai dėl kokių nors netikslumų.

„Sztandar Lenina“ pradėjo eiti 1952 m. gegužės 1 d. Buvo leidžiamas 200–300 egzempliorių tiražu. Redaktoriaus pavaduotoja lenkiškam variantui pradėjo dirbti Jadvyga Kisieliauskienė (vėliau – ilgametė partijos rajono komiteto sekretorė, kraštotyrininkė). Tai buvo jauna, draugiška, inteligentiška moteris. Kadangi naujasis redaktorius P. Kotliaris nemokėjo... lietuviškai, bet šiek tiek mokėjo lenkų kalbą, tai jis skaitydavo į lenkų kalbą išverstus tekstus, o pavaduotoja lenkiškam variantui skaitė ir redagavo... lietuvių kalba parašytus rankraščius. Vertėju dirbo toks Astaška, buvęs aktorius, bet prasigėręs. Neatsispirėdavo stikleliui jis ir dirbdamas redakcijoje. Kai ilgesniam laikui pradingdavo, kildavo tikra sumaištis: kur surasti, o suradus, – kaip išblaivyti... Redaktoriaus pavaduotoja J. Ki-

sieliauskiene surado Astaškai pamainą – išsilavinusią namų šeimininkę, puikiai mokančią lenkų kalbą, Aleksandrą Michnevičienę.

Tačiau laikui bėgant lenkų kalba leidžiamo laikraščio tiražas mažėjo: Vilniuje buvo pradėtas leisti dienraštis „Czerwony sztandar“, kuris buvo gana pigus ir populiarus lenkų gyvenamose apylinkėse (Barskūnuose, Jauniūnuose, Bařtkuškyje, Pókiškėse), o ir pačių lenkų sumažėjo (daug jų išvažiavo gyventi į Lenkiją pas gimines). Kai tiražas nukrito iki 100 ir mažiau egzempliorių, lenkišką laikraštį buvo nuspręsta uždaryti.

1953 metais redakcija pasipildė naujais kadrais. Mašininke-sąskaitininke pradėjo dirbti septyniolikmetė Stasė Vaičelytė (vėliau – Lipeikienė). Po ketverių metų ji tapo korektore ir ėjo šias pareigas iki pensijos – 1991 m. Buvo labai kruopšti, atidi, jautri ir draugiška.

Atsakinguoju sekretoriumi dirbo Pranas Lebionka – geras sportininkas, atkaklus, nebijojęs išrėžti į akis tiesą, bet pats nepakentęs kritikos.

Tais pačiais metais į redakciją atėjo dirbti ir Marijonas Vilkelis, ką tik iš kariuomenės grįžęs tankistas imtynininkas. Tai buvo gerumo, nuoširdumo ir sąžiningumo išikūnijimas. „Lenino vėliavos“ redakcijoje M. Vilkelis dirbo iki rajono panaikinimo – 1962 metų. Po to pradėjo dirbti Ukmergės rajono laikraščio „Gimtoji žemė“ redakcijoje ir dirbo iki pat pensijos redaktoriaus pavaduotoju.

Kadangi išaugo redakcijos literatūrinių darbuotojų kolektyvas, buvo daugiau spausdinama rašinių iš rajono. Tik panegirinis ir direktyvinis tonas nekito, o ir savarankiškų temų niekas neleisdavo prisigalvoti – būdavo spausdinama tai, kas reikalinga LKP organui, nenukrypstant nuo partijos ir vyriausybės kurso.

1955 metais į Trakùs buvo perkeltas dirbti visų gerbiamas redaktorius P. Kotliaris. Į aukštąją partinę mokyklą partijos komitetas pasiuntė mokyti Jadvygą Kisieliauskiene. Redaktore buvo atsiųsta dirbti Viktorija Purvaneckaitė (kilusi nuo Kernavės). Visus ji žavėjo savo energija, optimizmu. Dirbti su ja buvo lengva, nes kiekvieną savo kolektyvo narį ji gerbė ir vertino, stengėsi kiek galėdama padėti. Tačiau redaktoriavo ji tik porą metų – išvyko į Vilnių.

Laikraštis pradėtas leisti tris kartus per savaitę. Partijos komitetas redaktoriumi paskyrė Praną Lebionką. Bet ir jis redaktoriavo tik metus – išvyko dirbti į Prienus, į saugumo komitetą.

1958 metais redaktoriumi buvo paskirtas Antanas Navalinskas, tuo metu neakivaizdiniu būdu studijavęs žurnalistiką. Redaktoriumi A. Navalinskas dirbo iki rajono panaikinimo – 1962 metų.

Tuo metu redakcija jau turėjo motociklą. Juo korespondentai apvažiuodavo visą rajoną, tad savos medžiagos netrūko.

1958 metais redakcijoje pradėjo dirbti Gediminas Žadeika. Dirbo literatūriniu darbuotoju. Panaikinus rajoną dirbo Ukmergės rajono laikraštyje „Gimtoji žemė“, atkūrus rajoną vėl grįžo į „Lenino vėliavą“ ir dirbo čia žemės ūkio skyriaus vedėju (kurį laiką – atsakinguoju redaktoriumi, redaktoriaus pavaduotoju) iki 1988 metų. G. Žadeika labai glaudžiai bendravo su žemės ūkio specialistais, kolūkių pirmininkais, daug važinėdavo po rajoną; specialistai, ūkių

vadovai atvažiuodavo su naujienomis ir į redakciją, tad žemės ūkio temomis medžiagos netrūko. Širvintos buvo pats tikrasis žemės ūkio rajonas, tad ir svarbiausia vieta laikraštyje, be partinės tematikos, tekdavo žemės ūkiui: darbymečiams nušviesti, pirmūnams, socialistinio lenktyniavimo nugalėtojams aprašyti.

1962 metais buvo likviduotas rajonas, uždarytas ir laikraštis. A. Navalinskas, G. Žadeika ir M. Vilkelis važinėjo dirbti į Ukmergės „Gimtosios žemės“ redakciją. 1965 metais, atkūrus rajoną, A. Navalinskas su G. Žadeika grįžo į atkurto „Lenino vėliavos“ laikraščio redakciją, o M. Vilkelis liko „Gimtojoje žemėje“.

Atkūrus rajoną

1965 metais, atkūrus laikraštį „Lenino vėliava“, redakcija įsikūrė dabartinės Muzikos mokykloje (čia buvo ir partijos rajono komitetas). Redaktoriumi buvo paskirtas Vytautas Lukoševičius. Pirmuosius mėnesius redaktoriaus pečius užgulė ne tik laikraščio leidimo, bet ir organizaciniai, ūkiniai rūpesčiai: reikėjo ne tik suformuoti kadrus, bet ir išspręsti daugybę ūkinių problemų. Pirmas 1965 m. „Lenino vėliavos“ numeris išėjo vasario 3 d. Tiražas – 3035 egz. (metų pabaigoje – 4030 egz.) Tuo metu redakcijoje dirbo kūrybiniai darbuotojai: Viktoras Kieras, Antanas Navalinskas, Gediminas Žadeika, Jadvyga Andriuškevičienė, Jokūbas Kaminskas, Jonas Dambrauskas, Viktoras Stankevičius, korektorė Stasė Lipeikienė, buhalterė Zosė Dambrauskienė. Vėliau V. Stankevičius buvo atleistas, o priimtas V. Magylis. Liepos mėnesį buvo priimtas vairuotojas Bronius Petronis (redakcija turėjo automobilį ir motociklą, už kurį būdavo atsakingas kuris nors kūrybinis darbuotojas). Redakcijoje buvo žemės ūkio, laiškų skyriai. Kadangi po rajono atkūrimo spaustuvė Širvintosė nebuvo atkurta, „Lenino vėliava“ spausdino Ukmergės spaustuvė. Leisti laikraščio su kito numerio maketais ir rankraščiais dažniausiai maršrutiniu autobusu važiuodavo redaktorius arba jo pavaduotojas, korektorė ir „šviežiagalvis“ (redaktoriaus įpareigotas arba pagal grafiką kuris nors kūrybinis darbuotojas). Parveždavo išspausdintą laikraštį pagal sutartį Autotransporto įmonės taksi. Taip buvo važinėjama iki 1994 metų, kol redakcija įsigijo kompiuterį. Kadangi kito laikraščio numerio medžiaga būdavo rengiama prieš savaitę, labai nukentėdavo spausdinamų informacijų ar renginių aprašymų operatyvumas. Kartais, norėdama operatyviau ką nors išspausdinti, redakcija medžiagą spaustuvei siųsdavo maršrutiniais autobusais. Pasitaikydavo, kad vairuotojas, pamiršęs palikti paketą Ukmergės autobusų stotyje, nuveždavo visą medžiagą į Biržus ar Žagare. Per naktį reikėdavo visą laikraštį „atgaminti“ iš naujo. Nuolat, po kartą per savaitę, o kartais, jei reikėjo, ir dažniau, būdavo važiuojama ir į Vilnių, į LKP CK leidyklos cinkografiją gaminti nuotraukų klišių. Būdavo atvejų, kai cinkografija pagamintas „Lenino vėliavos“ klišes paštu nusiųsdavo į Šakius ar Molėtus. Redakcijai skubiai reikia nuotraukų į numerį, o klišės, pasirodo, klaidžioja kažkur kitame Lietuvos pakrašty.

Šio pastato antrajame aukšte (Vilniaus g-vė Nr. 114) iki 1983 m. buvo įsikūrusi rajono laikraščio redakcija

1965 metais rudenį redakcijoje kūrybiniu darbuotoju pradėjo dirbti Jonas Janilionis, 1966 metais buvo priimti K. Miliukas ir E. Časas. K. Miliukas dirbo redakcijoje iki 1990 m. (daugelį metų jam teko atsakingojo sekretoriaus pareigos, ir, kaip lietuvių kalbos specialistui, – redaguoti žurnalistų straipsnius, dirbti išleidžiamuoju redaktoriumi. 2000 m. vasario 4 d. K. Miliukas mirė.). E. Časas vadovavo ekonomikos, informacijos skyriams. Tai buvo tylus, jautrus žmogus, redakcijos poliglotas (mokėjo bene 12 ar daugiau kalbų), buvo labai apsiskaitęs, plačios erudicijos žmogus. Dėl susilpnėjusios sveikatos darbą redakcijoje jis paliko 1988 metais.

Kadangi išaugo redakcijos kūrybinių darbuotojų kolektyvas, atsirado įvairesnės tematikos ir žanro kūriniai. Tačiau kūrybinę mintį pakankamai griežtai varžė ideologiniai gniaužtai. Pagrindinė laikraščio kryptis buvo formuojama partijos ir vykdomajame komitete. Puslapiai mirgėjo direktyviniais straipsniais, melžėjų ir traktorininkų „protestais“ prieš karą Vietname, pritarimais partijos ir vyriausybės nutarimams ir t. t. Daug ELTOS, TASS-o informacijos ir fotoinformacijos. Ištisi puslapiai pompastiškos medžiagos rinkimų ir vietinės tarybas ar kt. progomis. Bet būta ir įvairių patarimų, kritikos, straipsnių moralės temomis. Jau tuomet laikraštyje bendradarbiauti pradėjo mokytojai V. Alekna, A. Kryžanauskas, D. Miliukienė, A. Lukaševičius, rašantys ir rajono laikraštį iki šiol. Rinkdami medžiagą žurnalistai turėdavo būti itin atidūs – kad nepraslystų jokia politinio nepatikimumo detalė. 1965 m. liepos 6 d. redaktoriaus V. Lukoševičiaus įsakymų knygoje įrašyta: „Rinkdamas medžiagą apybraižai „Neries pakrantėmis“ (1965 m. gegužės 23 d. numeris) literatūrinis darbuotojas drg. J. Kaminskas parodė neatidumą. Rašydamas apie pasikeitimus Čiobiškyje, apie šio kolūkio statybas, jis remiasi statybos brigadininko Mykolo Gadliausko prisiminimais. Papildomai patikrinus, paaiškėjo, kad minimas Gadliauskas yra susikompromitavęs žmogus, teistas už antitarybinę veiklą ir todėl atskirų gyvenimo reiškinių politinis vertinimas apybraižoje duodamas neteisingai. Už neatidumą darbe drg. J. Kaminską išpėju...“

Toks „politinis“ neatidumas nebuvo dažnas reiškinys. Dažniau pasitaikydavo įprastinių laikraščio ruošimo proceso sutrikimų. Ypač dažnai būdavo supainiojamos nuotraukų klišės ir prieraišai, iškraipomos pavardės, kaimų pavadinimai. Pavyzdžiui, rašinys iš Júodiškių vaikų darželio, o prieraišas iš Šešuolėlių. Vieną kartą, jau vėliau, apie 1980 metus, buvo supainiota V. Mainelytės ir R. Adomaičio nuotrauka su briedžių nuotrauka. Taigi po V. Mainelytės ir R. Adomaičio nuotrauka puikavosi prieraišas: „Kokie jaukūs mūsų briedžiai...“ Daugiausia tokių „liapsusų“ pridarydavo Viktoras Kieras. Už tai to meto redaktoriaus įsakymų knygoje mirgėte mirga išpėjimų, papeikimų, net griežtų papeikimų.

Griežtos sankcijos būdavo taikomos už kūrybinių mėnesio užduočių nevykdymą (įspėdavo, svarstydavo per gamybinius pasitarimus, neišmokėdavo to mėnesio honoraro). Įvairiai būdavo bandoma kūrybinius darbuotojus priversti atiduoti spaudai kuo daugiau medžiagos. Nustatydavo būtinų per mėnesį pateikti informacijų, interviu, apybraižų, reportažų skaičių, vėliau pradėjo skaičiuoti eilutes (tai darydavo atsakingasis sekretorius). Būdavo nustatyta kūrybinio darbuotojo mėnesio laikraščio eilučių norma. Jei jos be pateisinamos priežasties neįvykdavo – buvo taikomos sankcijos, o pirmūnai, viršiję normas, būdavo skatinami.

1968 m. kovo mėnesį literatūriniu darbuotoju buvo priimtas dirbti Marijonas Barbaravičius – jaunas, lyriškos ir jautrios prigimties vaikinai, prisiekęs žvejas, vėliau ir medžiotojas. Romantikos paviliotas, M. Barbaravičius nuo 1983 iki 1987 metų buvo išvažiuavęs dirbti į Tiumenės sritį. Grįžęs vėl įsidarbino „Lenino vėliavos“ redakcijoje.

1969 metų vasario 22 dieną redakciją sukrėtė didelė nelaimė – autoavarijoje žuvo redakcijos literatūrinis darbuotojas Jonas Janilionis ir vairuotojas Bronius Petronis. Ilgus metus su dideliu skausmu ir liūdesiu būdavo prisimenami šie du jauni, draugiški kolegos.

Laikraščio tiražas metams bėgant didėjo. Prenumeravo ne tik pavieniai žmonės, bet ir organizacijos, įmonės, įstaigos, kolūkiai. Ir ne po vieną egzempliorių: fermų, mechaninių dirbtuvių „raudoniesiems kampeliams“, agitpunktams, bibliotekoms, mokykloms. Nuo 1968 metų su pertrūkiais pradėti spausdinti įvairūs teminiai puslapiai: „Mūsų pamaina“ (mokykloms), „Liaudies sargyboje“ (teisėtvarkos temomis), „Melioratorius“, o satyrinis skyrelis „Igno Širvintiškio paštas“, įsteigtas 1965 metais, buvo spausdinamas iki 1993 metų. Pergalės, Spalio revoliucijos jubiliejų ir kitomis progomis būdavo skelbiami publicistiniai konkursai. Nugalėtojus premijuodavo. Konkursams rašė ir etatiniai redakcijos darbuotojai, ir aktyvas.

1972 metais, išvykus iš rajono Vytautui Lukoševičiui, redaktoriumi buvo paskirtas Jonas Dambrauskas, redakcijoje dirbęs nuo 1965 metų. Jis gerai išmanė redakcijos darbą, buvo geraširdis, bet kartu ir reiklus, o jei reikėjo – ir griežtas. Redakcija įsikūrė Vilniaus g. 114 namo antrame aukšte (I a. buvo biblioteka, dabar namas gražintas savininkams). Tuo metu pirmuoju redaktoriaus pavaduotoju dirbo Antanas Navalinskas, antruoju – Kęstutis Miliukas, atsakinguoju sekretoriumi – Marijonas Barbaravičius, literatūrine darbuotoja – Danutė Miliukienė, infor-

Laikraščio redaktoriai (iš kairės): vyr. redaktorius Jonas Dambrauskas, skyrių vedėjai Marijonas Barbaravičius, Gediminas Žadeika ir vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas Antanas Navalinskas. 1972 m.

macijos skyriaus vedėju – Edvardas Časas, žemės ūkio skyriaus vedėju – Gediminas Žadeika. „Lenino vėliavos“ tiražas svyravo nuo 4500 iki 4900 egzempliorių. Redakcija turėjo du automobilius. Juos prižiūrėjo 1969 metais vietoj žuvusio vairuotojo B. Petronio priimtas vairuotojas Algis Vitkauskas, beje, dirbantis ir dabar. Pats redaktorius Jonas Dambrauskas irgi buvo didelis technikos mėgėjas, nevengdavo pats ir remontuoti, ir tvarkyti, tad buvo reiklus ir vairuotojui.

Laikraščio redakcijos kolektyvas 1976 m. Sėdi (iš kairės): korektorė Stasė Lipeikienė, buhalterė Nijolė Virbickienė, vyriausiasis redaktorius Jonas Dambrauskas, literatūrinės dalies darbuotoja Aldona Bareckienė. Stovi (iš kairės): vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas Antanas Navalinskas, atsakingasis sekretorius Kęstutis Miliukas, laiškų skyriaus vedėjas Marijonas Barbaravičius, ekonomikos skyriaus vedėjas Edvardas Časas, žemės ūkio skyriaus vedėjas Gediminas Žadeika, vairuotojas Algis Vitkauskas, fotokorespondentas Vytautas Kalasauskas

1974 metais redakcijoje pradėjo dirbti Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto lietuvių kalbos ir literatūros specialybės pirmą kursą baigusi Aldona Smailytė (Bareckienė). Universitetą ji baigė neakivaizdiniu būdu, dirbdama redakcijoje. Dirbo literatūrine darbuotoja, vėliau – laiškų skyriaus vedėja, atsakingą sekretore, dabar – redaktoriaus pavaduotoja.

1975 metų pavasarį sekretore-mašininke buvo priimta Nijolė Norinkevičienė (dabar Virbickienė). Tų pačių metų rudenį, kitur perėjus dirbti redakcijos buhalterei Zitai Dambrauskienei, Nijolei Norinkevičienei buvo patikėtos buhalterės pareigos. Šį darbą ji dirbo iki 1999 metų liepos mėnesio (dabar dirba kasininke, reklamos vadybininke).

Fotokorespondentu nuo 1975 iki 1985 metų dirbo Vytautas Kalasauskas. Tai buvo labai nuoširdus, geraširdis, naiviai patiklus ir kiek keistokas žmogus. Širvintiškiai jį pažinojo kaip „po kalnus laipiojantį ir sveikai gyvenantį“ žmogų (visiems sutiktiesiems apie tai pasakodavo). Vėliau, dėl sveikatos palikęs redakciją, dirbo laiškininku; visai pašlijus sveikatai buvo išvežtas į Utenos pensionatą, kur ir mirė.

1975 metais „Lenino vėliavos“ tiražas buvo 5200 egz. Laikraštyje daug vietos buvo skiriama partijos ir vyriausybės iniciatyvų pritarimui. Įvairių SSKP suvažiavimų, revoliucijos metinių garbei reikėdavo „organizuoti“ pritarimus. Nei eilinė melžėja, nei traktorininkas, nei paprastas darbininkas tų atsiliepimų, žinoma, pats nerašydavo. Korespondentas paskambina partinės ar komjaunimo organizacijos sekretoriui, profsąjungos pirmininkui, tie pasako kelių pirmūnų pavardes, darbo rodiklius. Viens du – ir „pritarimas“. Ko gero, to „pritarimo“ autorius, pamatęs laikraštyje savo pavardę, gerokai nustebdavo, bet niekas nekėlė triukšmo ir neprieštaravo tokiam rašymo būdui. Gal ir tyčia nuolankesnius žmones parinkdavo.

Apylinkėse būdavo rengiamos laiškų dienos, skaitytojų konferencijos. Ypač jos išpopuliarėjo po 1989-ųjų, kai jau būdavo galima daugiau, drąsiau kritikuoti. Ir ne tik „sukčiuvienę“ pardavėją, bet ir valdžią.

1980 metais redaktoriumi buvo patvirtintas Jonas Marcinkevičius – senyvas, geraširdis, bet kiek liguistai impulsyvus ir karšto būdo žmogus. Ypač jis rūpinosi „teisinga“ ideologine laikraščio kryptimi, nes kaip nė vienas kitas iki tol buvęs redaktorius buvo įsitikinęs Lenino idėjų teisingumu. Buvo gana atsargus, mėgo rizikingesnius rašinius derinti su partijos komitetu, vykdomuoju komitetu. Ypač apie 1987–1989 metus, kai prasidėjo „atšilimas“ ir galima buvo drąsiau, konkrečiau kritikuoti.

Ėjo tradiciniai puslapiai ir skyreliai, atsirado ir naujų: lenktyniavimo puslapis „Pastovys–Molėtai“, „Ekonomika turi būti ekonomiška“, „Gyvulininkystė – spartuoliško darbo baras“, „Patriotas-internacionalistas“, „Šeštadienio puslapis“, „Moterų svetainė“ ir kiti.

Be atviro laiško dienų ir skaitytojų konferencijų, buvo rengiamos sienlaikraščių apžiūros, veikė jaunųjų korespondentų mokykla. Į jos užsiėmimus susirinkdavo daugiausia vyresniųjų klasių moksleiviai, vienas kitas sienlaikraščio redaktorius. Paskaitas skaitydavo redakcijos darbuotojai. Baigusiems šią

*Redakcijos darbuotojai
šeštadienio talkoje.
Trečiasis iš kairės –
atsakingasis
redaktorius Jonas
Marcinkevičius*

mokyklą išduodavo pažymėjimus, jei kuris rinkdavosi žurnalistikos studijas, rašydavo rekomendacijas.

Redakcijos kūrybiniais darbuotojams vasarą būdavo rengiami seminarai-stovyklos Molėtuose, prie Bebrusų ežero, Trākuose, dažnai reikėdavo važiuoti į kursus aukštojoje partinėje mokykloje, o „Vilnijos“ kūrybinio susivienijimo redakcijos (Utenės, Molėtu, Ignalinos, Zarasų, Švenčionių, Vilniaus ir mūsų rajonų) rengdavo bendras šventes – seminarus, minėjimus. Vienais metais – viename rajone, kitais – kitame. Kiek ten būdavo oficialumo ir „ideologinės“ naudos, sunku spręsti, bet patirtimi tikrai pasidalydavo ir šauniai pasilinksmindavo. Nuo pat pirmųjų redakcijos gyvavimo dienų įprasta kolektyviai švęsti Spaudos dieną (būdavo švenčiama gegužės 5-ąją, dabar – gegužės 7-ąją), kolegų jubiliejus, Naujuosius metus ir kt. šventes. Įspūdingos būdavo ir šeštadieninės talkos: ne tiek pats darbas, kiek bendra šventė padirbėjus.

1983 m. redakcija persikėlė į naujas patalpas Vilniaus g. 86. Išsikūrė visame trečiame aukšte (vėliau dėl lėšų stygiaus kai kurių kabinetų atsisakyta). Dabar redakcija turi 6 privatizuotus darbo kabinetus ir mažytę fotolaboratoriją.

1985 metais redakcijoje pradėjo dirbti Stefanija Bakūnienė (atėjusi iš Vyriausiosios enciklopedijų redakcijos). Nors dirbo tik penkerius metus, kolektyve buvo mėgstama už linksmą, nuoširdų būdą, nepaprastą mokėjimą bendrauti su žmonėmis.

1984 metų vasario mėnesį redakcijoje pradėjo dirbti jauna specialistė, ką tik baigusi žurnalistikos mokslus, Stanislava Norušienė, vasarą priimtas Steponas Liktoravičius, metų pabaigoje – fotokorespondentas Virkantas Trumpickas. Redakcijoje tuo laiku dirbo net 15 darbuotojų, laikraščio tiražas siekė 6000 egzempliorių.

1987–1988 metais laikraštyje ėmė rasti naujesnių temų, daugiau kritinių straipsnių, publikacijų tautos istorijos temomis, padaugėjo skaitytojų laiškų (ypač kritinio pobūdžio). Daug laikraščio skaitytojų, oficialiose įstaigose neradę teisybės ir užtarimo, kreipdavosi į redakciją. Neretai pavykdavo padėti – spauda darėsi vis autoritetingesnė, o valdininkai viešumo privengdavo.

Tačiau tautinio atgimimo idėjos buvo dar labai nedrąšios – rajono valdininkai, o ir pats redaktorius, greičiau buvo linkę kovoti su kiek drąsesnės minties prasiveržimu. 1987-ųjų antrą pusmetį „Lenino vėliava“ spausdino seriją straipsnių apie tais metais Kiaukliuose dirbusius kleboną Roką Puzoną ir zakristijoną Robertą Grigą, disidentę Nijolę Sadūnaitę. Saugumo ir partijos komiteto nurodymu buvo organizuotos akcijos šiems disidentams pasmerkti. Tačiau praėjo pusmetis, ir viskas, galima sakyti, apsivertė aukštyne kojom. Susikūrė Sąjūdžio iniciatyvinė grupė, laikraštyje ėmė rasti vis daugiau straipsnių, žinučių apie vykstančią pertvarką, Sąjūdžio veiklą.

1988 metų rugsėjo mėnesį redakcijoje pradėjo dirbti Gintaras Bielskis. Jis ir ėmėsi naujesnių temų, įsijungė į Sąjūdžio veiklą. Bene daugiausia buvo rašoma apie tremtinius, kritikuojami prekybininkai ir rajono valdžia, besinaudojanti privilegijomis. Atsirado antraštė „Nuomonių kryžkelė“, su kuria būdavo spausdinamos įvairios skaitytojų nuomonės, pradėti leisti puslapiai „Mūsų miestas“, „Sąjūdis“. Po ilgų tylos metų, artėjant 100-osioms gimimo metinėms, prabilta apie kraštietį rašytoją ir diplomata Igną Šeinių, ypač daug diskusijų kilo dėl Roberto Antinio paminklo kariams, žuvusiems kovose už Nepriklausomybę, paieškų ir atstatymo (buvo spausdinama speciali anketa). Laikraščio puslapiuose atsispindėjo ir politinės aistros, kilusios dėl kandidatų į SSSR Aukščiausiąją tarybą.

Vis dažniau pasigirdavo kalbų, kad reikia keisti laikraščio „Lenino vėliava“ pavadinimą. Juo labiau, kad labai ryškiai ideologizuotus ir politizuotus pavadinimus keitė ir kitų rajonų laikraščiai. 1988 metų rudenį partinėje konferencijoje Sąjūdžio Taryba oficialiai pasiūlė LKP rajono komitetui keisti laikraščio pavadinimą. Paskelbus pavadinimo konkursą laikraštyje, pasiūlymų būta daug ir įvairių. Vieni netiko, nes tokius pavadinimus buvo pasirinkę kitų rajonų laikraščiai, kiti buvo naivoki.

„Širvinta“

1989 metais išėjus į pensiją J. Marcinkevičiui, redaktoriumi paskirtas Antanas Navalinskas.

1989 metų sausio 5 dieną redakcijos susirinkime, kuriame dalyvavo visi kūrybiniai ir techniniai darbuotojai, priimtas nutarimas keisti „Lenino vėliavos“ pavadinimą. Pagal 1989 metų kovo 3 dienos LKP CK nutarimą laikraštis pavadintas „Širvinta“. Buvo paskelbtas pavadinimo vinjetės konkursas, kurį laimėjo architektė Dalia Sargūnaitė.

1990 metų lapkričio 6 d. sprendimu rajono Taryba perdavė „Širvintos“ redakcijai leidėjo teises (steigėjo teises pasiliko sau). Tų pačių metų lapkričio mėnesį rajono Valdyba įregistravo Širvintų rajono laikraščio, kaip valstybinės įmonės, įstatus. Juose sakoma, kad pagrindinė šios įmonės veiklos rūšis – leisti laikraštį, sudaryti sąlygas per laikraštį reikšti savo nuomonę visoms rajone veikiančioms partijoms, organizacijoms, kurių veikla nepažeidžia Lietuvos Respub-

likos Konstitucijos. Vietoj užrašo „LKP RK ir DŽDT vykdomojo komiteto organas“ užrašoma: „Rajono laikraštis“.

O tų draugijų, organizacijų, po kurio laiko – ir partijų ėmė dygti lyg grybų po lietaus. Ir jos diskutuoja tarpusavyje, ir dėl jų nemažos žiūrinčiųjų iš šalies aistros. Visa tai atsispindi ir to meto laikraščio puslapiuose. Tačiau po 1990 metų kovo 11-osios prasidėjusi ekonominė blokada paliečia ir laikraštį. Išleidžiami ne visi numeriai, sunku pasiekti spaustuve, nes ir visuomeninis transportas kursuoja nereguliariai. 1990 metų rugpjūčio 31 dieną „Širvintoje“ išspausdinamas toks kreipimasis:

„Blokada, popieriaus stygius skaudžiai palietė ir „Širvintą“, ir jos skaitytojus, kuriems mes likome skolingi. Nė kiek ne šviesesni redakcijos ir kitų metų horizontai. Popierius brangs iki 1000–1200 rb už toną, du kartus padidės spausdinimo išlaidos, daug brangiau teks mokėti už laikraščio platinimą ir pristatymą skaitytojui. Keturiais sumažiname darbuotojų etatus, atsisakome antrojo automobilio... (...) Dar viena bėda – 1991 m. gausime tik pusę tiek popieriaus, kiek turėjome gauti pernai. Taigi ir tiražas sumažės per pusę – iki 3000 egzempliorių“.

Tačiau laikas bėgo, kolektyvas sunkumus išgyveno, nors teko panaikinti kelis etatus: išleidžiančiojo redaktoriaus K. Miliuko, literatūrinės darbuotojos S. Bakūnienės, mašininkės S. Ostanuvkienės, prieš tai jau buvo išėję skyriaus vedėjai E. Časas ir G. Žadeika. 1991 metais į pensiją išėjo ir korektorė S. Lipėkienė, dirbusi redakcijoje nuo 1953 metų. Nors laikraštis pradėtas leisti du kartus per savaitę, tačiau krūvis darbuotojams gerokai padidėjo. Be jau įprastų teminių skyrelių ir puslapių, pradėta leisti atlanka „Znad Musy“ (lietuvių kalba). Šios atlankos leidimą finansiškai šiek tiek rėmė Lietuvos lenkų sąjungos Barskūnų skyrius ir Barskūnų tarybinis ūkis. Daug vietos laikraštyje tuo metu skiriama svarbiausiems šalies įvykiams, kurie palietė ir rajoną, nušviesti: tragiški sausio 13-osios įvykiai ir rajono žmonių dalyvavimas juose, rinkimai į Lietuvos Seimą, vietines tarybas. Spausdinami pasakojimai apie žmones, nušviečiami istoriniai rajono įvykiai, partizanų kovos, prisimenama tremtis. Daug apie tai rašo ilgametis neetatinis bendradarbis, mokytojas pensininkas Viktoras Alekna.

1993 metų rugsėjo 28 d. rajono taryba sprendimu Nr. 29 perdavė „Širvintos“ redakcijos kolektyvui ir Steigėjo teises. Laikraštis tampa visiškai savarankiškas. Nors pastaraisiais metais jau ir taip niekas nereikalavo derinti su rajono valdžia spausdinamos medžiagos, bet Steigėjo ir Leidėjo teisių perdavimas galutinai atirbo nuo bet kokios atskaitomybės rajono valdžiai. Tiesa, ekonominis savarankiškumas iš pradžių kėlė nerimo, bet nusistovėjęs tiražas (apie 2500 egz.), padidėjusios skelbimų kainos, laikraščio prenumeratos kaina išsprendė šią problemą. Kad nešokiruotų prenumeratorių, kainas redakcija didino nežymiai, invalidams, pensininkams prenumeruodavo su nuolaida.

1994 m. lapkričio 5 d. „Širvinta“ buvo surinkta ir sumaketuota kompiuteriu (Ukmergėje). To numerio išleidimas, ko gero, prilygo pirmojo numerio

išleidimui – patirties neturėjo nei išleidžiantieji redakcijos darbuotojai, nei spaustuvės kompiuterininkas-maketuotojas. Keturių puslapių maketavimas užtruko visą dieną (vėliau, atsiradus įgūdžiams, tereikėdavo poros valandų). Iš pradžių redakcija išigijo kompiuterį tik tekstui rinkti, 1995 metais buvo priimta dirbti kompiuterininkė Kristina Kasnikovska.

UAB „Vasmangas“

1995 m. kovo 13 d. redakcija buvo privatizuota, visuotiniame akcininkų susirinkime įkurta uždaroji akcinė bendrovė „Vasmangas“ (pavadinimas sudarytas iš akcininkų vardų pirmųjų raidžių). Vyr. redaktoriumi išrinktas Marijonas Barbaravičius (teberedaktorijauja iki šiol). Išrinkta bendrovės valdyba, sprendžianti svarbiausius UAB „Vasmangas“ reikalus. Ataskaitiniai rinkiminiai susirinkimai, kuriuose renkamas vyr. redaktorius ir valdyba, rengiami kas dveji metai, ataskaitiniai susirinkimai – kasmet. Pagrindinė bendrovės veikla – Širvintų krašto laikraščio „Širvinta“ leidimas.

Nuo 1996 m. sausio 1 d. pradėti leisti 8 puslapių šeštadienių „Širvintos“ numeriai, o nuo 1999 m. sausio 1 d. ir 6 puslapių trečiadienių numeriai.

1997 m. spalio mėnesį redakcija išigijo antrą kompiuterį – laikraščiu maketuoti. Maketuotoju priimtas dirbti Nerijus Barbaravičius. Dabar visas laikraščio gamavimo procesas vyksta pačioje redakcijoje. Į UAB „Ukmergės spaustuvė“ vežamos puslapių plėvelės, kur jos sumontuojamos ir spausdinamas laikraštis (1999 m. III ketvirčio tiražas – 2310 egz. šeštadieniais ir 2163 egz. trečiadieniais). Laikraštis išdalijamas prenumeratoriams ir parduodamas UAB „Lietuvos spauda“ bei privačiuose ir kai kuriuose valstybiniuose prekybos objektuose.

Pastaruojų metu redakcijos rūpestis – pritraukti kuo daugiau prenumeratorių. Tam naudojamos įvairios darbo formos: kryžiažodžių, laiškinių konkursai, fotokonkursai, skaitytojų konkursai – „Metų žuvis“, didžiausio ir įdomiausio grybo. 1998 metais, gavusi materialinės paramos iš Regioninių problemų ir tautinių mažumų departamento prie LR Vyriausybės, redakcija ėmėsi šefuoti ir Mūsų kraštą, buvo paskelbusi rašinio konkursą „Gyvenimas prie Musės: čia Lietuva, čia aš gimiau“. 1999 m. spaudos dienos proga kartu su AB „Širvintų sėklos“ redakcija „Širvintos“ laikraščio prenumeratoriams išdalijo po moliūgų sėklų pakelį. Rašė apie jų auginimą, domėjosi, kaip šios daržovės auga prenumeratorių daržuose. Rudenį surengta „Moliūgų šventė“, kurioje pasidžiaugta didžiausiais, įdomiausiais moliūgais, išradingiausiais patiekalais iš jų, įteikti prizai. Daug rašoma apie iškilius ir įdomių biografijų bei pomėgių Širvintų krašto žmones, jų darbus.

Rajonui užmezgus ryšius su Norvegijos Opegiordo savivaldybe, 1998 m. vyr. redaktorius Marijonas Barbaravičius viešėjo Norvegijoje, domėjosi žiniasklaidos padėtimi, žurnalistų darbu. Norvegijos laikraščio OB („Ostlandes Blad“) žurnalistas Haraldas Brynildsenas 1997 m. viešėjo „Širvintos“ redakcijoje, papasakojo apie laikraštį, redakcijos kolektyvą, prisiminimui paliko firminių laikraščio marškinėlių ir kitų suvenyrų.

1997 m. „Širvintos“ laikraščio apžvalgininkai Stanislava Norušienė ir Virkantas Trumpickas su grupe šalies žiniasklaidos darbuotojų lankėsi Švedijoje.

„Širvintos“ laikraščio 50-metį (2000-ųjų sausio 1-ąją) pasitiko toks redakcijos kolektyvas: vyr. redaktorius Marijonas Barbaravičius, vyr. redaktoriaus pavaduotoja Aldona Bareckienė, apžvalgininkai Gintaras Bielskis, Steponas Liktoraavičius, Stanislava Norušienė, Virkantas Trumpickas, kompiuterininkas-maketuotojas Nerijus Barbaravičius, kompiuterininkė Kristina Kasnikovska, buhalteris Jonas Stonys, kasininkė reklamos vadybininkė Nijolė Virbickienė, vairuotojas Algis Vitkauskas.

„Širvintos“ redakcijos kolektyvas 1995 m. Sėdi (iš kairės): vairuotojas Algis Vitkauskas, apžvalgininkai Stanislava Norušienė ir Gintaras Bielskis. Stovi (iš kairės): reporteris Virkantas Trumpickas, apžvalgininkė Aldona Bareckienė, buhalterė Nijolė Virbickienė, vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas Antanas Navalinskas, vyriausiasis redaktorius Marijonas Barbaravičius, apžvalgininkas Steponas Liktoraavičius

Šaltiniai

1. Žurnalistikos enciklopedija. – V., 1997.
2. Vyr. redaktoriaus įsakymų knygos (1965–1990 m.).
3. „Lenino vėliavos“ ir „Širvintos“ 1965–1999 metų komplektai.
4. A. Navalinsko prisiminimai.

Družų plytinė

Laimutė Bikulčienė

Nė vienas neišsivaizduojame gyvenimo be molio. Iš jo žiedėme ir žiedžiame puodus, statėme ir statome namus.

Pokario metais respublikai labai reikėjo plytų, todėl kūrėsi daug smulkių statybinių medžiagų gamybos įmonių. Tobulinant valdymą, koncentruojant gamybą, jos kaskart buvo stambinamos.

1967 metais prie Dvarčionių plytų gamyklos prijungta Širvintų drenažo vamzdžių gamykla, susidedanti iš Družų plytų cecho ir Ukmergės koklių cecho. Širvintų drenažo vamzdžių gamyklą pradėta statyti 1958 metais. Paleista 1962 metų gruodžio 15 dieną. Gamykloje gamino pilnavidures ir skylėtas plytas, įvairių diametrų drenažo vamzdžius. Gamyklai vadovavo direktorius Mečislovas Tamošiūnas. Tuomet joje dirbo 250 žmonių. Darbas buvo pamaininis, mechanizuota iki 50% atliekamų darbų.

Nuo 1973 iki 1975 metų Družų gamykla priklausė Vilniaus statybos remonto valdybai. Darbuotojų skaičius gerokai sumažėjo. Tuo metu buvo griauinama plytų gamybos krosnis, išbetonuotas pagrindas ir ruošiamasi gaminti gelžbetoninius gaminius. Tačiau rekonstrukcijos baigti nespėta, nes gamykla vėl gražinta Dvarčionims. Ėmė veikti dvi gamybos linijos: plastbetonio ir betonuotų grindų plėvelės. Ši produkcija buvo gaminama iki 1992 metų kovo mėnesio. Vėliau gamyba nutraukiama dėl ekologijos problemų ir žaliavos trūkumo. Per šį laikotarpį Družų gamyklos kolektyvas tris kartus apdovanotas Lietuvos SSR statybinių medžiagų pramonės ministerijos už geriausius rezultatus gamybos kultūros, techninės estetikos, saugumo technikos ir pramonės sanitarijos apžiūrose.

1992 metais pradėta gaminti keraminė produkcija. Gaminami šlikeriai (baltas ir pilkas) indams lieti, skysti klėjai „Širvinta“, balta ir spalvota glazūra keraminiams paviršiams, balti fasadiniai dažai.

Nuo 1996 metų gaminami klėjai keraminėms plytelėms klijuoti:

keramfikas – keraminėms plytelėms klijuoti prie betono ir keramzitbartonio tinkuotu paviršiumi; atsparūs šalčiui ir šilumai, tinka išorės ir vidaus darbams;

keramfleksas – paskirtis ta pati, tačiau šie klėjai labai elastingi, lipnūs, atsparūs smūgiams, vibracijai, temperatūros pokyčiams, todėl gerai prikljuoja plytelę prie šildomų grindų, gipso, kartono plokščių, nerūdijančio metalo ir t. t.;

idrofiksas – klėjai, skirti keraminėms plytelėms klijuoti baseinuose ir kitose drėgnose patalpose; atsparūs temperatūros pokyčiams, naudojami išorės ir vidaus darbams.

Gaminami pilki ir balti glaistai, skirti keraminių plytelių siūlėms užglaisyti. Greitu laiku bus pradėti gaminti viso spalvų spektro glaistai.

1992–1996 metai – ieškojimo periodas. Iš daugiau kaip 40 darbuotojų liko tik 27. Ir tai, pasak gamybos viršininko Kęstučio Tamulevičiaus, dirbama toli

gražu ne visu pajėgumu. Viską lemia didelės kainos. Kas mėnesį brangsta žaliavos, jų gabenimas, todėl brangsta produkcija, mažėja užsakovų.

*Družų plytinės
darbuotojai. 1999 m.
V. Trumpicko nuotr.*

1998 metų gruodžio 16 dieną Širvintų ir Ukmergės cechų pagrindu įkuriamą uždaroji akcinė bendrovė „Baltijos keramika“. Tai akcinės bendrovės „Dvarčionių keramika“ dukterinė įmonė. Su „Dvarčionių keramika“ dirbama pagal 1998 metų gruodžio 31 dienos rangos sutartį: t. y. „Baltijos keramika“ aprūpinama žaliavomis, elektros energija, o nuo pagamintos produkcijos mokamas atitinkamas pelno procentas. Pagaminta produkcija pateikiama UAB „Dvarčionių keramika“. Iki 1999 metų pabaigos numatoma pagaminti produkcijos už 3 milijonus litų. Ukmergės cechas kol kas neveikia. Jo patalpose įsikūrusi parduotuvė, kurioje prekiaujama „Baltijos keramikos“ ir „Dvarčionių keramikos“ gaminiais.

Yra paruoštas verslo planas Ukmergės ceche atlikti rekonstrukcijos darbų už 88 milijonus litų ir atidaryti naują šiuolaikinės keraminės santechnikos gamyklą, vieną didžiausių Pabaltijyje. Projektą numatoma įgyvendinti iki 2007 metų.

UAB „Baltijos keramika“ administracija – dažna įvairių visuomeninių ir kultūrinių renginių rėmėja.

Iš Šešuolėlių sovietinio valstybinio ūkio istorijos

Boleslovas Krivka

1944 metais antrą kartą sovietų kariuomenei įžengus į mūsų šalį, buvę dvarai, nacionalizuoti dar 1940–1941 metais, vėl imti versti tarybiniais ūkiais. Pokario metais tarybinius ūkius valdyti buvo skiriami komunistai, neatsižvelgiant nei į jų išsilavinimą, nei nusimanymą apie žemdirbystę.

Taip tuometiniai Šešuolėlių I, Šešuolėlių II, Staškūniškio dvarai ir Levāniškio palivarkas, nors jų žemės nesiribojo, buvo sujungti į vieną ūkį ir pavadinti Šešuolėlių tarybiniu ūkiu su jo centru Šešuolėlių I dvare, o kiti buvo kaip tarybinio ūkio skyriai. Bendras šio ūkio žemės plotas buvo apie 500 ha, taigi buvo laikomas nedideliu ūkiu.

Šiam tarybiniam ūkiui vadovauti buvo paskirtas komunistas Kazimieras Saliamonas, pagal specialybę kalvis. Net pasirašyti jį išmokė buhalterijoj dirbęs jo giminaitis Antanas Pečiulis.

Tuo laiku Šešuolėlių I dvare (ūkio centre) veikė spirito varykla, gaminusi spiritą iš bulvių ir grūdų, tad smarkiai buvo išivyravusi girtuoklystė (su direktoriumi K. Saliamonu priešaky). Šiaip ūkis pagal žemės ūkio produkcijos gamybą nebuvo tarp atsilikusiųjų, nes turėjo gerų specialistų, kurie, kaip pasakoja žmonės, gerai sprendė ūkio, gamybos klausimus.

1952 m. užėjo ūkių stambinimo vėjus, o kadangi Šešuolėlių tarybinis ūkis buvo laikomas mažu, tad LSSR tarybinių ūkių ministeriją nutarė jį panaikinti ir prijungti prie to paties Širvintų rajono Bařtkuškio tarybinio ūkio, o Šešuolėlių centrinį ir kitus dvarus palikti kaip Bařtkuškio tarybinio ūkio skyrius. Be abejo, tokia „reforma“ jokios naudos nedavė, tik pridarė nemažai žalos, nes esant apie 30 km nuotoliui, aišku savaime, jokios kontrolės ir gero vadovavimo gamybai negalėjo būti.

Ūkio stambinimo metu aš (šių eilučių autorius) dirbau Bařtkuškio tarybiniame ūkyje vyriausiuoju zootechniku, bet įvykus stambinimo reformai, buvo pertvarkoma ir kadru struktūra. Man buvo pasiūlyti 3 variantai: ar likti sustambintame Bařtkuškio tarybiniame ūkyje, ar persikelti į Leõnpolio veislininkystės (Ukmergės rajone) tarybinį ūkį, ar vykti į 3-metę ūkių vadovų mokyklą, kuri buvo organizuota Pabaltijyje. Pasirinkau mokyklą, kurią 1955 m. baigiau su pagyrimu. Reikia pasakyti, kad dar nebaigusiam mokyklos man buvo pasiūlyta vykti direktoriauti į Aštriõsios Kirsnõs arba Radvilonių tarybinius ūkius su sąlyga, kad į mokyklą atvykčiau tik valstybinių egzaminų laikyti. Dėl pablogėjusios sveikatos atsisakiau šių pasiūlymų motyvuodamas tuo, jog nieko gero ten nuvykęs nenuveikčiau, nes nedaug liko laiko iki valstybinių egzaminų. Su mano motyvais buvo sutikta, ir likau mokykloje iki mokslo pabaigos, nors valstybinių egzaminų laikyti ėjau pasiramsčiuodamas lazda.

Baigęs mokslą, per mūsų kurso skirstymą vėl paprašiau LSSR ūkių ministro pavaduotoją Petrą Kunčiną, kad neskirtų manęs kokio nors ūkio direk-

toriumi, o skirtų zootechniko pareigoms į koki nedidelį ūkį. Atsižvelgiant į tuometinę mano sveikatos būklę, buvau paskirtas į Trýškių veislininkystės tarybinį ūkį vyriausiojo zootechniko pareigoms. Tenai dirbdamas pirmasis respublikoje įvedžiau mechaninį karvių melžimą. Pagal mano paruoštą projektą pirmieji įrengėme mechanizuotą vasaros karvių stovyklą. Išbandėme kiaulių šėrimą sausais pašarais. Apie šio bandymo rezultatus reikėjo informuoti ministeriją. Kadangi dėl netinkamos mūsu gaminamų pašarų kokybės ir dėl netobulų šėryklų tas būdas nepasiteisino, tai jis respublikoje nebuvo rekomenduojamas.

Nors Trýškių veislininkystės ūkyje darbas sekėsi neblogai, ir gamybiniai rezultatai buvo geri, tačiau LSSR tarybinių ūkių ministerija 1957 m. kovo mėn. pasiūlė vykti į Širvintų rajoną naujai atkuriamo Šešuolėlių tarybinio ūkio direktoriaus pareigoms. Nors prašiau, kad leistų bent tris dienas šį klausimą aptarti su šeima, tačiau po dviejų dienų gavau ministro Mamajevų įsakymą Nr. 82/K, kad nuo 1957 m. kovo 14 d. esu skiriamas naujai sukurto Šešuolėlių tarybinio ūkio direktoriumi.

Naujai atkuriant Šešuolėlių tarybinį ūkį, prie buvusių Bařtkuškio tarybinio ūkio skyrių buvo prijungti besiribojantys su minėtu dvaru labiausiai atsilikę „Aušros“, „Komjaunuolio“ kolūkiai su Gaidėlių dvaru ir viena F. Dzeržinskio kolūkio brigada. Tad bendras naujai atkurto Šešuolėlių tarybinio ūkio plotas sudarė jau ne 500 ha, bet 4260 ha. Nors visos žemės ribojosi, bet tapo pailgos konfigūracijos, ilgis siekė apie 18 km.

Naujai atvykęs į Šešuolėlių I dvarą, pasirinktą ūkio centru, radau tik sulaužytą kėdę ir išdegtą rašomąjį stalą. Nebuvo nei kadru, nei jokios technikos, o buvusiuose kolūkiuose – iš bado dvesiančios karvės, apleisti, kiaurais stogais pastatai, nepravažiuojami keliai ir nualintos žemės plotai.

Viską reikėjo kurti iš naujo. Tiesa, dalis technikos, mašinų ir žemės ūkio inventoriaus buvo gaunama iš Bařtkuškio tarybinio ūkio, tačiau gavome pačią blogiausią, labiausiai susidėvėjusią techniką ir inventorių.

Pati darbo pradžia buvo kadru parinkimas. Atsiskiriant nuo Bařtkuškio tarybinio ūkio, atėjo ten dirbęs vyr. agronomas Bronius Žalkauskas. Vyr. zootechnikės pareigoms atvyko Lietuvos veterinarijos akademiją baigusi Liucija Šimoliūnaitė, vyr. veterinarijos gydytojo pareigoms – Algis Purnas, vyr. inžinieriaus – Jonas Šmigelskas. Skyrių vedėjais buvo paskirti: Vincas Užpalevičius, Juozas Šniras, Jurgis Raudakevičius, Jonas Stašys, Henrikas Vaitiekūnas, Jonas Statkevičius. Be abejo, per ilgus mano darbo metus kadrai keitėsi, ir visų pasikeitimų nėra galimybės išvardinti. Ypač dažnai keitėsi kai kurių skyrių vedėjai.

Pirmas uždavinys, kurį iškėliau pačiam sau ir specialistams, – prieš pat pavasario sėją artimiau susipažinti su buvusiais kolūkiečiais, nes jiems tarybinių ūkių struktūra ir valdymo sistema buvo nežinoma. Todėl buvo nutarta sukviesti visus į susirinkimą ūkio viduryje – Zibalų septynmetėje mokykloje. Tiesiai iš ūkio centro į Zibalus kelias buvo neišvažiuojamas. Tad teko važiuoti aplink, per Širvintas. Iš automašinų, gautų iš Bařtkuškio tarybinio ūkio, geriausiai buvo išsilaikęs benzinvežis, kurį „aplipė“ su specialistais nuvažiavome į susirinkimą. Mokyklos kiemą radome pilną žmonių, laukiančių susipažinti su mumis.

Sujungus dviejų mokyklos klasių patalpas į bendrą salę, vietos susidarė nemažai, tačiau visi susirinkusieji vos tilpo. Į salę rūkantieji suėjo su savo sukutinėm (*bautrutkėm*), su kepurėm ant galvų. Tad teko paprašyti, kad baigtų rūkyti ir nusiimtų kepures ir tuomet galėsime pradėti susirinkimą. Visi tam prašymui pakluso. Tada prisistačiau, trumpai pasisakiau apie gimimo vietą, išsilavinimą ir darbą ankstesnėse darbo vietose. Po to pristaciau kartu atvykusius žemės ūkio specialistus ir paaiškinau, kuo skiriasi tarybinio ūkio vidaus darbo tvarka ir atskaitymo sistema nuo kolūkiuose egzistavusios tvarkos, ir kad čia dabar jokia balsavimo nebus ir darbadienių niekas neskaičiuos. Kiekvienas dirbantis už savo darbą gaus atlyginimą pagal atliktą darbą kiekvieną mėnesį.

Be to, paprašiau, kad kas turės kokių nors klausimų, neaiškumų, atsistotų, pasakytų savo pavardę, iš kokio kaimo ar vienkiemio, ir užduotų jį dominančius klausimus. Reikia pasakyti, kad tas pirmas pažintinis susirinkimas praėjo gan sėkmingai, nes žmonės tikėjo, kad tarybiniame ūkyje blogiau nebus negu kolūkiuose. Žinoma, šiame susirinkime gal ir ne visi patikėjo tuo, kas buvo šnekama, tačiau pirmam mėnesiui praėjus, kuomet žmonės gavo uždirbtą atlyginimą, dingo nepasitikėjimas pažadais. Visi darbingi žmonės išsijungė į jiems skiriamus darbus, o Zibalų skyriaus melžėjos, – kadangi anksčiau visai negaudavo atlyginimo, o tik „tuščius“ darbadienius, – tai gavusios pirmą užmokestį, tuos rublius net pabučiavo ir įsitikino, kad dirbo neveltui.

Pirmieji naujai atkurto Šešuolėlių tarybinio ūkio metai man, kaip vadovui, ir visam darbuotojų kolektyvui buvo nelengvi, nes buvusių kolūkių gyvulininkystė buvo apleista, tad, aišku, ir derliai buvo maži. Žemės ūkio produkcijos savikaina buvo aukšta, o ją realizuoti galima buvo tik valstybei ir tik nustatytomis kainomis. Nemaža nuostolių ūkis patyrė ir todėl, kad Šešuolėlių I skyriaus geriausios, produktyviausios karvės sirgo tuberkulioze ir teko jas visas parduoti mėsos kombinatui, o karvidę reikėjo tinkamai paruošti naujai bandai: išplėsti grindis, išvežti nemažą kiekį žemių, atvežti šviežių, vėl sudėti grindis, pakeisti lovius ir saitus, keisti duris ir langus, išdezininfekuoti ir išbaltinti.

Tačiau svarbiausia, kad reikėjo skubiai komplektuoti naują karvių bandą. Gavę iš ministerijos lėšų, kruopščiai atsirinkdami iš kitų veislininkystės tarybinių ūkių raguočių prieauglį, išsigijome aukšto produktyvumo karvių, telyčaičių ir sudarėme gerą aukšto produktyvumo karvių bandos branduolį. Be to, buvo išsigytas ir aukšto produktyvumo bulius reproduktorius (tuomet dirbtinio apseklino nebuvo), tad dirbdami tikslų selekcinį darbą vietoje, keleriems metams praėjus jau turėjom aukšto produktyvumo Lietuvos žalujų veislės naują karvių bandą, kurios prieauglis davė gerą pagrindą bandai didinti ir gerinti ne tik Šešuolėlių I, bet ir Šešuolėlių II skyriuose. Maždaug po 8-rių metų Šešuolėlių I ir II skyrių galvijų fermos buvo pripažintos Lietuvos žalujų veislinėmis fermomis, ir mūsų galvijų prieauglis buvo perkamas kitų Lietuvos tarybinių ūkių, o tai labai pagerino mūsų ekonominę bei finansinę padėtį.

Be to, geriau prižiūrimi ir įdirbami ūkio laukai tapo derlingesni. Sukaupdavome daugiau geros kokybės pašaro gyvuliams žiemai, o pristacius privalomą grūdų kiekį valstybei, dar nemažai likdavo jų ir gyvuliams. Gyvulininkystės pro-

duktų (ypač pieno) gamybos didėjimui daug teigiamos įtakos turėjo ir tai, kad ūkio atkūrimo pradžioje įrengėme aptvertas kultūrinės ganyklas, iš kurių gaudavome ankstyvo vitamininio šieno prieaugliui ir sočiai priganydavome karves.

Taip ūkininkaudami gan greitai išbridome iš nuostolingų ūkių skaičiaus, o nuo gaunamo pelno, kuris kai kuriais metais siekdavo iki pusės milijono rublių, būdavo priskaičiuojami nemaži procentai į įvairius ūkio fondus, kurių dėka galėjome plėsti ūkio gamybą, aktyvinti kultūrinį gyvenimą, gerinti darbuotojų gyvenimo sąlygas, ištikus kokiai bėdai, galėjome paremti juos materialiai.

Be tikslinio veislininkystės darbo gyvulininkystėje, buvo gerinamos ir kitos ūkio gamybos šakos. Naujai užveistas ir aptvertas 52 ha sodas, kuris greitai pradėjo derėti. Keturiuose ūkio skyriuose įveistas 200 šeimų bitynas, iš kurio buvo gaunama nemaža medaus. Be to, bitės apdulkindavo žydinčius sodus ir kitus augalus, o nuo to gerėjo derliai.

Šešuolėlių tarybinis ūkis pagal gamybą buvo laikomas įvairiapusišku, nes gamino piena, mėsą, grūdus, sodo bei bičių produkciją ir augino veislinį prieauglį.

Ūkio teritorijoje buvo dvi bažnyčios, dvi septynmetės, dvi pradinės mokyklos, dvi bibliotekos, kultūros namai, du medicinos felčerių punktai, du ryšių punktai, dvi krautuvės, valgykla, duonos kepykla.

Kultūros namai nebuvo tipiniai: jiems pritaikytas medinis pastatas, perkeltas iš vienkiamio, priklausiusio išvežtiesiems į Sibirą. Tačiau juose dirbusios direktorė Leokadija Lukošūnienė ir meno vadovė Zofija Sedlevičiūtė, mano padedamos, subūrė labai gerą vaikų, jaunimo ir pagyvenusių žmonių jungtinį ansamblį, kuris su pasisekimu koncertavo Vilniaus Vingio parke, tiesioginėje televizijos laidoje Vilniuje. Aukštadvaryje kolektyvų apžiūroje laimėjo I vietą, o per panašų respublikinį konkursą Jurbarkė užėmė II vietą. Koncertavome dainų šventėse Ukmergėje ir Utenoje bei savo rajono rengiamose šventėse. Už gerai organizuojamą meno saviveiklą kolektyvas buvo apdovanotas knygų komplektu bibliotekai, instrumentais ir „Maufrini“ markės akordeonu dūdų orkestrui.

Labai išpūdingos šventės buvo rengiamos Šešuolėlių skyriuje. Gražioje vietoje ant Širvintės kranto buvo įrengta elektrifikuota estrada, tad galima buvo ją ir radiofikuoti, o prieš estradą buvo labai gražus kalnelis, ant kurio susirinkdavo žiūrovai. Susirinkdavo labai daug žmonių, – ne tik ūkio dirbantieji (iš skyrių buvo suvežami), bet ir iš artimų ir tolimesnių ūkių bei svečiai iš Vilniaus ir kitų miestų, savo giminaičių ir pažįstamų pakviesti.

Šnekėdavo, kad žmonių skaičiumi šventės pralenkdavo ir didžiuosius atlaidus. Be saviveiklininkų koncerto, vykdavo sportinės varžybos, organizuojami įvairūs atrakcionai: bėgimo ir dviratininkų lenktynės, bėgimo maišuose lenktynės, lipimas į įkastą stulpą, pievų pjovėjų rungtynės, kur buvo rungiamasi, kas greičiau ir geriau susidoros su atmatuotu pievos plotu. Buvo varžomasi ne tik individualiai, bet ir komandomis – traukiama virvė, kilnojami sunkumai ir pan. Tose šventėse dalyvaudavo ir prekybininkai, kurie prekiaudavo iš automobilių parduotuvių. Žaidynių ir varžybų nugalėtojai būdavo apdovanojami atminimo dovanomis ir piniginiiais prizais.

Norėčiau pabrėžti, kad toks bendravimas su žmonėmis juos drausmina, skatina geriau dirbti ūkyje, atpratina nuo žalingų įpročių, o tai garantuoja geresnius gamybos rezultatus. Dirbdamas ūkyje, įsitikinau, kad ne išakymais reikia kolektyvui vadovauti, bet geru žodžiu ir bendravimu su jais.

Vieną rudenį staiga stipriai pašalo ir iškrito sniegas, o ūkis nespėjo nurauti 3 ha pašarinių runkelių. Aš tuo metu sirgau. Atėjusi vyr. agronomė Stasė Puodžiūnaitė sako: „Ką daryti, juk rytoj Visų šventės, žmonės neis į darbą?“ Atsikėliau ir nuvažiauvau su ja į lauką, pas dirbančius žmones. Sukviečiau juos visus ir pradėjome tartis, kaip išgelbėti išaugintą derlių. Paprašiau, kad ne tik jie ateitų runkelių nuimti, bet kad atsivestų ir darbingus šeimos narius. Pora prieštaravo: nuodėmė dirbti Visų Šventųjų dieną. Nesutikau: didesnė nuodėmė bus, kai mes, įdėję tiek daug darbo augindami runkelius, leisim jiems žūti. Be to, prižadėjau, kad kasininkė atvažiuos į lauką ir apmokės už tos dienos darbą. Reikia pasidžiaugti, kad tą dieną atėjo visi darbininkai, įskaitant mechanizatorius, statybininkus ir kontoros darbuotojus, ir iki pietų runkeliai buvo nurauti. Tiesa, jų kaupuoti negalėjome, todėl su lapais sukrovėme karvidėse. Šio atvejo neužmiršau iki šiol: dar kartą įsitikinau, kad geras žodis, tarpusavio supratimas ir bendravimas, yra geriausias būdas spresti įvairius gamybos uždavinius. Galima buvo išakymu skelbti darbo dieną, kompensuoti ją kita poilsio diena, bet vargu ar tai būtų buvusi geresnė išeitis.

Kaip anksčiau buvau pastebėjęs, buvusių kolūkių ir tarybinio ūkio kai kurie pastatai buvo labai apleisti ir jų trūko, tad buvo sudaryta 40-ties žmonių statybos brigada remontuoti esančius ir statyti naujus pastatus. Per LSSR plano komisiją pasisėkė išsirūpinti šiferio, cemento ir kitų statybinių medžiagų paskyras. Svarbiausia buvo turėti kuo daugiau daržinių, nes javus suvežus į daržines buvo galima išvengti grūdų nuostolių. Per artimiausius kelerius metus pastatėme dvi daržines Šešuolėlių I skyriuje, po vieną daržinę Drublionių, Zibalų ir Staškūniškio skyriuose. Statėme ir gyvulininkystės pastatus: veršidę ir paukštidę Šešuolėlių II skyriuje, karvidę ir arklidę Staškūniškio skyriuje, arklidę ir grūdų sandėlį Zibalų skyriuje, veršidę Gaidėlių skyriuje, nedidelį penimų kiaulių kiaulidės kompleksą su pašarų virtuve Šešuolėlių I skyriuje. Pagal savo kolektyvinį projektą tame pat skyriuje įrengėme mechanizuotą kiaulių vasaros stovyklą su pašarų virtuve.

Buvo pastatyti gamybiniai pastatai: mechaninės dirbtuvės Šešuolėlių I skyriuje, o Šešuolėlių II skyriuje – 400 vietų karvidžių kompleksas bei naujas tipinis šieno miltų gamybos pastatas tarp I ir II Šešuolėlių skyrių.

Savo darbo jėgomis, pagal savo projektą Zibalų skyriuje pastatę medinį elektrinės pastatą ir jame sumontavę galingą vidaus degimo variklį (vadinamą „stalinecu“) bei pajėgų generatorių, galėjome elektrifikuoti Zibalų ir Staškūniškio skyrius. Elektra buvusiems kolūkiečiams ir tarybinio ūkio skyrių darbuotojams buvo didžiulė šventė. Elektrifikuoti ir tų skyrių gamybiniai pastatai. I ir II Šešuolėlių skyriai (dvarai) jau anksčiau panašiu būdu buvo elektrifikuoti. Šia elektros energija buvo naudojama iki visiškos ūkio elektrifikacijos pagal bendrą elektrifikacijos programą.

Be gamybinių pastatų, buvo plečiamos ir buitinės paskirties bei gyvenamųjų namų statybos. I Šešuolėlių skyriuje pastatyta tipinė pirtis ir tipiniai

gyvenamieji namai 20-čiai šeimų, Drublionių skyriuje – du tipiniai namai 6-ioms šeimoms, Zibalų skyriuje – 3 pastatai 8-ioms šeimoms ir skyriaus kontorai bei pirtis. Suremontuoti rūmai Gaidėlių skyriuje, ir juose apgyvendinti skyriaus darbuotojai. II Šešuolėlių skyriuje suremontuoti du seni gyvenamieji namai ir pastatyta pirtis. Centriniam skyriuje įkurtas priešgaisrinis punktas su nuolat būdiniu personalu ir aprūpintas gaisrine mašina bei kitu inventoriumi.

Pasirūpinta ir keliais. Beveik naujai nuvesti keliai iš centro į II Šešuolėlių, Gaidėlių, Zibalų, Staškūniškio ir Drublionių skyrius. Dideli žemės plotai numeliuoti.

Daugelio kolūkių ir tarybinių ūkių žemės ūkio gamyba atsiliko, ūkiai dirbo nuostolingai. Todėl buvo ieškoma naujų ūkininkavimo formų. Rajonų žemės ūkio inspekcijos buvo panaikintos, o geriausi ūkiai pavadinti atraminiais-parodomaisiais ūkiais. Šešuolėlių tarybinis ūkis, kaip vienas iš rajono geriausių, rentabiliausių, buvo taip pat pavadintas atraminio-parodomuoju ūkiu. Todėl 4 etatais padaugėjo žemės ūkio specialistų, o ūkio vadovams ir specialistams, ministerijos nuožiūra, leista iki 20–30% padidinti atlyginimus. Mūsų ūkio minėtiems darbuotojams atlyginimus padidino 30%. Tačiau ir darbo apimtys atitinkamai padidėjo: reikėjo konsultuoti ir vietose kontroliuoti visus rajono ūkius, rinkti iš jų informaciją ir ataskaitas apie gamybos rezultatus, organizuoti parodomuosius seminarus. Taigi daug mažiau laiko liko savo ūkiui, tai galėjo duoti tik žalos, o ne naudos. Tad ir ši reforma neilgai egzistavo. Vėl specialistų etatų skaičių sumažino, bet parodomą ūkio vardas ir atlyginimų priedai buvo palikti, nes Šešuolėlių ūkis visą laiką buvo vienas iš pirmaujančių ne tik rajone, bet ir respublikoje.

Už gerus gamybos pasiekimus ir rentabilumą ūkis du kartus buvo iškovojęs Visasąjunginio nugalėtojo vardą ir apdovanotas vieną kartą pereinamąja Raudonąja vėliava, o kitą kartą – tam tikru brangaus metalo ženklų, kuriame buvo visų sąjungos respublikų vėliavos ir kiekvienos respublikos kalba žodžiai: „Proletarai, vienykitės“. Žinoma, buvo skiriamos ir piniginės premijos kolektyvui, nurodant, koks procentas gali būti skirtas ūkio vadovui ir vyr. buhalterii. Kalbant apie apdovanojimus, reikia pasakyti, kad už didelius atskirų darbo barų pasiekimus buvo apdovanojami ir pavieniai darbuotojai.

Respublikos apdovanojimai už aukštus gamybos pasiekimus buvo gauti beveik nuolat. Tai buvo visų darnaus darbo rezultatai. Gretimų kolūkių kolūkiečiai pradėjo prašyti priimami su šeimomis į mūsų ūkį. Taip iš „Gražaus ryto“ ir Kiauklių kolūkio persikėlė nuolat gyventi Leonas Martinėlis, Karolis Narbuntas, Leonas Narbuntas, Henrikas Lissauskas, Stasys Stankevičius. Ateidavo dirbti: Petras Ašaka, Pranas Tukačiauskas, Leonas Vrubliauskas ir kiti.

Žinoma, ne viskas gerai sekėsi. Buvo nemaža sunkumų, ypač kūrimosi pradžioje ir vėliau, nes žemės ūkio gamyba ne visuomet priklausė nuo gerų norų ir darbų, bet ir nuo klimato sąlygų bei kitų negandų.

Pasitaikė keletas nelaimingų atsitikimų, du – net mirties. Tokie įvykiai labai skaudžiai paliečia ne tik gimines ir artimuosius, bet slegiamai veikia visą kolektyvą.

*Restauruojami
Šešuolėlių II dvaro
rūmai. 1999 m.
K. Driskiaus nuotr.*

Neigiamos įtakos turėjo ir tai, jog gamybos įgūdžių ūkyje įgijusius specialistus perkeldavo į kitus ūkius aukštesnėms pareigoms, o ūkiui reikėjo priimti naujus, be praktinio pasiruošimo žmones ir juos palaipsniui mokyti dirbti gamyboje, nes teorinių žinių neužtekdavo. Taip iš ūkio buvo paimti vyr. agronomas Bronius Žalkauskas, vyr. agronomė Stasė Puodžiūnaitė, vyr. agronomas Feliksas Lukoševičius, vyr. zootechnikė Liucija Šimoliūnaitė, vyr. vet. gyd. Algis Puronas, vyr. buhalteris Antanas Pečiulis, partinės organizacijos sekretorius Bronius Petuška ir kiti. Keitėsi kadrai ir skyriuose, nes kai kuriems nelabai patikdavo drausmė ir reiklumas, o kitiems ir iš mano pusės būdavo pasiūloma paieškoti darbo kitur, nes pasitaikydavo nesąžiningumo faktų.

Dirbdamas pelningai, ūkis kartais gaudavo iki pusės milijono rublių pelno. Tam tikri pelno procentai buvo skiriami ūkio stiprinimo, kultūrinių reikalų, direktoriaus ir kitiems fondams. Iš šių fondų lėšų buvo galima skirti premijas ar ištikus kokiai nelaimėi padėti darbuotojams materialiai, taip pat plėtoti kultūrinį gyvenimą, stiprinti ūkio materialinę bazę.

Ūkyje nuo senų, dar dvarininkų laikų, buvo likusios tradicijos, kurių nebuvo atsisakyta ir ūkio egzistavimo metais. Viena iš tokių – baigę kirsti žiemkenčius kirtėjai (kirsdavo žiemkenčius ir vasarinius javus arklinėmis kertamosiomis mašinomis, o moterys rišdavo ir statydavo gubas), nupynę iš varpų ir gėlių vainiką, su pabaigtuvių daina ateidavo prie kontoros (dvaro rūmų, kuriame turėjom butą) ir įteikdavo tą vainiką. Žinoma, reikėdavo jį „išpirkti“ – čia jau buvo direktoriaus pareiga.

Nuėmus visą derlių, kiekviename skyriuje buvo rengiamos derliaus nuėmimo pabaigtuvės, dalyvaujant ūkio vadovui ir specialistams.

Vėliau, pradėjus pjauti kombainais, kombainininkai į laukus buvo išlydimi su gėlių vainikais papuoštais kombainais ir muzika. Tai tapo nauja tradicija.

Vienais metais (neatsimenu kuriais) LSSR tarybinių ūkių ministerijos įsakymu pagal paruoštą tam tikrą atmintinę 10-čiai dienų į Šešuolėlių tarybinį ūkį buvo atsiųsti Vilniaus, Trakų, Švenčionių, Šalčininkų (Eišiškių), Molėtų ir Širvintų rajonų tarybinių ūkių direktoriai, kad jie išeitų tam tikrą praktiką ūkio

gamybos klausimais. Po šios praktikos jie turėjo duoti ministerijai ataskaitas apie ūkio gamybos plėtrą ir vadovavimo būdą, taikomą mūsų ūkyje, o man, kaip to ūkio vadovui, irgi reikėjo informuoti ministeriją, kuo jie domėjosi, ką numatė įgyvendinti, kaip domėjosi ūkiniais ir gamybiniais klausimais.

Baigdamas pasakojimą apie Šešuolėlių parodomąjį tarybinį ūkį, noriu dar pridurti, kad 1974 m. man susirgus, į mano vietą atėjo dirbti Raimondas Putrimas, kuris neilgai padirbėjęs staiga mirė. Po jo atėjo dirbti Alvydas Jankūnas, vėliau – Juozas Kvakšys, o vykstant paskutinei žemės ūkio reformai, jau atgavus Lietuvai nepriklausomybę, – laikinas administratorius Dubietis. Šešuolėlių ūkį po pertraukos ištiko visų tokių pat ūkių likimas.

Toliau vykstant pertvarkai, atsišaukė ir tikrieji Šešuolėlių I dvaro savininkų palikuonys Liudvikas Končia ir Jonas Variakojis jaunesnysis. Atvykę į Lietuvą atgavo dvarą su pastatais, tačiau jau pardavė išeiiviui iš Lietuvos Raimondui Petrauskui, kuris pradėjo rekonstruoti rūmus ir kitus pastatus, tvarkyti tvenkinius ir parką, kuriame yra labai retų medžių ir kitos augmenijos.

Apie ką ošia Paširvinčio parko medžiai

Alfonsas Balsevičius

Nuo Širvintų miesto einant prieš upės tėkmę, už poros kilometrų, kairiajame jos krante, prie tylaus intako, ant kalniuko išikūres nedidelis dvaras. Medinis, dviejų aukštų, su veranda į pietų pusę, o į šiaurę su dideliu balkonu, iš kurio veriasi puikūs vaizdai bet kuriuo metu laiku.

Pavasariį potvynio metu pakilęs upės vanduo užlieja pievą. Gražu žiūrėti, kaip ledo lytys lenkia jaunus medelius, o didesnis ledo luitas, nesutikęs kelyje rimtesnės kliūties, smailu galu įsirėš į krantą, išplėš minkštesnes žemes, užsidės sau ant nosies ir neša tolyn. Įsibėgėjęs stukters tuo galu į kitą krantą, nužers truputį žemės, žiūrėk, kitais metais ir čia žibutės žydi. O kartais ir medelių pasodina tokiu būdu.

Nuėjus ledams pakrantėse pražįsta žibutės, purienos, pakalnutės, vėliau sugeltonuoja raktažolės, pienės. Pasipuošia pakrantės ievomis, kurios nužydėjusios paberia žiedus lyg gruodis snaiges. Sužalioja beržai, alksniai, liepos, guobos, ažuolai. Atsinaujina savo rūbus ir eglės. Vasarą čia malonu pailsėti nuo kaitrių saulės spindulių.

Naujasis dvaro savininkas grafas Kosska mylėjo gyvąją, natūralią gamtą, todėl parkas priėjo visai prie namų, kur baigėsi priešais rūmus besipuikuojančiu gazonu.

Pievą šienaudavo kas antrą savaitę, todėl ji visada būdavo šviežiai žalia. Čia nebuvo, kaip kituose dvaruose, dirbtinių terasų, alėjų, viskas skendėjo gerai prižiūrimoje natūralioje gamtoje.

Netoli rūmų, kuriuose gyveno dvarininkas su šeima ir kambarinėmis, buvo vieno aukšto mūrinis namas, kuriame gyveno dvaro prievaizda, tarnai ir tarnaitės. Nuo šio pastato į upės pusę, pakrantėje stovėjo mūrinis svirnas – virš

pusrūsio dar aukštas. Už kelio buvo tvartai, kluonai ir kiti ūkiniai pastatai, už žaliosios juostos, prie kūdros, – dvaro pirtis ir jauja linams džiovinti ir minti. Kiek toliau į pietus, už upeliuko, – kumečių gryčios.

Rūmus aptarnaudavo daugiausia vietinių baudžiauninkų vaikai. Tik ūkvaizda, ekonomas, sodininkas, agronomas ir vyr. virėjas buvo atvežti iš Vilnijos krašto – tėvonijos.

Virtuve, kambarinėmis rūpinosi grafienė. Grafiui tik rūpėjo, kad jie būtų sąžiningi, paklusnūs. Nesvarbu, ar tai Cecilija, ar Marysia, nuo pradžios griežtai auklėjamos, be savo žodžio, be savo nuomonės, jos lyg tos kurapkos bijodavo išsitiesti, pažiūrėti ponams į akis – lyg skruzdės bėgiodavo, ypač prieš šventes ar laukiant svečių.

Tik viena kambarinė, vardu Hortenzija, kiek skyrėsi nuo kitų: stati laikysena, gracingi judesiai, švelnūs veido bruožai norom nenorom reikalavo kiek didesnio dėmesio.

Dienos ėjo viena į kitą panašios. Užtai švenčių metu, ypač vasarą per Jonines, jeigu šeiminkai niekur neišvykdavo, būdavo linksma visiems, ypač jaunimui. Tokiu atveju liepdavo išdalinti iš dvaro svirno kiekvienai valstiečio šeimai po gorčių miltų, po vieną sūrį, po porą šaukštų sviesto, po stiklinę aliejaus, kurį spausdavo dvare iš sėmenų.

Atvažiuodavo svečių iš tėvonijos, iš kitų dvarų, atvažiuodavo ir grafo vaikai su draugais ir draugėmis. Svečiai važinėdamiesi grožėdavosi gamtovaizdžiais, paskui iki vėlyvos nakties degdavo laužai ant upės kranto, linksmindavosi jaunieji ponai.

Kartą atvažiavo jaunesnysis grafo sūnus Zbignevas iš Varšuvos, kur studijavo teisę. Jis buvo gražiai nauaugęs, linksmo, švelnaus būdo, paveldėto iš motinos. Zbignevas greitai nusipelnė ne tik draugų ir draugių, bet ir baudžiauninkų simpatijas. Kartais pavakare važinėdamasis, pavaišindavo jų vaikus saldainiais. Ir jaunuoliui čia buvo gražu. Nebuvus trejus metus, jam dabar viskas atrodė kitaip, negu nerūpestingoje vaikystėje. Rodos, ir žmonės gražesni, labiau pagarbūs, ir širdyje jauti, kad viskas sava, artima. Patiko tėvo dvaras, patiko ir kukli mergaitė, mėlynakė motinos kambarinė Hortenzija – Hortene vadinama. Jos laikysena, švelnus, malonus balsas (nors kalbėdavo visai mažai: „Taip ponia, klausau ponia, tuojau ponia“).

Ir neteko ramybės jaunas grafas. Vis stengėsi pažvelgti į jos akis. Bet ji tuoj kukliai nuleisdavo jas. Prie stalo Hortenzija aptarnaudavo ne tik grafienei, bet ir kitus aukštuosius svečius. Per visą vakarą tik vieną kartą jų akys susitiko, kai jis netyčia užkliudė aukštakojį stikliuką ir parvertė jį. Tas lyg mažytis varpelis suskambo taip švelniai, maloniai, kad visi, nors ir per triukšmą, išgirdo. Ir Hortenzija pakėlus akis pažiūrėjo į tą pusę. Vos nesuskambo ir antras stikliukas prie grafienės, kai kambarinei nuo Zbignevo žvilgsnio sudrebėjo pirštai pilant grafienei romo. To buvo gana, kad jaunas ponaitis pajautų širdies plakimą, pajautų norą dar ir dar kartą pažvelgti į galias jos akis, tarsi atspindinčias dangaus mėlynę.

Po šventinio vakaro, kuris baigėsi brėkstant rytuose, visi nuėjo ilsėtis į jiems skirtas vietas. Zbignevas daugiau Hortenzijos nematė. Per pietus viskas buvo

panašiai. Visiems svečiams išvykus pramogauti, grafiene nuėjo į savo kambarius. Liko namuose ir Zbignevas, skūsdamasis galvos svaigimu. Likęs beveik vienas, ieškojo progos susitikti su kambarine. Nutaikęs, kuomet mergina, paguldžiusi grafiene, įėjo į savo kambarėli, jis tykiai išlinko ir paėmęs jos ranką pabučiavo, kaip darydavo aukštojoje visuomenėje. Norėjo pasakyti kažką gražaus, bet Hortenzija atsitokėjusi nuo netikėtumo sušuko ir ištraukusi ranką nubėgo prie lango. Jos širdis plakė, trūko oro, ji atidarė langą. Zbignevas jau čia pat.

– Brangioji Hortene, aš jus my... – nespėjo pasakyti, kai mergina prišoko prie lango, norėdama ant jo atsistoti.

– Ne, nesibijokite, aš išeinu, bet išklauskite nors iš toliau. Be jūsų man gyvenimas ... – bet matydamas, kad ji užsidengė ausis, išėjo.

Hortenzija liko viena su savo mintimis, su spurdančia širdimi, kurios tvinksnus smilkiniuose jautė. Suprato, kad jie vienas kitą myli. Kilniai, šventai. Bet kas iš to? Jis grafas, o ji kambarinė, be turto, be padėties. Neleis jiems tuoktis. Širdis dar labiau suskaudo pagalvojus apie išsiskyrimą. Juk jie ne pora. Ką daryti, kad tik užsidedusi meilė neužgestų? Gal viskas užsimirš jam išvykus į Varšuvą. Baigs mokslus, sukurs gyvenimą pagal save. Išvažiuoti pačiai. Bet kur? Kas priims nepažįstamą merginą? O čia taip viskas miela, lyg ir sava. Toliau kankintis ir kankinti jį negalima. Reikia rasti išeitį. Tėvai sužinoję užsirūstins ant Zbignevo. O jeigu jis nepaklausys, ar bus laimingas jų gyvenimas? Reikia pasikalbėti su juo. Gal pasitraukti iš kelio? Ši skaudi mintis jai nedavė ramybės. O buvo jai tik 19 metų.

Vakarop tvarkantis rankos buvo lyg nesavos, veidas pablyškęs.

– Ar tik nesusirgai? – sunerimo grafiene.

– Ne, ponija, tik taip sunku.

– Išgerk ramiamųjų ir pailsėk truputį, – pasakė. – Apsieisiu viena.

Bet nenurimo jos jaunoji širdis, jau kartą užsidedusi, degė krūtinėje, daužėsi, svaigo galva. O išeities nematyti. Tą pavakarę Hortenzija neišėjo iš savo kambarėlio. Veltui Zbignevas laukė valgykloje, verandoje. O paklausti motinos neišdrįso. Norėdamas nusiraminti išėjo pasivaikščioti. Priėjo tris liepas, vienoje vietoje pasodintas. Prisiminė, kaip su tėvu vaikščiojo, žiūrėjo, kaip sodino jas. Malonūs vaikystės prisiminimai perliejo jauną jo kūną. Į namus grįžo vakare.

Hortenzija, išgirdusi Zbignevo žingsnius, išėjo jo pasitikti. Paėmusi jo ranką pakuždėjo:

– Ateikite vėl vakarą po egle, ten būsiu.

Tai buvo pirmieji ir paskutiniai žodžiai mylimajam. Galvojo priglausti savo galvą prie jo krūtinės, išsikalbėti. Ir būtų tai toks brangus atpildas už jos kasdienybę, už visą jaunystę, kurios ir nematė. O gal ir už visą gyvenimą.

Išgąsdinta triukšmingai parvažiuojančių, spustelėjo jo ranką ir dingo savo kambarėlyje, nespėjusi išgirsti:

– Aš tavęs nepaliksiu.

Nušvito Zbignevui besileidžiančios saulės spinduliai įvairiomis spalvomis: pagaliau galės pabūti kartu, pasikalbėti su mylimu žmogumi.

Nekantriai sulaukęs vėlyvo vakaro, nuėjo po liepa. Vėsa, dvelkianti nuo pievų, gaivino lakias mintis, stiprino dvasią. Ateis jinai, tikrai ateis. Tarsimės dėl ateities. Be jos būtų tuščias gyvenimas. Pakilęs mėnulis apšvietė pievą, aikštę, rūmus. O jos vis nėra. Dangumi plaukia debesėliai. Štai vėl užslinko debesys, paslėpė mėnulį. Patamsėjo parkas. Nyku. Kažkur sušlamėjo, lyg suvaitojo, sukranksėjo varnos ažuolo šakose, kažkur suūkė pelėda liepų drevėje. Pakilęs vėjelis nušlamėjo medžių viršūnėmis, ir vėl tylą. Tik lakštingalos nenurimsta. Tai viename krūme, tai kitame pasigirsta jų dainos. Jau ir pusiaunaktį varpas išmušė, o jos vis nėra. Turbūt negalėjo išeiti, pagalvojo jaunuolis. Jau rytuose brėkšta, jau bunda krūmuose paukščiai. Jos nesulaukęs parėjo namo. Bet neužmigo jaunasis Zbignevas, nenurimo karšta jo širdis, kol nuovargis užmerkė akis.

O grafienė, gal ką pajutusi, pasiskundė blogai besijaučianti, neisianti prie svečių ir nepaleido kambarinės nuo savęs. Liepė atsinešti patalynę ir ant sofos permiegoti. Oi, kaip nesinorėjo paklusti, bet nenorėdama pakenkti mylimajam liko prie grafienės.

Kitą dieną svečiai ruošėsi išvažiuoti. Ruošėsi ir grafas, sakėsi turįs reikalų Vilniuje, kurių be Zbignevo negalės atlikti. O iš ten ir į Varšuvą išvyko su sūnumi.

Ir sudužo visos jaunųjų viltys, svajonės. Hortenzija suprato jų išskyrimo priežastį. Per metus aprimo, susitaikė su mintimi, kad tokia jų dalia.

Gegužės viduryje dvare nuėjo kalbos, kad grafas Zbignevas, baigęs mokslus, atvyks su draugais ir draugėmis atostogauti.

– Ne, to aš neištversiu. Dabar, tik dabar, – jam atvykus, to nepadarysiu.

Paguldžiusi grafiene paklausė, ar ko nereikia, pasiprašė eiti į savo kambarėlį. Šiai sutikus, lėtai, karštai pabučiavo grafienei ranką ir skubiai išėjo. Ap-sitvarkiusi savo kambarėlyje, iš paklodės pasidariusi juostas, išslinko prie ažuolo. Artėjo audra. Pakilęs vėjas siūbavo medžius, traškino sausas jų šakas. Greičiau, tik greičiau, – šnibždėjo mergina. Jau ir lietus čia pat.

Oi, tu vandenie, vandenie, toks stiprus, gesini gaisrus, kodėl neužgesinai jaunos merginos degančios širdies?

Paryčiui pabudusi grafienė, neprisišaukusi kambarinės, pati nuėjo jos ieškoti. Ten neradusi, pasišaukė tarnaites, pakėlė tarnus, kurie ir rado mergaitę po ažuolo šaka.

Grafas liepė pašarvoti jos kambarėlyje. Buvo ruošiamasi laidoti. Antrai dienai įpusėjus, atvyko senutė. Iš jos brangių, bet jau gerai sunėšiotų drabužių, galima buvo spėti apie jos praeitį ir dabartį. Įėjusi į kambarėlį puolė prie mirusiosios:

– Neišsaugojau tavęs, dukrele Hortene.

Sužinojęs apie viešnią, grafas liepė pašaukti ją. Bet ši negreitai atėjo. Negalėjo nuraminti savo skaudančios širdies. Ji ir savęs verkė: tikėjosi – gal Hortenzija jai padės, pagalbės senatvėje, be kampo, be duonos.

– Kas jūs būsite, iš kur, kas jums mano buvusioji kambarinė ir kaip sužinojote apie jos mirtį?

– Sunku kalbėti, gerbiamasis grafe, juk ji man kaip dukra ir dar daugiau – dabar aš visai viena likau, – prakalbo viešnia šluostydama vis bėgančias ašaras. – Buvau ponų bajorų Voicickų kambarinė, tolima ponios Voicickos giminaitė. Jos

vyras, bajoras Voicickus, turėjo dvarą, paveldėtą ir savo tėvo, kurią proseneliams su bajoro titulu padovanojo Steponas Batoras. O pavardė jo buvo anksčiau Vaitiekus. 1863 m. ponas su savo žmonėmis daug padėjo sukilėliams. Numalšinus sukilimą, poną ištrėmė į Sibirą, o dvarą rekvizavo. Ponia, bijodama represijų, ruošėsi išvykti į Paryžių pas gimines. Mus su Hortene išsiuntė pas pažįstamus dvarininkus ir pati išvyko. Apsižiūrėjus norėjo paimti ir mus. Hortenzijai tuomet buvo 4 metukai. Po kiek laiko gavome žinią, kad ponia į vietą nenuvyko. Tuo metu kažkur buvo įvykusi traukinio katastrofa. Metai bėgo, o naujos žinios negavome. Kai mergaitėi buvo 12 metų, per pažįstamą jūsų dvaro tarnaitę paprašiau ponios grafienės priimti Hortenę. Jos praeitį laikėme paslapyje, o mergaitė savo kilmės nežinojo. Vėliau nudžiugau sužinojusi, kad Hortenė priimta ponios grafienės kambarine. Mano ponia mirė, ir aš negalėjau ten likti. Maniau, aplanysiu ją. – Senutė vis šluostėsi ašaras kurios bėgo per sudžiūvusius skruostus.

Grafas padėkojo už pasakojimą ir leido viešniai pasilikti dvare.

– Grafienė pasirūpins jumis, – pasakė.

Nuoširdžiai padėkojusi, vis tiek paprašė, kad Hortenziją palaidotų Vilniuje, prie jos senelių. Grafas sutiko. Taip ir kalbų bus mažiau. Nes jis suprato viską. Nors ir kukliai, bet gražiai išlydėjo į Vilnių. O ten palaidojo kaip pridėra bajorų giminei.

Prieš Jonines atvažiavo Zbignevas. Sužinojęs apie tragediją krito į savo lovą ir gaudžiai pravirko. Jo pečiai krūpčiojo kaip vaiko, ir iš gilumos ėjo sunkiai sulaikoma rauda. O ažuol, ažuolėli, kodėl nepasakei motulei eglei, kad ant tavo šakos virvė kabinama. O egle, medžių motinėle, dėl meilės nukentėjusi, kodėl nepakuždėjai vėjui, kad tą šakelę nulaužtų?

Kad kiek nuramintų sūnaus Zbignevo sielvartą, grafas leido pastatyti prie ažuolo paminklą, kuriame buvo iškaltos raidės:

*Šioje vietoje palūžo
nuostabioji gėlė Hortenzija.*

Į Pășirvintį Zbignevas daugiau neatvažiavo, palikęs tėviškę, jaunystės takelius, nuėjo ieškoti kelio. Ar atras savąjį? Po keleto metų mirė grafas, o ir grafienė ilgai negyveno.

Dvarą tvarkė ekonomas, o pinigus siuntė jauniems grafams. Metams bėgant dvaras pradėjo nykti, atsirado skolų. Pirkliai siūlėsi pirkti topolius, augančius šalia kelio, bet iš šeiminkų atėjo žinia, kad ne jie sodino, ne jie ir kirs. Senoliai sodino, tegu bus po senovei.

1917 metais vokiečiai užėmė dvarą ir keletą mėnesių jame šeiminkavo. Traukdamiesi padegė jį. Sudegė pastatas su visais baldais. Sudegė didelė biblioteka, kurioje, pasak žmonių, buvo knygų daugiausia lenkų kalba, bet buvo daug ir nesuprantama kalba. Vokiečiai net gesinti gaisro neleido. Smarkiai apdegė ir antrasis svirno aukštas. Liko tik mūro sienos, kurios be stogo pradėjo irgi griūti. (1960 m. suremontuotas ir iš šiaurės vakarų pusės pastatytas priestatas perduotas siuvimo susivienijimo „Lelija“ Širvintų cechui). 1917 m. nugriuvo ir paminklas,

ilgainiui viskas dilgelėmis apaugo. Dvaro žemes pardavinėjo vykstant žemės reformai. Už 6 ha žemės – 5000 litų. Liko 50 ha, kuriuos 1936 m. nupirko Praščiausienė. Susibankrutavęs grafas Jonas Kosska 1936 m. išvyko į Lenkiją. Šią žemę dirbo likę du valstiečiai, mokėjo pagal susitarimą („arendavo“).

Nulūžo ir ažuolas, pradėjo džiūti šakos, viršūnė. Nors ir stengėsi laikytis, bet kas metai vis stagarėjo. Ir tos nelaimingosios šakos neliko nė žymių. Žmonės ją sukūreno. Degė, traškėjo pečiuje šakos, perėmusios jaunos mergaitės meilės karštį. Ilgai, ilgai dar šildė žmones tas ažuolas. Nudžiūvus viršūnei, žmonės įkėlė gandraizdį, ir gandrai kas metai jame vesdavo vaikus. 1957 metais stuobrys vis dar stūksojo parko aikštėje, o gandrai vis gyveno, mokė vaikus paslapčiu. 1960 m. vasarą pakilo smarki audra. Vėjas traškino lizdą, kilojo šakas. Gandrai, apglėbę sparnais savo vaikus, spaudė juos prie lizdo. Tačiau per silpni buvo prieš stichiją. Pakilęs vėjo gūsis pakėlė vieną lizdo šoną ir nuvertė. Gandrai bandė gaudyti krintančius vaikučius. Vieną pagavo, bet ir tą paliko ant žemės be gyvybės žymių. Pavaikščioję pievoje iki vakaro, kilo aukštyn ir aukštyn, vis sukdami ratą po rato, kol dingo aukštybėse. Matyt, tokia to ažuolo dalia – vis skausmo suteikti.

Ligoninės vyrai sutaisė lizdą, bet nei kitą pavasarį, nei vėliau gandrai nebesirodė. Po keleto metų stuobrys visai sutrešo, ir ligoninės vyrai lengvai jį nuvertė, kad ko nors neužgriūtų.

Tik eglė, laimingų Zbignevo minčių saugotoja vis dar žaliuoja, savo didelėmis šakomis linguoja, tarsi moja nueinančiam į praeitį gyvenimui, žmonėms.

Pokario metais Puškino kolūkis, kurio teritorijoje buvo Pășirvinčio parkas, tvarto statybai rinko akmenis. Sunaudojo ir paminklinį akmenį. 1957 metais paminklo vietoje dar augo dilgėlės, bet intensyviai šienaujant pievą ir jos išnyko. Liko tik žmonių atsiminimai apie tragišką jaunų žmonių meilę.

Griuvo po truputį ir senojo dvaro pastatai. O žmonės, besikuriantys jo žemėse, savo namų statyboms ėmė, kas buvo naudinga.

1958 metais rekonstravus vienaaukštį mūrinį pastatą, kuriame gyveno dvarininką aptarnaujantis personalas, įsikūrė Širvintų r. ligoninė. Parkas po truputį miškėja, pagrindinio pastato vietoje jau dideli beržai užaugo. Tik upė kas pavasarį taip pat patvinsta, tik ledonešis toks pat, o kiek naujų medelių ledai prisodino! Ir gegutė kas pavasarį atskrenda pakukuoti. Tai eglės viršūnėje, tai liepose, atsitupia ir jaunajame beržynėlyje, pakukuoja, apsidairo, nusikvatoja ir, neradusi ano ažuolo, nulekia.

Apie merginą, jos kilmę, mirties aplinkybes, paminklą, dvaro pastatą, grafą Kosską, gaisrą, biblioteką, 1958 metais papasakojo Širvintų m. gyventoja V. Barboravičienė, gim. 1911 m., turėjusi daug pažįstamų dvaro gyventojų. Apie pastatus, jų išdėstymą, šventes, dovanas pasakojo iš savo tėvo girdėjęs, netoli dvaro gyvenęs B. Mučinis, gim. 1901 m., Stanevičiai, gyvenę mūriniame name, Zitikas, gim. 1912 m., gyvenantis Nečionių k.

Pastaba: skelbdama šį rašinį redakcinė komisija pastebi, kad tai istorinis literatūrinis vaizdelis, turintis padavimų elementų.

IŠ NESENNOS PRAEITIES

Sajūdis Širvintose

Viktoras Alekna

Kai 1988 m. birželio 3 d. Vilniuje susibūrė Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio – LPS iniciatyvinė grupė, sukluso ir širvintiškiai. Rugspjūčio mėnesį Širvintų melioratoriai pirmieji sudarė Sąjūdžio rėmimo grupę. Ją kūrė ir vadovavo Nijolė Balionienė. Rugsėjo mėnesį Sąjūdžio rėmimo grupės susibūrė poliklinikoje, kur veikliausias buvo gydytojas Helmutas Hibneris, ir Kelių ruože, čia jai vadovavo pats įstaigos viršininkas Jonas Šimkus. Tuo pat metu Širvintose pradėjo burtis ir Žalieji, vadovaujami inžinieriaus Eugenijaus Žitlinsko.

Būtent šie organizatoriai sutarė, kad reikia šaukti viso rajono gyventojus ir skelbti pertvarkos idėjas. Jų atstovai nuvyko į Vilnių, susirado „Gimtojo krašto“ redakciją ir šio laikraščio vyriausiąją redaktorių Algimantą Čekuolį ir sutarė, kad jis spalio 5 d. atvažiuos į Širvintas ir papasakos žmonėms, kas iš tikrųjų yra Sąjūdis.

Skelbimas, kad spalio 5 d. 19 val. Širvintose kalbės LPS iniciatyvinės grupės narys A. Čekuolis, kaip audros vėjas bangas jūroje pakėlė ir širvintiškius: iš tolimiausių rajono kampelių suplaukė į Širvintų miesto kultūros namus minios žmonių, salė pilnutėlė, koridoriuose pilna, o netilpusieji stovėjo gatvėje ir klausėsi per garsiakalbį iš salės aidinčių žodžių. Penkias valandas griaudėjo salės sienos, skambėjo dešimčių žmonių kalbos, palydimos griausmingų plojimų, visa klausytojų minia tarytum kvėpavo tuo pačiu oru, visų širdys plakė tuo pačiu ritmu, reiškiančiu žmonių norą pertvarkyti sustingusių dienų ritmą.

Tą dieną, tikriausiai vidurnaktį, buvo išrinkta ir LPS Širvintų rajono iniciatyvinė grupė:

Edmundas Alekna – *stalius, medžio drožėjas,*

Viktoras Alekna – *mokytojas pensininkas,*

Arnas Ališauskas – *abiturientas, jaunas mokytojas,*

Nijolė Balionienė – *melioracijos valdybos sandėlininkė,*

Feliksas Bareika – *inžinierius, Sovietų Sąjungos komunistų partijos narys,*

Gintaras Bielskis – *rajono laikraščio darbuotojas,*

Angelė Bružaitė – *liūkonių mokyklos direktorė, SSKP narė,*

Stepas Bučys – *inžinierius mechanikas,*

Arvydas Čereška – *girininkas,*

Robertas Grigas – *Kiauklių parapijos kunigas,*
 Helmutas Hibneris – *rajono poliklinikos gydytojas,*
 Rimantas Kadžys – *dantų gydytojas,*
 Česlovas Krivaitis – *monsinjoras, Kernavės klebonas,*
 Stasė Krušinskienė – *mokytoja lituanistė, SSKP narė,*
 Arūnas Marčiauskas – *žemės ūkio darbuotojas,*
 Antanas Stanevičius – *zootechnikas, SSKP narys,*
 Jonas Stankevičius – *vyr. leitenantas, mokyklos karinio rengimo mokytojas, SSKP narys,*
 Jonas Šimkus – *Kelių ruožo viršininkas, SSKP narys,*
 Vladas Trakimavičius – *Mūsų mokyklų mokytojas, SSKP narys,*
 Antanas Urbonas – *poliklinikos gydytojas,*
 Jonas Vitkūnas – *Kernavės kolūkio komunistų partinės organizacijos sekretorius, SSKP narys,*
 Eugenijus Žitlinskas – *inžinierius.*

Džiugiais veidais skirstėsi žmonės į rajono pakraščius, nešdamiesi pertvarcos mintis ir šviesesnės ateities viltį...

Sąjūdžio dienoraštis (sutrumpintas)

1988 m. spalio 10 d. įvyko rajono iniciatyvinės grupės posėdis. Į posėdį, be monsinjoro Č. Krivaičio, atvyko visi išrinktieji. Buvo ir keletas pašalinių. Pirmininkauti abėcėlės tvarka pradėjo Edmundas Alekna. Į LPS seimą išrinktas Antanas Stanevičius, delegatais į suvažiavimą – R. Kadžys ir J. Šimkus.

Spalio 11 d. rajono laikraštyje „Lenino vėliava“ išspausdintas reportažas apie spalio 5 d. įvykusį Sąjūdžio susirinkimą Širvintų kultūros namuose.

Spalio 17 d. įvyko LPS Širvintų iniciatyvinės grupės pasitarimas. Nutarta rinktis kiekvieną pirmadienį kultūros namų salėje, kviečiant į iniciatyvinės grupės posėdžius visus norinčius.

Spalio 20 d. Kernavėje, prie kraštotyros muziejaus, buvo iškelta istorinė Lietuvos vėliava – raudoname fone baltas Vytis. Tuo pasirūpino rajono komjaunimo komitetas ir Kernavės kolūkis. Iškilnėse dalyvavo daug rajono žmonių.

Spalio 20 d. vakare Širvintų kultūros namų salė vėl buvo pilna: širvintiškiai klausėsi savo atstovų į LPS suvažiavimą kalbų.

Dar vyko susirinkimas, kai per televizijos laidą apie Sąjūdį buvo pasakyta, kad kažkas paskambinęs iš Širvintų ir pasakęs, jog širvintiškių išrinktasis Sąjūdžio seimo atstovas A. Stanevičius esąs nevertas būti Sąjūdžio seimo nariu.

Spalio 21 d. iniciatyvinės grupės narys H. Hibneris sušaukė skubų posėdį, į kurį suspėjo atvykti tik 15 grupės narių /.../. Iniciatyvinė grupė nutarė parašyti raštą, kuriame patvirtino, kad per televiziją buvo pasakyta netiesa ir A. Stanevičius išrinktas Širvintų atstovu į LPS seimą. Rajono atstovai buvo palydėti į suvažiavimą. Kartu išvyko ir Lietuvos komunistų partijos – LKP Širvintų rajono komiteto pirmasis sekretorius Vladimiras Kornijenko, laikraščio

korespondentas Marijonas Barbaravičius ir Širvintų kiaušinių komplekso direktorius Vasilijus Dorofejevas.

Spalio 22–23 d. Vilniuje vyko LPS suvažiavimas. Jame kalbėjo ir LKP Širvintų rajono komiteto sekretorius V. Kornijenko. Be išrinktųjų atstovų, kaip svečiai, dar dalyvavo N. Balionienė, H. Hibneris ir E. Žitlinskas.

Spalio 24 d. Širvintose įvyko LPS rajono iniciatyvinės grupės pasitarimas. Seimo narys A. Stanevičius ir atstovai bei svečiai pasidalino išspūdžiais iš Suvažiavimo, buvo sudarytos kelios komisijos.

Spalio 30 d. LPS Širvintų iniciatyvinė grupė Širvintose, Vilniaus gatvėje, aikštelėje prie bažnyčios, kur kadaise stovėjo Roberto Antinio skulptūra žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę (po karo bolševikų nugriauta), 15 val. iškėlė trispalvę Lietuvos vėliavą. Iškilmėse dalyvavo apie tris tūkstančius širvintiškių.

Lapkričio 3 d. rajono įstaigų vadovai ir LKP komitetas susitiko su Sąjūdžio Širvintų iniciatyvine grupe. Pasitarimas užtruko apie tris valandas.

Lapkričio 9 d. 19 val. Sąjūdžio iniciatyvinė grupė sukviėtė širvintiškius į miesto kultūros namų salę, kur atvyko ir rajono vykdomosios valdžios bei komunistų partijos vadovai. Susitikimo metu vadovai atsakinėjo į žmonių klausimus. Ginčytasi, priekaištauta, smerkta...

Lapkričio 14 d. LPS rajono iniciatyvinė grupė organizavo Lietuvos sovietų socialistinės respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatų susitikimą su visuomene. Atvyko tik vienas deputatas Pranas Mikalajūnas – F. Dzeržinskio kolūkio pirmininkas.

Lapkričio 16 d. vėl įvyko susitikimas su AT deputatais. Atvyko tik Alionių tarybinio ūkio melžėja deputatė Kristina Valeišo.

Lapkričio 17 d. įvyko Širvintų iniciatyvinės grupės posėdis. Buvo parašytas LPS Širvintų iniciatyvinės grupės pareiškimas LKP Širvintų rajono komunistų konferencijai.

Lapkričio 18 d. įvyko Širvintų rajono komunistų konferencija. Joje LPS rajono iniciatyvinės grupės pareiškimą perskaitė A. Stanevičius.

Lapkričio 19 d. kai kurie LPS rajono iniciatyvinės grupės nariai aplankė Sovietų Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatus K. Valeišo ir P. Mikalajūną, ir jie pasirašė po raštu, reikalaujančiu, kad AT sesija būtų tęsiama ir svarstomi pasiūlymai, kurie sesijoje nebuvo svarstyti.

Lapkričio 19 d. 14 val. Čiobiškyje vietos sąjūdiečių iniciatyva buvo iškelta Lietuvos trispalvė vėliava.

Lapkričio 21 d. 19 val. Širvintų kultūros namų salėje įvyko LPS Širvintų iniciatyvinės grupės susirinkimas, kuriame buvo aptariama LPS Širvintų konferencijos programa ir dienotvarkė.

Lapkričio 28 d. Širvintų kultūros namuose įvyko LPS Širvintų iniciatyvinės grupės organizuotas susirinkimas, kuriame buvo svarstomi kultūros reikalai Širvintų rajone.

Gruodžio 3 d. rajono laikraštyje išspausdintas LPS Širvintų rajono iniciatyvinės grupės kreipimasis į rajono LKP konferencijos delegatus.

Gruodžio 5 d. Širvintų iniciatyvinės grupės posėdyje buvo toliau svarstoma konferencijos programa, aptarta girtuokliavimo problema.

Gruodžio 6 d. LPS seimo Širvintų iniciatyvinės grupės narys Antanas Stanevičius nuvažiavo į Kantrėmiškio kaimą pas ten gyvenantį iniciatyvinės grupės narį Viktorą Alekną ir pasakė, kad jis daugiau nevažinės į LPS seimo posėdžius, nedalyvaus Širvintų iniciatyvinės grupės darbe, kartu paprašė, kad į LPS seimo posėdžius važinėtų V. Alekna. Priežasčių nepaiškino.

Gruodžio 7 d. įvyko LPS Širvintų iniciatyvinės grupės posėdis, kuriame buvo toliau svarstomi konferencijos reikalai.

Gruodžio 11 d. LPS Širvintų iniciatyvinė grupė pakvietė į kultūros namus rajono gyventojus, buvusius tremtinius ir politinius kalinius. Salė buvo pilna. Susirinkimui pirmininkavo V. Alekna ir R. Grigas. Dalyvavo iš Vilniaus atvykusios Jadvyga Bieliauskienė ir Nijolė Sadūnaitė. Buvo įsteigtas Politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Širvintų rajono skyrius. Išrinkta 23 narių taryba. Pirmininku išrinktas V. Alekna. Nariais įsirašė beveik du šimtai buvusių tremtinių ir kalinių.

Gruodžio 12 d. kultūros namų salėje LPS Širvintų iniciatyvinė grupė pakvietė žmones į rajono laikraščio „Lenino vėliava“ darbuotojų susitikimą su iniciatyvinės grupės nariais ir visuomene. Susitikimui pirmininkavo V. Alekna ir laikraščio redaktorius Antanas Navalinskas.

Gruodžio 14 d. įvyko iniciatyvinės grupės narių posėdis. Galutinai aptarti konferencijos reikalai.

Gruodžio 18 d. Širvintų kultūros namų salėje įvyko LPS Širvintų skyriaus konferencija. Susirinko apie 150 žmonių, iš jų 58 su sprendžiamojo balso teise. Pirmininkavo V. Alekna. Išklaudyta daug kalbų, įvairiausių pasiūlymų ir pageidavimų. Kalbėjo ir LPS seimo narys Zigmas Vaišvila.

Po to slaptu balsavimu buvo renkama 15 narių rajono Sąjūdžio taryba. Išrinkti šie asmenys: medžio drožėjas Edmundas Alekna, mokytojas Viktoras Alekna, tarnautoja Nijolė Balionienė, žurnalistas Gintaras Bielskis, inžinierius Steponas Bučys, kun. Robertas Grigas, gydytoja Renata Juškienė, ekonomistas Kazimieras Krivka, mokytoja Stasė Krušinskienė, mechanikas Vytautas Matijonaišius, mokytoja Danutė Miliukienė, inžinierius Antanas Naujokaitis, gydytojas Antanas Urbonas, dailininkas Eugenijus Varnas ir inžinierius Eugenijus Žitlinskas. Iš Sąjūdžio pasitraukė beveik visi komunistai. Edmundas Alekna tuojau po susirinkimo pareiškė, kad jis atsisako dirbti taryboje, taigi liko tik 14 narių.

Gruodžio 19 d. įvyko naujos tarybos posėdis. Buvo pasiūlyta pirmininku rinkti V. Alekną. Bet jis atsisakė būti pirmininku, sakydamas, kad gyvena kaime, toli nuo miesto, neturi nei automobilio, nei telefono. Tarybos pirmininku buvo išrinktas gydytojas A. Urbonas.

Gruodžio 26 d. kultūros namų salėje įvyko naujos LPS Širvintų skyriaus tarybos susitikimas su visuomene. Kalbėjo ir Egidijus Bičkauskas. Angonita Rupšytė papasakojo apie naują rinkimų į SSSR AT įstatymą. Rajono kelių ruožo sąjūdiečiai kandidatais į SSSR Aukščiausiąją Tarybą pasiūlė Algimantą Čekuolį ir Gunarą Kakarą.

Gruodžio 27 d. kultūros namų salėje įvyko renginys, skirtas 130-osioms V. Kudirkos gimimo metinėms. Apie jį papasakojo V. Alekna, padainavo, pagrojo kultūros namų saviveiklininkai. Žmonių susirinko vos apie šimtą.

1989 m. sausio 2 d. į kultūros namus suplaukė daug žmonių, o ten širvintiškiams buvo pristatytas Gunaras Kakaras, kuris papasakojo apie Molėtų observatoriją, apie žmogaus ryšį su žvaigždėmis... Pokalbis tęsėsi tris valandas.

Sausio 9 d. įvyko rajono Sąjūdžio tarybos susitikimas su rajono komunistų partijos ir Vykdomojo komitetų vadovais. Buvo aptarta daug klausimų. LKP rajono komiteto pirmasis sekretorius V. Kornijenko, be kitų dalykų, pasiūlė Vasario 16-ąją minėti kartu rajono valdžiai ir sąjūdiečiams. Tarybos narys V. Alekna atmetė tokią galimybę.

Sausio 16 d. įvyko LPS rajono tarybos posėdis, o po jo – gyventojų susitikimas su kandidatu A. Čekuoliu kultūros namų salėje.

Sausio 23 d. įvyko rajono Sąjūdžio tarybos posėdis. Tartasi dėl rajono žemdirbių konferencijos sušaukimo. Tuo reikalu posėdžiauta dar sausio 25 ir sausio 26 d.

Sausio 28 d. Širvintų kultūros namų salėje įvyko rajono žemdirbių konferencija, kuri tęsėsi nuo 10 val. ryto iki 19 val. vakaro. Išrinkta rajono žemdirbių taryba, delegatai į Lietuvos Sąjūdžio žemdirbių konferenciją. Dalyvavo ir kandidatas G. Kakaras, rašytojas Petras Naraškevičius.

Vasario 2 d. įvyko LPS rajono tarybos posėdis, kuriame svarstytas pasirngimas Vasario 16-osios minėjimui bei išrinkti G. Kakaro patikėtiniai.

Vasario 4 d. rajono laikraštyje „Lenino vėliava“ išspausdintas LKP Širvintų rajono komiteto nutarimas dėl politinės padėties rajone. Čia rašoma:

„Rajono partinė organizacija ir vietiniai valdžios organai, bendradarbiaudami su rajono LPS taryba, ir toliau dirbs, ieškos bendrų sąlyčio taškų, atnaujindami ir sužadindami rajono visuomenę, spręs socialinius, politinius, ekonominius ir ekologinius klausimus.

Tačiau kai kurie Sąjūdžio nariai neslepia savo užmačių atskirti Tarybų Lietuvą nuo Tarybų Sąjungos, neigia ir juodina viską, ką Tarybų valdžios dešimtmečiais sukūrė talentinga ir darbšti mūsų liaudis. Kun. R. Grigas dažnai ir piktai pasisako prieš Tarybų santvarką, Komunistų partiją ir jos ideologiją ir tuo bando įrodyti, kad tokia yra Bažnyčios vadovybės ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio pozicija. Negalima su tuo sutikti: Respublikos valdžios ir Bažnyčios vadovybės santykiai konstruktyvūs, lojalūs. Sąjūdis savo programoje remia Komunistų partijos paskelbtą Persitvarkymo kursą“.

Vasario 13 d. įvyko Sąjūdžio tarybos posėdis, o po jo sąjūdiečių pakviesti miesto gyventojai susirinko į kultūros namų salę ir aptarė miesto tvarkos reikalus.

Vasario 14 d. rajono laikraštyje paskelbti kandidatai į SSSR Aukščiausiąją tarybą Ukmergės nacionalinėje teritorinėje rinkiminėje apygardoje, į kurią įėjo ir Širvintų rajonas: Pranas Mikalajūnas, Bronislovas Žemaitis, Konstantinas Navakauskas, Alfonsas Macaitis ir Gunaras Kakaras.

Vasario 15 d. Musninkuose įvyko Nepriklausomybės šventės – Vasario 16-osios minėjimas. Bažnyčioje pamaldas laikė klebonas kun. Leonas Smalinskas,

*Mitingas Širvintų
Jaunimo sode.
1989 08 23. Kalba
Viktoras Alekna. Kiti
(iš dešinės): Donatas
Gediminskas, kunigas
Kęstutis Kazlauskas,
Algimantas Čekuolis,
Gunaras Kakaras,
Antanas Urbonas.
Virkanto Trumpicko
nuotr.*

o po pamaldų šventoriuje, prie Vasario 16 d. Nepriklausomybės akto signataro kun. Alfonso Petrulio kapo, įvyko trumpas minėjimas.

Tą dieną Širvintose pagerbti 1920 m. žuvę savanoriai, o miesto sode įvyko susirinkimas, į kurį buvo suėję keli tūkstančiai širvintiškių. Pirmasis kalbėjo rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkas A. Urbonas, po jo V. Alekna, N. Balionienė, Stanislovas Dačka, E. Alekna, svečiai iš Vilniaus B. Bilotas ir Juozas Kančys. Susirinkimas baigtas Tautos himnu. Po to – eiseną per miestą iki kultūros namų, kur į salę tilpo tik dalis eisenos dalyvių. Salėje įvyko šventinis koncertas.

Vasario 16 d. išleistame rajono laikraščio „Lenino vėliava“ numeryje išspausdintas V. Alekno straipsnis „Kelias į Nepriklausomybę“, kun. Leono Smalinsko pasakojimas apie kun. A. Petrulių, gyd. Aldonos Gudašienės rašinys – kreipimasis, raginantis laikytis penkių „Ne“, istoriko Alfonso Eidinto straipsnis „Ant ko statome tautos rūmus?“

Vasario 22 d. Sąjūdžio tarybos nariai V. Alekna, S. Bučys, Arvydas Čereška ir Eugenijus Žitlinskas Vilniuje, „Moksleivio“ žurnalo redakcijoje, susitiko su žurnalistu Henriku Gudavičiumi, aptarė rajono gamtosaugos reikalus ir pakvietė žurnalistą atvykti į Širvintas.

Vasario 27 d. Širvintose įvyko Sąjūdžio tarybos surengtas miesto gyventojų susitikimas su Henriku Gudavičiumi.

Balandžio 3 d. Širvintose paminėtos rašytojo Igno Šeinaus šimtosios gimimo metinės. Jas surengė mokytojai lituanistai, suburti Danutės Miliukienės. Rajono sąjūdiečiai surinko daugiau kaip 3000 rajono gyventojų parašų po kreipimusi į rajono valdžią, kuriame buvo reikalaujama, kad viena iš Širvintų miesto gatvių būtų pavadinta Igno Šeinaus vardu. Minėjime dalyvavo ir rašytojo sūnus Irvys Šeinius, atvykęs iš Švedijos su sūnumi. Tą dieną mokyklose vyko skaitovų

vakarai, rašytojo tėviškėje Šeiniūnuose pastatytas Ipolito Užkurnio išdrožtas rašytojo biustas. Minėjime Širvintose dalyvavo ir kandidatai Gunaras Kakaras bei Saulius Macaitis.

Balandžio 14 d. vyko rinkimai į SSSR Aukščiausiąją Tarybą. Ukmergės teritorinėje rinkiminėje apygardoje, kuriai priklausė ir Širvintų rajonas, didele balsų persvara buvo išrinktas Sąjūdžio iškeltas kandidatas Gunaras Kakaras.

A. Stanevičiui atsisakius dalyvauti LPS seimo posėdžiuose, Širvintų rajono sąjūdiečiai į LPS seimą pasiuntė V. Alekną. Jis dalyvaudavo beveik visuose Seimo posėdžiuose ir atstovavo Širvintų rajonui, nors nebuvo patvirtintas LPS seimo nariu. Posėdžiuose kartais dalyvaudavo ir rajono tarybos pirmininkas A. Urbonas. V. Alekna dalyvavo ir Baltijos asamblėjoje Taline 1989 m. gegužės mėn.

Vasarą Širvintų sąjūdiečiai nuolat organizavo įvairius renginius. Buvo pradėtos bolševikų sunaikinto paminklo žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę, Širvintose pastatyto ir pašventinto 1927 m. rugpjūčio 15 d., paieškos.

Rugpjūčio 23 d. 15 val. Širvintų Jaunimo sode įvyko labai gausus mitingas. Jame kalbėjo Sąjūdžio tarybos pirmininkas A. Urbonas, V. Alekna, LPS Seimo narys A. Čekuolis, kiti, o po mitingo žmonės patraukė į „Baltijos kelią“. Širvintiškiai pastatė atminimo akmenį prie greitkelio ir kelio Širvintos–Musninkai sankryžos. Nuo jos greitkelyje Vilniaus link per du kilometrus nusitęsė širvintiškių, „Baltijos kelio“ dalyvių, eilė. Tą dieną prie greitkelio ir kelio Širvintos–Viėsos kryžkelės kryžių pastatė Trākų rajono sąjūdiečiai, „Baltijos kelio“ dalyviai.

Spalio 5 d. Širvintose buvo paminėtos LPS Širvintų iniciatyvinės grupės sukūrimo metinės. Gausiai susirinkusius į Širvintų kultūros namus žmones pasveikino ir LPS Seimo pirmininkas Vytautas Landsbergis.

Spalio 9 d. įvyko Sąjūdžio tarybos posėdis. Nutarta į Širvintas pakviesti Sąjūdžio laikraščio „Respublika“ redaktorių, be to spalio 22 d. šaukti rajono Sąjūdžio susirinkimą ir į jį kviesti LPS atsakingąjį sekretorių Virgilijų Čepaitį. V. Alekna įgaliotas tartis su rajono laikraščiu dėl Sąjūdžio puslapio jame.

Spalio 10 d. V. Alekna susitarė su rajono laikraščio redaktoriumi Antanu Navalinsku Sąjūdžio puslapį išleisti spalio 21 d.

Spalio 16 d. Širvintų kultūros namų salėje įvyko Sąjūdžio organizuotas susitikimas su „Respublikos“ laikraščio atstovais Brigita Balikiene, Česlovu Grencevičiumi ir Ryčiu Taraila.

Spalio 21 d. išėjusio rajono laikraščio „Širvinta“ (laikraščio pavadinimas pakeistas dar pavasarį) trečiasis puslapis turėjo antraštę „Sąjūdis“. Čia buvo

Akmuo – paminklas „Baltijos kelio“ akcijai (1989 08 23) atminti. V. Trumpicko nuotr.

išspausdinti V. Alekno, R. Juškienės, D. Miliukienės ir A. Urbono rašiniai bei pranešimai.

Spalio 22 d. Širvintų kultūros namuose susirinko rajono sąjūdiečiai. Į susirinkimą buvo atvykęs ir LPS seimo narys Gorodeckis bei du Molėtų sąjūdiečių atstovai. Kalbėtasi keturias valandas. Tarybą papildė šie nariai: Arvydas Čereška, Alfonsas Gudašis, Albertas Taločka.

Spalio 23 d. įvyko papildytos tarybos posėdis /.../.

Spalio 28 d. mokytojai sąjūdiečiai surengė Lietuvos kariuomenės žygio į Vilnių penkiasdešimtųjų metinių minėjimą. Puorių kaime, buvusioje demarkacinės linijos vietoje, sudeginta simbolinė linijos gairė, pasodintas ažuoliukas, pasakyta keletas kalbų, savo atsiminimus apie demarkacijos linijos gairės sudeginimą 1939 metais papasakojo senas Kantrimišio kaimo gyventojas Balys Miselis. Paskui dalyviai nuvažiavo prie Máišiagalos, kur buvo pašventintas paminklinis akmuo ir pasodinta daug ažuoliukų. Minėjime dalyvavo gausus būrys moksleivių.

Lapkričio 13 d. įvyko LPS Širvintų tarybos posėdis. Nutarta rajono konferenciją šaukti lapkričio 26 d. Širvintų rajono Vykdomojo komiteto rūmų salėje. Sąjūdžio reikalų tvarkytoja patvirtinta Leokadija Žičkuvienė.

Lapkričio 20 d. įvyko rajono Sąjūdžio tarybos posėdis. Aptarta būsimos konferencijos dienotvarkė.

Lapkričio 23 d. rajono laikraštyje išspausdintas puslapis „Sąjūdis“. Čia – V. Alekno, Aldonos Gudašienės, R. Juškienės rašiniai, informacija.

Lapkričio 26 d. Širvintų miesto kultūros namuose įvyko sąjūdiečių konferencija. Joje dalyvavo ir rajono Vykdomojo komiteto pirmininkė Marija Sabaliauskienė, LKP rajono komiteto sekretorius A. Dargis, LKP rajono komiteto propagandos skyriaus vedėjas Pranciškus Kalesnykas. Buvo daug kalbėta dėl veiklos. Nutarta kandidatais į Sovietų Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatus siūlyti V. Alekną, A. Urboną ir A. Čekuolį. Išrinkta nauja rajono Sąjūdžio taryba: E. Alekna, V. Alekna, Rimas Bonikatas, S. Bučys, S. Dačka, A. Gudašis, R. Juškienė, Antanas Kanapienis, V. Keliuotis, Bronius Lubys, J. Meškutavičius, D. Miliukienė, Romas Sližauskas, A. Taločka, A. Urbonas, P. Venclovienė ir L. Žičkuvienė. Pirmininku išrinktas A. Urbonas.

Gruodžio 7 d. miesto kultūros namų salėje įvyko susitikimas su SSSR AT deputatu Gunaru Kakaru ir LKP suvažiavimo delegatais Vladimiru Kornijenku, Antanu Mikalajūnu, Arūnu Antanaičiu, Jonu Vitkūnu, Feliksu Stimburium, Zenonu Mikalajūnu ir Helena Vaicekauskiene. Kandidatai kalbėjo apie LKP ateitį, atsakinėjo į žmonių klausimus.

Gruodžio 11 d. įvyko tarybos posėdis. Sudaryta gatvių vardų keitimo komisija, kalbėta, kaip geriau informuoti rajono gyventojus apie politinę Lietuvos ir pasaulio padėtį, buvo išrinkta redakcinė grupė, sąjūdiečių atstovai į rinkimų komisiją.

Gruodžio 15 d. tarybos posėdyje buvo nutarta pasiūsti Sąjūdžio atstovus D. Miliukienę ir R. Juškienę į rajono tarybos posėdį. Išrinkta rinkimų koordinavimo grupė: A. Gudašis, V. Keliuotis, A. Taločka.

Gruodžio 18 d. įvyko tarybos posėdis. D. Miliukienė informavo, kaip sunku buvo dalyvauti Rajono tarybos posėdyje. A. Gudašis ir V. Taločka papasakojo apie rinkimų komisijos posėdį Vilniuje.

Gruodžio 22 d. vėl įvyko sąjūdiečių tarybos posėdis. Rinkosi vangiai. V. Alekna pasiūlė kuo greičiau organizuoti kandidatų į Sovietų Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą susitikimą su visuomene.

Gruodžio 27 d. Sąjūdžio tarybos posėdyje svarstyta, ką rinkti kandidatų į Aukščiausiąją Tarybą, nes A. Čekuolis atsisakė.

1990 m. sausio 8 d. vyko rajono sąjūdiečių susirinkimas miesto kultūros namuose. Atvyko A. Čekuolis. V. Alekna pasakojo apie LPS Seimo posėdžio nutarimus, ypač akcentuodamas, kad rinkimuose reikia remti nepartinius. Buvo slapta balsuojama už rajono kandidatūras. Balsavo tik tarybos nariai. Už V. Alekną balsavo 4, už A. Urboną – 9. Taip Širvintų rinkimų apygardos Sąjūdžio kandidatų išrinktas A. Urbonas.

Sausio 11 d. nemažai širvintiškių buvo išvykę į Vilnių ir dalyvavo mitinge Katedros aikštėje.

Sausio 15 d. į tarybos posėdį susirinko 14 narių, priėmė reglamentą, tarėsi dėl tolimesnės veiklos. Daug karčių priekaištų išsakė V. Alekna. Visi susirūpinę išsiskirstė.

Sausio 21 d. beveik visi tarybos nariai buvo nuvažiavę į Čiobiškio kultūros namus susitikti su vietos gyventojais, papasakoti apie padėtį Lietuvoje ir rajone, artėjančius rinkimus.

Sausio 22 d. tarybos nariai posėdžiavo Širvintose ir tarėsi dėl rinkimų. Pasisiskirstė apylinkėmis ir išvyko pas gyventojus.

Sausio 29 d. į tarybos posėdį atvyko ir A. Urbono patikėtiniai, tartasi dėl rinkimų.

Vasario 5 d. posėdyje nutarta prisidėti prie profsąjungos organizuojamo mitingo Širvintose. Nutarta sustabdyti E. Aleknos ir R. Bonikato įgaliojimus – jie nesilankė tarybos posėdžiuose.

Vasario 24 d. įvyko rinkimai į Lietuvos SSR Aukščiausiąją Tarybą. Širvintų apygardoje išrinktas Benediktas Rupeika, SSKP narys.

Vasario 28 d. – paskutinė kandidatų į rajono liaudies deputatų tarybą iškėlimo diena. Sąjūdžio taryba nutarė kelti V. Keliuotį, A. Kanapienį, B. Lubį, A. Pileckį, L. Žičkuvienę.

Kovo 11 d. atkurta Lietuvos nepriklausomybė.

Kovo 12 d. Širvintų sąjūdiečiai susirinkę laukė savo kandidatų į rajono tarybą programėlių, tačiau nė vienas kandidatas jų nepateikė.

Kovo 19 d. Sąjūdžio tarybos posėdyje apie padėtį Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo informavo V. Alekna, D. Miliukienė, R. Sližauskas, A. Taločka, A. Urbonas. Nutarta organizuoti kandidatų į rajono tarybą susitikimą su miesto gyventojais.

Kovo 21 d. buvo šauktas kandidatų į rajono tarybą susitikimas su gyventojais, bet jis neįvyko, nes atėjo tik keletas žmonių.

Kovo 24 d. įvyko rinkimai į rajono tarybą. Išrinkti tik du Sąjūdžio kelti kandidatai: V. Keliuotis ir A. Taločka.

Balandžio 2 d. įvykusiame Sąjūdžio tarybos posėdyje buvo aptarti kandidatai į papildomus rajono tarybos rinkimus: S. Dačka, B. Lubys, A. Urbonas, Joana Zinkevičienė.

Balandžio 16 d. sąjūdiečių tarybos posėdis į LPS suvažiavimą išrinko šiuos delegatus: V. Alekną, B. Lubį, E. Taločką, A. Urboną, R. Sližauską ir L. Žičkuvienę.

Balandžio 19 d. Sąjūdžio tarybos posėdyje konstatuota, kad prasidėjo Lietuvos ekonominė blokada. Į LPS suvažiavimą kiekvienas turi vyksti kuo gali. Sąjūdiečių atstovu į rajono savivaldybės valdybą išrinkta L. Žičkuvienė.

Gegužės 2 d. sąjūdiečių taryba numatė gegužės 12 d. šaukti rajono sąjūdiečių konferenciją. Miesto I rinkiminėje apylinkėje kandidate iškelta Aldona Pažūsytė.

Gegužės 12 d. įvyko rajono sąjūdiečių konferencija. Dalyvavo 38 atstovai. Buvo išrinkta nauja valdyba. Pirmininku išrinktas Alfredas Putramentas.

Gegužės 20 d. įvyko pirmasis naujos valdybos posėdis. Sekretore išrinkta L. Žičkuvienė.

Gegužės 25 d. posėdyje buvo aptarta Kryžiaus nešimo akcija.

Birželio 5 d. lijo, bet į Širvintas kryžius buvo atneštas. Bažnyčioje vyko pamaldos, po to kryžius už Lietuvos nepriklausomybę palydėtas į tolimesnę kelionę.

Birželio 18 d. įvykusiame posėdyje A. Putramentas papasakojo apie Seimo darbą, iškėlė mintį, kad rajone reikia leisti sąjūdžio laikraštį.

Rugsėjo 24 d. pradėjo dirbti nauja sąjūdiečių sekretorė Vita Janavičienė.

Spalio 3 d. posėdyje buvo parašytas pareiškimas neeilinei rajono tarybos sesijai dėl rajono tarybos pirmininko Petro Misikonio atsistatydinimo.

Spalio 4 d. rajono sąjūdiečių atstovai V. Janavičienė, D. Miliukienė ir L. Žičkuvienė dalyvavo rajono deputatų neeilinėje sesijoje ir perskaitė sąjūdžio tarybos pareiškimą.

Spalio 8 d. kultūros namų salėje buvo paminėtos rajono sąjūdiečių iniciatyvinės grupės susidarymo antrosios metinės. Dalyvavo A. Čekuolis. Žmonių susirinko tik pusė salės.

Spalio 9 d. buvo pagerbti Lietuvos kariai savanoriai, žuvę kovose su lenkais po 1920 m. spalio 9 d. Želigovskio žygio į Vilnių.

Spalio 15 d. sąjūdžio taryba į posėdį pasikvietė rajono valdytoją Aloyzą Letuką, išklaušė jo pasakojimo apie padėtį rajono valdžioje. Aptarti Kernavės reikalai.

Lapkričio 12 d. sąjūdiečių tarybos posėdyje dalyvavo naujas rajono deputatų tarybos pirmininkas Kazys Visackas. Aptartos Jauniūnų apylinkės gyventojų pastangos prisijungti prie Vilniaus rajono.

Lapkričio 17 d. Utenoje vyko Šiaurės Rytų Lietuvos sąjūdiečių aktyvo pasitarimas. Širvintų sąjūdiečiams atstovavo Aldona Gudašienė, Alfonsas Gudašis ir Vita Janavičienė.

Lapkričio 24 d. Širvintose surengtas širvintiškių, gyvenančių kitose Lietuvos vietose, susitikimas /.../.

Gruodžio 22 d. Širvintų sąjūdiečių atstovai dalyvavo Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio konferencijoje Vilniuje.

1991 m. sausio 11–14 d. daug Širvintų rajono sąjūdiečių budėjo prie Vilniaus televizijos bokšto, Seimo, Radijo pastatų Vilniuje.

Sausio 14 d. rajono kultūros namuose pagerbti žuvusieji dėl Lietuvos laisvės. Programa buvo jaudinanti, bet dalyvavo mažai žmonių /.../.

Vasario 15 d. Širvintų kultūros namų salėje įvyko Vasario 16 d. Nepriklausomybės akto paskelbimo minėjimas.

Kovo 11 d. rajono sąjūdiečiai paminėjo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo metines.

Kovo 26 d. sąjūdiečių tarybos posėdyje B. Lubys papasakojo apie LPS seimo išplėstinį posėdį. Visi tarybos nariai įpareigojami įsijungti į parašų rinkimo akciją dėl sovietinės kariuomenės užgrobtų pastatų grąžinimo ir dėl Sausio 13-osios įvykių kaltininkų nubaudimo.

Balandžio 18 d. įvyko LPS rajono konferencija. Joje apžvelgta ankstesnė veikla, išklausti sąjūdiečių iškeltų rajono tarybos atstovų žodžiai. Išrinkta nauja Širvintų sąjūdiečių taryba: S. Dačka, K. Urbonienė, D. Miliukienė, B. Lubys, Rimantas Kadžys, L. Žičkuvienė, Albinas Rimša, S. Mažrimas, A. Vėbra, V. Janavičienė, R. Mickevičius. Pirmininku išrinktas A. Rimša.

Čia dienoraštis nutrūksta...

Vėliau Sąjūdžio veikla Širvintų rajone pamažu nusilpo ir visai nutrūko. Priežastis: kūrėsi politinės partijos ir Sąjūdžio nariai perėjo į jų gretas. Pamažu susiorganizavo Lietuvos krikščionių demokratų partijos skyrius, Lietuvos tautininkų sąjungos skyrius, Lietuvos valstiečių partijos skyrius, liberalai, socialdemokratai taip pat čia ieškojo savo rėmėjų. 1993 m. ėmė burtis ir Tėvynės sąjungos – Lietuvos konservatorių partijos nariai. Buvę komunistai susitelkė į Lietuvos darbo demokratinės partijos Širvintų skyrių. Prieš 1996 m. Seimo rinkimus Širvintose atsirado ir centristų, Moterų partijos atstovų, ir dar kažkokių...

O apskritai Širvintų rajono gyventojai kaip greit buvo pakilę, taip greit ir nutūpė: politiniame gyvenime dalyvauja pasyviai, mažai visuomeninių organizacijų. Rinkimuose dalyvauja vangiai, nors 40% slenkstį ir peržengia...

Paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę

Vytautas Zaremba

Dalia Mulevičienė

Lietuvos Nepriklausomybės paminklas Širvintose buvo pastatytas 1927 metais ir skirtas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę kovose ties Širvintomis. Paminklą sukūrė tų kovų dalyvis, jaunas Lietuvos meno mokyklos auklėtinis Robertas Antinis. Šis jo darbas buvo savotiška liaudiškos „Pietos“ parafrazė: motina prilaiko sužeistą mirštantį karį. Skulptorius apibendrintai norėjo perteikti žmogaus dramos idėją, apmąstydamas laisvės, kovos ir mirties prasmę. Paminklą sudarė ant postamento iškelta iš betono išlieta 3,5 metrų aukščio grupė. Tuo metu Roberto Antinio kūrinys kainavo 5 tūkst. litų.

1952 metais Širvintų rajono komjaunimo komiteto biuras, vadovaujamas H. Rakausko, nutarė paminklą nugriauti, nes jis „neatitinka sovietinės dvasios“. Tuo metu Širvintų rajono Darbo žmonių deputatų tarybos Vykdomojo komiteto pirmininku buvo R. Talala. Jis nedavė sutikimo paminklą sunaikinti. Tuomet sunaikinimo idėjos įgyvendinimo ėmėsi Širvintų miesto Vykdomasis komitetas, kuriam vadovavo Stankevičius. 1952 m. birželio 24 d. Širvintų Vykdomasis komitetas priėmė sprendimą „Apie likvidavimą lietuviško nacionalistinio paminklo Vilniaus gatvėje, kaip neturinčio jokios reikšmės“. Sprendime buvo rašoma: „1. Likviduoti lietuvišką buržuazinę-nacionalistinę paminklą, kaip neturinčią jokios reikšmės ir architektūrinės vertės. 2. Prašyti rajono DŽDT Vykdomojo komiteto patvirtinti sprendimą“.

Tačiau ir šį kartą R. Talala sutikimo nedavė. 1953 metais sovietiniai aktyvistai bandė paminklą versti savavališkai, tačiau buvo sustabdyti. Spėta nugriauti tik tvorelę. Antrasis paminklo griovimo vėjus prasidėjo 1954 metų pavasarį, kai iš Širvintų išsikėlė R. Talala. Likęs jo pavaduotojas Ostrovojus paskambino Širvintų statybos kontoros viršininkui ir įsakė paminklą nuversti. Paminklas buvo sunaikintas ir slapta užkastas.

Pakilus Atgimimo bangai Širvintose susikūrė iniciatyvinė grupė, vadovaujama Vytauto Zarembos, kuri ėmėsi ieškoti sunaikinto paminklo. Patikrinta nemažai versijų, kur jis galėtų būti užkastas. Tikslesnę vietą nurodė netoli gyvenantis širvintiškis senbuvis L. Žiedavičius. Širvintų montavimo statybos valdybos viršininko pavaduotojas Albinas Rimša organizavo kasinėjimo darbus. Ekskavatoriumi buvo perkasta nemažai žemės, kol surasta dalis postamento. Prie šv. arkangelo Mykolo bažnyčios šventoriaus tvoros rastas užkastas dar vienas paminklo fragmentas – skulptūros ranka. Vėliau nutarta išlikusią postamento dalį padėti, o kitas rastas dalis palaidoti netoli atstatytojo Nepriklausomybės paminklo – prie greta esančio tautodailininko Ipolito Užkurnio sukurto ažuolinio stogastulpio 1940–1953 metų sovietinės okupacijos aukoms atminti.

1991 m. rugsėjo 1 dienos popietė: atrodo, beveik visi širvintiškiai susirinko miesto skverelyje prie bažnyčios. Čia, kur nuo 1927 m. stovėjo skulptoriaus Roberto Antinio paminklas (nugriautas 1954 m.), vėl iškilo skulptūrinė kompozicija, atkurta menininko sūnaus Roberto Antinio jaunesniojo.

Tos akimirkos buvo laukiama trejus metus. 1990 m. gruodžio 20 d. miesto visuomenė iškilmingai įbetonavo į atstatomojo paminklo postamentą kapsulę su šiuo tekstu:

Didžiai Gerbiamasis,

Kokios tu tautybės ar politinės partijos narys bebūtum. Atidarys šią kapsulę ir perskaitęs raštą, nepaprastai giliai, giliai susimąstyk, pakelk į dangų akis ir gal tada suprasi...

– Kad dar XIV amžiuje pasaulis iš Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino sužinojo apie didingą sostinę Vilnių, jo kraštą, Lietuvą;

– Kad čia, ši žemė, nuo amžių glūdumos yra lietuvių ir šalia jo gyvenančio doro, gerbiančio šią žemę ir jos žmones kitataučio;

– Kad šios šventos žemės kiekviena pėda yra aplaistyta ašaromis ir krauju mūsų ainių, protėvių ir pačių mūsų kovose dėl laisvės ir Nepriklausomybės;

– Kad kaip tik vienu iš tų kovų, 1920 metų didvyrių pagerbimui tauta pastatė šį paminklą. Nes tik čia, ties Širvintomis ir Giedraičiais, buvo sustabdyta grėsminga lenkų okupacinė armija, norėjusi okupuoti visą Lietuvą. Bet buvo priversta apsiriboti tik Vilniaus krašto okupacija.

Negeresnė politinė padėtis Tėvynėje ir šiuo laiku. Ypač kaip ir anksčiau Vilniaus krašte, Rytų Lietuvoje.

Atgimstanti tauta, po penkiasdešimties genocido ir rusinimo metu, 1990 03 11 paskelbė Nepriklausomybės Aktą. Todėl užsienio ir vidaus priešai baisiai sunerimo. Įvairūs Kremliaus emisarai per LKP (TSKP) vadovus ir narius Rytų Lietuvoje kitataučiams teigia, kad „Vilniaus kraštą kolonizavo lietuviai!“ Šis kraštas priklauso lenkams, baltarusiams ir dar nežinia kam, tik ne lietuviams. Šie pseudoistorikai vėl bando dalyti Lietuvą. Žada aukso kalnus, jei įsijungtų į atnaujintą Sovietų imperiją. Nedoriems tikslams siekti tinka įvairios priemonės, net ir vandalizmas... Bet ir jis nepakeis istorijos. Tai kiekvienos tautos teisė ir garbės reikalas, ką ir kaip pagerbti savoje žemėje. Kaip ir šiuo atveju – vandalai nugriovė ir sunaikino paminklą – mes atstatome, nebūs mūsų – atstatys kiti. Nors ir per dideles moralines ir materialines skriaudas... Svarbu būti vieningais.

Tik taip išgydysime visas mūsų žemei, mūsų širdims padarytas žaizdas, įveiksime negandas: laisvės, Nepriklausomybės siekimo neįmanoma nei smurtu, nei apgaule, nei tankų vikšrais sutriuškinti, sunaikinti.

*Todėl kiekvienas turime elgtis taip, kad
per amžius būtų laisva ir nepriklausoma mūsų
Tėvynė Lietuva!*

*Su amžina pagarba –
Paminklo paieškos ir atstatymo
grupės nariai*

*1990 spalį
Širvintos*

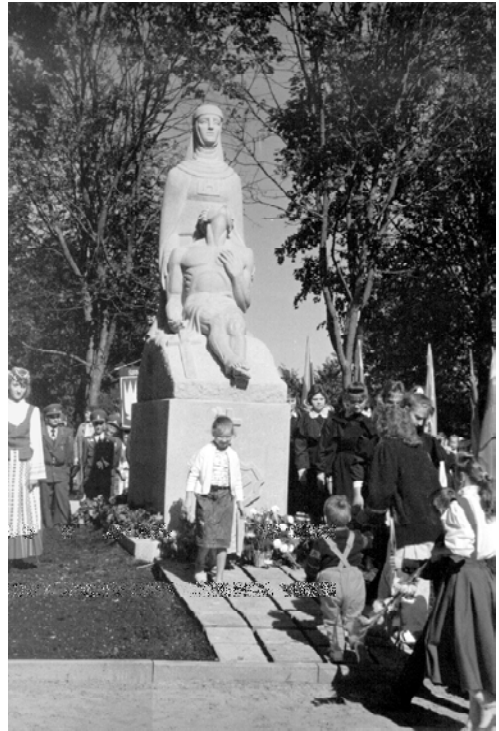
Trejus metus aukojome pinigus, tarėmės, koks tas atstatytasis paminklas turi būti, kur stovėti. Nutarta, jog turi būti, koks ir buvęs, ir stovėti, kur stovėjęs. Ir paaukota tikrai daug – daugiau kaip 50000 rublių. O juk pradinė suma – 35000 – pirmaisiais metais atrodė pernelyg didelė, neįkandama. Bet laikas įrodė, jog ir daug didesnę sumą būtume surinkę – toks didelis buvo noras matyti atstatytą paminklą.

Turbūt dar niekada tiek daug žmonių Širvintose nebuvo susirinkę vienon vieton. Tą dieną mes pamatėme, kiek mūsų laukė šios akimirkos, kiek žmonių rėmė šį kilnų tikslą. Todėl nevarginome vieni kitų tuščiomis kalbomis. O jei kas kalbėdamas ir užsikirsdavo – tai dėl jaudulio, dėl džiaugsmo. Todėl ir istorijos pamoka, kurią visiems susirinkusiems surengė mokytojas S. Dačka, neprailgo. Nors daugelį dalykų, apie kuriuos kalbėjo mokytojas, žinojome, bet tai mūsų istorija ir jos gali klausytis be galo:

– Istorija yra gyvenimo mokytoja, o gyvenimas ir kuria istoriją. Kiek jau kartų barbarai, vandalai norėjo sunaikinti pasaulio istoriją, kultūrą, bet laikui bėgant jie patys išnyko. Deja, vėl atsirado jų pasekėjų – dar blogesnių: jie griovė, naikino sąmoningai. Istorija dar sugalvos jiems vardą. O dabar dairykimės aplink, atsiminkime kiekvieną dieną, kad galėtume apie tai papasakoti savo vaikams, vaikų vaikams. Vyksta dideli įvykiai, – tai irgi mūsų istorija...

Visi kalbėję – paminklo atstatymo komisijos pirmininkas V. Zaremba, skulptorius R. Antinis jaunesnysis, SKAT Vilniaus rinktinės vadas Romas Katinas, politinis kalinys Kazimieras Skebėra, Albinas Rimša – pabrėžė šios šventės reikšmę rajonui, Lietuvai, prisiminė išgyventas sunkias dienas, laisvės ir pergalės džiaugsmą.

Svarbiausia renginio akimirka – paminklo atidengimas: V. Zaremba ir R. Antinis jaunesnysis nukerpa juostele, uždangalas nukrenta žemėn, po juo – paminklas. Didelis, šviesus paminklas simbolizuoja lietuvę motiną su žuvusiu sūnumi. Mūsų laisvės simbolis, atstatytas mūsų visų! Taip pat tapęs Širvintų miesto simboliu.

*Prie ką tik atidengto
paminklo žuvusiems
už Lietuvos
Nepriklausomybę.
1991 09 01*

Skamba Tautiška giesmė – valstybės himnas. Kunigas Juozapas Dabravolskas pašventina atstatytą paminklą, mokiniai padeda gėlių, apjuosia postamentą ažuolo lapų vainiku, stoja garbės sargybon. Juos pakeitę mūsų rajono savanoriai netrukus, stebint tūkstančiams akių, prisiekia mylėti ir ginti tėvynę. Kun. J. Dabravolskas pasako trumpą pamokslą, pašventina savanorius ir visus apdalina popiežiaus pašventintais paveikslėliais.

Dar ilgai žmonės būriuojasi prie paminklo, grožisi juo, deda gėles. Senieji širvintiškiai ir jaudulio ašarą nubraukia. Nors kai kurie jų paminklą mena gal kiek kitoki. Skulptoriaus sūnus ištaisė savo tėvo R. Antinio – tada dar pradedančio skulptoriaus – padarytas klaidas. Bet tai tik smulkmenos, vienas kitas niuansas: klostės, proporcijos.

Vakare įvyko didžiulė gegužinė, kuri jaunimui sutapo su mokslo metų pradžia. „Istorijos pamoka baigta, bet gyvenimo istorija tęsiasi...“ – nuskambėjo šventės pabaigoje. Kokia ta istorija bus, priklausys nuo šiandienos. Paminklą atstatėme. Liko kiti, ne mažiau svarbūs darbai – mūsų rytdiena.

Lietuvos Respublikos krašto apsaugos sistemos kūrimas Širvintų rajone nuo 1990 metų

Alfonsas Gudašis

1990 m. kovo 11 dieną buvo paskelbta Lietuvos nepriklausomybė. Ją reikėjo įtvirtinti, siekti tarptautinio pripažinimo, į savo rankas perimti šalies ir jos sienų kontrolę, organizuoti krašto ir jos žmonių gynybą, sukurti Lietuvos kariuomenę prieš galimą agresiją.

Todėl 1990 m. balandžio 25 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarė įsteigti Krašto apsaugos departamentą (KAD). Jo generaliniu direktoriumi buvo paskirtas Aukščiausiosios Tarybos deputatas Audrius Butkevičius.

Vienas svarbiausių KAD uždavinių buvo tinkamas kadru parinkimas. Buvo sudaryta atestacinė komisija, kuri tikrino priimamųjų į darbą karines žinias, kompetenciją, anketinius duomenis. Krašto apsaugos sistema buvo depolitizuota.

1990 m. rugpjūčio 15 d. KAD darbuotoju tapo ir Širvintų miesto gyventojas – šių eilučių autorius Alfonsas Gudašis (pirmosios pareigos – Krašto apsaugos departamento Vilniaus zonos Širvintų rajono instruktorius). Reikėjo aiškinti jaunimui ir gyventojams nepriklausomybės siekius, agituoti jaunuolius atsisakyti tarnauti okupacinėje SSSR kariuomenėje, moraliai juos remti, ginti nuo okupantų teisinėmis priemonėmis, ruošti tarnybai Lietuvos kariuomenėje, stebėti priešišką nepriklausomybei jėgų veiksmus, juos fiksuoti ir informuoti aukštesniąją vadovybę, telkti savanorius saugoti svarbių valstybės objektų. Pirmieji Širvintų savanoriai: Jonas Kavaliukas, Vytautas Verkauskas, Arūnas Vareikis, Žybartas Mackela, Algimantas Lukša, Gintautas Zibalas, Albertas Karaliūnas, Arūnas Valickas, Juozas Kavaliukas, Artūras Trinkūnas, Gintaras Saliamonas, Gintautas Kanopka, Vidmantas Raudeliūnas.

Iš sovietų armijos pabėgo ir slapstėsi širvintiškiai: Vidmantas Mickevičius, Saulius Jatkauskas, Rolandas Kojala, Vytautas Palyga, Deimantas Rokas, Dainius Sargelis, Juozas Mučinis, Saulius Jacko, Saulius Drublionis, Algirdas Stakauskas, Jan Geigal. 1990 08 23 karinių dalinių karininkai ieškojo pabėgusių karių, tačiau rajono VRS vadas Gediminas Leiteris atsisakė padėti surasti ir sulaikyti pabėgusius karius.

1991 m. sausio 17 d. Aukščiausiosios Tarybos sprendimu krašto apsaugos sistemoje buvo įkurta Savanoriškoji krašto apsaugos tarnyba (SKAT). Jos štabo viršininku paskirtas Jonas Gečas.

1991 m. gegužės mėn. SKAT Širvintų kuopos vadu paskirtas Antanas Kanapienis. 1991 m. rugsėjo mėn. priimtas į darbą vairuotojas Gintaras Meškutavičius.

Taip buvo sukurtos dvi atskiros karinės struktūros, pavaldžios KAD.

1991 m. birželio mėn. įkuriamos rajonų komendantūrų (KAD Širvintų rajono komendantu paskiriamas Alfonsas Gudašis). 1991 m. spalio mėn. KAD likviduojamas ir steigiama Krašto apsaugos ministerija (KAM). Rajone liko komendantūra, kurioje dirbo vienas Alfonsas Gudašis (1991 12 30 A. Gudašiui suteikiamas kapitono laipsnis, 1995 10 20 – majoro laipsnis). 1992 02 03 į Širvintų rajono komendantūrą atėjo dirbti Jonas Micka, kuriam patikėta rūpintis naujokų šaukimu į tikrąją krašto apsaugos tarnybą, vėliau jam suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis.

*Širvintų kuopos
savanoriai su*

*buvusiais partizanais
Didžiosios kovos
apygardos partizanų
sueigoje Čiobiškyje.*

*Pirmas iš kairės stovi
politinis kalinys*

*Albinas Bagdonavičius,
pirmas iš dešinės stovi
buvęs partizanas*

Motiejus Bulauka

1992 04 01 į komendantūrą atėjo dirbti Raimundas Miliukas (1995 01 25 jam suteiktas jaunesniojo leitenanto laipsnis), kuris rūpinosi mobilizacijos reikalais.

1994 10 05 Algirdas Marijonas Mulevičius (1995 11 20 jam suteiktas viršilio laipsnis) pradėjo eiti specialisto prievolei pareigas. Pirmieji Širvintų rajono savanoriai, vykę tarnauti Tėvynei 1991 metais: Arūnas Vareikis, Aidas Kaliūnas, Andrius Šiškauskas, Rimantas Jurkevičius, Sigitas Eigelis iš Širvintų miesto, Valentinas Rėkšta iš Kėlių k., Danguolis Pažusis iš Karališkių k., Stasys Radzevičius iš Kryžiūkų k.

1991 m. sausio 11–12 dienomis AT rūmuose budėjo širvintiškiai Vytautas Zamuška, Vytautas Miselis, Alfonsas Gudašis, Antanas Kanapienis, Jonas Meškutavičius, o sausio 13 dieną Arvydas Janavičius, Antanas Kanapienis, Alfonsas Gudašis.

1991 m. kovo 18 dieną į AT rūmus budėti važiavo Širvintų savanoriai: Petras Bernotas, Antanas Kanapienis, Vytautas Ramanauskas, Viktoras Andriušanecas, Vytautas Talkačiauskas, Gintaras Gibavičius, Rimvydas Mickevičius, Vladas Bereznauskas.

1991 m. rudenį vyko pirmasis naujokų šaukimas į Lietuvos kariuomenę. Sveikata tikrino gydytojai Vilniuje. Lietuvos sostinėje naujokai širvintiškiai buvo paskirstyti į dalinius. Į tarnybą išvyko Rimas Blusevičius, Alvydas Brasiūnas, Saulius Četrauskas, Valdas Četrauskas, Arvydas Jankūnas, Ramūnas Karnusevičius, Egidijus Lapinskas, Kęstutis Meilūnas, Algimantas Mikalajūnas, Gintaras Romaška, Albinas Savickas, Virgilijus Šalkauskas, Ramūnas Vadeikis, Kęstutis

*Atsargos karininkais tapę širvintiškiai (iš kairės):
Grigorijus Kudrešovas, Albertas Vanagas,
Arovydas Janavičius, Vytautas Savickas,
Kęstutis Norušis, tuometinis Širvintų rajono
teritorinės gynybos vadas majoras
Alfonsas Gudašis, Gintautas Šmaukšta,
Vytautas Šimonėlis, Henrikas Švedas. 1995 m.*

Baranauskas, Valdas Didžiokas, Gintaras Riauba, Arūnas Vilkevičius, Darius Stuklinskas, Arvydas Babrauskas, Aidas Barbaravičius, Alvydas Garnys, Ruslanas Mickevičius, Edgaras Motiejūnas, Audrius Zmiejauskas, Miroslavas Žagelis, Kęstutis Kavaliukas, Darius Milkevičius, Vytautas Jakimavičius.

Gintaras Bartkevičius atliko alternatyviąją karo tarnybą Širvintų rajono centrinėje ligoninėje.

Nuo 1992 05 19 Širvintų rajono naujokai Nerijus Bakasėnas, Alvydas Žukauskas, Saulius Bogda atliko alternatyviąją karo tarnybą Ukmergės miškų urėdijoje.

Nuo 1992 11 09 Robertas Jankovskis tarnavo Širvintų rajono komendantūroje, nuo 1993 11 30 komendantūroje tarnavo Darius Leleckas, Darius Medišauskas, Česlovas Savka.

1993 m. komendantūros prijungiamos prie SKAT – įkuriami teritorinės gynybos štabai.

1995 m. birželio 21 dieną buvo suteikti atsargos karininkų laipsniai šiems širvintiškiams:

Arvydui Janavičiui – *ats. vyr. ltn.*

Sigitui Jozoniui – *ats. vyr. ltn.*

Gintautui Keturakiui – *ats. ltn.*

Grigorijui Kudrešovui – *ats. ltn.*

Kęstučiui Norušiiui – *ats. vyr. ltn.*

Vytautui Savickui – *ats. ltn.*

Egidijui Sereikai – *ats. vyr. ltn.*

Vytui Šimonėliui – *ats. vyr. ltn.*

Gintautui Šmaukštai – *ats. ltn.*

Henrikui Švedui – *ats. ltn.*

Albertui Vanagui – *ats. vyr. ltn.*

Organizacijos

Viktoras Alekna

Lietuvoje nuo senų laikų būrėsi įvairios brolijos, sambūriai. Prisiminkime tik studentų filaretų, filomatų, spindulingųjų sambūrius Vilniaus universitete devyniolikto amžiaus pirmąjį – trečiąjį dešimtmetį, anticarinę moksleivių „Juodųjų brolių“ organizaciją Kražiuose 1823 m. Spaudos draudimo dešimtmečiais į draugijas būrėsi knygnešiai, kunigų seminarijų auklėtiniai ne tik šalpos, bet ir spaudos platinimo, lavinimosi tikslais. XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pradžioje atsirado ir politinių sąjungų ar partijų. O bene stambiausia XIX amžiaus organizacija buvo vyskupo Motiejaus Valančiaus įsteigtos blaivybės brolijos, Lietuvoje pradėjusios organizuotis 1858 m. Greitu laiku Kauno gubernijoje, kuri beveik sutapo su Žemaičių vyskupija, į brolijas įsirašė ir priesaiką davė 692000 vyskupijos katalikų. Tuo metu Vilniaus gubernijoje blaivybės brolijoms

priklausė 429000 žmonių. 1863 m. Vilniaus generalinėje gubernijoje blaivybės brolijos buvo uždraustos. Reikia manyti, kad ir Širvintų valsčiuje ar parapijoje buvo sudaryta tokia blaivybės brolija, nors žinių apie ją ir nėra.

XX amžiaus pradžioje, ypač po 1905 m. sukilimo, Lietuvos žmonės pradėjo burtis į įvairias ūkines, visuomenines, kultūrinės, religines organizacijas. Jau pirmą amžiaus dešimtmetį ūkininkų draugijos susibūrė Bagaslaviškyje, Mūsninkuose, Širvintose. Jas dažniausiai kūrė lenkiškų pažiūrų dvarininkėliai, turtingesnieji ūkininkai. 1911 metais Širvintų klebonas Jonas Navickas, Pivašiūnų klebonas Alfonsas Petrulis ir Merkinės klebonas Vladas Mironas įkūrė „Aušros“ bendrovę, kuri 1911–1915 ir 1919 metais leido „Aušros“ laikraštį. 1912 m. Vilniuje įkurta „Ryto“ draugija, kuri iki kaizerinės Vokietijos okupacijos 1915 m. Vilniaus krašte turėjo jau 40 skyrių. Draugijos pirmininku 1915 m. balandžio 20 d. buvo išrinktas kun. Alfonsas Petrulis. Ar Širvintų parapijos klebonas kun. Juozas Navickas mėgino Širvintose steigti savo bendražygio kun. A. Petrulio vadovaujamos draugijos skyrių, žinių neturima.

1920 m. Širvintų valsčiuje būta slaptos lietuvių organizacijos, kurios nariai įvairiais būdais talkininkavo Lietuvos kariuomenei. Veikliausieji širvintiškiai Mykolas Skorupskis, L. Mednikienė, M. Kiaušinytė, P. Žukauskas, J. Janukaitis, V. Petrauskas ir M. Kugauda vėliau Lietuvos vyriausybės buvo apdovanoti Vyčio Kryžiaus ordinais.

Pasibaigus mūšiams su lenkais ir įtvirtinus demarkacinę liniją, širvintiškiai pradėjo kurti įvairias organizacijas ir partijų skyrius. Susiorganizavo Krikščionių demokratų, Valstiečių liaudininkų, Tautininkų sąjungos skyriai. Jaunimas būrėsi į šaulių būrį, pavasarininkų kuopą, „Jaunosios Lietuvos“ sąjungos skyrių. Kai 1925 m. buvo įkurta Vilniui vaduoti sąjunga, ir Širvintose susibūrė Sąjungos skyrius. Buvo įkurtas ir „Pochodnios“ skyrius, kuris 1926–1927 m. buvo įsteigęs keletą neilgai veikusių pradžios mokyklų lenkų dėstomąja kalba Širvintose, Trapėliuose ir kai kur kitur.

1932 m. į Širvintas atvykęs agronomas Algis Lipčius kaimuose pradėjo organizuoti Jaunųjų ūkininkų būrelius, tada vadinamus rateliais. Labai aktyvus ratelis buvo įsteigtas Kėlių kaime. Šiam būreliui noriai talkininkavo Kėlių pradžios mokyklos vedėjas Jurgis Čekuolis. Jis įkūrė ir ūkininkų būrelio orkestrėlį. Apskritai kaimuose įvairios organizacijos kūrėsi ten, kur buvo pradžios mokykla, o jos vedėjas ar mokytojas noriai būrė vietos jaunimą ir vyresnius į draugijas, sąjungas. Partijų veikla po 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo nusilpo, o 1936 m. vasario 6 d. buvo uždrausta. Ar Širvintų valsčiuje veikė kokia nors pagrindinė Lietuvos komunistų partijos kuopelė, nebuvo girdėti, nors kaimyniniuose Gėlvonų ir Mūsninkų valsčiuose tokios slaptos kuopelės veikė. Jos į viešumą drąsiai išėjo po 1940 m. birželio 15 d. Sovietų Sąjungos įvykdytos Lietuvos okupacijos.

Po 1940 metų ir Širvintų valsčiuje susikūrė komunistų partijos ir komunistinio jaunimo – komjaunuolių kuopelės, į kurias suėjo naujos valdžios pareigūnai, kartais ir paprasti valstiečiai ar darbininkai. Kad žmonės paraginti stojo į komunistines organizacijas, nesuprasdami gerai, kas tai per pinklės, galėtų liudyti kad ir toks pavyzdys: iki okupacijos buvęs pavasarininkų kuopos pir-

mininkas Steponas Lipeika 1940 m. paragintas įstojo į komjaunimo kuopelę ir buvo išrinktas ar paskirtas valsčiaus komjaunimo organizacijos sekretoriumi. Jis gimęs 1919 m., baigęs tik pradžios mokyklą ir, matyt, taip ir nesuprato, ką daro. Mat 1941 m., prasidėjus karui, Steponas Lipeika prisidėjo prie vadinamųjų baltaraiščių, o 1944 m. nuėjo į žalią girią...

Vokiečių okupacijos metais bet kokia organizacijų veikla buvo neleidžiama, o kai 1944 m. grįžo bolševikai – vėl pradėta organizuoti komunistų partijos ir komjaunuolių kuopeles, taip pat profesinių sąjungų organizacijas. Tik dabar vietos žmonės, ypač jaunimas, buvo daug atsargesni. Pavyzdžiui, 1944–1945 mokslo metais nė vienas Širvintų progimnazijos moksleivis nebuvo įviliotas į komjaunimo organizaciją. O partijon stoji atvykę iš Rusijos pareigūnai. Pamažu ir komunistų gretos augo. Kai buvo įvestas privalomas aštuonerių, vėliau vienuolikos ir net dvylikos metų mokymas, tai visa auganti karta atsidūrė mokytojų įtakoje. Jaunieji mokytojai buvo išsigiję komjaunimo veiklos patirties dar rengdamiesi mokytojo darbui. Pedagogai buvo įpareigojami visus savo mokinius leisti per komunistinio ugdymo koštuvą: vos išžengusius į mokyklą vaikučius įrašyti į spaliukus, perkopusius penktos klasės slenkstį perrašyti į pionierius, sulaukusius 15, vėliau ir 14 ar net 13 metų – perkelti į komjaunuolius, o studentus jau stumti ir į komunistų partiją. Mokyklose atsirado pionierių, komjaunimo vadovai. Devintame dešimtmetyje beveik visi moksleiviai, gaunantys brandos atestatą, jau būdavo perėję privalomą komunistinio auklėjimo mokyklą. Sąjūdis sugriovė tą sistemą. Bet reikia prisiminti, kad visoje Lietuvoje 1988 m. buvo daugiau kaip pusė milijono komjaunuolių, o komunistų partijos narių – daugiau kaip du šimtai tūkstančių. Griauti buvo ką.

Bet negali likti tuštumos: vietoje komunistinio organizacinio jungo lyg ir turėjo atsirasti kitoks organizuotas jungas. Deja...

Nepaklusnumas partijos diktatūrai per bolševikų okupacijos penkiasdešimtmetį Lietuvos žmonių širdyse visą laiką dygo kaip nesėtos piktžolės. Ir Širvintų rajone, pats mačiau savo akimis, į komjaunuolių organizacijas varomas jaunimas dažniausiai tai mokytojų prievartai nusileisdavo, bet tai šen, tai ten atsirasdavo ir priešginių, ir tokie nepaklusnieji daugiausia rūpesčių sukeldavo jų mokytojams. Mat už nepavergtas sielas bardavo ne tuos jaunuolius, o jų mokytojus. O kas nori būti baramas? Taip ir suklestėjo komjaunimas. Ir Širvintose taip buvo. Nors kai kas ir labai nenoriai prisisegė raudoną ženklelį su Leninu ir išsigijo raudoną nario knygelę...

Mažesnėje komunistų partijos priežiūroje buvo „Žinijos“ draugijos skyriai. Nors „Žinija“ taip pat turėjo vykdyti ideologinius nurodymus, bet jos nariai jau galėjo laisviau veikti, o dažnai ir priklausyti šiai organizacijai, bet beveik nieko ar net visai nieko neveikti. Svarbu, kad pirminės organizacijos pirmininkas sugebėtų laiku parašyti rajono vadovams ataskaitas. Širvintų rajone „Žinijos“ draugijos skyriui daugiausia priklausė mokytojai ir kai kurie kiti kaimo mokytesnieji.

Kraštotyros draugija taip pat turėjo savo skyrių Širvintose. Jai priklausė jau daug mažiau mokytojų, bet jie mokyklose vadovavo moksleivių kraštotyryninkų būreliams. Kraštotyryninkai šį tą padarė: surinko tautosakas, tyrė krašto-

vaizdį, rašė mokyklų, kolūkių, pionierių ar komjaunimo organizacijų istorijas, buvo siūloma rinkti duomenis apie pokario sovietinius ir partijos aktyvistus.

Mokyklose dar buvo sudaromos ir pirminės Raudonojo Kryžiaus, ugniagesių draugijos, gamtininkų organizacijos. Jau pirmokėlis, būdavo, priklauso bent kelioms organizacijoms. Tai priklausė nuo mokytojų veiklumo ir polinkių. Buvo ir sporto organizacijų. Visos tos organizacijos turėjo padėti „statyti komunizmą“.

Po Stalino mirties įtampa truputį atslūgo ir daug kur Lietuvoje šiek tiek pakėlė galvas Lietuvos patriotai. Tos pakeltos galvos jau nenulinko ir devintojo dešimtmečio pabaigoje visu ūgiu iškilo Sąjūdis. O Širvintų rajone, atrodo, visą laiką buvo tylu. Tiesa, 1967 m. Vilniuje pasigirdo lietuvių kalbos gynėjų balsas, vėliau jie prieglobstį rado po Kraštotyros ir paminklų apsaugos draugijos sparnu, o 1968 ar 1969 m. ir Širvintose susibūrė tos draugijos lietuvių kalbos sekcija. Jos pirmininku buvo išrinktas šių eilučių autorius. Jis pirmininkavo iki 1975 m., ir tuo metu sekcija šį tą nuveikdavo – bent sukviisdavo metinius susirinkimus.

1988 m. Sąjūdis šluote nušlavė visas organizacijas: mokyklose neliko spalviukų, pionierių, komjaunuolių, įstaigose ir įmonėse, kolūkiuose – pirminių partinių organizacijų, neteko veiklos barų ir visos kitos sovietinės visuomeninės organizacijos. Iš didelės rajono komunistų organizacijos patys aktyviausi nariai vis dar tebesilaikė Lietuvos darbo demokratinės partijos skyriuje. Jam vadovavo Genovaitė Abromavičienė ir Vladimiras Kornijenko.

Kartu su Sąjūdžiu Širvintose kūrėsi ir kitos organizacijos. Pirmiausia balsiai prabilo Žalieji. Jų vadovu tapo inž. E. Žitlinskas. Jau 1989 m. pradėta kalbėti ir apie vysk. M. Valančiaus blaivybės draugijos steigimą. Netrukus Širvintose susibūrė ir Kalbos draugijos skyrius. Buvo išrinkta valdyba, skyriaus pirmininkas. 1993 m. susirinkęs būrelis mokytojų įsteigė Lietuvos katalikų mokytojų sąjungos Širvintų skyrių. Ši organizacija surengė Antano Maceinos minėjimą. Bet apskritai visų šių draugijų veikla lyg ir baigėsi valdybų rinkimais.

1992 m. vasarą įsikūrė Lietuvos krikščionių demokratų partijos (LKDP) Širvintų skyrius. Pirmiausia LKDP idėjomis susidomėjo Širvintų poliklinikos ir ligoninės gydytojai Aldona Gudašienė, Romas Ivanauskas, Juzė Šerevičiūtė, Algirdas Stanevičius. Prie jų prisidėjo keletas mokytojų, inžinierių, kitų miesto gyventojų ir 1992 m. rugsėjo mėnesį įvyko LKDP Širvintų skyriaus steigiamasis susirinkimas. Tuo metu visos partijos rengėsi Lietuvos Respublikos Seimo rinkimams. LKDP Širvintų skyrius savo kandidatu į Seimą pasiūlė vilnietę gydytoją Gražiną Paliokiene. Skyrius daug savo narių pasiuntė į apygardos ir apylinkių rinkimines komisijas, rengė kandidatės susitikimus su rinkėjais. Per rinkimus už Gražiną Paliokiene ir už LKDP sąrašą Širvintų apygardoje balsavo beveik du tūkstančiai rinkėjų.

Steigiamajame susirinkime buvo išrinkta skyriaus valdyba, o pirmininku tapo mokytojas Vladas Jablonskas. Vėliau Krikščionių demokratų partijos skyrius rengdavo įvairius minėjimus, susitikimus su Seimo nariais, rūpinosi kuopų steigimu rajono apylinkėse. Tokios kuopelės buvo įsteigtos Čiobiškyje, Gelvonuose ir Musninkuose. 1994 m. LKDP Širvintų rajono skyriaus pirmininke buvo išrinkta gydytoja Aldona Gudašienė. Dabar skyriui vadovauja Aleksandras Krūtinis.

Tautininkų sąjungos skyriaus užuomazgos – Musninkuose. Čia mokytojas Leonas Pociūnas dar 1992 m. pradėjo burti vietos žmones į šią sąjungą. Širvintų mieste tautininkus subūrė Albinas Rimša.

Tėvynės sąjungos – Lietuvos konservatorių skyrius Širvintose išikūrė 1994 m. vasarą – liepos mėn. Skyriuje aktyviai dirba mokytojos Danutė Miliukienė, Aldona Pažusytė ir kiti. Dabar rajono konservatoriams vadovauja gydytoja Rima Kadžienė.

Rajone taip pat veikia Lietuvos valstiečių partijos skyrius. Jam vadovavo Albinas Blažys, vėliau – Aldona Aleksandravičienė, dabar – Jonas Purvaneckas. Liberalų sąjungos Širvintų skyriaus įkūrėjas ir dabartinis vadovas – Rimvydas Olšauskas. Prieš rinkimus į Savivaldybės tarybą savo veiklą išryškina Centristų, Moterų ir kitos partijos. Rytinėje rajono dalyje aktyviai veikia Lietuvos lenkų rinkimų akcijos organizacija.

Dar nuo sovietinių laikų Širvintose veikia invalidų (vėliau – neįgaliųjų) draugija. Jai daug metų vadovauja Boleslovas Krivka. Ši draugija turi savo chorą „Viltis“, kasmet ruošia kai kurių švenčių renginius, organizuoja išvykas.

1996 m. rudenį Širvintose susiorganizavo ir pensininkų „Bočių“ draugijos skyrius. Nors pačiose Širvintose gyvena apie 2000 pensininkų, bet į šią draugiją įsirašė tik daugiau kaip 50 narių. Pirmininku buvo išrinktas Viktoras Alekna. Kai 1998 m. V. Alekna persikėlė į Vilnių, „Bočių“ draugijos skyrius, kurio pirmininkė dabar yra Scholastika Jasiukevičienė, užsiima įvairia veikla. Draugijos nariai švenčia Užgavėnes, Velykas ir kitas šventes.

Kelerius metus Širvintose gyvuoja ir Sveikuolių organizacijos grupė, įsteigta Arūno Marčiausko. Širvintų sveikuoliai kiekvieną žiemą važiuoja į Palangą ir ten maudosi jūroje.

Nors, atrodytų, Širvintose pakankamai daug organizuotų žmonių, bet ryškesnės veiklos lyg ir mažoka.

Sovietinės okupacijos tremtinių ir politinių kalinių veikla

Viktoras Alekna

1988 m. rugpjūčio 26 d. Kaune išikūrė „Tremtinio“ klubas. Greitai tokie klubai pradėjo kurtis ir Vilniuje bei įvairiuose rajonuose. Širvintiškiai daug nepavėlavo: 1988 m. gruodžio 11 d. Širvintose susirinko keli šimtai sovietmečio tremtinių ir politinių kalinių ir įsteigė „Tremtinio“ klubo Širvintų skyrių. Tą pačią dieną buvo išrinkta skyriaus valdyba net iš 23 narių, o pirmininku išrinktas buvęs Vorkutos kalinys Viktoras Alekna.

Skyriaus nariais užsirašė beveik du šimtai politinių kalinių, išvežtųjų bei jų vaikų. Numatė sudaryti visų nukentėjusiųjų Širvintų rajono gyventojų sąrašą, kvietė politinius kalinius bei tremtinius dalyvauti Sąjūdyje. 1989 m. birželio 14 d. šventiškai paminėjo Gedulo ir Vilties dieną. Birželio 24 d. Gėlvonuose, bažnyčios

šventoriuje, buvo pašventintas skulptoriaus Donato Gediminsko sukurtas kryžius tremtiniams atminti. Liepos mėn. pabaigoje iš Igarkos buvo parvežti šešių širvintiškių palaikai. Trys karstai palaidoti Širvintose, du – Kiaukliuose ir vienas – Čiobiškyje. Laidotuvėse visur dalyvavo klubo atstovai. Vėliau klubo nariai dalyvaudavo Sąjūdžio renginiuose. 1990 m. Čiobiškio bažnyčios šventoriuje pastatytas to paties D. Gediminsko padarytas kryžius. 1991 m. birželio 14 d. tremtinių aukoms atminti pastatytas skulptoriaus Ipolito Užkurnio kopyltstulpis Širvintose.

1995 m. liepos 6 d. Čiobiškyje įvyko išlikusių Didžiosios kovos apygardos partizanų suvažiavimas. Jo metu prie Čiobiškio vaikų namų pastato, kuriame 1945 m. kovo 27 d. enkavėdistai užklupo ir sunaikino Didžiosios kovos apygardos štabą, buvo atidengta atminimo lenta.

*Atidengiamas
paminklas
1940–1953 metų
aukoms atminti.
1991 06 14.*

1992 m. pradžioje susibūrė tremtinių choras. Jam ilgus metus vadovavo buvusių Vorkutos kalinių Sofijos ir Stanislavo Kuzmų duktė Irena Kuzmaitė-Vasiliauskienė. Į chorą susirinko daugiau kaip 20 dainininkų. Jie greitai išmoko tremtinių bei partizanų dainų, kai kurių bažnytinių giesmių ir nuolat dalyvaudavo įvairiuose ne tik Tremtinių, bet ir kitų rajono organizacijų renginiuose, taip pat ne kartą buvo nuvykę į Musninkus, Gelvonus, Čiobiškį, kartą – net į Anykščius. 1994 m. dalyvavo Lietuvos dainų šventėje Vilniuje, o 1997 m. – Tremtinių chorų dainų šventėje Klaipėdoje. 1997 m. rudenį Širvintų tremtinių chorui ėmė vadovauti Širvintų vaikų muzikos mokyklos direktorius Jonas Barbaravičius.

V. Trumpicko nuotr.

*Širvintų politinių
kalinių ir tremtinių
choras Dainų šventėje
Vingio parke Vilniuje.
1994 07 10*

Šešerius metus Tremtinių ir politinių kalinių sąjungos (toks vėlesnis pirmąkart klubo pavadinimas) skyriui Širvintų rajone vadovavo V. Alekna. Kai 1995 m. Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjunga iš visuomeninės organizacijos pasidarė politinė, V. Alekna ir kai kurie kiti skyriaus nariai, jau anksčiau buvę kitų politinių partijų nariai, iš skyriaus veiklos pasitraukė, o skyriaus pirmininku buvo išrinktas buvęs partizanas ir Kolymos lagerių politinis kalinys Antanas Pečiulis, kilęs iš Gelvonų valsčiaus Neveronių kaimo. Sveikatai pablogėjęs, A. Pečiulis 1999 m. pradžioje atsisakė pirmininko pareigų, o skyriaus pirmininke išrinkta Loreta Kinderevičienė – buvusio politinio kalinio dukterė. Ji 1999 m. gegužės 29 d. Širvintose surengė skyriaus išikūrimo dešimtmečio minėjimą.

Per dešimt metų surinkta nemažai tremtinių ir politinių kalinių atsiminimų, kurių dalis buvo spausdinama rajono laikraštyje „Širvinta“. Skyriaus narys Petras Malinauskas išleido savo atsiminimų knygą „Rauda be ašarų“ (1996 m. 360 p.). Buvęs partizanas ir Vorkutos kalinys Albinas Bagdonavičius parašė atsiminimus apie DKA kūrimąsi ir veiklą 1944–1951 m., kada jis buvo suimtas ir nuteistas 25 metus kalėti. Dalis knygos skirta ir lagerio gyvenimo prisiminimams. Viktoras Alekna išleido knygą „Už žalia giria“ (1999 m.), kurioje pasakojama apie DKA veiklą Širvintų rajone, pateikti išsamūs sovietinio genocido aukų, taip pat partizanų, jų ryšininkų bei rėmėjų sąrašai ir atsiminimai, taip pat nemažai nuotraukų.

Per dešimt metų daug skyriaus narių mirė, o organizacijai įgijus partinį statusą – dalis perėjo į kitas partijas. Todėl skyriaus narių skaičius labai sumažėjo (visuomeninė Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių bendrija Širvintų rajone savo organizacijos dar neturi). Bet skyrius tebeveikia: kasmet rengia birželio 14, rugpjūčio 23 d. minėjimus, tebėra veiklus choras.

Širvintų savivaldybė pirmąjį Nepriklausomybės dešimtmetį

Jadvyga Barbaravičienė

Praėjo dešimt nepriklausomybės metų. Per tą laikotarpį mūsų rajone įvyko nemažai pasikeitimų.

Pirmiesiems rajono tarybos rinkimams buvo rengiamasi labai aktyviai. Jautėsi didelis žmonių noras išrinkti savo valdžią. 1990 m. kovo 24 d. į rajono tarybą buvo išrinkti 33, o vėliau dar 6 deputatai. Balandžio 11 d. įvyko pirmoji rajono tarybos sesija. Prisimenu, kaip kruopščiai jai rengėmės. Mes, išrinkti deputatai, iki išnaktų tardavomės Žemės ūkio darbuotojų profsąjungos pirmininko Kazimiero Visacko kabinete. Manėme, kad viską pradėsime iš naujo, viską darysime kitaip. Buvo apsvaistytas ne vienas kandidatūra į tarybos pirmininko postą, tartasi ne su vienu kandidatu. Pagaliau tarybos struktūra buvo suformuota. Pirmojoje sesijoje sudarytos 8 nuolatinės komisijos: mandatų ir etikos; švietimo,

kultūros, sporto ir tautinių mažumų reikalų; ekonomikos ir biudžeto; sveikatos apsaugos ir socialinių reikalų; aplinkos apsaugos; agrarinė; gyventojų aptarnavimo ir prekybos; valstybinio ir asmeninio turto apsaugos; viešosios tvarkos ir piliečių teisių apsaugos. Išrinktas 13 narių prezidiumas ir 13 asmenų valdyba. Rajono tarybos pirmininku išrinktas Agropromoninio banko Širvintų skyriaus valdytojas Petras Misikonis, pavaduotoju – Alfonsas Dargis. Rajono valdytoju patvirtintas Aloyzas Letukas.

1990 metų rajono biudžetas buvo patvirtintas 6 mln. rublių. Jau pirmojoje pirmojo šaukimo sesijoje buvo diskutuota dėl nedarbo rajone ir šiuo reikalu priimtas sprendimas. Nustatytos rajono ūkio vystymo prioritetinės šakos: žemės ūkio produktų perdirbimas, kapitalinė gyvenamųjų namų statyba, ekologija.

Liepos mėnesį pasirašytas naujo ligoninės pastato priėmimo aktas. Šios li-

Pirmoji rajono taryba atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1991 m. Sėdi: (iš kairės) Vidmantas Grinys, Albertas Taločka, Aldona Aleksandravičienė, Joana Narkevičienė, rajono tarybos pirmininkas Kazimieras Visackas, valdytojas Valentinas Žiūra, Helena Vaicekauskienė, Jadvyga Barbaravičienė, Vladimiras Kornijenko, Jonas Stankevičius; stovi antroje eilėje: Jonas Puroaneckas, rajono tarybos pirmininko pavaduotojas Česlovas Grinys, Romas Kvietkauskas, Pranas Mikalajūnas, Jonas Balčiūnas, Vaclovas Osinskis, Povilas Petkevičius, Kazys Sėjūnas, Vidas Zablackas, Gintautas Blažys, Virginijus Niekis, Zenonas Mikalajūnas; stovi trečioje eilėje: Vytautas Inčiūra, Marijonas Dubietis, Jonas Bernatonis, Danielius Galinis, Jonas Trapnauskas, Alfonsas Dargis, Stepas Bučys, Rimas Kadžys, Stanislovas Dačka, Stanislovas Kanapienis, Romas Sližauskas

goninės statyba kainavo pusantro milijono rublių. Rugsėjo mėnesį čia pradėjo dirbti terapijos, ginekologijos ir akušerijos skyriai.

Savanoriškos krašto apsaugos tarnybą (SKAT) Širvintose pradėjo formuoti leitenantas Antanas Kanapienis. Aktyviausiais savanoriais buvo Juozas Meškutavičius, Gintaras Meškutavičius, Algirdas Mulevičius, Petras Bernotas, Arvydas Janavičius, Vytautas Miselis, Povilas Bučinskas, Brunonas ir Vytas Andrieškevičiai.

Nelengvi buvo pirmieji nepriklausomybės metai: 1990 m. pavasarį Sovietų Sąjunga paskelbė Lietuvai blokadą, daug problemų atsirado dėl sutrikusio naftos produktų tiekimo. Vienu iš svarbiausių rajono valdybos uždavinių tapo šių produktų taupymas, apsauga, apskaita. Todėl rajono valdytojas Aloyzas Letukas pasirašė potvarkį „Dėl taupaus kuro naudojimo“.

Blokada nesugniuždė žmonių. Gegužės 12 dieną miesto turgaus aikštėje buvo surengta gegužinė „Tik nereikia mūsų gąsdinti“. Nuotaikingas renginys sukviėtė nemažai miesto ir rajono žmonių. Surinktos lėšos (700 rublių) buvo pervestos į Blokados fondą. Tuo norėjome įrodyti, kad mokame gyventi ir linksmintis, padėti vieni kitiems, susitelkti vienybei, nors daug ko mūsų gyvenime ir trūksta.

Tačiau ištuštėjusios parduotuvių lentynos, didelės eilės prie kasdieninės paklausos prekių sunkino ir taip jau nelengvą mūsų gyvenimą, jaudino žmones. Rajono valdyba priėmė potvarkį „Dėl padidėjusios paklausos prekių sąrašo“. Už įvestus talonus buvo galima nusipirkti tik ribotą kiekį prekių.

Sunkus metas buvo ir žemdirbiams. Ankstyvas pavasaris žadėjo gerą derlių. Žemdirbiai greitai paruošė dirvas, sparčiai pasėjo vasarą, bet du mėnesius truko sausra – nedygo javai, neaugo žolė. Kai žemdirbiai galėjo pradėti rengti pašarus, ėmė be paliovos lyti. Dažniausiai visos pastangos baigdavosi tuo, kad dešimtis kartų vartytą žolę reikėjo vežti į siloso duobes. Stiprios liūtys išguldė didelius javų plotus. Seniai buvę tokie žemdirbiams sunkūs ir nepalankūs metai žlugdė ir gyvulininkystę.

Darė klaidų ir naujoji taryba bei jos vadovai. Neatsitiktinai spalio 9 d. rajono laikraštyje buvo paskelbtas Sąjūdžio rajono tarybos pareiškimas. Juo pareikštas nepasitikėjimas rajono tarybos pirmininku Petru Misikoniu ir reikalaujama jo atsistatydinimo.

Lapkričio mėnesį įvyko pirmojo šaukimo rajono tarybos ketvirtoji sesija. Sesijoje nuspręsta pakeisti tarybos vadovų pareigybinį statusą: pirmininkas bus etatinis, o pavaduotojas – neetatinis. Sesija slaptu balsavimu patenkino tarybos pirmininko Petro Misikonio ir pirmininko pavaduotojo Alfonso Dargio pareiškimus atleisti juos iš pareigų pirma laiko. Buvo surengti slapti tarybos pirmininko ir jo pavaduotojo rinkimai. Tarybos pirmininku išrinktas Kazimieras Visackas. Kitoje sesijoje pirmininko pavaduotoju išrinktas Barskūnų tarybinio ūkio direktorius Česlovas Grinys. Rajono tarybos posėdžiuose buvo nuolat karštai diskutuojama, ginčijamasi, ieškoma geresnių sprendimų.

Birželio 28 d., pirmą kartą po sovietmečio, Jono ir Julijos Valeišų sodyboje buvo pastatytas kryžius. Jį pašventino Širvintų parapijos klebonas Juozapas Dab-

ravolskas. Liepos 22 d. miesto kapinėse buvo palaidoti iš Igarkos atgabenti šešių tremtinių palaikai. Tokios laidotuvės vyko ir kitose rajono vietose.

Sovietų valdžios metais buvo nugriautas prie bažnyčios stovėjęs Nepriklausomybės paminklas. Širvintiškiai nutarė jį atstatyti. Ilgai buvo ieškoma, kur skulptūra užkasta, deja, be rezultatų. Rasti tik keli jos fragmentai.

Sudaryta Kraštotyros draugijos tikslinio fondo komisija, atidaryta Roberto Antinio paminklo atstatymo sąskaita. Rajono laikraštyje nuolat buvo skelbiama, kas ir kiek lėšų pervedė į sąskaitą. Paminklo atstatymo grupėje buvo L. Stuokos-Gucevičiaus vidurinės mokyklos mokytojas Vytautas Zaremba, žemės ūkio darbuotojų profsąjungos rajono komiteto pirmininkas Kazimieras Visackas, agronomas Albinas Blažys, ekologas Stasys Petkevičius, tuometinis rajono vyr. architektas Arvydas Džiugas, elektrikas Eugenijus Žitlinskas.

Lapkričio 24 d. mieste surengtas kraštiečių susitikimas. Prieš tai po visą Lietuvą per televiziją, radiją buvo išsiųsti kvietimai. Susirinkusius pasitiko Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos deputatas Benediktas Rupeika, Kernavės kultūros namų kaimo kapela. Į susitikimą atvyko rašytojai Petras Naraškevičius, Viktoras Brazauskas, Antanas ir Balys Rukšos, Algimantas Čekuolis. Ta proga Nepriklausomybės aikštėje atstatytas koplytstulpis, pastatytas Turgaus aikštėje minint 10-ąsias Lietuvos Respublikos metines. Jį norėta sunaikinti, bet širvintiškių Antano Dačkos, Jono ir Petro Jankauskų, Balio Vaičelio rūpesčiu jis buvo perkeltas į Širvintų kapines. Restauravimo iniciatoriai buvo inžinierius Stepas Bučys, ūkininkas Vytautas Matijošius, elektrikas Eugenijus Žitlinskas. Restauravo tautodailininkai Donatas Gediminskas ir Valentas Kuliešius. Į betonuojamus koplytstulpio pamatus įmūryta bronzinė kapsulė su priesakais ateities kartoms ir raštu, pasakojančiu koplytstulpio istoriją.

Praėjo daug metų, bet pirmieji nepriklausomybės žingsniai neišblėsta iš žmonių atminties. Ypač į atmintį įsirėžė 1991-ųjų sausis.

Nedidelis mūsų miestas. Žinia apie kraupius sausio 13-osios nakties įvykius jį greitai aplėkė. Buvo sudarytas štabas, kuriam vadovavo valdytojo pavaduotojas Valentinas Žiūra. Apie 3-ią valandą nakties į štabą susirinko rajono tarybos, Sąjūdžio rajono tarybos, ūkių, įmonių vadovai. Įvyko LDDP rajono biuro posėdis. Visi buvo vieningi: dirbo ryšininkai, mieste buvo pakabinti galingi garsiakalbiai, veikė vietinis radijas.

Į deputatų kambarį nuolat kas nors užeidavo. Iš atminties neišblėsta verkianti Taisa Boronova. Ji mums atnešė karštos arbatos, sumuštinių. Posėdžiavome iki ryto, tarėmės, kaip tą baisią žinią pranešime rytą žmonėms. Iš Aukščiausiosios Tarybos nuolat skambino mūsų deputatas Benediktas Rupeika. Per jį gaudavome naujų žinių iš sostinės. Naktį buvo parengtas kreipimasis į rajono gyventojus. Tuo metu dirbau rajono radijo redaktore. 8 val. išėjome į eterį. Ryto tyloje nuskambėjo: „Dėmesio! Kalba Širvintos. Svarbus pranešimas“. Šiandieną prisimenu, kaip kalbant per radiją drebėjo rankos ir balsas. Į širvintiškius kreipėsi rajono tarybos pirmininkas Kazimieras Visackas: „Mieli rajono žmonės,

Lietuvos nepriklausomybė pavojuje. Šiandakt Respublikos sostinėje Tarybų Sąjungos agresoriai praliejo nekaltų žmonių kraują. Po tankų vikšrais žūsta žmonės... Rajono žmonių išrinkta valdžia nenukrypstamai vykdo ir vykdyt Lietuvos Respublikos įstatymus ir tą patį daryti kviečia visus rajono gyventojus. Nepasiduokime panikai. Visi sąžiningai vykdykime savo pareigas...“

Prieš 8 val. pilni žmonių autobusai išvyko į Lietuvos sostinę. O Širvintose 9 valandą prie Tarybų rūmų prasidėjo mitingas. Į jį susirinko per tūkstantį žmonių.

Vidurdienį Širvintų bažnyčioje klebonas Juozapas Dabravolskas laikė šv. Mišias už Tėvynės laisvę, kovoje žuvusius žmones. Šeštadienį į Vilnių išvyko 2 autobusai su žmonėmis, sekmadienį – 6. Buvo suteikta konkreti parama Vilniui: Širvintų žmonių sunkvežimiai išvyko blokuoti sostinės gatvių, kad jomis negalėtų važiuoti sovietų tankai, o autobusai vežė žmones.

Įtemptomis dienomis rajono tarybos pirmininkas Kazimieras Visackas su padėjėjais paslėpė spausdinimo mašinėles, dokumentus. Jūodiškių tarybinio ūkio Maišėlių k. gyventojas Antanas Krikštaponis papjovė bekoną, restorano moterys paruošė mėsą ir jau sekmadienį 12 val. Vilniuje dalino Lietuvos parlamento gynėjams dešreles, kotletus. Žmonės kaip niekad buvo vieningi. Sausio 30 d. vienuolikos vaikų motina, turinti 23 anūkus, Scholastika Jasiukevičienė prie Aukščiausiosios Tarybos pakabino auksinį už vaikus gautą medalį, prašydama jį įteikti žudikams.

Sausio 15-ąją didelė rajono žmonių delegacija nuvyko į Vilnių, į žuvusiųjų laidotuves. Nuo savivaldybės buvo nuvežtas vainikas „Žuvusiems už Lietuvos Nepriklausomybę“. Sausio 17–18 dienomis rajono mokyklose vyko Vilties pamokos.

1991 metais pirmą kartą po 50-ties metų Vasario 16-oji buvo švenčiama vėl laisvoje Lietuvoje.

Rudenį Širvintos susigražino Nepriklausomybės paminklą. Į Roberto Antinio paminklo žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę atstatymo fondą buvo pervesta per 50 tūkst. rublių. Daug svarstyta, koks ir kur turėtų būti atstatytasis Nepriklausomybės paminklas. Nutarta, kad jis turėtų stovėti toje pačioje vietoje.

Rugsėjo 1 d. 14 val. paminklas buvo iškilmingai atidengtas. Mokytojas Stasys Dačka vedė istorijos pamoką. Skambant Tautiškaiai giesmei paminklas buvo pašventintas ir apjuostas ažuolo lapų vainiku. Prie jo sustojo garbės sargyba.

Nors Lietuvos nepriklausomybė buvo pavojuje, gyvenimas Širvintose ėjo sava vaga. 1991 metais iš rajono ir valstybės biudžeto statyboms buvo išleista

*Širvintiškiai (iš kairės):
Jonas Grybauskas
ir Brunonas
Andriuskevičius
prie parlamento rūmų.
1991 01 14.*

4119 tūkst. rublių, įvyko 25 rajono tarybos valdybos posėdžiai, kuriuose buvo apsvaistyta per 180 reikalų, susijusių su visomis gyvenimo sritimis, bet daugiausia su žemės ūkiu. Juk pagrindinė rajono ekonomikos šaka – žemės ūkis. 1991 metais rajone tik kelios žemės ūkio įmonės gyveno be skolų.

Padėčiai žemės ūkyje apsvaistyti sušaukta neeilinė rajono tarybos sesija. Tarybos nariai susirūpinę kalbėjo apie pagrindinių žemės ūkio produktų gamybos ir pardavimo sumažėjimą. Priimtas sprendimas kreiptis į Lietuvos Respublikos Aukščiausiąją Tarybą ir į Vyriausybę, kad žemės ūkis būtų pripažintas prioritetine liaudies ūkio šaka ir būtų skirti reikiami materialiniai išteklių ūkiams ir ūkininkams, vystomi barterio mainai ir t. t.

Teko spręsti ir daugybę socialinių reikalų, ypač aprūpinant gyventojus paklausiomis prekėmis. Pagal Prekybos ministerijos nustatytas normas kiekvienas rajono gyventojas per mėnesį galėjo nusipirkti 1 kg kruopų, 1 pakelį makaronų, 1 kg cukraus, 1 kg druskos, 1 butelį alkoholinių gėrimų, per ketvirtį – 1 butelį aliejaus, 9 dėžutes degtukų, iki 230 g tualetinio ir 1 gabalėlį ūkinio muilo, 1 kg skalbimo miltelių. Įmonėse, įstaigose, organizacijose buvo sudarytos prekių skirstymo komisijos. Jos skirstė baldus, indus, apatinių trikotažą. Rajono tarybos gyventojų aptarnavimo ir prekybos komisijai, kurios pirmininke buvau, darbo netrūko. Tekdavo išnagrinti daugybę skundų, daug tikrinti.

Nelengvi buvo ir 1992 metai. Rajono biudžetas patvirtintas su 17145,7 tūkst. talonų deficitu. Per metus biudžetas labai keitėsi: didėjo kainos, buvo didinami biudžetinių įstaigų darbuotojų atlyginimai, socialinės pašalpos. Apylinkėms buvo perduoti socialiniai kaimo objektai, kuriems išlaikyti reikėjo daug lėšų. Nors rajono biudžeto pajamos didėjo, tačiau išlaidos buvo didesnės. Iš valstybės biudžeto buvo paimta trumpalaikė paskola. Avansu imta dotacija. Liepos 21 d. Lietuvos Vyriausybė indeksavo savivaldybių biudžetus. Padidėjo pajamos ir išlaidos, bet kainos kilo sparčiau.

Kapitalinei statybai iš biudžeto tais metais buvo skirta 12,9 mln. talonų, iš jų švietimo objektams – 5,9 mln., komunalinei statybai – 2,7 mln., gyvenamiesiems namams statyti – 800 tūkst. Iš respublikos biudžeto skirta 3,2 mln. talonų naujosios poliklinikos statybai. Ją baigti planuota 1994 metais. Padėti poliklinikos pamatai, bet vėliau juos teko užkonservuoti.

Padidėjus degalų ir atsarginių detalių kainoms, kritiška situacija susidarė autobusų parke, sutriko autobusų eismas. Rajono tarybos prezidiumas autobusų parkui paskyrė 1 mln. talonų papildomą dotaciją, sumažindamas ją miesto merijai. Valdybos siūlymu Prezidiumas 2 mln. talonų sumažino asignavimus melioracijai.

Balandžio mėn. žemės ūkio bendrovėse patvirtinti gamybiniai technologiniai ir smulkesni gamybiniai objektai, į kuriuos buvo išskaidyti kolūkiai ir tarybiniai ūkiai.

Rugsėjo pradžioje įvykusiame rajono valdybos posėdyje patvirtinta žemės ūkio įmonių turto privatizavimo antrojo etapo programa. Nemažai rūpesčių kėlė žemės ūkio įmonių komunalinių objektų perdavimas į apylinkių balansus.

Iš respublikos fondų buvo skirta 13,7 mln. talonų rajono ūkininkams remti. Už juos 25 ūkininkų sodybos elektrifikuotos, 17 – telefonizuota, nutiesta 6 km kelių, išgręžtas 1 artezinis šulinys.

1992 m. lapkričio mėnesį pradėjo veikti „Tėviškės“ žemės ūkio bendrovės mėsos perdirbimo cechas. Jame buvo įdarbinta 13 žmonių. Kiekviena nauja darbo vieta buvo labai svarbi, nes tais metais į Širvintų darbo biržą kreipėsi 1020 žmonių, iš kurių 895 nedirbo. Užregistruoti 223 bedarbiai, iš jų 118 moterų.

Būta naujienų ir politiniame rajono gyvenime. Gegužės 8 dieną Širvintose ir Bagaslaviškyje lankėsi ir susitiko su rajono tarybos deputatais, partinio ir visuomeninio judėjimo dalyviais Aukščiausiosios Tarybos deputatas Vytautas Landsbergis.

Rajono tarybos pirmojo šaukimo antroje sesijoje Aukščiausiosios Tarybos deputatas Benediktas Rupeika padarė pranešimą apie referendumą dėl svetimos kariuomenės išvedimo iš Lietuvos dar šiais metais ir žalos atlyginimo. Lapkričio 15 d. pakartotinio balsavimo metu rajono gyventojai antrą kartą iš eilės Aukščiausiosios Tarybos deputatu išrinko Benediktą Rupeiką.

Tais metais rajone jau buvo išduodami Lietuvos Respublikos pasai. Pirmasis tokį pasą gavo buvęs tremtinys Alfonsas Balsevičius.

Įvyko pasikeitimų savivaldybėje. Rugpjūčio 12 d. rajono valdytoju išrinktas Valentinas Žiūra, jo pavaduotoju – Jonas Kuklys, sekretore – Elena Petkūnienė, Globos ir rūpybos skyriaus vedėja paskirta Aldona Martinelienė. Suformuota nauja valdyba. Į ją įėjo valdytojas, jo pavaduotojas, sekretorė, Ekonomikos skyriaus vedėjas Feliksas Bareika, Švietimo skyriaus vedėjas Kazys Baronas, ūkininkas Aleksas Gudaitis, Valstybinės mokesčių inspekcijos viršininkė Aldona Jaščemskienė, Širvintų statybos akcinės bendrovės (SAB) direktorius Algirdas Kugauda, policijos komisaras Gediminas Leiteris, Centrinės ligoninės vyr. gydytojas Antanas Lidžius, Finansų skyriaus vedėja Marytė Šumanskienė, Žemės ūkio skyriaus vedėjas Algirdas Valkauskas, Žemėtvarkos tarnybos vadovas Arvydas Vosylius. Valdytojas siekė, kad rajono valdyba būtų nepolitizuota institucija. Rugpjūčio mėnesį valdyba apsvarstė Atestacinės komisijos, kuri neatestavo 4 darbuotojų, rezultatus ir pabrėžė, kad darbuotojai neatestuoti nepagrįstai, be jokių motyvų. Valdyba nutarė neatestuotus darbuotojus palikti dirbti anksčiau tęsni darbą.

1992 metais teko išverti ekonominę blokadą. Nebuvo tiekiamas karštas vanduo, itin taupomas kuras. Tai akivaizdžiai liudija 1992 m. gruodžio 22 d. rajono laikraštyje išspausdinti Valentino Žiūros žodžiai: „Šiek tiek sutaupėme, todėl prieššventinėmis ir švenčių dienomis karštas vanduo bus visuose širvintiškių butuose. Karštas vanduo atsiras gruodžio 23 dieną nuo 8 valandos ir be pertrūkio bus tiekiamas iki gruodžio 25 dienos“.

1993 metų pradžioje rajono valdybai svarbiausia buvo, kad visos įmonės išgyventų žiemą. Tolimesnės veiklos perspektyvos buvo atidedamos. Bet gyvenimas nesustojo. Didelėmis Invalidų draugijos pirmininko Boleslovo Krivkos ir

Aldonos Martinelienės pastangomis 1993 metų sausio 25 d. pradėjo veikti „Vilings“ cechus. Jame prie 12 siuvamųjų mašinų dirbo neįgalūs žmonės.

Vasario mėnesį rajono valdyba patvirtino gyvybiškai svarbių rajono objektų sąrašą. Į jį buvo įrašyta centrinė ligoninė, paštas, katilinės, duonos ir sviesto gamyklos, policijos komisariatas, priešgaisrinė tarnyba, elektros ir dujų ūkio tinklai, vandens tiekimo įmonė.

1993 metais prie rajono savivaldybės pirmą kartą buvo surengtas piketas: balandžio 6 d. atėjo melioratoriai su plakatais: „Teisybės, duonos, darbo“, „Deputatai, gražinkite pavogtus milijonus“, „Prašome nežlugdyti įmonės darbo“. Mat rajono taryba, tvirtindama biudžetą, sumažino melioratoriams skirtą sumą 3 mln. talonų, o neeilinėje sesijoje – dar 16 mln. talonų. Tuos pinigus nuspręsta paskirti privačioms žemės ūkio įmonėms, bendrovėms ir ūkininkams. Su piketo dalyviais susitiko rajono tarybos pirmininkas Kazimieras Visackas ir pažadėjo šį reikalą dar kartą apsvarstyti sesijoje. Balandžio 16 d. buvo sušaukta dar viena neeilinė sesija. Gavus iš valstybės lengvatinį kreditą, melioratoriams buvo gražinta 16 mln. talonų. Sudėtinga tebebuvo žemės ūkio padėtis. Gegužės 2 dieną rajoną aplankė Ministras Pirmininkas Adolfas Šleževičius ir Aukščiausiosios Tarybos deputatas Benediktas Rupeika. Svečiai lankėsi Barskūnų žemės ūkio bendrovėje, Paspėrių ūkininkų Marytės ir Česlovo Karužių sodyboje, taip pat Kernavėje.

Žemės reformos eiga išsamiai buvo apsvarstyta rajono tarybos sesijoje liepos mėnesį. Nuo kovo 15 d. agrarinės tarnybos tapo pavaldžios rajono valdybai. Sesijoje buvo atkreiptas dėmesys į nepakankamą kai kurių apylinkių agrarinių tarnybų darbą. Deputatai kalbėjo, kad didžiausias žemės reformos stabdys – dažnas įstatymų keitimas.

Rajono tarybos pirmininkas Kazimieras Visackas ir Aukščiausiosios Tarybos deputatas Benediktas Rupeika dėjo daug pastangų, kad būtų atkurtas Širvintų miškų ūkis, kuris buvo prijungtas prie Ukmergės urėdijos. Buvo įrodinama, kad visą pelną iš miškų, iš medžioklės plotų gauna Ukmergė, o širvintiškiai turi mokėti už žvėrių padarytus nuostolius. Deja, atsiskirti taip ir nepavyko.

Rudenį Širvintomis susidomėjo Lietuvos ir Vokietijos įmonė „Eurotekstil“. Ji išsinuomojo Širvintose žemės ir pažadėjo po metų pastatyti fabriką, kuriame bus įdarbinta iki 500 žmonių. Širvintiškiai džiaugsmingai sutiko šią žinią. Merdinčiam, neturinčiam stambios pramonės miesteliui tai būtų buvęs tarytum gurkšnis gaivaus oro. Deja, šiai svajonei vis nelemta išsipildyti. Žemę „Eurotekstil“ tebenuomoja, bet daugiau jokių poslinkių nėra.

Buvo statomi kiti objektai. 1993 metų rudenį baigtas įrengti baseino pastatas ir Naujųjų metų išvakarėse miesto meras Antanas Stanevičius perkirpo tradicinę juostelę – širvintiškiai gavo ilgai lauktą dovaną. Pastate, be baseino, įrengtas mažas baseinėlis su kaskadomis, povandeniniu masažu, veikė sauna, kavinė.

Nepamiršta ir sveikatos apsauga. Širvintų centrinei ligoninei buvo skirta 1000 JAV dolerių stomatologinei pagalbai gerinti. Už juos nupirka helio lempų ir medžiagų plomboms.

Rugsėjo 28 d. rajono tarybos sesijoje „Širvintos“ redakcijai suteiktos steigėjo teisės. Leidėjo teisės jai buvo atiduotos anksčiau, 1991 m. Buvęs „organas“, rajono laikraštis tapo nepriklausomas.

Aktyviausi Širvintų krašto žmonės būrėsi į partijos ir visuomeninius judėjimus. Širvintose veikė Lietuvos Sąjūdžio rajono taryba (pirmininkė D. Miliukienė), LDDP (pirmininko pav. Vladimiras Kornijenko ir Genovaitė Abromavičienė), Krikščionių demokratų partijai vadovavo Vladas Jablonskas. Veikė Lietuvos du lenkų sąjungos skyriai: Barskūnų skyriui vadovavo Marijanas Buinickis, Jauinių skyriui – Stefanija Tamašun. Politinius kalinius ir tremtinius subūrė Viktoras Alekna. Jis ir buvo išrinktas skyriaus Tarybos pirmininku. Edmundas Alekna vadovavo Sausio 13-osios brolijai.

1994 metų pradžioje rajono tarybos sesija patvirtino naują biudžetą. Jame buvo numatyta 9007 tūkst. litų pajamų. Metų pradžioje buvo padaryti kai kurie struktūriniai pertvarkymai: valdybos ekonomikos skyrius pavadintas vietinio ūkio skyriumi.

Rajono valdyba pritarė 1995–1997 metų privataus verslo vystymosi programai. Prioritetas – žemės ūkio produktų perdirbimas ir buitinių paslaugų kaime kūrimas. Šią programą rajono taryba priėmė birželio mėnesį pirmojo šaukimo 18-oje sesijoje.

Gegužės mėnesį miesto centre atidaryta nauja „Lelijos“ parduotuvė. Vėliau tame pačiame pastate įkurtas ir siuvimo cechas. Jame įdarbintos kelios dešimtys moterų. Dabar čia veikia dar ir moderni kavinė bei viešbutis.

1994-ųjų liepos 4 dieną visoje Lietuvoje nuskambėjo kruvinų įvykių Širvintose atgarsiai: verslininkas Bronius Paliukėnas pirmasis su ginklu rankoje pasipriešino reketininkams. Rajono taryba neveiklumu kaltino policijos komisariata. Nuo rugsėjo 22 d. nauju policijos komisaru buvo paskirtas Juozas Čepas.

1994-aisias rajono taryba dėl mažo vaikų skaičiaus buvo priversta uždaryti Drūžų ir Širvintų kaimo vaikų darželį „Rugelis“. Nerimą kėlė vaikų gyvenimas asocialiose šeimose. Rajono valdyba kreipėsi į Kultūros ir švietimo ministeriją dėl leidimo buvusiam Čiobiškio vaikų darželyje įkurti Vaikų globos namus. Spalio mėnesį šie namai buvo atidaryti, gavo įvairios paramos. Labdaros atsiuntė ir Kaišiadorių vyskupija. Lapkričio mėnesį buvo įkurta Vaikų teisių apsaugos tarnyba. Jos vadove paskirta Ramunė Vidmantienė.

Teigiamų poslinkių įvyko švietimo baruose. Didelėmis Gelvonų vidurinės mokyklos direktorės Onos Valančienės pastangomis įkurtos jaunimo klasės (6–8 kl.). Šiose klasėse vaikai mokosi pagal jų sugebėjimus atitinkančią programą. Ugdymo turinį sudaro bendrojo lavinimo, darbinio, ikiprofesinio rengimo, ugdymo dalys.

Balandžio mėnesį Širvintų pirmoji vidurinė mokykla šventė savo įkūrimo 70-metį. Šis švietimo ir kultūros židinys išaugino ir į gyvenimą išleido 45 abiturientų laidas. Ta proga Širvintose lankėsi mūsų kraštiečio, rašytojo ir diplomato Igno Šeinius sūnus Irvis Šeinius su žmona Anna Liza. Vėliau mokyklai

suteiktas L. Stuokos-Gucevičiaus vardas. Mokyklos direktorė – Janina Martinaitienė.

Tais metais Tautodailės sąjungos rajono skyriaus pastangomis Širvintose buvo surengta Tautodailės šventė.

Pirmojo šaukimo 20-ojoje sesijoje nuspręsta prisijungti prie Sveikų miestų asociacijos. Šio žingsnio koordinatoriumi buvo išrinktas rajono savivaldybės valdytojo pavaduotojas Jonas Kuklys.

Prieš pat Kalėdas Širvintose lankėsi žemės ūkio ministras Vytautas Einoris. Į susitikimą su juo atvyko keli šimtai ūkininkų, bendrovių vadovų, žemės ūkio specialistų. Kalbėta apie žemės reformos problemas, apie vasaros sausras padarinius, apie tai, kad ir 1994 metai žemdirbiams buvo sunkūs: nemažai žemdirbių, neprisiruošę pašarų, paskutines karvutes atiduodavo į mėsos kombinatus. Buvo sudaryta komisija rajono nuostoliams nustatyti.

1995 metų kovo 25 dieną įvyko naujos rajono tarybos rinkimai. Buvo išrinkti 25 įvairių partijų nariai: 6 – Tėvynės sąjungos (Danutė Saveikienė, Valda Kirtiklienė, Vincas Jasiukevičius, Kęstutis Lebedinskas, Almantas Piškinas, Ričardas Putrimas), 6 – LDDP (Česlovas Grinys, Vygandas Ivaškevičius, Algirdas Kugauda, Antanas Lidžius, Helena Vaicekauskienė, Valentinas Žiūra), 4 – Krikščionių demokratų (Viktoras Alekna, Romas Ivanauskas, Vladas Jablonskas, Vaclova Vaskelienė), 3 – Valstiečių (Aldona Aleksandravičienė, Albinas Blažys, Jonas Kukoris), 2 – Lietuvos liberalų (Rimvydas Olšauskas, Arvydas Narijauskas) ir 2 – Tautininkų partijos (Albinas Rimša ir Konstancija Urbonienė). Už septynių partijų kandidatus balsavo 42,18 proc. rinkėjų. Balandžio 12 dieną įvyko pirmasis naujosios rajono tarybos posėdis. Pirmuoju savivaldybės meru išrinktas Tėvynės sąjungos partijos atstovas Vincas Jasiukevičius, anksčiau dirbęs „Tėviškės“ ŽŪB veterinarijos gydytoju. Buvęs rajono valdytojas Valentinas Žiūra ir jo pavaduotojas Jonas Kuklys atsisakė dirbti naujoje taryboje ir nuo gegužės 17 d. atleisti iš pareigų. Patvirtinta tarybos ir administracijos struktūra. Savivaldybės kontroliere išrinkta Renata Maslauskaitė. Prie savivaldybės įsteigtas priimamasis. Tam reikalui pirmame aukšte buvo įrengtos patalpos. Vietoje Kultūros centro įkurtas Kultūros skyrius. Įkurtas ir Sveikatos apsaugos skyrius, nors jo etatai ilgai buvo laisvi. Po rinkimų Globos ir rūpybos skyrius buvo pertvarkytas į Socialinės paramos skyrių. Prie jo prijungta Vaikų teisių apsaugos tarnyba. Šiai reorganizacijai nepasiteisinus ir prieštaraujant įstatymui, lapkričio mėnesį Vaikų teisių apsaugos tarnyba vėl tapo savarankiška. Buvo panaikintas Architektūros ir urbanistikos skyrius, nes praktika parodė, kad mažoje savivaldybėje toks skyrius negalimas, mat į jį įėjo specialistai, nepavaldūs vieni kitiems. Todėl valdybos struktūroje buvo numatyti atskiri specialistai: vyr. architektas, vyr. ekologas, vyr. paminklotvarkininkas.

1995 metais baigėsi viršaičių kadencija. Pakeistos seniūnijų ribos. Ir dėl jų, ir dėl būsimų seniūnų tartasi su gyventojais, visuomeninėmis organizacijomis. Buvo įkurta Kernavės seniūnija. Seniūnai tapo pavaldūs merui. Per metus rajone

pasikeitė trys seniūnai: Kernavės seniūnu tapo Jonas Purvanekas, Zibalų – Nerijus Drazdas, Musninkų – Stanislava Šidagienė.

Rajono taryba nusprendė įstoti į Lietuvos savivaldybių asociaciją, kad lengviau galėtų spręsti širvintiškių problemas Seime, Vyriausybėje ir kitur.

Nuo savivaldybės buvo atskirtas Žemės ūkio skyrius: nuo birželio 1 dienos jis ėmė priklausyti Vilniaus apskrčiai. Iš savivaldybės buvo atimta teisė tvarkyti savo krašto žemės ūkį, spręsti jo reikalus.

Vis aktualesni tapo bedarbių užimtumo ir įdarbinimo reikalai. Rajono nedarbo rodikliai tuomet buvo vieni prastiausių valstybėje. 1995 metais ieškančių darbo žmonių skaičius siekė 1300, o įdarbinta tik 20 proc. Vasario mėnesį rajono taryba patvirtino rajono gyventojų užimtumo programą. Tais metais taip pat buvo patvirtintos Širvintų rajono miesto ir kaimo tvarkymo ir švaros taisyklės, degalinių išdėstymo schema.

Siekiant užkirsti kelią privatizuoti rajono žmonėms ypač svarbius objektus, nutarta į Specialiosios paskirties uždariusias akcines bendroves (SP UAB) reorganizuoti Valstybinę vandens tiekimo įmonę, Širvintų valstybinę vaistinę, Širvintų valstybinį autobusų parką ir Valstybinę komunalinio ūkio įmonę.

Antroji rajono taryba (1995 04 12 – 1997 04 04).

Sėdi iš kairės: Veslava Gridziuška, Danutė Saveikienė, Valda Kirtiklienė, rajono meras Vincas Jasiukevičius,

Konstancija Urbonienė,

Aldona Aleksandravičienė. Stovi iš kairės:

Algirdas Kugauda, Ričardas Putrimas,

Ivan Jankovski, Jonas Kukoris,

Vladislovas Jablonskas, Česlovas Grinys,

Viktoras Alekna, Aroydas Narijauskas,

Albinas Rimša, Antanas Lidžius,

Helena Vaicechauskienė, Algirdas Vilčinskas,

Vaclava Vaskelienė, mero pavaduotojas

Almantas Piškinas, Vygandas Juozas Ivaškevičius,

Kęstutis Marijonas Lebedinskas.

(Nuotraukoje nėra Marijono Buinickio,

Romo Ivanausko, Rimvydo Olšausko)

Žemės ūkio privatizavimas vyko toliau. Iki 1992 metų rajone buvo 5 tarybiniai ūkiai ir 14 kolūkių reorganizuoti į žemės ūkio įmones. Privatizuotų žemės ūkio įmonių turto pagrindu susikūrė 85 žemės ūkio bendrovės, 6 ūkinės bendrijos, 19 personalinių įmonių ir 20 UAB. Žemės ūkio įmonės buvo suskaldytos į mažus ir dažnai negyvybingus komplektus. Atėjo bendrovių irimo metas. Iki 1995 metų rugsėjo mėnesio jau buvo likviduota 14 žemės ūkio bendrovių, 22 įgijo likviduojamų įmonių statusą, o iš likusių 49 dauguma liko popierinės.

Širvintų mieste kokių nors žymesnių poslinkių nebuvo. Išasfaltuota Kalnalaukio gatvė. Už darbus 86 tūkst. litų sumokėjo Susisiekimo ministerija ir 10 tūkst. litų – Elektros tinklų įmonė. Širvintose įrengta ir lapkričio viduryje pradėta eksploatuoti mobiliojo ryšio, kurio sistemoje iki tol Širvintų rajonas buvo tarsi „duobėje“ (neįmanoma buvo naudotis mobiliuoju ryšiu), telefono bazinė stotis. Stiprėjo privatus verslas. Spalio mėnesį duris atvėrė didžiausia privati Valdo Radionovo parduotuvė „Saulėtekis“.

1995 metais tapo aišku, kad naujoji poliklinika nebus pastatyta. Statybų kaina labai išaugo, be to, išlaikyti tokį pastatą būtų sunku. Poliklinikos statybai buvo išleista 470 tūkst. litų. Privesti kanalizacijos, vandentiekio tinklai. Šiam pastatui pastatyti stigo dar 30 mln. litų. Todėl rajono taryba paskelbė konkursą parduoti pamatus (parduoti tik 2000 m. sausio mėn. už 98 tūkst. Lt).

Metų pradžioje Širvintų centrinėje ligoninėje atidarytas 10-ies lovų slaugos skyrius ypač sunkiems ligoniams.

Mūsų rajono gyventojų sveikatos būkle susidomėjo mokslininkai. Ekologinės medicinos centras, išnagrinėjęs šalies gyventojų sveikatos būklę, nustatė, kad Širvintų rajone sveikatingumo reikalai labai prasti ir sudarė plačią tyrimų programą visiškai ištirti rajono gyventojų populiaciją.

Svarbiu rajono mero Vinco Jasiukevičiaus uždaviniu buvo kova su degtinės perpardavinėtojais, „pilstuko“ gamintojais. Mat falsifikuotos degtinės banga tiesiog užliejo kaimus – rajonas savižudžių skaičiumi pirmavo šalyje. Buvo surengta nemažai reidų, kurių metu kartu su policijos komisariato darbuotojais degtinės perpardavinėtojų gaudyti vyko ir tarybos nariai, ir savivaldybės darbuotojai.

Netrūko ir gražių akimirų. 1995 metų rugsėjo 1-oji Širvintų miesto „Atžalyno“ vidurinei mokyklai, kurioje mokėsi trečdalis rajono mokinių, buvo neeilinė: ji šventė savo įkūrimo dešimtmetį (mokyklos direktorė – Helena Vaičekauskienė). Parapijos klebonas Juozapas Dabravolskas ta proga pašventino naująją mokyklos vėliavą ir iškabą. Nuo 1985 m. mieste yra dvi vidurinės mokyklos. 30-ties metų jubiliejų atšventė Širvintų muzikos mokykla, per tą laikotarpį išleidusi 254 mokinius.

Visuomeniniame gyvenime aktyviai dalyvavo neįgalūs žmonės. Atidarytas neįgaliųjų klubas „Viltis“. Jau penkerius metus rajono neįgaliesiems vadovauja nenuilstantis, pilnas energijos Boleslovas Krivka. Jo dėka neįgaliųjų širvintiškių veikla labai suaktyvėjo.

Nuo lapkričio 6 d. savivaldybės valgykloje pradėti rengti labdaringi pietūs. Liepos, o vėliau ir spalio mėnesį į rajoną atvyko septyni Vokietijos GAB

visuomeninės organizacijos septyni sunkvežimiai. Labdara išdalinta ligoninei, Gelvonų slaugos namams, mokykloms, Invalidų (neįgaliųjų) draugijai, vaikams, būsimiems Širvintų parapijos globos namams.

1995 metais nutarta atgaivinti Puorių dainų ir šokių šventes. Prieš tai paskutinioji jų vyko 1988 metais. Tad 1995 m. birželio 10-ąją į Puorių šilo estradą susirinko daugybė meno saviveiklininkų ir žiūrovų.

Daugybę žiūrovų sutraukė ir rugpjūčio 4 dieną Širvintų hipodrome surengtos Pasaulio lietuvių sporto žaidynių žirgų lenktynės. Aikštė priešais hipodromą ir tribūnos buvo pilnutėlės.

1995 metų kovą iškilmingai pažymėtas mokytojo tremtinio Viktoro Alekno 80-ties metų jubiliejus. Lietuvoje nėra kito tokio žmogaus, kuris taip kruopščiai ir nuodugniai būtų ištyrinėjęs Salomėjos Nėries gyvenimą ir poeziją ir 1918 m. Nepriklausomybės Akto signataro Alfonso Petrulio gyvenimą ir veiklą. Sulaukęs 60-ties metų Viktoras Alekna parašė knygų daugiau negu per ankstesnius metus.

1996 metų rajono biudžete švietimui buvo skirta 44,39 proc., tačiau lėšų vis vien trūko. Blogėjo mokyklų pastatų būklė. Teko uždarinėti pradžios mokyklas, turinčias mažai moksleivių. Nutarta Čiobiškio vaikų globos namus perkelti į miesto vaikų lopšelių-darželį „Buratinas“. Tikėtasi, kad biudžetas sutaupys 75 tūkst. litų. Buvo sudaryta komisija Čiobiškio vaikų globos namams likviduoti. Globojami vaikai iš gražios gamtos prieglobsčio buvo perkelti į miestą. Tik vėliau deputatai suprato, kad buvo padaryta klaida, kuri ne tik neleido sutaupyti lėšų, bet ir pareikalavo didesnių išlaidų.

Spalio mėnesį neeilinį 215 metų jubiliejų šventė Gelvonų mokykla.

Truputis investicijų – 20 tūkst. litų – buvo numatyta seniūnijų gyvenviečių gatvėms ir keliams remontuoti. Aštuonioms seniūnijoms tai buvo labai mažai. Dar 392 tūkst. litų gauta iš Kelių direkcijos fondo. Buvo išasfaltuota Zibalų gyvenvietė ir 1 km kelio prie Bārtkuškio.

1996 metais rajone darbo neturėjo 7,1 proc. darbingo amžiaus žmonių. Darbo biržoje tais metais buvo įregistruota 1423 bedarbiai, 624 iš jų buvo mokamos bedarbio pašalpos.

Vasarą duris atvėrė Rafalskio siuvimo cechus, kuriame darbo gavo 70 moterų. Tai šiek tiek sumažino nedarbą.

Rugsėjo 11 dieną Širvintų savivaldybė su Danijos firma „Kruger A/S“ pasirašė sutartį, pagal kurią numatyta pastatyti Širvintų nuotekų valymo įrenginius. Danai tam išipareigojo suteikti beprocentinę paskolą 10 metų. Buvo pastatyti nuotekų valymo įrenginiai Čiobiškyje.

Vienas svarbiausių 1996 metų uždavinių – 2–3 ha žemės sklypų privatizavimas. Žemėtvarkos ir geodezijos tarnybos vadovo Arvydo Vosylius duomenimis net 8000 žmonių norėjo susigrąžinti žemę rajone. 3100 žmonių jau buvo grąžinta nuosavybės teisė į žemę, o 900 žmonių negalėjo atsiimti žemės, nes ji užimta asmeninio ūkio sklypais, todėl jie galėtų gauti kompensacijas. Atsiskaityti su jais reikėjo 8 mln. litų, o 1996 metais išmokėta tik 117 tūkst. litų.

Buvo stengiamasi padėti pensininkams, socialiai remtiniems žmonėms. Pavyzdžiui, nutarta po 3 litus dotuoti pensininkams už pirties paslaugas. 20 tūkst. litų pervesta Sveikatingumo kompleksui, kad moksleiviai ir skolioze sergantys vaikai galėtų jį lankyti ir mokytusi plaukti. Nuspręsta, kad Socialinės paramos skyrius organizuos socialinei globai skirtus viešuosius darbus.

Higienos instituto Ekologinės medicinos centras baigė tyrimo darbus Širvintose ir gruodžio mėnesį surengė mokslinę konferenciją „Sveikata ir aplinka“. Širvintose buvo atliktas didelis ir kruopštus darbas. Nustatyta, kad sveikatai įtakos turi šeimyninė padėtis. Ištirti 610 suaugusiųjų ir 809 pirmų, aštuntų ir devintų klasių mokiniai. Nustatyta priklausomybė tarp išsilavinimo ir sveikatos: aukštesnį išsilavinimą turintys gyventojai labiau rūpinasi savo sveikata. 16 proc. rajono gyventojų ne visada turėjo galimybę dėl negalavimų kreiptis į gydytojus.

Referentai siūlė, kad Širvintose būtų vykdoma tokia socialinė politika, kuri padėtų stiprinti šeimą ir keltų gyventojų išsilavinimo lygį. Norint sumažinti sveikatos skirtumus būtina pagerinti rajono moterų ir žemesnį išsilavinimą turinčių žmonių sveikatos priežiūrą.

Išsamiau ištyrus moksleivių sveikatą nustatyta, kad 20,6 proc. pirmaklasių ir 19,8 proc. paauglių sudaro neharmoningo vystymosi grupę. Paauglių grupę palyginus su pirmaklasiais, nustatyta ryški ydingos kūno laikysenos ir skoliozės gausėjimo tendencija. Abiejose grupėse daug regos aštrumo sutrikimų bei dantų ėduonies atvejų.

Daug priekaištų buvo reiškiami „Sodrai“ ir jos vadovei Vandai Pukienei. Nepaisant to, spalio 5 d. buvo iškilmingai atidarytas restauruotas „Sodros“ pastatas.

Ilgai buvo susirašinėjama per rajono laikraštį dėl kino teatro „Aušra“ uždarymo. Rajono valdyba nusprendė nuo rugpjūčio 27 d. likviduoti miesto kino teatrą „Aušra“, o jo patalpas privatizuoti. Kino filmus nutarta rodyti miesto kultūros namų salėje. Tam pasipriešino iniciatyvinė grupė, vadovaujama Dailės studijos vadovės Rūtos Šimkaitienės. Buvo įrodinėjama, kad kino teatrui negalima taikyti rinkos dėsnių, nes jis Širvintose yra vienintelis tokios paskirties pastatas. Surinkta 900 miesto gyventojų, kurie pasisakė už kino teatro išsaugojimą, parašų. Šis reikalas buvo svarstomas rugsėjo 17 d. rajono tarybos posėdyje. Iki to laiko buvo surinkta jau 2 tūkst. parašų. Dėl kino teatro išsaugojimo buvo įtikinta Kultūros ministerija. Liepos 29 d. Valstybinė privatizavimo agentūra nusprendė išbraukti kino teatrą „Aušra“ iš privatizuojamų objektų sąrašo. Nutarta sustabdyti ir kino teatro garažų privatizavimą.

1996 metais prasidėjo pažintis su norvegais. Vasario 6 d. į Širvintas atvyko Norvegijos Opegiordo savivaldybės delegacija užmegzti ryšių. Birželio 13-ąją į Norvegiją išvyko savivaldybės šešių asmenų grupė, vadovaujama rajono mero Vinco Jasiukevičiaus. Šioje kelionėje teko dalyvauti ir man. Nusivežėme savo bendradarbiavimo sutarties projekto variantą. Norvegai supažindino su savu. Dėl jų buvo daug ir visapusiškai diskutuota. Mūsų pateiktas projektas apėmė daug sričių, buvo platesnis. Norvegai siūlė jį siaurinti, motyvuodami tuo, kad siauresnėje srityje galima daugiau nuveikti.

*Pasirašoma
bendradarbiavimo
sutartis su Norvegijos
Opegiordo savivaldybės
delegacija. Pasirašo
Opegiordo merė
Silvy Graham ir
Širvintų rajono meras
Vincas Jasiukevičius.
Širvintos, 1996 10 01.
Autorės nuotr.*

1996 m. spalio 1 dieną Širvintose buvo pasirašyta Širvintų ir Opegiordo savivaldybių bendradarbiavimo sutartis. Bendradarbiavimas grindžiamas draugystės, demokratijos, abipusio pasitikėjimo ir lygybės principais. Bendradarbiavimo tikslas – plėtoti draugiškus ryšius tarp savivaldybių, dalintis žiniomis bei patirtimi (ypač savivaldai ir administracinei veiklai gerinti ir politinio bei suaugusiųjų švietimo reikalams spręsti). Sutartyje numatyta, kad delegacijas priimanči šalis sumoka išlaidas savo šalyje, o kelionės išlaidas – Opegiordas.

Rudenį Širvintose lankėsi ir Lenkijos Chelmo miesto prezidentas Zbignevas Bajko su delegacija. Lenkai pradėjo bendradarbiauti su Barskūnų pagrindine mokykla.

Rugsėjo 28 dieną buvo surengta Derliaus šventė, kurioje savo rudens gėrybes pristatė visos seniūnijos, vyko žirgų lenktynės.

Gruodžio 17 dieną žirginio sporto entuziastas vadeliotojas Pranas Nava-linskas šventė sportinės veiklos 30-metį. Ta proga Kultūros namuose buvo su-rengta jam skirta paroda. Prireikė vežimo visoms taurėms, apdovanojimams atvežti.

Naujųjų metų išvakarėse rajono meras Vincas Jasiukevičius, jo pavaduo-tojas Almantas Piškinas, administratorius Antanas Stanevičius aplankė visus rė-mėjus, padėjo jiems už pagalbą, įteikė Albinos Vaivadienės tapytus paveiks-lus, kitas dovanas. Rajono merą Vinčą Jasiukevičių „Širvintos“ laikraščio skaitytojai išrinko 1996 metų populiariausiu žmogumi.

1997 metų kovo 23 dieną naujosios rajono tarybos rinkimuose dalyvavo 7175 rinkėjai. Buvo išrinkta 25 narių taryba: 9 – Tėvynės sąjungos (Almantas Piškinas, Vincas Jasiukevičius, Kazys Stankevičius, Jonas Vyšniauskas, Antanas Pečiulis, Valda Kirtiklienė, Steponas Mažrimas, Rimantas Kadžys, Juozas Be-inoras), 4 – Liberalų (Rimvydas Olšauskas, Vilhelmas Keliuotis, Juozas Pažu-sys, Remigijus Jotautis), 5 – Valstiečių partijos (Vytautas Šimonėlis, Jonas Purvanec-

kas, Aldona Aleksandravičienė, Pranas Mikalajūnas, Antanas Mačiuka), 2 – LDDP (Genovaitė Abromavičienė, Česlovas Grinys), 2 – Krikščionių demokratų (Vaclava Vaskelienė, Algimantas Tamašiūnas), 2 – Socialdemokratų partijos (Antanas Lidžius, vėliau išėjęs iš rajono tarybos, o vietoje jo atėjęs Viktoras Čatraskas, Gediminas Voveris) ir 1 – Lenkų rinkimų akcijos atstovas (Veslava Gridziuška).

Į rajono mero postą pasiūlyti 2 kandidatai. Dešiniojos partijos iškėlė Tėvynės sąjungos atstovą Vincą Jasiukevičių. Jo pateiktoje programoje – orientacija į „švarių rankų“ politiką, jautrumas žmogui, kova su girtavimu.

Valstiečių partija pasiūlė Vyta Šimonėlį. Jo svarbiausi uždaviniai, numatyti programoje – orientacija į konkrečius ūkio darbus: komunalinio ūkio, butų ūkio sutvarkymas, autobusų parko materialinis aprūpinimas, žemės ūkio reformos vykdymas, kelių remontas, pastatų renovacija.

Vieno balso persvara rajono meru išrinktas Vyta Šimonėlis, pavaduotoju – Valstiečių partijos narys Jonas Purvanekas, savivaldybės kontroliere – Audronė Adomavičienė, pavaduotoja – Renata Adžgauskienė. Savivaldybės gydytoju puše etato pradėjo dirbti Antanas Lidžius.

Šios kadencijos metu rajono meras Vyta Šimonėlis pagrindinį dėmesį skyrė ekonominiams rajono reikalams. Pagaliau buvo baigti statyti miesto vandens nuotekų valymo įrenginiai. Įvykdyti pertvarkymai komunalinėje sferoje (atsisakyta tarpininko – butų ūkio), rekonstruojamos kaimo mokyklų ir administracinių objektų katilinės, nes norima sumažinti pastatų šildymo išlaidas. Rajono biudžete daugiau lėšų skirta seniūnijoms. Taip pat rengiami stambių investicijų projektai, daugiau lėšų skiriama viešiesiems darbams, vykdoma švietimo reforma, nagrinėjami kultūros reikalai, didesnis dėmesys skiriamas keliams.

Nors daugelis kasdieninių reikalų nėra savivaldybės kompetencija, bet dėl jų sprendimo žmonės vis tiek pirmiausia kreipiasi į merą.

Planus įgyvendinti trukdė menkas biudžetas: 1997 metais jis buvo 16 mln. 131 tūkst. litų.

Prasidėjus naujai kadencijai rajono ūkio būklė buvo labai sudėtinga. AB „Sūrmėna“ grėsė bankrotas: už pieną ji buvo skolinga per 1 mln. litų. Nuo to ypač kentėjo kaimo žmonės, nes jų pajamos už pieną buvo kone vienintelis pragyvenimo šaltinis. 1997 m. kovo mėn. AB „Sūrmėna“ buvo iškelta bankroto byla.

Vasarą pradėta kalbėti apie Specialiosios paskirties UAB „Butų ūkis“, kaip tarpininko, panaikinimą, buvo surengti susitikimai su daugiabučių namų gyventojais, su igaliojiniais. Skundų dėl „Butų ūkio“ darbo buvo labai daug. Siūlomas sprendimas dėl „Butų ūkio“ likvidavimo iš karto rajono tarybos nebuvo priimtas. Liepos 23 d. rajono valdyba nusprendė, kad SP UAB „Širvintų vandenys“ nuo rugpjūčio 1-os dienos pati rinks mokesčius už vandenį ir spręs su tuo susijusias problemas. SP UAB „Butų ūkis“ liko tik tarpininkas tarp gyventojų ir komunalinio ūkio. Kontrolierių patikrinimai parodė, kad SP UAB „Butų ūkis“ dirba labai nuostolingai, neūkiškai ir prastai. Todėl sudaryta SP UAB „Butų ūkis“ likvidavimo komisija.

Birželio mėnesį įvyko konkursas nuotekų valymo įrenginiams statyti. Jį laimėjo AB „Kausta“. Gruodžio mėnesį darbai buvo baigti ir nuotekų valymo įrenginiai pradėjo veikti. Iš viso buvo investuota 6 mln. 469 tūkst. litų, iš jų – 3 mln. litų – beprocentinis Danijos kreditas 10-čiai metų.

1997 m. rajono statybinės organizacijos padarė darbų už 373 tūkst. litų. Už gyventojų lėšas buvo pastatyti 5 individualūs namai, o už gyventojų bendrijos lėšas – 20 butų gyvenamasis namas.

Mažėjo žemės ūkio bendrovių ir jose dirbančių žmonių. 38 žemės ūkio bendrovėse dirbo 512 žmonių. 1997 metais buvo įregistruoti 1764 ūkininkai, kurie dirbo 17341 ha žemės. Vidutinis ūkio dydis buvo 9,8 ha.

Kai kurių poslinkių įvyko švietimo srityje. Nuo rugsėjo 1 dienos Medžiukuose įkurta pagrindinė mokykla ir joje atidaryta 5-oji klasė.

Rugpjūčio mėn. reformuota rajono centrinė ligoninė. Įkurtas VšĮ Širvintų pirminės sveikatos priežiūros centras ir VšĮ Širvintų ligoninė. Rajono taryba patvirtino abiejų sveikatos priežiūros įstaigų įstatus.

Birželio 28-ąją iškilmingai atidaryti Širvintų parapijos globos namai. Juos pašventino Kaišiadorių vyskupas Juozapas Matulaitis. Rajono valdyba ir Širvintų bažnyčios taryba pasirašė neterminuotą jungtinės veiklos sutartį. Savivaldybė išipareigojo mokėti už patalpų šildymą ir atlyginimą darbuotojams ir iš dalies už senelių maitinimą. Bažnyčia suremontavo ir įrengė senelių globos namus. Nemažai lėšų tam reikalui skyrė Vokietijos Bilefeldo miesto žmonės. Gauta nemažai labdaros.

Toliau stiprėjo ryšiai su Opegiordo savivaldybe. 1997 m. vasarą ten išvyko savivaldybės delegacija, vadovaujama mero pavaduotojo Jono Purvanecko. Širvintose lankėsi 3 žmonių darbo grupė iš Opegiordo, vadovaujama Gunaro Nygaardo. Buvo tartasi dėl bendradarbiavimo švietimo klausimais, dėl anglų kalbos mokytojo. Butu jį turėjo aprūpinti Širvintų savivaldybė, o atlyginimą mokėtų norvegai. Rugpjūčio mėn. į Širvintas vėl atvyko 6 norvegų delegacija ir anglų kalbos mokytojas Gunaras Bogstrandas. Jis širvintiškius dvejus metus mokė anglų kalbos.

Kovo mėnesį Širvintų viešoji biblioteka pažymėjo 60-metį. Viešojoje bibliotekoje yra skaitytojų aptarnavimo, vaikų literatūros, metodikos, bibliografijos-in-

Širvintų savivaldybės delegacija Norvegijoje Opegiorde. 1997 m. Elizabet Knoff nuotr.

formacijos, spaudinių komplektavimo ir tvarkymo skyriai, o fonde – 64038 spaudiniai. Jais naudojasi 3328 miesto gyventojai. Biblioteka turi 22 filialus, kuriuose 141932 egzemplioriai knygų.

Tais metais pakeistas Sveikatingumo ir sporto komplekso pavadinimas – jis tapo VŠĮ Širvintų laisvalaikio centru.

Spalio mėnesį 50-metį šventė Širvintų kultūros namai.

Įdomiai ir išradingai buvo surengta Rudens šventė. Į šventę atvyko ir kandidatai į Prezidentus Vytautas Landsbergis ir Artūras Paulauskas.

Po daugelio metų pertraukos vėl išleistas leidinys apie Širvintas. 5 tūkst. egzempliorių tiražu buvo išleista knygelė „Širvintų kraštas“. Pusė pinigų jos leidybai buvo surinkta iš rėmėjų.

1997 metais įkurtas visuomeninio judėjimo „Stabdyk nusikalstamumą“ rajono skyrius.

1997 metais atkurtas Širvintų herbas tapo savivaldybės herbu. Jis sukurtas prieš 30 metų. Jau 1967 m. pabaigoje Heraldikos komisija svarstė dailininko Arūno Tarabildos pasiūlytus simbolius: briedžio galvą ir tarp ragų įstatytą kalaviją. Ilgai nesutarta tik dėl stiliškos ir atskirų figūrų vaizdavimo. Briedžio galva turėjo simbolizuoti gamtos turtus, briedžių gausą, kurie čia iš seno buvo medžiojami. Kalavijas rodė praeities kovas, nes Širvintų rajone yra vienas iš garsiausių Lietuvos gynybos centrų – Kernavės piliakalnių kompleksas. Nors Širvintų vardas kilo nuo Širvintos upės, įdomu, kad vietos gyventojai briedžius dėl kailio spalvos vadina „širviais“. Jie taip pat asocijuojasi su Širvintų vardu. A. Tarabildos sukurta herbo etaloną Heraldikos komisija aprobavo 1968 metais gegužės 15 dieną. Tai buvo vienas iš pirmųjų sovietinių laikų herbų, turinčių įdomią ir prasmingą simboliką.

Reikia pripažinti, kad 1967 metų Širvintų miesto herbas buvo per daug stilizuotas. Dėl to Heraldikos komisija, svarstydamą jo atkūrimą, nutarė briedžio galvą šiek tiek supaprastinti (padaryti natūresnę), panaudoti etaloninį skydą, geltoną spalvą pakeisti auksu, o baltą – sidabru. Atsižvelgiant į heraldikos reikalavimus, kalavijo rankeną nutarta vaizduoti auksinę. Kadangi dailininko A. Tarabildos nebėra gyvųjų tarpe, 1997 metais herbą pataisė dailininkas profesorius Albertas Gurskas. Širvintų herbas buvo patvirtintas Lietuvos Respublikos Prezidento 1997 m. spalio 30 d. dekretu.

1998 m. sukrėtė kraupūs įvykiai Draučių kaime, kur vasario 15 d. psichiškai nesveikas Leonardas Zavistonovičius sušaudė devynis savo kaimynus. Išžudytos Bareikų, Garbatavičių, Raudeliūnų, Kalibatų, Vrubliauskų šeimos ir artimieji. Vasario 18-oji rajono mero Vyto Šimonėlio potvarkiu buvo paskelbta Gedulo diena. Rajono vadovai ir Vyriausybė daug padėjo žuvusiųjų artimiesiems. Buvo nutiestas kelias nuo Bartkuškio per Paspėrius iki Draučių ir Kernavės. Prie Draučių pastatytas kopyltstulpis (autorius Julius Gridziuška).

Širvintų herbas

1998 metų biudžetas patvirtintas – 23 mln. 124 tūkst. litų, iš jų rajone surenkama tik 7 mln. 438 tūkst. litų. Pusė viso biudžeto skirta švietimui, socialinei apsaugai, globai ir rūpybai – 3 mln. 374 tūkst. litų, butų ir komunaliniam ūkiui – 2 mln. 961 tūkst. litų, sveikatos apsaugai ir kultūrai – 1 mln. 312 tūkst. litų. Didelė biudžeto dalis – 9 mln. 203 tūkst. litų – buvo skirta kaimui. 75 proc. įvairių socialinių pašalpų gavo kaimo žmonės. Kaimo žmonės beveik be išimties naudojami autobusų transporto lengvatomis.

1998 metais daug dėmesio buvo skirta šilumos taupymo programai įgyvendinti. Parengta katilinių rekonstrukcijos iki 2000 metų programa. Jai numatyta 858 tūkst. litų. 1998 metų biudžete tam buvo skirta 466 tūkst. litų. Buvo pertvarkytos seniūnijų pastatų, kaimo kultūros namų, mokyklų katilinės. Galvojama apie programą statyti šlaitinius stogus. Parengtas ir įgyvendintas miesto Lauryno Stuokos-Gucevičiaus vidurinės mokyklos renovacijos projektas.

Gegužės 9-ąją per rajono laikraštį visuomenė buvo pakviesta viešai svarstyti rajono teritorijos planavimo projektą. Kiekvienas galėjo pateikti savo pasiūlymų ir pastabų.

Nepavyko išvengti didelių įmonių žlugimo. UAB „Sūrmenos“ turtą už 1 mln. 920 tūkst. litų nupirko UAB „Kovo žvaigždės“. Gegužės mėnesį buvusio kiaulininkystės komplekso, vėliau perorganizuoto į ŽŪB „Širvinta“, turtas buvo apie 3 mln. litų. Bendrovei iškelta bankroto byla.

Tai žymiai padidino nedarbą rajone. Per 1998 metus Darbo biržoje užregistruota 1567 asmenys, iš jų 1551 – bedarbis. Padidėjo terminuoto darbo paklausa. 47 proc. bedarbių įdarbinti privačiame sektoriuje. Tai daugiausia kaimo žmonės. Nutarta nuo kovo 23 dienos viešuosius darbus rengti ir socialinės globos sferoje. Darbo birža tam skyrė 10 žmonių.

Savivaldybės vadovai nepamiršo ir neįgaliųjų bei vaikų iš asocialių šeimų. Šiuos žmones vienijančioms organizacijoms suteikiama finansinė ir kitokia parama.

Rugpjūčio 18 d. Švietimo skyriaus vedėja pradėjo dirbti Monika Bilotienė. Daugiau dėmesio skiriama švietimo įstaigų materialinei bazei. Bartkuškio mokyklai rajono savivaldybė už 35 tūkst. litų nupirko UAB „Jaura“ bankui užstatytą kavinę su pirtimi. Čia po remonto perkeltos kelios klasės, buities kabinetas, valgykla, bufetas. Rengiama sporto salė. Remontui 6 tūkst. litų skyrė Švietimo skyrius. Mokyklą parėmė ir Maišiagalos dekanas Miroslavas Balcevičius. Spalio mėnesį jis iškilmingai pašventino Bartkuškio mokyklą. 1998 metais buvo baigta remontuoti Kernavės pradinė mokykla. Į suremontuotą ir rekonstruotą Musninkų vidurinės mokyklos bendrabutį perkeltas vaikų darželis.

Pagražėjo Širvintų miesto Lauryno Stuokos-Gucevičiaus vidurinė mokykla. Liepos mėnesį pagal architektės Dalios Kunevičienės projektą priešais mokyklą pastatytas stogastulpis. Šį darbą organizavo Vincas Jasiukevičius, o 15 tūkst. litų skyrė savivaldybė. Širvintų „Atžalyno“ vidurinė mokykla už gražius sporto laimėjimus bei sporto renginius pripažinta sportiškiausia šalyje.

Savivaldybė bendradarbiauja su verslininkais: daugelis jų remontuoja pastatus, tvarko aplinką, t. y. puošia miestą. Gražiai miesto autobusų stotį sure-

montavo Vida Šlepienė: pakeistos durys, langai, įrengti nauji suolai. Verslininkė šiam reikalui skyrė 145 tūkst. litų. Autobusų stotis neatpažįstamai pasikeitė. Dėl to savivaldybė trejiems metams sumažino nuomos mokestį čia įsikūrusios Vidos Šlepienės veterinarijos vaistinei. Per trejus metus jai kompensuos 13 tūkst. 456 Lt.

Parduotuvių tinklą plečia verslininkas Valdas Radionovas – atidaryta „Saulėtekio“ parduotuvė Gelvonuose. Valdas Radionovas daugelį renginių remia finansiskai. 1998 metais rajono laikraščio skaitytojai Valdą Radionovą išrinko populiariausiu rajono žmogumi.

Dalia Kunevičienė parengė projektą prekybos kioskam prie turgaus sutvarkyti. Pali turgaus tvorą perstatytus kioskus uždengs bendras stogas, papuoš vienodos apdailos lentelės, vienodos žaliuzės, langai.

Pradėta galvoti apie kaimo turizmo vystymą. Dvejus metus iš eilės rajono savivaldybė dalyvavo tarptautinėje turizmo, sporto ir laisvalaikio parodoje Vilniuje. Parodos stende buvo pateikta daug įdomios medžiagos apie Širvintų rajoną, ypač apie Kernavę, kuriai skiriamas vis didesnis dėmesys. Rajono taryba patvirtino detalų Kernavės planą. Jame numatyta vieta ir valymo įrengimams. Iš valstybės investicijų tam žadama skirti 7 mln. litų. Kernavė ateityje gali tapti dideliu turizmo centru.

Vis konkretesnis tampa bendradarbiavimas su Norvegija. Birželio mėnesį iš Opegiordo gautas gelbėjimo automobilis atiduotas sukarintai priešgaisrinei tarnybai. Tą patį mėnesį Opegiorde su oficialiu vizitu lankėsi savivaldybės delegacija, vadovaujama rajono mero Vyto Šimonėlio. Rugsėjo mėnesį Širvintose lankėsi Opegiordo savivaldybės socialinės darbuotojos Siri Hommersant ir Greta Sviggūn, spalio mėnesį – Opegiordo merė Sylvi Graham ir bendradarbiavimo projekto autorius Gunaras Nygaardas. Jie atvežė dovanų mokykloms ir vaikų globos grupei.

Tęsėsi Barskūnų pagrindinės mokyklos draugystė su Lenkijos Chelmo miestu. Mokyklai padovanotas mikroautobusas. Vasarą Lenkijoje prie jūros ilsėjosi barskūniškių vaikai.

1998 metais būta ir gražių švenčių. Viena jų surengta kovo 20-ąją. Tą dieną 12 valandą Širvintų mieste taikos varpo dūžiai paskelbė apie kultūros namų prasidėjusią šventę „Ant žemės delno“, skirtą žemės dienai. Mokinių piešiniai buvo papuošta Igno Šeinaus gatvė.

Birželio mėnesį atidengtas skulptoriaus Jono Jagėlos sukurtas paminklas Didžiosios kovos apygardos partizanams Gelvonuose.

Rugsėjo 12-ąją hipodrome įvyko išpūdinga Rudens šventė ir Žirgų lenktynės.

Gruodžio mėnesį savivaldybė paskelbė konkursą „Pasitinkame šventes“. Susumavus rezultatus prieš Naujuosius metus, tortais buvo apdovanoti visi, kurie 1999-ųjų išvakarėse gražiai papuošė savo namus, balkonus, lodžijas.

Rajono normatyvinis 1999 metų biudžetas – 23 mln. 844 tūkst. litų. Ir tik 1998-ųjų metų biudžetinių likučių dėka jis padidėjo iki 25 mln. 880 tūkst. litų. Bet ir toks biudžetas neleido padaryti visų darbų, kurių reikėjo. Todėl, rajono

mero Vyto Šimonėlio nuomone, neracionalu visiems biudžeto lėšas dalyti po truputį, reikia kompleksiskai tvarkyti vieną reikalą po kito. Dvejus metus buvo vykdoma ir užbaigta kaimo katilinių rekonstrukcijos programa. Pertvarkius katilines, sumažėjo kuro sąnaudos. Sutaupyti pinigus buvo galima panaudoti kitoms reikmėms. Iki šiol kaimo mokyklų, seniūnijų patalpoms šildyti reikėdavo daug biudžeto lėšų.

Savivaldybei teko rinktis vieną iš dviejų galimybių: išlaikyti įmonių, teikiančių gyventojams įvairias paslaugas, esamą lygį ir nieko nekeisti arba įmones geriau finansuoti ir taip gerinti paslaugas. Buvo pasirinktas antrasis variantas.

Čiobiškyje buvo pastatytas vandens bokštas. Suremontavus ir nutiesus naują vandentiekio atšaką, gyvenvietėje dar 40 šeimų gali naudotis vandentiekiu. Gelvonų, Jauniūnų, Alionių seniūnijose įrengtos bebokštės vandens tiekimo sistemos. Širvintų mieste suprojektuotas vandentiekio ir nuotekų kanalizacijos tinklas tarp Petro Cvirkos, Plento, Musninkų ir Vilniaus gatvių. Parengtas valymo įrengimų ir nuotekų sistemos rekonstrukcijos projektas. Tam skirta 220 tūkst. litų. Gelvonuose sutvarkytos vandens pralaidos centrinėje gatvėje. Daugiau dėmesio skirta miesto ir gyvenviečių gatvėms apšviesti. Geriau apšviesti Gelvonų, Bagaslaviškio, Širvintų kaimai. Praplėstos ir aptvertos Pyplių, Jauniūnų, Bartkuškio, Viesių kapinės.

Seniūnijų keliams tvarkyti iš biudžeto 1999 metais buvo skirta 240 tūkst. litų. Nemaža lėšų gauta iš Kelių fondo. Praplatinta ir išasfaltuota Kalnalaukio gatvė iki kolektyvinių sodų. Vilniaus gatvės asfalto danga pratęsta iki Zibalų kelio. Anksčiau keliai buvo tiesiami ir iš Kaimo rėmimo fondo, melioracijos lėšų. Dabar visa kelių tiesimo ir priežiūros našta gula tik ant savivaldybės pečių. Darbų padaugėjo, bet lėšų daugiau neatsirado. Į geresnes patalpas reikia perkelti polikliniką. Yra parengtas projektas, kurio įgyvendinimas kainuos 2,7 mln. litų. 1999-ųjų metų biudžete sveikatos apsaugos įstaigoms papildomai skirta 110 tūkst. litų. Už juos pirka aparatūra, tvarkytos patalpos, protezuoti dantys pensininkams ir invalidams.

Patvirtinta vaikų stomatologijos tarnybos, tuberkuliozės profilaktikos ir kontrolės organizavimo programos.

Daug problemų specialiosios paskirties uždariesiose akcinėse bendrovėse. Reikia atnaujinti SP UAB „Autobusų parkas“ materialinę techninę bazę, sumokėti už lengvatinius mokinių bilietus. Autobusų parkui skirta 350 tūkst. litų. 60 tūkst. litų skirta keleivinio transporto lengvatoms kompensuoti.

Žmonės įvertino mero Vyto Šimonėlio pastangas ūkio, socialinėje ir kitose sferose. Neatsitiktinai „Širvintos“ laikraščio skaitytojai rajono merą Vyta Šimonėlį išrinko populiariausiu 1999-ųjų metų žmogumi.

1999 metais dvigubai daugiau lėšų – 85 tūkst. litų – skirta viešiesiems darbams. Todėl daug padaryta tvarkant gyvenvietes, aplinką, padedant komunaliniam ūkiui, sprendžiant socialinius reikalus.

Širvintų rajono meras

Vyta Šimonėlis.

1999 m.

Antano Grinio nuotr.

Pradėjo veikti smulkiojo ir vidutinio verslo rėmimo fondas. Jam iš biudžeto skirta 80 tūkst. litų. Sudaryta komisija sprendžia, kas ir kokiomis sąlygomis gali pasinaudoti šiuo fondu.

Rajono taryba priėmė sprendimą parengti ekonomikos ir verslo plėtros programą. Tai padės kryptingai ir dar racionaliau naudoti biudžeto lėšas.

Didžioji 1999-ųjų metų biudžeto dalis atiteko švietimui. Jam skirta 13 mln. 899 tūkst. litų. Tai sudarė 54,3 proc. biudžeto. Daug dėmesio skirta švietimo įstaigų pastatams prižiūrėti ir remontuoti. Rajono meras dešimčiai metų pasirašė sutartį su Lietuvos Respublikos finansų ministerija dėl 104400 JAV dolerių paskolos iš tarptautinio rekonstrukcijos ir plėtros banko Lauryno Stuokos-Gucevičiaus vidurinei mokyklai renovuoti. Nutarta tam reikalui skirti dar 300 tūkst. litų langams pakeisti. Remontuojamos Družų vaikų darželio patalpos. Čia persikels pradinė mo-

Rajono taryba 1999 m. Pirmoje eilėje stovi iš kairės: Pranas Mikalajūnas, Aldona Aleksandraovičienė, Etikos komisijos pirmininkė Genovaitė Abromavičienė, Veslava Gridziuška, rajono meras Vytautas Šimonėlis, Kultūros ir švietimo komiteto pirmininkė Vaclava Vaskelienė, rajono mero pavaduotojas Jonas Purovaneckas, Almantas Piškinas. Antroje ir trečioje eilėje stovi iš kairės: Steponas Mažrimas, Juozas Pažusys, Remigijus Jotautis, Valda Kirtiklienė, Sveikatos komiteto pirmininkas Gediminas Voveris, Antanas Pečiulis, Antanas Mačiūka, Vietinio ūkio komiteto pirmininkas Rimvydas Olšauskas, Jonas Vyšniauskas, Viktoras Čatrauskas, Biudžeto komiteto pirmininkas Vincas Jasiukevičius, Kazys Stankevičius, Asmens ir turto apsaugos komiteto pirmininkas Česlovas Grinys, Antanas Lidžius, Vilhelmas Keliuotis. (Nuotraukoje nėra tarybos narių Rimanto Kadžio, Juozo Beinoro, Algimanto Tamašiūno). A. Grinio nuotr.

kykla, biblioteka, felčerinis punktas. Pastatytas Bagaslaviškio vidurinės mokyklos priestatas. Už 190 tūkst. litų suremontuoti Širvintų miesto vaikų lopšeliai-darželiai. Daug dėmesio kreipiama ne tik į mokyklų materialinę bazę, bet rūpinamasi ir mokymo bei auklėjimo procesu: 1999 metais įsteigta pedagoginė-psichologinė tarnyba, kvalifikuotos logopedo, psichologo pagalbos sulauks visi rajono vaikai.

Nuo rugsėjo 1 dienos Jauniūnų pagrindinė mokykla lietuvių ir lenkų dėstomąja kalba buvo reorganizuota į vienkalbę lietuvišką aštuonių klasių pagrindinę mokyklą. Nuo rugsėjo 1 dienos dešimtosios klasės atidarytos Alionių, Čiobiškio, Zibalų, Barskūnų pagrindinėse mokyklose.

1999 metais Lauryno Stuokos-Gucevičiaus vidurinėje mokykloje iškilmingai atidaryta Vaikų dailės galerija. Ji įsikūrė senojoje pastato dalyje. Šios mokyklos jaunieji dailininkai, vadovaujami mokytojų eksperčių Stasės Rulevičienės ir Aldonos Ragelskienės, dalyvavo tarptautinėse parodose ir gavo prizų.

Gegužės 12 dieną į Lauryno Stuokos-Gucevičiaus vidurinę mokyklą sugužėjo moksleiviai iš daugelio rajono mokyklų. Susirinko patys gabiausi, kūrybiškiausi moksleiviai – 9 dalykų olimpiadų ir įvairių konkursų nugalėtojai, savi veiklos kolektyvų nariai. Juos sveikino ir apdovanojo rajono meras Vytas Šimonėlis ir Švietimo skyriaus vedėja Monika Bilotienė.

Rugpjūčio mėnesį iškilmingai paminėta Kernavės pradinės mokyklos 70 metų sukaktis. Į renginį gausiai susirinko buvę mokyklos mokiniai ir mokytojai. Jie dalijosi prisiminimais apie šią mokyklą, čia dirbusius pedagogus, pabrėždami, kad Kernavės mokykla buvo ir yra šviesos ir kultūros židinys šiame istoriniame šalies kampelyje. Minėjime, be kitų žymių svečių, dalyvavo ir Lietuvos kariuomenės vadas generolas Jonas Kronkaitis.

Kiekvienais metais vis daugiau lėšų tenka skirti socialiniams poreikiams. Socialinei apsaugai, globai ir rūpybai 1999 metais panaudota 3 mln. 713,1 tūkst. litų, t. y. 15,6 proc. biudžeto, pašalpoms mirties atveju – 206,6 tūkst. Lt, kitoms socialinėms pašalpoms ir paramos išmokoms 2592,6 tūkst. Lt, Gelvonų slaugos namams išlaikyti – 268,5 tūkst. Lt, Širvintų parapijos globos namams – 83,6 tūkst. Lt, Vaikų globos grupei – 183 tūkst. Lt.

Rajone daugėja pensininkų. 77 proc. jų gyvena kaime. Jiems padėti įsteigta Socialinių paslaugų tarnyba. Baigę specialiuosius kursus darbuotojai padeda vienišiemis seneliams.

Vasario 11 d. duris atvėrė Šeimos paramos centras. Jam savivaldybė skyrė 20 tūkst. litų. Rajone yra apie 70 neįgalių vaikų. Šeimos paramos centras, vadovaujamas Ritos Kamarauskienės, jiems ir jų tėvams teikia nemažą pagalbą. Savivaldybė remia Vaikų dienos centrą, neįgaliųjų žmonių rajono skyriaus veiklą. Už 35 tūkst. litų nupirkti butai socialiai remtiniems žmonėms.

Neatsiejama mūsų gyvenimo dalis – kultūra. Jai taip pat skiriama nemaža dėmesio. 1999 metais kultūros ir sporto reikmėms buvo skirta 5,5 proc. biudžeto lėšų.

Rajono savivaldybės pareigūnų nuostata – kultūros namų ir bibliotekų yra ir turi būti tiek, kiek jų reikia gyventojams ir kiek įmanoma jų išlaikyti. Parengtas racionalus kultūros įstaigų tinklas rajone.

Vasario mėnesį rajono taryba priėmė sprendimą Kultūros skyrių reorganizuoti į Kultūros centrą, o gegužės mėnesį įvykusiame rajono tarybos posėdyje priimtas sprendimas nuo birželio 1 dienos reorganizuoti miesto ir kaimo kultūros namus.

Balandžio 3-ąją rajone buvo iškilmingai paminėtos rašytojo ir diplomato kraštiečio Igno Šeinaus 110-osios gimimo metinės. Bagaslaviškio bažnyčioje už jį buvo aukojamos šv. Mišios. Po jų Bagaslaviškio vidurinėje mokykloje – gražaus renginio kulminacija: rajono meras Vytautas Šimonėlis perskaitė Valdybos sprendimą suteikti Igno Šeinaus vardą Bagaslaviškio vidurinei mokyklai. Po minėjimo visi nuvažiavo į Šeiniūnus ir prie stogastulpio padėjo gėlių, kaimo kapinaitėse uždegė žvakių ant rašytojo senelės kapo. Iškilmingas Igno Šeinaus gimimo metinių minėjimas vyko vakare miesto Kultūros namuose. Renginiuose dalyvavo iš Švedijos atvykęs Igno Šeinaus sūnus Irvys Šeinius.

1999 m. kaip niekad išpūdingai buvo paminėta Valstybės diena. Kernavės bažnyčioje tą dieną buvo laikomos šv. Mišios, pašventinta ir iškelta Kernavės vėliava. Iškilmingame minėjime dalyvavo daugybė aukštų svečių. Po pietų Kernavės padangę sudrebino lėktuvų motorų ūžesys: 3 lakūnai, vadovaujami Jurgio Kairio, lėktuvais „Jak-50“ parodė išpūdingą aukštojo pilotažo programą.

Kernavėje tuo metu vyko archeologų dienos, kurias surengė Kernavės archeologijos ir istorijos muziejaus darbuotojai. Tris dienas ant Pilies kalno pastatytuose pirmąsiais būstuose virte virė gyvenimas: dirbo plušo amatininkai, nuosekliai buvo demonstruojama archajinė keramikos gamyba, titnago apdorojimas, valgio gaminimas ir t. t. Renginių stebėjo daug užsieniečių, tarp jų ir Opegiordo savivaldybės atstovai.

1999-aisias Rudens šventė ir žirgų lenktynės surengtos atskirai. Žirgų lenktynės, kuriose dalyvavo daug žymių Lietuvos žirgų sporto entuziastų, vadeliotojų, įvyko paskutinį rugpjūčio šeštadienį, o rudens šventė buvo surengta spalio 9-ąją miesto centre. Į pastarąją, visą dieną trukusią išpūdingą renginį susirinko daugybė rajono gyventojų ir svečių.

Plečiasi ryšiai su Opegiordo savivaldybe. Birželio mėnesį Opegiorde svečiavosi miesto Kultūros namų senjorų šokių kolektyvas ir kaimo kapela. Meno saviveiklininkai į Norvegiją vyko tuo pačiu „Volvo“ autobusu, kurį norvegai padovanojo širvintiškiams. Daug koncertuota, daug pamatyta, daug išpūdžių ir naujų pažinčių.

Rugsėjo pradžioje savivaldybės delegacija, vadovaujama rajono mero Vyto Šimonėlio, Opegiorde stebėjo rinkimus į norvegų savivaldybę. Delegacijoje buvo įvairių partijų atstovų.

Jau tapo tradicija, kad kiekvienais metais rajono meras priima geriausius sportininkus. Daroma atminimo nuotrauka. Prie apskrito stalo ir prie kavos puodelio kalbama apie pasiekimus, problemas, planus ateičiai. Kovo 11-osios išvakarėse su meru susitiko 1998 metų populiariausių sportininkų penketukas, 1999 metų Lietuvos „Žalgirio“ sporto draugijos teniso varžybų nugalėtojai. Pas rajono merą sportininkai susirinko ne tik priimti apdovanojimų, bet ir pasidalinti savo išpūdžiais, pakalbėti apie ateities planus, padiskutuoti, kaip dar labiau

suaktyvinti sportinį gyvenimą, įtraukti į jį daugiau entuzias-
tų. Tradicinės tapo seniūnijų spartakiados.

*Širvintų miesto centras.
Sigito Platūtkio nuotr.*

Praėjo dešimt nepriklausomybės metų. Per tą laiką rajone pasikeitė trys rajono tarybos. Įžengėme į trečiąjį tūkstantmetį. Jo pradžioje rinksime ketvirto-
sios kadencijos rajono tarybą. Kokia naujoji taryba bebūtų, jos tolesnei veiklai
padėti tvirti pamatai: gerinti rajono keliai, remontuoti pastatai, įvykdyta kaimo
katilinių pertvarkymo programa, sustiprinta specialios paskirties uždarujų ak-
cinių bendrovių materialinė bazė. Jauni perspektyvūs žmonės pradėjo vadovauti
švietimui ir kultūrai. Suteikta didesnė parama seniūnijoms: tvarkomi jų keliai,
kapinės, remontuojami pastatai, gražėja gyvenvietės. Tvarkingesnis ir švaresnis
tapo Širvintų miestas, kuris 2000-aisiais švęs savo 525 metų jubiliejų.

Širvintose – dvi vidurinės mokyklos

Jonas Stankevičius

1985 metai tapo reikšmingi Širvintų švietimui: 1985 m. rugpjūčio 2 d.
Švietimo ministerijos įsakymu buvo įkurta Širvintų 2-oji vidurinė mokykla.

Ankstesnioji miesto vidurinė mokykla pavadinama Širvintų 1-ąja vidurine
mokykla.

1989 m. šios mokyklos direktore paskiriama Janina Martinaitienė.

*Širvintų miesto
L. Stuokos-Gucevičiaus
vidurinė mokykla.
M. Vaičelytės nuotr.*

Atgimimo laikotarpiu mokykloje atgimsta religinės ir tautinės šventės, tradicijos: Kalėdos, Velykos, Užgavėnės, Vasario 16-oji. Stengiamasi, kad formuotųsi ir vystytųsi Tėvynės, žmogaus, gimtojo žodžio idealai.

Mokykloje susidomima buvusių sovietinės okupacijos tremtinių likimu. 1990–1991 mokslo metais pradedama dėstyti tikyba.

1991 m. pradžioje mokykla kaip labdarą iš Kanados gauna 12 kompiuterių, įrengiama kompiuterių klasė. 1993 m. mokytojo V. Lesučio iniciatyva mokykla dalyvauja respublikiniame konkurse, kur apdovanojama moderniu IBM firmos kompiuteriu.

Nuo 1992 m. mokykloje kai kuriose klasėse muzikos mokomasi sustiprintu lygiu. Nuo pat „Dainų dainelės“ konkurso rengimo pradžios jame dalyvauja ir mokyklos mokiniai; L. Klimševaitė, R. Valickas, G. Vaitkevičius, R. Bagdonaitė ir R. Pivoriūnaitė dalyvavo respublikiniuose turuose.

Šokių vadovės Jūratės Barbaravičienės šokėjai – nuolatiniai respublikinių dainų švenčių dalyviai.

Puoselėjamos senos mokyklos tradicijos – šimtadieniai, paskutinio skambučio, abiturientų išleistuvių, Kalėdinių eglių šventės. Atsiranda nauji – šv. Valentino dienos, Balandžio 1-osios renginiai.

Mokykloje veikia muziejus.

Nuo 1989 m. kai kurios mokyklos klasės ir mokiniai sustiprintu lygiu mokosi dailės. Mokytojų S. Rulevičienės ir A. Ragelskienės mokiniai tampa daugelio tarptautinių parodų ir konkursų dalyviais, nugalėtojais.

1998 m. mokykloje įsteigiama vaikų dailės galerija.

1996 m. mokykla pavadinama Lauryno Stuokos-Gucevičiaus vardu.

1994 m. mokykla iškilmingai mini savo 70-metį.

1998 m. išleidžiama 50-oji abiturientų laida.

*Širvintų miesto
„Atžalyno“
vidurinė mokykla.
A. Grinio nuotr.*

*XXX tarptautinės
fizikos olimpiados
(Italija) prizinininkai
(iš dešinės):
Širvintų „Atžalyno“
vidurinės mokyklos
abiturientas
Vidas Pažusis,
Justas Brazauskas,
Nerijus Rusteika.
1999 07 27.
P. Jonušo nuotr.*

1985 m. atvėrusi duris 2-oji vidurinė mokykla buvo pastatyta Nepriklausomybės aikštėje senosios pradinės mokyklos vietoje. Modernioje mokykloje yra 32 klasės-kabinetai, sporto salė, aktų salė, 250 vietų valgykla, 2 dirbtuvės.

Pirmaisiais mokslo metais mokykloje dirbo 37 mokytojai, beveik visi anksčiau dirbę Širvintų vidurinėje mokykloje. Mokyklos direktore nuo įkūrimo dienos dirba H. Vaicekauskienė.

1995 m. Širvintų 2-oji vidurinė mokykla pavadinta „Atžalyno“ vidurinė mokykla (senosios pradinės mokyklos šaknys išleidžia atžalas). Širvintų „Atžalyno“ mokykla šalyje garsėja sporto pergalemis. 1997–1998 ir 1998–1999 mokslo metais mokykla buvo pripažinta sportiškiausia mokykla šalyje.

Mokyklos mokiniai jaunatvišku azartu garsėja ne tik sporto varžybose. „Atžalyno“ mokiniai – nuolatiniai rajoninių moksleivių olimpiadų nugalėtojai, respublikinių olimpiadų dalyviai. Ypač pasižymėjo Vidas Pažusis – 1996–1999 m. respublikinių bei tarptautinių fizikos olimpiadų dalyvis ir nugalėtojas.

Mokykloje ne tik aukštas dalykų dėstymo lygis. Mokiniai aktyviai dalyvauja saviveikloje, labai populiarius kasmet rengiamas dramos mėgėjų festivalis „Laifiukas“, mokiniai leidžia laikraštį „Eureka“. Didelio mokinių susidomėjimo sulaukia tradiciniai mokyklos renginiai – Kalėdinės eglutės, Užgavėnės, šimtadieniai, paskutinio skambučio šventės ir kiti.

Apie Širvintų krašto ūkininkus

Steponas Liktoravičius

Dar iki Lietuvos Respublikos atkūrimo, 1989 m. rugpjūčio 15 d. įvyko pirmasis Širvintų rajono žemės skirstymo komisijos posėdis. Jame dalyvavo komisijos pirmininkas Antanas Mikalajūnas ir nariai: žemdirbių tarybos atstovas Česlovas Grinis, teisininkė Palmira Pečiulienė, agronomas Albinas Blažys, melioratorių atstovas Albinas Rimša, gamtosaugininkas Algis Venslauskas bei kiti pareigūnai.

Komisija nagrinėjo norinčiųjų atgauti žemę pareiškimus. Rekomenduota pirmiausia žemę skirti tremtiniams (nesvarbu, kur jie gyvena ir dirba) ir teisėtiems paveldėtojams.

Pirmieji ūkininkai

Rajono žemės skirstymo komisijoje buvo lengva nagrinėti Albino Savicko, buvusio „Tėviškės“ kolūkio kolūkiečio, dabar persikėlusio į Bajorų kaimą, pareiškimą: namas paupyje, kaimynų arti nėra – ėmei ir atrėžei 10 hektarų plotą, nes ir Vičiūnų tarybinis ūkis pretenzijų neturėjo. Tiesa, per A. Savicko žemę eis rajoninės reikšmės kelias, kuris bus ne ūkininko, bet valstybės.

Kito vičiūniškio – Stanislovo Mažulio, buvusio vairuotojo ir traktorininko, tėvų žemė čia pat, bet kaip atiduosi, jei ji atsiradusi viduryje didelio ūkio lauko. Žmogus sutiko pasitraukti į pakraštį, palei kelią. Šalia jo 20 ha rėžį paimti ir pasistatyti namą sutiko dar vienas vičiūniškis – Vladas Mažulis.

Tame pačiame posėdyje išklaustas Stanislovas Jakšta, prašantis 15 hektarų prie namų, šalia to sklypo, kuriuo naudojosi iki tol. Jis gyveno pačiame gyvenvietės ūkiniame centre: netoli ūkio mechanizacijos kiemas, vandentiekio bokštas, ferma, sandėlis; visur ūkio keliukai. S. Jakštos argumentai: praeis pora metų, ir jis nusipirks iš griūnančio ūkio ir fermą, ir vandentiekio bokštą, ir sandėlį. Komisija svarstė: buvę tos žemės šeimininkai, dabar gyvenantys Amerikoje, gal nereikš pretenzijų, o S. Jakšta – rimtas žmogus, – turėdamas tik hektarą žemės sugeba per metus valstybei parduoti 12 tonų pieno ir 3 tonas mėsos. Nutarė patenkinti būsimo ūkininko prašymą, tik žemę suskaldė į du gabalus: vieną prie pat namų, kitą – toliau. Dirbtuvių teritorija palikta ūkiui.

S. Jakšta buvo visiškai teigus. Jis vėliau supirko ne tik visus aplink esančius buvusio ūkio pastatus, fermas, vandentiekio bokštą, bet ir didžiąją technikos

dalį. Tradiciškai ūkininkaudamas jis neblogai verčiasi: laiko karvių, daug paukščių, augina javus.

Prie savo namų gyvenvietėje žemės prašė ir juodiškietis Česlovas Sipavičius, ir Jonas Drazdas iš Šešuolėlių. Č. Sipavičius jau buvo numatęs vidury lauko turėti 2,4 ha miško tvoroms tverti. Bet komisija prašymo nepatenkino, remdamasi respublikinės komisijos nuoroda prie gyvenviečių žemės nedalinti. Česlovas Sipavičius sutiko paimti toliau esančią senelio žemę. Viena blogai – kaip reikės keliu per mišką ten nuvažiuoti? Kiek remontuoja tiltą, vis bebrai išardo. Ar neknis prie pat miško esančios žemės šernai? Kieno bus jie – ūkininko ar valstybės?

J. Drazdo tėvai netoliese turėjo 8 ha žemės, bet dabar palikuonys į ją nepretendavo, o paprašė prie pat namų, kad nereikėtų gyvulių per svetimą lauką varinėti. Komisija važiavo į Šešuolėlius, ginčijosi, kol rado kompromisą.

Rajono žemės skirstymo komisija turėjo gauti visuotinio kolūkio susirinkimo nutarimą, paskui prašyti žemėtvarkos projektavimo institutą paruošti dokumentaciją ir tik tada galėjo išduoti žemės naudojimo aktą savininkui. Tokia tvarka, tokie Valstiečių ūkio įstatymo poįstatyminių aktų nurodymai.

Svarstyti norinčių „Širvintos“ kolūkio teritorijoje atsiimti žemę žmonių prašymai. Kolūkio pirmininkas Vasilijus Dorofejevas ir į kalbas nesileido: „Ūkininkams atiduosiu tik plotus link Juozapāvos. Norite imkite, norite – ne. Mano traktoriai ten klimpsta, kalnai – vos vikšriniai traktoriai galima užvažiuoti“. O Edvardas Valys iš Viesių posėdyje pasakė: „Mes ne vilkai ir ne šernai. Į tokius užkampius nesikelsime“. Ir paprašė 20 hektarų už buvusios mokyklos Mažosiose Viesosė. Teisę prašyti turėjo, nes tėvai turėjo 21 ha žemės (tiesa, ne čia, bet Mantinionių kaime, buvusiame Mūsniškų valsčiuje). Komisija ilgai ginčijosi: E. Valys – rimtas žmogus, nuomos pagrindu augina 40 veršių, 40 bekonų. Pasirinktas sklypas niekam netrukdytų, yra natūralios ribos. Kas nugalės: būsimo ūkininko ryžtas ūkininkauti ar kolūkio pirmininko, šiaip labai pažangaus žmogaus, Žemdirbių sąjūdžio tarybos nario, užgaida?

Į vadinamąją „Kamčatką“ buvo stumiami ir norintys ūkininkauti Genė Juzėnienė, Stepas Drublionis...

Širvintų krašto ūkininkai H. ir S. Judickai, kombainininkas L. Saldauskas, kombaino savininkas ūkininkas A. Audėjus ir kaimynas V. Savka javapjūtės metu

Ūkininkas S. Jakšta su žmona savo galvijų fermoje

1989 m. rugpjūčio 21 d. pirmieji ūkininkai įstojo į savo sąjungą. Susikūrė Lietuvos ūkininkų sąjungos Širvintų rajono skyrius. Pirmininku išrinktas Kriaunū k. (Zibalū sen.) ūkininkas Algirdas Murauskas, pavaduotoju – Alioniū k. ūkininkas Stanislovas Mažulis, Vlado s. (*yra du ūkininkai Stanislovai Mažuliai, abu alioniškiai – S. L.*). Skyriaus narių daugėjo. Rajono skyrius išigijo antspaudą, vėliavą, atidarė savo sąskaitą banke. Ūkininkų nutarimai ėgavo juridinę galią.

Algirdas Murauskas gyveno Ukmergėje, o jo tėvai – Kriaunū k., nuosavoje 10 ha žemėje. Žmogus pasiryžo grįžti iš miesto į kaimą, sutiko ir žemę šiek tiek perkelti į kitą vietą, jei kolūkis sutiktų.

Rajono žemės skirstymo komisijos pirmininkas A. Mikalajūnas paprašė „Širvintos“ redakciją per laikraštį paraginti kolūkių vadovus netrukdyti steigti valstiečių ūkiams, neatidėlioti visuotinių susirinkimų rengimo. Pasak jo, teisingumo dėlei pirmiausia žemę reikia atiduoti teisėtiems jos šeimininkams ir paveldėtojams, kad vėliau nekiltų ginčų. Daug energijos visuomenės reikalams skyrė Lietuvos žemdirbių sąjūdžio prezidiumo narys ir Žemdirbių sąjūdžio rajono tarybos pirmininkas Kazys Krivka.

Rajono Vykdomasis komitetas buvo paprašytas įtraukti į žemės skirstymo komisiją Stanislovą Mažulį ir Genę Juzėnienę (nuo Ūkininkų sąjungos rajono skyriaus) bei Stasį Zabarauską (nuo Lietuvos žemdirbių sąjūdžio rajono tarybos).

Po poros savaitių „Širvintos“ laikraestyje (1989 09 05) buvo išspausdintas naujojo Ūkininkų sąjungos rajono skyriaus pirmininko Algirdo Murausko straipsnelis „Drašiau tapkime ūkininkais“, kuriame buvo pranešama apie rugsėjo 23 d. įvyksiančią ūkininkų konferenciją ir dėkojama Kiauklių kolūkio pirmininkui Algirdui Meško ir Vičiūnų tarybinio ūkio direktoriui Ričardui Putrimui už paramą, kuriant valstiečių ūkius. (Beje, dabar Algirdas Meško – vienas iš geriausių ne tik buvusio Širvintų valsčiaus, bet ir viso Širvintų rajono ūkininkų. 1998 m. liepos mėnesį jis Lietuvos Prezidento Valdo Adamkaus buvo apdovanotas Didžiojo Kunigaikščio Gedimino 5-ojo laipsnio ordinu).

1989 m. rudenį 20 pasiryžusių ūkininkauti drašulių, neturėdami dokumentų, patvirtinančių žemės nuosavybę, pasėjo žiemkenčius.

1990-ųjų sausio 24 d. atėjo ilgai lauktoji akimirka: dešimčiai pirmųjų ūkininkų buvo įteikti žemės nuosavybės pažymėjimai – dokumentai, kurie bus reikalingi ne tik patiems ūkininkams, bet ir jų vaikams, vaikaičiams ir provaičiai.

Pirmasis beveik 10 ha žemės nuosavybės aktą tą dieną gavo Šiauliū kaimo („Širvintos“ kolūkio teritorija) ūkininkas Petras Sargelis (buvęs ekskavatorininkas), kuris jau rudenį pasėjo 1 hektarą kviečių ir 0,5 hektaro rugių, o pavasarį planavo pasisodinti bulvių ir miežių, pasilikti ganyklų ir kelis arus daržo. Jo šeimoje auga sūnus Mindaugas ir dvi dukros – bus kam žemę palikti.

O aktą, kurio eilės numeris 1-as, gavo Juozas Drazdas iš Antrijų Šešuolėlių.

Kai kuriems pirmiesiems ūkininkams 1990-ųjų metų vasara buvo labai palanki, žemė atseikėjo dosnų derlių. 1990 m. rugsėjo 14 d. „Širvinta“ rašė apie ūkininko Albino Savicko auginamus pašarinių runkelių sėklojus.

Augo 70 arų runkelių pasodų. Sėklos kitąmet užteko dviem hektarams. Taigi ir pelnas – dukart didesnis.

Prasidėjus kolūkių ir tarybinių ūkių griūčiai, žemę atsiėmę pirmieji ūkininkai privatizavo ūkių techniką, pastatus. Tačiau jiems teko ne pats geriausias turtas – visa, kas naujesnio, našesnio papuolė per aukcionus į kitas rankas.

1991 m. rugpjūčio pradžioje rajono valdybos posėdis skirstė ūkininkams traktorius, krovines automašinas. Ūkininkų sąjungos rajono skyriaus pirmininkas A. Gudaitis atkakliai laikėsi nuomonės: „Kam jau kam, bet vičiūniškiui S. Mažuliui tikrai reikia skirti, jei žmogus prašo“. Jį palaikė dauguma valdybos narių. Netrukus į ūkininko kiemą įriedėjo naujutėlaitis traktorius. Technikos kiemo, kokios nors tam skirtos pašiūrės ūkininkas dar nebuvo pasistatęs. Vieną naktį kažkas pavogė trijų korpusų plūgus. Pranešė policijai, bet niekur taip ir nesurado. Per metus iš buvusios tarybinio ūkio, o vėliau S. Mažulio privatizuotos didžiulės daržinės, kurioje ūkininkas laikė ne tik visus pašarus, bet ir gyvulius, liko tik pamatai ir pelenų krūva. Nespėjo nė gyvulių išgelbėti. Žuvo telyčia, veršinga karvė, kumelė su kumeliuku. Ūkininkas liko be padargų, ratų, rogių, pašarų... Nusikaltėlio taip pat nesurado. Ir draudimo pašalpa tik už telyčią sumokėjo (tokie buvo tuo metu vos ne kasdien besikeičiantys įstatymai).

1991 m. S. Mažuliui nutiko dar viena nelaimė. Vasara buvo sausa, bet pievose stovėjo vanduo – sugedo melioracija, todėl pusė pievų liko nenušienauta. Bet ūkininkas S. Mažulis nepalūžo, pasiėmė iš banko paskolą (tiesa, palūkanos buvo labai didelės – 9 proc.), susitarė su rajono statybos organizacija, kad pastatytų ūkininkus pastatus, kuriuose tilpo 10 galvijų, 50 kiaulių, įrengė mėšlo šalinimo transporterius, vandentiekį, kanalizaciją, neblogą mėšlidę. Atsirado vietos ir virtuvei, ir pieno blokeliui, ir šaldytuvams, pašarinei, svirnui.

Laukuose brendo 6 ha kviečių, 10 ha miežių. Tėvui padėjo VISI (Vilniaus inžinerinio statybos instituto, vėliau – Gedimino technikos universiteto) studentas sūnus Valerijus. Tuo metu S. Mažulis neturėjo grūdų valomosios, dar daug ko. Visa laimė, gerai sutarė su bebaigiančio griūti ūkio vadovais, specialistais. Nutrūkdavo koks dirželis, nueidavo į dirbtuves – visada rasdavo išeitį.

Bildžiukų sodas jau duoda derlių

Družiškiai Nijolė ir Mykolas Bildžiukai turi 10 ha nuosavos žemės ir dar 50 ha nuomoja. Technikos skolintis nereikia: du traktoriai, javų kombainas, visas reikalingas žemės ūkio inventorius. Privatizuotoje buvusio kolūkio fermoje žygygaujama 25 paršavedės ir per 100 penimų kiaulių. Kombinuotuosius pašarus pirkti labai brangu, todėl kiaules šeria savais miltais, runkeliais. Biologiškai aktyvius mišinius (premiksus) perka iš Kėdainių. Bildžiukai parduoda mažus paršelius ir bekonus.

Didžiausia naujovė – Mykolas ir Nijolė Bildžiukai užveisė didžiulį sodą. 1996 m. Žemės ūkio rūmų agronomas Edmundas Šmatavičius surengė ekskursiją į Lenkiją. Ten labai populiarūs žemaūgiai sodai, auginamos pačios geriausios

pasaulyje jų veislės. Obuoliai turi gerą prekinę išvaizdą, skanūs, ilgai laikosi žiemą. Tuo susidomėjo ir M. Bildžiukas. Susirado kas parduoda obelaites. Kol sutvarkė visus tarptautinius formalumus, ruduo persirito į antrąją pusę. Parsivežus jau buvo vėlu sodinti. Obelaites apkasė žemėmis ir paliko iki pavasario. O pavasarį paaiškėjo, kad žiemą į jas buvo įnikę graužikai ir dalį apgadino. Bet nieko, net ir tokios, pavasarį pasodintos į kruopščiai paruoštą ir patręštą lygią dirvą, gražiai prigijo, išleido atžalas. Atsodinti teko tik vieną kitą sodinuką.

Bildžiukus ėmėsi konsultuoti Būbtų žemdirbystės instituto konsultantas Algimantas Bandoravičius. Jo žodis naujam sodininkui – įstatymas.

N. ir M. Bildžiukų sode auga rudeninės ir žieminės „Džona Gold“, „Elster“, „Gloster“ obelys. Iš viso 3500. M9 poskiepio obelaitės pasodintos kas 1,3 m; M26 (šiek tiek aukštesnės) – kas 1,8 m. Tarp eilių – 4 m tarpas, kad būtų patogų traktoriumi tarpueilius purenti, piktžoles naikinti, obelaites nuo ligų ir kenkėjų purkšti.

*Mykolas Bildžiukas
prie savosios mašinos*

1997 m. pavasarį iš to paties žmogaus Lenkijoje nusipirko 2 tūkstančius naujų poskiepių ir užsodino veislinį daigyną. Nusipirko ir 1000 vyšnaičių. Už kiekvieną mokėjo po 18 Lt. 1998 m. gegužės pradžioje paruošė žemę, prie traktoriaus įrengė specialų gražtą žemei gręžti ir per dvi dienas susodino visą tūkstantį vyšnaičių.

Pasodino ir 100 slyvaičių. Kol kas nedaug, bet kokios veislės! „Sultonas“, „Prezidentas“, „Čačakrama“... Tokių Lietuvoje kol kas tikrai niekur nesurasi...

1999-ųjų metų vasarą Nijolės ir Mykolo Bildžiukų sode labai gausiai užderėjo obuoliai. Neblogą derlių davė ir vyšnios.

Įdomiausia, kad M. Bildžiukas nebaigęs jokių specialių agronomijos mokslų, neturi tokio darbo praktikos, o viskas padaryta pagal pačios pažangiausios technologijos reikalavimus: žemė tinkamai patręšta, išlyginta, vyšnaitės pasodintos pagal virvutę, kvalifikuotai apkarpytos.

Alionyse auga serbentai

Netradiciškai mąsto ūkininkas Stasys Vyšniauskas. Dar sovietmečiu, vos papūtus pertvarkos vėjams, jis vadinamosios šeimyninės rangos būdu ėmėsi auginti vieno kolūkio kiaules. Daug. Keletą tūkstančių. Pats gyvendamas Širvintų mieste, vos prašvitus moskvičiumi važiuodavo 10 km į fermą, daug ir sunkiai

*Ūkininkas
Stasys Vyšniauskas
serbentų uogyne*

dirbo... Taip kaupė kapitalą ateičiai. Vos paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, Alionysė nusižiūrėjo neblogą žemės sklypą ir pradėjo statyti ūkinius pastatus, šiltnamius, gyvenamąjį namą... Žmonės tik stebėjosi – kas čia bus?

1999-ųjų vasarą jo laukuose augo 8 ha bulvių, 6 ha morkų, po hektarą burokėlių ir kopūstų, 200 ha grikių. Beveik hektarą žemės užima šiltnamiai – iš jų per sezoną priskina per 60 tonų agurkų.

1998 m. pavasarį S. Vyšniauskas pasiryžo auginti ir juoduosius serbentus. Jį suagitavo bendrovė „Anykščių vynas“, už vieną kilogramą pažadėjusi sumokėti 3–3,5 Lt. Sudarė ilgalaikę sutartį. Ši netradicinė žemės ūkio šaka šiuo metu nukonkuravo augalininkystę, gyvulininkystę ir pienininkystę. „Anykščių vynas“ žada nupirkti kombainą serbentams rinkti.

Kol kas Stasio Vyšniausko (ir jo sūnaus Vidmanto) žemėje pasodinta 20 ha juodųjų serbentų. Jei bus pinigų, pačiais pirmaisiais naujojo šimtmečio metais žadama užsodinti kita tiek.

S. Vyšniauskas – 73 metų energingas ir vikrus didžiulio ūkio šeimininkas, atgavęs tėvų Juzefos ir Boleslovo žemę, nusprendė čia įsikurti ir, kol leidžia jėgos, dirbti pats, o sušlubavus sveikatai, viską perleisti sūnui Vidmantui. „Be darbo seniai būčiau numiręs ar susirgęs. Man mieste tvanku, trūksta oro, o čia atsibundu pusę ketvirtos rytą ir rikiuoju darbus. Esu sveikiausias žmogus pasaulyje. Į penktą aukštą užbėgu risčia be jokio atokvėpio“, – teigė ūkininkas.

S. Vyšniauskas išbandė bene visas žemės ūkio šakas. Kol valstybė brangiai pirko, augino kiaules. Po to nusipirko 2 tūkstančius vištų, nes tuo metu kiaušiniai daug kainavo. Tačiau, kol vištos užaugo, pašarai pabrango, o kiaušiniai atpigo. Tada užaugino 150 tonų raudonųjų burokėlių. Bet kai reikėjo juos paroduoti, niekas nepirko, nes tais metais visų labai gerai užderėjo.

Neįrengtame beveik 200 kvadratinį metrų ploto name Alionių kaime ūkininkas S. Vyšniauskas gyvena vienas. Namo statybai nebėra pinigų. Kiekvienas uždirbtas litas investuojamas į gamybą. Ūkininką labai slegia paimtos iš bankų paskolos.

Ūkininkas, kuris nedejuoja

Alionių seniūnijos ūkininkai Laima ir Juozas Beinorai šypsosi – jokių bėdų, ačiū Dievui, nėra. Pievose ganosi 18 gražių kaip stumbrai galvijų. Laima su dukra triskart per dieną rankomis melžia 7 karves ir kasdien parduoda po 130 l pieno. Utenos pieno kombinatas atsiskaito laiku – dukart per mėnesį. Vasarai tvarte liko tik 6 kiaulės, bet žiemą jų laikys daugiau – bent 10. Juozas pagaliau susipirko visą reikalingą techniką, padargus, įrengė nuosavą kalvę, net medžio apdirbimo dirbtuves. Kas tik sugenda, viską pats padaro. Pastatyti du sandėliai grūdams, įrengta aktyvioji ventiliacija, yra ir grūdų valomoji, mechanizuotai iškraunamos priekabos.

Ūkininkai visus darbus nudirba patys: Laima su dukra Egle prie gyvulių, Juozas su šešiolikmečiu sūnumi – po laukus. Tik kombainininką per javapjūtę tenka samdyti. Surado tvarkingą ir darbštų žmogų: 24 Juozo hektarus pamažu nukulia, po to kaimynams padeda. Juozas supresuoja į rulonus ir suveža į stirtas šiaudus. Per tą laiką jau suarti pūdymai laukia žiemkenčių sėjos.

Neseniai Juozas gavo pasiūlymą auginti 15 ha specialiosios veislės bulvių, tinkamų traškučių gamybai. Taigi reikės pirkti dar ir bulvių kasimo kombainą, nes kitaip, matyt, neišsivers.

Visa šienapjūtės technika (vartytuvai, grėbliai, rinktuvė) gražiai nuvalyta, žaliais dažais perdažyta, pakelta nuo žemės ir sutepta laukia kitų metų vasaros; tik šienapjovė dar nuo traktoriaus nenukabinta (Juozas turi 4 traktorius): nušienaus piktžoles. Aplink sodybą gyvatvorės visada gražiai apkarpytos, vejos nušienautos, gėlynai išravėti.

Šeima spėja ne tik ūkiškus darbus nudirbti, bet ir į koncertą, teatrą nuvažiuoti. Žmona neretai vakarais išsineša akordeoną. Susirenka kaimynai, pašoka, pasilinksmina, dažnai atvažiuoja svečių. Prie namo prikalta lentelė: „Pavyzdinga 1995 metų sodyba“. Beinorų vienkiemis pristatytas respublikinei apžiūrai. Vilniaus apskrities komisijos nariai, apžiūrinėdami visus pašalius, tik pečiais trūkčiojo: „Reikia skirti visus 100 balų. Nieko panašaus kol kas nesame matę. Kaip Švedijoje. Tik kompiuterių trūksta“.

Laima ir Juozas Beinorai rajono rudens šventėje

Beinorų sūnus Nerijus (dešinėje) – geriausias 1997 m. rajono artojas. Šalia – Pranas Rudžionis, Lietuvos artojų varžybų 1969 m. nugalėtojas

Kiekvieną rytą Beinorai keliasi penktą valandą (jaunimą pamigdo iki devynių). Žmona – prie gyvulių, vyras skuba pirkti plačiai išsibarsčiusių Alionių, Pajūodžių gyventojų pieno, nes jis privatizavo pieno supirktuvę.

O viskas prasidėjo nuo labai didelės rizikos: pagal Valstiečių ūkio įstatymą pradėjęs ūkininkauti Juozas paėmė 1,5 milijono dar didelę vertę turėjusių rublių paskolą. Daug nervų kainavo 1991-ųjų rugpjūčio mėnesio įvykiai Rusijoje. Net kaimynai gąsdino: „Dabar tai jau veš tave į Sibirą“. Bet viskas susitvarkė. Nuojauta neapvylė. Bankui atiduoti tereikėjo 15 tūkst. litų.

Stiprus ūkininkas – ne koks nors ūkio vadovas, buvęs nomenklatūros darbuotojas, bet paprastas, technikumą baigęs žemės ūkio specialistas ir jo darbšti šeima.

Maišelių žemė seikėja rekordinius derlius

„Širvintos“ skaitytojai tikriausiai dar prisimena lemtingąjį 1991-ųjų sausį. Tada rašyta, kad Maišelių kaime gyvenantys Onutė ir Antanas Krikštaponiai budėjusiems prie Aukščiausiosios Tarybos pastato patriotams dovanojo bekoną. Iš jo mėsos restorano darbuotojos pagamino patiekalų, kuriais nuvažiavę budėti prie Parlamento širvintiškiai tą naktį pamaitino keletą šimtų aikštėje buvusių žmonių.

Krikštaponiai tada žengė pirmuosius ūkininkavimo žingsnius – padovanojus bekonas tikrai nebuvo atliekamas. Vaisinami žmonės tada ūkininkams linkėjo visokeriopos sėkmės.

Dabar, po aštuonerių metų, Onutė ir Antanas Krikštaponiai jau tapo stipriausiais ūkininkais – 1999 metų „Metų ūkininko“ konkurse jiems teko antroji vieta rajone.

Maišeliuose, dešinėje keliuko pusėje, įsikūrusi visiems gerai žinomo, bene paties stipriausio krašto ūkininko J. Beinoro sodyba, o kairėje – Onutės ir Antano Krikštaponių žemė. Agronomė Joana Zinkevičienė – jų konsultantė. Vaikščiojant palei ką tik suartą lauką negalima atsistebėti – šitokių gražių arimų nepamatysi net artojų varžybose. Pasirodo, tai Krikštaponių sūnaus Antano darbas. Vaikinas baigė devynias klases ir pradėjo kartu su tėveliais ūkininkauti. Įsigijo traktori-ninko teises. Kol kas namuose ir Širvintų L. Stuokos-Gucevičiaus vidurinės mokyklos vienuoliktokas Juozas. O duktė Jūratė ne tik ūkyje nuolat padeda, bet ir fotografuoja. Nuotraukų albumą nuvežė parodyti mokslo draugėms, kurių dauguma – miestietės. Kiek joms buvo išpūdžių! Merginos nė neišsivaizdavo, kad viena šeima gali užauginti tiek braškių, prikasti tiek daug bulvių, supilti tokius didžiulius aruodus grūdų, primelžti tiek pieno...

Krikštaponių ūkis vidutinio dydžio – vos 40 ha. Didžiausią žemės dalį užima ganyklos ir pievos. Jose ganosi 20 galvijų. Dar tiek pat mažesnių laikoma buvusioje Trapėlių žemės ūkio bendrovės karvidėje, kurią Krikštaponiai nusi-

*Ūkininkai
Onutė ir Antanas
Krikštaponiai*

pirko iš likviduojamos bendrovės. Patalpos didelės, bet kai žiemai čia sugins visus savo augintinius, tuščios vietos nedaug teliks. Gal nebus ir labai šalta, nors lubas remontuoti būtinai reikėtų. Ūkininkai taupiai naudoja ir pagalbines fermos patalpas: buvusiam „Raudonajame kampelyje“, o vėliau – bendrovės keramikos gaminių ceche supilti grūdai.

Šeima melžia 10 karvių, užaugina ir parduoda kasmet po tiek pat bulių, kiaulių, bet didžiausias pajamas gauna ne iš gyvulininkystės. Dėl pigiai perkamo pieno ar mėsos nedejuoja ir piketuose bei streikuose nedalyvauja. Pasak A. Krikštaponio, tokiems dalykams nelieka laiko, o ir noro tam nėra, – dirbti, o ne streikuoti reikia.

Onutės Krikštaponienės nuomone, labiausiai apsimoka auginti braškes ir bulves. Jie augina dviejų veislių („Karlena“ ir „Likarija“) vokiškas bulves. Krikštaponiai iš kiekvieno hektaro prikasa po 50 tonų bulvių. Prieš keletą metų apie tokių derlių nesvajoto net žemdirbystės institutų mokslininkai, augindami bulves specialiai tam įrengtuose sklypeliuose. Viena vasara buvo labai nepalanki, bet ūkininkai vis tiek prikasė po 32 tonas bulvių iš hektaro. Svarbiausia, bulvės labai skanios. Kas nusipirko, paragavo, tas ir kitais metais skambina, prašo vėl. Taip atsirado nemažas būrys nuolatinių klientų Vilniuje. Todėl dėl pardavimo nėra jokių sunkumų. Viena bėda – žmonės neturi pinigų, pasak ūkininkės, sąžinė neleidžia brangiau prašyti. Bulvės parduodamos po 50–60 ct.

Prieš keletą metų įsirengė pusės hektaro braškių plantaciją. Joje augo taip pat geriausių ir derlingiausių uogų veislės. Šiomet buvusį braškyną užarė: prižiūrėti pasenusį ir negausiai derantį nebeapsimokėtų. O atsodino tik 10 arų, nes buvo labai sausa, reikėjo nuolat laistyti. Daug daigų vis tiek neprigijo. Pusės hektaro plotą atsodins pavasarį.

Po 70 cnt iš ha atseikėjo kvietrugiai. Jų turėjo pasėję 4 hektarus. Onutės Krikštaponienės nuomone, toks javų derlius tikrai nėra riba. Tikisi užauginti po 11 tonų kviečių iš hektaro, nes viską darė pagal naujausias mokslininkų rekomendacijas, naujausią technologiją: sėja – geriausiu laiku, po pūdymo, iš Pane-

vėžio „Agrolitos“ atsivežė elitinės „Portalos“ veislės sėklos ir į kiekvieną hektarą išberia po 400 kg „Arvi“ kompleksinių trąšų. Konsultuoti ūkininkus ėmėsi Žemės ūkio konsultavimo tarnybos rajono biuro konsultantai.

Krikštaponiai gražiai tvarko ir savo sodybą: netoli namų iškasė dailią kūdrą, apšodino berželiais, kūginėmis tujomis ir dekoratyvinėmis eglutėmis.

Družų „žemdirbystės institutai“

Drūžai – nedidelis kaimelis apie 5 km į vakarus nuo Širvintų, tokio pat pavadinimo buvo ir kolūkio centras. Čia visi pažįsta ūkininkus Rimantą Darvydą ir Vytautą Inčiūrą, nes dirba ar yra dirbę pas juos. Šiems žmonėms priklauso nemaža dalis buvusio kolūkio laukų. Šimtus hektarų nenaudojamos valstybinės žemės jie nuomoja. R. Darvydas labiau orientuojasi į daržininkystę, linininkystę, V. Inčiūra – į javų, žirnių, bulvių auginimą. R. Darvydas irgi augina nemažai bulvių, tik jo bulvių veislės, kaip ir svogūnų, morkų, kopūstų – olandiškos.

2–3 kartus per metus pas R. Darvydą Drūžuose lankosi Olandijos „Biozaden“ firmos inžinierius F. Majeringas su firmos atstovais Lietuvoje. Inžinieriai ir konsultantai apžiūri kiekvieną ūkininko lauką, kuriame pasėta jų firmos sėkla. Nuo griežto technologijos laikymosi labiausiai priklauso, kaip svogūnai, morkos, kopūstai, bulvės auga, kaip laikosi žiemą, kokią turi prekinę išvaizdą. R. Darvydas – labai imlus ir darbštus žmogus. Daug skaito, nevengia konsultuotis, o svarbiausia – viską daro tiksliai, kaip pasakyta. Pasak F. Majeringo, su tokiu žmogumi labai gera dirbti. Tai vienas stambiausių „Biozaden“ firmos daržininkų Rytų Lietuvoje.

*„Lauko diena“ ūkininko
Vytauto Inčiūros
(pirmas iš kairės
pirmame plane)
laukuose*

1998 m. R. Darvydas sėjo 9 ha svogūnų. Už sėklą firmai sumokėjo 40 tūkst. litų. Labai daug kainuoja Europos standartus atitinkantis žemės dirbimas, dirvų tręšimas, augalų apsaugos priemonės... Bet daržininkystės rentabilumas paprastai sudaro 15–20 proc. 1998 m. R. Darvydas prirovė per 200 tonų gražių svogūnų. Taip pat augino 30 ha linų, 50 ha rapsų, 15 ha žirnių. Daug hektarų užėmė kopūstai, morkos, bulvės, dideli kviečių plotai.

Pasitaiko ir nesėkmių. 1999 m. pavasarį dėl sausros beveik visiškai nesudygo morkos, prastai dygo svogūnai, laukų nebuvo įmanoma efektyviai nupurkšti herbicidais, todėl teko ravėti. Dėl sausros užaugo labai maži linai. Ūkininkas juos užarė nerautus, nes tokių šiaudelių linų fabrikas tikriausiai nepriimtų. Visa laimė – pasėlis buvo apdraustas, ir ūkininkui bus atlyginta.

Rajono Žemės ūkio konsultavimo biuro konsultantas A. Marcinkevičius Družuose paprastai atlieka mokslinius bandymus. Vienais metais sutariama su R. Darvydu, kitais – su V. Inčiūra.

1998 m. birželio mėnesį į Družuose surengtą „Lauko dieną“ buvo suvažiavę ne tik Širvintų, bet Jonavos, Šakių, Trakų, Kaišiadorių, Ukmergės bei Vilniaus rajonų ūkininkai ir žemės ūkio specialistai, firmų „AgrEvo“, „Arvi“, „Novartis“, „BASF“, „Biopolis“ inžinieriai, vadybininkai, orų prognozių punkto specialistai. Aikštelėje prie kultūros namų žemdirbiai apžiūrėjo gausią žemės ūkio technikos parodą, salėje susipaži-

no su pesticidų, trašų naujovėmis. Keliais autobusais „Lauko dienos“ dalyviai važinėjo po ūkininkų R. Darvydo ir V. Inčiūros laukus. Ūkininkai pasakojo, kada ir kuo laukus tręšė, purškė nuo kenkėjų, ligų, piktžolių. Mokslininkai ir firmų atstovai aptarinėjo, ką ir kaip buvo galima dar geriau padaryti. Agromomas A. Marcinkevičius supažindino su V. Inčiūros kviečių lauke atliktų bandymų „Trašų ir pesticidų įtaka derliui“ rezultatais. Vyko turininga „Lauko

Ūkininkas Rimas Darvydas (kairėje) klausosi konsultanto Antano Marunkevičiaus patarimų

Ūkininkas Rimas Darvydas (kairėje) ir Olandijos „Biosaden“ firmos inžinierius F. Majeringas tikrina svogūnų pasėlius

Svogūnų sėjėjas R. Darvydo sūnus Rolandas

dienos“ dalyvių popietė su gausiomis ūkininkų vaišėmis, įvairiais konkursais, atrakcionais.

Tokios „Lauko dienos“ Družuose vyksta nuo 1996 metų kiekvieną vasarą. Konsultavimo biuro agronomas A. Marcinkevičius juokavo: „Gerai, kad Širvintų rajone, Družuose, turime du „žemdirbystės institutus“, kurių šeimininkai – Vytautas ir Rimas. Iš jų tikrai galima pasimokyti“.

Šių ūkininkų laukuose ne tik „Lauko dienos“ vyksta. Rudenį čia rengiami ir žemės arimo seminarai. 1997 m. spalio mėnesį V. Inčiūra plūgų bandymams skyrė sausesnį žemės plotą, o R. Darvydas – savo traktorių ir mechanizatorių. Seminare dalyvavo ir Ūlšiškių kaimo ūkininkas, buvęs mokytojas Artūras Barauskas. Jis yra nusipirkęs naują suomišką traktorių „Valmet“ ir keturvagių suomiškus plūgus.

Seminare dalyvavo UAB „Dotnuvos projektai“ komercijos direktorius Valentinas Bogačiovas ir du UAB „Laumetris“ konstruktoriai, kurie reguliavo plūgus, aiškino kiekvieną reguliavimo smulkmeną. Ūkininkai pabandė arti. Viršutinis dirvos sluoksnius, kuriame daugiausia piktžolių ir jų sėklų, buvo giliai apverstas, nekyšojo jokia ražiena. Dėl tokio arimo negalėjo priekaištauti net pats reikliausias agronomas.

1998 m. abu Družų ūkininkai R. Darvydas ir V. Inčiūra buvo pripažinti geriausiais viso Širvintų rajono ūkininkais.

Lietuvos neįgaliųjų draugijos Širvintų rajono skyriaus klubo „Viltis“ ansamblis

Boleslovas Krivka

1991 m. kovo 19 d. per ataskaitinę-rinkiminę konferenciją į Širvintų raj. invalidų (dabar – neįgaliųjų) draugijos valdybą (tuomet dar buvo registruojama kaip draugijos valdyba) buvo išrinkti šie asmenys: Stasys Žymantas, Soteris Maslinskas, Vytautas Šerkšnas, Juozas Bakšys, Aldona Petkevičiūtė, Elena Jankauskienė, Jonas Mačiuika, Antanas Kuliešius ir šių eilučių autorius Boleslovas Krivka, netrukus organizaciniame posėdyje išrinktas valdybos pirmininku. Pirmiausiai valdyba nusprendė kaip galima greičiau įdarbinti neįgaliuosius pagal jų įgytas profesijas, kad jie galėtų nors kiek prisidurti prie savo varganos (invalidumo) pensijos.

Buvo kreiptasi į Lietuvos invalidų draugijos centro tarybą, kad invalidės moterys, mokančios siūti, būtų aprūpintos iš labdaros gautomis, naudotomis siuvarosiomis mašinomis. Šis mūsų prašymas buvo išklaustas. Pradžioje gavome 8 siuvaromas mašinas, kurias paskirstėme siuvančioms moterims. Joms į namus būdavo nuvežama medžiaga, iš kurios siuvo patalyne, chalatus ir kitus nesudėtingus gaminius. Pasiūtus gaminius surinkdavo atsakinga už tai Nijolė Ivanauskienė.

Be to, buvo duodama darbo ir mezgėjoms, kurios iš tiekiamų siūlų mezgė megztnius, šalikus, pirštines ir kojines.

Tuo pat metu buvo rūpinamasi ir stacionaraus siuvinimo cecho įrengimu. Toks cechasis buvo įkurtas, sėkmingai dirbo bei plėtėsi, o vėliau buvo prijungtas prie UAB „Vilniaus Vilinga“ ir tapo šios bendrovės Širvintų filialu. Tačiau žmogus ne vien duona sotus. Tarp neįgaliųjų buvo nemaža balsingų vyrų, kurie dainavo rajono kultūros namų etnografiniame ansamblyje. Buvo nuspręsta, kad reiktų sukurti atskirą neįgaliųjų ansamblį. Iniciatyvos teko imtis man, nes buvau draugijos pirmininkas, be to, nuo mažens mėgau dainą ir šoki.

Pirmi į būsimą ansamblį buvo pakviesti: Jonas Urba, Antanas Kuliešius, Nikodemas Kisielius, Albinas Bagdonavičius, Alfredas Chmieliauskas, Juozas Vietrinasis ir šių eilučių autorius. Repertuarą sudarydavome kolektyviai, nors vadovauti teko man. Aš kartais pritardavau dainoms grodamas armonika arba atlikdavau instrumentinius kūrinius.

Pirmasis ansamblio pasirodymas įvyko per Kėdainių raj. Alksnėnų mokyklos įkūrimo šešiasdešimtmečio minėjimą. Vėliau buvom pakviesti koncertuoti į Alionių apylinkę savo rajone. Gan greit pasklido teigiami atgarsiai apie gerą vyrų ansamblio pasirodymą ir turiningą jo repertuarą. Sužinojusios apie tai, draugijos moterys bei kelios pensininkės, kurios mėgo dainas ir šokius, atsiuntė savo delegaciją su prašymu, kad ir jas priimtų į ansamblį. Tai mums buvo malonus siurprizas. Jos buvo priimtos ir ansamblis tapo mišrus. Į ansamblių būrį įsijungė Elena Ragauskienė, Elena Jankauskienė, Gražina Jočiūnienė, Irena Pagalienė, Ona Valeikienė, Irena Jočienė, Skolastika Jasiukevičienė, Vincė Ščiučkienė, Vanda Ivaškevičienė, Karolina Pečiulienė ir Elena Gaižutytė bei Elena Vietrinienė.

*„Vilties“ ansamblio moterys (iš kairės):
E. Gaižutytė,
E. Jankauskienė,
I. Pagalienė,
G. Jočiūnienė,
K. Pečiulienė,
O. Valeikienė,
I. Jočienė,
E. Ragauskienė ir
V. Ivaškevičienė*

*„Vilties“ ansamblio vyrai (iš kairės):
A. Kuliešius, J. Urba,
N. Kisielius,
J. Vietrinas,
A. Chmieliauskas,
A. Bagdonavičius,
J. Gudonis,
B. Gudžinskas.
Su armonika –
ansamblio vadovas
B. Krivka. 1991 m.*

Ansambliui išaugus reikėjo steigti neįgaliųjų klubą ir susirasti patalpas repeticijoms. Prašėme Širvintų seniūnijos pastate leisti mums, kaip klubui, naudotis posėdžiams skirta sale ir gavom sutikimą ja naudotis nemokamai.

Tuomet Širvintų apylinkės (vėliau – seniūnijos) valdybos išplėstiniame posėdyje, kuriame dalyvavo ir dalis ansamblečių, buvo svarstomas klausimas kaip „perkrikštyti“ klubą ir ansamblį. Kadangi mes, neįgalieji, visuomet viliaimės, kad ateityje mūsų sveikata pagerės ir negandos nebepersekios, tad buvo nuspręsta, jog visuomet reikia turėti vilties ir todėl klubą bei ansamblį nutarta „pakrikštyti“ „Vilties“ vardu. Nors oficialiai klubas nebuvo įregistruotas, tačiau tas vardas prigijo ir dabar vadinamės klubo „Viltis“ ansambliu.

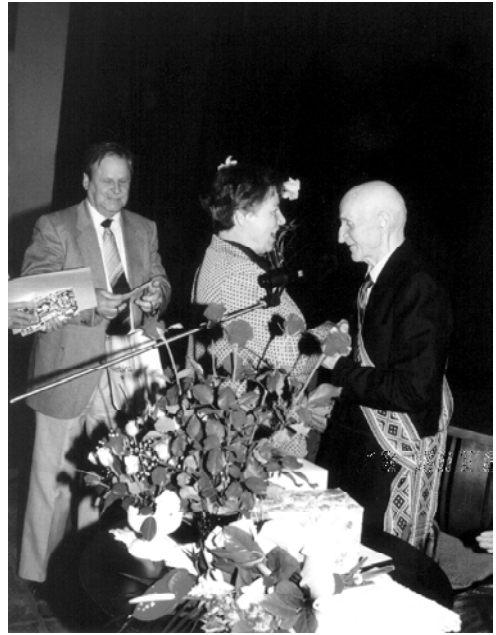
Ansamblio sudėtis, laikui bėgant, keitėsi. Netekom mūsų koncertų pagrindinio boso Alfredo Chmieliausko ir kito gero boso Broniaus Gudžinsko, kurie jau mirė. Dėl sveikatos pablogėjimo pasitraukė iš ansamblio geras altas ir pasakorė Elena Ragauskienė ir buvęs klubo pirmininkas, geras tenoras Antanas Kuliešius. Išvyko į Anykščius sopranaus dainavusios Gražina Jočiūnienė ir Irena

Jočienė. Tačiau ansamblį papildė Albina Pečiulienė, Veronika Bagdonavičienė, Antanas Pečiulis, Vytautas Tarulis, Jonas Jasevičius, Gintaras Pauliukonis, Rima Tamoševičienė, Juozas Gudonis. Jonas Jasevičius talkina grodamas vokišku ketureiliu pusbajaniu. Juozas Gudonis dainuoja bosu ir groja armonika, o Gintaras Pauliukonis kai kurioms dainoms pritaria akordeonu. Mūsų ansamblio repertuare daugiausia liaudies dainų, kurias atlieka moterys arba vyrai atskirai bei visi kartu. Turime pasakorę Skolastiką Jasiukevičienę, solistą Nikodemą Kiselių, moterų šokėjų grupę.

Nuo ansamblio susikūrimo pradžios esam koncertavę: Lietuvos invalidų draugijos skyriuose Vilniaus, Alytaūs, Ukmergės miestuose, Vievyje, Grigiškėse, Elektrėnuose, Butrimonyse, Talačkonyse, Molėtuose, Anykščiuose, Jasiūliškių senelių pensione, Gėlvonų senelių globos namuose, Širvintų centrinėje ligoninėje, Kernavėje. Taip pat koncertuojame savo ataskaitinėse-rinkiminėse konferencijose, tarprajoninėse, jau tapusiose tradicinėmis, „Draugystės“ šventėse bei kituose neįgaliųjų kultūriniuose renginiuose. Du kartus koncertavome svečiams iš Vokietijos, kurie buvo atvykę su labdaros siuntomis į Širvintas. Dalyvavome Vilniuje rengiamose šventėse „Saulės ašara I“ ir „Saulės ašara II“. Ansamblį filmavo Lietuvos nacionalinė televizija. Laida apie ansamblį buvo rodoma ir transliuojama „Telekatalogo“ laidoje. Be to, 1999 metais „Vilties“ ansamblis buvo pakviestas dalyvauti tarptautinėje „Dermės“ šventėje. Sunku išvardinti visas vietas, kur koncertavo klubo „Viltis“ ansamblis. Per gana trumpą savo gyvavimo laiką jis tapo populiarus ir visuomenės laukiamas.

Nors amžius ir negalė riboja mūsų ansamblių išgales, lemia jų kaitą, tačiau mes žinome, kad be muzikos, dainos, šokių ir humoro, be bendravimo su kitais kolektyvais mes nesijaustume lygiaverčiais visuomenės nariais, liktume vieni su savo negale ir skausmu.

Lietuvos neįgaliųjų draugijos Širvintų rajono skyrius kaupia dokumentinę medžiagą apie skyriaus veiklą ir kultūrinius renginius, kuriuose dalyvauja ansamblis. Turime turiningą nuotraukų albumą, ansamblio dainų kasetę ir dvi filmuotas juostas, kurios atspindi „Vilties“ klubo ir ansamblio veiklą.

Lietuvos neįgaliųjų draugijos Vilniaus skyriaus atstovai sveikina „Vilties“ ansamblio vadovą B. Krioką su 80-mečiu. L. Vasausko nuotr.

Sportinis gyvenimas 1960–1999 metais

Algimantas Kmitas

Borisas Sockis

Širvintų rajono sporto vadovais įvairiais metais buvo Vytautas Stakauskas, Juozas Petrukonis, Petras Sunkloda, Liudas Jankauskas, Jonas Urbonavičius, Sergejus Kolosovas, Pranas Jurkūnas, Aloyzas Budrys, Petras Žygė ir Borisas Sockis.

Rajone yra futbolo aikštė, 6 sporto salės, 3 šaudyklos, 15 švietimo įstaigų aikštynų, uždaras plaukimo baseinas, hipodromas. Dirba 35 kūno kultūros ir sporto darbuotojai, aktyviai sportuoja daugiau kaip 1000 žmonių.

1960 metais tuometinio žemės ūkio inspekcijos viršininko Alfredo Žarnauskio iniciatyva buvo įkurta ristūnų žirgų lenktynių sekcija. 1963 metais Alfredas Žarnauskas tapo pirmuoju Lietuvos ristūnų žirgų lenktynių sporto meistru. 1973 metais Lietuvos sporto meistrų vardai buvo suteikti Marijonui Sekmokui ir šiuo metu tituluočiausiam Lietuvos vadeliotojui Pranui Navalinskiui.

Širvintų rajonui atstovaujantys sporto meistrai Pranas Navalinskas, Aleksejus ir Olga Gavriliukai, Augustinas Andriulis, Leopoldas Vaitkevičius ir kiti ne kartą laimėjo Lietuvos žiemos ir vasaros žirgų lenktynių čempionatus, pasiekė daug pergalių buvusios SSSR ir Europos hipodromuose. Pranas Navalinskas per tris dešimtmečius nugalėtoju tapo daugiau kaip 200 kartų.

Rajone labai populiarus futbolas. 1996 ir 1997 m. Vilniaus apskrities varžybose „Širvintos“ futbolo komanda (treneris Romualdas Chmeliauskas) iškovojo Lietuvos futbolo federacijos taurę. Komanda taip pat sėkmingai žaidė Lietuvos futbolo čempionato III lygoje: 1996–1997 m. pirmenybėse užėmė II vietą, o 1997–1998 m. Lietuvos čempionate iškovojo teisę žaisti II lygoje. 1998 m. vykusiose Vilniaus apskrities mažojo futbolo varžybose (uždaroje patalpose) širvintiškiai iškovojo I vietą (treneris Vytautas Skirmantas), o Lietuvos čempionate laimėjo IV vietą. „Širvintos“ futbolo komanda daug prizinių vietų iškovojo „Žalgiriados“ varžybose.

Gerų rezultatų pasiekia Širvintų rajono stalo tenisininkai. Vyrų stalo teniso komandos žaidėjai širvintiškiai Gediminas Ušackas, Jonas Konašonkas, Tadas Ostanuvka, Vitalijus Lukša, Vytautas Endriulaitis žaidžia Lietuvos aukščiausioje lygoje. 1996 m. širvintiškis Tadas Ostanuvka, Lietuvos rinktinės narys, dalyvavo Europos čempionate Čekijoje, 1998 m. – Europos jaunių čempionate Italijoje. 1997 m. Širvintų rajono rinktinė komanda, vienintelė iš Lietuvos komandų, dalyvavo Europos „Nancy-Evans cup“ taurės varžybose Jugoslavijoje. Sėkmingai Pasaulio lietuvių sporto žaidynėse žaidė Gediminas Ušackas ir Virginija Lisevičienė (iškovojo nugalėtojo ir prizines vietas). 1999 m. Lietuvos stalo teniso veteranų varžybose Virginija Lisevičienė iškovojo sidabro medalį, o Gediminas Ušackas pasidabino aukso medaliu.

Nuo 1983 metų Širvintų rajone pradėtas žaisti žolės riedulys. Vėliau Širvintų „Intos“ moterų komanda (treneris Vidmantas Strakšys) ne kartą dalyvavo Europos žolės riedulio taurės B grupės varžybose, keletą kartų laimėjo Tarptau-

tiniam žolės riedulio turnyre La Baulėje (Prancūzija). Širvintiškės Asta Čatrauskaitė ir Aušra Janutaitė, žaidusios Šiaulių „Šiaulių“ žolės riedulio komandoje, 1995 m. Utrechte (Olandija) Europos čempionų taurės varžybose iškovojo bronzos medalius. Nacionalinės žolės riedulio kategorijos teisėjai Borisas Sockis ir Romualdas Chmeliauskas sėkmingai teisėjauja įvairaus rango Europos žolės riedulio čempionatuose.

1996 m. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų kompleksinėje spartakiadoje rajonų trečiojoje grupėje startavę Širvintų rajono moksleiviai iškovojo I vietą. Daugiausia moksleivių dalyvavo iš „Atžalyno“ vidurinės mokyklos (direktorė Helena Vaicekauskienė). 1998 ir 1999 m. moksleivių sporto žaidynėse geriausiai visose grupėse pasirodė Širvintų „Atžalyno“ vidurinė mokykla. Dvejus metus iš eilės ši mokykla iškovojo sportiškiausios šalies mokyklos vardą. Tai kūno kultūros mokytojų Leono Vaicekausko, Helenos Vaicekauskienės, Marytės Gulbinienės, Astos Čatrauskaitės, Irenos Vasiliauskienės nuoširdaus ir kūrybingo darbo rezultatai.

Širvintų rajone kasmet vyksta miesto ir seniūnijų žiemos ir vasaros sporto žaidynės. Dalyvauja Širvintų ir visų aštuonių rajono seniūnijų rinktinės komandos.

Kasmet renkamas populiariausių rajono sportininkų penketukas. 1998 m. populiariausiu rajono sportininku išrinktas Tadas Ostanuvka, antroji buvo Aušra Janutaitė, trečioji – Asta Čatrauskaitė, ketvirtasis – Gediminas Ušackas, penktasis – Pranas Navalinskas. Populiariausias 1999-ųjų penketukas: A. Janutaitė, T. Ostanuvka, A. Čatrauskaitė, L. Gatelytė, V. Skirmantas.

Rajone veikia 4 sporto klubai: žolės riedulio klubas „Inta“ (prezidentas V. Strakšys), sveikuolių klubas „Žvalumas“ (prezidentas A. Marčiauskas), futbolo klubas „Širvinta“ (prezidentas R. Chmeliauskas), „Atžalyno“ vid. mokyklos klubas „Atžalynas“ (prezidentas L. Vaicekauskas).

1974 m. rugpjūčio 30 d. Lietuvos švietimo ministro A. Rimkaus įsakymu Nr. 707 nuo 1974 m. rugsėjo 1 d. pradėjo veikti Širvintų vaikų ir jaunių sporto mokykla, pavaldi rajono Švietimo skyriui. Pradžioje mokykla savo patalpų neturėjo, todėl glaudėsi Širvintų vidurinėje mokykloje. Sporto mokyklai vadovavo Rima Šiaučiūnaitė. Mokykloje veikė 2 skyriai: lengvosios atletikos ir stalo teniso.

1976 metais sporto mokyklą lankė 141 moksleivis. 1977 metais rugsėjo mėnesį mokykla persikėlė į senuosius kultūros namus, pastatytus 1952 metais. Čia buvo įrengta stalo 10x16 teniso salė. Lengvaatlečiai treniravosi vidurinėje mokykloje. Tais pačiais 1977 metais buvo paruoštas pirmasis I atskyrio sportininkas Marijonas Kmitas (šuoelis į aukštį – 195 cm).

Nuo 1978 m. gegužės 1 d. sporto mokyklos direktore buvo Nijolė Didžionienė-Sinicaitytė. 1979 metais mokykloje buvo paruošta pirmoji kandidatė į sporto meistrus – lengvaatletė Daiva Kuklienė-Romaškaitė (šuoelis į aukštį – 173 cm). G. Ušackas, kuris šiuo metu dirba stalo teniso vyr. treneriu, tuomet tapo Lietuvos „Nemuno“ draugijos čempionu.

1981 m. Širvintų sporto mokykloje nauja sėkmė – stalo teniso kandidatais į sporto meistrus tapo stalo tenisininkai Gediminas Ušackas ir Egidijus Brazauskas.

1987 m. po kapitalinio remonto sporto mokykloje įrengtas direktoriaus kabinetas, persirengimo kambarys bei trenerių kabinetas. Tuomet mokyklą lankė 280 moksleivių.

1983 m. rugpjūčio 4 d. sporto mokyklos direktoriumi tapo Vytas Apavičius. Tų metų pabaigoje Širvintų sporto ir švietimo įstaigoje pradėjo veikti futbolo skyrius.

1985 metais baigta statyti medinė 35x18 m dydžio pakyla, pritaikyta futbolui.

1987 metais rugpjūčio 25 d. sporto mokyklos direktoriumi pradėjo dirbti Algimantas Kmitas, kuris įstaigai vadovauja iki šiol. Futbolininkai tuomet pirmą kartą sporto mokyklos istorijoje Lietuvos 5-osiose jaunimo žaidynėse iškovojo 8-ąją vietą, o stalo tenisininkai tapo Lietuvos pionierių žaidynių prizininkais.

1989 m. Širvintų sporto mokyklos vienas stalo tenisininkas ir du lengvaatlečiai buvo pakviesti į Lietuvos moksleivių rinktines. Gintaras Taučius tapo Lietuvos jaunimo čempionu (šuolis į aukštį – 190 cm). Remigijus Sinica tapo Lietuvos jaunių čempionato nugalėtoju (šuolis į tolą – 685 cm), Saulius Mikaliūnas – „Žalgirio“ jaunių draugijos čempionu (60 m bėgimas – 6,8 s). Lietuvos sporto mokyklų mažojo futbolo pirmenybėse mokyklos moksleiviai rajonų grupėje iškovojo II vietą.

1990 m. širvintiškis Eligijus Redeckas tapo Baltijos šalių jaunių lengvosios atletikos varžybų prizininku (šuolis į tolą – 683 cm, III v.).

1991 m. Širvintų futbolininkai tapo savo rajonų grupės mažojo futbolo pirmenybių prizininkais. Širvintų stalo tenisininkė Rima Miselytė įtraukta į Lietuvos moksleivių rinktinę. Minėtas lengvaatletis E. Redeckas įtrauktas į Lietuvos jaunimo rinktinę.

1993 m. Širvintų sporto mokykloje atidarytas žolės riedulio skyrius (mergaičių). Širvintų stalo tenisininkės pirmą kartą mokyklos istorijoje Lietuvos jaunimo žaidynėse užėmė aukštą VI vietą. Žolės riedulininkės tapo jaunučių pirmenybių čempionėmis.

1995 m. balandžio 1 d. Širvintų sporto mokykla persikėlė į naujas sveikatingumo komplekso (Laisvalaikio centro) nuomojamas patalpas. Žolės riedulininkės tapo šalies vaikų čempionais. Stalo tenisininkas T. Ostanuvka dalyvavo pasauliniame stalo teniso festivalyje „Karlsborgas 95“ (Švedijoje), kur dvejeta varžybose su Vilniaus atstovu iškovojo III vietą.

1996 m. T. Ostanuvka Lietuvos jaunučių pirmenybėse dvejeta varžybose iškovojo I vietą, asmeninėse – II vietą. Sportininkas dalyvavo Europos jaunių čempionate Čekijoje (Frydek-Misteh). Širvintų žolės riedulininkės tapo Lietuvos jaunučių čempionėmis. Irma Kmitaitė – Lietuvos vaikų prizininke (kamuoliuko metimas – 49,54 m).

1997 m. Širvintų stalo tenisininkės – Lietuvos vaikų prizininkės (II vieta). T. Ostanuvka Lietuvos jaunimo čempionate dvejeta varžybose iškovojo III vietą,

o šalies jaunių pirmenybėse – II vietą. Sportininkas pateko į Lietuvos jaunimo rinktinę.

*Širvintų „Intos“
žolės riedulio komanda*

Širvintų žolės riedulininkės tapo 1997 m. Lietuvos jaunių pirmenybių prizininėmis (II vieta), o jaunučių – čempionėmis. Į šalies rinktinės sudėtį pateko 11 riedulininkių. Lietuvos vaikų čempionato prizininiais tapo lengvaatlečiai Irma Kmitaitė (kamuoliuko metimas), Marius Jasevičius (šuolis į aukštį).

1998 m. Širvintų stalo tenisininkai Lietuvos jaunimo žaidynėse užėmė 7-ąją vietą. Septintas buvo T. Ostanuvka ir Europos stalo teniso žaidynėse, sportininkas taip pat dalyvavo šalies rinktinėje Europos jaunių čempionate Čekijoje (Frydek-Mistek). Širvintų žolės riedulininkės tapo Lietuvos jaunių prizininėmis, Evelina Raginskaitė ir Živilė Strakšytė dalyvavo Europos klubų taurės B grupės varžybose Italijoje, Katanijos mieste, kur iškovojo I vietą. Šešios Širvintų žolės riedulininkės Lietuvos rinktinėje dalyvavo tarptautinėse varžybose. Lengvaatletis M. Jasevičius tapo Lietuvos vaikų penkiakovės čempionu, o tarp jaunučių užėmė II vietą (šuolis į toli – 612 cm). I. Kmitaitė Lietuvos vaikų čempionate tapo kelių lengvosios atletikos rungčių nugalėtoja (penkiakovėje – ir Lietuvos rekordininke), o Edvardas Gandrimas – prizininuku (šuolių į aukštį sektoriuje).

1999 metų pabaigoje Širvintų sporto mokyklą lankė 254 moksleiviai. Mokykloje dirbo 10 trenerių: 3 – žolės riedulio, 3 – stalo teniso, 3 – futbolo ir 1 – lengvosios atletikos. 1999 metais Širvintų žolės riedulininkės tapo Lietuvos jaunių čempionėmis, jaunučių – prizininėmis, o Lietuvos jaunimo žaidynėse taip pat iškovojo prizinę vietą. Dvi Širvintų žolės riedulininkės (E. Raginskaitė ir L. Ga-

telytė) su Lietuvos rinktine dalyvavo Europos U-21 čempionate Bratislavoje, kur iškovojo II vietą, o Italijoje su komanda Europos čempionų taurės varžybose laimėjo III vietą. L. Gatelytė žaidė Škotijoje vykusios Europos taurės varžybose, kur Lietuvos komanda užėmė IV vietą. Penkios Širvintų žolės riedulininkės su Lietuvos rinktine žaidė Europos U-16 čempionate Lenkijoje, Gniezno mieste, kur iškovojo III vietą. Lietuvos moksleivių pirmenybėse jaunosios Širvintų žolės riedulininkės iškovojo I vietą. Sėkmingi 1999-ieji buvo ir minėtam stalo tenisininkui T. Ostanuvkai. Jis Lietuvos čempionate užėmė V vietą, Pabaltijo čempionate – III vietą, o Europos jaunių čempionate – 29-ąją vietą. Širvintų stalo tenisininkės Lietuvos jaunučių čempionate iškovojo II vietą. Julita Meškutavičiūtė ten pat asmeninėse varžybose buvo trečia. Trys Širvintų lengvaatlečiai – I. Kmitaitė, M. Jasevičius ir E. Gandrimas – 1999 m. buvo Lietuvos moksleivių rinktinės nariai. I. Kmitaitė neužleido pirmosios vietos šalies vaikų amžiaus grupėje penkiakovės rungtyje, taip pat iškovojo trečiąsias vietas mesdama ietį Lietuvos jaunučių pirmenybėse ir Baltijos šalių moksleivių lengvosios atletikos mače. Šuolininkas M. Jasevičius Lietuvos jaunučių čempionate užėmė II vietą (šuolis į aukštį – 185 cm), mače Lietuva–Latvija – I vietą (šuolis į tolį – 645 cm). Šuolininkas į aukštį E. Gandrimas Baltijos šalių moksleivių mače buvo pirmas (persoko 165 cm), o Lietuvos moksleivių taurės varžybose užėmė II vietą (persoko 180 cm).

Širvintos miesto senbuvio akimis

Keičiantis epochoms, valdovams, savininkams, stiliams ir madoms, žmonių poreikiams ir galimybėms, kito ir Širvintos.

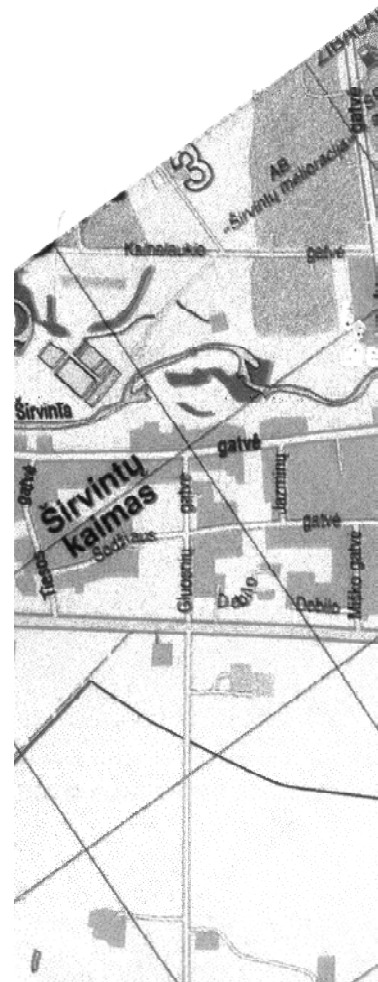
Pažvelkime į Širvintų mieste tebestovinčius senuosius, išnykusius ar pertvarkytus pastatus bei kitus objektus kraštotyrininko Alfonso Balsevičiaus (1925 m. gimusio Čiobiškyje, o nuo 1958 m. širvintiškio) akimis.

Autoriaus išvardyti objektai schemoje pažymėti tais pačiais numeriais kaip ir sąrašė. Aiškinimams panaudota Alfonso Balsevičiaus darbo „Pro debesų plyšį į Širvintas pažvelgus“ medžiaga.

1. Dvarvietė (dvaras priklausė Rukšoms). Joje buvo pastatas, kuri nuomojosi Širvintų progimnazija. Nuo 1948 m. buvo įsikūrusi Širvintų mašinų-traktorių stotis, vėliau – kitos įstaigos. 1988 m. buvęs progimnazijos pastatas nugriautas.
2. Buv. hidroelektrinės pastatas. 1970 m. jame buvo įrengti butai. 1997 m. pastatas jau nebenaudojamas. 1999 m. privatizuotas.
3. Buvo ūkininko kluonas, vėliau – sandėlis. Jį nugriovus pastatytas kitas namas.
4. Sename pastate buvo valgykla. Po remonto 1987 m. atidaryta blyninė „Du gaideliai“. Dabar – parduotuvė.
5. Iki 1940 m. ir 1941–1944 m. Nepriklausomybės aikštė. Sovietinės okupacijos metu – Pionierių aikštė. Nuo 1990 m. – vėl Nepriklausomybės aikštė.

6. Sename pastate buvo įvairios parduotuvės. Nuo 1964 m. – gyventojų butai.
7. Sename pastate buvo parduotuvė. Nuo 1962 m. – gyventojų butai.
8. Sename pastate buvo muzikos mokykla, pionierių namai. Dabar – gyvenamasis namas.
9. Rudoko sodyba, kurioje veikė kepykla.
10. Turgavietė 1950–1984 m. Vėliau teritorija užstatyta gyvenamaisiais namais.
11. Buv. žydų kapinių vieta. Nuo 1980 m. čia – gyvenamųjų namų kvartalas. 1997 m. kapinių vietai pažymėti pastatytas paminklas.
- 11^a. Buv. antrųjų žydų kapinių vieta. Dabar užstatyta gyvenamaisiais namais.
12. Buv. žydų namas. Dabar – gaisrinė. Buvo pastatytas priestatas.
13. Buvęs Širvintų miesto įvairių įstaigų administracinis pastatas (jo II aukšte iki 1963 m. buvo archyvas). Nuo 1970 m. įstaigas perkėlus į pastatytus Tarybų rūmus, – gyventojų butai.
14. Buv. pašto pastatas (iki 1962 m.). Dabar – gyventojų butai.
15. Buvo viešbutis (3 kambarių). Nuo 1968 m. – gyventojų butai.
16. Buv. žydų sinagogos pastatas. Vėliau – grūdų sandėlis. 1962 m. pertvarkytas į dviejų aukštų parduotuvę: I a. – ūkinės prekės, II – indai, elektros prekės.
17. Buv. knygyno pastatas (iki 1974 m.). Vėliau – gyventojų butai.
18. Buvo mėsos parduotuvė.
19. Buvo kirpykla (kirpėjo buto priebutyje).
Abu pastatai (Nr. 18 ir 19) nugriauti 1962–1964 m. Jų vietoje iškilė sovietinės milicijos, teismo ir prokuratūros įstaigų pastatas.
20. Buv. caro laikų bravoras. 1920–1945 m. skerdykla. Iki 1940 m. žydai nuomojo šią patalpą, samdė žmones, pirko kaimuose paukščius, gyvulius, skerdė, mėsą pardavinėjo parduotuvėse. 1945–1975 m. čia buvo miesto pirtis. Nuo 1975 metų – skalbinių priėmimo punktas, meno dirbtuvė (nuo upės). Vėliau pastatas privatizuotas. Įkurta fotoateljė, kirpykla.
21. Buvo vaistinė. 1973 m. pastatas nugriautas, o sklype pastatyti kultūros namai.
22. Buvo vaikų darželis. 1967–1974 m. gyvenamasis namas. Nugriautas 1974 m. statant kultūros namus.
23. Vidurinė mokykla (dabar – Lauryno Stuokos-Gucevičiaus). 1968 m. pastatytas priestatas.
- 23^a. Mokyklos stadionas.
24. Kino teatro pastatas. 1983 m. rekonstruotas. 1992 m. čia įsikūrė ir privati parduotuvė „Saulėtekis“.
25. Buv. Šešuolėlių dvarininko Variakojo namas. 1945 m. čia įsikūrė LKP Širvintų rajono komitetas. Nuo 1963 m. veikė Širvintų vidurinės mokyklos filialas. Nuo 1970 m. iki 1986 m. remonto – gyventojų butai. Vėliau pastatas perduotas muzikos mokyklai. Mokykla naudojasi pastatu ir jį gražinus buv. savininkams.

26. Buv. kultūros namai, vėliau išikūrė sporto mokykla. 1997 m. pastate įrengti laidojimo namai.
- 26^a. Buvo žydų sinagoga. Sudegusio pastato vietoje dabar kiti statiniai.
27. Buv. bufetas (iki 1962 m.) privačiame name. Dabar – gyventojų butai.
28. Sename pastate (rekonstruotas 1998 m.) veikė įvairios parduotuvės. Dabar – „Tėviškės“ maisto prekių parduotuvė.
29. Buv. kooperatyvo kontoros pastate nuo 1975 m. veikė įvairios įstaigos, o privatizavus – vaistinė.
- 29^a. Maisto prekių parduotuvė (1999 m. rekonstruota).
30. Buvo pastatas, kuriame įvairiu laiku buvo vaistinė, sovietinė milicija ir kitos įstaigos. Nugriautas 1987 m. 1988 m. čia pastatyta klebonija.
31. Šv. arkangelo Mykolo bažnyčia.
32. Kapinės. 1965 m. buvo praplėstos, o 1984 m. naujos Širvintų kapinės įsteigtos Paširvintyje.
- 32^a. Buv. privatus pastatas. Nuo 1945 m. – gyventojų butai.
33. Buv. duonos kepykla. Nuo 1970 m. – konditerijos cechas. 1995 m. pastatas privatizuotas ir naudojamas prekybai.
34. Buv. klebonija. Nuo 1945 m. – Širvintų rajono (II apskrities) vykdomojo komiteto patalpos (iki 1970 m.). Vėliau čia buvo rajono laikraščio redakcija ir vaikų biblioteka. 1996 m. pastatą atsiėmė savininkai Plentos.
35. Buv. Liaudies teismo pastatas (iki 1965 m.). Vėliau – įvairios įstaigos. Dabar – Vilniaus visuomenės sveikatos centro Širvintų filialo patalpos.
36. Buv. Šaulių salė (iki 1940 m.). Vėliau – veterinarijos vaistinė, automėgėjų klubas.
37. Buv. poliklinika. 1962 m. pastatas labai apdegė. Nuo 1964 m. – gyventojų butai.
38. Miesto stadionas.
39. Sovietinių karių kapinės (iki 1918 m. toje vietoje stovėjo staciatikių cerkvė, kuri sudegė Pirmojo pasaulinio karo metu).
40. Buvo caro laikų karčema. Vėliau – sandėlis. Nuo 1945 m. čia veikė valstybinis bankas, laikraščio „Lenino vėliava“ redakcija (su spaustuve) ir buvo šių įstaigų vadovų butai, vėliau – įvairios įstaigos. 1983 m. statinys nugriautas ir jo vietoje iškilo dujų kontoros pastatas.
41. Pastate veikė įvairios įstaigos. Nuo 1970 m. – gyventojų butai.
42. Sandėlis (ūkinis).
43. Senas pastatas. Buvo valgykla. Nuo 1964 m. – prekybos bazė. 1995 m. pastatas privatizuotas ir jame įrengta ūkinių prekių parduotuvė.
44. Buv. klebonija. Pastatas rekonstruotas 1950 m. – išikūrė 30 lovų ligoninė. Dabar – Širvintų parapijos globos namai.
45. Buvo svirnas. Nuo 1950 m. ligoninės administracijos patalpos. Pastatas nugriautas 1990 m. ruošiantis čia statyti polikliniką.

51. Buv. sandėlio pastatas. Dabar – personalinės įmonės „Šeškupė“ patalpos.
52. 1970 m. pastatyti Tarybų rūmai. Dabar – Širvintų rajono savivaldybės rūmai.
53. 1975 m. nugriauto seno namo vieta panaudota milicijos, teismo ir prokuratūros įstaigų pastatui.
54. 1974 m. pastatyti kultūros namai su biblioteka ir kitomis kultūros įstaigomis.
55. 1985 m. pastatyta Atžalyno vidurinė mokykla (antroji Širvintų mieste). Seniau toje vietoje būta Širvintų pradžios mokyklos.
56. 1997 m. pastatyti Širvintų parapijos globos namai.
57. Nuo 1973 m. vaistinė ir gyventojų butai.
58. Nuo 1996 m. „Lelijos“ fabriko firminė parduotuvė.
59. Iki 1965 m. – Širvintų rajono liaudies teismo pastatas. Nuo 1975 m. – kitos įstaigos. 1997 m. pastatas privatizuotas (veikia restoranas „Putinas“).
60. Pastatas, kuriame veikia kelios parduotuvės.
61. Lietuvos taupomojo banko Širvintų skyriaus ir viešbučio patalpos.
62. Paštas.
 - ◆ Paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę (atstatytas 1991 m. skverelyje prie Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios).

ETNINĖ KULTŪRA

Alionių kaimas

Sofija Kanopkaitė

*O kaip norėčiau aš priglust
prie seno medžio mano kaime,
Išgirst jo šlamesį, pajust
vaikystėje patirtą laimę...*

*Aš palikau saulėtą sodžių
nuliūdusį ilgam, ilgam.
Šiandien tariau nuoširdų ačiū
Šio kaimo žemei ir žmonėm.*

Kiekvienas kaimas, – kaip ir žmogus, – turi likimo jam skirto ilgo ar trumpo, šviesaus ar tamsaus, skurdaus ar pasiturinčio gyvenimo istoriją. Ne išimtis ir Aliónys, – Ukmergės aps. Širvintų valsčiaus kaimas, įsikūręs 39 km nuo geležinkelio stoties. 1923 m. duomenimis, jame buvo 376 gyventojai (kaip 1933 m. skelbė Lietuviškoji enciklopedija¹).

Alionių kaimas išgyveno kelis ryškius istorinius tarpsnius:

1. kaimo atsiradimas, kuris šių dienų gyventojų atminties nepasiekė;
2. istoriškai išlikęs XVIII–XIX a. baudžiavos laikų kaimas;
3. tarpukario laikų nepriklausomos Lietuvos kaimas;
4. sovietmečio periodas;
5. nepriklausomybės atgavimo metai.

Pats kaimo pavadinimas siejamas su kaimo apylinkės pelkėse esančio Ąlio ežero pavadinimu. Kaimas laikomas baudžiavos laikų relikvija, nors manoma, jog jo būta jau kryžiuočių siautėjimo Lietuvos žemėse laikais. Apie tai byloja netoliese išlikęs Laužiškių piliakalnis.

Rašytiniai dokumentai apie Alionis, kaip dvarininkų Jasinskių nuosavybę, siekia XVIII a. 1795 metais lapkričio 27 dieną kaime kiemus turėjo šie baudžiauninkai²: Simonas Merkelis, Motiejaus s.; Jurgis Jakšta, Jono s.; Tadas Pazareckas, Adomo s.; Jonas Dorofėjus, Mikalojaus s.; Tadas Jakšta, Jono s.; Antanas Terleckas

¹Lietuviškoji enciklopedija. T. 1. – Kaunas, 1933. P. 302.

²Lietuvos valstybės istorijos archyvas. F. 515. A. 15. B. 30. L. 26–28.

(užkurys), Martyno s., Gabrielius Martynėlis, Gabrieliaus s., Antanas Grajauskas, Jokūbo s.; Jonas Budrys, Simono s.; Pranas Kojota, Petro s.; Juozas Maciūnas, Jokūbo s.; Pranas Petkevičius (užkurys), Juozo s.; Motiejus Kapacius, Kazimiero s.; Juozas Marcinkevičius, Jurgio s.; Audrius Purelis, Kazimiero s.; Kazimieras Valickas, Jono s.; Jonas Keliotis (užkurys), Andriaus s.; Ignas Vasiliauskas, Tomo s.; Adomas Hermanas, Lauryno s.; Andrius Vasiliauskas, Jurgio s.; Stanislovas Didžiulis (Dzidziulis), Andriaus s.; Tomas Kojota (užkurys), Jurgio s.; Laurynas Hermanas, Simono s., 92 m., aklas. Jo žmona Magdalena 85 m. – akla; Jonas Mažulis, Mykolo s.; Mykolas Keliotis, Andriaus s.; Andrius Greciūnas, Mykolo s.

Šiuose 26 kiemuose iš viso buvo 164 baudžiauninkai (79 vyrai ir 85 moterys).

Kaimo kraštovaizdis

Alionių kaimas įsikūręs vaizdingoje vietovėje: pietų pusėje išsidėstęs kalvos papėdėje, o iš pietvakarių, vakarų, šiaurės ir šiaurės rytų bei pietų iki XVIII–XIX a. pradžios jį supo miškai ir neperžengiamos miškingos pelkės: *Vabala*, *Legesina*, *Paparaistis*, *Raisteliai*, *Raistas-Skerdimai*, *Pabalaidis*, *Užukapiai*, *Gabriukai* ir kt. Skerdimai garsėjo didžiuliais liūnais. Pasak senolių pasakojimų, ten ne kartą ir ne vienas kryžiuotis, mėginęs apiplėšti ir nuniokoti kaimą, paskendęs. XVIII–XIX a. Alionių dvaro savininkai, didindami dirbamos žemės plotus, kirto pušyną, ypač į pietus nuo kaimo (šiuo metu pietų pusė plyna). Tuo laiku atsirado žemės savininko administracijos centras – Alionių palivarkas, Alionių koplyčia ir Alionių kapinės. Koplyčia statyta XVIII a. Po ja buvo palaidoti jos fundatorių Rudolfo ir Justinos Jasinskių palaikai³.

Dr. J. Lebionkos tyrinėjimų duomenimis, XIX a. pirmojoje pusėje į šiaurės rytus nuo Alionių atsirado taip pat Jasinskių dinastijai priklausantis Pajúodžių, o rytų pusėje – sovietmečio laikais išnaikintas Pálkių kaimas⁴.

Nors šie kaimai atsirado iškirstų miškų plotuose, iki šių dienų juos supa išpūdingo dydžio miškai, išsidėstę Širvintų ir Vilniaus rajonuose, 10 km į rytus nuo Širvintų. Iš viso miškų užimamas plotas – 3850 ha, iš kurių grynu mišku apaugę 2300 ha. Miškai priklauso Giedraičių (1547 ha), Glitiškių (2103 ha) girininkijoms ir ūkiams (200 ha)⁵.

Alionių miškų masyvai susideda iš Alionių, Glitiškių, Kalvos, Pulimo, Staniškių ir Vyčiūnų miškų. A. Bruko duomenimis, miškuose yra 935 ha Alionių pelkė. Joje – *Alio* ir *Pulimo* ežerai. Iš *Alio* išteka *Júodė* (Širvintės intakas). Alionių pelkės pakraščiu teka *Musės* upelis ir jos intakas *Lebedà*.

Alio ežero plotas –165 ha⁶. Onos Latinytės duomenimis⁷, Alionių pelkė sudaro 2072 ha. Iš to ploto 1637 ha yra pramoninės reikšmės. Pelkėje yra 63 ha vidaus sausumų. Didesnė pel-

³Lebionka J. Iš Alionių parapijos ir bažnyčios istorijos // *Širvinta*. – 1997. Saus. 11. P. 4.

⁴Lebionka J. Sunaikintą vaikystės kaimą prisiminus // *Gimtinė*. – 1996. Nr. 2 (82). P. 5.

⁵Brukas A. Alionių miškai // *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. T. 1. – Vilnius, 1985. P. 43.

⁶Vasiliauskienė M. *Alys* // *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. T. 1. – Vilnius, 1985. P. 44.

⁷Latinytė O. *Alionių pelkė* // *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. T. 1. – Vilnius, 1985. P. 43.

kės pusė – žemapelkė, dalis jos lygaus paviršiaus nusausinta ir paversta kultūrinėmis pievomis.

Didžiausias durpių klodo storis – 8,9 m, o vidutinis storis – 3,84 m. Durpių ištekčiai siekia 61,3 mln. m³. Vidutinis durpių susiskaldymas – 28%, pelelingumas – 5,4% ir drėgnumas – 91%. Po durpėmis yra iki 1 m storio gėlujų vandenių ir pelkių dumblo (sapropelio) sluoksnis, jo dugne – smėlis, molis, priemėlis.

Alionių miškų masyvų reljefas lygus. Dirvožemiai velėniniai glėjiški ir glėjiniai priemoliai bei jauriniai pelkiniai durpžemiai. Visi miškai tinka eksploatuoti. 1100 ha priklauso Alionių botaniniam draustiniui – spanguolynui. Kultūrinės kilmės medynų yra 5%, beržynų – 25%, eglynų – 23%, pušynų – 15%, juodalksnyų – 14%, drebulynų – 11%, ažuolynų ir baltalksnyų – po 4%, uosynų – 3%, liepynų – 1%. Jaunuolynai sudaro 15%, pusamžiai medynai – 44%, pribreštantys – 25% ir brandūs – 16%. Vidutinis medynų amžius – 49 m. Našiausių medynų tūris – 300 m³/ha. Kasmet vidutiniškai kertama po 3,1 m³/ha.

Glitiškių girininkijos 44-ajame kvadrante yra gamtos paminklas – 300 metų, 28 m aukščio, 220 cm skersmens ažuolas⁸.

Gūdūs, didžiuliai pelkėti miškai, supantys kaimą, formavo šio ganėtinai izoliuoto nuo didžiųjų kelių kaimo gyventojų būdą – žmonės tylūs, taikingi, konservatyvūs.

Pagrindinis XVIII–XIX a. kaimo akcentas – dūminės gryčios. XIX a. pabaigoje gyvenęs mano prosenelis Pranas Kanopka, sulaukęs baudžiovos panaikinimo, kai vietoj beralinės pirmą kartą įstengė išsikepti gryno rugio duonos, savo anūkams – Pranui, Justinui ir mano tėveliui Jonui – jų vaikystės metais porino: „Vaikeliai, kaip gražu gyventi: ir duona kaip saulė, ir gryčia be dūmų“.

Kaip baudžiovos reliktai, dvi šio kaimo dūminės gryčios – Petro Matulio ir vieno iš Jakštų – buvo dar ir mano vaikystės metais.

Kaimas nepriklausomybės metais

Alionių kaimas nuo jo įsikūrimo iki išsikėlimo į viensėdijas buvo išsidėstęs vakarų ir rytų kryptimis pagal kelią Šešuolėliai–Palkiai (1 pav.). Kaimą skersai kirto kitas kelias, einantis į šiaurę – į Pajuodžių k. ir į pietus – į Alionių palivarką.

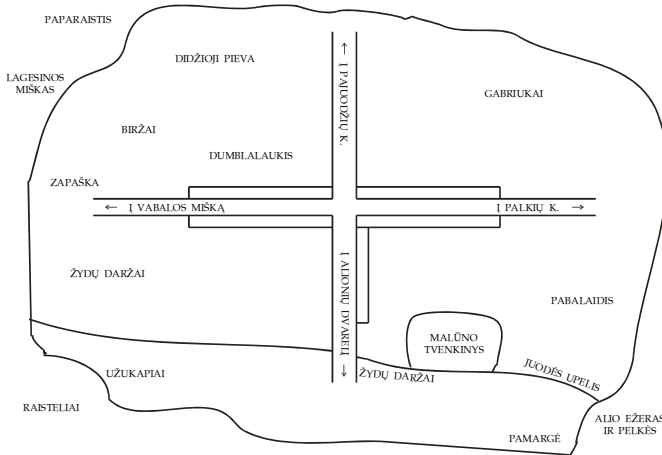
1933 m. duomenimis, kaime gyveno 70 šeimų (2 pav.).

Alionių k. istorinis savitumas susijęs su Vilniaus krašto likimu. Jei ne 1920 m. lenkų įvykdyta Vilniaus krašto, į kurią pateko ir dalis Alionių apylinkės žemių, okupacija, kaimas būtų be savo „dvyonio“ – dabartinio Alionių I kaimo. Lenkų okupuotos ir nepriklausomos Lietuvos pusės gyventojų istorija susiklostė skirtingai. Nuo Alionių k. nutolęs apie 1 km Alionių palivarkas su apylinkėmis okupacijos metais susiformavo į Alionių parapiją⁹, o Alionių kaimas dėl žemės reformos apie 1933–1934 m. išsi-

⁸Brukas A. *Min. veik.* P. 43.

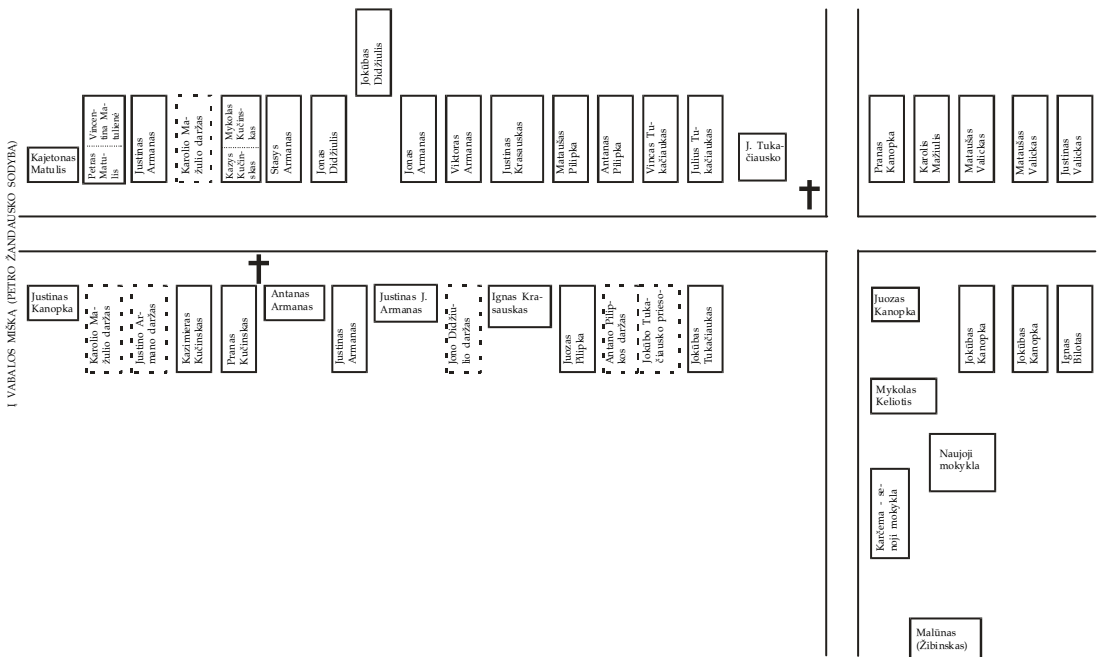
⁹Lebionka J. *Iš Alionių parapijos ir bažnyčios istorijos.*

1 pav.
Alionių kaimo laukų
pavadinimai

barstė į viensėdijas. Kaimo vietoje sodybų liko nedaug. Man atmintyje liko Justino Kanopkos, Romualdo (Romuko) sūnaus; Armano, Stasio s.; Didžiulio, Juozo s.; Kanopkos, Prano s.; Stankevičiaus, Stepo s.; Jakšto, Broniaus (Broniu-ko) s.; Pazarecko, Stasio s.; Purelio, Prano s.; Vyšniausko, Stepo s.; Armano, Boleslovo (Boliuko) s. senojo kaimo sodybos.

Išeidami į viensėdijas, gyventojai išsikirto savo kaimo sodybose augu- sius medžius, senosios gyvenvietės liudininkus: šimtametes liepas, klevus, guobas. Viensėdijose greit pradėjo puikuotis žydintys sodai, žaliuoti apsauginiai me- džiai, supantys naujas sodybas. Atsinaujino daugelio gyventojų būstų išorė ir vidus. Naujosios sodybos išpūdingai atrodė žvelgiant į jas iš aukštumos pietų pusėje.

Sovietmečio kaimas

Sovietmetis sujaukė didžiulio kaimo gyvavimą. Tai buvo sodybų niokojimo metas – žemių kolektyvizavimas ir melioravimas. Pradžioje buvo sukolektyvintos žemės, ūkiniai pastatai (kluonai, didesni svirnai), arkliai, padargai ir kitas inventorius. Atėmus nuosavybę buvo atimta ir kūrybinė iniciatyva: iro netaisomi gryčių stogai, ūkiniai pastatai, tuštėjo sodybos. Sodai ir sodybų apsaugos medžiai griuvo traktorių stumiami į užverčiamus tvenkinius arba liko dūlėti sumesti į krūvas. Užversti sodybų šuliniai. Apie sodybas kurį laiką bylojo tik pavieniai neiškirsti medžiai ir pamatų kauburėliai, gausiai apžėlę dilgėlynais.

Praretėjo ir gyventojų: vieni patraukė į miestus, kiti dėl laukų melioravimo ir sodybų naikinimo buvo priversti keltis į centrinės ūkių gyvenvietes, – pavyzdžiui, Juodiškių dvaro plotuose įsteigto tarybinio ūkio gyvenvietę, arba grįžti atgal į senąjį Alionių kaimą.

„Turto“ ar „politiniais motyvais“ kai kuriuos Alionių apylinkės gyventojus ištrėmė į Sibirą. Paminėtinos darbščios Karolio Mažiulio, Žandausko iš Vabalos šeimos. Žiauri lemtis ištiko ir pavienius vyrus, nepriklausomybės metais tarnavusius policijoje – Atkočiūną, Mikalauką, Grincevičių.

Šis laikotarpis buvo pražūtingas Alionių kaimui dar ir tuo, kad gyvenvietės centras persikėlė į Alionių bažnytkaimį. Ten atsirado parduotuvė, ūkio administravimo centras, paštas, medicinos punktas, biblioteka, mokykla, vaikų darželis – susiformavo Alionys I, o buvęs pagrindinis kaimas pavadintas Alionimis II. Pastarasis liko be daugumos gyventojų, taigi ir be mokyklos. 1933–1934 m. Alionyse buvo pastatyta graži 100 vietų mokykla. Ją lankė apie 70 vaikų iš Alionių, Pajúodžių ir Pálkių kaimų. Sovietmečiu ši mokykla liko tuščia. Kurį laiką joje retkarčiais

2 pav.

Viensėdžiais

neišsikirsčiusio kaimo
sodybos

Jokūbas Steponavičius
Adomas Steponavičius
Ignas Vyšniauskas
Borchevicius Vyšniauskas
Maigis Maigis
Pranas Stambkevičius
Vytautas Nalajūnas
Jonas Lebonka
Mykolas Lebonka
Steponavičius
Pranas Valkas
Jonas Valdikas
Jokūbas Purelis
Kazys Jakiša
Marcinkas Marcinkavičius
Kazys Pazarckas
Marcinkavičius
Pranas Markelis
Mikolas Markelis

Antanas Steponavičius
Juditas Steponavičius
Mairiškis Vyšniauskas
Jonas Maigis
Pranas Krutis
Mykolas Dikas
Jokūbas Lebonka
Jungis Steponavičius
Justas Steponavičius
Justinas Purelis
Jokūbas
Vincas Jakšas
Jonas Pazarckas
Purelis
Karolis Markelis

* „Migazimas“
* gūdių
* ...

demonstruodavo kino filmus. Atkūrus nepriklausomybę mokykla greit buvo privatizuota iš Kauno atvykusių žmonių ir paversta gyvenamuoju namu.

1985 m. enciklopedijoje¹⁰ minimi Alionys I apibūdinami kaip kaimas, esantis Širvintų r., 11 km į rytus nuo Širvintų, apylinkės ir Vičiūnų tarybinio ūkio centras, gyvenvietė. 1984 m. šiame kaime buvo 201 gyventojas, felčerių ir akušerių punktas, biblioteka; 1959 m. ten buvo 226, 1970 – 191, 1979 – 200 gyv. Tačiau šioje enciklopedijoje pateikti 1923 m. duomenys – 376 gyventojai buvo ne buvusiam Alionių palivarke (dab. Alionys I), o nepriklausomos Lietuvos pusėje buvusiam Alionių k., pagal valstybinį administravimą šiandieną vadinamame Alionimis II.

Grūdų sandėlis (magazinas)

Kaip jau minėta, kaimo gryčios beveik visos stovėjo vienoje linijoje galais į kaimo gatvę. Nuo kryžkelės, kairėje kelio, vedančio į Alionių palivarką, pusėje, prie Juodės upelio, stovėjo malūnas. Netoli nuo malūno, į kaimo pusę, buvo karčema, o už malūno, taip pat prie upelio, ant Germanavičių rėžių, stovėjo grūdų sandėlis, vadinamas *magazinu*.

Mano mamos Bronės Kanopkienės pasakojimu, šis „magazinas“ stovėjęs nuo neatmenamų laikų. Į grūdų sandėlį suveždavo dalį grūdų, o pavasarį skolindavo tiems, kuriems trūkdavo duonos. Magazino veikla rūpinosi kaimo seniūnas. Pirmasis pasaulinis karas magaziną nušlavė.

Kaimo seniūnus rinko kaimo gyventojai. Jų susirinkimai (*schodai*) vasaros metu vykdavo kryžkelėje, o blogu oru – seniūno namuose. Caro laikais, maždaug iki 1903 m., seniūnu buvo mano senelis Kazimieras Kučinskas, Jono s., raštingas, kalbėjęs rusų, lietuvių ir lenkų kalbomis, mąstęs matematiškai. Jį pakeitė ulonu tarnavęs Justinas Steponavičius, tas pareigas ėjęs visais Lietuvos nepriklausomybės metais; buvęs gražaus sudėjimo ir gero būdo.

Malūnas

Alionių kaimo malūno atsiradimas siejamas su Jasinskiais. Pradėtas statyti XVIII amžiuje. Tuo tikslu nuo raiste esančio Alio ežero per pelkes ir paraistę buvo iškastas griovys, vietomis iki 3 m gylis, 3–5 m pločio ir apie 5 kilometrus ilgio. Juo upelio vaga buvo nukreipta į iškastą tvenkinį su užtvanka. Taip buvo sukaupiama tiek vandens, kad jis, krisdamas į naujai iškastą vagą, suktų malūno ratą. Darbai truko ilgai, nes per raistą ir klampias pievas iškasto griovio krantai pavasarį ar lietingą vasarą išgriūdavo, dėl to kasmet jį reikėjo valyti, kol ilgainiui išitvirtinusi augmenija sulaukė šlaitų slinkimą.

Dar XIX a. kaimo gyventojai prisimindavo, kaip jų tėvai valė tą upelį, žmonių vadinamą Jade, Jotka, o rašytiniuose šaltiniuose – Juode. Raiste pūvančių kaminų druskos darė vandenį minkštą,

¹⁰ Alionys I // Tarybų Lietuvos enciklopedija. T. 1. – Vilnius, 1985. P. 43.

o rauginės medžiagos – juodos spalvos. Naujoji Juodės vaga sausino krantus, Skerdimuose išnyko liūnai, pasausėjo Pabalaidis, gerokai pradžiūvo dalis Užukapių; raisto pamiškėje ant upelio krantų užaugo didžiulės eglės ir pušys.

Pasak doc. Edvardo Kanopkos, malūno ir užtvankos statybai naudoti stambūs vietiniai akmenys. Iš jų ir kalkių skiedinio buvo sumūryti malūno pamatai ir darbo bei gyvenamoji patalpa. Vandens užtvarams naudotos storos lentos. Jas laikė įkalti į žemę storų pušų rąstai, o išorėje – stambūs akmenys, sumūryti krūvom. Žemiau, po malūno ratu, vandens kritimo vietoje, dugnas buvo išklotas stambiais akmenimis, kad vanduo neišplautų žemių.

Malūno viduje buvo keli meistrų pagaminti ratai su dantračiais, kurie atitinkamai sujungti tarpusavyje bei su vandens sukamo rato velenu, suko didžiules akmenines gernas.

Malūnas buvo aptvertas statiniais ir vadinosi Žagarinka. Tvenkinys ir malūnas buvo nuomojami žydams. Paskutinis tvenkinio nuomininkas (žuvininkystei) buvo Leiba.

Po Pirmojo pasaulinio karo malūną kurį laiką valdė kaimo bendruomenės žmonės. Bronės Kanopkienės pasakojimu, tai buvo Jokūbas Bilotas, Pranas Kanopka, Vyšniauskai, Didžiuliai, Krasauskai, Pilipkai, Tukačiauskai, nuo 1923 m. – Žubinskas, atvykęs iš Pabėržės.

Sovietmečiu melioruojant laukus malūnas ir gyvenamasis pastatas buvo išardyti. Nuo baudžiovos laikų išsilaikę malūno akmenys išvežti į Juodiškių tarybinio ūkio centrą. Tvenkinys užako ir išdžiūvo. Juodė virto melioracijos grioviu su trupučiu vandens.

Karčema

Jasinskiai pastatė ir karčemą, kurią taip pat išnuomodavo žydams. Karčemoje buvo krautuvė. Paskutinis malūno ir karčemos nuomininkas buvo žydas Jeruchimas.

Krautuvės

Be karčemoje buvusios krautuvės, kitais kaimo gyvavimo laikotarpiais krautuvės dar buvo pas Antaną Armaną (apie 1902 m.), Praną Kanopką (1910 m.), Justiną Kanopką (1904 m.), Meškerevičienę (apie 1929 m., iki Antrojo pasaulinio karo). Šiuo metu, kaip ir sovietmečiu, krautuvės kaime nėra.

Mokykla

Pirmoji mokykla Alionyse pradėjo veikti 1919 m. seniūno Justino Stepovičiaus seklyčioje. Mokinių tėvai savo lėšomis padirbdino vaikams suolus, stalą ir kėdę mokytojai bei rašomąją lentą.

Kad ir kaip stebėtumėmės, pirmoji mokytoja buvo atvykusi iš Lenkijos. Pirmasis ketureilis, kurį turėjo išmokti kaimo mokinukai, buvo toks:

Kto ty jestes? – Polak mały.

Jaki znak twój? – Orzel biały.

Gdzie ty mieszkasz? – Między swemi.

W jakim kraju? – W polskiej ziemi.

Lietuviškai skambėtų taip:

Kas tu esi? – Mažas lenkas.

Tavo ženklas? – Baltas aras.

Kur gyveni? – Tarp savųjų.

Kokiam krašte? – Lenkų žemėj.

Šį ketureilį, pradėjęs lankyti šią mokyklą, mokėsi ir mano pusbrolis Eduardas Kanopka.

Nepriklausomybės metais Alionių k. pradinėje mokykloje dirbo po du lietuvius mokytojus: Kukoška ir Počius, Jovaišienė ir Lukoševičius, Dapkūnas ir Dapkūnienė. Jie daugiausia pasidarbavo, skiepydami lietuvių kaimo vaikų ir jaunimo širdyse.

Pradžioje du pradinės mokyklos skyriai tilpdavo buvusios karčemos patalpose (ten gyveno ir mokytojas), kiti du skyriai – Steponavičiaus seklyčioje. 1933–1934 m. pastačius gražią 100 vietų mokyklą su sporto aikšte ir gėlynais, visi vaikai mokėsi kartu.

Policija

Kadangi demarkacinė linija nuo kaimo ir jo laukų buvo už 0,5–1 km, mūsų kaime buvo įsikūrę policijos pareigūnai su šeimomis. Prano Kučinsko seklyčioje buvo policijos būstinė. Kaimo žmonės su policininkų šeimomis sugyvendavo gražiai. Policininkų šeimos gyveno seklyčiose, maistą gamindavo šeiminių gyvenamojoje troboje, o su kaimiečiais bendraudavo lietuvių kalba. Tai padėjo vaikams nuo mažens savaime išmokti lietuvių kalbą. Kaimo žmonės save laikė lietuviais, tačiau buityje dauguma kalbėjo lenkiškai.

Gretimuose Pagirių, Būdės, Vičiūnų ir kt. kaimuose, anapus demarkacinės linijos, alioniškiai turėjo giminių, todėl neretai slapta nuo policijos lankydavo juos naktimis tik jiems žinomais raisto ir raistelio takais.

Alionyse gyveno vieniša senyva moteriškė, vadinama Tilinga. Ji naktimis nukakdavo kitapus demarkacijos linijos parsinešti pigesnės lenkiškos degtinės. Iš šio verslo moteriškė ir pramisdavo.

Kartkartėmis kaimo žmonės pasiekdavo net Vilnių. Dažnas likdavo tenykščių sukčių apmulktas. Tėvelis Jonas Kanopka pasakojo, kaip kaimynas vietoj pasirinktų ir pirktų naujų kelnių parsivežė gražiai supakuotas senas kelnes.

Socialinė padėtis

Alionių kaimo gyventojai buvo nepasiturintys. Šiek tiek tvirčiau laikėsi išėjęs į viensėdiją Karolis Mažiulis. Jis valdė 20 ha žemės, tačiau joje buvo daug pelkėtų pievų. Broliai Jonas ir Stasys Germanavičiai viensėdijoje valdė 16 ha, Žandauskas Vabaloje – 10 ha. Šiaip kaimo ūkininkai turėjo po 4–8 ha žemės.

Sodybos

Kaip jau minėta, beveik visos Alionių kaimo gryčios buvo sustatytos abipus gatvės (*ūlyčios*) galu į ją. Abipus ūlyčios buvo grioviai. Iš kaimo kelio į kiemą įvažiuodavo per tiltelius. Kiekviena sodyba puikavosi didžiuliais medžiais prie įvažiavimo į kiemą – liepa, klevu ar guoba. Gyvenamojo būsto kelio pusėje – darželis su rūtom, lelijom, jurginiais, bijūnais, nasturtom ir kt.

Patalpų išdėstymas buvo beveik vienodas: į kaimo gatvės pusę – gyvenamoji patalpa, priešingoje – seklyčia (*stancija*) su grindimis. Gyvenamojoje patalpoje – plūkto molio grindys, didelė plūkto molio krosnis (*pečius*), kurioje kas rytą virdavo pusryčius ir pietus, taip pat ir ėdalą gyvuliams (kiaulėms, veršeliams). Dideliuose puoduose (*cegonuose*) šutindavo bulves. Kas dieną kūrenama krosnis šilumą laikydavo visą dieną ir niekad neatšaldavo. Krosnys būdavo tokio dydžio, kad ant jų suguldavo du žmonės – dažniausiai miegodavo seneliai arba vaikai.

Kieme tolėliau stovėdavo tvartas, o ilgo kiemo gale – kluonas. Grūdų svirnas būdavo tik turtingesnėse sodybose. Šiaip grūdus laikydavo atitvertoje gyvenamojo namo dalyje – svirnelyje arba didelėse statinėse (*kubiluose*) ant aukšto. Bulves ir daržoves – kamaroje (*bokufkoje*).

Alionių žmonės

Alonių kaimo žmonės buvo labai vieningi, draugiški ir nuoširdūs. Susirgusį ligonį lankydavo pavieniui ir grupėmis. Vargingesnes šeimas šelpdavo kuo galėdavo: pieno šlakeliu, bulvėm. Laidotuvių metu gedėdavo visas kaimas, gražiai giedodavo per šermenis. Ypač balsingos buvo Justino ir Jurgio Steponavičių, Justino ir Igno Krasauskų šeimos. Noriai dalyvaudavo ir jaunimas: giedodavo šermenyse ir per gegužines pamaldas, kurias ruošdavo kurioje nors kaimo seklyčioje. Ypač gražiais balsais išsiskyrė Kleopa ir Janė Krasauskaitės. Skambios buvo vakarėlių dainos arba kai darbymetyje, per rugiapjūtę ir kūlimą, vieni pas kitus dirbdavo talkose (kaime buvo 3 kuliamosios: Mažiulio, Didžiulio ir Karoliuko). Nepriklausomoje Lietuvoje dažnai per atlaidus, po pamaldų, rinkdavosi jaunimas į gegužines, dažniausiai rengiamas kaimo mokytojų iniciatyva. Alionių gyventojai mėgo lietuvišką dainą, dainuodavo visur ir visada – ir tarp darbų, ir poilsio dienomis. Dainuodavo piemenėliai, jaunimas, pritardavo ir

vyresni žmonės. Sovietmečiu nutilusios kaimo dainos atkurtoje nepriklausomoje Lietuvoje mūsų kaime vis dar neskamba.

Apie kaimą ir jo žmones vertėtų pasakoti daug daugiau. Skaitytojas ir iš fragmentiško pasakojimo pajuto, kad šimtmečiais kaime netrūko darbų, jom pašonėje būdavo kuriamos karčemos, tik trūko, oi ilgai trūko dvasinės atgaivos.

Iš Alionių kaimo kilę: mokslų daktaras docentas Eduardas Kanopka (mirė Kaune); mokytoja Rozalija Grincevičienė-Jakštaitė (mirė Vilniuje); inžinierius Gvidonas Kanopka (mirė Garliavoje); medicinos sesuo Irena Šuminskienė-Kanopkaitė (gyv. Širvintose); biochemikė profesorė, habilituota daktarė Sofija Kanopkaitė (gyv. Vilniuje); mokytoja Morta Germanavičiūtė (gyv. Širvintose); akušerė Stasė Germanavičiūtė (gyv. Kavarske).

Širvintų kaimas: tradicijos ir papročiai

Stanislovas Dačka

Širvintų kaimas buvo prisišliejęs prie Širvintų miestelio, tikriau – su miesteliu suaugęs. Čia, prie Širvintės, buvo dar Širvintų dvaras, du Pășirvinčio dvarai ir Širvintėlių kaimas.

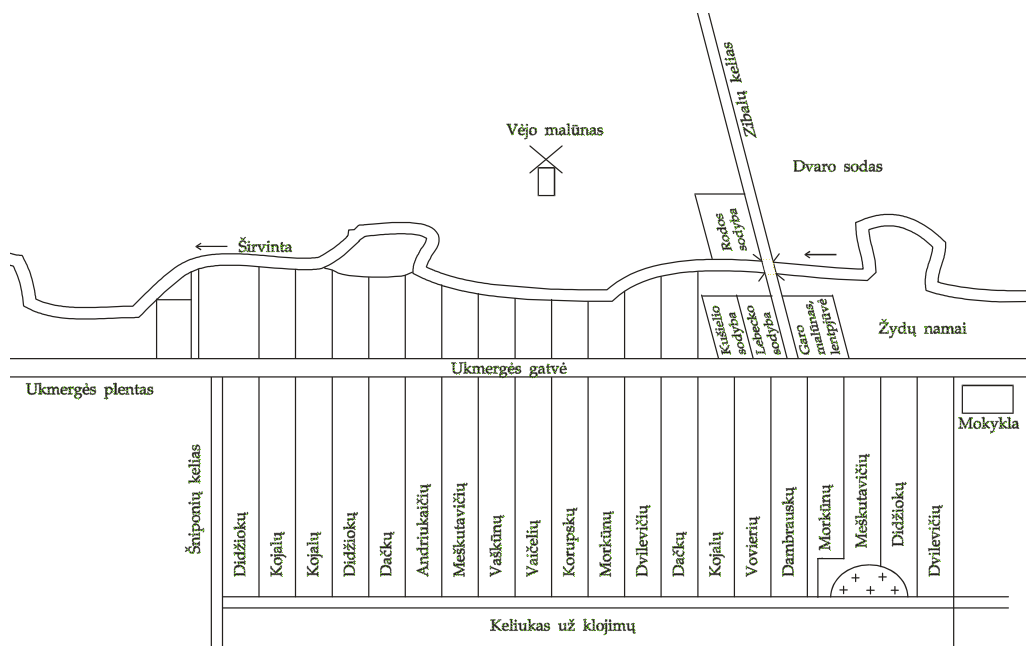
Širvintų kaimas buvo gatvinis, susiformavęs dar valakų reformos metu, Širvintų dvaro ponas, kuriam, be Širvintų kaimo, priklausė dar Kyvonių kaimas ir Zasino grytelninkų gyvenvietė, valakų reformos metu atkėlė dalį Kyvonių kaimo valstiečių į Širvintų kaimą. Vietinių buvo 12 valakų, o atkeltųjų – 8 valakai. Tad kaime po reformos buvo 20 valakų. Skirtumas, o gal ir priešiškus tarp senbuvų ir atkeltųjų kaimo gyventojų išliko ilgą laiką, o jo atgarsiai pasiekė ir mūsų dienas. Kaimo galas nuo Ukmergės pusės kartais pašiepiamai buvo vadinamas Kyvonimis, o jo gyventojai – kyvoniukai.

Širvintų kaimo valstiečiai lažą ėjo į Širvintų dvarą. Prieš baudžiovos panaikinimą dvarą valdė ponai Parčevskiai. Šeštadieniais ponas ruošdavo baudžiauninkams vakarėlius. Todėl jis anksčiau iš darbo paleisdavo Motiejų Dačką (jis buvo sužeistas remontuojant Širvintų bažnyčią ir šlubavo), kad, kaip sakė ponas, suderintų stygas ir galėtų griežti smuikeliu vakarėlyje.

1863 m. sukilime dalyvavo kai kurie kaimo žmonės. Vienas iš jų – Juozas Dačka, ilgai išdidžiai nešiojo sukilėlių keturkampę kepurę, o jam pačiam kaimiečiai davė Prinkerio pravardę. Prinkeris greičiausiai buvo vienas iš sukilėlių vadų Širvintų apylinkėse. Prinkerio pravardę turėjo jo vaikai, vaikaičiai ir provaikaičiai net iki mūsų dienų.

Po sukilimo numalšinimo trys kaimo valstiečiai gavo po 3 dešimtines žemės Zasino kaime, todėl jį Širvintų kaimo žmonės ir kiti aplinkiniai gyventojai vadino tiesiog *kolonija*.

Po baudžiovos panaikinimo Širvintų kaimo ūkiai vis smulkėjo. Kaimą skirstant į viensėdžius, dauguma ūkių turėjo ketvirtadalį valako, kai kurie buvo dar smulkesni. Valakas buvo lygus dvidešimt vienam hektarui. Kaimo žemė buvo nelabai derlinga, ypač blogas derlius buvo apleistose galulaukėse. Gyvulių kai-

miečiai turėjo irgi mažai, bet kiekvienas ūkis, kad ir mažiausias, laikė arkli, kuriam atitekdavo geriausias pašaras. Dažniausiai ūkyje būdavo viena karvė, pora kiaulių, pora motininių avelių, vienas kitas prieauglis; daugiau išlaikyti nepajėgdavo. Trilaukė sistema, kurios buvo griežtai laikomasi, stabdė ūkio pažangą. Valdomą žemę sudarė trys režiai ir du pusrėžiai. Nepatogu dirbti, prišti gyvuli, o kiek žemės užimdavo ežios per visą laukų ilgį!

Nepriklausomos Lietuvos laikais pamažu pradėta sėti daugiau dobilų, sodinti runkelių, atsirado geresnių veislių gyvulių. Kad ūkis kiltų sparčiau, reikėjo reformos, t. y. skirstyti kaimą į viensėdžius. Tai prasidėjo tik 1938 m. Maždaug tuo pačiu laiku į viensėdžius buvo skirstomi ir aplinkiniai kaimai.

Per visą kaimą ėjo plati akmenimis grįsta gatvė, miestelio gatvės tąsa. Namai, pastatyti galais į gatvę, buvo dviejų galų. Gyvenamuosius galus skyrė priemenė ir kamaraitė. Kiemai buvo suformuoti valakų pagrindu. Daugelio buvusių valakų sodybose stovėjo du dviejų galų namai, o per vidurį buvo bendras kiemas. Jį, be namų, dar supo tvartai, svirnai, o įvažiavimą į kluonus uždarydavo vartai.

Trobos atrodė šitaip: prie durų stovėjo didelė krosnis – taip, kad užkrosnyje (*užpečkyje*) dar liktų daug vietos. Vienoje gretoje su krosnimi buvo statoma krosnelė trobai šildyti su šildoma pertvara. Ši pertvara ir krosnis atidalydavo miegamąją nuo kitos trobos dalies. Likusioje trobos dalyje, prie durų ir krosnies, buvo neatidalyta virtuvė su jos rakandais, kitam gale stovėjo stalas, suolai, kartais spinta ar komoda. Tarp krosnies ir krosnelės pertvaros kartais būdavo įtaisomos durys, bet dažniausiai jų nebūdavo.

Maistą gamindavo krosnyje. Jeigu reikėdavo vakarienę išvirti ar ką nors keptuvėje iškepti, tai priekrosnyje statydavo trikojį ir ant jo virdavo ar keptavo.

*Širvintų kaimo
planas*

Visi kiemai nuo gatvės buvo atitverti statinių (*štankietų*) tvora, dažnai dažyta. Daugelyje kiemų prie namų glaudėsi gražiai aptverti darželiai. Gonkelis kai kuriuose dvigaliuose namuose galų gyventojams buvo bendras. Lauko durys irgi buvo vienerios. Daržai buvo išdėstyti už kluonų ir šalia jų.

Visus kaimo reikalus sprendavo bendra sueiga ir seniūnas. Ilgus metus kaimo seniūnu dirbo Pranas Voveris. Sueigoje nusprendavo, pavyzdžiui, kada užpirkti kaimui mišias, kad ledai derliaus nesunaikintų, aptardavo kaimo skerdžiaus užmokestį ir darbo sąlygas, nutardavo pirkti ir kaip išlaikyti bulių reproduktorių, kuris būdavo bendras visai kaimo bandai. Taip pat nustatydavo mokesť ne kaimiečiams už ganiavą bendroje karvių bandoje.

Gyvulius ganydavo kaimo miške, kuris, kaip servitutas, vėliau atiteko kaimo nuosavybėn. Tik arklius kiekvienas ganydavo atskirai: rišdavo savo pievose, dobiluose, pūdyme; tik retkarčiais naktigoniai ganydavo miške. Kartais banda buvo paleidžiama į pūdyimo lauką arba, nušienavus ir išvežus šieną, į bendrą viso kaimo Lazdėnės pievą. Kaimo bandoje buvo per 100 karvių, daug avių ir prieauglio. Bandą ganė skerdžius ir penki piemenys. Jai nuginti iki miško buvo nemažas kelio tarpas, todėl tuo tikslu skersai per visą lauką iki miško buvo aptveriamas specialus keliukas. Kiekvienas kaimietis pats aptverdavo to keliuko atkarpą, kuri ėjo per jo žemės rėžį (*šniūrą*).

Anksti rytą skerdžius sutrimituodavo, ir šeiminkės iš tvartų gindavo gyvulius į gatvę. Iš visų kiemų išėję gyvuliai sudarydavo srautą, kuris pasukdavo per tiltą, esantį už Rodos namų, į aptvertą keliuką. Iki keliuko savo gyvulius palydėdavo kas nors iš namiškių, o toliau juos iki miško nuvarydavo skerdžius ir piemenys.

Miškas buvo puslankio formos, nuo Zasino kaimo iki kelio į Zibalus. Miško dalis, kur gyvuliai pirmiausia patekdavo, vadinosi *Vištūniais*. Legenda sako, kad čia naktimis pasirodanti višta, sunkiai į kalniuką vežanti vežimą šieno; gaidžiui sugiedojus, ji dingsta. Vištūniuose skerdžius paskirstydavo savo komandą. Jis pats dažniausiai stodavo bandos priekyje ją prilaikyti, kad ne taip greitai lėktų, arba bandos pabaigoje, kad ją paragintų. Du piemenys eidavo nuo Zasino laukų pusės, du saugojo kaimo pasėlius, o vienas, kaip ir skerdžius, arba palaikydavo, arba paragindavo bandą. Pogulio bandą suguldydavo miško dalyse, kurios *Mediniais* ir *Medinkiais* buvo vadinamos, bet dažniausiai banda ilsėdavosi bendroje pamiškės pievoje prie Zibalų kelio. Tada dalį piemenų skerdžius paleisdavo pietų, o jiems sugrįžus, pats su likusiais piemenimis eidavo pietauti. Vakare banda vėl būdavo Vištūniuose. Ją paleidus, gyvuliai pasukdavo į savo kiemą, kur kiekviena šeiminkė juos pamalonindavo, tik avys papuldavo į svetimą kiemą ar tvartą ir jas reikėdavo išskirstyti.

Skerdžius buvo maitinamas iš eilės visose šeimose tiek dienų, kiek šeima turėjo karvių. Taip skerdžius iš eilės eidavo iš vienos šeimos į kitą. Kiekviena šeima turėjo savo piemenį, kuris ganydavo ne kasdien, bet tik eilei atėjus. Skerdžius pranešdavo, kas rytoj turi ganyti. Ganydavo dažniausiai vaikai, o jeigu šeimoje tokių vaikų nebuvo, tai ji samdydavo piemenį iš miestelio. Skerdžiaus komanda buvo darni ir drausminga, piemenys jo bijojo ir klausė. Drausmei

palaikyti skerdžius kartais panaudodavo ir botagą, kuris buvo gana ilgas. Ganyti būdavo labai sunku. Gyvuliams trūko žolės, jie veržte veržėsi į pasėlius, bėgo iš bandos. Piemenims reikėjo juos sulaikyti ir sugražinti atgal. Ganydavo dažniausiai basi, todėl piemenukų kojos būdavo subraižytos, sutrūkinėjusios, jose „giedojo gaidžiukai“.

Kaimiečiai stengėsi gerai įdirbti žemę, laukai nebuvo piktžolėti. Žemę dirbo arkliais. Plūgai buvo geležiniai, daugelis turėjo arklinius kultivatorius, tik vienas kitas bulves dar apardavo medine žagre. Akėčios medinės, tik jų dantys geležiniai. Derlių pjaudavo dalgiais, grėbdavo grėbliais. Rugius sėklai iškuldavo spragilais, kitus rugius ir vasarojų kuldavo mašinomis. Jeigu reikdavo šiaudų pastatams dengti, tai geresnius rugius pjaudavo pjautuvais, iš jų darydavo kūlius. Visi kaimo pastatai buvo dengti šiaudais, todėl kiekvienas šeimininkas turėdavo atsargoje šiaudų kūlių. Buvo rengiamos kūlimo, mėšlavežio talkos. Talkose degtinės duodavo, bet labai saikingai. Buvo gajos tam tikros tradicijos, papročiai. Pavyzdžiui, baigiant talkininkams tvartą išmėžti, šeimininkė skuba atsipirkti, nes kitaip ją nuogu užpakaliu pasodins ant drėgnos išmėžto tvarto žemės. Ji ant lėkštutės neša baltą sūrį ir buteliuką.

Rugiapjūtė buvo sunkiausias, bet ir linksmiausias darbas. Ją pradėdavo nuo galulaukių, visi kaimiečiai maždaug vienu metu. Štai *Margėliuose* (taip vadinosi vieno lauko galulaukė) prasidėjo rugiapjūtė, ir šeimininkas oriai prapjauja skilandį, tai progai specialiai taupyta. Visa šeima vaišinasi, pašaukiami artimiausi kaimynai, kurie irgi ta proga turi kuo pavaišinti ir pasivaišinti. Kas anksčiau baigdavo rugius pjauti, skubėdavo padėti kaimynams, o paskui kartu švėsdavo pabaigtuves. Talkininkai su pabaigtuvių vainiku į namus eidavo dainuodami, prie vartų juos pasitikdavo šeimininkai ir kviesdavo į namus.

Rugių sėjos pabaigtuvėse šeimininkė talkininkus vaišindavo tradiciniu talkos patiekalu – šaltanosiais. Šaltanosiai – tai raugintos tešlos kukuliai, įdaryti saldžiomis aguonomis ir užpilti saldžiu aguonų pienu. Juos valgydavo šaltus, todėl ir vadino šaltanosiais.

Įdomi buvo šienapjūtė užliejamose *Lazdėnės* pievose. Vienu metu visi kaimo šienpjuviai pagal susitarimą susirinkdavo Lazdėnėje. Valakų ribos kažkur pakraštyje buvo pažymėtos, bet jas atskirti brydėmis tekdavo tiems, kuriais labiausiai pasitikėjo. Paskiau dar reikėjo pusvalakių ir dar smulkesnių ūkių dalių brydėmis pažymėti. Visi skubėjo žolę nupjauti, sugrėbti ir išvežti, nes pavakaryčia atgindavo kaimo bandą.

Lazdėnės pievos šienapjūtė buvo linksmas kaimo susibūrimas. Skambėjo dainos, juokas, jaunimas maudėsi, nes Širvintà puslankiu juosė Lazdėnę. Šeimininkės atsiųsdavo arba pačios atnešdavo lauknešėlius. Baigę darbą Lazdėnėje, daugelis kaimiečių skubėjo pas giminaičius į Zasino k. Giminaičiai – tai tie Širvintų k. valstiečiai, kurie po 1863 m. sukilimo buvo gavę po 3 dešimtines žemės Zasino kaime, arba jų palikuonys. Tie irgi ruošdavosi tam susitikimui. Tokie pobūviaisitikimai buvo tradiciniai ir tęsėsi beveik iki kaimo padalijimo į viensėdžius.

Prieš karą kaime buvo viena kalvė. Kalviai iš ūkininkų gaudavo sutartą atlyginimą (*ardinariją*) ir atlikdavo tik būtiniausius padargų taisymo darbus, o

jeigu reikdavo ką nors nauja pagaminti, už tai imdavo atskirą mokesį. Kaimiečiai kartais naudojosi kalvio Masiulionio paslaugomis, kuris buvo įsikūręs už tilto, buvusio dvaro žemėje.

Buvo kaime ir vėjo malūnas, kuris, kaimą skirstant į viensėdžius, jau neveikė. Jo savininkas buvo vokietis Roda. Rodos sodyba buvo įkurta kaimo žemėje. Kaip toji žemė tapo vokiečio Rodos nuosavybe, mažai kas žinojo. Sako, kad Voveriai jį jam pardavę, bet, matyt, čia reikėjo tam tikro perdalijimo, nes sodyba nebuvo Voverių žemės sklypo ribose. Be malūno, Roda dar turėjo prieštaisus sėmenų aliejui spausti.

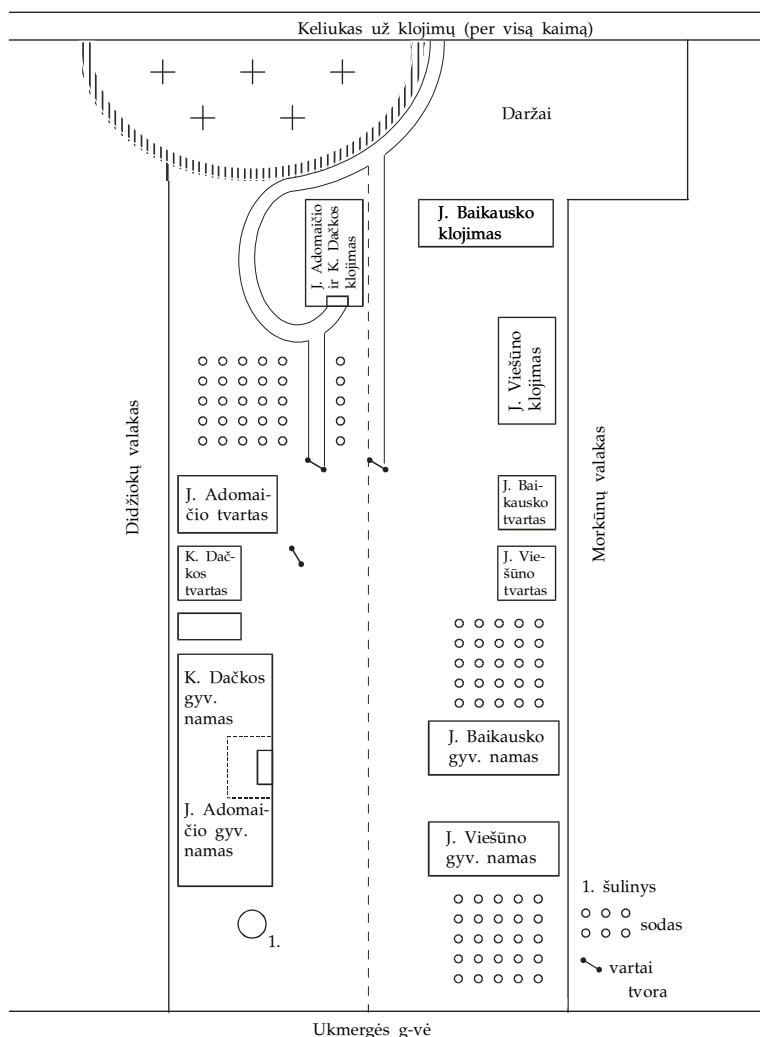
Roda buvo išsilavinęs žmogus, domėjosi kaimo gyvenimu, jo žmonėmis, gerai su visais sugyveno. Senatvėje jis buvo vienišas, nes žmona buvo Vokietijon išvažiavusi. Čia jis atgulė ir amžino poilsio. Kaip liuteronas, negalėjo būti palaidotas Širvintų parapijos katalikų kapinėse, todėl jį palaidojo senose kaimo kapinėse, kurios buvo nebenaudojamos. Kapinėse laidojo tik savižudžius ir kitų religijų žmones. Kapinės prieš karą buvo aptvertos ir kaimiečių prižiūrimos. Traukiantis sovietams, čia buvo palaidoti keli sovietų kareiviai. Dabar kapinės sunaikintos, likusi tik nedidelė jų dalis.

Rodos sodybos gale, prie upės, buvo mažas namelis, kuriame gyveno kailiadirbio totoriaus Gimbicko šeima. Kaimiečiai dažnai matydavo žilabarzdį Gimbicką, priėjusį prie upės apsiplauti ir pasisukusį į Mekos pusę maldai. Šios neturtingos, bet doros šeimos palikuonis dar galima sutikti Širvintose ir rajone, nors namuko jau seniai nėra ir šeimnininko sūnaus Adomo jau nesutiksi Širvintoje meškeriojant.

Kaimo teritorijoje buvo dar kelios ne kaimiečių valdos, įsikūrusios kaimo ar kaimiečių parduotoje žemėje. Čia buvo Lebecko sodyba. Lebeckas kurį laiką turėjo parduotuvę, bet neišlaikęs žydų konkurencijos bankrutavo. Šalia buvo žydo Kušielio sodyba. Kušielio namas buvo skarda dengtas. Jis irgi laikė įvairių prekių parduotuvę. Lebecko ir Kušielio sodybos vienu galu rėmėsi į gatvę, kitu – į upę. Kitoje gatvės pusėje buvo siaura žydės Sorkos sodyba. Mažas sklypelis, įsiterpęs į Voverių ir Kojalų sodybas, buvo užstatytas gyvenamuoju namu su parduotuve ir ūkiniu pastatu. Sorkos parduotuvėje galima buvo gauti skolon (bargan), jį priimdavo ir slaptai sūnelių atneštą prekę.

Ilgus metus žydas Mauša Blecheris nuomojo Kaunañ išvykusio Juozo Baikausko ūkį. Jo sodyba turėjo bendrą kiemą su Jonu Adomaičiu ir Karoliu Dačka, kurie gyveno senovinio namo galuose, ir Jonu Viešūnu, kurio namas stovėjo, kaip ir Baikausko, galu į kiemą. Mauša Blecheris dirbo 5 ha žemę, turėjo arkli, karvę, bet svarbiausias jo verslas buvo smulki prekyba. Jis važinėjo po kaimus ir supirkdavo vištas, kiaušinius. Klojimą jis naudojo kaip sandėlį supirktoms prekėms laikyti. Mauša užpirkdavo dvarų sodus, samdydavo kaimo ir miestelio paauglius vaisiams skinti. Sodo gėrybes ir kitas prekes Mauša pats savo arkliuku vežė į Kaūną, ten daugiausia urmu perleisdavo kitam pirkliui.

Su kaimynais žydais kaimo žmonės gerai sugyveno, kartu pergyvendavo nesėkmes ir nelaimes. Kai sudegė Kušielio namas ir jo sūnus išsoko iš gaisro tik su baltiniais, visi kaimiečiai juos užjautė ir nepaisant to, kad tarp žydų buvo

*Meškutavičių
sodybinio režio
užstatymas*

gerai išvystyta savitarpio pagalba, stengėsi jiems padėti. Kai Maušos Blecherio sūnų Altką, tarnaujantį Lietuvos kariuomenėje Ukmergėje, pasibaidęs žirgas sunkiai sužeidė, tai liūdėjo ne tik kiemo kaimynai, bet ir kiti kaimiečiai. Doras, sąžiningas Mauša pelnė visų kaimo žmonių pagarbą.

Pranė Meškutavičiūtė sunkiais 1914 m. liko visiškai našlaitė, jai buvo 7 metai. Išaugino ją kaimynai žydai, gyvenę kitoje gatvės pusėje, – tai Gutkų šeima, padėjo ir kiti. Kai Pranė 1925 metais tekėjo, jai jaunamartės kraitelį suruošė žydai, jie ją ir išlydėjo iš namų. Nebuvo jokios neapykantos žydams ir atvirkiščiai.

Į kaimo pusrėžių lauką prie *Bėržės* upelio buvo įsiterpusios miestelio žydu kapinės. Matyt, seniai žydai iš kaimo atpirko šį žemės plotą, nes kapinės buvo senos. Prieš karą jau buvo kitos žydu kapinės miestelio teritorijoje. Ir senos, ir naujos žydu kapinės sovietmečiu buvo sunaikintos.

Margėliuose per visą kaimo lauko ilgį, užgriebę dar kito lauko dalį, buvo žvyrinės plotas. Jeigu kurio režio dar nebuvo priėję žvyro kasėjai, tai ūkininkas jį dirbo po senovei. Vykdam reformą, šis plotas buvo išskirtas.

Nors malūnai buvo čia pat, bet daugelio namų priemenėse ir kamarose stovėjo rankinės gornos, kuriomis retkarčiais sumaldavo miltų, padarydavo kruopų. Daug kaimiečių iki naujo derliaus pritrūkdavo duonos, o pirkti duoną pas žydą buvo negarbė. Jeigu kuris ir nupirkdavo, tai nešėsi slaptai, kad kiti nematytų ir neišjuoktų. Toks pritrūkęs duonos ūkininkas nukirsdavo kokį puskapį jau beveik pribrendusių rugių pėdų, klojime išskuldavo, grūdus išdžiovindavo, gironomis sumaldavo. Iš tų miltų iškepavo labai skanią duonelę. Plačiau gernas naudojo Pirmojo pasaulinio karo metais ir pirmame dešimtmetyje po karo.

Kaimiečiai kaskart vis daugiau siuvo drabužių iš pirktinės medžiagos, bet juos naudojo daugiausia išėigai. Darbo drabužiai buvo naminio audinio. Kiekviename name galima buvo pamatyti audimo stakles, kuriomis šeiminkė audė audinius ne tik drabužiams siūti, bet ir patalynę, įvairius užtiesalus. Reikėjo daug verpalų, todėl visi kaimiečiai sėdavo linų, kanapių, turėjo avių vilnoms. Suverpti viską verpimo rateliais buvo sunkus darbas moterims. Anksčiau kaime gyveno verpimo ratelių meistras Derbutas. Jį tekintoju vadino. Apsigyveno, vedė vietinę merginą ir susiliejo su visais, jo vaikaičiai ir provaikaičiai dar gyvena kaime.

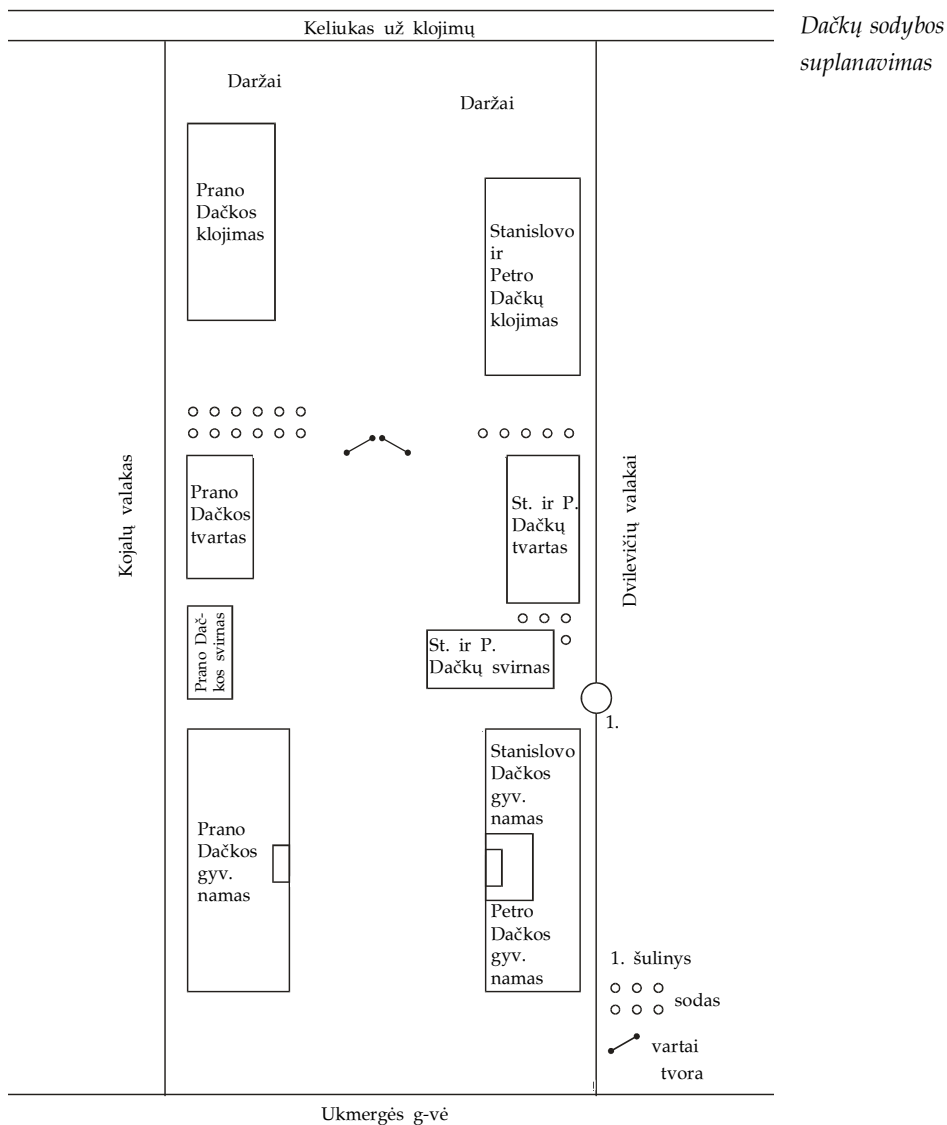
Širvintų kaimo žmonių maistas buvo labai paprastas. Pusryčiams beveik visi kepavo bulvinius ar miltinius blynus ir valgydavo juos su padažu. Padažas – tai ant paspirgintų lašinukų riebalų užpiltas ir pakepintas, sumaišytas su pienu ir miltais, kiaušinis. Ypatingomis progomis į padažą įtrupindavo mėsos gabaliukų ar skilandžio. Dar mėgdavo padažą, kai ant kepamos žuvies užpildavo suplaktą su miltais ir pienu kiaušini. Pietums buvo barščių ar kopūstų sriuba. Mėsos dažniausiai duodavo tik sekmadieniais ir švenčių dienomis. Antram buvo patiekama miežinių kruopų ar troškintų bulvių košė, gerai paspirginta; sekmadieniais būtinai būdavo riebus kugelis. Taip pat sekmadieniais dar būdavo nelabai saldus vaisių kompotas.

Vakare valgydavo bulves su šaltibarščiais, bulvių košę, balintą ar paspirgintą bulviene, balintą kruopų sriubą arba leistinukų sriubą (*zacirką*). Gavėnios ir advento metu blynus kepavo aliejuje, bulves valgydavo su raugiene arba liesais šaltibarščiais iš rasalo su svogūnais. Viravo ir kepavo kukulius iš žirnių ir pupų, darydavo valgius iš raugintų burokų; privirdavo daug kompoto iš džiovintų kriaušių, slyvų, obuolių be cukraus.

Ypatingomis progomis būdavo daromi didžkukuliai, šaltanosiai, kepamas ragaišis. Prie bulvių tada buvo duodama kiekvienam atskirai po truputį sviesto.

Velykoms, Kalėdoms visi kaimiečiai labai ruošdavosi. Ant kiekvieno, kad ir neturtingiausio, Velykų šventinio stalo būdavo ne tik balto pyrago ir kitų skanėstų, bet gulėdavo keptas kumpis, veršienos kepsnys. Visos tos gėrybės dažnai būdavo įgytos bargin ar pirktos už skolintus pinigais. Per Kūčias šeiminkės puikavosi pasninko valgių įvairove.

Labai mėgiamas ir įdomus buvo Velykų kiaušinių ritinėjimas. Kiaušinius kiekvienas rinkdavosi iš anksto, kad jie būtų įvairių formų, kad paleisti iš lovelio suktųsi norima kryptimi. Juos kietai išvirdavo. Ritinėjimui asla netikdavo, reikėjo lygių grindų. Tiesa, anksčiau ritinėdavo klojimuose, bet vėliau kaime

jau būdavo viena kita troba su grindimis, todėl susidarė ritinėjimo židiniai, kur kasmet per Velykas ritinėjo kiaušinius. Svarbiausi ritinėtojai rinkosi pas Petrą Dačką ir pas Derbutą.

Vaikų nepriimdavo, kad kartais pralošę neapsiverktų. Vaikai ritinėdavo kitur. Kaime ritinėjimas buvo toks populiarus, kad miestelio žmonės dažnai prašydavosi priimami čia ritinėti. Šis žaidimas vyko per visas keturias Velykų dienas, nuo ryto iki vakaro, o kartais net uždegus lempas. Jas pastatydavo kampuose, kad geriau būtų matyti kiaušinio ėjimas. Kiaušinius leido į abi puses. Jeigu vienoje pusėje ritinėtojas laimėdavo kiaušini, tai kitą turėdavo būtinai leisti į kitą pusę. Pradžiai kiekvienas turėjo išleisti į lauką po kelis kiaušinius. Jeigu paleistas kiaušinis nekliudydavo kito, tai jis ir likdavo lauke. Taip ritinėjimo lauke stovėdavo nemažai kiaušinių. Pataikyti į lauke stovintį kiaušini buvo tam tikras menas. Pietums pavalgyti darydavo pertraukėlę. Tada kiaušiniai taip ir

likdavo lauke, o lošėjai eidavo namo pavalgyti, arba čia vietoje susidėdavo buteliukui ir pavalgydavo. Girtų žaisti nepriimdavo. Jeigu žaidėjui nesisekdavo ir jis visus atneštus kiaušinius būdavo pastatęs žaidimo lauke, tai atėjus jo eilei leisti kiaušini, jis turėdavo teisę pirkti kiaušini ir žaisti toliau. Finansus tvarkyti būdavo paskiriamas bankininkas, kuris kaip tikras bankininkas grynųjų neimdavo, bet skolininkui atidarydavo sąskaitą ir brūkšneliais žymėdavo, kiek kartų jis skolinosi. Kiaušinius įkainodavo rinkos kaina. Dienos žaidimą pabaigus, visus lauko kiaušinius suvarydavo į bendrą krūvą ir suskirstydavo į krūveles pagal žaidėjų skaičių. Vienas žaidėjas nusigręžęs turėdavo spėti, kuri krūvelė kam teks. Banko skolininkų brūkšnelius sudėdavo ir padalindavo iš žaidėjų skaičiaus. Po to, žinant kiaušinio kainą, bankas atsiskaitydavo su žaidėjais. Vieni turėdavo primokėti, kiti gaudavo pelno. Šį žaidimą kaimiečiai taip mėgo, kad kartais susitardavo ir kiaušinius ritinėdavo per Atvelyki, ir net per Sekmines.

Kaimo vakarėliai vykdavo iš eilės merginų namuose. Jos pasirinkdavo muzikantais, kartais kviesdavo jaunimą iš kitų kaimų. Miestelio jaunimo kaimiečiai nemėgo, juos vadino *jurzdyka*. Matyt, anksčiau miestiečiai ar dalis jų yra buvę klebono baudžiauninkais. Kaimo vyrai pabuvodavo Akmėnių, Kabáldos ir kitų kaimų vakarėliuose.

Kaimo vakarėliuose būdavo tvarka, o kad ją palaikytų, vyresni vyrai kartais turėdavo diržą nusijuosti. Jaunesniems vyrukams ilgai tekdavo kampuose šluotas mindyti, kol išdriždavo išvesti merginą šokti. Žaidimai ir dainos daugiausia buvo lietuviškos.

Vasarą suruošdavo gegužines. Jos vykdavo *Dubėlkos*, *Petkūniškių*, bet daugiausia *Salės* pievose. Ir šiaip jaunimas dažnai vakarais užtraukdavo skambia dainą. Įdomu, kad sunkiu pokario laikotarpiu kaimo vakarėliuose skambėjo partizanų dainos, nors čia pat, Kušielio namuose, buvo įsikūręs sovietų garnizonas.

Įdomi Užgavėnių detalė buvo pasivažinėjimas rogėmis. Šeimnininkas į roges pakinkydavo gerą arklį, būtinai su žvangučiais. Ir žvangėdavo tokios rogės, prisėdusios vaikų, miestelio gatve iki Kabáldos kaimo ir atgal iki Akmėnių kaimo. Žvangėjo kaimas ir miestelis, nes tokių rogių buvo nemažai, ir jos išvažiuodavo vakare, beveik tuo pačiu laiku prasilenkdamos.

Širvintà vingiuodama tekėjo šalia kaimo ir per jo laukus. Upė buvo švari ir žuvinga, tačiau kaime meškeriotojai neturėjo gero vardo, juos laikė tinginiais. Meškeriotojų, daugiausia vaikų, laimikis buvo grūžliai, kurių upėje buvo daugybė. Sugautus grūžlius žvejai skaičiavo kapomis.

Žuvis gaudė tribradžiais, dvibradžiais, bet daugiausia braidydami su samčiu. Vienas samtį pastatydavo prie krūmo, kūlį primindavo koja, o kitas pagaliu žuvis baidydavo. Kai lydeka ar kita didesnė žuvis patekdavo į samtį, tai žvejas koja tai pajusdavo ir ją iškeldavo. Žuvis dėdavo į terbą. Taip buvo sugaunama nemažai kuojų, lydekų, net ungurių ir kitų žuvų.

Įdomiai žuvis gaudydavo *vadėja*. Du žvejai laiveliais plaukdavo vienas pagal vieną krantą, kitas pagal kitą, o dugnu per vidurį upės buvo traukiama vadėja. Ženkla, kai žuvis patekdavo į tinklą, žvejai gaudavo ant piršto apvyniotu siūlu. Taip vadėja žuvis gaudė ir braidydami.

Antanas Dačka meistriškai gaudydavo žuvis samtuku, plaukdamas laive-liu. Mažą laivelį jis lengvai valdydavo irdamasis ilgu pagaliu. Priplaukęs prie krūmo, atsargiai nuleisdavo samtuką, kita ranka pagaliu pabaidydavo žuvis ir greitai samtuką ištraukdavo.

Buvo statomos dar *trubnyčios*. Paspaudus pirmam šaltukui, ledu pasidengdavo upės įplaukos, įlankėlės. Tada žvejai, plaukdami laiveliais, tokias įlankas užstatydavo trubnyčiomis. Paskui, nuo kranto atkirtę ledą, pamažu sustumdavo jį į vagą. Žuvys, prisidengdamos ledu, plaukdavo paskui jį ir papildavo į tinklus. Taip meistriškai žvejybą organizuodavo Antanas Meškutavičius.

Pavasari, keliose vietose, daugiausia prie Dubėlkos ar Petkūniškių pievų, buvo statomos varžos. Neplačios upės krantus sujungdavo lieptas. Nuo jo į dugną tam tikru atstumu buvo įkalami kuolai. Jie sutvirtindavo lieptą ir leisdavo eglėšakėm sudaryti žuvims varžas. Palikdavo du tarpelius, virš kurių padarydavo sėdynes žvejams. Čia kuolai būdavo taip sukalami, kad galima būtų nuleisti samtį. Sėdėdamas tokioje sėdynėje žvejas nuleisdavo samtį į dugną, apvyniodavo pirštą siūlu, einančiu nuo samčio kūliaus. Jis iš karto pajusdavo žuvį tinkle, išimdavo ir vėl pakartodavo. Taip gaudydavo daugiausia naktimis. Kartais vietoj samčio nuleisdavo bučių, tada nereikėdavo sėdėti. Migracijos metu varžomis pagaudavo daug žuvies. Tokios žvejybos mėgėjas buvo Kostas Kojala. Kitu metu taip žuvies negaudydavo ir varžos savaime iširdavo.

Įdomu buvo žuvis gaudyti rankomis. Upėje buvo daug nuo amžių likusių kelmų. Po kelmais slėpdavosi žuvys, ypač upei nusekus. Čia įgudęs žvejas pagaudavo nemažai žuvies, daugiausia kuojų, bet papildavo ir ešerys, vėgėlė, šapalas. Gilesnėse vietose toks žvejas pasinerdavo, o iškilęs kartais abiejose rankose laikydavo po nemažą žuvį. Tokio gaudymo meistras buvo Valentas Dikas.

Nors niekas nedraudė žuvį gaudyti tinklais, bet žuvies buvo daug.

Nelabai derlinga kaimo žemė ir sena žemės dirbimo valakinė sistema sunkiai galėjo išlaikyti didėjančią žmonių skaičių. Todėl vieni, kaip Baikauskų šeima, leidosi į Kauną ir kitur laimės ieškoti, kiti net už jurių marių iškeliavo, nors neretai ir ten laimės nesurasdavo. Štai Petras Didžiokas Kanadoje laimės ieškojo. Sunkiai dirbdamas sutalpė nemažą pinigų sumą, bet aferistai įtraukė žmogų į „biznį“, išviliojo pinigus ir apvogė. Neišlaikė žmogelis ir išprotėjo. Bepročiai niekur nereikalingi, todėl Petras Didžiokas vėl atsidūrė gimtinėje, tik jau kaip beprotis pastumdėlis.

Dažniausiai kaimiečiai uždarbiauti važiuodavo tik kuriam laikui: mergaitės tarnauti, vyrai dirbti samdiniais. Štai Stasys Vaičelis dirbo samdiniu Suvalkijoje, Jadvyga Dačkaitė tarnavo Kaune, dirbo samdine Latvijoje. Į kitus kraštus išvažiavę kai kurie kaimiečiai namo jau negrįždavo. Taip Kanadoje liko Petro Didžioko giminaičiai, o į Argentiną išvažiavęs Boleslovas Dačka ten pradingo.

Nuo didesnio vargo kaimą gelbėjo miestelis. Vargingi kaimiečiai čia rasdavo pripuolamų darbų. Su savo arkliais jie veždavo žydų prekes, gabeno medieną ir pan.

Širvintosė buvo du gydytojai: žydas Lipčis ir felčeris Spiridonovas, Kabaldoje gyveno dantistė Bareckienė. Į gydytojus kreipdavosi tik tada, kada jau negalima buvo to nedaryti – buvo labai brangu.

Kaimas turėjo savo „daktarą“, buvusį rusų armijos sanitarą Vaškūną, apsisikaičiusį žmogų. Jis atlikdavo būtiniausius gydytojo darbus, o jo patarimai, taurės, žolelės, kompresai kaimo žmonėms padėdavo nugalėti ligas. Jis turėjo didelę gydymo praktiką. Į jį kreipdavosi ir kitų kaimų žmonės. Kartais Vaškūnas pabūdavo ir už dantistą. Štai kartą Karoliui Dačkai labai skaudėjo dantys. Vaškūnas patarė dantį ištraukti, pacientas sutiko. Mažo ūgio Vaškūnas replėm pradėjo dantį traukti, bet stambesnis vyras Karolis iš skausmo įsitempė, atsitiesė ir Vaškūnas, laikydamasis replių, pakibo ore. Vargais negalais dantį ištraukė, pasirodo – ne tą, teko traukti kitą.

Šiaip kaime ir be gydytojų ligas ir negalavimus gydydavo įvairiomis žolelėmis, jų antpilais, prie žaizdų dėdavo augalų lapus, tepdavo savo gamybos tepalais, kartais pridėdavo net voratinklių. Kai kurias ligas užkalbinėdavo, bet kaime gerų užkalbėtojų nebuvo, todėl ligoniai, dažniausiai, kreipdavosi į už Zasino kaimo kirtimuose gyvenančią žiniuonę Četrauskiene.

Prie mirštančiojo budėdavo daug žmonių: artimieji, giminės, kaimynai. Buvo toks paprotys: tartum laukdavo mirties. Žmogui mirus, tuojau jam buvo daromas karstas. Kaime buvo keli žmonės, kurie galėjo atlikti šį darbą. Visas kaimas gedėdavo: jokių pasilinksminimų, jokių dainų. Pašarvotą lankydavo visi kaimo žmonės, net vaikai. Mirusį išlydėdavo irgi visas kaimas. Karstą nešdavo iki bažnyčios per visą miestelį. Dažnai karstas nakčiai būdavo paliekamas bažnyčioje ir tik rytojaus dieną, po pamaldų, žmogų palaidodavo Širvintų parapijos kapinėse. Laidotuvėse giedodavo visi kaimo giedotojai. Į gedulingus pietus eidavo tik tie, kuriuos asmeniškai pakviesdavo ir, žinoma, giedotojai. Giesmes giedojo lenkiškai iš kantičků. Valgiai būdavo paprasti, duodavo dažniausiai kopūstų sriubos, mėsos, o giedoriams po truputį degtinės. Gedulingų pietų metu du kartus ir ilgai meldavosi.

Beveik visi kaimo žmonės kalbėjo lenkiškai, tik Prano Vovierio ir neseniai į kaimą atsikėlusio Unčiuros šeimose buvo kalbama lietuviškai, bet ir jie su kitais bendravo lenkiškai. Širvintiškė lenkų kalba buvo be gudiško atspalvio, tik joje buvo daug lietuviškos kilmės žodžių: *skerstuvės, kukuliai, šaltanosiai*. Lenkų kalba čia, kaip ir kitose Širvintų apylinkėse, įsigalėjo jau seniai. Polonizacija pamažu vyko per bažnyčią ir per dvarą. Baudžiavos panaikinimo laikais gyvenusio Motiejaus Dačkos tėvų šeimoje dar kalbėjo lietuviškai, bet jo šeimoje daugiau lenkiškai. Jo vaikai šeimose kalbėjo tik lenkiškai, o vaikaičiai lietuviškai jau silpnai bemokėjo. Provaikaičiai, pradėdami mokytis lietuviškoje mokykloje, temokėjo tik kelis žodžius lietuviškai.

Per dvarą ir bažnyčią kaimiečiams buvo skiepijamas požiūris, kad lietuvis – tai muzikas, chamas, pagonis, kad nereikia mokytis lietuvių kalbos ir ja melstis, nes Dievas tos pagonių kalbos nesupranta ir tavęs neišklausys. Šitaip kalbant galima buvo čia dažnai išgirsti. Nepaisant šito, nepriklausomos Lietuvos laikais daugumas Širvintų kaimo žmonių rašėsi lietuviais ešą.

Nepriklausomos Lietuvos laikais vyko atvirkštinis procesas, liko tik senos lenkinimo žaizdos, kada, kaip buvo Motiejūnų kaimo gyventojų Kiškio šeimoje, vienas sūnus turėjo Kiškio pavardę, o kitas jau buvo Zajančauskas. Taip juos užrašė bažnyčioje. Išnyko senas Širvintų dvaras, jo žemės buvo išparduotos. Miestelyje ir apylinkėse apsigyveno daugiau lietuviškai kalbančių žmonių. Mokyklose buvo skiepijama tautinė dvasia. Susikūrusios įvairios patriotinės organizacijos, tokios kaip šauliai, jaunlietuviai, ateitininkai, angelaičiai, skautai, greitino šį procesą. Jo sulaikyti, aišku, negalėjo Širvintosė veikianti lenkų sekcija. Nesvarbu, kad vienas kitas žmogus, kaip Širvintų ūkininkas Pranas Vaškūnas, leido savo vaikus mokytis į Ukmergės lenkų gimnaziją. Taip buvo laikinai. Šis atlietuvavimo procesas vyko ir toliau, vokiečių okupacijos ir sovietiniais laikais, o čia, tarytum išpirkdamas savo kaltę, didelį vaidmenį suvaidino bažnyčia, ypač jos jauni kunigėliai vikarai. Istorinė tiesa buvo atstatyta. Jos rezultatas: daugumos prieš karą buvusių „lenkais“ kaimo žmonių vaikai savo šeimose kalba lietuviškai, o jau kai kurių vaikai iš viso lenkiškai nemoka arba silpnai moka.

Kaimą į viensėdžius skirstė matininkas Viktoras Bergas. Tai žinomas Lietuvos gamtosaugininkas. Jis suburdavo kaimo vaikus, organizuodavo sporto žaidynes. Veikė kaip kaimo kultūrininkas. Kaimo sueigoje buvo nutarta įvertinti atskirų lauko plotų vertę. Matininkas su komisija ėmė žemės pavyzdžius ir vietoje nustatydavo jų vertę. Mažiausią vertę turėjo buvusio miško plotai, kurie prieš paskirstymą jau buvo virtę kelmynais, nes miško plotų savininkai juos iškirto. Pavyzdžiui, Jonas Adomaitis, kuris žemės turėjo tik 5 ha Medininkų miško dalyje prie Drublionių kelio, gavo 13 ha sklypą. Jame buvo jam anksčiau priklausęs mažas neiškirstas miškelis. Ilgai vargo Jonas Adomaitis ir jo sūnus Vladas, kol kastuvu, kirviu ir dalba paruošė nedidelį dirbamos žemės sklypelį ir vėliau jį didino.

Išskirstant žemę sklypais, sodyba galėjo likti vietoje, bet galima buvo išeiti ir be sodybos. Sodybų žemė buvo brangiai įkainota. Po reformos daugumas kaimiečių kūrė sodybas naujuose sklypuose. Jie skubėjo kuo greičiau įsikurti, todėl griovė kaime senus pastatus, ir statė juos savo sklypuose. Tuo metu kaime galima buvo pamatyti tyrantį didelio gyvenamojo namo galą, nes kitą galą jo savininkas nugriovęs jau perstatė savo sklype.

Ši žemės reforma kaimo žmonėms sukėlė daug rūpesčių, bet pagyvino ūkinę raidą. Gaila, kad ji pradėta taip vėlai ir kad paspartėjusią ūkio pažangą greitai nutraukė okupacija ir karas.

Matininkas Viktoras Bergas iki okupacijos dar spėjo į viensėdžius išdalyti Kabaldos kaimą. Visuose aplinkiniuose kaimuose buvo panaši ūkinė ir kultūrinė padėtis, tik Širvintų kaimas buvo tampriau surištas su miesteliu.

Reforma sunaikino senąją amžiais susiklosčiusią ūkinę kaimo sanklodą; karas, sovietų okupacija ir jų metu vykę gaisrai sunaikino patį kaimą. Dabartinis kaimas ne tas, jame daug „variagų“, tik senas, Valakų reformą ir baudžiavą menąs Vaičelių namas dar primena senus laikus.

Kaimo gyvenimas pagal papročių teisę

Venantas Mačiekus

Lietuvoje, kaip ir kituose kraštuose, kartu su rašytine teise gyvavo ir paprotinė teisė, iš dalies pripažįstama ir teismų, kurie kartais rašytinės teisės normomis neaptartiems kokių nors sudėtingesnių situacijų niuansams taikė paprotinės teisės normas sprendimams priimti, pažymėdami, kad vienaip ar kitaip nuspręsta pagal paprotį. Paprotinę teisę, kaip ir apskritai visą tradicinę kultūrą, beveik sunaikino sovietmečio ūkiniai ir kultūriniai eksperimentai. Šių dienų kaimo tegalime rasti tik paprotinės teisės likučių.

Straipsnyje aptariamas laikotarpis nuo 20 a. pradžios iki priverstinės kolektyvizacijos. Renkant medžiagą straipsniui paprotinės teisės požiūriu buvo tirti šie kaimai: Akmėniai, Aliónys II, Bařčiai, Gavėniai, Jūsiškis, Kyvónys, Levāniškis, Matūkai, Motiejūnai, Pajúodžiai, Pálkiai, Paluknė, Rūbikonys.

Akmėniai – 20 kiemų kaimas. Valakiniai ūkiai susiskaldę. Kaimo valakas* = 20 ha.

Aliónys II – didžiausias iš tirtų kaimų, valdęs net 27 valakus žemės. Valakiniai ūkiai buvo išsidaliję, todėl kaime buvo per 70 kiemų. Po Pirmojo pasaulinio karo kaimui skirstantis vienkiemiais neišdalytas buvo likęs tik vienas Mažiulių valakas.

Bařčiai – 11 kiemų kaimas. Didžiausias ūkis – pusės valako. Valakinio ūkio dydis – 24 dešimtinės*. Kaime gyveno 4 rusų sentikių šeimos (Baranovai, Šukeliovai, Aleškovai).

Gavėniai – valakiniai ūkiai išsidaliję, kai kurie net į 5 ar 6 dalis. Valakinio ūkio dydis – 24 dešimtinės.

Jūsiškis valdė 2 valakus žemės, kaime buvo 5 kiemai.

Kyvónys – buvęs palivarkas. Po Lietuvos žemės reformos Lietuvos totorius Jakubauskas valdė 74 ha žemės, Sperskas – 60 ha.

Levāniškis – 19 kiemų kaimas. Tarpukario metais neišdalytas buvo likęs tik vienas Giedrių valakas.

Matūkai – 9 kiemų kaimas.

Motiejūnai – tarpukario metais neišdalyti buvo likę du valakiniai ūkiai – Didžiulio ir Vitkevičiaus. Kaimo valaką sudarė 24 dešimtinės.

Pajúodžiai – 15 kiemų kaimas, valdęs 7 valakus. Kaimui skirstantis vienkiemiais tik Jakšto valdomas ūkis buvo likęs valakinis. Kiti 6 valakai buvo išsidaliję.

Pálkiai – 6 kiemų kaimas.

Paluknė – 3 kiemų kaimas, valdęs 1,5 valako.

Rūbikonys valdė 15 valakų. Kaime buvo apie 30 kiemų. Po Pirmojo pasaulinio karo kaime buvo likę 2 neišsidaliję valakiniai ūkiai. Dauguma kaimo ūkininkų valdė po pusvalakį, kai kas turėjo tik valako trečdalį (*trecinką*) ar net ketvirtadalį (*ketvoircinką*). Kaimui pri-

*Skirtinis žemės sklypas, soyravęs apie 21 ha.

*1 dešimtinė = 1,0925 ha.

klausė Pusnės bažnytkaimio linkui nusidriekusios pelkės. Kartu su pelkėmis Rubikonių k. valaką sudarė 40 ha.

Žemėvalda ir žemėnauda

Iki kaimams išsiskirstant vienkiemiais (visi tirti kaimai vienkiemiais skirstėsi po Pirmojo pasaulinio karo, tik Pajuodžiai anksčiau – 1912 m.), jų žemėnaudą diktavo Valakų reformos metu (XVI a.) suformuota trilaukė sėjomaina. Kaimo žemė buvo suskirstyta į tris maždaug vienodo dydžio ariamos žemės laukus, kurių kiekviename iš eilės vienais metais buvo pūdymas, antraisiais – auginami rugiai, trečiaisiais – sėjamas vasarojus, sodinamos bulvės. Dvejus metus davusi derlių, trečiaisiais metais žemė ilsėjosi. Tie laukai turėjo ir savo pavadinimus, kuriuos tik patys seniausieji beprisimena. Pvz., Rubikonių k. vienas laukų buvo vadinamas *Krésnalaukiu*, kitas, einąs link Kriaunų k., – *Pakriau-niniū* ir pan.

Iki baudžiavos panaikinimo dvarininkai, bijodami, kad suskaldyti ūkiai nepajėgs atlikti dvaro nustatytų prievolių, draudė valakiniams ūkiams dalytis. Beveik visi valakiniai ūkiai išsidalijo per 50 pobaudžiavinio laikotarpio metų. Esant trilaukiui, kaimo kiemas kiekviename lauke turėjo nuo vieno iki keturių ilgųjų rėžių (*šniūru*) ir dar papildomų rėželių (*pridōtkų, pridātų*), kurie susidarė dėl to, kad laukas ne visada buvo taisyklingo stačiakampio formos. Atskiro kiemo ilgųjų rėžių skaičius lauke priklausė nuo žemės kokybės. Kuo daugiau lauke buvo nevienodos žemės, pelkučių, tuo į daugiau sąlyginių dalių tas laukas buvo sudalytas ir tuo daugiau rėžių kiemas tame lauke turėjo. Taip, kažkada kaimo laukus dalijant rėžiais, buvo stengtasi, kad kiekvienam valakiniam kiemui tektų ir geresnio, ir prastesnio dirvožemio. Pvz., prie pelkių išikūrusio Rubikonių k. kiemas viename lauke turėjo po 2 ilguosius ir 2 papildomus rėželius, antrajame lauke – po vieną platų ilgąjį rėžį ir vieną rėželį, o trečiajame lauke, kurio žemė buvo labai nevienoda, – po 4 nelabai ilgus rėžius, nes laukas buvo sudalytas ne išilgai, o skersai. Todėl kiemo žemė buvo 10-yje vietų. Kadangi kaimas valdė 15 valakų, išėitų, kad iki valakiniams ūkiams susiskaldant, kaimo žemė buvo sudalyta į 150 rėžių ir rėželių. Vėliau, kaimo ūkiams smulkėjant, tokių rėžių ir rėželių skaičius padvigubėjo. Alionių II k. ūkininkai turėjo po 2–3 rėžius ir keletą rėželių kiekviename lauke; Levaniškio k. ūkininkai – kiekviename lauke po 3 rėžius ir dar viename lauke prie Bajōrakampio k. žemės po 2 rėželius; Akmenių k. ūkininkai – po rėžį kiekviename lauke ir dar rėželį viename lauke ir pan.

Kai kurių kaimų laukų rėžiuose buvo pievų – pvz., „pievos tuose pačiuose šniūruose, kur negalima arti. Pieva tarp dirvų: čia pieva, čia dirva, čia vėl pieva“ (Alionių II k.); „Dalis pievų buvo šniūruose, nes šniūrai buvo nevientisi: žemė,

pieva... Upelė ėjo skersai šniūru“ (Rubikonių k.); „Pievų buvo šniūruose visuose trijuose laukuose; koks dirvos šniūro plotis, toks ir ežios“ (Levaniškio k.); „Pievos šniūrais: tai kuolas užkištas, tai kapčiukas“ (Motiejūnų k.).

Kitos nuo seniau valdytos kaimų pievos buvo ne laukų rėžiuose, o atskiruose plotuose. Tokių pievų turėjo Gavėniai, Jusiškis, Rubikonys ir kiti kaimai. Jos irgi buvo išsidalytos rėžiais.

Po baudžiatvies panaikinimo ir vėliau, po Pirmojo pasaulinio karo, dalis pievų stokojančių kaimų jų prisipirko iš dvarų. Pvz., susidėję po lygiai Levaniškio k. ūkininkai keliolika ha pievų nusipirko iš Staškūniškio dvaro; kiekvienam kiemui teko po 1 ha; dviejų prie pievų pirkimo neprisidėjusių ūkininkų dalis nupirko kaimynai.

Iš Šešuolėlių dvaro pievos gabalą susidėję nupirko 5 ar 6 Alionių II kaimo ūkininkai; išsidalijus pirtąją pievą sklypais kiekvienam teko po 2 ha. Atrodo, kad iš Staškūniškio dvaro pievų buvo įsigijęs ir Matukų k. Iš dvarų pirtos pievos paprastai buvo išsidalijamos sklypais.

Rėžiais išdalytas pievas kaimo ūkininkai stengėsi pradėti šienauti kartu dėl dviejų priežasčių: viena, reikėjo išbristi (prieš išbrendant kai kur ir patikslinti) pievų ribas ir, antra, vėliau pradėto šienauti rėžio žolė kitų šienautojų galėjo būti suminta, jeigu nebuvo galima per savo nušienautą rėžį išvažiuoti ar išeiti iki kokio nors lauko keliuko. Pvz., „kur bendros pievos, sueina visas kaimas, sumatuoja su dalgio kotu, jeigu kur truputį neaišku..., išbrenda“ (Rubikonių k.); „buvo rubežiai galuose, gal ir kapčiai kokie; šienaudami užbrenda“ (Jusiškio k.) ir pan.

Pusė Gavėnių k. iki išsiskirstant vienkiemiais buvo išlaikiusi senovinę kolektyvinio šienavimo formą: žolė kaimas nupjauna ir išdžiovina bendrai, o išdžiovintą šieną pasidalija proporcingai valdomai žemei. Taip šienaujama pieva buvo vadinama *ogulnica* (iš lenkų k. ogólny – bendras, bendrai). Šiai pievai šienauti ir šienui džiovinti kiekvienas kiemas turėjo duoti sutartą pjovėjų ir grėbėjų skaičių, atsižvelgiant į kiemo valdomos žemės dydį. Išdžiovintą šieną dalijosi grėbliu sukirstais glėbiais (*plakaĩs*).

Didesnė dalis tirtų kaimų turėjo savo miško. Gavėnių, Jusiškio, Rubikonių kaimų miškai buvo sudalyti rėžiais. 40 ha gero statybinio spygliuočių miško turintis Rubikonių k. savo mišką buvo padalijęs į dvi dalis ir kiekvienas kiemas turėjo po rėžį abiejose dalyse. Skirstydami vienkiemiais Gavėnių ir Rubikonių kaimai miško neperdalijo – paliko buvusius rėžius. Tuo tarpu nedidelio Jusiškio k. ūkininkai prieš skirstydami vienkiemiais savo rėžiuose augusį mišką sutarė išsikirsti ir palikti tik plonus medelius, kad naujai sudarytų sklypų savininkai, norėdami, galėtų mišką atauginti.

Vieną rėžinį kaimo lauką nuo kitų ir nuo gretimų kaimų laukų skyrė gamtinės kliūtys (upeliai, pelkutės, miškas), o kur jų nebuvo – ežios. Dažnai šiomis ežiomis ėjo lauko keliukai. Rėžis nuo rėžio buvo irgi ežiomis atskirtas.

Tarp valakinių ir pusvalakinių ūkių rėžių ežios buvo gana plačios („galima dviračiu važiuoti“, Gavėnių k.), tarp smulkesnių ūkių rėžių – siauresnės. Platesnėmis ežiomis ūkininkai eidavo pasėlių aplankyti. Kai kuriuose kaimuose (pvz., Akmeniuose, Gavėniuose, Levaniškyje ir kt.) yra buvę, kad ežias nuardavo. Dažniausiai nuardavo netyčia ir abiejų rėžių savininkai, permatavę rėžius, paprastai patys atstatydavo žemės ribą (pvz., „nuardavo kartais ežią; taikė, kad piktumo nebūtų, – muštynių nebuvo“, Gavėnių k.). Vieninteliame iš tirtų kaimų – Akmenių k. kartą dėl nuartos ežios buvo kreiptasi į teismą.

Kol buvo neišsiskirstę vienkiemiais, gyvulius kaimai ganė bendrai. Daugumai kaimų stigo geresnių ganyklų: ganė savo kaimo ar ganymui išsinuomotame miške, pūdymo lauke (ganyklą pagerindavo į lauką įsiterpusios pievelės), nušienautose pievose, rugienose ir vasarojienose. Pūdymas dažnai būdavo juodai nugrauztas („ant pūdymo žolės tiek, kad utėlę pamatysi“, Motiejūnų k.). Pusalkanės karvės nekiek pieno tedavė: „Dabar iš vienos karvės primelžia tiek, kiek tada iš trijų pūdyme ganomų“ (Rubikoniu k.); „karvė tik 3–4 l pieno per dieną duodavo“ (Motiejūnų k.) ir pan. Didelis, 27 valakus valdęs Alionių II k. gyvulius ganė perpus padalijęs: pusė kaimo kiemų – savo rėžiuose ir nušienautose pievose, antroji pusė – irgi savo žemėje. Ganant buvo griežtai žiūrima, kad gyvuliai nepereitų į „kitos pusės“ rėžius. Kaimo gyvuliai buvo padalyti į dvi dalis praktiniais sumetimais: daugiau negu 200 karvių banda (avelių su ėriukais dar daugiau) būtų labai nutrypusi ir šiaip skurdžią ganyklą, be to, tokią milžinišką bandą sunku suvaldyti. Alionių II k. – ne išimtis. Aplinkiniuose valsčiuose pasitaikė ir daugiau tokių atvejų, pvz., taip gyvuliai buvo ganomi Šešuolių vls. Vyšniūnų k.

Siekdami sumažinti pasėlių nuganymus, kai kurie kaimai seniau laukus vieną nuo kito buvo atitvėrę tvoromis. Pvz., XX a. pradžioje karčių tvoromis dar buvo aptverti visi trys Alionių II k. laukai; po Pirmojo pasaulinio karo du laukus vieną nuo kito dar tvėrė savo miško turėjęs Rubikoniu k.; šio kaimo tvora buvo 5–6 išilginių eglinių karčių, vytelėmis pririštų prie į žemę įkaltų stulpų.

Kaimai, kurie turėjo savo nuolatinių ganyklų (pvz., Gavėniai), nuo kaimo iki jų buvo užtvėrę taką gyvuliams varyti (*išganą*).

Kaimo karvių bandoje turėjo ganytis bulius. Buliaus savininkas kaimo suėigos nutarimu gaudavo kokių nors ganymo lengvatų, pvz., buvo atleidžiamas nuo prievolės duoti piemenį už vieną karvę ir pan. Alionių II k. buvo nustatęs mokesčių buliaus savininkui grūdais: po 2 gorčius* grūdų už kiekvieną bandoje ganomą karvę.

Beveik visi kaimai, išskyrus pačius mažiausius, kaimo gyvuliams ga-

*Lietuviškas gorčius = 2,82 l; XIX a. plintant metrinei sistemai suapvalėjo iki 3 l.

nyti samdė vyresnįjį piemenį, kurį vadino *dieniniu* arba *padieniu*. Žodinė kolektyvinė sutartis su dieniniu buvo sudaroma kaimo sueigoje, o alga sudedama nuo ganomų karvių skaičiaus, kai kuriuose kaimuose dar mokamas priedas nuo ganomų avių. Širvintų miestelio bežemiai į arčiau Širvintų esančius kaimus patys ateidavo pasisiūlyti dieniniais. Iki Pirmojo pasaulinio karo alga dieniniui buvo mokama natūra (grūdais, bulvėmis, mėsa ir pan.), vėliau dalis algos – ir pinigais. Pvz., „nuo karvės reikia duoti gorčių javų; rudenį, kas turi avelių, vieną kumpį dieniniui“ (Alionių II k.); „mokėjo pinigais ir grūdais“ (Gavėnių k.); „alga dieniniui – nuo karvės po litą ir bulvių po kašiką“ (Akmenių k.) ir t. t.

Pagal tradiciją ganiavos metu (dieninis buvo samdomas iki Visų Šventųjų – lapkričio 1 d.) kaimas dieninį turėjo valgydinti, aprengti ir apnakvindinti. Tai buvo tradicinė dieninio algos dalis. Savame kaime ganantis ir turintis pastogę dieninis nakvodavo savo namuose. Dieninį kaimas maitino iš eilės nuo ganomų karvių skaičiaus: kiek kuris kiemas ganė karvių, tiek dienų atėjus eilei tame kieme dieninis valgė. (Barčių k. rusai sentikiai dieniniui katalikui valgyti duodavo iš atskirų indų.) Dieninį valgydinęs kiemas vakare turėjo jį apnakvindinti. Dieninio maitinimo, kaip ir piemenų davimo, eilė buvo nusistovėjusi, metai iš metų ėjo iš vieno ir to paties kaimo galo. Alionių II k., samdęs 2 dieninius (vieną – viena kaimo dalis, antrą – kita), juos maitino *ratais*: pirmuoju ratu po dieną iš eilės dieninį valgydino kiekvienas nors vieną karvę kaimo bandoje ganantis kiemas, t. y. visi ūkininkų kiemai; antruoju ratu dieninis valgė iš eilės pas tuos, kurie turi dvi ir daugiau karvių; trečiuoju ratu – pas tuos, kurie turi 3 ir daugiau karvių; ketvirtuoju – pas tuos, kurie turi 4 karves (daugiau kaip po 4 karves Alionių II kaime niekas neturėjo). Apėjęs visus 4 ratus, dieninis vėl pradėdavo nuo pirmojo. Kadangi vieno Alionių II k. dalies bandoje buvo apie 120 karvių, tai visus 4 ratus dieninis apeidavo maždaug per 4 mėn. Antrąsyk apeiti visų 4 ratų nesuskubdavo, nes ganiava tęsdavosi apie 6 mėn. Galimas dalykas, kad panašiai dieninis buvo valgydinamas ir kituose didesniuose kaimuose, kuriuose jau nebepavyko rasti senesnius laikus prisimenančių vyresnių žmonių.

Dieninį valgydinantis kiemas tą dieną privalėjo dieniniui duoti viršutinius drabužius. Tarpukario metais dieniniai nebe visada naudojosi šia teise, nebent paimdavo kokią sermėgą nuo lietaus. Alionių II k. prisimenama, kad apatinius (marškinius, kelnes) dieniniui nešioti kiemai iš eilės duodavo kas savaitę.

Alionių II k. ganęs dieninis išsiderėdavo batus: kaimas jam duodavo 15–20 Lt, kad pats nusipirktų.

Buvo priimta, kad dieninis turėtų triūbą, kuria ryte užtriūbavęs signalizuodavo, kad laikas moterims keltis karvių melžti.

Dažniausiai kaimo gyvulius tas pats dieninis ganydavo po kelias vasaras iš eilės, pvz., Levaniškio k. gyvulius daug metų ganė to paties kaimo gyventojas Adolfas Lajauskas; Motiejūnų k. senieji prisimena kelis metus ganiusį dieninį rusą.

Dieninio vadovaujami piemenys kaimo gyvulius (karves, aveles ir kiaules) ganė dviem–trimis bandomis. Karvės ir avelės dažniausiai buvo ganomos viena banda. Tačiau tuo laikotarpiu, kai karves ganydavo miške ar krūmuose (Ak-

meniai, Levaniškis, Rubikoniai), aveles atskirdavo nuo karvių ir palikdavo ganytis laukuose (pūdyme ir pan.), kad lengviau jas apsaugotų nuo vilkų. Visi dieninį samdantys kaimai kiaules ganė atskira banda. Kol apardavo pūdymą, kiaules ganė pūdyme, vengė jas ganyti pievose, kad kiaulės jų nesuknistų. Keli tirti kaimai (Levaniškis, Akmeniai) po Pirmojo pasaulinio karo kiaulių jau nebeganė.

Trijų kiemų Paluknės kaimelis karves, aveles ir kiaules ganė kartu. Kiekvienas kiemas iš eilės piemenį skyrė kas trečią dieną. Vienam vaikui nelengva buvo išganyti 9 karves, avelių ir kiaulių pulką. Trejus metus šio kaimo gyvulius ganiusi Zofija Blažienė-Blažytė (g. 1922 m.) taip palygino savuosius piemenukės ir šių dienų vaikų vaikystės metus: „Mačiau, kada saulė teka, o dabar vaikai nebemato“.

Kaimo pasamdytam dieniniui gyvulius ganyti padėjo 3–7 piemenys. Piemenų skaičius priklausė nuo gyvulių skaičiaus ir šiek tiek nuo ganyklų būklės. Apie 70 karvių ganantis Akmenių ir Motiejūnų kaimai kasdien skyrė po 3 piemenis. Tiek pat piemenų skyrė ir apie 40 karvių ganęs Levaniškio k., nes šio kaimo pagrindinė ganykla buvo miškas. 15 valakų valdęs Rubikonų k. dieniniui į pagalbą davė 5 piemenis, o 120 karvių turinčio Alionių II k. pusė – net 7. Rytą dieninis piemenis paskirstydavo pareigomis. Kaimuose, kuriuose ganė po 3 piemenis, vieną piemenį skirdavo ganyti kiaules, kitus – ganyti karvių ir avelių bandą. Rubikonų k. kiaules ganė 2 piemenys, karves – irgi 2, aveles – vienas. Kada šio kaimo karves ir aveles sugindavo į vieną bandą, ją ganydavo 3 piemenys. Alionių II pusės kaimo gyvulius ganė piemenys pasiskirstydavo taip: 4 piemenys ganė karvių ir avelių bandą, 3 – kiaulių bandą.

Piemenys laikė, kad lengviausia yra ganyti atskirą avelių bandą, bet „vienam nuobodu prie avelių“. Jų nuomone, kiaules giedrą dieną, ypač jeigu yra šlapių vietų, ganyti esą irgi nesunku, nes jos išiknisa į purvą ir guli. Bet jeigu užaina lietus, kiaulės lekia namo ir reikia nežiopsoti, nes jos gali kur nors į pasėlį įpulti. Piemenims patiko ganyti avelių ir kiaulių bandas ir dėl to, kad jie galėjo elgtis kaip išmano, nes greta nebuvo įsakinėjančio dieninio. Sunkiausia išganyti buvo karves, ypač greta pasėlių laukų esančiame miške, pūdyme ar pievose.

Kaip anksčiau minėjome, piemenys ganė iš eilės nuo kaimo bandoje ganomų karvių skaičiaus (išimtį sudarė 3 kiemų Paluknės kaimelis, kuriame piemenys ganė iš eilės pagal kiemus), bet piemenų ganymo eilės tvarka atskiruose kaimuose skyrėsi ir tą tvarką nustatė kaimo sueiga. Pvz., Levaniškio k. kiemai piemenis ganyti kaimo bandos siuntė keturiomis eilėmis: einant 1-ajai eilei piemenį davė kiekvienas nors vieną karvę ganantis kiemas, einant 2-ajai eilei – dvi ir daugiau karvių turintys kiemai, einant 3-ajai eilei – tris ir daugiau karvių turintys kiemai, einant 4-ajai eilei – 4 karves turintys kiemai (daugiau 4 karvių nė vienas šio kaimo ūkininkas nelaikė). Kadangi kaimo bandoje ganėsi apie 40 karvių, tai joms bei avelių bandai prižiūrėti reikėjo 3 piemenų, o visos keturios eilės kaimą apeidavo per 13–14 dienų. Jeigu laikysime, kad ganymo sezonas tęsėsi apie 170–180 dienų, tai per jį pasikartodavo 12–13 iš 4 eilių susidedančių piemenų siuntimo ciklų.

Didesniųjų kaimų (Alionių II, Rubikonių) sueigos piemenų siuntimo eiliškumą buvo sutvarkiusios taip: kaimo kiemus suskirstydavo į grupes, vadinamas *circulais* (iš lotynų k. *circulus* – ratas) (Rubikonių k.) arba *partijomis* (Alionių k.). Grupių buvo tiek, kiek piemenų ganė kaimo bandą: Rubikonių k. – 5 grupės, Alionių k. vienoje dalyje – 7. Ganomų karvių skaičių padalijus iš grupių skaičiaus buvo apskaičiuojamas grupės karvių skaičius. Pvz., Rubikonių k., kuris ganė 50 karvių ir kaimo bandoms ganyti kasdien skyrė 5 piemenis, sudarė 10 karvių. Tuomet kaimo kiemai buvo suskirstomi į grupes taip, kad į vieną grupę patekę kiemai turėtų 10 ganomų karvių. Skirstant kiemus į grupes, buvo stengiamasi, kad, pagal galimybę, į vieną grupę patektų gretimi kiemai. Vienos grupės kiemai kasdien iš eilės turėjo duoti po piemenį nuo karvės. Kaimo kiemus suskirsčius į grupes, lengviau buvo sekti ganymo eilę.

Piemenims atėjus eilei, tekdavo ganyti ir per Sekmines, ir per kitas šventes. Kai kurie piemenys – ypač ūkininkų vaikai, švenčių dienomis palengvindavo savo dalį „papirkdami“ dieninį: „nuneši dieniniui kokią bandelę, tai pusė dienos dieninis atleidžia“ (Alionių II k.).

Mėgstantys pasigauti žuvies žvejojo per kaimo žemę tekančiuose upeliuose, į kitų kaimų žemėje esančius vandenį žvejoti paprastai neidavo.

Negausūs medžiotojai savo ir svetimų kaimų žemėje medžiojo be jokių apribojimų. Medžiojamų žvėrelių įvairovė buvo mažesnė negu dabar: kiškiai, lapės, barsukai, pasitaikydavo stirnų. Briedžių, šernų, elnių tarpukario metais beveik nebuvo. Tuo tarpu medžiojamų paukščių buvo daugiau: be ir dabar paplitusių laukinių ančių, kurapkų, medžiojami buvo teterviniai, jerubės ir tilvikiniai paukščiai (perkūno oželiai, slankos ir kt.).

Vienas vienkiemiais neišsiskirsčiusio kaimo bendruomeninio gyvenimo bruožų buvo kelių kiemų bendros pirtys. Pvz., apie 30 kiemų turintis Rubikonių k. turėjo 5 pirtis, 19 kiemų Levaniškio k. – irgi 5 pirtis ir pan. Todėl vienoje pirtyje prausdavosi 4–6 šeimos, kurios kas antrą šeštadienį iš eilės savo malkomis kūrendavo pirtį. Pirtyje besimaudantys kiemai kažkada buvo kolektyviai pirtį pasistatę.

Tiek gyvenant kaime, tiek ir vėliau išsiskirsčius vienkiemiais kartais kildavo ginčų dėl naudojimosi per svetimą žemę einančiais lauko keliukais ir takais. Keliuku, kuris nebuvo pažymėtas žemės plane, tos žemės savininkas galėjo

neleisti svetimiems naudotis. Pvz., vienas Pajuodžių k. ūkininkas per savo pievą einančiu keliuku neleisdavo kaimynui važiuoti; tas turėjo mėšlą į savo lauką vežti aplink, per viso kaimo žemę. Jeigu kaimynas bandydavo pažeisti draudimą, tai ūkininko pasiūstas sūnus primindavo: „Tėvas sakė – čia nevažiuot“. Kada Pajuodžių k. po Pirmojo pasaulinio karo gavo kaimo planus (Pajuodžiai vienkiemiais skirstėsi 1912 m.), pasirodė, kad tas keliukas yra plane pažymėtas. Nuo tada minėtas ūkininkas per jo pievą einančiu keliuku naudotis kitiems nebedraudė.

Kada svetimi pradėdavo važiuoti ne bendro naudojimosi ar šiaip per laukus einančiu keliuku ar minti taką ne vietoje, žemės savininkas statė draudžiamąjį ženklą: „aukštą pagali, perkaltą skersiniu ar nuožulniai, ant kurio viršutinio galo pririšta šiaudų, kad iš tolo būtų matyti“ (Levaniškio k.). Paprastai draudžiamųjų ženklų aplinkiniai paisė. Jeigu pasitaikydavo, kad kas nors į juos nekreipia dėmesio, tuomet buvo imamasi griežtesnių priemonių: pažeidėjas išbaramas ar bandoma jį paveikti neakivaizdžiai, pvz., ant pėsčiųjų savavališkai pradėto minti tako pametamas ir truputį žeme užbarstomas spygliuotos vielos gabalas, kad jį užmynę savavaliautojai kojas susižalotų.

Kaimo savivalda

Iki kaimams išsiskirstant vienkiemiais su trilauke sėjomaina susijusius ir kitus bendrus kaimo reikalus svarstė kaimo sueiga. Lietuviško sueigos pavadinimo *kuopa* širvintiškiai nebeprisiminė. Kaimo sueigą vadino iš rusų k. atėjusiu *schodu*, o XX a. pradžioje, vis daugiau įsigalint lenkų kalbai, *schodą* pakeitė lenkų k. vietos tarmės žodis *zabrania*. Iniciatoriai (*pravadyriai*) kaimo sueigai sušaukti buvo autoritetai, turėję nemažos įtakos visam kaimo gyvenimui. Tokių žmonių rasdavosi kiekviename kaime. Antai Alionių II k. „Kanopkai, turėję 4–5 ha, komandą vedė“, Levaniškio k. „beveik visur pirmas buvo Petras Vinclovas“ ir pan.

Iki Pirmojo pasaulinio karo didesnieji kaimai turėjo savo seniūnus. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, seniūnijos buvo stambinamos ir 4 dešimtmetyje seniūnijai priklausė iki dešimties ir daugiau kaimų. Sustambintų seniūnijų seniūnų darbui palengvinti kaimai turėjo išsirinkti savo vyresniusius – *rinktinius*, kuriuos dažniausiai vadino *vybornais*. Kaimo autoritetams nusprendus sušaukti sueigą, apie ją kaimo kiems paprastai pranešdavo kaimo seniūnas, vėliau rinktinis ar jų pasiūsti vaikai.

Didelis Alionių II kaimas, kuris buvo lyg pasidalijęs pusiau (abi kaimo pusės samdė po dieninį ir ganė skyrium), sueigos ganymo ir kitais su žemės naudmenomis susijusiais klausimais šaukė irgi atskirai: viena kaimo dalis – savo, antroji kaimo dalis – irgi savo.

Sueigų vieta buvo daugiau ar mažiau nusistovėjusi. Pvz., Gavėnių k. ir Alionių II k. vienos dalies sueigos rinkdavosi „ant kryžkelės“, kur pagrindinė kaimo gatvė kirtosi su kitu keliu; toje pačioje kryžkelėje rinkdavosi ir visas kaimas seniūno (rinktinio) rinkti; Rubikonių k. – „dažniausiai kur gryčia didesnė, tinkamesnė“; Pajuodžių k. – „pas ką namas didesnis, kaimo vidury, – į

vienkiemius nėjo“ (kaimas vienkiemiais buvo išsiskirstęs dar prieš Pirmąją pasaulinį karą); Levaniškio k. – „pas valakinį Giedrių, nes namas didesnis; bet dažniausiai pas Ragauskus; nors namelis nedidelis, bet žmonės pripratę ir šiaip susirinkdavo“; Akmenių k. – „bet kur sueina patvorin, vienos vietos nebuvo; jei lietus, kur didesnė gryčia sueina“; Motiejūnų k. – „seniau pas starostą (seniūną – V. M.) susirinkdavo; vėliau – daugiausia mokykloj“.

Kaimo sueiga dažniausiai rinkdavosi sekmadieniais po pietų. Apie sueigą kiamams pranešdavo iš vakaro, o kartais ir sekmadienį iš ryto. Balso teisę sueigoje turėjo šeimos galva. Bežemiai kaimo gyventojai dalyvauti sueigoje neturėjo teisės. Jie tik galėjo jiems rūpimu klausimu kreiptis į sueigą, pvz., prašyti už tam tikrą mokesį savo karvę priimti į kaimo bandą.

Kaimo sueigoje buvo sudaroma žodinė kolektyvinė sutartis su dieniniu (sudarant sutartį buvo įvertinamos ganymo sąlygos, sutariama dėl algos sudėties ir dydžio), aptariamasis kaimo karvių bandos buliaus išigijimas ar ganymo lengvatos tokio buliaus savininkui, sudaromos po piemenį kasdien duodančios kiamų grupės, sutariama dėl ganymo pradžios, ganymo vietų pakeitimo, šienapjūtės pradžios, dobilų sėjimo vietos, svarstomi kiti visam kaimui rūpimi klausimai. Kaimo sueiga rinko kaimo seniūną, vyborną.

Kaimo sueiga galėjo rinktis iki 10 kartų per metus. Paskutinės kaimo sueigos rinkosi kaimams skirstantis vienkiemiais. Kadangi kildavo daug įvairių klausimų dėl kaimo žemės išdalijimo sklypais, jų pasiskirstymo, tai paskutinės sueigos buvo dažnos. Kaimams išsiskirsčius vienkiemiais nebeliko trilaukės žemdirbystės sistemos ir su ja susijusių visam kaimui bendrų klausimų.

Baigiant būtina pažymėti pažangų tarpukario metais vykdytos žemės reformos pobūdį. Kažkada buvusi pažangi trilaukė žemdirbystės sistema XX a. ėmė stabdyti ūkio pažangą. Dėl ganyklų stygiaus nebegalėjo augti gyvulininkystės produktyvumas, o norint auginti daugiametes žoles (dobilus) reikėjo viso kaimo sutarimo, nes viename režyje pasėtus dobilus būtų sunaikinusi besigananti kaimo gyvulių banda. Kai kurie vienkiemiais neišsiskirstę kaimai (Akmeniai, Alionys II, Gavėniai) susitardavo kurio nors lauko režių galuose sėti dobilus. Pasėję, imdavosi apsaugos priemonių: dobilais užsėtą lauko dalį paženklindavo, perspėdavo dieninį, kad jis saugotų dobilų pasėlių nuo dažnai pusalkanių kaimo karvių bandos. Tokių problemų neliko ūkininkams pradėjus savo sklypuose ūkininkauti savarankiškai. Per palyginti trumpą laiką pakilo laukų derlingumas, padidėjo pieno išmilžiai. Tolesnę individualaus žemės ūkio pažangą sustabdė karas ir pokario sovietiniai eksperimentai.

Žemdirbystės papročiai

Algirdas Černiauskas

Taip jau susiklostė, jog XX a. pirmojoje pusėje Širvintų krašte, veikiamame dviejų skirtingų – lietuvių ir lenkų kultūrų – papročiai liejosi, nyko, o pakitę

tapo nei lietuviški, nei lenkiški – nei savi, nei svetimi. Todėl galbūt čia tiek mažai ir beišlikę (tiksliau – atmenama) archajinių papročių, o atmenami tik glaudžiai susiję su bažnyčia ir turintys ryškia praktinę naudą. Sovietmečiu dar labiau pakito visų papročių turinys, liko tik minimaliai išlaikyta kai kurių papročių forma, tačiau ir tai tik tų, kurie atitiko, t. y. ėtiko sovietinei ideologijai. Pastaraisiais metais apskritai nebeliko nieko, išskyrus negausius atsiminimus. II pasaulinis karas, pokaris ir sovietmetis beveik ištrynė iš atminties turtingus kultūros klodus.

Kaip pasakojo Michalina Vinclovaitė (g. 1912 m.) ir kiti pateikėjai, jų atminimu, žagre niekas nebearė, bet Michalinos tėvas Petras Vinclovas nuo Užgavėnių likusiais nesūdytais taukais pertepdavo plūgą, kad vaga „neužšaltų“, t. y. žiema negrižtų.

Pirmą kartą pavasarį išlydėdami išeinantį arti artoją tėvas (jei neidavo kartu arti) arba motina peržegnodavo, pasmilkydavo Verbų sekmadienio ėgliais ir apšlakstydavo švėstu vandeniu „Dievui ant garbės“ (Stasė Vinclovienė, g. 1909m.; Viesių k.). M. Kvakšys iš Navasiūklų k. pasakojo arti pradėjęs beveik keturiolikos metų. Išeinančiam tėvas visada liepdavęs stebėti, kaip virsta pirmoji vaga, nes pagal ją bandydavę spėti metų derlių. Vakare grįžusiam liepdavo pasakyti, ar lygiai, ar nelabai. Dažnai ir pats nueidavęs pažiūrėti, bet taip, kad sūnus nematytų, užlipdavo ant aukštinio, pabūdavo ten kiek, nulipdavo ir duodavo į kuprą už vagų nukreivinimą.

Kadangi žemės buvo gana sunkios, todėl ardamo dviem arkliais. Kaip pasakojo Jadvyga Butkienė iš Levaniškių, jos vyras visada sulaukdavęs tokio derliaus, kad kaimynai lenkai sakydavę: „To Butkys ma czary“ („Butkys turi burtų“), bet „jokių burtų čia nebuvo: vyras Dotnuvoje kursas lankė, be to, dviem arkliais arė. O kur dviejų arklių suarta, ten žemė kaip pūkas“.

Sėjai pradėdavo ruošti iš anksto. Per Žolinę (rugpjūčio 15 d.) nešdavo į bažnyčią puokštę nuskintų varpų, į kurias įmaišydavo kietį (kad javai būtų stiprūs, jų kruša neišmuštų), ir pašventindavo. Grįžę padėdavo garbingoj vietoj ir laukdavo pavasario, kada šias varpas „su Dievo padėjimu ir globa“ galės pasėti. Sėdavo visomis dienomis, išskyrus sekmadienius, atsižvelgdami į laiką bei orą. Naktį, prieš pat sėja, žiūrėdavo, koks mėnulis šviečia, nes „prie jauno javai bus per reti, ištęsę ne į ilgį (varpos), o į aukštį (šiaudai) (Janina Puralytė, g. 1932 m.; Aliónys). Sėjėjai atsikeldavo dar prieš aušrą ir su pirmaisiais saulės spinduliais berdavo pirmąsias saujas, tikėdamiesi, jog ryto rasa garantuos pakankamą drėgmę, o saulė – šilumą ir palankų orą. „Niekas neturėjo jokių čerų, nes viską Dievas valdo ir kam kaip skirta, taip jau skirta. Nieko nepakeisi – kaip Dievas duos, taip derlių ir turėsi“. (Michalina Vinclovaitė, g. 1912 m.; Levaniškis)

Javus sėdavo tik vyrai, o daržoves – moterys. (Tik bulves sodindavo ir vyrai, ir moterys). „Vyruai neonaras darže kapstyti“ (Aleksandra Bilotienė, g. 1922 m.; Naidai). Taikydavo nesodinti per jauną mėnulį, ypač svogūnų ir kopūstų, nes svogūnai bus žyduoliai, o kopūstų galvos tuščios. Agurkus sodinant nebuvo galima „pletkavot“ ar kitaip piktažodžiauti, nes „agurkų neturėsi, o kad ir turėsi, vis tiek šuniui ant uodegos – bus labai kartūs, net kiaulės neės“ (Aleksandra Bilotienė, g. 1922 m.; Naidai).

Pradėję rugiapjūtę pirmiausia statydavo *rugių bobą* – pirmąjį pėdą, – o aplink, tarsi apie piemenį ar sargą, visas gubas. Nuo „bobos“ paskui pradėdavo kultū.

Paskutinį pėdą susukdavo ir vadinosi *suktu pėdu*. Jį turėdavo pirmiausia perpjauti.

Nupjaudavo viską švariai, o vaikus išvarydavo nukritusių varpų rinkti, nes „viskas pinigą kainavo“ (Stasė Vincloviene, g. 1909 m.; Levāniškis).

Talkas kviesdavo pagal reikalą ir atsilygindavo įvairiai: talka, produktais, pinigais. Kaimynams, giminėms pinigų mokėti nereikėdavo; jei kas negalėdavo, nuo talkos buvo galima atsisakyti. Stambesni apylinkės dvarai bei palivarkai turėjo kūlimo mašinų – už jas reikėdavo atsilyginti pinigais. Visada būdavo talkos *pradėtuovės* ir *pabaigtuvės*. Per pradėtuves šeimininkas „surikiuodavo“ talkininkus, kas kur dirbs; jei geras, ir „po *čvertuką* išgert duos“. Talkininkai tarpusavy palenktyniaudavo, o šeimininkas greitesnius labiau pavaišindavo (pamylėdavo), jiems daugiau garbės tekdavo, vakaruškose geriau sekdavosi. Pabaigtuvės – didelė šventė (ypač jei derlius geras), per kurią jaunimas visko prisigalvodavo: ir vaidindavo, ir gospadinę geldoj tempdavo, kad nebūtų šykšti vaišių, kai kada šeimininkui iš javų nupintą vainiką įteikdavo – „kaip koki talkos karalių karūnuodavo“ (Stasė Vincloviene, g. 1909 m.; Levāniškis).

Pasibaigus rugiapjūtei prasidėdavo nauji rūpesčiai: tik ir žiūrėk, kad pelės derliaus atgal į laukus neišneštų. Todėl dar prieš suvežant javus namo, klojimą itin švariai iššluodavo, užkaišiodavo visus plyšius „ir pabarstydavo kažkokių žolelių, kad pelės neitų. Jei katina laikyt, tai geriausia juoda, nors jis ir velnio, bet ir pats velnias jo pribijo“ (Aleksandra Bilotienė, g. 1922 m.; Naidai).

Po karo, vykdant lietuvių tautos genocidą, naikinant „buožes“ bei šviešuolius, nyko ir papročių perdavimas. Sugebėta išsaugoti tik kai kurių papročių formą, bet visiškai sunaikintas turinys.

Jasiškių kaimo sodybos želdiniai

Gražina Žumbakienė

Straipsnis parašytas remiantis Elenos Astikienės (g. 1907 m.) pasakojimu. Su ja kalbėtasi 1989 m. Giedraičiuose. 1913 m. pateikė su tėvais parvažiavo iš Rusijos gyventi pas senelį į vienkieminę sodybą Širvintų r., Viesių apyl., Jasiškių kaime. Jos tėvas Vincas Janukaitis buvo ūkininkas ir stalius. E. Astikienė papasakojo apie šios sodybos želdinius (gėlių darželį, daržą ir kambarines gėles), atsimenamus iš vaikystės. Sodybos ir darželio planus pagal autorės pateiktus eskizus braižė I. Miniotas. Straipsnyje ir brėžiniuose vartojami tarminiai tos apylinkės augalų pavadinimai.

Gėlių darželis

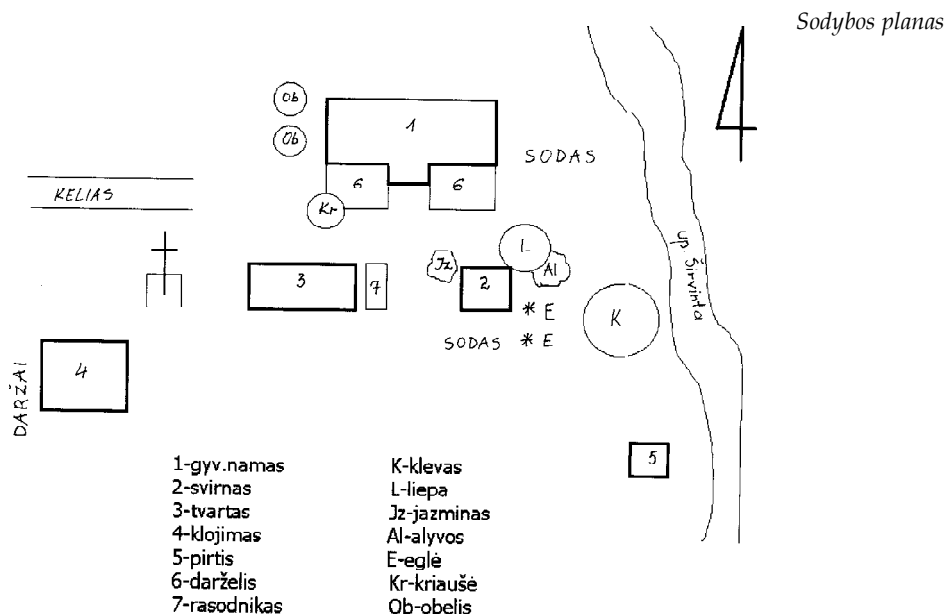
Darželis buvo reikalingas, kad būtų gražu. 1914 m. pateikėja su mama pietinėje namo pusėje abipus prieangio įruošė darželį (žr. sodybos planą). Senelis jį aptvėrė statinių (*štankietų*) tvorele. Kai senelio tvirta tvora supuvo, naują užtvėrė brolis. Darželio lysvelių planą nusižiūrėjo: „Pas kaimynus toks buvo, ir mes padarėm tokį pat“ (žr. darželio planą).

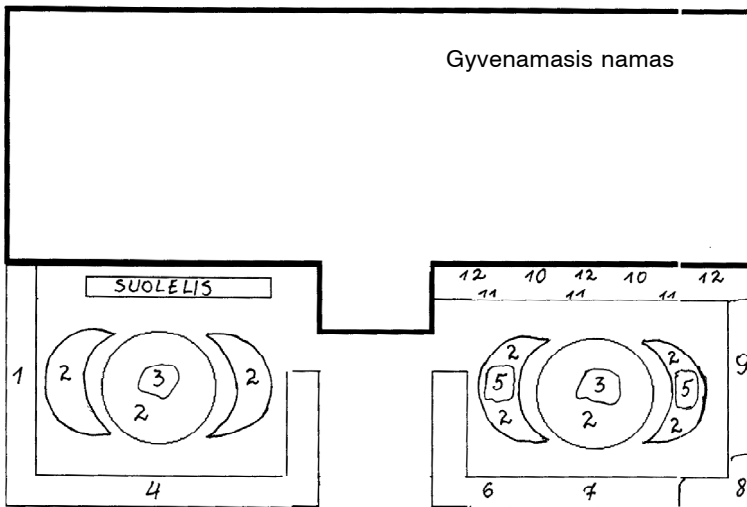
Šoninių lysvelių kraštų niekuo netvirtino, nes ten žieminės gėlės augo. Vidurinės lysvelės buvo apdėtos baltinamais akmenukais. Takelius barstė smėliu.

Darželį nuo mažų dienų prižiūrėjo pati pateikėja: „Sirgau kartą šiltine, vis tiek ravėjau, mamai nedaviau“.

Darželyje augo tokios gėlės: daugiametės: *kolčikai* (auskarėliai – *Dicentra spectabilis*), *pivonijos* (baltažiedis bijūnas – *Paeonia lactiflora*), *batukai* (mėlynoji kurpelė – *Aconitum napellus*), mėtos (mėta – *Mentha*): „Buvo trys rūšys mėtų: karklinė – pailgi, glotni lapai; pūkinė – pailgi, pūkuoti; pipirinė – tamsesni lapai, apskritesni“; rūtos (žalioji rūta – *Ruta graveolens*), *geltoni jurginai* (plunksnalapė rudbekija – *Rudbeckia laciniata*); dvimetės: *malvos* (piliarožė – *Alcea rosea*); vienmetės: *žydu gėlės* (paprastoji kosmėja – *Cosmos bipinnatus*): „Labai sėjas pati“; *nasturtos* (nasturtė – *Tropaeolum*), *šabalbonai* (raudonžiedės pupelės – *Phaseolus coccineus*), *astros* (kininis ratilis – *Callistephus chinensis*); šakniagumbinės: jurginai (jurginas – *Dahlia x cultorum*). Viduryje darželio sodino žemesnes, o pakraščiuos ir po langais – aukštesnes gėles.

Sodyboje stovėjo kryžius (4 pav.): „Tėvelio sesuo užsidirbo pinigų Peterburge, parvažiavo namo, pastatė kryžių atminimui ir išvažiavo Amerikon jau prieš Pirmąjį karą“. Kryžius buvo aptvertas *štankietų* tvorele. Prie jo augo *pilnavidurė ružava rožė* (erškėtis – *Rosa*), mėtos, *rudos lelijos* (lelija – *Lilium*), *dryžuotos*

Darželio planas:

- 1 – taboka,
- 2 – astras,
- 3 – rausvasis bijūnas,
- 4 – mėtos,
- 5 – auskarėliai,
- 6 – jurginai,
- 7 – rūtos,
- 8 – batukai,
- 9 – geltonieji jurginai,
- 10 – malvos,
- 11 – nasturtos,
- 12 – šabalbonai

viksvos (darželinis dryžutis – *Phalaris arundinacea* var. *picta*). Pateikėja sako, kad visos gėlės geros, visos gražios, nesvarbu jų spalva.

Darželio gėlių vartojimas. Mėtas mama virė vaikams nuo pilvų skaudėjimo, vartojo apsaugai nuo skruzdėlių: „Kur kambary skruzdėlių įsiveisia, ten padeda mėtų pipirinių, ar avily skruzdžių, tai aplink avilio kojytes apdeda pipirinių mėtų – ir nebeina“.

Vestuvėms pindavo rūtų vainiką jaunajai – ploną, nedidelį, apie 7 cm skersmens. Jaunikiui ir pajauniams prisegdavo rūtų šakelę su baltu kaspinėliu.

Jauną nesusituokusį mirusįjį visą aplink apdėdavo rūtų vainiku. Prieš laidojimą tą vainiką pritvirtindavo ant karsto. Jei rūtų neturėjo – tai pynė iš bruknienojų.

Per Žolinę priskynę darželio žolynų nešdavo bažnyčion šventinti. Kartu imdavo obuolių, daržovių (morką, nedidelę kopūsto galvutę, nedidelį burokėlį). „Obuolių, kai vaikai yra numirę, tėvams negalima valgyti iki Žolinės. Kai Marija per Žolinę dalina obuolius mirusiems vaikams, tai tam neduoda, sako: „Tavo motina suvalgė“.

Ir šiaip sekmadieniais į bažnyčią nešdavosi gėlių: „Kai eini bažnyčion sekmadienį, vis paimi gėlių, kokių turi. Kiek kas nori. Nedaug“.

Kambarinės gėlės

Gyvenamasis namas buvo dviejų galų. Gerajame gale gėlių nelaikė: „Stacijoj diedukas gyveno, knygas skaitė, net ir vaikam negalima buvo užėit“. *Grinčioje* augino daug gėlių: „Ateidavo žmonės, sakydavo – kaip bažnyčioj. Trys langai buvo uždėti ir dar suolas platus“.

Augino tokias gėles: *žiemines balzaminkas* (balzamininė sprigė – *Impatiens valleriana*), *vasarines balzaminkas* (sprigė – *Impatiens noli tangere*), *mėtas* (kvapūs bazilikas – *Ocimum basilicum*), *jeronimus* (kvapioji pelargonija – *Pelargonium*

odoratisimum), *raudonas ir ružavos pelargonijas* (juostotoji pelargonija – Pelargonium zonale), *amarilius* (meilenė – Hippeastrum), *raudonas dilgynes* (marginis – Coleus).

Gėles sodino į vazonėlių po dvi ir šiaip į įvairius indus: pirktus molinius vazonus, nuo vokiečių likusias geležines konservų dėžutes, apvyniotas popierium. „Amarilis daugiausia mediniam. Brolis buvo padaręs. Dažyta žaliai“. Žemių gėlėms sodinti atsinešdavo iš po lazdynų krūmų šlaituose. Gėles daugino sėklomis arba ūgliais: „Flencus skinam ir sodinam, stikline apdengiam, kol prigis“.

Vienas gėles augino dėl gražumo bei kvapo, kitas – dėl vaistų. *Jeronimas* – vaistai nuo plaučių uždegimo. *Mėtos* – dėl kvapo: „Kai džiuona, nupjaunam, suvyniojam ir padedam. Dėl kvėpėjimo apibarstom kada prieš šventes kur aplink stalą, suolą. Oras vis kitoks“.

Daržas

Daržas buvo prie namų (žr. sodybos planą). Jam rinko geresnės žemės apie 3 arus. Jei čia buvo maža vietos, daržoves sodino ir laukuose. Daržas būdavo aptvertas karčių tvora. Jame augino tokius augalus: *samaseikas* (biruoles), aguonas, *cvikliukus* (raudonuosius burokėlius): „Kiek gali suvalgyt, suvis maža“, pašarinius *burokus* (pašarinius runkelius): „Kaip atvažiuom iš Rusijos, nedaug sodinom. Dėl savęs raugėm. Kai Lietuva susitvėrė, tada daug ėmėm sodint – gyvuliam ir sau“; nemažai griežčių: „Aplink kopūstus griežčiais apsočinam. Brangi žemė buvo. Lietuvos laikais daugiau pradėjom sodint. Kiek lieka – gyvuliam, o taip – daugiau valgymui“. Nemažai sodino vėlyvųjų kopūstų, juodųjų ridikų: „Nedaug. Aplink burokus“. Salotas ir ridikėlius „jau mama sėjo 1913 m. atvažiuvus“. Ropes – „tik sau valgyt; aplink burokus“. Pomidorus pradėjo auginti apie 1930 m. Tabaką „diedukas pats augino, darželyje ir sode kur“. Česnakų, svogūnų, agurkų augino nedaug. Sėdavo pupelių: „Rudų. Labai skanios. Sumaldavo su kviečiais ir rugiais: asminka pupelių, asminka kviečių ir asminka rugių. Viena asminka – pustrėčio pūdo. Daug prisodindavo. Blynus kepavo, ir zacirką [viridavo]“. Pupų – tik virimui – sodino daugiausia darže su bulvėmis. Žirnius sėjo laukuose. Sėjo šiek tiek valgomųjų morkų.

Reikiamų daržovių daigus augino patys daigyne (*rasodnike*), dažniausiai gale tvarto: „Rasodniką padaro iš medžių. Perpus skeltų rąstelių sunerta. Rąstelių taip stato, kad apvalioji dalis būtų į lauko pusę. Rasodnikas pailgas ar keturkampis, didesnis ar mažesnis buvo. Didesnė pusė – kopūstai, o mažesnė – geltoni griežčiai. Užklojam šiaudais. Kai pradeda dygti – nuklojam. Tada užtiesiam tinklą. Jei yra siūlų, iš siūlų nupinam, jei ne – iš vytelių. Jei užaina šalnų – marška uždengi“.

Daržą trėšė mėšlu iš tvarto. Tik svogūnams skirtą žemę kiek kitaip prižiūrėjo: į tą vietą pylė pelenus, anksti pavasarį trėšė vištų mėšlu (iš rudens jo nėra).

Kai kurias daržoves sodino tam tikra tvarka. Svogūnų sodinimo vietas nekeisdavo: sakydavo, geriau auga toje pačioje vietoje. Griežčius sodino tik apie

kopūstus, ropes – aplink *burokus*. Kad svogūnai didesni užaugtų, juos reikėdavo atkasti. Tai dažniausiai derino su kova prieš kenkėjus. „Svogūnus jei kirmėlės užpuola – [laisto] šarmu. Užverdant vandenį ir pelenus į jį pilam. Į kibirą vandens apie 1,5 l pelenų. Atkasam svogūnus ir liejam karštu šarmu. Po stiklinę. Juodi iš karto pasidaro. Atkasam ir nebeužkasam. Iki šaknų atkasta. Geriausia atkasti per šv. Joną ar Petrą. Jei geltonija, tai anksčiau. Jei negeltonija, vis tiek apie tą laiką reikia atkasti. Svogūnus sodino, kai sprogs baltalksnis. Jei baltalksnis dar nesusprogęs, tai per šv. Stanislovą – gegužės 8 d. Jei baltalksnis išsprogdavo anksčiau, šv. Stanislovo nelaukdavo.

Seneliai sakydavo, kad žirnius reikia sėti tais metais, kai ant beržo daug žirginių – bus didelis derlius. Jei žirginiai beržo apačioje – sėti žemon vieton, jei aukštai – aukšton. Tą patį sakė apie bulves. Tik čia reikia žiūrėti alksnio kankorėžių: jei žemai – į žemą vietą sodinti.

Širvintiškių kapinės

Vacys Milius

Lietuvos istorijos institutas

1999 m. liepos 28–31 dienomis šio straipsnio autorius aprašė Širvintų senąsias ir naujasias, Alionių, Šešuolėlių, Zibalų kapines ir palaidojimus Zibalų šventoriuje, nufotografavo 22 jų elementus. Jam talkinusi dailininkė Marta Vosyliūtė nupiešė geležinius kaltinius kapų elementus: 35 tvoreles, 1 kryžių, 2 obeliskų kryžius. Straipsniui piešinius parengė Rita Butvilienė.

Šiame straipsnyje anksčiau minėtos kapinės apibūdinamos atskirai, tuo tarpu kapų sutvarkymas ir priežiūra bendri visoms kapinėms, tad šie klausimai nagrinėjami apibendrintai. Konstatuojama dabartinė būklė, tačiau paminklai leidžia aptarti ir ankstesnių dešimtmečių nekropolių kultūrą.

Širvintų senosios kapinės yra į šiaurės pusę nuo bažnyčios ir greta stovinčios klebonijos. Kapinių vakarų krašte eina plentas į naują tiltą per Širvintos upę, rytų pusėje yra gatvė, šiaurėje – lauko keliukas.

Aiškliai skiriasi šių kapinių senoji ir naujoji dalys. Senoji aptverta kalkėmis sujungtų lauko akmenų tvora, kurios viršus vėliau užlietas cemento skiediniu. XX a. antroje pusėje šioje tvoroje padaryti silikatinių plytų praėjimai. Nebesant vietos naujiems palaidojimams, šio amžiaus antroje pusėje pietinėje kapinių dalyje prijungtas naujas plotas. Jis apjuostas vielų tinklo tvora, kurią laiko betono pamatas ir geležiniai stulpeliai. Pietiniame krašte yra dvivėriai geležinių strypų vartai. Senosios dalies viduryje yra neogotikinė mūro koplyčia.

Senajoje dalyje pakraščiais ir visame plote auga liepos, klevai, beržai, naujosios dalies keliuko pakraščiuose yra vidutinio dydžio liepų.

Abiejose dalyse laidota eilėmis, besitęsiančiomis iš vakarų į rytus, taigi einant nuo vartų gilyn galima matyti antkapinių paminklų įrašus. Tai būdinga daugumai Lietuvos miestelių kapinių. Tačiau senojoje dalyje eilės pasidarė ne-

*Širvintų senųjų
kapinių tvora.
Autoriaus nuotr.*

lygios dėl įvairaus dydžio tvorelių ir apvadų, kartais tarp kapų net nelieka praėjimų.

Senosios dalies pietvakarių kampe yra 1920 m. žuvusių Lietuvos karių kapai. Iš viso palaidoti 24 kariai. Kapai sudaro tris plotelius: viename viena eile sulaidota 14 karių, kituose dviejuose – irgi viena eile po penkis. Tie ploteliai turi betono apvadus, o visas plotas apjuostas geležine kaltine tvorele. Prie ilgosios eilės stovi vienas vidutinio dydžio ir du mažesni mediniai kryžiai. Prie vidurinio (didesnio) kryžiaus prikalta skardos plokštė, jos juodai dažytame fone išdažytas baltas Vyčio kryžius. Į vieną kryžių atremta keraminė Marijos skulptūrėlė. Ant kapų – tipiniai betoniniai Lietuvos kariuomenės kryželiai. Visi trys ploteliai apsodinti pakalnutėmis, kampuose padėta dirbtinių gėlių. Plotas apie kapus nugrėbstyta.

Už dešimties žingsnių nuo aukščiau aprašytųjų yra 5 Lietuvos partizanų, žuvusių 1922 m., kapai. Tai bendras plotas, apjuostas betono apvadu ir stora

*Širvintų
senųjų kapinių
naujoji dalis. 1999 m.
Autoriaus nuotr.*

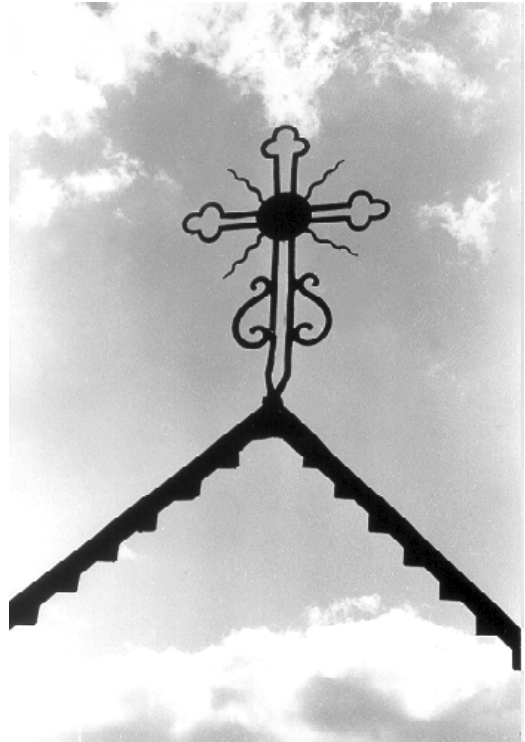
geležine grandine, kuri laikosi ant keturių patrankos sviedinių. Ant kapų – taip pat kariški kryželiai.

Širvintų naujosios kapinės yra už 3 km nuo miesto, Pagiedraičiuose. Jose pirmasis 1984 m. palaidotas Kazys Vrubliauskas iš Kėlių kaimo, antroji – Skorupskienė iš Peliškių. Keturkampio plano kapinės yra įrengtos pakilesnėje vietoje, už keliolikos metrų nuo vieškelio. Jos apjuostos vielų tinklo tvora geležinių kartelių rėmuose, kuriuos laiko metalo vamzdžių stulpeliai. Dvivėriai vartai ir vienvėriai varteliai suvirinti iš metalo strypų. Prie keliuko, vedančio nuo vieškelio į vartus, pastatyti du konteineriai šiukšlėms. Greta yra asfaltuota aikštelė. Vidaus pusėje netoli vartų įrengtas šulinys su velenu ir dvišlaičiu stogeliu. Pakraščiai apšondinti liepomis, jos auga ir kapinių plote. Asfaltuotas kelias, vedantis nuo vartų iki viduryje esančių palaidojimų, apšodintas beržais. Kelio kraštuose ant metalinių stulpų stovi poriniai šviestuvai. Kapinių viduryje supiltas apvalus paaukštinimas, jame sumūrytas akmenų aukuras.

Pradėta laidoti abipus aukuro ir už jo. Šonuose eilės eina vakarų–rytų, o už aukuro šiaurės–pietų kryptimi. Tarp eilių – betonuoti takai.

Alionių kapinės yra pakilesnėje vietoje. Viduryje stovi medinė bažnyčia, priekiniu fasadu atsukta į vieškelį. Kapinės senesnės už dabartinę bažnyčią. 1932 m. ją statant reikėjo atlaisvinti vietos, tad čia buvę kapai panaikinti, o akmeniniai paminklai stačiai ar gulsčiai įmūryti į pamatus. Tai liudija juose išlikę įrašai. Šio amžiaus ketvirtajame ketvirtyje įrengta vielų tinklo tvora laikosi medinių kartelių rėmuose, o šie – betono stulpeliuose. Vartai ir varteliai suvirinti iš geležinių strypų, viršuje užsibaigia rėminiu kryžiumi su spinduliais ir S pavidalo ornamentais stiebo šonuose. Tveriant naują tvorą, rytų kampe paliktas praėjimas šiukšlėms išnešti. Keliuko, vedančio nuo vartų į bažnyčią, pakraščiuose pasodinta po aštuonias liepas. Kapinių plote auga didelių ir vidutinių liepų, klevų, pušų.

Laidojama abiejuose bažnyčios šonuose kojomis į ją. Apsidos pusėje esančios dvi eilės palaidojimų irgi kojomis į bažnyčią. Tuo tarpu palaidojimai, esantys prieš bažnyčios priekinį fasadą, orientuoti kojomis į keliuką, tačiau dviejose eilėse bent dešimt palaidojimų atsukti į bažnyčią. Palaidojimų, atsuktų kojomis į viduryje esančią bažnyčią, Lietuvos bažnytkaimiuose pasitaiko ir daugiau.

Alionių kapinių vartų kryžius.

Autoriaus nuotrauka

Šešuolėlių senosios kapinės yra už 70 metrų į pietus nuo bažnyčios, šlaite. Pastaraisiais metais pritrūkus vietos, šiaurės pusėje buvo pridėtas plotelis. Apjuostos keturkampio skerspjūvio medžio kartimis, kurios laikosi betono, o naujoje dalyje – medžio stulpeliuose. Kadangi stulpeliai gana reti, tai kartelės papildomai paremtos mediniais strypais. Kapinių rytų ir šiaurės pakraščiuose auga eglės, o plote – liepos, uosiai. Laidota eilėmis, kojomis į bažnyčios pusę. Nuo vartų takas leidžiasi žemyn, tačiau, pritrūkus vietos, jis užlaidotas.

Šešuolėlių šventoriuje palaidotas šios parapijos klebonas Juozapas Vaitiekūnas (1881–1948).

Šešuolėlių naujosios kapinės yra už kilometro į rytus nuo bažnyčios, prie vieškelio, aukštesnėje vietoje. Jas projektavo rajono architektė Dalia Kunevičienė. Apjuostos medinių statinių tvora. Pradėta laidoti 1999 m. Liepos mėnesį buvo trys palaidojimai.

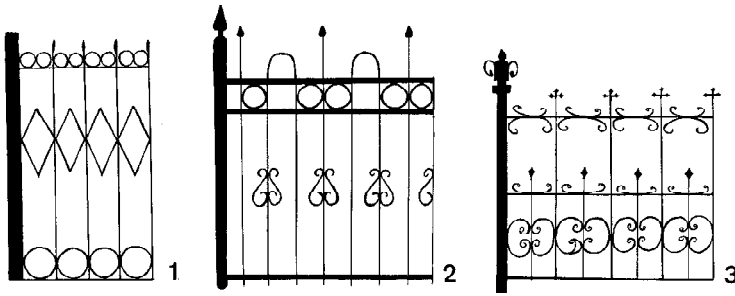
Zibalų kapinės yra į rytus nuo šventoriaus, tuoj už keliuko. Ilgo stačiakampio plano, besitęsiančios iš šiaurės į pietus. Tai lėmė reljefas, nes į rytų pusę yra žemesnė vieta. Pietuose buvo pridėta naujo ploto, o dar vėliau – ir rytų pakraštyje, kapinės įgijo L raidės formą. Tvorą yra iš betono stulpelių ir vamzdžių ar medžio kartelių. Senojoje dalyje auga klevai, pasitaiko ąžuolų, liepų, eglių. Takai eina išilgai ir skersai kapinių. Kapų kryptis – kojomis į bažnyčią, taigi ir į keliuką. Vanduo gėlėms laistyti semiamas iš šiauriniu pakraščiu tekančio upeliuko.

Palaidojimai Zibalų bažnyčios šventoriuje. Šiaurės pakraštyje greta vienas kito yra keturi kunigų kapai: Vaclovo Giedrio (1888–1925), Antano Matavičiaus (†1928), kanauninko Kazimiero Lesevičiaus (1883–1963), Stasio Čelkaus (1893–1970). Be to, tame pačiame pakraštyje atskirai yra modernio stiliaus antkapinis paminklas su tokiu įrašu: AA / KUN. KAZYS / LAJAUSKAS / ZIBALŲ KLEBONAS / UŽ LIETUVYBĘ / LENKŲ ŽANDARŲ NU / ŽUDYTAS 1921 III 17.

Šiaurės rytų kampe yra dvarininkės Cirilės Kraujelienės (Steiblytės) (†1927), o rytų pakraštyje – Mykolo Pivariūno (†1945) antkapiniai paminklai.

*Kunigų kapai Zibalų
bažnyčios šventoriuje.
Autoriaus nuotr.*

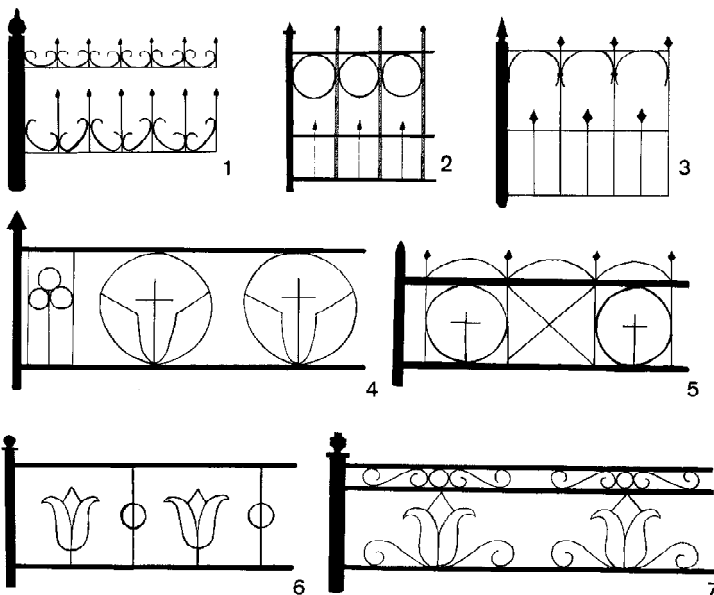
1 pav.

Kaltinės tvorelės.

Piešė Marta Vosyliūtė

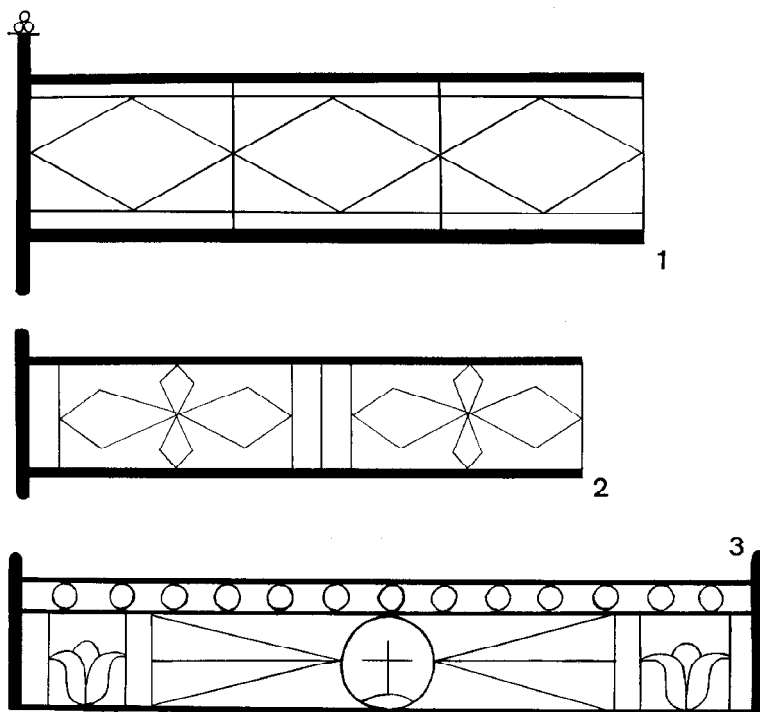
Kapai: rentiniai, apvadai, tvorelės. Pagal tradiciją pavieniai arba keli palaidojimai vienoje kapavietėje turi atskirus betono rentinius. Šiame šimtmetyje kai kurie kapai buvo aptveriami geležine kaltine, rečiau lieta tvorele, pastaraisiais metais jų vietoje išgalėjo betono, teraco ar šlifuito akmens apvadai. Jei šeimos kapavietę supa apvadai, tai ji gali būti visai lygi.

Šio amžiaus antrajame ir trečiajame ketvirtyje išplito kaltinės tvorelės. Iki šio amžiaus trečiojo ketvirčio jų aukštis buvo 60–110 cm. Strypeliai įtaisyti tarp dviejų ar trijų horizontalių kartelių (1 pav.). Strypeliai eina per visą tvorelės aukštį, dalis jų gali pereiti tik vidurinę kartelę. Tarp kartelių ir strypelių įkomponuoti apskritimų, rombų, lankų, S, C pavidalų motyvai. Trečiajame ir ketvirtajame ketvirtyje išgalėjo 40–70 cm aukščio iš dviejų horizontalių kartelių suvirintos tvorelės (2 pav.). Karteles kampuose jungia betono ar metalo stulpeliai. Jos būdavo užsakomos vietos mechaninėse dirbtuvėse. Tarp kartelių išdėstomi kryželių, kryželių apskritime, apskritimų, vertikalių strypelių, lankelių, rombų, C, S pavidalų motyvai: tačiau, populiariausia, kaip ir visoje Lietuvoje, – tulpė. Pastaruoju metu įvairūs stambūs motyvai sukomponuojami per visą tvorelės ilgį (3 pav.). Pagaliau visai neseniai pasirodė žemos – 20–25 cm – tulpių eilės, viršuje nebeturinčios jungiamosios kartelės (4 pav.). Tarp jų pasitaiko lie-

2 pav. Suvirintos tvorelės.

Piešė M. Vosyliūtė

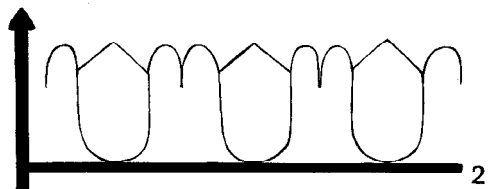
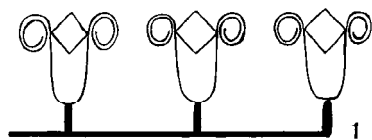
3 pav.

Tvorelės.

Piešė M. Vosyliūtė

tinųjų. Naujausia tendencija – tvorelių visai atsisakoma. Širvintų naujosiose kapinėse bebuvo tik viena tvorelė.

Paminklai formuoja kiekvienų kapinių vaizdą. Širvintų ir gretimų bažnytikaimių antkapiniai paminklai rodo visos Lietuvos XX a. medžiagų ir formų kaitos tendencijas. Retai bepasitaiko išlikusių medinių kryžių, pvz., Alionių kapinėse jų šeši, ir tie patys apirę. Išsiskiria naujas medinis kryžius Zibalų kapinėse: šonai apjuosti ažūriniu ornamentu, iš kryžmų susikirtimo išeina įvairių pavidalų spinduliai, kryžmų galai, kaip ir geležiniuose kaltiniuose kryžiuose, užsibaigia trilapiu. Širvintų kapinių senojoje dalyje yra nemaža obeliskų su tokios pat medžiagos kryžiumi viršuje. Kartais šie paminklai vietoje akmeninio turi geležinį kaltinį kryžių, tokių kryžmų galai užsibaigia trilapiu, o susidūrimė įkomponuojamas C pavidalo ornamentas (5 pav.). Alionių kapinėse vienas medinis kryžius imituoja akmens obeliską, matyt, tokį pastatyti buvo lengviau. Šio amžiaus trečiajame ketvirtyje statyti iš metalo vamzdžių suvirinti kryžiai su metaliniu krucifiksu, jų kryžmų galai užsibaigia trimis apskritimais.

4 pav.

Tvorelė Širvintų naujosiose kapinėse.

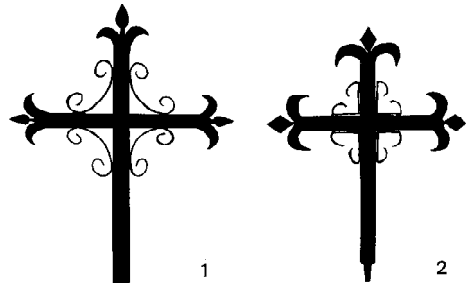
Piešė M. Vosyliūtė

*Naujas antkapinis
kryžius Zibalų
kapinėse.
Autoriaus nuotr.*

stelos. Puorių kaime yra šių paminklų dirbtuvė, jų užsisakoma ir Ukmergėje bei Vilniuje. Stelose iškalinėjamas kryžius, kryžius su Nukryžiuotoju (jis gali būti metalinis), Aušros Vartų Marija, ažuolo, lauro lapų eilė, rūtos šakelė, lelijos žiedas, realistinis mirusiojo portretas (pasitaiko ir fotokeraminių). Širvintų kapinių senojoje dalyje palaidojus mirusį, senasis paminklas nuimamas ir pastatomas kitas, dabartinis.

Pagaliam pastarajame ketvirtyje, kaip ir visoje Lietuvoje, statomi liaudies meistrų kūrybos ažuoliniai stogastulpiai su dvišlaičiu, keturšlaičiu ar kryžminiu stogeliu. Juose išskaptuojama: kryžių nešantis Kristus, Rūpintojėlis ar erškėčiuota Kristaus galva. O Širvintų naujosiose kapinėse yra koplytstulpis su keramine Marijos skulptūrele, 1997 m. vaikų pastatytas tėvams, kurie nenorėjo akmeninio paminklo, sakydami, kad gyvenimas ir taip buvo sunkus.

*5 pav.
Geležiniai kaltiniai
kryžiai.
Piešė M. Vosyliūtė*

*M. ir J. Kanopkų
antkapinis paminklas
(1977). Širvintų
naujosios kapinės.
Autoriaus nuotr.*

Įrašai paminkluose. Dabartiniuose paminkluose pasitenkinama nurodyti vardą, pavardę (ar atvirkščiai), gimimo ir mirties metus, kartais *Liūdi, Nuliūde, Giliai nuliūde* (+giminystė). Eleginės eilutės dažniausiai įrašomos motinoms, jauniems mirusiesiems, tragiškai žuvusiesiems. Kartais pažymima profesija ir pareigos: *Kun., Kunigas, Dekanas, Kanauninkas, Klebonas, Gydytojas, Mokytojas*. Palinkima *Ramaus amžino poilsio* (Širvintos, 1989 m.); *Ilsekītės ramybėje* (Alionys, 1918 m.). Motinoms pastatytuose paminkluose pabrėžiama jų meilė: *Viskas žemėje miršta, / tik motinos meilė / gyva* (Širvintos, 1986 m.) kaip ir daugelyje Lietuvos kapinių, čia yra įrašų: *Bylok granite / skausmą begalinį* (Širvintos, 1997 m.). Pasitaiko pilietiško apraiškų: 1943 m. žuvusio Širvintų valsčiaus Viršaičio Stasio Stepaičio paminkle įrašyta: *Aš mylėjau savo / tautą ir jos / tarnyboje žuoau* (Šešuolėliai). Užsimenama apie gimtinę: *Tebūna lengva jums / tėviškės žemelė* (Šešuolėliai, 1965 m.); *Tegul jums bus miela tėviškės kapų tyla* (Šešuolėliai, 1981 m.);

*M. ir L. Mušinskių
antkapinis
stogastulpis. Širvintų
senosios kapinės.
Autoriaus nuotr.*

Anksti palikot gimtą žemę (Širvintos, 1987 m.). Ir, aišku, išreiškiami religiniai jausmai: *Viešpatie, pasitikime tavimi* (Šešuolėliai, 1989 m.); *Viešpatie! / Tavyje / mūsų viltis* (Zibalai, 1969 m.).

Kapų priežiūra. Laidojant pastatomas nedidelis medžio kryžius su metaliniu krucifiksu. Ekspedicijos metu Alionyse pastebėtas naujas kapas su dviem eglės šakelių vainikais ir baltos medžiagos kaspinais, visi kapo kraštai apdėti gėlių krepšeliais, kojūgalyje trijuose stiklainiuose pamerktos rožių puokštės, galvūgalyje ir šonuose priguldyta gėlių, kryžiaus pavidalu išmeigta žvakių.

Kai kurių kapų galvūgalyje pasodinta po vieną ar dvi tujas. Paprastai

*Antkapinis stogastulpis. Širvintų naujosios kapinės.
Autoriaus nuotr.*

ant vieno kapo auga įvairių rūšių gėlių, tačiau populiariausi yra gvazdikai. Ant kai kurių kapų greta natūralių prismaigstyta ir dirbtinių gėlių. Vienas kitas kapas jau turi žalios spalvos sintetinę dangą; tai naujas reiškinys, pastaraisiais metais pasirodęs visoje Lietuvoje.

Ir darbo dienomis kapinėse pasitaiko po keletą moterų, tvarkančių kapus, laistančių gėles.

Tautodailininkai

Laimutė Bikulčienė

Juozas Dragūnas

Gražus Jūdiškių seniūnijos Mickonių kaimas – visas paskendęs soduose. Vieno alksnynėlio pašonėje sodyba, kurią žino visa apylinkė. Čia gyvena medžio drožėjas ir įvairių darbų meistras Juozas Dragūnas. Gimė jis 1919 m. šiame pačiame Giedraičių valsčiaus Mickonių kaime. Buvo dešimtas vaikas šeimoje. Magūnų pradžios mokykloje baigė 2 skyrius. Tėvai turėjo vieną dešimtinę žemės, todėl duoną reikėjo užsidirbti pačiam. Juozo tėvas dirbo Juodiškių dvare staliumi, tačiau netekęs sveikatos šią vietą užleido sūnui.

Kada pakluso Juozui oblius ir kaltas, jis ir pats neatsimena. Tik žino, jog, jam patikdavo staliaus darbai, o dar labiau gaminti dailiuosius darbelius. Juozas prisimena: „Kuomet pradėjau dirbti Juodiškių dvare staliu, tuo metu [1935–1939 m.] kalviu dirbo Kranažauskas. Ką jis tik nesugebėdavo padaryti: šautuvą (veikiantį), įvairius namų apyvokos daiktus, mokėjo fotografuoti. Pamatęs mano darbus, paprašė dailios dėžutės. Mielai sutikau ir senas kalvis mano darbu liko patenkintas. Net nufotografavo ir padovanėjo man nuotrauką“.

Dvare Juozas darydavo paprastus padargus: akėčias, ratus, roges, duris, langus, ėdžias ir kt. Kada turėdavo laisvo laiko, drožinėdavo įvairias dėžutes,

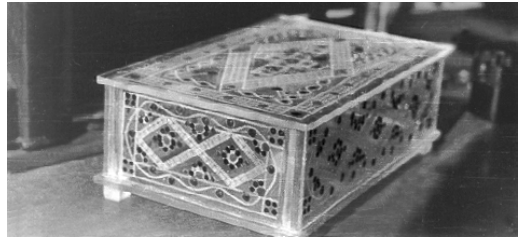
Tautodailininkas Juozas Dragūnas su savo darbo dėžutėmis. 1971 m.

rėmelius. Antrojo pasaulinio karo metais buvo paimtas į sovietinę kariuomenę. Tačiau ir tenai drožinėdavo draugams kandiklius, tabokines, papirosines.

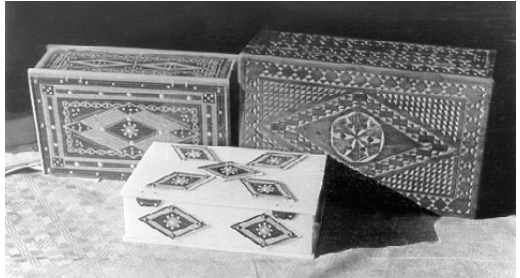
Grįžusį iš karo užgulė šeimos rūpesčiai, darbai kolūkyje, vėliau – tarybiniame ūkyje, tačiau nemetė – gamino dėžutes ne tik iš medžio, bet ir iš plastmasės. Vėliau pradėjo drožinėti paukščius, žvėris, žmones pasakų motyvais. Dalyvaudavo parodose Alionysė, Širvintosė.

Beveik kiekvienoje Juodiškių kaimo troboje rasi jo rankų darbo langų rėmus, duris, grindis, lubas bei įvairių dėžučių, žaislų.

Juozas Dragūnas mirė 1982 metais.

*J. Dragūno darbo
medinė dėžutė*

*J. Dragūno darbo
dėžutės: 2 iš medžio,
viena iš plastmasės*

Julius Gridziuška

Gimė 1938 metais Širvintų rajone Jauniūnų kaime valstiečių šeimoje. Vaikystėje tėvų ūkyje dirbo žemės darbus. Vidurinę baigė Máišiagaloje. Dirbo Jauniūnų tarybiniame ūkyje, vėliau Pókiškių aštuonmetėje mokykloje. Gyvena ir kuria Alionių kaime.

Parodose dalyvauja nuo 1965 metų. Liaudies meno draugijos narys nuo 1970 metų. Apdovanotas tuometinės sąjunginės parodos diplomais, LSSR liaudies meno draugijos garbės raštais, rajono padėkos raštais.

„Kada galvoju apie savo vaikystę, tai ji labai susijusi su mano mylimu žaidimu – drožinėjimu, – pasakoja J. Gridziuška. – Kaimynai dažnai sakydavo mano tėvams, kad aš galiu pirštus nusipjauti, tačiau, ačiū savo laimei ir džiaugsmui, kad taip neatsitiko“.

J. Gridziuška drožinėjimo meną paveldėjo iš tėvo, nors mama taip pat gražiai verpė ir audė. Julius vaikystėje labai mėgo žiūrėti ir padėti tėvui, kai šis droždavo vežimus ar roges ne tik savo šeimai, bet ir kaimynams. Šeimoje augo keturi sūnūs. Du iš jų – liaudies meistrai. „Pirmas pamokas man davė tėvas. Vėliau mokiausi pas kaimyną V. Račicką, gyvenantį Jauniūnuose. Jis pynė krepšius. Bet man labiau buvo prie širdies medis, negu pynimas. Vaikystėje labai mėgau drožti rėmelius“.

Jaukiame name Alionysė kiekviename žingsnyje matoma menininko ranka. Kada paklausėme praeivio, kur yra liaudies meistro namai, atsakė trumpai ir aiškiai: eikite tiesiai ir suprasite, nes jie išsiskiria iš visų kitų. Iš tikrųjų:

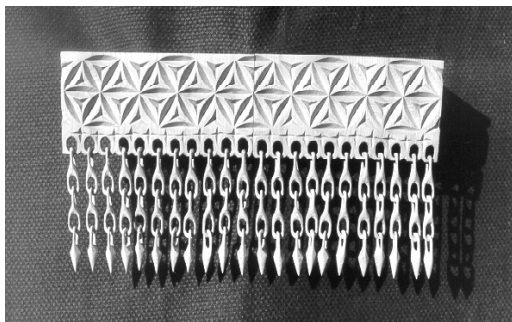

*Tautodailininkas
Julius Gridziuška*

pagražintas kaminas, ornamentuota veranda, o kambariuose tikra senovinių baldų ir daiktų ekspozicija.

Dažnai jis renka išmestus senų daiktų gabalėlius, kad iš jų padarytų tikrą stebuklą. Jis – ne tik restauratorius, bet ir kūrėjas. Žvakidė, rankšluostinė, dekoratyvinis staliukas, lėkštės – viskas padaryta iš medžio. Iš didelio medžio gabalo išdrožta medinė grandinė, žiedai. Sunku patikėti, kad grandinė nesujungta, o ištisinė, iš vieno medžio gabalo. Įvairių formų mediniai karoliai, žiedai, sagės nenusileidžia grožiu net gintarui. 1965 metais dalyvavo rajone organizuotoje pirmoje liaudies meno dirbinių parodoje. Geri žiūrovų bei komisijos narių atsiliepimai paskatino tolesniam kūrybiniam darbui. Pagaminęs pirmuosius karolius iš medžio, Julius kreipėsi į Liaudies meno rūmus, norėdamas pasikonsultuoti, sužinoti meistrų nuomonę. Šis kūrinys buvo aukštai įvertintas, o meistras buvo priimtas į Liaudies meno draugijos narius. Lietuvių liaudies ornamentikos pagrindu sukurtas skulptūrų ciklas „Kienio sargas“ puošė rajoninių Kultūros namų vidinį kiemelį. Rajono bibliotekos skaityklos skyrius pasidabino langus meistro išdrožtomis iš medžio užuolaidomis. Ansamblis „Lietuva“ savo koncertinėse programose naudoja J. Gridziuškos išdrožtą lovį. Brandžiausi ir originaliausi jo darbai yra dėžutė iš gintaro ir pinto metalo, medalionas ir flakonėliai kvepalams; iš medžio darbu – dėžutė Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejui paminėti.

Julius Gridziuška savo kūrybos darbams naudoja įvairią medžiagą: šaknis, ragus, metalą, gintarą, medį. Jis labai žavisi profesionaliąja kūryba, daug skaito, domisi įvairiais albumais ir liaudies meno kūrinių nuotraukomis, da-

*J. Gridziuškos darbo
rankšluostinė*

*J. Gridziuškos darbo
dekoratyvinės lazdos*

lyvauja kūrybiniuose seminaruose, noriai dalinasi darbo patirtimi su kitais liaudies meistras, konsultuoja bei padeda jaunesniems.

Darbai muziejuose:

- Kernavės valstybiniame archeologijos ir istorijos muziejuje-rezervate: šaukštai, grandinėls, papuošalai;

- Lietuvos nacionaliniame muziejuje – papuošalai iš medžio, dėžutės, žvakidės, rankšluostinės;

- dailės fonduose – rankšluostinės, žvakidės, dekoratyvinės lėkštės, papuošalai, dėžutės;

- Kijevo etnografiniame muziejuje – rankšluostinės, žvakidės, papuošalai, dekoratyvinės lėkštės;

- Lietuvos liaudies buities muziejuje Rumšiškėse – lazdos.

*Tautodailininkė Albina
Vaivadienė*

Albina Vaivadienė

Gimė 1936 metais Anykščių rajone. Ten pat baigė vidurinę mokyklą. Toliau mokėsi Kauno akušerių-felčerių medicinos mokykloje.

Tapyti pradėjo atvažiavusi į Širvintas ir, kaip pati sako, atsitiktinumo dėka: „Nuvažiavau į Vėžiuonas pas seserį liaudies menininkę ir paprašiau paveikslų. Aišku, ji man jo nedavė. Pasakė, kad kiekvienas turi atrasti save ir turėti savo braižą. Išvažiavau ir manau: nutapysiu ir be tavo malonės, dar gražesnių. Taip ir prasidėjo mano kelias į meną“.

Dar besimokydama vidurinėje Albina apipavidalindavo mokyklos leidžiamą sienlaikraštį, piešdavo atvirukus, plakatus. Vėliau padėdavo sūnui piešimo pamokas atlikti. „Manau, kad visa tai esu paveldėjusi iš tėvelio. Jis puikiai piešdavo karikatūras. Tačiau man mokytis dailės nepatarė. Gal dėl to, kad gerai pažinojo dailininką Vladą Eidukevičių ir jo vargingą gyvenimą“.

*A. Vaivadienė su
vaikaitėmis Eglute ir
Gintare prie savo
paveikslų*

Albina Vaivadienė labiausiai mėgsta piešti gamtos vaizdus. Spalvos švelnios, pastelinės. Jos darbų parodas lankė Širvintų, Vilniaus, Švenčionių, Šalčininkų, Kupiškio ir kitų respublikos rajonų žmonės. Jos darbų yra Lenkijos, Vokietijos, Norvegijos gyventojų kolekcijose.

Siūlų dažymas

Laimutė Bikulčienė

Karpotasis beržas (*Betula pendula*) arba **plaukuotasis beržas**. Žievėje turi tamsiai rudo atspalvio dažo. Žievė renkama nuo jaunų berželių pavasarį, kai ji lengvai atsoka. 100 g siūlų imama 500 g žievės, išdžiovintos ore, ir mirkoma 1 parą. Po to virinti tame pat vandenyje 4 val. Siūlai nusidažo rausva spalva. Jei įdedama geležies sulfato, įgauna tamsiai rudą atspalvį. Vilnonius siūlus dažo geriau, negu lininius.

Rausvai pilką atspalvį gauname 100 g vilnonių siūlų imant 300 g beržo žievės, 6,5 g vario sulfato. Žievė susmulkinama ir virinama 4 val. Siūlai dažymui dedami šlapi ir virinama 30 min. Išėmus siūlus į nuovirą dėti vario sulfato, po to vėl įdėjus siūlus, virinti 15–30 min.

Pilkai violetinė spalva gaunama, kai 100 g medvilninių siūlų imama 600 g sudžiovintos beržo žievės, 6,5 g geležies sulfato. Žievė mirkoma 1 parą, po to virinama 2 val. ir gautame nuovire siūlai mirkomi 1–2 val. Žievės nuovire nudažyti siūlai virinami 30 min. geležies sulfato tirpale.

Juodalksnis (*Alnus glutinosa*). Žievė imama nuo jaunų alksnių. Ant žievės neturi likti medienos. Žievę geriau imti džiovintą. Sausa žievė susmulkinama, mirkoma 12 val. minkštame vandenyje ir jame virinama, kol gaunamas tamsiai rudas skystis. Kuo šviesesnė nuoviro spalva, tuo siūlai nusidažo šviesesne ruda spalva. Juodai spalvai gauti reikia pridėti geležies sulfato. Gerai pamirkyti keletą dienų dažymui skirtus siūlus ievos žiedų tirpale.

Mišinys iš alksnio žievės ir bruknių stiebelių duoda raudoną spalvą. Nuoviras iš alksnio ir beržo žievės duoda rožinę spalvą. Norint gauti pilką arba juosvai pilką spalvą, į nuovirą reikia įdėti truputį geležies sulfato.

Juosvai pilka spalva gaunama, kai 100 g vilnos imama 200 g alksnio žievės, 13 g geležies sulfato. Vanduo su alksnio žieve virinamas 1 val. Šlapi siūlai dedami į atvėsintą nuovirą, užvirinama ir virinama 30 min. Pridedama geležies sulfato, virinama 1 val. ir ataušinama, kur ir virė. Po to siūlai praskalaujami keletą kartų muiluotame vandenyje, po to švariame šiltame vandenyje ir po to stipriame kadagio uogų nuovire.

Pilkai žalia spalva gaunama 100 g vilnos imant 25 g alūno, 38 g žievės, 3 g indigo, 13 g lipiko šaknų. Žievės nuovire reikia ištirpinti alūną ir virinti 30 min. Po to siūlai išimami ir į tirpalą įpilama lipiko šaknų nuoviro. Virinama 30 min.

Tamsi žalsvai mėlyna spalva gaunama 100 g vilnos imant 19 g alūno, 300 g alksnio žievės ir lapų ir 9,5 g indigo. Siūlai virinami 30 min. alūno nuovire, po

to 30 min. alksnio žievės nuovire. Siūlus išėmus ir ataušinus, įpilama indigo ir vėl virinama 30 min.

Tamsiai ruda spalva gaunama 100 g vilnos imant 19 g alūno, 13 g indigo, 900 g alksnio žievės, 100 g lipiko šaknų. Siūlus virinti 30 minučių alūno tirpale ir indigo tirpale iki mėlynos spalvos. Mėlyni siūlai įleidžiami į žievės nuovirą. Laikoma 30 min., pridėdama lipiko šaknų nuoviro ir virinama dar 30 min.

Tamsiai ruda spalva gaunama 100 g vilnos imant 19 g alūno, 13 g indigo, 900 g žievės, 100 g lipiko šaknų, 6,5 g geležies sulfato. Siūlus virinti 30 min. žievės tirpale, o po to dar laikyti tame pat tirpale 12 val. Išėmus pridėdama lipiko šaknų. Visas mišinys virinamas 30 min. Išėmus pridėti geležies sulfato, ir vėl virinti 30 min.

Juoda spalva gaunama 100 g medvilninių siūlų imant 300 g ažuolo gilių, 500 g alksnio žievių, 200 g vario sulfato. Siūlai laikomi 30 min. ažuolo gilių nuovire. Po to 1 val. dažoma žievės nuovire su vario sulfatu. Išdžiovinama. Sausi siūlai iš naujo įleidžiami į šaltą ažuolo gilių nuovirą. Išdžiovinama ir vėl leidžiama į žievės nuovirą. Taip daryti tol, kol siūlai pasidaro juodi. Norint gauti pilkos spalvos siūlus, ši procedūra atliekama 2–3 kartus.

Iš juodalksnio žievės gaminami dažai, kuriais, priklausomai nuo priedų, dažoma oda ir šilkas juoda, raudona ir geltona spalva.

Paprastasis ažuolas (*Quercus robur*). Kadangi ažuolynų nedaug, todėl žievės rinkimas yra ribotas. Žievė imama tik nuo tų ažuolų, kurie pjaunami. Žievė imama pavasari, kai išsiskiria daugiausiai sulčių. Galima dažyti šviežia ir sausa žieve. Pridėjus ažuolo lapų ir valgomosios druskos, gaunama juoda ir ruda spalva. Sena žievė dažo pilka ir juoda spalva.

Šviesiai melsva spalva gaunama 100 g vilnos imant 1,2 g indigo, 0,5 g geležies sulfato, 2,5 g gilių. Į vandenį dedama indigo. Į ataušintą vandenį dedama šlapi siūlai, virinama 30 min. Išėmus pridėdama geležies sulfato ir gilių. Vėl virinama 30 min.

Pilkai melsva spalva gaunama imant 100 g vilnos 3 g indigo, 0,2 g geležies sulfato, 6,5 g gilių. Dažyti pagal ankstesnę receptą.

Gelsvai pilka spalva gaunama 100 g vilnos imant 100 g ažuolo džiovintų žievių ir 8 g alūno.

Paprastoji ieva (*Tudus racemosa*). Žievė duoda šviesiai geltoną, geltoną ir rausvai geltoną spalvą.

Šviesiai ruda spalva gaunama 100 g vilninių siūlų imant 16 g alūno, 400 g žievės. Siūlus virinti 30 min. alūno tirpale. Žievę virinti 3–4 val., perkošti ir 1 val. virinti, įdėjus siūlus.

Rausvai rudai spalvai gauti 100 g žievės reikia 13 g tikrojo lipiko šaknų, 6,5 g gilių. Iš žievės ruošiamas nuoviras, kuriame 2 val. virinamos lipiko šaknys ir gilės. Į perkoštą nuovirą dėti siūlus. Jei prieš tai siūlai 10 min. bus palaikomi šarme, tai spalva bus melsvai raudona.

Džiovinta žievė nudažo vilnonius siūlus rausvai ruda spalva.

Juodalksnis (*Alnus glutinosa*). Jo šaknimis dažant siūlai būna geltonai rausvos spalvos. 100 g vilninių siūlų nudažyti imama 1 kg šaknų (galima pridėti

ir žievės), pridedama 50 g sieros rūgšties (H_2SO_4) ir virinama 2 val. Tirpalą perkošti ir dėti siūlus, virinti 1 val.

Dažnai būdavo dažoma juodalksnio šaknimis. Dažant pridėjus acto ir sieros rūgšties, vilnoniai siūlai nusidažo oranžine spalva.

Paprastasis lipikas (*Galium mollugo*). Jo šaknų reikia labai daug. Violetiškai-rožinei spalvai gauti 100 g vilnonių siūlų reikia 200 g šaknų. Sutrintas šaknis užpilti vandeniu, kuriame ir virinti siūlus iki norimo atspalvio. Prieš dažymą siūlus galima pavirinti 30 min. alūno tirpale.

Rausvai spalvai gauti 100 g vilnos reikia 200 g šaknų ir 50 g alūno.

Tamsiai rausvai spalvai 100 g siūlų reikia 19 g alūno ir 250 g šaknų.

Melsvai violetinė spalva gaunama, kai 100 g vilnos imama 6,5 g šaknų ir 3 g indigo. Šaknis virinti 30 min. Pridėti šalto vandens, įdėti šlapius siūlus ir vėl virinti 30 min. Išimti siūlus, ataušus vėl virinti 30 min. pridėjus indigo.

Svogūnas (*Alium cepa*). Dažymui naudojami lukštai. 100 g vilnonių siūlų reikia imti 400 g sausų lukštų. Mirkyti 7 val. ir ten pat virinti 2 val. Siūlai būna tamsios rausvai rudos spalvos. Paveikus alūnu, gaunama šviesiai geltona spalva. O jei pridėti alūno ir vyno rūgšties, gausime tamsiai geltonos spalvos vilnonius siūlus.

Lininius siūlus be priedų galima nudažyti rausvai ruda spalva, paveikus alūnu – geltona, paveikus geležies sulfatu – pilka, vario sulfatu – ruda.

Gelsvai rudai spalvai gauti 100 g vilnos imti 16 g alūno, 800 g lukštų. 30 min. virinti alūno tirpale. Lukštus virinti 3–4 val., perkošti ir tame tirpale siūlus virinti 1 val.

Žinomas liaudies receptas: dažant sudžiūvusiais svogūno lukštais ir pridėjus acto rūgšties gaunami žalsvai rudos spalvos vilnoniai siūlai.

Paprastoji bitkrėslė (*Tanacetum vulgare*). Šaknys, surinktos pavasarį arba rudenį, geltonus siūlus nudažo raudonai. Dažant reikia pridėti truputį alaus.

Didysis debesylas (*Inula helenium*). Šaknys, paveiktos amonio nitratu, duoda mėlyną dažą vilnoniams siūlams.

Tankiažiedė rūgštyinė (*Rumex confertus*). Iš šaknų gaunamas juodas dažas vilnoniams siūlams. Reikia pridėti geležies sulfato.

Pasakojo:

Vanda Dalinkevičienė-Jalkauskaitė, g. 1930 m. Musninkų sen., Paberžės k.;

Elena Matulienė-Vinslovaitytė, g. 1926 m. Zibalų sen., Anciuų k.;

Veronika Stankevičienė-Imbrasaitė, g. 1935 m. Ukmergės r. Baravykų k., nuo

1968 m. gyvena Juodiškiuose.

Vaikų auginimas

Laimutė Bikulčienė

1900–1950 metai Širvintų valsčiuje, kaip ir visoje Lietuvoje, buvo permaisingi, tačiau šeimos gan didelės – nuo 5 iki 15 narių. Tarpukario nepriklausomybės metais misionierius nelaimindavo tokių šeimų, kurios teturėjo 1–2 vai-

kus, o jei būdavo 10 ir daugiau – tokius tėvus kviesdavo prie altoriaus ir laimindavo atskirai. Retai kada gausias šeimas remdavo valstybė, dažniausiai tai darydavo bažnyčia: kartą per metus duodavo cukraus, aliejaus, žibalo arba medžiagų atraižų. Visas kaimas gailėdavosi šeimos, kurioje nebuvo nė vieno vaiko. Tuomet kaimynai siūsdavo savo vaikus aniems į talką. Dažnai šeima, nesusilaukusi vaikų, imdavo auginti kaimynų našlaičius arba pamestinukus.

Kaip mena pateikėjos, prieškario laikais Širvintų valsčiuje daugiau gimdavo berniukų nei mergaičių ir tik pokario laikais šis santykis tapo lygus. Sakydavo: jeigu moters genai yra stipresni, gimsta mergaitės, o jeigu vyro – berniukai. Šeimos galva labiau norėdavo sūnaus – darbininko, negu dukters – šeiminkės. Net į kaimyno pasveikinimą gimus vaikui dažnai atsakydavo: „Tai kad ne vaikas gimė, o mergaitė“.

Žinant didelį tų laikų naujagimių mirtingumą, nėščia moteris tikėjo įvairiais burtais, draudimais ir jų laikydavosi, kad tik vaikas gimtų sveikas ir augtų doras.

Draudimai nėščiai moteriai

Nežiūrėti pro rakto skylutę, nes vaikas gims žvairas.

Neiti ten, kur svilina kiaulę, nes vaikas gims šeriuotas.

Nelandžioti pro sukabintas virves, nes virkštelė apsisuks apie vaiko kaklą.

Nevažiuoti vežime atbulai – vaikas gims kojytėmis.

Nieko neimti neatsiklausus, nes vaikas užaugęs bus vagis.

Pamačius gaisrą, nesistverti už jokios kūno vietos, nes kūdikiui tose vietose bus raudonos dėmės. Jeigu nusistveri už akių – gali gimti aklas.

Pamačius invalidą, nesijuokti, o nusistverti rūbo kraštą ar žiūrėti į nagus.

Nuėjus į laidotuves, išeiti pirma karsto.

Negalima siūti šventvakariais ir sekmadieniais – gims vaikas su prisiūtu liežuviuku.

Einant keliu nevalgyti, nes vaikas bus nepasotinamas.

Nepjauti naminių paukščių, nes vaikas užaugęs bus žiaurus.

Nėščiai negalima krikštyti kitų vaikų, nes atiduos dar negimusio vaiko laimę.

Jei nėščia moteris ateina pasiskolinti, reikia duoti – kitaip tą žmogų užpuls pelės.

Nėščiai reikia saugotis, kad šešelio kas kirviu neįkirstų, nes gali gimti kūdikis be tos vietos.

Vaiko gimimas, maudymas, vystymas, lopšys

Širvintų valsčius priklausė Ukmergės apskrčiai, todėl gydytoją gimdyvėms veždavosi iš Ukmergės. Buvo toli, be to, ne visi galėdavo susimokėti pinigais. Todėl kiekvienas didesnis kaimas turėjo savo pribuvėjas, vadinamas

bobutėmis. Tai būdavo vyresnio amžiaus ištekėjusios moterys. Moters, kuri neturėdavo savo vaikų, nekviisdavo: manydavo, jog tokios pribuvėjos priimtas vaikas neturės dalios. Paprastai gimdyvė pati pasiruošdavo būtiniausius dalykus vaikeliiui, tačiau bobutės pareiga turėti šilkinio arba drobinio siūlo bambytei užrišti. Pateikėja Elena Gujytė iš Júodiškių mena, jog jų kaime buvo tokia bobutė Kazytė, kuri garsėjo savo išmintimi visame valsčiuje. Kartą buvo toks nutikimas: prie gimdyvės buvo pakviesta jinai ir atvežtas gydytojas. Bobutė Kazytė sako, jog bus du, o gydytojas užpykęs tvirtina, kad jinai nieko neišmano, gims vienas. Gimė mergaitė. Sutvarkė. Gaspadorius visus kviečia prie stalo vaišintis, o bobutė vėl savo: „Daktare, dar bus“. Daktaras užpykęs: „Tai jau tu ir priimsi“. Visi išėjo į kitą gryčios galą, vaišinas, o bobutė liko. Po kiek laiko pasigirdo naujagimio verksmas – gimė antra mergaitė. Atėjus ir sako: „Va, daktare, tavo ir mano“.

Gimus kūdikiui, placenta (*vaiko patalai*) niekada nebuvo išmetama. Dažniausiai ją pakasdavo po girnomis. Net priežodis yra likęs: „Leisk, čia mano vieta“, atsako: „Tavo vieta po gironom pūva“. Dažnai pribuvėja iš placentos galėdavo pasakyti, kokios lyties gims kitas kūdikis. Ta pačia placenta apšluostydavo gimusį kūdikį, „kad jisai būtų švarus nuo visų dėmių ir spuogų“. Tuomet liepdavo persižegnoti tėvams, peržegnoti kūdikį ir pabučiuoti. Persižegnodavo pati ir tik tuomet prausdavo geldelėje (*nekotėlėje*). Pirmą kartą prausdami į vandenį dėdavo sidabrinį pinigą, kad turtingas būtų, ir įpildavo Šv. Jono žolės antpilo.

Panaudotą vandenį dažniausiai supildavo prie obels, kad ši geriau derėtų. Vaiką vystydavo vystyklais (*palalėmis*), paruoštais iš senesnių staltiesių, pagalvių užvalkalų, kad būtų minkštos. Suvystytą kūdikį surišdavo juosta (*valiniu*). Vystydavo iki 7–8 mėnesių. Paprastai lopšio iš anksto nedarydavo. Ką tik gimusį kūdikį guldydavo į įvairias dėžutes, o dažniausiai šalia motinos, ant pagalvės.

Nukritusią bambutę užkišdavo po sija (*balkiu*). Kada vaikas pradėdavo eiti į mokyklą, duodavo jam ją atrišti. Jei rišdamas nesuplėšydavo, tai sakydavo, kad turės gerą atmintį. Ir dar sakydavo, kad vaikui geriausia gimti pilnaty – tai sėkmingiausios dienos. Gulintį vaiką saugodavo nuo mėnulio šviesos.

Pirmą kartą maitindama, motina turėdavo duoti dešinę krūtį. Jeigu neapsižiūrėjusi paduos kairę – vaikas bus kairiarankis. Vaikų čiulptukų (*soskyčių*) nebūdavo. Tai išukdavo drobinėn medžiagon duonos su cukrumi. Gerti duodavo iš įvairių buteliukų. Jei neturėdavo pirktinės *soskės*, tai padarydavo iš guminės pirštinės piršto. Motinos vaikus maitindavo tol, kol turėdavo pieno. Pateikėja Malvina Chvainickienė sako: jeigu motina nustojusi žindyti kūdikį pagaili jo ir vėl pradeda, tai tokio vaiko akys bus kenksmingos. Užaugęs kuom nors nusistebės (*pasidyvis*) – iš karto pakenks. Nuo tokio žmogaus saugodavo net gyvulius.

Lopšius darydavo tėvas, kartais – stalius. Lopšiai būdavo mediniai, sukalti paprastai kaip dėžutė. Kartais papuošdavo raižiniais arba pindavo iš karklų ar žilvičių. Beržo *lingę* užkišdavo už skersinės sijos, keturiomis virvėmis pakabindavo lopšį ir supdavo aukšтын žemyn. Lopšius kabindavo prie motinos lo-

vos, kad būtų „galva šalia galvos“. Čiužinį kimšdavo iš viksvų arba šieno su padžiovintais ajerais, kad kvepėtų. Pagalvėlę prikimšdavo plėšytų plunksnų, o antklodėlę (*kaldrytę*) siūdavo vatinę.

Jeigu 2–3 metų vaikas vis dar žindo motinos krūtį, tai jį reikėdavo atjunkyti. Pateikėja Elena Matulienė prisimena: „Atsisėdo mama ant stalo aukštai. Ištepė krūtį pipirais, o kitos vieton šepetį įsikišo. Tai aš gudri buvau: katra pipirais ištepta buvo, nušluosčiau, ale šepetio išsigandau – gi badosi“. Kada vaiką atjunko, buria jo gyvenimą: padeda maldaknygę, rožančių, knygą, duonos, pinigą. Už ko vaikas pirmiausia tvers? Jei už maldaknygės – tai bus kunigas, jei už rožančiaus – pamaldus, doras, už knygos – protingas, gerai mokysis, o jei už duonos – gaspadorius. Pinigas pranašavo turtingą gyvenimą.

Vaikų vardai

Vardus rinkdavo pagal giminybę. Jeigu senelis Jonas, tėvas Jonas, tai ir sūnus – Jonas. Duodavo atsineštinį vardą pagal kalendorių arba tų metų žymaus žmogaus paminėjimą. Pateikėja Bronė Stundienė sakė: „1930 metais pas mus kaime (Kiaukliuose) gimė 20 berniukų ir visi – Vytautai, nes tais metais buvo didžiojo kunigaikščio Vytauto paminėjimas“. Labiau pamaldūs tėvai duodavo šventus vardus. Širvintų valsčiuje populiarūs buvo vardai: Kazė, Stasė, Adelė, Veronika, Ona, Genutė, Birutė, Darata, Ieva; Jonas, Vytautas, Marijonas, Mykolas, Antanas, Jurgis, Motiejus, Kazimieras.

Iki krikštytųjų vaiko vardu nevadindavo, tik *lėliuku*. Krikštydavo būtinai iki metų. Metrikuose rašydavo gimimo dieną. Jeigu vaikas gimdavo silpnos sveikatos, tai stengdavosi pakrikštyti greitai. Statydavo kryžių ir net mišias užpirkdavo.

Vaikų išdaigos

Anksčiau šeimoje broliai ir sesės vieni kitus prižiūrėdavo. Vyresniems, aišku, labiau norėdavosi žaisti su bendraamžiais, negu su jaunesniu broliu ar sesute. Pateikėjas Adomas Kovaliukas prisimena: „Tais laikais nebūdavo kelnaičių. Visus mažus vaikus rengdavo ilgais marškinėliais. Būdavo, pasodinam brolių tarp kojų ant marškinių uždedam didelį akmenį, kad jis negalėtų pajudėti. Patys drąsiai žaisdavom, nes žinodavom, kad šis niekur nenuropos. O žiemą, jei trukdydavo žaisti, tai pripūsdavom oro „burna į burną“, tai greitai užmigdavo“.

Pasakojo:

Malvoina Chvoainickienė-Černiauskaitė, g. 1918 m. Zibalų sen., Bajorakaimio k.;

Stasė Danilevičienė-Stankevičiūtė, g. 1925 m. Zibalų k., nuo 1960 m. gyvena Júodiškiuose.;

Elena Gujytė, g. Ukmergės r., Raguvėlės k., nuo 1928 m. gyvena Júodiškiuose.;

Adomas Kovaliukas, g. 1920 m. Alionių sen., Trapėlių k., mirė 1998 m.;

Elena Matulienė-Vinslovaitė, g. 1926 m. Zibalų sen., Anciūnų k.;

Bronė Stundienė-Paligaitė, g. 1927 m. Zibalų sen., Rùbikonių k.

Šeima. Vaikų auklėjimas

Živilė Driskiuvienė

Šeima – kaimo bendruomenės dalis, susijusi tarpusavio įsipareigojimais ir ekonominiais saitais. Lietuvių tradicinė šeima atliko įvairias funkcijas: ji buvo materialinių gėrybių kūrėja, demografinių giminės ir tautos uždavinių vykdytoja, jaunosios kartos augintoja ir auklėtoja¹. Šeimos papročiai, apeigos, tradicijos yra tautos kultūros liudininkai bei saugotojai². Rašytiniai istorijos šaltiniai sako, kad Lietuvoje moteris šeimoje užėmė ypatingą vietą, ji buvo namų židinio saugotoja, vaikų gimdytoja, augintoja bei auklėtoja. Moteris buvo gerbiama ir teisiškai apsaugota senuosiuose Lietuvos teisyuose. Įsigalėjus patriarchaliniam šeimos modeliui, vyras, kaip žemės dirbėjas, tapo svarbesnis šeimoje. Vyrai – tiek šeimoje, tiek bendruomenėje – turėjo daugiau teisių negu moterys. Tačiau ant moters pečių taip pat gulė dalis ūkio darbų: derliaus nuėmimas, linų auginimas, nuėmimas ir apdorojimas, gyvulių priežiūra. Šiame straipsnyje trumpai apžvelgsime XX a. pirmojoje pusėje Širvintų valsčiuje vyravusius šeimos santykius, atskirų šeimos narių padėtį, moralinį ir darbinį vaikų auklėjimą, požiūrį į mokslą, šeimos šventes, papročius, santykius su kitataučiais. Straipsnis parašytas remiantis 1999 m. etnografinės ekspedicijos metu surinktais pateikėjų liudijimais.

XX a. pirmojoje pusėje, kaip ir visoje Lietuvoje, taip ir širvintiškių šeimoje vyravę santykiai būdingi patriarchaliniam šeimos modeliui, t. y. šeima buvo monogaminė, šeimos galva dažniausiai būdavo tėvas, o jam mirus – motina. Jei amžius ar sveikata neleisdavo tėvui eiti pareigų, jas patikėdavo savo įpėdiniui. „Kol gyveno su šeima diedukas – tėvo tėvas, – jis viską tvarkė. Jau virš 60 metų sulaukęs ūkio reikalus tvarkyti atidavė sūnui. Diedukas sakęs: „Kam gi man senam ūkininkaut? Jūs ūkininkaukit“ (7, žr. pateikėjų sąrašą straipsnio gale).

Šeimos pajamos iš ūkio dažniausiai būdavo tėvo rankose, kitur „vyras pasiimdavo savo dalį už grūdus, o gospadinė – už vištas, kiaušinius“ (8). „Iki grabo lentos viskas buvo tėvų“ (3). Visi, net ir suaugę vaikai turėdavo paklusti tėvų valiai. Už nepaklusnumą vaikai būdavo baudžiami. Suaugusiems vaikams, kurie nevykdavo tėvo valios, būdavo neduodama žemės, neskiriama pasoga ar jie net išvaromi iš namų. Prasikaltę ir išvaryti iš namų vaikai eidavo tarnauti net į Latviją. Pateikėjos Zofijos Kavaliauskienės iš Kiauklių kaimo brolis žaisdamas prasišė kortom, bijojo grįžti namo, nuėjo tarnauti pas ūkininką. Išskirtinį atvejį papasakojo pateikėjas Albinas Pažusis iš Zibalų kaimo, kai tėvas iš sielvarto savo netikusį sūnų, kuris iš jo vogdavo, užmušė, o pats pasikorė.

Susikūrusi jauna šeima retai kada turėdavo atskirą būstą, todėl dažnai suaugę vaikai kurdavo šeimas ir gyvendavo kartu su senais tėvais ir nevedusiais broliais ar netekėjusiomis

¹Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*. – V.: Mintis, 1995. P. 123.

²Dundulienė P. *Lietuvių etnografija*. – V.: Mokslas, 1982. P. 13.

seserimis. Tokią šeimą jungė bendras ūkis, turtas, darbo įrankiai, gyvuliai, javų ir maisto atsargos. Tačiau kiekviena šeima turėjo ir savo asmeninio turto, laisvu laiku uždirbto, gauto dovanų ar rasto³. Valgydavo dažniausiai kartu. Jei vienos šeimos būdavo daug vaikų, tai ta šeima valgyt virdavo atskirai, tačiau visus darbus dirbdavo kartu. Nusenę tėvai dažniausiai nebedirbdavo, prižiūrėdavo vaikaičius, bet vadovaudavo visiems ūkio darbams. Neišsidalijusios šeimos pavyzdys buvo Čivyliškių kaime: vienoje šeimoje gyveno trys vedę sūnūs su savo šeimomis, o šeimos galva buvo motina. „Motina – gospadinė ir gaspadorius“ (6). Visa šeima gyveno viename name, bendrai dirbo ir maitinosi, marčios pasavaičiui ruošė maistą, o motina skirstė šeimos nariams darbus, rūpinosi ūkiu ir tvarka namuose, maisto ruošimu, drabužiais, daržais. Sūnūs tarpusavyje sutarė, tačiau marčios labai nesugyveno. Vos išėjusios už durų tuoj kibdavo viena kitai į plaukus (8). „Trys katės maiše supyksta“ (5). Mirus motinai, sūnūs namą išsidalino – kiekvienas pasistatė sau po atskirą namelį. Nesutarimas tarp artimiausių šeimos narių – brolių, seserų – dažniausiai kildavo dėl žemės, turto ar tiesiog pavydo. Trapėlių kaime sesuo neleido broliui vesti, nes namuose jau buvo keturios šeiminkės, sakė: „Atsistosisu su kirviu prie durų ir duosiu“. Taip ir nevedė, liko senbernis. „Ne taip čia paprasta buvo gyvent: jei namuose šeimoje yra dvi seserys, tėvai ir dar du broliai su brolienėm, tai ką daryt?“ (3).

Jauni žmonės neskubėdavo anksti kurti šeimos. Remdamiesi 1928 m. oficialiosios statistikos duomenimis, kur pateikiamas atskirų Lietuvos etnografinių sričių besituokiančiųjų amžius, galime pastebėti, kad Aukštaitijoje didžiausias besituokiančių vyrų procentas buvo 25–29 metų amžiaus (36,9%), o moterų – 20–24 m. amžiaus (38,2 %)⁴. Širvintų valsčiuje, pateikėjų liudijimais, jaunuoliai vesdavo sulaukę 30 metų ir vyresni, o merginos tekėdavo dažniausiai 25–30 m. „Jau apie 30 m. – sena pana, bet apsiveda ir 35–40 metų“ (8). „Vaikinas su mergina draugaudavo 4–6 metus, „ūpo nebuvo ženytiš“ (4). Renkantis žmoną, buvo žiūrima į merginos dorumą, darbštumą, grožį, sveikatą, kraitį. Merginoms tuo didesnė garbė, kuo daugiau piršlių ir kuo iš toliau jie atvažiuodavo. Pas pateikėją Elena Gūjtę iš Trapėlių kaimo buvo atvykę gal dešimt piršlių, bet ji juos išvarydavo: „Ką, aš durna, kad man koks senis veža kokį diedą? Aš negalvojau tekėt“.

Vedybos kartu būdavo ir ekonominis sandėris. Į vaikų santuokas kišdavosi ir tėvai. Todėl reikėdavo prašyti tėvų leidimo susituokti. „Jei gyveno kartu ant tėvų stalo, tai leidimo turėjo prašyt“ (3). Tėvai pageidaudavo, kad sūnus parvestų turtingą marčią – „biednos ar siratėlės ne taip norėdavo“. „Nuo žmonių girdėdavo, katra bagotesnė. Jei biedna marti, tai anyta ir vyras vadindavo – nuogauodegiai“ (4). Prieš tėvų valią vedus merginą, ji ilgai būdavo nepripažįstama marčia, jai nebuvo leidžiama net valgyti prie bendro stalo su visais šeimos nariais (4). Jaunosios tėvai taip pat žiūrėjo, kad žentas turtingas būtų. „Jei tėvai neleidžia, tai neisi. Tėvų

³Dundulienė P. *Lietuvių etnografija*. – V.: Mokslas, 1982. P. 26.

⁴Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*. – V.: Mintis, 1995. P. 146.

klauso“ (7). XX a. viduryje, keičiantis santvarkoms ir gyvenimo būdui, vaikai jau nebeprašydavo tėvų leidimo tuoktis, sumenko ir tėvų vadovaujamas vaidmuo šeimoje.

Vedus sūnums, buvo dalijama žemė ar išmokama dalis, o ištekėjusioms dukterims buvo skiriama pasoga: dalis nekilnojamojo turto, gyvulių, javų, pinigų, pagal susitarimą ir turimo turto kiekį. Pasoga atsirado išnykus mokesčiui už nuotaką ir buvo duodama išvykstančiai moteriai kaip dovana, vėliau – kaip jos uždirbta tėvų namuose dalis⁵. Dėl pasogos atvažiuodavo derėtis iš anksto jaunikio siunčiamas piršlys. „Jei nėra pasogos – išvažiuoja“ (3). Į pasogą įeidavo ir gautas išsimokslinimas ar įgytas amatas. „Paulavičius išmokino vieną sūnų mokytoju, o kitam žemę paliko“ (8). Pateikėja Elena Gujytė iš Trapelių kaimo pasakojo: „Mama buvo iš gerų namų. Brolis jai davė nemažą pasogą, už kurią tėvas išvažiavo į Ameriką uždarbiaut“. XX amžiuje pasogos skyrimas žmonių suprantamas jau visai kitaip. Apie merginoms skiriamas pasogas viena pateikėja taip pasakė: „Neteisybė: tėvas užaugina dukterį ir dar turi primokėti jauniui – pasogą duoti“ (8).

Jei šeimoje nebūdavo sūnų, viena iš dukterų atsivesdavo į namus vyrą užkuri. Pasogą skirdavo ir išeinantiems užkuriomis sūnums. Jos dydis priklausė nuo turimos žemės kiekio, esamo turto ir tėvo malonės. Jaunuoliui iš Kiemėlių kaimo tėvas davė pasogos pakinkytą arkli su ratais, grūdų. Jei turėdavo, duodavo ir pinigais. Kadangi užkuriais dažniausiai eidavo iš neturtingų šeimų kilę jaunuoliai ar net samdiniai, tai dažniausiai jų atsinešamas turtas buvo labai menkas, o kartais jie ateidavo „kaip stovi“ (6). Prieš skirdami dukteriai pasogą tėvai ar nuotakos broliai važiuodavo žiūrėti jaunikio ūkio. Pasitaikydavo atveju, kai jaunikis, prieš atvažiuojant svotams, privesdavo į savo tvartą kaimynų gyvulių, pripildavo į klėtis skolintų grūdų (8).

Tekėdama mergina atsinešdavo kraitį: pačios prisiaustų drabužių, audinių, patalynės, pagalvių, antklodžių (*kaldrų*). Kraitis buvo merginos nuosavybė. Pagal kraičio dydį, kraičio skrynios sunkumą sprendavo apie merginos darbštumą. Net liaudies dainose patariama mergelei neskubėti tekėti:

*Bernužėli, aukie, aukie.
Mergužėle, dar palaukie.

Mergužėle, dar palaukie,
Sau kraitelį susikraukie.

Kai bus didis kraitužėlis,
Bus bagotas bernužėlis.*

Vyresnio amžiaus merginos daugiau prisiausdavo, prisisiūdavo, todėl jų kraičio skrynios būdavo didesnės. Kraitį pasiimdavo iš jaunikio pusės atvažiauvę vestuvininkai – *kupčiai*.

Su merginų kraičio skryniomis būdavo įvairių nuotykių, kai nuota-

⁵Dundulienė P. *Lietuvių etnografija*. – V.: Mokslas, 1982. P. 230.

kos, norėdamos pasirodyti turinčios didelį kraitį, į skrynias prikraudavo visokių sunkumų, pavyzdžiui, akmenų, kad sunkiau būtų nešti. „Skrynios būdavo sunkios – nešdavo net keturiose“ (8).

Pasitaikydavo atvejų, kai jaunos merginos likdavo apgautos būsimų jaunikių. „Kuklės apylinkėse tekėjo sesuo, gyvenusi pas brolių. Brolis dar davė jai pasogą. Jaunikis liepė prieš šliubą atiduoti jam pinigų. Paėmė pinigų ir dingo. Nemažai buvo pinigų“ (8).

Merginos skaisybės išsaugojimas iki vestuvių buvo ne tik jos, bet ir visos šeimos garbė. Pagarba skaistybei atsispindi lietuvių tautosakoje. „Seniau, jei mergina sugavo vaiką, – didžiausia negarbė“ (4). „Anksčiau iš tolo bijai, kad bernas nepabučiuotų, nors ir myli jį“ (3). Tačiau neretai suvedžiotos merginos, ypač neturtingosios, susilaukdavo nesantuokinių vaikų. Tokia mergina būdavo kaimo bendruomenės pasmerkta, dažnai jos išsižadėdavo tėvai, išvarydavo iš namų, „ant zulsno (suolo – Ž. D.) paguldydavo, lupdavo“ (4). Nusidėjusios dukterys eidavo pas tėvus keliais prašyti atleidimo, rankas bučiuodavo, kad tik priimtų į namus, neišvartų. Kartais apgautos merginos dar ieškodavo teisybės teismuose. Nusidėjusi ne tik žmonių, bet ir Dievo įstatymams mergina būdavo pasmerkta ne tik parapijos žmonių, bet ir kunigo. Jis liepdavo tokiai nusidėjėlei atgailauti gulint kryžiumi vidury bažnyčios. Būdavo, kad tokios nelaimingos merginos savo vaiką paskandindavo ir pačios prisigirdydavo (4). Merginų vaikus vadindavo *benkartais*, neretai iš jų pasišaipydavo.

Nesantuokinių vaikų merginos atsikratydavo ir palikdamos juos pas nepažįstamus žmones kitose parapijose ar prie bažnyčių. Apie tokį atvejį papasakojo pateikėja Zofija Kavaliauskienė iš Kiauklių kaimo: atėjusi į atlaidus Kiauklių kaime mergina su *venzliuku* pateikėjos kaimynės paprašė pažiūrėti vaiką, kol ji nubėgsianti į krautuvę apsipirkti. Taip ir negrižo, paliko vaiką. Moteris, neturėjusi savų vaikų, jį užaugino. Vėliau, kai mergaitė buvo jau užaugusi, atsiradusi iš Giedraičių ir jos motina.

Šeimos santykiai. Patriarchalinis šeimos modelis, kur dominavo vyro tėvo valia, lėmė šeimos susiklausymą, besąlygišką paklusnumą vyrui. „Šeimos darna neabejotinai buvo pagrįsta aukšta žmonių morale, savitarpio meile ir pagarba“⁶. Tačiau namų be dūmų nebūdavo, todėl šeimose visko pasitaikydavo. „Šeimoje darbai nebuvo skirti. Kas gali, tas ir padaro. Kartu pasitardavom su vyru, gerai sugyvendavom, susipykdavom retai: pasibarsim, jis sau nueina, aš sau. Sueinam ir vėl kalbam“ (7). Nuo to, kas tvarkydavo šeimos vidaus reikalus, priklausydavo ir šeimos narių padėtis bei tarpusavio gyvenimas.

Ypač sudėtingi būdavo marčios ir anytos santykiai. Marčios teisės vyro namuose buvo griežtai apibrėžtos. Pateikėja iš Alionių kaimo pasakojo apie savo mamą: „Atėjus mama atsinešė pasogą – 2 karves ir 2 jaučius, tai iš tos dienos diedukas ir pardavė juos, ir paėmė pinigų. Marčiai neduodavo net pieno, tai mama pieno atsinešdavo iš savo tėvų, nes jos tėvai gyveno tam pačiam kaime. Mama sarmatijos kambaryje ir

⁶Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*. – V.: Mintis, 1995. P. 127.

škuotis“ (7). Naujuose namuose marčios pareiga buvo paklusti šių namų tvarikai. „Anksčiau tėvo valdžia buvo – nebuvo kada tai marčiai ir ožiuotis, turėjo dirbti, ir viskas“ (8). Anyta, kaip namų šeimininkė, nenorėdavo savo vietos užleisti marčiai – „pati nori gospadinaut“ (8). Anyta versdavo dirbti marčią sunkiausius darbus, o „kai grįždavo namo pavargus ir norėdavo pailsėti, sakydavo: „gana sėdėti, eik dirbti“ (2).

Pateikėja Veronika Mikalauskienė iš Alionių kaimo taip pasakojo apie savo motinos martavimą: „Anyta su marčia nesutarė. Mano diedukas labai geras buvo, o bobutė – neduok Dieve. Kol anyta gyva buvo, mamos gyvenimas buvo labai sunkus. Nėr tokios valandos, kad nesipyktų su marčia“. Anyta nenorėjusi marčios, jai nepatiko. Kai sūnus jau užsakus padavė, jo motina net pas kleboną lėkė, – kad šliūbo neduotų. Sūnus nepaklausė motinos ir vedė. Valgyt virdavo anyta, marti negamino. „Valgydavo kartu, bet kai kokia šventė, šeštadienis, baliavodavo, tai marčios nekviesdavo prie stalo. Marčiai – tik bulvės su lupeonom“ (7).

Iš naivių marčių anytos mėgdavo pasijuokti. „Marti minko duoną ir klausia anytos, kiek minkyti. O toji sako: minkyk, kol sienos bus šlapios. Ši minko, pati jau šlapia, o sienos dar ne“ (8). Jei marti nemokėdavo darbų, anyta nenorėdavo jos mokytį.

Tėvai dažniausiai pasilikdavo gyventi prie to vaiko, kuris likdavo namuose. Dažnai senus tėvus karšindavo jauniausias vaikas. Rečiau nususius tėvus vaikai pasidalindami žiūrėdavo po savaitę, mėnesį ar metus. Pasitaikydavo atvejų, kai vaikai, pagloboję tėvus nustatytą laiką, skubėdavo juos išvežti kitam. Tokį kuriozinį atvejį papasakojo pateikėja iš Zibalų kaimo, kai „toks Četrauskas, suėjęs terminui, vežė savo motiną kitam vaikui žiūrėti, nors ji ir pasiligojus buvo. Bevežant ir numirė“ (8).

Dauguma šeimų gyveno labai varganai ir sunkiai versdavosi, ne visi iš žemės pragyvendavo – duonai savo kviečių, rugių neužtekdavo. „Kas maža duonos turi, nueina prieš rugiapjūtę, nupjauna gabaliuką, iškulia, pakepa duonos“ (8). Ne mažiau vargdavo ir turtingesni šio krašto ūkininkai. Pateikėja iš Trapelių kaimo pasakojo apie savo motinos vargus: „Turėjo 13 karvių ir rankom reikėjo pamelžt. Paskui tą visą pieną reikėjo sutvarkyt: puodynės kibiro didumo – ten nukošia, pastato po namu į šaltą rūšį, paskui iš ryto nupila grietinę; pečius toks didžiausias buvo, tai sūrius iš karto kokius penkis suspaudžia. Vargo mama be galo, per vargą pati naktim nemiegojo“.

Nusigyvenę ar neturintys artimųjų senukai, padegėliai, invalidai (kiti ir apsimetę) eidavo per kaimus ubagaudami. Ubagais eidavo ir moterys, gyvenančios prie sūnų, nesutariančios su marčiomis. Ubagus žmonės priimdavo, pavalgydindavo, duodavo jiems duonos, mėsos, lašinių, kiaušinių, pieno. „Atsiklaupia, pradeda melstis, kaip jam neduosi?“ (8).

Šiame krašte buvo nemažai dvarų, todėl mažžemiai ar bežemiai eidavo dirbti į dvarą. Sunkiai besiverčiantys ūkininkai, ypač kurių šeimose būdavo daug vaikų, o žemės nedaug, nenorėdami dalinti žemės ar ieškodami „lengvesnės duonos“, emigruodavo į kitus kraštus, ypač į Ameriką. Iš vienos pa-

teikėjos šeimos, kurioje augo šeši vaikai, brolis su seserimi išvyko į Ameriką. Motina, nuvažiavusi pažiūrėti, kaip jie ten *ponais* gyvena, pamačiusi, kaip sunkiai dirba kasyklose, grįžo atgal į Lietuvą (8).

Gedulo nešiojimas. Mirusiems artimiems žmonėms, šeimos nariams pagarba ir atmintis buvo išreiškiama gedulo nešiojimu. Tačiau gedulo nešiojimą kiekvienas pateikėjas aiškino savaip, todėl galima sakyti, kad griežtų paprotinės teisės normomis nustatytų gedulo nešiojimo taisyklių jau nebebuvo ar jų tiesiog nebesilaikė. Gedulo nešiojimo terminus širvintiškiai pateikė tokius: kai mirdavo motina, vaikai turėjo nešioti gedulą vienerius metus, už tėvą – vieni pateikėjai teigė, kad metus, kiti – pusę metų, žmona už vyrą – pusę metų, kiti sakė, kad už vyrą galima ir nenešioti gedulo, už vyresnį brolių ar seserį – pusę metų, už jaunesnius, už vaikus – nėra gedulo. Kiti pateikėjai aiškino, kad už brolius ar seseris gedulo nešioti nebūtina, o už vaikus motina gedulą nešioja visą gyvenimą (1). Gedulo nešiojimo už mirusius laikas yra tarsi savotiškas šeimos nario svarbumo, jo vietos, pagarbos jam šeimoje rodiklis. Gyvųjų pagarba mirusiems dar siejama su tikėjimu, kad mirusieji padeda gyviesiems.

Darbinis vaikų auklėjimas. Kiek augdavo vaikų širvintiškių šeimose, galima nustatyti tik apytikriai iš širvintiškių liudijimų: „Po vieną vaiką šeimos neturėjo, mažiausiai 2–4 vaikus augino“ (7). „Trapelių kaime šeimos buvo nemažos – 5–7 žmonės mažiausiai“ (3). Gausių šeimų buvo nedaug. Pavyzdžiui, Alionių kaime 19 vaikų turėjo Stankevičių šeima, tačiau išgyveno ir užaugo tik 7 vaikai (7). Kiemelių kaime Vaškevičių šeima turėjo 11 vaikų, bet užaugo tik 6 (4). Vaikų augindavo tiek, kiek Dievas duodavo, tačiau dėl sunkios ekonominės krašto padėties nemažai vaikų mirdavo dar maži. Šeimos, kurios neturėdavo vaikų, dažnai paimdavo auginti brolio ar sesers vaiką, o žemę senatvėje užrašydavo tam, kas juos prižiūrėdavo. O žiūrėdavo sąžiningai, nes „bijodavo Dievo“ (2).

Šeimoje vaikai buvo auklėjami, remiantis tradicine pedagogika bei papročiais. „Tradicinė liaudies pedagogika buvo pagrįsta siekimu suformuoti vaikų fizines ir psichines savybes svarbiausiam žmogaus gyvenimo tikslui – dirbti, pratęsti šeimą ir sugyventi su visa supančia aplinka. Vaikų darbštumas ugdytas tėvų pavyzdžiu, pamokymais ir pačių vaikų nuo mažumės įtraukimu į šeimai naudingą darbą“⁷. Šeimos narių pareigos ir teisės priklausė nuo amžiaus. Viena iš svarbiausių tėvų pareigų buvo užauginti darbščius vaikus, nes tik daug dirbdama šeima galėjo išgyventi ir prasimaitinti, leisti vaikus į mokslus. Ypač sunku buvo verstis gausioms šeimoms. Vaikai nuo mažens dirbdavo įvairiausių darbus, atsižvelgiant į amžių, lytį ir pajėgumą. Visi vaikai dirbdavo tuos pačius darbus, nepaisant turimos žemės kiekio. Vaikai, matydami sunkiai dirbančius tėvus, patys įsitraukdavo į darbą. Kaimo žmogus darbą laikydavo didžiausia vertybe. Kiekvienas privalėjo dirbti pagal išgales. Tinginiai buvo nemėgiami ir smerkiami. „Prie darbo nuo mažens: jei gali tą darbą padaryti – kaip, taip, ale mokino, būdavo (7)“.

⁷Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*. – V.: Mintis, 1995. P. 122.

Tik paaugę vaikai visi eidavo ganyti. Kaimo ūkininkai susitarę samdydavo kerdžių, kuriuo eidavo dažniausiai neturtingas žmogus. Jam sutardavo atlyginimą, dažniausiai produktais, nes pinigų patys nedaug teturėdavo. Kerdžiui duodavo žiemai kopūstų, bulvių ir kt. „Kerdžius piemenis reguliuodavo, didelį botagą turėjo: neklausai – botagu gauni“ (8). Ganė karves su avimis, arklus ir kiaules atskirai ganydavo. Prie kiaulių – du piemenys, prie karvių – keturi. „Karves geriau ganyt, negu kiaules: kiaulės laksto. Kai karšta, pietų karves pargindavo namo ar miškan suvesdavo. Paskui nustojo kiaules ganyti. Žemė buvo net juodai nuėsta. Nebuvo kur ganyt. Rėžiai (*šniūrai*) buvo pas žmones – tokios ežios buvo padarytos. Diedukas padarė kibirą (*danyčką*), kur tilpo kokie 5–6 litrai, tai iš 2–3 karvių nepilną primelžia. Iš kur ana duos pieno, kad gryna žemė?“ (7). Ganydami vaikai nežaisdavo – nebuvo kada, – bet dainas dainuodavo: „Kojytėm šalta, vis tiek dainuoju“ (3).

11–12 metų mergaitės jau melždavo karves. Kitos pradėdavo melžti dar anksčiau – 8–9 metų (6).

Berniukus nuo 7 metų mokindavo tėvas arklį pakinkyti.

Mažiems vaikams (8–9 metų) vakarais reikdavo plunksnas pešioti. „Darbo nereik mokint – vaikas pažiūrės, ir pats dirba“ (2).

Mergaites nuo mažens motinos pratindavo prie namų ruošos darbų. 9–10 metų mergaites motinos, rečiau močiutės ar tetos mokydavo austi, verpti, siuvinėti, megzti. „Kai gali sukti ratelį, tai ir verpi – jau 10–11 metų“ (7). Pačios austi mergaitės paprastai pradėdavo vėliau – kokių 15–16 metų panelės, bet kitos nuo 12 metų ausdavo. 18 metų merginos jau lovatieses (*dimkas*) ausdavo, nerdavo tinklus.

Kulti pradėdavo 11 metų. „Koks ten kūlimas – be tik pritaikysi. Ne dvejuos, bet keturiuos: teta, sesuo, diedukas ir aš. Teta ir diedukas parodydavo, kaip reikia“ (7).

Grėbti šieną vaikai pradėdavo jau 11–12 metų. Grėbliai tokie kaip visų – vaikams atskirai nedarydavo. „Dalgį duos, ir eik kartu su tėvu“ (2). 10 metų berniukai jau šienaudavo, 7–8 metų su šakėm kraudavo šieną.

Vyriškus ir moteriškus darbus skirdavo, bet jei šeimoje nebūdavo brolio, tai mergaitės padėdavo tėvui šienaut. 11–12 metų vaikai jau šienaudavo, pamokindavo tėvas. „Tėvas buvo prie darbo: jei tik žino, kad gali padaryti, tai ir mokino. Mama – verpt, tėvas vyriškus darbus mokino. Viską mokėjom“ (7). Vaikai dirbdavo visus ūkiškus darbus: ravėt daržus, bulves kast, pjaut su pjautuvais („Dobilus sėklinius, ir tai pjautuvais pjovė“) (7).

Vienas iš pagrindinių moterų darbų būdavo duonos kepimas. Duoną paprastai kepdavo seniausia šeimnininkė, dažniausiai motina. Kai ji nebepajėgdavo, šį darbą patikėdavo dukteriai, tačiau iki ištekant mergaitės paprastai duonos nekepdavo, o pradėdavo kepti „kai išeidavo ant savo duonos“ (7). Pasitaikydavo išimčių: pateikėja Janina Gujienė iš Alsūniškės kaimo jau 12 metų kepė duoną.

Moralinis vaikų auklėjimas. Vaikai nuo mažens buvo mokomi ne tik paklusnumo ir darbštumo. Moralinės vertybės šeimose buvo iškeliamos ir puo-

selėjamos. Vaikus dažniausiai auklėdavo motina. Ji rūpindavosi, kad vaikas užaugtų doras, garbingas, gerbtų vyresnius, mylėtų artimą, tėvynę. Nuo mažens vaikai buvo auklėjami būti tėvais ir motinomis. Jei kartu gyvendavo vieno iš sutuoktinių tėvai, jie dažniausiai padėdavo prižiūrėti vaikaičius. Pasitaikydavo, kad senelės nenorėdavo padėti auginti vaikaičių, tačiau tokie atvejai būdavo reti, ir tai dažniausiai tose šeimose, į kurias ateidavo „netinkama“ anytai marti.

Kadangi šeimose vyravo griežtos katalikiškos tradicijos, tai motinos pareiga būdavo vaikus supažindinti su tikėjimo tiesomis, išmokyti poterių, laiku privesti Pirmosios komunijos. Dar mažučiai vaikai buvo mokomi persižegnoti. Vyresni turėdavo ir poterių sukalbėti: ryte – atsikėlę, nusiprausę, prieš šventą paveiksluką turėdavo persižegnoti, vakare – prieš miegą, taip pat prieš valgį. Poterių kalbėdavo kartu ir su suaugusiais, neretai iš lenkiškų maldaknygių. „Mama su tėvu eidavo dirbti, o diedukas žiūrėjo anūkus. Diedukas, jei reikėdavo, vaiką apiplaudavo, numazgodavo. Kai vaikas jau pradeda kalbėt, diedukas ryte atsikelia, atsisėda, vaiką pasisodina ant kelių, kailiniais apsuks ir moka poteriukus. Vaikas dar nemoka žegnotis – paims rankutę, peržegnos“ (7).

Vaikams nuo mažens buvo skiepijama pagarba vyresniems. Jei svečias ateina, jam reikdavo ranką pabučiuoti. Kelyje sutikę sveikindavosi: „Laba diena“, „Garbė Jėzui Kristui“, lenkiškai „Dzeń dobry“, atsisveikindavo: „Sudiev“. Pasisveikindamas ar atsisveikindamas vaikas privalėjo bučiuoti ranką tėvui, motinai, seneliams, dėdėms, tetoms, krikšto tėvams, kunigui, kaimynams – visiems garbingo amžiaus žmonėms, jei rankos neduoda – pabučiuoja veidan. Prieš jungtuves jaunieji bučiuodavo tėvams rankas, kryželį. Šeimose buvo mokoma sutarimo tarp vaikų – jaunesni privalėjo klausyti vyresnių brolių ar seserų.

Svečiui atėjus vaikai tupėdavo už krosnies, nesimaišydavo suaugusiems. „Kol tėvai bažnyčioj – vaikams nevalia lakstyti“ (8). Į svečius vaikų beveik nesivesdavo – koki vieną paima („O jei 2–3, tai kur ten vesies“) (7). Didesnius vaikus vesdavosi į vestuves, laidotuves. Mažų vaikų toliau neimdavo, namuose palikdavo. „Nebuvo kuo apsiaut: „Padarys *papučius* iš siūlų, ir vaikšto, arba diedukas išskaptuodavo iš medžio *medinius*, oda apkaustydavo“ (7). Svečiuose vaikai prie stalo nesėdavo, jiems padengdavo atskirai, gale stalo; vestuvėse vaikams dėmesio neskyrė. Vaikai svečiuose turėdavo gražiai elgtis.

Į bažnyčią vaikų nesivesdavo, nes paprastai nebūdavo kuo apaut, apvilkt. Didesnius vaikus – dvylikos–trylikos metų, jau paūgėjusius, – vesdavosi į bažnyčią. „Panelės buvom, ir tai neturėjom kuo apsirengt, apsiaut. Batsiuovys pasiūdavo iš drobės batus, su kreida juos padažydavo, užmaudavo ant medinio pado“ (7).

Vaikai perimdavo iš tėvų ir gerus, ir blogus įpročius, todėl prie vaikų tėvai stengdavosi nesipykti, gražiai kalbėti, nesikeikti. Geras sugyvenimas šeimoje teigiamai veikė ir vaiko asmenybę. Moralinis vaikų auklėjimas rėmėsi ne tik pagarba tėvams, Dievui, bet ir liaudies kūryba – pasakomis, dainomis, pa-

tarlėmis, priežodžiais. Motinos, nors ir daug dirbdamos, surasdavo laiko vaikams pasekti pasaką ar padainuoti dainą, o jose sudėta tautos išmintis taip pat formavo vaiko pasaulėjautą.

Vaikams būdavo griežtai draudžiama negražiai kalbėti, meluoti, imti svetimą daiktą. Kad klausytų suaugusiųjų, mažus vaikus gąsdindavo Dievo bausme („Dievulis barsis“), čigonais, žydais („atvažiuos čigonai“, „atiduosim čigonams“) (7), įvairiausiais antgamtiniais reiškiniais ir sutvėrimais (velniu ir pan.). Nusizengęs vaikas privalėjo atsiprašyti tėvų, pabučiuodamas jiems ranką. Pagrindinius tris vaikų auklėjimo savo šeimoje principus nurodė pateikėja Veronika Mikalauskienė iš Alionių kaimo: „Melstis, nesikoliot, dirbt“. Didelėmis vertybėmis buvo laikoma jaunimo kuklumas, jautrumas, gailėsčio jausmas. „Mama buvo be galo griežta. Pas mamą – pasakyta, ir viskas. Mamai jau neatsikalbėsi“ (3).

Vaikus saugodavo nuo žiaurumo: dažniausiai nerodydavo, kaip skerdydama kiaulė ar kitas gyvulys. Vaikai negalėdavo matyti ir, kaip karvė veršiuojasi. Sakydavo, kad karvė veršiuką iš duobės, mėšlo, iš miško atsiveda. „Gyvulys nemėgsta, kai pasikorę žiūri. Atsitrauki – ir teliukas yra“ (4). Maži vaikai nežinodavo, ir iš kur vaikai atsiranda. Vyresnieji aiškindavo, kad vaikus gandras (*busilas, garnys*) atneša. Kiti sakydavo, kad vaikus Dievas atneša (2). Vaikai tikėdavo tuo, ką aiškindavo jiems suaugusieji, nes jie būdavo ne tik autoritetas, bet kasdien padėdavo pažinti pasaulį bei susivokti savyje. Ten, kur šeimose dominavo ne lietuvių kalba, „kad vaikai nesuprastų, ko jiems negalima žinoti, tėvai tarpusavyje šnekėjosi lietuviškai“ (7).

Vaikai buvo mokomi gražiai elgtis su gyvuliais, naminiais ir laukiniais paukščiais – nesiplūsti, nerėksnot ant gyvulių, nemušti jų, nedraskyti paukščių lizdų, neliesti jų kiaušinių. Radus kokią paukščiuką – prižiūrėti, penėti, neskriausti. Negalima būdavo net žirniaut be tėvų leidimo. „Imk terbytę, krepšiuką, kad svetimų nepaimt. Kriaušių, obuolių, vyšnių nenuėisi ir nenuskinsi. Negalima, nes gali medelį sužalot, šakeles nulaužyt. Pririnks diedukas – valgyk, kiek nori. Pačiam negalima. Jokiū būdu. Ir kaimyno gali nuskint. Tvorų nebuvo, ilgi rėžiai buvo. Svetimo nieko pajudint negalima“ (7). Doru elgesiu vaikai turėdavo užsitarnauti aplinkinių pagarbą.

Vaikai valgydavo su suaugusiais už vieno stalo, „iš vieno bliūdo“ (6). Prieš valgant visi turėdavo persižegnoti. Prie stalo reikėdavo ramiai valgyti – nedūkti, nesijuokti, nemėtyti maisto; galima būdavo tik tyliai kalbėtis. Jei netyčia nukrisdavo duonos riekė, vaikas turėdavo ją pakelti, nupūsti, pabučiuoti ir vėl padėti ant stalo. Tėvai sakydavo, kad duona šventa. Jei svečias – vaikams padengdavo atskirai, ant taburetės.

Už nepaklusnumą vaikai buvo baudžiami: mušami rykšte, diržu, ranka, klupdomi. Vaikai bijojo tėvų. Iš savo vaikystės (apie 1915 metus) prisimena pateikėja V. Mikalauskienė. Kartą tėvai buvo išvažiavę, o septynerių metų pateikėja nutarė langus iššveisti. Vienas langas buvo tik kabliuku prilaikomas, todėl jai bevalant, išlėkė ir sudužo stiklas. Pateikėja labai išsigando, pasislėpė nuo tėvų, įlindo į šieną ir nusprendė vakare pasiskandinti. Grįžę visi jos ieškojo. Diedukas

pradėjo barti tėvus: „Jūs be reikalo ant vaikų rėkiat, rėkiat“. Diedukas kvietė: „Varūnia, Varūnia, eikš, neduosiu tavęs mušti“. Pateikėja išlindo. Parėjus tėvui ranką pabučiavo, mama nieko nesakė. Tėvas buvo labai griežtas, mama buvo geresnė (7).

Mušimą, kaip vaikų auklėjimo priemonę, žmonės pateisindavo: „Jei nemušė – eis laukais“ (6), „vaikus lupdavo, kad protingi būtų, geri, paklusnūs“ (7). Tačiau mušimu ne visada pasiekdavo norimo rezultato: vaikai ilgai atsimindavo, jei būdavo neteisingai mušami ar baudžiami. Ta nuoskauda kai kuriems išlikdavo visą gyvenimą. „Vaikas kai paaugo, sako tėvui: dabar aš tau atsidėkosiu“ (už mušimą – Ž. D.) (6). Neteisingai nubaudę vaikus, tėvai jų neatsiprašydavo, palikdami vaikams dar didesnę nuoskaudą. Pateikėja Elena Gujytė iš Trapelių kaimo šeimoje augo viena (brolis buvo jau suaugęs ir išėjęs iš namų), tačiau nebuvo lepinama, gaudavo nuo mamos lupti. Patirtos vaikystėje nuoskaudos ji neužmiršo: „Atvažiavo svečiai ant skerstuvų. Svečiai išvažiavo. Buvo gražios paaukuotos lėkštutės sudėtos į stalčių. Aš ant zslaniuko tokio (suoliuko – Ž. D.) atsiklaupusi – kiek man, kokie šeši metukai buvo – linktelėjau atgal, už to stalčiaus stvėriau, sumušiau visą krūvą lėkščių, save su stalčium sumušiau. Vytę ištraukė mama, gerokai apšnairavo. Ant pečiuko užšokau, tris dienas sėdėjau, nėjau valgyt, taip subinę skaudėjo. Verkėdavau. Galvojau: „Kokia mama neteisinga – taigi aš netyčia“. Tai aš ir dabar prisimenu. Nesakė, kad „nulipk, eik valgyt“. Sėdi, ir sėdėk. Kai mama išėina, nulipu, paimu kokių blynų, mėsgali koki surandu. Samprotaudavau nevaikiškai“ (3).

Kaimynų vaikų nelupdavo, tik sudraudavo. „Svetimų vaikų negalima mušti“, – sakė pateikėjai (6). Svetimi vaikai nelabai ir ateidavo – reikėdavo būti prie namų, dirbti darbus, nebuvo ir kuo apaut, aprengt (7). Jei tėvai nesutardavo su kaimynais, vaikai apie tai nežinodavo.

Mokslas. Nemažą auklėjamąjį ir švietėjišką vaidmenį, plečiant vaiko pasaulėžiūrą, savęs suvokimą, vaidino mokykla ir mokytojai. Pateikėja Veronika Mikalauskienė iš Alionių kaimo pasakojo: „Kol nebuvo krašte lietuviškų mokyklų, Alionių kaime vaikščiojo po namus mokyta moteris, kuri gyveno šeimoje po savaitę ir mokino vaikus lenkiškai rašyti, skaityt“. Pateikėja mokėsi tik vienerius metus. Paskui ūkininkai išsikėlė į vienkiemius, namas sudegė, mokyklos nebeliko.

Pradinį išsilavinimą Širvintų valsčiaus vaikai galėdavo įgyti keturmetėse mokyklose Staškūniškyje, Zibaluosė, Kiaukliuosė, Trapėliuose. Kadangi kraštas buvo paribio zonoje, kai kurie vaikai lankė lietuviškas pradinės mokyklas, kai kurie – lenkiškas, o vėliau, joms užsidarius, pereidavo į lietuviškas. Staškūniškyje buvo lenkiška pradinė mokykla, paskui apie 1925 m. ją uždarė. Kai kuriose šeimose buvo dvikalbystė. Tėvai laikė save lietuviais ir tarpusavyje bendraudavo lietuviškai, tačiau su vaikais jau kalbėdavo „po prostu“ kalba. Tokiose šeimose ir vaikai tarpusavyje šnekėjosi „po prostu“. Lenkinimo politika šiame krašte padarė savo darbą. Tėvai, kurie šeimose šnekėjo „po prostu“ kalba, o save laikė lenkais, savo vaikų į lietuviškas mokyklas nelabai norėjo leisti. Šir-

vintų valsčiuje dirbę lietuviai mokytojai buvo lietuviybės šiame krašte skleidėjai. Žūkliuose mokytojas Gudaitis, jei išgirdavo mokinius šnekant lenkiškai, po pamokų palikdavo. „Lenkų kaimas – visi lenkiškai šnekėjo, o mokykla lietuviška, vaikai jau lietuviškai mokėsi“ (3).

Kadangi dauguma širvintiškių šeimų gyveno gana sunkiai, retas kuris vaikas galėdavo svajoti apie aukštesnį mokslą. Šeimos didelės, vaikams reikėdavo padėti tėvams ūkyje darbus nudirbti, reikėdavo žiūrėti jaunesnius brolius, seseris, todėl ne kiekvienas galėdavo net pradžios mokyklą baigti. Mokslas buvo vertybė, tačiau daugumai – prabanga, apie kurią nedrįsdavo net svajoti. Į progimnaziją Širvintose, gimnaziją Ukmergėje ar Giedraičiuose eidavo retas kuris iš Širvintų valsčiaus kilęs vaikas. Giedraičių klebonas ir Giedraičių gimnazijos direktorė už savo lėšas mokė Trapelių kaimo gausios Kavoliukų šeimos vaiką. „Buvo vaikas gabus, gražus, gerai mokėsi, kunigui jis patiko, todėl rekomendavo jį gimnazijon. Tėvai sako: „Iš ko mes mokinsim?“ Tais laikais nebuvo kalbos apie mokslą. Kunigas mokėjo jam už mokslą, direktorė Valaitienė pirkė knygas, o tėvai davė maistą. Taip ir išmokino. Paskui jis baigė Kauno politechnikumą“ (3). Iš Zibalų kaimo gimnaziją baigė tik viena Edita Zibalaitė, vėliau ji baigė Klaipėdos mokytojų institutą (8). Iš Rūbikonių kaimo Karolis Jočys mokėsi gimnazijoje. Vėliau jis mokytojavo, paskui išėjo į partizanus ir buvo sušaudytas. Iš Rudžionių kaimo Rudžionis išsimokino inžinieriumi.

Mokykloje buvo drausmė. Už mažiausią prasižengimą mokytojas vaikus į kampa statydavo, klupdydavo, o tai būdavo didžiausia gėda. Vaikai žinodavo savo pareigas, todėl prasižengę (užmiršę sąsiuvinį) net patys, be mokytojo paliepimo, atsistodavo į kampa. Trapelių pradžios mokyklą prieš Antrąjį pasaulinį karą lankė apie 50 vaikų. Mokytojavo vienas mokytojas Pauliukaitis. „Ir buvo išmokinti geriau, ir doresni vaikai būdavo. Drausmė buvo. Mokytojas buvo šventenybė, jo klausydavo. Aišku, bausdavo vaikus – mušdavo su lineika (liniuote – Ž. D.) per rankas“ (3). Žūklių pradinėje mokykloje vienas berniukas pavasarį mergaites į griovį ištūmė, jos susipurvino. „Ką mokytojas su juo nedarė: už pakarpos, į kampa – žvyro pripilta – paklupdo. Mokytojas išeina savo keliais. Su tiek vaikų kitaip nesusitvarkysi“ (3).

Tikėjimo tiesas aiškino vaikams kunigai, kartą per savaitę atvažiuodami į mokyklas mokyti katekizmo. Širvintose buvo ir Jaunųjų ūkininkų ratelis, į kurį buvo įstojusi pateikėja Elena Gujytė iš Trapelių kaimo.

Įdomų atvejį papasakojo pateikėja Zofija Kavaliauskienė iš Kiauklių kaimo. Apie 1924 metus atvažiavęs pas pulkininką Variakojį į Šešuolėlių dvarą Lietuvos prezidentas Antanas Smetona domėjosi kaimo žmonių gyvenimu, jų rūpesčiais. Pateikėja su kitais kaimo žmonėmis kaimo priegose sveikino prezidentą, padavė jam gėlių, o jis paėmė ją ant rankų. Prezidentas dalino vaikams saldainius, o suaugusiųjų klausė, ko norėtų. Pateikėjos motina paprašė atidaryti vaikams pradžios mokyklą, kadangi tokia mokykla buvo toli. Netrukus, parašius žmonėms prašymą, Kiaukliuose atidarė lietuvišką pradžios mokyklą.

Šeimos šventės. Nors ir sunkiai dirbdami širvintiškiai nepamiršdavo švęsti šeimos švenčių. Didžiausios šventės, kurias švęsavo kiekviena šeima, buvo bažnytinės šventės: Kalėdos, Velykos, Sekminės, atlydai. Šeimoje švęsavo krikštynas, vestuves, vardines. Kitose šeimose varduvių nešvęsavo: „Nei mes žinjom tų vardadienių, nei mes žinjom gimtadienių“ (3).

Per atlydus žmonės vykdavo į kitas parapijas aplankyti giminių, patys laukdavo svečių, pasigamindavo gardesnių valgių. Vasarą vykdavo gegužinės. Vakarėliai būdavo šeštadieniais, sekmadieniais kur didesnėje troboje. Į šokius eidavo nuo 17 metų. Šokiai vykdavo kieme: vieną šeštadienį – pas vienus, kitą – pas kitus. Gegužinėse būdavo pilna vaikų. Kriaunų kaime būdavo dvejios vakaruškos: vienam gale – mažųjų, kitam – didžiųjų. Į suaugusiųjų vakaronę vaikų nepriimdavo. „Jei pasimaišysi – deguto“. Į gegužines ateidavo ir neseniai vedusių porų, „dvi trys bobos ateidavo papletkaut“ (5). Žiemą jaunimas pasikinkydavo arkli ir važiuodavo į mokyklas vaidinimų žiūrėti. Į Trapelių kaimą atvažiuodavo su arkliais berniokai net iš Širvintų (3).

Per varduves varduvininkui didesni vaikai ar jaunuoliai išvakarėse nunešdavo vainiką ir prikaldavo prie gonkų (virš lauko durų – Ž. D.). Vainiką pindavo merginos dažniausiai iš ažuolo lapų, kartais į vainiką įpindavo gėlių. Per šv. Kazimierą vainiką nupindavo iš eglių šakų, papuošdavo popieriukais. Kartais ant vainiko prikabindavo raštelį, kuriame būdavo surašyti atnešusiųjų vainiką vardai. Varduvininką sveikindavo ir apipindami žolynais, medžių šakelėmis kėdę, kilnodami varduvininką ant kėdės. Kai atnešdavo puokštę (buketą), vainiko nepindavo. Paprastai sekmadienį varduvininkas kviesdavo *ba-liukan*. Pakviesdavo ir savo gimines. Kitur vaišių varduvininkas neruošdavo, tik nupirkdavo vaikams saldainių.

Velykų pirmą dieną eidavo giedotojai su maldaknyge ir giedodavo. „Prie kožno lango, įeidavo naman, palaimindavo ir giedodavo“ (7). Kiekvienam giedotojui duodavo po 2 ar 4 dažytus kiaušinius.

Kiaušinius dažydavo svogūnų lukštais arba šieniu mama ar bobutė. Kas šeiminkaudavo, tas ir dažydavo. „Seniau nebuvo mados taip gražiai nudažyti“ (7).

Mergaitėms grožio supratimą ir pajautimą motinos perteikdavo ir sodindamos bei puoselėdamos gėlių darželį. Jame augdavo dobiliukų, pivonijų, lelijų. Darželį prižiūrėdavo, ravėdavo vyresnės mergaitės. Pradžioj mama pamokydavo, kaip sodint, paskui tai būdavo pačios mergaitės rūpestis.

Pateikėja V. Mikalauskienė vaikystėje karpydavo iš popieriaus: papuošdavo karpiniais, popierinėmis gėlytėmis šventųjų paveikslus, iškarpydavo ir pakabindavo prieš šventes net užuolaidas. Karpyti pamokė pateikėjos krikšto motina Kanopkienė. Ji darydavo karpinius ir bažnyčiai. „Mano toks būdas: būdavo, ką pamatysiu, tą padarysiu. Labai gabi buvau ir labai netinginė. Kai išėjau ant savo duonos, tai ką pamatysiu, tą padarysiu“ (7).

Suaugusieji su vaikais žaisti neturėdavo kada, todėl vaikai patys prisi-galvodavo įvairiausių žaidimų: ant žemės nusibrėždavo brūkšnelius ir šokinėdavo, iš molio nusilipdydavo lėles, susukdavo skuduru ir nešiodavo „tuos balvonus“ (7). Dainų taip pat išmokdavo vieni nuo kitų.

Santykiai su kitataučiais. Lietuviai dažniausiai kurdavo lietuviškas šeimas. „Seniau buvo negarbė už ne savo tikėjimo žmogaus ištekėti. Jei už ruso išėina ar žydo – geriau nužudyti“ (4). „Lenkai labai nekentė lietuvių, lietuviai su lenkais nesizėnino“ (4). Tačiau vis vien pasitaikydavo santuokų su kitataučiais. „Nemažą reikšmę santuokai turėjo ir konfesinė bei tautinė priklausomybė. Carinės Rusijos 1903 m. baudžiamajame kodekse, galiojusiam Lietuvoje iki 1922 m., buvo netgi numatytas krikščionio, susituokusio su nekrikščioniu, areštas“⁸.

Lietuviai nemėgo čigonų, kurie savo klajoklišku gyvenimo būdu sukeldavo žmonėms daug rūpesčių. Čigonai važiuodavo vežimais po kaimus, apsištodavo pas ūkininkus, gyvendavo keletą dienų ar net savaitę. Vasarą lauke prie laužo būdas (vežimus, aptrauktus medžiaga) išsitempdavo. „Jie nachalai būdavo: arklius vogdavo ir mainydavo“ (9). Žmonėms įgrisdavo nekviesti svečiai, todėl kartą pateikėjos iš Čivylėškių kaimo vyras net išvijo čigonus, todėl daugiau į tą kaimą jie nebevažiuodavo (2). Vedybos su čigonais Lietuvoje būdavo ypatingai retas reiškinys, tačiau pasitaikydavo. Lietuvaitės, ištekėjusios už čigonų, privalėdavo rengtis čigoniškais rūbais „pagal jų madą – drabužiai ilgi, laisvi“.

Gana atsargiai širvintiškiai bendraudavo ir su žydais. Ypač jų bijodavo vaikai ir jaunos merginos. Tarpukaryje žydai gyveno Širvintose, Žėlvoje, Šešuoliuose, Giedraičiuose. Giedraičiuose prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo penki žydų namai. Širvintose buvo dvi žydų sinagogos. Vienas žydas Širvintose turėjo malūną. Kiaukliuose buvo žydo krautuvė. Žemės žydai nedirbdavo. Visi pateikėjai pabrėždavo, kad žydai buvo labai vieningi: jei kuris žydas nusigyvena, kiti susideda ir tam padeda. „Žydų labai kultūringa rasė. Žydai – inteligentai“ (3). Žydai atvažiuodavo į kaimą, supirkdavo veršiukus, prekiaudavo sausainiais, saldainiais, smulkmenomis, lėkštėmis, stiklinėmis. Kaimo vaikus žydai samdydavo uogų skinti, paskui jiems truputį sumokėdavo, bet, būdavo, kad ir apgaudavo. Lietuviai su žydais santuokų nekurdavo dėl tautinio žydų uždaramo ir skirtingo tikėjimo.

Šventakalnyje gyveno 6 rusų šeimos. Atvažiuodavo iš Lozarių popas. Su rusais lietuviai sueidavo, bet nesituokdavo (5).

Šis kraštas nuo kitų Lietuvos vietų skyrėsi tuo, kad lietuviai kurdavo santuokas su lenkais. Kadangi kraštas buvo paribio zonoje, tai, pavyzdžiui, Drublionysė vakaruškose jaunimas tarpusavyje kalbėdavosi lenkiškai, o dainuodavo lietuviškai. Netoliese nuo Trapelių kaimo ėjo demarkacijos linija (*rubežius*) su lenkais. Lenkiukai atėdavo į šokius, kartu rengdavo gegužines.

XX a. pr. Širvintų apylinkėse dominavo paprastoji, arba mažoji, šeima su nusistovėjusiais turto paveldėjimo santykiais. Vaikų auginimas ir auklėjimas, jų parengimas savarankiškai veiklai, šeimos ūkio tvarkymas, vaikų elgesio kontrolė ir tarpusavio parama buvo

⁸Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*. – V.: Mintis, 1995. P. 143.

svarbiausi šeimos uždaviniai. Jaunoji karta buvo auklėjama remiantis tradicine pedagogika bei papročiais. Vaikai nuo mažens buvo pratinami prie darbo. Taip buvo ugdomas vaikų darbštumas, darbo įgūdžiai. Vaikai būdavo mokomi taip suplanuoti darbą, kad laiku pabaigtų, sutvarkytų darbo vietą ir įrankius. Vaikų darbštumas ugdytas tėvų pavyzdžio principu, pamokymais ir vaikų įtraukimu į darbą. Šeimos darbas, darbe pasireiškiantys savitarpio santykiai ir gyvenimas kaimo bendruomenėje buvo tikroji jaunosios kartos socializacijos terpė.

Šeimos galva, dažniausiai tėvas, tvarkė ūkinius ir finansinius šeimos reikalus. Vyravo patriarchalinis šeimos modelis, kai visi šeimos nariai privalėjo paklusti tėvo valiai, vykdyti jo nurodymus. Nusenusių tėvų padėtis šeimoje priklausė nuo papročių ir galiojusių įstatymų. Jauni žmonės santuokų kurti neskubėdavo. Vedyboms svarbu buvo kraitis ir pasoga. Tautiškai mišrių santuokų lietuviai kurdavo nedaug.

Moralinis vaikų auklėjimas rėmėsi stipria katalikiška tradicija, nusistovėjusiais senaisiais papročiais ir tradiciniu liaudies etiketu.

Vaiko asmenybės formavimuisi nemažą įtaką darė atsiradusios galimybės mokytis mokyklose. Nors aukštesnius mokslus įstengė pasiekti tik vienas kitas pateikėjas, kaimo mokytojų autoriteto palaikomas lietuviybės skleidimas šiame krašte nenuėjo veltui.

XX a. viduryje šeimoje santykiai ėmė demokratėti, todėl nyko tradicinis besalygiškas vyresniųjų autoriteto gerbimas, tėvų pasitikėjimas vaikais, vaikų – tėvais, prarado savo vertę ir žodžio laikymasis⁹. Tačiau iki Antrojo pasaulinio karo kaimo šeima tvirtai rėmėsi tradicinėmis vertybėmis.

Pasakojo:

1. Vlada Bilotienė-Česnulevičiūtė g. 1928 Alionių k., gyv. Alionių k.;
2. Janina Gujienė-Puralytė g. 1908 Alsiūniškių k., gyv. Čivyliškių k.;
3. Elena Gujytė g. 1915 Pabaiske (Ukmergės vls.), gyv. Trapelių k.;
4. Zofija Kavaliauskienė-Vaškevičiūtė g. 1915 Kiemelių k., gyv. Kiauklių k.;
5. Vaclovas Lisauskas g. 1928 Kriaunų k., gyv. Rubikonų k.;
6. Melanija Lisauskienė-Gudonytė g. 1931 Rubikonų k., gyv. Rubikonų k.;
7. Veronika Mikalauskienė-Valickaitė g. 1908 Alionių k., gyv. Alionių k.;
8. Jadvyga Pažusienė-Vinslauskaitė g. 1917 Zibalų k., gyv. Zibalų k.;
9. Albinas Pažusis g. 1921 Drublionių k., gyv. Zibalų k.

Vestuvių aprašymas

Alfonas Balsevičius

Vieta – Širvintų rajonas, Širvintų apylinkė Zibalų girininkija. Laikas – 1984 metų liepos 21–22 dienos. Jaunoji – Audronė Lučiūnaitė, Algirdo Romo duktė, g. 1962 m. Širvintų apylinkėje Širvintų kaime, Vilniaus universiteto biochemijos penkto kurso studentė. Jaunasis – Kęstutis Buzys, Gedimino sūnus, g. 1961 m., gyv. Širvintų m., Tarpkolūkinės gyvulininkystės įmonės „Širvinta“ vairuotojas.

⁹Vyšniauskaitė A., Kalnius P., Paukštytė R. *Lietuvių šeima ir papročiai*. – V.: Mintis, 1995. P. 151.

Audra ir Kęstutis kartu mokėsi Širvintų vidurinėje mokykloje. Draugauja nuo X klasės. Draugystė, peraugusi į meilę, išliko ir išvykus mokyti.

Jaunosios tėvai: Janina Lučiūnienė, Adolfo d., g. 1938 m. Širvintų r., Čiobiškio apyl. Pamusių k., Širvintų paruošų kontoros buhalterė; Romas Algis Lučiūnas, g. 1935 m. Širvintų r., Čiobiškio apyl., dirba Širvintų r. Zibalų girininkijoje. Gyvena ūkiškai: laiko karvę, prieauglį, 2 penimas kiaules, porą paršiukų, vištų. Jaunojo tėvai: Apolonija Buzienė, g. 1935 m., gyv. Širvintų m., buhalterė; Gediminas Buzys, g. 1932 m. Širvintų r., Širvintų apyl. Motiejūnų k., gyv. Širvintose, vairuotojas.

Tuoktis nutarta 1984 m. vasario mėn. 23 d., t. y. nunešti pareiškimai į Civilinės metrikacijos biurą. 1984 m. kovo 8 d., nors sutarimas dėl vestuvių jau buvo, Kęstas su Audrone pasveikino Kęsto motiną su Moters diena ir paprašė leidimo tuoktis. Po to nuvyko pas Audronės tėvus, pasveikino mamą su Moters diena ir taip pat paprašė leidimo tuoktis. Motinos apsiašarojo kartu su Audrone, vyrai nusisuko, tarytum kažko ieškodami. Jauduliui praėjus, pasivaišino.

Audronė, tėvų patariama, nuvažiavo pas motinos brolio dukrą Nijolę Dapkevičienę, gyv. Gėlvonų apyl. Liūkonių k., dirbančią kolūkyje buhalterė, paprašyti būti svočia. Toji sutiko. O jos vyras Alvydas bus svotu, kai kur *maršalka* vadinamu. Pamergėmis pabūti prašė savo giminaičių, draugių, nuėjusi pas jas į namus: „Prašau palydėti mus, einančius į naują gyvenimą“. Pirmąją pamergė buvo Audronės sesuo Danguolė.

Kęstutis piršliu būti paprašė tėvo brolių Mykolą, g. 1944 m., dirbantį gamykloje inžinieriumi. Taigi jo žmona Birutė buvo svoto pora. Pajauniais kvietė Kęsto jaunystės, darbo draugus. Taigi, be jaunųjų, buvo svočia su piršliu, piršlienė su svotu ir šešios poros palydos.

1984 m. liepos 20 d. vakare į Audronės namus susirinko pamergės, draugės. Visos linksmos klegėdamos pynė rūtų vainikėlių, derino aprangą, papuošalus, puošė salę. Kur buvus nebuvus Audronė vis priešdavo prie vienos, kitos draugės, prisiglausdavo, parymodavo. Vėlai naktį, baigusios tvarkytis, išsiskirstė. Nuėjo miegoti ir Audra. Paskutinė naktelė pas motinėle. Žinoma, ir ateis, ir nakvos, bet jau ne toji Audronė, jau ne tas pat patalėlis, jau ne tos mintys, jau kitokie rūpesčiai.

Kadangi sostinės metrikacijos biure reikėjo būti 11 valandą, tai skubėta. Jaunojo namuose rytą susirinkus giminėms ir artimiesiems bei kaimynams, atvykus piršliui, pajauniais, trumpam prisėdo už stalo, užvalgė. Atsisveikinimas su tėvais trumpas, vyriškas. Kęstutis pabučiavo tėvams rankas, padėjo, kad užaugino, kad išmokė pažinti meilę, darbą, gyvenimą. Tėvai palinkėjo gyventi laimingai ir nepamiršti jų. Atsibučiavo su tėvais, kaimynais ir išvažiavo.

Pas Lučiūnus jų jau laukė Audronė, tėvai, svočia, pamergės, giminės ir šeimininkės. Jaunoji buvo pasipuošusi balta ilga suknele su trijų eilių apsiuvomis, *falbanomis* vadinamomis, ant galvos rūtų vainikėlis, o plaukuose – obels žiedo spalvos ir pavidalo papuošimai.

Jaunojo palydai atvykus, piršlys paklausė: „Ar priimsite į namus pailsėti? Ieškome pačios gražiausios, pačios mieliausios mergelės lelijėlės. Pavargome beiškodami. O gal žinote, kur tokia yra?“ – „Va, šešios mergelės gulbelės, gal patiks kuri nors“, – atsako vienas iš svečių. „Visos labai gražios, bet ieškome dar gražesnės. Tai ką, – kreipėsi piršlys į palydą, – gal pailsėjome, keliaukime toliau ieškoti, jei čia nėra“. – „Pala pala, – atsiliepė vienas pajau-nys, – mačiau, šmėstelėjo viena kažkur ir dingo. Gal einame paieškoti“. – „Nėra čia ko vargti, vis tiek surasite, jeigu jau ieškote“, – atsiliepė motina. Tuo tarpu išeina Audronė, svočios vedama. „Va, – sako svočia, – dar viena radome“. – „O čia ir bus toji pati, kurios visą rytą nusiplūkę ieškome“, – nudžiugo piršlys, vesdamas prie nuotakos jaunąjį.

„Jeigu jau pasidabojote, jeigu jaunieji vienas kitam patinka, tai prašome“. – ir abudu tėvai paima dukrai už rankų. Jaunasis eina pasitikti Audros su tėvais. „Žiūrėkite, vaikai, vienas kito, gerbkite ir mylėkite viens kitą, gyvenkite laimingai ir mūsų nepamirškite“, – sujaudinti linki tėvai.

Jaunieji paima vienas kitam už rankų ir susitinka jų žvilgsniai: atėjo aki-mirka, kurios taip ilgai laukė. Jų širdžių tvinksniai per susiliejusias rankas persidavė iš vienos krūtinės į kitą. Surimtėjo ir kiti, prisiminę savo jaunystę, džiaugsmus ir vargus, ir šluostėsi ašarą. O ką kiekvienas prisiminė, sunku pasakyti.

„Na, gana, – paragino piršlys, – laikas“. Pajaunius privedė prie pamergių, susodino visus už stalo prieš kelionę užkąsti, pailsėti. Tostas už jaunuosius, už jų laimingą gyvenimą. Užvalgę ruošėsi važiuoti. Audronė apėjo kiemą, darželį, gėlyną, paglostė besiskleidžiančias gladioles, pabučiavo rožes, atsisveikino su jaunystės godomis, kur tiek gražių dienų būta, kur su Kęstu vakarais lakštingalų klausytasi, kur kurtos gražiausios svajonės. Atsisveikino su kaimynais, giminė-mis, sesute, su broliais, pabučiavo tėvui rankas, pakibo ant jo stipraus kaklo, kaip vaikystėje. Pabučiavo motinai rankas ir prigludo prie jos krūtinės kaip visuomet, kai būdavo neramu. Ir sudrėko motinos krūtinė nuo dukrelės aša-rėlių. O kas gi nustatys, ar jos džiaugsmo buvo, ar liūdesio? Tikriausiai nerimo. Priėjo Kęstutis, paėmė švelniai už rankos: „Eime, laikas“.

Vilniuje buvo laiku. Metrikacijos biuras. Iškilmingos, nepakartojamos mi-nutės. Pirmą kartą išgirsti žodžiai: jūs – vyras ir žmona.

Sveikinimai, linkėjimai, kurių visų ir nesuspėji suvokti. Fotoateljė, kelionė į namus, pas žmones, kuriuos jau irgi vadinsi tėvais.

Dabar tokia mada, jeigu jaunųjų tėvai gyvena netoli vieni nuo kitų, ves-tuves švęsti vienoje vietoje, žiūrint, kur daugiau vietos, patogiau. Jaunojo tėvai buvo atvykę pas jaunosios tėvus ir čia susitarė dėl vestuvių, kiek iš kurios pusės bus žmonių.

Buziai gyvena mieste, nuosavame bute, o pas Lučiūnus girininkijoje vie-tos sočiai. Malonu po pievutes pasivaikščioti. Taigi ir buvo nutarta vestuves ruošti čia.

Taigi namuose jau laukė vestuvininkų, nes žadėta atvykti 15 val. Prie įvažiavimo į sodybą buvo padaryti sutikimo vartai: abipus kelio du berželiai

sulenkti viršūnėmis, šakelėmis surišti, hortenzijų žiedais padabinti, spalvotais kaspinėliais apraišioti. Po arka – stalas, ant stalo – butelis degtinės, po stalu – didelis gėlėmis padabintas krepšys.

15 valandą dar per puskilometrį nuo namų automobiliai ėmė signalizuoti ir taip aštuonios mašinos įlėkė į sodą. Prie žaliųjų vartų sustojo. O čia jų laukė „čigonai“, „žydai“ ir kt. Iš viso buvo per 100 laukiančiųjų. Atvykusieji pasisveikino ir paprašė praleisti į kiemą. Laukusieji pasveikino jaunavedžius, jų palydą, paprašė paragauti „dezinfekuojamojo tirpalo“, kad jokiomis ligomis nesirgtų ir laimingi būtų. Pavaišinę, paprašė piršlio išpirkos. Piršlys, žinodamas, kad taip lengvai neišsisuks, į krepšį įdėjo butelį gėrimo, saldainių. Tokia pat ceremonija sutiko ir svotą, jaunuosius ir visą palydą.

Prie namų jaunuosius sutiko tėvai su duona ir druska, su dviem taurelėmis gėrimo, kurios buvo vienoje lėkštutėje, apipintos vienu rūtų vainikėliu. Tėvai pasveikino jaunuosius, žengiančius į bendrą gyvenimo kelią, palinkėjo džiaugsmo, laimingo gyvenimo, mylėti vienas kitą iki karsto lentos. Jaunieji paėmė po stikliuką, susidaužę išgėrė. Lėkštutėje persilaužė duonos riekutę, padažę į druską suvalgė. Pasisveikino su tėvais, apsikabino. Oficialus sutikimas baigėsi.

Jaunieji su palyda, truputį apsitvarkę po kelionės, ėjo į salę. Tai 10x14 metrų dydžio brezentinė palapinė, šonuose trijų metrų, centre devynių metrų aukščio, su keturiomis šoninėmis durimis ir vieneriomis centrinėmis, su priėngiu. Apšvietimas – dešimt lempų po šimtą vatų. Sienose paveikslai: Adomas su Ieva, palikę Dievui prižiūrėti dvynukus, šypsodamiesi eina pasivaikščioti. Sienos papuoštos žaluma, gėlėmis, balionėliais, spalvotais kaspinėliais. Centre – lininiai rankšluosčiai ant sienos pakabinti, o viduryje iš rūtų išpintos pirmosios jaunųjų vardų raidės: A ir K.

Svita įėjo į vidų, o čia sėdi kita svita: jaunoji, kokių devyniasdešimt kg sverianti, iš po „veliumo“ šviečiančia plike, jaunasis, kuri jaunoji lengvai po pažastimi paneštų, piršlys, svočia ir kiti vestuvinininkai. Muzika, dainos. Laukusieji klausia, kas čia ir ko atėjo, tegu pavaišina ir traukia toliau, netrukdo vesioti.

– Tai kaip čia yra, – užprotestavo atvykusiųjų piršlys, – mes švenčiame Audronės ir Kęstučio vestuves ir nemanėme, kad čia bus pašalinių žmonių.

– Jokių čia pašalinių, be jūsų, nėra. Mes turime iš CMBĮB pažymą, kad mūsų mylimieji Agnieška ir Kasparas, – va, prašome pasižiūrėti į sienas, jų vardų pirmosios raidės žaliom rūtelėm išdabintos, šiandieną susituokė, tai ir baliavojam, – paaiškino laukusiųjų piršlys. – Va, ir dokumentai yra.

– Dokumentai tai yra kažkokie, – prakalbo atvykusiųjų svotas, – bet antspaudas kur? O be jo joks svarbus dokumentas negalioja.

– Antspaudas taigi buvo, bet jaunoji labai daug verkė, užliejo ašaromis. Dabar ir visai išsiplovė. Bet kam to antspaudas reikia. Galės prisispauti, matote, kaip mylisi, – porino iš užstalės.

– Tai eikite ir užsidėkite, o mūsų dokumentai kaip reikia. Prašome pasiklausti. – Ir perskaito Audros ir Kęstučio Buzių sutuoktinių liudijimą.

Susėdusieji už stalo, trumpai pasitarę, sako:

– Matyti, teks užleisti vietą, o taip buvo gera ir smagu. – Išėina. Dabar viskas gerai, jaunieji su palyda eina tvarkytis. Iš salės išėina visi svečiai.

Susitvarkius piršlys sukomandavo sėsti už stalo, muzikantai pradėjo groti maršą. Jaunieji su palyda sėdasi, šeimnininkai kviečia svečius užimti, kur kam patogiau, vietas. Vieni kiti turėjo pažįstamų, artimesnių, tai ir sėdosi su jais ir po to bendravo.

Pirmąjį tostą piršlys pasiūlė už jaunuosius, už jų sveikatą, santarvę, laimingą, vaisingą gyvenimą. Visi išgeria atsistoję. Antras tostas už tėvelius. Irgi atsistoję išgeria. Trečias – už palydą, ketvirtas – už svečius.

Trumpai apie maistą: buvo įvairios mėsos, žuvies, silkės, tortų, kitų kepinų; įvairių vyniotinių iš jautienos, kiaulienos arba mišrių. Pavyzdžiui, plonas lašinių sluoksnis ištiesiamas, užtepamas kepenų faršu ir susukamas į marlę, išverdama arba iškepama. Plonas raumenų sluoksnis paruošiamas su virtais kiaušiniiais, susukamas, paverdama. Gabaliukas šonkaulių susukamas kaip kelmas, įdedama obuolių ar faršo, kepama. Buvo liežuvio, silkės su svogūnais, su grybais, žuvies faršo, keptos žuvies, keptos, rūkytos vištos, šaltienos. Iš šiltų patiekalų – karbonadas su bulvių tyre, troškinta vištiena su bulvių tyre.

Piršliui pasiūlius, išrenkami jo pavaduotojai – stalų komendantai. Toliau renkami kiti vestuvių personažai: „meilės ministras“, „blaivybės“, „ugniagesių ministrai“. Svotas supažindina juos su jų pareigomis.

Pavalgęs, atsikvėpęs, piršlys pradeda supažindinimą. Paprašo atsistoti jaunųjų tėvus. Palinki jiems gerų metų, geros sveikatos. Visi stovėdami išgeria už juos. Po to jaunojo tėvus užgeria. Toliau jaunosios broliai, sesuo, tada jaunojo saviškiai – ir taip visi buvo supažindinti, už jų sveikatą išgerta. Daugumai buvo pasiūlyta tarti žodį. Giminės, draugai, kaimynai linkėjo laimingo gyvenimo, nepalūžti gyvenimo sunkumuose, linkėjo gerbti ir mylėti tėvus, kad abeji namai vienodai būtų brangūs, tėvai vienodai mylimi.

Štai ir muzikantai susibūrė: būgnas, akordeonas, gitara, fleita, skambaliukai, trys mikrofona (du stovuose, vienas kilnojamas), dvi kolonėlės. Dainavo visi muzikantai, tai po vieną, tai ir kartu. Visos dainos, kaip sakė muzikantai, skiriamos jauniems.

Po trijų valandų išėjo šokti. Už kelių žingsnių nuo salės durų iš lygių lentų sukalta 36 m² estrada, čia perėjo ir muzikantai. Pirmasis valsas – jaunųjų. Nurau do veidai. Nedrąsiai žengė į aikštės vidurį, sustojo. Žemai nusilenkė Kęstas Audrai, grakštus jos reveransas. Susilietė rankos, susiliejo mintys, suplazdėjo širdys. Atrodė tik jie vieni visame pasaulyje. Skrido abu lyg pienės pūkeliai be vėjo, draikėsi jaunosios apdarai lyg voratinkliai rugsėjy. Po to – tėvų valsas. Audronės tėvas nešoko – jam gedulas (visai neseniai staiga mirė jo jauniausias brolis). Toliau sugrojo „čigonėlė“. Šoko jaunoji su savo šešuru. Kadangi jie šoko (daugiau Audronė) labai gražiai, grakščiai, labai plastiškai, kiti tik žiūrėjo ir džiaugėsi. Baigus šokti, šešuras pabučiavo marčiais ranką. Visi plojo. Ir muzikantai dėkojo už gražų šoki. Grojo ir senus šokius: valsus, polkas, krakoviaką, ir naujus estradinius šokius.

Lauke buvo 100 litrų alaus statinė, prie jos stalas su bokalais, užkandos. 23 val. vėl sėdo prie stalo, vėl tostai. Lygiai dvyliką nakties, grojant ir dainuojant „Ilgiausių metų“, svočia nusegė nuo jaunosios galvos rūtų vainikėlių ir padėjo į dekoratyvinę dėžutę. Šaudė šampano buteliai, putojo taurėse gėrimas. Visi linkėjo jauniems gražiai gyventi, šeiminkauti, ūkininkauti. Viena pamergė pasiūlė J. Naujalio dainą „Graži tu, mūsų brangi Tėvyne“ (Maironio ž.). Ją, skirtą jauniems, dainavo atsistoję.

Apie antrą valandą vėl šokiai, o apie trečią nakties pradėjo skirstytis. Jaunieji nuvažiavo pas Kęstutį. Svečius iš miesto ir jaunojo gimines į miestą nuvežė autobusu Kęsto dėdė Jonas. Kitiems paklojo kluone ant šieno.

Miegojusieji ant šieno pabudę rytą pasigedo kai kurių daiktų. Tai batų nerado, kaklaraiščio, tai švarko. Tik kelnų nieks neėmė. Paskui prie įėjimo į salę kabojo „rastų“ daiktų sąrašas ir daiktai, juos dabojo „meilės ministras“. Daiktus reikėjo išpirkti. Buvo vagiama ir pamergių, pajaunių ir kitų daiktai, jei jie kur nors atsiskirdavo nuo grupės. O lauke jau ruošėsi šašlykus kepti. 12 val. vėl rinkosi už stalo. Svočia pasiūlė jauniems traukti iš „Laimės žinojimo“ šulinio (jis buvo šakotyje) giją, sužinoti, kokias bus ateitis. Traukė jaunoji. Patraukusi siūlą, rado raštelį: „1985 m. Aš – jūsų svajonė, gimiau laiku“, patraukė toliau, – vėl raštelis: „1986 m. Gal ir per greitai, bet reikia kareivių“, dar toliau: „1988 m. Mano broliukai labai norėjo sesutės, tai ir atėjau“. Raštelius traukė vieną po kito. Aštuntasis: „Aš daug jaunesnis už broliukus ir sesutes, mat tėtė dirbo naktinėje pamainoje“. Devintasis: „XXI amžius. Ačiū, kad tėveliai pavargę. Gerai, kad broliukui reikia tarnauti armijoje – Žemėje įsivyravo taika“. Paskiausiai rado dėžutę, o joje – lėlytę. Svočia jaunajai užsegė baltą prijuostę, o jaunajam – baltą kepurę.

Tuo metu muzikantai pasistiprino, susiderino instrumentus, suderino programą, pasisveikino su jaunaisiais, palyda, svečiais. Pirmiausia grojo jauniems. Prieš juos ant stalo padėjo trijų litrų stiklainį ir prašė naujojo darželio statybai įdėti kas gali po žalią pamatams, kas gali – violetinį sienoms mūryti, o paskui reikės stogui. Grojo dainas iš savo repertuaro, maždaug pritaikydami asmenims, kuriuos sveikina. Buvo, kad kai kurie prašė padainuoti jų mėgstamą kūrinį. Kęstučio dėdė iš Dzūkijos prašė padainuoti „Karalienė Dzūkija“.

Muzikantai surinko 400 rublių. Kadangi buvo suderėta 500 rb, tą skirtumą sumokėjo šeiminkas. Apie 15 val. vėl šokiai, o lauke jau šašlykais pakvipo. Alaus statinė buvo tuščia. Netoliese stovėjo dėžės su alumi, čia pat stalas su užkandžiais.

Dabar centras persimetė į šokių aikštelę. Piršlys apdovanojo jaunosius kočėlu, tarka ir dėžute, kurioje rado lėlytę. Jaunoji apdovanojo vyro tėvus, sesutę. O tėvai jaunosius: sūnui taupomąją knygutę, o jaunajai – aukso žiedą su akute. Jaunoji apdovanojo ir šeiminkas (po staltiesę ar lovatiesę). Po trumpo pertraukos vyriausias muzikantas, apsirengęs raudona mantija, su draugais, apsiginklavusiais peiliais, ruošėsi piršlį teisti. Aiškino jo nedorybes, apgaulės, atsiklausė žmonių nuomonės apie mirties bausmę pakariant. Visi sutinka. Eina piršlio vesti prie kartuvių, o jo jau nėra. Puola ieškoti ir tikrai niekur neranda.

Atbėga vaikas ir sako, kad vienas dėdė po medžius laipioja. Nubėgę tikrai pamato piršlį jaunuolyne į medžius įlipusį. Teisėjas lipa į medį nuimti, o tasai peršoka į kitą. Taip ir laipioja abudu, o visiems juokas. Galop kitas budelis įsilipo į medį iš kitos pusės ir nutraukė. Pasodino ant kėdės, o šis šmurkšt ir vėl nunėrė. Trečią kartą pabėgęs, vėliau pats pasidavė. Perskaičiavus visas piršlio nedorybes, davė žodį nuteistajam. Jis išvardino, ką kam palieka, liepė mergaitėms suklaupiti prieš jį. Joms tai padarius, jo draugas, iš priekio niekam nematant, su guminiu balionėliu apipylė jas vandeniu. Budeliai užnėrė ant kaklo kilpą. Tuo metu prišoko jaunoji ir permetė per piršlio petį rankšluostį. Piršlį paleido, o paruoštą skudurinį piršlį „pakorė“ ant berželio.

Tuo vestuvės baigėsi.

Kai kurie svečiai dar sugrižo į salę, muzikantai pradėjo ruošti į namus. Po truputį skirstėsi ir kiti. Šeiminkė kiekvienam įdėjo lauktuvių vaikams parvežti.

Daug suvalgyta, dar daugiau išgerta, bet viskas praėjo gražiai, nė vieno girtu nebuvo, nė vienas nebuvo užmirštas pavaišinti. Visi išsiskirstė po namus, išsinešdami malonius prisiminimus.

Liaudies medicinos tradicijos Širvintų apylinkėse

Ramūnas Trimakas

1997–1999 metais organizuotų etnografinių ekspedicijų, kuriose dalyvavo Vilniaus universiteto ir Vilniaus pedagoginio universiteto studentai bei dėstytojai, metu buvo siekiama užfiksuoti Lietuvos kaimo tradicijas ir papročius.

Lietuvių liaudies medicina yra viena iš tradicinės kultūros sričių, kurias aktyviai tiria etnografijos ir folkloristikos specialistai. Daugelio kartų sukauptos gydymo žinios suteikia nemaža informacijos apie kasdieninį lietuviškojo kaimo gyvenimą, papročius ir bendrabūvio normas. Savalaikis lietuvių liaudies medicinos tradicijų fiksavimas leidžia rekonstruoti vieną iš išeinančio užmarštin tradicinio gyvenimo aspektų.

Širvintų apylinkėse tebėra praktikuojami liaudiškieji gydymo būdai, ypač vyresniosios kartos. Tačiau situacija sparčiai kinta – vis mažiau lieka vyresniojo amžiaus žmonių, galinčių pateikti vertingos informacijos.

Etnografinių lauko tyrimų metu buvo apklausti 32 pateikėjai, daugiausia moterų, kadangi vyrai mieliau dalinosi liaudies veterinarijos žiniomis, o liaudies mediciną teigė menkai išmaną, priskirdami ją moteriškų darbų sričiai. Visi pateikėjai senyvo amžiaus – nuo 69 iki 91 metų¹.

Remiantis surinktomis žiniomis, gydymo būdus būtų galima suskirstyti į dvi grupes: racionaliuosius (kuriuos savo ruožtu galima skirstyti į gydymą vais-tiniais augalais, gyvulinės bei mineralinės kilmės medžiagomis, liaudies chirurgiją) ir maginius (užkalbėjimai,

¹Medžiagą rinko Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto studentai Darius Vileišis ir Mindaugas Žiūkas

šlakstymas švęstu vandeniu, smilkymas pašventintomis žolėmis ir pan.). Duomenys straipsnyje bus pateikiami remiantis šia klasifikacija, bet būtina pabrėžti, jog ji yra sąlyginė, nes išvardintieji gydymo būdai labai glaudžiai susiję tarpusavyje, neretai naudojami kartu, pvz., ligonis gydomas vaistažolėmis ir sugestija (užkalbėjimais).

Liaudies medicina bus suprantama kaip terminas, apibrėžiantis sveikatos apsaugos, ligų prevencijos bei susirgimų gydymo būdų visumą, praktikuotą Lietuvos kaime. Pateikiant vaistingųjų augalinių medžiagų, taip pat gyvulinės ir mineralinės kilmės medžiagų vartojimo pavyzdžius, bus vartojamas *kaimo vaistininkystės* terminas – kaip vaistų gavimo, apdirbimo, laikymo ir vartojimo praktika. Tai taip pat viena iš liaudies medicinos sričių. *Liaudies chirurgija* – tradiciniai gydymo būdai, pasitelkiant mechanines poveikio priemones. *Maginiai gydymo metodai* bus suprantami kaip gydymo būdai sugestija, t. y. įtaiga (pvz., užkalbėjimai, smilkymas šventintais augalais ir t. t.).

Šiame straipsnyje bus mėginama apžvelgti liaudies medicinos tradicijas Širvintų apylinkėse, pateikiant charakteringiausias jos bruožas. Norėčiau padėkoti Vilniaus pedagoginio universiteto docentui Jonui Mardosai, maloniai leidusiam pasinaudoti jo vadovaujamose 1997–1999 metų ekspedicijose surinkta medžiaga.

Širvintų apylinkėse išskiriama nedaug susirgimų, todėl ligų pavadinimų sąrašas nėra itin ilgas. Nedidelis susirgimų diferencijavimas yra įprastas lietuvių liaudies medicinai. Pagal tam tikrus pateikėjų suminėtus simptomus bei įvardintus pavadinimus išskirtinos šios susirgimų grupės:

- fiziniai organizmo sužalojimai, odos ligos;
- kvėpavimo takų ir plaučių ligos;
- virškinamojo trakto susirgimai;
- užkrečiamosios ligos (šiltinė, cholera ir pan.);
- nerviniai sutrikimai (išgąstis, nemiga ir t. t.);
- širdies ir kraujagyslių ligos;
- įvairūs uždegimai;
- susirgimai, apibendrintai vadinami tiesiog *skausmais*.

Anot pateikėjų, iki II pasaulinio karo kaimo gyventojai paprastai gydydavosi namuose – tai buvo grindžiama ekonominiais sumetimais dėl aukštų gydymo įkainių. Vėliau, pokario laikotarpiu, gydymui tapus nemokamam ir visuotinai prieinamam, pagalbos kreipdavosi į gydytojus. Šiuo metu, keičiantis ekonominėms ir socialinėms sąlygoms, brangstant medicinos paslaugoms, vėl, ypač vyresniosios kartos žmonių, prisimenamos senosios lietuvių liaudies medicinos tradicijos.

Daugumą pateikėjų, kaip minėta, sudaro moterys – liaudies medicinos srityje egzistuoja lyčių diferenciacija. Vaistažolių rinkimas paprastai yra laikomas moterišku užsiėmimu, dažniausiai jas renka vyresnio amžiaus moterys, turinčios daugiau patirties šioje srityje. „Moteriškų darbų“ kategorijai taip pat priklauso naminių vaistų ruošimas, ligonių slauga. Tuo tarpu liaudies chirurgija – vyrų kompetencija.

Populiariausias gydymo būdas – vaistiniais augalais. Dažniausiai augalai renkami žydėjimo metu: manoma, jog būtent tuomet jų gydomosios savybės stipriausios. Paprastai vaistažolės renkamos tik pradėjusios žydėti ir stengiamasi jų prisirinkti iki Joninių (birželio 24 d.). Vaistiniai augalai nerenkami prieš žydėjimą ar šiam pasibaigus, nes, daugumos pateikėjų manymu, nebus jokio gydomojo efekto. Paprastai vaistažolės renkamos iš ryto: tada jų vaistinės galios laikomos stipresnėmis.

Gydymo tikslams renkami sveiki augalai, vengiama imti sutryptus, dėmėtus, apgraužtus. Jei vaistų ruošimui imami žiedai arba visa antžeminė augalų dalis, jie renkami atsižvelgiant į žydėjimo laiką. Pumpurai renkami anksti pavasarį, dar neišsprogę arba tik pradėję sprogti, tuo tarpu žievės rinkimo laikas nėra specialiai išskiriamas: kada jos prireikdavę gydymo tikslams, tada ir lupdavę. Šaknims kasti, kaip tinkami, nurodomi visi metų laikai, išskyrus žiemą. Vaisiai ir sėklos vaistų ruošimui renkami tik visai nunokę.

Jeigu augalai nėra iš karto vartojami gydymui, o norima išlaikyti ilgesnį laiką, tada jie džiovinami, dažniausiai gyvenamojo namo palėpėje, klėtyje, malkinėje ar tiesiog lauke – ten, kur yra oro trauka, geras vėdinimas, kad augalai nešustų. Vaistažolės įprasta džiovinti pavėsyje, kur nepatenka tiesioginiai saulės spinduliai, kitaip, pasak pateikėjų, augalai gali prarasti savo gydomąsias savybes. Išdžiovintos vaistažolės laikomos tamsioje ir vėsioje vietoje, dažniausiai palėpėje, ne ilgiau kaip metus: manoma, jog po metų jos tampa neveiksmingos.

Vaistinių preparatų ruošimo namų sąlygomis laikui ypatingas dėmesys neteikiamas, nors kai kurie pateikėjai, kaip antai Rožė Mikučionytė, nurodė, jog vaistus derėtų ruošti esant mėnulio pilnačiai – tada gydymas būtų efektyvesnis. Atsižvelgiant į tai, kokia liga būdavo gydoma, skirtingai ruošdavo ir gydomąsias medžiagas. Remiantis duomenimis, surinktais ekspedicijų metu, galima išskirti šiuos paruošimo būdus:

- arbatos – augalai užpilami verdančiu arba šaltu vandeniu, skysčiui leidžiama nusistovėti;
- nuovirai – vaistažolės virinamos;
- antpilai – spiritu arba degtine užpilamos įvairios augalų dalys, leidžiama kelias savaites nusistovėti, dažniausiai tamsioje ir vėsioje vietoje;
- vonios – ruošiant pridedama vaistažolių arba dažniausiai nuovirai supilami į vonios vandenį ar tiesiog nuovirais apiplaunamas ligonis;
- kompresai – virintų augalų tirščiai supilami į lininius arba kitokius maišelius ir dedami ant skaudamos ar karščiuojančios vietos; pats paprasčiausias būdas – kloti nuoviruose pamirkytą medžiagos skiautę;
- tepalai – ruošiami iš sumaišytų augalinės ir gyvulinės kilmės medžiagų.

Vaistinių medžiagų vartojimas buvo dozuojamas atsižvelgiant į augalo savybes, žmogaus organizmo stiprumą, ligą, nuo kurios būdavo gydoma. Įprasta, jog dozė buvo reguliuojama stebint konkretaus žmogaus reakciją į gydymą ar tiesiog remiantis gyvenimiška patirtimi.

Susižeidus kraujavimą stabdydavo gysločiu (*Plantago major* L.), šviežiai nuskinta ir sutrinta kraujažolė (*Acchilea millefolium* L.), žaizdas apvyniodavo voratinkliu, plaudavo ramunėlių (*Chamomilla* L.) nuovirom. Ant sumušimų dėdavo šlapimo kompresus „karščiui ir patinimui ištraukti“. Gyvą varlę tupdydavo ant trūkusios odos. Kiškio taukais ištepavo kūno vietą, į kurią būdavo įlindusi rakštis – jie išstumia svetimkūnį. Žąsies taukais ištepavo žiemos metu nušalusį veidą, rankas arba kojas.

Rupūžę naudojo karpoms gydyti: anot pateikėjų, kelis syk rupūžė ištrintos karpos po kelių dienų pranykdavo. Taip pat karpas išdegindavo ugniažolė (*Cheledonium*). Votis savarankiškai operuoti vengta – jas aptepdavo moliu, aprišdavo drobe. Nuo tokio „kompreso“ votis po kurio laiko išnykdavusi.

Išnirimus bandydavo atstatyti į vietą vyresnieji, labiau prityrę kaimo vyrai. Nikstelėjus koją, išnarintą vietą aplipdydavo moliu, sumaišytu su actu. Ši priemonė sumažindavusi skausmą ir pagreitindavusi gijimą. Jeigu lūždavo kaulas, iš tiesesnės medžio šakos ar lentos gamindavo įtvarą ir ją fiksuodavo lūžio vietą. Jei kaulai blogai suaugdavo, paprastai jų nbandydavo iš naujo laužyti ir tiesiai suauginti.

Skaudamą dantį išraudavo siūlu arba replėmis. Vengdami „dantų išgedimo“, ąžuolo (*Quercus robur* L.) žievės nuovirais gydė parodontozę.

Aviečių (*Rubus* L.) nuovirais girdė peršalusius, sloguojančius. Liepos (*Tilia* L.) žiedų, čiobrelių (*Thymus serpyllum* L.), bitkrėšlių (*Tanacetum vulgare* L.) arbatomis gydydavo kosulį, slogą. Sėmenų aliejumi – peršalimus, plaučių ligas. Šermukšnio (*Sorbus* L.) nuovirai buvo geriama sloguojant, kosint; ramunėlėmis skalaujama skaudanti gerklė. Kaip populiariausią vaistą, pateikėjai dažniausiai minėjo medų. Jis vartojamas peršalus, skaudant gerklei, užsikrėtus virusine liga. Kaip teigė pateikėja Vladislava Savarauskienė, „medus yra vaistas nuo visų ligų“. Be to, peršalus darydavo druskos vonias šildyti kojoms. Šuns taukus girdydavo, norėdami išgydyti džiova, o žmogaus šlapimu gydydavo plaučių uždegimą.

Sutrikus virškinimui, viduriuojant duodavo gerti arkliarūgštės (*Rumex pratensis* L.) arbatos. Viduriavimą taip pat stabdydavo ąžuolo žievės nuovirais, pelynų (*Artemisia absinthium* L.) arba mėlynių (*Vaccinium myrtillus* L.) arbata. Gerdami ramunėlių arbatą, valgydami slyvas (*Prunus domestica* L.) laisvindavo užkietėjusius vidurius. Jonažolių (*Hypericum* L.) arbata ramindavo skrandžio skausmus, kaip, beje, ir pikis, užpiltas degtine, dažno pateikėjo minimas kaip geras vaistas nuo skrandžio ligų. Šermukšnio žiedų arbata gydydavo kepenų ligas. Žmogui susirgus „macica“ (prasidėjus vidurių skausmams), gydydavo moliu. Elena Verbėlienė pateikė tokį receptą: „Molį reikia paimti iš pečiaus, sutrinti, įdėti kmynų, druskos ir vėl viską sutrynus išgerti“.

Siekdami, kad užkrečiamos ligos neplistų, valgydavo česnaką (*Allium sativum* L.) – šis augalas turėjo prevencinę paskirtį (jį valgydavo ne tik norėdami apsisaugoti nuo užkrečiamų ligų, bet ir išvarydavo mažiems vaikams kirmėles). Erškėčio (*Rosa canina* L.) uogų arbatą taip pat gerdavo profilaktiškai, kaip stiprinančią organizmo atsparumą ligoms. Vištų mėšlas padėdavęs apsisaugoti nuo šiltinės: išmatas uždegdavo ir „aprūkydavo“ žmogų.

Sergančius nervų ligomis dažniausiai gydydavo vaistiniaisiais augalais: aguonų (*Papaver somniferum* L.) sėklas vartojo „dėl geresnio miego“, mėtos buvo skirtos gydyti „nuo negerumo“, „nervų pakrikimo“. Čiobrelių (*Thymus serpyllum* L.) arbatos, valerijonų (*Valleriana officinalis* L.) šaknų nuoviro arba antpilo duodavo gerti tiems, kuriems „nervai sutrikę“ ar blogai miega. Bičių pikį valgydavo kaip vaistą, raminantį nervus. Jei žmogus ko nors išsigąsdavo, aprūkydavo jį išgąsdinusio žmogaus ar gyvulio plaukais.

Širdažolės (*Centaurium minus* Moench.), kmynų (*Carum carvi* L.) nuovirai buvo geriami kaip vaistas nuo širdies ligų. Kiškio taukai vartojami kaip priešinfarktine priemonė. Kaip teigė pateikėja Kotryna Maciulevičienė, tai yra geriausias vaistas „nuo širdies skausmo, nuo kraujagyslių kalkėjimo“. Dėles naudojo sumažinti kraujo spaudimui: norėdami nuleisti kraują, dėles dėdavo sprando srityje.

Beržo (*Betula* L.) žirginius (šiškutes), užpiltus degtine, vartojo įvairiems uždegimams gydyti, o susirgęs inkstų uždegimu gėrė bruknių (*Vaccinium vitis-idaea* L.) lapų nuovirą.

Gysločio, krieno (*Armoracia rusticana* L.) bei kopūsto (*Brassica oleracea* L.) lapus klodavo ant skaudančių kojų sąnarių. Skaudamą kūno vietą apšildydavo purvu, o sąnarių skausmus ramindavo pašildytu smėliu arba pirtyje trindavo druska. Pateikėja Emilija Dileckienė papasakojo tokį gydymo būdą skruzdėlėmis: „Skarelę įmeti į skruzdėlyną ir po to uždedi ant sąnario“. Šuns plaukų „veltiniu“ buvo šildoma kenčianti nuo radikulito kūno dalis. Reumatą gydydavo gerdami dilgėlių nuovirus, skaudamas vietas leisdavo gelti bitėms, nuplakdavo dilgėlėmis, įtrindavo musmirių antpilu.

Magines gydymo priemonės paprastai taikydavo tais atvejais, kada racionalieji gydymo metodai būdavo nebeefektyvūs, kai būdavo neaiški ligos kilmė arba jai priskirdavo magines priežastis (pvz., nužiūrėjimas). Neretai įvairūs gydymo būdai būdavo naudojami kompleksiskai, norint išgauti maksimalų efektą.

Užkalbėjimai pateikėjų minimi kaip populiariausias maginis gydymo būdas. Užkalbėjimų tekstai buvo griežtai saugomi ir perduodami tik tos pačios giminės nariams. Paprastai užkalbėjimus perimdavo jauniausias arba vyriausias vaikas. Kai kurie pateikėjai, pavyzdžiui, Kotryna Snorkienė, nurodė, jog užkalbėti gali tik moteris. Dabar užkalbėtojų nedaug likę: dauguma išmirė, jaunoji karta menkai tesidomi, tad nebėra kas perima jų žinias.

Nepavyko aptikti ekspedicijų metu užrašytų pačių užkalbėjimų tekstų. Tai liudija išliekanti tvirtą tikėjimą jų gydomąja galia (tikima, kad pasakius užkalbėjimą svetimam žmogui, šiam atitenkanti gydymo galia). Tačiau yra užrašyta nemažai tekstų, kaip atrodydavęs pats gydymo procesas. Štai „rožė“ užkalbama saulei tekant arba leidžiantis, paprastai būna užkalbamas koks nors objektas – vanduo, duona arba cukrus. Vėliau žmogus, sergantis „rože“, privalo suvalgyti cukrų (ar išgerti vandenį) ir tris kartus sukalbėti „Sveika Marija“. Tą jis turi daryti dukart per dieną – saulei tekant ir leidžiantis.

Bažnyčioje šventintą vandenį Širvintų apylinkėse naudojo kaip apsisaugojimo priemonę – juo šlakstydavo maistą, gyvulius, namus. Pateikėjos Onos

Gričiškienės teigimu, per Sekmines pašventintu vandeniu galima naudotis iš-tisus metus.

Apžvelgiant surinktą etnografinio lauko tyrimų medžiagą, galima teigti, jog liaudies medicinos žinios buvo neatsiejama kasdieninio gyvenimo dalis – jomis daugiau ar mažiau naudojosi kiekviena šeima. Tačiau kaimo bendruomenėje ga-lima išskirti asmenų grupes, savotiškus „profesionalus“, kurie vertėsi gydymu.

Pirmajai grupei priskirtinos gimdymų ir galimų komplikacijų atveju tal-kinusios senyvos moterys, vadintos *bobutėmis*. Jos kaimo žmonių buvo gerbia-mos, *bobutes* specialiai atsiveždavo į gimdyvės namus; jei galėdavo, užmokė-davo pinigais arba maisto produktais.

Kitai kategorijai priskirtini užkalbėtojai, tarmiškai vadinami *šaptūnais*, *bur-tininkais*. Tai kaimo žiniuonys, kurių saugomos žinios tebėra išlaikiusios maginį statusą. Jie būdavo plačiai žinomi apylinkėse. Į juos kreipdavosi ištikus rimtai negaliai, kada įprastinės gydymo priemonės nebepagelbėdavo (pavyzdžiui, įkir-tus nuodingai gyvatei ar susirgus „rože“). Už jų paslaugas taip pat atsilygindavo pinigais arba produktais.

Tuo tarpu asmenys, daugiau nei kiti nusimanę apie vaistinius augalus arba liaudies chirurgiją, kaimo gyventojų akyse neturėjo išskirtinio statuso. Jų turi-mos žinios buvo laikomos kasdienės patirties dalimi, o už jų pagalbą kaimynai nemokėdavo.

Iš liaudies medicinos

Laimutė Bikulčienė

Svirno pastogėje beveik visą vasarą džiūdavo įvairios žolelės, šakelės. Išdžiūvusias susukdavo į švarų popierių ar medžiagos skiautę ir laikydavo, kol prireiks.

Viduriavimą gerai gydė gysločių žiedų (*varpų*), jonažolės, mėlynių, pelynų arbata arba sudžiovintos ažuolo žievės užpilas. Laukinių mėtų (*šunmėtės*) užpilo duodavo gerti viduriuojantiems gyvuliams.

Šunvotėms gydyti smulkiai sutarkuotą morką sumaišydavo su saldžia grie-tine ir patepdavo skaudamą vietą. Išsikėlusią šunvotę aptverdavo gysločio lapu arba sumirkytu tulžyje, užpiltoje degtine drobiniu skudurėliu, kad greičiau iš-trauktų pūlius ir neskaudėtų. Smilkymui vartojo akliaus: puodą, pridėtą žarijų, o ant jo – žolių, pastatydavo po kėde. Ant tos kėdės pasodindavo vaiką, ap-suptą paklode. Pasėdėjusį kokias 15 minučių guldydavo miegoti.

Nuo išgąsčio ir dėl ramaus miego aguonų galvelės užpilamos verdančiu van-deniu ir palaikomos. Prieš miegą duodama truputį išgerti. Nuo išgąsčio suskus-davo činčiberą ir pamerkdavo vandenyje. Nupraustą vaiką apvyniodavo lininės

drobės vystyklų, sumirkytu tame vandenyje. Paskui dar suvystydavo sausu ir šiltu, kad vaikas išprakaituotų. Tikdavo ir geltonų dobilų užpilas.

Džiovintas raudonosios pinavijos (bijūnų) šaknis sutrindavo į miltelius ir truputį, sumaišytą su motinos pienu, duodavo žindomiems kūdikiams nuo išgaščio.

Be to, išsigandėlius smilkė žvirblio kanapėmis.

Kad palengvintų dantų dygimą, duodavo gerti sušutintų ramunėlių žiedų arbatos. Pačius žiedus išgriebdavo, suvyniodavo į drobės vystyklą ir dėdavo po galvute.

Sutrintu skietmedžiu tepdavo galvas, kad nebūtų utėlių.

Nuo kirmėlių vartodavo valerijonų šaknis.

Nuo inkstų skausmo gerdavo asiūklių (ožkabarzdžių) bei bruknių lapų arbatą.

Pavargusias kojas mirkydavo šutintų bruknienojų voniose, o skaudamus sąnarius trindavo baltojo valerijono šaknimis.

Tymai, skarlatina būdavo gydomi laukinės našlaitės žiedų arbatą. Taip pat nuo tymų duodavo gerti sutrintų ropių sėklų, sumaišytą su kumelės pienu. Tokį ligonį laikydavo tamsoje. Jei skaudėjo galvą, reikėjo gerti rūtų ir valerijonų arbatas. Skaudamoms akims dėdavo kompresą: sumirkydavo drobės skiautę žliūgės arbatą arba pieno išrūgomis ir aprišdavo.

Nuo moteriškų ligų padėdavo melisos vonios.

Nuo nervų gerdavo apynių arbatą.

Dantis valydavo pupelėmis (šabalbonais). Jas smarkiai padegindavo ant skardos ir sutrindavo į miltus. Jei neturėjo pupelių, dantis valydavo anglių miltais. Klibančius dantis skaludavo ažuolo žievės antpilu arba ajerų šaknų arbatą su druska.

Nuo gripo, kosulio, gerklės tiko arbatos: aviečių, baltųjų beržų žiedų, čiobrelių, ramunėlių ir žibučių žiedų. Iš sutrintų garstyčių lapų darydavo kompresus. Kartų imbiarą sutrindavo su medumi ir duodavo valgyti.

Nuo peršalimo geriama liepžiedžių arbatą su medumi. Gerti reikia prieš miegą ir šiltai apsikloti, kad kūnas išprakaituotų. Tinka ir aviečių šakelių arbatą.

Nuo plaučių susirgimų vartojo avižas: sušutindavo, duodavo išgerti kiek skystimo, o pačias avižas supildavo į maišelį, pridėdavo prie skaudamo šono ir šiltai apsiklodavo.

Nuo kepenų tinka gerti stiprią medetkų žiedų arbatą.

Kad neslinktų plaukai, plaudavo sudžiovintos ažuolo žievės, ajerų šaknų, ramunėlių nuovirais. Kad plaukai blizgėtų, juos rišdavo gyvatės odos išnara.

Zuikio taukai išvaro visokias *rakštis*. Trinti reikia ne ten, kur įsidurta, o iš priešingos pusės. Jie naikina uždegimus, išgydo hemorojų.

Barsuko taukais reikia įtrinti rankų ir kojų sąnarius, taip pat tinka *reumatui* gydyti.

Žuvų taukai duodami gerti vaikams *dėl apetito*.

Mažą gyvatės gabaliuką įsukti į drobę, išvirti. Tą nuovirą duoti gerti žmogui. Tai suteikia stiprybės ir energijos.

Rupūžės antpilas gydo *vėžį*. Rupūžę reikia įkišti į stiklainį, užpilti stipria degtine ir laikyti, kol pabals. Gerti po vieną arbatinį šaukštelį per dieną.

Paprasta varlė gydo *pleuritą*. Taip pat kaip rupūžę reikia įkišti į stiklainį, užpilti stipria degtine, laikyti, kol pabals. Degtinę nusunkti ir duoti gerti kasdien 3–4 kartus po valgomąjį šaukštą. Viena varlė – 0,5 l antpilo.

Šuns taukai gydo *džiovaą*. Geriama pusę metų kasdien po vieną valgomą šaukštą.

Pasakojo:

Pranė Gerčiukaitė, g. 1929 m. Alionių sen., Maišelių k.;

Genovaitė Gudonienė-Paligaitė, g. 1934 m. Zibalų sen., Rūbikonių k.;

Albina Jankauskienė-Grikenytė, g. 1932 m. Zibalų sen., Vazgūnų k.;

Marijona Jatkauskienė-Motiejūnaitė, g. 1909 m. Mūsninkų sen., Pabėržės k., mirė 1993 m.

Kaip nuspėjamas lietus

Laimutė Bikulčienė

Gamtoje gausu augalų ir gyvūnų, kurie numato artėjantį lietų, audrą ir iš anksto ruošiasi apsaugoti nuo žalingo poveikio. Tuo tarpu mes, aukščiausi gamtos kūriniai, oro permainų numatyti nepajėgiame be barometrų, termometrų ir kitų dirbtinių gudrybių. Juos mums gali atstoti gyvieji gamtos „sinoptikai“. Kur juos surasti, kaip pamatyti ir kaip suprasti? Gamtoje priskaičiuojama apie 400 augalų ir 600 gyvūnų rūšių – „sinoptikų“. Vadinasi, jų pakankamai yra visose augalų bendrijose, žemėje, ore. Toli jų ieškoti nereikia – jie čia pat, šalia mūsų. Akyliau stebėdami pamatysime ir besikeičiančią žiedo formą, pakitusią lapo ar stiebo padėtį, neįprastą paukščio skrydį, išgirsime jo nerimastingą šūkavimą.

Bendravimas su gyvaisiais gamtos sinoptikais bus labai naudingas ir malonus tiek triūsiančiam žemdirbiui, tiek poilsiautojui, tiek kiekvienam, kurio rytdiena būna numatyta, suplanuota.

Taigi, susipažinkime su jais. Kaip jau įprasta, kiekvienas žemės lopinėlis prie gyvenamųjų namų paprastai skęsta gėlėse. Sėjo ir sodino jas mūsų seneliai, mamos, sėjame, sodiname ir mes. Gėlės palydi mus išeinančius, pasitinka parėinančius ir visuomet apdovanoja gera nuotaika. Smagu žiūrėti į įvairialapius žiedus, o dar maloniau, kai jie patys, pasistiebę palangėje, žvelgia pro langą į kambarį.

Baltažiedis šakinys (*Melandryum album* Garcke) yra labai pareigingas ir vaišingas šeimnininkas. Vabzdžiams puotą savo balto žiedo rūme jis ruošia reguliariai, tuo pačiu metu. Lietų jis numato iš vakaro ir griežtai pakeičia savo tvarką: baltųjų žiedų duris atidaro ne rytą, o palieka jas atviras visą naktį. Ne tiktai palieka, bet dar labiau jas atveria. Netrukus jį suranda tie, kuriems tamsa yra pats maloniausias paros laikas. Vabzdžiai, kurie ilsisi, laukia rytmetinio susitikimo su dosniu augalu, liks alkani, nes ne tiktai lietus neleis

iškišti jiems nosies iš savo lindynių, bet ir svetingas žiedas bus sandariai uždarytas.

Kai padangėje pradeda būriuotis debesys, mes spėliojame: lis ar nelis. Jei netoliese, apsiraitęs kaimyną, auga grakštusis vijoklis (*Convolvulus*), reikia jo pasiklausti, kaip gi pasielgs pilkieji debesėliai: jei šis savo melsvai violetinėmis žiedų akutėmis ramiai stebi visa, kas aplinkui dedasi, – debesėlių bijotis nereikia; tačiau jei jo lygiakraštės, lygiadugnės žiedų akutės pradeda įmantriai susisukinėti, virsdamos ilgais spalvotais „pumpurais“ – lis.

Ugniažolės (*Chelidonium L.*) prieš darganą nulenkia žiedus žemyn.

Nepaprasta drėgmės mėgėja yra daržinė aguona (*Papaver somniferum L.*): ji dažnai lietuviams sutinka ašaromis.

Kai dienos numatyti darbai būtinai reikalauja giedros ir norime teisingai žinoti oro prognozę, būtinai pažvelkime į žliūgę (*Stellaria media L.*). Paprastai rytą, pabudusi iš nakties miego, gamta ruošiasi dienos darbams, ir visi augalai stengiasi dieną sutikti atviromis žiedų akimis. Žliūgė elgiasi taip, kaip visi. Bet kartais iš pat ryto, trumpai pasižvalgiusi aplinkui, pradeda uždarinėti žiedus lyg eitų dienos pogulio kartu su tais augalais, kurie ištiesą naktį šviesiomis žiedų žvaigždėmis puošė tamsą. Šitoks žliūgės elgesys aiškiai rodo, kad tą dieną lis. Žliūgė iš anksto ruošiasi apsaugoti savo žiedus nuo lietaus, kad šis negalėtų atlikti čia pikto darbo.

Visiems besidomintiems artimiausių dienų oru, būtų ne pro šalį pačiupinėti kaštono (*Aesculus hippocastanum L.*) lapus. Kaštonas gana anksti, prieš vieną–dvi paras, prognozuoja lietingą periodą: ant jo lapų išsiskiria klajinis skystis, neleidžiantis vandeniui patekti į lapo vidų, o tik nuslysti paviršiumi.

Dar tada, kai padangėje nėra nė vieno būsimosios audros pranašo ir oras pilnas vasaros kvapų ir šviesos, darželyje ir gėlynuose mažutėmis bangelėmis varva ir ima labiau nei paprastai kvėpėti petunija (*Petunia hybrida*). Intensyvus šių žiedų kvapas greitai pasklinda aplinkui ir praneša nuolatiniams lankytojams apie paruoštą puotą. Atskridę jie pulte apipuola šiuos augalus ir geria kvapnų skystį iš pilnų žiedų taurių, bet šis augalas vaišes kelia tik prieš audrą. Tokias vaišes dar kelia leukonijos (*Matthiola*), ankstyvieji serbentai (*Ribes L.*), kvapnioji tabaka (*Nicotiana affinis Moor*), barkūnas. (*Melilotus Lam.*)

Nenuostabu, kad augalai labai nuo lietaus saugo savo žiedus. Nemėgsta lietaus paparčio (*Dryopteris Adans*), šakio (*Pteridium Gled.*) žiedai, katuogės (*Rubus saxatilis L.*). Šie augalai, neturėdami galimybės apsisaugoti nuo tokio nemalonumo, pasistengia jį bent sumažinti. Dar gerokai prieš lietuvių visų jų lapai pradeda susisukti, susisukę tampa sandariai uždarytomis tūtelėmis, jų paviršiaus plotas pasidaro labai mažas, o aptakumas – didelis. Išmaudyti visą lapą lietuviui nepasiseka. Jam praėjus, lapai pamažu išsitiesia.

Mėlynakių našlaičių (*Viola tricolor var. vulgaris Koch*) kilimai puošia aplinką. Kaip beskubėtum, niekada nepraeisi abejingai. Kartais, lyg burtų lazdele pamojus, linažiedis audinys pamažu ima nykti ir susilieja su žalumomis. Nebelieka kuo grožėtis. Kas gi atsitiko? Ogi našlaitės ne tiktai uždarė žiedelius, bet ir sulenkusios juos pakišo po lapais. Jei žinai, kad šios gėlytės savo suglaustus

žiedelius slepia tik prieš lietų – pasuk namų link arba pagreitink žingsnį, jei kelionė tolina. Nežydinčios našlaitės irgi sėkmingai „dirba sinoptiko darbą“. Pradėjus vysti našlaičių žiedams – lauk lietaus.

Šilkažiedė gaisrena (*Coronaria flos – cuculi* A. Br.) paprastai nebendrauja su vabzdžiais. Jie dažniausiai praskrenda pro šalį, nė nežvelgdami į žiedus. Prieš lietų vabzdžių nedraugiškumas išnyksta. Matyt, gaisrena suranda būdą prisivilioti juos. Tupia jie tada ant gaisrenos ir ragauja nežinomą iki tol skanumą. Praūžus lietui, šie lankytojai vėl ją pamiršta.

Mūsų numylėtas, dainomis apdainuotas ganyklinis dobilas (*Trifolium campestre* Schreb.) nuo lietaus saugo ne tiktai žiedus, bet ir lapus. Kai tik pavasario šiluma ir šviesa prižadina gyvenimui pirmuosius jo žiedus, šie jau puikiai prognozuoja oro atmainas. Tvirti, stangrūs, gyvybingi lapai prieš lietų tarytum pradeda „alpti“, glaudžiai riečiasi ir linksta žemyn. Šitokioje padėtyje lietaus lašų smūgiai yra nebaisūs. Kai pasipuošia žiedais, dobilas dar akyčiau „seka“ debesų išdaigas. Kartais atrodo, kad nieko įtartino nematyti, o dobilas savo spalvotus žiedų kauburėlius kartu su „vystančiais“ lapais pradeda glaustyti į gūžes. Sugnaužia, suspaudžia taip stipriai, kad į jas, kaip į kietą akmenėlį, lietaus lašai tiktai atsimuša.

Kaip matome, mažųjų sinoptikų gamtoje apstu: tai puošniais žiedais pasipuošusios gėlės, kuklūs laukų augalai, didingo miško atstovai ir vandens puošėivos. Į klausimą „Koks rytdienos oras?“ jie atsakys trumpai, aiškiai ir konkrečiai.

Pasakojo

*Vlada Dalinkevičienė-Jatkauskaitė, g. 1930 m. Musninkų sen., Paberžės k.;
Adomas Kovaliukas, g. 1920 m. Alionių sen., Trapelių k.*

Širvintų apylinkių žmonės: patyrimai ir išgyvenimai (Iš gyvenimo istorijų)

Anelė Vosyliūtė

Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas

Įvadas

Straipsnyje siekiama atskleisti Širvintų apylinkių žmonių gyvenimo būdo momentus, iš gyventojų pasakojimų suvoktus įvykius, jų išgyvenimus, vieno ar kito socialinio reiškimo ar istorinio proceso fragmentus. Surinktoje medžiagoje¹ atsispindi, kaip įvairių sluoksnių ir padėties žmonės suvokia vieną ar kitą gyvenimišką reiškinį, kaip vertina savo ir kitų būklę bei vaidmenis visuomenėje ir istorijoje. Autorė siekia

¹Medžiaga surinkta 1999 m. „Vermės“ leidyklos kraštytyros ekspedicijos metu – buvo apklaustas 21 žmogus. Straipsnyje pateikiami autorės archyve esančių pasakojimų, įrašytų magnetofono juostoje, fragmentai. Pateikėjų kalba netaisyta.

parodyti individualius ir apibendrintus žmonių požiūrius, atsispindinčius jų gyvenimo istorijose. Šios istorijos atskleidžia bendruomenės pokyčius, aplinkos įtaką žmogui, socialinę, kultūrinę ir egzistencinę įvairaus statuso visuomenės narių vertę. Žmonių pasakojimuose užfiksuotos Širvintų apylinkių vietovių reikšmės, žmonių gyvenamų vietų pokyčiai, tų vietų simbolinė galia. Gyvenimo permaštymas yra svarbi ateities numatymo sąlyga. Gyvenimo istorijose atsispindi, kaip žmogus prisistato pats, pateikia savo artimuosius, aplinkos žmones, institucijas ir jų atstovus. Vyresnio amžiaus respondentai prisimena savo vaikystės ir jaunystės laikų gyvenimą, lygina praeitį ir dabartį, atskleidžia jaunystės ir senatvės fenomenus, apibūdina nuolatiniiais rūpesčiais apraizgytą žmogaus egzistenciją. Išsakomos ir kančios, sunkūs išgyvenimai, dažniausiai susiję su santvarkų pasikeitimais, pokario įvykiais ar asmeninio gyvenimo peripetijomis. Respondentams būdingas savęs apmąstymas, dvasinis aktyvumas, religinių jausmų raiška. Sugebėjimas papasakoti savo gyvenimo istoriją yra susijęs su žmogaus savivoka, savęs įprasminimu visuomenėje. Straipsnio autorei buvo svarbu parodyti, kas respondentams buvo reikšminga, kaip į tuos pačius dalykus žvelgiama iš skirtingo amžiaus, vyro ir moters, įvairaus statuso žmonių pozicijų. Gyvenimo istorijos yra priemonė, sujungianti skirtingų laikotarpių patyrimus ir prieštarinėjimus. Šio tipo pasakojimai yra svarbi visuomenės kultūros dalis, taip pat pagrįsta medžiaga sociologijos ir etnografijos mokslams.

Vaikystės vaizdiniai. Tėvai ir vaikai

Pasakojimuose atsispindi suaugusiųjų požiūris į vaikystės fenomeną, mažų suaugėlių darbai, jų vaidmenys šeimoje. Čia ryškėja, kaip įvairiu metu visuomenė buvo išipareigojusi vaikams, koku laipsniu buvo įmanoma garantuoti vaikų materialinį aprūpinimą, jų dvasinį ir protinį vystymąsi. Suaugę gyvenimo istorijose atsispindi liberalaus ir griežto, laisvo ar disciplinuoto mažųjų auklėjimo pavyzdžiai, parodoma, kaip buvo siekiama, jog jie paklustų tėvų ir Dievo valiai. Vaikų požiūrius formavo naivi ir geranoriška šeimos (paprastai 3 kartų) atmosfera. Suaugę aplinkos žmonės (kartais tėvai mirdavo anksti) buvo pirmieji vaikų auklėtojai ir globėjai. Moteris prisimena:

„Mama mirė anksti – jai skaudėjo galvą, kalbėjo, jog nebemato, ir po kelių mėnesių mirė. Augom du broliai ir aš, tėvukas nevedė“.

Neturtingose šeimose vaikai anksti pajusdavo vargą, eidavo dirbti pas kitus, tačiau ir iš tolo jautė tėvų meilę ir jų atsakomybę. Senyva moteris pasakoja:

„Vaikystė buvo sunki, tarnavau nuo 8 metų. Tėvai turėjo tik 7 ha, tai tada ateina ūkininkai, sudera iki Kalėdų dirbti, po to po mėnesį pabūnam namie. Mama paimdavo vaikų uždarbį, neatidavė niekam vaikų, nors vieną norėjo paimti už dukterį. Ji nesutiko, kad mus rinktųsi kaip paršiu-

kus, sakė, norinti, kad būtume viename lizde. Vieni šeiminkai laikė už tarną, kiti geri buvo. Buvom 8 – 3 broliai, 5 seserys; iš viso mama gimdė 13. Aš viską dirbau – ir sėjau, ir valkavau, akėjau, ir jodinėjau ant arklių. Pasikinkydavau ir pieną vežiojau. Mokėjau suvaldyti arklius. Dar jauna 13 kilometrų jojau į parduotuvę, užėjo 3 kareiviai, arkliai zovadon. Aš išsigandau, kelis kilometrus lėkiau, paskui sugalvojau pasukti į keliuką. Paskui nuo balno nušlavė ant akmenų krūvos, sėdžiu su mėlynais šonais“.

Vaiko gyvenimas būdavo susijęs ne tik su vargais, bet ir su romantiškais nuotykiiais:

„Vaikystėj grybauti eidavom, žinojom, kur baravykai augdavo. Norėdavom vienas kitą aplenkti, tai nulekiam – dar tamsu, reikia palaukti. Buvom 13–14 metų; jei rasa nukrėsta, tai miške jau nieko nėra, išgrybauta. Gyvačių bijojau – jei pamatau, tai neriu iš tos vietos“.

Vaikystės dienos prisimenamos senatvėje, kai situacija yra pakrypusi visai priešinga vaga:

„Dabar nė miškan nenuėinu – kojos netikę. Kojose – druskos, buvau sanatorijon, biškį padėjo. Kad ne sanatorija, nežinau kaip būtų. Svarbu sveikata, tai didžiausias turtas. Jei sveikas, tai ir turtingas. Jei nėra sveikatos, nieks nemiela, jos ir už auksą nenupirksi. Kai tiek metų dirbta, ir iš kur sveikata. Sunkiai dirbom – kūlėm, vežimus kraudavom, o dabar – technika. Į senatvę gyvenimas nepalengvėjo, vis tiek turime dirbti – turim karvę, teliuką, 2 paršiukus. Gerai, kad pensiją gaunu. Ant 3 ha daug gyvulių neišlaikysi. Man ir tada (buvo) gerai, ir dabar“.

Vaikų gimdymas ir auginimas buvo neatsiejama nuo moralinių įsipareigojimų (nepaisant sunkumų) žmogaus priedermė. Moteris pasakoja:

„6 vaikus išauginom (4 dukras, 2 sūnus), abortų neturėjau. Nebuvo termosų, pašildyt pienuką su balanyte reikia, tad sunku buvo vaikus prižiūrėti; geriau dabar gyventi žmonėms“.

Kita išsako savo nuomonę:

„Dabar vaikų nėra – vienas, du ir užtenka. Jei saugotis, tai dar nieko, o abortų daryti negalima. Sako – sunku, o tada irgi buvo sunku“.

Moteris lygina savo vaikystę ir jaunystę su dabartimi, idealizuoja praeitį:

„Tėvas mirė, kai man buvo 10 metų. Nuo tada nuėjau ganyti pas kitus, ganiau 3 metus, po to susirgo sesuo. Vaikščiojom apsičenę kukliai, o dabar kai pamatysi, tai saugok sviete. Buvo uždengtos dekolte, ilgos suknelės. Į atlaidus turėjom pora suknelių, į bažnyčią, su kita – vakaroti. Nebuvo muštynių nei girtuokliavimo. Dabar jauni tingi dirbti, muštis nesigirdi, tik per radiją. Seniau jauni sakydavo – labas, o dabar saugok sviete, – nieko, tik praeina. Kiaulė – ir ta sukriuksi“.

Anksti mirusius tėvus pakeisdavo kiti šeimos nariai, tad išipareigojimas vaikui neišnykdavo. Vyriškis prisimena savo vaikystės metus kaip buvimą šeimoje ir nuotykius gamtoje:

„Mano motina mirė jauna, man buvo tik 12 metų, augau prie sesers (vėliau ji įkrito į šulinį ir prigėrė). Netoli namų buvo raistas, po melioracijos atsirado pievos – 300 ha. Vaikystėj aš ganydavau raiste; ten būdavo briedžių, vilkų, ančių (jų kiaušinius sosiedai susirinkdavo), gyvatynų. Paprasti išmokyti šunys iš balos ištraukdavo ančiukus, tada prisikabini prie diržo ir parsineši. Iš raisto apsirūpindavom malkomis – buvo daug alksnių. Ten buvo vietų, kur gyvuliai įklimpdavo, juos reikėdavo iš ten traukti. Vieną kartą nuo galvijų atlikau, kokius 2 km po raistą klajojau. Išsigandau, pradėjau šaukti, paskui žiūriu – jau ir malūnas“.

Moteris kalba apie vaikystės pavojus:

„Aš ganiau jau 5 metų miške – vilkas avis užpuolė, bet nepagriebė. Aš galvoju: „Ot, koks didelis šuo!“

Tėvų užsiėmimas nulemdavo ir vaikų žaidimus:

„Tėvai buvo Paširvinčių kumečiai, turėjo 2 vaikus – Joną ir Jadvygą (Gagulka vadino). Tėvas iš medžio darė ūkio padargus: akėčias, roges, ratus ir kita. Maži būdami žaidėm su iš lentučių pasidarytais žaislais. Su ponų vaikais nebendraudavom“.

Vaikų auginimas buvo natūrali suaugusio žmogaus gyvenimo raiška, jų auklėjimas buvo suvokiamas kaip svarbus moralinis rūpestis. Moteris pasakoja apie savo šeimos sukūrimą, vaikų reikalus:

„Anas mergų turėjo, aš bernų, paskui susiženijom. 4 vaikai išaugo, 2 mirė (vienas sūnus motociklu užsimušė), dabar dirba žemę su sūnumi, yra 5 anūkai. Aš vaikus ugdžiau, turėjau tolka, nes nebuvo iš ko – kolchoze 4 išlaikyti buvo sunku. Visi sūnūs gabūs technikai“.

Senyva moteris prisimena savo vaikystę, prabėgusią dvare:

„Gimiau Šešuolėlių kaime; čia buvo dvaras. Tėvai buvo be žemės, neturtingi, tarnavo pas ponus. Mamos tėvai irgi buvo neturtingi, iš Vanaginkos kaimo. Abu mano tėvai susituokė, kai dirbo Marciniškių dvare laukų darbus. Paskui atkeliavo į Gaidelius, į kitą dvarą, čia pagyveno metus, vėl persikėlė – į Šešuolėlius. Buvau pirma pas tėvus ir vienintelė. Dvare buvo daug darbininkų, jie sėjo, sodino, prižiūrėjo karves, arklius (buvo dešimt), su jais arė, akėjo. Vaikystė buvo gera, – kai turėjau dešimt metų, ėjau pas poniją – aparinėjau bulves (prisimenu, kad arklys atsistojo ant kojos, o ta supūliavo). Ponia stambi buvo, apskrito veido, riebi; paskui ją išvežė, ji dingo, niekas dabar iš jų neatsiliepia (Variakojis, pvz., atsiliepė, pardavė dvarą). Dvare buvo gazonai, bijūnai, gražus namas, o dabar išgriuvo viskas. Jos sesuo Bernikienė atvažiuodavo iš Mūsųninkų – buvo nedidukė, stambi, panaši į poniją. Mū-

sų šeima gyveno namelyje prie kapinių; tėvas dvare siūdavo, remontuodavo pakinktus“.

Apie vaikų ir paauglių discipliną prieškarinėse Širvintosė prisimena tuometinis mokinys:

„Mokytojų algos buvo geros, vaikai buvo paklusnūs, eidavo į bažnyčią, gimnazistės turėdavo eiti giedoti. Kiek kartų susitinki mokytoją, tiek sakai „laba diena“. Prieš mokymosi dieną visi meldavosi, o prieš ir po pamokų visi dėkodavom malda: „Ačiū Tau, Visagali, už mokslą ir visas suteiktas garbes“. Vaikai bijojo kunigų ir Dievo. Aš pataikiau vienam žmogui su akmeniu į ranką, tai labai išsigandau, bijojau policininko – pabėgau iš namų ir visą mėnesį gyvenau pas bobutę; iš ten vaikščiojau į mokyklą. Tada, jei kas, tai stok prieš teismą. Vienas pavogė kažin ką, tai jį privertė su tuo daiktu pereit per miestą. Kalėjimas buvo Ukmergėje. Vienas žmogelis, ten bekalėdamas, žinau, išsimokino staliumi“.

Turtingesnėje šeimoje augusiai moteriai vaikystė yra išlikusi kaip malonus, ramus buvimas ir mokymasis multikultūrinėje Širvintų aplinkoje:

„Mamytės tėvai žuvo, kai čia bėgo caro kareiviai. Tada visus 5 vaikus auklėjo brolis kunigas. Jis čia kunigavo, ėjo už lietuvių, tada jį perkėlė kitur. Čia jis buvo pasistatęs namą. Šeiminkauti ir vaikus auginti padėjo vyriausioji mamos sesuo, ji čia buvo ištekėjusi. Buvo didelis ūkis, daug pastatų, žemės 35 ha, turėjo tarnų. Nuo 7 m pradėjau eiti į mokyklą, prisimenu gerai, kaip atrodė miestelis. Čia buvo labai daug žydų, ir pas mus mokykloje taip pat mokėsi jų kartu su mumiomis. Čia baigiau pradžios mokyklą – 6 klases, paskui buvo Rukšos dvare progimnazija – I, II, III, IV klasė, tai aš jas visas prieš karą baigiau. Čia buvo labai gražus, šviesus miestelis, labai linksma buvo. Seniau nei durų nerakindavom – miegodavom prie atrakintų, nei ko nors bijom – kad kas ką pavogs ar kas sumuš ką. Labai retai kas atsitikdavo. Tėveliai mano buvo žmonėms labai geri, visiems padėdavo, biedniems viską dalindavo, dar užaugino vieną našlaitę. Ji baigė „Saulės“ gimnaziją Kaunė, paskui mokytojų seminariją, vėliau mokytojavo“.

Pokario kaimo kolūkiečiai, investavę į vaikų mokymąsi, jų parengimą gyvenimui, dabar dar gali jiems padėti ir atiduodami gražintą senelių žemę. Vaikai tampa asmenimis, kuriems tėvai perduoda paveldėjimą ir savo vertybines nuostatas. Moteris pasakoja:

„Nuo 80-ųjų metų žmonės jau prakuto, daugiau gyvulių turėjo, leido daugiau prisišienauti. Jau buvo gera gyventi, pinigų niekam neišleisdavom – vis dėjom, dėjom. Prieš kolūkių galą vaikai jau buvo išsimokę, vedę (vestuves mažas kėlėm visiems restoranuose). Mes visiems trims nupirkom po „Žiguliuką“. Kitos vaikų pusės – tokio pat turtingumo, kaip ir mes patys. Paskui viskas slydo, niekas mūsų jau nežiūrėjo, načelninkai sau griebė. Dabar 2 sūnai gyvena Zibalų kaime, yra ūkininkai, turi po

2–3 ha iš mūsų atsiimtos žemės, po 5 ha dar nuomoja. Dukra turi darbą. Vaikai patys turi rūpintis, nereikia juos lepinti. Kuris dirba, tas ir gyvena, nereikia prabangos“.

Moteris pasakoja apie vaikystės ir paauglystės aplinką, įprastas priedermes:

„Reikėdavo austi drabužiams medžiagą – iš linų, vilnos – ir marškinius, ir sijonus, bliuskas, kostiumus. Labai norėdavau nešioti pirktinius drabužius, nes buvo švelnesni, žmogus atrodydavo labiau su jais pasipuošęs. Parduotuvėj buvo visko, bet nebuvo iš ko. Eidavom į turgų parduoti, nešdavom 12 km sviestą, sūrį ir kiaušinius pėsčiom. Eidavom keliese su pintinėm abiejose rankose, pailsim ir vėl einam. Daugiausiai žydai pirkdavom. Pinigus atiduodavom tėvams, o man mama suknutę ar ką nupirkti važiuodavo pati. Kai augau, negalima užlipti ant svetimo žemės žolės, nei svetimo obuolio paimti, net nukritusio. Jei kokie senukai vieni gyvena, tai jauni nueina, jiems veltui padeda. Žmonės sugyvendavo, nesipykdavo. Turėjom poterių kalbėti – ir prieš valgymą, ir vakare. Sekmadieniais eidavom į bažnyčią. Vakarų buvo labai malonios, o dabar jauni tik degtinės ieško. Tada girtų nebūdavo. Seneliai dar mokėjo lietuviškai, o tėvai ir mes kalbėdavom jau lenkiškai. Į atlaidus į Alionis (šv. Antano, šv. Pranciškaus), į Maišiagalą, į Širvintas (šv. Mykolo) eidavom. Pas mus po atlaidų ateidavo mamos broliai, mano krikšto mama ir kiti. Vardines nelabai švėsdavo, nebuvo mados. Žmonės vieni kitus gerbdavo, niekas nevogdavo“.

Seni tėvai supranta, jog dabartinėmis sąlygomis jaunoji karta turi įsigyti specialybę. Moteris pasakoja:

„Dabar kas nori mokslan eina, kiti – tinginiauja. Mano anūkai mokinasi, dabar reikia turėti specialybę – visi mano vaikai turi. Dukrai virėjai net pavydi. Nors iš ten išnešti negalima, bet pati pavalgo, moka gražiai pagaminti ir papuošti. Kviečia, jei kur vestuvės ar kas. Iš tų pačių padaro gerai“.

Seni tėvai pergyvena, jei jų vaikai tarpusavy nėra taikingi. Moteris pasakoja:

„Saugok sviete, pešasi dėl turto. Sesers vyro šeima – 2 broliai nesugyvena. Mano 2 sūnai sugyvena, neplėšosi. Sūnui vyriausiam užrašiau, jis ir tėvą žiūrėjo, nesibara, tyli. Kol galėsiu, gyvensiu čia, sūnus prižiūrės“.

Vaikų ir tėvų santykiai tęsiasi visą jų gyvenimą, tėvų rūpestis apglobia ir suaugusius vaikus, ir vaikaičius, visų jų tarpusavio santykių turinį. Moteris pasakoja:

„Kai vaikai užaugo – ir vestuvių, ir išleistuvių. Vieni vaikai jau dideli buvo (gimė 1934, 1937, 1938 metais), kai kiti sūnūs po pertraukos (1950, 1952, 1953 metais) dar tik gimė. Mergos nemylėjo mažų, sako, kam tie vaikai. Dabar vieni gyvena kaip ir nieko, stipriau – ir mašinas, ir pinigų turi, kiti – silpniau. Viena dukra sako: „Sesuo turi, o aš nieko“. Aš atsakau: „O kas kaltas?“ Dabar sunku tiems, kurie į mokslą leidžia vaikus. Tas, kur 1950-ais gimęs, mokėsi telefonistu, darbą turi, žmona irgi

su technikum, dirba prie telegrafo, tai jų sūnus eis mokytis. Kitas sūnus – eigulys, turi techniką (pirko kombainą, įlindo skolon, bet atduos). Atvažiuoja vaikai, ypač tie iš Vilniaus, neseniai padėjo namą nudažyti. Dvi dukros gyvena Čiulėnuose, buvo bendrabučiuose, dabar savo viską turi, ir mašinas. Aišku, kiekvienoj gryčioj yra dūmų, gal visko būna, bet jie neišsiskiria. O kiti ir 20 metų kartu pagyveno, išsiskyrė. O iš karto meilė buvo be tvarkos, o dabar – va. Mes beveik 60 metų pragyvenom su vyru. Buvo ir labai sunkių dienų, bet iškentėjom. Prieš kelis metus jis buvo ligoninėj, paskui mirė, o aš tuo metu susilaužiau koją“.

Tėvus ir vaikus jungia bendri išpareigojimai tęsti giminės gyvybės siūlą, ugdyti būsimas kartas. Bendradarbiavimas su vaikais kinta gyvenimo eigoje – tėvai išgyvena jų džiaugsmą ir nesėkmes; tėvams senstant, vaikai atvyksta padėti tėvams kaimiečiams ūkininkauti. Moteris pasakoja:

„Žemės 3 ha turiu, karvės – ne; bulves sodina, sėja vaikai. Gražiausia mano kiemelyje, – prieš 2 metus padarė asfaltą, nėra dulkių. Dabar nevažiuoju niekur, buvau išvykus tik kai buvo dviejų anūkių vestuvės. Vieną anūkę aš auginau, turiu nuo jos proanūkę. Žentas vyriausias gerai gyvena, buvęs kolūkio pirmininkas. Buvo ir gerumo, ir blogumo. Žentas buvo 3 metus kariuomenėj, tai ten turėjo rusę, o dukra čia augino vaiką, tikėjo, kad jis vis tiek sugrįš. Dabar viskas užsimiršo, jie ir namą turi, ir viskas gerai. O man reikėjo išgyventi. Viena jų mergaitė mirė. Dabar jau auga tų mano anūkių berniukai“.

Tėvų elgesys apspręsdavo vaikų gyvenimą, tėvų nuostatos į jų aprūpinimą iš dalies nulemdavo tolesnį vaikų ūkininkavimą (pasakoja moteris):

„Dislavoj, didelėj šeimoj gimiau. Diedukas buvo bežemis, susipyko su ponu, primušė jį, ir išbėgo į Ameriką. 10 metų ten pragyveno, dirbo ten fabrike odas. Čia žmona su vaikais (4 sūnai, 1 dukra) buvo likę – bobutė vargo tik iki pirmo siuntinio. Dar aš turėjau sijoną iš tos medžiagos, batų, parkerį auksinį, buvo iš to laiko žiedų auksinių. Kai sugrįžo, 70 ha nusipirko, bet dalį atėmė; liko 33 ha. Mano tėvui nupirko 8 ha Jōnių kaime. Vienas sūnus armonikas darė, kitas buvo muzikantas, dar stalius. Gabūs buvo – ką akis pamatė, rankos padarė. Vertėsi iš ūkininkavimo. Mama buvo iš biednų namų, tarnavo pas kitus. Jų tėvai nerinko nė vienam, leido ženytis su kuo nori, duodavo karvę, arklį. Kitas jų sūnus išėjo užkurion. Gaudavo išeinant ir arkliams pakinktus – ir vasariškus, ir žiemiškus. Tada jau būdavo pilnas gaspadorius – nereikėdavo ieškinėti“.

Vaikai, ypač suaugę, gali pakeisti tėvų gyvenimą, jų nuostatas, suteikti ir džiaugsmo, ir liūdesio. Moteris, dirbanti kaimo bibliotekoje, pasakoja apie savo vaikus:

„Užauginom 3 vaikus – sūnus Vilniuje, viena dukra Širvintose, kita – Prancūzijoje. Sunku buvo ją išleisti, labai išgyvenom, aš praverkiau visą naktį, sakėm: „Vaikeli, čia tau ne ekskursija, išvažiuosi iš Lietuvos

visam laikui“. Ji dirbo „Lietuvos“ viešbuty, kalbėdavo: „Jei ir koks atvykęs net 80-metis pakalbina ženytis, tai vistiek išvažiuosiu“. Dabar jau pripratę, patys ten nuvykstame. Aš jau buvau 5 kartus, o vyras – 3. Dabar ji jau augina 3 vaikus, yra patenkinta. Aš sakau: „Gal pavargsti?“, o ji: „Mamyte, tu mus tris sunkiom sąlygom užauginai, o man čia žymiai lengviau – nei skalbti vystyklų, nei kitų vargų“. Ji ten neblogai gyvena, vyras geras, turi ir savo atskirą mašiną, savo pinigų. Sūnus sakė: „Nors ir ant grindų gulėsiu, bet savo nuosavam bute“. Sudėjom jam iš santaupų. Dabar kai kurių moterų vaikai bedarbiai, tėvai juos išlaiko. Gerai, kad pensininkai gauna iš valstybės. Jaučiuosi nepilnavertiškai: sveikata pablogėjo, 2 vaikai bedarbiai. Sūnus turguj stovi arba mašinas iš užsienio varinėja“.

Vaikų nelaimės gali labai skaudžiai prislėgti senyvus tėvus. Moteris pasakoja:

„Sveikata žlugo nuo vaiko (žuvo sūnus, jam buvo 25 metai). Turėjau insultą – aš tarsi nei stuburo, nei sąnarių neturiu. Jis buvo kariuomenėje Murmanske, turėjo draugę, o ta su kitu susidraugavo. Tada jis baisiai nusivylė, vėliau su mašina žuvo prie Musninkų. Tik aprimau su sūnum, susirgo vyras, mirė. Liko dukters šeima, turiu 1 anūką. Šitame dideliame name dabar gyvenu viena, – jiems nepatinka, kad čia nėra patogumų“.

Žmonių pasakojimuose atsispindi kai kurių socialinių sluoksnių aplaidumas, prievartos prieš vaikus padidėjimas, atsakomybės prieš juos sumažėjimas. Senyvas, tačiau dar turintis ūkininkavimo ambicijų Alionių gyventojas pastebi kaime plintanti negatyvų reiškinį – išipareigojimo prieš vaikus sumažėjimą, jų nepriežiūrą. Vaikai yra naudojami materialiniams interesams – socialinėms lengvatoms gauti, vaikų gimdymas paverčiamas verslu:

„Didelė apgavystė dabar – mes dirbame plušdami, o mano kaimynai gyvena iš pašalpų vaikams. Gauna jų 600 Lt, turi 4 vaikus, išgėrinėja (kartais vasarą jie iš miško renka uogas, parduoda ant degtinės, o valstybė iš mano mokesčių turi jiems pašalpas mokėti). Kai aš buvau mažas, tai mano motina mane pati į darbą nešiodavosi, niekas jai nieko nedavė. O čia prie tarybinio ūkio privažiavo žmonių, jiems davė butus, tokių yra 3 namai po 8 butus“.

Gyvenimas kaip strategija ir likimas

Žmonių gyvenimo formos priklauso nuo visuomenės išsivystymo, vietinių tradicijų, santykių tarp sluoksnių. Žmonės nevienodai būdavo išitraukę į visuomeninius procesus, savo veikla jie sukurdavo skirtingas socialines erdves. Kai kurių gyventojų pasakojimuose išryškėja žmonių situacija ir būklė prieškariniuose kaimo ūkiniuose vienetuose – dvaruose. Gyvenimo istorijose atskleidžiami pastebėti dvarų savininkų bruožai, dvaro darbininkų gyvenimo raiška, priklausomybės saitai. Moteris pasakoja:

„Tarnavau pas ponus Variakojus Šešuolėliuose, ten ištekėjau 1933 m. Ponas buvo koks tai pulkininkas, ministras, buvo užsispyręs. Pirmo to ponio buvo už Končiaus (tas užsieniuose nuolat būdavo) ištekėjusi. (Dabar jų vaikai buvo atvažiuavę, taiso jų palocius). Taigi, mano laikais pas ponus buvo 2 kambarinės, mano mama – virėja, 10 bernų. Jie turėjo 100 ha, spirito varyklą (priklausė Lietuvai). Ponia – lenkė, su ponu kalbėjosi rusiškai. Abu ponai (Končius ir Variakojis) mokėjo ir su dvariškais kalbėjosi lenkiškai. Dvare dirbo staliumi mano kavalierius, būsimas vyras. Kai vedėm, dar po to dirbom abu dvare 3 metus. Ponia norėjo ir kad aš dar melžčiau karves, nors daugiau mokėti nenorėjo. Po to mes išvykom į Laibiškius, ten išdirbom pas dvarininką Šostaką 7 metus, dirbom dar pas jo uošvį Andriuškevičių. 1939 m. pradėjo muštis lenkai su vokiečiais, tada atvykom į Skėterius. Čia pasistatėm namą“.

Subrendusio amžiaus samdiniai kuriasi savarankišką gyvenimą, keičiasi jų priklausomybės saitai. Išnyksta ilgalaikiai dvarininko ir samdinio ryšiai, kurie būdavo grindžiami ne tik materialiniais, bet ir tam tikrais moralinės atsakomybės išpareigojimais, prisirišimu prie darbo turinio ir ritmo. Dvaro aplinkoje išaugusi moteris apsaugo savo šeimos gyvenimo pokyčius, keičiantis santvarkai:

„Paskui buvo parceliacija, davinėjo darbininkams žemę, tai gavome nuo to dvaro apie 4 ha. Čia tėvas įstojo į mokyklą valytoju, nes žemė buvo gryna, reikėjo trobelę pasistatyti. Aš nuo 18 metų dirbau Variakovo dvare – su šakėmis ir grėbliais nuo saulės tekėjimo iki nusileidimo; mokėjo po 2 Lt už dieną. Paskui ištekėjau, už tokio pat darbininko. Sunkūs laikai atėjo – duokles duoti, plentus remontuoti, o čia tėvas mirė, mūsų vaikai gimė. Vėliau vyras mirė, liko 2 vaikai ir motina. Sunku gyvent – ir art, ir akėt reikia. Užėjo rusas pirmą kartą, tada stojom į tarybinį ūkį (I Šešuolėliuose). Stojant į ten nieko nereikėjo duoti, tik pačios dirbom. Buvo sunku, ištekėjau už antro vyro. Jis buvo berniukas, o aš – moteris su 2 vaikais. Jau buvo gerai – turiu darbininką, arklį. Sulaukiau iš karto 2 sūnų. Mama augina, o aš į darbą. Savo žemės nebuvo, ūkis pasiėmė. Užėjo rusai, paskui vokiečiai. Gyventi buvo sunku – turėjom karvutę, arkliuką. Vyras buvo, niekas nepaėmė jo į karą, dirbom ūkyje. Prie rusų lengviau buvo. Vaikai suaugo, abu vienoj vietoj – Voroneže – kariuomenėj tarnavo, po 2,5 metų atbuvo. Prie rusų du kartus degėm, žmonės sudėjo. Vyras mokėjo statyti namus, sūnus dirbo melioracijoje, sudėjom pinigų ir pasistatėm namą. Aš dirbau laukininkystėje, stipri buvau. Sūnus negeria, su marčia sugyvenu“.

Tad dalyvaudama nors ir painiose, nevisad nuspėjamosiose socialinėse struktūrose, lygindama vienas valdymo formas su kitom, prisitaikydama prie jų, moteris su savo šeima kuria privatų gyvenimą, pragyvenimo priemones. Išoriniai veiksniai – valdymas, prievarta, gamyba – čia jungiasi su žmogaus asmeninio gyvenimo raiškos būtinybe. Objektivos realybės santykiai čia vienijasi su žmogaus gyvenimo pastangomis ir išradingumu.

Šeimos būklė ir jos narių veikla bei nuostatos ankstesniais laikais buvo bene svarbiausi jaunimo socializacijos veiksniai. Moteris prisimena tėvų pamokymus:

„Aš nuo tėvų likau maža, dėdė išaugino. Tėtė buvo virėjas Varšuvoj, Vilniuje, Klaipėdoj. Vienoj vietoj negalėjo pasilikti, vis kėlinėjosi. Pas carą buvo ruošęs pietus, tai davė herbą. Buvom Liubotinė, gal Ukrainos mieste, ten eidavom į cerkvę. Grįžę į Lietuvą, sunkiai čia gyvenom. Jis į čia nenorėjo grįžti, o tik mama. Tėvas mokydavo: „Bažnyčioj reikia būti kaip danguj, o prie stalo – kaip bažnyčioj“. Mažai būdavo namie. Ir vyrai tais laikais buvo kitoniški. Mama mokino verpti, prastas drobes ausdavom (dvinytes, trinyčias)“.

Našlaitė savo gyvenimo kelyje susidūrė ne tik su nepritekliais, bet ir politiniais persekiojimais, baime pokaryje:

„Tėvas mirė, kai buvo 2 metai. Mama viena augino, tad neprivalgiau, neapsirengdavau kaip reikiant. Ėjau pas turtingus kaimynus, padėdavau jiems kultū, linus brukti, taip ir išsimaitinau. Kai sovietai mamą paėmė į kalėjimą, tą vasarą, kol mama sugrįžo, buvau pas tetą. Mamą suėmė, nes užeidavo miškiniai, o kiti paskundė. Už tai ir seserį 7 metams nuteisė, 6 metus tremties davė (dabar Alytuje gyvena). Vieną kartą skrebai užėjo, sako man: „Vesk į Giedraičių kelią“. Tai aš parodžiau ir greit bėgau atgal. Tais laikais visų reikėdavo bijoti. Ėjau į mokyklą, bet reikėjo eiti užsidirbti ir į kolūki; mama buvo serganti. Kai buvau jauna, nieko nesijautė, linksma buvo kolūky. Senesnės moterys sako: „Mergytės, padainuokit“, – tai dainuojam susėdę. O jau kolūkių pabaigos metu, jei kas uždainuoja, tai klausia – gal jūs girti?“

Moters gyvenimo tėkmę dažniausiai lemdavo santuoka. Moteris pasakoja:

„Kai man 24-ti ėjo, tada ištekėjau. Kaip tada rinkdavosi į porą? Čia daugiau buvo aktyvesni berniukai. Žiūrėdavo, kaip kokia patinka – linksma ar turtingesnė, kitas žiūri ar gražesnė. Tėvai nelabai kišdavosi. Vestuves dideles darė, bet nelabai prašmatnias; maisto ir visko buvo, gal ir nemokėjo taip puikiai paruošti, o gal mados nebuvo. Buvo ir tradicijos – ir pamerges vogdavo, ir jaunąją. Vyras buvo kaimynas, buvęs kalėjime; po to abu išvažiavom į Rusiją. Ten gimė mergaitė. Labai baisu nebuvo, bet kalbėt (rusiškai) nelabai mokėjau. Bet kai su savu, ten greit išmokau. Kai sugrįžom, kolūkyje jautėmės vienodi (su kitais)“.

Gyvenimo strategijos būdavo konstruojamos, atsižvelgiant į socialinių institutų veiklą, jų normas. Pokario kaime kolūkiai ir tarybiniai ūkiai buvo bendrijos jėgas telkiantys taškai, neribota galia organizuojantys savo narius darbui ir visuomeninei (kartais dirbtinei, neadekvačiai nacionalinėms vertybėms) veiklai. Moteris prisimena savo gyvenimo priklausomybę nuo ūkio:

„37 metus ten išdirbau, 4 vaikus išauginau. Dirbau laukininkystėje, fermose, valiau dirbtuves, vėliau paskyrė į valgyklą. Kol vaikai maži, tai taikiausi. Vaikas paaugo iki vienerių metų – ir išėik į darbą. Reikia valgyt padaryt, žiūrėti, kad pamokų nepraleistų: mokėsi ir muzikos mokykloje. Stengiausi juos darbais neapkrauti, kad sveiki būtų. Trys baigė vi-

durinę, dabar suaugę, turi šeimas, darbus. Turiu dabar 3 ha, o gautus iš senelių 3 ha aprašiau dukrai. Vyras kalvėj dirbo, kolūkyje fermos vedėju, dirbtuvių vedėju. Aš daugiau už kitus uždirbdavau, nes gyvulių priešvoriai buvo geri – aš miltų namo nesinešdavau. Savo mašiną turėjom; kai dirbau fermoje, gaudavau po 200 rublių, susitaupėm, gavom paskyrą. Vyras ir žentas vairuodavo. Paskui pats žentas girtas žuvo – važiavo su draugu ir jo drauge. Būdavo, parašom įgaliojimą, ir važiuoja. Tada dėjo eglėsna. Vienas jo vaikas liko“.

Žmonių pasakojimuose ypač daug skiriama įvairių politinių lūžių meto prisiminimams, gyventojų elgesio vaizdiniais kriziniais atvejais. Moteris pateikia savo gyvenimo pokyčių ir išgyvenimų apibūdinimą:

„Buvom lietuvių patriotų šeima, gyvenom Kiaukliuose. 1939 metais mirė motina. Tėvas paėmė kitą (iš Molėtų). Prasidėjo karas, 1941 metais degė miestelis, bet mūsų namai liko. Mes buvom įlindę rugiuose, rusai bėgo ir šaudė, vokiečiai įvažiavo su motociklais. Netoliese stovėjo ir lietuviai partizanai, kiek pašaudė. Rusai bėgdami pačiupo pamotę, ją nuvarė prie mokyklos, klausia, kur vanduo geresnis. Paskui norėjo atimti duoną, bet pusę paliko vaikams. Rusai besitraukdami sulaužė tvorą, kitur uždegė lietuvišką vėliavą. Nuo susišaudymo užsidegė namai. Vokiečiai žmones imdavo į darbus. Už mokesčius reikėjo vežti į Giedraičius paršiuką ir teliuką, kiaušinių. Prie rusų už darbadienius iki 1970 metų nieko beveik negaudavom, vargom, vos vos pragyvenom. Prekių nebuvo ir pinigų. 1953–1956 metais dirbau kaimo parduotuvėje. Sunku buvo – prekės (cukrų, degtinę, silkes, alų) veždavo iš Širvintų su arkliais ir sunkvežimiais. Oi keliai, keliai buvo! Vežant kiaušinius sutraiškindavo. Iki kolūkių susikūrimo reikėjo duoti prievoles. Mes dar 1944–1949 metais visą ūkį turėjom, o nuo 1949 metų – jau kolūkiai. 1950–1951 metais vyras pradėjo dirbti melioracijoje, pradėjo kasti upelius. 1952, 1954 metais derlius supuvo, buvo bado metai. Daug metų kaime buvo skurdas, iš kolūkių nešdavosi tik po kelis kilogramus. Nors anksčiau žmonės buvo geresni. Tačiau pokary buvo sunku išlaviruoti – čia pat ir miškiniai, ir skrebai. Žmonės nebuvo mokinti, žuvo ir nuo tų, ir nuo kitų, vis tikėjosi Amerikos padėjimo. Vieną sykį nueinam į mišką grybauti – ten žydas nušautas guli. Labai baisu pasidarė. Šiaip čia žydų nebuvo visai. Nuo 1970 metų jau ir prekių atsirado, žmonės visko prikombinuodavo. Iš karto lietuviškos prekės būdavo blogos (batų padai išsižiodavo), o vėliau jau geriau darydavo“.

Vyriškis prisimena savo šeimos gyvenimą pokaryje, įsitraukimą į ūkinį darbą, savo likimo skirtingumą nuo brolių gyvenimo:

„Mūsų namai buvo už Kiauklių ežero. 1951 metais namai sudegė, dėl ko, neaišku. Tėvas pats pirmasis pasirašė į kolūkį. Mūsų klojime buvo sudėti iš visų surinkti linai kaip prievolė. Klojimas ir užsidegė. Prisimenu, kai degė, tai tėvai labai pergyveno. Tada teko klajoti; iš karto priėmė kaimynai, vėliau nusikėlėm į Pariešes, į Naidus. Visur laikinai pagyvenom, vėliau tėvai savo pasistatė. Aš visą laiką buvau daugiau prie

ūkės pririštas – visą vaikystę praleidau prie fermos. Tėvai kolūkyje ganė teliokus, tai aš pergindavau juos iš vienos vietos į kitą. Lakstydavau pasukui gyvulius, nenorėdavau, kad jie pasėlius išganytų. Vyriausias buvau, baigiau 5 klases. Broliai pasiekė mokslus didesnius, o aš ūkyje dirbau nuo 1959 metų. Pradėjau dirbti nuo 16 metų krovėju; ant tėvo rašė darbadienius. Būdavo, pareini iš mokyklos, eini tėvą pakeisti, knygas numeti. Elektros nebuvo, nėra kada pamokas ruošti. Kai atsiranda laisvo laiko – nubėgi pagrybauti, pauogauti. Uogomis daugiausiai motina užsiimdavo. Broliai Kiaukliuosė baigę po septynias klases, po to Vilniuje mokėsi proftechninėse. Vienas dabar santechnikas, kitas – agronomas. Piktumų tarp mūsų niekad nebūdavo, laukdavau, kai jie iš Vilniaus parvažiuodavo“.

Tad nors broliai skiriasi savo profesiniais bei socialiniais bruožais, tačiau giminiškų, dvasinių saitų tai nepanaikina. Vyriškis prisimena gyvenimo vargus, eilinio kolūkiečio dalį:

„Kolūkio viršininkams visko užteko, jiems turėjai tarnauti. Kimša buvo jų kolūkio pirmininkas, kai kuom ir per daug geras, ir per daug blogas buvo. Sau vis statė namus, o mums reikėjo šiferio lapo maldauti. Aš gavau tą šiferį, tai jis klausė: „O ką dirbsi su tiek?“ Atiduoti reikėjo tą šiferį ir dar išduoti, kas jį vežiojo. Sakau, nuvažiavo už miško tas, ir viskas. Dabar tik sveikatos reikia, tik gyvenk ir norėk. Turiu arklį, 2 paršiukus supenim, užtenka sau ir vaikams duodam. Sveikatos nėra, – art negaliu, prieš kalną dūstu. Iš Vilniaus vaikai padeda kiek, bet kasdien neprivažinės“.

Darbo problemos

Gyvenimo istorijose respondentai daug dėmesio skiria darbo klausimams, žmonių santykiams darbe bei institucijų, kaip socialinių darinių, būklei apibrėžti. Jų prisiminimuose daug darbų yra susiję su kaimo gyvenimu. Vyriškis prisimena:

„Kai gruščiku (krovėju) dirbau, tai reikėdavo trąšas, kombikormus į vagonus pakrauti ir iškrauti. Į Vilnių traukiniu atveža, tada iš Širvintų paskambina ir per 24 valandas reikia viską iškrauti. Vykstam su kokiom 5–6 mašinom (iš kitų ūkių padėdavo, mat pirmininkai tarpusavy draugaudavo), ten jas pakraudavom. Kiauklių kolūkyje Kimšėvas Leonas nuo 1958 metų buvo pirmininku (gyveno Širvintose, neseniai mirė)“.

Apie būdingą kolūkiniam kaimui melžėjos darbą kalba to meto liudininkė:

„Aš ir fermoje, ir skalbykloje dirbau. Paskui virdavau maistą kolūkio žmonėms: traktoristams, melioratoriams, planuotojams, lakūnams tręšėjams (ūkis duodavo mėsos, bulves turėdavau savo). Paskui tas darbas man jau įgriso, o čia pastatė gyvulininkystės kompleksą, tai nuėjau ten dirbti. Man buvo netoli, prie namų. Nuo 5–6 valandos apie 60 karvių su aparatu melžiau. Jei yra veršis, tai karvę tik su rankom gimdykloje melži, ir dar veršiuką žindai. Grįžti iš darbo tik apie 11 ar 12 vakaro. Nuo 4 valan-

dų reikėjo karves valyt, su kreida ar kalke takus barstydavom, – jos buvo kaip kokiam kambary. Vasarą tarybinio ūkio fermoje amerikoniškas uždarbis buvo. Mes stengėmės gerai viską padaryti, pieno linijas ir aparatus švariai išplauti. Mat ir komisijos, ir gyvulių daktarai, sanepideminės stoties žmonės žiūrėdavo tvarkos, tikrindavo. Jei melžėja suserga, tai biuletenį duoda, melžia kita. Uždirbdavom apie 360 rublių vasarą, dar ir priemokos, premijos būdavo (už viršplaninę produkciją, karvių ilgaamžiškumą). Į Vilnių į koncertus vykdavom, ir Maskvą apvažiavom, ir Leningrade buvom“.

Apie įvairų darbą, pragyvenimą pokario metais moteris pasakoja:

„Ant savęs nedaug metų pragyvenom po karo – varė į kolūkius. Tada jau liūdniau buvo – dieną vieni, naktį kiti užeidavo. Į kolūką pridavė arklius (iš vieno brolio 2 arklius ir kumelę, iš mūsų – 1 arklį, ratus ir roges, kuliamają mašiną, svarstyklės. Svirus, klojimus ir tvartus nuvertė, nuvežė ir pastatė Trapėliuose, kolūkyje. Gyvulių neatėmė, bet iš ko daug išlaikysi – 50 arų tik davė. Ėjom į darbus kaip paprasti laukų darbininkai. Bet buvo linksma, viens su kitu draugaudavom, padėdavom vieni kitiems, vakarodavom. Gaudavom kelis kilogramus grūdų, prabangių daiktų – laikrodžių, dviračių neturėjom, nebuvo iš kur. Laikėm kiaulę, būdavo paršiuką pasipjaunam, išvežam parduoti, – batukus, suknutę nusiperku. Dar laikėm veislinę kiaulę, tai paršiukus parduodavom. Sesuo, brolis išvažiavo į Vilnių, kita sesuo liko prie tėvų. Aš ištekėjau. Vyro mama išvažiavo pas dukras, likom vieni; kolūkis davė žemės (40 arų). Bekoną iki 100 kg nupenėdavom, pasisodinom runkelių. Leido bulves sodinti, miežius sėjom. Po 3 bekonus pridavom kolūkiui, po 2 motinines kiaules“.

Vyriškis prisimena:

„Kolūkiuose tada gerai buvo gyventi tik vagiams. 1949 metais ten dirbo visai veltui. Jei kas gerai dirbo, tai už metus gaudavo 2 maišus grūdų; už 1 darbdienį mokėjo 200 g grūdų. Technikos nebuvo, 1950–1951 metais 1 kolūkiui teko po 1 traktorių. Darbingi žmonės kolūkyje turėjo dirbti kasdien“.

Užsiėmimo pokyčius nuo pokario iki dabartinių laikų apsakė vyriškis:

„Kai man buvo 27 metai, tai atvažiavę iš rajono ieškojo apylinkės sekretoriaus. 1958 metais apsivedžiau, pasistatėm namą; rąstus pirkau iš kolūkio. Dirbau apylinkės sekretoriumi, 3 metus – jos pirmininku, ūkvedžiu. Tada gerai gyvenau: viskas buvo pigu – už 5 rublius galėjai ir buteliuką išgerti, ir geros mėsos gabalą restorane pavalgyti. Prie Brežnevo buvo laisvė – galėjai ir karvę, ir teliuką iki 6 mėnesių laikyti. Mūsų tarybinio ūkio fermos gavo traktorių, turėjom šoferį, ten žmonės uždirbdavo 200 rublių, o laukininkai – tik po 50 rublių. Jei sandėlininkas leisdavo, tai žmonės iš sandėlių po 10–15 kg grūdų namo išsinešdavo. Gyventojų namai pastatyti tik melioracijos dėka. Mano vaikai išsimokslinę, yra su aukštaisiais, moka užsienio kalbas, vienas sūnus – informatikas, turi namą, dirba su kompiuteriu, kitas sūnus – elektrikas. Aš pats su žmona esam ūki-

ninkai – laikom 20–27 karves, 25 buliukus, turim 34 ha savos ir 32 ha nuomojamos žemės, 6 traktorius, kombainą. Reikia daug dirbti, pvz., karves rankom melžia, nes karvėms geriau. Būtų gerai gyventi, jei produktus galėtume parduoti ir kainos būtų didesnės. Turėjom 15 kiaulių, dabar mažinam, daugiau nelaikysim, neapsimoka. Daugiausiai uždirbam iš pieno“.

Moteris pasakoja:

„1956–1997 metais dirbau Kiauklių pašte. 1960 metais buvau kursouose. Dirbdavom kokios 5 laiškinkės ir viršininkas. Sovietiniais metais 700 gyventojų išplatindavom 1300 egzempliorių spaudos, dabar tik apie 200. Laiškų dabar būna labai mažai, yra apie 50 telefonų. Neseniai susidūriau su jaunu viršininku, jis tiesiog baisus, visai nežino gyvenimo, nieko nesupranta. Jis kalba tiesiog piemeniška, mes iš jo juokiamės. Jauni tiesiog nematę vargų, nežino kaip elgtis. Jis man parašė papeikimą, o aš parašiau prieš jį skundą. Tada jis visų atsiprašė, nuėmė papeikimus“.

Su naujos pragyvenimo strategijos kūrimu ir nauju savo tapatumo ieškojimu žmonės susiduria Lietuvai atgavus nepriklausomybę. Vyriškis pasakoja:

„Stengiamės gyventi kaip tėvai gyveno. Atsiėmėm tėvų žemę – aš 3 ha, kitas brolis gavo kompensaciją. Dar nedirbam ją pilnai, bet turiu tris vaikus, gal susigalvos. Technika ir kuras brangus, tai sunku dirbti. Kai kolūkiai pasibaigė, valdiško darbo neturime. Kolūky buvo geriau – žmogus buvo priverstas dirbti, o dabar – laisvas, tad dažnai pritingi. Būdavo, jei trūksta pašaro, o dirbi sąžiningai, tai į tave atsižvelgia – išmeta miežiu; jei reikia traktoriaus žemę iškultivuoti – prašom. Dabar sunku sulaukti pagalbos – kurie turi kombainą, pas tave nevažiuos, kol savo neiškuls; trąšos brangios. Tada už tokius darbus iš atlyginimo išskaitydavo, o dabar – šimtai (300 Lt reikia iškulti vienam ha javų). Jei geras derlius, tai gal ir lieka pelno. Aš negaliu pilnai dirbti abiem rankom, nervai buvo numušti, buvau invalidu. Jėgų dar yra, nors žmoną kamuoja druskų nusėdimas. Prieš 2 metus buvau sanatorijoje, kyšio ten niekas neprašė. Abu buvom poliklinikoje, ten išrašė vaistų. Žmonai reikėtų į sanatoriją, bet siuntimo negavo, o vykti savo lėšomis neišgali. Vaikai mūsų išvažinėję į kitus rajonus, anūkų yra tik 2. Nežinau, kaip vaikai sugebės verstis, gal taip ir gyvens. Būtų gerai, kad kurtų bendroves, kooperatyvus. Buvę viršininkai neblogai gyvena, pas juos liko technika. Pernai prašiau nukulti, nesulaukiau, visas derlius dingo. Šiomet palikau dirvonuojančią žemę, gal vėliau sėsiu viename hektare rugius, savo duonos nors išsikepsiu. Pats sėsiu rankiniu būdu, kainuos 100 ar 150 litų. Kaip pragyvenam? Valgom lašinius, agurkus, pomidorus, sviestą, žuvį, pieno produktus. Drabužius turim iš senobinio pirkimo, iš skuduryno, iš labdarų (kur panašesnius). Išeiginių rūbų turim iš anksčiau, avalynę nešiojam iš labdarų. Žmonės pajamų neturi, o kai kurie ir pensijos negauna. Gyventojai turėjo po tris keturias karves, tai dabar parduoda – pieno neturi kur dėti. Mat, jei piene baltymų mažiau, tai turi beveik veltui atiduoti, pigus, valstybė mažiau prima. Žmonės pasilieka tik po vieną karvę, dabar už 400 ar 500 Lt gali karvę nusipirkti (anksčiau kainuodavo po 1,5 tūkstančio Lt), ir tai niekas

neperka. Be to, pievos nepriželi, šiemet pašaro truks. Vištas šeškas išplovė“.

Moters istorijoje atsispindi, kaip keičiasi darbas toje pačioje kultūros institucijoje, kaip dirbdama ji kūrė savo šeimos gyvenimą ir padėdavo savo bendruomenei:

„Bibliotekininke dirbu jau 40 metų, dabar tik pusę etato. Kadais, dar 1946 metais su tėvais atvykom iš Zarasų rajono. Tiek metų išgyvenę, čia jau pripratau – žmonės labai nuoširdūs, nors kalba maišyta, netaisyklinga kalba. Mes abu su vyru viską patys susikūrėm, iš karto abu nieko neturėjom. Buvom viens kitą įsimylėję. Jis dirbo pašto viršininku, aš bibliotekoje. Vėliau gavom kambariuką valdišką. Vyras dirbo įvairius darbus – iš pradžių buvo vairuotoju, pašto viršininku, vėliau gyvulių supirkimo punkto vedėju, apylinkės pirmininku, dabar jau trys metai pensininkas. Turim karvę, du paršiukus, daržą. Knygų skaitymas keitėsi. 1989–1993 metais žmonės tarsi nežinojo, į kurią pusę orientuotis, buvo pasimetę, paskui vėl atgijo, spauda tapo reikalingesnė. Skaito ir knygas. Yra ir jaunimo – mokosi dešimtmetėje, po to Širvintų vidurinėje. Į aukštąsias mokyklas įstoja sunkiau, daugiausiai į buhalterinės ar prekybos krypties aukštesniąsias. Likę kaime merginos išteka, berniukai išvyksta į Vilnių, kur įsitaiso dirbti statybose. Aš dalyvauju mokyklos įvykiuose. Mane paguodžia, jog esu reikalinga žmonėms. Ar kokios bėdos kam, ar kurią sūnus skriaudžia, moteris guodžiasi, prašo padėti, patarti. Užtariu tas moteris nabages. Ateina pas mane, nakvoja, skundžiasi, jog žentas užgaulioja. O tas man grasina: sudeginsiu tave, primušiu. Bet mano durys kaimynėms dieną naktį atviros. Ypač geria 38–45 metų vyrai, o vėliau apimsta. Gal keturioms moterims laiks nuo laiko reikia prieglaudos. Kiek galiu, aš padedu joms. Man kartais vyrai grasina už tai. Aš jiems sakau, kai jie išsiblaivo: „Jonai, tu mane keikei, bet ar ne tu kaltas?“ Jis prisipažįsta kaltas, aš jam patariu negerti, gydytis. Į biblioteką ateina ir pagyvenusios moteris, skundžiasi, kad vyrai ar žentai prageria pensiją, mušasi. Pasikalbėjusios jos vėl turi grįžti namo ir melžti karves, tvarkytis. Tad biblioteka reikalinga kaip bendravimo, žmonių susitikimo vieta. Čia žmonės skaito laikraščius, knygas; naujų gauname nedaug – šiemet 38 egzempliorius, daugiausiai užsienio meilės romanų. Rimtesnių sponsorių neturim; čia Baltušio giminaitė atidavė Grušo raštus, Baltrūno knygas ir kt. Valdžia bibliotekininkus nusmugdė, daug bibliotekų norėjo uždaryti. Vyko didelis karas, centrinės direktorė ėjo kryžiaus kelius, tai kai ką laimėjo. Nors rajono biudžetas nedidelis, bet pasistengė surasti lėšų ir beveik visose paliko po pusę ar tris ketvirčius etatų. Jungiant klases, ir mokytojų daug turėjo būti atleista, bet surado ir tam lėšų. Perkamoji galia nedidėja. Norėjęsi ir baldų naujų, skalbimo mašinos, ir naujo automobilio. Pats laikas įsigyti, paskui jau bus vėlu. Bet nėra už ką, pinigai išeina vien tik maistui. Perkam cukrų, duoną, mėsą, sviestą, o mūsų nušerto paršiuko mėsos užtenka tik trumpam. Ir pas mus čia (Zibaluose) yra tokių, kur visai nesistengia, nedirba. Viena vis skolinasi – tai stiklinę aliejaus, tai litrą (o paskui ir 3) pieno. Sakau aš jai: „Jeigu nedirbsi, tai iš ko

gyvensi? Stok į darbo biržą“. Reikia ir kaime dirbti. Dabar dar ir susirgo. Valgyt tai reikia, o moteris galvoja, kad lietus lyja pinigais“.

Pateikiame Širvintų siuvėjų šeimos sovietinio laikotarpio gyvenimo aprašymą. Moteris pasakoja:

„Vyras buvo siuvėjas, aš taip pat buvau mokinusi siūti. Aš jam padėdavau siūti namuose, o jis ėjo dirbti į siuvyklą. Klientų buvo visokių – miestelio gyventojai, – ir iš viršininkų, ir iš milicijos (jis mokėjo siūti ir kariškas uniformas). Namuose siuvom slapta, reikėdavo slėptis, nes buvo uždrausta. Bet viskas praėjo gerai, nieko. Mieste buvo keli siuvėjai. Manasis dirbo buitiniame, buvo geras meistras – sukirpėjas, dirbo ten ir vedėju. Atlyginimai buvo ten neblogi, tik kai kada dalį nuskaičiuodavo – gaudavo ir 500, ir kartais tik 200 rublių. Galima buvo gyventi. Medžiagas atveždavo į siuvyklą iš Vilniaus – paltams (ypač „Baltika“) ir kostiumams (buvo ir labai gerų – po 35 ar 42–50 rublių už metrą), suknelėms ir kitkam. Žmonės visi geri būdavo, visi prašydavo paskubėti, greičiau rūbą pasiūti. Jis kitą sykį negali, ar išgeria, ar ką, o būdavo prižadėjęs, tai aš duodavasi per naktį, siūdavau. Žmonėms reikėdavo ar kur į vestuves, ar į atlaidus, – negali atidėti. O ir nepaskubėsi, nes jei biskį ką negerai – reikia vėl taisyti. Žmonės siūdavosi daugiau šventinius drabužius – kostiumus, paltus, puspalčius. Aš sau ir mergaitėms siūdavau sukneles iš vilnos, šilko, iš pusvilnės, krempleno. Siuntinių su medžiaga iš Amerikos gaudavo nedaug. Karvę ir pora paršų laikėm. Aš dirbau dar valytoja, reikėdavo ir vaikus į mokyklą išleisti, valgyt padaryti. Prie namo buvo čia 49 arai, paskui ant tos žemės pastatė daugiabutį (gavom 700 rublių už sodą), liko tik 11 arų“.

Buęs pokario metų rajono valdžios pareigūnas pasakoja apie savo gyvenimo kelią ir aptaria darbo problemas:

„Aš atvažiauvau į Širvintas nuo 1956 metų – viskas čia vyko rusiškai. Aš viską perverčiau į lietuvių kalbą – ir posėdžiai, ir plenumai rajone vyko lietuviškai. Tad mane laikė nacionalistu. Aš 37 metus čia išdirbau. Kad jūs nors vieną dieną išbūtumėt mano situacijoje – kokioj aš buvau, tai suprastumėt, jog tai buvo didžiausias vargas: man reikia žiūrėti į žmones, į tautą, į lietuviybę, o iš ten, iš centro, duoda visai kitą orientaciją. Antrasis buvo čia ir ten, centre – rusai. Jie turėjo žiūrėti, kaip dirba I sekretorius. Antrieji, matyt, duodavo žinias apie viską. Kad žinotumėt, koks buvo mano sudėtingas gyvenimas, bet buvo labai įdomus. Vaikystėj, gal 1930 metais aš buvau susitikęs su Lietuvos prezidentu Smetona, tad jaučiausi kaip paženklintas. Mat aš mokiausi Mažeikiuose latvių mokykloje, o jis atvyko tada į miestą. Man ir tokiai mergaitei sudarė tokias galimybes ir mes įteikėm jam puokštę baltų rožių, o jis man davė geležinėj dėžutėj saldinių – ledinukų. Mano motina tą dėžutę labai gerbė, ir, kadangi buvo siuvėja, tai paskui ten laikė siuvimo prietaisus. Paskui vakare, kai ant rame stoties aukšte buvo organizuotas jam priėmimas, kas tai per langą įmetė plytą. Tai jis buvo priverstas iš Mažeikių naktį išvažiuoti. Mat buvo prieš jį nusistačiusių žmonių.“

Namuose tėvai latviškai ir lietuviškai kalbėjo; mama – iš Lietuvos, Alsių, netoli Krikolės. Abu tėvai nuo to pačio krašto. Tėvas buvo kvalifikuotas darbininkas, buvo garvežio mašinistas. Gal iš jo aš paveldėjau interesą socialiniams dalykams, nes jis dalyvavo politikoje jau tais senais laikais. Mano tėvas 1928 metais buvo Mažeikių apskrities deputatas, prieš tai jis buvo vienas iš Latvijos socialdemokratų partijos kūrėjų. 1905 metais jis dalyvavo išlaisvinant kalinius Rygoj. 1932 metais Latvijos socialdemokratai išstojo prieš Latvijos vyriausybę – už tai, kad Latvija pradėjo labai ginkluotis. Jie susprogdino Liepojoj 5 parako sandėlius. Kadangi tuos socialdemokratus norėjo suimti, tad jiems reikėjo iš ten bėgti, ir mano tėvas juos paslėpė pas mūsų gimines Lietuvoje, Akmenės rajone. Latvijos saugumas perdavė žinias Lietuvos valdžiai; tėvui užvedė bylą ir jam grėsė kalėjimas. Tada jis nuvažiavo į Kauną, į Tarybų Sąjungos atstovybę ir paprašė politinio prieglobsčio. Maskvoje mes turėjom giminių, tad su visa šeima 1932 metais į ten ir išvykome, 1945 metais aš visus parsivežiau vėl atgal, tik tėvą ten suėmė, kalėjime mušė, jis ten ir žuvo, nežinom kur ir palaidotas. Mane Rusijoje vadino „syn vraga naroda“, iš technikumo buvo išvarę, labai bijojau, kad su manimi susidoros. Man ten labai sunku buvo, tik mokytojos geros buvo. Jos norėjo mane paguosti, pastiprinti, skatino rašyti eilėraščius. Turėčiau gauti iš ten kompensaciją, rašiau Jelcinui. Paskui aš buvau fronte, 16 divizijoje: buvau ir 2 kartus sužeistas, kontūzintas, 1,5 mėnesio nieko negirdėjau su viena ausimi. Esu baigęs 2 partines mokyklas – Vilniuje ir Maskvoje, studijavau ir žurnalistiką. Dirbau žurnalistu Kėdainiuose, redaktoriumi, po to Kaune, Veisiejuose 3 metus partijos sekretoriumi, po to – Širvintose. Visi buvę 16 divizijoje buvo laikomi tarybiniais žmonėmis, gavo geras pareigas (net ir nepartiniai)“.

Senyvas žmogus, tapęs šiuolaikinio kaimo ūkininku, taip kalba apie savo darbo motyvus:

„Aš gaunu 320 litų pensijos, bet dar stengiuosi dirbti – noriu miestiečiams gerą pieną, gerą mėsą duoti, gaminti jiems produktus. Bet vyriausybė nežiūri kaimo, savo žmonių. Valdžia nesupranta, kad jei bus blogai, žmonės išvažinės. Aš dirbu, nes noriu dar užsidirbti pinigų, gal į Afriką dar nuvažiuot pasižiūrėt (visą Rusiją, Latviją, Lenkiją gal 10 kartų pervažiavavau). Prie direktoriaus Čičelio buvom išvykę prie Juodųjų jūrų; ten iš Odesos laivu „Lietuva“ darėm kruizą 15 dienų). Jei norėčiau tik išsimiegot, tai užtektų tik pensijos. Kol sveikatos dar yra, noriu pavažinėti, ir į restoraną gerą nueiti“.

Vietos galia

Pasakojimuose atsispindi įvairių apylinkės vietovių bruožai, vienos ar kitos vietos prasmės. Žmonės įvertina vietų funkcijas, jų reikšmę praeities įvykiuose, atskleidžia vietovių pokyčius. Pasakojimai apie gyvenamąją vietą dažnai prasideda nuo jos istorijos:

„Seniau buvo I ir II Šešuolėlių dvarai. Dabar pasikartojo 17-ųjų revoliucija; tada išdraskė pono skiedras, o dabar – kolūkio šiferį, t. y., naikino senąjį pasaulį. Amžiaus pradžioje čia buvo dvaras – parkas, kūrros. Paskui šeimininkai Inčiūra ir Vitkovskis pardavė (viso 160 ha žemės), vienas išvyko į Ameriką, kitas į Lenkiją. Jakšto dėdė iš Končiaus nusipirko tada 7 ha. 1 karvė tada kainavo 100 zlotų“.

Apie ramų, jaukų pasiturinčios šeimos gyvenimą prieškario Širvintose pasakoja miestelio gyventojas:

„Mano tėvelis buvo kilęs iš Alytaus apskrities. Jis išėjo savanoriu, buvo žeistas. Jis jau nuo 1918–1919 metų buvo Lietuvos kariuomenė. Mano tėvelis buvo pulkininkas – tarnavo Ukmergės pulke; laipsnius gavo ne iš karto, viens po kito. Buvo baigęs mokslus Rusijoje. Šiose apylinkėse susipažino su mano mama. Apsiženino abu jau metuose (jis buvo gimęs 1890 metais, mama – 1896). Anksčiau karininkai galėjo vesti ne bet ką. Mama buvo baigusi čia, vietoje, gimnaziją, paskui mokytojavo. Kai susilaukė vaikų, ji jau nebedirbo, nes užteko tėvelio algos, reikėjo tvarkyti ir palikimą, ūkį. Jie turėjo 4 karves, buvo 13 žmonių iš viso – reikėjo ir valgyt padaryti (buvo paimta ir atskira gospadinė). Prisimenu, jie buvo graži pora. Labai tankiai būdavo svečių – atvažiuodavo jo draugai iš Ukmergės, suvažiuodavo ir giminės. Kai dar nebuvo grėsmės, tai pasišnekėdavo apie viską – miesto įvykius, savo išgyvenimus – juk žmogui būna visko. Paskui, kai jau atėjo rusai, tai jau pasikeitė gyvenimas, jau nebe taip buvo, jau slapstėsi. Mat mano tėvelis tada buvo ir Šaulių organizacijos vadas, ir Žemės ūkio bankelio valdytojas. Prie Lietuvos visoki suėjimai čia būdavo, minėjimai (Vasario 16-osios dienos), įvairios šventės“.

Senyvas vyriškis prisimena Širvintų praeitį:

„Meras tuo metu buvo lietuvis – Vaitkūnas. Vachmistru dirbo Kronkaitis iš Veprių, eiliniu policininku buvo Butkus, buvo jų dar keli. Policijos tarnyba prižiūrėjo kelis arklius. Tarnautojų tada nedaug buvo; valsčiuje – viršaitis, sekretorius. Buvo teismas, paštas (viršininkas Bimba). Per Sekmines, Šeštines, Devintines ir kitas šventes visos įstaigos nedirbdavo, švėsdavo, tarnautojai eidavo į bažnyčią. Po miestelį laiškus nešiodavo 2 laiškanėšiai, o kaimiečiai turėdavo pasiimti patys. Laikraščius tada mažai kas skaitė. Kai kurie tarnautojai turėjo radijas. Čia buvo geras daktaras žydas Lifšicas, o felčerių dirbo Spiridonovas. Kai Buivydą nutrenkė, klausantis radijo su ausinėmis, tai jam padarė dirbtinį kvėpavimą, dėjo šiltą grielką ir atgaivino. Ūkininkai sekmadieniais nedirbdavo. Mieste prieš karą kasdien 2 kartus – 12 valandą ir saulei besileidžiant – skambindavo varpais“.

Vyriškis pasakoja apie Širvintų praeitį, prisimena su miestu susijusius savo artimuosius:

„Mano senelis buvo iš Rokiškio, knygnešys, gyveno dar aname amžiuje. Jis liko jaunas nuo tėvo, 20 metų įsijungė į knygnešystę, išva-

žiavo į Vilnių, po to į Vokietiją, ten užsidirbo pinigų. Vilniuje turėjo kepyklą, Širvintose turėjo nusipirkęs 3 namus. Senelis mirė, bobutė ištekėjo už Buivydžio, vėliau jį ištrėmė. Jis buvo stiprus ūkininkas, nupirkęs buvo cerkvę (stovėjo už bažnyčios), turėjo kuliamają, kelmarovę. Mūsų jau kelinta karta miestiečiai, turim namus miesto centre. Tėvas gimė 1906 metais, subrendęs jis skaldė akmenis, dirbo pas turtingus žmones. Širvintose, Vilniaus gatvės gale, ketvirtadieniais būdavo turgūs, čia suvažiuodavo daug žmonių su vežimais. Mieste būdavo karnavalai, tada iš mašinos būdavo mėtomi Panevėžio muilo „Žuvytė“ gabaliukai. Gatvėmis pražygiuodavo šaulių dūdų orkestras. Savo namus čia turėjo skautai, pavasarininkai ir kitos organizacijos. Dirbdavom pas žydus – apvalią medieną plukdydavom į Ukmergę, pjaudavom leda, gabalais veždavom į ledaines. Lietuvis Rukša čia turėjo savo malūną, elektrinę, Markelis – savo malūną. 1936 metais mieste pradėjo statyti didelę mokyklą, tad atsirado darbo vietiniams – su arkliais reikėjo vežioti plytas. Dabar užtvankoje maudytis visai nėra malonumo, tai kaip bala. Tada bent trijose vietose būdavo smagu įlįsti į vandenį, upėje buvo ungurių, vėgėlių ir kitų žuvų. Dabar užteršta, nėra gerų krantų. Myliu savo miestą, savo vietą. Tarnavau kariuomenėj Žukovske, buvo linksmas gyvenimas, grojau orkestre; siūlė pasilikti virštarnybiniu. Tačiau traukė gimtinė, norėjau išsaugoti senolių palikimą. Su broliu statėm namą (iš šlako), viską rankiniu būdu“.

Moteris pasakoja vaikystės išpūdžius iš Širvintų:

„Buvo čia Rukšos elektrinė, kepykla, mezgykla (iš Kauno atveždavo siūlus, megzdavo ir vėl Kaunan išveždavo). Turgai buvo ketvirtadieniais – dideli, suvažiuodavo daug vežimų, žmonių. Būdavo daug čigonų. Kai jie tik pasirodydavo, tai tėvai vaikus ir gąsdindavo: „Šiandien niekur neikit, nes visur čigonų pilna“. Čia jie nesilaikė, tik atvažiuodavo čia arkliai išsimainyti – čia jie negyveno“.

Mieste buvo įvairių sluoksnių tapatumą patvirtinančių vietų; moteris pasakoja:

„Vilniaus gatvėje esančiame name apie 1927 metus buvo inteligentų klubas, čia rinkdavosi miestelio šviesuomenė, diskutuodavo įvairiais klausimais. Teta buvo pirkusi tą namą iš žydų“.

Prieškarinės Širvintos atgydavo religinių švenčių ir turgų metu. Moteris prisimena jaunimo susibūrimus, ten prabėgusią savo vaikystę:

„Per atlaidus tokias palapines prie bažnyčios pastatydavo, ten saldinius, bulkutes parduodavo. Aš aplink tėvelį vis bėginėdavau, pasiprašydavau centų, vaikai ir vyresnieji ten saldumynus pirkinėjom. Širvintose Skapliernos, šv. Mykolo atlaidai buvo, susirinkdavo daug jaunimo. Per Vėlykas jaunimas prie bažnyčios susirinkdavo, kiaušinius ten ridinėdavo, mušdavo – kas ką permuš. Žydų turguose nebebuvo, jie tik vištas ir gyvus veršelius ten pirkdavo, paskui pjaudavo. Turgaus dienomis (Šir-

vintose ketvirtadieniais ir sekmadieniais) jie sėdėdavo parduotuvėse, nes pas juos iš kaimų atvažiuavę žmonės eidavo apsipirkti, būdavo didžiausios eilės. Mes eidavom į turgų, ten susitikdavom daug jaunimo, į šeštadienio šokius užprašydavom, sekmadienį šokius dar pratėsdavom. Turgai gražūs, dideli būdavo, iš visų aplinkinių kaimų žmonės suvažiuodavo. Pardavinėdavo iš vežimų – grūdus, vištas, žąsis, veršius, aveles, o papjautų gyvulių mėsos nebūdavo“.

Prisiminus vietovę, atmintyje išskyla ir ją atstovavę žmonės; ir Širvintų miestelyje visada buvo asmenybių, kurios jausdavo pavojų, jei būdavo grėsmė prarasti ištikimybę savo kraštui, kalbai, moralei. Apie moterį – patriotę pasakoja to laikotarpio liudininkė:

„Rukšienė (kuri visada buvo už Lietuvą), pykdavo ant mano tėvelio, kad tas lenkiškai kalbėdavo. Mišios Širvintose buvo lenkiškai, moterys gražiai giedodavo ir lietuviškai. Rukšienė turėjo dvarą, buvo turtinga, nors ir nedaug mokyta. Apie 1932 metus Širvintose, Kalnalaukyje, ji įsteigė lietuvišką mokyklą. Ji buvo labai griežta, reikli žmonių moralei. Vokiečių metais jos iniciatyva buvo kviečiami visi, gyvenantys be šliūbo, jį priimti. Buvo pakviestas misionierius, ir ta pora, kuri tapdavo katalikiška, buvo apdovanojama krūva drabužių. 6 jos sūnūs tuo tarpu buvo tikri išdykeliai, nors motina juos auklėjo griežtai – su bizūnu, o paskui kai kuriuos atidavė į auklėjimo įstaigą“.

Pasakojimuose minimi tie žmonės, kurie turėjo ekonominės ar kultūrinės įtakos apylinkės žmonių gyvenimui. Vyriškis prisimena:

„Mūsų šeima nebuvo turtinga, bet gyvenom pasiturinčiai – buvom 3 vaikai, turėjom 7 ha, 2 karves, paukščių laikydavom, pieną nešdavom parduoti į pieninę. Galima buvo pas turtingus dirbti, toks žmogus buvo Lebionka – mūsų giminaitis. 40 ha žemės ir 2000 ha miško jis turėjo, buvo labai sumanus. Jis samdė žmones ratams, bačkoms, medžių rąstams ir kitiems įvairiems dalykams iš medžio daryti, ir visa tai parduodavo. Iš jo miške išaugintų medžių, vėliau mano tėvo ir kitų vyrų apdorotų į rąstus, pastatyta daug Vilniaus Kalvarijų gatvės namų (prie turgaus). Mūsų vyrai paruošdavo statybinę medžiagą ir parduodavo statybų rangovams. Taigi iš mūsų miško pastatyta dalis Vilniaus. Manau, kad buvo gerai, kad verslus žmogus suorganizuodavo darbus ir kiti galėdavo uždirbti, išmaitinti savo šeimas. Ir mokesčiai tada nebuvo dideli, niekas taip nelupo kaip dabar. Vienas mano dėdė taip pat buvo verslus – įkūrė nedidelį aliejaus fabriką, ten visa jo šeima dirbo prie aliejaus iš linų sėmenų spaudimo. Jis sugalvojo, sukonstravo ir tokius įrenginius linų pluoštui apdoroti“.

Moteris prisimena:

„Ir pas mus Alionyse buvo gerai gyvenančių, kurie net savo suolą bažnyčioje turėjo. Toks Lebionka, jis turėjo ir namą Vilniuje. Kai šio pono vaikai užeidavo pas mus pakeliui į mokyklą, tai man jie atrodydavo labai gražiai – būdavo, kaip kvėpia, kaip pasipuošę! O mes visi buvom

beturčiai. Bet žmonės jį gerbė. Lebionka turėjo 3 mergaites ir 1 sūnų, juos išvežė į Rusiją, po to jie iš ten išvyko į Lenkiją, niekas iš jų dabar čia neatvyksta. Jo ūkė išgriuvo, žmonės viską išnešiojo. Toks Jasinskis irgi buvo čia didelis ponas, tai pas mus su lazdžiuke užeidavo, sakydavo mano tėvui: „Jei reikia medžių kūrenimui, tai rinkis mano miške kiek nori, tik gerų nekirk“.

Išskirtiniai miesto įvykiai paliko pėdsaką vyriško atmintyje:

„Prisimenu, kai 1926 ar 1927 metais Širvintuose šventinom Birutės paminklą. Iš Kauno atvyko Smetona, ministrai, kiti valdininkai. Klebonijos sode susirinko daug žmonių, ten vyko pietūs. Einant mums namo, mus lenkė ministerijos uždaras automobilis, tėvui tada vėjas nunešė skrybėlę. Tada šoferis sustojo ir mus mašina parvežė į Paširvintį namo. Visos mašinos dar vyko į Giedraičius, pakeliui barstė saldinius“.

Kita tų įvykių liudininkė pasakoja:

„Nutarė pastatyti ir paminklą – čia buvo labai daug žuvusių, kada su lenkais mušėsi. Galvojo, kaip tai įprasminti. Surado skulptorių, tai jis padarė vieną kitą pavyzdį. Visi išsirinko tą, kur motina Tėvynė laiko žuvusį karį. Šiam, Birutės vardu vadinamam paminklui lėšos buvo renkamos iš žmonių, tai kas kiek galėjo, tas tiek aukojo, dalį valstybė davė. Žinau tikrai, kad pulkininkas Skorupskis irgi aukojo (labai su juo draugavom, jis labai tankiai pas tėvelį atvažiuodavo). Tai jiedu abu su tėveliu susidėjo ir 500 litų tam paminklui davė. Su skulptoriumi Antiniu dar buvo 3 darbininkai atvažiuavę. Mes davėm jiems patalpas, jie pas mus gyveno visą savaitę, mes juos maitinom. Per šventinimą buvo labai daug žmonių, buvo labai graži diena, saulėta. Kas svarbiausia, dar paminklo nebuvo, o aplink tą vietą buvo tiek daug gėlių, viskas buvo gražiai paruošta. 1953 metais jį nuvertė, jis buvo visai likviduotas. Aš manau, kad yra dar žmonių, kurie darė šį nešvarų darbą. Kai jį griovė, tai iš karto nieko nepadarė, tada 3 galingus tuos traktorius atsivarė ir griovė naktį su didžiausiais lenciūgais, su didžiausiais retežiais. Buvo tokių žmonių, kurie tuo džiaugėsi, o buvo ir tokių, kurie visą laiką širdyje nešiojosi dėl to nuoskaudą. Vėl šį paminklą atstatė 1994 metais. Buvo didelė šventė, buvo labai daug žmonių, buvo daug ir mūsų, senų; atvažiavo tie, kuriems dar sveikata leido; aš negalėjau atvažiuoti, nes gulėjau ligoninėje“.

Moteris prisimena ir kitus įvykius:

„Kai buvo jaunaliuvių šventė, buvo atvykęs ir Prezidentas, dar mūsų kluone jam buvo surengti pietūs. Būdavo ir mokyklų šventinimai – daug žmonių suvažiuodavo. Pas mus tada ir ministras Tonkūnas buvo čia atvažiuavęs. Vyko didelės iškilmės, labai gražiai. Pirmiausiai tai bažnyčioje atlaikė visas mišias (ir mokiniai buvo), paskui nuėjom visi šventinti mokyklos, po to buvo iškilmingi pietūs. Labai gražią kalbą ministras pasakė, verkė beveik pusė salės. Mat, jisai jau jautė, kad gali kilti grėsmė, tad prašė ir tėvų, ir vaikų, kad mokytųsi, kad mylėtų Tėvynę. Šitą aš atsiminsiu turbūt visą gyvenimą. Bet visokių buvo žmonių, vėliau buvo

išdavikų ir iš mūsų mokinių tarpo. Mane pačią pardavė iš mano klasės mokinyms. Niekas nežinojo, kur aš gyvenau (o aš gyvenau Vilniuje, pas savo krikšto motiną). Aš jį susitikau prie Katedros, jis mane pasekė ir nurodė. Po to 1948 metais mane išvežė, kai buvo vežimas“.

Apylinkėje vyko vietų reikšmės kaita – vieno reikšmė padidėdavo, kitą nunykdavo; tai siejasi su jų funkcijų pasikeitimu, išsilaikymu žmonių atminties. Pokario metų įvykiai įprasmino naujas vietų reikšmes. Moteris prisimena vieną iš jų:

„Širvintose buvo vieta, kur atveždavo ir suversdavo nužudytų partizanų kūnus. Tai yra už bažnyčios, ten prie kalvės, buvusioj Gorkio, o dabar Ramybės gatvėje. Jų nelaidodavo, kūnus tik išmesdavo ir paskui užkasdavo arba naktį, pririšę prie kaklo akmenį, įmesdavo į upę. Juos sumesdavo į vieną duobę kaip gyvulius, paskui užkasdavo, kartais dar kyšodavo kurio nors koja. Naktį ten eiti aš bijodavau, bet nueidavau iš ryto, tai visa tai esu pastebėjusi. Ten nieko nelaidojo, tik užkasė, o dabar namai ant tos vietos yra pastatyti. Enkavėdistų nužudyti ir ten palaidoti gal 100 žmonių, iš įvairių apylinkių. Kai aš dar galėjau vaikščioti, kojas turėjau, tai buvo prie Birutės paminklo susirinkimas. Viena moteris kalbėjo, kad žmonės darodo neteisingai, esą, čia niekas nepalaidota. Tada aš priėjau ir sakau, jog ji neteisingai pasisakė, kad aš ant savų akių mačiau, kad ten mano pusbrolis palaidotas ir dar vienas iš Zibalų; jie buvo trenkti čia į šulinį, paskui užkasti. Kol gyvenau Širvintose, aš į tą vietą lėkdavau, žiūrėdavau, stebėdavau. Bet žmonės statė namus, sakė: „Kas čia tokio“. Ėjo kalbos: „Ten palaidotas mano sūnus, brolis, seserėnas...“ Žuvusiųjų giminės toje vietoje ant artimųjų palaidojimo vietos statydavo naktimis gėlių kašikėlius, degdavo žvakeles, rytais aš matydavau, kad jie stovi. Kiti juos nurinkdavo, jiems buvo nepatogu, tuos krepšelius slėpdavo. Giminėms buvo pikta, kad tie žmonės statosi, o šie nekreipė dėmesio, taip ir pridėjo toje vietoje namų. Kai Lietuva atsistojo, buvo skandalų, bet atsakydavo – namai jau stovi, ir viskas“.

Apylinkės žmonės keliaudavo į kaimynines ir tolimesnes vietas. Pasakojimuose ypač minimas Vilnius, kuris įvairiais laikais šių apylinkių žmonėms buvo stiprus traukos centras. Vyriškis prisimena:

„Karo metais į Vilnių su arkliu važiuodavo, atsiveždavo miltų, o į ten veždavo parduoti papjautų vištų, sviesto. Po karo Vilnius buvo apgriautas, paskui atstatė. Nenorėjau ten gyventi. Pirkdavom ten duonos, miltų. Būdavo, šoferis surenka pažįstamus žmones naktį, veža šunkeiliais, nes gaudydavo, neleidavo“.

Kitas pasakotojas liudija:

„Po karo čia duonos nebūdavo, važiuodavom į Vilnių, užtrukdavom kokias dvi dienas. Parsiveždavom miltų su kokiu sunkvežimiu. Auginom kiaules, turėjom karvę. Kolūky turėjom tik 25 arus, bulvėms buvo mažoka, sėklai pripirkdavom, po to – jau 60 arų“.

Valstietis prisimena nemalonius išgyvenimus:

„Su tėvuku Vilniuj buvom 1946 metais. Tada jam ištraukė piniginę, nors pinigų ten nebuvo. 1953 metais susidarėm pinigų, važiamom nuo Halės iki Dzeržinskio turgaus, tai vėl prapjovė piniginę britva. Taigi buvo pilna atvirų žulikių“.

Didelę traukos galią turėjo šventos vietos; daug žmonių pasakojimų yra susiję su maldininkų kelionėmis. Moteris pasakoja:

„Į Veprius eidavom 8 km iš vakaro, ypač prieš Sekmines, nakvodavom kunigo klojime. Į Kalvarijas aš vedžiau ir savo šeimą. Po karo sunku būdavo ten nuvykti. Būdavo, nuvažiuoji Vilniuje už turgaus su autobusu, po to taksi. Vaikų į taksi į Kalvarijąs neimdavo. Su kunigu Kalinausku apie 1951 metus suorganizuodavom tikinčius pėsčiomis į Vilnių, į Širvintas. Vilniuje, Kalvarijose, nuo kalno, nuo upelio basi eidavom keliais, meldavom duoti sveikatos, kad vaikams Dievas duotų protą. (O dabar – pagyveno ir išsiskyrė, o vaikams reikia ir tėvo, ir motinos). Vilniuje eidavom į Katedrą, Aušros Vartus (meldavomės į šv. Panelę). Ir dabar čia einu kas sekmadienį į bažnyčią, neseniai čia buvo pamaldos už mirusius tėvus (aukojom 40 litų), bet dažnai klausau mišių jau per radiją. Kunigas mūsų geras – išremontavo bažnyčią, išnuomavo kleboniją, meldžiasi gražiai. Iš 13 vaikų šeimos“.

Vyriškis pasakoja apie reikšmingas savo tėviškės vietas:

„Kiauklių bažnyčioje yra vertingų paveikslų. Mano motina pasakojo, kad praeitame amžiuje šią bažnyčią norėjo iš mūsų atimti, tai net gubernatorius buvo iškviestas. Jis pasakęs, kad kaip buvo, taip tegul ir būna. Dabar tvarko Širvintų klebonas. Atstatymui daug pinigų sukišta: rinko aukas iš žmonių, aukojo amerikonas Vaskela iš Buivydių ir kiti. Prisimenu, kaip mažas su tėvais vykdavau į atlaidus į Širvintas, ten gyveno motinos pusseserė. Gražu būdavo, norėdavau atlaide saldinių. Būdavom užprašyti ir kitur, tai tėvai su arkliu važiuodavo. Želvoje tėvo tėviškė, ten Ignoto atlaidai, tai susėsdavom į vežimą, atvažiavę arklių nukinkom, einam į bažnyčią. Kol pamaldos – poteriaudavom, po to saldinių nupirkdavom, kartais patiems kapeikas duodavo“.

Moteris pasakoja:

„Eidavau į Vilniaus Kalvarijas. Prie kolūkių mus, 4 moteris, klebonas nuvežė į Šiluvą. Girdėjau, kad sovietų laikais kai kur drausdavo įvažiuoti į šventas vietas, būdavo išstatyti kareiviai arba ūkiai neduodavo mašinų. Vienur tai į šulinį, iš kurio ten žmonės gerdavo vandenį, pripylė srutų, sumindė žvakes, net išpylė srutas ant žmonių iš malūnsparnio. Vienas kolūkio pirmininkas pasileido raitas per žmonių minią, o ten pamatė ir savo motiną, tai perstojo“.

Moteris savo pasakojime pabrėžia Vilniaus šventų vietų reikšmę:

„Vyro tėvai į Vilnių važiuodavo, nueidavo į Aušros Vartus, į turgų, parduodavo kiaušinius. Iš vakaro išvažiuodavo į Vilnių, visko prisikrovę. Mes dar panos būdamos pėsčios eidavom į Vilnių. Dažniausiai eidavom į Kalvarijas. Valgyt įsidėdavom duonos, sūrio, lašinių. Viena metą mes, dvylika panų per Sekmines dar be saulės išėjom į Kalvarijas. Ėjom per mišką, Giedraičius aplenkėm. Atsimenu, pavalgėm mėsos su saldainiais, tai bloga buvo. Vilniuje apsistojom pas tokią Kolesninkienę, Jarozolimkoj ji gyveno. Ji buvo iš Kiauklių parapijos, tai priimdavo žmones iš mūsų krašto; ji darydavo pierninkus kaip širdeles pardavimui. Tai ji paklojo mums ant grindų, o iš ryto pasikėlėm, rinkomės prie pirmos koplyčios. Ėjom į visas stacijas, į bažnyčia. Eidavom ir į Veprius“.

Kai kurios vietovės buvo prie valstybės sienų, ten žmonių santykiai su kitataučiais būdavo artimi. Moteris pasakoja:

„Žmonės čia pradėjo ženyti, kai rubežiaus nebuvo. Brolis nelabai lietuviškai, o aš sunkiau lenkiškai kalbėdavau. Mūsų žemė buvo ir Lietuvoje, ir Lenkijoje (turėjom su nuotrauka „przepuskus“). Lenkai sakydavo, jog lietuviai netiki Dievu. Lenkas man sako, kad jo teta nuvedė savo sūnų išpažinties, o aš sakau: „Aš irgi vakar buvau bažnyčioje“. Tai tas varšaviokas: „Tai ir jūs Dievą tikit?“

Apylinkės gyvenviečių statusas kito, valdžia vis reformuodavo žmonių gyvenamąją vietą. Valstietis prisimena:

„Gimiau 1931 metais. Prisimenu įvykius prieš karą. Čia buvo lenkų teritorija, netoli buvo rubežius. Didelis įvykis buvo žemės reforma. Mano kaime buvo išdalintos žemės labai protingai – čia dirbo 2 mėnesius matininkas, jis išmatavo žemes, sušaukė žmones ir pareiškė: „Kas nenori išeiti iš kaimo, gaus mažiau žemės, o kas išeina – daugiau“. Taip visi įėjo į vienkiemį sistemą, visa žemė žmonėms buvo prie namų, kiekvienas šeimininkavo, kaip norėjo. Ir jie pradėjo geriau gyventi“.

Kai kurios vietovės sustambėjo, kai į jas po karo atsikėlė vienkiemių gyventojai. Moteris pasakoja:

„Ten, kur gyvenom, vyko melioracija, tad 1973 metais atvykom į čia. Tame kaime vyro tėvai buvo iš kaimo į vienkiemius išėję, tad 6 tūkstančius už namus, dar kiek už sodą – viso 9 gavom. Į gyvenvietę ėjom su džiaugsmu, nes buvom toli nuo visko, nei elektros neleido vesti, parduotuvė toli, kelias blogas“.

Vietovių aplinkos vertinimą apsprendžia įvairūs motyvai – infrastruktūros, įvairių įstaigų, paslaugų tinklo buvimas. Moteris pasakoja apie Žibalus:

„Šio miestelio puošmena yra bažnyčia, didelis pieninės pastatas, mokykla, gyvenvietė (yra 143 kiemai). Anksčiau čia buvo Šešuolėlių tarybinis ūkis, mažas miestelis, paskui išaugo, kai po melioracijos žmonės atsikėlė iš aplinkinių kaimų. Tvarkė kapines, aplinką. Turėjo plėstis, bet stovi

tik kadais pradėtų statyti namų pamatai. Vienas ūkininkas turi 25 ha, kiti po 3 ha (ir dažnai po karvutę). Tai daugiausiai pensininkų šeimos, yra tik keletas jaunų šeimų. Visus domina, kas bus įrengta atstatomoje privatizuotoje pieninėje. Daugelis gyvena varganai, trūksta darbo vietų; yra ir prakutusių – vienas mašinas remontuoja, kiti superka gyvulius. Miestely yra ir tuščių namų, negyvenamų sodybų. Mūrinis namas čia kainuoja apie 20 tūkstančių litų. Su ta valanda gyvename, nežinome, kas bus“.

Atgimimo metais įvyko svarbūs vietovių socialinių sąrangų pokyčiai. Respondentė pasakoja apie švietimo įstaigą, jos sąlytį su apylinkės gyvenimu:

„Mokykla pasikeitė, kai čia pradėjo mokyti tikybos. Vaikai dabar yra dvasingesni, mandagesni, atsakingesni. Vienas mokinys vyks į kunigų seminariją. Yra daug neturtingų (ypač iš nedirbančių tėvų šeimų) – net apie 28 gauna nemokamus pietus (3-jų patiekalų), 7 – pusryčius. Apylinkėj nėra ūkininkų ar verslininkų, kurie galėtų juos materialiai paremti. Mat žemės čia vidutinės. Mokytojams tenka pirkti vaikams ir sąsiuvinius“.

Moteris apibūdina religinio gyvenimo įtaką dabartiniam apylinkės žmonių dvasiniam aktyvumui:

„Esu savotiška atsivertėlė – dabar ir į bažnyčią vaikštau, ir chore giedu, tad daug kas prikaišioja, kodėl anksčiau to nedariau. Nesupranta, kad darbas to neleido, tačiau mes paslapčiom važiuodavom į Vilniaus bažnyčias. Mano tėvas kadais buvo vargonininkas, o mama chore giedojo. Aš esu giedorių grupėj (esame 5), giedam per laidotuves. Esu veikli, tad išrinko ir į bažnyčios komitetą. Turim 2 bažnytinius namus, juos nuomuojam, gaunam lėšų. Bažnyčioje 30 metų nebuvo remonto, trūksta kunigų. Tačiau ir čia organizuojamės: vykome į Kryžių kalną, Tytuvėnų vienuolyną, Šiluvą, Rumšiškių muziejų. Visiems tai suteikia daug džiaugsmo“.

Miestelio gyvenimas pagyvinamas vietinių žmonių kultūriniais renginiais, išvykomis:

„Vyksta didelė Lino šventė – iš namų atsinešam ratelius, stakles. Vykstam ir į rajonines šventes. Įdomios žmonėms būna Joninės, Rudens šventės. Atvelykį šventėm, dalyvavo kunigas, mokyklos mokytojai su vaikais.

Būna šventės ir Vilniaus apskrity, atvažiuoja net Vidūnas. Širvintose vyksta Žemdirbių ar Rudens šventės, tada ir mūsų ansambliai, mūsų gospadinės su sūriais, kumpiais nuvažiuoja“.

Apie Širvintų rajono ir miesto plėtros problemas po karo pasakoja ilgametis rajono pareigūnas:

„Sniečkus pasakė man, kad reiks važiuoti dirbti į Širvintas. Kai čia atvykom, pamačiau, koki čia silpni kolūkiai. Ir girtuokliai – kur nenuvažiuosi, visi prisigėrę, patvoriais guli, net pirmininkai. Reikėjo viską sutvarkyti, nuo ryto iki vakaro dirbti. Žemės čia prastokos, žmonės neturtin-

gai gyveno. Mano visas dėmesys buvo skirtas žemės ūkiui – nuo ryto iki vakaro per kolūkius ir kolūkius – ir lietuvybei. Statėm kultūros namus, mokyklas. Paskutinis mano nusistatymas buvo – atstatyti mūsų rajone esančią Kernavę, kadangi tai pirmoji Lietuvos sostinė. Dabar ji visai ne ta, kokia buvo apgriuvusi anksčiau. Atvažiavo ir monsinjoras Krivaitis pas mane į rajkomą, jis man prižadėjo padėti, aš jam padėjau dėl leidimo pastatyti labai gražią ir didelę kleboniją. Tam jis gavo 50 milijonų rublių lėšų iš Amerikos ir dar nupirko vargonus. Kai jis pasistatė tą kleboniją, atvažiavo CK sekretorius (Šepetyš). Kaip jis mane išbliurino, kad jūs žinotumėte (rusas sekretorius nėra manęs taip išvardinęs, kaip jisai), kiek aš gavau velnių; atlaikiau tokį purvą, kad jūs žinotumėte! Jis reikalavo nugriauti, nes čia nesą gerų gyvenamųjų namų, o štai kokias klebonijas stato! Ir reikia išgriauti visą šventorių! Kaip jis mane iškoneveikė: „Koks tu sekretorius, tu nematai, kas čia pas jus darosi rajone!“ O koks buvo patenkintas Krivaitis, pakvietė mus apsilankyti! Į Kernavę daug turistų lankydavosi iš Lietuvos, iš visur. Atvykę iš Latvijos užeidavo pas mane į rajkomą, žinojo, kad aš moku jų kalbą, paskui vykdavo į Kernavę. Ir Rasos šventės žmonės ten švėsdavo.

Kaip vyko rajono plėtra? Kildavo įvairių idėjų, kaip ką įkurti, statyti. Miestas vis didėjo. Prisimenu, kaip sugalvojom prie miesto kiaulidžių kompleksą statyti. Aš pirkdavau ir skaitydavau daug žurnalų. Vieną kartą „Kanados“ žurnale perskaičiau apie dideles kiaulides ir jų progresyvinę reikšmę, ir sakau sau: ir mes pastatysim tokias! Pas mus buvo atvykęs toks Dorofejevas, atsirado iš Zarasų. Jis tam miestelyje buvo visko sugalvojęs (miestelį buvo sujungęs su sala). Aš ir sakau jam: „Pavaryk kaip Zarasuose ir pas mus štai tokį projektą“. Jis labai daug padarė. Kreipiausi į antrąjį CK sekretorių (buvo jau kitas, sakė – geras projektas), tas pažadėjo padėti. Nuo Širvintų 5 km nuotoliu ėjo dujų trasa į Panevėžį. Visų pirma reikia leidimą dujas atvesti į miestą gauti, o tai įmanoma tik Leningrade. Tada siunčiame Dorofejevą į ten, su 2 dėžėm dešrų ir konjako (sunku būdavo dar ir gauti). Tas sugrįžta laimingas – normalu, sako, gavau leidimą miestelio dujofikacijai. Bet dar ne viskas – reikia gauti, suorganizuoti, kas praves tą dujotiekį. O tam tikslui reikia važiuoti į Minską, kur yra tokių darbų organizacija. Ir vėl su 2 dėžėm konjako ir kumpiais išvyksta Dorofejevas. Viską ten gauna. Ir taip pastatėm ir įkūrėm kiaulių kompleksą, iš kurio kasdien 300 bekonų priduodavom valstybei (per metus išaugindavom apie 28 tūkstančius), įdarbindavom apie 300 žmonių. Ir miestas dujas gavo. Žmonėms pastatė daugiaaukščius namus, visi gavo butus, atlyginimai geri buvo, mėsos atliekų galėjo gauti, mėsos – savikaina. Mes iš karto rajone padidinom 4,5 karto kiaulienos gamybą. Tada čia buvo pastatytas ir buitinis kombinatas, ir restoranas, visas prekybos tinklas, vidurinė mokykla, daug kitų pastatų. Visas mano dėmesys buvo nukreiptas žmonių gyvenimo pagerinimui. Kiekvieną savaitę į čia po keletą meno kolektyvų atvažiuodavo. Kai aš čia pradėjau dirbti, mieste tik 2200 gyventojų buvo, vėliau padaugėjo. Per mano darbo laiką čia gyventojams apie 2600 butų buvo pastatyta. Kiekvienoj organizacijoje visi patys žmonės tvarkėsi. Širvintų žmonės yra labai gabūs,

darbštūs, rūpestingi, nėra kerštingi. Štai mūsų kaimynas nusipirko karvę, ir jam pačiam gerai, ir kaimynams pieno parduoda. Jis ir pirtį pasistatė, tad ir mes galime nueiti. Čionykščiai žmonės protingi, gudrūs, taikingi. Matyt, kad iš gretimų kaimų, netoliese yra gimę augę, nėra blogi. Neseniai nuvykau aš į Ukmergę, tai vienas sutiktas pažįstamas ir sako: „Kaip gražiai Širvintas patvarkei, koks puikus baseinas – kaip Palangoje!“ Čia ir gatvės tvarkingos, jas šluoja, rūpinasi švara. O tą baseiną negalima buvo daryti kaip užtvanką, o planuoti tik kaip tinkamą vandens plotą, iš kurio laistysim komplekso daržus, kur auginom pomidorus. Visą kraštą nudrenavom. Tik taip pakreipę projektą, gavom tada leidimą dirbti, taip pat pinigų. Kitur tokias užtvankas darėsi kolūkiai, kurie buvo turtingi, tai patys sudarydavo sutartis, projektus, patys ir apsimokėdavo. O čia reikėjo iš valstybinių lėšų organizuoti, reikėjo apgauti, nurodyti kitus tikslus.

Tas viršininkas, kuris statė kompleksą, buvo vieno mūsų širvintiškio, mūsų darbuotojo giminaitis, tai su juo susitarėm, ir jo brigada pastatė užtvanką. Kai baigė, padarėm nuotrauką, išgėrėm po 100 g, dar nusi-maudėm. Ir štai tvenkinys. Koks gražus tvenkinys dabar, kiek žmonių susirenka sekmadieniais, vakarais eina pasivaikščioti! Aš buvau suinteresuotas ne vien materialiniu žmonių lygio gerinimu, bet stengiausi atiduoti jiems viską, žiūrėti ir į kitus jų interesus: į moralę, į kalbą, į mokyklas, aprūpinimą prekėmis. Kas savaitę apeidavau visus prekybos taškus; prekybininkai žinojo, jog ateis sekretorius – į univermagą, į gastronomą. Vieną kartą jiems sakau: „Kodėl nėra mėsos subproduktų?“ O gastronomė atsako: „Tai kad mes negaunam“. Paskambinu mėsos pramonės ministriui, tas buvo iš Širvintų (jo žmoną vėliau čia palaidojo). Aš prašau kaip nors padėti, o jis: „Padėsiu, kiekvieną ketvirtadienį važiuosit į Alytaūs mėsos kombinatą, gausit 2 sunkvežimius subproduktų“. Tai jau buvo žmonės tada subproduktais aprūpinti, patenkinti buvo! Jie galėjo nusipirkti visokių gyvulių kauliukų, uodegų, ausų, kojų. Moterys parsinešdavo namo tašę už 10 rublių, tai vos ją partempdavo, ilgam užtekdavo. Bet labai daug žmonių parduotuvėj prie tų produktų būdavo, – reikėdavo visiems eilutę pastovėti. Kai atveža, būdavo, tai visi apsiperka, visai savaitei užtenka, paskui vėl atveža. Kai ligoninę naują pastatė, patalpos išsilaisvino, tai ten „Leliją“ atidarė, nemažai žmonių įsidarbino (gal 300) – tai Vilniaus įmonės filialas buvo.

Sugalvojom žirgyną čia įsteigti, lenktynes čia organizuoti. Išvažinėjom visą Baltarusiją, ten žirgų ieškojom. Įsigijom – labai geri 9 buvo, viso 18 įsigijom. Padarėm hipodromą, į talką pasikviesdami ir kolūkių pajėgas. Atvyksta čia rusų laikraščio „Izvestijos“ žurnalistas, jis klausia: „Ką jūs čia darote, kam jums tas žirgynas, ar čia ne lėšų švaistymas?“ Aš nepasimečiau, sakau: „Sniečkui paskambinsiu“. Tada jis nieko nepesęs, išvažiavo. Buvo daug čia visokių kontrolių – ir liaudies, ir kitokių, vis reikėdavo apsiginti. Ir dabar yra žirgynas, atrodo, privatus, vyksta žirgų lenktynės, yra ir tos pastatytos arklidės, yra ir sportininkų. Man reikėjo viską apginti, už daug ką atsakyti. Ateinu, būdavo, rytais į rajkomą – o ten kasdien po kelis žmones jau prie durų laukia; daugiausiai tai senukai

sėdi – tai dėl ganyklų, tai malkų ar ko nors kito reika. Kur eis – tai pas sekretorių. Ir dabar susitinku – sako, nėra dabar kur kreiptis. Kiti sako – jei ne jūs, tai ir dabar neturėčiau buto. Matyt, turi būti tvarka, kažkas turi vesti teisingą kryptį. Dabar nėra paprastiems žmonėms kur kreiptis“.

Moterų istorijos

Moterų pasakojimuose atsispindi jų rūpesčiai ir jausmai, gyvenimo kūrimas, laikmečio situacija, šeimos narių būklė, santykiai su kitais, moralinės nuostatos.

Tėvų šeima daugeliui yra pavyzdinis modelis, į kurių reikėtų lygiuotis. Senyva moteris pasakoja:

„Senobiniai žmonės jau mirę, buvo stambūs vyrai ir moterys, dainuodavo, aiškiai šnekėdavo, juokdavosi. Būdavo, net plaukas traška, kai užtraukia senobinę dainą. Linus moterys mindavo, padarydavo talką, pačios audė, verpė. Tėvelis, būdavo, eina, visur uždirbinėja, ir mama stengiasi, kad vaikams kažką nupirktų. Mes buvom 3 vaikai, tai tėvelis ketvirtadieniais eina į turgų – sūrio, sviesto nuperka, grūdų (duoną namuose keptavo), avižų arkliais. Mama į turgų neidavo. Mama buvo tada namuose, o tėvelis važinėjo su arkliu, prekes vežiodavo į valdiškas parduotuves. Jis ten buvo vyresnis pastatytas, mat jis nenusukdavo, teisingas buvo, juo pasitikėjo (jis ir bažnyčioje vyresniu buvo), svarstyklės pas jį buvo. Mama jau tarnaut netarnavo, kai tėvelis darbą neblogą turėjo, ir pavalgyt jau buvo ką. O dabar, kai aš pasižiūriu, jaunimas tingi dirbti, jiems tik iš šeimos naudoti. Tie girtuokliai galvoja – šiandien išgėriau, ir gerai, o ką pavalgysiu rytoj – tiek to. Jei pasimeta – neima galvon“.

Apie motinos rūpesčius ir darbus, vaikų maitinimą moteris pasakoja:

„Jei vyras su žmona sutaria, tai gyvent linksma, gera, o jei girtuokliai, tai visiems blogai. Išauklėti ar pakeisti vienam kitą vyrui ir moteriai jau yra labai sunku. Moterys dabar daugiau vadovauja šeimai, labiau atsakingos. Mūsų tėvų šeimoje dažniausiai tėvas važiuodavo į turgus (ar ką stambesnio pirkti, ar karvę parduoti), mama negalėjo – buvo pulkas vaikų. 7 vaikai augom, mama turėjo daug rūpesčio ir bėdos, daug darbų – kaip aprenkti, pamaitinti. Reikėdavo daug valgių paruošti: blynus beveik kiekvieną dieną keptavo (miltinius vasarą, o bulvinius žiemą). Paršą papjauna, tai dešras rūkydavo, taukų ir lašinių turėdavo per vasarą. Jei neužtenka tos mėsos, tai virdavo bulvinę košę ir burokėlių (laikydavo pečiuje), pietūs buvo iš sriubos (baltintų kruopų) ir tos košės. Vakarienei būdavo zacirka, o sekmadienį tai geriausias valgymas – kumpio kokio atpjauna ar dešros duoda. Atsigerdavom šulinio vandens, kurį užpildavo ąsotyje ant senos duonos plutų, piena. Mama atpjauna kelias duonos riekės, pripila pieno, ir pavalgom. Rinkdavom bruknes, spanguoles, dar ir parduodam. Mama, būdavo, priverda pilną bačkutę bruknių su

obuoliais, vėliau įdeda cukraus ar sacharino. Augdavo daug grybų, tai jų priraugiam daug į bačkutę, su bulvėm per žiemą valgydavom. Tada maisto produktai būdavo švarūs, jokių chemikalų nebūdavo, skanu būdavo“.

Moteris prisimena anų laikų susibūrimus, jai atrodo, kad jos tėvai mokėjo susiruošti šventes:

„Tėvukas – Alfonsas, vardo dienoje kaimynai ateidavo pasveikinti, bonkutę išgerdavo, padarydavo alaus. Motina – Jadvyga, tai švėsdavo rugsėjį, moterys ateidavo (dar nebuvo sudegę namai), tai vaišindavo pyragu, sausainiais, degtinės saldžios pasidarydavo. Vyno nepirkdavo, o vaisino savu iš aviečių, raudonųjų serbentų. Pririnkdavo uogų, sudėdavo į pintus butelius, vaikų neprileisdavo, kad nesudaužytų. Kai išrūgdavo, tai supilstydavo į bonkas, paslėpdavo ir laikydavo. Gerdavo ir vyrai, ir moterys per Kalėdas, Velykas. Sode buvo slyvų, kelios obelys, raudonų serbentų (iš jų virdavo uogienę). Bačkutę alaus darydavo vardo dienai“.

Kita pasakoja:

„Per šventes (Kalėdas, Velykas) maisto geresnio pasidarydavom, kaimynai ateidavo. Giminių mažai čia turėjau (ateidavo vyro sesuo), jie buvo toliau, atvažiuodavo tik teta. Smetonos laikais buvo kitaip: šventėse prieš mišparus žmonės susitinka bažnyčioje, pakalba, užsiprašo gimines iš kitų parapijų. Buvo linksmiau – jaunimui vakaruškos, o dabar jie neturi ką daryti, tik geria ar žiūri televizorių“.

Moteris pasakoja apie tų laikų jaunimo susibūrimus:

„Būdavo gegužinės – tai vienam, tai kitam kaime. Sekmadienį susitinkam bažnyčioj, merginos užprašo į šokį. Jos susitaria tarp savęs ir sako: „Šiandien pas mus ateikit, kitą sekmadienį – pas tau“. Merginos prašydavo muzikantą, kai kurie patys savo muziką atsinešdavo. Vaikiniai merginas vertindavo pagal turtingumą, išvaizdą, elgesį. Jei vaikinai pi-jokėlis, tai jau blogai, su girtu neidavo ir šokti, slepiasi nuo tokio, o dabar to nežiūri. Merginos tada negerdavo. Tuokdavosi, kai vieni kitus pažindavo, susidraugaudavo, tada ir nutardavo tarpusavyje. Bet ir piršlių būdavo. Senesnės į šokius mažiau eidavo, tai jas lankydavo piršliai“.

Šeimos reikalų tvarkymas, vaikų auginimas, darbo pareigų derinimas su išipareigojimais šeimai buvo svarbiausi apklaustų moterų rūpesčiai. Aukšto Širvintų rajono pareigūno žmona taip pasakoja apie jaunos šeimos įsikūrimą pokario mieste, buitinių rūpesčių ir darbo veiklos derinimą:

„Vyras baigė partinę mokyklą, jį pasiuntė į Širvintas dirbti. Rajonas dar mažas buvo (palyginti su kitais respublikoje). Matyt, jie galvojo, jog žmogus jaunas, tegul čia apsipranta, tik iš mokyklos. Tai buvo 1956 metai. Mes dar buvom jauni labai, aš 26-erių buvau. Atvažiuom čia – buto nėra, čia dar kaimas, viena gatvė, žydų nameliai. Pasiprašėm pas žmones gyventi, o mūsų du maži vaikai. Aš pati – kaip išmesta; žmoniu

čia nepažįstam, nei giminių, nieko, pinigų neturim. Pečių pasikūrenam, išsivirdavom valgyti. Miegodavom ant grindų, paskui nusipirkom matracą, o vaikai dar ilgiau miegojo ant grindų. Galvojam – reikia buto, ir kiti žmonės miestelyje neturi butų. Paskiau čia pradėjo statytis. Žmonės vieni išėjo kitur gyventi, tai mes vieną butą čia pasiėmėm, paskui į kitą persikėlėm atskirame name. Vaikai mūsų laksto, triukšmauja, dūksta, dar ir kaimynų vaikai ateina; kaimynams nėra ramybės. Tada mes paprašėm, kad jie kitur išsikeltų. Čia remontą pasidarėm, taip čia mes ir gyvenam visą laiką (tik kelis metus buvom į Panevėžį išvažiuavę). Iš čia mane tik kojom pirmyn išveš. Aš daugiausiai su vaikais būdavau, o paskiau pati irgi įsidarbinau – archyve. Buvo patogų – archyvas buvo už kelio, tiesiai per langą matosi, kaip vaikai žaidžia sode. Ten išdirbau 4 metus, paskui mieste įsikūrė metrikacijos biuras, perėjau, išdirbau ten 22 metus. Iš karto maniau, kad aš greitai mirsiu; tuokiant žmones susijaudindavau, man atrodė, lyg tai aš pati pergyvenu tą įvykį. Man sarmata būdavo, kad aš pati pradėdau verkti. Rajonas buvo nedidelis, tuokdavosi ne tiek daug žmonių: 2 dienas per mėnesį gal po 6–12 santuokų per vieną dieną. Tada skirdavosi mažai, tik nuo 1989 metų labai padaugėjo ištuokų. Iš karto dirbau viena, atlyginimas mažas buvo, mus nuskriaudė, gal tik 500 rublių gaudavom. Ir vėliau mums nepadidino, nors kituose skyriuose žmonės jau gaudavo daugiau. Matyt, mes turėjom blogą viršininką, jis mums nesirūpino, gal iš viso jis nekentė žmonių. Visos vedėjos buvom nepatenkintos, kai susirinkdavom į seminarus.

Aišku, anksčiau tai nenusipirksi iš karto sekciją ar ką nors didesnio. Nusiperki kokią lovą, po to spintą, paskiau staliuką. Viską pirkdavom išsimokėtinai, daugiausiai iš mano atlyginimo. Išsimokam už vieną daiktą, paskiau perkame vėl naują (prisimenu pirkom brangų gražų šviestuvą – vėl 800 rublius išmokėk), taip ir gyvenom, įsigijom naujų baldų. Viskas pas mus buvo iš nesukomplektuotų daiktų. Senus baldus atidavėm į kaimą vienam žmogui – skulptoriui. Atėję mūsų svečiai sakydavo – kaip čia jūs gyvenate, nei baldų gerų neturite, viskas pas jus atskirai. Draugai mūsų turėjo tėvus, kurie padėdavo jiems iš karto atsistoti ant kojų. Mes atėjom čia kaip ubagiukai koki, net lovos neturėjom. Ilgai truko, kol viską susipirkom. Mes jokių galimybių didesnių ir jokios pirmenybės neturėjom. Į mus žiūrėjo, siekė tik kaip prie mūsų užsikabinti, ant mūsų ir lašiuoką pamatydavo. Kad ir toks pavyzdys. Mūsų namas ant kalnelio, eidavom prie jo takeliu, tai būdavo, ateina žiema, slidinėjam, krentam. Sakom, kažką reikia daryti – padarė laiptus. Tada skundas iš karto į Centro komitetą, jog sekretorius pasidarė marmurinius laiptus kaip Kremliuje. Jam skambina iš Vilniaus (antrasis sekretorius), jog jį iškvies į biurą, išsiųs dirbti į Kalmukiją, nes netinka Lietuvoje dirbti. Mat jis esąs ir neinternacionalistas, nes skriaudžia kitas tautybes, panaikino rusų mokyklą, žmonės skundžiasi. O juk ten buvo tik 11 vaikų, buvo susitarta, jog tuos vaikus kasdien nemokamai vežios į Maišiagalą. Tos patalpos buvo reikalingos lietuvių mokyklai, nes nebuvo kur mokyti lietuvių vaikus. Ant jo valdžioj neturėjo akies, matyt. Matyt, dėl to, kad ten buvo įprasta duot, vežt sekretoriams dovanas, o jis – ne, jis nieko pats neturėjo“.

Moterų gyvenime yra daug išgyvenimų, susijusių ir su fizine kančia ir su rūpesčiu dėl vaikų. Moteris pasakoja:

„Man pasisekė, kad vyras buvo geras. 4 kartus gimdžiau, 3 kartus iš jų ligoninėj. Prisimenu, per pirmą gimdymą akušerė guodė, jog reikia pastenėti, neskubėti, o aš jaučiau dusinimą, galvojau – pabėgsiu. Tada paguldė ant stalo ir pagimdžiau. Antrą kartą kentėjau pati, bijojau ligoninės, kad ten nereikėtų ilgai laukti; pagimdžiau greit. Trečią kartą ilgai laukiau, žinojau, kad moterys labai rėkia. Kiekvieną kartą vis maniau, kad daugiau nenorėsiu gimdyti. Vaikus vienodai augini, bet jie būna skirtingi – viens toks, kits kitoks. Visus su vyru mylėjom vienodai. Mano vyresnysis geras (į Vilnių išėjo ir butą susirado), kitas – užsispyręs, užpyksta, o jaunesnysis – išgeria. Marti gera – ar pyksta, ar ne, tyli, nepasipasakoja. Kitas išsiskyręs, nes abu jauni apsivedė. Jis dabar susidėjęs su kita moterim, o jo žmona ištėkėjo už kito, turi berniuką. Sūnus nesutiko atsisakyti mergaitės, tačiau buvusi žmona ir jos motina bendrauti neleidžia. Sūnus labai išgyveno, nuo to pradėjo gerti. Pernai vasario mėnesį kritau, susilaužiau sąnarį, Jokūbo ligoninėj Vilniuje įdėjo už 4 tūkstančius amerikonišką. Operacijos nebijojau, nes ne pirmą kartą jau ligoninėj buvau. Visą laiką leido vaistus, tik aukštiekninka negaliu gulėti. Anksčiau buvo pargriovusi karvė (buliaus ieškojo, zujojo, o aš nepastebėjau), ant kojos buvo atsistojusi. Tada Raudonojo kryžiaus ligoninėj išpjaustė, išvalė – sugijo“.

Santuokos sėkmingumas apsprendžia moterų laimę, jų rūpesčių našta. Moteris pasakoja:

„Čia namus reikia statyti, o vyras pakliuvo į avariją. Vaikai mokykloje, vyras ligoninėje, tai aš su mūrininku pastačiau namą. Sakau, noriu pasitarti, o jis: „Nei aš tau patarsiu ką, kaip pasidarysi, taip ir bus“. Tai viskas ant mano pečių buvo. Jam kaulas buvo trūkęs galvoje, dar kontoroje po to dirbo buhalteriu, o kai pensijon išėjo, ir visai sugriuvo. Mirė prieš dvejus metus, turėdamas 76. Dabar nėra ir žodžio su kuo pakalbėti. Turėjom dvi dukras, sunku buvo jas auginti, nebuvo prie ko palikti. Jos dirbo nuo mažens (vienai buvo šešeri metai, o jau karvę pamelždavo), valgyt pasidarydavo, lovas pasiklodavo. Baigė vidurines, technikumus. Būdavo, fermoje 4 dienas dirbi, 2 poilsio, jei kur reikia išvykti, duoda pakeitines. Melžėjos tada su lėktuvais skraidė. Buvau su kolūkiu ekskursijoje – į Minską, į Chatynę (ten kaimas sudegintas, širdį spaudė, buvo gaila žmonių). Buvom Sevastopoly, Simferopoly, ten rodo visur apie karus, baisu. Trečią kartą buvom Jerevane (Odesoj persėdom į kitą lėktuvą). Keliai ten gražiausi, o baisūs kalnai ir pakalnės, negalėjau žiūrėti. Ir gražu, ir vietomis liūdna, kur karai praėję. Daug yra gražių vietų, ypač istorinių. Poilsio namuose ir Palangoj buvau, Kryžių kalne, Kalvarijose. Valgių visokių buvo, kapeikas kainuodavo, o dabar ir be duonos kartais tenka pabūti. Pinigų vaikams reikėjo, – jos baigė mokslus, išvažiavo dirbti. 1975–1976 metais jau ir svetainės, miegamojo komplektus nusipirkom. Buvo įkurtuvės. Pirmas svečias buvo – vyro mamą iš Vilniaus atvežė laidot. Jau ir parduotuvėse daiktų atsirado, prašmatnių sunkiau buvo gauti,

o nuvažiuoji į Vilnių – nusiperki. Visko pasipildėm, apsiraminom. Dukra viena ištekėjo – nupirkom spintą, šaldytuvą, virtuvės komplektą. Iš fermos į pensiją išėjau, ir sveikata jau ne ta. Ten dirbant 20–30 bidonų po 40 litrų pieno dviese melžimo aikštelėse pakrauti reikėdavo“.

Sunkią našlės dalį patyrusios moters pasakojime apsispindi ir pokario ideologinė bei politinė situacija bei prievarta žmogui. Ji pasakoja:

„Pokary palaikiau ryšius su miškiniais, už tai buvau suimta, atkentinėjau. Paskui pradėjau ant savęs – ištekėjau, vyras buvo kalvis. Tada ir tėveliams padėdinėjau – karvutę užauginau. Atidaviau. Bet tėvelis neilgai gyveno – tik 3 metus prie žento pabuvo ir mirė. Mama pasiliko, bet ir man paskiau prasidėjo sunkenybės, kai vyras mirė. Ir neapkęsdavo manęs žmonės, ir visko buvo. Našlė lieki, tai paskutinėj vietoj. Tas, kur su vyrais, tai žmonės vertina kitaip, jos turi garbę, o tu lieki paskutinė. Buvo sunku, nes į darbą nepriimdavo, net kiaules šerti neleisdavo fermoj. Žmonės sakydavo, kad aš banditė („bandicka kurva“, „broda – barzda“), kad žmonės užmušinėjau, žodžiu, paskutiniaus žodžiais mane vadindavo (ir tie, kur prie valdžios, ir eiliniai). Šešuolėlių tarybinio ūkio direktorius, kai aš kreipiausi, mane išvarė, sakė, kad aš kilusi iš banditų šeimos. Iš manęs nuolat atiminėjo arus, negalėjau karvės laikyti. Leido dirbti tik laukininkystėje, tačiau aš buvau nesveika (pastoviai sirgau, o ir dukra serganti buvo), tai vežimus krauti nepajėgiau. Norėjau į mokyklą eiti dirbti valytoja, ar į fermas, tai neleido. Kad našlė ir kad vaikas mažas, viršininkai nekreipdavo dėmesio, nesudarydavo sąlygų lengvesnį darbą dirbti. Vienas ūkio skyriaus valdytojas buvo kaip koks tironas, tai, jei nebūnu kokią dieną laukininkystėj, tai atjoja su arkliu, pradeda rėkti, o jo tokia veido išraiška, kad baisu darosi. Atrodo, kad gali ir su bizūnu suduoti, kaip baudžiatvės laikais, turėjau teisintis. Kitų moterų, kurios turėjo vyrus, taip šiurkščiai nevarydavo į darbus. O čia – našlė, ir niekaip negali pasiteisinti, kad pati ar mergaitė serga, vis tiek turi eiti dirbti sunkų darbą. Vyro nėra, galvos nėra, tai nieko nėra. Ir dabar tas pats, jei lieki našle, tai esi paskutinėj vietoj (nors dabar valdžia daugiau vaikus auginti padeda). Visada buvau tarsi paženklinta, mane kankindavo. Bet reikėjo tylėti, kad tik kaip nors pragyventi. Ir vėliau, kai jau priėmė į lengvesnį darbą, buvo skundas dėl manęs apie mano praeitį, bet viršininkas buvo geras, mane apgynė, pasakė: „Tai buvo seniai, ta moteris gerai dirba“. Namą statėm dar prie vyro, bet nebaigėm. Iš karto tik paršiuką turėjom, dar kiek už pienelį gaudavom. Gyveno ir mama, tai valgydavom bet ką (burokėlius, bulves, paršiuką pjaudavom kas keli metai), tik vaiką žiūrėjom. Buvo ir geresnių žmonių, tie padėdavo. Dar katra iš kaimynių duodavo po kokį kilogramą mėsos. Mama padėdavo vaiką auginti, jei ne ji, nežinau, ką būčiau dariusi; norėjau ir pasikart, norėjau ir vaiką nužudyti. Kai likau našle, – 36 ėjo. Bet dirbau, už mergaitę po 20 rublių gaudavau, naktimis siūdavau – dar rublį paimdavau. Baigiau rengti tą namą – lengviau pasidarė. Mergaitė jau buvo didesnė, mokytiis ėjo, bet mama suvaikėjo, 5 metus iš galvos buvo išėjusi – reikėjo žiūrėti. Senojo ūkio direktoriaus jau nebuvo, o naujas į mane atsižvelgdavo, mane užstodavo, davė kūrėti katilinę – gavau jau 120 rublių. Tada ir karvę laikiau, ir mergaitę

aprengdavau. Į bažnyčią ir į atlaidus ir patiėjau, ir mergiotę vesdavausi, nes tikėjau. Einu, būdavo išpažinties, tai drąsi buvau, su kunigu pasišneku, net susipykstu, jis mane ramina. Sakau jam: „Už ką man tokia dalia, nes ir tėvas, ir brolis pripažino Dievą, o man taip sunku, tokia dalia mano nelengva, ant mano galvos“.

Motina ir duktė pasakoja apie vienišas moteris, šeimos santykius, moterų ir vyrų išipareigojimus šeimai:

„Ir kaime, ir miestelyje vienodai prastai vertina našles, vienas gyvenančias moteris. Pirma tai tiktai vienos mes našlės likdavom, o dabar daug pasimetėlių. Daug moterų negali gyventi už tą gėrimą (prie rusų tiek negėrė), o kai išsiskiria – irgi paskutinis darbas. Dabar ir pas mus daug išsiskyrėlių yra. Išsiskyrusiai moteriai, jei yra motina ar tėvelis, tai jie padeda vaiką užauginti, tai jos tėvai kenčia. O vyras tai nueina kažin kur, jei išsiskiria. Jei jis dar girtuoklis, tai eina iš paskutiniųjų, kur padirba (darbo tikro labai dabar nėra), vadžiojasi, geria, geria ir pasikaria. Jei moteris tvarkinga, tai ir viena su vaiku gali gerai pragyventi, o vyrui sunkiau pragyventi. Išsiskyrę vyrai mažai rūpinasi vaikais, jam atrodo, kad motina turi juos užauginti. Jie neturi atsakomybės jausmo, jiems nesvarbu, ar vaikai serga, ar jie apsirengę, ar ne. Jei kuris vyras dar gerai uždirba, tai susikuria naują šeimą ir pastogę ir turi savo lizdą. Tas, kuris prasigeria ir sunkiai verčiasi, neturi savo galvos, vargiai suranda naują gyvenimą. Jei vyras išsiskiria, jis dažnai palieka butą žmonai, o grįžta pas tėvus (jei juos dar turi), kurie jį globoja. Būdamas ir sveikas, jaunas, jis naudojasi tėvų lėšomis, jie perka jam maistą, cigaretes, drabužius. Taip vyksta, matyt, todėl, kad tėvai jį buvo neišmokę atsakomybės už kitus – už savo vaikus. Kai nėra vaiku, jam nereikia rūpintis, o moteris viena turi galvoti, kaip juos užauginti, išmokinti. Išsiskyręs vyras vėl pasijunta laisvas (mano, jog gali vėl tuoktis). Jis nesupranta, kad paleidęs vaiką į pasaulį, jis turi už jį ir toliau atsakyti. Jei jis moka alimentus, tai galvoja, jog moka moteriai, o ne vaikams. Jis mąsto: „Tu motina, tu ir žiūrėk“. Būna, kad šeimai išsiskyrus, moterys vyrus atstumia, bandydamos pagąsdinti (gal jis pasikeis, gal pajus tėvišką meilę?). O kitas tuo atveju pasijunta laisvas.

Pas mus moterys daugiau tvarko finansus, šeimos ūkį, o jei duoti vyrui tvarkyti, tai nesudursi galą su galu, nieko neišeis. Vyras geria, jie nežiūri, kad reikia už butą susimokėti, jiems nerūpi, kad rytoj nebus valgyt. Daug kas jiems nesvarbu, negalvoja nieko, kaip Dievas duos. Jei šeima nori praturtėti, tai jie taupo pinigus, abu žino, kur išleidžia, sutaria, ką pirkti, ką nepirkti. Skiriasi ir jų vartojimo įpročiai. Moteriai reikia daugiau drabužių, parfumerijos, o vyrui – daugiau pinigų mašinos detalėms, benziniui, alkoholiui“.

Šiuolaikiniame kaime našlių situacija ypatingai sudėtinga. Kaimo moteriai sunku išlaikyti ūkį, pasisamdyti ką nors darbams. Moteris pasakoja:

„Dabar nematau nieko gero. Kretingoj dukra gyvena, tai pas mane tik 5 dienas atostogų galėjo pabūti, o vaikų negalėjo visai atsivežti,

nes pinigų kelionei daug reikia. Buvo pinigų sutaupyta, o kai mirė vyras, išleidom čia laidotuviems, čia paminklui. Šiemet jau 400 litų sukūšau karvei, o šieno dar neturiu. Nušienauti kainuoja 100 litų, ką apvertė šieną – 60 litų, 50 litų kainuoja pasisamdyti rinktuvą. Jei viena moteris gyvena, tai už durnių laiko. Susitari, kad darys, tai atvažiuoja pas paskutinę, ima daugiau negu iš kitų. Turėjau 2 karvutes, vieną pardaviau – skolas atidaviau. Miežiai gal ir liks nepjauti – už 1 ha reikia 300 litų. Pernai iš karvės dar gavau kiek litų, šiemet – nieko“.

Sumažinusi ūkininkavimo intensyvumą našlė taip apsakė savo gyvenimo būdą:

„Vyras 32 metus išdirbo pieninėj, neseniai mirė. Vaikai buvo pripratinti prie darbo, gerai mokėsi, baigė universitetus. Ir dabar dažnai atvyksta. Produktus galima čia nusipirkti, čia netoli atveža maistą autoparduotuvė. Visą laiką valgau tik dietiškai, taip ir gyvenu. Nesiskundžiu – knygą paskaitau, radiją klausau. Dabar mašinų pilna, ir pasipuošę visi, paršus pjauna, nėra taip blogai, o skundžiasi. Seniems žmonėms dabar gerai, kad pensiją duoda. Aš prisimenu, kaip senais laikais eidavo per kaimus senukai – ubagaudavo. Alionyse ėjo tokia bobutė ir mirė ant kelio. Tai žmonės karstą padarė ir palaidojo“.

Kita kaimo moteris irgi pasirinko ramią gyvenimą:

„Aš čia viena nuomoju namelį. Mat man reikia ramybės, o sūnus išgeria, tai nervinuosi. Kol apsitvarkau, niekur iš čia neisiu. Vaikams nenoriu būti našta, tegul jie savęs tik žiūri. Gal vėliau tik pas dukrą į Vilnių eisiu gyventi. Televiziją žiūriu, patinka tik rodomi laimingi įvykiai; negaliu žiūrėti, kai nuogi kočiojasi ar mušasi. Dažnai vaikštau laukuose, renku čiobrelis, jonažoles, kraujažoles. Šiemet vasara sausa, nelyja, turbūt žmonės negerai. Nemėgstu važinėti, daugiausiai praleidžiu laiko namuose, sekmadieniais čia vyksta pamaldos. Penkiese einam giedoti per laidotuves, dainuoju senovinių dainų ansamblyje. Prie nabašniko giedam po dvi naktis, dabar vakarais duoda užkąsti ir degtinės. Gyvenu šalia kapinių, dažnai ten nueinu; ramu, gėlytės žydi. Čia palaidotas mano 21 metų brolis, tėvai, pusseserės, čia guli daug giminių, pažįstamų. Pasižiūriu į jų nuotraukas, tarsi pasišneku“.

Moterys yra papročių sergėtojos ir perdavėjos, joms dažniausiai tenka laidoti savo vyrus. Moteris pasakoja apie šiuolaikinių laidotuvių apeigas, perėjimą į našlystę:

„Vyras penktadienį mirė, tai pirmadienį laidojom, nes kunigas buvo labai užimtas. Alionyse nėra kunigo, atvažiuoja iš toliau, nuo Maišiagalos. Buvo kunigas iš Giedraičių. Giedojo dvi naktis (giedotojos savos buvo, nemokėjom joms pinigų, tik vienai, kuri buvo iš kitos vietos), dieną paleido magnetofoną (kasetes paėmėm iš laidojimo biuro). Duobkasių čia nesuradom, tai buvo iš kitur, jiems sumokėjom 200 litų (buvo 4 vy-

rai). Karstas kainavo virš 300 litų (yra ir pigesnių, pagal norą). Palaidojom už savo, paskui gavom iš valstybės. Vyras gerą pensiją gaudavo: 138 litų už dalyvavimą fronte, dar už invalidumą, už uždarbį, tai iš viso daugiau kaip 500 litų. Kadangi davė 2 mėnesių pensiją, tai, gavom virš tūkstančio. Iš rūpybos visi gauna vienodai – 750 litų Širvintose ant karsto. Kai palaidojom, labai liūdna tapo. Kai dviese gyvenom – tai visai kitaip buvo, žymiai linksmiau – su juo pasėdim, pakalbam, o dabar liūdna. Smagu, kai kartais kas ateina dieną, ateina paskambinti. Vaikai ateina – viena dukra vakar nakvojo. Sūnus šeštadieniais atvažiuoja, o sekmadieniais išvažiuoja. Jis čia daržą turi – tai braškių, tai buroku, kopūstų, agurkų, – visko turi. Vieną kartą sapnuoju vyrą, jis sako: „Kur tu dingai, kodėl taip ilgai neateini? Aš nuėjau prie karvės, ten buvo grybų, pririnkau ir atėjau čia“. Mūsų šeima buvo draugiška, visi sugyvenom. Kai vaikai paaugo, atsiskyrė, tai dabar visi susirenka per šventes – ir religines, ir šeimos. Prieš Velykas tėvas mirė, tai per Velykas visi nutarė čia susirinkti. Sako, reikia čia padaryt Velykas, visiems susirinkti. Per Sekmines irgi atvažiavo“.

Senyvos moterys yra savotiškos vietovės viešosios nuomonės formuotojos, jos žvelgia į dabarties gyvenimą iš katalikiškų ir saikingo gyvenimo tradicijų, gana kritiškai. Moteris svarsto:

„Dabar plėšia, žmonės nebijo nei Dievo, nei velnio, eina kaip gyvuliai, šaukšte vandens viens kitą gali prigirdyti. Per daug dabar prabangos, nebežmogiškai, persistengia. Per laidotuves dabar geriau negu anksčiau per vestuves. Žmonės turėtų skirti, koks balius, kur liūdesys ar linksnumas. O dabar – nesvarbu, ar pakasynos, ar veselia, ar metinės. Dėl manęs, kad ir kažin kiek arielkos per laidotuves pastatys, aš neliesiu. Kitas dar nerimauja, kol taip ilgai laiko mišias, nes skuba išgert, pavalgyt. Kiti ir be šliūbo gyvena, o eina į metines, nepoteriauja, o tik laukia, kad duotų valgyti ir gerti. Kai kurie yra prasigėrę, gal ir neturi namie valgyt. Saiko dabar neturi, per daug geria, yra narkomanų. Į pasaulio galą dabar žmonės eina, kaip Mikaldos knygoj rašė – liks žmonių tik kas 50 ar 100 kilometrų, džiaugsis viens kitą susitikę. Geriau, kad būtų tvarka, bet kad tvarkos nėra. Prie Smetonos nebuvo tiek viršininkų, o dabar jų per daug, pilni rūmai. Tada nuovadas, viršaitis buvo, dar sekretorius“.

Moterų samprotavimuose yra daug išminties, moralinių pamokymų. Moteris mąsto:

„Blogai gyvena, bet kas tvarkingas, turi ir pavalgyti, ir apsirengti. O yra toks rusas, tai ten neapravėtos bulvės. Jo dukra turi du vaikus, bet nesu-sitvarkius net dokumentų, negauna už vaikus iš valdžios pinigų. Jiems velyk užrūkyti negu valgyt. Jei kuris išgeria, tai neturi ir ką pavalgyti. Ką Seimas padarys, kad kas trečias yra pijokas. Ir fermose buvo gėrimas, vogimas. Dabar, jei ką pasisamdai dirbti – tai duok degtinės ir duok. O paskui dar užkąsti – kokių grybų, lašinių. Jauni dar stengiasi pasipuošti. Žmogus turi dirbti darbą, o ne tinginiauti, nes tada jau tvarkos nėra. Nereikia būti pavy-

džiam. Kai daug turto turi, tai nelaimingas. Sakau vaikams, kad vidutiniškai verstūsi, nereikia, kad pyktūsi; gyvenkit kaip tėvas su motina gyveno, karštos meilės neužveskit, nes atsiras vaikas – ir viskas. Bet pensininkai dar turi padėti vaikams. Tėvai vis davė ir davė vaikams. Žemės čia blogos, darbo vietų mažai, tik prie bažnyčios (remonto). Bet kurie gudresni, tai randa darbą. Produktų dabar pilna, o pinigų nėra. Mūsų sūnus dabar į Londoną išbėgęs, ten dirba statybininku, turi 2 vaikus, žmona iš Lietuvos“.

Kita moteris taip vertina dabartį:

„Dabar – geriau nér ką norėti. Karvutę laikau, bulvių turim, cibulių turim. Mėnuo laiko nelyja. Dėkui Dievui, kad pensiją moka. Kas darbo neturi, pensijos neturi, tas bobučių vištas ir kalakutus išneša. Kolūky buvo gerai, be reikalo juos išardė, išgriovė pastatus, bet negerai, kad kunigus buvo užkliudę“.

Pasakojimuose atsispindi senesnių moterų rūpesčiai (jų mintyse yra daugiau pesimizmo), jų gyvenimo būdas. Moteris kalba:

„Einam blogyn, turėjom 60 arų, buvo darbas ūkyje. Nuo likimo priklausau – buvo likimas kaip vaikų, o dabar kaip seno. Kai jauna, sveika buvau – tai nieko, o dabar jau baigiasi gyvenimas. Praėjo gyvenimas, nebér sveikatos. Gerai dar, kad abudu esame. Paukštelė irgi išveda savo vaikus ir – žinokitės, ką ani čia pastvers, ką padarys. Dabar pajamų mažai, o dar vaikai bedarbiai, kartais reikia išlaikyti“.

Senyva moteris dalinasi savo patyrimu:

„Du metus jau neinu pas daktarus, pati žinau, kaip gydytis – ką nuo širdies, nuo kitko. Jei kraujas tirštas, imu aspirino po 1 tabletę, susinervinus – validolio“.

Kita moteris pasakoja kaip praleidžia laisvą laiką:

„Per radiją visad paklausau žinių, o 16 val. 30 minučių svarbu per TV žiūrėti „Elena – jos tikroji meilė“, kaip ir teisybė ten parodoma. Įdomu ir „Be namų“, kur parodyta kaip nesugyvena su vaikais, nes ir dabar taip dedasi. „Marisol“ – nesąmonė, vėl išjungiu, tik vakare žiūriu“.

Tačiau dar ir dabar malonu visoms susirinkti kartu, pabendrauti. Moteris sako:

„Švenčiam Alenos (Elenos) vardines, ji vyriausia iš kaiminkų. Susirinkom 4 moterys, buteliuką išgėrėm. Šv. Petro būna birželio 29-ą, tada bažnyčioj pamaldos, atlidai. Į Petrines susirenka iš Šešuolėlių, Unciūnų, Vazgūnų (buvo Vlodo Žvirblio vardo kolūkis), iš kitur – viso gal daugiau 100 žmonių. Visi turi mašinėles, o sako – blogai gyventi (blogiau negu prie ruso). Mat pigu kiauliena, pienas, sunku ūkininkams. Atsiveža savo pagamintą mėsą: balandėlius, kotletus, karštus dar“.

Jaunos ir vidutinio amžiaus kaimo moterys aktyviai dalyvauja visuomenės gyvenime. Moteris pasakoja:

„Veikli čia ūkininkų draugija, ruošia rajono centre ir kitur Užgavėnių, Advento šventes. Moterys (ypač vadovė) žino įvairių valgių, siūlo vegetarinius patiekalus, jos labai išmoningos, darbščios, valingos, išmanančios (nevalgys mėsą kartu su duona). Palaiko ryšius su Kauno, Šiaulių ir kitų vietų ūkininkų rateliais, moko iniciatyvos, namų darbų, verslo, savo veikla daro įtaką kitoms moterims. Yra moterų, kurios važinėja į kitų rajonų moterų renginius, pačios moka paruošti švenčių scenarijus, aktyviai dalyvauja krašto atkūrimė“.

Religinio gyvenimo bruožai

Religingumo situacija, bažnyčių vietos ir jų lankymas žmonių pasakojimuose yra dažnai minimi. Religinės normos reguliuodavo žmonių elgesį įvairiose situacijose. Moteris pasakoja apie maisto vartojimo pokyčius prieš didžiąsias šventes:

„Kai būdavo pasninkas, tai iš linų sėmenų padaro kokius 10 litrų aliejaus, tai namuose virdavo kopūstus, dažydavomės jį su svogūnais“.

Maldingos kelionės yra labai sena šių apylinkių kultūrinė tradicija. Moteris pasakoja:

„Mano gyvenimas neblogas buvo – visko užteko, vyras geras buvo. eidavom su šeima ir į Vilniaus Kalvarijas. Nuvažiavus pas brolienę, su ja aplankydavom Aušros Vartus. Mano tėvai, kai jauni buvo, taip pat šias vietas lankydavo, tais pat keliais eidavo. Žmonių tais laikais ten buvo daugiausiai iš Baltarusijos. Anksčiau ten būdavo daug ubagų – eilėm, sužalotų – senūčių, invalidų. Dabar tai ten nebuvo, nemačiau, kiek ten atstatyta“.

Kita moteris pasakoja apie religinės praktikos sunkumus sovietiniais metais:

„Pirmą kartą Šiluvon kunigas Rokas Puzinas su savo mašina rodė kelią. Važiuodavom kelios mašiniukės. Mergaitės ėjo į mokyklą, ir jas vėždavausi. Tai mokyklos direktorės pavaduotoja priekaištaudavo, kam imuosi su savimi, leidžiu su kunigais (tada čia kunigas Grigas gyveno) draugauti, į šventas vietas vykti. Aš jos paklausiau: „Ar aš padariau nusikaltimą?“ Nuvažiavus į Kryžių kalną, nustebau, kiek ten kryžių, jų ir nesuskaičiuotum“.

Senyva moteris prisimena, kaip sudėtinga buvo pokario metais katalikiškai auklėti vaikus:

„Viena mokytoja man sakydavo: „Tai vedi vaikus į bažnyčią“. Aš: „Vedu. Turiu pagyrimo raštus, kad gerai juos auklėju“. Todėl dabar visi vaikai tiki. Ir visi anūakai pakrikštyti. Viena sūnienė buvo prie partijos, bet vaiku ir pirma komunija, ir jų šliūbas buvo. Kiti anūakai jau dideli pakrikštyti“.

Žmonių pasakojimuose maldingos kelionės prisimenamos kaip žmones nukreipiančios į religines vertybes, juos vienijančios akcijos. Moteris pasakoja:

„Į Vilniaus Kalvarijas eidavom dar vaikais būdami ir paaugę. Eidavom būriais, vasarą basos, didelė grupė arba važiuodavom su arkliu per naktį, dieną ten pabūnam, o vakare vėl namo“.

Bažnyčia kaip socialinė institucija ypač buvo persekiojama sovietiniais metais. Buvęs bažnyčios zakristijonas prisimena tą laikmetį:

„Rusų laikais bažnyčia buvo labai spaudžiama. Kunigai, kurie valdžios neklausydavo, iš tos vietos būdavo išstremiami. Tarnautojai bažnyčios negalėjo lankyti, tad kai kurie vaikus krikštindavo slaptai. Ūkininkai bažnyčią lankydavo viešai. Žmonės labai tikėjo kunigais – jie patardavo žmonėms kaip elgtis. Kunigas Juraitis iš Širvintų turėjo pasišalinti, nes nepakluso valdžiai. Čia ir netoliese tarnavo kunigai Gaidamavičius, Gobys, Puzonas, Balčius, Ažubalis ir kiti. Sovietų valdžia uždraudė kunigams kalėdoti, eiti į mokyklas pas jaunimą, apskritai suvaržė tikėjimą. Bažnyčia turėjo slėpti pajamas, priklausė nuo finansų inspektorių. Pagal įstatymą leisdavo tik 2 egzekvijas per savaitę, o tai sumažindavo pajamas. Kunigams, kurie ruošdavosi sakyti pamokslus, reikėdavo gauti leidimą iš įgaliotinio kulto reikalams (pvz., kunigui Puzonui tada leidimo neduodavo). Velykų procesijoms reikėjo rajono valdžios sutikimo (dekanas Gobis prašė, jam nedavė). Kontroliavo ir zakristijoną. 1961 metais išėjo įstatymas kad tokius „veltėdžius“ reikia įdarbinti. Važiuodavau į mišką malkų ruošti, ten dirbti, tai ir sau parsiveždavau. Per rekolekcijas prieš Velykas Širvintose būdavo apie 10 kunigų (klebonų, vikarų) iš aplinkinių vietovių (iš Zibalų, Kiauklių, Želvos, Giedraičių, Dubingių, Kernavės, Čiobiškio, Musninkų, Gelvonų, Krikštėnų, Bagaslaviškio). Čia jie tris dienas klausydavosi išpažinčių, aukodavo mišias, sakydavo pamokslus. Švėsdavo ir Šeštines, Devintines, Skapliernos, šv. Mykolo atlaidus. Dabar apylinkėse trūksta kunigų – nėra Zibaluose, Krikštėnuose. Klebonas labai užsiėmęs – ruošia dėstyimui ir tikybos mokytojus, ir vaikus egzaminuoja. Būdavo ir linksmų dalykų. Kai kalėdodavom per kaimus, vieną kartą apie 60 metų senamergė duoda brizgą lašinių ir prašo pasimelsti, kad ištekėtų. Aš ir sakau: „Duok, Dieve, ale nežinau, nežinau!“

Nepriklausomybės metais religinis gyvenimas pagyvėjo. Moteris pasakoja:

„Kunigas atvažiuoja į čia iš Mūsninkų, bažnyčia atremontuota, žmonės patenkinti“.

Dabar miesteliuose ir kaimuose vėl atgimė religinės organizacijos, kurios buria žmones religinei praktikai, suteikia prasmę jų dvasiniam gyvenimui. Tačiau seniems žmonėms atsiranda naujų kliūčių. Moteris pasakoja:

„Dabar sunku man net Širvintose į bažnyčią nueiti, nes autobusai retai važinėja, yra toli, o paeiti negaliu. Tad meldžiuosi namie: iš ryto prieš šventų paveikslų sukaltu rožančių, sekmadieniais devintą valandą išklausau mišias iš Varšuvos, vėliau dar iš Vilniaus“.

Gyvenimas greta

Širvintų apylinkėse gyveno lietuviai, lenkai, rusai, žydai, turguose pasirodydavo ir čigonų. Įvairios aplinkybės nulėmė, jog toje pačioje giminėje ar net šeimoje kalbėdavo skirtingomis kalbomis. Moteris pasakoja:

„Su tėveliais mes kalbėdavom lenkiškai, kai susieinu su dukros šeima – irgi lenkiškai. Kalbu ir lietuviškai, o rusiškai išmokau karo metu, kai pas mus kaime buvo apsistoję du senukai iš Smolensko. Jie turėjo savo karvytę, buvo labai tvarkingi“.

Kita pasakotoja taip apibūdina susidūrimą su įvairiom tautom ir kalbom:

„Čia gyveno įvairių tautybių žmonės – lenkų, lietuvių, rusų, žydų. Rusai buvo geri žmonės – ir savo, ir mūsų šventes švėsdavo. Gyveno lietuviai, kas mokėjo lietuviškai, tai labai gerai, kas čia blogo. Žydai labai gudrūs buvo, tai jei žmogus užėina, tai aptarnauja meiliausiai, buvo galima nusiderėti, susitarti dėl kainos. Kaune buvom prieš karą, ten lietuviai, o Vilniuje – visur rusiškai, lenkiškai būdavo, – ir autobuse, ir visur. Žydai kalbėdavo lenkiškai. Dėdė – tik lenkiškai. Žydai buvo ir nieko žmonės; Ukmergėj buvo labai gerų žydų. Kiti mokinti žydai nežinojo koks augalas. Nėr žinios, kur jiems pasidėti, visi prapuolė“.

Moteris prisimena būdingus žydams užsiėmimus:

„Žmonės, pirkdavo iš žydų silkių, kurias jie vežiodavo per žmones ypač per pasninką. Žydai pardavinėjo ir muilą, ir visokias lėkštes, stiklines (visai paprastos būdavo, ne taip kaip dabar), jie supirkdavo senus drabužius“.

Vyriškis prisimena tam tikrą trintį dėl kalbų vartojimo viešose Širvintų vietose:

„Aš gyvenau 6 km nuo Ukmergės. Pirkdavom miestely muilą, kruopų, parduodavom sviestą, kiaušinius. Tėvas neturėjo sveikatos, iš kaimo persikėlėm į Širvintas. Dirbo tuos pačius amatininko darbus. Čia daug žmonių namuose lenkiškai kalbėjo, kitose šeimose – ir lenkiškai, ir lietuviškai. Tarnavau bažnyčioje nuo pirmos komunijos, tad prisimenu, kad ir ten vykdavo kalbų kova. Vieną sekmadienį, kai lenkai užgiedojo: „Svięta nesmertelny, zmiluisia nad nami“, lietuviai neatsakė (kaip kitais kartais) lenkiškai, o lietuviškai“.

Sena miestelio gyventoja pasakoja apie Širvintas, susitikimus su kitų tautybių žmonėmis:

„Mūsų ūkis buvo Koltynės kaime, nuo čia 5 kilometrai. Ateidavau maža į miestelį – jis buvo smulkutis, liūdnas. Dabar čia jau didelis miestas, visai gerai žmonės įsitaisę. Tada didžiausias buvo gal toks žalias namas (gal Variakojo?). Ėjom čia į bažnyčią. Kai važiuodavom su arkliu

per plentą, tai žydas mano tėvui šaukdavo: „Užvažiuok, Sinica, ką nors pirkt!“ Žydų mažai atsimenu, tik tokį Tefką, kuris atvažiuodavo pas mus į kaimą, supirkdavo produktus. Kai miestelyj pirkom žydų namą, jie jau buvo išmušti – viena jų giminaitė atvažiavusi pardavė“.

Kita moteris pasakoja apie prieškario Širvintų žydų gyvenimą, santykius su lietuviais:

„Širvintose žydų buvo pilnas miestelis, jie laikė parduotuves. Jie turėjo 2 karves, paršų ir vištų nelaikydavo, o tik pirkdavo turguje ketvirtadieniais. Į jų škalą eidavo tik vyrai. Pas žydą šeštadieniais galima buvo išsikepti kugelį (tame pečiuje, kur jie kepė duoną ir bulkas). Prie upės jie kratydavo kišenes – tai reikšdavo, jog nuodėmes iškrato. Miestelyje buvo daug jų namų – visi gatvės priešaky, o už šių namų – prastesniuose pastatuose, kartais jų sandėliukuose gyveno lietuviai, katalikai. Už suteiktą plotą mano mama jiems atidirbinėjo – karves melždavo, vandenį nešė, baltinius išplaudavo. Jie blogi nebuvo, gerbdavo prislūgą. Aš išvirdavau zacirką. Dažnai bėgdavau prie autobuso, žiūrėdavau į važiuojančius. Tėvas dirbo ir vežėju, su vienu arkliu (buvo gražus, visada pašertas) vežiodavo keleivius į Giedraičius, Molėtus, Musninkus, Dubingius. Mama pas juos grindis plaudavo, o aš pas rezniką vištas jiems nešdavau pjauti, padėdavau mamai. Mama vištas nupešdavo, nuskusdavo, jai liepdavo kokias tai išimti ir padėti ant stalo. Ji turėdavo 3 žydų namus apėiti. Ji pastatydavo samovarą ant anglių, o pati šeiminkė virė pietus. Vakare jie valgydavo batoną su sviestu, gerdavo arbatą, kartais žele darėdavo. Aš nebijodavau ten būti, bet be mamos nebūdavau. Tuose namuose aš užauginau žyduką – aš buvau 6 metų, kai jis gimė. Ir kokius 6 metus auginau – būdavau su juo ketvirtadieniais ir sekmadieniais, kai miestely būdavo dideli turgai ir visi būdavo labai užimti. Jis šaukdavo mane vardu: „Melanija!“ ir buvo labai prisirišęs prie manęs. Kitos tarnaitės jam negalėdavo pasamdyti, nes jis jų neprisileisdavo, akis joms draskydavo, tik mane. Jis kaip broliukas man buvo, mes geriausi draugai buvom. Kai aš prižiūrėjau jų vaiką, tai jam duodavo šokoladą, tai aš maždaug pusę suvalgydavu. Žydukas sakydavo: „Gera Melanė“. Žydai buvo geri, man dovanų geresnius batukus ar kitą daiktą nupirkdavo. Kai jau žydus pradėjo šaudyti, aš einu gatve bažnyčion, jis mane pasiveja, šaukia: „Melanija, palauk!“ Aš jį apkabinu, man graudu pasidaro, pabučiuoju. Paskui jau nemačiau, žydai dingo.

Vyriškis iš Širvintų prisimena žydų bendruomenės žmones:

Žydai Baronas, Šafas mediena vertėsi. Jis supirkdavo iš ūkininkų mišką, samdydavo darbininkus, kurie pjaudavo medieną, plukdydavo ją į Ūkmergę, o žiemą veždavo su rogėmis. Mes, vaikai, kai mamos vištos, būdavo, sudeda kiaušinius, tai atiduodame juos žydelkoms, iš jų gauname ledų. Žydaitės mėgdavo lietuviukus, mėgdavo su jais pasiausti, sakydavo: „Ui, kaip su jumis gera“. Vokiečių laikais žydams prisiuvo žvaigždes, jie turėjo vaikščioti tik viena gatvės puse, nepereinant į kitą. Paskui

juos uždarydavo Rukšos dvare, veždavo į Šešuolėlius į darbus, ir – į Pivoniją. Dabar kartais dar kas nors atvažiuoja iš jų palikuonių (buvo Rezniko anūkė). Vienas atvykėlis pasiprašė įeiti į Nepriklausomybės aikštėje esančio namo rūšį, ten iškalė skylę, pasiėmė kažką“.

Sentikių atstovė, senyva moteris pasakoja:

„Mūsų giminė gyveno Šventakalny. Mano tėvas Pirmojo karo metu su kitais vyrais nueidavo net už Kaūno, ten žemės buvo geros, prisipirkdavo pigiau rugių arba žirnių net po du pūdus. Tėvas buvo stiprus – nešdavo ant nugaros. Arkliais nevažiuodavo, nes vokiečiai būtų atėmę. Po to dalimis nešdavo parduoti į Vilnių. Seni sentikiai ir dabar laikosi savo religijos. Iš mūsų kaimo žmonės (buvo apie 12 didelių šeimų) išsiskirstė kas kur, kiti jau išmirė. Vaikystė buvo sunki – nuo 7 metų tarnavau, ganiau gyvulius. Pas ūkininką, būdavo, iš ryto tik pieno stiklinę duoda, apie 11 val. dar sriubos morkų atneša, vakare – bulvių, kleckų. Pas tą ūkininką žmonės kuldavo – tai irgi tik balinta, ir balinta sriuba, jei kopūstai – tai tik su spirgais, be mėsos. Vėliau ji ištekėjo, išaugino penkis vaikus. Gyvenimas buvo blogas, veltui dirbo kolūkyje. Dabar valstybė išnaudoja žmones, už pieną moka tik 47 centus. Vaikai visi gyvena neblogai – mergaitės baigė technikumus, o berniokai – šoferiai, traktorininkai. Viena mariti, buvus buhalterė, važinėjo su prekėmis į Lenkiją, prakuto, dabar turi komercinę parduotuvę ir kavinę“.

Nerimo metai

Žmonių pasakojimuose daug dėmesio skiriama kančioms ir išbandymams, kurie užgriuvo kraštą, praradus Lietuvai nepriklausomybę. Širvintų gyventojai prisimena:

„Kai užėjo rusai, mūsų namą tuojau atėmė. Po nacionalizacijos gal po savaitės mes turėjom iš jo išsikraustyti. Mūsų kieme buvo svirnelis, tai ten daiktus visus sudėjom. Ant lauko buvo virtuvė, ten visi ir glaudėmės. Nacionalizuotame name ligoninę norėjo padaryti, bet nespėjo, nes atėjo vokiečiai. Tada ir mes į namus sugrįžom“.

Baimė ir slapstymasis tampa nuolatinėmis žmogaus būsenomis. Moteris pasakoja:

„Pas gaspadorių buvo brolys, jis slapstėsi nuo kariuomenės. O garnizonas eina kasnakt, vis klausinėja. Aš mokėjau rusiškai, jiems sakydavau: „Čia nieko nėra, juk jūs ieškot kiekvieną naktytę, surandat ir adatą“. Tad galėjau jį apginti“.

Kita moteris pasakoja apie tuometinę savo tėvo, Lietuvos karininko, būklę:

„Iš pirmo sovietmečio man įstrigo tai, kaip tėvelis ginklus slėpė. Jis jautė, kad jau turėjo ateiti rusai, tai surinko visus ginklus iš vyrų (jis

buvo už tai atsakingas kaip šaulių vadas). Tada laiveliu dviese jie nugabeno ir juos paslėpė. Ginklus užkasė anoj pusėj upės, po dideliu ažuolu ar liepa (kad būtų ženklas), – niekas dabar nežino, kur. Šitas man įstrigo labai, nes paskui tėvelį labai kamantinėjo, mušė, daužė, klausinėjo, kur tie ginklai yra. Jis pasakė: „Aš nieko nežinau“. Ginklai ir po šiai dienai ten yra užkasti, tik neaišku kur, nes jis ir man nespėjo pasakyti“.

Kitas agresorius buvo nė kiek negeresnis. moteris pasakoja:

„1941 metais mane su kitais jaunuoliais išvežė į Vokietiją; sakė, jog veža mokyti, o pristatė pas šeiminkus dirbti ūkyje. Lietuviai ten nenorėjo būt, su viena iš Jonavos pabėgom. Ėjom per rubežių, krūmus, lindom per vielų tvoros apačią, iššliaužėm. Paskui užėjom pas žmogų, pavalgydino, davė miegot. Po karo persikėliau pas tetą, vyriausias brolis buvo išvežtas Vokietijon, grįžo po karo, paskui jį rusai paėmė į frontą“.

Kita moteris pasakoja apie įvykius Širvintosė:

„Prie vokiečių mažai kur tėvelis kišosi. Iš karto dar pabandė: kai pradėjo vokiečiai žydus imti, suiminėti, tai mano tėtė ir toksai Bobelskis buvo labai prieš. Tas Bobelskis gyveno netoli, mūsų šeimos draugavo. Už tai jiedu abu buvo nušauti į policiją ir jiems pasakė: „Jeigu jūs kišitės, tai patys būsit likviduoti“. Tada tėvelis pasakė: „Viskas baigta“. Aš nežinau, kas čia buvo pogrindy, žmonių čia ateidavo pas jį daug, net nežinomų. Čia vyko koks tai judėjimas, bet mes nežinojom – mūsų, vaikų (aš jau buvau pusmergė), niekas neprileisdavo, viską slėpdavo. Vokiečių laikais rinko labai žinias apie komunistus ir klausinėjo; buvo daug suimtų, bet mano tėvelis į tuos reikalus nesikišo“.

Niekas neatsižvelgdavo į vietinius žmones, jų nepaisė. Vyriškis pasakoja:

„Vokiečių laikais susišaudant kažkas uždegė vieną namelį, po to užsidegė greta esantis kitas medinis namas, špitolė, ir taip sudegė Širvintų kaimas. Frontas čia greit praėjo. Nuo susišaudymų mūsų šeima slėpėsi už Simonavičiaus vaistinės, ten buvo stambus rūsys. Girdėjom, kaip ten už upės šaudosi. Vokiečiai į miestelį atvyko su motociklais, triukšmingai, staigiai, tuoj: „Ar čia nėra rusų?“

Ramus žmonių gyvenimas tapo neįmanomas. Moteris pasakoja:

„Pokary gyvenom prie miško, tai naktį – miškiniai, o ryte – skrebai. Buvo baisu, visko mačiau – ir po šautuvu skrebu būvau pastatyta. Buvo balkonas, tai jie galvoja, kad mes ten ką slepiame, tad rėkia, ieško kaip sužvėrėję“.

Kita pasakotoja prisimena įvykius Širvintosė:

„Atėjo vėl rusų laikai, mes sujudom. Kai čia prasidėjo, mums sakė: „Jūs dar pamatysit“. Ir tikrai – vieną naktį girdime: „Įstatymo vardu atidarykit duris, jūs išstremiami“. Vyras dar mano paklausė: „O mano šei-

ma kaip?“ Jam atsakė: „Jūsų sąrašuose neturiu, nėra“. Pareigūnas sakė: „Jūs išeikit tuoj pat. Aš nespėjau nieko pasiimti – o čia, tėvų namuose, buvo daug kas likę, buvo mūsų apstatyta, daug reikalingų daiktų – ir vaiko vežimėlis (ir dar sesers vaiko). Jie stūmė, kad tik nepaimčiau. Tada tėvus išvežė, jie mirė – motina pirma, tėvas paskui“.

Apylinkių žmonės irgi buvo neramūs. Moteris pasakoja:

„Kai prasidėjo vežimai, tai bijojom. Prieš tai tarnavo mūsų ūkyje toks ruskelis iš Verbylų, o tarybiniais laikais išėjo į istrebitelius. Sakom: „Gal jam kas nepatiko, gal mus išveš?“ O gal dėl senuko amerikono išveš? Vakarais išvažiuodavom su daiktais reikalingais į mišką. O tada – kas bus, nevažiuosim. Tas atėjo, sako: „Būkit ramūs, niekas neišveš“. Tikrai, niekas neatėjo, nepakliudė. Kaimyną išvežė – 4 ha teturėjo. Prie vokiečių išsikraustėm į Jonius gyventi. Buvom tik kurmio partijoj, niekas neatėjo, nepaklausė. Vienas kaimynas pasitiko raudonarmiečius – tai visą jų šeimą iššaudė. Kitur žaliukai iššaudė iš pletkų durnų. Mat liežuvis nuėjo toliau, vienas nuo kito. Mes kaip ėjom į atlaidus, taip ir ėjom. Tik miškan bijojom. Nuėjom riešutų – brolis skina – tik iš kulkosvaidžio paleido; jis nukrito iš lazdyno ir parbėgom namo, nieko nepadarė. Prie vokiečių 2 karves ir telyčią turėjom, dar ir tvartą statėmės, reikėjo prievoles eiti. Iš kaimyno jie paėmė telyčią, kiti patys jiems veždavo kokį gyvulį. Tėtė irgi nuvedė metinę telyčią, o už gautas markes nupirko ratelį. Mes tuo metu nei slėpėmės, nei kur važiuom, nei pas mus kas buvo“.

Kita širvintiškė prisimena šeimos ir savo kančias:

„Kai vokiečiai pasitraukė, juos išvijo, atėjo antrą kartą rusai, tada tai prasidėjo! Žydai tada labai lietuvių nekenė (kiek dar čia jų buvo likę), atvažiuo ir kantukino. Čia baisu darėsi, naktį baisu buvo išeit kur nors ar ką. Tiesiog laukėm kiekvienu momentu, kad išveš ar ką padarys. Tėvelis buvo suimtas 1945 metais, o 1946 metais nuteisė – gavo 10 metų, iš ten jau nebegrižo. Mane 1952 metais suėmė už lietuviškas dainas, už vaikų tikybos mokymą, už tai, kad buvau jiems nepaklusni. Gavau 25 metus (paskui), o iš karto aš buvau nuteista mirčiai. Sakė, jog rašyčiau malonės prašymą, bet aš atsisakiau, sakiau: „Sušaudykit, bus man viena kančia, jos pabaigimas“. Bet paskui jie man patys ką tokio ten surašė – kad mane nuteisia tik 25 metams. Ir išvežė iš Krasnojarsko (aš ten kalėjau baisiai dideliame kalėjime). Kai Stalinas numirė, aš labai sirgau – buvau tik kaulai ir skūra, vaikščiojau kaip šešėlis. Mane paleido pas brolių, ten pabuvau metus laiko, mane ten išgelbėjo iš mirties. Paskui ten dirbau liginėj, tai vienas gydytojas man patvarkė tokį dokumentą, kad galėčiau išvažiuoti. Jis man nupirko ir bilietą. Parvažiavau nelegaliai, glaudžiausi pas dėdę Alytuje. Niekas manęs nieiškojo. Rašiau Sniečkui, bet niekas man tada neatsakė, tai parašiau paskui malonės prašymą Brežnevui. Tuos popierius persiuntė į čia ir milicija gavo parėdymą, jog man išduoti pasą, apgyvendinti ir įdarbinti. Ir taip viskas susitvarkė. Aš jau turėjau dukrą – mano vyras mirė, kai jai buvo pusė metų. Aš viena vargau visą

gyvenimą, tik dabar atsidūstu. Dabar, kai baigiu savo dienas, jau galiu sakyti, kad esu laiminga. Atgavau ir tėvų palikimą“.

Daugelis šių apylinkių žmonių jaučia tų laikų neteisybes, patirtą skriaudą. Moteris prisimena:

„Mūsų šeima buvo tvarkinga, nei tėvas, nei brolis negerdavo, tai užtekdavo viskam. Ėjau į mokyklą, prisimenu, kad buvo labai geras mūsų mokytojas. Mes turėjom 25 ha, patys ją ir dirbom – 4 vaikai buvom, nieko nesamdėm. Tik jei kas neturėdavo visai lėšų, tą priimdavom rugių pjauti. Bet vis tiek mus užrašė, ir tėvus su 3 vaikais išvežė į Sibirą. Vežant žmonės verkė rėkė, baisu buvo. Tėvus išvežė, aš jau miestely su vyru gyvenau. O tenai, mūsų tėviškės ūkyje dar gyvulių buvo, liko viskas. Man labai skaudu buvo, iš tolo nuėjau pasižiūrėti, o ten toks partorgas vaikšto. Pamatęs mane, kad pradės burnoti: „O tu tokia ir tokia, ko tu čia atėjai, prapulki iš čia!“ Tai aš apsiašarojau ir grįžau į miestelį. Mūsų šeima sąrašė visai nebuvo įrašyta, tad po 6 metų grįžo į tą pačią vietą, įstojo į ūkį. Susitvarkė palaiptiui trobesius“.

Moteris pasakoja apie nekaltų žmonių persekiojimą, savo šeimos kančias:

„Kai brolis namuose slėpėsi, tai dažnai skrebai kratydavo. Vieną kartą nežinojau ką daryti, tai skreba apsikabinau, ėmiau prašyti, kad atėidintų, dantį tam ruseliui turėjau užkalbėti, jauna buvau. Ir tada nieko neiškratė, pasakė, kad nieko nerado. O jei būtų akyliu pakrėtęs, tai būtų ir suradęs. Kai brolis išėjo į mišką, tai vaikštinėdavau pas juos, padėdavau miškiniams, baltinius jiems išplaudavau, ir ginklus nešiau, ir žinias nunešdavau. Maisto nenešdavau, nes pati nebeturėjau ką valgyti. Mane visą laiką kvietė į Širvintas, į MGB, reikalavo, kad išduočiau miškinius, bet aš visą laiką gindavau juos, sakiau, jog nežinau, kur brolis ir kiti randasi. Bet jie žinojo, jog aš su jais ryšį palaikau. Einu, būdavau, į mišką ir meldžiuisi, kad tik Dievas man jėgos duotų; ten už miško susitikdavau su broliu ir tėveliu. Partizanai laikydavosi miške, valgyt patys žmonės jiems nunešdavo, žiemą darydavosi slėptuves po žeme. Ūkių skyrių valdytojai jiems irgi skirdavo lėšų, kad galima būtų rūkalų, maisto nusipirkti. Kai brolių suėmė, jį labai kankino, mušė Širvintose, jis nuo to ir mirė. Man buvo labai skaudu, nes jis buvo nekaltas, neužmušė nė vieno žmogaus, jis buvo nuo mažens labai tikintis. Jis tupčiuuku buvo nuo mažens bažnyčioje, tai jis nuo bažnyčios ir vėliaus atsitraukti negalėjo, su zakristijonu, su kunigu draugavo. O kunigą įtarinėjo, tai mano brolių suėmė, vis klausinėjo: „Sakyk, ką tas kunigas galvoja?“ Kai sužinojau, kad mano brolių nužudė, tai aš apalpau, nuo taburetės nukritau. Mane irgi Širvintose uždarė, kankino, aš nusižudyt norėjau. Paskui mane į Lukiškes į Vilnių išvežė, tai nuo 10 valandos išvesdavo tardyti, bet ten jau taip žiauriai nebuvo, daug atmečiau savo bylos. Vienas tardytojas mane šoko mušti, tai aš: „Tu neturi teisės!“ Ten tardė 2 mėnesius (tai buvo 1952 metais), paskui nuteisė 25 metams, išvežė į lagerį. Ten visko buvo, sunku buvo dirbti, buvau be sveikatos. Bet pavyko iš ten išsisukti po 3 metų. Paskiau gyvenom kai-

me – aš siūdavau, mama eidavo ubagauti. Būdavo, paubagaus, ir parneša valgyti, žmonės geri būdavo, duodavo“.

Kai kurios šeimos stengdavosi sugalvoti būdų, kaip išgelbėti nuo negandų nors kai kuriuos savo narius. Moteris pasakoja:

„Dar per karą tėvai pardavė arklį ir karvę, nupirko iš žydo namą Širvintose. Tėvai kalba, kad man reiktų apsivesti, rinktis vyrą, tada bent manęs neišvežtų. Susituokėm 1946 metais, apsigyvenom nusipirktaime name. Namas buvo labai didelis, reikėjo remontuoti; vyras rąstus padėjo, namą pakėlė. Paskui pečiukus patys statėmės, vėliau reikėjo išgriauti dėl dujų, dabar vėl atsistato. Tada dar pas mus ateidavo įvairios komisijos (iš partinių ir saugumo), žiūrėjo – tai taip, tai kiteip, bet nepajudino. Gal kad vyras buvo iš neturtingų, kilęs iš gretimo kaimo“.

Žmogus ir gamta

Kaimo žmonių gyvensena susijusi su žemės dirbimu, gyvulių priežiūra, buvimu gamtoje. Daugelyje išgirstų pasakojimų atsiskleidžia žmonių elgesys ir išgyvenimai gamtoje, jų nuostatos. Moteris mano, jog ankstesnės kartos buvo labiau susiję su gamta, tai jausdavosi ir per šventes:

„Dabar ne taip kaip anksčiau; tada eidavom į mišką, beržo šakų prisirenkam ir prie gonkų, ir per Sekmines visame name jų prikaišiojam, papuošiam visus kampus. Būdavo, kai įeini į namus, tai kvepia klevo ar beržo lapais“. Toliau ji dalinasi savo prisiminimais apie artimą jai aplinką: „Seniau eidavom į ežeriuką, Alis vadinosi. Jis yra tokiam miške, raiste. Nelabai ko bijodavau tada. Bet mano dukrai gyvatė užpernai įkando netoli namų. Gal kad tokia karšta vasara, tai daug gyvačių, jos prieina iki namų. Kaip ji sirgo, kaip vėmė! Jai koja sugangrenavo, mėlyna buvo, pajuodo iki pažastų. Ją paguldė į ligoninę, norėjo daktarai net koją amputuoti. Vienai moteriškai nuo įkandimo karvė nukrito, kitam jautis nukrito. Pas kitą kaimynę gyvatė visai prie durų priėjo, tai ta su pagaliu užmušė. Alionių raiste klampu, daug „akių“ – gal prieš 100 metų ten buvo ežeras, dabar užaugęs. Sūnus su dukra buvo ten nuėję, tai jis ten įklimpo, gerai, kad buvo ne vienas, tai jį ištraukė. Vienas iš Kauno žmogus ten vaikščiojo ir nesugrįžo, tai visas būrys jo ieškojo, rado tik po 3 dienų sukniubusį ir mirusį – ar įklimpo, ar širdis sustojo. Ten samanos, bruknės, spanguolės auga, atvažiuoja iš visur – ir iš Kaūno uogauti. Ten labai turtingas, daug visokių gyvių turintis raistas. Buvo briedžių: atėjo jie į burokus, o žmogus buvo užsisukęs, jų nematė. Tada jie iš užpakalio jam taip kepštelėjo su ragais, jis ir žuvo. Šitas raistas daug žmonių yra išmaitinęs: ir mano dėdė su dėdiene, kurie turėjo 10 vaikų, tai jie iš to raisto pragyveno. Jie eidavo į tą raistą, jų šeima medžiodavo paukščius ir šernus, kitus žvėris, rinkdavo uogas ir Vilniuje parduodavo. Daug kas labai mėgsta į ten nueiti. Raistas labai didelis, einant per jį galima pasiekti Glintiškes, tai yra į Giedraičių pusę“.

Pokario laikotarpis – tai ne tik naujos ideologijos įdiegimo metas, bet ir technologinio perversmo, technokratiškos tendencijų sustiprėjimo pradžia. Padidėja ir žmogaus kontrolė gamtai – Lietuvoje pradėdami įgyvendinti melioracijos projektai. Galėjimas viešpatauti gamtai (tada buvo matomi tik teigiami šio reiškinio rezultatai) sustiprindavo tuometinių žmonių savęs suvokimą, kaip stiprių naujo gyvenimo, pertvarkytos Lietuvos kūrėjų, paglostydavo jų (daugiausiai vyrų) jėgos ir galėjimo dominuoti jausmą. Melioratoriai, kaip ir mechanizatoriai, tampa savotiškais kaimo kultūriniais herojais. Prisiminimais dalinasi tų darbų vykdytojas:

„Kraštovaizdį mes pertvarkydavom tokiu būdu: „Iš pradžių iškasam ekskavatoriais strėliniais atvirus griovius, po to ten, kur būna kelmuoti plotai, ten nuraunam kelmus, išsklaidom nuo tų atvirų griovių žemes. Vėliau praeina daugiakaušiai ekskavatoriai, nusausinam drenažu. Kai kelmus suverčiame į tranšėją, eina pirminis arimas, po to – lėkščiavimas, vėliau valkiavimas. Paruošiame taip kultūrinę pievą, apsėjame, privaliuojam, ir tie hektarai sužaliuoja kultūrinę pievą. Taip iš vienos gamtos formos gauname kitą. Per gyvenimą teko susidurti su įvairiu peizažu, gamtine aplinka. Kur būdavo užpelkėję plotai, ten būva gyvatynai, daug tetervinų, ančių, žvėrelių visokių – stirnų, ožkų, paskui užvežė briedžių. Briedžių buvo labai daug pelkynuose apsigyvenę. Briedžiams tas pelkynas nieko nereiškia, jie išsilaiko ant paviršiaus. Jie eina ir nueina per pelkę kaip laivas. Briedis ant paviršiaus liūliuoja, bet nieko. Kai iškasam griovį kokį nors – gal 10 metrų pločio, dar ir dugnas jam nepasiekiamas, tai jis skersai eina, paskęsta iki ausų, paskui kojom tik suspurda, ir pereina. Jie labai stiprūs gyvūnai, jų buvo labai daug, nes 1960–1990 metais juos globojo. Tad jų buvo pilni pelkynai, pilnos pievos. Kada tos pelkės jau numelioruojamos, nebūna krūmų, tai paukščiai persikeldavo į draustinius miškus ar melioracijos atvirus griovius. Jei pelkė durpyne, tai neauga nei miškas, nei žolė, iš tokios nėra jokios naudos. Pelkės vaizdas toks – nueini, tai tarpais vanduo blizga, tarpais samanų, tarpais pušaitės, karklynai užaugę aukštesnėse vietose, o kitose vietose ir nieko nebuvo. Nuo 1980 metų jau stokojom durpynų, tai pradėjom darbus „kalnuose“. Iškasam, surenkam akmenis, atiduodam juos plentų statyboms, žemę apsėdavam kultūrinę pievą, tapdavo ganyklomis. Melioracija keitė ir žmonių gyvenamąsias vietas, jų sodybvietes. 1951–1967 metais nebuvo mados dar nukėlimo, nebuvo dar išėjusio įstatymo. Mes tų sodybų dar neliesdavom. Mes numelioruodavom plotus aplink sodybas ir prie pat jų. Kai išėjo jau tokie įstatymai numelioruoti ir sodybų vietas, tai pirma nukeliam sodybas, žmonės išsikelia, tada melioruojam. Po to jau išraunam jų sodų medžius ir nugriaunam galutinius išlikusius pamatus. Gal žmonės ir pergyvendavo, bet mažai pastebėjau tokių, užtat kad kai kurie už stambias sodybas gaudavo po 12–14 tūkstančių rublių, tai jie noriai eidavo į gyvenvietes, pasistatydavo namus ir dar jiems pinigų lieka. Buvo tokių mažai, kurie pergyvendavo, verkdamo (gal iš pradžių, kokiais 1967 metais), kai buvo sunkiai galima gyvenvietėje namą pasistatyti, persikelti. Mat labai mažai buvo plytų ir medžiagų, tai žmo-

nės nenorėjo. Paskiau, kai jau davė paskatinimą, nuo išmelioruojamų plotų buvo sumažinti įkainiai plytoms ir medienai, tada labai noriai žmonės kėlėsi. Tada žmonėms už tuos senus pastatus daugiau pinigų atiduodavo – jie pasistatydavo iš tų lėšų naujus namus, dar ir likdavo.

Melioratorių darbas nebuvo normuotas; išvažiuodavom iš namų, gyvendavom arba vagonuose, arba pas žmones. Dirbdavom nenormuotą laiką, gale mėnesio paskaičiuodavo, kiek padaryta, už tai ir sumokėdavo. Sunku buvo, nes per 30 mano dirbtų metų net 18 kartų keitėsi darbų įkainiai. Visaip buvo – ir juos mažindavo, bet kai jau tų darbų niekas nedirbdavo ar mechanizatoriai pradėdavo bėgiot, streikuot, tai vėl atstatydavo tuos pačius. Darbas buvo sunkus; nors atrodo, vairuoji techniką (kai buvo hidraulinis valdymas), tai nėra sunku. Betgi veikia vibracija, triukšmas didelis, nešvaru nuo tepalo, dulkės, karštis, reikdavo dirbti naktį ir vakarais. Kai išdžiūsta, būdavo, durpynai, tai dulkėdavo labiau nei smėlynuose. Bet dirbti būdavo ir įdomu, dirbdami pajusdavom savo galią technikai ir gamtai. Kartais, kai išrausi kokius 10 kubų žemės, kalnelį ar grunte randi ir didžiulį akmenį. Vienas jau tokio neišgali išriesti, tai pasikvieti kokius tris ar keturis draugus – „išraunam“ po 15–20 kubų akmenį. Tada objekto pabaigimui vietoj paminklo tokius akmenis pastatydavom. Sunkumai atsirasdavo, kai technika, būdavo, subyra, o sandėliuose nebūna atsarginių dalių. Tada laukiame jų iš gamyklų, ir būdavo liūdna, kad prastovi ir nieko neuždirbi. Dirbdavom toliau nuo namų, tai savaitgaliais vieni (kurie neturėjo šeimų) pasilikdavo tose darbo vietose, tai eidavo tuose kaimuose į šokius. Kiti išvažiuodavo namo – daugiausia su motociklais, nes anksčiau nebuvo autobusų, keliai blogi buvo“.

Šaltinis

Pineau G. *Histoires de vie et formation de nouveaux savoirs vitaux* // *Prevue Internationale de l'éducation*. 1994. Nr. 40.

K A L B A

Širvintiškių tarmė

Kazys Morkūnas
Lietuvių kalbos institutas

Gerai žinomas lietuvių rašytojas Ignas Šeinius (tikroji pavardė Jurkūnas), gimęs netoli Bagaslaviškio, Šeiniūnų kaime, pradžios mokyklą lankyti pradėjęs Gėlvonuose, o baigęs Mūsninkuose (gyveno pas motinos brolių Kaimynėliuose), jau vaikystėje pamilo šio krašto tarmę ir brangino ją visą gyvenimą. Vėliau „išėjęs į žmones“, jis net mėgino įrodinėti, kad bendrinei lietuvių kalbai pagrindu geriau būtų tikusi Vilniaus krašto rytų aukštaičių (taigi ir širvintiškių) tarmė, nes suvalkiečių (dabar vadinama pietinė vakarų aukštaičių arba kauniškių) tarmė yra „per sausa ir apykietė“, joje „nedaug tėra skambėjimo, muzikalumo ir kolorito“. Su šia mintimi tam tikra gija siejasi ir rašytojo vaikystės bei jaunystės pergyvenimų knygos „Tėviškės padangėje“, išleistos 1938 m., pratarmės žodžiai, kad mes „dar per maža susirūpinę kalbos gražiausiu ir gyvybingiausiu požymiu ir drauge tvirčiausiu pamatu – **muzikalumu, jos grynu ir ryškiu skambumu**. Pusbalsis *n* greta *l*, *m* ir *r* yra pats skambiausias mūsų garsų, didinančių kalbos **sonoringumą ir sklandumą**, o tuo tarpu rašomojoje kalboje tebesilaiko, mano insitikinimu, slaviškų, garsiškai nublukusių kalbų atnaša, duslusis *į*“. Todėl Ignas Šeinius su „dideliu pamėgimu“ vartoja savo gimtosios tarmės prielinksni *in* ir priešdėlį *in-* (pvz.: *Aš sėdėjau ir žiūrėjau in jį, o jis pro narvelį in mane; Labai indomu buvo žiūrėti, kaip mano sėjatė dygo*), kurie vėliau redaktorių pakeisti bendrinės kalbos *į* ir *į-*. Minėtoje šio rašytojo knygoje, skaitytojų gal daugiausia žinomame jo romane „Kuprelis“, apysakoje „Vasaros vaisės“ ir kituose kūriniuose gausu veiksmažodžių, kurių priesagoje yra priebalsiai *l*, *r*. Tai momentinį arba mažiškinį veiksmą ar būseną reiškiantys veiksmažodžiai: *dirsterėja, kilsterėja, krypterėja, krūpterėja, lukterėja, treksterėja; krusters, lukters, slystersi; aiktelėja, dvelktelėja, riktelėja* (*Einam abu, jis kartais žvilgterėja in mane iš šono, uodegą inteikdamas sukerėja. Mano aitvaras čia dar prašmatniau skraido. Ir jis čia geriau jaučias. Kartais šėlsterėja, uodegą staugiau trukterėja.*). Tokie veiksmažodžiai Širvintų apylinkių senosios kartos žmonių kalboje iš tikrųjų yra dažni.

Galima priminti, kad Vilniaus krašto arba rytietiška tarmė tam tikrą vaidmenį lietuvių raštijoje jau yra suvaidi-

nusi XVII a. Tačiau dabartinės bendrinės lietuvių kalbos, susikūrusios pietinių vakarų aukštaičių (kauniškių) pamatu, istorija taip pat prasidėjo nuo pirmųjų lietuviškų raštų. Dabar keisti tą tarminį pamatą, prieš kitas tarmes turintį taip pat nemaža pranašumų, suprantama, nėra jokios prasmės.

Trumpai apžvelgdami Širvintų apylinkės tarmę, atkreipsime dėmesį tik į kai kurias svarbesnias ypatybes, kuriomis ji skiriasi nuo kitų, ypač artimiausių, tarmių ir nuo dabartinės bendrinės kalbos.

Visi lietuvių tarmių tyrinėtojai Širvintų apylinkės skyrė ir skiria rytų aukštaičiams, kurie mišriuosius dvigarsius *am, an, em, en* ir vadinamuosius nosinius balsius *a, ę* atitinkamai verčia *um, un, im, in; u, i*. Taigi žodžius *kaūmpas, lāngas, pēmpė, penkì, kašnēlis, kēsti, kārvoę* čia taria *kuūmpas, lūngas, pīmpe, pinkì, kusnēlis, vārnu, kīst, kārvi*. Yra ir išimčių. Pavyzdžiui, *am, an, em, en* išlieka tokiose formose kaip *šlaūpa, raūnda, sēmt, vēmt, gyvēnt, pasēnt* (plg. joms giminingas formas be tų dvigarsių: *rāst, rādo, sēmia, vēmia, gyvēna, pasēno* ir kt.); *geraūm* „gerame“, *kālam* „kalame“ (naujai atsiradęs dvigarsis, nukritus galūnės balsiui). Po sukietėjusio priebalsio *l* prieš balsį *e* (plg. *lādas* vietoj *lēdas*) dvigarsis *en* ir balsis *ę* Širvintų apylinkėse tariami ne visur vienodai: apie Žibalus žodžius *lentā, sāulę* dažniausiai taria *lintā, sāulu* (galūnės balsis panašus į rusų kalbos *ы*), apie Mūslinkus *lvintā, sāulu*, o apie Bagaslaviškį ir *luntā*, ir *sāulu*. Tokia vienaskaitos galininko galūnė čia galėjo atsirasti dėl to, kad žodžio *sāulė* (tarmėje *sāula*) linksniavimas visiškai sutapo su, pavyzdžiui, žodžių *lōva, vārna* linksniavimu. Dar pridurtina, kad Širvintų apylinkėse galūnės *-u, -i* turi ir žodžių *galvā, lazdā, šakā, martì, kārvoę, katē, žēmė* vienas-kaitos įnagininkas (taria *su gālvu, lazdū, šakū, marčiū, kārvi, katì, žemì*), o *-i* – žodžių *klūonas, laūkas, miškas, pirštas* vienas-kaitos vietininkas (*klūoni, laukì, miškì, pirštì*). Taip yra todėl, kad tų formų galūnės yra kilusios (sutrumpėjusios) iš seniau buvusių ilgesnių galūnių **-àn, *-ān*. Tiesa, labiau nuo Širvintų į vakarus (Bagaslaviškis, Gelvonai) vietoj minėtų vienas-kaitos įnagininko galūnių dabar vartojamos dvi-balsinės, su neaiškiu antrojo dėmens *i* (*su gālvvi, lazdvì, šakvì, mačì, kārvi, katì, žemì*). Jos atsiradusios dėl kitų linksnių įtakos.

Dvigarsių *am, an, em, en* neišlaikymu Širvintų apylinkių tarmė skiriasi nuo bendrinės lietuvių kalbos ir artimų savo kaimynų pietų aukštaičių (Papaščiai, Vievis, Žasliai), kurie minėtus dvigarsius turi sveikus, bet nosinius *a, ę* verčia *u, i*. Nemažiau svarbu žinoti, ir kas Širvintų apylinkės skiria nuo kitų rytų aukštaičių.

Dabar kalbos mokslo darbuose ir mokyklų vadovėliuose daugiausia vartojamas žinomo poeto Antano Baranausko XIX a. pabaigoje pradėtas ir Vilniaus universiteto profesorių Alekso Girdenio ir Zigmo Zinkevičiaus vėliau (1964–1965 m.) patobulintas lietuvių kalbos tarmių skirstymas. Iš kitų rytų aukštaičių čia skiriama ir atskira **širvintiškių** tarmė arba patarmė. Be jos, rytų aukštaičių dar skiriamos panevėžiškių, anykštėnų, kupiškėnų, uteniškių ir vilniškių patarmės.

Širvintiškių vardas tenka ne tik artimoms Širvintų apylinkėms ar buvusiam tokio pavadinimo valsčiui, bet ir kiek tolimesnėms – Bagaslaviškio, Čiobiškio, Gėlvonų, Krikštėnų, Mūslinkų, Pabaisko, Šešuolėlių ir kitoms – apylin-

kėms. Visame tame plote kirčiuoto žodžio kamieno balsiai *a* ir *e* išlieka sveiki, pvz.: *rātas, gēras*. Šiauriniai kaimynai (Kiaukliai, Šešuoliai, Želva), vadinami anykštėnais, tuos balsius verčia panašiais *o, é*: *rōtai, gēras*. Žinomas ir šią patarmę mėgdžiojantis posakis: *rōtai órklį vórgina* „ratai arklį vargina“ (ankstesniame Kazimiero Jauniaus – Antano Salio lietuvių kalbos tarmių skirstyme ši patarmė ir vadinama **rotininkais**).

Širvintiškiai vietoj nekirčiuotų skiemenų ilgųjų balsių *y, i, ū, u* taria trumpus *i* ir *u*, pvz.: *gīvulỹs* „gyvulys“, *dumēlis* „dūmelis“, *duñtis* „dantys“, *grāžus* „gražūs“, *mēdi* „medį“, *mēdu* „medu“. Iš anksčiau duotų pavyzdžių matėme, kad nekirčiuotuose skiemenyse sutrumpėja ir iš *a, ę* kilę *u, i*: *gruštēlis* „gražtelis“, *gálvu* „galvą“, *žēmi* „žemė“. Trumpas balsis *a* čia tariamas ir vietoj nekirčiuoto balsio *o* ir dvibalsio *uo* (pvz.: *žadēlis* „žodelis“, *māta* „mato“, *salālis* „suolelis“), o trumpas *e* – vietoj nekirčiuotų *é* ir *ie* (*sedēt* „sėdėti“, *žēme* „žemė“, *pemuō* „piemuo“). Šiomis ypatybėmis širvintiškiai skiriasi nuo šiaurės rytų ir kitų kaimynų: nekirčiuotų skiemenų ilguosius balsius uteniškiai (Dubingiai, Vidėniškiai) trumpina iki pusilgių, o vilniškiai (Máišiagala) išlaiko arba trumpina iki pusilgių. Pastarieji išlaiko sveikus ir nekirčiuotus *ie, uo*.

Trumposius balsius kirčiuotuose žodžio kamieno skiemenyse širvintiškiai ilgina iki ilgųjų, todėl čia, galima sakyti, vienodai tariami žodžiai: *rýtas* „ritasi (veiksmažodis)“ ir *rýtas* „dienos pradžia (daiktavardis)“, *lūpa* „lūpa (veiksmažodis)“ ir *lūpa* „burnos angos kraštas (daiktavardis)“.

Viena iš būdingiausių širvintiškių ypatybių – trumpojo galūnės balsio *a* neaiškus, tarsi sutamsintas, panašaus į rusų kalbos *ы* tarimas, pvz.: *nāmys* „namas“, *pīrštvis* „pirštas“, *vaīkvis* „vaikas“. Po suminkštintų priebalsių ir *j* šis *a* paprastai virsta *i*: *šlāpis* „šlapias“, *svēčis* „svečias“, *naūjis* „naujas“, *vėjis* „vėjas“. Tačiau ne visame širvintiškių plote tas žodžio galo balsio *a* „tamsinimas“ vienodai ryškus: Širvintų apylinkėse jis silpnesnis (pvz., čia dažniausiai tariama *kāsa, móka, šakās, rātai, vālgai, vālgau, vālgiau*), o einant į šiaurės vakarus stiprėja (Bagaslaviškio, Gelvonų apylinkėse jau tariama: *kāsvi, mókvi, šakvīs, rātvī, vālgvī, vālgvīu, vālgvīu*), bet visur išlaikomas vienaskaitos vardininko atviros galūnės *-a*, kilęs iš senojo **-ā* (pvz.: *lazdā, vārna, mažā, kója, valdžiā*). Už Šventosios (Dėltuva, Siesikai) prasidedančioje panevėžiškių patarmėje visi galūnių trumpieji balsiai suplakami į vieną sutamsintą, panašų į labai trumpą *u* balsį, o po minkšto priebalsio – panašų į labai trumpą *i*.

Žodžio pradžios balsį *e*- (einantį ir dvibalsio ar dvigarsio pirmuoju dėmeniu) širvintiškiai dažniausiai verčia *a*-, pvz.: *āžeras*, „ežeras“, *ašerỹs* „ešerys“, *aīt* „eiti“, *aršketỹs* „erškėtis“. Apie Širvintas šis kai kurių žodžių *e*- tariamas ir su pridėtinium *j*, pvz.: *jėžeras, ješerỹs* (dar plg. ir čia vartojamą esamojo laiko III asmens formą *jēma* „ima“). Dėsningsai *j* pridedamas prie žodžio pradžios *é, i, ie*, pvz.: *jėda*, „ėda“, *jėglis* „ėglis“, *jīlgas* „ilgas“, *jīmt* „imti“, *jīena* „iena“, *jīeška* „ieško“ (taip pat ir prieš *e*-, tariamą vietoj nekirčiuoto *ie*-, pvz., *ješkōt* „ieškoti“). Žodžio pradžioje prieš dvibalsį *uo* pridedamas priebalsis *v*, pvz.: *vúodas* „uodas“, *vúoga* „uoga“, *vúosis* „uosis“ (jis išlieka ir nekirčiuotam *uo*- suvienbalsėjus: *vagēla* „uogelė“, *vasēlis* „uoselis“, bet *úošvis* (*ašvēlis* „uošvelis“)).

Širvintų apylinkės yra pačiame kirčio atitraukimo (būdingo kai kurioms lietuvių tarmėms) ploto rytiniame pakraštyje, kuriame ši ypatybė reiškiasi silpniausiai: kirtis atitraukiamas iš trumpos galūnės ir tik į priešpaskutinį skiemenį su ilguoju balsiu ar dvibalsiu *ie,uo* pvz.: *bėda* „bėdà“, *dūda* „dūdà“, *plyta* „plytą“, *tvōra* „tvorà“, *jiēva* „ievà“, *riēbus* „riebùs“, *su kuōdu* „su kuodù“, bet *su pirštù*, *su vaikù*.

Kaip ir kitose tarmėse, vyksta linksniavimo sistemos paprastėjimas – mažesnes grupes sudarančių žodžių senesnės galūnės keičiamos gausesnių žodžių galūnėmis. Pavyzdžiui, žodis *vagìs* čia dažniausiai linksniuojamas kaip *peĩlis*, o *sūnūs* – kaip *vāikas*, plg.: vienaskaitos kilmininkas *vāgia, sūna* (vietoj *vagiēs, sūnaūs*), įnagininkas *vagiū, sūnu* (vietoj *vagimì, sūnumì*), daugiskaitos vardininkas *vagiaĩ, sūnaĩ* (vietoj *vāgys, sūnūs*), naudininkas *vagiām, sūnām* (vietoj *vagìms, sūnūms*), įnagininkas *vagiaĩs, sūnaĩs* (vietoj *vagimìs, sūnumìs*). Tačiau vienaskaitos šauksmininkas išlaiko senesniąsias galūnes: *vagiē!, sūnaū!*

Rastume ir daugiau žodžių, kurių kaityba skiriasi nuo bendrinės kalbos, pvz.: *kìbirkštē* „kìbirkštìs“, *kūgē* „kūgìs“, *nósē* „nósìs“, *obelē* (*l* kietas) „obelìs“, *musiā* greta *mūsē, stipras* greta *stiprūs*. Žodžių *jāutis, mēdis, dabarýkštis, pernýkštis, vakarýkštis, lietūvis, vókiētis, sprĩndis, žvĩrblis* vienaskaitos vardininkas *jāučias, mēdžias* (taria ir *jāučis, mēdžis*), *dabarýkščis, pernýkščis, vakarýkščis, lietuvýs, vokiētýs, sprindýs, žvĩrblýs* (sakoma ir *žvĩrblis*).

Daugelio linksniuojamųjų žodžių vienaskaitos vietininko formos yra trumpinamos, pvz.: *galvōj* „galvoje“, *mažōj* „mažoje“, *žēmėje* ir *žēmē* „žemeje“, *vandený* „vandenyje“, *mažamĩ* „mažame“. Dažnai, ypač į rytus ir šiaurės rytus nuo Širvintų, trumpinamas ir daugiskaitos vietininkas, pvz.: *miškuōs, šakōs* (apie Širvintą, Musninkus pasakoma ir *miškuōse, šakōse*, o apie Bagaslaviškį, Gelvonus – *miškuōsi, šakōsi*).

Tarmėje dar gana gyvas vidaus einamasis vietininkas, pvz.: *važiūoja miškañ* „važiuoja į mišką“, *niēka burnōn nējima* „nieko į burną neima“; *vandeniñ iñlake* „į vandenį įlėkė“. Daugiskaitos šio linksnio formos Širvintų apylinkėse pasitaiko net kelios: *važiūoja miškúosna /miškúosnan/ miškúosin* „važiuoja į miškus“. Kai kurios iš jų gana dažnos ir Igno Šeinaus raštuose, pvz.: *Senis numykē mustebusiū sergstančiu balsu ir įsmuko atgalion rugiuosna. Mama vieną šeštadienio vakarą lapkričio pradžioj atvežē in dėdē Juozą Kaimynėliuosin*.

Vartojama ir daugiau įvairių gretiminių formų, pvz.: įvardžių vienaskaitos kilmininkas *manēs, tavēs* (taria *manĩs, tavĩs*) ir *manē, tavē* (taria *manĩ, tavĩ*), galininkas *manì, tavì* ir *manē, tavē* (taria *manĩ, tavĩ*); daugiskaitos galininkas *mūs, jūs* ir *muĩ, juĩ* ar *múm, júm*, o kai kur ir *mumì, jumì* ar *mùmi, jùmi*, įnagininkas *mumiĩ, jumiĩ*, *mùmim, muĩ, jumiĩ, jùmim, juĩ, júm*.

Gretiminių formų pasitaiko ir veiksmažodžių asmenavimo sistemoje. Pavyzdžiui, veiksmažodžio *likti* esamasis laikas greta senesnių formų *liekù, liekì* (taria *liēku, liēki*), *liēkam, liēkat, liēka* turi ir naujesnes, su į šaknį įterptu *n*: *liēnku, liēnki, liēnkam, liēnkat, liēnka*. Širvintų apylinkėse sangražinių veiksmažodžių dažniausiai yra sutrumpėjusios daugiskaitos I asmens formos, pvz.: *máudams* „maudomės“, *máudems* „maudèmės“, *máudidavams* „maudydavomės“, *máudisims* „mau-

dysimės“, nors gretimose – Bagaslaviškių, Gelvonų – apylinkėse vartojamos ir kitos: *máudames* ar *máudamems* „maudomės“, *máudemes* ar *máudemems* „maudėmės“.

Be būsimąjo laiko daugiskaitos formų, pvz.: (visų laikų ir nuosakų I ir II asmenų galūnės *-e* yra nukritęs), dar vartojamos senoviškos, vadinamos atematinio asmenavimo (galūnė pridedama prie šaknies) formos: *būsme, būste*. Jas, kaip ir dar retesnes formas *būsma, būsta*, paprastai galima išgirsti tik iš senosios kartos tarmės atstovų.

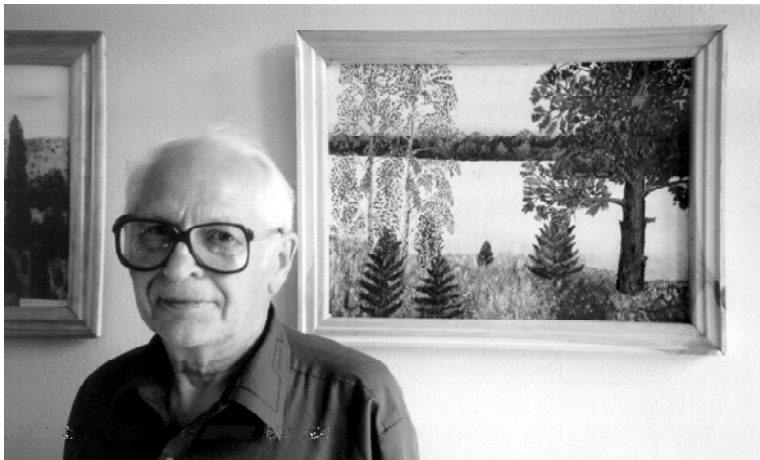
Įvairuoja ir tariamosios nuosakos formos, plg.: vienaskaitos I a. *būčia, būč* (č minkštas), *praūsčias*, kai kur (Musninkai) *praūsčiaus*; II a. *būtum, praůstums*, kai kur (Musninkai) *praústumeis*, daugiskaitos I a. *bútumėm, praústumėms*, II a. *bútu-mėt, praústumėtės*; III a. *búty, búť, praústys*.

Be dažnesnės sutrumpėjusios veiksmazodžio bendraties, pvz., *kélt, praúst, súkt* (*-t* minkštas), senesnių žmonių pasakoma ir ilgesnė jos forma su *-tie* (taria *-te*): *kéltie, praústie, súktie*. Sangražinė jos forma paprastai su *-tis*: *praústis, súktis*.

Širvintiškių žodyne yra nemaža žodžių, kurie plačiau ar siauriau žinomi rytų aukštaičiams, pvz.: *drignė* „vaivorykštė“, *griėžtis* „sėtinys“, *klaĩmas* „javų kraunamas trobesys“, *pelūdnykas* „peludė“, *pūnė* „tvartas“, *pavėrsmis* (greta *ver-smė*) „šaltinis“, *rāgutės* „rogės“, *voversys, voversiukas* „vieversys“. Kaip ir dauguma kitų aukštaičių, šios tarmės atstovai yra išlaikę giminystės ryšius reiškiančius labai senus žodžius: *anýta* „vyro motina“, *dieveris* „vyro brolis“, *móša* (dalis širvintiškių – *móšra*) „vyro sesuo“, *šėšuras* „vyro tėvas“.

Nemažą įtaką širvintiškių žodynui yra padariusios slavų kalbos (ypač lenkų kalba), iš kurių pateko tokie žodžiai: *dienýkas* „gyvulių aptvaras“, *gadzinà* „gyvatė“, *kāčiaras* (greta *zelžinas*) „antinas“, *káuka, káuķė* „kuosa“, *kāšikas* „krepšis (bulvių)“, *kriùkas* „kranklys“, *liotkà* „avilio laka“, *palātos* „pirties plautai“, *šarañ-čius* „laumžirgis“, *teñčius* „vaivorykštė“ ir kt.

Širvintų apylinkėse, rinkdami įvairius tarmės duomenis, užrašydami bendrinius ir tikrinius žodžius, kitą kalbinę medžiagą, ne kartą lankėsi kalbininkai, kraštotyrininkai. Apie širvintiškių tarmę Lietuvių kalbos instituto (Vilnius, An-

Kraštotyrininkas
Alfonsas Balsevičius
autorinėje parodoje.
1999 06 18.
P. Jonušo nuotr.

takalnio 6) fonduose, atskirų kalbininkų archyvuose sukaupta nemaža duomenų. Dalis jų paskelbta įvairiuose leidiniuose, ypač didžiajame „Lietuvių kalbos žodyne“ (išleista 19 tomų: nuo *A* iki žodžio *zoumterėti*), „Lietuvių kalbos atlase“ (t. 1 – Leksika, t. 2 – Fonetika, t. 3 – Morfologija, 1977–1991), kituose lietuvių dialektologijos, kraštotyros darbuose. Tačiau širvintiškių tarmė, kaip ir visos tarmės, sparčiai kinta, nyksta seni žodžiai, senovinės gramatinės formos. Per mokyklas, spaudą, radiją, televiziją, kultūrinį gyvenimą tarmė patiria didelę bendrinės lietuvių kalbos įtaką. Veikia ir kitos tarmės. Taigi svarbu, kad tiek senieji, tiek ir naujieji jos reiškiniai neliktų neužrašyti. Tarmės duomenis fiksuoti sėkmingai gali, tardamiesi su kalbininkais, ir vietos mokytojai, kraštotyrininkai.

TAUTOSAKA

Širvintų apylinkių tautosaka Lietuvių tautosakos rankraštyne

*Parengė Povilas Krikščiūnas
Melodijas parengė Živilė Ramoškaitė
© Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas*

Apie rinkėjus ir rinkinius

Pasidairius po Lietuvos folkloro saugyklų fondus aiškėja, kad bendrame Širvintų rajono lietuvių tautosakos fone pačių širvintiškių potėpiai atrodo gana blankiai. Ekspedicijos čia neapsistojo: 1969 m. tuometinės Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos organizuota ekspedicija dirbo Kernavės apylinkėse, įvairiu metu organizuotų Muzikos akademijos ekspedicijų maršrutai vingiavo Bagaslaviškio, Gėlvonų, Mūsninkų apylinkių kaimais. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno rinkiniuose vis pasikartojančios užrašinėtojų bei rinkėjų pavardės taip pat rodo, kad šios vietovės dėmesiu nelepintos. 1935 m. minėtose vietovėse ir Širvintų valsčiuje dainas rinko Motiejūnų pradinės mokyklos mokytojas Juozas Kartenis, 1937–1938 m. gimtajame Kėlių kaime ir vėliau, tarnaudamas kariuomenėje Ukmergėje, tautosaką užrašinėjo Mečys Kamsiukas. Urniškių kaimo gyventojos Liucijos Pažūsienės dainas 1935 m. surašė Mačiuika (deja, rinkėjo vardas rinkinyje nenurodytas). 1979 m. dainų su melodijomis rinkinys gautas iš Širvintų vidurinės mokyklos. 1992 m. kelias iš Širvintų valsčiaus kilusias pateikėjas aplankė Liaudies kultūros centro darbuotojai. Trumpai apžvelgsime turimus rinkinius ir, kiek įmanoma, užrašinėtojų darbo metodiką bei pastebėjimus apie surinktą medžiagą.

Juozas Kartenis labai aiškiai orientavosi į senuosius, klasikinius dainų klodus. Iškalbinga jo rinkinio LTR 650 prarmė, iš kurios aiškėja ir nusistatyti dainų atrankos principai, ir kai kurie ne tik Bagaslaviškio apylinkių repertuarą formavę veiksniai:

„...Čia užrašytos tik senų žmonių dainos (jaunų žmonių dainuojamos dainos nesurinktos). Be abejo, teko aplankyti daugelis žymesnių senų šios apylinkės dainininkų. Kai kurie dainininkai, be žmonių dainų, mokėjo daugelį iš knygučių ar kitų žmonių išmuktų Vieno-

žinskio, Baranausko, Strazdelio, „Aušros“ ir kitų dainų. Rinkėjas tokių dainų, jeigu tik tikrai žinojo, kad tai ne žmonių, bet individualinių (pavienu) autorių dainos, neužrašė. O tokių dainų Bagaslaviškio apylinkėje seni žmonės daug moka. Mat, prieš 50–60 metų čia tebuvo dainuojamos žmonių dainos. Vėliau šiek tiek buvo paskirti į Bagaslaviškio parapiją jauni energingi kunigai (Lukša, Burbulis, Gimžauskas ir kt.), kurie ėmėsi šviesti parapijiečius. Jie paskleidė tarp žmonių daug dainų knygučių. Nuo to laiko Bagaslaviškio apylinkėje ėmė klestėti individualinių autorių dainos, išstumdamos žmonių dainas. Dabar tos senos dainos liko užmirštos. Sunku jas ir besurinkti“.

Kartu rinkėjas primena didesnę dainininkų dalį aplankęs tik po vieną kartą ir teigia manęs tuos žmones pakartotinai aplankyti bei „iš jų dar šį tą išgauti“. Sprendžiant iš visuose rinkiniuose tiksliai nurodytų užrašinėjimo datų, po vieną kartą lankyti ir kitų rinkinių, vadinasi, ir LTR 649, kuriame yra dainų ir iš mus dominančių kaimų, pateikėjai. Taigi galima spėti, kad ir širvintiškių repertuaras nebuvo toks skurdus, tik laiku neužfiksuotas. Juk netolimuose kitų parapijų bei valsčių kaimuose buvo užrašyta kur kas daugiau ir įvairesnių žanrų dainų, užtikta raudų (LTR 651(50), rasta sutartinių pėdsakų (kai kurios dainos su aiškiais sutartinių refrenais pateikėjų pristatomos kaip dainos ar žaidimai, tik dainuojamos ne sutartinių melodijomis (LTR 649(26), LTR 650(13) ir net pačių sutartinių (LTR 650(38, 39). Deja, žadėtiosios papildomos medžiagos Lietuvių tautosakos archyve nebesulaukta.

Rinkėjo dėmesys kreiptas ne tik į pačias dainas, bet ir į jų dainavimo būdą, aplinkybes, paplitimą, esama šiek tiek papildomų duomenų apie pačius dainininkus, melodijų užrašinėjimo metodiką. Tuo J. Kartenio rinkiniai išsiskiria iš daugumos anuomet sudarytų rinkinių.

Į tradicinę tautosaką orientavosi ir iš savo senelės 1938 m. tautosaką užrašinėjęs Ukmergės gimnazijos šeštos klasės mokinys Zigmas Voveris. Jo rinkinys – bene gausiausias širvintiškių smulkiosios tautosakos šaltinis. Užrašytos 37 mįslės, 25 patarlės bei priežodžiai, 6 dainų tekstai ir 3 pasakos.

Pastebėjimus apie individualiosios kūrybos įtakas vaizdžiai iliustruoja Mečio Kamsiuko, Mačiukos užrašyti dainų tekstai bei Virginijos Jasevičiūtės užrašytos dainos su melodijomis. Būtent šie rinkiniai pristato vėlyvųjų žanrų klodą – romansus, literatūrines, įvairias moralizuojančias dainas, dainas apie gamtą, kareivių dainuotas talalines ir t. t. Senųjų dainų rasime tikrai nedaug, taigi čia fiksuota antroji repertuaro pusė. Tačiau M. Kamsiuko užrašinės tos ne tik dainos, bet ir pasakojamoji bei smulkioji tautosaka. Daugiausia užrašyta pasakų ir anekdotų. Čia žinomi anekdotai apie pas svetimas žmonas vaikščančius popus, čigonus, pasakos apie pamotės skriaudžiamą podukrą ir dukrą, du protingus ir vieną kvailą brolių bei jų nuotykius.

Apie atrankos ir redagavimo principus

Skyriuje skelbiama tautosaka, užrašyta iš Širvintų valsčiuje gyvenusių (gyvenančių) ar iš jo kilusių žmonių. Atrenkant dainas sąmoningai atsisakyta melodijos neturinčių tekstų. Jei daina turi garso įrašą, ji redaguota pasiremiant įrašu, o kitų tekstų sutvarkyta tik rašyba ir skyryba, nekeičiant pasitaikančių fonetinių, morfologinių formų ar sintaksinių konstrukcijų.

Gaila, kad nemažai prozos tekstų užrašyta laisvai perpasakojant kūrinius, o ir patys pasakotojai, primiršę siužetus, plėtoja juos ne visada logiškai. Dažnai tik šmėstelėjusi siužeto užuomazga pamirštama ir peršokama prie kito, į vieną pasaką jungiami kelių motyvai, nukrypstama į buitines smulkmenas. Dėl to pasakojamosios tautosakos skelbiama tikrai nedaug. Atrinkti prozos kūriniai užrašyti labai nevienodai, todėl ir redaguota skirtingai. Z. Voverio užrašytos Agotos Voverienės pasakos skelbiamos išlaikant rinkėjo fiksuotas tarmės formas. M. Kamsiuo užrašinėta literatūrine kalba, tik kai kur paliekant tarmės bruožų, todėl pasitaikančios fonetinės ypatybės verčiamos į literatūrines. Morfologinės formos, sintaksinės konstrukcijos ir leksika paliktos užrašytojo.

Patarlės ir priežodžiai pateikiami klasifikuoti pagal atraminį žodį (pirmasis posakio daiktavardis, jo nesant – veiksmožodis), mįslės – pagal įminimus abėcėlės tvarka. Šie žodžiai, kaip ir pateikėjų komentarai, spausdinami kursyvu.

Melodijos parengtos pagal principus, kurių laikomasi Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidžiamame *Lietuvių liaudies dainyne*. Visos melodijos transponuotos į vienodą tonacinį lygį, realia arba numanoma tonika laikant garsą „g¹“. Prieraktiniai alteracijos ženklai (rašomi tradicinės muzikos teorijos nustatytose vietose) naudojami tada, kai alteruotas garsas įeina į melodijos sudėtį (tai taikoma ir mažorinio pobūdžio vienbalsėms melodijoms, ir daugiabalsėms homofoninio stiliaus dainoms, kurių kartais būna užrašytas tik viršutinis balsas). Atsitiktiniai chromatizmai pažymimi prie natų. Melodijų varijavimai ir visi kiti naudojami papildomi ženklai yra nusistovėję folkloriniuose leidiniuose.

Metrikose nurodoma pateikėjo vardas, pavardė (moterų, jei žinoma – mergautinė pavardė), amžius užrašinėjimo metu, gyvenamoji – kaimas ar miestelis, ir kilmės (kai nesutampa) vietos. Po užrašytojų pavardžių, užrašymo metų, teksto ir melodijos šifruotojų nurodomi šaltiniai – rinkinio Lietuvių tautosakos rankraštyne (LTR) bei garso laikmenos jo fonotekoje (LTRF) numeris ir tipas (mg. – magnetofono juosta, k. – kasetė), skliausteliuose – kūrinių numeriai. Rengėjų pastabos ir, jei yra, papildomos žinios apie pateikėjus dedamos po metrikų prie pirmojo to pateikėjo kūrinio.

Rengiant skyrių peržiūrėta Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne bei Lietuvos muzikos akademijos Etnomuzikologijos instituto Etnomuzikologijos kabinete esanti Širvintų rajono medžiaga. Šiam skyriui ją atrinko, redagavo, klasifikavo ir komentarus parašė Povilas Kriškščiūnas, kai kurias melodijas šifravo ir visas redagavo Živilė Ramoškaitė.

Dainuojamoji tautosaka

1. Liūli liūli šitų

♩=88

Liū - li liū - li ši - tu,
duos De - vu - lis ki - tu.

Aš De - vu - liui a - čiū,
man De - vu - lis tra - čiū.

*Liūli liūli šitų,
Duos Devulis kitų.
Aš Devuliui ačiū,
Man Devulis tračiū.*

*Júodiškių k. užrašė V. Musteikis 1992 m., 1999 m. tekstą šifravo P. Kriškčiūnas,
melodiją – Ž. Ramoškaitė. LTR 6736(20), LTRF k. 291(20).*

2. Katu katu katučių

♩=84

Ka-tu ka-tu ka-tu-čių, duos ma-mu-te pa bu-čių.

o tė-velis su ran-ky-ti, nu-si-pirk-siu ba-ron-ky-ti.

Di - de - lę ries - tą pa - lei vi - są mies - tą.

*Katu katu katučių,
Duos mamute pa bučių,
O tėvelis su rankyti,
Nusipirksiu baronkytį.
Didelę riestą
Palei visą miestą. (2x2)*

Juodiškių k. užrašė V. Musteikis 1992 m., 1999 m. tekstą šifravo P. Krikščiūnas, melodiją – Ž. Ramoškaitė. LTR 6736(11), LTRF k. 291(11).

Užrašytojas: „Čia irgi mažą vaiką, taip?“

Pateikėja: „Taigi va, turi an kelių. Aš ir dabar anūkes taip darau“.

Užrašytojas: „Ir dainuojat taip?“

Pateikėja: „Dainuoju“.

Užrašytojas: „O jom patinka?“

Pateikėja: „Ką ten, tik ir praša. Močiute atvažiuoja: „Močiute, dar kartą, dar kartą“.

3. Dzig dzig dzig, kur joji?

$\text{♩} = 64$

-Dzig dzig dzig, kur jo - ji? -Dzig dzig dzig, pas bro - lį.

$\text{♩} = 140$

-Ką duos? -A - laus iš - ge - rt tuo - jaus.

$\text{♩} = 108$

Ka - bul - dy, ka - bul - dy, ka - bul - dy!

- Dzig dzig dzig, kur joji?

- Dzig dzig dzig, pas brolių.

- Ką duos? - Alaus

Išgert tuojaus.

Kabuldy, kabuldy, kabuldy!

Juodiškių k. užrašė V. Musteikis 1992 m., 1999 m. tekstą šifravo P. Krikščiūnas, melodiją – Ž. Ramoškaitė. LTR 6736(12), LTRF k. 291(12).

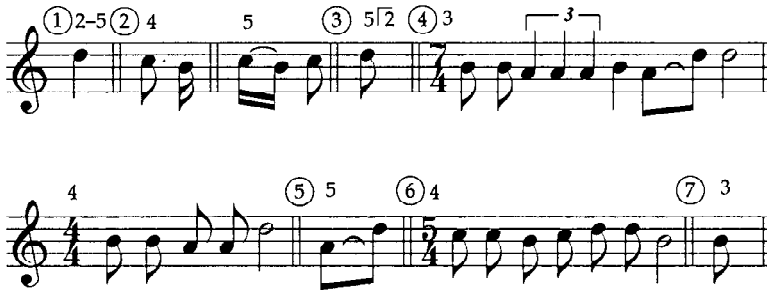
Pateikėjos pastaba: „Vaiką turi an kelių. Reiškia, jodo“.

4. Mačiau bernelį

$\text{♩} = 72$

Ma - čiau ber - ne - lį pir - mą kar - te - lį

ga - le lau - ko a - rian - tį su žir - ge - linis bė - rai - sinis.

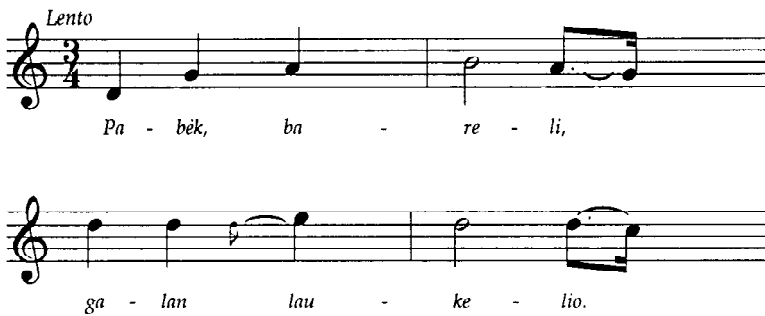

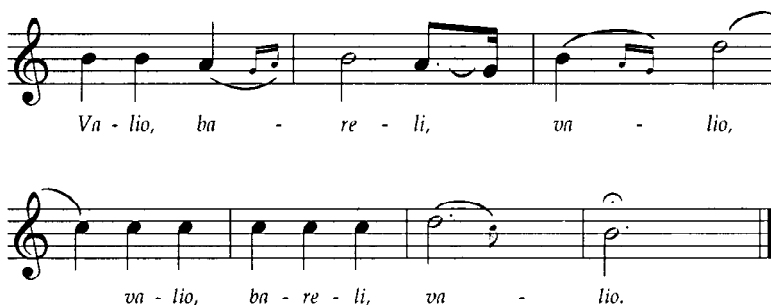
<p>1. Mačiau bernelį
Pirmą kartelį
Gale lauko ariantį
Su žirgeliais bėraisiais.</p>	<p>4. – Kad tu nesulauktum,
Jaunas bernužėli,
Mano kaselių
Ant rankelių vynioti.</p>
<p>2. Vagelę arią,
Antrą palieka,
Gale lauko stovėjo,
Su mergele kalbėjo.</p>	<p>5. Mano daržely
Auga erskėtėlis –
Tai tau, jaunas berneli,
Ant rankelių vynioti. (2x2)</p>
<p>3. – Mergele mano,
Jaunoji mano,
Ar užauginai kaseles
Ant rankelių vynioti?</p>	

Padainavo Marytė Dvilevičienė, Zigmo, 64 m., gyv. Širvintų k.
(g. Semeniškių k., Šešuolių vls.). Užrašė Virginija Jasevičiūtė 1979 m.,
1999 m. melodiją šifravo Ž. Ramoškaitė. LTR 5383(38), LTRF mg. 2850(38).

5. Pabėk, bareli

I variantas

1. Pabėk, bareli,
Galan laukelio.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.	8. Ant to bernelio
Aukso kepurė.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.
2. Kad tu nebėgsi,
Aš pavarysiu.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.	9. Klausė panele:
– Ar būsi mano?
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.
3. Aš paprašysiu
Pulką mergelių.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.	10. – Roda būč tavo,
Tavo, berneli.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.
4. Ir nuvarysiu
Galan laukelio.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.	11. Škada palikti
Tėvo dvarelio.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.
5. Gale laukelio
Stovi žirgelis.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.	12. Tavo laukeliai
Labai kalnuoti.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.
6. Ant to žirgelio
Dymo balnelis.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.	13. Tavo pievelės
Labai kimsuotos.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.
7. Ant to balnelio
Sėdi bernelis.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.	14. – Aš paprašysiu
Ravakasėlių.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.

15. *Ir sulyginsiu*

*Aukštus kalnelius.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.*

17. *Ir sulyginsiu*

*Pievas, krūmelius.
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.*

16. *Aš paprašysiu*

*Pulką paukštelių,
Valio, bareli, valio,
Valio, bareli, valio.*

Užrašytojo pastaba: „Čia užrašiau dvi šios dainos melodijas. Abi melodijas padainavo toji pati dainininkė. I melodija vėliau išmokta ir dabar dainuojama, II melodija, pasak dainininkės, senobinė. I melodija dainuojama tercija pritariant, o II pritariama pastoviai mi bemol“.

Ž. Ramoskaitės pastaba: „Kadangi visos šios publikacijos melodijos transponuotos į sol tonaciją, antra melodija pritariama sol“.

II variantas

Lento

Pa - bėk, ba - re - li, pa - bėk, ba - re - li,

ga - lan lau - ke - lio.

1. *Pabėk, bareli,
Pabėk, bareli,
Galan laukelio.*

2. *Kad tu nebėgsi,
Kad tu nebėgsi,
Aš pavarysiu.*

3. *Aš paprašysiu,
Aš paprašysiu
Pulką mergelių*

4. *Ir nuvarysiu,
Ir nuvarysiu
Galan laukelio.*

5. *Gale laukelio,
Gale laukelio
Stovi žirgelis.*

6. *Ant to žirgelio,
Ant to žirgelio
Dymo balnelis.*

7. *Ant to balnelio,
Ant to balnelio
Sėdi bernelis.*

8. *Ant to bernelio,
Ant to bernelio
Aukso kepurė.*

<p>9. Klausė panele,
Klausė panele:
– Ar būsi mano?</p> <p>10. – Roda būč tavo,
Roda būč tavo,
Tavo, berneli.</p> <p>11. Škada palikti,
Škada palikti
Tėvo doarelio.</p> <p>12. Tavo laukeliai,
Tavo laukeliai
Labai kalnuoti.</p> <p>13. Tavo pievelės,
Tavo pievelės
Labai kimsuotos.</p> | <p>14. Aš paprašysiu,
Aš paprašysiu
Ravakasėlių</p> <p>15. Ir sulyginsiu,
Ir sulyginsiu
Aukštus kalnelius.</p> <p>16. Aš paprašysiu,
Aš paprašysiu
Pulką paukštelių</p> <p>17. Ir sulyginsiu,
Ir sulyginsiu
Pievas, krūmelius.</p> |
|---|--|

Padainavo Marijona Vaitkūnienė, 80 m., gyv. Gavėnių k.
Tekstą ir melodiją užrašė J. Kartenis 1935 m. LTR 649(65).
Marijona Vaitkūnienė dainavo kartu su dukra Stase Gudeikiene. Abi ištekėjusios ir
visą laiką gyvenusios tame pačiame kaime. Nemokėjusios nei skaityti, nei rašyti.
Pasak užrašinėtojo, „abiejų balsai labai švarūs, skambūs ir gerai valdomi“.
Duktė dainavusi pirmu balsu, o motina pritarusi altu (iš J. Kartenio pastabų).

6. Aš pasėjau žalią liną

Allegretto

Aš pa - sė - jau ža - lią li - ną, ža - lią li - ną,
ta - di - ram, ta - di - ram, ža - lią li - ną.

<p>1. Aš pasėjau žalią liną, žalią liną,
Tadiram, tadiram, žalią liną.</p> <p>2. Ir išdygo žalias linas, žalias linas,
Tadiram, tadiram, žalias linas.</p> | <p>3. Ir išaugo žalias linas, žalias linas,
Tadiram, tadiram, žalias linas.</p> <p>4. Ir nurooiau žalią liną, žalią liną,
Tadiram, tadiram, žalią liną.</p> |
|--|---|

5. Nušukavau žalią liną, žalią liną,
Tadiram, tadiram, žalią liną.

8. Iššukavau žalią liną, žalią liną,
Tadiram, tadiram, žalią liną.

6. Pamerkiu žalią liną, žalią liną,
Tadiram, tadiram, žalią liną.

9. Suverpiu žalią liną, žalią liną,
Tadiram, tadiram, žalią liną.

7. Išmyniau žalią liną, žalią liną,
Tadiram, tadiram, žalią liną.

10. Aš išaudžiau plonas drobes žalio lino,
Tadiram, tadiram, žalio lino.

Padainavo Marijona Vaitkūnienė, 80 m., ir Stasė Gudeikienė-Vaitkūnaitė, 35 m.,
dėgn. Gėvėnių k. Tekstą ir melodiją užrašė J. Kartenis 1935 m. LTR 649(58).
Užrašytojo pastaba: „Darbo giesmė, senoviška“.

7. Šioj naktelėj

Šioj nak - te - lėj mie - go ne - mie - guo - jau,
nuog močiutes duk-re - lą vi-liuo-jau, //duk-re - lą vi-liuo(jau).

1. Šioj naktelėj
Miego nemieguojau,
Nuog močiutes
Dukrelą viliuojau. (2x2)

4. Gaila palikt
Tėvelio dvarėlį
Ir močiutes
Rūtalų darželį. (2x2)

2. – Uoi močiute,
Močiutes dukrela,
Uoi ar aisi
Už manį, bernelį? (2x2)

5. – Uoi mergela,
Močiutes dukrela,
Mano tėvo
Daug didesnis dvaras. (2x2)

3. Kaip aš aisu
Už tavį, berneli,
Gaila palikt
Tėvelio dvarėlį. (2x2)

6. Šalia dvara
Jovarai žaliava,
Vidur dvara
Jaunimielis šuoka.

Padainavo Janina Saveikienė-Bagdonavičiūtė, 66 m., gyv. Levanių k. (g. Kairionių k.) ir Ona Gateliėnė-Petuškaitė, 72 m., gyv. Drižių k. (g. Kairionių k.). Užrašė V. Musteikis 1992 m., 1999 m. tekstą šifravo P. Kriksčiūnas, melodiją – Ž. Ramoskaitė. LTR 6736(26), LTRF k. 291(26).

8. Malu malu viena

Andante

Ma-lu ma-lu vie-na, pa-si-žiū-riu - die-na.
Ran-ke-lės pri - sto-jo, ko-je-lės ne - sto-vi.

Allegro

Jau malt ga-na bus, jau duo-ne-lės ga-na bus.

Malu malu viena,
Pasižiūriu – diena.
Rankelės pristojo,
Kojelės nestovi.
Jau malt gana bus,
Jau duonelės gana bus. (2x2)

Padainavo Ieva Rameikienė, 80 m., gyv. Kabaldos k. (kil. iš Bagaslaviškio). Tekstą ir melodiją užrašė J. Kartenis 1935 m. LTR 649(68). Užrašytojo pastaba: „Malimo daina, vienu balsu dainuojama“. Ieva Rameikienė kurį laiką gyvenusi Ukrainoje. Užrašinėjant Kabaldoje jau buvo pragyvenusi dvidešimt metų. Dainavusi labai aukštu balsu, mieliau vesdavusi. Mokėjusi daug dainų, bet susilpnėjęs atminčiai beatsiminusi vieną kitą (iš J. Kartenio pastabų).

9. Ta ta to, kuodelėli

Allegro

Ta ta to, kuo-de-lė-li, ta ta to,

ką su-ver-piau, kuo-de-lė-li, ga-na to.

<p>1. Ta ta to, kuodelėli, ta ta to,
Ką suverpiau, kuodelėli, gana to.
Ta ta to, kuodelėli, ta ta to,
Ta ta to, ką suverpiau, gana to.</p> | <p>2. Ir priverpiau špūlelę, ta ta to,
Ir atliko kuodelėlis, gana to.
Ir priverpiau špūlelę, ta ta to,
Ir atliko kuodelėlis, gana to.</p> |
|--|---|

Padainavo Ieva Rameikienė, 80 m., gyv. Kabaldos k.
Tekstą ir melodiją užrašė J. Kartenis 1935 m. LTR 649(67).
Užrašytojo pastaba: „Verpimo daina, dainuojama vienu balsu
arba tercija turavojant“.

10. Gieda gaideliai

<p>1. Gieda gaideliai, ryliuoja,
Anksti rytelio žėruoja.
Kelkis, broliukai, balnok žirgelį,
Reiks joti.</p> | <p>2. Jojau laukeliu pirmuoju,
Jojau laukeliu antruoju,
O ir prijojau – kiemo varteliai
Užkelti.</p> |
|---|--|

3. – Išėik, mergele, išėiki,
Kienio vartelius atkelki.
– Aš jau nespėjau, drobeles režiau,
Reiks siūti.
4. – Sulijo lietus žirgelį
Ir ant žirgelio balnelį,
Sulijo mano brangius rūbelius
Ant manęs.
5. – O kas tau kaltas, berneli,
Ne per nevalią musijau –
Kad pasdabojai, tai ir atjojai
Pas mane.
6. – O kam tu prausei burnelę
Ir su muileliu dabinai?
Aš pasdabojau, tai ir atjojau
Pas tave.
7. – Vesk tu žirgelį stainelėn,
Tymo balnelį – svirnelin,
Vėdink tu savo brangius rūbelius
Pas mane.

Padainavo Marijona Vaitkūnienė, 80 m., ir Stasė Gudeikienė-Vaitkūnaitė, 35 m.,
abi gyv. Gavėnių k. Tekstą ir melodiją užrašė J. Kartenis 1935 m. LTR 649(61).
Užrašytojo pastaba: „Šeimos, o gal vestuvių daina (senoviška). Tercija dainuojama“.

11. Gerk gerk, broliukai

The musical score is written in 6/8 time with a tempo marking of quarter note = 120. It consists of five staves of music. The lyrics are written below the notes. The score includes various musical notations such as treble clef, key signature of one flat, and dynamic markings. Fingerings are indicated by circled numbers 1 through 14. There are also first and second endings marked with '1.' and '2.'.

① =120

Gerk gerk, bro - liu - kai. dū - mo - kim na - mo.

④ gerk gerk, bro - liu - kai, dū - mo - kim na - mo.

⑨ ⑩ ⑪ ⑫ 1. ⑬ 2. ⑭

De-juo-ja pa-ne - la, ko-dėl ne-lun kai, //ko - dėl ne - lun - kai.

① 2,5 3 4

② 3 ③ 3 ④ 2 3-5

<p>1. <i>Gerk gerk, broliukai,</i>
<i>Dūmokin namo. (2x2)</i>
<i>Dejuoja panela,</i>
<i>Kodėl nelunkai. (2x2)</i></p>	<p>4. <i>Pririšk žirgelį</i>
<i>Prie žaliai grūšiai, (2x2)</i>
<i>Priglausk panelį</i>
<i>Prie savo dūšiai. (2x2)</i></p>
<p>2. <i>Kaip aš lunkysiu</i>
<i>Vargi būdamas, (2x2)</i>
<i>Po juodų purvelį</i>
<i>Bebraidydamas. (2x2)</i></p>	<p>5. <i>Nežvings žirgelis (2x2)</i>
<i>Prie žaliai grūšiai,</i>
<i>Neverks panela (2x2)</i>
<i>Prie mano dūšiai.</i></p>
<p>3. <i>Dirbsiu tiltalį</i>
<i>Per Dunojelį, (2x2)</i>
<i>Lankysiu panelį</i>
<i>Kas vakarėlį. (2x2)</i></p>	

*Padainavo Stasė Danilevičienė-Vinskauskaitė, 67 m. (g. Zibalū k.),
Veronika Stankevičienė-Imbrasaitė, 57 m. (g. Baravykų k., Taujėnų vls., Ukmergės aps.),
abi gyv. Jūdiškių k., ir nenurodyta dainininkė. Užrašė V. Musteikis 1992 m.,
1999 m. tekstą šifravo P. Kriksčiūnas, melodiją – Ž. Ramoškaitė.
LTR 6736(6), LTRF k. 291(6).*

12. Per Širvintėlių miestelį

♩=84

① ②

Per šir - vin - tė - lių mies - te - lį

③

srau - nūs u - pe - liai te - kė - jo.

④ ⑤

Oi va - lio, va - lio ir va - lio,

⑥

srau - nūs u - pe - liai te - kė - jo.

① 4,5 ② 2-5 ③ 3,5 ④ 2,3 ⑤ 3-5 ⑥ 3,5

1. Per Širvintėlių miestelį
Sraunūs upeliai tekėjo.
Oi valio, valio ir valio,
Sraunūs upeliai tekėjo.	4. Su jauna mergele kalbėjo
Aukso žiedelį žadėjo.
Oi valio, valio ir valio,
Aukso žiedelį žadėjo.
2. Sraunūs upeliai tekėjo,
Pulkas kareivių stovėjo.
Oi valio, valio ir valio,
Pulkas kareivių stovėjo.	5. Su jauna mergele kalbėjo,
Rudenėlį vesti žadėjo.
Oi valio, valio ir valio,
Rudenėlį vesti žadėjo.
3. Pulkas kareivių stovėjo,
Su jauna mergele kalbėjo.
Oi valio, valio ir valio,
Su jauna mergele kalbėjo.	

Padainavo Marytė Dvileičienė, Zigmo, 64 m., gyv. Širvintų k.
(g. Semeniškių k., Šešuolių vls.). Užrašė Virginija Jasevičiūtė 1979 m.,
1999 m. melodiją šifravo Ž. Ramoskaitė. LTR 5383(36), LTRF mg. 2850(36).

13. Pulkas sesučių

The musical score is written on a single treble clef staff. It begins with a key signature of one flat (B-flat) and a time signature of 4/4. The first measure is marked with a circled '1' and a tempo marking of '=68'. The melody consists of eighth and quarter notes. The lyrics are written below the staff. There are four numbered first endings (1-4) indicated by circled numbers and brackets. The first ending (1) leads to the second ending (2), which then leads to the third ending (3). The second ending (2) also leads to the fourth ending (4). The score ends with a double bar line.

Pul - kas se - su - čių po dva - rą vaikš - čio - ja,
 pa - ma - te - ber - ne - lių pul - ke - lis at - jo - ja, //pul - ke - lis at - jo (ja).

1. Pulkas sesučių
 Po dvarą vaikščioja,
 Pamate – bernelių
 Pulkelis atjoja. (2x2)

2. – O jūs bernužėliai,
 Kur jūs jodinėjat,
 Ar jieškot mergelių,
 Sau meilių draugelių? (2x2)

3. – Mes jieškom mergelių,
 Sau meilių draugelių,
 Kad bagotą gauti,
 Šimtai būt sukrauti. (2x2)

4. – Katros šimtus turi,
 Un tokius nežūri,
 O katros dar krauna,
 Daug geresnį gauna. (2x2)

Padainavo Stasė Danilevičienė-Vinskauskaitė, 67 m. (g. Zibalų k.),
 Veronika Stankevičienė-Imbrasaitė, 57 m. (g. Baravų k., Tuijėnų vls., Ukmergės aps.),
 abi gyv. Jūdiškių k., ir nenurodyta dainininkė. Užrašė V. Musteikis 1992 m.,
 1999 m. tekstą šifravo P. Kriščiūnas, melodiją – Ž. Ramoškaitė.
 LTR 6736(7), LTRF k. 291(7).

14. Nedėlio rytelį

Ne - dė - lio ry - te - lį žiū - riu pro lan - ge - lį -
ar ne ma - no mie - las pas ma - ne at - jo - ja?

At - jok, ber - ne - li, pas ma - ne, ne - ra - si gra - žes - nės už ma - ne.

① kart. ② kart.

<p>1. Nedėlio rytelį
Žiūriu pro langelį –
Ar ne mano mielas
Pas mane atjoja?
Atjok, berneli, pas mane,
Nerasi gražesnės už mane. (2x2)</p>	<p>4. – Neramink tu mane,
Neprašau aš tave.
Neramink tu mane,
Neprašau aš tave.
Ramink, berneli, pats save,
Nevalia paimti tau mane. (2x2)</p>
<p>2. Bernelis atjojo,
Prie vartų sustojo.
Mergelė išėjo,
Meiliai prakalbėjo,
Baltą rankelę padavė,
Berneliui širdelę suspaudė. (2x2)</p>	<p>5. O dabar tu sakai,
Kad aš labai graži,
O paskui sakysi,
Kad pasoga maža.
– Kas man pasoga, bet pati
Kai danguj žvaigždėlė žibanti. (2x2)</p>
<p>3. Bernelis pasakė –
Reiks į karą joti.
Mergelė pradėjo
Balseliu raudoti.
– Cit, neverk, miela mergele,
Aš tau suraminsiu širdelę. (2x2)</p>	

Padainavo Eugenija Dvilevičiūtė, 19 m., ir Elena Voverytė, 20 m.,
abi gyv. Širovintų m. Užrašė J. Aidulis 1948 m., melodiją iš fonografo volelio
šifravo J. Jurga. LTR 2680(5).

15. Gale lauko, gale lauko

Ga - le lau - ko, ga - le lau - ko
 trys gul - be - lės plau - ko,
 ir at - jo - ja ber - nu - žė - lis
 ant žir - ge - lio lau - ko, //lau - ko.

1. Gale lauko, gale lauko
Trys gulbelės plauko,
Ir atjoja bernužėlis
Ant žirgelio lauko. (2x2)	3. Tu ne savo bėru žirgu
Pas mane atjojai
Ir ne savo aukso žiedą
Man padovanojai. (2x2)
2. – Ko atjojai, bernužėli,
Tu nelaukiamasai,
Ko prisėdai prie šalėlės,
Tu nemylimasai? (2x2)	4. Tu broliuka bieru žirgu
Pas mane atjojai
Jir sesutes aukso žiedą
Man padovanojai. (2x2)

Padainavo Stasė Danilevičienė-Vinskauskaitė, 67 m. (g. Zibalų k.),
 Veronika Stankevičienė-Imbrasaitė, 57 m. (g. Baravėky k., Tuijėnų vls., Ukmergės aps.),
 abi gyv. Jūdiškių ž., ir nenurodyta dainininkė. Užrašė V. Musteikis 1992 m.,
 1999 m. tekstą šifravo P. Kriškėičiūnas, melodiją – Ž. Ramoškaitė.
 LTR 6736(1), LTRF k. 291(1).

16. Atsiminki, bernuželi

♩ = 52

At - si - mi - n - ki, ber - nu - žė - li,

sa - vo jau - nas die - nas,

kaip u - lio - jai ir vaikš - čio - jai

tu pas - kui ma - n vie - nas, //vie-nas.

1. 2.

1. 5 2 3,4 2 2,4,5 3

3 2 3-5 4 2,4,5 5 2-5 6 3 1 4,5 2

7 1 2 8 2 9 2,3 2,4 3 1,5 10 2,3 2,4 3 1,5

11 2 12 2-5 13 2

1. Atsiminki, bernuželi,
Savo jaunas dienas,
Kaip uliojai ir vaikščiojai
Tu paskui man vienas. (2x2)

2. Uliodamas vaikščiodamas
Klausei motinutį:
– Ar zvalysi vinčiaivoti
Dukrelių jauniausių? (2x2)

3. Atastokie, motinute,
Čia dukrelės valia,
Dėl jos yra ataskirta
Pasogas ir dalia. (2x2)

5. Sėdi mano dukrytėla
Terpo pamergiukų
Kaip menulis vakarėly
Terp švesių žvaigždučių. (2x2)

4. Skyre mani motinute
Iš sesučių pulka
Kaip rūtėlį iš darželio,
Iš rūtų kelmelio. ((2x2)

Padainavo Stasė Danilevičienė-Vinskauskaitė, 67 m. (g. Zibalų k.),
Veronika Stankevičienė-Imbrasaitė, 57 m. (g. Baravėkų k., Taujėnų vls., Ukmergės aps.),
abi gyv. Jūodiškių k., ir nenurodyta dainininkė. Užrašė V. Musteikis 1992 m.,
1999 m. tekstą šifravo P. Krikščiūnas, melodiją – Ž. Ramoskaitė.
LTR 6736(), LTRF k. 291(4).

17. Pučia vėjelis

♩=60

Pu - čia vė - je - lis iš vi - sų ša - lių,

kren - ta ra - su - tie - lu ant rū - tų ža - lių, //lių.

1. 3,5,6 2. 5,6 3. 3,4,7 5 4. 7 1 5. 4 1 2

1. Pučia vėjelis
Iš visų šalių,
Krenta rasutiela
Ant rūtų žalių. (2x2)

3. – Neverki, mergela,
Nesismūnavok,
Aik rūtų darželin,
Pasioandravuok. (2x2)

2. Vinta rūtala
Darži augdama,
Verkia mergužiela
Varge būdama. (2x2)

4. – Kaip man neverkti,
Nesismūnavot,
Baigias jaunas dienas,
Reiks į šliūbą stot. (2x2)

5. *Suvažiuos sveteliai*
Iš visų šalių,
Nupins vainikielį
Žalių rūtalų. (2x2)

7. *Su tuo čipkeliu*
Neapsidžiaugsi,
Rūtų vainikielį
Gailiai apverksi. (2x2)

6. *Nupins vainikielį*
Žalių rūtalų,
Uždies tau čipkelį
Baltų šilkinį. (2x2)

Padainavo Janina Saveikienė-Bagdonavičiūtė, 66 m., gyv. Levanių k. (g. Kairionių k.) ir Ona Gateliene-Petuškaitė, 72 m., gyv. Drižų k. (g. Kairionių k.). Užrašė V. Musteikis 1992 m., 1999 m. tekstą šifravo P. Kriksčiūnas, melodiją – Ž. Ramoškaitė. LTR 6736(25), LTRF k. 291(25).
 I melodijos pusė šifruota nuo 2 posmo, nes pradėta neįsidainavus (Ž. Ramoškaitės pastaba).

18. Skyniau skyniau skynimielį

The musical score is written in G major, 2/4 time, with a tempo marking of ♩=72. It consists of five staves of music. The first two staves contain the vocal line with lyrics: "Sky-niau sky-niau sky-ni-mie-lį, kluo-jau tie - su vieš-ke - tē - lį, tie - sus ke - la - lis j uoš - ves dva - rel(j).". The lyrics are written in Lithuanian. The score includes various musical notations such as notes, rests, and fingerings. Circled numbers (1-13) are placed above the notes, likely indicating fingerings or specific rhythmic patterns. The third staff continues the melody with more complex rhythmic patterns and fingerings. The fourth and fifth staves complete the piece with further melodic and rhythmic development.

The musical score is written on three staves in G major (one sharp) and 2/4 time. It contains 13 numbered measures. Measure 8 starts with a treble clef and a key signature of one sharp. The notation includes eighth and sixteenth notes, rests, and various fingerings indicated by numbers 1-5. Some notes have a '1' above them, possibly indicating a first ending or a specific fingering. The piece concludes with a double bar line and a final chord.

1. Skyniau skyniau skynimielį,
Kluojau tiesų viešketelį,
Tiesus kelalis
Į uošves dvarėl(i). (2x2)	6. Nedėtėles rytmetielį
Uždės baltą nuometielį,
Verksi, sesela,
Jaunųjų dienelų. (2x2)
2. Nepataikiau į dvarėlį,
Tik pataikiau į kaimelį.
Stuovi uošvela
Rūtalų daržel(y). (2x2)	7. Kad ir verksiu, tai ne viena,
Kad ir klaupsiu, tai ne viena –
Klaups ir bernelis
Prie mano šalal(a)s. (2x2)
3. – Sveika gyva, uošvytie,le,
Ar užaugus dukraitiel'?
– Maža dukrela,
Neskirta dalal(a). (2x2)	8. Paldienyka rytmetielį
Šaukia mane muotiniel(e)
Bernelio vardeliu
Ir juo pavardiele. (2x2)
4. Jau užauga dukraitiele
Ir sukrauti kraitužieliai,
Laikas jau, laikas
Berneliui žadiet. (2x2)	9. Utarnyka rytmetielį
Pasižiūriu veidrodielin –
Tas pats veidelis,
Uo ne tas vardelis. (2x2)
5. Subatielės vakarielį
Suais visas sesutielas,
Pins vainikielį
Iš žalių rūtalų. (2x2)	10. Seredielas rytmetielį
Pasižiūriu daržetėlin –
Žalias rūtalas
Nulenke galvelas. (2x2)

Padainavo Janina Saveikienė-Bagdonavičiūtė, 66 m., gyv. Levanių k. (g. Kairionių k.) ir
Ona Gatelienė-Petuškaitė, 72 m., gyv. Drūžų k. (g. Kairionių k.)
Užrašė V. Musteikis 1992 m., 1999 m. tekstą šifravo P. Kriškčiūnas,
melodiją – Ž. Ramoškaitė. LTR 6736(23), LTRF k. 291(23).

19. Atvažiuoja Rygos kupčiai

Musical score for "Atvažiuoja Rygos kupčiai" in 3/8 time, tempo 312. The score consists of three staves of music with lyrics underneath. The first staff has a tempo marking of 312. The lyrics are: "At - va - žiuo - ja Ry - gos kup - čiai, //kup - čiai". The second staff continues the lyrics: "ir mum so - dą pa - de - rė - ti, //rė(ti)". The third staff contains rhythmic markings: ① 2|7-7|1, ② 3,4,6, ③ 2,3 |1, ④ 2,3,4|1,5-7.

1. Atvažiuoja Rygos kupčiai (2)
Ir mum sodą paderėti. (2)	5. Agrodnykas nebejaunas, (2)
Žila barzda, pravoslaunas. (2)
2. Mūsų sode visa yra, (2)
Vinogradų uogos byra. (2)	6. Jeigu soda neišpirksit, (2)
Kur marčiutę pasodinsit? (2)
3. Yra sode stalaliukas, (2)
Ant stalelio buteliukas. (2)	7. Užu pečiaus pasodinsit, (2)
Kumpinyke pavadinsit. (2)
4. Mūsų sodas dar nedykas, (2)
Ten gyvena agrodnykas. (2)	

Padainavo Marytė Dvileičienė, Zigmo, 64 m., gyv. Širvintų k.
 (g. Semeniškių k., Šešuolių vls.). Užrašė Virginija Jasevičiūtė 1979 m.,
 1999 m. melodiją šifravo Ž. Ramoškaitė. LTR 5383(20), LTRF mg. 2850(21).

20. Dunda bunda skrynelės

Musical score for "Dunda bunda skrynelės" in 2/4 time, tempo 60. The score consists of two staves of music with lyrics underneath. The first staff has a tempo marking of 60. The lyrics are: "Dun-da bun-da skry-ne-lės, dun-da bun-da mar-go-sios,". The second staff continues the lyrics: "gai-liai ver-kia duk-ru-žė-lė nuo mo-čiu-tės ei-da-ma."

1. Dunda bunda skrynelės,
Dunda bunda margosios,
Gailiai verkia dukružėlė
Nuo močiutės eidama. (2x2) | 2. Oi neverki, mergele,
Oi neverki, jaunoji.
Aš tau duosiu obuolėlių,
Obuolėlių raudonų. (2x2) |
|---|---|

3. Aš nenoriu obuolių,
Aš nenoriu raudonų,
Tai aš būsiu raudonesnė
Nuo anytos žodelių. (2x2)

Padainavo Marijona Vaitkūnienė, 80 m., ir Stasė Gudeikienė-Vaitkūnaitė, 35 m.,
abi gyv. Gavėnių k. Tekstą ir melodiją užrašė J. Kartenis 1935 m. LTR 649(60).

21. Močiute širdele, tai tau, tai tau

The musical score is written in 4/4 time with a tempo marking of ♩=116. It consists of four staves of music. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one flat (B-flat), and a common time signature. The melody is marked with a circled '1' above the first measure. The lyrics 'Mo - čiu - te šir - de - le, tai tau, tai tau,' are written below the first staff. The second staff continues the melody, marked with circled numbers 2 through 6. The lyrics 'už - u - g dei duk - re - lę ne sau, ne sau.' are written below. The third and fourth staves contain rhythmic patterns and fingerings, with circled numbers 1 through 6 indicating specific measures or groups of notes. The patterns include: 1) 2-5, 2) 3|2,5|2, 4|2, 3) 2,3|1,4|1, 3|2,5|2, 4|2, 4) 4|2,5, 5) 3|2, 4,5, 6) 3|2,4,5|1.

1. Močiute širdele,
Tai tau, tai tau,
Užugdei dukrelę
Ne sau, ne sau. (2x2)	4. Nevyski, rūtele,
Palaistysiu,
Neverki, dukrelė,
Aplankysiu. (2x2)
2. Nuskynei daržely
Tu rūteles,
Išleidai dukrelę
Į marteles. (2x2)	5. Nuvyto rūtelė
Palaistoma
Ir verkė dukrelė
Aplankoma. (2x2)
3. Nuvyto rūtelė
Rankelėse
Ir verkė dukrelė
Martelėse. (2x2)	

Padainavo Marytė Dvilevičienė, Zigmo, 64 m., gyv. Širvintų k.
(g. Semeniškių k., Šešuolių vls.). Užrašė Virginija Jasevičiūtė 1979 m.,
1999 m. melodiją šifravo Ž. Ramoskaitė. LTR 5383(20), LTRF mg. 2850(21).

22. Nuliūdus mergelė

Nu - liū - dus mer - ge - lė, kad rū - te - lė vys - ta, kad
jo - sios ber - ne - lis iš ka - ro ne - grįž - ta. Nu -
ei - siu ant kal - no ša - lia vieš - ke - lė - lio ir
lauk - siu par - grįž - tant my - li - mo ber - ne - lio, nu - //ne - lio.

1. Nuliūdus mergelė, kad rūtelė vysta,
Kad josios bernelis iš karo negrižta.
Nueisiu ant kalno šalia vieškelėlio
Ir lauksiu pargrižtant mylimo bernelio. (2x2)
2. Viešuoju keleliu kareivių daug ėjo,
Vienas kareivėlis meiliai prakalbėjo:
– Ko stovi, mergelė, šalia vieškelėlio,
Ar lauki pargrižtant mylimo bernelio? (2x2)
3. Už Vilniaus kalnelių didi kova buvo,
Šitoje kovoje mylimasis žuvo.
Jis žuvo iš skausmo ir tave minėjo,
Ir tavo veidelį matyti norėjo. (2x2)

Padainavo Eugenija Dvilevičiūtė, 19 m., ir Elena Voverytė, 20 m., abi gyo. Širvintų m.
Užrašė J. Aidulis 1948 m., melodiją iš fonografo volelio šifravo J. Jurga. LTR 2680(9).
Pateikėjų pastaba: „Išmokom iš berniukų, kurie grįžo iš kariuomenės”.

23. O kas ten žydi

O kas ten žy - di vi - dur gi - re - lių,
o kas ten ver - kė be mo - ti - nė - lių, // be mo - ti - nė - lių?

1. O kas ten žydi
Vidur girelių,
O kas ten verkė
Be motinėlių? (2x2)	4. Atskris gegute
Paplavindama,
Pulką siratų
Nuramindama. (2x2)
2. Papartis žydi
Vidur girelių,
Našlaitė verkė
Be motinėlių. (2x2)	5. – Ant ko pažinai,
Kad siratėle?
– Pilkais rūbeliais
Kaip gegutėle. (2x2)
3. O kas nuraškys
Paparčia žiedą,
O kas nuramins
Siratą biedną? (2x2)	

Padainavo Stasė Danilevičienė-Vinskauskaitė, 67 m. (g. Zibalų k.),
 Veronika Stankevičienė-Imbrasaitė, 57 m. (g. Baravųkų k., Taujėnų vls., Ukmergės aps.),
 abi gyv. Júodiškių k., ir nenurodyta dainininkė. Užrašė V. Musteikis 1992 m.,
 1999 m. tekstą šifravo P. Krikščiūnas, melodiją – Ž. Ramoškaitė.
 LTR 6736(2), LTRF k. 291(2).

24. Auga kiemi dagitėlis

♩=70

1. Au - ga kie - mi da - gi - tė - lis,
 au - ga kie - mi da - gi - tė - lis,
 kie - mi kie - me - ly,
 1. 2. 7. 4|2,3
 tė - ve - lia so - de - ly, //de - l(y).
 1 2-6 2 3-6 3 5,6 4 2,6
 5 3 6 3-5 7 2-4,6

1. Auga kiemi dagitėlis,
 Auga kiemi dagitėlis,
 Kiemi kiemely,
 Tėvelia sodely. (2x2)

2. Plačias šakas dagitėlia,
 Plačias šakas dagitėlia,
 O dar platesne
 Pati viršūnėla. (2x2)

3. Kliude mani už rankelas,
 Kliude mani už rankelas,
 Pervers širdelą
 Dagilia šakela. (2x2)

4. Mire mana motinėla,
 Mire mana sengalvėla,
 Palika mani,
 Vargšį našlaitėlą. (2x2)

5. Bėgsiu bėgsiu un kapelių,
Bėgsiu bėgsiu un kapelių,
Verksiu kukuosiu
Gegulės balseliu. (2x2)

6. – Nesikelsiu, dukterėla,
Nesikelsiu, našlaitėla,
Išmok nulenkti
Dagilio šakelą. (2x2)

Padainavo Stasė Danilevičienė-Vinskauskaitė, 67 m. (g. Zibalų k.),
Veronika Stankevičienė-Imbrasaitė, 57 m. (g. Baravų k., Taurėnų vls., Ukmergės aps.),
abi gyv. Júodiškių k., ir nemurodyta dainininkė. Užrašė V. Musteikis 1992 m.,
1999 m. tekstą šifravo P. Kriškėičiūnas, melodiją – Ž. Ramoškaitė.
LTR 6736(3), LTRF k. 291(3).

25. Užugdė motula

Už - ug - dē mo - tu - la, už - ug - dē se - no - ji
un di - džių var - gų, un rū - pes - tē - lių, un gai - lių a - ša - rų.

1. Užugdė motula,
Užugdė senoji
Un didžiū vargų, un rūpesteliū,
Un gailiū ašariū. (2x2)

3. Už šimta mylaliū,
Už žaliū gireliū
Oi žuvo žuvo trys žukvejėliai,
Trys jauni bernėliai. (2x2)

2. Nudavė motula,
Nudavė senoji
Oi toli toli, nelabai arti,
Už šimta mylaliū. (2x2)

4. – O jūs žvejai žvejai,
Jūs jauni bernėliai,
Ar nesužuvat nesujieškojat
Jaunųjų deneliū? (2x2)

5. – Sužuvam vainikų
 Ir šilka kasnykų,
 Tik nesužuvam, nesujieškojam
 Jaunųjų denelių. (2x2)

Padainavo Stasė Danilevičienė-Vinskauskaitė, 67 m. (g. Zibalų k.),
 Veronika Stankevičienė-Imbrasaitė, 57 m. (g. Baravųkų k., Taujėnų vls., Ukmergės aps.),
 abi gyv. Jūodiškių k., ir nenurodyta dainininkė. Užrašė V. Musteikis 1992 m.,
 1999 m. tekstą šifravo Kriksčiūnas, melodiją – Ž. Ramoškaitė.
 LTR 6736(8), LTRF k. 291(8).

26. Tamsieja debesielis

♩ = 156

(i) Tam - sie - ja de - be - sie - lis,
 ar - tie - ja va - ka - rie - lis,
 lai - kas lai - kas mū - sų se - su - tei
 sies - ti į ve - ži - mie - l', //miel'.

1 2-5 2 2-5 3 2,3,5 4 4 2-5 5 5 6 2 5

7 2,5 3,4 8 1 2,2,5 2 9 2 10 1 2,2,3 2,4 5 1 11 3

1. Tamsieja debesielis,
 Artieja vakarielis,
 Laikas laikas mūsų sesutei
 Siesti į vežimiel'. (2x2)

2. Sėdau į vežimielį –
 Nupuola vainikielis.
 – Išeik, išėik, sena motule,
 Paduok man vainikielį. (2x2)

3. – Išėiti aš išėisiu,
Paduoti aš paduosiu.
Sugrįžk, sugrįžk, jauna dukrele,
Nors nedielius rytėlį. (2x2)
4. – Sugrįžti aš sugrįšiu,
Atslankyt atslankysiu,
Tik aš savo senai močiutei
Darbelių nebedirbsiu. (2x2)
5. Rugelių nebepjausiu,
Šenelia nebegrėbsiu,
Nebeausiu plunų druobelį,
Druobelį nebalins'. (2x2)

Padainavo Janina Saveikienė-Bagdonavičiūtė, 66 m., gyv. Levanių k. (g. Kairionių k.)
arba Ona Gatelienė-Petuškaitė, 72 m., gyv. Driūžų k. (g. Kairionių k.).
Užrašė V. Musteikis 1992 m., 1999 m. tekstą šifravo P. Krikščiūnas,
melodiją – Ž. Ramoškaitė. LTR 6736(27), LTRF k. 291(27).

27. Šilai pušynai

Lento

Ši - lai pu - šy - nai, tra - kai ber - žy - nai,
q - žuo - lai var - guo - liai.

1. Šilai pušynai,
Trakai beržynai,
Ažuolai varguoliai. (2)
2. Tuos pušynuose,
Tuos pušynuose
Šiaudinė karčemelė. (2)
3. Toj(e) karčemelėj
Trys brolužėliai,
Visi trys pijokėliai. (2)
4. Vienas pragėrė
Jungą jautelių,
Pareina švilpaudamas. (2)
5. Antras pragėrė
Šimtą rublelių,
Pareina giedodamas. (2)
6. Trečias pragėrė
Pačių ir vaikus,
Pareina raudodamas. (2)

Padainavo Antanas Rucka, 70 m., gyv. Motiejūnų k.
Tekstą ir melodiją užrašė J. Kartenis 1935 m. LTR 649(72).
Užrašytojo pastaba: „Dainuojama dviem melodijomis, vietomis susivienijančiom“.
Antanas Rucka, būdamas bežemis, vertėsi nuomodamasis ūkius, todėl dažnai tekę kilnotis
po įvairias Gėluonų ir Širvintų vietas. Skaityti ir rašyti nemokėjo. Dainavęs daugiausia
sentimentaliai kimiu balsu, galėjęs ir vesti, ir pritarti (iš J. Kartenio pastabų).

28. Įsigeidė mano boba

Allegro

Į - si - gei - dė ma - no bo - ba a - vi - žų ki - sie - lio,
 tpru - ki mi - ki nu nu nu, a - vi - žų ki - sie - lio.

1. Įsigeidė mano boba
Avižų kisielio,
Tpruki miki nu nu nu,
Avižų kisielio.	6. Ir išvirė kisielėj
Ant pernykštės ugnies,
Tpruki miki nu nu nu,
Ant pernykštės ugnies.
2. Ir nuėjo didas bobai
Avižų storoti,
Tpruki miki nu nu nu,
Avižų storoti.	7. Ir apsvalgė mano boba
Avižų kisielio,
Tpruki miki nu nu nu,
Avižų kisielio.
3. Ir papylė avižėles
Ant nekurto pečiaus,
Tpruki miki nu nu nu,
Ant nekurto pečiaus.	8. Ir pradėjo mano bobai
Pilvelis skaudėti,
Tpruki miki nu nu nu,
Pilvelis skaudėti.
4. O kai grūdo avižėles,
Net langai dundėjo,
Tpruki miki nu nu nu,
Net langai dundėjo.	9. Ir nuėjo mano didas
Pas bobas ant rodos,
Tpruki miki nu nu nu,
Pas bobas ant rodos.
5. Ir užmaišė kisielėj
Ant žemės duobelėj,
Tpruki miki nu nu nu,
Ant žemės duobelėj.	10. Prirodijo primusijo
Ramunėlius virti,
Tpruki miki nu nu nu,
Ramunėlius virti.

Padainavo Marijona Vaitkūnienė, 80 m., ir Stasė Gudeikienė-Vaitkūnaitė, 35 m.,
 abi gyv. Gavėnių k. Tekstą ir melodiją užrašė J. Kartenis 1935 m. LTR 649(57).
 Užrašytojo pastaba: „Senoviška humoristinė daina. Dainuojama tercija pritariant“.

Pasakojamoji tautosaka

1. Velniui pažadėtas sūnus

Anuočės gyvena neturtingus žmogus. Rozų išėja anus į svietų ieškot gyvenima. Eina keliu ir prieina didelį akmeną, a priek jam dailų panaitį.

Panaitis jo ir klausia:

- Kur tu eini, žmogau?
- Einu gyvenima ieškotų.

Tadu panaitis jam ir saka:

– Ataduok man tų, ką išeidamas namie nepalikai, tai duosiu tau gyvenimų.

Anus saka:

- Gerai.

Panaitis išsiėmė gabalų odos, išlaidė žmogui krauja ir liepė pasrašyt. Anus ėmė ir pasrašė. Tadu panaitis davė žmogui kaspų pinigų ir pradinga. Dabar tik žmogus suprata, kad ten buva velnis. Eina anus nuliūdįs namo ir mislija, ką anus ras namie. Parėjįs randa gimusį sūnų. Ir suprata žmogus, kad anus jį velniui užrašė. Nusiminė žmogus, bet niekam nieka nesaka.

Kai sūnus užauga, atėja jau čėsas eiti un velnių. Eina anus, eina ir prieina marias, a priek mariom stovi trylika triobų. Eina anus pirmon triobon ir klausia:

- Kur gyvena tas, kuriam aš užrašytas esmu?

A ten mat buva ta velnia duktė. Ana ir saka:

– Tėvas gyvena trylikėj triboj. Ale tu jo saugokis. Anus tau lieps kumelų prajodyt. Tai tu kad imk jai tvot lazdu par šonus, kad lazda nulūžtų, ba ana tavi užmuš.

Anus nuvėja pas velnių ir pasisakė, kad jį tėvas velniui užrašė. Velnis in rytojaus ir liepė jam kumelų prajodyt. Kadgi ims anus tvot lazdu jai per šonus, kol lazda nulūža! Kumela apsputoja ir nulakė tvartan. A ti mat buva velnio pačia kumelu pasvertus.

Un rytojaus pats velnis pasivertė eržilu. Anus ir velnių taip aplupįs parvedė tvartan.

Tadu su velnia dukteria pastarė, ėmė ir pabėga. Lakia anys, lakia ir pajuta, kad jau velnis vejasi. Atsigriža, gi žiūri – didelis debesys atsiveja. Tadu ėmė ir numetė šepetį. Tuoj atsirada didela giria, kad debesys negalėja pralėkt. Tadu anys parlakė pas jo tėvų, apsiženija ir laimingai gyvena ligi mirties.

Papasakojo Agota Voverienė-Inčiūraitė, 80 m., gyv. Širvintosė (kil. iš Strakaučiznos vnk., Bažaslaviškio vls.). Užrašė Z. Voveris 1938 m. LTR 1597(1).

Agota Voverienė užrašinėjant buvusi našlė ir gyvenusi pas sūnų Širvintose. Turėjusi šešis vaikus, kurių du išvažiavę į Ameriką ir tuomet jau buvo mirę. Pasak užrašinėtojo, „anksčiau žinojusi dar daugiau įvairių mišlių, patarlių ir dainų, bet į senatvę užmiršusi“. Be lietuvių kalbos, dar išmokusi rusų, vėliau ir lenkų kalbą. Rašto nemokėjusi ir užsienyje nebuvo (iš J. Kartenio pastabų).

2. Baidyklė

Gyveno tėvas su sūnumi. Kažin koku būdu tėvas pasiskolino, turėjo gražinti tris šimtus rublių. Abu buvo neturtingi ir skolos gražinti jokių būdu negalėjo. Turėjo tėvas atsėdėti kalėjime dvejus metus. Vieną dieną paėmė tėvą ir nusivedė į kalėjimą. Sūnus išėjo paskui, bet jį pravarė. Nuliūdęs grįžta namon. Kely sutinka ponaitį, kuris klausė, kodėl toks nuliūdęs.

– O ko aš būsiu linksmas? Mano tėvą paėmė kalėjiman, o pinigų užmokėti už jį neturiu. Kad atsirastų koks geradarys, kuris duotų man tris šimtus rublių, aš jam viską padaryčiau, bet niekas man nepagelbsti.

– Klausyk, aš tau duosiu tokią skrynelę, iš kurios išsimsi šimtą rublių, paskui vėl atidarius ir tas pats atsitiks. Bet turi sutikti, kad per septynerius metus nei skusies, nei prausies, nei drabužius mainysi.

Sūnus sutiko. Viskas buvo taip, kaip ponaitis sakė. Skrynelėj buvo šimtinių. Už tėvą išmokėjo, skrynelės padedamas nusipirko didelį dvarą. Tame dvare išmūrijo didelį bokštą, į kurį, laiko turėdamas, išiminėjo iš skrynelės ir dėjo šimtines, nes kol skrynelės neuždaro, tai šimtinės nėra.

Jau baigėsi septinti metai, kai sūnus nesiškavo, nei prausėsi, nei drabužių nemainė. Jis nebuvo panašus į žmogų: apžėlęs, apiplyšęs, visas purvinas.

Karalius, lošdamas kortomis, prasilošė. Norėdamas atsilošti, o neturėdamas kuo pastatyti, užstatė paskutinį savo turtą – tris dukreles. Susitarė: jei iki tam tikro laiko karalius neatiduos pinigų, tai neteks savo dukterų. Pralošė. Turėjo po kiek laiko atiduoti savo dukteris, nes pinigų neturėjo.

Pasiekė karalių gandai, kad už kelių miestų gyvena turtingas žmogus, kuris skolina pinigus geromis sąlygomis. Išsiruošė ir karalius. Dvare pamatė karalius vaikščiojant tokią baidyklę. Pasiklausė, kur gyvena to dvaro ponas. Baidyklė (tai buvo tas pats sūnus) pasakė, kad jis esąs ir klausė karaliaus noro. Karalius norėjo pinigų. Baidyklė sutiko, tačiau su sąlyga, kad vieną savo dukterį išleistų už jo. Karalius žinojo, kad geriau netekti vienos dukters, negu visų, sutiko. Karalius gavo pinigų ir baidyklės atvaizdą.

Karalius parodė vyresniajai dukteriai atvaizdą.

– Jau geriau į vandenį eiti, negu už tos baidyklės, – kalbėjo pirmoji.

Tą patį pasakė ir antroji duktė. Ji sakė, geriau sau peilį įvarys, negu už tos baidyklės tekėti. Gi jauniausioji pasižiūrėjo, pasižiūrėjo ir tarė:

– O visgi ir čia galima rasti žmogiškumo. Aš už jo eisiu.

Kaip tik pasibaigė septyneri metai. Sūnus apsikirpo, nusiprausė, apsirengė gražiais rūbais ir nuvažiavo pas karalių paimti per žmoną jo dukterį. Pamačiusios tokį gražų kavalierių, vyresnioji iš pavydo šoko į vandenį ir nuskendo, gi antroji įvarė sau peilį. Jauniausioji iš džiaugsmo apalpo.

Išėjo sūnus pasivaikščioti. Tik kur buvus kur nebuvus šast iš po krūmų išlindo ponaitis su ilga uodega.

– Laba diena, svogriau! – pasveiko (pasveikino ?) uodeguotasis.

– Koks aš tau svogris!

– Na, neišsigink giminytės: tu turi vieną, aš gi dvi! – ir dingo už krūmų.

3. Eglė žalčio pati

Rozų pasiuva tėvas dukteriai batus iš žūses skūros. A kas atspės, iš kena skūros pasiūti batai, tam ataduos dukterį. Žaltys ėmė ir atspėja. Tadu anus išleida sava dukterį už žalčia. Taip ana gyvena par žaltį dešimt metų ir jau turėja du sūnus ir dukterį. Ana labai išsiilga namų ir norėja pamatyti sava namiškius. Nuvėja in žaltį ir praša, kad leistų į svečius. Tas ir saka:

– Gerai. Kai sugrįši, mani taip pašauksi: „Jei tu gyvus, pieno puta, jei negyvus – krauja puta.“

Ana ir iškeliauo. Namuose pasisvečiavo dvi nedėlias ir jau rengiasi iškeliaut par žaltį. Namiškiam jos labai pagaila. Nusivedė anys vaikus miškan ir kad pradėja lupt, kad pradėja lupt, kad pasakytu, kaip šaukt tėvą. Tai duktė ėmė ir pasakė. Anys nuvėja in upį ir pašaukė. Išplaukė pieno puta. Anys greit ėmė ir sukapoja. Tik pasgirda dejavimas ir išplaukė krauja puta.

Tadu iškeliauo iš namų žaltienė. Atėja in upį ir saka:

– Jei tu gyvus, piena puta, jei negyvus, krauja puta!

Tik sudejavo ir išplaukė krauja puta. Tadu ėmė ana ir pavertė vyriausį sūnų in užalų, jaunesnį – in uosį, a dukterį – in drebulį. Pati pasivertė in gegutį. Ir dabar užalas ir uosis stipriausi medžiai, a drebulė tuoj ir dreba. A gegutė už tatau niekad nesuka lizda, kiaušinius deda svetiman lizdan ir tų kiaušinių neperi.

Papasakojo Agota Voverienė-Inčičūraitė, 80 m., gyv. Širvintosė (kil. iš Strakaučiznos vnk., Bagaslaviškio vls.). Užrašė Z. Voveris 1938 m. LTR 1597(3).

4. Aukso obelis ir trys karaliaus sūnūs

Rozų karaliaus sodi auga medis, unt kuria auksa abaliai auga. Pa vienos nakties pradinga vienus abalyus. Tai karalius nusiuntė savo vyriausį sūnų saugotų, kas vagia abalius. Sėdėja anus, sėdėja ir užmigta. Žiūri – dar vieno abalio nēr. Un rytojaus nuvėja saugotų kitas sūnus, ir anus užmigta. In trečios nakties nuvėja saugotų jauniausias sūnus. Sėdi anus, sėdi ir kadgi nori miega! Ale sėdi ir laukia. Žiūri – atskrenda didelis auksa paukštis ir tveria abalį. Anus paukščiui už sparnų ir išpešė vienu pluksnų.

Un rytojaus parodė anus tų pluksnų karaliui. Tai karalius liepė jiem visiem joti ieškotų to paukščio. Vyresnieji sūnūs joja in gražių arklių, o jauniausias un kuina. Joja anys, joja ir prijoja kryžkelį. Vyresnysis nujoja tiesiai, jaunesnysis pa dešinei, a jauniausias pa kairei.

Pakelėj sustiko anus didelį žvėrį. Anus jam ir saka:

– Ataduok man tų kuinų, tai aš tavi nunešiu un tų paukštį.

Tas ėmė ir atidavė. Žvėris suėdė jo arklį, pasisodino jį un nugaros ir nulakė. Lėkė anus, lėkė ir atnešė in paukštį. Tas paukštis buvo kita karaliaus dvari. Nuėja anus in karalių ir praša, kad jam duotų tų paukštį. Karalius jam saka:

– Kai atgabinsi man eržilų su aukso karčiais, tai aš tau duosiu tų paukštį.

Atsisėda anus un žvėries ir nulakė un eržilų. Nuvėja in karalių ir praša, kad jam ataduotų eržilų. A tas jam ir saka:

– Atgabink man karalaitį su aukso plaukais, tai gausi eržilų.

Atsisėda anus vėl un žvėries ir nulakė un karalaitį. Kai tik karalaitė jį pamatė, tuoj ir pamylėja. Tadu ėmė anys abu ir pabėga. Kai tik eržilus

pajuto karalaitį, ir išbėga iš paskos. Kai tik paukštis pajuto eržilų, ėmė ir išskrido iš paskos. Tadu karalaitis atsisėda un eržila, pasisodina karalaitį ir parjoja namo. A jo broliai parėjo pėsti, be arklių ir apdriskį. Tėvas jau iškėla veselijų ir anys apsiženija.

Neužilga anus turėja išjot un kara. Točės jo žmona pagimdė sūnų. Ale ragana ėmė ir apkeitė in šunioko. Karalius nurašė sūnui gromatų ir klausia, ką daryti. Sūnus jam atrašė, kad nieka nedarytų, kol anus parjos namo. Untrą rozą karalaitė vėl pagimdė sūnų, ale ragana pakeitė in kačioko. Karalius vėl klausia sūnaus, ką daryt. Tas atsakė nieka nedaryt, kol anus sugrįš. Trečių rozų karalaitė pagimdė dukterį, ir kakraz sugrįžo iš kara karalaitis. Ragana vėl norėja apkeist, ale jų užtika karalaitis. Tadu anus un rytdienos liepė raganų sudegint, a pats gyvena su pačiu laimingai ligi smerties.

Papasakojo Agota Voverienė-Inčiūraitė, 80 m., gyv. Širvintosė (kil. iš Strakaučėznos vnk., Bagaslaviškio vls.). Užrašė Z. Voveris 1938 m. LTR 1597(2).

5. Baudžiauninko auksas

Gyveno baudžiauninkas su žmona. Jo žmona buvo labai plepi: ką jos vyras padarydavo ar manė padaryti, ji bėgdavo dvaran pas poną ir jam viską išpasakodavo. Dėl to baudžiauninkas dažnai gaudavo rykščių.

Vieną kartą baudžiauninkas arė savo dirvą ir beardamas rado skrynelę, kurioj buvo daug daug auksinių pinigų. Skrynelė buvo didelė, kad baudžiauninkas vienas niekaip negalėjo išimti iš žemės ir parsinešti namo. Žinodamas savo žmonos ydą, nedrįso jos pašaukti, tačiau kitos išeities nebuvo, nes kaimynais nepasitikėjo. Eidamas šaukti žmonos, idant padėtų, miestely nupirko dešrų, kuriomis užtvėrė tvorą, o iš upės išėmė keliasdešimt lydžių ir išmėčiojo ant tako, kuriuo turėjo eiti jis su savo žmona.

– Žinai, dūšele, radau daug pinigų, – kalbėjo baudžiauninkas savo žmonai, – kurių aš vienas negaliu išimti. Eikim, tu padėsi.

– Ojoj, ojoj, tai mes būsime turtingi?

– Taigi, dūšele. Tik ponui nesakyk, kitaip jis nuo mūsų atims.

– Kaip Dievą švenčiausiąjį myliu, nepasakysiu.

Baudžiauninkas su pačia eina. Kaip tikėjo, kad reikėjo lipti per tvorą, kuri buvo padaryta iš dešrų. Tai pamačiusi baudžiauninkienė labai stebėjosi. Toliau rado ant tako daug lydžių. Tą pastebėjusi ji labai stebėjosi. Kadangiėjo vakare, tai buvo apytamsu. Pakely stovėjo beržas, kurio viena šaka, trindama kitą, labai girgždėjo. Pati paklausė vyro, kas tai yra. Jis atsakė, kad tai mūsų ponui velnias barzdą skuta. Abu laimingai išėmė lobį ir parsinešė namo.

Po keleto dienų baudžiauninkienė, negalėdama išlaikyti paslapties, nutarė eiti pas poną. Vyras visaip atkalbinėjo, tačiau kur ten duos – ji nuėjo pas poną ir viską papasakojo.

Šaukia ponas baudžiauninką ir klausia, ar rado auksinių pinigų. Baudžiauninkas išsigynė, tačiau jo žmona, kuri buvo irgi čia pat, į krūtinę mušdama sakė, kad vyras netiesą kalbąs.

– Ką, mielas, ar tau ne gėda, juk atmeni, kaip mesėjome ir radome dešrinę tvorą, per kurią aš ir tu perlipome?

– Ką ji šneka, juk dešrinių tvorų niekas nestato – juk šunys suėstų.

– Nemeluok, toliau radome ant tako daug lydžių, kurie šokinėjo.

– Nekalbėk nieku, boba, – įsiterpė ponas.

– Ponas dar netiki! Juk aš su vyru eidama pasiimti pinigų mačiau, kaip ponui velnias barzdą skuta!

Ponas, matydamas, kad baudžiauninkienė niekus kalba (o dėl barzdos labai užpyko), liepė, kad ji daugiau nesirodytų jam į akis. O baudžiauninkas savo turtą puikiai sunaudojo.

*Papasakojo Benediktas Kamsiukas, gyv. Kėlių k.
Užrašė M. Kamsiukas 1937 m. LTR 1330(6).*

6. Auksinės girmelės

Gyveno diedas ir boba. Juodu turėjo gaidį ir vištą. Diedas turėjo gaidį, o boba vištą. Vieną kartą išleido jie – boba vištą, o diedas gaidį – į šiukšlyną pasikapstyti. Diedo gaidys iškapstė pupą, o bobos višta – žirni. Višta žirnių lykc ir nebėr, o diedo gaidys nunešė diedukui.

– Dėde, dėde, – iš tolo rėkė gaidys, – atnešiau tau pupą! Imk!

Diedas paėmė pupą, palovoj iškasė duobę ir pasodino tą rastą pupą. Pupa augo ir priaugo iki lovos lentų. Diedas padarė lentose skylę. Pupa augo ir priaugo lubas. Diedas lubose padarė skylę. Pupa augo augo ir priaugo stogą. Diedas ir stogą praskylino. Dabar pupa augo ir augo, nebuvo matyti ir jos viršūnės. Diedas nutarė pažiūrėti, kur tos pupos yra viršūnė. Lipo lipo, o viršūnės kaip nėra, taip nėra. Ant galo žiūri – pupa jau gusi dangun. Jis lipte ir atsirado danguj. Mato – angelai šoka. Priėjo arčiau. Nagi čia šviesybė tai šviesybė, net diedas apako. Pasižiūrėjęs mato – sėdi Dievas ir šypsosi. Diedas parpuolė.

– Iš kur tu, žmogau? – paklausė Dievas.

– Iš žemės. Norėčiau gauti dovanų.

– Na gerai, gausi. Še tau auksinės girmelės. Kai pasuksi, nereiks nei grūdų, o miltai byrės, – ir padavė auksines girneles.

Lipa diedas su girmelėmis per pupą žemyn, tik mato, kad ožkos apstojo ir jau baigia graužti pupą. Pagaliau pupa nugriuvo kartu su diedu. Atsikėlė. Šonai truputį skaudėjo, bet, pamatęs Dievo dovaną, pasileido namo. Susitiko malūnininką jojant ant gražaus žirgo.

– Iš kur eini, seneliuk? – paklausė malūnininkas.

– Nuo Dievo. Gavau auksines girneles ir nešuos namo.

– Mainykim ant arklio. Ką tos girmelės! Ant arklio galima važiuoti, o ant girmelių – ne.

Ir sumainė. Joja diedas ant arklio. Sutiko žmogų vedant karvę.

– Kur buvai, seneliuk?

– Pas Dievą. Buvau gavęs auksines girneles, pamainiau ant arklio.

– Mainykim ant karvės. Ką tas arklys. Karvė ir pieno duoda, ir galima gardžiai pavalgyti.

Ir sumainė.

Veda diedas karvę. Sutinka žmogų vedant ožką.

– Kur buvai, seneliuk?

– Pas Dievą. Buvau gavęs auksines girneles, permainiau ant arklio, o arklį – ant karvės.

– Mainykim ant ožkos. Ožka mažiau valgo, o pieno duoda tiek pat.

Ir sumainė. Veda diedas ožką, sutinka žmogų vedant mažą paršiuką. Tas klausia:

– Kur buvai, seneliuk?

– Pas Dievą. Dievas davė auksines girneles, permainingiau ant arkljo, o arklį ant karvės, o karvę ant ožkos. Ožką ir vedu.

– Mainykim ant paršiuko. Turėsi mėsos, gardžiai valgysi.

Ir sumainė. Veda diedas paršą, sutinka žmogų nešant galąstuvą dalgį galąsti.

– Kur buvai, seneliuk?

– Pas Dievą. Dievas davė auksines girneles, pamainingiau ant arkljo, o arklį ant karvės, o karvę ant ožkos, o ožką ant paršiuko, kurį ir vedu.

– Mainykim ant galąstuvo. Su juo lengviau ir lanką pjauti, ir rugius.

Ir sumainė. Eina dieda galąstuvu nešinas. Mato, kad iš po ežios iššoko zuikis. Jis paskui jį ir jau jau nori sugauti, bet vis nepavyksta. Stvėrė už galąstuvo ir paleido jį zuikį. Bet zuikiui nepataikė, galąstuvą trenkėsi į akmenį ir sudužo.

*Papasakojo Benediktas Kamsiukas, gyv. Kėlių k.
Užrašė M. Kamsiukas 1937 m. LTR 2544(8).*

7. Ir bus pieva nepjauta

Užėjo čigonas pas ūkininką ir prašo ko nors. Ūkininkas duoda jam batvinių, bet čigonas sako, kad ūkininkas mėgsta batvinius, o čigonas – lašinius. Ūkininkas nenorėjo duoti veltui lašinių, tai sako:

– Nueik su mano bernu lankon šieno pjauti, tai už dieną pjovimo gausi lašinių ir dar gaidį.

Čigonas sutiko. Išėjo abudu su bernu į lanką ir pravarė po priedalgį. Čigonas ir sako bernui:

– Žinai, atsigulkim: tokia gili rasa, tegul nukris, bus geriau pjauti.

Ir abudu sugulė. Saulė jau aukštai pakilo. Čigonas sako:

– Žinai, reikia priešpusryčius suvalgyti.

Ir pradėjo valgyti. Pavalgius čigonas sako, kad pas gerą gaspadorių visuomet eina pomiglio. Tai abu sugulė ir pramiegojo iki pusryčių. Pusryčius suvalgė, vėl atsigulė ir pramiegojo iki pietų. Po pietų vėl poilsis, nes pas gerą gaspadorių visuomet po valgio einama poilsio. Taip sakė čigonas. Štai ir vakaras. Pavarė dar po pradalgį ir užsimetė ant pečių dalgius. Nužingsniavo čigonas su bernu namo.

Vakarienę suvalgius čigonas prašo atlyginimo. Ūkininkas duoda lašinius, bet gaidžio neduoda. Supykęs čigonas sako:

– Kad tu nusuki mano uždarbį, tai tavo pieva kaip buvo, taip ir bus nepjauta!

*Papasakojo Mykolas Sinka, 53 m., gyv. Kėlių k.
Užrašė M. Kamsiukas 1938 m. LTR 2544(191).*

8. Ir akmuo supuvo...

Ištekėjo viena merga už vyro. Ištekėjo, ir tiek. Bet ne – ištekėjusi ji pradėjo savaip tvarkytis. Anksčiau jis (tos mergos vyras) buvo mielaširdingas įvairiems pakeleviams, o kai atėjo toji merga, jis nė kalbėt nenorėjo, kad kas nakvotų pas juos.

Vienas kareivis buvo paleistas namo iš kariuomenės. Atitarnavo – anksčiau kariuomenėje reikėjo tarnauti dvidešimt penkis metus, ne taip,

kaip dabar, užėjo tan kaiman, kur buvo ištekėjusi toji merga. Užėjo pas vieną senutę ir prašosi nakvynės. Sakė, kad išvargęs. Bet senutė pati vos turėjo kur prisiglausti, dar turėjo vaikų, tai atsakė. Kareivis klausė, ar kur būtų pas kitus pernaktoti. Senutė atsakė, kad pas tą mergą yra dideli namai ir ten galima būtų, tik kad toji merga nieko nepriima.

– Nieko, – sakė kareivis.

Išklausinėjo, kur anksčiau toji merga buvo, ir nuėjo. Įlėjęs į tos mergos namus, pradėjo klausinėti, kaip sekasi, pasakė, kad ir jis iš tos vietos, iš kur ir jinai. Dabar einąs ir, sužinojęs, kad ji čia, užėjo pasižiūrėti.

Merga apsidžiaugė. Pavaišino svetį, nes manė, kad jis tikrai iš tos pat vietos, kaip ir ji, pradėjo klausinėti apie tėvus ir pagaliau apie viską. Pagaliau paklausė:

– O kaip dabar gyvena tas katinėlis, kuris plonai kniaukė: „miau, kur miau-iau-iau?..“

– O, – atsakė kareivis, – jis dabar vargonininkas ir kad užrėks storu balsu – „miau-iau-iau!“, kad net visi gėrįsi.

– Vargonininkas? – nustebė merga. – O kaip gyvena tas jautelis, kuris rėkė „mū-ū-ū-ū!“

– Jis dabar kunigas ir storu balsu kad užrėks, net dreba aplink!.. – melavo kareivis.

– Kunigas? O kaip su tuo akmeniu, ant kurio kiekvieną rytą šlapia?

– Akmuo supuvo...

– Supuvo? – nustebė merga. – Ir pasakyk tu man – supuvo!..

Papasakojo Urbonavičius, gyv. Kėlių k. Užrašė M. Kamsiukas 1938 m. LTR 2544(190).

9. Galva už galvą

Užmušė vienas kaimynas savo kaimyną. Užmušto sūnus nuėjo į užmušėjo tvartą ir užmušė kiaulę. Klausia jį, kam taip padarė.

– Mano tėvas, o jo kiaulė – lai galva už galvą žūsta.

Papasakojo Benediktas Kamsiukas, gyv. Kėlių k. Užrašė M. Kamsiukas 1937 m. LTR 1331(8).

10. Pinigų vežimas

Viena moteriškė iš Rudaikiškių kaimo važiavo kartą su savo dukterimi iš Vilniaus. Miške jau sutemo. Jos važiuoja mišku ir rožančių kalba. Tik staiga kažin kas tolumoje suūžė ir kaskart vis arčiau ir arčiau prie jų artinosi. Jos atsigrėžė. Gi žiūri – raudonas vežimas važiuoja visas švyturiu apšviestas. Moteriškės išsigandusios pavarė arklius greičiau. Ir tas vežimas slenka kaskart vis greičiau. Moteriškės šiaip taip iš miško išvažiavo.

Prie miško ties Ilgabarzde stovėjo sena trobelė, klojimas ir tvartas. Prie tvarto buvo uždaryti vartai. Kai jos privažiavo prie vartų, tada iš kažin kur išbėgo mergaitė ir atkėlė vartus. Mergaitėi bekeliant vartus užgiedojo gaidys. Mergaitė ištarusi:

– Turėjote turtą rankose, bet patsai į kišenę neįlindo.

Po šių žodžių mergaitė ir raudonas vežimas pavirto į dūmus ir išsisklaidė į visas šalis, o moteriškės laimingai parvažiavo namo.

Ryto metą moteriškės nuėjo pas kunigą ir papasakojo atsitikimą. Kunigas apie tai joms pasakė: jeigu į raudoną vežimą jos būtų kuo nors metusios, tai turėtų daug pinigų, o jeigu į dūmų kamuolį, tai moteriškėms būtų vietoje mirtis.

Žmonės pasakoja, kad tame, ties Ilgabarzde, Musninkų miške, yra paslėpti pinigai.

Papasakojo Paulina Visockienė-Vansevičiūtė, 75 m., gyv. Rudaikiškių k., Mūsninkų vls. (g. Širvintų k., augusi Juodonių k., Širvintų vls.). Užrašė J. Šiaučiuinas 1935 m. LTR 1183(167).

Smulkioji tautosaka

Patarlės, priežodžiai

1. *Seni braška, jauni lūžta. Seni žmonės, pergyvenę daug metų, turi prityrimo. Jei susirinkus į vieną trobą kalboj nugali senis jaunesnį, vartoja šią patarlę pašiepti.* LTR 1330(15)
2. *Susitiko kaip dalgis ant akmens. Kaimynams besibylinėjant ir nė vienam negalint išlošti bylos sako šį priežodį.* LTR 1201A(11)
3. *Ir gaidys sava atšlaimi drūsus.* LTR 1597(48)
4. *Pučiasi lyg katė glostoma.* LTR 1330(16)
5. *Katinas senyn, nagai aštryn. Čia pasako ant žmogaus, kuris jau turi daug metų, tačiau yra ar tai stiprus, ar tai išmintingas. Sako, kad tokį žmogų apginti.* LTR 1330(14)
6. *Išmana kaip kiaula apie pėnyčių.* LTR 1597(54)
7. *Kožnus traukia in sava kurpalia.* LTR 1597(52)
8. *Alkanas per lauką pereisi, nuogas – ne.* LTR 2544(196/6)
9. *Eina kaip meška.* LTR 2544(196/2)
10. *Jei nori mėsos, eik pas vilką tarnauti.* LTR 2544(196/1)
11. *Nepaskolysi – rozų negeras, paskolysi – dešimt.* LTR 1597(63)
12. *Ant pilnos skrynios ir kiaulė šeiminingė. Jei turtingas žmogus, ypač kuris turi daug žemės – keletą valakų, jį pajuokia. Dažniausia vartoja, kuomet ūlyčioj grupė susirenka ir aptaria turtingumą.* LTR 1201A(16)
13. *Loja kaip šuva prieš mėnulį.* LTR 1597(53)
14. *Ir šventojo ragai į save riesti. Koks nors asmuo padaręs blogo ar paėmęs svetimą turtą teisinasi.* LTR 1201A(14)
15. *Tėvas už slenkščio – vaikai už pyrago. Čia tėvas papeikia sūnų ar dukrą smaguriautoją.* LTR 1201A(13)
16. *Kena vežimi važiuoji, tam ir dainų dainuoji.* LTR 1597(58)
17. *Gieda kaip višta prieš smertį.* LTR 1597(50)
18. *Teisingas kaip žydų puskvortė. Charakterizuoja, koks žmogus, kuris suka saiką ir apgauna kaimyną. Ypač susipykę kaimynai prikiša vienas kitam kokį nors negerą darbą.* LTR 1201A(19)

Pasakė:

Kamsiukas Benediktas, gyv. Kėlių k. 1, 4, 5.

Kamsiukienė Stasė, gyv. Kėlių k. 2, 12, 14, 15, 18.

Sinka Jurgis, ~70 m., gyv. Kėlių k. 8–10.

Voverienė-Inčiūraitė Agota, 80 m., gyv. Širvintosė (kil. iš Strakaučėznos vnk., Bagaslaviškio vls.). 3, 6, 7, 11, 13, 16, 17.

Užrašė:

Kamsiukas M. 1937 m. 1, 2, 4, 5, 12, 14, 15, 18.

Kamsiukas M. 1938 m. 8–10.

Voveris Z. 3, 6, 7, 11, 13, 16, 17.

Mįslės

1. Adyakis, badykis, šešios akys, trys šikinės (*Aria*). LTR 1597(12)
2. Du štaru štarina, du vanagu kabina, šnyplys nabagus paskui seka (*Artojas*). LTR 1597(27)
3. Kunigo rankovė midų geria (*Aukštinis*). LTR 1597(34)
4. Nuvažiavo Jonas į turgų, pirkto arklių be uodegos, parvažiavęs namo pritaisė uodegą (Pirko *botago* kotą, namie pritaisė sniurką – botagą). LTR 1201A(27)
5. Dieną kaip ratas, naktį kaip žaltys, kas mane išpės, to būsiu vyras (*Diržas*). LTR 1201A(49)
6. Turi plunksnas, bet nerašo, turi šuką, bet nesišukuoja, turi pen-tinius, bet nebraška (*Gaidys* turi plunksnas, šuką ir veltinius). LTR 1201A(25)
7. Pilvus su pilvu, vidury kuolus (*Girnos*). LTR 1597(5)
8. Šakė dviragė, vokiški rūbai, adverniška šnekta (*Kregždė*). LTR 1597(31)
9. Ne karalius, ne kunigas, bet visi galvas lenkia (*Kryžius*). LTR 1330(10)
10. Višta nupešta, tvoron unkišta (*Kultuvė*). LTR 1597(24)
11. Daugiausia dirba ir niekad nepavargsta (*Liežuvis*). LTR 1597(37)
12. Kala loja be žarnų (*Mintuvas*). LTR 1597(14)
13. Pernykštis veršis, šiemetinė galva (*Rugys*). LTR 1330(7)
14. Du galai ir galas (*Šakės*). LTR 1597(33)
15. Laiba panelė toli spjauna (*Šautuvas*). LTR 1201A(26)
16. Daug broliukų vieną kepurę dėvi (*Šukos*). LTR 1330(8)
17. Laksčiau pa tris kumpelius ir turiu vieną kušnelį (*Višta su kiaušiniu*). LTR 1597(19)
18. Nuo kumpelia prie kumpelia neša vadegoj bačkelų (*Višta su kiaušiniu*). LTR 1597(20)
19. Tėvas tutlys, motina pumple, vaikučiai pabiručiai (*Žirnis*). LTR 1597(29)
20. Patsai nuogas, marškiniai užanty (*Žvakė*). LTR 1597(21)

Pasakė:

Kamsiukas Benediktas, gyv. Kėlių k. 4, 6, 9, 13, 15, 16.

Mučinis Antanas, gyv. Kėlių k. 5.

Voverienė-Inčiūraitė Agota, 80 m., gyv. Širvintosė (kil. iš Strakaučiznos vnk., Bagaslaviškio vls.). 1, 3, 7, 8, 10–12, 14, 17–20.

Užrašė:

Kamsiukas M. 1937 m. 4–6, 9, 13, 15, 16.

Voveris Z. 1938 m. 1–3, 7, 8, 10–12, 14, 17–20.

ĮŽYMŪS ŽMONĖS

Laurynas Gucevičius (Masiulis) Širvintų Lauruose

Juozas Lebionka

Netoli Viesų kaimo, Šešuolių girios pakraštyje, labai vaizdingoje Širvintos pakrantėje yra maža gyvenvietė Laurai, įkurta daugiau negu prieš 210 metų. Jos įkūrėjas buvo žymus Lietuvos architektas Laurynas Gucevičius, kurio vardu gyvenvietė ir pavadinta.

Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis, kurio lėšomis L. Gucevičius išėjo mokslus, už kelių didingų pastatų (Vilniaus katedros, Vėrkių, Čiobiškio ir kitų rūmų) suprojektavimą 1787 metais jam padovanojo keletą žemės plotų Šešuolių girioje, priklausiusioje vyskupijos kapitulai, 50 metų laikotarpiui. Juose buvo įkurtas pagrindinis ūkis – Laurai ir jam priklausantieji Pākertušės bei Čepėniškio viensėdžiai (abu dabar yra Ukmergės rajone, netoli Krikštėnų). Po trejų metų to paties vyskupo pastangų dėka Lietuvos ir Lenkijos valstybės seimas specialiu nutarimu pripažino L. Gucevičiui bajorų luomo privilegijas.

Kadangi tuo metu L. Gucevičius buvo Lietuvos kariuomenės artilerijos mokyklos pulkininkas (dėstytojas), o vėliau Vilniaus aukštosios mokyklos geografijos, topografijos bei architektūros profesorius ir, vykstant paskaitoms bei užsiėmimams, privalėjo, be abejo, gyventi Vilniuje, gali kilti klausimas, ar jis iš viso būdavo Lauruose. Lietuvos valstybės istorijos archyve išlikęs Laurų gyventojų sąrašas, sudarytas paties L. Gucevičiaus 1795 m. lapkričio mėnesį, rodo, jog šis dvaras buvo ne ūkis, o vasarvietė. Laurų tarnų sudėtis byloja, kad čia gana dažnai atvykdavo ir ilgesnį laiką gyvendavo architekto šeima, kurioje buvo dvi dukros ir du sūnūs. Ypač dažnai L. Gucevičius turėjęs lankytis Lauruose po 1794 metų sukilimo, kai jam buvo uždrausta dirbti universitete.

Laurų ūkio reikalus tvarkė jaunesnysis L. Gucevičiaus brolis Joachimas, 26 metų jaunuolis. Dvariškių buvo nedaug: liokajus, vienas bernas, kuris, matyt, buvo visų ūkio darbų pagrindinis atlikėjas, piemuo, kambarinė, virėja ir žindyvė. Be to, Lauruose dar buvo viena valstiečių Vitkauskų (Gucevičių giminių) šeima – 4 vyrai ir 4 moterys, įskaitant se-

nelius ir vaikus. Pakertušės ir Čepėniškio vienkiemiai buvo išnuomoti dviem bajorų (giminių iš architekto motinos pusės) šeimoms.

Reikia pridurti, kad Lauruose ir viensėdžiuose nebuvo baudžiauninkų, ten gyveno tik laisvi žmonės. Tai byloja apie pažangią didžiojo architekto pažiūrą į baudžiavą.

Kilęs iš Kūpiškio krašto L. Gucevičius savo talento suklestėjimo metais ir kartu gyvenimo pabaigoje (mirė 1798 m., būdamas 45 metų) buvo glaudžiai susijęs su tuometine Širvintų seniūnija. Nesunku įsivaizduoti, kaip jis dulkėtu senuoju Vilniaus–Ukmergės keliu per Širvintų miestelį važiuotas skubėdavo į savo Laurus, nuostabų gamtos kampelį, kur rasdavo poilsį ir įkvėpimą. Tikriausiai Lauruose gimė ne vieno pastato, įamžinusio jo vardą, projektas.

Vietos Laurų sodybai parinkimas liudija apie subtilų L. Gucevičiaus santykį su gamta, jos grožio jutimą bei mokėjimą tą grožį įpinti į žmogaus buitį.

Po L. Gucevičiaus mirties Laurus kurį laiką valdė jo vaikai. 1811 m. gyventojų sąrašai rodo, kad ten jau būta 19 laisvų valstiečių. Praėjusio šimtmečio pabaigoje šis ūkis buvo caro valdžios nuosavybė. 1884 m. Lauruose buvo 2 gyvenamieji namai ir 11 gyventojų. Deja, iki mūsų laikų neišliko nė vienas L. Gucevičiaus pastatas; senąją sodybos vietą rodo tik buvusiu alėjų medžiai.

Dar labiau negu pats L. Gucevičius su Laurais ir Širvintų apylinkėmis buvo susiję jo broliai ir vaikai.

Tapęs bajoru, architektas nedelsdamas pradėjo „bajorinti“ ir savo artimiausius gimines. Pirmiausia Vilniaus Šv. Jono bažnyčios metrikų knygoje atgalinėmis datomis buvo surašyti visų jo vaikų krikšto metrikai pažymint, kad kūdikių tėvas – „bajoras Montrimas¹ Gucevičius“. Įforminęs bajorais savo šeimos narius, jis parūpino „bajoriškus“ (klastotus) krikšto metrikus ir visiems savo broliams – Andriui, Simonui ir Joachimui. Kadangi Kupiškio parapijos žmonės žinojo, kad Migonių k. Gucevičiai yra valstiečiai, ir architekto brolių „bajorystė“ ten būtų buvusi greitai demaskuota, architektas juos paėmė į gana tolimą Širvintų parapiją, kur „nė šuo nesulos“, jog jie ne bajorai. Taip 1795 m. revizijos Širvintų parapijoje metu du architekto broliai buvo užrašyti bajorais: Joachimas – Lauruose ir Simonas – Pășirvinčio dvarelyje². Kiek vėliau persikėlęs į šią parapiją vyriausiasis brolis Andrius apsigyveno pačiame Širvintų miestelyje, kur ir mirė 1828 metais.

L. Gucevičius dar turėjo tris seseris, kurios buvo ištekėjusios Kupiškio krašte ir visą gyvenimą liko valsietėmis.

Architektas Laurynas Gucevičius.

Iš E. Budreikos parengto albumo

„Architektas Laurynas Stuoka-Gucevičius“ – V., 1954

¹*Lietuvos valstybės istorijos archyvas. F. 604. Ap. 10. B. 13. L. 303 atv. – 304. Metr. Nr. 87–90. L. Gucevičiaus senelė (tėvo motina) buvo Montrimavičiūtė. Tuose kraštuose būta ir bajorų Montrimavičių, tačiau nežinia, ar ji turėjo su jais ką nors bendra.*

²*Ten pat. F. 515. Ap. 15. B. 30. L. 5, 8.*

Architektas buvo vedęs Lietuvos kariuomenės vėliavininko (chorunžo) A. Hermanovskio dukterį Teofilę³. Jie užaugino du sūnus – Stanislovą (1792–1864) ir Konstantiną (1794–1831) bei dvi dukras – Filomeną (gim. 1789 m.) ir Modestą (gim. 1790 m.). Stanislovas iš pradžių buvo kariškis, vėliau gyveno Vilniuje ir, tarnaudamas įstaigose, išsitarnavo „gubernijos sekretoriaus“ rangą, be to, į gyvenimo pabaigą valdė Bernatkų dvarą (dab. Zarasų r.), dovanotą vysk. I. Masalskio ligi L. Gucevičiaus, jo žmonos ir jų vaikų gyvos galvos. Konstantinas mirė Vidžiuose (dab. Baltarusija) choleros epidemijos metu. Filomena buvo ištekėjusi už buvusio Lenkijos kariuomenės kapitono M. Kamienskio. Iš pradžių jos šeima gyveno Lauruose, paskui Riešėjė ir pagaliau išsikėlė į Volkovysko apskritį. Modesta neištekėjo, sulaukė senyvo amžiaus.

L. Gucevičiaus brolis Simonas, vedęs kupiškietę Černiūtę iš Dapšių k., paliko keturis sūnus ir tris dukteris. Jo šeima, iš pradžių gyvenusi netoli Širvintų, vėliau įsikūrė prie Pabėržės (Vilniaus r.), iš kur persikėlė į Vilnių (Šnipiškes). Simono Gucevičiaus sūnus Stanislovas baigė fizikos bei matematikos mokslus Vilniaus universitete, o vaikai Stanislovas buvo vedęs žinomo rusų kompozitoriaus, profesorius – fortifikacijų specialisto ir generolo Cezario Kiuji (Cui), kilusio iš Vilniaus, seserį⁴.

Jauniausias architekto brolis Joachimas, gyvendamas Lauruose, vedė širvintiškę bajoraitę Rondonanskytę. Jie turėjo sūnų Konstantiną.

Architekto jaunesnysis sūnus Konstantinas įpėdinių nepaliko, o vyresnysis Stanislovas turėjo tik vieną, iš prigimties aklą sūnų Teofilį, kuris buvo vedęs, tačiau vaikų irgi nepaliko. Tik L. Gucevičiaus broliai bei jų vaikai per Laurus ir Širvintų apylinkes plačiai pasklido po Vilniaus kraštą. Dar ir dabar apie Vilnių galima sutikti žmonių sulenkinta Gucevič pavarde, tačiau jie ir patys jau nebežino, jog yra garsaus Lietuvos architekto brolių tolimi ainiai.

Kadangi šiame straipsnyje architektas nevardinamas mūsų istoriografijoje jau tapusia tradicine dvinare Stuokos-Gucevičiaus pavarde ir pavadintas dar daug kam negirdėtu Masiuliu, būtina kiek apsisotiti ir ties tų pavardžių istorija.

Kaip žinoma, architektas pats save vadino (rašėsi) ir kitų buvo vadinamas tik Gucevičiumi. Tik pačioje XIX a. pabaigoje žinomas Lietuvos menotyrininkas ir meno istorikas P. Galaunė, patikėjęs lenkų žurnale pasirodžiusiu ir nepatikrintu tvirtinimu, jog tikroji architekto pavardė esanti Stuoka⁵, pradėjo jį vadinti dvinare Stuokos-Gucevičiaus pavarde. Tokia nauja architekto pavardė Lietuvoje prigijo, tačiau lenkų istorikai ir toliau jį vadino Gucevičiumi.

Aštuntajame šio amžiaus dešimtmetyje, ėmus iš pagrindų tyrinėti L. Gucevičiaus kilmės klausimą remiantis archyviniais dokumentais, paaiškėjo, kad architektas kilęs ne iš Stuokų, kurių jo gimtinėje seniau visai nebuvo, o iš senos Masiulionių-Masiulių giminės, vė-

³Ten pat. F. 604. Ap. 10. B. 8. L. 278 atv. Metr. Nr. 3.

⁴Ten pat. Ap. 55. B. 183. L. 8. Metr. Nr. 47.

⁵Podczaszynski B. Szanowny panie redaktorze // Tygodnik Ilustrowany. 1864. Nr. 230. P. 67.

liau pradėtos vadinti Gučiai, o po to ir Gucevičiais⁶. Architekto senelis (tėvo tėvas) Petras Masiulionis mirė anksti, todėl jo našlė paėmė užkurį Stanislovą Stuoką. Kadangi architekto tėvas Simonas augo patėvio Stuokos šeimoje, kaimynai dažnai vadindavo jį Stuokiuku. Užaugusį jį taip pat kartais pavadindavo Stuoka dėl paprastos priežasties: Migonyšė, be architekto tėvo, buvo dar vienas, už jį jaunesnis, Simonas Masiulis... Tokiu būdu kaimynai skirdavo vieną nuo kito du bendravardžius ir bendrapavardžius. Be to, užtikta apie dešimt bažnytinių metrikų, kuriuose architekto tėvas užrašytas Masiulio bei Gucevičiaus pavardėmis, ir nė vienerių metrikų, kuriuose jis būtų pavadintas Stuoka.

L. Gucevičiaus pavardės problemos sprendimą apsunkino tai, kad iki 1990 metų nebuvo rastas jo krikšto metrikų originalas. Pagaliau minėtų metų pabaigoje Lietuvos valstybės istorijos archyve buvo rasta Palėvenės dominikonų bažnyčios XVIII a. metrikų knyga, kurioje 1753 metais kunigas, krikštijęs būsimąjį architektą, lotynų kalba surašė tokius metrikus:

„Dies 5 ta Augusti Baptisavi Infantem None Laurentium Patris Symoni Masulis et Matris Catharinae Masulowa de villa Migance. LL: Georgius Masenonis cum Anna Baltuszycia de Parafia Subocensi“⁷.

Lietuviškasis metrikų vertimas būtų toks:

„Rugpjūčio 5-tą dieną pakrikštijau Lauryno vardu kūdikį tėvo Simono Masiulio ir motinos Kotrynos Masiulienės iš Migonių kaimo. Krikštātėviai: Jurgis Masenionis su Ona Baltušyte iš Subačiaus parapijos“.

Architekto motinos mergautinę pavardę sužinome iš jo vyriausios sesers Elžbietos krikšto metrikų, surašytų 1751 metais. Čia pateikiamas jų vertimas iš lotynų kalbos:

„Rugsėjo 21 dieną pakrikštijau Elžbietos vardu kūdikį tėvo Simono Masiulio, motinos Kotrynos Zekonytės. Krikštātėviai: Kazimieras Gabrėnas su Elžbieta Zekoniene iš Migonių kaimo“⁸.

Taigi tikroji L. Gucevičiaus pavardė, paveldėta iš tėvo ir protėvių, yra **Masiulis**. Tačiau dabar pradėti vadinti architektą šia pavarde, mūsų nuomone, būtų netikslinga, kaip ir vadinti dvinariu dariniu su jam svetima Stuokos pavarde. Reikėtų jį vadinti tik taip, kaip jis pats save vadindavo, tai yra **Gucevičiumi**. Tokios nuomonės buvo ir žinomas meno istorikas Vladas Drėma savo paskutinėse knygose apie Vilniaus bažnyčias.

⁶Lebionka J. Lauryno Gucevičiaus kilmė // *Kraštotyra*. – V., 1982. Nr. 15. P. 76–77.

⁷LVA. F. 694. Ap. 1. B. 4304. P. 96. Lebionka J. Rasti Lauryno Gucevičiaus krikšto metrikai // *Kultūros barai*. 1991. Nr. 3. P. 64–66.

⁸LVA. F. 694. Ap. 1. B. 4304. P. 68.

Pirmasis širvintiškis profesorius Antanas Kitkevičius

Juozas Lebionka

Nelengva būtų kiek tiksliau pasakyti, kiek jau yra buvę ir tebėra mokslininkų, kilusių iš Širvintų krašto, tačiau galima nurodyti pirmąjį profesorių širvintiškį. Tai iš Kiauklių apylinkių kilęs kunigas Antanas Kitkevičius.

Kai kurie biografai vadina jį dvinare Kikučio-Kitkevičiaus pavarde, tačiau, manau, nepagrįstai, nes valstiečių (baudžiauninkų) Kikučių būta dažname Kiauklių filijos kaime, o bajorai Kitkevičiai – tik keliose gyvenvietėse. Reikia pridurti ir tai, kad tarp širvintiškių bajorų Kitkevičių jau antrojoje XVIII a. pusėje būta dvasininkų: 1752 m. diakonu buvo išventintas Antanas Kitkevičius¹, o 1771 m. subdiakono ir diakono šventimus gavo Juozapas Kitkevičius, paskirtas į savo gimtąją Šešuolių parapiją bažnyčios vikaru².

Prof. A. Kitkevičius gimė apie 1805 m. (gimimo metrikai dar neatrasti) smulkaus lietuvių bajoro Vaitiekiaus Kitkevičiaus šeimoje. 1817–1824 m. mokėsi Troškūnų šešiaklasėje (apskrities) vienuolių bernardinų mokykloje. 1825 m. įstojo į Vilniaus vyskupijos dvasinę seminariją, kurioje buvo duodamas ir geras filologinis išsilavinimas, dėstytos net penkios kalbos: lotynų, prancūzų, vokiečių, lenkų ir rusų. Širvintiškis klierikas mokėsi gerai. 1825 m. formuliriniame klierikų sąrašė prie jo pavardės pažymėta, kad pirmuosius mokslo metus jis baigė puikiais rezultatais: iš dėstomų dalykų pasiekė „žymaus pažangumo“, parodė „pagirtiną“ dorovę ir elgesį, davė „gerų“ vilčių³. Trečiaisiais mokslo seminarijoje metais dar ėmė Vilniaus universitete studijuoti teologiją, filosofiją, pedagogiką ir sociologiją. Baigęs šias studijas, gavo teologijos magistro laipsnį. Seminariją baigė ir buvo išventintas kunigu 1830 m. birželio mėnesį. Po to vikaravo Benekáinyse (Varanavo r., Baltarusija), Máišiagalėje ir gimtojoje Šešuolių parapijoje. 1833–1839 m. dėstė tikybą Svisločiaus gimnazijoje. 1839 m. kun. A. Kitkevičius paskirtas Vilniaus dvasinės akademijos profesoriumi adjunktu (padėjėju). 1842 m. Rusijos valdžiai perkėlus šią akademiją į Peterburgą, liko Vilniaus kunigų seminarijos rektoriumi. Dvasinė akademija 1843 m. jam pripažino teologijos daktaro laipsnį. Susilpnėjęs sveikatai, jis buvo paskirtas Nemenčinės bažnyčios klebonu ir kartu ėjo kunigų seminarijos rektoriaus pavaduotojo pareigas, iš kurių pasitraukė 1851 metais.

Šis dvasininkas ir profesorius jau tais laikais buvo susipratęs lietuvis, ne tik gerai mokėjęs, bet ir tyrinėjęs lietuvių kalbą, rūpinęsis jos grynumu bei populiarinę ją tarp Lietuvos kunigų. Jis išvertė į lenkų kalbą A. Strazdo sukurtą giesmę „Pulkim ant kelių“ ir taip įvedė ją į tas Lietuvos bažnyčias, kur pridėtinės maldos buvo atliekamos lenkiškai.

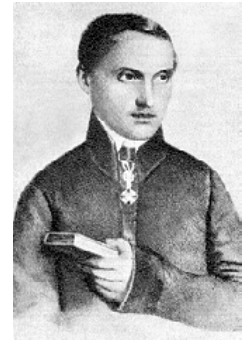
Svarbiausias prof. A. Kitkevičiaus literatūrinis darbas – 1848 m. Vilniuje išleista knyga „Hymny Ojców Świątych“ („Šventųjų Tėvų himnai“), kurioje

¹Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 43. B. 21283. L. 29 atv.

²Ten pat. L. 107 ir 109.

³Ten pat. B. 21491.

pateikti 181 himno, paimto daugiausia iš brevijoriaus bei maldyno (mišiolio), vertimai į lenkų kalbą bei 16 himnų lietuviški vertimai leidinio gale (buvo išleisti ir atskiru leidiniu). Himnų knygą jis dedikavo Vilniaus diecezijos valdytojui prelatui V. Žilinskiui *„už nenutrūkstamą globą tos įstaigos (seminarijos – J. L.), kuriai ligi šiol turiu laimės vadovauti, ir uolų rūpinimąsi jos buities pagerinimu, už mano silpnos sveikatos globojimą užtikrintame bei nuolatiniame Jums patikėtos diecezijos punkte ir už pagalbą atstatant Nemenčinės bažnyčią“*. Pelną, gautą už šią knygą, A. Kitkevičius paskyrė Nemenčinės bažnyčiai atstatyti.

Kunigas prof. Antanas Kitkevičius.

Iš leidinio „Lietuvos TSR bibliografija“. T. 1. – V., 1969

1851 m. jis išleido knygą lenkų kalba „Kristus, Dievo Sūnus, pasaulio Karalius“. Dirbdamas kunigų seminarijoje, 1844–1855 m. jis parengė tų metų Vilniaus vyskupijos rubricėles. Be to, 1850 m. tarpininkavo vysk. M. Valančiui spausdinant Vilniuje jo knygą „Pamokims apie Sakramentą Dirmavonės“.

Lietuviškieji himnų vertimai rodo prof. A. Kitkevičių gerai mokėjus rytų aukštaičių tarmę. Be himnų vertimų, knygoje pateiktas jo straipsnis lenkų kalba „Apie lietuviškąjį vertimą ir truputį apie šią kalbą“. Straipsnio pradžioje jis rašo:

„Atrodo, pirmas susigundžiau versti brevijoriaus himnus į lietuvių kalbą. Tai yra bandymas, kuris galbūt paskatins mano tautiečius pasekti manimi ir toliau versti panašiu arba net ir geresniu būdu“.

Minimame straipsnyje A. Kitkevičius pateikė septynias savo pastabas (tikriausiai – išvadas) apie lietuvių kalbą. Bene įdomiausia yra pati pirmoji:

„Lietuvių kalba savo prigimtyje neturi f, h, ch raidžių, nes nėra jokio lietuviško žodžio, kuriame būtų galima rasti šias raides. Todėl nemokytas lietuvis, kalbėdamas lenkiškai, sako: „kwarbować“, užuot sakęs „farbować“, ir „kodzić“ („chodzić“). Taip dažnai klysta net mokytieji lietuviai, ypač žemaičiai. Kadangi taip yra, tegul kalbėtojas ir rašytojas lietuvis nevartoja savo kalboje minėtų žodžių, nes priešingu atveju jis prievartautų lietuvių kalbą ir tautą. Jeigu tektų ištarti svetimą žodį su tomis raidėmis, tegul jas pakeičia tokiomis, kokiomis jas liaudis, kalbos taisyklių daveja, įprato keisti. Lietuviai tegul sako ir rašo: „Kristus“ (ne „Christus“), „polizopia“ (ne „filozofia“), „szpiga“ (ne „figa“)“.

Kitose savo pastabose prof. A. Kitkevičius nurodo skirtingus balsės „e“ tarimo atvejus lietuviškuose žodžiuose. Jis taip pat kalba apie „i“ kaip minkštumo ženklą mūsų kalboje, vartoja dvibalsį „uo“ (pavyzdžiui, rašė: „nuogas“). Dėl nosinių balsių tarimo jis pastebi, jog pro nosį balsius taria tik labai nedaugelis žmonių Žemaitijoje, o Aukštaitijoje ir Prūsijoje „ą“ taria kaip „a“ arba „u“.

„Laikydamasis savo tarmės, visur vartoju „u“ ir „i“, o skaitytojas pagal savo tarmę gali šias mano raides tarti, kaip jam patinka. Juk ir prancūzai savo „on“ skaito kaip lenkiškąją „ą“ ir „in“, „un“ – kaip „ę““.

Šeštojoje pastaboje prof. A. Kitkevičius pateikė bendrą lietuvių kalbos įvertinimą:

„Lietuvių kalba turi labai turtingą žodyną ir yra nepaprastai vaizdi, tad tegul lietuviai kalbėtojai ir rašytojai neįveda į savo kalbą svetimų žodžių ir makaronizmų. Kai kas sako, jog neturi lietuviškų žodžių ir todėl privalo skolintis. Toks reikalas jiems kyla todėl, kad kalbėdami arba rašydami lietuviškai galvoja lenkiškai. Šešiolikoje himnu, išverstų iš lotynų kalbos, kur yra labai daug sudėtingų posakių, aš, nepavartojęs makaronizmų, atrodo, pakankamai atsakiau į tokį priekaištą“.

Įdomi ir septinta, paskutinė, prof. A. Kitkevičiaus pastaba apie lietuvių kalbą. Jis rašo:

„Tie, kurie rašydami vartoja lietuvišką asmenavimą, privalo žinoti, kad ši kalba yra labai sena ir žodžių kaita ji visiškai nepanaši nei į lenkų, nei į lotynų ir graikų kalbas; ji panaši į hebrajų kalbą“.

Lietuvių kalboje jis pastebėjęs septynias veiksmažodžių bendračių formas.

Šios jo pastabos bei himnų vertimai yra reikšmingi lietuvių kalbos tyrinėtojams.

Prof. kun. A. Kitkevičius mirė 1857 m. birželio 6 d. Nemenčinėje, būdamas vos 52 metų. Širvintų kraštas gali teisėtai didžiuotis, davęs Lietuvai mokslininką – lietuvių kalbos tyrinėtoją – bei rašytoją.

Karo vadas, ūkininkas, verslininkas

(Jonas Variakojis)

Juozas Lebionka

Nepriklausomosios Lietuvos laikais vienas labiausiai žinomų ir gerbiamų žmonių Širvintų valsčiuje buvo Šešuolėlių I dvaro savininkas atsargos pulkininkas leitenantas Jonas Variakojis.

Jis gimė 1892 m. gegužės 20 dieną¹ Biržų apskrities ir valsčiaus Riņkuškių kaime. Lankė Piarnu gimnaziją Estijoje, 1913 m. ją baigė, po to trumpai dirbo „Vilties“ redakcijoje ir tais pačiais metais įstojo į Petrapilio universiteto teisės fakultetą. Jo nebaigė, nes iš trečio kurso buvo mobilizuotas į Rusijos kariuomenę ir paskirtas į Petrapilio karo mokyklą. 1917 m. vasarį baigė Vladimiro karo mokyklą Petrapilyje ir gavęs karininko laipsnį buvo pasiūstas į Austrijos frontą. 1917 m. pabaigoje, kada po bolševikų perversmo pakriko karinė drausmė, J. Variakojis atvyko į Voronežą, kur jau buvo iš Petrapilio persikėlusį Rusijos lietuvių taryba. Čia 1918 m.

¹Birželio 1 dieną pagal naująjį stilių.

Biržų evangelikų reformatų bažnyčios gimimo metrikų knygoje pažymėta, kad jo tėvas buvo Jurgis, Kristoforo s., Variakojis, motina – Zuzana, Jurgio d., Šlekytė // L V I A. F. 1322. Ap. 1. B. 46. L. 60. Metr. Nr. 75.

Iš šios metrikų knygos taip pat matyti, jog kituose Biržų parapijos kaimuose būta ir Variakojų.

sausio 29 d. jis buvo išrinktas delegatu į II lietuvių karių suvažiavimą Petrapilyje. Iš Petrapilio, kartu su dviem kitais Voronežo lietuvių atstovais, buvo deleguotas į vokiečių okupuotą Vilnių pranešti Lietuvos Tarybai apie lietuvių karo pabėgėlių padėtį Rusijoje ir Sovietų Rusijos valdžios nusistatymą dėl Lietuvos ateities. Vėliau Lietuvos Taryba jį pasiuntė į Oršą organizuoti lietuvių grįžimą į tėvynę. Parvykęs iš Oršos, 1918 m. spalio mėn. J. Variakojis įnešė į Lietuvos Tarybos kasą ten suaukotas 3882 markes². Grįžęs jis trumpai dirbo Lietuvos finansų, prekybos ir pramonės ministerijoje buhalteriu³.

Rusų bolševikams pradėjus veržtis į Lietuvą, J. Variakojis 1918 m. gruodžio 29 d. stojo savanoriu į organizuojamą Lietuvos kariuomenę ir buvo paskirtas Panevėžio srities apsaugos viršininku. Tuo metu šis palyginti dar jaunas karininkas parodė savo įgimtą didelį organizatoriaus talentą:

„Štai imsime tik kariuomenės organizavimo darbą. Bolševikai užplūdo Lietuvą. Su vyriausybe susisiekti nėra, tiekimo įstaigos dar tik embrione. Nėra pinigų, nėra maisto, rūbų, ginklų. O jįsai Panevėžio srities apsaugos viršininkas. Bet nenuleidžia rankų. Kelia visuomenės nusiteikimą, renka aukas, surūdijusius ginklus, iš vokiečių kareivių perka geresnius ginklus ir šaukia jaunimą į kovos būrius. Iš tų būrių susidaro Panevėžio atskiras batalionas, vėliau 4 pėst. pulkas. Jis tas dalis sugeba aprūpinti visomis reikmėmis, jįsai joms vadovauja kautynių laukuose ir veja priešą nuo Ukmergės, Panevėžio, net už Dauguvos“⁴.

Su 4-uju Lietuvos karaliaus Mindaugo pėstininkų pulku J. Variakojis vėliau dalyvavo kautynėse su bermontininkais ties Meškūičiais ir Šiauliais bei 1920 metais mūšiuose su lenkais ginant Vilnių, ties Mūsninkais ir Širvintomis.

Už pasižymėjimą Nepriklausomybės kovose jis apdovanotas pirmos rūšies III ir II laipsnių Vyčio kryžiais bei pakeltas be eilės į aukštesnį karininko laipsnį. Minėtam pulkui jis vadovavo per visą Nepriklausomybės karą ir po jo iki 1921 m. rugsėjo 22 d., kuomet buvo paskirtas III pėstininkų divizijos (vėliau – karo apygardos) štabo viršininku. 1923 m. jis baigė Aukštuosius karininkų kursus. Pėstininkų divizijos ir apygardos štabui J. Variakojis pavyzdinai vadovavo „labai ir labai sudėtinėje aplinkumoje“⁵ ligi 1926 m. balandžio mėnesio. Dėl sveikatos išėjęs į atsargą pulkininkas leitenantas apsigyveno Šešuolėlių I dvare.

Įvertindama J. Variakojų organizacinius sugebėjimus bei jo darbo patirtį, šalies vadovybė 1928 m. lapkričio 29 d. jį paskyrė Susisiekiimo ministerijos valdytoju, o 1929 m. rugsėjo 24 d. grąžino į kariuomenę Krašto apsaugos ministru. 1930 m. birželio 28 d. pulkininkas leitenantas J. Variakojis dėl nesveikatos iš ministro pareigų atsistatydino⁶. Išėjęs į atsargą, galutinai apsigyveno Šešuolėliuose.

Už nuopelnus Lietuvai J. Variakojis buvo apdovanotas Vytauto Didžio-

²Lietuvos Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F.255. B. 1068. L. 2.

³Ten pat. B. 1009. L. 14.

⁴P.L.B. Su pulkininku leit. Variakoju atsisveikinant // Kardas. – 1926. Nr. 12. P. 185–186.

⁵Ten pat. P. 185.

⁶Karys. 1930. Nr. 27. P. 523.

J. Variakojo gyvenimo
aprašymo faksimilė

Susisiekimo Ministerijos Valdytojo VARIAKOJO Jono

C U R R I C U L U M V I T A E.

Gimė Rinkuškių k., Biržų apskr. 1892 m. gegužės mėn. 20 d. Mokėsi Pernavos gimnazijoje, kurią baigęs 1913 m. įstojo į Petra-pilio univ. juridinį fakultetą. Iš III kurso pascuktas į rusų kariuomenę. 1917 m. vasario mėn. baigė karo mokyklą ir buvo pakeltas į pirmą karininko laipsnį. Netrukus patenka į Galicijos frontą. 1918 m. pradžioje jau pradėjo dirbti Lietuvos organizacijose. Tais pat metais Lietuvos Tarybos Rusijoje buvo pasiūstas atstovu iš Voroniežo į vokiečių okupuotąją Vilnių. Vėliau Lietuvos Tarybos buvo pasiūstas į Oršą tremtinių grąžinimo reikalsis. Įsikūrus Vilniuje Prekybos ir Pramonės Bankui, buvo pakviestas į jo tarnybą.

Pradėjus steigti Lietuvos kariuomenę, stojo į jos eiles, ir 1918 m. gruodžio mėn. 29 d. paskiriamas Panevėžio srities apsaugos viršininku. Bolševikams užėmus Panevėžį teko jam iš ten pasitraukti su mažu savanorių būreliu. Eidamas Kedainių link rinko savanorius ir didino savo būrį. Kovodamas su rusais - bolševikais ties Kedainiais, Šėta, Truskava, Ramygala ir Ukmergė tiek sustiprėjo, kad būrys (apie 3000 savanorių) 1919 m. kovo mėn. 22 d. buvo pavadintas Panevėžio atakiru batalionu, o vėliau, užėmus Ukmergę, Panevėžį ir Rokiškį, buvo performotas į 4 p. L. K. Mindaugo pulką. Tą pulką vadovauja per visą nepriklausomybės karą ligi 1921 m. rugšėjo mėn. 22 d. Po to jis skiriamas III pėst. divizijos (vėliau III karo apygardos) štabo viršininku. 1923 m. baigė aukštesius karininkų kursus.

Už žygius ir pasižymėjimą kautynėse apdovanotas pirmo rūšies 3 ir 2 laipsnių vyties kryžiais ir pakeltas be eiles į sekantį laipsnį.

Už nuopelnus Lietuvai p. Respublikos Prezidento apdovanotas D. L. K. Gedimino ordenu III laipsniu ir Lietuvos kūrėjų savanorių medaliu. Be to, apdovanotas latvių "Lačplēšo" ordenu ir 10 m. nepriklausomybės kariškiu medaliu.

1928-IV-6d.

Susisiekimo Ministerijos
Sekretorius

jo II laipsnio ir Gedimino III laipsnio ordinais, be to, Savanorio ir Lietuvos Nepriklausomybės dešimtmečio medaliais bei Latvijos „Lačplēšo“ 3-os rūšies ordinu.

Kilęs iš pavyzdingų biržiečių ūkininkų J. Variakojis buvo gabus stambaus ūkio vadovas. Tiesa, naujo darbo pradžia čia buvo žymiai lengvesnė negu kariuomenėje. Šešuolėlių I dvaras buvo vienas geriausių dvarų visoje Ukmergės apskrityje. Nors šio ūkio žemė buvo daug prastesnė negu apie Biržus, tačiau dirbama ir prižiūrima pagal agronomijos reikalavimus duodavo gerus derlius. Ypač graži ir naujoviška buvo šio dvaro sodyba: ant kalvos dviaukštis raudonų plytų ir geros architektūros gyvenamasis namas (*palocius*), mūriniai visi ūkiniai trobesiai, šalia sodybos tvenkinys ir nemažas parkas, elektros apšvietimas, nuo klojimų į gyvulių tvartus nutiestas geležinkelukas... Tapęs šio dvaro savininku, J. Variakojis rūpi-

nosi, kad gyvenvietė ne tik išlaikytų iki tol turėtą vaizdą, bet ir dar labiau gražėtų. Ypatingą ir nuolatinį dėmesį jis skyrė žemdirbystei. Ūkio dirvos buvo drenuotos, o drenažo sistema stropiai prižiūrima. Ypač gražūs būdavo žiemkenčių ir bulvių laukai, veislinių gyvulių banda. Taip ūkininkaujant, net ir ilgai užsitęsusios ekonominės krizės metu žemės ūkis duodavo ne nuostolius, o pelną.

Šešuolėlių dvaras buvo oficialiai pripažintas pavyzdiniu ūkiu. Čia buvo ruošiami bandomieji laukai naujoms javų ir bulvių rūšims tyrinėti. Kiekvienais metais vienas ar daugiau jaunų agronomų, baigusių Žemės ūkio akademiją, Šešuolėliuose atlikdavo praktiką. Dvare buvo spirito varykla, sunaudodavusi ne tik savo, bet ir aplinkinių kaimų ūkininkų bulvių atsargas. Dvaro savininkams ši įmonė kasmet duodavo dideles pajamas. J. Variakojis buvo užauginęs ir didelę veislinių galvijų bandą, kuri buvo profesionaliai prižiūrima; geras pajamas duodavo pienininkystė. Reikia pažymėti, kad J. Variakojis drauge su kitais asmenimis įsteigė Zibalū pieno perdirbimo bendrovę ir net 10 metų buvo jos valdybos pirmininkas. Kaip veiklus Ukmergės žemės ūkio draugijos narys, tapo išrinktas tos draugijos garbės pirmininku. Jis buvo ir Širvintų smulkaus kredito draugijos valdybos narys. Tos kooperatyvų organizacijos padėjo visos apylinkės ūkiams gerinti jų ekonominę būklę bei davė papildomų pajamų ir Šešuolėlių dvarui.

Reikia pastebėti, jog J. Variakojis buvo sumanus verslininkas. Pavyzdžiui, tais laikais pagrindinės Širvintų valsčiaus įstaigos buvo išsimėčiusios po visą miestelį, dirbo joms nepritaikytose patalpose. Tai matydamas, jis įgijo miestelio centre žemės sklypą ir pastatė didelį medinį, dviejų aukštų, su pritaikytu patalpų išdėstymu namą, kuriame išsinuomojo patalpas policijos nuovada, paštas ir teismas. Šioms įstaigoms bei gyventojams buvo patogiau, o namo savininkas gaudavo nuomos pajamas. Širvintų valsčiaus gyventojų jis buvo laikomas sąžiningu, aukštos moralės žmogumi.

J. Variakojis buvo labai didelis autoritetas savo ūkio darbininkams. Pokalbiuose su kitų vietovių žmonėmis jie didžiudavosi, kad dirba ne pas kurį nors kitą dvarininką, o „pas pulkininką Variakojį“. Šio dvaro samdiniai turėjo daug geresnes buitines sąlygas negu kituose dvaruose: gyvendavo ne lūšnose, o mūrinėse ir remontuojamose patalpose, turėjo elektros šviesą, gaudavo laiku ir didesnę atlyginimą. Todėl darbininkų kaitos čia beveik nebūdavo. Aplinkinių kaimų gyventojai neretai kreipdavosi į J. Variakojį, ypač patyrę didesnę skriaudą, o jis stengėsi kiekvienam patarti, padėti. Bendraudamas su paprastais žmonėmis jis buvo demokratiškas, prieinamas. Tokia pat demokratiška bei humaniška buvo ir jo žmona. Buvo atvejų, kad Variakojai padėjo mokslo siekiantiems neturtingų valstiečių vaikams.

Pirmosios sovietų okupacijos metu (1940–1941 m.) J. Variakojų šeima, kurioje buvo posūnis ir sūnus, pavyko išvengti ištrėmimo į Sibirą. Vokiečiams okupavus Lietuvą, jis valdė savo dvarą jau kaip okupacinės valdžios valstybinį

*Krašto apsaugos
ministras pulkininkas
leitenantas
J. Variakojis*

ūkį. 1944 m. artėjant sovietų armijai pasitraukė į Vokietiją, iš kur po penkerių metų emigravo į JAV.

Sunki buvo emigranto dalia. Nemokėdamas anglų kalbos, daug ir sunkiai dirbo, kad išlaikytų šeimą ir išleistų abu sūnus į aukštuosius mokslus. Tačiau J. Variakojis rado laiko išitraukti į Lietuvos kovų veteranų sąjungos „Ramovė“ veiklą ir buvo išrinktas Čikagos skyriaus pirmininku, o kiek vėliau – į „Ramovės“ centro valdybą ir Garbės teismą.

Nuo 1922 metų J. Variakojis buvo evangelikų reformatų Sinodo, kurio buveinė Lietuvos nepriklausomybės metais buvo Biržuose, kuratorius. Įsisteigus evangelikų reformatų bažnyčiai ir Sinodui Čikagoje, J. Variakojis buvo įsijungęs ir į bažnytinę veiklą.

Savo gyvenimo pabaigoje jis parašė atsiminimus apie 4-ąją Lietuvos karaliaus Mindaugo pėstininkų pulką⁷. Knygoje vaizdžiai apibūdino pulko kovas, ginant Lietuvos nepriklausomybę 1919 ir 1920 metais.

Mirė J. Variakojis 1963 m. spalio 31 d. St. Charles mieste, Ilinojaus valstijoje, vos užbaigęs rašyti šiuos atsiminimus, kurie buvo skirti ir Mindaugo metų (1963) garbei. Paskutiniai atsiminimų sakiniai byloja, kad pulkininkas leitenantas J. Variakojis iki pat savo mirties buvo tvirtai įsitikinęs, jog Lietuva atgaus Nepriklausomybę:

„Kova už Lietuvą dar nebaigta. Lietuva vėl atsikels. Tik mes privalome būti vieningi, sustiprinti lietuviybės išlaikymą ir auklėti tėvynės meilėje savo jaunimą, kad jis būtų pasirūpęs tęsti tą darbą, už kurį jau tūkstančiai atidavė savo gyvybę, ir kad jis nesusvyruotų, kada bus pašauktas su ginklu rankoje į kovą“⁸.

Palaidotas Jonas Variakojis Lietuvių tautinėse kapinėse Čikagoje.

Grafitė, neiškeitusi Lietuvos į Paryžių

Juozas Lebionka

Tarp iškiliųjų XX a. ne tik Širvintų krašto, bet ir visos mūsų šalies moterų žymią vietą užima Elena Variakojienė, kilusi iš grafų Grabovskių (herbas „Topór“) giminės, kurios nariai tebeleiko save paskutiniojo Lietuvos ir Lenkijos karaliaus Stanislovo Augusto Poniatovskio palikuonimis¹.

Elena Variakojienė (Helena Grabovska) gimė 1893 m. gruodžio 19 d. Zadziewio dvare, Pastovių apskrityje (dab. Baltarusijos r.). Jos tėvas – grafas Liudvikas Grabovskis buvo paskutiniojo didžiojo Lietuvos kunigaikš-

J. Variakojis gyvenimo saulėlydyje

⁷Variakojis J. 4 pėstininkų Lietuvos karaliaus Mindaugo pulkas. – Brooklyn, New York, 1965.

⁸Ten pat. P. 79. Pabraukta mūsų.

¹Grabowski Jan Jerzy h. Topór // Polski słownik biograficzny. – Wrocław–Kraków–Warszawa, 1960. T. VIII/4. Ss. 39. P. 494–495.

čio Stanislovo Augusto proanūkis. Stanislovo Augusto motina buvo kunigaikštė Čartoriskytė. Kunigaikščiai Čartoriskiai yra kilę iš didžiojo Lietuvos kunigaikščio Algirdo sūnaus Karigailos, kuris žuvo 1390 m., gindamas Vilnių mūšyje su kryžiuočiais. Čartoriskių giminė ligi šiol savo herbe turi Lietuvos Vytį. Taigi grafaite E. Grabovskos protėviai buvo vienas pirmųjų didžiųjų Lietuvos kunigaikščių – Gediminas ir paskutinis – Stanislovas Augustas.

E. Grabovskos tėvas turėjo aukštą išsilavinimą ir iki Pirmojo pasaulinio karo valdė savo Zadzievio dvarą. Kadangi karo metu jo sodyba buvo visiškai sunaikinta, L. Grabovskis apsigyveno Vilniuje ir iki mirties (1926 m.) dirbo teisėju. Šeimoje augo du Elenos broliai – Edvardas Grabovskis (banko tarnautojas, 1940 m. sovietų išvežtas ir dingęs be žinios) ir Vladislovas Grabovskis (lenkų kariuomenės pulkininkas, miręs 1930 m.). Elenos motina Marija (mergautinė pavardė Svientožecka) mirė Vilniuje ir palaidota Bernardinų kapinėse.

Grafaite Elena baigė gimnaziją Vilniuje ir tęsė mokslus Petrapilio Filologijos institute, kurį baigė 1915 metais ir vienoje iš to miesto gimnazijų pradėjo dėstyti prancūzų kalbą. Ten ir susipažino su dr. Motiejumi Konča, plačiai žinomu ir visų gerbiamo Povilo Končos, Šešuolėlių dvaro savininko, sūnumi. Po 1863 m. sukilimo Povilas Konča buvo ištremtas į Sibirą, o grįžęs vedė grafaite Gabrielę Mielžinskaitę. XIX a. pabaigoje jis pastatė puikius dvaro rūmus ir kitus mūrinius pastatus. Prieš Pirmąjį pasaulinį karą Povilas Konča organizavo Vilniuje Žemės ūkio banką ir Žemės ūkio draugiją. Tos ekonominės organizacijos žymiai padėjo kelti Vilnijos, taip pat ir Širvintų valsčiaus, materialinę gerovę. Minėtame banke kurį laiką dirbo ir Antanas Smetona, kuris vėliau apie P. Končą visuomet labai gerai atsiliepdavo bei jį prisimindavo.

Šešuolėlių Končoms buvo charakteringos demokratinės tendencijos ir teigiamas požiūris į lietuvių tautą bei jos politines aspiracijas. Štai 1911 m. „Vilties“ laikraščio 88-ame numeryje paskelbtoje Aukuro korespondencijoje, be kita ko, rašoma:

„Liepos 17 d. Šešuolėlių dvare P. Konča saviems darbininkams padarė rugių „nuobaigas“. /.../ Pjovėjai ėjo pirma į dvarą, nešdami vainikus; paskui juos traukėsi visa eilė įvairių ūkio mašinų: plūgai, akėčios, mašinos javams sėti, pjauti, grėbti. Visa buvo apkaišyta žolynais. Einant procesijai, mažų vaikų choras dainavo paeiliui lietuviškas ir lenkiškas daineles. Pasibaigus apeigoms, prasidėjo pasilinksminimai, šokiai, dainos. Jaunimas, labiausia mergaitės, dainavo visokias lietuviškas daineles... /.../ Labai yra malonu, kad šiam lietuvių kilimui iš gilaus miego pritaria ir kiek galėdama padeda panelė Paulina Konča, Šešuolėlių ir Alionių dvaro turtinga savininkė. Būdama pati lenkė, ji ne tik neniekina lietuvių kalbos, bet dar ragina mokyti lietuviškų dainų, davinėja žmonėms skaityti lietuviškas knygas ir laikraščius“.

Grafaite Elena
Variakojienė

1917 m. Petrapilyje Elena ištekėjo už Motiejaus Končos, ir abu su tuoktiniai persikėlė į Šešuolėlių dvarą, kur jiems gimė sūnus Liudvikas.

Neutraliosios zonos tarp lietuvių ir lenkų kariuomenių buvimo laikotarpiu (1920–1923 m.) Šešuolėlių dvaras liko Lietuvos valdžios kontroliuojamoje teritorijoje. Dvare dislokavosi 4-ojo Lietuvos karaliaus Mindaugo pėstininkų pulko dalinys, čia lankydavosi ir šio pulko vadas jaunas kapitonas Jonas Variakojis, kuris svečiuodavosi pas Končas. Grafaitei Končienei pulko vadas imponavo savo gražia, tikrai vyriška išvaizda, didele erudicija bei puikiu išsiauklėjimu. Ne mažiau sužavėtas buvo ir J. Variakojis pirmą kartą gyvenime sutiktos grafitės paprastumu, demokratiškumu bei nuoširdumu.

Labiausiai, be abejo, jį stebino tai, kad ši kilminga lenkė žiūrėjo į lietuvi karininką ne kaip į savo tautos priešą, o kaip į žmogų, mylintį savo tėvynę ir kovojantį dėl jos nepriklausomybės. 1921 m. atleistas iš pulko vado pareigų J. Variakojis buvo paskirtas III pėstininkų divizijos štabo viršininku ir išvyko į Marijampolę, bet jo pažintis su Končų šeima nenutrūko.

Kai 1924 metais M. Konča nutarė apsigyventi Paryžiuje, kur jis buvo baigęs mokslus, jo žmona kategoriškai atsisakė išvykti iš Lietuvos ir pasiliko su sūneliu dvare. 1925 m. M. Konča Šešuolėlių dvarą pardavė Jonui Variakojui². Po to E. Končienė iškėlė M. Končai ištuokos bylą, kuri, nesant jo Lietuvoje, užsitęsė net keletą metų. Po ištuokos su pirmu vyru, 1929 m. gegužės 15 d. Papilio evangelikų reformatų bažnyčioje įvyko grafitės Elenos Končienės jungtuvės su Lietuvos susisiekimo ministerijos valdytoju, atsargos pulkininku leitenantu Jonu Variakoju. 1932 m. jiems gimė sūnus, kurį iš meilės savo vyrui E. Variakojienė pasiūlė pavadinti jo vardu.

Ištisus penkiolika metų E. Variakojienė buvo Šešuolėlių dvaro šeiminkė, sumaniai talkinanti savo vyrui stambiame ūkyje. Ypatingą dėmesį ji skyrė rūmų, parko ir sodo priežiūrai. Labai mylėjo savo šeimą ir rūpinosi ja. Vaikystėje auklėta lenkų kultūros dvasia, vėliau išmoko lietuvių kalbą ir sudarė abiem sūnums geras sąlygas pažinti bei išsąmoninti lietuvių ir lenkų tautų istoriją ir papročius.

E. Variakojienė buvo gabi kalboms: be lenkų ir lietuvių kalbų, ji dar laisvai kalbėjo rusiškai, prancūziškai ir vokiškai. Visuomet pasižymėjo giedria nuotaika, svetingumu bei vaišingumu. Daug garbingų svečių lankėsi Šešuolėliuose: Lietuvos prezidentas Antanas Smetona,

*Elena ir Jonas
Variakojai*

²Lietuvos centrinis valstybės archyvas. F. 1248. Ap. 1. S. v. 768. L. 28.

ministras pirmininkas Juozas Tūbelis su šeima, Antanas Merkys, kun. Vladas Mironas ir daug kitų.

E. Variakojienę labai gerbė ir mylėjo dvaro darbininkai ir apylinkės gyventojai už jos paprastumą ir nuoširdų bendravimą. Ji visuomet buvo pasirengusi padėti vargo ištiktiesiems. Ištikus nelaimei, žmonės skubėdavo į dvarą pas „ponią“. Pagalbos ieškantieji niekuomet neišeidavo iš jos tuščiomis rankomis, be patarimo ar paguodos žodžių. Būdinga ir tai, jog retas kuris net jos rūmų tarnas žinojo, kad ji kilusi iš grafų giminės.

Būdamą lietuvio karininko bei ministro žmona, Elena Variakojienė įrodė, kad nuoširdžiai mylėjo ne tik savo vyrą, bet ir jo tėvynę Lietuvą. Būtina pažymėti ir tai, kad ji taip pat gerbė jo religinius įsitikinimus (jis buvo evangelikas reformatas). Abu savo sūnus – Liudviką Končą ir Joną Variakojį – išauklėjo gimtosios Lietuvos meilės dvasia. Jos sūnūs – tai dviejų tautų, lietuvių ir lenkų, tikro broliškumo pavyzdys. Ji ypač stengėsi jaunesnįjį sūnų išauginti tokiu lietuviu patriotu, koks buvo jo tėvas.

Ši beveik legendinė grafitė buvo šalia savo vyro ir žiaurių negandų laikotarpiu, prasidėjusiu 1940 m. birželį. Pirmosios sovietų okupacijos metais slapstėsi nuo NKVD Vilniuje, o vokiečiams okupavus Lietuvą grįžo į Šešuolėlių dvarą, kurį jos vyras administravo kaip valstybinį ūkį. Artėjant sovietų frontui, 1944 m. ji pasitraukė kartu su šeima į Vakarus ir ilgainiui atsidūrė amerikiečių užimtoje Vokietijos zonoje. Drauge su kitais išeiviais (lenkais, lietuviais, ukrainiečiais ir kt.) Variakojai pateko į Wildflecken pabėgėlių stovyklą, kurioje vienu metu buvo net apie 20 tūkstančių žmonių. Stovyklos direktorius buvo prancūzas Masset. Jo štabe E. Variakojienė dėl savo gabumų ir kelių kalbų mokėjimo gavo atsakingas administracines pareigas. Stovyklos vicedirektorė amerikietė Kathryn Hulme vėliau parašė knygą apie stovyklos gyvenimą, pavadintą „The Wild Places“. Šioje knygoje autorė teigiamai aprašo Variakojienę, vadinama ją „the countess“ (grafienė).

1949 m. Variakojų šeima atvyko į JAV. Čia lengvai prisitaikė prie vietos sąlygų ir pramoko anglų kalbos. Dirbdama su vyru nelengvą fizinį darbą, sudarė savo sūnams galimybę baigti aukštuosius mokslus. Abu sūnūs gavo atsakingas pareigas Čikagos miesto ir apskrities valdybose. Jos vyresnysis sūnus Liudvikas, architektas ir statybos inžinierius, Čikagos mero buvo paskirtas vyriausiuoju miesto inžinieriumi ir devyniolika metų tarnavo šešių merų administracijose. Jaunesnysis sūnus Jonas, statybos inžinierius, trisdešimt metų išdirbo Čikagos miesto ir apskrities nutekamojo vandens valymo įmonės skyriaus viršininku. Reikia pažymėti ir tai, kad Jonas Variakojis yra sukūręs lietuvišką šeimą ir rašo taisyklingą lietuvių kalba, aktyviai dalyvauja Čikagos lietuvių visuomeniniame gyvenime, yra ilgametis lietuvių filatelistų draugijos „Lietuva“ pirmininkas³.

Po vyro mirties (1963 m.) E. Variakojienė dar septynerius metus gyveno nostalgiskais prisiminimais apie jį ir Lietuvą. Ji mirė 1970 m. lapkričio 27 d. Čikagoje, palaidota Lietuvių tautinėse kapinėse šalia savo vyro.

³Plačiau apie J. Variakojų filatelinę veiklą žr. Balys Sriubas. „Lietuva“ ir Lietuva // Lietuvos aidas. 1996. Birž. 14.

Drąsa – laimėjimo pagrindas

(Pulkininkas Vladas Skorupskas)

Viktoras Alekna

Šitokia antrašte 1936 m. Kaune buvo išleista knyga, kurios autorius – Generalinio štabo atsargos pulkininkas Vladas Skorupskas. Turbūt retas karo istorikas šiandien pasakys, kas buvo tas Vladas Skorupskas; dar retesnis tyrinėtojas prisimins, kad tai ne vienintelė šio autoriaus knyga: 1930 m. buvo išleista knyga prancūzų kalba „La resurrection d’un peuple 1918–1927“ („Tautos prisikėlimas 1918–1927 m.“), antroji buvo „Per aukas ir pasišventimą laimėjome“ (1933), trečioji – „Už Lietuvos laisvę 1914–1934 m.“ (1934).

Taigi keturios knygos per nepilną dešimtmetį. Kaip matyti iš antraščių, visos apie karą, apie lietuvių tautos kovas dėl Lietuvos valstybingumo.

Bet kas tas Vladas Skorupskas – beveik užmirštų šiandieną knygų autorius?

Kol kas apie jį rašoma mažai, o sovietinėse lietuviškose enciklopedijose nėra nė žodžio. Ir kadaise, ir šiandien mūsų broliai lietuviai dažnai dainuoja:

Viens žuvo Širvintose,

Antras Radvilišky,

O trečias gelsvam pajūry.

Pokario metais trečią eilutę dainininkai pakeisdavo: „O trečias – žaliam pagiry“.

Visa tai – gryna tiesa. Nemaža lietuvių galvas paguldė ir ties Širvintomis, ir ties Radviliškiumi, ir gelsvam pajūry, o daugiausia – tai žaliam pagiry. Senosiose Širvintų miesto kapinėse ir dabar tebepuošiami dvidešimt šešių lietuvių kapai. Jie krito 1920 m., kovodami prieš lenkus. Kritusių lietuvių karių kapų yra ir Gėlvonuose, Mūsninkuose bei kitose Širvintų rajono kapinėse. Bet, keista, tų kapų paminklų užrašuose nematyti širvintiškių pavardžių. Nejaugi nebuvo savanorių iš Širvintų krašto? Pasirodo, buvo. Ir vienas iš jų – minėtų knygų autorius Vladas Skorupskas.

Vladas Skorupskas gimė 1895 m. rugsėjo 26 d. (pagal dabartinį kalendorių – spalio 7 d.) Ukmergės apskrities Širvintų valsčiaus Šniponių kaime, kur jo tėvai, Mykolas ir Sofija, turėjo nedidelį ūkelį. Vladas turėjo dar kelias seseris, bet tėvams, matyt, labiausiai rūpėjo sūnaus Vlado likimas. Po kelių dienų jį pakrikštijo Širvintų parapijos klebonas Jurgis Zimkus, tuo metu dėjęs visas pastangas, kad sulenkintoje Širvintų parapijos bažnyčioje įvestų ir lietuviškas pamaldas. Bet kun. J. Zimkų po metų už tai iš Širvintų iškėlė. Kokia buvo Vlado Skorupsko vaikystės kalba – nežinoma. Tiesa, ir Šniponyse, ir aplinkiniuose kaimuose žmonės tada kalbėjo lietuviškai, bet jau maišėsi ir lenkų kalba, ir kai kas prisimena, kad Vlado tėvai buvę vieni iš tų, kurie *paganską* ar *chamską* lietuvių kalbą mėginę keisti į *šlechecką* ar *ponišką* lenkų kalbą. Galbūt todėl ir Vladą išvežė mokytis į Vilnių. Kelionė tais laikais arkliuku netrumpa: iš Šniponių iki Vilniaus – 50 su viršum

kilometrų. Bet Skorupskai nepabūgo vargo ir rūpinosi sūnaus mokymu, kol jis 1914 m. baigė Vilniaus gimnaziją. O po mėnesio prasidėjo karas, Vl. Skorupską mobilizavo ir tuojau pasiuntė į karo mokyklą Kaukaze. Jaunuolį iš Lietuvos prasiidėjęs karas nuo Širvintos pakrančių nutrenkė į Kaukazo kalnų slėnius.

Karo mokslai, matyt, sekėsi neblogai, nes po kiek laiko Vladas Skorupskas jau karininkas, ir jį nusiuntė į frontą su... turkais. 1916 m. Skorupskas kaunasi su turkais ties Eufrato upe. Jis buvo drąsus ir sumanus kovotojas, be to, neišdidus su savo pavaldiniais – eiliniaus kareiviais, gal todėl net ir kovose su turkais jį nuolat lydėjo sėkmė.

Bet 1917 m. pradžioje Rusijoje įvyko valstybės perversmas, ir drausmė Rusijos kariuomenėje pakriko. Beveik trejetą metų apkasuose praleidę rusų kariai buvo tokie pavargę, kad turėjo tik vieną svajonę – kuo greičiau namo. Ir pulkai nuo Eufrato pasuko Armėnijos link. Tuo metu pradėjo kurtis gruzinų ir armėnų respublikos. Rusų divizijos gavo įsakymą trauktis iš Turkijos į Kaukazą. Vl. Skorupskas kartu su antrosios Kaukazo šaulių divizijos šeštuoju pulku, kuriame tarnavo, gavo įsakymą apsistoti Ečmijadzine, 20 km į vakarus nuo Jerevano – Armėnijos sostinės. Vargais negalais pasiekė ir Jerevaną, ir Tbilisį, nors jį kvietė stoti į armėnų kariuomenę. Iš Tbilisio nebuvo jokios galimybės grįžti, tad nuėjo į kuriamos Gruzijos kariuomenės štabą ir jį ten priėmė iki to laiko, kai galės išvažiuoti į tėvynę.

Štabe sužinojo, kad yra Lietuvos Komitetas, kurio pirmininkas – kun. dr. Steponavičius. Šis įkalbėjo Skorupską nestoti į jokią kariuomenę, o padėti darbuotis komitete. Gavo komiteto pirmininko liudijimą, bet sutiko dirbti ir gruzinų dalinyje.

Lietuvos nepriklausomybę Tbilisyje lietuviai paskelbė netgi anksčiau negu Vilniuje. Ten dar 1917 m. gruodžio 27–30 d. Užkaukazės lietuvių tautos tarybos pirmininko Prano Dailidės pastangomis buvo sušauktas Kaukazo lietuvių organizacijų suvažiavimas. Susirinkę žmonės svarstė įvairius reikalus ir priėmė daug sprendimų, bet svarbiausias buvo šis:

„1. Pergyvenamo politikos meto Lietuvos likimo po karo klausimais.

Pirmas Kaukazo lietuvių organizacijų suvažiavimas Tbilisyje gruodžio mėn. 28 d. 1917 m., apsoarstęs gyvenamojo politikos momento klausimus, kiek jie liečia lietuvių tautos padėjimą pasaulio valstybių eilėje, priėmė šią rezoliuciją:

1. Kadangi aiškiai apsireiškusi Lietuvių suvažiavimuose ir spaudoj Tautos valia reikalauja Lietuvai nepriklausomybės, lietuviai, pasiremdami viso pasaulio demokratijos pripažinta tautoms apsisprendimo teise, privalo už tą nepriklausomybę kovoti. Galutinę gi Lietuvos valstybės sutvarkymo formą turi nuspręsti Lietuvos Steigiamasis Seimas.

2. Sėkmingas Tautos darbo varymas galimas, tik einant visoms partijoms išvien. Dėl to lietuviai privalo rūpintis, kad kuo greičiausiai

įsikurtų Tarptautinė Lietuvių Taryba, kuri bendruose Tautos reikaluose mūsų partijas sutaukintų.

3. Kadangi Lietuvos teritorija išdalyta į tris dalis ir kaip karo grobis užimta dar vokiečių kariuomenės, lietuvių klausimas jokių būdu negali būti traktuojamas kaip vidaus dalykų reikalas. Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, ateitis gali būti užtikrinta tik tai taikos kongrese, kuris turi padaryti visas būtinas direktyvas etnografinėms Lietuvos riboms. Dėl to lietuviai privalo reikalauti, kad į taikos kongresą, svarstant Lietuvos klausimą, atvyktų lietuvių atstovai¹.

Yra dar trys rezoliucijos skirsniai, bet jau ir iš to aišku, kad Kaukazo lietuviai, kurių čia buvo keliolika tūkstančių, dar 1917 m. pabaigoje vieningai pareikalavo Lietuvos nepriklausomybės.

Kad Lietuvos Taryba nepriklausomybę paskelbė 1918 m. vasario 16 d., Tbilisyje buvo sužinota tik 1918 m. gegužę. Daugelis lietuvių troško grįžti į Tėvynę, bet per sumaišties apimtą Rusiją tai buvo neįmanoma. 1918 m. pradžioje Užkaukazę jau buvo užėmusi vokiečių kariuomenė. Kaukazo lietuvių taryba suorganizavo pirmąją lietuvių grupę grįžti į Lietuvą. Išvyko ir du oficialūs atstovai: Pranas Dailidė ir Stasys Jazdauskas.

Bet jie Lietuvą rado dar vokiečių okupuotą. Vis dėlto Pranas Dailidė jau 1918 m. liepos 17 d. perskaitė pranešimą apie Kaukazo lietuvių būklę Lietuvos Valstybės Tarybos pirmininkui A. Smetonai ir liepos 23 d. išvyko atgal į Kaukazą kaip Lietuvos Valstybės Tarybos įgaliotinis. Tbilisyje jis įsteigė Lietuvos atstovybę prie nepriklausomos Gruzijos Respublikos, o kiek vėliau ir prie nepriklausomų Armėnijos bei Azerbaidžano respublikų.

Taigi jau sukako 81 metai, kai buvo paskirtas Lietuvos atstovas prie nepriklausomų valstybių ir jis, Pranas Dailidė, naudojosi visomis užsienio diplomato teisėmis. Jis lietuviams išdavinėjo Lietuvos užsienio pasus ir tarėsi su įvairių valstybių atstovais dėl lietuvių keliavimo ir net turto gabenimo per atitinkamas valstybes į Lietuvą.

Tuo pasinaudojo buvęs Rusijos, dabar jau Gruzijos, štabo kapitonas Vladas Skorupskas. Jis ir daugelis lietuvių pabėgėlių iš Kaukazo atvyko į Poti uostą, sėdo į didelį „Korkovadžio“ (vokiečių) laivą ir išplaukė į Sevastopolį. Neišlipę Sevastopolyje, nes čia siautėjo bolševikai – carinės kariuomenės karininkai buvo žudomi arba gyvi skandinami jūroje, nuplaukė į Odesą. Odesa tuo metu buvo Austrijos kariuomenės valdžioje. Po kelių dienų keleiviai gavo traukinį į Vilnių, bet pirmiausia pasiekė Švenčionių apskritį ir tik iš ten nuvyko į Vilnių. Čia Vl. Skorupskas paieškojo tetos, pas kurią gyveno mokydamasis, bet nerado, tik užvažiuojamuose namuose sutiko seną pažįstamą širvintiškį vežiką Gutmaną, kuris su džiaugsmu jį nuvežė į Širvintas, o iš Širvintų ir į Šnipūnis, kur rado gyvus tėvą, motiną, brolių, seseris. (Papasakojau gal ir per smulkiai, bet visa tai labai nauja, nors ir apie senus laikus).

Pabuvęs kelias savaites namie sužinojo, kad Vilniuje renkasi būsimosios

¹Vladas Skorupskas. *Drąsa – laimėjimo pagrindas. K., 1936. P. 73–75.*

*Širvintų pradžios
mokyklos šeštokai.
Pirmojoje eilėje pirmas
iš kairės –
atsargos pulkininkas
Vladas Skorupskas,
pirmas iš dešinės –
mokytojas Keldušis.
1934 m. pavasaris*

lietuviškosios kariuomenės savanoriai. Tai ir jis, kapitonas Vladas Skorupskas, nuvyko į Vilnių ir užsirašė savanoriu. Grįžo į tėviškę ir pradėjo Širvintų valsčiuje organizuoti karių grupę. Tą darbą sutrukdė vokiečių Širvintų apskrities viršininkas. Tada vėl išvyko į Vilnių. Bet Vilniuje lietuvių kariuomenės organizavimas vyko vangiai. Laimei, sutiko karininką Antaną Juozapavičių ir abu sudarė 1-ojo Lietuvos pėstininkų pulko branduolį.

Deja, karininkas Ant. Juozapavičius 1919 m. vasario 13 d. žuvo ant tilto Alytujė nuo bolševiko kulkos, o kapitonas Vladas Skorupskas, paskirtas bataliono vadu, išėjo kariauti su bolševikais, besiveržiančiais į Ukmergę. Kariauti sekėsi. Greitai bolševikų internacionalinės divizijos buvo priverstos trauktis atgal į Rusiją. Kapitono Vl. Skorupsko vadovaujami kariai ryžtingai žygiavo pro Ūteną, Daūgailius, Zārasus iki pat Dauguvės. Už sėkmingą vadovavimą kovose prieš bolševikus 1919 m. rugpjūčio 24–31 d. Zarasų fronte jau 1-ojo pėstininkų pulko vadas karininkas Vladas Skorupskas buvo apdovanotas Vyčio kryžiumi.

Pasibaigus mūšiams su bolševikais 1-asis pėstininkų pulkas, vadovaujamas Vl. Skorupsko, buvo perkeltas į Radviliškio frontą kovoti su bermontininkais. Čia pulkas kovojo nepaprastai sėkmingai ir 1919 m. lapkričio 22 d. užėmė Radviliškį, paimdamas ir didžiulį karo grobį. Pulko vadas Vl. Skorupskas už šią pergalę buvo apdovanotas Vyčio kryžiumi su kardais ir įrašu „Už Radviliškį“.

Iš Radviliškio pulką pasiuntė Tauragės link pro Keimę. Žmonės lietuvių karius pasitikdavo su džiaugsmu. Pulkas jau turėjo ir dūdų orkestrą, kuriam vadovavo kompozitorius Juozas Gudavičius. Orkestro maršai ne tik karių nuotaiką kėlė, bet ir vietos gyventojams rodė, kad Lietuvos kariuomenė prilygsta galingų pasaulio valstybių pulkams. O keliavo nuo Šiaulių per Kelmę, Skaudvilę, Bātakius, Taūragę iki Švėkšnos. 1920 m. pradžioje 1-asis pėstininkų pulkas grįžo į Alytų, net nespėjęs pailsėti vėl stoji prieš lenkus ir išsidėstė Jiėzno–Ālovės–Lėipalingio ruože. Vėliau pulkas užėmė Eišiškių, Nočiės, Ródūnios liniją, buvo pasiekęs net Naujādarvio ir Vosyliškių ribą, o 1920 m. rugsėjo 22–24 d.

atsitraukė piečiau Varėnės–Nočios ribos. Spalio mėnesį teko kautis su lenkų kariuomenės stipriomis pajėgomis prie Varėnos ir sustabdyti lenkų veržimąsi Kaišiadorių link.

1921 m. pradžioje 1-asis pėstininkų pulkas buvo perkeltas į Širvintų rajoną saugoti demarkacinės linijos. Čia taip pat ne kartą teko susidurti su lenkų daliniais, nuolat peržengiančiais demarkacinę liniją ir plėšikaujančiais Širvintų bei Mūsninkų valsčiuose. Tačiau tuo metu Vl. Skorupską pasiunčia į aukštuosius karininkų kursus Kaune. Juos baigęs dirba Lietuvos kariuomenės štabe, 1924–1926 m. studijuoja Generalinio štabo akademijoje Prahėje, kartu eidamas ir Lietuvos Karo atašė pareigas Čekoslovakijoje. Grįžęs į Lietuvą, aktyviai prisideda prie 1926 m. gruodžio 17 d. perversmo. Po to išsiunčiamas karo atstovu į Italiją, o nuo 1929 m. spalio – į Prancūziją.

Būdamas Paryžiuje parašė ir išleido knygą „La resurrection d’un peuple 1918–1927“. Ši knyga pasakojo pasauliui apie lietuvių kovas dėl valstybės atkūrimo ir sulaukė didelio kitų tautų dėmesio. Prancūzai savo krašto apsaugos ministerijos leidinyje knygą labai išgyrė, stebėdamiesi lietuvių kariuomenės pasiryžimu ginti savo tėvynę. O lenkai oficialiame dienraštyje „Ginkluotoji Lenkija“ pulkininko Vl. Skorupsko knygą išvadino lietuvių šovinisto darbu. Matyt, tuometinė Lietuvos vadovybė taip pat klaidingai suprato pulkininko knygos mintis, nes jis 1930 m. pabaigoje, būdamas vos 35 m. ir turėdamas štabo pulkininko laipsnį, buvo išleistas į atsargą.

Kaip Lietuvos kariuomenės savanoris, pulkininkas Vl. Skorupskas buvo gavęs 11 ha žemės sklypą iš Pāširvinčio dvaro prie Širvintos. Šiame sklype jis ėmė kurti savo sodybą: pasistatydino gražų namą, kitus ūkio trobesius, sukūrė šeimą ir ėmė ūkininkauti. Padėjęs kardą, ėmėsi kito ginklo – plunksnos. 1934–1936 m. išleido tris knygas. Pasirodė, kad jo plunksna taip pat aštri kaip ir ašmenys kardo, kurio jis be garbės nenuleido. Jo knygų stilius labai lengvas, o turinys patriotiškas ir to meto jaunuomenei labai patrauklus. Kalbininkas Stasys Dabušis, recenzuodamas Vl. Skorupsko pirmąją knygą „Per aukas ir pasišventimą laimėjom“, rašė:

„Plk. Skorupsko knyga patvirtino seną nuomonę, kad saujelė lietuvių puikiai išsilaikysim nesuėsti tarp trijų šimtamilijoninių tautų, glaudžiančių mus į troškinantį savo glėbį, jei tvirtai patys to norėsim

Karo atašė Vladas Skorupskas (dešinėje) Italijoje su Italijos premjeru B. Musolinium (kairėje) ir Lietuvos igaliotu ministru V. Čarneckiu (viduryje)

(pabraukta St. Dabušio), jei niekad nenusiminsim, jei nė valandėlei neišleisim iš rankų darbo – arklo, knygos, kardo, laiduojančių mums duoną, šviesą ir už jas dar brangesnę laisvę. Kaip atskiras žmogus, taip ir vieno kraujo žmonės, visuomenė – tauta – yra savo likimo kalvis, savo laimės ir garbės kūrėja arba savo gerovės griovėja.

Plk. Skorupsko knyga mus moko šitos didžiausios ir sunkiausios pasaulio išminties, šitos palaimintos pasaulio galybės paslapties – suglausti savo eiles, stoti visai tautai kaip vienam petys į petį ir įtemptu kultūros darbu, pasiryžimu ir kardu išsikovoti sau vietą pasaulyje ir laimėti sau tinkamą pagarbą kultūringose tautose. **Kas pasitiki savimi, tas kada nors laimės, kad ir kažin kokias kliūtis turėtų nugalėti** (pabraukta mano – V. A.)“.

Kaip tinka šios mintys mūsų dienoms.

O ir apskritai Vl. Skorupskas, pats buvęs drąsus karys, ir savo knygoje drįsta pritaikyti skambių šūkių, pvz.: „Teisingas žmogus ir teisėtumas visada nugali“, „Vytauto Didžiojo karys žinojo du dalykus – laimėti arba mirti“. Galbūt svarbiausi būtų pakartoti prancūzų karvedžio Fošo žodžiai: „Tauta, kuri pamiršo savo istoriją, yra žuvusi“.

Panašių minčių esama visose Vlodo Skorupsko knygoje, todėl jos turi ne tik istorinę, bet ir auklėjamąją vertę.

O kaip klostėsi pulkininko Vlodo Skorupsko gyvenimas?

Ūkininkaudamas Peliškių vienkiemyje, pulkininkas Skorupskas laikėsi kukliai, mažai dalyvavo Širvintų visuomeniniame gyvenime. Bet nebuvo atsiskyrėlis. Pvz., kai 1938 m. Širvintose buvo pastatyta nauja pradžios mokykla ir įvestas šešerių metų pradinis mokymas, pulkininkas Skorupskas geriausiam mokyklos mokiniui, tais metais baigusiam šešis skyrius, paskyrė 200 litų premiją. Du šimtai litų – tai gera karvė arba mokestis už mokslą universitete tais metais. Bene pirmoji šią premiją gavo Valerija Kunigėlytė iš Akmėnių kaimo (dabar Rukšienė, gyvenanti Vilniuje). Premijos įteikti į mokyklos mokslo metų pabaigtuvių iškilmes atvyko pats Vl. Skorupskas.

Deja...

Atėjo 1940 metai. Sovietų valdžios paskirti Lietuvos enkavedistai neužmiršo ir buvusio pulkininko Vlodo Skorupsko. Berinkdami įvairius sovietų valdžios priešus, 1940 m. rugsėjį suėmė ir Vladą Skorupšką, pasodino į Kauno sunkiųjų darbų kalėjimą, nuteisė aštuoneriems metams ir ruošėsi išvežti į kokią nors lagerį. Kai 1941 m. birželio 22 d. prasidėjo Antrasis pasaulinis karas, pulkininkas dar buvo kalėjime. Birželio 23 d. rytą kartu su tūkstančiais kitų likimo brolių iš kalėjimo buvo išlaisvintas ir Vl. Skorupskas. Tačiau buvo toks paliegęs, kad jį iš karto paguldė į ligoninę. Kelias savaites pagulėjęs ligoninėje 1941 m. liepos pabaigoje sugrįžo į savo Peliškių vienkiemį Širvintų valsčiuje.

Nedidelis ūkis per pirmąją bolševikų okupaciją nelabai nukentėjo, nes ten tvarkėsi likusi žmona su augančiu sūnumi Leonidu. Grįžęs namo, Vl. Skorupskas taisė sveikatą ir neramiai dairėsi į padangę, kuria į rytus kaip gervės vis

traukė vokiečių lėktuvų virtinės. Bet nepraėjo nė pora metų ir virš Lietuvos pradėjo skraidyti kitokie lėktuvai.

O 1944 m. jų eskadrilės nusileido ir netoli Širvintų įrengtame aerodrome. Vl. Skorupskas jau beveik penkiolika metų buvo palikęs karinę tarnybą. Jau ir nieko neberašė. Bet dar nebuvo užmiršęs Kauno sunkiujų darbų kalėjimo gultų. O raudonieji nepamiršo, kad Vl. Skorupskas 1941 m. baustas aštuoneeriais metais. Tik sėdėjo labai mažai. Todėl privalo atlikti bausmę. O gal dar kuo nors nusikalto? Gal vokiečių okupantams tarnavo? Patikrinti!

Ir 1945 m. balandžio 3 d. į Skorupskų namą įžengė neprašyti svečiai – ginkluotų enkavėdistų būrys. Atsivedė tris kviestinius ir pirmiausia išnaršė visus kampus, o paskui sėdo rašyti turto sąrašo. Turto būta tikrai daug:

1. Užsienio pasas;
2. Knyga „Kova už laisvą Lietuvą“ – 2 egz.;
3. Trys plokštelės;
4. Plakatas, kviečiantis stoti į Plechavičiaus armiją – 4 egz.;
5. Knyga „Draša – laimėjimo pagrindas“;
6. Asmens byla;
7. Įvairūs užrašai.

Šie daiktai paimti kaip rodantys kaltę.

Turtas:

1. šešių kambarių gyvenamasis namas,
2. svirnas,
3. 2 metų arklys,
4. viena kiaulė apie metų amžiaus,
5. dvi avys,
6. viena karvė,
7. geležinė lova,
8. raudono medžio komoda ,
9. apskritas stalas,
10. ištiesiamas stalas,
11. šešios kietos kėdės ,
12. minkšta sofa,
13. bufetas,
14. knygų spinta,
15. rašomasis stalas.

Šį turtą saugoti įpareigota žmona Vanda Skorupskienė.

Matyt, turto surašinėtojai nesismulkinio: šluotų, šepėčių, šaukštų, lėkščių nesurašė. Bet lyg ir mažoka lovų. Įdomiausias baldas – knygų spinta. Dar 1930 m. Vaižgantas rašė, kad lietuviui, tegu ir išsimokslinusiame, toks baldas kaip knygų spinta dar nepažįstamas. O Vl. Skorupsko name toks baldas buvo. Tik nesurašyta, kas spintoje sudėta. Tos dienos kratytojams buvo įdomios tik paties Vl. Skorupsko parašytos knygos. Jas ir paėmė, matyt, kaip įrodymą, kad jis – didelis Sovietų valdžios priešas. Ir dar: jo knygoje nemažai rašoma, kaip bolševikinis perversmas

vyko Kaukaze ir Užkaukazėje, taip pat kaip lietuviai raudonasis divizijas 1919 m. vijo iš Lietuvos. O juk tų lietuvių pulko vadas buvo kaip tik Vladas Skorupskas.

Enkavėdistai Vl. Skorupską nusivedė į Širvintų saugumo patalpas. Ten Raudonosios armijos jaunesnysis leitenantas Senčenko (NKVD ar KGB rašytame protokole paprastai būna tik tardytojų pavardės, vardų niekur nėra) paima naują aplanką, užrašo numerį 3671 ir pradeda Vlodo Skorupsko bylą. Jau per pirmą tardymą jam pateikiami kaltinimai:

1. Kartu su atsargos plk. ltn. Juozu Plenta 1941 m. birželio 22 d. Širvintose iš buvusių šaulių suorganizavo baltaraiščių būrį;

2. 1944 m. vasario mėn. įvykusiame susirinkime Širvintose ragino jaunus vyrus stoti į Plechavičiaus armiją; 40 širvintiškių paklusę jo raginimui ir užsirašę į Plechavičiaus armiją.

Taigi byla buvo ne jo vieno, bet kartu ir atsargos plk. ltn. Juozo Plentos, kuri suėmė keliomis dienomis anksčiau – kovo 30 d.

Ir nors Vl. Skorupskas 1941 m. birželio 22 d. sėdėjo Kauno sunkiųjų darbų kalėjime, o po to kelias savaites gulėjo ligoninėje Kaune, tardytojas vis tiek rado liudytojų Širvintose, ir ne viena, kurie patvirtino, kad Vl. Skorupskas tą dieną tikrai pradėjo organizuoti „baltaraiščius“ ir jiems vadovavo. Atseit jie susidūrė su besitraukiančiu raudonarmiečių būriu ir susišaudydami Rukšos lauke nušovė vieną raudonarmietį.

Tokie „liudininkai“ padėjo tardytojui apkaltinti Vl. Skorupską, nors šis neigė jam primetamus kaltinimus. Štai kažkoks Jonas Karpinskis, g. 1920 m., neraštingas stribas, tvirtino: „Pats mačiau, kaip ant Rukšos žemės banda (rus. „gauja“ – V. A.), vadovaujama Skorupsko ir Plentos, užmušė vieną raudonarmietį, paėmė jo šautuvą ir batus...“²

Tardytojas į Vl. Skorupsko paneigimus nekreipė dėmesio, o patikėjo liudytojų parodymais ir parengė bylą teismui. Paėmė net kažkokios sveikatos įstaiigos pažymą, kurioje buvo parašyta, kad Vladas Skorupskas yra sveikas, bet turi inkstų ligą, todėl jam fizinis darbas ribojamas.

1945 m. rugpjūčio 13 d. įvyko karo tribunolo posėdis Ukmergėje. Jam pirmininkavo vyr. ltn. Fedoras, nariai – Sarapinas ir Čeplienė, sekretorius – Ivanovas. Teismo posėdis prasidėjo 14 val. ir po poros valandų teisiamieji Vladas Skorupskas ir Juozas Plenta išgirdo sprendimą, kad jie nuteisti dešimčiai metų lagerio ir penkeriems metams tremties. Po teismo, nors ir teisė kartu, išvežė į skirtingus lagerius. Juozas Plenta po kelerių metų lageryje mirė, o Vladas Skorupskas sulaukė valandos, kai buvo išleistas iš lagerio, bet iš karto negavo teisės grįžti į Lietuvą. Mirė 1980 m. Palaidotas Karmėlavoje. Taigi jo kapo nėra šalia tų savanorių, kurie ilsisi Širvintų kapinėse nuo 1920 m. lapkričio.

Buvusiame Vlodo Skorupsko name sovietiniais metais buvo įsikūrusi Kielių apylinkė, o dabar namas tapo sveitimų žmonių nuosavybe.

Taigi ir širvintiškiai gali didžiuti savo krašto savanoriu, garbingai kovojusiu dėl Lietuvos Nepriklausomybės.

²Apie tą užmuštąjį raudonarmietį Balys Rukša 1999 m. vasarą taip papasakojo: ten raudonarmiečiai buvo apsistoję poilsio; du iš jų buvo pastatyti budėti, bet nuvargę užmigo ir jie. Atėjęs politrukas, radęs juos miegančius, tuoj pat vieną nušovė. Čia pat antrasis iškasė duobę ir nušautąjį užkasė – palaidojo.

Mano atsiminimai apie tėvelį pulkininką Juozą Plentą

Emilija Ivaškevičienė-Plentaitė

Brangus ir mielas tas kampelis, kuriame gimei ir augai. Kur tau artimiausi tėvai, broliai, tavo gimtieji namai, miškai, laukai ir gimtoji upė Širvintà. Kiekvienas medelis savo šakelėm šnara ir primena neramią prabėgusią vaikystę, jaunystę, o dabar, iš tremties sugrįžus ir susigražinus savo namus, – jau ir senatvę. Artėja toks laikas, kai brendi į prisiminimus.

Ir labiausiai norėčiau papasakoti apie savo tėvelį Juozą Plentą.

Gimė 1890 m. gražiam Dzūkijos krašte, Alytaūs raj., Rūmbonių parapijoje, Bakšių kaime. Vieta labai graži, netoli teka Nemunas. Tėvai nebuvo pasiturintys, turėjo 15 ha žemės. Vaikų buvo trys: 2 broliai ir sesuo. Vyriausiajam broliui atiteko ūkis. Viduriny-

sis brolis mirė. Sesuo ištekėjo. O tėvelis lankė pradžios mokyklą ir baigė keturias klases. Vėliau trejus metus talkino tėvų ūkyje. 1905 m. išvyko mokytis į Seinų miesto gimnaziją. Jos nebaigęs 1911 m. buvo pašauktas į caro kariuomenę, o kai 1914 m. prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas, buvo pasiūstas į karo mokyklą Kaukaze, o ją baigęs – į frontą. Laimingai išlikęs gyvas 1918 m. atvyko į Smolenską. Ten

Pulkininkas Juozas Plenta. 1933 m.

Zuzana Plentienė (sėdi pirmoji iš kairės) su jaunesnioju sūnumi ir dukra, šių atsiminimų autore. Juozas Plenta (sėdi pirmas iš dešinės) su prie jo kojų ant žemės sėdinčiu vyresnioju sūnumi; mokytojų Rakausko, Jončio, Kalvelių šeimos. 1933 m.

dalyvavo lietuvių karių suvažiavime, kuris įvyko 1918 03 11. Tais pačiais metais grįžo į Lietuvą, į savo tėviškę. Ilgai nelaukęs stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenės pirmąjį pėstininkų pulką Alytuje. Kartu su pulku žygiavo kovų keliais, kol pulkas apsistojo Ukmergėje. Kovoje su lenkais ties Giedraičiais buvo sunkiai sužeistas. Turėjo 9 apdovanojimus, tarp jų Vyčio kryžių ir Gedimino I laipsnio medalį. Pasveikęs tęsė tarnybą nepriklausomos Lietuvos kariuomenėje. Iš Ukmergės Gedimino pulko 1932 metais išėjo į atsargą.

Dar tarnaudamas Ukmergėje buvo vedęs širvintiškę Zuzaną Navickaite, kuri buvo pavaldėjusi iš savo dėdės kun. Jono Navicko ūkį – 35 ha žemės su visais pastatais ir gyvuliais. Todėl išėjęs į atsargą kartu su savo šeima apsigyveno Širvintose ir ūkininkavo. Kaip labai aktyvus, buvo išrinktas vietos Bankelio valdybos pirmininku. Tą darbą dirbo ir vokiečių okupacijos metais. Įkūrė Šaulių sąjungą Širvintose ir tapo jos vadovu. Per pirmąjį žmonių trėmimą į Sibirą nebuvome išvežti, nes tėvelius išpėjo geri žmonės (todėl jie spėjo pasislėpti, o vaikų neėmė: vis lūkuriavo tėvų). O 1944 m. vasarą artėjant Raudonajai armijai, tėvelis, mama, aš ir jaunesnis brolis Jurgis pasitraukėme į Vakarus. Pervažiavus Vokietijos sieną, mane, kaip pilnametę, paėmė Reicho darbams, o brolis Jurgis kartu su tėvais traukėsi toliau į Vokietijos gilumą. Besitraukiančius pasivijo frontas, ir lėktuvų atakos metu kulka pakirto mamą. Tėvelis su broliu buvo atkirstas Raudonosios armijos ir turėjo grįžti namo į tėviškę, o grįžęs jau kitą dieną buvo suimtas. Tai įvyko 1945 m. kovo 30 d. Tardytojas Poduškinas pradėjo bylą Nr. 3715. Liudytojai tuoj pripasakojo, kad tėvelis prieš karą vadovavęs šaulių būriui, kuris 1941 m. suimtus žydus varė į Ukmergę: tėvelis buvęs narys komisijos, kuri surašiusi žydų turtą ir jį išdalijusi; kad pataikavęs vokiečiams, todėl dirbęs Bankelyje direktoriumi; kad vokiečiai lankydavęsi mūsų namuose ir nakvodavę; kad tėvelis vadovavęs sukilėlių būriui su ginklu rankoje. Tai buvo grynas melas, nes būriui vadovavo buvęs teismo sekretorius Vincas Jakštys. Tardytojas priekiaštavo, kad tėvelis buvęs tautininku, bet ir tai netiesa, nes tėvelis nepriklausė tautininkų sąjungai. Ir dar daug kitokių nesąmonių byloje galima paskaityti.

Tėvelį teisė Ukmergės m. karinis tribunolas 1945 m. rugpjūčio 11 d. pagal 58-1 „a“ straipsnį. Nuosprendis – 10 metų lagerio. Prieš teismą buvo patikrinta sveikata: nors ir pripažino, kad darbui netinka, – vis tiek išvežė į pataisos darbų lagerius kažkur prie Uralo. Tėvelis lagerio režimo neišlaikė ir mirė 1952 m.

Juozas Plenta buvo doras žmogus, mylintis savo kraštą Lietuvą, visus užjaučiantis, daug kam padėjęs, rėmęs ir pinigais, ir grūdais. Mes buvome trys vaikai: brolis Juozas, aš ir brolis Jurgis, be to, dar užaugino našlaitę Zosę Bartaškaitę, kuri baigė „Saulės“ gimnaziją Kaune ir mokytojavo Trapėlių pradinėje mokykloje.

Nors prabėgo jau daug metų, bet senieji Širvintų krašto žmonės gerai prisimena tėvelį, kuris šiame kadaise labai niokotame ir lenkintame miestelyje padėdavo ir patardavo kiekvienam, kuris ieškodavo teisybės.

Pamenu, kaip buvo restauruojamas paminklas žuvusiems už Lietuvos nepriklausomybę. Tėvelis vadovavo šitiems darbams. Atsimenu architektą Robertą Antinį. Deja, paminklas buvo sovietų nugriautas ir sunaikintas 1953 ar 1954 m. Tik Atgimimo laikais paminklas vėl buvo atstatytas architekto sūnaus Roberto Antinio.

Būčiau laiminga, jeigu turėčiau tėvelių kapus, bet tai, deja, neįmanoma, nes mama guli Vokietijos žemėje, o tėvelis Sibire. Vyresnysis brolis taip pat mirė tremtyje, ten išbuvęs tik metus. O man su broliu Jurgiu likimas lėmė grįžti į tėvynę Lietuvą, į savo gimtuosius namus. Tik neilgai trukus brolis mirė. O aš dar gyvenu ir džiaugiuosi gyvenimu, nes jau nedaug liko jo, to džiaugsmo: Sibire prabėgo jaunystė, geriausi dešimt metų atiduoti beprasmiams darbams, kurie nualino sveikatą. Kol dar širdis plaka, turi, žmogau, džiaugtis, kad gyveni, kad dar reikalingas savo patarimais ir pamokymais jaunimui, – tegu jie tų baisumų nemato ir gyvena laimingai laisvoje Lietuvoje.

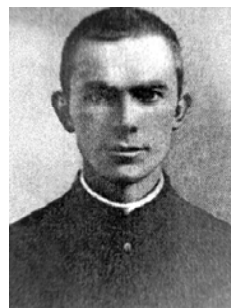
Kunigas Kazimieras Lajauskas – patriotas ir kankinys

Juozas Lebionka

Ankstyvą 1921 m. pavasarį ne tik Širvintų apylinkes, Vilniaus kraštą, bet ir visą Lietuvą sukrėtė baisi žinia: Máišiagalos parapijoje, netoli Jauniūnų kaimo, Liepaukos miške, lenkų žandarai nužudė niekuo nekaltą lietuvių kunigą Kazimierą Lajauską, važiuosį į Vilnių pirkti Zibalų bažnyčiai liturginių daiktų, reikalingų artėjančioms Velykoms.

Lietuvos valstybės istorijos archyve Vilniuje yra išlikusi šio kunigo asmens byla, kurioje randame naujų jo biografijos duomenų ir žūties aplinkybes.

Kun. K. Lajauskas, Justino s., gimė 1892 m. lapkričio 16 dieną Širvintų valsčiaus Levaniškių kaime. Mokėsi Širvintų pradinėje ir Gėlvonų dviklasėje mokykloje, be to, dar privačiai Vilniuje. Maskvoje išlaikė keturių gimnazijos klasių egzaminus. Paskui dar įgijo vaistinės mokinio teises ir įstojo į Vilniaus diecezijos kunigų seminariją, kurią baigęs 1915 m. išventintas kunigu. Dirbo vikaru Giedraičiuose ir Švenčionių krašte. Kaip gabus mokslui, 1919 m. bažnytinės vyresnybės buvo nukreiptas į Liublino universitetą studijuoti teisės, bet po metų mokslą teko nutraukti, nes 1920 m. įsiveržę bolševikai jį, grįžusį į Lietuvą atostogų, atkirto nuo Lenkijos. Taip susiklosčius aplinkybėms, buvo paskirtas netoli jo tėviškės prie pat neutralios zonos esančios Širvintų parapijos Zibalų filijos kapelionu¹. Kadangi buvo numatyta artimiausiu metu šią bažnyčią paversti naujos parapijos maldos namais, kun. K. Lajauskas išsirengė į Vilnių kartu su bažnyčios komiteto nariais.

*Kunigas Kazimieras
Lajauskas*

1921 m. kovo 14 dieną lenkų sargybos leidimu peržengęs neutralios zonos liniją, kun. K. Lajauskas jų žandarų buvo suimtas, apiplėštas, dvi dienas, matyt, tardytas ir po to be jokio teismo miške slaptai nužudytas. Ši niekšybė įvykdyta todėl, kad kunigas buvo žinomas kaip sąmonin-

¹Lietuvos valstybės istorijos archyvas. F. 694. Ap. 3. B. 1085.

gas lietuvis patriotas. Galima spėti, jog prie dvasininko nužudymo prisidėjo ir kauniečio policininko išdaviko Virbalio („daktaro Sortano“) gaujos lenkų „partizanai“, nuolat puldinėję neutraliosios zonos Širvintų ruožą.

Sužinoję apie kunigo Kazimiero Lajausko suėmimą, organizuojamos Zibalu parapijos visų kaimų atstovai (86 žmonių parašai) „su liūdesiu ir širdžių skausmu“ kreipėsi raštu į Vilniaus vyskupą Jurgį Matulaitį, prašydami skubiai gelbėti jų kunigą, kuris per laiką, išbūtą Zibaluose, į jokią politiką nesikišęs, jie tai galėtų paliudyti ir „po priesaika“. Prašymo pabaigoje pažymėta, kad kunigas K. Lajauskas „yra visiškai be sveikatos (ligonis), kuris tuo labiau reikalingas skubios pagalbos“². Deja, rašydami savo prašymą, jie nežinojo, kad praėję jau dvi dienos po kunigo nužudymo.

Kun. K. Lajausko suėmimo ir nužudymo aplinkybės buvo kiek galima smulkiau ištirtos bei aprašytos Širvintų klebono, Giedraičių dekanu kun. J. Navicko (Novickio) raporte Vilniaus vyskupui. (Jis pateikiamas visas).

*„Jo Ekscelencijai Vilniaus RK diecezijos Vyskupui
dekanu kun. Jono Novickio
Raportas*

Š. m. kovo 14 d. kun. Kazimieras Lajauskas, laikinai buvęs prie Zibalu filijos bažnyčios, lydimas komiteto narių: Vlodo Danskio iš Levaniškių k., Jono Vinslauskio iš Levaniškių k., Kazio Šidagio iš Žiurų k. ir Karolio Burlėgos iš Zibalu k., – važiavo į Vilnių pirkti kai kurių liturginių daiktų naujai atidaromai Zibalu bažnyčiai. Atvykus į pirmą lenkų sargybos postą Jauniūnuose, kun. K. Lajauskas paprašė leidimo sau ir žmonėms vykti į Maišiagalą. Vietos komendantas (raštiško) leidimo nedavė, bet paskyrė kareivį, kuris pervestų pro sargybą. Dar nepasiekus Maišiagalos, kun. Lajauską su žmonėmis sutiko du tipai, apsirengę civiliai, kurie, pamatę kun. Lajauską, pasišnibždėjo tarpusavyje, aplenkė važiavusius kunigą su žmonėmis, grįžo į Maišiagalą pas komendantą ar žandarą ir įspėjo apie kun. Lajausko atvažiavimą. Kun. Lajauskui atvykus į Maišiagalą, jis buvo smulkmeniškai iškratytas. Kratos metu iš jo sakvojažo dingo apie tris tūkstančius rublių. Kun. Lajauskas su žmonėmis buvo grąžinti į Jauniūnus. Kovo 15 d.

Kunigo K. Lajausko
kapas Zibaluose

²Ten pat.

Jauniūnuose žandarmerijos vachmistras pasakė žmonėms: „Esate suimti ir būsite išsiųsti į Vilnių, kunigą Lajauską išsiųsime į neutralią zoną“. Tuo būdu kun. Lajauską atskyrė nuo žmonių. Kovo 16 dieną kun. Lajauskas norėjo išsinuomoti Jauniūnuose pastotę važiuoti į Širvintas, bet jam nebuvo leista. Žandarmerijos vachmistras pasakė, kad jam duosiąs žmonių, kurie panešės jo daiktus iki neutralios zonos ribos, o ten kunigas ras pastotę. Kiek anksčiau į mišką, esantį netoli Jauniūnų, išėjo du žmonės – vienas su kastuvu, kitas su šautuvu. Šie du žmonės, kurie sutiko Maišiagalon važiaavusį kunigą Lajauską, buvo Jauniūnuose ir tarėsi su žandarmerijos vachmistru. Kun. Lajausko daiktus į mišką nešė du žandarai. Vienas iš jų vadinosi Alfonsas Begonis, kito pavardės nežinau. Miške kun. Lajausko pėdsakai išnyko. 1921 m. kovo 16 dieną, praėjus keletui valandų po kun. Lajausko išsiuntimo, jo žmonėms buvo įsakyta važiuoti namo. Paieškojus keletą dienų, balandžio 27 d. buvo rasti kun. Lajausko palaikai, užkasti vokiečių apkasuose, daugiau negu dviejų aršinių gilumo smėlyje, be sutanos. Apmazgojus lavoną, buvo rasta žaizda galvoje, peršauta skrybėlė. Šauta į pakaušį, kulka išėjo žemiau kaktos, prie akies. Lenkų žandarmerija Jauniūnuose ir Maišiagaloje visą laiką su pasityčiojimu atsiliepdavo apie kun. Lajausko žuvimą. Maišiagaloje vienam žmogui žandaras sakė: „Neieškokite kunigo. Lietuviai kunigai net su batais paminti į dangų“. Patys sakė: „Kunigas neprazus, yra Krokuvoje vienuolyne“. Todėl taip ilgai neieškota kun. Lajausko palaikų. Be to, bijota žandarmerijos keršto. Pagaliau balandžio pabaigoje velionio motina kartu su keletu moterų atrado a. a. kun. Lajausko palaikus.

Ar vedamas koks nors tardymas siekiant nubauti žmogžudžius, nežinau. Apie a. a. kun. Lajausko nužudymą pranešiau Jūsų Ekscelecijai š. m. kovo 22 d. raportu, taip pat Tautų Sąjungos Karinei kontrolės komisijai. Pranešimą išteikiau anglų majorui P. Keenanui. Dėl viso to neturiu ramybės iš vietos lenkų žandarmerijos organų pusės, ir tolesnis mano buvimas Širvintose laikinai yra negalimas. – Norint surasti kun. Lajausko žudikus, tai padaryti labai lengva. Juos privalo tiksliai žinoti žandarmerijos vachmistras, kuris kovo 16 d. buvo Jauniūnuose ir gyveno Rudako name.

Dekanas kun. J. Novickis

1921 m. birželio 20 d.

Nr. 58⁴³.

Kaip iš dekanos kun. J. Navicko ankstesnio (1921 m. gegužės 5 d. Nr. 21) raporto Vilniaus vyskupui matyti, kun. K. Lajauskas buvo nužudytas netoli lenkų kariuomenės sargybų postų. Šis faktas įrodo, jog žmogžudystė buvo aptarta ir suderinta su aukštesne vadovybe. Dvi paros, praėjusios nuo kunigo suėmimo ligi jo nužudymo, matyt, buvo reikalingos gauti sankciją iš Vilniaus šią žmogžudystę įvykdyti. Ku-

³Ten pat.

nigo palaikai buvo surasti tik po šešių savaičių ir balandžio 29 d. palaidoti Zibalų parapijos kapinėse⁴.

Tik praėjus penkeriems metams Vilniuje buvo teisiami kun. K. Lajausko žudikai, kurie nubausti po... 8 mėnesius kalėjimo. Tai visai suprantama: lenkų valdžios organai, leidę nužudyti kunigą vien todėl, kad jis buvo lietuvis, tegalėjo žudikus ir bausti tik „dėl žmonių akių“.

Kun. K. Lajauskas ne vienintelis lietuvis dvasininkas, tapęs lenkų kariaunos auka. 1944 m. balandžio mėnesį, pirmąją Velykų dieną, lenkų „Armijos krajevოს“ būrys pagrobė Eitminiškių (Vilniaus r.) bažnyčios kleboną kun. Ambraziejų Jakavonį, kurį kelias paras kankino, nugabeno keliasdešimt kilometrų, nužudė ir lavoną įmetė į ledus nešančią Nerį. Šis kunigas lenkams nusikalto irgi tik tuo, kad buvo lietuvis.

Širvintų klebonas Jonas Navickas – Nepriklausomos Lietuvos kūrėjas

Juozas Lebionka

Ilgametis Vilnijos kunigas ir Giedraičių dekanas Jonas Navickas (Novickis), Antano s., gimė 1862 m. sausio 16 d. Telšių apskrities Visgaūdžių kaime (dab. Skuodo r. Ylakių sen.), valstybinių valstiečių šeimoje. Saratovo vyrų klasikinėje gimnazijoje išlaikęs eksternu 4 klasių egzaminus, 1882 m. įstojo į Vilniaus diecezijos dvasinę seminariją, kurią baigė 1886 m. ir Kaune buvo išventintas kunigu¹.

Pradėdamas dvasininko kelią ir pildydamas asmens anketą, vadino save lietuviu ir toks išliko iki savo gyvenimo galo. Todėl, kad buvo lietuvis, be to, žemaitis, lenkiškosios Vilniaus vyskupijos vadovybės buvo paskirtas vikaru į sulenkintą Máišiagalos parapiją, kur išbuvo trejus metus; po to porą metų dirbo Šešuolių parapijos Kiauklių (Širvintų r.) filialistu, kol buvo perkeltas klebonauti į Molėtus. Čia dirbo šešerius metus. Nuo 1897 m. tapo didelės Širvintų parapijos bažnyčios klebonu, o nuo 1903 m. dar ir Giedraičių dekanu. Sulenkintame Širvintų ir Giedraičių krašte kun. J. Navickas išdirbo daugiau negu 25 metus, išgyveno ne vieną okupaciją ir išliko istorijoje kaip kovotojas už lietuvių ir nepriklausomos Lietuvos kūrėjas. Dekanaudamas jis ragino ir savo dekanato kunigus priešintis agresyviai lenkinimo procesui šioje Lietuvos dalyje. Vietiniams lenkomanams, aršioms Lietuvos nepriklausomybės priešams, jis buvo tartum krislas akyje, tačiau jie ilgą laiką negalėjo su kunigu susidoroti, nes jį užstojo Vilniaus vyskupas Jurgis Matulaitis. Tuomet kun. J. Navicko priešai nutarė „ieškoti teisybės“ pas popiežiaus nuncijų Varšuvoje. Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje yra išlikęs jų skundo nuorašas², kuriame jie kartu registruoja ir dvasininko nuopelnus lietuvių Vilniaus krašte.

⁴Ten pat.

¹Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA). F. 694. Ap. 3. B. 1119.

²Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 43. B. 18131.

Skundas rašytas Širvintų parapijiečių lenkų vardu, tačiau iš teksto atpažįstami tikrieji autoriai, žinomi ano meto ir vėlesnio laikotarpio Lenkijos agentai šiame krašte – Boreckis, Adamovičius ir Kožuchovskis. Kuo jie kaltino kunigą ir dekaną J. Navicką?

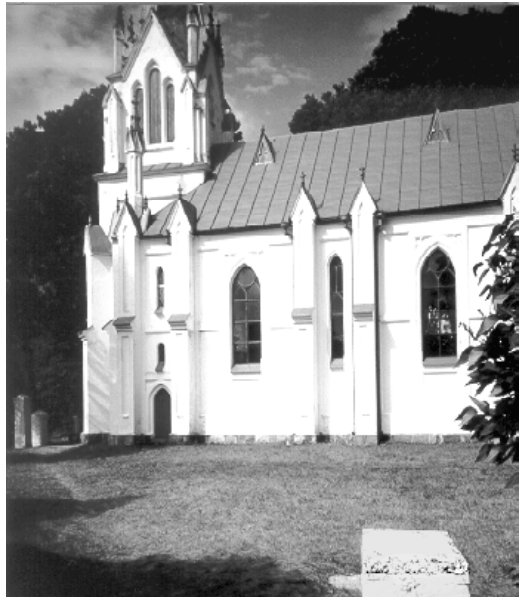
Pirmiausia tuo, kad jis lietuvis, net 20 metų dirbantis jų parapijoje. Kartu jie skundė nuncijui ir vysk. J. Matulaitį, kuris netenkino vietinių lenkų noro skirti į Širvintas kunigus lenkus, nemokančius lietuviškai.

Antroji kun. J. Navicko „nuodėmė“, nurodyta skunde, kad po vokiečių pasitraukimo iš Širvintų 1918 metais, kai minėti lenkų agentai rinko širvintiškių parašus dėl šio krašto prijungimo prie Lenkijos, klebonas kovojo už jo priklausymą Lietuvai. O dar anksčiau, vokiečių okupacijos metu, pats kun. J. Navickas ir kai kurie jam pavaldūs kunigai ragino savo parapijiečius gyventojų surašymo metu rašyti lietuviškai.

Skunde taip pat nurodyta, kad 1916 m. Matūkų k. vietoj lenkiškosios mokyklos kun. J. Navickas organizavo lietuviškąją ir jai parūpino net du mokytojus. 1918 m. jis organizavo kitą tokią mokyklą Gavėnių kaime. „Panašūs dalykai dėjosi ir kitose vietovėse“, – pridūrė skundo autoriai. Tačiau labiausiai jie niršo dėl to, kad po Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo klebonas ir dekanas J. Navickas aktyviai padėjo kurti lietuviškos valdžios organus, ragino jaunimą stoti į Lietuvos kariuomenę. Iš skundo sužinome, jog pas šį kunigą Širvintų klebonijoje posėdžiaudavo Lietuvos Tarybos pareigūnai, kad jis laikė lietuvių kariuomenės lauko pašta, skelbdavo iš sakyklos apie Lietuvos valdžios atstovų atvykimą į Širvintas, ragindavo kreiptis į jį gyventojus, norinčius gauti tų pareigūnų nurodymus bei jiems padėti. Skunde taip pat nurodyta, kad minimas klebonas „dalyvauja valsčiaus lietuvių komiteto veikloje, savo bute laiko ištisus sandėlius antilenkiškų atsišaukimų ir brošiūrų“.

Skunde paminėtas ir dar vienas kun. J. Navicko „nusikaltimas“: „Kai lenkų visuomenė troško surengti Liublino unijos sukakties šventę (matyt, paminėti 1919 m. tos unijos 350-ąsias metines – J. L.) ir paprašė jį dalyvauti procesijoje, kunigas atsakė duoti kryžių ir pats nėjo“. Skundo pabaigoje popiežiaus nuncijus primygtinai prašomas pakeisti lietuvius Širvintų kleboną ir vikarą kunigais lenkais.

Šis skundas, kaip galima spręsti iš jo turinio, parašytas tikriausiai 1921 metais, kai Širvintų miestelis ir didelė šios parapijos dalis buvo atsidūrusi neutraliosios zonos, nustatytos tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių, teritorijoje. Šiame 6 kilometrų pločio ruože nebuvo jokios valdžios, neveikė jokie įstatymai,

XX a. pradžioje
kunigo J. Navicko
pastatydinta
Šešuolėlių bažnyčia

siautėjo plėšikaujančios lenkų „partizanų“ gaujos. Dėl to čia gyvenančių lietuvių padėtis buvo ypač pavojinga. Nepaisant to, klebono J. Navicko pastangų dėka Širvintose buvo sudaryti ir visą laiką veikė lietuviškosios valdžios organai – valsčiaus valdyba ir milicija, kurios didžiąją dalį sudarė Lietuvos kariai, atsiųsti iš neutraliosios zonos užnugario.

Ankstyvą 1921 m. pavasarį generolo Želigovskio kariauna pradėjo įnirtingai veikti neutraliosios zonos Širvintų ruože, matyt, norėdama atsirevanšuoti už pralaimėjimą, patirtą 1920 m. lapkričio mėnesį mūšiuose su Lietuvos kariuomene prie Širvintų ir Giedraičių. Želigovskininkai ypač persekiojo šiame ruože dirbusius lietuvius kunigus, turėjusius didelę įtaką lenkinamo krašto žmonėms. 1921 m. kovo 16 d. lenkų kareiviai žvėriškai nužudė Zibalų kunigą Kazimierą Lajauską ir po to rengėsi nužudyti širvintiškius kunigus – kleboną, Giedraičių dekaną J. Navicką ir vikarą J. Mincevičių. Kokius pavojus teko išgyventi šiems dvasininkams, matyti iš dekanato 1921 m. kovo 22 d. raporto Nr. 49, nusiųsto Vilniaus vyskupui J. Matulaičiui:

„Šio mėnesio 14 d. kun. Kazimieras Lajauskas, laikinai buvęs Zibaluose, važiuodamas į Vilnių, užvažiavo pas mane į Širvintas. Jį perspėjau dėl važiavimo, turėdamas omenį įvykį su mano pagalbininku kun. Mincevičiumi. Nekreipdamas į tai dėmesio, kun. Lajauskas nuvažiavo ir ligi šios dienos negrižo. Šiandien gavau žinią, jog kun. Lajauskas Jauniūnų apylinkėse buvo suimtas ir, panašu į tiesą, lenkų kareivių ar žandarų nužudytas. Šio mėnesio 17 d. apie 19 val. keliasdešimt ginkluotų lenkų kareivių taip pat užpuolė Širvintas, turėdami tikslą apgrobti bei nužudyti mane ir mano vikarą kun. Mincevičių. Nužudę penkis lietuvius karius, atvykusius į Širvintas padėti vietos milicijai, ir apgrobę porą namų, mūsų nepasiekė, bet grasinimai ir toliau nesiliauja; beveik nėra tos dienos, kad kas nors iš pravažiuojančių demarkacijos liniją iš lenkų pusės neateitų mūsų išpėti apie gresiantį mums rimtą pavojų ir naują demoralizuotų lenkų kareivių pasirošimą užpulti mus bei atimti mums gyvybes. Šiomis sąlygomis tolesnis mūsų darbas ir mūsų buvimas Širvintose yra negalimas. Nedvejotume atiduoti gyvybę, aukodami ją už tikėjimą ir Kristų, bet nenorime žūti nuo rankos nusikaltėlio lenkų kareivio, liepsnojančio keršto troškimu gal vien tik todėl, kad mes gimėme Lietuvoje ir esame tos Lietuvos žemės sūnūs, o negimėme Varšuvoje. Pranešdamas, kas čia išdėstyta, nuolankiausiai prašau Jūsų Ekscelenciją nurodyti mums, kaip turime pasielgti. Jeigu laikytumėt galimu, prašyčiau atsiųsti kunigą laikinai mane pavaduoti, o aš išvyksiu vizituoti dekanatą, tas parapijas, kurios yra toliau nuo demarkacijos linijos, arba į Kauno guberniją, į savo gimtąsias vietas, Telšių apskritį. Nesame tikri, ar galėsime išbūti Širvintose net per Velykų šventes, todėl dar sykį prašau atsiųsti kiek galima greičiau laikinąjį pavaduotoją“³.

³LVA. F. 694. Ap. 3. B. 1119. L. 54.

1921 m. vasarą lenkai dar išūliau bandė nužudyti Širvintų kleboną ir jo vikarą. Tai matyti iš kun. J. Navicko tų metų birželio 20 d. raporto Nr. 57 Vilniaus vysk. J. Matulaičiui. Jo vertimą iš lenkų kalbos čia pateikiame visą:

„Š. m. birželio 12 d. milicija sulaikė Širvintose du nepažįstamus tipus. Surašant protokolą paaiškėjo, kad vienas jų vadinas Kapeliovičiumi, kitas – Stasiulevičiumi. Lenkų valdžios organų jie buvo pasiūsti į Širvintas rasti šių butų: milicijos viršininko, viršaičio, milicininkų, mano ir t. t. tam, kad lengviau būtų organizuoti užpuolimą ir nužudyti kelis asmenis, tarp jų ir mane. Naktį iš birželio 13 į 14 apie 1-ą valandą dešimt ginkluotų žmonių užpuolė gatvėje milicijos viršininką. Šis laimingai apsigynė, revolverio šūviu vieną patiesęs vietoje, o kitą sužeisdamas į skruostą taip, kad kitą dieną ant žemės ir grindinio buvo žmogaus kraujo žymių, be to, rasti du žmogaus dantys. Jeigu būtų užmušę milicijos viršininką, neišvengiama mirtis būtų ištikusi dar keletą asmenų, tarp jų ir mane. Kapeliovičius ir Stasiulevičius pasakė, kad juos iš Maišiagalos į žvalgybą pasiuntė žandaras Goštuvas, kaip jie vadino jį, ir dabar nėra tos dienos, kad pas mane neateitų keletas asmenų, išpėjančių ir patariančių nedelsiant išvykti iš Širvintų, turėdami omeny jau parengtą geriau organizuotą naują užpuolimą, turintį netrukus įvykti. Nepaisant geriausio noro, šiomis sąlygomis doasinių patarnavimų vykdymas Širvintų parapijai yra negalimas. Remdamasis tuo, kas čia anksčiau pasakyta, maloniausiai prašau atsiųsti mano vieton laikinai pavaduojantį kunigą bei išduoti man leidimą, suteikiantį teisę laikyti pamaldas už neutralios zonos ribos, mano parapijos teritorijoje esančiuose pono Končos rūmuose Šešuolėliuose (dva-re) arba kur kitur. Jo Ekscelencija Kauno Vyskupas, žinodamas ir suprasdamas mano padėtį, davė man leidimą apsigyventi prie vienos Ukmergės bažnyčių, kur tenykštis bažnyčios administratorius prieš keletą savaičių mirė. Lenkų žandarmerija Maišiagoje ir artimuose demarkacijos linijos postuose mano atžvilgiu dega didėle neapykanta už a. a. kun. Kazimiero Lajausko nužudymo, įvykdyto kovo 16 dieną, išaiškinimą ir grasina, jog aš jų rankų neišvengsiu. Mano vikaras kun. Juozapas Mincevičius seniai išsiuntė savo daiktus, o pats išvyko iš Širvintų birželio 5 dieną; ligi šiol neturiu apie jį jokios žinios ir nežinau, ar grįš ir kada“⁴.

1921 m. antrojoje pusėje želigovskininkų išpuoliai prieš Širvintų kunigus nesiliovė. Suaktyvino savo veiklą ir vietiniai Lenkijos agentai, dėl to, nematydamas kitos išeities, dekanas J. Navickas net buvo nutaręs kreiptis į okupuoto Vilniaus krašto „valdžios“ pirmininką Meištovičių su tokio turinio raštu:

„1919 metais saujelė vietinių kursytojų, buvusių marijavitų bei iš Rusijos atvykusių komunistų (...), pradėjo kurstyti,

⁴Ten pat. L. 55.

skųsdami mane dvasinėms ir pasaulietinėms valdžioms, kaltindami mane politine agitacija prieš lenkus, Lenkijos kariuomenę, lenkiškųjų mokyklų persekiojimu, lenkų skundimu buvusiems vokiečių, o paskutiniu laiku – lietuvių valdžios organams. (...) 1919 m. J. E. Vilniaus Vyskupas siuntė du Vilniaus seminarijos profesorius – kun. Milkovskį ir kun. Kraujelį, kurie atliko formalų tyrimą, o parapijos visuomenė už protestavo periodinėje spaudoje visus tos rūšies melagingus skundus. (...) Mane skundžia šie asmenys: buvęs Širvintų valsčiaus viršaitis Jonas Adamovičius, Sperskis iš Kančiūnų vnk., buvęs p. Pimonovo eigulys Unčuras, felčeris Vaivada, Bilotų šeima iš Pakiškių, Kalesnykų šeima, Kelčevskių šeima iš Bilotų ir jų bendrininkai. (...) Užsimaskavę įvairiais pseudonimais, šmeižia mane laikraščiuose, žemina mano autoritetą ir orumą parapijiečių akyse, įkalbinėja artimesnius lenkų kariuomenės postus užpulti mano namą ir mano asmenį. (...) Prašau Laikinosios valdančiosios komisijos Poną Pirmininką pavesti ištirti man daromus priekaištus Tautų Sąjungos atstovams – anglų majorui p. Keenanui bei lenkų karininkui prie Tautų Sąjungos Kontrolės komisijos, kurie (...) labai dažnai būna Širvintose, o paskutiniu laikotarpiu gyvena Širvintų parapijoje, pono Končos Šešuolėlių dvare...“⁵

Šis 1921 m. gruodžio 20 d. data pažymėtas Širvintų klebono J. Navicko raštas buvo nusiųstas vysk. J. Matulaičiui kartu su prašymu nuspręsti, ar jis perduotinas okupacinės valdžios organams Vilniuje, ar ne. Vyskupas šio rašto niekam neperdavė, matyt, nenorėdamas statyti dekaną į dar pavojingesnę padėtį.

Tuo metu Vilniuje leidžiamame laikraštyje „Gazeta Wileńska“ prieš kun. J. Navicką buvo varoma įnirtinga šmeižtų ir moralinio teroro kampanija. Šio laikraščio 1921 m. Nr. 142, 148, 188 ir 276 išspausdintos korespondencijos iš Širvintų – trys pirmosios pasirašytos „Mokytojo“, o ketvirtoji – „Vietinio“ pseudonimais. Jose rašoma, kad kun. J. Navickas kartu su vikaru pabėgęs į Kauną. Skundžiamasi ir Tautų Sąjungos Kontrolės komisijos majoru Moketu, kuris pareiškęs, jog visos Širvintos atiteks Lietuvai, bei pačia Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisija, o jos vietoje reikalaujama, žinoma, Lenkijos administracijos. Širvintų valsčiaus lietuviškosios valdžios organai vadinami banditais, kuriems vadovauja kun. J. Navickas; jis pradėjo sakyti ir lietuviškus pamokslus prieš Sumą, o po jos sako lenkiškus. Visų korespondencijų tonas agresyvus, reikalaujantis keršto šiam dvasininkui bei susidorojimo su juo. Suprantama, kokio atgarsio galėjo susilaukti tokie lenkų agentų rašiniai iš Širvintų ruože esančios Lenkijos kariuomenės ir plėšikaujančių galvažudžių, vadinamų lenkų partizanais.

Nepaisant viso to, dekanas J. Navickas per trejetą neutraliosios zonos metų (1921–1923) nepalūžo, iškentėjo įnirtingą priešų moralinį terorą bei visus pavojus savo gyvybei ir sulaukė to laiko, kai buvo panaikinta ši zona ir Širvintos su apylinkėmis gražintos ne-

⁵Ten pat. L. 57–57 atv.

priklausomai Lietuvai. Atšventęs savo šešiasdešimtmetį, apie 1925 metus jis pasitraukė iš didžiulės parapijos klebono ir Giedraičių dekanato pareigų, tapdamas naujai įkurtos Šešuolėlių parapijos, kuri ligi tol buvo Širvintų parapijos filija, klebonu. Čia kun. J. Navickas – nepriklausomos Lietuvos kūrėjas – išgyveno ligi 1929 m. pabaigos. Mirė ir palaidotas Širvintose.

~~*

Kun. J. Navicko asmenybė buvo labai spalvinga ir įvairialypė. Skirtingai nuo kitų dvasininkų, jis rūpinosi ne tik tikinčiųjų sielos, bet ir kūno reikalais. Tikraja to žodžio prasme, jis buvo kunigas gydytojas, kuris klebonijoje priiminėjo ligonius, juos konsultuodavo, išrašydavo receptus. Dvaro sodyboje, kurioje gyveno, dažnai galima būdavo matyti valstiečių vežimus iš įvairių parapijų, kuriose jis anksčiau dirbo. Tai bylojo, kad ir kaip gydytojas jis žmonėse turėjo gerą vardą. Jį ligoniai vertino daug labiau negu mažaraščius aplinkinių miestelių felčerius. Kada ir kur jis išmoko medicinos, neteko girdėti, jo asmens byloje apie tai duomenų nėra. Matyt, jog gydyti jį bus priverstęs pats gyvenimas ir kunigo darbo praktika. Kunigaudamas gana tamsiame Vilniaus krašte, kur ypač trūko gydytojų, jis įsitikino, kad kunigas, kaip bene vienintelis inteligentas, turįs ryšių su liaudimi, privalo rūpintis ne tik jos dvasiniais reikalais, bet ir sveikata. Tikriausiai kažkada jis buvo įsigijęs ir med. felčerio teises, nes vėliau, rašydamas receptus, juose žymėdavo atgalinę kelerių metų datą. Vaikystėje šis kunigas išgelbėjo ir mano gyvybę, kai kartą sunkiai apsirgau plaučių uždegimu ir buvau jau beveik prie mirties, o medicinos pagalbos iš kitur nebuvo įmanoma prisišaukti.

O vėliau kun. J. Navickas gražino mane į Lietuvybę. Esu kilęs iš sulenkintos Širvintų parapijos. Mano seneliai (tėvas ir motina buvo kilę iš gretimų kaimų) tarpusavyje ir su savo bendraamžiais kaimynais kalbėdavo lietuviškai; mano tėvai ir jų kartos žmonės dar mokėjo kalbėti lietuviškai ar bent suprato, tačiau namuose su mumis, vaikais, jau buvo kalbama tik lenkiškai, ir mes jau augome be protėvių kalbos.

Tėvas mirė, kai man ėjo vos šešti metai. Motina buvo priversta eiti tarnauti į Šešuolėlių II dvarą, kur ganydamas naminius paukščius pramokau lenkiškai skaityti ir rašyti. 1926 m. palei demarkacijos liniją su Lenkija buvo pristeigta daug lenkiškų mokyklų, viena buvo ir mūsų dvare. Šios mokyklos trečiajame skyriuje mokiausi ir aš. Dvarininkė, pastebėjusi šiokių tokių mano gabumus mokslui ir pasitarusi su kaimynais dvarininkais, pasiūlė motinai leisti mane į Ukmergės lenkų gimnaziją. Dvarininkai žadėjo paremti mane ir materialiai. Tačiau motina, paprasta kaimietė, temokanti melstis iš lenkiškos maldaknygės, suabejojo, ar bus gerai, jeigu jos sūnus augs Lietuvoje, o mokslus eis lenkiškai. Todėl ji nuėjo pasitarti su kun. J. Navicku, kuris jai atsakė maždaug taip: čia buvo ir visada bus Lietuva, todėl vaiką mokyti reikia tik lietuviškai. Motina paklausė jo žodžių, persikėlė tarnauti į kitą dvarą, kur už kelių kilometrų buvo lietuviška mokykla, ir aš pradėjau mokytis lietuviškai.

Kai Tėvynės meilė stipresnė už mirties baimę (Kun. Juozapas Mincevičius)

Juozas Lebionka

Daug nusipelnė mūsų šaliai lietuvių katalikų dvasininkija XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje, kovodama prieš lenkų pastangas per bažnyčias bei dvarus galutinai polonizuoti Rytų Lietuvą ir 1918–1920 m. aktyviai prisidedama prie šalies valstybingumo atkūrimo bei stiprinimo. Tarp ano meto dvasininkų – kovotojų už lietuviybės reikalą ryškiai išsiskiria šviesi kun. Juozapo Mincevičiaus, Kalesniūkų (Šalčininkų r.), Žaslių (Kaišiadorių r.) bei Širvintų bažnyčių vikaro ir ilgamečio Vievio klebono, asmenybė.

Kun. Juozapas Mincevičius gimė 1887 m. vasario 5 dieną Inčurkės miestelio (Molėtų r.) valstiečių Pranciškos (Sinkevičiūtės) ir Juozapo Mincevičių šeimoje¹. Kur jis ėjo pradžios mokslus ir kieno lėšomis paskui mokėsi Rygos Aleksandro gimnazijoje, nežinoma. 1905 m. baigęs keturias klases, matyt, dėl tuo metu kilusių politinių neramumų buvo priverstas mokslą nutraukti ir grįžti į tėviškę. 1908 m. rudenį įstojo į Vilniaus diecezinę dvasinę seminariją, kurią baigė po penkerių metų. 1913 m. birželio 29 d. išventintas kunigu ir paskirtas Kalesniūkų bažnyčios vikaru. Išlikusi jo asmens byla, surašyta Vilniaus vyskupijos kurijoje. Byloje yra asmens anketa, kurioje savo lenkiškajai vadovybei jis išdrįso pasisakyti esąs lietuvis, be savo gimtosios, dar mokąs lotynų, lenkų ir rusų kalbas².

Jaunajam vikarui pasisekė, nes Kalesniūkų klebonas buvo Mykolas Rudzis – geraširdis dzūkas, o ne lenkas. Pagyvenęs ir ligotas, bet susipratęs lietuvis klebonas sutiko savo tautietį vikarą išskėstom rankom ir atvira širdim. J. Mincevičius ne tik dažniausiai dirbo už du – už save ir sirguliuojantį kleboną, tenkindamas nemažos parapijos dvasinius poreikius, bet ir plėtojo lietuviškąją kultūrinę veiklą (steigė pradinės mokyklas, įvairiuose parapijos kaimuose organizavo vaidinimus). Todėl, kai po penkerių metų vyskupas Jurgis Matulaitis nutarė jį perkelti į Žaslius, klebonas M. Rudzis labai stengėsi vikarą išlaikyti. Savo 1919 m. vasario 5 d. rašte vyskupui jis rašė: „Kun. Juozapas Mincevičius čia darbuojasi jau šešti (praleistas žodis „metai“ – J. L.), gerai yra pažinęs žmones ir reikalus, o ypač labai pavaduoja mane, kaip ligotą žmogų, organizuodamas mokyklas ir jas prižiūrėdamas, kas yra labai svarbu ypač šiuo laiku. Be to, dabar labai sunku persikraustyti pasiskirton vieton“³. Kun. J. Mincevičius perkėlus į Žaslius, lietuviškoje spaudoje buvo parašyta, jog per penkerius metus Kalesniūkų parapijoje šis kunigas surengė apie 30 lietuviškų vaidinimų⁴. 1920 m. pradžioje Kalesniūkų parapijoje okupacinė lenkų valdžia uždarė keturias jo įsteigtas lietuviškąsias pradinės mokyklas⁵.

¹Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA). F. 1449. Ap. 1. B. 6. P. 19 atv. Metr. Nr. 13. Jo asmens byloje, užvestoje Vilniaus kurijoje, irgi nurodyta, jog gimė 1887 m., tačiau vėliau bažnytinėse rubricėlėse kažkodėl imta rašyti, kad jis gimęs 1888 m. Ši klaida pakartota ir jo antkapinėje lentoje, pritoirtintoje prie Vievio bažnyčios sienos.

²LVIA. F. 694. Ap. 3. B. 1102. Asmens bylos anketoje jis pavadintas Mincevičiaus-Masevičiaus pavarde.

³Ten pat. L. 12.

⁴Šėmis B. (Biržiška M.). Vilniaus golgota. 2-asis fotografuotinis leid. – V., 1992. P. 33.

⁵Ten pat. P. 104.

Žaslių bažnyčios vikaru kun. J. Mincevičius buvo trumpai (nuo 1919 m. pavasario iki 1920 m. birželio), nes vyskupo J. Matulaičio buvo perkeltas į lenkų okupuotas Širvintas, kad ten pakeistų jų aršų agitatorių kun. Macejevičių. Tikriausiai tai buvo padaryta Širvintų bažnyčios klebono ir Giedraičių dekanato kun. Jono Navicko prašymu.

Širvintose praleisti ketveri sunkiausi metai – bene pats šviesiausias puslapis visoje kun. J. Mincevičiaus biografijoje. Čia jis išėjo dvasininko „universitetus“ pas patyrusį kleboną ir dekaną, nepalaužiamos dvasios žemaitį kun. J. Navicką, vyresnį už jį net 25 metais. Abu jie buvo lietuviybės vėliavnešiai didžiulėje Širvintų parapijoje ir Giedraičių dekanate, į juos lygiavosi kiti šio dekanato lietuviai kunigai.

1920 m. lapkričio mėnesį Lietuvos kariuomenė galutinai išvadavo Širvintas, tačiau netrukus Tautų Sąjungos karinės kontrolės komisija nustatė tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių neutralią zoną, į kurią pateko ir Širvintos bei didelė Širvintų parapijos dalis. Per visą šios zonos egzistavimo laiką abiem širvintiečiams kunigams – Mincevičiui ir Navickui – grėsė pavojus. Tai truko iki 1923 metų, kuomet pagaliau neutrali zona buvo panaikinta ir Širvintos bei jų apylinkės vėl grįžo Lietuvai.

Didžiausią pavojų kun. J. Mincevičiui teko išgyventi 1921 m. kovo 1 dieną, kai jį, atvežtą į Avižonių k. išklausti ligonio išpažinties ir suteikti jam paskutinį patepimą, užpuolė 13-ojo lenkų ulonų pulko kareiviai, apiplėšė ir pareikalavo iš jo penkių tūkstančių carinių rublių išpirkos. Kol parapijiečiai surinko ir pristatė banditams tą sumą, kunigas su bažnytinėmis insignacijomis – kamža ir stula – buvo laikomas miške, įrėmus į jo kaktą revolverius⁶. Visa laimė, kad parapijiečiai greitai apsisuko ir tuo išgelbėjo savo vikarą nuo mirties. Netrukus po to (1921 m. kovo 16 d.) lenkų kareiviai nužudė Liublino universiteto studentą, Širvintų parapijos Zibalų filijoje laikinai dirbusį kunigą lietuvį Kazimierą Lajauską. Tos pačios dienos vakare keliasdešimt lenkų ginkluotų kareivių užpuolė Širvintas, norėdami apiplėšti ir nukankinti kleboną J. Navicką ir vikarą J. Mincevičių. Žvėriškai nužudę penkis lietuvių karius, atvykusius į Širvintas padėti vietos milicijai, ir apiplėšę keletą namų, jie tąsyk kunigų nepasiekė, tačiau grasinimai juos nužudyti ir toliau nesiliovė. Tokiomis sąlygomis tolesnis abiejų dvasininkų buvimas Širvintose tapo tiesiog neįmanomas. Bijodamas apiplėšimo, vikaras J. Mincevičius savo menką mantą buvo išsiuntęs, matyt, į tėviškę, o pats porai savaičių pasitraukė iš Širvintų.

Kitais (1922-aisiais) metais lenkai dar dažniau puolė Širvintų miestelį. Pradėjo siausti taip vadinamieji lenkų „partizanai“, kurių didesnę dalį sudarė civiliais drabužiais persirengę kareiviai. Jiems vadovavo išdavikas (buvęs Kau-no policininkas, perbėgęs pas lenkus) Virbalis, lenkų žvalgybos pavadintas „daktaru Sartonu“. 1922 m. gegužės 22 dieną Širvintas puolė ir apšaudė apie 80 tokių „partizanų“⁷. Tų pačių metų birželio 13 d. Virbalio-„Sartono“ banditų gauja (apie 100 ginkluotų lenkų) vėl puolė Širvintas, nukovė du žmones

ir gyventojams pridarė daug nuosto-

⁶Ten pat. P. 107.

⁷Ten pat. P. 172.

liū⁸. Puolimai pasikartojo tų pačių metų rugpjūčio 25 ir rugsėjo 9 dienomis⁹ ir nesiliovė kitais, 1923 metais: vasario 1 dieną lenkų kariuomenė, persirengusi „partizanais“, puolė miestelį, nužudė vieną gyventoją ir kitą sužeidė¹⁰; vasario 2 dieną lenkai vėl puolė Širvintas, bet ir vėl buvo nivyti¹¹. Dar po trijų savaitių lenkus į Širvintas vedė jau pats „Sartonas“, tačiau ir šį kartą jie, patyrę didelių nuostolių (buvo nukautas ir jų „vadas“), lietuvių milicininkų buvo atstumti¹².

Štai kokiomis pavojingomis sąlygomis teko tuomet gyventi ir dirbti Širvintų kunigams, kurie, nieko nebodami, triūsė lietuviybės labui, darė viską, ką tik galėjo, kad panaikinus neutralią zoną Širvintos būtų priskirtos prie Lietuvos.

Širvintų parapijos lenkomanai ne kartą rašė dvasinei vyresnybei skundus reikalaudami, kad abu jų kunigai būtų pakeisti lenkais. Šie dvasininkai buvo šmeižiami ir Vilniaus lenkų periodinėje spaudoje (pavyzdžiui, 1921 m. laikraštys „Gazeta Wileńska“). Laimė, kun. J. Mincevičiui pasisėkė ištvirti visus neutralios zonos laikotarpio pavojus ir sunkumus, įgyti didelį gyvenimo bei pastoracinio darbo patyrimą. 1924 metais jis buvo paskirtas didelės Vievio parapijos bažnyčios klebonu, ten dirbo daugiau negu 30 metų, iki pat savo mirties 1955 m. lapkričio 28 dieną. Didžiausias jo nuopelnas šiai parapijai – tai 1931 m. baigta statyti didelė mūrinė baroko stiliaus bažnyčia, kuri yra viena didžiausių Rytų Lietuvoje, neskaitant Vilniaus miesto. Šios bažnyčios pavėsyje kun. J. Mincevičius rado ir amžino poilsio vietą.

Širvintų krašto kunigas Matas Lajauskas

Kazys Misius

Apie kunigą Matą Lajauską rašoma kun. Stanislovo Kiškio parengtame mirusių Kaišiadorių vyskupijos dvasininkų biografijų rinkinyje¹, kurios parengtos pagal kun. Nikodemo Švogžlio-Milžino parašytas biografijas. Nors kun. M. Lajauskas buvo pirmasis vikaro Milžino klebonas, tačiau apie jo nuopelnus ginant lenkinamų Ródūnios parapijos lietuvių teises jaunas vikaras nesužinojo.

Matas Lajauskas gimė 1872 09 14 (26) Bajōrakampio kaime, tuometiniame Širvintų valsčiuje. Pats kaimo pavadinimas sakytų, kad jame gyveno bajorai. Kaip žinia, dauguma Vilniaus vyskupijos bajorų jau XIX a. atsižadėjo protėvių lietuvių kalbos ir laikė save lenkais. XIX a. antrojoje pusėje buvo aplenkinti ir Širvintų parapijos valstiečiai. 1908 m. kun. M. Lajauskas, pateikdamas anketines žinias apie save, nurodė esąs lietuvis ir mokąs gimtąją kalbą².

1885–1889 m. M. Lajauskas mokėsi Vilniaus antrojoje gimnazijoje, o 1889 m. įstojo į Vilniaus kunigų semi-

⁸Ten pat. P. 176.

⁹Ten pat. P. 188, 190.

¹⁰Ten pat. P. 209.

¹¹Ten pat.

¹²Ten pat. P. 212.

¹Kiškis S. *Kristaus pašauktieji. – Kaišiadorys*, 1996. P. 77, 78.

²Kun. M. Lajausko asmens byla // *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (toliau – LVIA)*. F. 694. Ap. 3. B. 1084. L. 2.

nariją. Pasimokęs ketverius metus, buvo pasiųstas į Peterburgo dvasinę akademiją, kurią baigė 1897 m. magistro laipsniu.

Atrodo, kad klierikas M. Lajauskas viešai nesiskelbė esąs lietuvis. Bent apie tai niekas nepapasakojo kun. Juozapui Stakauskui, tyrinėjusiam lietuvių judėjimą Vilniaus kunigų seminarijoje³.

Baigęs dvasinę akademiją, kun. M. Lajauskas buvo paskirtas Vilniaus kunigų seminarijos bažnyčios istorijos dėstytoju, kuriuo išbuvo vos vienerius metus. Šiandien sunku pasakyti, kodėl magistrui M. Lajauskui buvo lemta tik tai metus dėstyti kunigų seminarijoje. Žinodami XIX a. pabaigos Vilniaus vyskupijos kapitulos ir seminarijos vadovybės antilietuviškas nuostatas, galime neabejoti, jog lietuviai dėstytojai seminarijoje buvo nepageidaujami. Neaišku, kas paskatino Matą Lajauską tapti susipratusiu lietuviu. Beje, Peterburgo dvasinėje akademijoje dėl lietuvių priekaištų niekas nedarydavo.

1898 m. kun. M. Lajauskas buvo iškeltas klebonauti į gudišką Žoludko parapiją, kur išbuvo apie 8 metus. Žinoma atveju, kad net žemaičiai kunigai, ilgiau pagyvenę gudiškoje ar lenkiškoje parapijoje, patys tapdavo lietuvių lenkintojais.

Nuo 1907 02 23 (03 08) kun. M. Lajauskas paskiriamas Rodūnios parapijos klebonu. Lenkininkai prieš lietuvių kalbos teises Rodūnios bažnyčioje kovojo ypač nuožmiai, todėl kun. M. Lajauskas į šią parapiją buvo paskirtas neatsitiktinai. Manyta, kad bajorų kilmės klebonas lietuvių neužtars. Pavyzdžiui, 1907 m. Adomas Habdankas iš Žiežmarių siūlė Vilniaus vyskupui į kunigų seminariją priimti tik bajorų kilmės jaunuolius⁴.

1907 m. sausio mėn. Vilniaus vyskupo paskirta komisija tyrė, ar tikslinga įsileisti į Rodūnios bažnyčią lietuvių kalbą. Ilgus metus lenkinami tos parapijos lietuviai buvo išmokyti melstis lenkiškai, nors dalis jų nesuprato maldos žodžių. Komisijos darbe dalyvavęs žinomas istorikas kun. Jonas Kurčevskis teigė, kad įvesti Rodūnios bažnyčioje lietuviški pamokslai yra netikslingi ir netinkami. Jis vyskupui rašė:

„Man atrodo, kad gimtosios kalbos ugdymas – mokyklos, o ne viešpaties šventovės reikalas. Dievo šventovė turi aiškinti žmonėms, o ne juos erzinti; ir dėl nuo amžių nustatyto lenkų kalbos vartojimo maldose, pamoksluose bei giedojimuose aš manyčiau, kad pavojingos visokios naujovės...“⁵.

Būdamas teisingas ir sąžiningas kun. M. Lajauskas greit ištyrė, jog Rodūnios parapijos daugumą sudaro lietuviai, namuose kalbantys gimtąja kalba. Visai sugudėjęs buvo tik Rodūnios miestelis ir buvę bajorkaimiai. Lenkininkams greit teko nusivilti kun. M. Lajausku. Naujasis klebonas ne tik nepanaikino įvestų lietuviškų pamokslų kas antrą šventadienį, bet kiekvieną sekmadi-

Kunigas Matas
Lajauskas

³Stakauskas J. Lietuvių sąjūdis Vilniaus seminarijoje // Mūsų praeitis. 2.–V., 1992. P. 102–111.

⁴1907.III.02. A. Habdanko raštas Vilniaus vyskupui // LVIA. F. 694. Ap. 3. B. 1176. L. 17–19.

⁵1907.IV.12. kun. J. Kurčevskio raštas Vilniaus vyskupui // LVIA. F. 604. Ap. 1. B. 10204. L. 30–31.

nį ėmė sakyti lietuviškus ir lenkiškus pamokslus. Evangelija taip pat buvo skaitoma abiem kalbom. Be to, jis paskyrė patogesnę laiką lietuviškiems giedojimams. Dar 1907 m. kun. M. Lajauskas Rodūnios parapijoje įsteigė dvi slaptas lietuviškas mokyklėles.

Kadangi kova su lietuvių kalba Rodūnios bažnyčioje vyko gana organizuotai, prieš kun. M. Lajauską tuoj pasipylė skundai. 1908 m. liepos mėn. Vilniaus vyskupijos valdytoju buvo paskirtas Kazimieras Michalkevičius, kilęs iš Ukmergės apskrities. Matyt, tikėdamasis, kad iš lietuviškos aplinkos kilęs valdytojas bus teisingas lietuviams, kun. M. Lajauskas parašė K. Michalkevičiui nuoširdų laišką, kuriame pateikė Rodūnios parapijos tautybių statistiką, nurodė pamaldų tvarką bažnyčioje, atvirai rašė, kad vyresnio amžiaus parapijiečiai poteries kalba lenkiškai, tačiau dauguma jų, o ypač moterys, kalbamų poterių nesupranta ir iškraipo lenkiškų žodžių prasmę. Kun. M. Lajauskas paaiškino, kodėl taip atsitiko: iki 1890 m. trys paskutiniai Rodūnios klebonai visiškai nemokėjo lietuviškai. O lietuviai iš sakyklos girdėjo tik praeiksmus gimtajai kalbai, kuri neva esanti chamiška ir pagoniška. Todėl dalis žmonių pradėjo gimtosios kalbos gėdytis. Dabar lietuvių tautinė sąmonė Rodūnios parapijoje pradėjusi busti: jaunimas mokosi lietuviškų poterių, giesmių. Klebonas teiravęsis lietuvių tėvų, kokia kalba norėtų mokyti savo vaikus, – didesnė dauguma pageidavę savo atžalas mokyti lietuviškai, tačiau pridurdavę, kad neblogai būtų mokėti ir lenkiškai. Iš vaikų girdėjęs, jog yra tėvų, liepiančių jiems kasdieninius poteries rytais kalbėti lenkiškai, o vakarais lietuviškai. Vaikai tai noriau daro lietuviškai. Jeigu dėl skundų prieš Rodūnios kleboną būtų paskirtas tyrimas, kun. M. Lajauskas prašė to neįpareigoti Rodūnios dekanui kun. Nikodemui Juozapui Gintautui-Dzevaltovskiui. Jis esąs geras klebono draugas, tačiau labai priešiškas lietuviams⁶.

Prolenkiškų asmenų skundai prieš kun. M. Lajauską ir reikalavimai jį iškelti nesiliovė. Rodūnios klebonas buvo skundžiamas ne tik vyskupijos vadovybei, bet ir caro valdžiai. Neva 1909 m. kun. M. Lajauskas draudęs valstiečiams vežti akmenis Rodūnios miestelio gatvėms grįsti. Be to, jis buvo skundžiamas, kad aukų rinkimas naujos parapijos bažnyčios statybai nėra visai savanoriškas.

Ištyrus skundus, Vilniaus vyskupijos valdytojo pasiūstas į Rodūnią seminarijos inspektorius kun. Karolis Lubėnas (Lubianecas) turėjo susirinkusiems bažnyčioje žmonėms pranešti, kad skundai prieš kun. M. Lajauską nepagrįsti, ir juos rašantys elgiasi negarbingai. Deja, pats inspektorius buvo prieš lietuvių kalbos vartojimą bažnyčiose. Neturėdamas įgaliojimų, jis pakeitė pamaldų tvarką Rodūnios bažnyčioje, nuskriausdamas lietuvius. Pačiam kun. M. Lajauskui inspektorius pasiūlė iš sakyklos pareikšti, kad dėl nepagrįstų skundų jis nebe noris likti Rodūnioje. Tai buvo netiesioginė užuomina pačiam atsisakyti pareigų. Kun. M. Lajauskas taip paprastai pasiduoti nenorėjo. Stojęs skriaudžiamų lietuvių pusėn, jis tapo patriotu ir buvo pasiryžęs už tai kentėti.

O skundai prieš jį buvo rašomi toliau. Aršūs lenkininkai ėmė trukdyti lietuviškus pamokslus Rodūnios

⁶1908.X.26. kun. M. Lajausko raštas Vilniaus vysk. valdytojui // *Ten pat.* L. 37–40.

bažnyčioje, pradėjo kelti riaušes. Net po pamaldų pasilikę giedoti lietuviai būdavo lenkininkų užpuolami ir mušami. Rodūnios bažnyčioje liejosi lietuvių kraujas.

1910 m. rudenį tirti skundų prieš kun. M. Lajauską buvo paskirtas bendrakursis iš seminarijos laikų Eišiškių klebonas ir Rodūnios dekanas kun. N. J. Gintautas-Dzevaltovskis. Tai reiškė, kad vyskupijos valdytojas ignoravo 1908 m. Rodūnios klebono prašymą. Iš tiesų, aršus lietuvių skriaudėjas skundus tyrė šališkai ir nesąžiningai. Liudininkais buvo kviečiami tik triukšmo kėlimo per lietuviškus pamokslus organizatoriai ir smurto prieš lietuvius šalininkai. Net iš tų asmenų bent kiek palankesnių liudijimų prieš kleboną Rodūnios dekanas sąmoningai neužrašė, o su kun. M. Lajausko pakviestais liudininkais visai nekalbėjo⁷.

Dėl įvairių negarbingų skundų pašalinti kun. M. Lajauską iš Rodūnios siūlė ir Vilniaus gubernatorius. Matyt, supratęs, kad valdžios įsikišimas gresia rimtomis bausmėmis, 1910 m. lapkričio mėn. kun. M. Lajauskas pats pasiprašė iškelti jį iš Rodūnios. Tuoj pat jis buvo paskirtas gudiškos Prozorokų parapijos klebonu.

Neišbuvus nė penkių mėnesių naujoje vietoje, Vilniaus gubernatorius pareikalavo iš vyskupijos valdytojo iškelti Prozorokų kleboną kun. M. Lajauską, nes jis draudžias katalikų vaikams lankyti cerkvines mokyklas. Todėl 1911 m. birželio mėn. kun. M. Lajauskas buvo skirtas Labanoro parapijos klebonu⁸.

Per dvejus kun. M. Lajausko ganytojavimo Rodūnioje metus dalies lietuvių tautinė sąmonė žymiai pakilo. Atsirado lietuvių, pasiryžusių kovoti už gimtosios kalbos teises bažnyčioje. Kai kurie žmonės pramoko ne tik lietuviškai skaityti, bet ir rašyti. Išgijus kun. M. Lajauską, Rodūnios klebonais būdavo skiriami tik lenkai.

Rodūnios klebono kun. M. Lajausko iškėlimas buvo nemažas lenkininkų laimėjimas. Net jam išvykus iš Rodūnios, dar ilgokai nesiliovė šmeižtai prieš kun. M. Lajauską lenkų tautinės demokratų (endekų) partijos remiamoje spaudoje. Kun. M. Lajauskas į tuos šmeižtus spaudoje neatsakinėdavo.

Jau iškėlus kun. M. Lajauską iš Rodūnios, prieš buvusį kleboną sukuriamas dar vienas skundas. Teigta, kad kun. M. Lajausko nurodymu metrikų knygoose buvo iškraipomos pavardės. Metrikų knygos tada buvo rašomos rusų kalba ir domino valdžią, nes civilinės metrikacijos nebuvo. Rodūnios vargonininkas metrikų knygoose užrašęs vietoj *Šilko* – Šilkas, *Mociun* – Maciūnas, *Kravčun* – Kriaučiūnas ir t. t. Tokį gautą skundą Vilniaus gubernatorius persiuntė vyskupijos kurijai. 1912 m. kapitula šį skundą svarstė, tačiau nieko nenutarusi pasiūlė sprendimą priimti pačiam vyskupijos valdytojui; pastarasis pareikalavo buvusio Rodūnios klebono pasiaiškinimo. Kun. M. Lajauskas atsakė liepęs vargonininkui į krašto metrikų knygas pavardes rašyti taip, kaip jas taria krikštaitėviai. Todėl jeigu krikšto tėvai baltarusiai, jie sako atvežę krikštyti vaiką *Šved*, o lietu-

⁷1910.X.28. Kun. M. Lajausko pasiaiškinimas Vilniaus vysk. valdytojui // Ten pat. L. 142.

⁸Kun. M. Lajausko asmens byla // LVIA. F. 694. Ap. 3. B. 1084. L. 29–48.

⁹1912.III.20. Vilniaus vysk. kurijos raštas vyskupijos valdytojui ir kun. M. Lajausko pasiaiškinimas // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 4707. L. 3–11.

viai prašo pakrikštyti Švedo vaiką. Ta proga kun. M. Lajauskas vyskupijos valdytojo klausė, kaip jam elgtis su labanoriškių pavardėmis: pavyzdžiui, jis randąs užrašytas vaikų pavardes *Gaidamovič, Vaškel, Darvidovič, Lozovskij* ir kt. Ankstesnėse krikšto metrikose tų vaikų tėvų pavardės – *Gaidys, Vaškelis, Darvydas, Karklinis*. Žinoma, vyskupijos valdytojas kun. M. Lajauskui neatsakė. Tuo pavardžių iškrapymo byla ir baigėsi⁹.

Matome, kad XX a. pradžioje kun. M. Lajauskas buvo susipratęs lietuvis ir rėmė tautinį atgimimą. Tikriausiai tai jis laikė savo pareiga, praktine veikla nesigyrė, o atgimimo veikėjai tautinės sąmonės žadintoją Rodūnios parapijoje pamiršo. Tai, jog šiandien išliko lietuvių Pelesės apylinkėse, yra nemažas kun. M. Lajausko nuopelnas. Jis vienas pirmųjų ryžtingai žadino Rodūnios parapijos lietuvių tautinę sąmonę, rūpinosi jų švietimu.

Labanoro parapijos nebuvo pasiekusi žymesnė lenkinimo banga: čia beveik nebuvo bajorkaimių, sulenkėjusių miestelėnų. Parapijiečiai klebonu M. Lajausku buvo patenkinti, skundų niekas nerašė. Kun. M. Lajauskas Labanore praleido ir Pirmojo pasaulinio karo audras, ir kovas už Lietuvos nepriklausomybę.

1924 m. kun. M. Lajauskas paskiriamas Molėtų klebonu ir dekanu. Šias pareigas jis ėjo iki 1941 metų. Lietuvos Respublikos metais į aktyvią visuomeninę veiklą jis nebuvo linkęs, nebendradarbiavo ir lietuvių spaudoje, bet savo praktine Molėtų klebono ir dekanato veikla nemažai prisidėjo galutinai atlietuvinant Molėtų parapiją ir visą dekanatą.

Gal dėl nežinojimo niekas iš nepriklausomos Lietuvos žurnalistų neparašė spaudoje apie kun. M. Lajauską, niekas nepasidomėjo ir neužrašė jo pasakojimų apie kovas už lietuvių kalbą Rodūnios bažnyčioje. Tikėtina, kad dėl to kun. M. Lajauskas jautė ir nuoskaudą.

Nepavyko rasti žinių, kokie buvo Molėtų klebono ir dekanato santykiai su pirmojo bolševikmečio vietos valdžia 1940–1941 m. Jau užėjus vokiečiams, policijos pranešime teigiama, kad kun. M. Lajauskas vietos komunistų buvo nenkenčiamas.

Prasidėjus Vokietijos ir SSSR karui, būdamas ligotas, kun. M. Lajauskas nutarė nesislapstyti ir vokiečių atėjimo laukė klebonijoje. 1941 06 28 į kleboniją suvirto čekistai. Sergantis kun. M. Lajauskas gulėjo lovoje. Baudėjai reikalavo pasakyti, kur yra vikaras, o to nesužinoję, norėjo išsivesti vienmarškinį kleboną. Persigalvoję leido ligoniui klebonui apsirengti kunigo rūbais ir išsivežė Utenės link. Jo lavonas sudaužyta galva, peršautu veidu ir krūtine rastas Antādūrės lauke, vieškelio griovyje, 4 km neprivažiavus Utenos¹⁰.

Kunigas Matas Lajauskas palaidotas Molėtų bažnyčios šventoriuje.

⁹1912.III.20. *Vilniaus vysk. kurijos raštas vyskupijos valdytojui ir kun. M. Lajausko pasiaiškinimas* // LVIA. F. 694. Ap. 1. B. 4707. L. 3–11.

¹⁰Liekis A. *LKP agonijos kronika*. II – V., 1996. P. 148.

Kunigas Romualdas Šalčiūnas

Viktoras Alekna

Romualdas Šalčiūnas gimė 1925 m. (pase – 1928 m.) balandžio 23 d. Lyduoikių parapijos Juodžiūnų kaime. Jo tėvas Vladislovas Šalčiūnas 1929 m. susipirko 40 ha žemės Širvintosė, šalia J. Rukšos (dabar ten Kalnālaukio gatvės daugiaaukščiai namai ir hipodromas), ir persikėlė su šeima į naujai statomą sodybą. Tėvas buvo lietuvis patriotas ir labai susirūpino, radęs Širvintų bažnyčioje lenkiškas pamaldas. Kartu su Marija Rukšiene parašė prašymą Kaišiadorių vyskupui, kad pamaldos būtų laikomos lietuviškai, ir aplankė visą Širvintų parapiją, rinkdamas parašus po tuo prašymu. Pasirašė tik trys šimtai parapijiečių kartu su mažamečiais vaikais, todėl Kaišiadorių vyskupas prašymo nepatenkino.

*Kunigas Romualdas
Šalčiūnas*

Šalčiūnų sūnūs Vytautas (g. 1926 m.) ir Romualdas lankė Širvintų pradžios mokyklą ir progimnaziją. Romualdas progimnaziją baigė 1942 m. ir išvažiavo mokytis į Ukmergės gimnaziją. 1944 m. kovo mėn. kartu su būriu Ukmergės gimnazistų įstojo į generolo P. Plechavičiaus organizuojamą Vietinę rinktinę. Kai vokiečiai išvaikė Rinktinę, grįžo į Širvintas, o prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, 1944 m. rudenį išvyko į Vilnių ir lankė vidurinę mokyklą. 1945 m. rudenį įstojo į Kauno kunigų seminariją ir čia mokėsi ketverius metus, kol sovietinio saugumo įsakymu didelis būrys klierikų, kartu ir R. Šalčiūnas, buvo pašalinti iš seminarijos. 1950 m. pavasarį jis trejiems metams paimamas į sovietinę kariuomenę. Grįžęs iš armijos baigė Kauno kunigų seminariją ir 1957 m. balandžio 17 d. išventinamas kunigu. Metus vikaravo Baisógaloje, trejus – Žilinuosė, dvylika su puse – Vievėje, trejus – Molėtuose ir jau 24 metus klebonauja Semeliškėse.

Jo tėvas Vladislovas Šalčiūnas (g. 1888 m.) vokiečių okupacijos metais ėjo Širvintų valsčiaus viršaičio pavaduotojo pareigas. 1944 m. grįžus bolševikams jis pakeitė pavardę – pasidarė Markūnu ir grįžo į savo senąjį kaimą Juodžiūnus. 1953 metais jį kažkas išdavė, todėl enkavėdistai atėję nužudė.

Brolis Vytautas tuojau po karo užmezgė ryšį su partizanais ir kartu su Steponu Lipeika-Didžioku, išsigiję pasų blankų, aprūpino daug besislepiančių žmonių sovietiniais pasais. 1946 m. pradžioje buvo suimtas ir kartu su Steponu Didžioku teisiamas. Teisme pasakė: „Teiskite mane kiek norite, o mano krūtinę vis tiek puoš Lietuvos ordinas“. Buvo nuteistas šešeriems metams, nors bendrabilis St. Didžiokas – tik ketveriems. Žuvo lageryje...

Žurnalistas Jonas Rudzinskas

Vanda Paulauskienė

Žurnalistas, mokytojas, administratorius ir ekonomistas, etnokultūros puoselėtojas ir gėlininkas Jonas Rudzinskas gimė 1908 m. gruodžio 13 d. Lazdijų rajone, Būdviečio valsčiuje, Stružbagalvės kaime. Augo 5 seserų ir 6 brolių šeimoje. Jonas buvo vyriausias. Jo tėvas, jaunystėje pramokęs siūti, sekdamas Palangos Juzės tradicijomis, siuvėjavo eidamas per sodybas. Mirus seneliams, vedė Agotą Pranckevičiūtę ir pradėjo ūkininkauti Vařnakampyje. Tėvas mokėjo ir mėgo bitininkauti.

„Mūsų namuose raštingi buvo visi. Tėvas kasmet pirkdavo kalendorių ir prenumeruodavo „Lietuvos ūkininką“, o retkarčiais iš kažkur parsinešdavo ir Seinuose leidžiamą „Šaltinį“¹.

1918 m. Jonas pradėjo lankyti Būdviečio pradžios m-klą. Mokslai sekėsi be didelio vargo. Sėkmingai mokėsi iki 1924 metų. Paskui – nederliaus metai Dzūkijoje. Teko mesti mokyklą. Suaugusiųjų gimnaziją baigė jau tarnaudamas kariuomenėje Kaune, ryšių batalione. Baigęs tarnybą, liko puskarininkiu karo m-kloje.

Dar besimokydamas pradėjo bandyti plunksną:

„Tuo metu ėjo oficiozas „Lietuvos aidas“, mano feljetonus spausdino „Dienos naujienos“, bulvarinis laikraštis „Lapas“. Jo redaktorius Antanas Barčas – žymus vertėjas – pradėjo vilioti mane, kad padėčiau redaguoti“.

Mat Jonas Rudzinskas gerai išmanė kalbos dalykus. Išviliotas iš karo mokyklos, dirbo techniniu redaktoriumi, maketavo, spaustuvėje parinkdavo šriftą, antraštes, rūpinosi laikraščio išvaizda. Vėliau, jau turėdamas patirties, dirbo Atkočiūno spaustuvėje Kaune.

„Ten besidarbuodamas pritačiau prie „Mūsų Vilniaus“ redakcijos. Dirbau nuo 1933 metų iki paskutinio numerio. Žurnalas turėjo didelį tiražą ir buvo populiarus. Leido įvairius vertingus priedus – A. Šapokos „Lietuvos istorija“, albumus.

Redakcijoje susipažinau su daugeliu to meto žymių žmonių. Jonas Greičiūnas ir Aleksandras Merkelis rekomendavo mane į Žurnalistų sąjungą. Tuomet jie buvo ELTOS bendradarbiai. Buvau priimtas. To meto Žurnalistų sąjungos nariai puse kainos galėjo važinėti troleibusu, taip pat lankyti teatrus, įvairius renginius.

Pažinau ir Balį Sruogą. Užsukdavo kavinėn ir Petras Cvirka. Prie jo staliuko sėsdavo tie, kurie norėjo paklausti jo sąmojų“².

„Teko rankose turėti Mykolo Biržiškės rankraštį: vien taisymai ir viršuj, ir apačioj; kai nebūdavo vietos taisymui – klijuodavo lapukus ir ten prirašydavo reika-

¹Rudzinskas Jonas. Atsiminimai (rankr.). – Širvintos, 1991.

²Rudzinskas Jonas. Atsiminimai (rankr.). – Širvintos, 1991. P. 2.

lingas pastabas. Paimu jo rankraštį, tai kaip žarnos nutįsta. Sakiniai ilgi. Bet nepyko, kai taisydavau, trumpindavau. M. Biržiška buvo eruditas, bet labai kuklus žmogus. Aš mokiausi iš jo knygos „Lietuvos geografija“. Turėjau ryšių su lenkų kilmės mokslininku Mykolu Riomeriu. Su Masatkevičiumi, vilniečiu dailininku, išleidome pirmą Vilniaus planą. Buvau pažįstamas su Kaziu Binkiu. Žmogus humoro kupinas“.

Nuo 1935 m. J. Rudzinskas pelnėsi duoną žurnalisto darbu. Nuolat darbavosi Vilniaus vadavimo sąjungos leidžiamame žurnale „Mūsų Vilnius“. Deja, užmezgus diplomatinis santykius su Lenkija, į Kauną atvykus ambasadoriui Chorvatui ir prasidėjus politiniam spaudimui, žurnalą teko uždaryti. Tačiau likimas Jono nenuskriaudė. Sugražinus Vilnių Lietuvai, buvo įkurta Draugija Vilniaus kraštui remti.

Jonas Rudzinskas – šios draugijos centro komiteto reikalų vedėjas. Darbavosi kartu su dr. A. Juška ir dr. J. Navaku. Draugija aktyviai rėmė literatūrinę krašto veiklą, propagavo lietuviybę. 1940-ųjų birželį įteiktos pirmosios premijos Onai Miciūtei, Albinui Žukauskui, Juozui Kanopkai.

„O po kelių dienų komunistas A. Gudaitis-Gudzevičius reikalauja, jog Draugija skirtų 10000 Lt „internacionalinei liaudies pagalbai“. Po kiek laiko visas Draugijos turtas perkeliamas į „MOPR-o“ kišenę. Parvežama Stalino saulė“³.

Rašytojas Liudas Dovydenas guodžia Joną Rudzinską: „Tai tik laikinai, reikia palaukti“... Pasiūlo kartu su juo dirbti LSSR liaudies švietimo ministerijoje Ikimokyklinių įstaigų ir vaikų namų skyriaus atsakinguoju sekretoriumi. Kažkaip gyventi reikia. Taip Jonas tapo „kolaborantu“ – bent pats dabar taip iš savęs pasišaipė.

Vėliau J. Rudzinskui teko atsisveikinti su Vilniumi. Į Štuthofą išvežti Balys Sruoga, Stasys Yla ir daugelis kitų kultūros bei valstybės veikėjų. Jonas su žmona atvyko į Kežnavę ir tapo mokyklos vedėju. Čia po mokyklos palėpė paslėpė trispalvę vėliavą. (Ją rado statybininkai po daugelio metų sveiką: švėsdami Kernavės mokyklos 80-mečio jubiliejų susirinkusieji ją išvydo per iškilmes). Vedėjavo J. Rudzinskas penkerius metus.

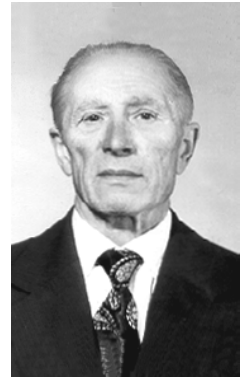

Jonas Rudzinskas ir Stasė Rudzinskiėnė prie V. Kudirkos paminklo Karo muziejaus sodelyje. Kaunas, 1938 m.

³Bielskis Gintaras. *Viską darė sąžiningai // Širovinta. 1994. Liep. 16.*

1949 metų pabaigoje Širvintų rajono vadovai Joną Rudzinską, kaip buvusį žurnalistą, prikalbino persikelti į Širvintas ir leisti rajono laikraštį. Į redakcijai skirtą kambarėlį pro kiaurą stogą bėgo vanduo. Todėl laikraštis „Lenino vėliava“ buvo paruoštas partijos rajono komiteto kabinete. Pirmasis numeris su rajono planais pasirodė 1950 metų sausio 1 d.

„Turėjome leisti tris kartus per savaitę, bet leisdavom tik du, nes nepajėgėm fiziškai. Laikraštį spausdinome Vilniuje, „Tiesos“ spaustuvėje. Redaktoriumi buvo paskirtas Mauša Upnickis. Jis Širvintose retai tepasirodydavo“⁴.

Jonas Rudzinskas
Širvintose

Pagrindinis darbo krūvis teko Jonui Rudzinskui. Jis ir redagavo, ir maketavo, ir pagal korespondentų parvežtą medžiagą rašė straipsnius.

„Man čia buvo naujas darbas. Kai dirbau „Mūsų Vilniaus“ redakcijoje, buvo visai kiti uždaviniai, kitas stilius“⁵.

„Korespondentai iš besikuriančių kolūkių „mišrainės“ parveždavo. Ją pataisius, pagražinus, išeidavo apybraižėlės.

Laikraščio tiražas buvo apie 2 tūkstančius egzempliorių, prenumeratorių nedaug. Daugiausia būdavo laisvam pardavimui. Laikraštis ėjo lietuvių ir lenkų kalbomis“⁶.

Dirbti pasidarė lengviau, kai Jonas Rudzinskas surado entuziastų vidurinėje mokykloje: Petrą Naraškevičių, Marijoną Vilkelį, Antaną Navalinską, Praną Lebionką. Kai kurie jų vėliau tapo profesoriais.

Po kelerių metų redakcijai paskyrė naujas patalpas Vilniaus gatvės trečiajame name, kur buvo įsikūręs ir miesto Vykdomasis bei Komjaunimo komitetai. Redakcijai buvo skirti 2, o spaustuvei – 1 kambarys.

„Su didžiausia apsauga atsivežėme spausdinimo mašiną. Dieną naktį prie jos budėjo ginkluotas sargas. Aš šifrą peržiūrėjau ir vėl padėjau. Ir toliau laikraštį spausdinome Vilniuje. Darbuotojai motyvuodavo tuo, jog spaustuvei netinkamos patalpos“⁷.

Išėjus redaktoriui Maušai Upnickiui, keturis mėnesius laikraštis ėjo be redaktoriaus. J. Rudzinsko redaktoriumi netvirtino, kadangi anketoje buvo tokių duomenų, kaip „dirbęs buržuazinėje spaudoje“, dalyvavęs Šaulių sąjungoje. Nors J. Rudzinskas buvo „nepatikimas“, bet už redaktorių vis tiek pasirašinėjo.

Širvintiškiai mena J. Rudzinską dirbus ir buhalteriu Drūžų kolūkyje.

„Kuo tik nebuvau. Tačiau stengiausi viską padaryti gerai“⁸.

1965 metais atkūrus rajoną vėl buvo įsteigta Žemės ūkio valdyba. Joje Jonas Rudzinskas ir dirbo iki pensijos.

⁴Norušienė S. Toks buvo gyvenimas // Širvinta. 1989. Rugsj. 5.

⁵Ten pat.

⁶Ten pat.

⁷Iš Jono Rudzinsko pasakojimo.

⁸Barienė A. „Kaip gi gražus gražus“... // Lenino vėliava. 1980. Birž. 21.

Širvintų etnografinis ansamblis Lietuvos televizijos scenoje. Viduryje su skrybėle rankoje – J. Rudzinskas

Visi su J. Rudzinsku dirbę iki šiol prisimena jį kaip labai kruopštų, dorą darbuotoją, tėviškai globojusį jaunus specialistus.

Jonas Rudzinskas išaugino tris vaikus: Valentina, Dalią ir Kęstutį, – o jo sodyba buvo viena gražiausių Širvintose – tarsi mažas botanikos sodas.

„Meilė gamtai – būtina žmogaus savybė, nes ir žmogus – gamtos dalis“, – pastebi Jonas Rudzinskas.

Garsėjo jis savo retų augalų gėlynu. Iš pradžių tam buvo skiriamos tik laisvalaikio valandos. Tik išėjęs į pensiją galėjo visa širdimi atsiduoti savo mėgstamam užsiėmimui. Gėlininkystė tapo lyg ir antrąja profesija. Niekas miestelyje neturėjo tokios gausios (daugiau kaip 20 rūšių) raktažolių kolekcijos. Gėlyne vešėjo kalnų augalai, daugybė dekoratyvinių krūmų, sausmedžių, vijoklinių augalų. Sykį Jonas Rudzinskas paskaičiavo, kad turi 48 šeimas, arti 400 rūšių įvairių veislių augalų. Gėles augino ne vien sau. Jau per septynias dešimtis metų perkopęs augino rožių daigus miesto įmonių, įstaigų ir organizacijų aplinkai apsodinti, papuošti. O užsukusio į svečius nė vieno nepaleisdavo be rožės žiedo iš šiltnamio ar gėlyno.

Vakarais Jonas Rudzinskas skubėdavo į etnografinio ansamblio (vadovės Irena Jodinskaitė ir Joana Labanauskienė) repeticijas. Dar jaunystėje, lankydamas paskaitas Kauno humanitarinių mokslų fakultete, gyvai domėjosi tautosaka, etnografiniais papročiais. Visa tai pravertė, rengiant scenarijus, koncertines programas. Kolektyvas daug važinėjo po Lietuvą, konkursuose pelnė prizines vietas, dalyvavo televizijos laidoje.

Širvintų šviesuolis Jonas Rudzinskas, 1998 metų gruodžio mėnesį švęsdamas savo 90-ąsias gimimo metines, pro ašaras sakė:

– Broliai ir seserys širvintiškiai! Tuo metu, kai atvykau į Širvintas, lietuviškas žodis buvo retas. Džiaugiuosi, kad dabar jis lyg fe-niksas iš pelenų pakilo...⁹

⁹Tradicijos atgyja. Kalasausko tekstas ir nuotr. // Lenino vėliava. 1976. Saus. 11.

Dailininkas Zenonas Kolba

Stanislovas Buchaveckas
Lietuvos istorijos institutas

Iš Širvintų miestelio kilęs žymus Lietuvos menininkas Zenonas Kolba – vienas iš daugelio tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje subrendusių dailininkų, kurie dėl sovietinės okupacijos didžiąją savo kūrybinio gyvenimo dalį buvo priversti praleisti išeivijoje.

Zenonas Kolba gimė Širvintose 1904 m. spalio mėnesio 4 dieną. Miestelyje ant Širvintos upės kranto mokėsi pradžios ir vidurinėje mokykloje. Paskui pasinėrė į įvairiapuses dailės meno studijas. Jos nepasibaigė 1935 metais, kuomet gavo Kauno dailės mokyklos baigimo diplomą. Tuomet jaunas menininkas savo darbais jau buvo atkreipęs visuomenės ir valdininkų dėmesį. Iš studijų Kauno aukštojoje dailės mokykloje laikotarpio išskirtini Z. Kolbos Jiezno Šv. arkangelo Mykolo ir Jono Krikštytojo bažnyčios dekoravimo darbai. Tad neatsitiktinai menininkas gavo Lietuvos švietimo ministerijos stipendiją studijoms užsienyje. 1936–1939 metais dailės meno paslapčių sėmėsi Paryžiuje – studijavo „Concervatoire National des Arts et Metiers“. Kelti menininko kvalifikacijos vykdavo ir į kitas šalis: 1937 metais buvo Italijoje, 1939 m. – Anglijoje.

Dar besimokydamas Širvintose įsijungė į visuomeninę veiklą, kurią skatino ir miestelio vidurinėje mokykloje kilę konfliktai. Vėliau Z. Kolba aktyviai reikėsi skautų ir šaulių organizacijose.

Menininkas ir kūrėjas kvalifikaciją kėlė Vakarų Europoje, dalyvaudamas įvairiuose dailės konkursuose ir projektuose. 1937 metais Paryžiaus pasaulinėje parodoje laimėjo konkursą (prieš estus ir latvius) ir Baltijos šalių paviljone sukūrė freską, už kurią gavo parodos komiteto padėkos lapą. Savo kūrybą eksponavo 1938 metų dailės parodoje Paryžiuje. Kurdavo ir atvykdamas į Lietuvą. 1938 metais freskomis ir mozaikomis dekoravo husarų pulko kareivines; nutapė freskas „Laisvoji Lietuva“, „Šv. Jurgis“, sukūrė patriotines mozaikas „Kova už laisvę“, „Suvienyta Lietuva“, „Į kovą“, „Pergalė“ ir kitus meno darbus.

Be meninės kūrybos, Z. Kolba reikėsi ir kaip pedagogas. Piešimo mokytoju pradėjo dirbti dar besimokydamas Kauno aukštojoje dailės mokykloje. Mokytojavo įvairiose Lietuvos vietose. O 1940 metais pradėjo dirbti dėstytoju Kauno aukštojoje dailės mokykloje, kurią pats buvo baigęs. Čia mokė studentus ir pirmaisiais nacių okupacijos metais. Tuomet mokykla buvo vadinama Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės institutu.

Nacių okupacijos pradžioje menininką sukrėtė brolio Mečislovo žūtis: jį nužudė besitraukiantys bolševikai (žr. S. Buchavecko straipsnio „Širvintos ir Širvintų valsčius 1941–1944 metais“ pradžia). Brolio palaikus palaidojo šeimyninėje koplyčioje, kurią Z. Kolba 1942 m. pastatė šeimai priklausančiame Naujapilio vieniemyje. Tais pačiais metais dailininkas koplyčią dekoravo savo kūriniiais. Iš jų reikšmingiausi Šv. Kazimiero vitražas, mozaika „Kristaus prisikėlimas“.

Pokario metais Kolbų koplyčia buvo naikinama, dabar smarkiai apgriauta tebestovi išsiplėtusių Širvintų pakraštyje prie kelio į Zibalus. Pastato puošybos

kūriniai irgi sunaikinti. Sovietinės valdžios įsakymu giminės M. Kolbos palaikus išsivežė ir perlaidojo kitur. O jo brolis dailininkas Zenonas Kolba iš Širvintų pasitraukė 1944 m. liepos mėnesio 14 dieną, sovietinių kareivių užengimo į Širvintas išvakarėse. Lietuvoje liko spaudai parengta Z. Kolbos studija „Monumentalioji tapyba“, kurią tikėjosi išleisti grįžęs...

Kelerius metus gyveno pabėgėlių išėivių stovyklose Vokietijoje. Ilgiausiai išbuvo Augustdorte. Čia sunkiomis sąlygomis pokario metais (1945–1948) gyveno ir kūrė. 1948 m. persikėlė į Prancūziją ir gyveno iki 1951 m. Čia pat reiškėsi tiek menine, tiek pedagogine bei visuomenine veikla. Daugiausia dekoravo bažnyčias. 1951 metais suorganizavo lietuvių išėivių koloniją Normandijoje ir buvo jos Lietuvių šalpos draugijos skyriaus pirmininkas.

1951 metais Z. Kolba atvyko į JAV. Įsikūręs Čikagoje iki 1954 metų dirbo vitražų dirbtuvėje. Palaipsniui išjungė į aktyvią visuomeninę veiklą. 1956 metais tapo Amerikos lietuvių dailininkų sąjungos pirmininku. Tais pačiais metais su kitų meno profesijų lietuvių organizacijomis įsteigė Lietuvių amerikiečių menininkų klubą Čikagoje. Kurį laiką pirmininkavo šio klubo, jungusio rašytojus, dailininkus, architektus, muzikus ir scenos meno darbuotojus, valdybai. 1957 metais Z. Kolbos ir dar kelių klubo entuziastų iniciatyva Čikagoje buvo įkurta Čiurlionio galerija. Joje buvo rengiamos dailininkų parodos, įsteigtas meno kūrinų fondas, atsirado muziejinės ekspozicijos.

Z. Kolba daug pastangų padėjo ir su bendraminčiais sudarydamas dailės sekciją 1956 metų išėivijos lietuvių kultūros kongrese. Vėliau skatino po įvairias šalis išsibarsčiusius lietuvių dailininkus rengti parodas ir tuo priminti Vakarų pasauliui apie okupuotą Lietuvą.

Toliau dirbo įvairių dailės sričių darbus, kūrė ir monumentaliosios tapybos kūrinius. 1952 metais dekoravo pranciškonų koplyčią Kennebunk Porte. Koplyčia buvo papuošta Z. Kolbos vitražais „Malda už Tėvynę“, „Šv. Jurgis“, „Šv. Kazimieras“, „Aušros Vartai“ ir kitais menininko kūriniais.

Buvo aktyvus įvairių dailės parodų dalyvis. Dar 1947 m. dalyvavo iš Baltijos šalių pasitraukusių dailininkų meno parodoje Oldenburge (Vokietija). 1955 m. buvo tarp menininkų, eksponavusių savo darbus lietuvių išėivių parodoje „Arte Sacra – Litwana“ Rio de Žaneire (Brazilija). 1956 metais Z. Kolba pateikė dešimt savo darbų religinio meno parodai Čikagoje (JAV).

Z. Kolbos kūrybai būdinga lietuvių liaudies meno formų sintezė ir tautos dvasios išreiškimas. Kūriniai pasižymi tradiciniais lietuvių meno elementais, spalvingumu, realizmu ir saikingu modernizmu. Z. Kolbos sukurti darbai, kuriuose susipina lietuviški ir religiniai siužetai bei atsispindi žmogaus vidiniai išgyvenimai, susilaukė didelio pasaulinės dailininkų bendrijos pripažinimo. Labiausiai Z. Kolba išgarsėjo kaip freskos, mozaikos ir vitražų meistras.

Mirė Z. Kolba 1972 metų kovo 26 dieną Čikagoje.

Dailininkas Zenonas Kolba. Iš leidinio „Lietuvių enciklopedija“. T. 12.–Chicago, 1957. P. 208

Aktorius, dramaturgas, režisierius Juozas Kanopka

Antanas Vengris

„Nevaidinau Hamleto ir Ferdinando, bet vaidinau daug nedidelių vaidmenų vos ne kiekviename pastatyme. O kas man – svarbu tik į sceną išeiti“, – kalbėjo J. Kanopka savo 75-mečio proga (*Kalba Vilnius. 1979. Lapkr. 15*). Tai buvo 1979 m. rugsėjis. Teatro kritika nenori ir iš tikrųjų negali pripažinti, kad vadinamieji antraeiliai ar trečiaeiliai vaidmenys menkesni už pirmaeilius. Mat spektaklis vertinamas kaip tikslinga vienuma, ir vaidinimo dalyvių vertingumas priklauso ne nuo kokios eilės, o nuo jų talento.

J. Kanopkos talentingumu nesinori abejoti, vis dėlto verčia suklusti tasai jo pasakymas: „Svarbu tik į sceną išeiti, o kas man“. Ar aktoriaus lengvabūdiškumas šiek tiek neįtartinas?

Ne, įtarinėti nederėtų žinant, jog šiam scenos veikėjui buvo būdingas geranoriškumas, visada lydymas draugiškos šypsenos, vis tiek, ar buvo sunku, ar lengva gyventi ir dirbti. Ak, jis vieną kartą drįso ir taip šypsodamasis išsirtinti: „Per teatrą neturėjau laiko nė vedyboms...“ Galima tuo patikėti, ir net ne juokais: kone septyniasdešimt metų jis išsilaikė scenoje. Ir ne tik vaidindamas, bet ir režisuodamas, kai nebuvo kas vadovauja spektaklių kūrimui.

Ilgą lenkų okupacijos laikotarpį J. Kanopka nepaliko Vilniaus lietuvių teatro scenos. Vaidino ir režisavo spektaklius pasivaduodamas su savo mokytoju Antanu Krutuliu. Teisingai ir vaizdingai apie tuos du teatro mylėtojus ir puoselėtojus yra parašiusi Aldona Liobytė:

„... subūrė vaidintojų trupę ir ėmė siautėti po Vilniaus krašto sodžius ir miestelius, kiek tik leido jų jėgos ir... valdžios organai. Kaimo scena pavadavo lietuvišką knygą, kurią taip sunku buvo gauti, pavadavo uždarytą mokyklą... Tada veikla buvo neapmokama, tačiau jai švietė žūtbutiniai tikslai: išlikti savo žemėje, neištirti soetimųjų apsupime ir priespaudoje – būti. J. Kanopka gebėjo dvejintis ir trejintis: čia jis klįjuoja ūsus savo artistams kokioje lenkų „stšselcų“ salėje Švenčionėliuose, čia, nusibeldęs net į Suvalkų apskritį, steigia dramatos kuopelę ir pats su jaunimu repetuoja, čia atliekamu laiku, kurio nebuvo, rašo scenos veikalus mėgėjų teatrui – jų tada pjautinai stigo, kaip ir dabar. Va jis žirgluoja pėsčias (buvo išlakaus ūgio ir plataus žingsnio vyras – A. V.) po Lydės ir Gařdino apskritis su 50 studentų choru, kurio dalyviai – devynių amatų meistrai: išdainavę savo daineles didesniame kaime ar pakluonė, studentai teisininkai duoda patarimus savo vargo broliams, kaip išsikapanoti iš bylių, kurias jiems kelia vietos administracija už neiškrestus kaminus, už nepririštus šunis, už būtus ir nebūtus dalykus, o iš tikrųjų už tai, kad vaikai lanko slaptą lietuvišką mokyklą arba tėvai prenumeruoja lietuviškus laikraščius...“

Tokia okupuoto krašto panorama nubrėžta ne kokios rašytojos iš šalies – A. Liobytė pati anuose žygiuose aktyviai dalyvavo, vaidino ir dainavo. Ji paskui, 1974 metais, kritiškai ir sąmoningai mokėjo tokią veiklą vertinti:

„Aišku, tada nerūpėjo grynojo meno ir estetikos kategorijos – prie žibalinų, paskui prie spiritinių lempų, kurias artistai su savim gabendavo, kaip ir visus kitus scenos rakandus, nesukursi ypatingos spektaklio formos, nenustebinsi scenos efektais. Šiuos teatro žavesius atstodavo glaudūs kontaktai su žiūrovais... Kontaktų būta visokeriopų. Nebekalbant apie širdingus inteligentų ryšius su kaimo jaunimu, – tas nepraėjo be pėdsako, – dažnas sodietis, ranka perrašinėdamas vaidmenis iš palaikio egzemplioriaus, pats mokėsi lietuviškai rašyti...“ (Šmaikščioji rezistentė Aldona Liobytė. 1995. P. 30).

Plačių užmojų žirgliotojas pateko į gerai žinomą knygą – „Vilniaus golgotą, okupuotosios Lietuvos lietuvių darbo ir kančių 1919–1928 metų dienoraštį“, B. Šemio (Mykolo Biržiškos) sudarytą ir Vilniui vaduoti sąjungos išleistą 1930 metais. Šiame leidinyje randame toki įrašą, datuotą 1928 m. gruodžio 16 diena:

„Vilniuje, Vytauto Didžiojo gimnazijoje, „Atžalos“ moksleivių kuopos susirinkime Rap. Mackevičius (Rapolas Mackonis – A. V.) skaitė apie moksleiviją ir partiškumą, o mokinys Kanopka savo trijų veiksmų komediją iš abiturientų ir mokinių gyvenimo“.

Ta komedija vargu ar bus išlikusi, kaip ir ne vienas kitoks J. Kanopkos dramų kūrinys, publikai skaitytas ar vaidintas iš rankraščių. Išspausdinti jiems nebuvo nei laiko, nei lėšų. Svarbiau, kad ir dramaturgijos bare J. Kanopka plušėjo išsijuosęs, su šypsenele. Savo dramų kūrinius jis pasirašinėjo slapyvardžiais – J. Lydinys, Vaidila, J. Bajoraitis. Bajoraičiu vadinosi dėl to, kad buvo kilęs iš Bajorų kaimo Širvintų valsčiuje.

1928–1964 metų laikotarpiu, t. y. lenkmečiu ir sovietmečiu, jis paleido į žmones per 12 dramų kūrinių kūrinių. A. Liobytė juos pavadino veikalais, be abejo, žinodama, kad jiems, kaip ir mėgėjiškiems vaidinimams, netaikytinos „grynojo meno ir estetikos kategorijos“. Pavadintume juos lietuviybės ir dorybės ginklais prieš prievartą ir smurtą, ginklais pagal kuklias išgales, o ne pagal koki ypatingą pasirinkimą.

Štai bibline ir mitologine tema J. Kanopkos parašyti kūriniai „Judas Iskarijotas“, „Živilė“ apnuogina ir pasmerkia išdavystę, dažną reiškinį susipriešinusiu bendruomenių ir tautų santykiuose, pavyzdžiui, lietuvių ir lenkų kovose dėl Vilniaus anais gūdžiais laikais. Pjesėje „Replėse“ jautriai, net pernelyg jausmingai bylojama apie Lietuvos žmonių kančias ginantis nuo okupantų, o dramoje „Vykinto žygis“ išaukštinamas žemaičių kunigaikštis, vienas žymiausių Saulės mūšio (1236 metais) karžygių. Kai atėjo to istorinio įvykio 700 metų jubiliejus, J. Kanopka ir kompozitorius Julius Sinius surengė Vilniaus Vytauto Didžiojo gimnazijos salėje didelį ir garsų „Vykinto žygio“ vakarą. Jis įvyko 1936 metų gruodžio 12 dieną.

Verta išskirtinio dėmesio to vakaro programa: portretas – „Mindaugas, Lietuvos vienytojas“; Onos Miciūtės tam jubiliejui skirta poemėlė, kurią ji pati ir padeklamavo; išangos žodį tarė „Romuvos“ draugijos pirmininkas Juozas Maceika; išklaudyta studento Stasio Lazdinio paskaita „Mūšis ties Saule – Šiauliais“; Vykintą vaidino Jonas Astaška, Vykinto motiną Viesulą vaidino Nastė Eidukonienė, aukštaičių kunigaikštį Mindaugą – Stasys Kazlauskas, Krivį – Juozas Kanopka, Vaidilas – Pranas Žukas ir Alfas Munčelis, pasiuntinį – Liudas Činčikas; baleto dalį parengė N. Marašovienė; chorui vadovavo J. Sinius; akompanavo prof. Konstantinas Galkauskas; režisavo J. Kanopka.

Kartoju: ne vienas J. Kanopkos dramoms kūrinys buvo režisuojamas ir vaidinamas iš rankraščių. Šiandien sunku juos besurasti. Neišaiškintas ir „Vykinto“ teksto likimas.

Apskritai J. Kanopkos dramoms kūriniai kūrinėliai, skirti suaugusiems, jaunimui ir vaikams, neprašoko nepriklausomos Lietuvos dramaturgų mėgėjiškiems vaidinimams parašytų pjesių meninio lygmens, bet ir neatsiliko, ypač idėjiniu požiūriu. Vis dėlto tenka pasakyti, kad jo pjesės schematiškai sukirptos, stokojančios psichologinio pagrįstumo. Personažų, net ir pagrindinių, vaidintojams teko prie tokio stygiaus taikytis ir pagal išgales savaip prisitaikyti. Pačiam autoriui tai sekėsi visai neblogai, nes turėjo vaidybos dovaną – įtikti publikai, ypač neišrankiai. Papirkdavo žiūrovus ta jo intymi šypsenėlė, savitas humoro jausmas ir puiki atmintis perteikiant pjesės tekstą. Juk mokėjo berte berti šimtus anekdotų. Turbūt dėl to „gebėjo“ ir nepavargti, vaidino sulaukęs net aštuoniasdešimties metų. Todėl jo repertuare susikaupė ne šimtas ir ne du įvairiausių vaidmenų. Be savų pjesių, jis, kaip ir kiti vilniečiai režisieriai, naudojosi repertuaru, gaunamu iš už demarkacijos linijos, dažniausiai randamu Marijos Šlapelienės knygyne Vilniuje – nuo Keturakio „Amerikos pirty“ iki A. Fromo-Gužučio „Pono ir mužikų“ bei P. Vaičiūno „Sudrumstos ramybės“. Didelę pjesių dalį sudarė vertimai ar perdirbiniai iš slavų kalbų.

Minint J. Kanopkos dramaturgo, režisieriaus ir aktoriaus veiklą okupuoto Vilniaus krašto laikotarpiu, nepamirštinas jo ypatingas gebėjimas visur būti iniciatoriumi bei padėjėju.

Studijuodamas Vilniaus Stepono Batoro universiteto gamtos ir matematikos fakultete, jis, šalia A. Krutulio, uoliai dalyvavo steigiant Lietuvių studentų sąjungos dramoms sekcijai, veikusiai 1930–1936 metais ir padėjusiai pagrindus būsimam, jau profesionaliam, „Vaidilos“ teatrui. Toksai teatras galėjo būti įkurtas ir veikti tik laisvėje, t. y. atgautame Vilniuje, ir tik susitelkus pajėgesniems scenos veikėjams, režisieriams bei aktoriams. Jo pradžia – 1939 metai, kada ir jo direktorius J. Kanopka buvo atgavęs laisvę po ištrėmimo 1937 metais – lenkų valdžiai įprastos priemonės „apsivalyti nuo lietuviybės gynimo ir ugdymo šulų“.

Tai buvo išties didelis J. Kanopkos šuolis pirmyn. Jam direktoriaujant Vilniaus „Vaidiloje“ iki 1941 m. dirbo talentingasis režisierius Algirdas Jakševičius. Jis pastatė ir J. Kanopkos dramą „Replėse“ (1940). Šio režisieriaus studijoje jis kurį laiką lavino savo scenos įgūdžius. Vėliau J. Kanopka galėjo vaisingai bendradarbiauti su įvairiais režisieriais, dirbusiais „Vaidiloje“ iki 1945 m. tarsi pamainomis:

su Aleksandru Kernagiu, Baliu Lukošiumi, Juozu Gustaičiu, Jurgiu Blekaičiu. Ne tik režisūra, bet ir vaidyba šiame teatre buvo brandesnė, ir repertuaras iškilėsnis, pavyzdžiui, G. Hauptmano „Kolega Kramptonas“, A. Miusė (de Musset) „Marijanos kaprizai“, P. Vaičiūno „Naujieji žmonės“. Čia vaidino Napoleonas Bernotas, Vladas Jurkūnas, Kazimiera Kymantaitė, Aldona ir Emilija Liobytės, Dana Rutkutė ir kiti sparčiai bręstantys scenos menininkai profesionalai.

1945 m. J. Kanopka skaudžiai sielojosi dėl „Vaidilos“ prijungimo prie Vilniaus valstybinio dramos teatro (1955 m. pavadinto akademinio, o 1998 m. – Lietuvos nacionaliniu dramos teatru). Tačiau žinome, jog kartu su šio teatro pavadinimų keitimusi kito ir trupės sudėtis, ir jos kūrybinė veikla. Ji brendo ir turtėjo. J. Kanopka, priimtas į tą trupę, taip pat progresavo. Nors ir dabar jis atliko, tarkim, ne pirmieji vaidmenis – klebonų, vyskupų, generolų, įvairaus rango pasiuntinių bei tarnų, bet vaidino paklusdamas tokiems režisūros meistrams kaip Romualdas Juknevičius, Juozas Rudzinskas, Henrikas Vancevičius, Kazimiera Kymantaitė, Vytautas Čibiras, kurie statė nemažai klasikinės dramaturgijos veikalų.

Štai garsiaame A. Čechovo vienaveiksmių vokalinių spektaklyje („Piršlybos“, „Meška“ ir „Jubiliejus“) jis gražiai suvaidino banko tarnautoją (rež. R. Juknevičius, 1945), Goethe's „Fauste“ jis – Pralobėlis (rež. J. Rudzinskas, 1965), o Just. Marcinkevičiaus „Katedroje“ net du vaidmenys – kareivis ir elgeta (rež. H. Vancevičius, 1971), nerūpestingai, linksmai, bet su įkvėpimu jis šmėsteli A. Ostrovskio „Bekraitėje“, F. Diurenmato (Dürrenmatt) „Damos vizite“, V. Krėvės „Skirgailoje“ ir net V. Šekspyro „Hamlete“. Nesuskaičiuosi...

J. Kanopkai asmeniškai labai artima režisierė K. Kymantaitė yra taip pasakiusi apie du jo vaidmenis:

J. Kanopka – klebonas A. Vienuolio „Paskenduolės“ inscenizacijoje. Akademinis dramos teatras. 1956 m. Iš teatro ir muzikos muziejaus fondų (Inv. Nr. 7257)

Aktorius Juozas Kanopka. 1960 m. Iš teatro ir muzikos muziejaus fondų (Inv. Nr. 9587)

„1945 m. atėjęs į Vilniaus dramos teatrą, Tu papuošei jo spektaklius savo jau subrendusiu talentu, inteligencija ir taktu. Kai kurie Tavo vaidmenys tapo legenda; tai Sidabras B. Dauguviečio „Žaldokynėje“, gyvas nuo 1948 m. iki šiol, arba Klebonas, 1952 m. pasirodęs A. Vienuolio „Paskenduolės“ inscenizacijoje, – trūksta žodžių apsaakyti, linksta plunksna besistengiant aprašyti“. (Kazimiera Kymantaitė. Pasakutinis žodis Juozui Kanopkai // Literatūra ir menas. 1990. Bal. 14).

Į tokią režisierės liaupę Juozas Kanopka galėtų atsakyti maždaug taip (ir atgaline data): „Aš esu komiško pobūdžio artistas. Gyvenime esu linksmo būdo. Tokie kaip Sidabras man neblogai pavykdavo. Autoriui (B. Dauguviečiui – A. V.) ir režisieriui (K. Kymantaitėi – A. V.) patiko. Bet valdžiai – ne. Nes aš Sidabras nekarikatūrinau. Meno dirigantai troško, kad Sidabras (suktas sovietinio ūkio ūkvedys – A. V.) būtų niekšas, nešvarus, o man jis buvo žmogus su tam tikromis ydomis...“ (Aleksandras Guobys. *Artisto atminimui // Literatūra ir menas. 1994. Spal. 22).*

Pirmoji mokslininkė iš Širvintų krašto (Sofija Kanopkaitė)

Algimantas Lebionka

Negausiamo kilusių iš Širvintų krašto šio amžiaus mokslininkų būrelyje išsiskiria pirmoji mokslininkė moteris – profesorė, habilituota daktarė, Lietuvos mokslų akademijos narė korespondentė Sofija Kanopkaitė.

Didelis, ramus ir neraštingas buvo Alionių kaimas, kai Kanopkų Zosė išvydo šį pasaulį ankstyvą 1926 m. pavasarį. Aliónys buvo pačiame Ukmergės apskrities ir Širvintų valsčiaus pakraštyje, jo laukai rėmėsi į demarkacijos liniją, skyrusią nepriklausomą Lietuvą nuo lenkų okupuoto Vilniaus krašto. Iki artimiausių Širvintų ir Giedraičių miestelių buvo po keliolika kilometrų. Alionysė jau veikė pradinė mokykla, tačiau joje tebuvo trys skyriai, ir ją lankė ne visi vaikai, nes privalomojo pradinio mokymo dar nebuvo.

Pirmasis berniukas iš Alionių kaimo, kuris tuo metu jau mokėsi Vilniuje, buvo Zosės pusbrolis Eduardas Kanopka, vyresnis už ją net penkiolika metų, vėliau tapęs žinomu mokslininku farmakognostu.

Būsimosios mokslininkės ankstyvoji vaikystė sutapo su istoriniu įvykiu jos tėviškėje – kėlimusi į vienkiemius ir dideliais su tuo susijusiais sunkumais, nes trobesių perkėlimas reikalavo nemažų išlaidų, o dar tebesitęsė ekonominė krizė. Be to, Alionių apylinkių žemė nederlinga ir tos pačios Zosės tėvai taturėjo tik 8 ha.

Pradinę mokyklą gimtajame kaime Zosė lankė ketverius metus (1932–1936), buvo labai stropi ir gabi mokinė, troškusi ir toliau mokytis, deja, tėvai, net ir labai norėdami, negalėjo patenkinti jos troškimo. Tais laikais pradinės mokyklos Lietuvoje jau buvo dviejų pakopų: kaimuose – keturių skyrių, o miesteliuose bei didesniuose bažnytkaimiuose – šešių skyrių. Artimiausia antros pakopos mokyk-

la buvo Širvintosė, iki kurių nuo Alionių apie dvylika kilometrų...

Galima suprasti, kaip sielvartavo Zosė, nedidukė ir iš pirmo žvilgsnio labai trapi mergaitė, kai penkerius metus po Alionių mokyklos baigimo ateidavo rugsėjo 1. Tą dieną ir vienas kitas jos kaimo turtingesnių tėvų vaikas vykdavo į miestelį mokyti, o Zosei, ištroškusiai mokslo, tai buvo nepasiekiamas svajonė... Tik 1941 m. rudenį, gyvendama pas gimines, ji ištojo į Pabáisko pradinės mokyklos penktąjį skyrių, kurį baigė kitų metų pavasarį. Tada buvo priimta į Širvintų progimnazijos antrąją klasę ir ją baigė 1943 m. Per vasaros atostogas pasirengė ir tais pačiais metais išlaikė stojamuosius egzaminus į Ukmergės mokytojų seminariją. Baigusi I kursą, 1944 m. rudenį persikėlė į Vilnių ir pradėjo mokyti S. Neries gimnazijos VI klasėje. Prieš baigiant šią mokyklą (1946 m.) mirė jos tėvas. Dabar sunku suprasti, kiek vargo ir nepriteklių ji turėjo patirti sunkiais pokario metais besimokydama Vilniuje gimnazijoje ir universitete, kokią didžiulę meilę mokslui ji jautė širdyje, koks aistringas buvo jos veržimasis į mokslo paslaptis.

1947 m. baigusi gimnaziją, Sofija Kanopkaitė ištojo į Vilniaus universiteto Chemijos fakultetą, kurio dėstytojai ir vadovybė greitai pastebėjo bei įvertino jos gabumus ir darbštumą. Paskutiniaisiais studijų metais ji buvo paskirta fakulteto vyr. laborante. Universitetą baigė 1952 m.; kitais metais buvo nukreipta į Maskvos Bacho biochemijos instituto aspirantūrą. Šiame institute 1955 m. ji apgynė biologijos mokslų kandidato disertaciją ir 1956–1957 m. buvo jo jaunesnioji mokslinė bendradarbė.

1956 m. S. Kanopkaitė ištekėjo už kalbininko Jurgio Rozgos.

Straipsnyje „Vitaminų biochemija“ („Mokslas ir technika“. 1996, Nr. 2. P. 25) prof. S. Kanopkaitė rašė:

„Kokiomis aplinkybėmis atėjau į mokslą – žinau, tačiau kas nulėmė mano mokslinės veiklos kryptį – tikrai atsakyti negalėčiau“.

Į antrąjį mokslininkės klausimą, atrodo, padeda atsakyti pagrindinė jos tyrinėjimų sritis – vitaminų biochemija, t. y. jų poveikis organizmams. Mokslininkė ypač domėjosi vitaminu B₁₂ ir jo poveikiu žmogaus organizmui, todėl drįstume teigti, kad jos veiklos kryptį nulėmė didelė meilė žmonėms ir noras jiems padėti.

S. Kanopkaitės tyrinėjimai vitaminų biochemijos srityje turėjo reikšmės ir medicinai. Tai įrodo faktas, kad 1968 m. Vilniaus eksperimentinės medicinos institutas už apgintą disertaciją jai pripažino biologijos daktarės laipsnį.

1957–1963 m. S. Kanopkaitė dirbo Biologijos ir Botanikos institutuose vyresniąja moksline bendradarbe, 1963–1986 m. – Botanikos ir Biochemijos institutuose laboratorijos vedėja. 1974 m. jai buvo suteiktas profesorės vardas, o po dvejų metų (1976) ji išrinkta Lietuvos mokslų akademijos nare korespondente. Nuo 1986 m. iki išėjimo į pensiją mokslininkė dirbo Biochemijos ir Imunologijos institutuose vyriausiąja moksline bendradarbe.

Prof. Sofija
Kanopkaitė.
1980 m.

Prof. S. Kanopkaitė parašė 4 monografijas (viena iš jų 1980 m. išleista Niujorke) ir daugiau negu 250 mokslinių bei mokslo populiarinimo straipsnių. Ji yra trijų išradimų ir dviejų mokslinių rekomendacijų praktikai autorė arba bendraautorė. Mokslininkė parengė 15 jaunų mokslininkų – mokslo daktarų.

Nuo 1960 m. S. Kanopkaitė aktyviai dalyvauja Lietuvos biochemikų draugijos veikloje; 1972–1992 m. ir nuo 1994 m. iki šiol yra šios draugijos pirmininkė.

Visame savo mokslinės veiklos kelyje prof. S. Kanopkaitė žavėjo bendradarbius savo kuklumu, nuoširdumu, jautrumu ir pagarba žmonėms, už tai ji buvo ir tebėra ją pažinojusių žmonių mylima ir gerbiama.

Mokslininkės šeimoje išauklėti du vaikai: duktė Julija Rozgaitė-Razumienė – biochemikė, dirbanti MA Biochemijos institute, ir sūnus Rimantas Rozga – fizikas pedagogas.

Žmogaus tapsmo kelias

(Docentas Eduardas Kanopka)

Sofija Kanopkaitė

Sudėtinga pasakoti apie žmogų, kurio jau nebėra tarp mūsų, tuo labiau, kad Eduardas yra to paties genealoginio medžio šaka.

Mano tėvelis Jonas Kanopka ir Eduardo tėvas Pranas buvo tikri broliai. Mano tėvelis, būdamas 16 metų (apie 1907 m.), iškeliavo Amerikon geresnio gyvenimo ieškoti, o Eduardo tėvas – į Vilnių, kur pramoko siuvėjo amato ir juo vertėsi. Čia 1911 m. balandžio 4 d. gimė Eduardas. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui Eduardo tėvas išėjo į frontą, o mama Pranė su vaikais – Gvidonu, Eduardu, Elena ir Jadvyga – grįžo į Alionių kaimą pas savo tėvą Joną Didžiulį. Grįžęs iš karo čia išikūrė ir Eduardo tėvas. Alionysė jis valdė 4 ha ūkį.

1919 m. Eduardas pradėjo lankyti pirmąją Alionių pradinę mokyklą. Jo mokytoja buvo lenkė, išmokiusi vaikus save vadinti lenkais. Lietuviškai Eduardas išmoko Vytauto Didžiojo gimnazijoje Vilniuje. Joje daugiausia mokėsi neturtingųjų vaikai. Materialiai jis vertėsi labai sunkiai. Kaip prisimindavo Eduardas, dažną dieną likdavo be pietų, nes trūkdavo 10 grašių. Kartais mokytoja pavaišindavo arbata su bandele.

Gimnazijos baigimo atestatą jis gavo Utenos gimnazijoje, nes aplinkybių verčiamas turėjo iš Vilniaus pasitraukti.

Dar gyvendamas Alionyse domėjosi gamta, ją ilgainiui vis labiau pamilo. Troško mokytis toliau, tik materialinės galimybės buvo menkos. Nepaisant to, iškeliavo į Kauną. Laimei, susidraugavo su autobuso vairuotoju. Šiam patiko vaikinai ir jo troškimas mokytis, tad kurį laiką Eduardą priimdavo nakvynės autobuse. Dienomis Eduardas pradėjo uždarbiauti – taupyti pinigus būsimoms studijoms: „Pieno centrui“ pjovė malkas, greit gavo ir „mokytojo“ vietą – pradėjo mokytis gamtos mokslų žydu vaikus.

Nepaisydamas materialinių nepriteklių, Eduardas ryžosi stoti į Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Farmacijos skyrių. Jis buvo kruopštus, pareigingas studentas.

Universitete šalia neturtingųjų studijavo ir pasiturintys jaunuoliai. Prisimenu Eduardo pasakojimą, kaip kartkarčiais turtingieji praleisdavo paskaitas dėl to, kad norėdavo pasimėgauti kavinėje puodeliu kavos ar stiklu arbatos.

Eduardo studijų laikais studentai turėjo išigyti savo lėšomis eksperimentams reikalingus laboratorinius stiklus: mėgintuvėlius, piltuvėlius, menzūras, pipetes, kolbutes ir pan. Eduardas juos skolindavosi iš turtingųjų, bet už tai turėdavo atlikti jiems skirtas užduotis.

1941 m. Eduardas baigė universitetą ir išigijo farmakognosto specialybę.

Žmonijos išmintis byloja, kad dažniausiai sunkiai ėjusieji toliau nueina. Šis posakis tinka ir Eduardui. Baigęs studijas 1941–1945 m. Eduardas dirbo Vilniaus universiteto vaistinių augalų sodo vedėju, 1945–1950 m. jis buvo to paties universiteto Farmakognozijos ir farmacinės chemijos katedros vedėjas. 1950 m. su šeima persikėlė į Kauną ir 1950–1951 m. dėstė universitete. Tais pačiais metais jis tapo mokslų daktaru, o 1953 m. jam suteiktas docento vardas.

Reorganizavus Kauno universitetą į institutus, Eduardas 1951–1979 m. dėstė Medicinos institute. Tuo pat metu (1950–1975) jis vadovavo Farmakognozijos ir vaistų formų technologijos katedrai. 1979 m. išėjo į pensiją ir kurį laiką dirbo Kaune „Sanito“ vaistų gamykloje moksliniu konsultantu.

1991 m. gegužės 19 d. mirė Kaune, sulaukęs 80 metų. Jį laidojo kunigas Ričardas Mikutavičius. Iلسisi Petrašiūnų kapinėse.

Aistringai mylėdamas gamtą, vienas ir su studentais pėsčiomis išvaikščiojo savo Tėvynės pievas ir miškus, norėdamas įvertinti, kiek ir kokių vaistingųjų augalų randama Lietuvoje. Sudarė vaistinių augalų augimviečių žemėlapi, nurodydamas eksploatacinius telkinius Lietuvos miškuose. Kanopka ypač domėjosi vaistiniais augalais, turinčiais širdį veikiančių veikliųjų medžiagų, galbūt norėdamas padėti ir savo mamai, bet ji, būdama širdininkė, anksti pasitraukė iš gyvųjų tarpo.

Eduardas paliko gražų atminimą apie save. Jis buvo romantiškos sielos, dosnus ir atviraširdis, tiesaus būdo žmogus, nevengdavo teisybės į akis išrėžti. Aistringai mylėjo liaudies dainas ir dainininkus. Dar ir dabar mano atmintyje skamba Eduardo pamėgta daina: „Pjaun broliukai žalioj lankoj baltus dobilėlius, oi, oi, oi, oi, oi baltus dobilėlius...“ Dainuodavo vienas, su studentais ekspedicijoje, savo draugų būryje ir su vaikais. Nevengė draugystės, nes mylėjo žmones.

E. Kanopkos žmona Anelė Kanopkienė – stomatologė chirurgė, mokslų daktarė, docentė; duktė Laimutė Kanopkaitė-Tarasevičienė – biochemikė, mokslų daktarė; sūnus Arvydas Kanopka – chemikas technologas, mokslų daktaras.

Doc. Eduardas

Kanopka.

1971 m.

Kunigo Česlovo Kavaliausko baudžiamoji byla

Kazys Misius

Kun. Česlovo Kavaliausko baudžiamoji byla (229 lapai) pradėta 1950 12 19, baigta 1989 11 16. Kaip priedai, dar yra stebėjimo (40 lapų) ir turto (15 lapų) bylos. Viskas saugoma Lietuvos ypatingajame archyve, baudžiamųjų bylų fonde, sign. P-16633.

Sovietinio saugumo sukurtos baudžiamosios bylos negali būti objektyvus istorijos šaltinis, nes gindamiesi ir stengdamiesi neįpainioti kitų asmenų, kaltinamieji negalėjo būti „nuoširdūs“ juos tardančiam karininkui. Be to, užrašytieji atsakymai į klausimus – tai ne tikslūs kaltinamojo žodžiai, o tardytojo formuluotės, kurioms priešintis būtų buvę tolygu save iš anksto pasmerkti.

Kadangi rašinyje naudotasi beveik tik viena byla, daugiausia kvotos protokolais, bylos lapai ir kiti šaltiniai nurodomi tekste, o ne išnašose.

Iki arešto

Česlovas Kavaliauskas gimė 1923 07 20 Pūmpėnuose (Biržų aps.). Be Česlovo, šeimoje dar augo sesuo Kristina, gimusi 1915 m. Netrukus šeima persikėlė į Kauną ir čia prabėgo būsimojo kunigo vaikystė. Baigęs pradinę mokyklą, toliau mokėsi Kauno „Aušros“ gimnazijoje. Priklausė moksleivių atseitinių organizacijai, veikusiai nelegaliai, buvo įstojęs į skautus. (*Baudž. b. P. 102–103*).

Baigęs gimnaziją, 1941 m. Č. Kavaliauskas įstojo į Kauno kunigų seminariją. Čia jis buvo vienas pažangiausių klierikų, labai gabus kalboms. Apie 1944 m. įstojo į seminarijoje veikusią klierikų tomistų kuopelę, kurios nariai siekė gilintis į filosofiją ir teologiją bei padėti neturtingiems klierikams.

Atrodo, kad 1944 m. kuopelei vadovavo Č. Kavaliausko draugas dar iš gimnazijos laikų Vytautas Zakarevičius. Tada kuopelei priklausė Izidorius Bubnys, Algirdas Mocius, Petras Kiela, Aleksandras Popučka, Vytautas Radzevičius, Pranciškus Ščepavičius ir kiti. 1944 m. pavasarį I. Bubnys, A. Mocius ir P. Ščepavičius seminariją baigė. V. Zakarevičius ruošėsi pasitraukti į Vakarų. Todėl jis paprašė Č. Kavaliauską tęsti būrelio veiklą, nes jis ir dar keli klierikai – tomistų ratelio nariai – 1944 m. pasitraukė į Vakarų.

Užėjus raudonarmiečiams, Č. Kavaliauskas pasikalbėjo su aktyvesniais klierikais Romualdu Gruce bei Broniumi Bulika ir susidaręs organizacinis branduolys 1945 m. rudenį atgaivino tomistų kuopelę. Bet okupantų represinės struktūros jau buvo apraizgusios Kauno kunigų seminariją agentų, t. y. šnipų, tinklu. Neaišku, kodėl Lietuvoje vengiama net istoriškai vertinti klastingųjų agentų nuopelnus okupantams. Juk didžioji dalis kovotojų už laisvę bei politikaliųjų žūčių yra agentų veiklos padarinys.

1945 10 19 agentas, slapyvardžiu Vytulis, pranešė čekistams, kad 1945 10 04 Kauno kunigų seminarijos klierikai Č. Kavaliauskas, B. Bulika ir R. Grucė suorganizavo nelegalų seminaristų susirinkimą ir nutarė atgaivinti vokiečių okupacijos metais veikusį tomistų ratelį. Agento duomenimis, tame susirinkime išrinkta ratelio valdyba, į kurią įėjo Č. Kavaliauskas, B. Bulika ir Albertas Talačka. (*Baudž. b. l. 199–10, 11*).

Nors patys čekistai ratelio veikloje jokio antisovietizmo neižiūrėjo, tačiau grupinę agentūrinę bylą pradėjo. Ieškota naujų agentų. Netrukus klierikai suprato, kad sovietiniam saugumui apie tomistų ratelį viskas žinoma, ir 1946 m. pradžioje jo veiklą nutraukė. Savo ruožtu buvo nutraukta ir grupinė agentūrinė šio ratelio byla.

Deja, Č. Kavaliauskas ramybės nebeturėjo. Čekistai tapo dažni „svečiai“ seminarijoje. Vienas jų buvo Č. Kavaliausko bendraklasis iš „Aušros“ gimnazijos – Maslobojevas. Kartą Maslobojevas Č. Kavaliauskui į kišenę nepastebimai įbruko raštelį. Jame buvo rašoma, kad Č. Kavaliauskui gresia pavojus ir jis, Maslobojevas, noris padėti. Neva pagalbos reikalu jis paskyrė susitikimą pas klieriko motiną arba nurodytu adresu. Č. Kavaliauskas suprato, kad pasimatymo tikslas gali būti bandymas įtraukti jį į šnipų armiją, todėl į paskirtą susitikimą nenuvyko. Su įbruktu rašteliumi jis nuėjo pas seminarijos rektorių Stanislovą Gruodį. Rektorius patarė nemesti seminarijos. Č. Kavaliauskas persikėlė į kitą bendrabučio korpusą, tačiau sužinojo ir pats pastebėjo, kad čekistai nesiliauja juo domėtis. Todėl 1946 m. kovą su vadovybės žinia iš seminarijos laikinai išvyko pas savo krikšto motiną Emiliją Grabauskienę, gyvenusią Pasvalio vls. Po trijų savaičių grįžo į Kauną ir su keliais klierikais gyveno paskirtame bute. Deja, vieną dieną to namo kieme Č. Kavaliauskas susitiko su Maslobojevu, kuris ėjo pas klierikus daryti kratos.

Todėl tą pačią dieną Č. Kavaliauskas išvyko į Viduklę pas kun. Praną Tumina, kur pragyveno apie mėnesį. Artėjant kurso iššventinimo į kunigus datai, vėl atvyko į Kauną. Kyla išpūdis, kad valdžia reikalavo klieriko Č. Kavaliausko į kunigus nešventinti: 1946 06 16 Kaišiadorių vyskupas T. Matulionis beveik visą kursą iššventino į kunigus, o Č. Kavaliauskas tik patarnavo toms apeigoms. Po dviejų dienų tas pats vyskupas vienoje Kauno bažnyčioje neviešai iššventino klierikus Č. Kavaliauską ir Gerardą Dundą į kunigus. (*Baudž. b. l. 16–20*).

Iššventintas į kunigus, Č. Kavaliauskas paskiriamas vikaru į Pāšvitinį. Tikriausiai dar 1945 m. Č. Kavaliauskui buvo pradėta vadinamoji agentūrinė formuliario byla, kuri neišliko arba jos nepavyko rasti. Aišku, ta byla kunigą lydėjo visur, kur jis bebūtų. Tokios formuliario bylos dažniausiai baigdavosi areštu, t. y. baudžiamąja byla. Vykstant kovoms už laisvę ir stalinistiniam terorui, jaunas vikaras negalėjo neparodyti palankumo kovojančiai tautai.

1949 10 29 Jonišio aps. MGB (rusiška valstybės saugumo ministerijos santrumpa) skyriuje oficialiai surašytas Mikalojaus Afanasjevo apklausos protokolas. (Jis buvo kilęs iš Suvalkų aps. ir tuo metu dirbo Kriukų vls. vykdomojo komiteto sekretoriumi.) M. Afanasjevas liudijo, kad kartu su Grigorijum Jakovlevu (vėliau žuvusiu) 1947 06 29 užėjęs į Pašvitinio bažnyčią ir girdėjęs kun. Č. Ka-

valiausko pamokslo pabaigą, kuri buvusi aiškiai antisovietinė. Neva vikaras kalbėjęs, kad „mes visi krikščionys, o mus šaudo, nori pasmaugti, bet mes kaip kovojome, taip ir turime kovoti“. (Baudž. b. L. 111–112).

Šio liudijimo metu kun. Č. Kavaliauskas jau buvo pakeitęs dvi ar tris parapijas. Apie 1948 m. jis paskiriamas vikaru į Viduklę, o gal dar trumpai pabuvo ir Kelmėje. Viduklėje čekistai stengiasi sukompromituoti jį kaip kunigą per jauną gydytoją agentę G. B., kuri iš Raseinių perkeliama Viduklės ambulatorijos vedėja. Matyt, veikdama pagal kruopščiai parengtas instrukcijas, ši agentė ne tik susipažino su kun. Č. Kavaliausku, bet ir įgijo jo pasitikėjimą. Aišku, atsirado pranešimų apie Viduklės vikaro antisovietines nuotaikas bei kalbas.

1949 m. gegužės mėn. pradžioje kun. Č. Kavaliauskas laikinai paskiriamas Paštuvės klebonu. Neva įsidarbinti į Kulautuvą atvyko ir Viduklės ambulatorijos vedėja G. B. Matyt, neatsitiktinai ji susitiko ir su kun. Č. Kavaliausku. Pasitaikė, kad jie kartu važiavo į Kauną. Vėl atsiranda pranešimų apie kun. Č. Kavaliausko antisovietines kalbas.

Vos du mėnesius išbuvęs Paštuvoje, kun. Č. Kavaliauskas paskiriamas vikaru į Šakiūs. Gydytoja G. B. 1950 m. ištekėjo už Marcinkevičiaus ir kun. Č. Kavaliauskui šnipinėti nebenaudota. Bet sovietinio saugumo dėmesys Č. Kavaliauskui nemažėjo. O dalis buvusių tomistų ratelio narių 1948–1950 m. tapo politkaliniais. Pataisos darbų lageriuose atsidūrė kunigai B. Bulika, R. Grucė, G. Dunda, V. Radzevičius, P. Ščepavičius.

Kartą su kun. Č. Kavaliausku atsitiko nepaaiškinamas įvykis. 1950 m. spalio mėn. 27 d. jis susiruošė į Kauną aplankyti mamos. Atvykus į Marijampolę, paaikšėjo, jog tą dieną autobuso nebėra. Kun. Č. Kavaliauskas aplanko savo seminarijos laikų pažįstamą, kuris tada jau buvo MGB agentas, slapyvardžiu Paiseelis. Pernakvojęs rytą kartu su pusryčiais buvo pavaišintas kažkokiu gėrimu. Galima įtarti, jog pasiūlytasis gėrimas turėjo stiprų poveikį sveikatai. Kun. Č. Kavaliauskas į pirmą autobusą pavėlavo ir kažkokiu būdu atsidūrė Marijampolės rajono kompartijos komitete. Čia apsauga jį sulaikė ir galėjo elgtis su dvasininku, laikomu neva liaudies priešu, kaip norėjo. Vėliau kvočiamas kun. Č. Kavaliauskas teigė apie nesusipratimą Marijampolės kompartijos būstinėje mažai ką teprisimenąs.

1950 10 21 iš agento, slapyvarde Gediminas, čekistai gavo aliarmuojantį pranešimą. Jame rašoma:

„1950 metų spalio 19 d. šaltinis susitiko su kunigu Česlovu Kavaliausku, kuris papasakojo, kad būdamas girtas, norėjo užmušti Lietuvos Marijampolės rajono komiteto KP(b) sekretorių, tačiau tai jam nepavyko.

Dabar, Kavaliauskas sako, šiaip ar taip savo siekį įvykdysiu. Jeigu dėl to, kad išvažiavo iš Šakių miesto, pačiam nepavyks, tai jis pasamdys žmones, kurie įvykdys ketinimą be jo, t. y. užmuš Lietuvos KP(b) Marijampolės RK sekretorių“. (Baudž. b. L. 192–2, 3).

Įsismaginęs agentas tęsė:

„Mūsų uždavinys dabar toks, – kalbėjo Kavaliauskas: – pasinaudoti kiekvienu atveju ir skinti bolševikams galvas“.

Neva kiekvienu momentu to imtis pasiryžęs ir kun. Č. Kavaliauskas.

Taigi juokais pasakytus žodžius agentas praneša kaip rimtus kun. Č. Kavaliausko ketinimus. Toliau šiame pranešime rašoma:

„Kavaliauskas šmeižia visą Lietuvos SSR vyriausybę, tam parinkdamas labiausiai įžeidžiančius epitetus. Kaip pats pareiškė, SSSR vyriausybę jis laiko kruvinojo režimo Lietuvos SSR kaltininke. Kritikuodamas leninizmą, Kavaliauskas kalba, kad leninizmas sudėtingas savo kvailumu ir tauškalais, kad leninizmas – duobkasių mokslas ir kapinės, kur laidojamas jaunimo ir visų tų, kurie imasi šį mokslą studijuoti, protas“. (Baudž. b. L. 199–3, 4).

Po keturių dienų gautas kitas agento Gedimino pranešimas. Jame teigiama, kad kun. Č. Kavaliauskas *„turi radijo intuoą ir klauso naujienų iš užsienio: Amerikos, Anglijos, Vatikano. Jis tikisi, kad Sovietų Sąjungą, kurią jis vadina elgetų tėvyne, subyrės“.* Be to, kun. Č. Kavaliauskas pasakojęs šaltiniui antisovietinio turinio anekdotus, kuriuose šmeižiama komunistų partija ir jos vadas. (Baudž. b. L. 194–4, 5).

Nuo tokių agento Gedimino pranešimų čekistams turėjo šiauštis plaukai. Nors kun. Č. Kavaliauskas iškeliamas į Žasliūs, jo areštas buvo nulemtas dar Šakiuose.

Areštas, baudžiamoji byla, lageris

1950 12 01 Vilniuje LSSR MGB 5 skyriuje surašyta nutartis areštuoti kun. Č. Kavaliauską. Jis kaltinamas tomistų ratelio seminarijoje organizavimu, antisovietine propaganda ir „chuliganizmu“ bandant pakliūti į Marijampolės kompartijos būstinę. (Baudž. b. L. 2).

Gruodžio 15 d. gautas jo arešto ir kratos orderis. Kun. Č. Kavaliauskas suimtas 1950 12 19. Tą dieną turėjo būti padarytos ir kratos, tačiau jų protokolai datuoti gruodžio 20 d. Per kratą paimta 293 rb, kišeninis laikrodis, pamokslų konspektai, laiškai, kiti rankraščiai. Kitas turtas (sutana, lova, etažerė, stalas, dvi kėdės, 2 lagaminai) areštuotas ir paliktas atsakingai saugoti. Kratos protokoluose nenurodyta, kiek lapų rankraščių paimta. Nors tuose rankraščiuose nieko prieš sovietų valdžią nerasta, bet po poros savaičių jie sudeginti. (Baudž. b. L. 15).

Kunigas Č. Kavaliauskas naktimis beveik nebuvo tardomas. Jį kvotė LSSR MGB tardytojas lietuvis leitenantas Alekna. Per pirmąją 1950 12 20 kvotą daugiausia klausinėta apie paskutinius mokymosi seminarijoje metus, pasitraukimą iš jos, iššventinimą į kunigus. Kunigas Č. Kavaliauskas atvirai papasakojo, kad ėmė slapstyti nenuėjęs į paskirtą susitikimą su MGB darbuotoju Maslobojevu.

Kitos kvotos, gruodžio 27 d., tema – „chuliganizmas“ Marijampolės kompartijos būstinėje. Kun. Č. Kavaliauskas papasakojo, kad 1950 m. rugsėjo mėn.,

vykdamas į Kauną, Marijampolėje pernakvojo pas savo pažįstamą iš seminarijos, vikarą kun. Stasį Kurmauską. Ry tą buvęs pavaišintas, išgėres vieną kitą taurelę. Kadangi pavėlavęs į autobusą, grįžęs atgal ir dar pasivaišinęs. Teigė neatsimenąs, kaip pakliuvo į Marijampolės kompartijos komitetą ir ką ten veikė. (*Baudž. b. L. 33–43*).

1950 m. gruodžio 30 d. tardytojas reikalavo pasakoti apie pasakytus antisovietinius pamokslus, paminėjo neva jo sakyta tokių pamokslų Paširvintyje. Kun. Č. Kavaliauskas teigė neprisimenąs jokių sakytų antisovietinių pamokslų, o tardytojo minimu laiku Paširvintyje pamokslo visai nesakęs.

Tiesa, manydamas, kad tardytojas turi žinių, prisipažino 1950 m. Paštuvoje per pamokslą įrodinėjęs tikrai buvus Kristų ir papriekaištavęs, jog dabartiniuose rašiniuose tai neigiama. Tokius žodžius paskatinusi Lietuvos mokslų akademijos prezidento Juozo Matulio knyga apie mokslą kovoje su religija. Dėl tos knygos jis J. Matuliui parašęs laišką. (*Baudž. b. L. 44–49*). Buvo tikrinama, ar kun. Č. Kavaliausko laišką J. Matulis gavo. Byloje atsiranda tokia pažyma (*Baudž. b. L. 119–6*):

„LSSR MGB „V“ skyrius, atlikęs asmeninį ir Lietuvos mokslų akademijos patikrinimą, nustatė, kad laiško, minimo areštuotojo Č. M. Kavaliausko parodymuose, Lietuvos SSR mokslų akademijos prezidento profesoriaus Matulio adresu negauta“.

Tikėtina, kad J. Matulis suprato galimas pasekmes, jeigu toks laiškas pakliūtų čekistams, ir jo išsigynė.

1951 01 03 kun. Č. Kavaliauskui pateikiamas oficialus kaltinimas pagal šiuos Rusijos Federacijos baudžiamojo kodekso straipsnius: 58–10 (kontrevoliucinė organizacija), 58–11 (antisovietinė agitacija bei propaganda) ir 74 (chuliganizmas). (*Baudž. b. L. 50*).

Pateikus kaltinimą, tą pačią sausio 3 d. vykusį kvota truko nuo ryto iki kitos dienos pusės antros, surašyti net trys kvotos protokolai. Kun. Č. Kavaliauskas neneigė dalyvavęs tomistų ratelio veikloje, neigė sakęs antisovietinius pamokslus ir dalyvavęs politiniuose pokalbiuose. Na, o dėl „chuliganizmo“ gintis buvo neįmanoma.

Antra tos dienos kvota buvo skirta antisovietinėms kalboms per 1950 m. šv. Baltramiejaus atlaidus Sintautuosė. Kun. Č. Kavaliauskas teigė neprisimenąs, jog tądien būtų buvę kalbėta politinėmis temomis.

Taip pat klausinėta ir apie antisovietines kalbas per kitus atlaidus Kudirkos Naūmiestyje. Kaltinamasis vėl teigė jokių antisovietinių kalbų negirdėjęs.

Paskutinė sausio 3 d. kvota buvo skirta seminarijoje veikusiam tomistų rateliui. Slėpti čia nebuvo ko. Tardytojo rankose buvo išrašai iš nuteistųjų kunigų G. Grucės ir B. Bulikos parodymų. Nors grupinė agentūrinė tomistų ratelio byla seniai buvo nutraukta, nes ratelis nebuvo antisovietinis ir nebeveikė, tardytojas atkakliai narpliojo visas smulkmenas apie tą ratelį. (*Baudž. b. L. 66–96*).

Per sausio 6 d. kvotą kun. Č. Kavaliauskui formuluojamas toks klausimas: „Žinoma, kad tarp savo pažįstamų reišketė antisovietines pralaimėjimo

nuotakas. Papasakokite apie tai“. Pareiškus, jog tokių atvejų neprisimena, buvo priminta konkrečiau. Tada prisipažino gydytojai Genovaitei Baranauskaitei kalbėjęs apie galimą anglų ir amerikiečių bloko karą su Sovietų Sąjunga, kuri pralaimės, ir Pabaltijyje neliks sovietų valdžios. Tardytojas iškvotė viską apie minėtą gydytoją, reikalavo paaiškinti, iš kur kyla kalbos apie būsimą karą. (*Baudž. b. L. 80–81*).

Pati gydytoja neapklausta, byloje esančioje pažymoje rašoma:

„Kauno srities MGB valdybos Raseinių skyrius 1951 metų sausio 25 d. pranešė, kad areštuotojo Česlovo Kavaliausko parodymuose minima Genovaitė Baranauskaitė, Antano duktė, gimusi 1924 metais, yra agentė, slapvyvarde „Klikna“, ir jos, kaip liudytojos, apklausa operatyviniais sumetimais negalima“. (*Baudž. b. L. 199–7*).

Per 1951 01 12 tardymą domėtasi kun. Č. Kavaliausko pažįstamais asmenimis Kulautuvoje. Vis kabinėtasi, jog kalbėjęs apie būsimą karą, tačiau iškvosti ką nors konkrečiau nepavyko.

Matyt, iš vadinamosios pašto kontrolės (laiškų tikrinimo) turėta žinių ir apie kun. Č. Kavaliausko susirašinėjimą su seminarijos profesoriumi Pranciškumi Kuraičiu. Tą kvotos protokolo dalį norisi pacituoti (*Baudž. b. L. 92*):

„Klausimas: Koks jūsų ryšys su Kauno dvasinės seminarijos profesoriumi Pranciškumi Kuraičiu jums baigus šią seminariją?

Atsakymas: Baigęs dvasinę seminariją su Pranu Kuraičiu aš susirašinėjau filosofijos klausimais, dalijomės su juo nuomonėmis atskirais tos srities klausimais, reiškėme savo mintis.

Kl.: Kokiais būtent filosofijos klausimais jūs susirašinėjote su Kuraičiu?

Ats.: Daugiausia mes susirašinėjome Aristotelio filosofijos klausimais.

Kl.: Žinoma, kad Kuraitis rašo filosofijos darbą, nukreiptą prieš materialistinę ideologiją. Jums tai gerai žinoma. Papasakokite apie tai.

Ats.: Apie toki darbą aš girdžiu pirmą kartą“.

Beje, prof. P. Kuraitis buvo suimtas 1953 m. pradžioje.

1951 01 13 įvyko paskutinės kun. Č. Kavaliausko kvotos. Iš ryto klausinėta, kokioms organizacijoms ar politinėms partijoms jis priklausė iki 1940 m. Teigė buvęs ateitininkas ir skautas. (*Baudž. b. L. 102, 103*).

Per kvotos tęsinį kalbėtasi, su kuo dar kalbėjęs antisovietinėmis temomis. Matyt, norėta slėpti agentą Gediminą. Todėl pastarojo pranešimų beveik nepriminta. Kita vertus, įtarimas, kad kun. Č. Kavaliauskas norėjęs nužudyti Marijampolės KP(b) sekretorių, turbūt pačiam tardytojui atrodė perdėtas.

Byloje yra minėtas M. Afanasjevo liudijimas apie pasakytą antisovietinį pamokslą Pašvitinyje, išrašas iš kun. R. Grucės parodymų apie tomistų kuopelę. Apstu liudijimų apie kun. Č. Kavaliausko bandymą pakliūti į Marijampolės kompartijos komitetą, akistatų su liudininkais.

1951 02 17 surašyta kaltinamoji išvada:

Акт

1951 годо, февраль 14 днѣ, г. Вильнюс
 МѢ, сѣб. следователя Следствѣннѣ МѢ РСФСР
 изъ имени Акмурагов и следователь
 этого же органа лейтенантъ Александр
 сѣв. глася прокуроромъ конспираторъ про-
 моведѣи и перемислу обвиняемыхъ Ко-
 вальчуковъ съ Чеслова съими Михайловъ,
 въ преступленѣи прокурорѣ извѣстно,
 что конспираторъ промоведѣи и перемислу
 обвиняемыхъ жителями этого города и
 флѣкы не имѣетъ. Конспираторъ промоведѣи
 и перемислу и перемислу преступленѣи
 извѣстно съ флѣкы.

Въ тотъ и сѣбѣ вѣкъ на это время
 сѣбѣ

~~С~~ следователя Следствѣннѣ
 МѢ РСФСР лейтенантъ

С. Акмураговъ

Сѣб. следователя Следствѣннѣ
 МѢ РСФСР капитанъ

С. Михайловъ

...„1945 metais Kauno dvasinėje seminarijoje sutelkė nelegalių tomistų ratelį, keliantį sau tikslą propaguoti idealistinę pasaulėžiūrą, o po to ne kartą dalyvavo to ratelio sambūriuose. Įvairiu metu bažnyčioje tikintiesiems sakė antisovietinius pamokslus ir savo aplinkoje vykdė antisovietinę agitaciją. 1950 metų rugsėji, būdamas neblaivus, padarė chuliganiškus veiksmus – tai yra įvykdė nusikaltimą, numatytą RSFSR baudžiamojo kodekso 58–10, 58–11 ir 74 straipsniais“.

Po tokios išvados siūloma kun. Č. Kavaliausko baudžiamąją bylą per Lietuvos SSR prokurorą pasiūsti Ypatingajam pasitarimui prie SSSR valstybės saugumo ministro. Savo ruožtu Lietuvos SSR MGB kun. Č. Kavaliauskui siūlė skirti 10 metų pataisos darbų lagerio. (Baudž. b. L. 146–148). Motyvų, kodėl bausmę turėtų skirti ne teismas, bet Ypatingasis pasitarimas, byloje nėra.

Ypatingojo pasitarimo protokolo išraše rašoma:

„Už dalyvavimą kontrrevoliucinėje grupėje, antisovietinę agitaciją ir chuliganiškumą Česlovą Kavaliauską, Mikalojaus sūnų, uždaryti į pataisos darbų lagerį 10-čiai metų, skaičiuojant nuo 1950 metų gruodžio 19 dienos“.

Akto apie kunigo
 Č. Kavaliausko
 rankraščių ir
 korespondencijos
 sunaikinimą faksimilė

Surašoma nutartis kun. Č. Kavaliauską uždaryti į SSSR vidaus reikalų ministerijos bendro režimo lagerį. (*Baudž. b. L. 150*).

Priede yra 1951 06 10 surašyta pažyma, jog kun. Č. Kavaliauskas išvežtas į Krasnojarsko kraštą, Norilsko Kalnų lagerį. (*Stebėjimo b. L. 20*).

Norilsko lageryje nuo 1951 m. rudens iki 1954 m. praleistas dienas kun. Č. Kavaliauskas aprašė atsiminimų fragmente „Baltojo liūdesio tropikai“, 1992 m. leidinyje „Norilsko vyčiai“ (P. 6–12).

Atvykęs į lagerį Medvežji Ručji ir išvartytas prie kelio tiesimo darbų, kun. Č. Kavaliauskas iš likimo bendražygių gavo pirmą kalinio gyvenimo pamoką – neskubėti. Jo paties žodžiais, susigaudyti lagerio būsenoje jam padėjo broliai tautiečiai. „*Paiškęjo, kad draugai – tai gyvenimas netgi pragare*“, – rašo kun. Č. Kavaliauskas.

Minėtoje „Norilsko vyčių“ knygoje (P. 137) A. Mozeris rašo, kad kun. Č. Kavaliauskas visada lietuviams lagerininkams išversdavo ilgesnius laikraščių straipsnius ar pranešimus, pakomentuodavo, paaiškino. Versdavo taip sklandžiai, lyg skaitytų lietuvišką laikraštį.

Pasak Č. Kavaliausko, lageryje iš kapitono Vytauto Babarsko išmoko kalbėti angliškai ir ši kalba jiems, lagerio porininkams, skaidrinusi monotonišką darbą.

Matyt, iš kuklumo kun. Č. Kavaliauskas savo atsiminimuose neužsimena, kad jis 1953 m. buvo Norilsko lagerių kalinių streiko ir sukilimo rengimo komiteto narys. Jis parašė ir „Norilsko sukilėlių himną“.

1953 m. numalšinus kalinių sukilimą, kun. Č. Kavaliauskui grėsė mirties bausmė. Matyt, po Berijos ir jo parankinių sušaudymo Norilsko sukilėlių byla buvo nutraukta. Kartu su kitais daugiau negu 80 lietuvių – aktyviausių sukilimo dalyvių, kun. Č. Kavaliauskas perkeliamas į Magadano srities ypatingojo režimo lagerį Kolymos pusiasalyje. Čia reikėjo dirbti kasyklose per parą po dvi pamainas be poilsio dienų.

Jau 1953 06 15 kun. Č. Kavaliausko mama Ona Kavaliauskienė rašo prašymą SSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkui. Prašo peržiūrėti sūnaus bylą ir ją paleisti. Pati esanti silpnos sveikatos, 71 metų amžiaus.

1954 03 19 pats kun. Č. Kavaliauskas skundžiasi SSSR AT Prezidiumui iš Magadano srities lagerio p/j 383/8 ir prašo atstatyti teisybę dėl jam nepagrįstos bausmės.

Simboliška, kad 1955 02 16 kunigo mama SSSR generaliniam prokurorui parašė kitą skundą. Prašė peržiūrėti sūnaus bylą, sumažinti bausmę ir ją paleisti.

Tų metų kovo 30 d. kun. Č. Kavaliauskas pakartotinai skundžiasi SSSR AT prezidiumo pirmininkui dėl jam sufabrikuotų kaltinimų ir prašo ją paleisti.

Pagaliau 1955 m. gegužės 8 d. malonės prašymą paleisti brolių SSSR AT Prezidiumui siunčia kun. Č. Kavaliausko sesuo Kotryna Buračienė. (*Baudž. b. L. 153–166*).

Visi šie skundai buvo persiųsti į LSSR KGB (rusiškas valstybės saugumo komiteto sutrumpinimas). Byla buvo peržiūrėta. Mėginta išsiaiškinti ir ieškota liudininkų dėl 1947 m. kun. Č. Kavaliausko Pašvitinyje pasakyto antisovietinio pamokslo. Apklausti valdžiai ištikimi žmonės teigė neprisimeną kun. Č. Kava-

liausko, nes nežinoję 1947 m. buvusių Pašvitinio kunigų pavardžių. Patys liudininkai antisovietinių pamokslių negirdėję.

Be to, iš agentų Paišelio ir Gedimino pareikalauta papildomų žinių apie kun. Č. Kavaliausko antisovietinę veiklą. Paišelis apie tokią kunigo veiklą pareiškė nieko nežinąs, išskyrus nesusipratimą Marijampolės KP komitete.

Kitoks Gedimino 1955 09 25 agentūrinis pranešimas. Jame rašoma, kad kunigas Česlovas Kavaliauskas šaltiniui pažįstamas iš buvimo kartu Kauno dvasinėje seminarijoje, nuo 1948 m. (aiški korektūros klaida – K. M.). Jau tuo metu Kavaliauskas atkreipė į save kitų klierikų dėmesį marksistinės filosofijos „kritika“. Jis draugavo su dvasinės seminarijos dėstytoju kunigu Kuraičiu, kuris 1952 m. (faktiškai 1953 m. pradžioje – K. M.) buvo areštuotas už marksistinės filosofijos kritiką.

Kavaliauskas tobulai mokėjo vokiečių, prancūzų, graikų ir latvių kalbas.

1950 m. tarnaudamas vikaru Šakių mieste, susitikęs su šaltiniu, vis išvedžiodavęs savo idealistinę teoriją.

Kiek šaltinis prisimena, Kavaliausko artimaisiais buvo: tuometinis Šakių parapijos klebonas kun. Jaudegis, buvęs Kudirkos Naumiesčio bažnyčios klebonas kunigas Garmus, buvęs Šakių parapijos kunigas (jo pavardės šaltinis neprišimena) ir kunigas Baranauskas.

Nurodyti asmenys palaikė artimus ryšius su kunigu Česlovu Kavaliausku. Ko nors daugiau apie antisovietinę Kavaliausko veiklą dėl senų laikų neprišimena. (*Baudž. b. L. 199–9*).

Iš šio pavyzdžio matome, kad agentai turėdavo „nuopelnų“ ne tik išduodant kunigus, bet kartais jie galėdavo įtakoti ir peržiūrimas bylas.

Pagal 1955 m. pabaigoje LSSR KGB vyr. tardytojas Šikunovas padarė kun. Č. Kavaliausko baudžiamosios bylos išvadą. Patvirtinti M. Afanasjevo liudijimą dėl Pašvitinyje pasakyto antisovietinio pamokslo nėra galimybės. Tomistų būrelio veikloje antisovietinių užmačių nenustatyta, kontrrevoliucinių tikslų ratelis neturėjo. Todėl siūlė kaltinimus pagal 58–10 ir 58–11 str. panaikinti, o pagal 74 str. pripažinti esant teisingus. Vadovaudamasis SSSR AT Prezidiumo 1953 03 23 įsaku dėl amnestijos siūlė kun. Č. Kavaliauską iš bausmės atlikimo vietos paleisti. (*Baudž. b. L. 184–187*).

Savo ruožtu SSSR centrinė komisija, peržiūrinti nuteistųjų bylas, 1956 02 27 protokolu nusprendė kaltinimus kun. Č. Kavaliauskui pagal 58–10 ir 58–11 str. panaikinti, o pagal 74 str. bausmę sumažinti iki 5 metų ir paleisti iš lagerio. (*Baudž. b. L. 192*). Kun. Č. Kavaliauskas reabilituotas 1989 m.

*Kunigas Česlovas
Kavaliauskas*

Keli žodžiai apie kun. Č. Kavaliauską, grįžusį iš lagerio

1956 m. pavasarį sugrįžęs iš lagerių į Lietuvą kun. Č. Kavaliauskas buvo paskirtas Raseinių katalikų parapijos vikaru. Vėliau buvo skiriamas dirbti pastoracinio darbo į įvairias vietas:

1959 m. balandžio 22 d. – Molėtų parapijos vikaru,
 1960 m. birželio 4 d. – Pivašiūnų vikaru,
 1960 m. lapkričio 4 d. – Dubingių klebonu,
 1966 m. balandžio 29 d. – Kaišiadorių vyskupijos kancleriu,
 1967 m. vasario 11 d. – Kaišiadorių vyskupijos bažnytinio teismo notaru,
 1967 m. gegužės 13 d. – Kazokiškių klebonu,
 1970 m. rugpjūčio 1 d. – Vievio bažnyčios altariu,
 1972 m. balandžio 24 d. – Stirnių parapijos klebonu ir Molėtų vikaru,
 1973 m. vasario 23 d. – Molėtų vikaru,
 1974 m. lapkričio 8 d. – Kazokiškio parapijos klebonu,
 1976 m. sausio 7 d. – Žaslių altariu-rezidentu,
 1978 m. balandžio 21 d. – Jonišio parapijos klebonu, Molėtų r.,
 1988 m. rugsėjo 20 d. – Širvintų bažnyčios altariu,
 1989 m. kovo 14 d. – Dubingių klebonu,
 1990 m. kovo 28 d. – Daugų bažnyčios altariu,
 1991 m. liepos 16 d. – Širvintų bažnyčios altariu,
 1992 m. rugpjūčio 21 d. – Žaslių rezidentu,
 1994 m. rugsėjo 28 d. – Kaišiadorių katedros rezidentu, Katechetų kursų vedėju.

Sunkiai sirgdamas, 1997 02 21 mirė Vievyje. Palaidotas Vievio bažnyčios šventoriuje.

Kunigas Č. Kavaliauskas – vienas žymiausių XX a. Lietuvos katalikų teologų. Knygoje apie jį „Tarp fizikos ir teologijos“ (V., 1989) paskelbta jo spausdintų darbų ir rankraštinio palikimo bibliografija. Jis pats galėjo skaityti literatūrą 15 kalbų. Kun. Č. Kavaliauskas tapo plačiai žinomas ir iš pokalbių per religines „Mažosios studijos“ radijo laidas.

Literatūros tyrinėtojas ir istorikas Juozas Lebionka

Kazys Misius

Juozas Lebionka gimė 1918 m. rugsėjo 29 d. Šešuolėlių II dvare (dabart. bažnytkaimyje). Ilgamečio lenkinimo rezultatas XX a. pradžioje buvo beveik sulenkinta visa Širvintų parapija. Pirmosios „mokytojos“, motina ir dvaro ekonomė (*akmistrinė*), išmokiusios jį lenkiškai skaityti, buvo mažaraštės, o rašyti ir aritmetikos pradmenų vėliau kurį laiką mokė pati dvarininkė Ona Untulienė. 1926 m. rudenį dvare pradėjo veikti lenkiškoji „Pochodnios“ mokykla, į kurios III skyrių jis buvo priimtas. Kadangi toji mokykla egzistavo tik vienerius mokslo metus, dvarininkė pasiūlė Juozuko motinai leisti sūnų toliau mokytis į Ukmergės lenkų gimnaziją: mat kai kurie aplinkiniai dvarininkai žadėjo suteikti materialinę paramą.

Šešuolėlių lenkiškosios „Pochodnios“ pradinės mokyklos mokiniai su mokytoja M. Matukanska. Pirmoje eilėje pirmas iš kairės – Juozas Lebionka. 1927 m. pavasaris

Juozuko mama, abejojama, ar leisti sūnų į lenkų gimnaziją, klausė tame dvare gyvenančio kunigo patarimo. Kunigas žemaitis paaiškino, kad čia Lietuva ir vaiką reikia leisti tik į lietuvišką mokyklą. Todėl 1928–1929 m. Juozukas jau lankė lietuviškas Bartkūnų ir Alionių pradinės mokyklas, o 1929 m. rudenį įstojo į Giedraičių vidurinę mokyklą (taip tuomet buvo vadinamos keturklasės progimnazijos).

Dar besimokydamas trečiojoje Giedraičių vidurinės mokyklos klasėje, 1932 metais J. Lebionka pradėjo skelbtis spaudoje. Pirmąsias šio moksleivio korespondencijas, literatūrinius ar publicistinius bandymus, sudarytus galvosūkius spausdino žurnalai „Skautų aidas“, „Karys“ ir „Mūsų Vilnius“. 1933 m. „Mūsų Vilniuje“ (Nr. 7. P. 102) rašoma:

„...Menkas tas kareivis, kurs eina su priešu kovoti be šautuvo ir žinojimo kas jis esąs. Mūsų paadministracijo gyventojai turi būti irgi tais kareiviais, bet tik visais atžvilgiais apginkluotais. Visa tauta turi būti susirūpinusi šio pakraščio kultūra ir žmonių tautiškumu. Daug dar pas mus yra sulenkėjusių lietuvių, kurie nors ir žino, kad jų bočiai buvo lietuviai, bet dar nedrįsta kalbėti lietuvių kalba. Jeigu šioj pusėj pavergtojo krašto žmonės bus kultūringesni už engėjus lenkus, tai pavergtieji broliai, kurie dar ir nesusipratę lietuviai, nerims po Lenkijos globa. Visai tautai svarbu su pasieniu susipažinti, nes tai yra tas kelias, kuriuo turėsime visi eiti į mūsų šventovę – Vilnių...“

Redakcija, skelbdama šį rašinį, vargu ar žinojo, kad šių žodžių autorius ne gyvenimo patirtį turįs inteligentas, gal mokytojas, bet keturiolikmetis mokinukas Juozas Lebionka.

1933 m. baigęs keturias progimnazijos klases, dėl sunkios materialinės padėties Juozukas grįžo pas mamą į Pajūdožių kaimą ir ten gyveno iki 1938 m. Vienerius metus buvo Laumėnų dvaro (Žėlvos vls.) namų mokytoju. Savarankiškai iš vadovėlių mokėsi aukštesniųjų gimnazijos klasių kursą ir laikė egzami-

minus prie valstybinės komisijos Kaune. Toliau publikavo straipsnius spaudoje, buvo „Lietuvos aidas“ korespondentas.

1939–1941 m. J. Lebionka mokėsi Ukmergės mokytojų seminarijoje. Ne-lengvais 1941–1944 vokiečių okupacijos metais jis mokytojavo Želvos valsčiaus Bajūrų pradinėje mokykloje. Vėl užėjus raudonarmiečiams, 1944 m. J. Lebionka pradėjo dirbti Pabáisko pradžios mokykloje, o 1945 m. ėmė dėstyti Ukmergės mokytojų seminarijoje. 1947–1948 m. dirbo Ukmergės aps. švietimo skyriaus vedėju. Dėl „Tiesos“ redakcijos darbuotojų nepagrįstų šmeižtų iš pareigų buvo atleistas ir keturis mėnesius laikomas be darbo.

1949 m. pradžioje J. Lebionka atvyksta į Vilnių stoti į pedagoginį institutą. Tiesa, šio instituto neakivaizdiniame skyriuje jis pradėjo mokyti dar 1948 m. Be to, 1949–1950 m. J. Lebionka mokytojavo Vilniaus ketvirtojoje berniukų gimnazijoje. 1950 m. baigė Vilniaus pedagoginio instituto rusų kalbos ir literatūros fakultetą.

Deja, gavus instituto diplomą, teko vykti į Daugųs. Juose ir Ūnuškyje mokytojavo 1950–1951 m.

1952 m. grįžta mokytojauti į Vilnių, dirba direktoriaus pavaduotoju 1-oje darbo jaunimo vidurinėje mokykloje. Kitais, 1953 m., J. Lebionka priimamas moksliniu bendradarbiu į Lietuvių kalbos ir literatūros institutą, vėliau jis ten dirbo moksliniu sekretoriumi ir įstojo į aspirantūrą prie Mokslų akademijos. J. Lebionka tyrinėjo Vinco Kudirkos kūrybą ir jau 1955 m. parašė disertaciją „Vincas Kudirkos grožinė kūryba“ ir išspausdino jos autoreferatą. Moksliniuose tęstiniuose leidiniuose „Literatūra ir kalba“ ir Mokslų akademijos darbuose („A“ serijoje) paskelbė V. Kudirkos laiškus bei kitų publikacijų.

Deja, objektyviai tyrinėti žymaus varpininko V. Kudirkos kūrybą tuo metu buvo gan rizikinga. Net ilgametis LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininkas Justas Paleckis buvo aršiai puolamas už stalinistams nepriimtina požiūrį į V. Kudirką. Ypač neigiamai V. Kudirką vertino įtakingi Lietuvos bolševikų veikėjai ir ideologai Vladas Niunka ir Genrikas Zimanas. Ir tai nenuostabu. Net atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, atsiranda konjunktūrinių istorikų, tendencingai išvelgiančių V. Kudirkos kūryboje antisemitizmo apraiškas.

J. Lebionkos disertacija buvo atmesta. Matyt, atsižvelgdamas į priekaištus, disertantas ryžosi darbą perrašyti. 1958 m. išleistame „Lietuvių literatūros istorijos“ antrajame tome spausdinamas J. Lebionkos parašytas skyrius apie V. Kudirką.

1958 m. J. Lebionka pakviečiamas dirbti į LSSR Ministrų Tarybos pirmininko sekretariatą. Ir tarsi perkūnas iš giedro dangaus – už pranešimą apie V. Kudirkos satyras, 1959 m. perskaitytą respublikinėje konferencijoje, skirtoje rašytojo 100-sioms gimimo metinėms, J. Lebionka pašalinamas iš darbo Ministrų Taryboje ir jam atimama teisė dirbti Vilniaus mieste. Nė viena sostinės įstaiga, į kurią kreipėsi lietuvių literatūros tyrinėtojas, jo nepriėmė į darbą. Todėl J. Lebionka 1959 m. išvyko į Vilniaus rajono Veliučionių vaikų auklėjimo koloniją, kur dirbo iki 1962 m.

1959 m. J. Lebionka pateikė Vilniaus universiteto Mokslinei tarybai perrašytą filologijos kandidato disertaciją – „Vincas Kudirka: ideologijos ir kūrybos

*Šiaulių pedagoginio
instituto docentas
J. Lebionka su
kuruojamojo kurso
studentais*

*Buvęs Jašiūnų
vidurinės mokyklos
direktorius J. Lebionka
su savo buvusiomis
auklėtinėmis,
tapusiomis Jašiūnų
vidurinių mokyklų
direktorėmis*

*Širvintų rajono
mokytojų
kraštotyrininkų
pasitarimo dalyviai.
Pirmoje eilėje
ketvirtas iš dešinės –
J. Lebionka.
1985 02 15*

bruožai“, kurią apgynė 1961 m. Apgynęs disertaciją, nuo 1962 m. J. Lebionka dėstytojavo Šiaulių pedagoginiame institute. Šiauliuose 1966 m. jam suteiktas docento vardas.

Lietuvių kultūros istorikui gyvenimas Šiauliuose buvo panašus į tremtį. Spaudos, leistos iki 1940 m., Šiauliuose nebuvo. Visi tokie leidiniai sunaikinti Antrojo pasaulinio karo metu ir per pokario bibliotekų „valymus“. Tyrinėtoją dominantys archyviniai dokumentai buvo tik Vilniuje ar už Lietuvos ribų. Matyt, tai buvo svarbiausia priežastis, kodėl J. Lebionka 1966 m. pabaigoje grįžta iš Šiaulių į Vilnių. Sostinėje jis gauna Maskvos kooperatinio instituto Vilniaus konsultacinio punkto vyr. dėstytojo, docento pareigas. Vis dėlto ilgiau pasilikti sostinėje dar nebuvo lemta.

1970 m. J. Lebionka jau Šalčininkų rajono Jašiūnų vidurinės mokyklos direktorius. Tais pačiais metais jis tampa ir Lietuvos kraštotyros draugijos nariu. Nors nuo tiesioginio darbo laiko likdavo nedaug, tačiau J. Lebionka dažnas Vilniaus archyvų, bibliotekų rankraštyių svečias. Todėl net rajono spaudoje skelbiami jo straipsniai apie įvairias Šalčininkų ir gimtojo Širvintų rajono vietas, mokyklas yra akivaizdūs mokslinės kraštotyros pavyzdžiai. Ieškant istorinių žinių J. Lebionkai atkaklumo netrūksta. Jis gali ištisas dienas raustis metrikų ir gyventojų revizijų knygoje, nebūdamas tikras, kad ras reikalingo asmens pavardę ar kruopelytę reikalingų žinių.

Nors tuometinė konjunktūra siekė kraštotyrą padaryti komunistine partotyra, tačiau tęstiname „Kraštotyros“ leidinyje ar kitoje spaudoje nerasime nė vieno jo konjunktūrinio straipsnio. Žinoma, to meto sąlygomis reikėjo ir šiek tiek tokios gynybos. Viename informaciniame leidinyje apie mokytojus kraštotyrininkus rašoma, kad J. Lebionka išaiškino raudonųjų partizanų ryšininkų kelius Jašiūnų miške. Už šios frazės slėpė rimti, daug atkaklumo ir intelekto reikalaujantys darbai, pavyzdžiui, apie žymaus architekto Lauryno Gucevičiaus ir vieno lietuvių literatūros pradininkų Stanislovo Rapolionio kilmę.

1978 m. išėjęs į pensiją, J. Lebionka lieka mokytojauti Jašiūnuose ir dar labiau atsideda moksliniam kraštotyros darbui. Prasidėjus atgimimui, J. Lebionka 1988 m. Jašiūnuose suburia Sąjūdžio rėmimo grupę. Jis ir Lietuvos mokytojų Sąjūdžio tarybos narys, dalyvauja pirmajame Sąjūdžio suvažiavime Vilniuje.

Nuo atgimimo laikų J. Lebionka „Vilnijos“ draugijos narys, nuolatinis istorijos laikraščio „Voruta“ bendradarbis. Paskelbė nemažai rašinių apie kovotojus už lietuviybę Vilniaus krašte, daugiausia kunigus. Rašo įvairiomis aktualiomis ir ypač skausmingomis Rytų Lietuvos istorijos temomis, nevengia publicistinių poleminių rašinių.

Tiktai sulaukęs garbaus amžiaus, 1992 m. J. Lebionka atsisako pedagoginio darbo. Nuo tada, nepaisant pragyventų metų naštos, šį intelektualų ir darbštų tyrinėtoją beveik kasdien galima sutikti archyvuose, bibliotekų rankraštyuose.

Iki šiol nepublikuoti J. Lebionkos darbai apie Jašiūnų mokyklos, Jašiūnų valstybinio ūkio istoriją ir kt.

Toliau pateikiama J. Lebionkos darbų bibliografija rodo jo nuopelnus Lietuvos istorijai, kultūrai, kraštotyrai.

Medžiaga Juozo Lebionkos 1954–1999 metų bibliografijai

Kazys Misius

Kaip minėta, J. Lebionka spaudoje pradėjo bendradarbiauti 1932 m. Įvairūs jo rašiniai, galvosūkių, korespondencijos vien iki 1940 m. sudarytų kelias dešimtis pozicijų. Vokiečių okupacijos metais J. Lebionka spaudoje nebendradarbiavo. Pokario metais apskrities spaudoje pradėjo rašyti, atrodo, nuo 1946 m. Pirmosios pokario metų publikacijos į šią rodyklę irgi neįtrauktos. Pateikiama J. Lebionkos darbų bibliografija nėra išsamai. Dalis jo darbų, ypač publicistinių straipsnių periodinėje spaudoje, bibliografijoje liko neužregistruoti.

Todėl šis darbas tik medžiaga darbštaus tyrinėtojo, kraštotyrininko bibliografijai. Lebionkos rašinių, spausdintų laikraščiuose, leistuose keliomis kalbomis (lietuvių, lenkų, rusų), nurodomas tik lietuviškas variantas. Duomenis apie straipsnius be parašo arba pasirašytus slapyvardžiais pateikė autorius. Už tą ir kitą informaciją dėkoju.

J. Lebionkos publikacijos

1954

1. Dėl Vinco Kudirkos satyros // Literatūra ir menas. – 1954. Lapkr. 20.

1955

2. Vinco Kudirkos grožinė kūryba. Filologijos m. kandidato laipsnio gavimo disertacijos autoreferatas. – V., 1955. 15 p. 50 egz.

1956

3. Iš J. Jablonskio santykių su kai kuriais lietuvių rašytojais // Literatūra ir kalba. T. 1. – V., 1956. P. 66–72.
4. J. Jablonskio laišakai V. Kudirkai. (Paruošė J. Lebionka) // Literatūra ir kalba. T. 1. – V., 1956. P. 387–391.
5. V. Kudirkos laišakai J. Šliūpiui. (Paruošė J. Lebionka) // Literatūra ir kalba. T. 1. – V., 1956. P. 392–395.

1957

6. Adomo Mickevičiaus pamokų seksternai. (Recenzija) // Literatūra ir kalba. T. 2. – V. 1957, p. 454–458. – Rec. leid.: Adomo Mickevičiaus Kauno mokykloje dėstyti dalykai. (Paruošė Vladas Abramavičius). – V., 1956. 156 p.
7. Dėl dainos „Karvelėli“ autorystės // Literatūra ir menas. – 1957. Liep. 13.
8. Dėl knygos „Maironis“ datų. (Recenzija) // Tarybinis mokytojas. – 1957. Gruod. 5.
9. Prisimenant Stasį Zajaną // Literatūra ir menas. – 1957. Liep. 13.
10. Tarybinės lituanikos disertacijos // Literatūra ir kalba. T. 2. – V., 1957. P. 490–492.
11. V. Ažukalnio Zagurskio sesers laiškas. (Paruošė J. Lebionka) // Literatūra ir kalba. T. 2. – V., 1957. P. 364–369.

1958

12. Bajorų mokykla Didžiojo tėvynės karo metais. (Atsiminimai) // Tarybinis mokytojas. – 1958. Spal. 26.
13. Lietuvių tarybinės literatūros metraštis. (Recenzija) // Tarybinis mokytojas. – 1958. Spal. 12.

14. Lituanistikos mokslų centras. (Apie Lietuvos mokslų Akademijos Lietuvos kalbos ir literatūros institutą) // Vakarinės naujienos. – 1958. Kov. 17.
15. Nauja archyvinė medžiaga apie V. Kudirką. (Apie rašytojo gyvenimą Varšuvoje 1885–1887 m.) // Literatūra ir menas. – 1958. Kov. 22.
16. Talvio M. Atsiminimai. (Suomių rašytoja apie V. Kudirką. Vertimas ir komentarai J. Lebionkos) // Literatūra ir menas. – 1958. Gruod. 27.
17. V. Kudirkos idėjų pažiūrų formavimasis // Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. Serija A. T. 1 (4). – V., 1958. P. 245–255.
18. V. Kudirkos ideologijos ir kūrybos bruožai // Tarybinis mokytojas. – 1959. Saus. 1.
19. V. Kudirkos laišakai. (8 laišakai, parašyti 1895–1897 m. Paaiškinimus ir vertimą iš lenkų k. paruošė J. Lebionka) // Literatūra ir kalba. T. 3. – V., 1958. P. 513–527. – Su iliustr.
20. V. Kudirkos ryšiai su lenkų revoliucine „Proletariato“ partija // Literatūra ir kalba. T. 3. – V., 1958. P. 492–512.
21. Vincas Kudirka // Lietuvos literatūros istorija. T. 2. – V., 1958. P. 204–239.
22. Vincas Kudirka // Komjaunimo tiesa. – 1958. Gruod. 31.
23. Lebionka J., Purvinis B. Kalbų dėstymas ir mokymosi laikas // Tarybinis mokytojas. – 1958. Gruod. 4.
1959
24. Artimiausia V. Kudirkos draugė. (Apie Valeriją Kraševskienę) // Tarybinė moteris. – 1959, Nr. 1. P. 6. – Su iliustr.
25. Gerasis vaikų bičiulis. (Vincos Kudirkos gimimo 100-osioms metinėms) // Lietuvos pionierius. – 1959. Saus. 4.
26. Kai kurie duomenys J. Mačio-Kėkšto biografijai. (Apie rašytojo tarnybos bylą) // Literatūra ir menas. – 1959. Geg. 9.
27. Kaip J. Andziulaitis-Kalnėnas pabėgo į Prūsus. (Iš archyvų) // Literatūra ir menas. – 1959. Vas. 21.
1961
28. Vincas Kudirka. / Čerty ideologiji i tvorčestva/. Avtoreferat disertacijai kandidata filolog. nauk. – V., 1961, 18 s. – Tir. 250 egz.
1964
29. Agitacinės dainos „Varnas“ genezės ir autorystės problema // Šiaulių K. Preikšo pedagoginis institutas. Dėstytojų mokslinė-metodinė konferencija. Pranešimų tezės. – Šiauliai, 1964. P. 7–8.
30. M. Lermontovo tradicijos Lietuvoje. (Michailo Lermontovo gimimo 150-osioms metinėms) // Raudonoji vėliava (Šiaul.). – 1964. Spal. 11.
1965
31. Vlijanije romana Puškina „Jevgenij Onegin“ na poemu Maironisa „Molodaja Litva“ // Šiaulių K. Preikšo pedagoginis institutas. Dėstytojų mokslinė-metodinė konferencija. Pranešimų tezės. – Šiauliai, 1965. P. 26–27.
32. A. Strazdui priskiriamos dainos „Varnas“ genezės ir autorystės klausimu // Literatūra. T. 8. – V., 1965. P. 121–129.
33. Romantinės literatūros pirmtakai Lietuvoje // Šiaulių K. Preikšo pedagoginis institutas. Dėstytojų mokslinė-metodinė konferencija. Pranešimų tezės. – Šiauliai, 1966. P. 38–39.
34. Susitiks po 25 metų. (Apie numatomą buvusios Ukmergės mokytojų seminarijos 1941 m. laidos susitikimą) // Tarybinis mokytojas. – 1966. Birž. 16.
35. Žizn i naučnaja dejatelnost I. N. Loboiko v Litve // Literatūra. T. 9. – V., 1966. P. 86–111.
36. O maloizvestnom polskom progressivnom pisatele pervoj poloviny XIX veka L. A. Unickom // Russkaja literatura. – 1966, N. 4. S. 134–138.
1967
37. Pismo Karamzina k popečiteliju Vilenskogo universiteta kniazium A. Čartoryjskomu // Russkaja literatura. – 1967, N. 2. S. 116.

- 1968**
38. Kudirkos satyrų herojų prototipai // Literatūra ir menas. – 1968. Gruod. 28. P. 15.
- 1969**
39. „Jono iš Svisločės“ ir „Giesmės muzikėlio“ vertėjo problema // Literatūra. T. 11, sąs. 1. – V., 1969. P. 29–38.
40. Literatūros lenkų kalba, išleistos Lietuvoje po Žečpospolitos padalijimo, problema marksizmo mokslo šviesoje // Šiaulių K. Preikšo pedagoginis institutas. Mokslinės-metodinės konferencijos pranešimų medžiaga. – Šiauliai, 1969. P. 48–51.
41. V. Kudirkos ryšiai su A. Kolcovo kūryba // Pergalė. – 1969, Nr. 4. P. 180–182.
- 1970**
42. A. Strazdo suspendavimo dokumentas. Paruošė Juozas Lebonka // Literatūra. T. 13, sąs. 1. – V., 1970. P. 221–222. – Tekstas liet. ir lenkų k.
43. Antano Strazdo kilmės klausimu // Literatūra. T. 13, sąs. 1. – V., 1970. P. 155–168.
44. „Birutės“ dainos autentiško teksto problema. [Apie S. Valiūno dainos genezę] // Literatūra. T. 12, sąs. 1. – V., 1970. P. 59–68.
45. XIX a. pirmosios pusės literatūrinių kalbų problema // Tarpmokyklinės mokslinės-metodinės konferencijos, skirtos V. Lenino 100-osioms gimimo metinėms, pranešimų medžiaga. – Šiauliai, 1970. P. 82–83.
46. Kada gimė [poetas] Strazdas? // Spalio vėliava (Rok.). – 1970. Bal. 16.
47. Kražių laisvamaniš. [Apie eksjėzuitą mokyt. Adomą Drazdauską. XVIII a. pab.] // Mokslas ir gyvenimas. – 1970, Nr. 8. P. 43–44.
- 1971**
48. Antano Strazdo ryšiai su Kupiškio apylinkėmis // Komunizmo keliu (Kup.). – 1971. Spal. 19.
49. Dėl Antano Strazdo augintinio // Literatūra. T. 14, sąs. 1. – V., 1971. P. 111–113.
50. Naujas archyvinis dokumentas apie Antaną Baranauską // Literatūra. T. 14, sąs. 1. – V., 1971. P. 107–110. – Dalis teksto rusų k.
- 1972**
51. Antano Baranausko kilmės klausimu // Kolekt. darbas (Anykš.). – 1972. Rugsj. 17.
52. J. Balinskis – garsus mūsų žemietis. [Apie medicinos profesorių, kilusį iš Jašiūnų, Šalčininkų raj.] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1972. Gruod.: su portr.
53. Jašiūnai prieš 300 metų. Besidomintiems praeitimi // Lenino priesakai (Eiš.). – 1972. Bal. 8.
- 1973**
54. Pirmosios mokyklos. [Šalčininkų raj.] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1973. Liep. 31.
55. Šešuolėliai II prieš 165 metus. [Buv. Šešuolėlių dv. Širvintų raj.] // Lenino vėliava (Širv.). – 1973. Saus. 21.
- 1974**
56. Iš A. Strazdo gyvenimo Kupiškio apylinkėse // Komunizmo keliu (Kup.). – 1974. Gruod. 5.
57. K biografiji Ivana Michailoviča Balinskogo (K 150-letiju so dnia roždenija) // Žurnal nevropatologiji i psichiatriji imeni S. S. Korsakova. – T. LXXIV, vyp. 6. – Moskva, 1974. S. 931–934.
- 1975**
58. Nauja A. Strazdo biografijoje. [Apie rašytoją.] // Taryb. mokyt. – 1975. Kov. 5.
- 1979**
59. Genealoginio medžio šakos: [Apie archit. L. Gucevičiaus kilmę] // Komunizmo keliu (Kup.). – 1979. Gruod. 13.

60. L. Stuoka-Gucevičius Širvintų rajone. [Apie Laurų gv.] // Lenino vėliava (Širv.). – 1979. Liep. 21.
61. Nauji faktai apie Lauryną Gucevičių // Literatūra ir menas. – 1979. Gruod. 29. P. 16.
62. Širvintos prieš 200 metų // Lenino vėliava (Širv.). – 1979. Rugs. 22.
63. Inny pogląd na „Republikę Pawłowo“ // Czerw. Sztandar. – 1979. 4 paźdz.
1980
64. Iš poeto biografijos // Spalio vėliava (Rok.). – 1980. Kov. 6.
1982
65. A. Baranausko kilmės ir pavardės klausimu // Literatūra. T. 24, sąs. 1. – V., 1982. P. 66–69.
66. Kaip tarnavo dievui Kalesninkų karmelitai: [Apie 18–19 a. dabart. Šalčininkų raj. veikusį vienuolyną] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1982. Geg. 13.
67. Laurai // Širvintų rajono lankytinos vietos. (Inform. leid.). – Širvintos, 1982.
68. Lauryno Gucevičiaus kilmė // Kraštotyra. Kn. 15. – V., 1982. P. 70–81.
1983
69. Gojaus [kaimo] komjaunuolių darbai [1940–1944 m.]. Istorijos puslapiai // Lenino priesakai (Šalč.). – 1983. Lapkr. 1, 3: portr.
70. Lauryno Gucevičiaus kilmė // Komunizmo keliu (Kup.). – 1983. Rugs. 20.
1984
71. Antavilių legenda. [Apie V. Kudirkos rankraščių likimą] // Lit. ir menas. – 1984. Kov. 8. P. 12.
72. Iš rajono mokyklų istorijos // Lenino priesakai (Šalč.). – 1984. Liep. 24.
73. Jie žuvo pačioje jaunystėje. [Apie 1943 m. Sližiūnų miške vok. okupantų nužudytus šalčininkiečius komjanuolius Stanislavą Trembą, Juzefą Malinovskį ir kt. jaunuolius, pasipriešinusius okupantams] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1984. Kov. 20.
74. Medžiaga Antano Strazdo biografijai // Literatūra. T. 26, sąs. 1. – V., 1984. P. 34–41. – Santr. rus, lenk.
75. Partizanų kaimas. [Apie Kidarų k. gyventojų pagalbą taryb. partizanams] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1984. Saus. 28.
76. Partizanų takais. [Apie Didžiojo Tėvynės karo partizanus, veikusius rajone] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1984. Geg. 1.
77. Prieš 80 metų: [Apie Dieveniškių mokyklą]. Iš rajono mokyklų istorijos // Lenino priesakai (Šalč.). – 1984. Rugs. 18.
78. Rajono mokyklos amžiaus pradžioje // Lenino vėliava (Širv.). – 1984. Rugs. 14.
79. Tais rūsčiais karo metais... [Apie Čepulionių šeimos pagalbą „Alksnio“ partizanų grupei] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1984. Bal. 3; portr.
1985
80. Bebaimė ryšininke: [Apie taryb. partizanų ryšininke 1943–1944 m. Rają Skačkovą] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1985. Saus. 26: portr.
81. Jašiūnų mokyklai – 85 metai // Lenino priesakai (Šalč.). – 1985. Rugs. 5.
82. 1831 metų įvykiai Širvintose // Lenino vėliava (Širv.). – 1985. Rugs. 1.
1986
83. Ar Cezaris Kiuji buvo L. Gucevičiaus anūkas?: [Dėl rusų komp. C. Kiuji giminystės su archit. L. Gucevičium: Atsiliepimas į E. Budreikos str. „Užmiršti meno istorijos puslapiai“, išsp. žurn. „Mokslas ir gyvenimas“, 1983, Nr. 5] // Mokslas ir gyvenimas. – 1986, Nr. 6. P. 23.
84. Eišiškės prieš 220 metų // Lenino priesakai (Šalč.). – 1986. Kov. 4.

85. Nauji duomenys apie S. Rapolionį: [Apie LTSR centr. valst. istorijos archyve saugomą dokumentą, kuriame pateikta liet. raštijos pradininko giminės istorija] // Lit. ir menas. – 1986. Spal. 18. P. 16.
86. S. Rapolionio giminės beieškant: [Apie liet. raštijos pradininko giminę – buv. Rapolionių k. Eišiškių apyl.] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1986. Lapkr. 20: portr.
87. Susitikimai su S. Rapolionio giminaičiais. [Apie vieno iš liet. raštijos pradininkų giminaičius, kilusius iš rajono apylinkių] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1986. Gruod. 4.
88. Šalčininkai prieš 400 metų // Lenino priesakai (Šalč.). – 1986. Saus. 23.
- 1987**
89. Anicetas Renigeris – gydytojas, mokslininkas ir kovotojas [1804–1878 m.] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1987. Bal. 16.
90. Istoriniai šaltiniai apie krikščionybės įvedimą Lietuvoje // Lenino priesakai (Šalč.). – 1987. Geg. 14.
91. Kieno veiklą jie tęsia? [Apie 1944 m. įvykius Kiauklių k.] // Lenino vėliava (Širv.). – 1987. Spal. 6.
92. Pas gyvą istorijos šaltinį: [Apie Turgelių v. 1920 m. revoliuc. k-tą] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1987. Lapkr. 12.
93. Pirmieji Tarybų valdžios organai rajone 1918–1919 metais // Lenino vėliava (Širv.). – 1987. Rugs. 6.
94. Po Didžiojo Spalio vėliava: [Apie įvykius rajone 1918–1919 m.] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1987. Liep. 30.
95. Rajono mokyklų istorija // Lenino priesakai (Šalč.). – 1987. Liep. 25.
96. Tarybų valdžios organai mūsų rajone 1920 metais // Lenino priesakai (Šalč.). – 1987. Rugs. 18.
- 1988**
97. Gydytojas, mokslininkas, kovotojas: [Apie iš Jašiūnų apyl. kilusį gyd., sukilimo prieš caro valdžią organizatorių A. Renigerį, 1804–1878 m., Šalčininkų raj.] // Mokslas ir gyvenimas. – 1988, Nr. 2. P. 14–15.
98. Gynė mokyklą – pateko į Sibirą: [Apie represuotą buv. Giedraičių vid. m-klos mokyt. F. Bukauską] // Pirmyn (Mol.). – 1988. Rugs. 1.
99. Gražioji Elena: Apsakymas // Taryb. mokyt. – 1988. Rugs. 30.
100. Jos mylėjo Vincą Kudirką: [Apie A. Artichovič ir V. Kraševskienę] // Taryb. moteris. – 1988, Nr. 12. P. 16–17: portr.
101. Kaip mokyti Vilnijos vaikus? // Taryb. mokyt. – 1988. Rugs. 14.
102. Mūsų kraštiečiai – 1863 metų sukilimo dalyviai // Lenino priesakai (Šalč.). – 1988. Liep. 5.
103. O pradžia buvo tokia: Iš Jašiūnų pramonės istorijos // Lenino priesakai (Šalč.). – 1988. Rugs. 13.
104. Pranciškaus Symono ir Antano Baranausko laiškas [L. Godlevskui, 1864 m. / Su J. Lebionkos koment. ir laiško lenk. teksto vertimu į liet. k.] // Literatūra. T. 30, sąs. 1. – V., 1988. P. 65–68. – Laiško tekstas lygiagr. lenkų ir liet. k.
- 1989**
105. Jašiūnai beveik prieš 400 metų // Lenino priesakai (Šalč.) – 1989. Spal. 5.
106. Kada ir kur gimė S. Rapolionis // Kraštotyra. Kn. 23. – V., 1989. P. 18–19.
107. Lauryno Gucevičiaus motina [Kotryna Žekonytė] // Taryb. moteris. – 1989, Nr. 4. P. 18.
108. Mykolas Balinskis: [Apie istoriką, 1794 VIII 14 – 1864 I 3] // Lenino priesakai (Šalč.). – 1989. Saus. 3.
109. Nesisavinkime to, kas mums nepriklauso: [Apie kai kuriuos XIX a. rusų. komp. C. Kiujį biografijos faktus] // Kult. barai. – 1989, Nr. 4. P. 45.
110. Šalčininkai – irgi Lietuva: [Apie nac. santykius] // Tiesa. – 1989. Bal. 4. Argi taip suprasime vieni kitus: [Atsiliepiamas į J. Lebionkos laišką „Šalčininkai – irgi Lietuva“, išsp. laikr. „Tiesa“, 1989, bal. 4: Su red. prier.] // Tiesa. – 1989. Birž. 7. – Aut.: E. Tašlinskis, Č. Visockis, V. M. Zabarauskienė ir kt.

- 1990**
111. Dekretas Stanislovo Rapolionio giminės klausimu: [Su dekreto publikacija ir vertimu] // Literatūra. T. 32, Sąs. 1. – V., 1990. P. 78–89. – Bibliogr. išnašose.
 112. Dėl [architekto] Lauryno Gucevičiaus palaidojimo vietos // Lituanistica. – 1990, Nr. 1. P. 125–127. – Bibliogr. išnašose.
 113. Dėl Šalčininkų gatvių pavadinimų // Lenino priesakai (Šalč.). – 1990. Saus. 16.
 114. Kokia tikroji architekto L. Gucevičiaus pavardė? // Kult. barai. – 1990, Nr. 2. P. 61–63.
 115. Taip, tai buvo okupacija. (Apie Vilniaus ir Vilniaus krašto užgrobimą 1920 m.) // Šalčia (Šalč.). – 1990. Gruod. 15.
- 1991**
116. Apie Aniceto Brodovskio „šaknis“. (Apie 1945 m. žuvusį partizanų vadą P. Braდაuską – lenkų veikėjo A. Brodovskio tėvą) // Alytaus naujienos. – 1991. Rugs. 7, 10; Vilnia. – 1991. Rugs. 13; Voruta. – 1991. Rugs. 1–15 (Nr. 17). P. 6. – Par.: Kazimieras Pogoželskis.
 117. Čiobiškietė – žymių talentų motina. (Apie J. Guiskytę) // Širvinta (Širv.). – 1991. Birž. 1.
 118. Iš Šalčininkų ir Šalčininkėlių istorijos // Šalčia (Šalč.). – 1991. Birž. 20.
 119. Kaip Mostiškėse išniekino Mariją Konopnicką // Voruta. – 1991. Gruod. 16–31 (Nr. 23). P. 6. – Par.: Kostas Gedminas.
 120. Kas išleido S. Stanevičiaus „Šešias pasakas“ // Kultūros barai. – 1991, Nr. 9. P. 71–73.
 121. Lauryno Gucevičiaus šeimos likimai // Gimtinė. – 1991. Kov. 1–31.
 122. Psichiatrijos pradininkas. (J. Balinskis, 1824–1902) // Mokslas ir gyvenimas. – 1991, Nr. 3. P. 19.
 123. Rasti Lauryno Gucevičiaus krikšto metrikai // Kultūros barai. – 1991, Nr. 3. P. 64–66. – Faks.
 124. Turgelių miestelis ir parapija XVII–XVIII amžiuose // Šalčia (Šalč.). – 1991. Ruggp. 29.
 125. Užmirštas Šalčininkų krašto poetas. (Kun. Juozapo Korsako 120-osioms mirties metinėms) // Šalčia (Šalč.). – 1991. Lapkr. 9.
 126. Vincas Kudirka – „Varpo“ siela // Lituanistica. – 1991, Nr. 1. P. 63–72.
- 1992**
127. Istorinės tiesos paieškos ar antilietuviška akcija?: [Apie Lenkijos istorikų pasisakymus Lietuvos ir Lenkijos santykių klausimu] // Voruta. – 1992. Spal. 7. P. 3.
 128. Iš Jašiūnų bažnyčios istorijos // Šalčia (Šalč.). – 1992. – Vas. 1: iliustr.
 129. Iš Jašiūnų lietuviškos mokyklos istorijos // Šalčia (Šalč.). – 1992. Bal. 2.
 130. Jaunystė pakasta po žudikų slenksčiu. (Apie mokytoją rezistentę A. Dusevičiūtę) // Dialogas. – 1992. Ruggpj. 14. – Par.: J. Pajuodis.
 131. Kovotojas už lietuviybę Širvintų krašte: [Apie kun. J. Navicką, 1862–1929 m.] // Širvinta (Širv.). – 1992. Lapkr. 14.
 132. Pirmasis Utenos krašto poetas [Apie 19 a. pirmos pusės poetą kun. J. Korsaką] // Utenis (Ut.). – 1992. Liep. 9.
 133. Seimo rinkimai ir Vilnijos problemos // Voruta. – 1992. Rugs. 9. – Par.: Juozas Pajuodis.
 134. Už ką balsuosime? // Voruta. – 1992. Spal. 14 (Nr. 38). – Par.: Juozas Daumantas.
 135. Užmirštas Utenos krašto poetas: [Apie kun. J. Korsaką, 1813 10 10 – 1871 08 24] // Gimtinė. – 1992. Geg. 1–31.
 136. Ar Šalčininkuose palaidotas Mykolas Vagneris? // Šalčia. – 1992. Nr. 95.
- 1993**
137. Lenkijos pagrindžio tikslai ir taktika Lietuvoje 1941–1944 metais. (Dokumentų, gautų iš Lenkijos archyvo, vertimai į lietuvių kalbą ir komentarai) // Voruta. – 1993. Kov. 4–10, 11–17; Bal. 1–7, 8–14, 15–21, 22–28, 29–Geg. 5, 13–19; 1994. Saus. 1–5 (Nr. 1). – Be parašo.
 138. „Argi 11 mėnesių mano dukrytė kolaboravo su vokiečiais?“ (Reportažas iš visuomeninio Armijos krajojvos teismo). Voruta. – 1993. Spal. 21–31 (Nr. 40). P. 2, 3. – Par.: Leonas Juozapaitis.

139. Atkurta Jono Basanavičiaus lietuvių mokytojų sąjunga // Voruta. – 1993. Gruod. 1–8 (Nr. 45). P. 2. – Par.: Juozas Labutis.
140. Tarpvalstybinė sutartis ar antras ultimatas? // Voruta. – 1993. Kov. 4–10 (Nr. 9). – Par.: Kostas Jurgutis.
141. Dainavos šalies dukros ir sūnūs savo sostinėje // Voruta. – 1993. Gruod. 1–8 (Nr. 45), P. 4. – Par.: Stasys Bajoras.
142. Dekretas Simono Stanevičiaus giminės klausimu: [Vilniaus gubernijos Bajorų deputacijos kilmės nustatymo 1837 m. kovo 30 d. dekreto (lenkų k.) publikacija ir vertimas į liet. k.] // Lituanistica. – 1993, Nr. 3. P. 73.
143. Dėl Lenkijos ambasadoriaus interviu // Voruta. – 1993. Geg. 20–26 (Nr. 20). P. 1. – Par.: Kazimieras Pogoželskis.
144. Dėl Lietuvos lenkų mokytojų draugijos veiklos // Voruta. – 1993. Gruod. 23–31 (Nr. 48). P. 4. – Par.: Stasys Sakalas.
145. Giedraičių vidurinė mokykla prieš 60 metų [Molėtų raj.] // Trakų žemė. – 1993. Birželis–liepa. P. 12.
146. Ir mirusi laukė sūnų... : [Apie bajoraitę J. Guiskybę-Kiuji, trijų menininkų motiną, 1797–1863 m.] // Moteris. – 1993, Nr. 1. P. 12.
147. Jašiūnų „Aušros“ mokyklos džiaugsmas ir vargai // Voruta. – 1993. Gruod. 1–8 (Nr. 45). P. 7. – Par.: Juozas Gulbinas.
148. Jie liudija Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę // Voruta. – 1993. Gruod. 23–31 (Nr. 48). P. 5. – Rec. Kn.: Krišcinskis S. Lietuvos totoriai: Ist. ir etnogr. monografijos bandymas. – V., 1993. 292 p.
149. Kunigas A. Slabšys-Slabšinskas – savivalės auka: [Apie lenkų smurtą prieš Giedraičių par. kleboną 1919 m.] // Voruta. – 1993. Spal. 14–20 (Nr. 39). P. 7.
150. Kunigas K. Lajauskas – patriotas ir kankinys [1892–1921 m.] // Širvinta. – 1993. Saus. 6.
151. Kun. K. Lajauskas – Želigovskio smurtininkų auka: (Minint jo gimimo 100-ąsias metines) // Trakų žemė. – 1993. Birželis–liepa. P. 6, 16.
152. Kunigas Jonas Navickas – Nepriklausomos Lietuvos kūrėjas: [Apie lenkų želigovskininkų išpuolius prieš Širvintų kleboną 1921 m.] // Trakų žemė. – 1993. Rugsėjis–rugsėjis. P. 11–13. – Bibliogr. išnašose.
153. Kurstymo akcija Vilniaus mokyklose // Voruta. – 1993. Spal. 14–20 (Nr. 39). P. 3. – Par.: Antanas Gulbinas.
154. Lietuvos ir Lenkijos ekspertai svarsto istorijos vadovėlius // Voruta. – 1993. Spal. 14–20 (Nr. 39). P. 7. – Par.: Leonas Juozapaitis.
155. Nebūkime abejingi Lietuvos kaimo istorijai: [Apie Lietuvos kraštotyros d-jos pasitarimą, Vilnius] // Voruta. – 1993. Gruod. 23–31 (Nr. 48). P. 3.
156. Neleistinas Mokslų akademijos istorikų ignoravimas: [Apie Ekspertų komis. Lenkijoje ir Lietuvoje leidžiamų mokykl. istorijos vadovėlių turinio tobulinimo klausimams svarstyti] // Tiesa. – 1993. Lapkr. 11. P. 9.
157. Neutrali zona Lietuvoje [tarp Lenkijos ir Lietuvos kariuomenių] 1920–1923 metais // Voruta. – 1993. Gruod. 1–8 (Nr. 45), 9–15 (Nr. 46), 16–22 (Nr. 47); 1994. Saus. 1–5 (Nr. 1), 6–12 (Nr. 2), 20–31 (Nr. 4), Geg. 26–31 (Nr. 20). – Be parašo.
158. Roman Korab-Žebryk apsiriko // Voruta. – 1993. Lapkr. 18–24 (Nr. 43). P. 7. – Par.: L. Jurgelionis.
159. Sutartis su Lenkija bet kuria kaina // Voruta. – 1993. Gruod. 23–31 (Nr. 48). – Par.: Leonas Juozapaitis.
160. 1938 metų Lenkijos ultimatas Lietuvai: Iš istorijos puslapių // Aušra. – Seinai, 1993. Nr. 7. P. 29–31.
161. Veikalas apie du istorinius Trakų paminklus // Voruta. – 1993. Lapkr. 1–10 (Nr. 42). Rec. kn.: Acta academiae artium Vilmensis= Vilniaus dailės akademijos darbai. [T.] 1. Trakų šv. Mikalojaus Vyskupo bažnyčios ir bernardinų vienuolyno statybos istorija / S. Mikulionis; Red. kol. A. Butrimas (pirm.) ir kt. – V.: VDA I-kl., 1993. – 109, [2] p.
162. Niekompetencja dziennikarki czy świadome zwodzenie czytelników? [Armia Krajowa na Wileńszczyźnie] // Kurier Wileński. – 5 list. 1993. S. 6–7. – Aut.: Juozas Leblionka. – Lenk.

- 1994**
163. Ambasadorius J. Vidackis tęsia pirmtako darbą // Voruta. – 1994. Saus. 1–5. P. 5. – Par.: Stasys Sakalas.
 164. Apybraiža apie išymų lietuvių kultūros veikėją // Voruta. – 1994. Kov. 24–31 (Nr. 12). P. 6. –
Rec. kn.: Patackas A. Motiejus Gustaitis. – V. 1991.
 165. Antano Strazdo byla su bajorais Bobrikais: [Apie kun. poeto A. Strazdo (1760 03 09 – 1833 04 23) ūkininkavimo nesėkmes] // Kult. barai. – 1994, Nr. 4. P. 72–73. – Santr. angl., p. 79.
 166. Apie okupacijų paminklus // Voruta. – 1994. Bal. 21–30. – Par.: Tadeušas Podolskis.
 167. Apie R. Maceikianeco giminės „lenkiškąją“ praeitį // Voruta. – 1994. Bal. 7–13. P. 2. – Par.: Leonas Juodaragis.
 168. Ar bus reabilituoti akovcai? // Voruta. – 1994. Saus. 13–19. – Par.: Petras Rimas.
 169. Apie 16-ąją lietuviškąją šaulių diviziją: [Apie divizijos nac. sudėtį] // Voruta. – 1994. Birž. 9–15 (Nr. 22). P. 6.
 170. Armijos krajojvos sambrūzdis Vilniuje // Voruta. – 1994. Liep. 16–17. P. 2. – Par.: Jeronimas Plečkaitis.
 171. Atgimęs vardas lietuvių poezijoje // Voruta. Vas. 17–22. – Par.: Juozas Pajuodis.
 172. Dėl Lietuvos lenkų sąjungos vieno „doro ketinimo“. Voruta. – 1994. Rugs. 21–30. P. 5. – Par.: Kostas Daumantas.
 173. Didysis mėginimas atkurti Lietuvos kariuomenę. // Voruta. – 1994. Vas. 23–28. P. 1, 3. – Par.: Antanas Gulbinas.
 174. Dubingių žudynių penkiasdešimtmetis: [Apie Armijos krajojvos žudynes 1944 m., Molėtų raj.] // Voruta. – 1994. Birž. 23–30 (Nr. 24). P. 2.
 175. Genocido šlovintojas – būsimas krašto „mokslininkas“? // Voruta. – 1994. Birž. 16–22. P. 7. – Par.: Petras Jurgelionis.
 176. Jo Tėvynės meilė buvo stipresnė už mirties baime: Kun. J. Mincevičius [1887 02 05 – 1955 11 28] // Voruta. – 1994. Birž. 9–15 (Nr. 22). – Bibliogr. išnašose.
 177. Jos mylėjo Vincą Kudirką: [Apie varšuvietę A. Artichovič] // Ūkininkas. – 1994, Nr. 58. P. 2: portr. – B. d.
 178. Jos mylėjo Vincą Kudirką: 2. Valerija Kraševskienė: [54 eil. „Valerijai“ faks.] // Ūkininkas. – 1994, Nr. 59. P. 2: portr. – Pab.
 179. Kada ir kur nužudė kun. A. Jakavonį: [Apie lenkų partizanų nužudytą Vilniaus raj. Eitminiškių par. kleb. A. Jakavonį. 1886–1944 m.] // Voruta. – 1994. Vas. 1–9 (Nr. 5). P. 1, 7.
 180. Kai taikintojas neobjektyvus ir neteisingas: [Apie Armijos krajojvos smurtą Dubingiuose, Molėtų raj.] // Atgimimas. – 1994. Liep. 27. P. 11, 16.
 181. Kelionė į artimąjį Lietuvos „užsienį“: [Apie viešnagę pas Brėslaujos raj. lietuvius, Baltarusija] // Voruta. – 1994. Saus. 1–5 (Nr. 1). P. 7, 9.
 182. Kur yra [Lenkijos maršalo] J. Pilsudskio kapas? // Voruta. – 1994. Spal. 1–4 (Nr. 37). P. 7.
 183. Kai kurie istorinės tiesos ir melo faktai apie Armiją krajojvą // Voruta. – 1994. Rugg. 16–31. P. 4. – Par.: Vytautas Skirmantas. – Rec. kn.: Kai kurie istorinės tiesos faktai apie Armiją krajojvą. – V., 1993.
 184. Kunigaikščių Radvilų nuopelnų ir garbės ženklai // Voruta. – 1994. Saus. 1–5. P. 5. – Par.: Juozas Labutis. – Rec. kn.: Ruzas V. Radvilų medaliai. Katalogas. – V., 1993.
 185. Lenkijos Respublikos Prezidento belaukiant // Voruta. – 1994. Bal. 21–30. P. 1. – Par.: Juozas Pilsudskas.
 186. „Lietuviai, lauk!“ // Voruta. – 1994. Kov. 17–23. P. 1, 5. – Par.: Stasys Sakalas.
 187. Lietuvių kova dėl Vilniaus 1939–1940 metais // Voruta. – 1994. Birž. 16–22. P. 7. – Par.: Petras Rimas.
 188. „Voruta“ – visų lietuvių laikraštis // Šiaulių naujienos. – 1994. Kov. 25. P. 6.

189. Ne tik gąsdina, bet ir niekina // Voruta. – 1994. Saus. 20–31. – Par.: Kazimieras Pogoželskis.
190. Nepalaužiamas kovotojas už lietuvių kraštą: [Apie kun. J. Zimkų, 1861 02 02 – 1922 10 24] // Voruta. – 1994. Vas. 17–22 (Nr. 7); Kov. 1–9 (Nr. 9); Kov. 10–16 (Nr. 10).
191. Nepriklausomos Lietuvos karininko atsiminimai // Voruta. – 1994. Liep. 16–31. P. 10. – Par.: Juozas Gulbinas. – Rec. kn.: Listopadskis J. Laisvės ir vergijos metai. – V., 1993.
192. Nesiliaujančios kovos dėl Lietuvos nepriklausomybės metraštis // Voruta. – 1994. Saus. 13–19. P. 5–6. – Par.: Leonas Juozapaitis.
193. Nesugriaunamas paminklas Lietuvos kovotojams ir kankiniams // Voruta. – 1994. Bal. 7–13. P. 2. – Par.: Leonas Juozapaitis – Rec. kn.: Lietuvių kovų ir kančių istorija. T. 1. – V., 1994.
194. Nešęs mirtį kitiems, pats susilaukė jos nuosprendžio [Apie Armijos krajojvos žmogūdį „Łupaszka“ (Zygmuntą Szendzielarzą)] // Voruta. – 1994. Spal. 19–31 (Nr. 40). P. 7.
195. Pasityčiojimas iš Lietuvos valstybės interesų, arba 1938 metų Lenkijos ultimatumo pamokos // Voruta. – 1994. Kov. 17–23. P. 1–2. – Par.: Petras Jurgelionis.
196. R. Macekianiec: Lietuvoje jau yra apie milijoną lenkų! // Voruta. – 1994. Rugs. 7–13. – Par.: Vytautas Skirmantas.
197. Romantinės literatūros pirmtakai Lietuvoje // Devynioliktan amžium išengus. Senoji Lietuvos literatūra. Kn. 3. – V., 1994. P. 42–64.
198. Suvalkų sutarties perspėjimas // Voruta. – 1994. Kov. 17–25. – Par.: Stasys Sakalas.
199. Svarbus Respublikos seimo nutarimas // Voruta. – 1994. Rugs. 16–31. P. 5.
200. Švenčioniškės šeimos, Lietuvos ir jos vaikų likimų istorija // Voruta. – 1994. Vas. 10–16 (Nr. 6). P. 4. – Rec. kn.: Maminskaitė-Kulbokienė V. Gyvenimo vingiuos. – Čikaga, 1992.
201. Tautų kiršinimas po „susitaikymo“ priedanga // Voruta. – 1994. Birž. 1–8. P. 7; Vilnis. – 1994. Birž. 14. P. 3–4.
202. Tiesa apie Vilniaus kraštą // Voruta. – 1994. Vas. 23–28. P. 3. – Par.: Leonas Juozapaitis. – Rec. kn.: Lietuvos Rytai. – V., 1993.
203. Tikra kaimynystė visada nuoširdi ir abipusiška // Voruta. – 1994. Vas. 1–9. P. 3. – Par.: Stasys Sakalas.
204. Geros kaimynystės ar nelygios partnerystės sutartis? // Voruta. – 1994. Kovo 1–9 (Nr. 9). P. 1–2.
205. Želigovskio šešėlis tebeslankioja // Voruta. – 1994. Vas. 10–16. P. 3. – Par.: Kazimieras Pogoželskis.
206. Žvilgsnis į prieškarinę Punksko praeitį // Voruta. – 1994. Geg. 19–25. P. 4. – Rec. kn.: Sitarskienė A. Prieškarinis Punkskas. – Punkskas: Aušra, 1993. – 86 p.
207. Žvilgsnis į senovės lietuvių mitologiją // Voruta. – 1994. Saus. 20–31. P. 9. – Par.: Leonas Juozapaitis. – Rec. kn.: Bartininkas M. Senovės lietuviai. Religija ir mitiniai vaizdiniai. – V., 1993.
- 1995**
208. Armijos krajojvos Glitiškių mįslė [Vilniaus raj.] // Voruta. – 1995. Liep. 1–31 (Nr. 25/27). P. 10, 14.
209. Eišiškės // Pažinkime Lietuvą. – K., 1995. P. 107.
210. Kada ir kur nužudė kun. A. Jakavonį // Armija krajojva Lietuvoje. – V. – K., 1995. P. 93–96.
211. Kas klastoja žymaus vilniečio kilnę?: [Apie rusų komp., muzikologo, gen. C. B. Cui (1835–1918) kilnę] // Vak. naujienos. – 1995. Rugs. 2. P. 13: portr.
212. Kelios nuotrupos apie [partizaną] Juozą Kudelį // Voruta. – 1995. Birž. 1–15 (Nr. 21/22). P. 11.
213. Laurynas Gucevičius nebuvo Stuoka: [Apie archit. L. Gucevičių] // Diena. – 1995. Lapkr. 10. P. 15: iliustr.
214. Lietuvos kunigaikščiai Žageliai // Gimtinė. – 1995. Spal. 1–31 (Nr. 10). P. 2.
215. Lietuvos sūnus – Rusijos sosto įpėdinio profesorius: [Apie Peterburgo karo akad. prof. C. B. Kiuji] // Gimtinė. – 1995. Rugs. 1–31 (Nr. 8). P. 5.

216. Širvintų krašto ar Vilnijos draugijos?: [Atsiliepiamas į V. Alekno str. „Širvintų krašto draugija“, išsp. laikr. „Širvinta“, 1995, birž. 24] // Širvinta. – 1995. Liep. 22. P. 1.
217. Širvintų krašto kunigaikščiai Žageliai // Širvinta. – 1995. Birž. 28. P. 3.
218. Vilnietis – vienas iš „Galingojo sambūrio“: [Apie Peterburgo komp., muzikologą, karo akad. prof. gen. C. B. Cui (1835–1918), kilusį iš Lietuvos] // Liet. rytas. – 1995. Saus. 20. P. 42.
- 1996**
219. Apie palaimintąjį arkivyskupą Jurgį Matulaitį – Portr. // Voruta. – 1996. Rugsj. 1–15 (Nr. 29/30). P. 11.
220. Atkaklus kovotojas už lietuvių Vilniaus krašte: [apie kunigą D. Buivį] // Voruta. – 1996. Rugsj. 16–31 (Nr. 31/32). P. 13.
221. Ar vilniškė AK tikrai kovojo antihitlerinės koalicijos pusėje?: [apie Armijos krajojvos veiklą 1944 metais] – Iliustr. // Atgimimas. – 1995. Gruod. 13. P. 15.
222. Dviejų šimtmečių teisingumo reikalavimas: vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio kaltė turi būti įrodyta arba paneigta!: [apie 1794 m. Varšuvoje nužudytą politinį veikėją, Vilniaus vyskupą] – Portr. // Voruta. – 1996. Birž. 8–14 (Nr. 22). P. 1–2.
223. Iš Lauryno Gucevičiaus biografijos // Gimtinė. – 1996. Saus. 1–31 (Nr. 1). P. 3.
224. Lauryno Gucevičiaus sukaktims artėjant: [architekto gimimo 245-osioms ir mirties 200-osioms metinėms] – Faks. // Diena. – 1996. Vas. 2. P. 13.
225. Lietuvių aušra Jašiūnuose: [apie „Aušros“ vidurinę mokyklą, Šalčininkų rajonas] – Iliustr. // Voruta. – 1996. Liep. 16–31 (Nr. 27/28). P. 16.
226. Pelesos parapijos ir bažnyčios istorija [Baltarusija] – Iliustr. // Voruta. – 1996. Rugs. 21–30 (Nr. 36). P. 5; Spal. 1–4 (Nr. 37). P. 5.
227. Prasmė būti kitavardžiu: vilnietė – Lenkijos pagrindinės armijos (AK) ryšių vadovė: [apie J. Karosaitę] // Diena. – 1996. Kov. 29. P. 12.
228. Stanislovo Rapolionio giminė dar gyva – Iliustr. // Diena. – 1996. Rugs. 27. P. 11.
229. Sunaikintą vaikystės kaimą [Palkiai, Širvintų rajonas] prisiminus // Gimtinė. – 1996. Vas. 1–29 (Nr. 2). P. 5.
230. Vilniškės AK [Armijos krajojvos] bendradarbiavimo su vokiečiais pirmtakas [V. Komaras] // Atgimimas. – 1996. Vas. 28. P. 15.
231. Vyskupas Ignotas Masalskis – Lietuvos priešų auka // Voruta. – 1996. Liep. 16–31 (Nr. 27/28). P. 13.
- 1997**
232. Akovcų „sušaudytas“ klebonas // Voruta. – 1997. Birž. 1–6 (Nr. 21). P. 14. – Par.: Jurgis Radziukas.
233. Apie Viktoro Alekno str. „Iš tamsos į šviesą...“ („Voruta“, 1997 m., Nr. 31) // Voruta. – 1997. Rugs. 13–19 (Nr. 35). P. 13.
234. Apie Volkonovskio antilietuvišką paskvilį // Voruta. – 1997. Bal. 26–30 (Nr. 16). P. 3. – Par.: Leonas Juozapaitis.
235. Ar AK jau nebe antilietuviška organizacija? // Voruta. – 1997. Vas. 7–14 (Nr. 6). P. 1, 13. Par.: Leonas Juozapaitis.
236. Giedraičių A. Jaroševičiaus vidurinė [mokykla, Molėtų rajonas: iš istorijos] – Portr. // Dialogas. – 1997. Saus. 31. P. 10.
237. Iš Alionių parapijos ir bažnyčios istorijos [Širvintų rajonas] // Širvinta. – 1997. Saus. 11. P. 4.
238. Kruvinąjį Dubingių dešimtadienį prisimenant // Voruta. – 1997. Birž. 21–30 (Nr. 24). P. 1–3. – Par.: Leonas Juozapaitis.
239. Kun. A. Petruolio laiškas kun. V. Mironui [1910 m.] – Iliustr. // Voruta. – 1997. Rugsj. 9–15 (Nr. 30). P. 9.
240. Prasadėjo Šalčininkų „autonomininkų“ bylos nagrinėjimas // Voruta. – 1997. Gruod. 1–5 (Nr. 45). – Be parašo.
241. Kun. Pranas Raštutis – želigovskininkų smurto auka: 130-osioms gimimo metinėms // Voruta. – 1997. Rugs. 20–30 (Nr. 36). P. 10.
242. Lenkijos grafas [M. J. Rostvorovskis] apgynė Lietuvą: [apie Lietuvos bylą su Lenkija Tarptautiniame Hagos teisme, 1931 m.] // Voruta. – 1997. Birž. 14–20 (Nr. 23). P. 15.

243. Lietuva – ne Lenkijos provincija: [apie kalbinį Lietuvos suvereniteto ignoravimą lenkų informavimo priemonėse] // Liet. aidas. – 1997. Rugs. 21. P. 15.
244. Lietuviai – katalikų bažnyčios vadovai Rusijos imperijoje: [apie Mogiliovo arkivyskopus metropolitus A. K. Gintautą ir S. M. Kazlauską] – Portr. // Voruta. – 1997. Saus. 11–17 (Nr. 2.). P. 6.
245. Ne taikinimas, o kiršinimas // Voruta. – 1997. Rugs. 10–22 (Nr. 31). P. 11. – Par.: Jurgis Radziukas.
246. Pensininkų interesams turi atstovauti jų partija // Lietuvos rytas. – 1997. Rugs. 24 (Nr. 224). P. 4. – Par.: Juozas Pajuodis.
247. Spekuliacijos bajoriška kilme – tai tautos skaldymas // Lietuvos rytas. – 1997. Birž. 19 (Nr. 141). P. 4.
248. Rengiantis Motiejaus Valančiaus jubiliejui // Voruta. – 1997. Spal. 25–31 (Nr. 40). P. 1, 12. – Rec. kn.: Tonkūnas J. Motiejus Valančius. – V., 1997.
249. Šešuolėlių bažnyčios istorija [Širvintų rajonas] – Iliustr. – Bibliogr. išnašose // Voruta. – 1997. Rugs. 1–5 (Nr. 33); Rugs. 13–19 (Nr. 35).
250. Vyskupas I. Masalskis persekiojo ar globojo lietuvybę? // Voruta. – 1997. Kov. 1–7 (Nr. 9). P. 14–15.
251. Vienas pirmųjų Širvintų krašto šviesuolių [apie kun. Juozapą Dubietį] // Voruta. – 1997. Spal. 1–10 (Nr. 37). P. 6. **1998**
252. Apie architektą Apolinarą Mikulskį // Voruta. – 1998. Bal. 4. P. 5.
253. Bekompromisinis kovotojas už lietuvybę Vilnijoje: [apie kunigą I. Šoparą] / Juozas Lebonka. – Portr., faks. // Voruta. – 1998. Lapkr. 21, 28; Gruod. 5, 12, 19, 29; 1999. Saus. 9, 16, 23, 30; Vas. 6, 13.
254. Dėl J. Pilsudskio „meilės“ ir „nuopelno“ Lietuvai // Voruta. – 1998. Vas. 21 (Nr. 8). P. 3. – Par.: Jurgis Radziukas.
255. Kas slypi pavardžių transkripcijoje // Voruta. – 1998. Saus. 10 (Nr. 2). P. 16. – Par.: Leonas Juozapaitis.
256. Kova dėl Vinco Kudirkos sovietiniais metais. – Iliustr. // Lit. ir menas. – 1998. Gruod. 12. P. 11.
257. Šviesuolis iš baudžiauninkų pastogės: [apie kun. Konstantiną Stašį-Staševskį] // Voruta. – 1998. Geg. 9 (Nr. 19). P. 10.
258. Kunigas A. Petrus Nalibokų parapijoje [Baltarusija]: medžiaga biografijai. – Portr. // Voruta. – 1998. Vas. 21, 28.
259. Kunigas, tapęs liaudies legenda. (Apie kun. Stanislovą Stakečę) // Mūsų kraštas. – 1998, Nr. 10. P. 27–37.
260. Lietuvių kalba Vilniaus gubernijos bažnyčiose 1874 metais // Voruta. – 1998. Saus. 10. P. 6.
261. Paminklas sunaikintam kaimui. [Apie Palkių kaimą, Širvintų rajonas] – iliustr. // Voruta. – 1998. Saus. 17. P. 11.
262. Paminklas tėviškei ir sau // Voruta. – 1998. Vas. 7. P. 14. – Rec. kn.: Maminskaitė-Kulbokienė V. Rytų Lietuva. – Čikaga, 1997.
263. Pavergtos Vilnijos liaudies dainius // Voruta. – 1998. Gruod. 29. P. 11. – Rec. kn. Klimas J. Pasižadėjimas. – V., 1998.
264. Pilsudskio šešėlis vis tebesklando... // Voruta. – 1998. Rugs. 1 (Nr. 27). – Par.: Kęstutis Žemaitis.
265. Pirmasis profesorius [kunigas A. Kitkevičius] iš Širvintų krašto. – Portr. // Širvinta. – 1998. Rugs. 19. P. 2.
266. Seinų vyskupijos generalinio vikaro [M. Dabrilos] laiškas Vilniaus vyskupijos administratoriui [K. Michalkevičiui], kuris pasirašė memoriale Vokietijos kancleriui dėl Lietuvos prijungimo prie Lenkijos, 1917 m. / su Juozo Lebonkos priedais ir laiško iš lenkų k. vertimu]. – Portr., schem. // Voruta. – 1998. Bal. 25. P. 10.
267. Seni ir nauji Lauryno Gucevičiaus biografijos puslapiai: [architekto 200-osioms mirties metinėms] – Iliustr. // Voruta. – 1998. Gruod. 12, 19.
268. Šalčininkų „autonomininkų“ teismas // Voruta. – 1998. Saus. 3 (Nr. 1). P. 16. – Be parašo.

269. Taip kovota už lietuvių kalbą Vilnijos bažnyčiose: Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui. – Iliustr. // Voruta. – 1998. Bal. 11. P. 6.
270. Vilniaus vyskupas Kazimieras Mikalojus Michalkevičius. – Portr. // Voruta. – 1998. Rugpj. 15. P. 12–13.
271. Polonizacijos procesas Širvintų krašte XIX a. antroje pusėje // Lietuvos istorijos metraštis. 1997 metai. – V., 1998. P. 164–177. Anotacija anglų k.
1999
272. Ar vilniškė AK tikrai kovojo antihitlerinės koalicijos pusėje? // Armija krajoje Lietuvoje. – V. – K., 1999. P. 52–58.
273. Artėja 55-osios Dubingių žudynių metinės. (Apie Armijos krajos nusikaltimus) // Lietuvos aidas. – 1999. Geg. 4. P. 14.
274. Gelvonų krašto lenkinimas per bažnyčią XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje. Iš Gelvonų parapijos istorijos // Širvinta. – 1999. Kov. 10. P. 6.
275. Iš kovų dėl lietuvių kalbos teisių Giedraičių bažnyčioje istorijos // Voruta. – Rugs. 4. P. 5; Rugs. 11. P. 5; Rugs. 18. P. 5; Rugs. 25. P. 7 (Nr. 30–33).
276. Iš Šešuolėlių bažnyčios istorijos // Širvinta. – 1999. Bal. 21. P. 4.
277. Kilnus ganytojas ir lietuvis. (Apie Švenčionių krašto kunigą K. Abaravičių). – Portr. // Voruta. – 1999. Birž. 26. P. 14.
278. Lenkų generolas V. Andersas – lietuvis žemaitis. – Voruta. – 1999. Gruod. 18 (Nr. 45–46). P. 4.
279. Lenkų istorikas apie vilniškę AK // Armija krajoje Lietuvoje. – V. – K., 1999. P. 30–51.
280. Lietuva Aleksandro Puškino kūryboje // Kultūros barai. – 1999. Nr. 6. P. 66–69.
281. Parlamentinė ar prezidentinė Lietuvos respublika? // Lietuvos aidas. – 1999. Geg. 7. P. 17.
282. Sutelkime kraštotyriminkų jėgas // Lietuvos aidas. – 1999. Birž. 16. P. 5.
283. Vilniškės AK bendradarbiavimo su vokiečiais pirmtakas // Armija krajoje Lietuvoje. – V. – K., 1999. P. 17–21.
284. Dėl terminų Vilnija ir Vilniaus kraštas // Voruta. – 1999. Saus. 16 (Nr. 2). P. 3.
285. Ar iš tikrųjų neišliko 1918 m. Nepriklausomybės Akto originalas? // Voruta. – 1999. Kov. 6 (Nr. 9). P. 1.

Apie J. Lebionką

1. Lebionka Juozas // Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 2. – V., 1968. P. 309–310.
2. Lebionka Juozas // Lietuvių enciklopedija. T. 36. – Bostonas, 1969. P. 338.
3. Juozas Lebionka. Autorių vizitinė kortelė // Kraštotyra. Kn. 15. – V., 1982. P. 108.
4. Lebionka Juozas, Jurgio // Pedagogai – kraštotyros žymūnai. Lietuvos TSR paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija. – V., 1985. P. 43.
5. Juozas Lebionka // V. Vanagas. Lietuvių rašytojų sąvadas. – V., 1996. P. 330.
6. Juozas Lebionka. Mūsų autoriai // Mūsų kraštas. – 1998. Nr. 10. P. 160.
7. Juozas Lebionka // Lietuvos istorijos metraštis. 1997 metai. – V., 1998. P. 177.

Mokytojas, politkalinys, kultūrologas ir visuomenininkas Viktoras Alekna

Stanislovas Buchaveckas
Lietuvos istorijos institutas

Sovietinių okupantų primesto Lietuvai drastiško ir žiauraus likimo smūgius patyręs Viktoras Alekna yra ir kelių šios knygos straipsnių autorius, nemažą savo gyvenimo dalį gyvenęs ir dirbęs buvusiame Širvintų valsčiuje bei Širvintų rajone.

Viktoras Alekna gimė 1915 metų kovo mėnesio 19 dieną Rasėinių apskrities ir Raseinių valsčiaus Pašlynio kaime. Jo tėvai carinės okupacijos metais buvo bežemiai, o tikraisiais valstiečiais bei žemdirbiais tapo tik Lietuvai tapus nepriklausoma respublika, kai gavo 14,97 ha parceliuojamos dvaro žemės. Viktorui nuo vaikystės teko dirbti įvairius darbus tėvų ūkyje. Arti mokyklos nebuvo. Todėl 1922 metais pradėjo lankyti pradžios mokyklą su pertraukomis, nemažai mokėsi namuose, bet nuoseklaus pradžios mokslo neišėjo. Tačiau 1926 metais sėkmingai įstojo į Raseinių gimnazijos antrąją klasę. Gimnazijoje neapsiribojo mokslo dalykais. Jau keturiolikos metų būdamas pradėjo rašyti literatūrinius vaizdelius, po metų – ir eilėraščius. Raseinių gimnazijos brandos atestatą gavo 1933 metais.

Tų pačių 1933 metų rudenį V. Alekna tapo Vytauto Didžiojo universiteto studentu. Humanitarinių mokslų fakultete studijavo lietuvių literatūros istoriją, lotynų kalbą ir literatūrą bei pedagogiką. Tačiau nesitenkino vien studijomis. Rašė ir spausdino literatūros istorijos, kritikos bei publicistikos straipsnius periodinėje spaudoje. Buvo kelių visuomeninių organizacijų vadovybių narys. Per ketverius metus išklausė numatytų disciplinų kursus, išlaikė semestrinius egzaminus. Bet iki privalomos tarnybos Lietuvos kariuomenėje nespėjo išlaikyti baigiamųjų valstybinių egzaminų ir apsiginti diplominio darbo.

Nuo 1937 metų liepos mėnesio pradžios iki 1938 metų rugsėjo mėnesio pabaigos V. Alekna tarnavo Karo mokyklos artilerijos skyriaus dalinyje. Tarnybą baigė jaunesniojo leitenanto laipsniu ir buvo išleistas į atsargą.

*Viktoras Alekna –
Lietuvos karo mokyklos
aspirantas. 1938 m.*

Tuoju po kariuomenės V. Alekna gavo mokytojo vietą Raseinių žydų gimnazijoje. Joje dėstė lietuvių kalbą. Skaitydavo paskaitas visuomenei. Tapo iš dalies nelegalios krikščionių demokratų partijos nariu. Ruošėsi užbaigti aukštojo mokslo studijas. Tačiau tai užsitęsė beveik tris dešimtmečius. Mat 1939 metų rudenį Lietuvos pašonėje prasidėjus Antrajam pasauliniam karui ir esant nežinomybei dėl Vilniaus ir Rytų Lietuvos, V. Alekna buvo trumpam mobilizuotas į Lietuvos kariuomenę, iš kurios į civilinį gyvenimą grįžo 1940 m. sausio mėnesį. Teko adaptuotis naujoje vietoje – Alytaus gimnazijoje. Čia per dvejus su puse metų praleido paskutiniuosius tarpukario Lietuvos nepriklausomybės mėnesius, pirmąją sovietinę okupaciją ir vienerius mokslo metus nacių okupacijoje. Turėjo būti ištremtas (nacmečio pradžioje Alytuje buvo rasti šio neįvykusio trėmimo sąrašai) per antrąjį masinį trėmimą, kuriam sutrukdė Vokietijos ir Sovietų Rusijos karas.

Užbaigti studijas normalesnėmis sąlygomis galėjo 1942 metų rudenį pradėjęs dirbti Kauno 6-ojoje gimnazijoje. Tačiau trukdė karo ir okupacijos nepritekliai bei įtemptas darbas, be to, fakultetas buvo persikėlęs į Vilnių, o susisiekimas labai pasunkėjęs. O 1943 metais po nacių represijų prieš inteligentiją (kai į Štuthofio konclagerį buvo uždaryti 46 Lietuvos visuomenės ir kultūros veikėjai, kurie sužlugdė nacių sumanymą sukurti lietuvių SS legioną) grėsė prievartinė nacių mobilizacija. Todėl V. Alekna pasitraukė į Laūkuvą (Šilalės r.), kur pradėjo dirbti 1943 m. rudenį atidarytoje Laūkuvos gimnazijoje. Čia išitraukė į visuomenei svarbią kultūrinę veiklą, su gimnazistais rengė spektaklius, skaitė antisovietinio pobūdžio paskaitas. Tai sovietiniams okupantams prisigerinti norėję tautiečiai vėliau prisiminė skūsdami V. Alekną už antisovietinę veiklą.

1945 metų sausio mėnesį enkavėdistai atėjo V. Aleknos areštuoti, bet nerado namie. Po to jis slapstydamsis gyveno Ariogalos valsčiuje ir Kaune. Kaune su fiktyviais dokumentais padedamas draugo iš pradžių įsidarbino prie universiteto veikusiuose vakariniuose kursuose, o paskui pradėjo dirbti bibliotekininku Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės instituto bibliotekoje.

Į enkavėdistų akiratį vėl pateko per visuotinę kratą 1945 metų rugpjūčio 5 d., o rugpjūčio 8 dieną buvo areštuotas ir pradėjo beveik dvylikos metų kalinio, konclagerių

Atvelykis Vorkutoje.

Pirmas iš dešinės –

V. Alekna. 1955 04 17

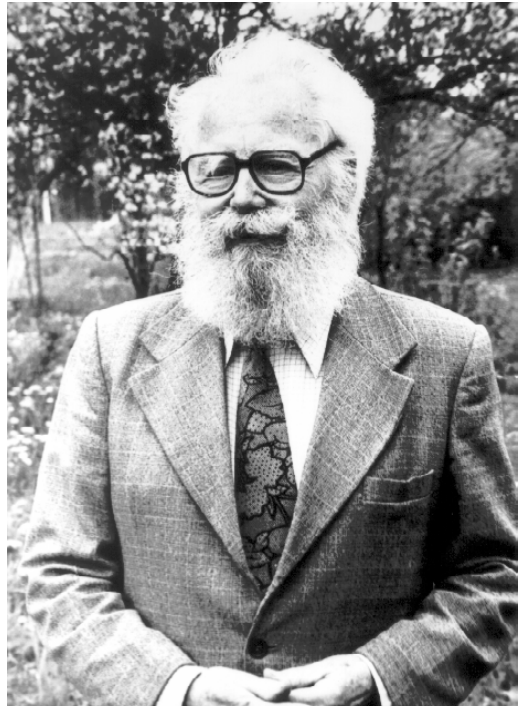
katorgininko ir tremtinio odisėją. Iš pradžių Vorkutoje kasė anglį. Vėliau statė namus, tiesė kelius. Tačiau tomis nužmoginimo sąlygomis, kaip ir didžioji represuotų lietuvių dalis, neprarado vilties. Gerai išmoko rusų kalbą, tvirtino prancūzų ir vokiečių kalbų mokėjimą, išmoko latviškai ir ukrainietiskai, pradėjo skaityti literatūrą anglų kalba.

Nors iš Vorkutos lagerio išėjo 1955 metų sausį, bet neturėjo teisės išvykti iš Vorkutos. Čia sutiko būsimą žmoną – Leonciją Bielinytę (kilusią iš Tverėčiaus apylinkių ir taip pat kalintą Vorkutos konclageryje). Sukūrė šeimą. Atšiauriame konclagerių krašte jiems gimė dvynukai (dar viena dukra gimė jau Lietuvoje).

Lietuvoje įsikurti politkaliniams ir tremtiniams buvo sunku (dalis netgi neištvėrė vietos kolaborantų patyčių ir grįžo į tremties vietas, kur vietos rusams valdininkams reikėjo auksarankių lietuvių darbštumo ir patikimumo). Leoncijos ir Viktoro Aleknuų šeimai teko kurį laiką gyventi atskirai, nes iškilo daug sunkumų įsidarbinant ir įsikuriant. V. Alekna iš pradžių dirbo melioratoriumi Švenčionėliuose, paskui – ūkvedžiu Švenčionėlių internatinėje mokykloje. Pagaliau 1960 metais galėjo sugrįžti mokytojauti. Dirbo Jonavės rajono Skarūlių mokyklos Podaigū filialinėje mokykloje. Paskui – Ukmergės rajono Bagaslaviškio mokykloje, kuri po administracinių pertvarkymų tapo Širvintų rajono įstaiga. Po ketverių metų V. Alekna persikėlė dirbti į Jūdiškių aštuonmetę mokyklą (Širvintų raj.).

Mokytojaudamas studijavo Vilniaus universiteto neakivaizdiniame skyriuje lietuvių kalbą ir literatūrą. 1967 metais V. Aleknai buvo įteiktas filologijos specialisto diplomas. Tuomet mokytojui buvo jau penkiasdešimt dveji metai...

Netoli Širvintų esančioje Juodiškių mokykloje meilės gimtajai kalbai ir literatūrai lietuvių vaikus mokė iki 1975 metų. Paskui išėjo į pensiją ir su šeima apsigyveno buvusio Širvintų valsčiaus Kantrimiškio kaime. Pagaliau – nuosavame name. Čia, kaimiškoje sodyboje, atsidėjo kūrybinei veiklai, kuriai neturėjo tinkamų sąlygų ar laiko nuo pat studijų Vytauto Didžiojo universitete. Sunku buvo tuomet rašyti analitinius darbus, nes norėjosi atskleisti tikrąjį praeities įvykių vaizdą, o leidyklos turėjo vadovautis bolševikmečio ideologinėmis klišėmis ir instrukcijomis. Tad iš sovietmečio tiriamųjų darbų pavyko išspausdinti tik „Salomėjos Nėries poezijos dažnumų žodyną“ (1980 m.) ir V. Aleknos parengtą S. Nėries poezijos

*V. Alekna savo sode
Kantrimiškyje.
1998 05 12.
A. Tumėno nuotr.*

V. Alekna (pirmas iš kairės) „Baltijos kelyje“ netoli Širvintų. 1989 08 23

tritomį su komentarais (1984). Užtai kai Lietuva 1990 m. atkūrė Nepriklausomybę – knygos pasipylė kaip iš gausybės rago. Didžioji jų dalis skirta sudėtingo likimo ir prieštarai vertinamos poetės S. Nėries gyvenimui ir kūrybai.

V. Alekna aktyviai dalyvavo Širvintų sąjūdiečių ir tremtinių organizacijų, o nuo 1990 m. Krikščionių demokratų partijos Širvintų skyriaus veikloje bei kituose visuomenės gyvenimo baruose. Reiškėsi kaip publicistas periodinėje spaudoje. Dabar gyvena Vilniuje.

Pačioje 1999 metų pabaigoje buvo išleista dar viena V. Alekno knyga – „Ūžė žalia giria“. Joje autorius aprašė viso Širvintų rajono žmones, kovojusius antisovietinėje rezistencijoje iki 1953 metų, pateikė politinių kalinių ir tremtinių sąrašus.

Viktoro Alekno knygos

1. Salomėjos Nėries poezijos dažnumų žodynas. „Poetika ir metodologija“. Mokslų akademijos leidinio XVI tomo didžioji dalis. – Vilnius, 1980. P. 167–432.
2. Salomėja Nėris. Raštai. Trys tomai. – V.: Vaga. – 1984.
I t. – 512 p., II t. – 320 p., III t. – 508 p.
3. Nepriklausomybės Akto signataras kun. Alfonsas Petrusis. – V.: Vorutos leidykla. – 1996. 88 p.
4. Salomėjos Nėries gyvenimo ir kūrybos metraštis. – V.: Vaga. I knyga. 1995. 484 p. II knyga. 1997. 736 p.
5. Salomėja. – V.: Dienovidis. – 1996. 360 p.
Antras knygos leidimas išleistas ten pat 1997 m.
6. Pilkų dienų žingsneliai (eilėraščiai). – V.: Viliaus Užtupo leidykla. – 1997. 240 p.
7. Ūžė žalia giria. – V.: Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras, 1999.

Ne visada laimingas laimingasis

Henrikas Zabulis

Su Feliksu Mažuliu susipažinau 1943 metais Ukmergės mokytojų seminarijoje. Jis tada jau buvo ją bebaigęs, nuosekliai išėjęs visą mokslą nuo pirmo iki ketvirtą kurso, o aš ką tik pradėjęs. Nors įstojau iš karto į trečią kursą ir tebuvo viena pakopa žemiau, tačiau prie jo, su visais pažįstamo, visų mėgstamo, atrodžiau lyg fuksas šalia senjoro. Todėl pažintis ir nebuvo asmeniška, juoba kad anksti pavasarį jis su dauguma seminarijos vyrų, stojusių į vietinę Plechavičiaus rinktinę, išvyko į Marijampolę, o aš likau Ukmergėje ir mokiausi tuos ir dar kitus metus. Vis dėlto dabar aš galiu pasakyti, kad gyvenimo kelią mes abu pradėjom labai panašiai ir beveik kartu: abu pasirinkom mokytojo dalį, abu buvom kilę iš kaimo, net iš tos pačios Ukmergės apskrities – jis nuo Širvintų, aš nuo Lyduokių, abu ne iš lengvo gyvenimo skubėjom gauti specialybę ir darbą, abu, kaip vėliau išryškėjo, buvome linke į filologiją.

Ukmergės mokytojų seminarija buvo rimta švietimo įstaiga. Pati Ukmergė, turėjusi 13 tūkstančių gyventojų (Panevėžyje tada buvo 20 tūkstančių, Šiauliuose – 23 tūkstančiai), tarpukario Lietuvoje dėl savo senumo ir dydžio buvo garbingas miestas, o mums, kaimo vaikams, – tikras didmiestis. Man didžiulį išpūdį darė miesto centras: visas mūrinis, su smulkiomis žydų krautuvėlėmis, prie kurių durų stovėjo jų savininkai ir tempte tempė praeivį užėti į vidų. Buvo ir viena kita didelė, kaip tada atrodė, parduotuvė, du kino teatrai – „Pasaka“ ir „Modernas“, dvi ligoninės – valstybinė ir žydų, keli fabrikai – metalo, medžio, koklių, saldainių, – sava elektrinė, siaurojo geležinkelio ir autobusų stotys, lietuvių, lenkų ir žydų gimnazijos, bent šešios pradžios mokyklos, o svarbiausia – čia buvo miesto ponija, švariai apsirengusi, blizgančiais „tufliais“ žingsniuojanti šaligatviais. Tikras Niujorkas!

1938 metais čia buvo atidaryta Mokytojų seminarija, kurios poveikis miesto kultūrai netruko išryškėti. Seminarijos direktoriumi buvo paskirtas didelis metodikos žinovas, labai orus žmogus Antanas Vokietaitis. Pedagogikos teoriją ėmė dėstyti Kazimieras Barkauskas, S. Šalkauskio mokinys ir gerbėjas, studijavęs Vakarų universitetuose. Lietuvių ir pasaulio literatūrą dėstė Romualdas Kuzmicikas, žinomo lietuvių literatūros tyrinėtojo brolis. Kadangi būsimiems mokytojams reikėjo mokėti groti smuiku arba fortepijonu, seminarijoje susibūrė nemažai muzikantų. Enrikas Kiškis – smuikininkas, vargonininkas, kompozitorius ir dirigentas – subūrė orkestrėlį, nes buvo nemažai moksleivių, grojančių įvairiais instrumentais. Mieste atsirado balsingų solistų, vyko koncertai, kapelionas Voldeмарas Cukuras gražiu baritonu giedodavo bažnyčioje. Į Ukmergę atsikėlė garsi dailininkų Tarabildų šeima. Petras Tarabilda dėstė mokytojų seminarijoje ir buvo vienas aktyviausių dailės parodų organizatorių. Ukmergė tapo rimtu kultūros centru, kuriame 1940 metų pavasarį gastroliavo net Kauno operos teatras su „Traviatos“ spektakliu ir pačiu Kipru Petrausku.

*Feliksas Mažulis –
Širvintų vidurinės
mokyklos direktorius*

Ukmergės mokytojų seminarijos moksleivių vaidmuo miesto kultūroje taip pat buvo nemažas. Čia puikiu lyrinio tenoru neapolietiškas dainas dainavo Kostas Navickas, vėliau tapęs ne dainininku, o istorijos profesoriumi, čia smuiku grojo Vytautas Paltanavičius, kurį dabar Lietuva pažįsta kaip žymų kompozitorių, čia sodriu bosu savo eiles deklamavo poetas Viktoras Beržinis, tada dar Beržinskas, reiškėsi prozininkas Bronius Jauniškis. Geri buvo seminarijos choras ir mažesni vokaliniai ansambliai. O visa seminarija per kvartalą aidėjo fisharmonijų, smuikų, klarnetų ir fleitų garsais lyg kokia konservatorija. Tokioje aplinkoje Feliksas Mažulis praleido ketvertą metų, todėl ir jis grojo ne vienu instrumentu, mokėjo piešti, sukaupe kitų žinių ir įgūdžių, reikalingų to meto pradžios mokyklos mokytojui, kuris kaimo mokykloje turėjo būti viskuo. Aš seminarijoje mokiausi tik porą metų, bet ir per tą laiką suspėjau pamėgti menus ir labai daug ko išmokti.

Seminarija Ukmergėje, žinoma, kūrėsi ne muzikos ir meno puoselėti, o rimtiems švietimo uždaviniams spręsti. 1918 m. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, iš pradžių gana sunku buvo įtvirtinti visuotinio pradinio mokslo sistemą. Lyginant su Latvija ir ypač su Estija, Lietuva dvidešimtą šimtmetį pradėjo su labai atsilikusia mokykla. Spaudos draudimas ir kitos priešastys lėmė, kad raštingumas mūsų krašte buvo labai žemas, o kaime buvo išgalėjusi nuomonė, kad mokslas atpratina nuo darbo ir todėl žalingas. Taigi kuriant švietimo sistemą, jaunai mūsų valstybei teko eiti *per aspera ad astra*: trūko patalpų, mokytojų, vadovėlių, o prie viso to – nelengva buvo priversti vaikus, ypač peraugusius, vasarą dirbančius tėvų ūkyje arba tarnaujančius pas svetimus, lankyti mokyklą nuo rugsėjo iki birželio ir bent patenkinamai išmokti visą programinę medžiagą. Kai aš pradėjau eiti į pradžios mokyklą, kaime pirmokėliai mokėsi tik vasaros mėnesiais (gegužę–birželį, rugsėjį–spalį), o per žiemą (nuo Visų Šventųjų iki Švento Jurgio) mokyklą lankė antro, trečio ir ketvirto skyriaus (tada pradžios mokykloje pakopos nebuvo vadinamos klasėmis) moksleiviai. Iš jų vienas kitas pasiekdavo tokios brandos, kad vyrai būdavo pašaukiami į kariuomenę, o mer-

gaitės ištekėdavo vos ne iš mokyklos suolo. Tokiomis sąlygomis mokytojo darba dirbti galėjo tik labai universalūs žmonės arba, kaip pabrėždavo mūsų pedagogikos mokytojas K. Barkauskas, tik tie, kurie turėjo pašaukimą būti mokytojais. Tą pašaukimą atrasti ir išpuoselėti turėjo mokytojų seminarijos (lot. *seminarium* „daigynas“), kurių iki karo Lietuvoje veikė nemažai: Marijampolėje, Alytuje, Kaune, Telšiuose, Panevėžyje, Švenčionėliuose ir, pagaliau, Ukmergėje.

Feliksas Mažulis turėjo mokytojo pašaukimą ir jį atidavė Lietuvos mokyklai. Pabėgęs iš Marijampolės nuo vokiečių ir išlaukęs, kol praūžė frontas, rudenį jis pradėjo mokslo metus Juodiškių pradžios mokykloje, po to buvo perkeltas į Giedraičių progimnaziją ir galop paskirtas Širvintų gimnazijos direktoriumi. Iš čia, pajutęs žinių alkį, įstojo į Vilniaus pedagoginį institutą, studijavo rusistiką ir kurią laiką dar mokytojavo vienoje Vilniaus septynmečių mokyklų. Tik giliau pasinėręs į studijas ir gavęs darbą pačiame institute, dėl laiko stokos paliko mokyklą, bet mokytojo pašaukimas jį vėl sugražino mokytojauti, šį kartą Vilniaus Salomėjos Nėries vidurinėje mokykloje.

Tačiau gabus mokytojas Feliksas Mažulis turėjo ir ryškių rimto mokslininko bruožų. Kaip vienas geriausių Rusų kalbos ir literatūros fakulteto absolventų jis buvo paliktas dirbti institute. Čia jis ėmė gilintis į rusų kalbos dėstymo metodiką ir per keliasdešimt metų parašė tuo klausimu daug straipsnių, vadovėlių, monografijų, apgynė dvi disertacijas, tapo profesoriumi. Iš Ukmergės mokytojų seminarijos auklėtinių tokį aukštą lygį pasiekti nedaug kam pavyko, o suderinti mokslinius tyrinėjimus su mokytojo pašaukimu pasisekė tik jam vienam.

Be kita ko, rusų kalba, su kuria siejasi profesoriaus Felikso Mažulio mokslinė veikla, šiandien nepelnytai yra nuvainikuota ir sutapatinama su santvarka, kurios Lietuva po penkiasdešimties okupacijos metų pagaliau atsikratė. Rusų kalba yra viena didžiausių pasaulio kalbų, daugelio tarpvalstybinių institucijų vartojama kaip oficiali kalba greta anglų, prancūzų ir kinų kalbų. Vakariečiams ji yra netgi tam tikra egzotikos sritis, nes per ją atsiveria kelias į rusų literatūrą, kurios vaidmuo pasaulio kultūroje yra toks žymus, kad jokia politika negali jo užtemdyti. Kalbininkams ji yra labai svarbi slavistikos sudėtinė dalis, o slavistika greta baltistikos svarbi indoeuropeistikai. Todėl studijuojančių rusų kalbą pasaulyje yra labai daug, o pagarba mokantiems ją Vakaruose yra didesnė negu pas mus, nors ji ir neatstoja didžiųjų Vakarų kalbų.

Feliksas Mažulis domėjosi ne pačia rusų kalba, o jos pateikimo metodika. Svetimos kalbos suvokimo ir perėmimo psichologija yra labai sudėtinga, todėl ir su tuo procesu susijusi didaktika reikalauja gilaus išvalgumo, mokėjimo įvertinti ne vien tą kalbą, kurios mokoma, bet ir jos sąsajas su gimtosios kalbos logika, išryškinti esminius skirtumus. Mes šiandien neturėtume tiek daug lituanistikos problemų, jei kitų kalbų mokymas ir mokymasis būtų buvęs aukšto metodinio lygio. F. Mažulis tai problemai paskyrė visą savo gyvenimą, kuris, deja, per anksti nutrūko. Manau, kad daugelis jo teiginių ir išvadų turi universalią reikšmę ir gali būti pritaikyti ne vien dėstant rusų kalbą, bet ir kuriant metodinę terpę kiekvienai kitai kalbai, kuri ateina į asmenybės sąmonę šalia gimtosios kalbos.

Apie F. Mažulio darbų mokslinį lygį geriausiai kalbata faktas, kad iš rusistikos anais laikais Lietuvoje habilitaciją apgynė vos pora žmonių, nors rusistų, dėstančių aukštosiose mokyklose, buvo labai daug. Nemažai jų buvo apsigynę kandidato (dabar – daktaro) laipsnius, bet daktarais (dabar – habilituotais) netapo. Lietuva rusistikos laipsnių neteikė, apsiginti Rusijos mokslo centruose ir gauti Aukščiausios atestacinės komisijos patvirtinimą buvo itin sunku. Mokslinio F. Mažulio darbo lygio neužginčijo net patys rusai, kurie buvo nemažiau jautrūs savo kalbai, negu mes jaudinamės dėl lietuvių kalbos.

Feliksas Mažulis darbas Vilniaus pedagoginiame institute atgaivino seną mūsų pažintį, kuri Ukmergės mokytojų seminarijoje nespėjo išsiplėtoti. Kai jis žengė pirmuosius dėstytojo žingsnius Rusų kalbos ir literatūros fakultete, aš buvau pusininkas Lietuvių kalbos ir literatūros fakultete. Dėstydamas antikinę literatūrą ir lankydamasis ir F. Mažulio fakultete, po ilgos pertraukos maloniai vėl jį susitikau. Pasikalbėdavom. Tačiau aš 1955 metais išvykau į Maskvos universitetą, o baigęs klasikinės filologijos aspirantūrą grįžau į Vilniaus universitetą. Su Feliksu mūsų keliai vėl išsiskyrė, bet mokslo pakopomis mes kilom beveik lygiagrečiai. Aš kandidato laipsnį apsigyniau 1962 metais, jis – 1966 metais, daktaro laipsnį aš – 1983 metais, jis – 1986 metais.

Kita vertus, kai Lietuvoje susikūrė aukštojo mokslo sistema, kuriai man teko ilgokai vadovauti, docentas, o vėliau profesorius Feliksas Mažulis buvo vienas tų jos talkininkų, kuriais rėmėsi specialistų rengimo priartinimas prie Lietuvos sąlygų, daugeliu atvejų tiesiog mokymo proceso sulietuvinimas. Kai tos sistemos kūrėjai perėmė iš Maskvos ir įvairių Lietuvos instancijų aukštąsias ir specialiąsias vidurines mokyklas, mes labiausiai pasigedome lietuviškos mokymo literatūros. Tik lituanistai turėjo originalių vadovėlių, nors ir tvirtintų Maskvoje, o visos kitos specialybės rėmėsi verstinėmis knygomis arba tiesiog naudojo jas neišverstas. Prie ministerijos buvo sudaryta Mokslinė metodinė taryba su sekcijomis, jungiančiomis giminingas specialybes. Jos išnagrinėjo esamą visų mokyklų būklę, sudarė vadovėlių leidybos planus ir pamečiui juos koregavo. Gerai susitvarkę šiuos reikalus mes perėmėme ir mokymo literatūros aprobavimo teisę, kurios Maskva labai nenorėjo atiduoti respublikoms. Reikėjo atkakliai ir sumaniai suktis, kad respublikos prioritetas šioje labai jautrioje srityje būtų galų gale pripažintas. Mūsų žymių mokslininkų autoritetas lėmė, kad Lietuva ėmė pirmauti originalios mokymo literatūros leidyboje, kiekvienais metais vienas arba du geriausi mūsų vadovėliai gaudavo respublikines premijas, ne vienas jų išgarsėjo už respublikos ribų.

Feliksas Mažulis vadovavo Rusų kalbos sekcijai. Dabar yra labai daug gudreivų, kurie visus, kurie tada dirbo valdžios instancijose, vadina kolaborantais ir tiesiog rusintojais. Tuo labiau tokiais purvais mėgstama drabstyti tuos, kurie buvo atsakingi už rusų kalbos dėstymą arba patys ją dėstė. Su tuo joki

Pirmasis inteligentas

iš Palkių k. –

hab. dr. Feliksas

Mažulis (1926–1990)

būdu negaliu sutikti. Norint laimėti šachmatų partiją arba bent pasiekti lygiąsias, reikia gerai mokėti žaidimo taisykles ir sugebėti išradingai jomis vadovautis. Geras žaidėjas negali perleisti iniciatyvos savo priešininkui, bet neišvengiamas pralaimėjimas gresia ir tokiai iniciatyvai, kuri be atodairos paaukvoja visas savo figūras. Politika taip pat yra žaidimas, kuriame reikia mokėti pulti ir gintis, nes rizika be proto gali pražudyti ne vien tuos žmones, kurie rizikuoja, bet ir tuos, kuriais rizikuojama. Pastarųjų paprastai būna labai daug, o kartais – visa tauta. Todėl nereikia skubėti sumanius žaidėjus, neįvertinus jų laimėtų partijų, paskelbti konformistais, kolaborantais ar tiesiog išdavikais vien todėl, kad jie neišvengė nesėkmių ir netgi aukų. Ši teiginį puikiai gali iliustruoti tokia asmenybė kaip profesorius Feliksas Mažulis.

Rusų kalba, jos dėstymas, pedagogai ir vadovėliai buvo labiausiai Maskvos kontroliuojama sritis. Ėjo vienas po kito vis griežtesni reikalavimai, viena po kitos važiavo komisijos, kurios labai dažnai ieškojo provokacijų arba pačios jas kūrė, kad sulauktų pagyrimų Maskvoje ir kyšių Lietuvoje. Žinoma, nestokojo ir savų provokatorių, skundikų ir karjeristų, kertančių rusų koziriais. Reikėjo labai autoritetingo mokslininko ir patyrusio metodininko, kad juo būtų galima pasiremti griaunant piktavališkus argumentus ir ginant mūsų mokyklų poziciją. Toks autoritetas buvo profesorius F. Mažulis. Rimtas filologas, metodikos žinovas, kartu ir korektiškas diplomatas, jis visada sugebėdavo apginti jo vadovaujamos metodinės sekcijos parengtus mūsų ministerijos normatyvus, nors mes neįvykdėdavome nė pusės reikalavimų, ateinančių iš Maskvos. Nemažesnę pagalbą jis teikė ir Švietimo ministerijai, nes buvo vidurinės mokyklos vadovėlių autorius, dalyvavo įvairiose komisijose, žurnalų redakcinėse kolegijose, mokslinėse konferencijose. Kai Brežnevo valdymo pabaigoje buvo pareikalauta kurti labai privilegijuotus institutus rusistams tobulinti, abi ministerijas – Švietimo ir Aukštojo mokslo – vėl išgelbėjo F. Mažulis, sutikęs vadovauti tokios paskirties fakultetui Vadovaujančių darbuotojų ir liaudies ūkio specialistų institute, kuriame mes neutralizavome tiesiogines Maskvos komandas. F. Mažulio nuopelnas šiuo atveju pagirtinas ir dėl to, kad jis nepaliko svarbių darbų Pedagoginiame institute ir, nepaisant labai didelio krūvio, bėgiojimo iš vienu patalpų į kitas atokiose Vilniaus miesto vietose, parengė ir apgynė habilitacinį daktaro darbą.

Suprantama, kad šiuo Felikso Mažulio gyvenimo ir veiklos metu man teko labai dažnai su juo bendrauti. Aš jį matydavau ne vien ten, kur virte virė jo darbas, bet ir ministerijoje jis buvo dažnas svečias. Neretai jis užsukdavo ir į mano kabinetą. Todėl aš gerai žinojau jo sumanymus ir problemas, turėjau daug progų įvertinti jo protą, principus ir taktą. Niekada aš jo nemačiau tiesmukai politikuojančio, net nežinau, ar jis buvo komunistų partijos narys, nes jo kalbose ir darbuose ryškėjo tik dalykiniai klausimai. Nepiktinaudžiavo jis ir mūsų sena pažintimi, nors kitam gal labai būtų rūpėję pasirodyti ministro draugu. Beje, Feliksas galėjo tai nesunkiai padaryti, nes man jis buvo suteikęs lemtingą pagalbą gana sunkiu mano gyvenimo momentu.

Vienas pilietis (jo pavardės neminėsiu), baigęs Ukmergės mokytojų seminariją kartu su Feliksu ir šiek tiek iš to meto pažinojęs mane, Anykščiuose

susikivirčio su savo darboviete ir rajono valdžia. Atsirevanšuojęs jo biografijoje buvo surastas tų laikų akimis labai didelis nusikaltimas: vokiečių okupacijos metais jis buvo Marijampolėje karo mokykloje, kaip ir Feliksas. Bylinėdamasis šis pilietis stengėsi sumenkinti savo „nuodėmę“ ir laiške LKP CK nurodė keletą tuo metu jau žinomų asmenų, tarp jų ir mane, kuriuos jis sakėsi prisimenęs iš Marijampolės karo mokyklos. Tuo pasinaudojo mano ministerijos partorgas ir, pasitelkęs jam paslaugius žmones, ėmė mane persekioti. Dešimt metų jis reguliariai rašė skundus į LKP CK, o aš niekaip negalėjau įrodyti, kad vietinėje Plechavičiaus rinktinėje niekad nebuvau, kreipiausi į savo to meto draugus, kurie puikiai žinojo, kad iš Ukmergės aš niekur nebuvau pasitraukęs, bet jie nesutiko raštiškai to paliudyti, nes bijojo susilaukti nemalonumų. Vienas net pasakė, kad aš šiaip ar taip esu įkliuvęs, todėl, jei turiu problemų, turiu jas spręsti pats, kam dar jį klampinu.

Į Feliksą aš nesikreipiau, nes nebuvau su juo labai artimas ir nesitikėjau jo užtarimo, kai to nepadarė artimesni žmonės. Tačiau kartą netikėtai jį sutikau prie tuometinių mokytojų namų (dabar Žurnalistų sąjunga), ir jis pats be įžangos pasakė:

– Dabar gali būti ramus, nes aš tvirtai pasakiau, kad tu nebuvai Marijampolėje.

Nustebęs jo paklausiau, iš kur jis žino mano problemas, o jis paaiškino, kad vaikščiojo saugumietis ir visus, kas tik mane pažinojo, klausinėjo apie mano buvimą Plechavičiaus armijoje, pateikdamas tai kaip neginčijamą tiesą. Aš paklausiau, ar jis nebijo, kad toks paliudijimas gali pakenkti jo padėčiai. Feliksas atsakė:

– Ko aš turėčiau bijoti? Aš aiškiai žinau, kad tu ten nebuvai, o kad aš buvau, saugumas žino ir be to, nes aš tą faktą nurodžiau anketose, kurios yra Instituto kadrų skyriuje.

Po kurio laiko buvau pakviestas į LKP CK partinę komisiją. Pasirodo, Sniečkaus nurodymu man buvo sudaryta politinė byla, nes mano uolusis partorgas, nors jau seniai nebedirbo mūsų kolektyve, nesiliovė aiškines, kad aš esu užsislėpęs liaudies priešas, kurį reikia nedelsiant šalinti iš komunistų partijos ir vyriausybės. Buvo išnagrinėtas archyvuose likęs mūsų kurso dienynas, surastos fotografijos, surinkta paliudijimų, kurie patvirtino mano tiesą. Aš buvau išteisintas.

Aš nežinau, kaip būtų pakrypęs mano gyvenimas, jei prieš trisdešimt metų Feliksas būtų pabijojęs pasakyti tiesą, kuri saugumiečio nė kiek nenudžiugino. Gal aš iš tiesų būčiau buvęs iš visur išmestas, nes tokia tais laikais buvo tvarka. Tada šiandien niekas manęs negalėtų vadinti kolaborantu, tačiau iš netiesos negalima sukurti gyvenimo prasmės, juoba kad ir pati Plechavičiaus armija Lietuvos istorijoje nesužadino jokio vaidmens: susirinko vyrai, padainavo patriotinių dainų ir po pusantro mėnesio išsilakstė. Rodos, nėra ko daryti iš to nei didelio nusikaltimo, kaip kažkada elgėsi KGB, nei ypatingo didvyriškumo, kaip norima pateikti dabar.

Tačiau Felikso poelgis iš tiesų yra ypatingas, nes jis išdrįso būti tiesus ir teisingas tais laikais, kai prisipažinti pačiam ir dar ginti kitą politinėje byloje

buvo labai rizikinga. Tai galėjo padaryti tik labai švarios sąžinės ir principingos dorovės žmogus. Toks ir buvo Feliksas Mažulis, kuris mano atveju suvaidino nepaprastai taurų vaidmenį ir niekuomet man to nepriminė. Aš tikiu, kad jis taip elgėsi ir su kitais žmonėmis, nes kitų likimas jam visada rūpėjo labiau nei savo paties.

Feliksas (lotyniškai *felix*) lietuviškai reiškia „laimingas“. Turėdamas itin taurią sielą ir jautrią širdį, būdamas be galo darbštus ir todėl pasiekęs ryškių mokslo aukštumų, jis turėjo iš tiesų būti labai laimingas, tačiau jo laimę visada lydėjo vargas. Jis gyveno, mokėsi ir dirbo labai sunkiais laikais, patyrė alkį ir skurdą, žinojo, kas tai yra nuovargis, bet niekada niekas to nematė jo veide. Skaudžiausia tai, kad tuo metu, kai visi vargai lyg ir pasibaigė, kai jam beliko profesoriauti ir džiaugtis savo studentais, negailestinga liga prisėlino ir nukirpo jo gyvybės giją.

Gaila, kad nebėra Ukmergės mokytojų seminarijos: jeigu ji būtų išlikusi, ant jos sienos garbingiausių auklėtinių sąrašė, neabejoju, vienas pirmųjų būtų įrašytas profesorius, habilituotas mokslų daktaras Feliksas Mažulis.

Kilnią asmenybę malonu prisiminti

Vladas Rajeckas

Vilniaus pedagoginis universitetas

Profesorius, habilituotas daktaras Feliksas Mažulis buvo vienas iš palyginti nemažo talentingų pedagogų būrio asmenybių, pradėjusių savo pedagoginę veiklą pradinės mokyklos mokytojais, vėliau baigusiu Pedagoginį institutą ir daugelį metų jame labai sėkmingai dirbusių. Jis buvo žymiausias Lietuvoje rusų kalbos mokymo lietuviškoje mokykloje metodikos specialistas ir kūrėjas, vadovėlių bei mokymo priemonių autorius. Savo, kaip pedagogikos mokslininko, paskirtį suprato ne tik kaip kuo aukštesnio lygio mokytojų rengimą, bet ir kaip galima visapusiškesnę pagalbą mokyklai. Todėl jis nevengė įvairaus organizacinio darbo: labai sėkmingai dirbo ne vienoje aukščiausio lygio metodinėje komisijoje, organizavo pedagogų kvalifikacijos kėlimą ir pan.

Daug gerų žodžių noriu pasakyti apie šį talentingą ir ypač darbštų pedagogikos mokslininką, su kuriuo man teko nemažai bendrauti, diskutuoti, dalytis darbo patirtimi, analizuoti įvairius požiūrius į mokyklą ir mokymo organizavimą, mokytojų rengimą ir t. t.

Lietuvai tas dešimtmetis (1940–1950), kada formavosi būsimo profesoriaus, kaip pedagogikos mokslininko, asmenybė, buvo ypač sudėtingas, sunkus ir prieštaringas. Labai sėkmingai vykęs, gerai organizuotas nuo 1928 metų privalomo mokymo įstatymo įgyvendinimas mūsų šalyje parengė sąlygas plėtoti švietimą. Minimū sudėtingų permainų laikotarpiu, plečiantis mokyklų tinklui, nemažai talentingų jaunuolių, baigusiu ar net nebaigusiu gimnazijas ar mokytojų seminarijas, tarp jų ir F. Mažulis, ėmė mokytojauti gana sunkiomis sąlygomis. Ir kai 1949 m., man jau esant ketvirtame kurse, F. Mažulis, jau keletą metų dirbęs

mokykloje, pradėjo studijas Vilniaus pedagoginiame institute, studentų savivalda plėtojosi gana sparčiai. Jis tuoj pat aktyviai išitraukė į to meto studentijos visuomeninį gyvenimą kaip kūrybingas profsąjungos veikėjas ir nemažai prisidėjo prie tinkamo studentų laisvalaikio organizavimo ir jų buities gerinimo. Jis mus, to meto studentus, ypač žavėjo nepriekaištinga elgesio kultūra: pedagoginiu taktu, erudicija, ypatingu darbštumu, pareigingumu ir labai rimtu požiūriu į studijas.

Tiesa, studijų laikotarpis jam buvo gana sunkus, kadangi teko derinti mokymąsi (tiksliau – labai gerą mokymąsi: institutą baigė su pagyrimu) su visuomenine veikla ir darbu mokykloje, bet viską tai atliko nepriekaištingai. Tačiau dar iki studijų darbas mokykloje, ypač vadovavimas Širvintų gimnazijai, aktyvi veikla studijų metu išryškino pedagogo talentą, suformavo humanistinį požiūrį į kitus žmones, padėjo atsiskleisti pačioms geriausioms asmenybės savybėms, ypač reikšmingoms pedagogui ir mokslininkui. Todėl studentų jis buvo labai vertinamas, mėgiamas ir nuo pat studijų pradžios laikomas didžiuliu autoritetu. Kaip aš esu patyręs, toks jis išliko savo kolegoms, studentams bei kitiems jį pažinojusiems iki savo anksti nutrūkusio gyvenimo pabaigos.

Mudviejų, jau kaip pedagogų (pedagogikos mokslininkų), intensyvus bendravimas prasidėjo nuo 1963 metų, kai grįžau į Vilnių ir ėmiau vadovauti Pedagogikos mokslinio tyrimo institutui bei kartu dirbti VPI pedagogikos katedroje, ir truko 27 metus (ypač dažnai susitikdavome instituto koridoriuose po 1975 metų, kai ėmiau vadovauti VPI pedagogikos katedrai).

Noriu ypač pabrėžti, jog mus siejo pažiūrų į pedagogiką ir mokytojų rengimą bendrumas. Mes abu, dirbę maždaug po 10 metų bendrojo lavinimo mokyklose, vienodai supratome, jog pedagogika (didaktika, atskirų dalykų mokymo metodikos) yra prasminga tik tada, kai ji glaudžiai siejama su praktine mokyklos veikla, t. y. pasisakėme prieš jos formalizavimą, kai paprastus dalykus siekiama aptarti kuo įmantresnėmis frazėmis, pasitelkiant daugybę tarptautinių žodžių, buvome prieš jos kūrimą kabinetuose, nežinant praktinės patirties, prieš aklą kitų šalių pedagogų ir praktikos mėgdžiojimą ir pan.

Mūsų požiūriai visiškai sutapo ir dėl to, jog mokytojui nepakanka vien labai gerai išmanyti tik savo dėstomąjį dalyką – ne mažiau būtina pažinti bei suprasti ugdytinius ir gebėti jiems prieinamai organizuoti mokymo procesą, kuo kūrybingiau ir efektyviau panaudoti mokymą mokinių ugdymui (t. y. auklėjimui ir lavinimui). Todėl rengiant mokytojus ypač didelis dėmesys turi būti skiriamas pedagoginėms disciplinoms ir psichologijai bei pedagoginei praktikai mokykloje.

Mes abu manėme, kad pedagoginėje aukštojoje mokykloje specialybės dalykai turi būti dėstomi kitaip, gerokai turi skirtis ir jų turinys nuo, sakysim,

*F. Mažulis –
Vilniaus pedagoginio
instituto studentas.
1952 05 20*

Vilniaus universiteto: ir specialybės dalykų dėstyimas, ir visa neakademine veikla aukštojoje pedagoginėje mokykloje turi būti pedagogiškai kryptinga, t. y. turi padėti rengti mokytojus. Tai rodo, jog profesorius į visą savo pedagoginę ir mokslinę veiklą žiūrėjo, visų pirma, pedagogo akimis. Tai ryškiai rodo ir studentų atsakymai anketoje „Dėstytojas studentų akimis“: dauguma studentų nurodo, jog profesorius orientuoja į žinių pritaikymą darbe ir gyvenime.

Profesorius F. Mažulis puikiai suprato svetimos kalbos mokymo vietą ir prasmę bendrojo lavinimo mokykloje. Todėl mus artino ir pagarba išyčiam rusų pedagogui K. Ušinskiui (1824–1871), kurio pedagoginė sistema buvo grindžiama tautiškumo idėja – ugdant asmenybę jis ypatingą reikšmę skyrė gimtosios kalbos mokymui. Mums visiškai priimtina buvo ir ta K. Ušinskio idėja, jog ugdymo sistemos negalima pasiskolinti iš kitų tautų. Todėl, tyrinėdamas rusų kalbos mokymo metodikos problemas lietuviškoje mokykloje, akcentuodamas rusų kalbos svarbą, į ją žvelgė kaip į negimtąją, svetimą kalbą, visada pabrėždamas prioritetinį gimtosios kalbos vaidmenį, reikalaujamas mokant rusų kalbos remtis gimtąja kalba. Suprantama, tada ne visiems toks profesoriaus požiūris patiko ir buvo priimtinas.

Suprantama, dabar čia tiesiog neįmanoma pateikti daugelio klausimų ir problemų, kurias susitikę nuolat aptarinėdavome. Paminėjau tik, mano nuomone, svarbiausias, kurios ir šiandien aktualios.

Man ypač malonu prisiminti bendrą darbą su profesoriumi LŪSTI pedagogikos (bendrojo lavinimo mokyklų vadovų kvalifikacijos kėlimo) fakultete. Profesorius 1974 m. įkūrė šį fakultetą ir labai sumaniai aštuonerius metus jam vadovavo, šią veiklą derindamas su savo darbu VPI bei su moksline veikla. F. Mažulis subūrė ypač kvalifikuotų dėstytojų kolektyvą ir labai daug nuveikė, didinant vidurinių mokyklų direktorių pedagoginę kompetenciją, pedagogizuojant vidurinių mokyklų valdymą. Čia ypač išryškėjo organizaciniai ir pedagoginiai profesoriaus gebėjimai, gilus pedagoginis išvalgumas. Gebėdamas ir siekdamas išklaudyti kursantų – mokyklų direktorių ir dėstytojų nuomones bei pageidavimus, visapusiškai domėdamasis panašių fakultetų veikla kitur, visada skatindamas ir palaikydamas kūrybinius ieškojimus jis parengė gana tobulą vidurinių mokyklų direktorių kvalifikacijos kėlimo programą ir labai sėkmingai vadovavo jos realizavimui. Kiek aš žinau, šiandien nieko panašaus nėra. Jo pagrindinė idėja aktuali ir šiandien – pedagogikos teorijos ir praktikos ryšys, demokratinis valdymo stilius. Todėl ypatingas dėmesys buvo kreipiamas į įvairios teigiamos mokyklų direktorių patirties paieškas ir apibendrinimą, pasiūlymus bei reikalavimus. Man pasiūlęs skaityti aktualių daktikos problemų kursą pareikalavo, kad stebėčiau su kursantais direktoriais pamokas ir tas pamokas visapusiškai aptartume. Ne kartą jis ir pats dalyvavo pamokose bei jų aptarimuose, paprastai gana taktiškai, išvalgiai ir kvalifikuotai išsakydavo savo pastabas. Tokiais atvejais ypač išryškėdavo profesoriaus pedagoginė kompetencija, jo gilus domėjimasis pedagogine literatūra, naujomis paieškomis bei pasiūlymais.

Prof. F. Mažulio organizacinius gebėjimus bei didelį darbštumą ir atsakingumą rodo ir tai, jog jis pats labai kruopščiai rengdavosi posėdžiams, be reikalo jų nekviisdavo. Per posėdžius visada atidžiai išklausedavo kitų nuomones bei pasiūlymus, pats stengdavosi kalbėti trumpai, bet esmingai, to prašydamas ir kitų. Todėl mes, daugiausia dirbdami LŪSTI antraeilininkais, posėdžių nevengdavome.

Ir dabar tenka susitikti buvusius tų kursų dalyvius – mokyklų direktorius, kurie gerai prisimena aukštą tų kursų lygį, gerą jų darbo atmosferą ir būtinai – jų organizatorių prof. F. Mažulį. Įvairiomis progomis studentai rusistai akcentavo profesoriaus, kaip tikro pedagogo, reiklumą sau ir kitiems (suprantama, tai ne visiems patiko), jo didžiulę kompetenciją, gebėjimą palaikyti partneriškus santykius su studentais. Pavyzdžiui, 1989 m. anketoje „Dėstytojas studentų akimis“ net 91% apklaustųjų studentų pažymėjo profesoriaus reiklumą studentų žinioms.

Esu įsitikinęs, jog profesorius savo gyvenime ir visoje veikloje vadovavosi ypač plačiai propaguojamu tokiu pedagogikos principu: būtina kiek galima daugiau iš kiekvieno reikalauti (žinoma, atsižvelgiant į kiekvieno galimybes) ir kartu kiekvieną žmogų didžiai gerbti (reiklumas ir pagarba – humaniško asmenybės vertinimo pagrindas).

Paminėjęs, jog studentai, kaip ir darbo kolegos, vieningai pripažino ypač aukštą profesoriaus kompetencijos lygį, jo didžiulę erudiciją ir giliai humanistinį požiūrį į kitus, negaliu nepaminėti, jog prof. F. Mažulį labai vertino ir Maskvos bei kitų miestų kalbų mokymo metodikos specialistai. Man būnant SSSR pedagogikos mokslų akademijos sesijose, įvairiose to meto sąjunginėse konferencijose, vadinamuosiuose pedagoginiuose skaitymuose ir pan., rusų kalbos mokymo metodikos specialistai, sužinoję, kad aš iš Vilniaus, labai dažnai klausinėdavo apie prof. F. Mažulį, reikšdami jam didžiulę pagarbą, aukštai vertindami jo darbus, prašydavo perduoti jam geriausius linkėjimus. Šia proga noriu pasa-

F. Mažulis mokslinėje konferencijoje Varnoje (Bulgarija). 1973 m.

kyti, kad to meto SSSR pedagogikos mokslų akademijos nariai rusistai žinojo prof. F. Mažulį ir jo darbus, laikė jį žymiausiu Lietuvos rusų kalbos mokymo metodikos specialistu.

Negaliu nepažymėti prof. F. Mažulio dėmesio kitam asmeniui. Yra žmonių, kurie, sutikę pažįstamą, neleidžia jam nė prasitarti – kalba tik apie save, analizuoja savo problemas, pasakoja apie savo vaikus, ligas ir pan., tiesiog pamiršdami pašnekovą. Tuo tarpu prof. F. Mažulio elgesys ir bendravimo stilius buvo visai kitoks: jis pirmiausia stengdavosi paklausti pašnekovą, kaip jam sekasi, kokios jo problemos ir t. t. Todėl su juo visada buvo malonu susitikti ir pabendrauti, aptarti tiek bendrus visuomeninius dalykus, tiek asmenines problemas.

Ir dar. Yra ir chameleoniško tipo žmonių, kurie susitikę su skirtingais įvairių padėčių užimančiais žmonėmis, su jais skirtingai ir bendrauja: arba pataikauja, arba rodo savo viršininikiškumą, pirmenybę, demonstruoja nesiskaitymą su pašnekovu, savo nuomonės neklaidingumą, visažinystę ir pan., net skirtingu tonu su skirtingais žmonėmis kalba. Tuo tarpu prof. F. Mažulis visada būdavo natūralus, paprastas, dėmesingas, taktiškas ir nedemonstruodavo savo pranašumą – paprastai būdavo geros nuotaikos, stengdavosi bendrauti teigiamos emocinės atmosferos fone.

Paminėjau tik kelis bruožus, trumpai aprašiau keletą aplinkybių, kurios ir man asmeniškai buvo įdomios, svarbios ir vertingos, bendraujant su šia kilnia asmenybe. Jos toli gražu neatskleidžia visų jo, kaip visapusio, tauraus, ypatingai darbštaus, kūrybingo žmogaus, bruožų – juk tai buvo ypač turtinga pedagogikos mokslininko asmenybė, kurią prisiminti visada malonu, o pamiršti neįmanoma.

Prisiminimai apie profesorių Feliksą Mažulį

Užrašė Elena Mažulienė

Pasakojo Pranė Sipavičienė-Apanavičiūtė, g. 1924 m. Alionių k.

Prisimenu Feliksą Mažulį iš pat mažens. Mama jį pagimdė dirbdama (pjautuvu rugius pjovė). Po gimdymo keletą mėnesių gydėsi ligoninėje. Kai sugrįžo iš ligoninės, visa šeima susirgo šiltine. Nesirgo tik vaikai, nes pirkioj nenakvojo. Feliksas miegojo tvarte arklio ėdžiose, o vyresnysis Vytautas (g. 1921 m.) – ant šieno. Nugalėję šią sunkią ligą, išsikėlė iš kaimo į vienkiemį (Palkių k., prie pat miško ir prie upelio, vadinamo Juodka); netoliese ežeras, kuriuo ėjo demarkacinė linija, skyrusi Lietuvos ir Lenkijos valstybes.

Iki pat karo Mažuliai statė naują dviem galais gyvenamąjį namą. Vieną galą įrengė ir gyveno karo metais. 1944 m. birželio mėn. 24 dieną tėvas Zigmantas, Kazimiero (buvusio baudžiauninko) s., mirė. Feliksas 18 metų liko našlaitis. Antrojo gyvenamojo namo galo taip ir neįrengė. Jį „numelioravo“ 1968-aisiais metais. Nors puikus sodas ir visi nauji statiniai ant aukšto kalnelio melioratoriams netrukdė...

Iš Mažulių sodybos akims atsiverdavo visa plati apylinkė. Miškas ir raistas buvo priaugęs žemų eglaičių ir pušelių, kaip Neringoj. Pro Mažulių sodybą buvo numinti uogautojų takai. Būdavo, pradėdam nuo mėlynių, baigiam – spanguolėm. Mėlynės vežimais veždavom. Spanguoles žiemos metu aruoduose sušaldydavom. Uogas pardavinėjome turguje. Už tai mokslo vadovėlius pirkdavom ir visa kita.

Mūsų kraštas prie rubežiaus. Eidami uogaut, susitikdavom su lenkais iš anos pusės. Mes su jais draugaudavom, o kitą kartą reikėjo ir pasimušt.

Feliksas buvo labai draugiškas, geras. Kai aš augau, kaime buvo 14 vaikinių, aš viena mergina. Tai teko su jais draugauti. Mane Mažuliai užstodavo. Kartą Užgavėnių vakarą norėjau pasivažinėti. Broliui nepatiko, kad aš, jaunesnė, vejuosi juos. Tai jis mane šalin varė, o aš įvirtau į Mažulių vežimą. Ir šiaip jie visuomet su manimi gražiai elgdavosi.

Rukšos

Viktoras Alekna

Jonas Rukša gimė ir augo Ukmergės valsčiaus Žvygonių kaime. 1926 m. jis nusipirko Širvintų dvarą už 80000 litų, apie šimtą hektarų, ir persikraustė į pirkinį, esantį prie pat Širvintų, dešinėje upės pusėje, prie Zibalų kelio. Čia jis plačiai išsiskleidė: sutvarkė dvaro trobesius, ant Širvintės upės supylė pylimą, per kurį verždamasis vanduo suko malūno girtas, lentpjūvę, elektrinės motorą. Viename savo sodybos pastate leido nuo 1932 m. veikti žemės ūkio mokyklai, o kitą dviejų aukštų medinį namą išnuomojo Širvintų vidurinei mokyklai, kuri čia dirbo iki pokario metų.

Jonas Rukša su žmona Marija susilaukė net vienuolikos sūnų, iš kurių užaugo septyni. Keturis – Joną (1917–1988), Balį (1920), Vladą (1922–1986) ir Stasį, į Širvintas atsivežė dar iš Žvygonių, o trijų – Algirdo (1927–1948), Antano (1932–1999) ir Marijono (1934), susilaukė Širvintose. Rukšos buvo ne tik ūkininkai, verslininkai, bet ir visuomenininkai. J. Rukša, kai vaikai pradėjo lankyti pradžios mokyklą ir vėliau progimnaziją (o jie visi tuos mokslus ėjo Širvintose), buvo renkamas tėvų komiteto nariu. M. Rukšienė, beje, kaip ir vyras, uoli katalikė. Atvykus į Širvintas ir pirmą kartą nuėjusi į Širvintų bažnyčią, patyrė, kad čia visos pamaldos laikomos lenkiškai – lietuviškai neišgirdo nė žodžio. Todėl ji susirado keletą moterų, kitą sekmadienį su jomis nuėjo į bažnyčią anksčiau ir pradėjo giedoti lietuviškai. Lenkai, atėję į bažnyčią ir išgirdę lietuvišką kalbą, žinoma, padūko ir tuojau pat pradėjo giedoti lenkiškai dar balsiau, norėdami perrėkti tas „pagankas“. Rukšienė su draugėmis nepasidavė ir pasiekė, kad po kiek laiko Širvintų bažnyčioje ėmė skambėti ir lietuvių kalba – Dievas juk supranta visaip.

M. Rukšienė taip pat rengdavo vakarus su lietuviškomis dainomis, šokiais ir net vaidinimais, kuriuos ji pati paruošdavo ir netgi dalyvaudavo spektakliuose. Širvintiškiai ją šiandien atsimena ir kaip didelę labdarę: joks vargšas, kreipėsis į ją, nebuvo nesušelptas. Kartais ji taip išdalindavo savo namų gėrybes,

jog vyras net prikišdavo, kad greit ir jie patys neturesią ko valgyti...

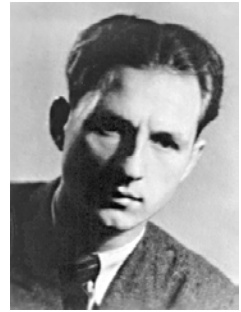
Užaugo vaikai – užaugo vargai. Balys baigė Širvintų progimnaziją, Ukmergės gimnaziją ir 1940 m. išvažiavo į Kauną studijuoti. Kai 1941 m. prasidėjo karas, jis nutraukė studijas ir padėjo tėvui namuose. Sūnus Vladas taip pat baigė progimnaziją, gimnaziją ir išvažiavo medicinos studijuoti į Vilnių. Kiti vis dar mokėsi, o Balys 1943 m. kovo 9 d. parvedė marčią. Apsidžiaugė M. Rukšienė: neužauginusi nė vienos dukters, štai jau vietoj jų turi marčią. Bet... 1944 m. bolševikai artėjo prie Lietuvos ir prie Širvintų. Trys vyriausieji sūnūs: Jonas, Balys ir Stasys, 1944 m. vasarą pasitraukė iš namų ir dingo kaip į vandenį: nė paukštėlis neatskrido su žinele. Gailėjo ne tik tėvelis motinėle, bet ir jauna martelė, sūpuodama ant rankų kelių mėnesių dukrelę. Vladas ir Algirdas taip pat išvyko iš namų į Vilnių mokytis. O kai 1945 m. liepos mėn. kagėbistai sulaukė marčią Valeriją Rukšienę su vos vaikščioti pradėjusia dukrele, tai jau ir Marija su Jonu pradėjo krauti į maišelį džiovintos duonos riekes. Mažuosius vaikus – Antaną ir Marijoną – išsiuntė toliau nuo namų, pas gimines, o patys 1945 m. rugpjūčio 30 d. vėlų vakarą sulaukė neprašytų svečių: atėję sribai liepė rengtis ilgai kelionei. Už ką? Mat jau nuo 1944 m. vasaros bolševikai, Širvintose nematydami Rukšiukų, paskleidė kalbas, kad jie miške vadovauja „banditų gaujoms“, kurios užpuldinėja sovietinius pareigūnus ir vargšę darbo liaudį... Ir ankstų rugpjūčio 31 d. rytą Joną Rukšą, Mariją Rukšienę ir ką tik į namus parvažiavusį sūnų Vladą nuvežė su menkais daiktais prie Plentos namo Vilniaus gatvėje, kur buvo įsikūrusi KGB būstinė, čia pasodino į sunkvežimį, nuvežė į Vilnių ir įgrūdo į gyvulinį vagoną, kuriame buvo ir daugiau panašių „nusikaltėlių“. O pajudėjęs traukinys suimtuosius nudardino į Molotovo (dabar Permės) sritį, Konifermachto rajoną.

Į Lietuvą leido grįžti tik po keliolikos metų, bet Širvintose viso Rukšų turto buvo likę tik ošiantys kiemo ir sodo medžiai. Rukšoms pavyko apsigyventi Vilniuje. Čia visi tremtiniai Rukšos išmirė: tėvas Jonas Rukša – 1971 m. (prie jo palaikų sustojo liūdėti penkios marčios), motina Marija Rukšienė – 1979 m. ir sūnus Vladas – 1988 m.

Sūnūs Antanas ir Marijonas išliko Lietuvoje, giminių padedami išsimokslino ir įsikūrė Kaune. Deja, 1999 m. mirė ir Antanas Rukša.

Broliai Jonas, Balys ir Stasys dar 1944 m. rudenio pasiekė Vokietiją, o po kelerių metų pasirašė sutartį su Kanados bedrove ir išplaukė į tą šalį miškų kirsti. Bet kirto neilgai, vėliau gavo darbo geležinkelyje ir įmonėse. Taip ir prabėgo penkiasdešimtmetis. Vyriausias Stasys 1988 m. Kanadoje mirė. O Balys jau aštuntą dešimtmetį pradėjo lankyti Lietuvoje, Vilniuje įsikūrusią žmoną Valeriją ir jau užaugusią dukterį Violetą. 1991 m. su žmona ir nuolatos apsigyveno Vilniuje.

1990 m. lapkričio 24 d., Širvintų Sąjūdžio pašaukti, į Širvintas suvažiavo ne tik Lietuvoje, bet ir kituose kraštuose pasklidę širvintiškiai. Atvažiavo ir

Vladas Rukša

Balys Rukša su žmona, dukteria bei vaikaičiu, atvažiavo ir jauniausieji Rukšų sūnūs Antanas ir Marijonas. Čia jie prisiminė savo jaunas dienas, susitiko su jaunystės draugėmis ir draugais.

O 1998 m. vasarą iš Kanados į Lietuvą atvažiavo ir vienas ten likęs Stasys. Vilniuje susitiko keturi broliai: Jonas, Stasys, Antanas ir Marijonas. Aplankė tėvų ir brolio kapus Rūkantiškėse, nuvažiavo į Širvintas pavaikščioti jaunystės takais. Stasys išvažiavo atgal į Kanadą, o atsisveikindami broliai vienas kitam linkėjo susitikti dar kartą. Deja, Antanas atsisveikino amžinai. Jei ir susitiks dar, tai jau tik trise...

Stasys Rukša

Balys Rukša gimė 1920 m. sausio 31 d. Ukmergės valsčiaus Žvygonių kaime. 1926 m. persikėlė į Širvintas ir po metų pradėjo lankyti pradžios mokyklą. Šiandien prisimena, kad vos septynerių metų parašęs eilėraštį. Šis pirmasis kūrinėlis buvo ne paskutinis. Po kelerių metų parašytą eilėraštį motinai jau viešai skaitė per Motinos dienos minėjimą. Skaitydamas taip pravirkęs, kad po trečio posmo toliau nepajėgė skaityti, ir jo eilėraštį skaityti baigė kitas mokinys.

Balys dar mokėsi Širvintų vidurinėje mokykloje, kai kartą mokykla gavo kvietimą dalyvauti Lietuvos radijo programoje su mokyklos choro dainomis ir mokinių kūryba. Tada Balys sukūrė gana ilgą eilėraštį apie Lietuvos senovę ir parodė jį mokyklos vadovams. Tie perskaitė taip buvo nustebinti kūrinio brandumu, kad primygtinai ėmė klausinėti, iš kur jis nusirašęs. Girdi, jie tokio niekur neskaitė. Kaip bus gėda, jei leis šį kūrinį paskaityti Baliui savo vardu per radiją, o po to kas nors ir pasakys, kad mokinys skaitė svetimo autoriaus kūrinį savo vardu. Juk tai plagiatas. Vis dėlto skaitė. Ir niekas neprikišo.

Besimokydamas Ukmergės gimnazijoje, Balys nusiuntė savo eilėraščių į to meto moksleivių laikraštėlius, ir jie ten buvo spausdinami. Nusiuntė ir į „Kultūros“ žurnalą. Ten taip pat išspausdino. O juk „Kultūra“ tada redagavo garsusis literatūros kritikas Kostas Korsakas-Radžvilas. Vadinasi, Balys – poetas.

Bet poetomanija jis nesusirgo. Eilėraščius rašė retokai. Kas jį skatino tai daryti, ir pats nežinojo. Girdi, kartais prisėdu ir kažkokia vidinė jėga skatina imti plunksną, popierių ir rašyti tos jėgos diktuojamus žodžius. O kai parašau, žiūriu – eilėraštis. Bet tokia jėga aplanko ne taip dažnai, o parašytus kūrinėlius ne itin vertino ir nelabai saugojo. Nors... Turbūt tos jėgos skatinamas, baigęs gimnaziją pasirinko humanitarinių mokslų studijas. O kai nuvyko į Vokietiją, tai 1945 m. rudenį įstojo į Viurzburgo universitetą, filosofijos fakultetą istorijos mokslų semtis. Tik tas gyvenimas: 1947 m. rudenį visi trys broliai pasirašė sutartį su Kanados bendrove metus kirsti Kanadoje mišką ir lapkričio mėnesį išplaukė per Atlantą į Kanadą. Jau laive atsisakė miško kirtėjų sutarties ir nuvykę visi trys tiesė geležinkelį Kanados taigoje, gyvendami taigoje pastatytame

vagonėlyje. Neilgai – tik dešimt mėnesių. Paskui Balys Rukša persikėlė į Torontą, gavo darbą traktorių ir kombainų gamykloje ir čia dirbo trisdešimt dvejus metus, beveik visą laiką gamyklos gaminius išvežiodamas užsakovams.

O ta paslaptingoji jėga kartais ir toli nuo Tėvynės belsdavosi į Balio smegenis, liepdavo rašyti eilėraščių. Ir jis rašė. Spausdino Vokietijoje leidžiamuose lietuvių laikraščiuose, Kanadoje. Čia 1950 m. išleido pirmąjį eilėraščių rinkinį „Žemės rankose“, 1952 m. – antrą rinkinį „Ugnies pardavėjas“, vėliau dar rinkinius „Žalioji girtuoklystė“, „Magas ir melagis“, o 1978 m. sovietinės Lietuvos „Vagos“ leidykla išleido jo eilėraščių rinktinę „Žemė sapnuoja mane“. Iš Kanados grįždamas parsivežė dar pluoštą naujų eilėraščių, kuriuos vis dar tvarko ir svajoja išleisti atskira knygele.

Poetas Eugenijus Matuzevičius rinkinyje „Žemė sapnuoja mane“ rašo, kad

„B. Rukšos poezijai būdinga gyvenimo sąlygų ir dramatiško likimo suformuota emigranto pasaulėjauta, toji „pasaulio keleivio dvasinė būseną, kuri poetiniame žodyje įsikūnija besikūnijančiais praradimo, kančios, boheminio užsimiršimo, vilties, atsiminimų, nostalgijos motyvais. Vienas pagrindinių B. Rukšos eilėraščių leitmotyvų – nepriėjimas svetimame pasaulyje, svetimoje žemėje. Ir sunki, tragiška kova su vienatve. Ir ištiestos rankos į viltį, į atsiminimų tiltą, kuris jungia su tėvyne, su gimtąja žeme...“:

*Atvėsus kraujui ir pavargus žingsniams
atsiguliuoju po koepiančią eglę.*

Kitas širvintiškis, kunigas ir filosofas prelatas Pranas Gaidamavičius, gimęs 1914 m. sausio 26 d., 1927 m. pavasarį baigęs Širvintų progimnaziją ir 1938–1940 m. vikaravęs Širvintose, savo knygoje „Išblokštasis žmogus“ tokių žmonių, kaip B. Rukša, nevadina emigrantais, kaip E. Matuzevičius, o aplinkybių išrautais iš savo aplinkos – išblokštais iš savo įprastos į kitą, jiems svetimą aplinką žmonėmis. Emigrantas greitai įleidžia šaknis į jam anksčiau nematytą dirvą, įsilieja į naują minią. Tai naivus žmogus. Poetas B. Rukša neįsiliejo į naują aplinką. Ir po daugelio metų ta jo vidinė galia jam liepia parašyti:

*Kepures dabar atvertę žiūrime –
Kiek anoj tolybėj žvaigždžių.*

O ta ana tolybė jam primena, kai tada

*Mes sustojom tylūs du keleiviai
Padraugaut su vasaros naktim,*

(Eil. „Su vasaros naktim“)

Bet neilgai buvo lemta draugaut su vasaros naktim, todėl poetas su išblokšto žmogaus jausmais drįsta pasiskųsti:

*Dabar svečioj šaly sustojęs, kartais
Lyg saujomis tą praeitį semiu
Ir, kas joje tikrai brangaus, įvertint
Viską praradusio širdim imu.*

(Eil. „Pusiaukelėje“)

Viską praradusio... Taip, viską prarado, kaip ir jo broliai, tėvai, žmona, artimieji, kaimynai, draugai, giminės, pagaliau visa, beveik visa tauta. Bet tai jau ne šios knygos problemos. O B. Rukša prarado dar ir tai, kad jo kūryba labai mažai kam žinoma, mažai kieno minima. Juo ir jo kūryba nesusidomėjo net Rašytojų sąjunga – jis nebuvo rašytojų sąjungos narys Amerikoje, nėra narys ir Lietuvoje. Tik Kanadoje išėjusioje anglų kalba knygoje „Kanados lietuviai“ yra trumpas jo gyvenimo pasakojimas ir glaustai aptartas jo poezijos savitumas.

Trečias išblokštasis į Kanadą brolis Stasys, matyt, ne taip ryškiai veikiamas išblokštojo dalios. Kanadoje po kiek metų įgijo architekto išsilavinimą ir tuo būdu tvirčiau atsistojo ant kojų, tapo žymiu architektu. Ten sukūrė šeimą. Tiesa, žmona jau mirė, o jis tebegyvena Kandoje. Užaugino dukterį, kuri jau gyvena atskirai nuo tėvo, savarankiškai...

Tokia dainos apie Rukšas pabaiga...

Muzikantas Antanas Zaremba

Laimutė Bikulčienė

Antanas Zaremba gimė 1921 metų balandžio 12 dieną Molėtų rajone, Basčių kaime. Baigė keturias pradinės mokyklos klases. Armonika griežti pradėjo būdamas vienuolikos metų. Ją nupirko tėvas, išlydėdamas pas ūkininką į Naidū kaimą ganyti karvių. Vyresni muzikantai pamokė, parodė, o gabus jaunuolis kaipmat viską perprato, pats melodijas griežti pradėjo. Jaunas būdamas Antanas turėjo gerą atmintį – bet kokią išgirstą melodiją galėdavo atkartoti. Nebūdavo dienos, kad armonikos nevirkdytų.

– Negaliu negroti. Jei sveikata sušlubuoja, koks negerumas užaina ar ko susinervinu, paimu armoniką ir užgroju – visos negerovės praeina, sveikata pasitaiso, – sako Antanas.

Dabar Antanas turi tris armonikas. Kiekviena savita: „peterburgska“ caro laikų fabrikinio darbo, už patį muzikantą 24-iais metais vyresnė; kita – buvusio muzikanto ir meistro Juozo Griškevičiaus darbo, trečioji – „vokietukė“, iš Amerikos parvežta.

– Vienu instrumentu – vienos melodijos, kitu – kitos geriau skamba, – sako muzikantas. – Jeigu kaimo vakaruškose poros gražiai šoka, tai ir aš stengiuosi, kad melodijos būtų vingresnės.

Kiek atgrota vakaruškose, vestuvėse, įvairiuose suėjimuose, – jau nebesuskaičiuosi. Eidavo visur, kur tik kviesdavo. O kai pačią vedė, persikėlė gyventi

į Vazgūnų kaimą Širvintų valsčiuje. Greitai vienas po kito pasaulį išvydo keturi vaikai. Tuomet daugiausia grodavo savo kaime ar rajone rengiamuose koncertuose. Vaikams paaugus, persikėlė gyventi į šalia esančią Anciūnų gyvenvietę. Ten ir tebegyvena su žmona Anele, kuri kaip ir vyras turi puikų balsą ir dainuoja etnografiniame ansamblyje.

Tapus populiarioms respublikinėms armonikininkų varžytuvėms, Antanas Zaremba tapo dažnu jų dalyviu.

– Smagu susitikti su bendraminčiais, pasipuikuoti instrumentais, įvertinti jų privalumus, – sako armonikininkas.

Antano Zarembos albumuose daugybė garbės, padėkos raštų, laureatų diplomų. Ant sienų įvairūs renginių atminimo medaliai, nominacijos, vardinės juostos.

Širvintų kraštą garsinančiam armonikininkui 2001-aisias sukaks 80 metų. Jis atstovauja vyriausiajai armonikininkų kartai.

*Širvintų krašto
armonikininkas
Antanas Zaremba*

Ižymių širvintiškių biografijų sąvadas

*Viktoras Alekna, Jadvyga Barbaravičienė,
Kazys Misius, Vanda Paulauskienė*

Šis sąvadas sudarytas remiantis V. Alekno rankraščiu „Širvintų valsčiaus šviesuoliai“, Vandos Paulauskienės rankraščiais „Darbais sugrižtantys“, Jadvygos Barbaravičienės surinkta informacija ir kita medžiaga. Visas biografijas rengė ir pavardžių sąvadą papildė K. Misius.

Žinoma, šis sąvadas nėra išsamus ir tobulas. Pirmiausia visada gali kilti abejonių dėl biografijų atrankos. Be vienos kitos išimties, stengtasi, kad į sąvadą pakliūtų žmonės, kilę ar gyvenę 1923 m. buvusioje Širvintų valsčiaus teritorijoje. Kaip žinia, iki 1915 m. Širvintų valsčius buvo gerokai didesnis – jam priklausė ir Šešuoliai. Į sąrašą įtraukti ir keli asmenys iš senesnių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų. Manoma, jog verti paminėjimo įvairių šakų mokslininkai, mokslo kandidatai ar daktarai, žymesni žurnalistai, Lietuvos ar Širvintų krašto kultūrai nusipelnę žmonės. Pateko ir keli Širvintų valsčiuje beveik negyvenę žmonės, tačiau jų reikšmė šiam kraštui gana ryški.

Dėl laiko stokos apie dalį norėtų paminėti asmenybių nespėta surinkti biografinių duomenų, pavyzdžiui, apie dainininką Stasį Bakasėną, karininką, kapitoną Mykolą Repečką, g. 1912 m. Avižonių k. (mirė 1995 m. Kanadoje), ilgametį prieškario Širvintų viršaitį, Tautų sąjungos įgaliotinį, Vyčio kryžiaus ordininką Povilą Žukauską, pirmąjį dar Širvintų aps. savivaldybių organizatorių Semenavičių ir kt. Tikriausiai dalies iškilesnių širvintiškių nepavyko sužinoti.

Kilę iš Širvintų valsčiaus

BARBARAVIČIENĖ-SAVEIKYTĖ Jadvyga (g. 1947 03 20 Leváinių k.), mokytoja, spaudos darbuotoja. 1949 03 26 kartu su šeima išstremta į Irkuto sritį. 1957 grįžo į Lietuvą. 1966 baigė Širvintų vid. m-klą. 1966–1970 studijavo Vilniaus u-te ir įsigijo istorikės specialybę. 1971–1982 istorijos mokytoja Širvintose. Bendradarbiavo rajono spaudoje, populiarino Širvintų krašto praeitį. Nuo 1982 rajono radijo laidų redaktorė, nuo 1990 savivaldybės atstovė spaudai. Parengė įvairių lankstinukų apie Širvintų rajoną, jo lankytinas vietas ir kt. Kartu su kitais parengė iliustruotą leid. „Širvintų kraštas“ (1997).

BARBARAVIČIUS Marijonas (g. 1944 03 08 Širvintosė), žurnalistas. 1949 suėmus tėvą, slapstėsi, nes, mažiausia, grėsė tremtis. Lankė Papatų (Kaišiadorių r.) prad. ir Čiobiškio septynmetę m-klas. Mokėsi Bařtkušio žemės ūkio technikumė, tačiau jo nebaigęs paimtas į kariuomenę. Nuo 1968 ilgametis Širvintų rajono laikraščio darbuotojas. Nuo 1995 „Širvintos“ laikraščio vyr. redaktorius.

BICĀKAUSKAS Tadas (1797 Leváiniuose – po 1857), dailininkas, grafikas. Baigęs Vilniaus g-ją, 1816–1820 studijavo Vilniaus u-te. Piešimo ir tapybos mokėsi pas Joną Rustemą. 1820 u-te gavo meno kandidato laipsnį. Gyveno savo dvare netoli Vilniaus. Sukūrė litografijų: „Barboros Radvilaitės rūmų griuvėsiai Vilniuje“, „Vilnius nuo Tauro kalno“, „Šnipiškės ir šv. Rapolo bažnyčia“ ir kt.

Jo iniciatyva ir vadovaujant ant Širvintos upės įrengta užtvanka, įkurtas žirgynas, pastatytas hipodromas ir baseinas, išaugo Kalnalaukio gyvenamųjų namų mikrorajonas, įrengta Puorių šilo estrada.

JUODIKAITIS Kastytis Jeronimas (g. 1932 02 01 Degūčiuose, Širvintų vls.), dailininkas, grafikas. 1960 baigė dailės i-tą ir nuo tų metų dalyvauja parodose. Iliustravo Justino Marcinkevičiaus poemą „Kraujas ir pelenai“ (jo diplominis darbas; vadovas V. Jurkūnas). Sukūrė estampų, ekslibrisų. Iliustravo daugiau negu 10 knygų. Jo kūrybai būdinga ekspresija, dekoratyviškumas.

KANCLERIS Algirdas (g. 1933 04 03 Kazliškiose, Širvintų vls.), bibliotekininkas, informatikos mokslų specialistas. 1956 baigė Vilniaus

u-tą, kur studijavo bibliotekininkystę. Metus dirbo Varėnės r. bibliotekos vedėju. 1957–1958 – biuletenio „Bibliotekų darbas“ redakcijoje, 1958–1963 – Liaudies ūkio tarybos centr. mokslinėje techninėje bibliotekoje. 1963–1971 Lietuvos mokslinės techninės informacijos ir ekonomikos analizės i-to skyriaus vedėjas. 1971–1980 dėstė Vilniaus u-te. 1980–1989 Lietuvos respublikinės b-kos direktoriaus pav. 1981–1989 „Bibliotekų darbo“ redkolegijos narys. Tiria informatiką, b-kų automatizavimą ir kt. Paskelbė daugiau negu 100 mokslinių ir kt. straipsnių. Parengė kn.: „Racionalusis skaitymas“ (1974), „Žmogus – informacijos vartotojas“ (1977), „Mokomoji televizija“ (1981), „Skaitymo kultūros kursas“ (1983).

KANOPKA Juozas (1904 09 24 Bajōruose, Širvintų vls. – 1990 04 08 Vilniuje), aktorius, dramaturgas, nusipelnęs Lietuvos artistas. Nuo 1923 vaidino mėgėjų spektakliuose. Baigęs Vilniaus lietuvių g-ją, 1930–1936 studijavo Vilniaus u-te. Vienas Vilniaus lietuvių studentų sąjungos dramos sekcijos kūrėjų. Nuo 1936 Vilniaus lietuvių teatro aktorius ir režisierius. Dar būdamas gimnazistas ir studentas su paties režisuotais spektakliais apkeliavo daugybę okupuotos Rytų Lietuvos vietų. Patyrė įvairių lenkų valdžios pareigūnų persekiojimų. 1939 baigė Vytauto Didžiojo u-to dramos studiją. 1939–1944 „Vaidilos“ teatro direktorius, o 1945–1972 Akademinio dramos teatro aktorius. Sukūrė ryškių vaidmenų, vaidino kine. Parašė pjeses: „Živilė“ (1927), „Replėse“ (1938), „Namelis vėjo gatvėje“ (1961), „Miške neramu“ (1963) ir kt. Plačiau žr. p. 686.

KANOPKAITĖ Sofija (g. 1926 03 03 Alionysė), biochemikė, profesorė. 1952 baigė Vilniaus u-tą. 1956–1957 Maskvos biochemijos i-to, 1957–1959 Botanikos i-to mokslinė bendradarbė. Nuo 1967 Biochemijos i-to mikroorganizmų biochemijos laboratorijos vadovė (nuo 1974 profesorė). Jos mokslinių tyrinėjimų pagrindu pradėtas gaminti farmaceutinis preparatas kobalaminas. Išleido kn.: „Kobalaminai“ (1978; rus.), „Eksperimentinė vitaminologija“ (1979; rus.), „Metalų jonai biologinėse sistemose“ (su G. Bražėnu; 1980; angl.), „Kai ląstelė susserga“ (1980). Plačiau žr. p. 690.

KOLBA Zenonas (1909 10 04(17) Širvintose – 1972 03 28 Čikagoje), dailininkas. Baigė Širvintų vid. m-klą ir įstojo į Kauno meno m-klą, kurioje mokėsi iki 1935. Dar būdamas mokinytis, 1934 dekoravo Jiezno bažnyčią. Gavęs Švietimo ministerijos stipendiją, 1936–1939 studijavo Paryžiuje Menu i-te. Grįžęs į Lietuvą, 1940 dėstė Kauno aukštojoje dailės mokykloje. 1937 Paryžiaus pasaulinėje parodoje Baltijos paviljone nutapė freską, už kurią Baltijos šalių dailės darbų konkurse laimėjo pirmąją vietą. 1938 Kauno gusarų pulko kareivines išpuošė freskomis. 1942 bolševikų nužudyto brolio atminimui savo tėviškėje Naujāpilyje pastatė koplyčią. Joje palaidojo žuvusio brolio palaikus, o koplyčią išpuošė mozaikomis. 1944 pasitraukė į Vokietiją. 1949–1951

gyveno Prancūzijoje. 1951 išvyko į Ameriką, kur iki 1954 Čikagoje dirbo vitražų dirbtuvėje. Nuo 1956 buvo JAV lietuvių dailininkų s-gos pirmininku. Plačiau žr. p. 684.

KRONKAITIS Jonas (g. 1935 02 01 Širvintose), kariškis. Gimė policininko šeimoje. 1944 su tėvais pasitraukė į Vakarų, vėliau persikėlė į JAV. 1958 m. ten bakalauro laipsniu baigė u-tą, pramonės vadybos specialybę. Nuo 1958 tarnavo JAV kariuomenėje, buvo Vokietijoje ir Vietname. 1968 baigė JAV kariuomenės vadovavimo ir Generalinio štabo koledžą. 1969 JAV u-te išgijo vadybos specialybės magistro laipsnį. 1971–1974 JAV kariuomenės generalinio štabo inspektorius. 1978 baigė JAV kariuomenės karo koledžą. 1979–1981 ginclų įmonės generalinis direktorius. 1981 baigė Gynybos sistemų valdymo koledžą. 1982–1985 JAV kariuomenės ir laivyno valdomųjų sviedinių programos direktorius. Nuo 1986 pensininkas, pradėjo dirbti Atlanto tyrimų gynybos programų skyriaus direktoriumi. Buvo įvairių JAV asociacijų ir sąjungų narys. 1991–1994 JAV lietuvių bendruomenės visuomeninių reikalų komisijos narys. Nuo 1997 Lietuvos krašto apsaugos viceministras, nuo 1998 Lietuvos kariuomenės vadas.

KUNIGĖLIS Stasys (g. 1922 04 07 Bėrzės k., Širvintų vls. – 1977 05 19 Širvintose), fotografas, poetas. Baigęs Širvintų progimnaziją, 1940–1944 mokėsi Ukmergės mokytojų seminarijoje. 1944–1946 mokytojavo Čiobiškyje. 1946 persikėlė į Širvintas, tačiau susirgęs tuberkulioze, nebegalėjo mokytojauti. 1947 suimtas ir nuteistas 8 m. lagerio. Paleistas 1955 grįžo į Širvintas. Čia ilgą laiką dirbo fotografu. Dar mokydamasis mokytojų seminarijoje pradėjo rašyti eilėraščius, tačiau jie liko neišspausdinti.

LAJAUSKAS Kazimieras (1892 11 16 Levaniškio k., Širvintų vls. – 1921 03 16 prie Jauniūnų, Širvintų vls.), kunigas, kankinys už lietuviybę. Mokėsi Širvintų ir Gėlvonų valdinėse m-klose. Maskvoje išlaikė 4-ųjų g-jos klasių baigimo egzaminus. 1911–1915 mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje. Paskirtas vikaru į Giedraičius, nuo 1917 – į Švenčionis. 1919 išvyko studijuoti į Liubliną. Grįžęs atostogų, dėl karo veiksmų nebegalėjo išvykti. 1920 paskiriamas naujai įsteigtos Zibalų parapijos klebonu. Pakeliui į Vilnių lenkų sulaikytas ir nužudytas. Plačiau žr. p. 663.

LAJAUSKAS Matas (1872 09 14(26) Bajorakampyje, Širvintų vls. – 1941 06 28 Molėtų vls.), kunigas, kovotojas už lietuviybę. 1885–1889 mokėsi Vilniaus g-joje, o nuo 1889 – Vilniaus kunigų seminarijoje ir Peterburgo dvasinėje akademijoje. Nuo 1897 metus dėstė Vilniaus kunigų seminarijoje. 1898–1906 Žaludko klebonas. 1907–1910 būdamas Ródūnios klebonu, gynė lietuvių kalbos teises toje bažnyčioje. 1911 Prozorokų klebonas. 1911 06 – 1923 buvo Labanóro, o nuo 1923 – ilgametis Molėtų klebonas. 1941 06 28 jį nužudė besitraukian-

tys raudonarmiečiai. Kunigo lavonas su kankinimo žymėmis rastas pakelėje, Utenos vls. Plačiau žr. p. 674.

LEBIONKA Juozas (g. 1918 09 29 Šešuolėlių II dvare (bažnyt-kaimyje), Širvintų vls.), literatūros tyrinėtojas, kultūros istorikas, kraštotyrininkas. Mokėsi Alionių prad. m-kloje, nuo 1929 – Giedraičių vid. m-kloje. Jau 1932 pradėjo bendradarbiauti spaudoje („Mūsų Vilniuje“, „Karyje“, „Skautų aide“). 1939–1941 mokėsi Ukmergės mokytojų seminarijoje. 1941–1944 mokytojavo Bajorų (Žėlvos vls.) prad. m-kloje. 1945–1946 dėstė Ukmergės mokytojų seminarijoje. 1947–1948 dirbo Ukmergės aps. švietimo skyriaus vedėju. 1948–1950 studijavo Vilniaus pedagoginiame i-te. 1953–1957 dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros i-te. 1961 apgynė filosofijos kandidato disertaciją apie Vincą Kudirką. 1962–1966 dėstė Šiaulių pedagoginiame i-te. 1966–1970 Maskvos kooperatinio i-to Vilniaus konsultacinio punkto dėstytojas. 1970–1978 Jašiūnų (Šalčininkų r.) m-klos direktorius, o 1978–1992 ten mokytojavo. Paskelbė daugiau negu 280 mokslinių, kraštotyrinių bei publicistinių straipsnių. Plačiau žr. p. 703.

LOGMINAS Vytautas (g. 1932 01 28 Puoruiosė, Širvintų vls.). zoologas, ornitologas. 1955 baigė Vilniaus u-tą. 1958–1959 dirbo Biologijos, 1959–1969 – Zoologijos ir parazitologijos i-te. Nuo 1962 biologijos mokslų kandidatas. Nuo 1969 Vilniaus pedagoginio i-to dėstytojas (nuo 1972 – docentas). Paskelbė mokslinių straipsnių apie paukščius. Išleido kn.: „Kurapka“ (1970), „Antys“ (1972), „Lietuvos paukščiai“ (1979), „Vadovas Lietuvos stuburiniams pažinti“ (kartu su kitais; 1982), „Kretuonas“ (vienas autorių, ats. redaktorius; 1974). Monografijos „Lietuvos fauna: Paukščiai“ (kn. 1, 1990; kn. 2, 1991) sudarytojas ir vienas iš autorių.

LUKOŠEVIČIŪTĖ Bronislava (1885 Kõntkų dvare – po 1944), dailininkė. Dailės mokėsi Vakarų Europoje. Iki 1915 padarė Krokuvoje kunigų pranciškonų bažnyčioje esančios Sopulingosios Dievo motinos paveikslų kopiją, kuri atiduota Širvintų kapų koplyčiai. Lietuvos Respublikos metais dalyvavo dviejose parodose, kur jos darbai palankiai įvertinti. Atrodo, kad 1944 pasitraukė į Vakarų.

LUKŠA Leonardas (1910 08 25(09 07) Akmėnių k., Širvintų vls.), karininkas. 1929 baigė Širvintų vid. m-klą. 1929–1933 mokėsi Ukmergės g-joje, o 1933–1935 Kauno karo mokykloje. Tarnavo 5-ajame pėstininkų pulke. Vokiečių okupacijos metais dirbo buhalteriu Lietūkio bendrovėje Šiauliuose. 1944 stojo į Vietinę rinktinę Marijampolėje. Rinktinę išvaikius, persikėlė į Anykščių vls. ir dirbo Rubikių plytinės buhalteriu. Už dalyvavimą pogrindžio veikloje 1946 suimtas. Karo tribunolo nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties. Paleistas 1956. Gyvena Šiaulių rajone.

MAŽULIS Feliksas (g. 1926 01 01 Pálkiuose, Širvintų vls. – 1990 03 29 Vilniuje), pedagogas, mokslininkas. Mokėsi Alionių prad. m-kloje ir Giedraičių vid. m-kloje. 1944 baigė Ukmergės mokytojų seminariją ir kartu su kitais kursantais stojo į Vietinės rinktinės Marijampolės karininkų kursus. Likvidavus rinktinę, iš Marijampolės pasitraukė. 1944–1946 Júodiškių prad. m-klos mokytojas. 1946–1947 mokytojo Giedraičių g-joje. 1947–1949 Širvintų g-jos direktorius. 1949–1953 studijavo Vilniaus pedagoginiame i-te. Baigęs liko ten asistentu, nuo 1957 vyr. dėstytojas. 1958–1959 Vilniaus pedagoginio i-to rusų kalbos fakulteto dekanas. Nuo 1966 pedagogikos kandidatas, nuo 1969 docentas, nuo 1986 pedagogikos daktaras, nuo 1987 rusų literatūros katedros profesorius. Parengė įvairių rusų kalbos mokymo priemonių, paskelbė apie 100 mokslinių straipsnių. Parengė kn.: „Rusų kalbos morfologijos mokymosi ypatumai“ (1968; rus.), „Rusų kalbos vadovėlis VII klasei“ (kartu su E. Tutiniene; 1974). Plačiau žr. p. 724.

MIKŠYTĖ Danutė (g. 1931 06 27 Širvintose), žurnalistė. 1954 baigė lietuvių kalbos ir literatūros studijas Vilniaus u-te. 1954–1957 mokytojo Pasvalyje. Nuo 1957 dirbo Lietuvos radijuje, rengė muzikines laidas, apybraižas apie muzikinių kūrinių atlikėjus. 1964–1991 Lietuvos televizijos muzikos redakcijos darbuotoja. Sukūrė muzikinių filmų „Dainuoja liepaitės“, „Joiau aš per žalią girią“ scenarijus. Dalyvavo kuriant videofilmus.

NARAŠKEVIČIUS Petras (g. 1940 02 24 Trakų k., Širvintų vls.), rašytojas, žurnalistas. 1953–1955 mokėsi Panevėžio hidromelioracijos technikume. Nuo 1955 bendradarbiauja spaudoje. 1956 dirbo Anykščių r. laikr. „Kolektyvinis darbas“ redakcijoje. 1957–1965 laikr. „Panevėžio tiesa“ literatūrinis darbuotojas, skyriaus vedėjas. 1965–1972 laikr. „Tiesa“ korespondentas Panevėžyje, o 1972–1991 Dzūkijoje. Nuo 1995 laikraščio „Litas“ korespondentas. 1984 baigė Lietuvos žemės ūkio akademią. Išleido kn.: „Į saulę“ (miniatiūros; 1959), „Lapai šneka“ (apsakymai vaikams; 1960), „Žvaigždės skamba“ (apsakymai vaikams; 1963), „Beržų žydėjimas“ (miniatiūros; 1964), „Didelio miesto gatvė“ (apysaka; 1969), „Gyvasis vanduo“ (miniatiūros; 1978), „Žalias vėjas“ (miniatiūros; 1984), „Andriuko žemėje“ (vaizdeliai vaikams; 1985), „Duona ir aritmetika“ (publicistinės apybraižos; 1988), „Ežerėlių akys“ (apsakymai vaikams; 1983), „Visą birželį nelijo“ (dvi apysakos ir miniatiūros; 1988), „Alksniai prie Širvintos“ (apybraižos; 1990).

PIŠKINAITĖ-LATĖNIENĖ Elvyra (g. 1957 03 20 Širvintose), aktorė. 1957 baigė Širvintų vid. m-klą ir įstojo į Lietuvos konservatoriją, kur baigė aktoriaus meistriškumo kursą. 1977 Lietuvos kinostudijos filme „Riešutų duona“ sukūrė Liubos Kaminskaitės vaidmenį. Baigusi konservatoriją, nuo 1979 dirba „Lėlės“ teatre. Vaidino ir Jau-nimo teatre. Gastroliaavo daugiau negu 15-oje užsienio šalių. Nuo 1988 nusipelniusi Lietuvos artistė.

PILYPAITIS Jonas (g. 1929 07 12 Ramaškonysė, Širvintų vls. – 1992 02 03 Vilniuje), redaktorius, vertėjas. Jo tėvas buvo Ramaškonių prad. m-klos mokytojas. Baigęs prad. m-klą, mokėsi Širvintose, baigė Vilniaus u-tą. Kelerius metus mokytojavo, vėliau dirbo „Vagos“ leidykloje redaktoriumi. Parengė Teofilio Tilvyčio, Kajetono Aleknavičiaus kūrinių rinktines. Iš lenkų kalbos išvertė J. Ivaškevičiaus, J. Žulavskio, Ad. Mickevičiaus kūrybos. Redagavo K. Borutos, Vl. Mozūriūno, J. Baltrušaičio ir kt. knygas, „Lituanistinės bibliotekos“ serijos leidinius. Paskelbė recenzijų.

SABALIAUSKAS Algirdas (g. 1949 01 22 Širvintose), fotožurnalistas. 1977 baigė Vilniaus u-to žurnalistikos specialybę. 1977–1993 dirbo telegramų agentūros ELTA fotožurnalistu. 1993–1995 laikr. „Vakarinės naujienos“, 1995–1996 „Diena“ fotokorespondentas. Jo nuotraukų sporto, kultūros ir karinėmis temomis demonstruota įvairiose Lietuvos ir užsienio parodose.

SKORUPSKAS Vladas (1895 09 26(10 06) Šniponių k., Širvintų vls. – palaidotas Karmėlavoje), karininkas, Lietuvos nepriklausomybės kovų dalyvis, karo istorikas. 1914 baigė Vilniaus g-ją. Per Pirmąjį pasaulinį karą mobilizuotas į kariuomenę, mokėsi karo mokykloje Kaukaze. 1918 grįžo į Lietuvą ir stojo savanoriu karo tarnybon. Kovojo su bolševikais, bermontininkais, lenkais. Už 1919 11 22 kautynes ties Radviliškiu apdovanotas Vyčio kryžiumi su įrašu. Mokėsi Aukštuosiuose karininkų kursuose, karo mokslus studijavo Prahoje. Aktyvus 1926 valstybės perversmo dalyvis. 1930 pulkininko laipsniu išėjo į atsargą ir ūkininkavo Peliškių vienkiemyje. 1940 suimtas. 1941 06 23 išlaisvintas iš Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo. 1945 vėl suimtas. Karo tribunolo nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties. Paleistas iš lagerio išsiustas į tremtį. Parašė ir išleido 4 knygas. Plačiau žr. p. 653.

VERBICKAS Marius (g. apie 1945 Širvintų vls.), šokėjas. Mokėsi Širvintų vid. m-kloje. 1961 įstojo į SSSR Didžiojo teatro choreografijos mokyklą. Nuo 1963 03 12 pradėjo šokti dainų ir šokių „Lietuvos“ ansamblyje. Yra gastroliavęs daugelyje užsienio šalių.

ŽUKAS Stepas (g. 1904 10 18 Dubėliuose, Širvintų vls. – 1946 05 06 Kaune), dailininkas. 1915 su tėvais pasitraukė į Rusiją. 1920 baigė Irkutsko g-jos 4 klases. 1921 grįžo į Lietuvą. Veikiamas Rusijos simpatizavo bolševikams. 1929 baigė Kauno meno m-klos tapybos studiją, nuo tų metų dalyvavo parodose. Buvo vienas nelegalaus politinės satyros žurnalo „Šluota“ organizatorių. Periodikoje išspausdinta jo karikatūrų, lakštinės grafikos, tapybos kūrinių. 1940 vadovavo „Agitpropui“, atkūrė ir redagavo probolševikinę „Šluotą“. 1941 pasitraukė į SSSR, gyveno Jaroslavlio srityje. 1944–1946 Dailininkų sąjungos Kauno skyriaus vadovas, Kauno taikomosios ir

dekoratyvinės dailės i-to dėstytojas. Išleido karikatūrų rinkinį „Vėdai be kaukės“ (1939).

Gyvenę arba gyvenantys Širvintų valsčiuje

ALEKNA Viktoras (g. 1915 03 19 Pašlynio vnk., Raseinių vls.), literatas, istorikas, publicistas. 1926–1933 mokėsi Raseinių g-joje. 1933–1937 studijavo Kauno Vytauto Didžiojo u-te. 1937–1938 tarnavo kariuomenėje. 1938–1945 mokytojavo Raseinių, Alytaūs, Kauno ir Laūkuvos g-jose. 1945 Kaune suimtas ir nuteistas 10 m. lagerio. Į Lietuvą grįžo 1957. Dirbo melioratoriumi, vėliau Švenčionėlių internatinės m-klos ūkvedžiu. 1960–1975 mokytojavo Padaigų, Bagaslaviškio ir Jūodiškių m-klose. 1962–1967 neakivaizdiniu būdu baigė Vilniaus u-tą. Nuo 1975 pensininkas. Gyveno Kantrimiškio k. Tyrinėjo Salomėjos Nėries gyvenimą ir kūrybą. Dabar gyvena Vilniuje. Rašo kultūros istorijos, pokario kovų temomis. Išleido kelias knygas. Plačiau žr. p. 720.

ANTINIS Robertas (1901 12 03 Latvijoje – 1981 11 19 Kaune), dailininkas, skulptorius. Gyvendamas Kaune 1921–1922 mokėsi piešimo kursuose, vėliau – Kauno meno m-kloje. 1927 sukūrė diplominį darbą, skirtą Nepriklausomybės kovoms, pastatytą Širvintose. 1928–1933 mokėsi Paryžiaus aukštojoje dekoratyvinės dailės m-kloje, taip pat lankė ir Žiuliano akademiją. 1933–1940 mokytojavo Tauragėje ir Kaune. 1940–1951 dėstė Kauno taikomosios ir dekoratyvinės dailės m-kloje. Nuo 1933 dalyvavo parodose. 1929–1930 pastatyti jo sukurti paminklai Kretingoje, Biržuose (abu neišliko) ir Rokiškyje (1931). Pokario metais sukūrė keliolika skulptūrų, kai kurios iš jų vėlesnės sukurtos su sūnumi, irgi Robertu. Pastarasis 1991 atstatė bolševikmečių sunaikintą paminklą Širvintose.

AŽUBALIS Alfonsas (1915 03 15(28) Gubesoje, Giedraičių vls. – 1994 05 20 Žiežmariuose), kunigas. Mokėsi Giedraičių vid. m-kloje, Ukmergės g-joje. Baigęs Kauno kunigų seminariją, 1940 06 16 išventintas kunigu ir paskirtas vikaru į Žėlva, o 1941 – į Kaišiadoris. Prasidėjęs Vokietijos–SSSR karui, 1941 06 24 kartu su Merkinės dekanu kunigu Andriumi Juknevičiumi raudonarmiečių suimti ir sutemus vesti sušaudyti. Jam pavyko pabėgti, o dekanas buvo nužudytas. 1941–1945 buvo Širvintų vikaras. 1945 rudenį paskirtas Mūsininkų klebonu. 1946 02 suimtas ir nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties. Bausmę atliko Uchtos, Balšaso lageriuose. Grįžo 1959. Trumpai buvo altaristu Ōnuškyje, o 1960 06 paskirtas Žiežmarių vikaru, nuo 1962 ilgametis Žiežmarių klebonas, vėliau ir dekanas. Buvo Kaišiadorių vyskupystės tribunolo posinodiniu teisėju, Kunigų tarybos konsultoriumi. Nuo 1990 altaristas Žiežmariuose. Mirė 1994 05 20 Žiežmariuose.

BALNAS Teodoras (1888 02 17 (03 05) Barnaule, Tomsko sr. – po 1943 02 11 Kansko kalėjime, Krasnojarsko krašte), karininkas, pasižymėjęs kovose ties Širvintomis. Atrodo, gimė 1863 m. sukilimo tremtinio šeimoje. Vėliau su tėvais persikėlė į Peterburgą. 1911–1913 mokėsi karo m-kloje. 1914 mobilizuotas į kariuomenę, dalyvavo kovose Vakarų fronte. 1915 pakliuvo vokiečiams į nelaisvę. Bene 1918 pasiūstas kovoti generolo Judeničo pusėje. 1920 01 13 stojo į Lietuvos kariuomenę. Dalyvavo kovose su lenkais. Pasižymėjo 1920 11 19–21 kautynėse užimant Širvintas. Apdovanotas Vyčio kryžiaus I laipsnio ordinu. 1924–1925 mokėsi Aukštuosiuose karininkų kursuose. 1927 09 30 išėjo į atsargą. Dirbo Obelių, Skuodo, Mažeikių ir vėl Obelių geležinkelio policijoje. 1938 išėjo į pensiją, gyveno savo ūkyje Panemunėlio valsčiuje Vėbrių kaime. 1941 06 14 suimtas ir išvežtas į Rešiotų lagerį, šeima ištremita į Altajaus kraštą. 1943 01 02 Ypatingojo pasitarimo pasmerktas sušaudyti. 1943 02 11 išvežtas nužudyti į Kansko kalėjimą.

BALSEVIČIUS Alfonsas (g. 1925 Pamusiuosė, Musninkų vls.), medicinos felčeris, kraštotyrininkas. 1933–1936 mokėsi Janionių prad. m-kloje. Dar 1944 įstojo į partizanų būrį, turėjo slapyvardę Štikas. 1945 vasarą legalizavosi. 1947 suimtas ir nuteistas 10 m. lagerio. Bausmę atliko Vorkutos lageryje. Paleistas 1957. Grįžęs neakivaizdiniu būdu mokėsi Kauno medicinos m-kloje. Nuo 1957 dirbo mediku Širvintose (1972–1999 poliklinikos fluorografijos kabinete). 1999 išėjo į pensiją. Parengė keletą stambių kraštotyros darbų, iš kurių vienas skirtas Širvintų medicinos istorijai. Užrašė padavimų, parašė prisiminimų apie Pamusių k. ir kt. Turi meninių polinkių, drožia skulptūras, piešia.

BULIKA Bronius (1923 03 23 Pūčkoriškių k., Kūktiškių par. – 1988 06 22), kunigas, katalikų bažnyčios veikėjas, religinės literatūros rengėjas. Baigęs Saldutiškio prad. m-klą, 1936–1942 mokėsi Utenos g-joje, nuo 1942 – Kauno kunigų seminarijoje. Kunigu išventintas 1947 04 05. Trumpai buvo vikaru Kaune, Kaišiadoryse. Nuo 1948 Beižionių klebonas, o 1938 03 15 paskirtas Kaišiadorių vysk. kancleriu, o 1949 pavasarį – Zibalų klebonu. Čia 1950 suimtas ir nuteistas 10 m. lagerio. Paleistas 1955. Grįžęs paskirtas altaristu į Vidūklę. Nuo 1956 04 Bōbriškio klebonas. 1960 paskirtas Molėtų klebonu ir dekanu, o 1967 – Kaišiadorių vysk. kancleriu. Nuo 1974 ilgametis Jiėzno klebonas. Mirė Kauno klinikose. Palaidotas Jiezne.

ČEKUOLIS Algimantas (g. 1931 11 10 Panevėžyje), žurnalistas, rašytojas. Gimė mokytoju, nuo 1930 dirbusių Kėlių prad. m-kloje, šeimoje. Tėvams 1940 persikėlus į Širvintas, čia lankė pradinę mokyklą ir aukštesnes klases. 1947 baigė Ukmergės gimnaziją. 1948–1953 studijavo Gorkio literatūros i-te Maskvoje. 1953–1964 dirbo žvejybos laivuose jūrininku ir žurnalistu. 1964–1967 dirbo vertėju Kuboje. Baigė Havanos Džono Rido kalbų akademiją. 1969 agentūros Novosti ko-

respondentas Maskvoje, o 1970–1973 – Kanadoje. 1973–1975 dirbo Lietuvos televizijoje, rengė laidas „Neramūs meridianai“. 1975–1979 agentūros Novosti korespondentas Portugalijoje, 1981–1986 – Ispanijoje. 1986–1992 savaitraščio užsienio lietuviams „Gimtasis kraštas“ redaktorius. 1988 Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys. Nuo 1992 dėstė Vilniaus u-to tarptautinių santykių ir žurnalistikos i-tuose. Nuo 1997 Lietuvos televizijos laidų „Sekmadienio popietė“ rengėjas ir vedėjas. Bendradarbiauja Ispanijos, Anglijos, Prancūzijos ir JAV radijo laidose. Pirmąsias apybraižas išspausdino 1947. Išleido kn.: „Per tris vandenynus“ (1957), „Tylos takais“ (1960), „Noriu grįžti į Kubą“ (1965), „Perkūnas netrenkia į laivą“ (1959), „Keturi žiemos vėjai“ (1963), „Legionierius“ (1971).

DOROFEJEVAS Vasilijus (g. 1921 02 22 Višnia Olšanoje Oriolo srityje, Rusijoje – 1992 04). Antrojo pasaulinio karo dalyvis, LSSR nusipelnęs ekonomistas. 1969 baigė Lietuvos žemės ūkio akademią. 1955–1962 dirbo Zarasų rajono Vykdomojo komiteto pirmininku. 1973–1983 Širvintų tarpkolūkinės gyvulininkystės įmonės direktorius, 1983–1991 „Širvintos“ kolūkio pirmininkas. 1980–1985 buvo LSSR AT deputatas. Mirė 1992 m. balandžio mėn. Palaidotas Viesių kapinėse.

EIDUKEVIČIUS Juozas (1904 07 17 Ožkasvilių k., Šunskų vls. – 1997 Prienuose), mokytojas, atsiminimų autorius. 1916–1923 mokėsi Marijampolės g-joje, nuo 1923 studijavo Kauno u-te, kurio nebaišęs pasiprašė mokytojo tarnybos. 1927 04 01 paskirtas Širvintų vid. m-klos mokytoju, čia organizuodavo mokinių vaidinimus. 1928–1946 mokytojas Prienuose, kur ne tik organizavo mokinių vaidinimus, bet ir pats rašė pjeses. Jo 4 veikslių pjesė „Ant tėvynės aukuro“ išsp. žurnale „Pavasaris“ (1932–1933). 1946–1948 dėstė Vilniaus miškų technikumė. 1948–1956 mokytojavo Kaune, o 1956–1964 – vėl Prienuose. Rašė pjeses, eilėraščius, apybraižas. Paliko daug atsiminimų. 1998 išleista jo prisiminimų kn. „Praeities atsiminimai“. Dalis jo atsiminimų yra Prienų g-jos muziejuje.

GAIDA-GAIDAMAVIČIUS Pranas (g. 1914 01 26 Bajorų k., Želvos vls.), teologijos daktaras, visuomenės veikėjas, žurnalistas. 1924–1927 mokėsi Širvintų vid. m-kloje, 1927–1931 – Kėdainių gimnazijoje, 1931–1937 – Kauno kunigų seminarijoje ir studijavo Vytauto Didžiojo universitete, Teologijos filosofijos fakultete. 1937 vikaras Onuškyje, 1938–1940 – Širvintose. Organizavo katalikišką jaunimą, angelaičius, pavasarininkus, bendradarbiavo katalikiškoje spaudoje („Ryte“, „XX amžiuje“, „Židinyje“, „Naujojoje Romuvoje“ ir kt.). 1940 07 24 slapta pasitraukė į Vokietiją. Studijas gilino Miunsterio, Friburgo u-tuose. 1944–1946 lietuvių pabėgėlių kapelionas. Lietuvių reikalais rašė belgų spaudoje. 1950–1952 dėstė filosofiją kunigų seminarijoje Kanadoje. Nuo 1954 ilgametis „Tėviškės žiburių“ redak-

cijos darbuotojas. Išleido kn. „Išblokštasis žmogus“ (1955), kartu su kunigu V. Mankeliūnu išvertė iš vokiečių kalbos kn. „Jaunos sielos auklėjimas“ (1935).

GORSKIS Juozapas (XVIII a. pab. – po 1847), administracijos pareigūnas, Šalkovčiznos savininkas. Jo biografija specialiai netyrinėta. Buvo Vilniaus gub. bajorų vadas (maršalka). Turėjo Rusijos imperatoriaus rūmų šambeliono titulą. XIX a. pr. jam priklausė Gintališkės (Žemaitijoje) ir Šalkovčiznos (Širvintų par.) dvarai. Buvo susituokęs su Kotryna Valentinavičiūte, vaikų neturėjo. 1847 rūpinosi gauti valdžios leidimą statyti naują mūrinę Širvintų bažnyčią. Tam buvo paskyręs statybinių medžiagų, plytų.

GRIDZIUŠKA Julius (g. 1938 07 10 Jauniūnuose, Máišiagalos vls.), liaudies meistras, menininkas, medžio drožėjas. Mokėsi Daŕkuškių septynmetėje m-kloje. Nuo 1954 lankė Máišiagalos vid. m-klą. 1957 išvyko į Donecą, kur pusantrų metų dirbo anglies kasyklose. 1959 grįžo į Jauniūnus, dirbo kolūkyje, Baŕtkuškio taryb. ūkyje. 1961–1965 Šiaulių k. parduotuvės vedėjas. 1965 persikėlė į Aliónis, dirbo vietos taryb. ūkyje prekių žinovu. Nuo vaikystės mėgo drožinėti, tačiau šiuo metu labiau susidomėjo 1965. Nuo 1967 dalyvauja liaudies meno dirbinių parodose, tais metais tapo Liaudies meno draugijos nariu. 1968–1983 Pókiškių aštuonmetės m-klos darbų mokytojas. Po 1968 neakivaizdiniu būdu baigė vid. m-klą. Nuo 1970 dalyvauja kiekvienoje respublikinėje tautodailės parodoje. Jo darbų yra Lietuvos nacionaliniame, Liaudies buities, Kernavės ir kt. muziejuose. 1998 sukūrė paminklą Draučių kaimo tragedijai atminti.

GUCEVIČIUS Laurynas (1753 08 05 (krikšto data) Migonysė, Kùpiškio par. – 1798 12 10 Vilniuje), ižymus architektas. Mokėsi Kupiškio, Palévenės ir Panevėžio m-klose. 1773–1775 studijavo Vilniaus u-te, kur architektūros mokėsi pas archit. Martyną Knakfusą. 1776–1777 studijavo Romoje. 1778 su vysk. I. Masalskiu keliavo po Europą. Dalyvavo 1794 sukilime. 1797–1798 dėstė Vilniaus u-te. Suprojektavo ar rekonstravo Vėrkių rūmus, Vilniaus rotušę, Vilniaus katedrą, Sudervės bažnyčią, Čiobiškio dvaro rūmus ir kt. Už nuopelnus 1787 vysk. I. Masalskis jam padovanojo vyskupo Šešuólių dvaro žemių. Ten įkurtas ūkis nuo architekto vardo pavadintas Laurais. Ši ūkį tvarkė jo brolis Joachimas, o architektas su šeima neretai ten lankydavosi. Plačiau žr. p. 639.

GUDELIS Petras (1895 03 28 Kálno Gražčių k., Vaškų vls. – 1895 05 21 JAV), karininkas, Širvintų aps. ir miesto karo komendantūros komendantas. 1919 stojo savanoriu į Joniškėlio partizanus, kovojusius prieš bolševikus. Vadovavo Vaškų valsčiaus partizanams. 1919 04 05 išrinktas į Joniškėlio apsaugos štabą, kurį laiką buvo Joniškėlio aps. karo komendantu. 1919 08 07 paskirtas Širvintų karo

komendantūros komendantu. 1922 iš kariuomenės pasitraukė ir gyveno savo ūkyje. 1940 nelegaliai pasitraukė į Vokietiją, dirbo karo pramonėje. Persikėlęs į JAV dirbo technikos inspektoriumi. Išleido kn.: „Bolševikų valdžios atsiradimas Lietuvoje 1918–1919 pačių bolševikų dokumentų šviesoje“ (1972), „Joniškėlio apskrities partizanai“ (I d. 1975; II d. 1979), „Joniškėlio partizanų atsiminimai“ (1983). Rankraščiuose liko monografija apie Povilą Puziną. Bendradarbiavo „Karo archyve“ ir lietuvių emigracinėje spaudoje. Parašė str. „Širvintų miesto ir apskrities karo komendantūra“ (Karys. 1967. Nr. 1–3).

GUMBARAGIS Karolis (1885 09 04(16) Antatilčių k., Žemaitkiemio vls. – 1957 12 Adūtiškyje), kunigas, lietuviybės žadintojas. Mokėsi Žemaitkiemio prad. m-kloje. 1904 baigė Ukmergės miesto m-klą. Dvejus metus privačiai mokėsi lotynų ir prancūzų kalbų. 1906–1910 mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje. 1910 Dysnės, 1911 Eišiškių vikaras. 1912–1913 buvo vikaru Širvintose. Čia jis irgi žadino lietuviybę, sakydavo lietuviškus pamokslus. 1913 iškeltas į Kalvariją, 1914–1920 buvo Sužionių klebonas. 1920–1925 klebonas Lazūnuose. Čia už lietuviybės rėmimą lenkų valdžios persekiotas ir terorizuotas. Iš Lazūnų į Vilnių jis pasiuntė mokyti 15 jaunuolių, tarp kurių buvo ir žinomas kultūros veikėjas Juozas Maceika. 1925–1940 Mielagėnų klebonas. 1941–1947 Liūkmenų ir Dūkšto klebonas. 1947 suimtas ir atsidūrė lageryje. Paleistas 1955. Palaužta sveikata grįžo į Adūtiškį, kur po poros metų mirė.

KANOPKA Edvardas (1911 04 04(17) Vilniuje – 1991 05 19 Kaune), farmakologas. Mokėsi Alionių prad. m-kloje ir Vytauto Didžiojo g-joje Vilniuje. Baigęs Utenos g-ją, studijavo VDU Kaune. 1941–1945 Vilniaus u-to vaistinių augalų sodo vedėjas, o 1945–1950 to u-to Farmakognozijos ir farmacinės chemijos katedros vedėjas. 1951 apgynė mokslo daktaro laipsnį. 1951–1979 Kauno medicinos i-to dėstytojas, iki 1975 Farmakognozijos ir vaistų formų technologijos katedros vedėjas. Palaidotas Petrašiūnų kapinėse. Plačiau žr. p. 692.

KAVALIAUSKAS Česlovas (1923 08 20 Pūmpėnuose – 1997 02 21 Viėvyje), kunigas, teologas. Vaikystė prabėgo Kaune, į kur persikėlė tėvai. Baigęs „Aušros“ gimnaziją, 1941 įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1946 06 18. Sovietinio saugumo persekiotas dar seminarijoje. Buvo vikaru Paširvintų, Vidūklėje, klebonu Paštuvoje, vikaru Šakiuosė, Žasliuose. 1951 12 19 suimtas. 1951 Ypatingojo pasitarimo nuteistas 10 m. lagerio. 1953 Norilске buvo kalinių streiko ir sukilimo rengimo komiteto narys, parašė lietuviams „Norilsko sukilėlių himną“. Paleistas 1956. Kunigavo įvairiose parapijose. 1991 06 – 1992 08 buvo altaristas Širvintose, nuo 1992 rezidentas Žasliuose, nuo 1994 – Kaišiadorysė. 1972 išleistas jo verstas „Naujasis Testamentas“, 1992 – „Trumpas teologijos žodynas“. Plačiau žr. p. 695.

KISIELIAUSKIENĖ-AŠMENAITĖ Jadvyga (g. 1928 08 19 Totōriškių k., Aukštadvario vls.), kraštotyryninkė. 1941–1949 mokėsi Aukštadvario vid. m-kloje. 1949 trumpai dirbo Tamašavos vaikų namuose, mokytojavo Alabūrdiškių prad. m-kloje. 1950–1952 mokytojavo Ālovėje, 1952–1955 dirbo Širvintų rajono laikr. „Lenino vėliavos“ redakcijoje. Nuo 1955 mokėsi. 1959–1962 dirbo administracinę ir kompartijos darbą Širvintose, 1962–1964 – Ukmergėje, 1965–1983 – vėl Širvintose. 1983–1992 buvo Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Širvintų skyriaus sekretorė. Išleido kn. „Širvintų rajonas“ (1982). Parengė ir išleido bukletus apie Keėnavę, Širvintų r. gamtos, istorijos, technikos paminklus ir kt. Parengė ir išleido Širvintų r. „Kraštotyros darbų katalogą“ (I d. 1988; II d. 1991).

KRYŽANAUSKAS Algis (g. Trapėliuose, Širvintų vls.), mokytojas, poetas. Baigė mokytojų seminariją. Ilgametis Pōkiškių ir Alionių m-klų lietuvių kalbos ir muzikos mokytojas, jo eilėrašėiai spausdinami rajono spaudoje ir Rytų Lietuvos mokytojų poezijos rinkinyje. Rėnkraščiuose turi daugiau negu tūkstantį eilėrašėių.

KUČINGIS (iki 1937 Kučinskas) Antanas (1899 10 18 Veiveriuose – 1983 07 07 Vilniuje), dainininkas. 1908 įstojo į pavyzdinę m-klą prie Veiverių mokytojų seminarijos, o 1912 – į paėią seminariją. Užėjus vokieėiams, 1915 gavo mokytojo vietą Balbiėriškyje. Už atsišaukimų prieš vokieėių valdžią platinimą persekiotas. 1916–1918 mokytojavo Mūsninkuose. 1918 vasarą mokytojų kursų Širvintose klausytojas. Kursų baigimo proga vaidino pjesėje. Išsikrausėius vokieėiams mokytojavo Mozūriškėje (Marijampolės aps.). 1920 stojo į karo m-klą, kurią baigė leitenanto laipsniu. Tarnavo 3 pėstininkų pulke. 1923–1927 mokėsi Kauno muzikos m-kloje. Nuo 1924 valstybės teatro solistas, kur dainavo iki 1944. 1944–1948 LSSR operos ir baleto teatro solistas. 1948 05 22 suimtas ir netrukus Ypatingojo pasitarimo nuteistas 10 m. lagerio. Paleistas 1956 03. Tris mėnesius dirbo Omsko filharmonijoje, paskui grįžo į Lietuvą. 1957–1961 vėl dainavo operos ir baleto teatre, iki 1970 dainavo ir Kauno muzikiniame teatre. Sukūrė apie 80 vaidmenų.

KUDELIS Juozas (1922 04 21 Lesėiėnų k., Gėlvonų vls. – 1951 05 17 Vilniuje), mokytojas, partizanų būrio vadas. Mokėsi Širvintų vid. m-kloje ir Ukmergės gimnazijoje. 1944 Ukmergėje suimtas, taėiau netrukus paleistas. 1945 05 01 įstojo į brolio Leono vadovaujamą partizanų būrį, kuris veikė ir dalyje Širvintų vls. Tais metais žuvus broliui tapo būrio vadu. 1950 06 12 Čiōbiškyje pakliuvo į nelaisvę. Nuteistas mirties bausme ir sušaudytas.

KULIEŠIUS Antanas (g. 1932 09 22 Beižonių k. Trakų r.) Mokėsi Aukštadvario gimnazijoje ir progimnazijoje, Trakų mokytojų seminarijoje. Baigė Vilniaus valstybinę pedagoginę institutą. Nuo 1961

metų paskirtas Širvintų vidurinės mokyklos direktoriumi. Dirbo direktoriaus pavaduotoju, vėliau vėl direktoriumi. Išėjo į pensiją. Aktyvus saviveiklininkas, kraštotyrininkas. LSSR nusipelnęs mokytojas.

LEDUCHOVSKIAI – kilminga lenkų giminė, turėjusi grafulių titulą. Dalis šios giminės gyveno Austrijoje. Šios giminės atstovai buvo susiję ir su Širvintų kraštu.

LEDUCHOVSKIS Ignatas (1789 01 13 Krupoje, Volynėje – 1870 03 29 Lenkijoje), 1831 sukilimo generolas. Jau 1809 buvo kariuomenininkas. 1812 kovojo Napoleono armijos maršalo Makdonaldo 10 korpusuose, veikusiam daugiausia Latvijoje. 1813 pateko į rusų nelaisvę. Paleistas tarnavo kariuomenėje Lenkijoje. Kovojo 1831 sukilime, kurį rusams numalšinusiems nebuvo represuotas. Pardavęs savo dvarus apsigyveno Varšuvoje. Buvo susituokęs su Liudvika Gorskyte (1799–1833). Kadangi žmona buvo Šalkovčiznos dvaro savininko Juozapo Gorskio sesuo, šiam mirus bevaikiui, po 1839 atvyko į Peterburgą tvarkyti palikimo reikalų. I. Leduchovskiui atiteko Gintališkė ir Šalkovčizna. Palikęs Paširvinčio dvarą sūnui, 1855 išvyko į Lenkiją.

LEDUCHOVSKIS Juozapas (Ignoto sūnus; 1822 03 08 – 1904), Gintališkės, Paširvinčio ir kt. valdų savininkas. 1849 susituokė su Aleksandra Lenska. Jo sūnus Ignatas (g. 1856) domėjosi jojimu, 1889 buvo Vilniaus jojikų draugijos vicepirmininkas. Jojimo varžybose dalyvavo ir Paširvintyje išauginti žirgai.

LOPAJEVAS Sofronijus (g. 1911 13 24 Priėnų k., Musninkų vls.), sovietinis istorikas ir ideologas. 1927–1930 mokėsi Širvintų vid. m-kloje. 1938–1940 studijavo Žemės ūkio akademijoje, kur dalyvavo pagrindinėje komunistų veikloje. Užėjus raudonarmiečiams tapo kariuomenės politvadovu. 1945–1951 švietimo ministro pavaduotojas. Nuo 1953 ilgametis komunistų partinės m-klos dėstytojas. Jo, kaip istoriko, darbai konjunktūriniai, tarnavo svetimųjų siekiams.

MAINELYTĖ Vaiva (g. 1948 09 05 Rokiškyje). 1966 baigė Širvintų vidurinę m-klą, o 1970 Lietuvos konservatoriją. 1969–1973 – Šiaulių, o nuo 1973 – Lietuvos dramos teatro aktorė. 1982 suteiktas Lietuvos nusipelnusios artistės vardas.

Vaivos Mainelytės kūrybinėje biografijoje – kelios dešimtys ryškių kino ir televizijos filmų, sukurtų Lietuvoje, Latvijoje, Gruzijoje, Rusijoje, Baltarusijoje. Ji sukūrė išimintinus vaidmenis filmuose „Vyrų vasara“, „Velnio nuotaka“, „Vasara baigiasi rudenį“, „Faktas“, „Turtuolis vargšas“, „Giminės“, „Chameleonas“, „Sodybų tuštėjimo metas“ ir kt.

MALINAUSKAS Petras (g. 1924 Sukūnių k., Vėprių vls.), tremtinys, politikalinys, atsiminimų autorius. Kilęs iš rusų sentikių šeimos.

1932–1936 lankė Knýzlaukio prad. m-klą, vėliau dirbo tėvų ūkyje. 1940 įstojo į Veprių žemės ūkio m-klą. 1946 baigė Belvèderio pienininkystės m-klą. 1947 įstojo į Vilniaus pedagoginį i-tą. 1948 ištremtas į Igarką. Tremtyje 1951 nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. be teisių. Paleistas 1955. Grįžęs trumpai dirbo Ukmergės r. laikraščio redakcijoje. Vėliau kelis kartus keitė darbo vietas ir kilnojosi po įvairias vietas. Nuo jaunų dienų lietuviškai rašė eilėraščius. 1975 apsigyveno Širvintose, dirbo laikrodininku. 1996 savo lėšomis išleido atsiminimus „Rauda be ašarų“ (360 psl.). Atsiminimuose yra ir jo kūrybos poezijos.

MASALSKIS Ignatas Jokūbas (1976 07 30 Alėksiškėse, Gardino aps. – 1974 06 28 Varšuvoje), Vilniaus vyskupas, Lietuvos–Lenkijos valstybės veikėjas. Mokėsi Varšuvos kunigų seminarijoje. Teologiją-filosofiją studijavo Romoje. 1762 07 27 konsekruotas Vilniaus vyskupu. 1763 reformavo Vilniaus kunigų seminariją. Jo rūpesčiu pastatyta nauja klasicistinė Vilniaus katedra, Verkių rūmai. Globojo archit. Lauryną Gucevičių, kuris yra tų statybų projektų autorius. 1764 Seime siūlė įkurti atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją. 1773–1780 buvo Edukacinės komisijos pirmininkas, rūpinosi švietimu, parapinėmis m-kloimis. 1779 mainais už nuosavą Liachovičių grafystę gavo Máišiagalos, Palangos ir Širvintų seniūnijas. Taip tapo Širvintų savininku. Nepalankiai vertino 1791 05 03 konstituciją, apribojusią Lietuvos savarankiškumą. Prisdėjo prie Targovicos konfederacijos. 1794 Varšuvoje sumintas, kaltintas valstybės išdavimu. Be teismo ir jokios kaltės įrodymo Varšuvoje pakartas. 1795 jo palaikai parvežti į Vilnių ir palaidoti katedroje.

MICHELEVIČIUS Vladas (g. 1924 06 08 Kačiūniškėje, Raudondvario vls.), lotynų kalbos specialistas, Kauno kunigų seminarijos dėstytojas, vyskupas. 1925 tėvas pirko žemės Čičinų k., Jonavos vls., kur persikėlė gausi 10-ies asmenų šeima. Baigęs Rimkų prad. m-klą, 1936 įstojo į Kauno jėzuitų g-ją. Buvo pavyzdingas, gabus ir labai gerai besimokantis gimnazistas. Baigęs g-ją, 1944 trumpai mokytojavo Vigių k. m-kloje, Vandžiogalos vls. Dar 1944 įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1949 10 31. Seminariją baigė teologijos licenciato laipsniu. 1949 pavasarį paskiriamas vikaru į Kavárską, o 1950 – Zibalų klebonu. Kadangi čia kleboniją valdžia buvo nacionalizavusi, apsigyveno Zibalų pienininko vištidėje. Čia įsirengė du kambarius ir virtuvę. 1950 12 21 paskiriamas Kauno kunigų seminarijos dėstytoju. Dėstė kosmologiją, psichologiją, teodiciją. Valdžiai reikalaujant sumažinti kunigų seminarijos dėstytojų skaičių, 1956 11 03 iš dėstytojo pareigų atleistas. 1956–1965 buvo Kauno šv. Kryžiaus (Karmelitų), o 1965–1968 Vilijampolės šv. Juozapo bažn. vikaras. Susitarus su valdžia, 1968 08 12 vėl grįžo į Kauno kunigų seminariją, kur iki 1980 dėstė lotynų kalbą ir buvo dvasios tėvas. 1980 tobulinosi Aukštųjų lotynų kalbos studijų i-te Romoje. 1981 paskirtas Kauno arkivyskupijos ir Vilkaviškio vysk. apaštalinio adm. sekretoriumi, o semina-

rijoje toliau dėstė lotynų kalbą. 1986 12 07 konsekruotas vyskupu. 1989–1991 Kauno kunigų seminarijos rektorius, 1991–1992 buvo Lietuvos vyskupų konferencijos sekretorius.

MILIUKIENĖ Danutė (g. 1943 07 20 Ušnėnų k. Kelmės r.) 1959 baigė S. Daukanto vidurinę mokyklą Papilėje Akmenės r., o 1964 – Vilniaus universitetą. Mokytojava Žarėnuose, Šiaulių r. Nuo 1967 dirba lietuvių kalbos mokytoja Širvintų L. Stuokos-Gucevičiaus vidurinėje mokykloje. 1970 m. kartu su Jeronimu Pauliukoniu mokytojų ansambliai parašė dainą „Širvinta“. Ši daina greitai tapo labai populiari ir visų širvintiškių mėgiama – ja baigiami visi šventiniai miesto renginiai. 1998 m. Danutė Miliukienė kartu su Gintaru Pauliukoniu parašė savo mokyklos himną. Aktyviai dalyvauja rajono švietimo darbuotojų, literatų veikloje, kultūriniame rajono gyvenime.

MINCEVIČIUS Juozapas (1887 12 05 Inčurkėje – 1955 11 29 Vievėje), kunigas. Mokėsi Rygės g-joje. 1908 įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1913 ir paskirtas vikaru į Kalesninkūs. Čia organizavo parapijos lietuvių švietimą. 1919–1920 buvo Žaslių, 1920–1924 – Širvintų vikaras. Nuo 1924 ilgametis Vievio klebonas. 1931 ten baigė statyti mūrinę bažnyčią. Nuo 1943 altarisas Vievėje. Plačiau žr. p. 755.

NAVALINSKAS Antanas (g. 1935 02 16 Mišniūnų k., Šešuolių vls.), žurnalistas. Mokėsi Širvintų jaunimo vid. m-kloje. Nuo 1951 Širvintų r. laikraščio „Lenino vėliava“ literatūrinis darbuotojas, nuo 1958 to laikraščio redaktorius. 1962 baigė Vilniaus u-to žurnalistikos specialybę. 1962–1965 Ukmergės r. laikraščio „Gimtoji žemė“ skyriaus vedėjas. 1965–1981 Širvintų r. laikraščio sekretorius, nuo 1982 redaktorius pav., nuo 1989 – redaktorius. Nuo 1995 laikraščio „Širvinta“ vyr. redaktorius pavaduotojas. Šiuo metu pensininkas.

NAVALINSKAS Pranciškus (g. 1940 06 08 Anciūnų k., Šešuolių vls.), Lietuvos žirgų lenktynių sporto meistras. 1947–1951 mokėsi Medilių prad. m-kloje, 1951–1954 – Šešuolių septynmetėje m-kloje, 1954–1960 – Vilniaus melioracijos m-kloje. Po tarnybos kariuomenėje 1964 dirbo vairuotoju. Nuo 1968 „Širvintos“ kolūkio ristūnų žirgų treneris, nuo 1992 žemės ūkio bendrovės „Žirgynas“ pirmininkas. Nuo 1962 įvairių ristūnų varžybų prizininkas. 1986–1990 Baltijos taurės varžybų laimėtojas, tarptautinių varžybų prizininkas (1976–1980). Lietuvos ristūnų varžybose yra laimėjęs daugiau negu 190 aukso medalių.

NAVICKAS Jonas (1862 01 16 Visgaūdžių k., Ylakių vls. – 1929 12 25 Širvintose), kunigas, lietuvybės žadintojas. Baigęs Vilniaus kunigų seminariją, kunigu išventintas 1886. 1886–1889 vikaras Máišiagalaje, 1889–1891 Kiauklių kapelionas, 1891–1897 Molėtų kle-

bonas. Nuo 1898 Širvintų klebonas, nuo 1903 ir Giedraičių dekanas. Priešinosi prievartiniam lietuvių lenkinimui. 1923–1929 Šešuolėlių parapijos klebonas. Palaidotas Šešuolėliuose. Plačiau žr. p. 666.

PAŽŪSYTĖ Aldona (g. 1938 12 25 Sketėrių k., Musninkų vls.), muzikos mokytoja, kultūros darbuotoja. Ilgametė Širvintų muzikos m-klos dėstytoja, muzikos meno puoselėtoja. Jos mokiniai dalyvauja ir Lietuvos muzikos rėmimo fondo Vilniuje rengiamuose jaunųjų talentų koncertuose.

PLENTA Juozas (1890 Bakšių k., Šveičėrių vls. – apie 1952 lageryje), karininkas, kovų už Lietuvos nepriklausomybę dalyvis. Nuo 1905 mokėsi Seinų miesto m-kloje. 1914 mobilizuotas į kariuomenę, mokėsi karo mokykloje Kaukaze. Dalyvavo kovose fronte. 1918 grįžo į Lietuvą. Stojó savanoriu į kariuomenę. Tarnavo I pėstininkų pulke. Dalyvavo kovose su lenkais ties Giedraičiais, kur buvo sunkiai sužeistas. 1932 pulkininko laipsniu išėjo į atsargą. Ūkininkavo paveldėtame ūkyje Širvintų vls. Buvo aktyvus Širvintų šaulių būrio ir Vilniui vaduoti sąjungos Širvintų skyriaus narys. 1944 traukėsi į Vakarus, tačiau pateko į raudonarmiečių nagus. Gražintas į Lietuvą, 1945 suimtas ir nuteistas 10 m. lagerio ir 5 m. tremties. Mirė lageryje. Plačiau žr. p. 661.

POŠIŪNAS-POŠIUS Antanas (1896 Švenčionių aps. – po 1960), karininkas, Lietuvos nepriklausomybės kovų dalyvis. Pirmojo pas. karo metu tarnavo kariuomenėje ir baigė karo m-klą. 1918 Vilniuje savanoriu stojó į Lietuvos kariuomenę. Tarnavo I pėstininkų pulke. Dalyvavo kovose su lenkais. Pirmasis Širvintų aps. karo komendantūros komendantas (apie 1919 05 06). Vėliau ilgametis Ukmergės aps. karo komendantas. Turėjo pulkininko leitenanto laipsnį. 1941 06 14 suimtas ir išvežtas į Rešiotų lagerį. Jo žmona, du sūnūs ir duktė ištremti į Altajaus kraštą. 1942 perkeltas į Kansko lagerį. Ypatingasis pasitarimas pasmerkė 25 m. lagerio. 1960 paleistas.

PUKAS Albinas (g. 1914 Radžiūnų k., Taujėnų vls. – 1994 Širvintose), gydytojas. 1942 baigė Vytauto Didžiojo u-to Medicinos fak. Dirbo gydytoju Panevėžio ligoninėje. 1945 suimtas ir nuteistas 10 m. lagerio. 1956 grįžo į Lietuvą ir visą laiką Širvintose dirbo chirurgu. 1990 išėjo į pensiją. Dalyvavo Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos veikloje.

RADVILA Jurgis (Mikalojaus I sūnus, apie 1480 – 1541 04 po 17), LDK valstybės pareigūnas, įžymus karo vadas. 1507 buvo Lietuvos pasiuntinys Žygimanto I karūnavimo iškilmėse. Turėjo būti stiprus fiziškai. Laimėjo apie 30 mūšių kovose su totoriais, Maskva, Prūsija. Buvo pramintas Pergalinguoju. 1511–1514 Kijevo vaivada, nuo 1521 LDK lauko etmonas, nuo 1531 didysis etmonas. Apie 1528 trumpame Jurgio Radvilos valdų inventoriuje kaip jo nuosavybė nurodytos

ir Širvintos, turėjusios 40 pavaldinių tarnybų ir 12 bajorų tarnybų. Garsioji Barbora Radvilaitė buvo jo duktė.

RUDZINSKAS Jonas (1908 12 13 Struėbagalvės k., Būdviečio vls.), mokytojas, žurnalistas. Mokėsi Būdviečio prad. m-kloje. Tarnaudamas kariuomenėje, baigė suaugusiųjų g-ją. Nuo 1933 iki uždarymo dirbo „Mūsų Vilniaus“ redakcijoje. 1939–1940 draugijos Vilniaus kraštui remti reikalų vedėjas. Nuo 1943 Kernavės prad. m-klos vedėjas. Nuo 1950 dirbo Širvintų r. laikraščio redakcijoje. Nuo 1965 Širvintų žemės ūkio valdybos darbuotojas. Domėjosi gėlininkyste. Plačiau žr. p. 680.

RUKŠA Balys (g. 1920 01 31 Žvygonyse, Pabáisko vls.), poetas. 1926 kartu su tėvais persikėlė į Širvintas, mokėsi Širvintų vid. m-kloje ir Ukmergės g-joje. 1940 įstojo į Vytauto Didžiojo u-tą. Dar gimnazisto eilėraščiai spausdinti moksleivių laikraščiuose, „Kultūros“ žurnale. 1944 kartu su broliais Jonu ir Stasiu pasitraukė į Vakarų. Likę Lietuvoje jo tėvai ir brolis Vladas 1945 ištremti į Permės sritį. 1947 atvyko į Kanadą, kur pradžioje kirto mišką, tiesė geležinkelį. 1948 persikėlė į Torontą, kur daugiau negu 30 metų išdirbo traktorių ir kombainų g-kloje. 1991 apsigyveno Vilniuje. Emigracijoje išleido eilėraščių rinkinius: „Žemės rankose“ (1950) ir „Ugnies pardavėjas“ (1952). LSSR išleista jo poezijos rinktinė „Žemė sapnuoja mane“ (1978). Plačiau žr. p. 735.

RUKŠA Stasys (g. apie 1924 Žvygonyse, Pabáisko vls.), Balio brolis, architektas. Nuo 1926 gyveno Širvintose, mokėsi vietos vidurinėje m-kloje. 1944 pasitraukė į Vakarų, vėliau įsikūrė Kanadoje. Įsigijo architekto specialybę ir tapo žymiu architektu.

RUTKAUSKAS Stasys (g. 1951 06 06 Nečionių k., Širvintų vls.). 1968 baigė Širvintų vid. m-klą, 1937 m. Vilniaus universiteto matematikos ir mechanikos fakultetą. 1974 – 76 stažavosi SSSR MA Sibiro skyriuje, Novosibirsko matematikos institute. 1978 apgynė matematikos mokslų daktaro disertaciją Minsko valstybiniame institute. Dirba Lietuvos mokslų akademijos Fizikos ir matematikos institute. Mokslinis sekretorius. 1997 suteiktas matematikos mokslų docento vardas. Lietuvos ir užsienio spaudoje paskelbė per 60 mokslo darbų, skaitė mokslinius pranešimus tarptautinėse konferencijose Rusijoje, Lenkijoje, Vokietijoje, Italijoje, Ukrainoje, Bulgarijoje. Skaito paskaitas Vilniaus u-te, Gedmino technikos, Vilniaus pedagoginiame universitete. Gyvena Vilniuje.

SKUČAITĖ Ramutė (g. 1931 10 27 Palangojė), poetė, dramaturgė. Kartu su tėvais 1934–1937 gyveno Širvintose, kur jos tėvas buvo vietos vid. m-klos direktorius. 1949 kartu su šeima ištremta į Irkutsko sritį. 1952–1956 studijavo prancūzų kalbą Irkutsko pedagoginiame i-te. Į Lietuvą grįžo 1956. 1956–1959 studijavo Vilniaus pe-

dagoginiame i-te. Eilėraščius pradėjo spausdinti 1957. Dirbo telegramų agentūroje ELTA. Nuo 1966 žurnalo „Genys“, nuo 1977 – „Žvaigždutė“ redakcijų darbuotoja. Išleido keliolika eilėraščių rinkinių suaugusiems ir vaikams. Parašė pjesių, pasakų vaikams. Išvertė operų ir operečių libretu.

ŠADUIKIS Česlovas (1906 Vilniuje – 1978 04 06 Rūdiškėse, Trakų r.), mokytojas, istorikas. Gimė darbininko, išeivio iš Giedraičių vls. Čivylių k., šeimoje. Per Pirmąjį pas. karą tėvai persikėlė į kaimą. 1925–1927 mokėsi Širvintų vid. m-kloje. Paskui įsigijo mokytojo specialybę. Mokytojavo Širvintų, Vievio ir Trakų r. mokyklose. Laisvalaikį praleisdavo bibliotekose, archyvuose. Jo straipsnių regioninės istorijos temomis paskelbta daugiausia Širvintų ir Trakų r. laikraščiuose. Rašiniai gana informatyvūs, vengiama pataikauti valdžios nuostatoms, kai kurie artimi moksliniams. Pavyzdžiui, „Moksle ir gyvenime“ jis argumentuotai lokalizavo Naviniškų (dabar Aukštadvaris) vietovardį iškraipytai užrašytą 1387 m. Trakų žemės aprašyme. Jo eilėraščių paskelbta „Mūsų Vilniaus“ poezijos rinkinyje. Paliko atsiminimų.

ŠALČIŪNAS Romualdas (g. 1925 04 23 Juodžiūnų k., Lyduokių par.), kunigas. 1929 jo tėvas pirko žemės Širvintose ir ten apsigyveno. Mokėsi Širvintų vid. m-kloje, o nuo 1942 – Ukmergės g-joje. 1944 kartu su kitais gimnazistais stojo į Vietinę rinktinę, o ją išvaikius grįžo į Širvintas. 1945 įstojo į Kauno kunigų seminariją, iš kurios, valdžios reikalavimu, pašalintas. Vėliau vėl įstojo ir 1957 04 17 išventintas kunigu. Kunigavo Baisogaloje, Žilinuosė, Vievyje, Molėtuose. Nuo 1976 Semeliškių klebonas. Jo tėvą 1953 nužudė čekistai. Brolis 1946 suimtas ir žuvo lageryje. Plačiau žr. p. 679.

ŠATAS Alfonsas (1908 04 01(14) Špókiškyje, Pabáisko vls. – 1994 02 10 Kałtanėnuose), kunigas, poetas. Mokėsi Bagaslaviškio prad. m-kloje, Gelvonų vid. m-kloje ir Marijampolės g-joje. Baigęs Kauno kunigų seminariją, kunigu išventintas 1935 06 15. Paskirtas vikaru į Pivašiūnus, netrukus perkeltas į Giedraičius. 1941–1944 Krúonio klebonas. 1944 bėgo nuo į kleboniją atėjusių besikabinėjančių baudėjų. Šie jį vijosi ir apšaudė, tačiau pabėgti pavyko. Nuo 1944 slapstydamasis dažnai kilnojosi. 1949–1951 buvo Šešuolėlių klebonas. 1953 Kulautuvoje suimtas. Kaltintas 1943 išleidęs raudonarmiečių 1941 nužudyto Pūsnės klebono portretą su tekstu. Nuteistas 25 m. lagerio ir 5 m. be teisių. Paleistas 1956. Grįžęs ilgesnį laiką buvo Nemajūnų klebonu, išpuošė bažnyčią, šventorių. Pats projektuodavo ornamentuotus kryžius. Tekdavo ir ilgesnį laiką gydytis. 1979 buvo Jiezno, vėliau Molėtų altaristas. Nuo 1986 Stūrnių klebonas. Nuo 1991 gyveno pas gimines Kaune. Mirė Kałtanėnuose, kur nuo 1993 buvo globojamas kun. Petro Linkevičiaus. Palaidotas Nemajūnuose. 1992 išleistas jo poezijos rinkinys „Širdin nukrito saulė“.

ŠIMONĖLIS Vytautas (g. 1959 03 29 Pivėrų k., Ignalinos r.), inžinierius mechanikas, administracijos darbuotojas. 1960–1974 mokėsi Dvsnjė, 1974–1978 – Ukmergės žemės ūkio mechanizacijos techniku. 1983 baigė Lietuvos žemės ūkio akademiją, Mechanizacijos fak. 1983–1992 Širvintų r. „Širvintos“ kol. vyr. inžinierius mechanikas. 1992–1994 Širvintų r. žemės ūkio bendrovės „Balžė“ vadovas. 1994–1996 Širvintų r. žemės ūkio v-bos vyr. energetikas, darbų saugos inspektorius. 1996–1997 to r. žemės ūkio v-bos viršininkas. Nuo 1997 Širvintų r. meras.

ŠLAMAS Stanislovas (1866 12 10+(22) Pukniėniuose, Pakruėjo vls. – 1951 11 02 Jėniškyje, Molėtų r.), kunigas, spaudos draudimo laikų knygnešys, lietuviybės žadintojas. Šiaulių g-joje baigė 4 klases. Mokėsi Vilniaus kunigų seminarijoje. Kunigu išventintas 1898 01. Paskirtas vikaru į Ūnuškį, o netrukus perkeltas į Žiezmarius, kur įvedė lietuviškas pamaldas. 1899–1903 buvo Čiėbiškio klebonas. Dar būdamas klierikas platino draudžiamą spaudą. Buvo persekiojamas tiek lenkinukų, tiek caro valdžios. 1904–1906 Dusmenų kuratas. Čia globojo vargonininko sėnų, būsima žymų dainininką Kiprą Petrauską. 1907–1908 Jonišio klebonas. Už palankumą lietuviams nuo 1909 keliamas į gudiškas Pariėčės, Nestėniškių, Vėšniavo parapijas. 1916–1918 dirbo pastoracinį darbą tarp lietuvių Vokietijoje. 1918–1920 buvo Ąukštadvario klebonas, o 1921–1923 – Zibalų klebonas. 1924–1941 ilgametis Iėturkės klebonas. Vėliau kunigas Gėlvonuose, Čiėbiškyje, Saldėtiškyje ir Jėniškyje. Palaidotas Jonišio bažnyčios šventoriuje.

VAIVADIENĖ Albina (g. 1936 03 01 Peštėnių k., Anykšėių r.). Baigė Anykšėių vid. m-klą. Kauno medicinos mokykloje įgijo akušerės specialybę. 1957 pradėjo dirbti Pušaloto ambulatorijoje Pasvalio r. Vėliau dirbo Zarasuose. Nuo 1975 dirba Širvintų ligoninėje.

Sesuo Zofija paskatino tapyti. Tapo peizažus, natiumortus. Surengė kelias personalines parodas.

VARIAKOJIS Jonas (1892 05 20 Riėnkuškių k., Biržų vls. – 1963 10 30 JAV), karininkas, Lietuvos nepriklausomybės kovų dalyvis. 1913 baigė Piarnu g-ją ir įstojo į Peterburgo u-tą. 1915 mobilizuotas į kariuomenę, 1917 baigė Vladimiro karo mokyklą. Dalyvavo kovose Austrijos fronte. 1918 įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. 1929 paskirtas krašto apsaugos ministru. 1930 išėjo į atsargą ir apsigyveno Šėšuolėliuose. 1944 pasitraukė į Vakarus. Palaidotas Čikagos lietuvių kapinėse. Plaėiau žr. p. 645.

ZAREMBA Antanas (g. 1921 04 12 Baskų k., Giedraiėių vls.), muzikantas. Vėliau persikėlė į Širvintų vls. Grodavo vakaruškose, vestuvėse. Dažnas respublikinių armonikinukų varžytuvių dalyvis. Plaėiau žr. p. 739.

ZIMKUS Jurgis (1861 02 02(14) Švėkšnos par. – 1922 10 26 Palómenėje, Kaišiadorių vls.), kunigas, kovotojas už lietuvių. Mokėsi Šiaulių g-joje. 1882 įstojo į Vilniaus kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1886 ir paskirtas vikaru į gudišką Zabludavo parapiją, netrukus perkeltas į Bálstogę. 1887–1893 Gneznensko klebonas. Po „stažuotės“ gudiškame krašte paskiriamas ilgai lenkintos Širvintų parapijos klebonu. Čia jis įvedė lietuviškus pamokslus, katekizavo lietuviškai vaikus. Kilo konfliktas su prolenkiškais asmenimis. 1896–1903 buvo Varanavo klebonas, kur prabilo nuo amžių niekinta lietuvių kalba. Caro valdžios reikalavimu pažemintos pareigos. 1903–1905 Eišiškių vikaras. 1905–1908 buvo Kiauklių filialistas, čia vietoj senosios pastatydino naują bažnyčią. 1908–1910 buvo Merkinės, 1910–1912 Žaslių vikaras. 1912–1913 Máišiagalos altaristas. 1913–1915 Marcinkonių klebonas. 1915 vėl paskirtas vikaru į Žaslius. 1916 atkūrė Papančių parapiją, pastatydino bažnyčią. Nuo 1920 Palómenės klebonas. Palaidotas Palomenėje.

ŽVINYS Jonas (1901 12 04(17) Aktápolio k., Molėtų par. – 1994 02 10 Vilniuje), kunigas, Lietuvos nepriklausomybės kovų dalyvis, atsiminimų autorius. Pasimokęs prad. m-kloje, 1918 įstojo į Vilniaus g-ją, o 1919 savanoriu išėjo į Lietuvos kariuomenę, dalyvavo 1920 Giedraičių kautynėse. 1923 įstojo į Kauno kunigų seminariją. Kunigu išventintas 1930 06 14 ir paskirtas vikaru į Žaslius. 1933–1937 Čiöbiškio klebonas, o 1938–1944 klebonas Dubingiuosė. 1945–1947 Vilünų klebonas. 1947 suimtas ir Ypatingojo pasitarimo nuteistas 10 m. lagerio. Grįžo 1956, paskirtas Perlojės klebonu. Už atsisakymą dirbti sovietinio saugumo agentu pašalintas iš Perlojos neskiriant kitų pareigų. Jį priglaudė Širvintų klebonas ir dekanas kun. Petras Guobys. Nors šv. Mišias laikydavo tik gyvenamajame kambaryje, 1962 rudenį Širvintų r. aktyvistai surengė agitacinę susirinkimą, per kurią reikalauta altaristą kun. J. Žvinį iš Širvintų išvaryti. Netrukus panaikinus rajoną, tai nebuvo įgyvendinta. 1963 paskirtas Semeliškių klebono pavaduotoju. 1965–1970 klebonas nuošalioje Vytautavoje, 1970–1974 klebonas Dusmenysė. Pablogėjęs sveikatai, nuo 1974 gyveno Vilniuje. Palaidotas Molėtų bažnyčios šventoriuje. 1993 išleisti jo prisiminimai „Mano gyvenimo užrašai“. Pateikė autentiškų žinių apie įvairius net tragiškus įvykius, pavyzdžiui, 1944 lietuvių žudynes Dubingiuosė.

Apie autorius

Viktoras Alekna – žr. p. 720.

Algirdas Baliulis – g. 1936 m. sausio 2 d. Utenės apskrities Daugailių valsčiaus Duobių kaime. Istorikas, humanitarinių mokslų daktaras. 1953 m. baigė Utenos 1-ąją vidurinę mokyklą, 1958 m. – bibliotekininkystę Vilniaus universitete. Dirbo Paminklų konservavimo institute; nuo 1988 m. Lietuvos istorijos instituto vyr. mokslinis bendradarbis ir Archeografijos skyriaus vedėjas. Parašė istorinius veikalus: „Trakų miestas ir pilys“ (su Stanislovu Mikulioniu ir Algimantu Miškiniu, 1991), parengė „Lietuvos metrikos“ I, III, VIII tomus, „Ukmergės apskrities seniūnijų 1756 m. inventorius“ (1994). 1988 m. už „Lietuvos metrikos“ rengimą su kolegomis apdovanotas Lietuvos mokslo premija. Gyvena Vilniuje.

Alfonsas Balsevičius – g. 1925 m. Širvintų r., Čiobiškio apylinkės Pamusių kaime. 1934–1939 m. mokėsi pradinėje mokykloje ir baigė 5 skyrius. 1946–1956 m. buvo tremtyje Vorkutoje. 1957 m. pradėjo dirbti Širvintų poliklinikos tuberkuliozės kabinete. 1962–1966 m. neakivaizdiniu būdu mokėsi ir baigė Kauno medicinos mokyklą. 1960–1972 m. buvo Raudonojo kryžiaus draugijos Širvintų rajono komiteto pirmininko pavaduotojas. 1978 m. suteiktas SSSR Sveikatos ministerijos „Žymūno“ vardas, apdovanotas daugybe padėkos, garbės raštų. Daugelį metų vadovavo ligoninės kraštotyros organizacijai. Parašė kraštotyros darbus: „Prisiminimai apie Pamusių kaimą“, „Širvintų centrinės ligoninės istorija“, „Kai diena su naktim susimaišo“. 1982 m. lengvatinėmis sąlygomis išleistas į pensiją. Mediku išdirbo 50 metų. Gyvena Širvintose.

Jadvyga Barbaravičienė-Saveikytė – g. 1947 m. kovo 20 d. Širvintų rajono Levainių k. Nuo 1949 m. kovo 25 d. iki 1957 m. rugsėjo 27 d. buvo tremtyje Irkutsko apskrityje, Golumetės kaime. Ten baigė keturias klases. Po reabilitacijos grįžo į Lietuvą, apsigyveno Širvintų mieste. 1966 m. baigė Širvintų vidurinę mokyklą, 1970 m. Vilniaus valstybinio universiteto istorijos fakultetą. 1971–1982 m. dirbo Širvintų vidurinės mokyklos istorijos mokytoja, vadovavo mokyklos kraštotyrininkams. Nuo 1982 m. gegužės mėn. iki 1995 m. gegužės mėn. dirbo Širvintų rajono radijo laidų redaktore. Nuo 1995 m. gegužės mėn. iki šiol yra Širvintų rajono savivaldybės atstovė spaudai. Parengė (su kitais autoriais) ir išleido knygele „Širvintų kraštas“, lankstukus „Susipažinkite – Širvintų kraštas“, „Kviečia Širvintų rajonas“, „Širvintų rajono lankytinos vietos“, atvirukus apie Širvintas, pateikia medžiagą apie Širvintų kraštą įvairioms leidykloms, reprezentuojančioms Lietuvą. Rašo straipsnius į rajono laikraštį „Širvinta“. Gyvena Širvintose.

Aldona Bareckienė-Smailytė – g. 1955 m. liepos 6 d. Širvintų rajono Kairionių kaime. 1973 m. baigė Širvintų vidurinę mokyklą ir įstojo į Vilniaus universiteto filologijos fakultetą. Studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. 1974 m. pradėjo dirbti Širvintų rajono laikraščio „Lenino vėliava“ redakcijos literatūrine darbuotoja. Universitetą baigė neakivaizdiniu būdu. Redakcijoje teko dirbti Laiškų skyriaus vedėja, atsakingąja sekretore. Nuo 1996 m. dirba laikraščio „Širvinta“ vyr. redaktoriaus pavaduotoja. Vyras Česlovas – „Tėviškės“ ŽŪB inžinierius statybininkas. Sūnūs: Almantas – studentas, Alius – moksleivis. Gyvena Širvintose.

Laimutė Bikulčienė-Zinkevičiūtė – g. 1959 m. sausio 23 d. Širvintų rajono Bėržės kaime. Baigusi Širvintų vidurinę mokyklą studijavo choreografijos meną Vilniaus kultūros mokykloje. Pagal paskyrimą dirbo Zarasų kultūros namuose. 1983 m. grįžo į Širvintas. 1992 m. baigė Klaipėdos universitete kultūros vadybos specialybę. Šiuo metu dirba Širvintų kultūros centre etninės kultūros specialiste.

Stanislovas Buchaveckas (Buchoveckas) – g. 1951 m. birželio 11 d. Nochtuisko kaime (Oliokminsko r., Jakutija), 1941-ųjų metų tremtinių šeimoje (Lietuvoje nuo 1956 m.). Istorikas, publicistas. 1969 m. baigė Jōniškio vidurinę mokyklą. Po istorijos studijų Vilniaus universitete (1969–1974), kaip gimęs tremtyje, nebuvo priimtas į Lietuvos istorijos institutą, vėliau – dar į kelias įstaigas, tarp jų du kartus į Vilniaus pedagoginio instituto etatinio dėstytojo vietą, taigi ten nuo 1974-ųjų beveik dvidešimt metų dirbo valandininku. Pagrindinė darbovietė 1974–1976 m. – Vilniaus muziejai, 1976–1990 m. – Vilniaus jaunųjų turistų stotis. Nuo 1990 m. pabaigos dirba Lietuvos istorijos institute (iš pradžių – vyr. laborantu, vėliau – moksliniu bendradarbiu). Didžiausią dėmesį skiria nacių okupacijos laikotarpio Lietuvos istorijai. Istorijos populiarinimo ir turizmo periodikos straipsnių autorius, publicistas. Parašė straipsnių LTE ir TLE enciklopedijoms, moksliniams leidiniams ir kolektyvinėms monografijoms. Knygų „Verknė“ (1984), „Strėva“ (1985), „Pėščiomis po gimtąjį kraštą“ (1989), „Kaišiadorių rajonas“ (1989), regioninės monografijos „Šalčios žemė“ (1992) bei straipsnių apie nacių okupacijos laikotarpį, Lietuvos mokyklas 1941–1944 m., sovietinius tremtinius iš Lietuvos ir kitomis temomis autorius.

Algirdas Černiauskas – g. 1978 m. Molėtų rajone, Giedraičiuose. 1996 m. baigė Giedraičių A. Jaroševičiaus vidurinę mokyklą. Vilniaus universiteto Istorijos fakultete studiuoja socialinę antropologiją ir dirba Lietuvos nacionalinio muziejaus Istorijos skyriuje.

Stanislovas Dačka – g. 1926 m. liepos 21 d. Širvintų valsčiaus Širvintų kaime. Istorijos mokytojas. Mokėsi Širvintų pradinėje mokykloje, Širvintų progimnazijoje, Ukmergės gimnazijoje. Jos nebaigė, nes buvo paimtas į sovietinę kariuomenę. Joje išbuvo nuo 1944 m. rugpjūčio 7 d. iki 1950 m. lapkričio 17 d. Tarnavo įvairiuose daliniuose ir įvairiose vietose. Dalyvavo Antrojo pasaulinio karo fronto mūšiuose prie Berlyno, Potsdamo ir prie Elbės upės. Po demobilizacijos baigė Širvintų darbo jaunimo mokyklą ir Vilniaus pedagoginį institutą. Dirbo Širvintų karinio komisariato administracinės dalies viršininku, Širvintų kultūros namų direktoriumi. 1951 m. rugsėjo 1 d. pradėjo dirbti Širvintų vidurinėje mokykloje, kurioje dirbo iki pensijos. 1981 m. buvo tos mokyklos direktoriumi. Dalyvavo Širvintų Sąjūdžio veikloje. Nepriklausomybės laikotarpio pirmosios rajono tarybos narys. Dabar – pensininkas. Gyvena Šievintose.

Živilė Driskiuvienė-Mickevičiūtė – g. 1968 m. vasario 29 d. Vilniuje. 1986 m. baigė Vilniaus 34-ąją vidurinę mokyklą. Ekonomistė, kraštotyrininkė. 1991 m. Vilniaus universitete baigė ekonomikos studijas, dirbo Lietuvos filosofijos ir sociologijos institute, „Versmės“ leidykloje. Tyrinėja ir rašo šeimos etnosociologijos ir sociologijos istorijos klausimais. Dalyvavo Vilniaus universiteto kraštotyrininkų „Ramuvos“, Lietuvos istorijos instituto ir kitose kraštotyros ekspedicijose. Gyvena Vilniuje.

Alfonsas Gudašis – g. 1949 m. sausio 2 d. Pakruojo rajono Žiūrkių kaime. Inžinierius mechanikas. Mokėsi Irkutsko srities Tuluno septynmetėje mokykloje (1956–1958 m., I–II klasės), Pakruojo rajono Stačiūnų septynmetėje mokykloje (1959 m., III klasė), Pakruojo rajono Laipūškių pradinėje mokykloje (1960 m., IV klasė), Pakruojo rajono Klėvainių aštuonmetėje mokykloje (1961–1964 m., V–VIII klasės), Pakruojo vidurinėje mokykloje (1964–1967 m.), Kauno politechnikos institute (1967–1973 m.). Atsargos karininkas. Tarnybos krašto apsaugoje metu, 1990–1998 m., Širvintų rajono laikraštyje „Širvinta“ spausdino straipsnius tarnybos kariuomenėje temomis. Gyvena Širvintose.

Emilija Ivaškevičienė-Plentaitė – g. 1926 m. balandžio 29 d. Ukmergėje. Baigė šešias Širvintų pradinės mokyklos klases. Iki 1944 m. mokėsi Širvintų progimnazijoje ir baigė dar

keturias klases. Iki 1945 m. Širvintų banke mokėsi buhalterijos. Po to slapstėsi, bet 1948 m. buvo išstremta. Sibire 1957 m. iškėjęs, susilaukė dukters. Grįžusi 1958 m. kovo mėn. apsigyveno pas tėvo brolių Alytuje, Balčiūnuose (Rúmbonių parapija). Dirbo vaikų darželyje auklėtoja. 1991 m. atgavo namą Širvintose, ten šiuo metu ir gyvena.

Virginijus Jocys – g. 1962 m. rugsėjo 28 d. Klaipėdoje. Istorikas. 1980 m. baigė Klaipėdos 41-ąją vidurinę profesinę mokyklą, 1992 m. – Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą. 1980–1989 m. dirbo Klaipėdos, vėliau Vilniaus restauravimo dirbtuvėse. 1989–1996 m. Paminklų restauravimo institute dirbo istoriku, 1996 m. – Trakų istoriniame nacionaliniame parke – paminklotvarkininku. Šiuo metu dirba Kultūros paveldo centre istoriku tyrėju. Mokslinio darbo sritis – nekilnojamieji kultūros paveldo objektai (Lietuvos dvarų sodybos, miesteliai, kulto pastatai, kapinės). Yra sukaupęs šiomis temomis nemažai medžiagos. Respublikinėje spaudoje ir kolektyvinėse monografijose paskelbta dalis istorinių darbų: „Šiaulių Didžiadvario dvaro sodyba“ (1995), „Šiaulių miesto senosios kapinės“ (1996), „Gruzdžių dvaro sodybos istoriniai tyrimai“ (1996), „Beržoro istorinė urbanistinė raida“ (1999) ir kt. Gyvena Vilniuje.

Bronius Kašėlionis – g. 1942 sausio 16 d. Lazdijų rajono Krikštonių kaime. Lituanistas. Baigė Krikštonių vidurinę mokyklą, po to – Vilniaus universiteto Lituanistikos fakultetą. Paskelbė apie 40 kraštotyrinių straipsnių. Ypač domisi Dainavos krašto praeitimi, parengė knygą apie Dainavos partizanus. Gyvena Vilniuje, dirba Kultūros paveldo centre.

Algimantas Kmitas – g. 1962 m. balandžio 10 d. Širvintų rajono Kabaldos kaime. Širvintų sporto mokyklos kūno kultūros dėstytojas. 1976 m. baigė Širvintų vidurinę mokyklą, 1976–1980 m. mokėsi Panevėžio sporto mokykloje-internate. 1981 m. spec. mokykloje įgijo kino mechanikos techniko specialybę. 1981–1985 m. mokėsi KKI. Nuo 1985 m. dirba Širvintų sporto mokyklos treneriu, nuo 1987 m. – šios mokyklos direktoriumi.

Povilas Krikščiuonas – g. 1955 spalio 5 d. Pasvalio rajono Daujėnų apylinkėje. Filologas lituanistas. 1972 m. baigė Daujėnų aštuonmetę, 1975 m. – Pasvalio vidurinę mokyklą, 1981 m. – Vilniaus universitetą. Mokslinio darbo sritis – lietuvių tautosaka, archyvinis darbas. Publikavo „Lietuvių liaudies anekdotus“ (1984), bendradarbiavo „Kraštotyroje“, dabar – „Tautosakos darbuose“, sudarė katalogą „Kraštotyrininkai – tautosakos rinkėjai (1960–1985)“. Dalyvavo Vilniaus universiteto kraštotyrininkų „Ramuvos“, Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto organizuotose kraštotyros ekspedicijose. Gyvena Vilniuje, dirba Lietuvių literatūros ir tautosakos institute.

Boleslovas Krivka – g. 1919 m. rugpjūčio 18 d. Musninkų valsčiaus Skėtėrių kaime. Agronomas. 1930 m. baigė Kaimynų pradinę mokyklą, eksternu baigė Darkuškių septynmetę mokyklą. 1941–1943 m. mokėsi suaugusiųjų gimnazijoje (vokiečių laikais – institutas) Vilniuje. 1944 m. baigė devynių mėnesių buhalterijos kursus. Dirbo LSSR Vidaus reikalų ministerijos priešgaisrinės apsaugos valdyboje. Dirbo Bartkuškio sovietiniame valstybiniame ūkyje vyriausiuoju zootechniku. 1952 m. iš Bartkuškio išsiųstas į žemės ūkio vadovų mokyklą Šilutėje. 1955 m. ją baigė su pagyrimu, įgijo agronomo specialybę. 1957–1974 m. vadovavo Šešuolėlių sovietiniam valstybiniam ūkiui, vėliau, pablogėjęs sveikatai, iki 1978 m. dirbo tame pačiame ūkyje sodininku. Sovietmečiu gavo respublikinę personalinę premiją, vėliau II laipsnio valstybinę premiją už nuopelnus Lietuvos žemės ūkiui. Šiuo metu gyvena Širvintose, dirba Lietuvos invalidų draugijos Širvintų rajono skyriaus pirmininku. Plačiau žr. p. 376.

Rimvydas Kunskas – g. 1938 m. gegužės 3 d. Panevėžio rajono Lingirio kaime. Geografas-ekologas. 1955 m. baigė Ramygalos vidurinę mokyklą, 1960 m. – Vilniaus universiteto Gamtos fakultetą. Dirbo Geografijos institute, 1990–1994 m. – Aplinkos apsaugos departamen-

te Ekspertizės valdybos viršininku, nuo 1993 m. – Geografijos instituto Ežerotyros ir pelkėtyros sektoriaus vadovas. Nuo 1996 m. – šio instituto pelkėtyros grupės vadovas. Mokslinio darbo sritys – paleontologija arba landšafto istorija, etnoekologija, ežerotyra-pelkėtyra. Parašė apie 120 straipsnių. Svarbesni darbai: „Nemuno deltos raidos naujoji schema“ (1975–1978), „Augalijos kaita Lietuvos ežerų ir pelkių raidoje“ (1993, monografija), „Ežerų ir pelkių raidos hidrografinės tipologijos principai“ (1988). 1983 m. apdovanotas Nacionaline J. Basanavičiaus premija. Vietoves tyrinėja keliaudamas dviračiu. Gyvena Vilniuje.

Algimantas Lebionka – g. 1951 m. spalio 14 d. Ukmergėje. Biologas, mokslų daktaras. 1969 m. baigė vidurinę mokyklą Vilniuje, 1974 m. – biologijos studijas Vilniaus universitete. Dirba Botanikos institute vyr. moksliniu bendradarbiu. Mokslinė darbo sritis – biochemija. Gyvena vilniuje.

Juozas Lebionka – žr. p. 764.

Steponas Liktoravičius – g. 1948 m. gruodžio 12 d. Šiaulių rajono Norutaičių kaime. Matematikas. 1968 m. sidabro medaliu baigė vidurinę mokyklą Máišiagalėje (Vilniaus r.). 1974 m. baigė Vilniaus universiteto Matematikos ir mechanikos fakultetą ir įgijo matematiko specialybę. 1972 m. baigė Vilniaus universiteto estetinio lavinimo katedrą. 1969–1975 m. Vilniaus universiteto teatre yra sukūręs apie 20 įvairių vaidmenų. Atkūręs nepriklausomybę, 1990–1995 m. buvo Širvintų miesto tarybos pirmininkas. Dirbo matematikos mokytoju Širvintų vidurinėje mokykloje, mokytojavo Alantės (Molėtų r.) vidurinėje mokykloje, buvo Arnionių (Molėtų r.) aštuonmetės mokyklos direktorius, taip pat Molėtų rajono Kultūros skyriaus vedėjas, Širvintų rajono Čiobiškio aštuonmetės mokyklos mokytojas, Čiobiškio kolūkio pirmininko pavaduotojas. Dabar gyvena Širvintose, dirba „Širvintos“ laikraščio redakcijoje apžvalgininku.

Venantas Mačiekus – g. 1937 m. gegužės 13 d. Rokiškio apskrities ir valsčiaus Močiekų kaime. 1948 m. baigė Žiobiškio pradžios mokyklą, 1955 m. – Rokiškio 1-ąją vidurinę mokyklą. 1959–1964 m. mokėsi Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultete ir įgijo ekonomisto specialybę. Dirba dėstytoju Vilniaus universiteto Ekonomikos fakultete, „Versmės“ leidyklos „Lietuvos valsčių“ serijos redaktoriumi. Paskelbė per 40 straipsnių iš paprotinės teisės ir ekonomikos teorijos bei istorijos, yra 1999 m. išleistų knygų „Lietuvos taupomasis bankas“ ir „Kelias nuo Lietuvos žemės banko iki Lietuvos žemės ūkio banko“ bendraautoris. 1972–1997 m. vadovavo Vilniaus universiteto kraštotyriminkų klubui „Ramuva“, surengė 25 kraštotyros ekspedicijas. 1997 m. apdovanotas Nacionaline J. Basanavičiaus premija. Gyvena Vilniuje.

Elena Mažulienė – g. 1929 m. spalio 19 d. San Paule (Brazilija). Tautosakininkė, lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja. 1939 m. baigė Žiežmarių pradinę mokyklą, 1945 m. – Kaišiadorių gimnaziją. 1949 m. baigė Mokytojų seminariją Trakuose. Mokytojavo Vievio vidurinėje mokykloje. 1949–1954 m. Vilniaus pedagoginiame institute studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą, mokytojavo Vilniaus 8-ojoje vakarinėje vidurinėje mokykloje. 1954–1955 m. buvo Vievio vidurinės mokyklos direktorė. Mokėsi aspirantūroje Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros institute, sistemino Vilniaus konservatorijos, pedagoginio instituto archyvą. Spausdinta publikacijų moksliniuose darbuose: Elena Mažulienė. Jaunimo dainos. Meilės dainos. Lietuvių liaudies dainų katalogas. VI. – V.: Vaga, 1986. Dalyvaudavo kraštotyriminkų, tautosakininkų ekspedicijose. Gyvena Vilniuje.

Sigita Mažuolienė-Liutkevičiūtė – g. 1957 m. Švenčionių rajono, Labanoro apylinkės Padumblės kaime. 1976 m. baigė Molėtų vidurinę mokyklą, 1978 m. – Vilniaus kultūros

mokyklą. Įgijo vidurinės kvalifikacijos bibliotekininkės specialybę. Tais pačiais metais atvyko dirbti į Širvintas. Iki šiol tebedirba Širvintų viešosios bibliotekos Bibliografijos ir informacijos skyriaus vedėja. Augina tris sūnus.

Vacys Milius – g. 1926 m. gruodžio 8 d. Kretingos apskrities, Mósėdžio valsčiaus Šauklių kaime (dabar Skuodo r.). Etnologas, Lietuvos istorijos instituto Etnologijos skyriaus vedėjas, profesorius, habil. daktaras, Lietuvos katalikų mokslo akademijos akademikas. Iki 1938 m. mokėsi Šačių pradžios mokykloje, 1940 m. baigė Skuodo pradžios mokyklos V–VI skyrius. 1940–1944 m. mokėsi Skuodo gimnazijoje. 1946 m. baigė Telšių mokytojų seminariją, 1951 m. – Vilniaus universiteto muziejininkystės ir etnografijos studijas. 1952–1954 m. studijavo SSSR MA Etnografijos instituto aspirantūroje. Apgynė disertaciją apie lietuvių valstiečių maistą ir namų apyvokos daiktus (1955), taip pat habil. daktaro disertaciją apie Lietuvos kaimo amatus ir techniką (1993). Mokslinės veiklos kryptys – Lietuvos kaimo materialinės kultūros istorija, lietuvių etnologijos istoriografija ir bibliografija.

Kazys Misius – g. 1942 m. gruodžio 5 d. Kvėdarnos valsčiaus Pāymėžio kaime. 1961 m. baigė Kvėdarnos vidurinę mokyklą, 1967 m. – Kauno politechnikos instituto vilniaus filialą. Lietuvos istorijos draugijos narys. Dirba Kultūros paveldo centre Kultūros vertybų paieškų grupės vyr. soocialistu. Tyrinėja lietuviškos spaudos draudimą bei XIX a. pab. ekonominių kultūrinį Lietuvos gyvenimą apskritai; tyrinėja miestelių, kaimų istorijas. Kartu su R. Šinkūnu išleido žinyną „Lietuvos katalikų bažnyčios“ (1993). Bendradarbiauja kraštotyrinio pobūdžio leidiniuose. Gyvena Vilniuje.

Kazys Morkūnas – g. 1929 m. kovo 4 d. Ukmergės rajono, Pabáisko apylinkės Pīliakalnio vienkiemyje. Filologas. Hab. daktaras. 1940 m. baigė Kułniškių pradžios mokyklą, 1942 m. – Gėlvonų mokyklos V–VI skyrius, 1949 m. – Ukmergės gimnaziją. 1954 m. Vilniaus universitete baigė lietuvių kalbą ir literatūrą, 1960 m. – aspirantūrą Lietuvių kalbos ir literatūros institute. Dirba Lietuvių kalbos institute. Mokslinio darbo sritis – lietuvių dialektologija ir kalbos istorija. Paskelbė „Pažintis su lietuvių kalbos tarmėmis“ (1980), su bendraautoriais sudarė ir redagavo chrestomatiją „Lietuvių kalbos tarmės“ (1970), „Lietuvių kalbos atlasą“. III t. (1977–1991) – ats. redaktorius ir vienas iš autorių, 1994 m. už šį darbą apdovanotas Lietuvos mokslo premija; „Lietuvių kalbos enciklopediją“ (1999). Dirba Lietuvių kalbos instituto direktoriaus pavaduotoju, Kalbos istorijos ir dialektologijos skyriaus vadovu. Gyvena Vilniuje.

Dalia Mulevičienė-Lelešytė – g. 1941 kovo 26 d. Vilkaviškyje. Ekonomistė buhalterė. 1941 m. birželio 14 d. ištremita į Rusiją prie Laptevų jūros (Jakutija). Baigė vidurinę mokyklą, 1959 metais įstojo į Žemės ūkio akademiją. Dirbo transporto įmonėje buhalterė, Kultūros namuose kraštotyrininke. Renka kraštotyrinę medžiagą, domisi tautiečių likimu. Turi vyrą, augina du vaikus. Gyvena Širvintose.

Vanda Paulauskienė-Lukošiūnaitė – g. 1951 m. Dusetų apskrities Užpalių valsčiaus Galinių kaime. Baigė Užpalių vidurinę mokyklą, 1974 m. – Vilniaus universiteto istorijos fakultetą, įgijo bibliotekininkės-bibliografės diplomą. Atvyko dirbti į Širvintas. Čia sukūrė šeimą, užaugino du sūnus. 25 metus dirba bibliotekoje. Šiuo metu yra Širvintų savivaldybės viešosios bibliotekos Skaitytojų aptarnavimo skyriaus vedėja.

Vladas Rajeckas – g. 1927 m. lapkričio 23 d. Ukmergės apskrityje, Vidiškiuose. Pedagogas, pedagogikos mokslų hab. daktaras, profesorius. Ukmergės berniukų gimnaziją baigė aukso medaliu. 1950 m. baigė Vilniaus pedagoginį institutą. 1950–1956 m. dirbo Panevėžio pedagoginėje mokykloje, 1956–1960 m. – Panevėžio 2-osios vidurinės mokyklos direktoriumi,

1963–1975 m. – LSSR MA Pedagogikos instituto direktoriumi. 1963 m. baigė Leningrado A. Gerceno pedagoginio instituto pedagogikos aspirantūrą. 1963 m. apgynė pedagogikos mokslo kandidato (dabar – daktaro) disertaciją, 1979 m. – daktaro (dabar – hab.) disertaciją. Nuo 1967 m. dėsto Vilniaus pedagoginiame universitete, nuo 1975 m. – Pedagogikos katedros vedėjas. 1981 m. suteiktas profesoriaus vardas. Mokslinio darbo sritis – „Teigiamo požiūrio į mokymąsi ugdymas, mokymo proceso tobulinimas“. 4 monografijų, 26 mokymo priemonių, 200 mokslinių straipsnių autorius, kelių pedagogikos vadovėlių bendraautoris, sudaręs ir redagavęs 48 straipsnių rinkinius. Nuo 1968 m. yra prestižinių mokslo darbų leidinio „Pedagogika“ atsakingasis redaktorius. Svarbiausi darbai: „Teigiamo požiūrio į humanitarinius dalykus ugdymas“ (1966), „Mokymo tobulinimo klausimai“ (1972), „Įsitikinimų ugdymas“ (1986), „Mokymo organizavimas“ (1990). Parengė 24 mokslų daktarus, 20 doktorantūros komitetų narys. Gyvena Vilniuje.

Boriss Sockis – g. 1950 m. balandžio 19 d. Molėtų rajone, Giedraičiuose. Fizinio lavinimo dėstytojas. 1957–1963 m. mokėsi Širvintų vidurinėje mokykloje, 1967 m. baigė Ukmergės 3-iąją vidurinę mokyklą, 1970–1973 m. studijavo Vilniaus statybos technikume, 1975–1980 m. – Lietuvos valstybiniame kūno kultūros institute. Dirba Širvintų rajono savivaldybės administracijoje kūno kultūros ir sporto koordinatoriumi. Žolės riedulio teisėjas, teisėjavo Europos čempionatuose – Škotijoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, Lenkijoje, Slovakijoje. „Sidabrinių balsų“ laureatas. Gyvena Širvintose.

Jonas Stankevičius – g. 1954 m. lapkričio 15 d. Širvintų rajone, Čiobiškyje. Istorijos mokytojas. Užaugo Kernavėje. 1969 m. baigė Kernavės aštuonmetę mokyklą, 1972 m. – Mūsininkų vidurinę mokyklą. Studijavo Vilniaus pedagoginiame institute, įgijo istorijos mokytojo specialybę. Dirba Širvintų L. Stuokos-Gucevičiaus vidurinėje mokykloje istorijos mokytoju. Išleido brošiūrą apie Kernavės mokyklą. Liaudies meistras, tautodailininkų sąjungos narys, parodose eksponuoja savo dirbinius iš metalo ir gintaro. Gyvena Širvintose.

Tadas Algimantas Šidiškis – g. 1940 m. spalio 15 d. Kaune. Geografas-kartografas. 1967 m. baigė Vilniaus universitetą. Dirba Kultūros paveldo centre Memorialinių vietų skyriaus viršininku. Mokslinio darbo sritis – Lietuvos alkviečių ir kitų mitologinių vietų tyrimai. Publikacijos: Šiaurės Rytų Lietuvos sakraliniai mitologiniai objektai. // Mūsų kraštas, 1994–1996. Nr. 5, Nr. 6, Nr. 8. Lietuvos žygeivių sąjungos koordinacinės tarybos narys. Gyvena Vilniuje.

Ramūnas Trimakas – g. 1973 m. liepos 24 d. Vilniuje. Istorikas. 1991 m. baigė Vilniaus 40-ąją vidurinę mokyklą, 1997 m. – Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą. Nuo 1997 m. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute, doktorantūros studijose. Dirba Vilniaus universiteto Istorijos fakultete. Mokslinio darbo kryptis – etnologija (lietuvių liaudies medicina), folkloristika. Svarbiausi darbai: „Folk healing nowadays in the Lithuanian countryside and the images of folk healers“. – Identity of peripheries. Minorities, borderlands and outskirts 1997. – Tartu, p. 98–101; Prof. Jurijus Novikovas, Ramūnas Trimakas. „Lietuvos rusų sentikių užkalbėjimas“. – Tautosakos darbai. T. VI–VII. – 1997. P. 267–288; „Lietuvių nacionalinis identitetas: etniškumo ir konfesiškumo santykio problema tarpukario Lietuvos Respublikoje (1918–1940)“. – Žrn. Sociologija. – Klaipėda. 1999. Nr. 3. P. 67–80. Interneto žurnalo „Artium unitio“ vyr. redaktorius (www.artium.lt.). Žurnalo „Sociologija“ redakcinės kolegijos narys. Gyvena Vilniuje.

Janina Valsiūnienė-Jokubonytė – g. 1932 m. sausio 2 d. Molėtų rajono Žalvarių kaime. Chemikė. 1950 m. baigė Vilniaus S. Nėries gimnaziją, 1955 m. – Vilniaus universiteto Chemijos fakultetą, fizikinės chemijos specialybę. 1955–1955 m. dirbo Elfos gamykloje, 1959–1993

metais – MA Chemijos ir cheminės technologijos institute. Mokslinė sritis: oksidacijos-redukcijos reakcijų tyrimas. Publikacijos: 130 mokslinių straipsnių, 16 išradimų. 1964 m. apgynė disertaciją, 1969 m. gavo vyr. mokslinio bendradarbio vardą. Gyvena Vilniuje.

Antanas Vengris – g. 1912 m. vasario 5 d. Pasvalio apskrityje, Pušaloto valsčiaus Daglėnų kaime. Teatrologas. Mokėsi Jusėnų pradžios mokykloje, 1924–1926 m. – Joniškėlio progimnazijoje, 1926–1928 m. – Panevėžio mokytojų seminarijos pavyzdinėje vidurinėje mokykloje. 1933 m. Vilniuje baigė Vytauto Didžiojo gimnaziją. Lenkų valdžios išstremtas studijavo Kauno Vytauto Didžiojo universitete ir 1940 m. baigė lietuvių kalbą ir literatūrą. Lankė Balio Sruogos vadovaujamą teatro seminara. 1945–1953 m. dėstė Vilniaus pedagoginiame institute lietuvių literatūrą. 1956–1971 m. dirbo žurnalų „Meno saviveikla“ ir „Kultūros barai“ redakcijose, 1971–1984 m. – Istorijos instituto menotyros sektoriuje (nuo 1980 m. vyr. mokslinis bendradarbis, 1981–1984 m. – sektoriaus vadovas). Svarbiausi parašyti veikalai: monografija „Kastantas Glinskis“ (1937, 1965), „Lietuvių teatras 1918–1929“ (1981); sudarė knygas „Teatrinės minties pėdsakais“ (1969–1982), „Petras Kubertavičius“ (1970), „Svajonės ir klajonės“ (1999), parengė poezijos rinkinių, studijų, išvertė į lietuvių kalbą rusų, vokiečių rašytojų kūrinių, parašė per 400 straipsnių literatūros ir teatro klausimais. Yra Teatro sąjungos ir Rašytojų sąjungos narys. Gyvena Vilniuje.

Anelė Vosyliūtė – g. 1944 m. liepos 10 d. Marijampolės rajone, Kazlų Rūdoje. Sociologė, socialinių mokslų daktarė. 1962 m. baigė Kazlų Rūdos vidurinę mokyklą, 1967 m. – Vilniaus universiteto Matematikos-mechanikos fakultetą. Dirbo Vilniaus universitete (1965–1977 m. – mokslinė bendradarbe), nuo 1977 m. Lietuvos filosofijos ir sociologijos institute. Tyrinėja ir rašo vartojimo, moterų, miestų pokyčių, rekreacijos, sociologijos metodologijos ir istorijos klausimais. Penkių leidinių atsakinga redaktorė.

Parašiusi apie 40 stambesnių straipsnių, dalyvavusi sociologų konferencijose Lietuvoje, Kanadoje, Izraelyje, Prancūzijoje, Lenkijoje, Rusijoje, Baltarusijoje, Vokietijoje ir kt. 1993 m. apgynė sociologijos mokslų daktaro disertaciją „Rekreacinės kultūros bruožai“. Lietuvos filosofijos ir sociologijos instituto vyresnioji mokslinė bendradarbė, keleto leidinių sudarytoja ir redaktorė, žurnalo „Filosofija. Sociologija“ atsakingoji redaktorė, Lietuvos sociologų draugijos viceprezidentė.

1999 m. darbai: Vosyliūtė A. Constructing social space. In: Central and East European countries today: economy, policy and culture. Daugavpils Pedagogiska universitate, 1999 m. A. Vosyliūtė. Rekreacija: tarpdisciplininių tyrimų idėjos ir problematika. – Iš Lietuvos sociologijos istorijos. II t. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1999 m. A. Vosyliūtė. Moterų istorijos: egzistenciniai rūpesčiai. Moterys: identiteto paieškos. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, Moterų informacijos centras, 1999 m.; A. Vosyliūtė. Karo meto miesto kasdienybė. – Vilniaus kultūrinis gyvenimas 1939–1945 m. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999 m. Vosyliūtė A. Tomas Akviniėtis ir šiuolaikinė visuomenė: požiūriai į moterų būvį ir vartojimą. Tomizmas: praeitis ir dabartis. Vilnius: Logos, 1999 m. Vosyliūtė A. Nėdėlio miesto socialinės problemos: posocialistinio laikotarpio lūkesčiai. Filosofija, sociologija. 1999. N. 3. Dalyvauja etnografinėse ekspedicijose. Gyvena Vilniuje.

Gintautas Zabiela – g. 1962 m. gegužės 11 d. Anykščių rajono Vaitkūniškio k. Istorikas. Baigė Skiemonių pradinę mokyklą, 1979 m. – Leliūnų (Utenos r.) vidurinę mokyklą, 1985 m. – Vilniaus universiteto Istorijos fakultetą. Lietuvos istorijos instituto mokslinis bendradarbis. 1993 m. apgynė humanitarinių mokslų daktaro disertaciją „Lietuvos medinės pilys XI–XV a. pradžia“. Dalyvauja tarptautinėse konferencijose. Spaudoje paskelbė apie

60 mokslinių straipsnių. Įvairių leidinių sudarytojas, redaktorius, vyr. redaktorius. Svarbiausi parašyti veikalai: Anykščių apylinkių proistorė. – Anykščiai istorijoje, literatūroje, atsiminimuose. 1992 m.; Eduardo Volterio archeologinė veikla Žemaitijoje. – Žemaičių praeitis. 1993 m.; Kur stovėjo Vorutos pilis. Lietuvos istorijos metraštis. 1991–1993 m.; „Lietuvos medinės pilyms“ (1995); „Archeologijos istorija (iki 1940 m.)“ (2000); Bečių bei Šeimyniškių senkapių medžiagos analizė. – Lietuvos archeologija.; Apie Vorutos pilies lokalizaciją bei Deltuvos žemę. – Lietuvos istorijos metraštis; Černaučiznos radinių publikacija, V. Kaširskio darbų apžvalga. – Kultūros paminklai.; E. Volterio bei V. Nagevičiaus darbų apžvalgos. – Žemaičių praeitis. 1992 m. stažavosi Stokholmo universitete, 1999–2000 m. – Baumbergo (Vokietija) universitete. Gyvena Vilniuje.

Henrikas Zabulis – g. 1927 m. vasario 18 d. Ukmergės rajono Virkščių kaime. Filologas, filologijos mokslų hab. daktaras, profesorius. Šešuolių pradžios mokykloje baigė 6 skyrius, Ukmergės gimnazijoje – 6 klases. 1945 m. baigė Ukmergės mokytojų seminariją, 1950 m. – Vilniaus universitete klasikinę filologiją, 1958 m. – Maskvos universitete aspirantūrą. 1950–1951 m. Lietuvos radijo pranešėjas. 1952–1955 m. dėstė Vilniaus pedagoginiame institute. Nuo 1958 m. dėsto Vilniaus universitete lotynų ir graikų kalbos antikinę literatūrą, estetiką, retoriką. 1962–1966 m. LSSR Aukštojo ir spec. vidurinio mokslo komiteto pirmininkas, 1966–1988 m. aukštojo ir spec. vidurinio mokslo ministras. 1988–1990 Liaudies švietimo ministras. Svarbiausi darbai: „Respublikos idealai Romos aukso poezijoje“ (1982), „Knygelė apie pakylėtumą, kažkada Longinui priskirta“ (1997), už pastarąją 1999 m. gavo Lietuvos valstybinę mokslo premiją. Išvertė iš graikų ir lotynų kalbų Katulo „Lyriką“ (1969), Euridipio „Hipolitą Apvainikuotąjį“ (1973), Horacijaus „Lyriką“ (1977). Gyvena Vilniuje.

Grażina Žumbakienė – g. 1948 m. rugsėjo 7 d. Biržų rajono, Vabalniūko apylinkės Añčiškių kaime. Miškų ūkio inžinierė. 1958 m. baigė Sodėlių (Panevėžio r.) pradinės mokyklos tris klases, 1966 m. – Panevėžio 2-ąją vidurinę mokyklą, 1966–1968 m. studijavo Kauno politechnikos instituto Elektromechanikos fakultete, nuo 1968 m. – Žemės ūkio akademijos Miškų ūkio fakultete, kurį baigė 1974 m. Dirba Lietuvos liaudies buities muziejuje vyr. etnografe. Tyrinėja sodybų želdinius. Straipsniai šia tema skelbti kraštotyrinėse monografijose. Gyvena Rumšiškėse.

Buvusio
Širvintų valsčiaus
žemėlapis. Sudarė
Lidija Kavaliauskienė

Gyventojų skaičius 1923 m.:

- mažiau kaip 20
- ⊙ 20–50
- ⊖ 50–100
- ⊕ 100–200
- ⊗ 200–400

Širvintos 1900 m.

miškai

keliai

dabartinės rajonų ribos

buvusių valsčių ribos

katalikų bažnyčios

*Buvusių
Lietuvos valsčių
žemėlapis*

Serija „Lietuvos valsčiai“

„Versmės“ leidykla rengia ir leidžia didelę kraštotyros monografijų seriją „Lietuvos valsčiai“, skiriamą Lietuvos tūkstantmečiui, kuri minėsime 2009 metais. „Lietuvos valsčių“ serija įtraukta į oficialią Lietuvos tūkstantmečio programą.

Remdamiesi žmonių atsiminimais, archyvų duomenimis, mokslo studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais bei medžiaga, kiekvieną serijos knygą rašo dideli 30–50 autorių kolektyvai – žinomi Lietuvos istorikai, archeologai, etnologai, folklorininkai, kalbininkai, sociologai, gamtininkai, kraštotyrininkai ir kiti autoriai.

„Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vieningos struktūros tęstinis leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkiemius, apie jų apylinkių kraštovaizdžio raidą bei istoriją, kovas už nepriklausomybę, tradicinę kultūrą, verslus, apie kalendorinius ir šeimos papročius, papročių teisę, liaudies žinyną, bažnyčias, išymius žmones, tarnių ir vietos šnektų ypatumus, tautosaką, apie tautines mažumas, jų papročius ir kt.

Jau išleistos šios „Lietuvos valsčių“ serijos knygos: „Žagarė“ (1998), „Plateliai“ (1999), „Obeliai. Kriaunos“ (1999), „Žiobiškis“ (2000), „Širvintos“ (2000).

Prasminga Lietuvos tūkstantmetį pasitikti paminint miestų ir miestelių jubiliejus, simboliška šias tradiciškai su pirmuoju rašytiniu paminėjimu siejamas sukaktis įprasminti taip pat rašytiniu žodžiu – knyga.

Lietuvoje būta daugiau nei trys šimtai valsčių, todėl vildamiesi, kad užteks jėgų nors apie dalį jų išleisti knygas, maloniai kviečiame kultūros ir kitas įstaigas, apskritis, rajonų savivaldybes, seniūnijas, aktyvius kraštiečius, kraštotyrininkus, valstybininkus, kultūrininkus, rėmėjus, visus rašančiuosius neatidėliojant telktis į „Lietuvos valsčių“ serijos kūrėjų būrį – laukia ne vieną dešimtmetį truksiantis ilgas prasmingas darbas.

LIETUVOS VALSČIAI

Širvintos

Redaktoriai:

VENANTAS MAČIEKUS (pirmininkas),
KAZYS MISIUS, VACYS MILIUS,
POVILAS KRIKŠČIŪNAS,
STANISLOVAS BUCHAVECKAS,
MARGARITA KAZAKEVIČIŪTĖ,
MARYTĖ SLUŠINSKAITĖ,
ASTA ŽERNIENĖ,
DAIVA BENDINSKIENĖ,
ŽIVILĖ DRISKIUVIENĖ,
PETRAS JONUŠAS

Dailininkas

ALVYDAS LADYGA

Maketavo

VIOLETA BARKAUSKAITĖ,
INA BUDRYTĖ,
RIČARDAS TOLIUŠIS

Rėmėjai:

Lietuvos paštas,

Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija
prie Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos

Petras Jonušas

Knyga išleista

Širvintų rajono savivaldybės užsakymu

Ši-103 **Širvintos** / [redakcinė komisija: Venantas Mačiekus ... [et al.]. – Vilnius : Versmė, 2000. – 776 p. : ilustr., faks., gaid., žml. – (Lietuvos valsčiai ; 5)

Knyga skiriama Lietuvos tūkstantmečiui, 1009–2009. Širvintų miesto 525 metų jubiliejui, 1475–2000. Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dešimtmečiui, 1990–2000. – Bibliogr. str. gale

ISBN9986-9236-2-X

Penktoje „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje aprašomas Širvintų apylinkių vietovaizdžių formavimasis, istorija nuo seniausių laikų, kovos už Lietuvos Nepriklausomybę, pokario rezistencija, širvintiškių etninė kultūra, tradicinis gyvenimo būdas ir papročiai, kapinės, bažnyčios, liaudies žinynas, pateikiama tautosakos kūrinių, duomenų apie išžymius Širvintų krašto žmones, kt.

UDK 947.45+[908+39+398](474.5)

Pastebėtų klaidų ir netikslumų atitaisymas*

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turėtų būti
17	Užrašė prie nuotr. 8 iš virš.	širvintų lygumos sluoksniai talpina	Širvintų lygumos sluoksniai sugeria
18	9 iš virš. 2 iš virš. 3 iš virš.	ir vystėsi kaip baseino riba arba takoskyra 135–140 m aukščiais	ir formavosi kaip baseino riba, arba takoskyra, 135–140 m aukštyje
22	2 iš virš.	labai tipingas	labai tipiškas
24	14 iš virš. 18 iš virš. 19 iš virš. 21 iš virš.	Pragarinis ežeras Matyt, Pragarinio būta ežeras į ir, greičiausia, tai Pragarinio ežero	Pragarinės ežeras Matyt, Pragarinės būta ežeras, ir greičiausia tai Pragarinės ežero
25	15 iš ap. 13 iš virš. 19 iš virš.	Pragarinio pelkės Pragarinio ežero Pragarinio ežero	Pragarinės pelkės Pragarinės ežero Pragarinės ežero
26	8 iš ap. 3–2 iš ap.	Pragarinio ežero riešuto arba agaro (Trapa natans)	Pragarinės ežero riešuto, arba agaro (Trapa natans),
38	12 iš virš. 5 iš ap.	15 arų prūdas nuo taip vadinamos	15 arų kūdra nuo vadinamosios
50	8–7 iš ap.	kleboną (apskundė	kleboną apskundė
54	7 iš virš.	škaplieriaus brolija,	Škaplieriaus brolija,
65	18 iš ap. 15 iš ap.	Šaulių būrys. Šaulių ugniagesių kuopa,	šaulių būrys. šaulių ugniagesių kuopa,
70	10 iš ap.	prisilaikoma	laikomasi
83	19 iš ap.	Tokiu būdu	Taip
88	17 iš virš.	Širvintų arba Pāširvinčio	Širvintų, arba Pāširvinčio,
89	3 iš virš. 13–12 iš ap. 7 iš ap.	šv. Onos ordino minėtus dokumentus XVIXVII a.	Šv. Onos ordino minėtus dokumentus, XVI–XVII a.
111	6–7 iš virš. 18 iš ap. 13 iš ap.	Širvintėlius arba Širvintų k. miestelio, buvo net 30 istorijos archyve ^{6A} .	Širvintėlius, arba Širvintų k. miestelio buvo net 30 istorijos archyve ^{6A}).
115	12 iš virš.	V. Lupeika, Širvintų parapijai	V. Lupeika Širvintų parapijai
120	4 iš ap. 2 iš ap.	Astikaitė, švento Mykolo Arkangelo	Astikaitės, Šv. arkangelo Mykolo
130	3 iš ap. 1 iš ap.	Šv. Apaštalų Visų Šventųjų	Šv. apaštalų Visų šventųjų
131	15 iš ap. 13 iš ap.	60 kap.) ²² . 27 kap. ²³ .	60 kp) ²² . 27 kp ²³ .
142	15 iš virš.	Drublonių arba Zibalų	Drublonių, arba Zibalų,
143	17 iš ap.	bendraautorius	bendraautoris
144	17 iš virš.	„Drublanščiznos arba Zibalų	„Drublanščiznos, arba Zibalų,
146	1 iš virš.	Tābariškių	Tabāriškių
147	17–16 iš ap.	(Kaišiadorys. 1996).	(Kaišiadorys, 1996).
150	2 iš virš.	Oficialiais duomenimis	Oficialiais duomenimis,
159	14 iš virš.	1958 m.	1858 m.
199	1–2 iš virš.	arba „niekieno žemė“, nepriklausiusi nei Lietuvai, nei Lenkijai ir neprivalanti paklusti nei Lietuvos, nei Lenkijos valdžiai.	Šios sakinio dalies nereikia, nes ji išspausdinta 198 puslapyje.
209	19 iš ap.	šv. Stanislovo katedros	Šv. Stanislovo katedros
217	3 iš virš.	pradžios	pradžios
219	14–13 iš ap.	po Visų Šventųjų	po Visų šventųjų
220	7 iš virš.	F. Grybauskaitė, ir K. Bilotas	F. Grybauskaitė ir K. Bilotas
246	8 iš virš.	tikrųjų	iš tikrųjų
294	3 iš virš.	mokiniai:	mokiniai –
295	12 iš virš. 13 iš virš. 12–11 iš ap.	laikomos mišios mirusius švenčiausios Marijos	laikomos šv. Mišios mirusiuosius Švenčiausiosios Marijos

* Širvintos / [redakcinė komisija: Venantas Mačiekus ... [et al.]. – Vilnius : Versmė, 2000. – 776 p. : iliustr., faks., gaid., žml. – (Lietuvos valsčiai ; 5).

Puslapis	Eilutė	Išspausdinta	Turėtų būti
296	12 iš virš.	Motina sopulingoji	Motina Sopulingoji
297	3 iš virš.	Šv. Arkangelo Mykolo	Šv. arkangelo Mykolo
	13–12 iš ap.	Kryžius „Nukryžiuotasis ir šv. Mergelė Marija“	Švč. Mergelė Marija“
	11 iš ap.	Šv. Mykolo Arkangelo	Šv. arkangelo Mykolo
	6–5 iš ap.	šv. Mykolo Arkangelo figūra.	Šv. arkangelo Mykolo figūra.
298	3 ir 4 iš virš.	šv. Marija	Švč. Marija
	9 iš virš.	Matas Evangelistas	evangelistas Matas
	11–12 iš virš.	Lukas Evangelistas	evangelistas Lukas
	21 iš virš.	į Mykolo Arkangelo	į Šv. arkangelo Mykolo
	23 iš virš.	Votyvoj gieda	per votyvą gieda
299	9 iš ap.	su Vokietijos Caritas	su Vokietos „Carito“
305	3 iš ap.	yra I-oji vidurinė	yra I vidurinė
306	6 iš virš.	tomelį reikėjo	tomelį, reikėjo
	6 iš ap.	susirinkusius.	susirinkusiuosius.
308	21–20 iš ap.	XVIII-ajame amžiuje	XVIII amžiuje
	5 iš ap.	derlingumu nepasižymėjo.	nebuvo derlinga.
314	3–2 iš ap.	kuriose, neišsikasė šulinio	kuriose neišsikasė šulinio
317	5 iš virš.	O po Naujų Metų	O po Naujų metų
321	20 iš ap.	Raudonosios Armijos	Raudonosios armijos
322	9 ir 8 iš ap.	enkavedistų	enkavėdistų
323	3 iš virš.	enkavedistais.	enkavėdistais.
	4 iš virš.	enkavedistų.	enkavėdistų.
	5 iš virš.	enkavedistais,	enkavėdistais,
	11 iš virš.	į Raudonąją Armiją	į Raudonąją armiją
	8 iš ap.	enkavedistais	enkavėdistais
	7, 5 iš ap.	enkavedistų	enkavėdistų
361	20 iš virš.	neakivaizdiniu būdu	neakivaizdziai
363	10 iš ap.	neakivaizdiniu būdu	neakivaizdziai
380	11 iš virš.	Visų Šventųjų dieną.	Visų šventųjų dieną.
383	2 iš ap.	dvaro prievaizda,	dvaro prievaizdas,
384	4–5 iš virš.	ūkvaizda,	ūkvaizdis,
388	20 iš virš.	minčių saugotoja vis dar	minčių saugotoja, vis dar
394	1 iš virš.	Nepriklausomybės akto	Nepriklausomybės Akto
400	5 iš ap.	šv. arkangelo Mykolo bažnyčios	Šv. arkangelo Mykolo bažnyčios
403	22 iš ap.	paskelbta	atkurta
408	20 iš ap.	jungo	junginio
	19 iš ap.	jungas.	junginys.
410	1 iš ap.	Gedulo ir Vilties dieną.	Gedulo ir vilties dieną.
473	4 iš virš.	motininių avelių,	veislinių (vedeklių) avelių,
480	6 iš ap.	į terbą.	į maišelį.
481	19 iš virš.	daug žuvies.	daug žuvų.
	20 iš virš.	taip žuvies negaudydavo	taip žuvų negaudydavo
	21 iš ap.	nemažai žuvies,	nemažai žuvų,
	17 iš ap.	nedraudė žuvi gaudyti tinklais,	nedraudė žuvis gaudyti tinklais,
		bet žuvų buvo daug.	bet žuvų buvo daug.
485	3 iš ap.	buvo pievų – pvz.,	buvo pievų, pvz.,
488	10 iš virš.	iki Visų Šventųjų	iki Visų šventųjų
498	10 iš ap.	padaryti silikatinių plytų praėjimai.	padaryti silikatinių plytų varteliai.
507	13 iš ap.	jog, jam patikdavo	jog jam patikdavo
544	13 iš ap.	Taigi, susipažinkime	Taigi susipažinkime
640	21–22 iš virš.	neiškilo nė vienas	neiškilo nė vieno
645	10–9 iš ap.	teisės fakultetą.	Teisės fakultetą.
725	4 iš ap.	(nuo Visų Šventųjų	(nuo Visų šventųjų
726	6 iš virš.	ir, pagaliau, Ukmergėje.	ir pagaliau Ukmergėje.
735	6 iš virš.	prie rubežiaus.	prie buv. demarkacijos ribos.
737	5 iš ap.	filosofijos fakultetą	Filosofijos fakultetą
774	10 iš virš.	vieningos struktūros	vienodos struktūros

Pastaba. Už knygoje spausdinamų straipsnių turinį ir visą juose pateiktą informaciją atsako straipsnių autoriai.